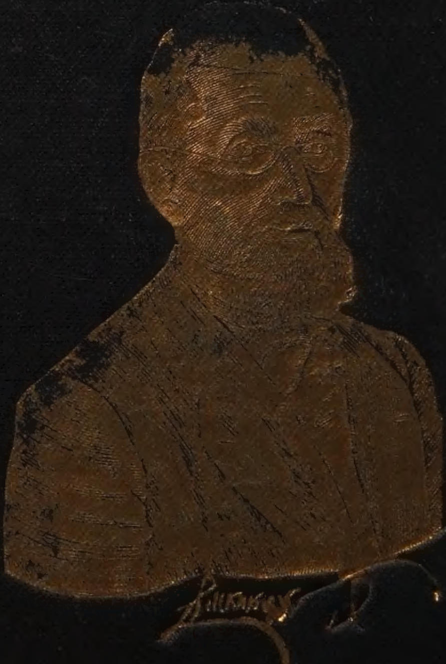

ספרית עממית בטורונטו
יידישע
פאלקס ביבליאטעק
טאראנטא
JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO

אלע

שריפטען

פון

מענדעלע מוכר ספרים.

(ש. י. אַבּראַמאָוויץ).

צווייטער באנד

היברו פּאבלישינג קאמפּאני
85־83 קאנעל סטריט, ניו יארק.

HEBREW PUBLISHING COMPANY
83-85 Canal St. New York.
1910.

אינהאַלט־פערצייכניס:

1. יודעל.
2. א רייזע בעשרייבונג פון בנימין דעם דריטען.
3. דאס ווינש־פינגעריל.
4. די אלטע מעשה.
5. שלמה ר' חיים'ס.
6. איבער א שטאדט אין מזרח.
7. די ענטדעקונג פון וואָהלין.
8. די גרויע האאר.
9. ספר הגלגולים.
10. ספר הבהמות.
11. אויף אסיפות.
12. א פריה מאָרגען אין גלופסק.
13. איידעל.
14. ישראליק דער משוגענער.

יודעל

א ספור המעשה אין שירים על משקל י״א תנועות.

אך יודעל מיין קראַנקער, מיין קראַנקער יודעל
דיין לעבען איז זעהר, זעהר אָ טרויריג לידעל,

ערשטער טהייל.

א.

מוים קראנק ליענט יודעל שוין א צייט מיט יאָהרען,
פאר ועטהינ, פאר שמערץ דאָס פנים פארלאָרען.
עס טהוט איהם נעביך וועה איטליכעס אבר,
אלע רגע זעהט ער פאר זיך זיין קבר.
זיין לעבען איז וויא א שרעקליכער חלום,
אין אבר מיט דעם אנדערן לעבען ניט בשלום
זיי דראָזשען, ציטערן וויא אין א קדחת,
איינער טהוט דעם אנדערן וויא אויף צולהכעס.
עס וואַרפט איהם נעביך תמיד פון היץ אין קעלט,
היינגט אויף א האָר צווישען דער און יענער וועלט.—
אמאָל ליגט יודעל אין היץ שרעקליך פארטראַכט,
זיינע אויגען פלאַמען וויא שטערען ביי נאכט,
דער קאפ זיינער ברענט, אזוי וויא פייער הייס,
ער וואַרפט זיך, שאָקעלט זיך און גיסט אפ מיט שוויים.
זיינע געדאנקען זענען ווייט פון דער ערד,
טראָגען איהם גאנץ הויך וויא פייערדיגע פערד.
שלאפענדיג פארטראגען מיינט ער, ער איז וואך;
ער רעדט, ער דרש'עט עפעס ניט צו דער זאך.
און ליגענדיג אין חדר פול מיט שימעל
מיינט ער, ער איז אויף דעם זיבעטען הימעל.
אויפ'ן הימעל, חלומט זיך איהם, איז א יריד,
מען שרייט איהם: א, שלום עליכם א איד!
וואס מאכט רב יודעל, וואָס איז מיט אייך דער מעהר?
וואָס עפעס נוטץ, הא, האָט איהר געבראַכט אהער?
ער צופאקט ניך זיין גאנץ קרעמ'יל מיט סחורה.

ווייזט ציצית, תפילין און פירושים אויף תורה,
נעהממ ארוים עפּיס נייע מיני ספרים,
מיט נייע מאָדנע טיטלען אויף דיא שערים.
גראָבע, דיקע, מיט שפּאָגנעל נייע פּשעטליך,
פון קבלה־ספרים ערשט געדרוקטע בלעטלעך.
זיין סחורה, דאכט זיך איהם, גילט דאָרטען זעהר שטארק.
מען האפּט עס וויא מצה־וואסער אויף דעם מארק.
גרויסע לייט האָבען צוטאָן מיט זיין קרעמיל,
יאנקעל קומט אהין, איציק און אברעמיל,
אונזער מלמד רב משה קומט צו לויפען,
א חומש בעל־הטורים צו קויפען.
דער אלטער מלמד קוועלט אָן פון יודעלס רייד,
פון זיינע טייטשוועטרטער איז ער פול מיט פרייד.
דיא באָבע סעריל דינגט זיך פאר א תחינה,
און דיא קלאגמוטער רחל דינגט א קינה.
הכלל יודעל רעדט, ארבייט, איז גאָר ניט פויל.
עס שיטען זיך איהם ניין מאָס רייד פון דעם מויל.
פון היץ דאכט זיך איהם אויס נאָך זאבען זעהר פיל,
ער איז דאָרט א קאָכלעפעל טהוט וואָס ער וויל.
ער איז דאָרט א תקיף א פרנס חודש,
איז דאָרטען הייליג, און זיין וואָרט איז קודש.
קוים זאָגט ער עפּיס א וואָרט און ניט א ווינק,
וואקסין טויזענד משרתים אויס שרעקליך פלינק.
אלע פאָלגען און דינען איהם זעהר געטריי,
וויא גאָט אין פראנקרייך אזוי לעבט ער דאָרט פריי.
ער איז גאָר א שדכן, דאכט זיך איהם א מאָל,
ער פאָרט, פיהרט גרויסע שידוכים אויס אָן א צאָהל.
דערבארעמט זיך אויף דער וויסטע ענונה,
און מיחד קודשא־בריך־הוא מיט דער שכינה.
עס איז פאר יודלען א לעבען דאָרט אויבען,
גאָר א דערקוויקעניש, איהר מעגט מיר גלויבען.
אינדעם וויא יודעל ליגט דאָ אין היץ פארטראכט,
רעדט פון פייער און וואסער ניט דאָ נעדראכט,
ווערען אייז קאלט א טהייל פון זיינע גלידער.

וערען מיט דיא איבעריגע וויא אויס פרידער,
לינען פשוט וויא דיא קלעצער מחמת קעלט,
ווייסען ניט אויף וואס זיי זענען פאר א וועלט.
זיי ווילען אפילו קיין ריהר זיך ניט טאן,
גלייך וויא זיי געהערען זיך מיט יודלען נישט אן.
שריי חי וקים פון היינט ביז איבער א יאהר,
זיי זענען איין קאלט, פיהלען נישט אויף קיין האר,
פיהלען נישט כל־זמן מען 'ניט זיי ניט א קוועטש,
און מען דערוואָרעמט זיי ניט מיט הייסע פעטש.
קיין פנים פון גלידער האט ניט אי איינער,
זיי זענען נאר שטיקער פלייש, הויט און ביינער.
זיי זענען פלייש, וואס שטינקט נאך ניט לעת־עתה,
פלייש איינגעוויקעלט אין עפעס א שמאטע.
קוקענדיג אויף זיי חאפט יודלען אן א שרעק.
אט, ציטערט ער, ווערדט פון זיין לעבען איין עק.
אט, אט ווערען נאך עטליכע גלידער קאלט,
פארלירט ער שוין גאר זיין פנים, זיין געשטאלט.
אין היץ פיהלט נאך דער מענש פארט עפעס לעבע;
דער קאפ זיינער פליהט, דיא געדאנקען שוועבען.
אין טרוים האט דער מענש אפילו אויף הנאה,
ס׳איז איהם נעביך גוט אי א חיי־שעה.
קעלט אבער, דאס איז גאר נישט קיין קאטאוועס,
דא זעהט דער מענש נאר דעם מלאך המות.
ווערען גלידער קאלט איז דער מענש שוין פארביי,
דענסטמאל הערט ער שוין גאר נישט אפילו שריי.
אזעלכע גלידער, קרעכצט יודעל פאר צרות,
טוינען מיר חלעבען אויף סים סאט כפרות.

ב.

צווישען אלע מענשען אין אלטע צייטען,
מען זאל אויסגעהן דיא וועלט אין אלע זייטען
איז צו יודעלס לעבען, איך פארזיכער אייך
ערגעץ חלעבען ניט געוועזען קיין פארגלייך.
זיין טאטע א חכם, אין דער וועלט איינער,

וואס צו זיין קלוגקייט קומט אסור ניט קיינער.
א גרויסער מייסטער. א קענער צו מאכען,
אלע חידושים, וואונדער שעהנע זאכען.
וואס אלע כסדר פון אויבען ביז אראפ
גיבען איהם אהן אונטערשיד גרויס כבוד אפ.
דער דאזיגער וועלט בעריהמטער מאטע,
וואס אלע קומען נישט צו זיין פיאטע,
האט ליעב געהאט מעהר פון זיינע קינדער
דעם יודלען, וואס ליגט איצט דא בעזינדער.
נאך דעם אז יודעל האט געוואנדערט וויט,
זיך אויסגעריבען און געווארען לייט,
געארבייט געשמאק און געווארען ביוואלע,
האט איהם דער פאטער געגעבען א כלה.
א פיינע, א געלערנטע, א שעהנע,
א בת־יחידה, ביי איהרע עלטערין איינע.
מיט איהר גרויס חכמה איטליכען געפעלען,
מען האט זיא געמענט פראסט פאר מלכים שטעלען.
אזוי קלוג, אזוי עהרליך און אזוי גוט,
אז גאנץ רוהיג שטיל, געלאסען אהן א רוט,
וואלט זיא, בנאמנות, לענדער פיהרען געקענט,
און מען וואלט זיא פאלגען קישען איהר דיא הענט.
וואלט געקענט לערנען דיא מלכים פון דער ערד,
וויא צו לעבען, געוועלטיגען אהן א שווערד
וויא צו בריינגען גוטצען און וויא צו טויגען.
נאר אהן מלחמות, נאר אהן פייל און בויגען.
איהר גוטסקייט, איהר שעהנקייט און איהר געשטאלט
איז געפעלען איטליכען, יונג און אלט.
לא די וואס אזוי געלערענט. אזוי פיין,
האט מען איהר געגעבען אין נדן אריין
אויף א גוטען מאיאנטעק מיט פיל פעלדער,
מיט גרויסע טייכען, וויינגערטנער און וועלדער.
א מאיאנטעק, וואס אבי ניט זיין נאר פויל,
קען מען דארט האבען ברויט מיט דעם פולען מויל.
א מאיאנטעק. וואס דארט פעהלט ניט קיין שום זאך.

וואס דארטען פליסט מילך און האניג א סך.
וואס דארטען קען מען לעבען גליקליך גאנץ פריי,
איינער דעם אנדערן ליב האבען זעהר געטריי. [1]
אזא כלה, וואס מיט אזעלכע מעלות,
האט אונזער יודעל נעהאפט גאר אהן שאלות.
דיא חתונה האט אנגעמאכט א גערידער,
א רעש, א טאראראם, א הארמידער.
אויף א פרייען פלאץ שרעקליך ברייט און ווייט,
אונטער דעם הימעל פאר גאט און פאר לייט,
האבען חתן כלה אויף א בערגיל דארט,
איינער דעם אנדערן געגעבען דאס ווארט.
עס האט געשפיעלט זעהר א שארפע קאפעלע,
וואס מען הערט עס נישט אויף דיא גרעסטע בעלע,
עס האבען געבלאזען דיא פלייטען,
זעהר שטארק געטרובעט דיא טרומייטען.
עס איז געוועזען א געטימעל,
זעהר שטארקע קולות ביז אין הימעל.
עס האט פשוט דיא וועלט זיך געקעהרט,
דיא קולות האבען זיך אלץ פארמעהרט.
עס האבען אויך געקנאקט ראקעטען,
שטארק געהילכט וויא פון פיסטאלעטען.
געפלויגען פייערדיגע בליצען,
אונמעגליך געוועזען איינצוזיצען. [2]
פון דער חתונה אלע גרויסע וואונדער,
דערצעהלט נאך עד־היום יעדער בעזונדער.
קוים וואס דער חתן האט דיא כלה בעדעקט,
און דיא חתונה האט נאר וואס זיך געענדיגט.
האט דעם חתנ׳ס פאטער דער אלטער מחותן,
אונזער יונג פאר פאלק גאנץ פיין אנגעטוטען,
אין דער וועלט, מחמת כמה וכמה זאכען.
קודם־כל אביסעל רייזען צו מאכען.
ער האט זיי א וועגווייזער געגעבען מיט,

---

1) דברים ח׳ ז׳—י״א. 2) שמות י״ט. ט״ז—כ׳

װאָס ער האָט װיאַ איין אױג אין קאָפּ זיי געהיט.
יודעל איז געװעזן אין װילדע מקומות,
װאָס דיאַ מענשען זענען דאָרט װילדע בהמות.
ער האָט אַ סך געלערנט, געהערט, געזעהען.
איטליך זאַך, װאָס אויף דער װעלט איז נאָר געשעהען.
ער האָט געזעהען אין דעם מערק אין דעם טאָטער,
לייבען, לעמפּערטען און דעם פּיפּערנאָטער.
װאָס מען דאַרף זיין שטאַרקער װיאַ אייזן און שטאָהל,
אויסצושטעהן פון אַזעלכע שלעק אָהן אַ צאָהל.
ער האָט אויף דיאַ שרעקליכע סטעפּעס בעטראַכט,
און דאָרט אַ גאַנץ היפּשע צייט פאַרבראַכט.
אַז ער איז זיך שוין אָפּגעגאַנגען דיאַ פּיס,
האָט ער פון דעם פאָטער דערהאַלטען אַ גריס.
ער האָט איהם געלאָזט בעטען נאָר אָן שיהות,
ניך אַ היים צו רומען פון זיינע נסיעות.

ג.

נאָך אַזוי פיל מיה און נאָך אַזוי פיל טרוד,
נאָך אַזוי פיל פּיין און צרות אויף דעם פּוד.
איז יודעל מיט זיין געליבטע בייגאַנד,
געקומען צוריק אין זיין פאָטערלאַנד.
אין זיין אימעניע דער גוטער, דער שעהנער,
האָט ער צום סוף זיך אויסגעגלייכט דיאַ ביינער.
ער האָט דאָרט אויף איינעם פון דיאַ בעסטע פּלעץ,
זיך אויסגעטויערט אַ בערימטען דװאָרעץ.
געלעבט מיט זיין געליבטער זעהר צופרידען,
נאָך דעם געזעץ פון משה און דיאַ אידען.
חאָטש רייך, אַ יחסן, אַ בעל משפּחה,
האָט ער זיך דאָך נישט געשעמט מיט דער מלאָכה.
מיט דעם באַלעבאַטעשקייט זיך באַשעפטיגט,
און דיאַ ארבייט האָט איהם טאַקי ניקרעפּטיגט.
ס'איז ביי איהם נאָר נישט געװעזען קיין סברא,
צו זיצען שטענדיג און לערנען גמרא.
אדער זיך צו לעבען אויף אַזאַ אופן,

מענשען וויא בהמות אויף דעם מארק צו קויפען.
זיי צו מאכען פאר זיינע אייגענע קנעכט,
אהן א שום פראוועס, אהן עפּיס מענשענרעכט.
זאָלען מיט זייערע ווייבער און קינדער.
ארבייטען פאנשטשענע אזוי וויא דיא רינדער.
זאלען נעביך פערשווארצט ווערען, געהן אין יאך,
אין איינעם מיט דיא אָקסען א גאנצע וואָך.
און אליין זאל מען זיך פאסען וויא א ביק,
פון זייער שוויים, פון זייער בלוט ווערען דיק.
טרינקען גוטען וויין, עסען א פעט יאייכיל,
פראזדנעווען און זיך גלעטען דאס בייכיל.
מאכען וויזיטען, ארום געהן שלינג און שלאנג,
באלעווען און ליגען שכור וואָכענלאנג.
צו קיין שום זאך אין דער וועלט נים צו נוצען,
נאר נוט פרעסען, זויפען, זיך אויסצופוצען.
און נאך מיינען אז מאקי נאר ער איינער,
איז איין איינציגער ביי גאט, מעהר נים קיינער.
חלילה נישט קיין קאמפּלימענט צו מאכען,
יודעל האט פיינט געהאט אזעלכע זאכען.
ער האט זיין געליבטער צו פארדאנקען פיל,
וואס ער האט געהאט א ריין הארץ און געפיהל.
„יודעל מיין ליבער, יודעל מיין געטרייער“
פלעגט זיא צו איהם זאגען, רעדען מיט פייער.
„פאלג מיך יודעל לעב, פאלג חלעבען איך בעט דיך.
האב דעם אנדערען ליב וויא דוא האסט ליב זיך, 8)
ליבע, דאס, יודעל, איז דיא גאנצע תורה.
ליידיג געהן, דאס איז דיא גרעסטע עברה.
דער רייכער וויא דער ארמער. דער האר און קנעכט
יעדער האט אויף דער וועלט צו לעבען דאס רעכט.
אלע מענשען חלעבין האבען איין פאטער,
דער יוד, דער טערק און אפילו דער טאטער.
דעם פריץ וויא דעם פויער, גראף און שקלאפען,

---

8) ויקרא י״ט י״ח.

אלע האט אויף דער וועלט איין גאט בעשאפען.
דעריבער, יודעל סערדצע, זאג איך דיר אן,
האטשע דו געהערסט צו דער גילדענער פאָן,
מיט דעם מינסטען אפילו צו לעבען פיין,
און מיט איטליכען ביי דיר מטיב צו זיין.
דיינע פויערען און זייער הויז געזונד.
זאלסט דוא בעהאנדלען וויא א פאטער א קינד, [4]
א גר און א פרעמדען אין דיין אימעניע.
לאז זיי לעבען פריי בעזאנראניטשעניע, [5]
דוא זאלסט זיי ניט קוועטשען, זאלסט זיי ניט דריקען. [6]
זאלסט זיי צופיעל אין קאפ נים אריינקוקען.
זאל יעדער זיך זיצען אומטום וויא ער וויל, [7]
און זיך דארטען בעשעפטיגען רוהיג שטיל.
פאר א גר און א היגען, פאר ארם און רייך,
איין געזעץ און איין משפט פאר אלע גלייך. [8]
ווען מענשען פיהלען זיי זענין פריי.
דיענען זיי דעם לאנד אלע געטריי. [8]
מיט א פארנניגען האט יודעל געטאן אלסדינג,
וואס זיא האט איהם געזאגט מיט איהר זיסע צינג.
ער האט געאקערט געזייט זיינע פעלדער,
זיך בעשעפטיגט מיט וויינגערטנער און וועלדער.
האט אויף דער פאשע געפיטערט זיינע פיה,
אכטונג געגעבען צו דיא שאף, צו דיא קיה.
יענע דריי זאכען, דיא זיילען פון דער וועלט,
וואס דיא וועלט אין גאנצען איז אויף זיי געשטעלט:
לעהרנען, ארבייטען און יענעם גוטס צו טאן [9]
זענין ביי יודלען געשטאנען אויבענאָן.
פון אלטע צייטען איז זיין שטיינער געוועז,
אראפ צונעהמען א פראצענט איינס פון צעהן, [10]
פון דיא אלע תבואות, וואס ער האט געהאט,

---

4) ויקרא כ"ח מ"ג. 5) שם שם ל"ה. 6) שמות כ"ב כ'. שם כ"ג ט.
7) כ"ג י"ז. 8) ויקרא מ"ט ל"ד. במדבר ט"ו, ט"ו ט"ז. 9) אבות פ"א ב'.
10) בראשית י"ד כ'. דברים י"ד כ"ב.

אלמנות, יתומים, ארמע זאלען זיין זאט. 11)
בזכות זיין גוטסקייט, זיין ארבייט און מלאכה.
איז אומעטום געווען מזל און ברכה.
דער אלטער טאטע, אונזער פיינער מחותן,
פלעגט איין אפטער גאסט זיין ביים זוהן דעם גוטען.
פלעגט איינשטעהן אין דווארעץ אין בעסטען חדר 12)
און דארטען גאנץ ברייט אפריכטען דעם סדר.
מיט גוטען וויין, מיט פלייש א סך, זעהר געשמאק, 13)
צום רויכען איז אויך געווען גוטער טאבאק. 14)
טעם גן־עדן האט מען אין דעם געפיהלט.
א גוטע קאפעליע האט אויך צוגעשפיעלט, 15)
אזא קאפעליע איז ניט געווען אומטום,
מען זאל אויס גיין דיא וועלט ארום און ארום
דארט איז געווען אויך וועלט בעריהמטע זינגער,
פון זייער געזאנג האט מען געלעקט דיא פינגער.
פון אייבינג אן האט יודעל געהאט געפיהל,
צו חזנים און אויך צו כלי־זמר שפיל.
אליין אויך זעהר גוט געשפיעלט אויף א פידעל,
און וויא א מייסטער געזונגען א לידעל.
אז יודעל האט געזונגען אויף דעם געליינק,
פלעגט מען פשוט קריכען אויף טיש און אויף בייגק.
זיין טראפ זאגען, זיין זינגען דרנא תביר 16)
צוגעהט זיך פשוט אין איטליכען אבר.
דער אלטער האט געקוקט אויף זיינע קינדער,
און געקוואלען פון איטליכען בעזינדער.
„מיר חלעבען, פלעגט ער אליץ זאגען, מיר געפעלט.
אז מיין פאר פאלק איז טאקי איינס אין דער וועלט. 17)
יודעל, פון אלע מיינע זיהן דער קלענסטער 18)
איז צווישען זיי דער פיינסטער און דער שעהנסטער.

---

11) שם שם כ״ט. 12) שמות כ״ח ח׳. 13) במדבר כ״ח. שם כ״ט.
14) שמות ל׳ ח׳. 15) דברי הימים א׳ ט״ו, ט״ז וכו׳. 16) דאס איז טראפ
וואס איז בעקאנט איטליכען וואס קען מעביר זיין דיא סדרא. 17) דברים
כ״ו י״ח. שמואל ב׳, ז׳ כ״ג. 18) דברים ז׳ ז׳.

וואס ער האט אין נאגיל האבען זיי ניט אין קאפ,
ווען זיי אלע אפקויפען פאר לינזען א טאפ.
מיט זיין גוט קעפיל וועט יודעל מיט דער צייט,
אנשפארען אין דער וועלט מאקי העט, העט ווייט.
ער זאל פארוואורפען ווערען וויא א בלעטיל,
וועט ער אומטום נישקשה בעשטעהן זיין שטעטיל.
דא וועט מען איהם טרעטען אויף דעם רוקען,
און דארטען וועט מען נאר צו איהם זיך בוקען.
אט, וועט מען מיינען, אט פאלט ער אנידער,
פלוצלים וועט ער זיך אויפהויבען הויך וויעדער.
וויא א טשערעטיל, וואס ליינט זיך פאר דעם ווינד,
קוים ווערדט שטיל, הייבט זיך עס וויעדער אויף געשווינד. (19
איינר־דומה א גרויסער בוים א דיקער,
ביינט איהם דער ווינד צוברעכט ער זיך אויף שטיקער.
איז דיא וועלט פארגליכען צו א מאשינע,
איז יודעל חלעבען אין איהר דיא שפרינזינע,
וואס קען זיך איינציהן און אויך אויסשטרעקען לאנג,
וואס בעוועגט דיא רעדער צו גיין זייער גאנג.
יודעל איז צוגלייך אי הארט אי ווייך וויא טייג,
איז וויא אייזען פעסט און קען זיך טאן א בייג.
דריבער מעג מען איהם דריקען, געבען אין קארק,
ער וועט אייביג בלייבין פריש, געזונט און שטארק.
א מאל וועט זיך דאכטען אט, אט ער געהט אויס,
ער וועט אבער פון דער סכנה ארויס,
און איבער לעבען א סך געזינטערע לייט. (20
אט וואס יודעל מיינער איז וואס ער בעטייט,
אויף דעם פייער וועט ער ניט פארברענט ווערען, (21
ער זאל מיר נאר זיך פרובפערען און מעהרען״.

ד.

באלד איז מיין יודעל א מאטע געווארען,

---

19) סנהדרין ק״ו א׳. 20) ירמיה ל׳ י״א. 21) ישעיה מ״ג ב׳.

זיין ווייב האט למזל א טאכטער געבארען.
עס איז געבליבען ביים גאנצען הויז געזינד,
מינדעל*) זאל ביי דעם נאמען הייסען דאס קינד.
קליינערהייט איז דאס קינד געלעגען זעהר שטיל.
געוועז פארבארגען אין קישעליך זעהר פיל.
מען האט עס פון א גוט אויג אלץ אפגעהיט.
געהאט צו זינגען און צו זאגען דערמיט.
מען האט פשוט געציטערט חלילה וחס,
ארויס צוטראגען עס א מאל אויף דער גאס.
געניאנטשעט האט זיך מיט דעם אונזער אידעל,
פלעגט עס וויגען מיט דעם בעקאנטען לידעל,
„אונטער מינדעלס וויגעלע.
שטעהט א קלאר וויים ציגעלע.
וואס איז דיא בעסטע סחורה ?
מיין קינד וועט לערנען תורה.
סתרי־תורה לערנען.
דרשות וועט עס זאגין.
ספרים וועט עס שרייבען.
גוט פרום תמיד בלייבען".
אז דעם קינד האט זיך אויסגעשניטען ציינדליך,
האט ער אנגעהויבען צו מאכען חנדליך.
וואס מעהר עס איז אין דיא יאהרען געקומען,
האט עס אויף זיך מעהר לייב גענומען.
פלעגט זיך ווארפען תמיד יודלען אויף דיא הענט,
און מאכען חנדליך וואס עס האט נאר געקענט.
אז יודעל האט געאקערט געזייט דיא ערד,
אדער אנצופאַיען געטריבען דיא פערד,
אדער דיא קיה געגעבען זייער פוטער,
אדער זיך אונטערהאלטען מיט דער מוטער.
פלעגט דאָס טעכטעריל איהם שוין אמאָל שטערען,
מיט איהר זיך צו שפיעלען און זיא צו הערען.
האט איינגעהאזערט אויסוויינינ גאנץ גרינדליך,

*) מלשון בעל פה (מינדליך).

װאָס דער זיידע האָט איהר איבערגעבין מינדליך. 22
דער זיידע האָט פאר ליבשאפט עס דערצוינגען,
האט אויסגעריסען פאר איהר דיא אויגען,
אלע טאג פלעגט ער איהר מאכען א קליידעל,
„װאס ווייסט איהר, וואָס דאָס איז פאר א קלוג מיידעל,
קיין בייז אויג זאָל איהר נאָר נים שאטען,
זאָל מיט איהר מוטער זיך עלטערן ביים טאטען.
יא מיט איהר מאמע זענין מיר ליב ביידע“.
אזוי פלעגט צוזאָגען דער אלטער זיידע.
עס האָט געהאט זעהר א שטארקען זכרון,
פלעגט דערצעהלען מעשות פון תרח׳ס יאָהרען,
איטליכע זאך וואָס אויף דער וועלט האט זיך פאסירט,
וויא אונזערע אָבות האָבען זיך געפיהרט,
וואס זייא האָבען געטרונקען און געגעסען,
מנהגים וואָס מען האָט זייא לאנג פארגעסען,
דערצו נאָך פלעגט עס אויך זאָגען א וויטציל,
און געבען דעם טאטען פלוצלום א קיטצעל.
יודעל פלעגט א מאָל שרעקליך זיך צולאכען,
פון אזעלכע זעהר וואונדערליכע זאכען.
א מאָל אָבער פלעגט ער נאָר געבען א היק,
און אָפּבאָדען די טאָכטער אין קראָטקע וויק.
דערפון איז שטרייט א מאָל ארויס געגאנגען,
דער שלום אין הויז אויף א האָר געהאנגען.
„יודעל ביזט א נאר האט געזאגט דער פאָטער,
עס מוז שוין איינמאָל אויסשפרינגען דער בלאָטער.
דעם קינדס רייד זענין נים קיין נארעשקייטען,
שא, איך וועל דיר ווייזען וואָס זייא בעטייטען.
איידער מען האט געוויסט פון שריפט און ביכער,
האט דיא וועלט פארצייטענס געוואָלט זיין זיכער,
אז אלע געדאנקען און אלע זאכען,
וואס פלעגען בעשטענדיג אויף איהר זיך מאכען,
זייערע אלע פיל שמחות און פריידען,

---

22) תורה שבעל פה.

דייערע קריינקונגען צרות און ליידען,
דייערע אלע פיל נסים און ווינדער,
זאָלען איבערגעהן צו זייערע קינדער,
האט ביי זיי דריבער דענסטמאל געמוזט בלייבען
אלסדינג מיט אנדערע מיטעל צו פארשרייבען.
אין געביינען. אין שטיינער גאנצע קופעס.[23]
אין בילדער, פיגורען, אין זיילען, סלופעס.[24]
אין עסען, אין טרינקען און אויך אין דער טראכט,
האָבען זיי אָט דאָס אלסדינג אריינגעבראכט.
מצרים האָט זיך געמאכט פיראמידען.
מצבות האָבען אויך געשטעלט דיא אידען.[25]
מצות א שטיינער און דיא ארבע כוסות.
מרור, זרוע זאלצוואסער, כרפס, חרוסת,
זיצען אָנגעלעהנט אין קיטיל ביים סדר.
טלית און תפלין, נאָך אזעלכע קליידער.
דאָס אלסדינג למשל, וואָס מיר אלע מאכען,
איז א זכר פון היסטאָרישע זאכען.
דיא צערעמאָניעס פון א פאָלק און דינים,
האָבען אין זיך כוונות אלע מינים.
איטליכער מנהג זיינער איז א גאנץ בוך,
דער מנהג דריקט אויס זיין לעבען דורך און דורך,
בשעת א מענש פון איטליכער נאמנה,
איז מקיים א מנהג, א זאבאָבאָנע,
שטודירט ער זיין לעבען, געשיכטע צונלייך,
און קען דערפון האלטען עקזאמען פאר אייך.
עפעס פרעמדס אָנצונעהמען זאָל בעוויזען,
דיא געשיכטע פון א פאָלק צו פארגרייזען.
פון א פרעמדער אומה, א מנהג, א דין,
האָט פאר דער אנדערער גאָר ניט קיין שום זין.

---

23) ארכיטעקטור. 24) בילדהויער קונסט. 25) בראשית ל״א, מ״ח מ״ט. יהושע ד׳, ח׳ י׳. שם כ״ב כ״ו כ״ח ל״ד. ובשביל הרעיון הנכבד שהיה כמוס בעצם וראשונה בבמות ומצבות נתגלגל הדבר אח״כ שהתחילו לעבוד אותן. ועיין רמב״ם הלכות עכו״ם פ״א א׳.

ער איז אין איהר געשיכטע א פרעמד בלעטיל,
גלייך וויא אין א חומש פון גרעט א צעטיל.
דר״בער קען מען פארשטעהן, פאר וואָס דיא ביבעל
האָט אויף אזעלכע זאכען שטארק פאראיבעל.
אין דיא מיני קליידער זיך צו פארקליידען,
וועלכע עס האָבען גיטראָגען דיא היידען. 26
גאָלען דיא באָרד, טראָגען וויא זייא דיא פאות, 27
הייסט בייא איהר אָננעהמען זייערע דעות.
אז אין מנהג האט געשיכטע זיך בעהאלטען,
האָט איהם יעדער דענסמאָל הייליג געהאלטען.
דורך דעם נאָך געווען א חכם, א חרץ.
ווען ניט, האָט ער געהייסען בור עם־אָרץ.
האָט מען אָבער אָנגעהויבען צושרייבען
און מנהגים אין תורות צונופקלייבען.
איז עבודה אין שפּעטערדיגע צייטען
קליינער געוואָרען פאר תורה בייא לייטען.
מענשען האָבען שוין פאר זיך געהאט ביכער,
און אלסדינגג אין זייא געוואָלט לערנען גיכער.
פון פיל מנהגים אין שפּעטעריגע יאָהרען,
איז זייער טעם גענאנגען פארלאָרען.
זייא זענין גלייך וויא אָהן א נשמה א גוף,
און הערען בייא טהייל נעלערענטע גאָר אויף.
ניט איטליכער מענש אָבער קען טאָג וויא נאכט
אין ביכער, אין ספרים, תמיד זיין פארטראכט.
בכן איז רעכט מנהגים אונטערצוהאלטען.
דעם גייסט פון דעם פאָלק מיט זייא צו דערהאלטען.
עבודה מיט גייסט איז גאָר ניט קיין צרה,
אָהן דעם, זעהסט דוא, איז זיא עבודה זרה.

---

26) צפניה א׳ ח׳. רמב״ם הלכות עכו״ם פי״א א׳, וכתב שם בעל כסף משנה בשם מהר״י קולון: „שלא נתכוין לאסור אלא מלבוש המיוחד לעכו״ם וכו׳, אבל כשאינו מלבוש המיוחד לעכו״ם על דרך זו אין הישראל חייב להשתנות מן העכו״ם כלל ועיקר". 27) ויקרא י״ט כ״ז.

עס וועט נאך קומען, איך פיהל, א צייט שפעטער,
וועלען קינדער זיך האלטען קלוגער פון פאטער.
ביכער וועלען דענסטמאל דיא וועלט פארפלייצען,
מענשען וועלען אראפווארפען דיא לייצען.
פון איין זייט וועט חכמה אין אלע ערטער,
נים בעשטעהן אין ווירקליכקייט, נאר אין ווערטער.
בילדונג, וועט הייסען, אין דיא ביכלעך קוקען.
דער קאפ וועט זיין ליידיג, דאס הארץ וויסט, טרוקען.
מענשען וועלען מיינען זייא וויסען זעהר פיל,
און וועלען נישט האבען קיין געפיהל.
מען וועט גרינג אוועקמאכען איטליכע זאך,
מיט א שרעקליכען געשפעט און מיט א לאך.
איינער וועט אין א ביכעל האפען א לעק,
וועט ער אויף דער גאנצער וועלט שוין שפייען קלעק.
פון דער אנדערער זייט וועט נעהמען איבערהאנד,
הארץ, פאלש געפיהל נים מיט שכל, מיט פארשטאנד.
וועלכען מנהג מען וועט ערגעץ געפינען,
חאטשע נים צו וויסען דעם טעם דרינען,
חאטש א פרעמדער פון איין אנדער נאציע,
וועט מען איהם האלטען פראסט וויא א סיגנאציע.
זעהר קלוג האט איינער אין א ספר געשטעלט:
אויף תורה און אויף עבודה שטעהט דיא וועלט. 28
עבודה הייסט, געדאנקען פון א נאציאן.
זיין מיינונג, זיין בליק אין גלויבען, רעליגיאן,
אין דער פראקטיקע טאקע צו טאהן אלסדינג.
נים נאר דיינקען, אבי ריידען מיט דער צונג.
יענער חכם קוקט דערמיט גאנץ טיף, גאנץ וויים,
ער זאגט א קלוג ווארט אקוראט אין זיין צייט.
אין זיין צייט הייבט מען אן שריפטשטעלער צו ווערען.: 29

---

28) אבות פ״א, ב׳. 29) שמעון הצדיק בעל המאמר הזה היה משירי כנסת הגדולה, המקובצת מאנשים חשובים שנקראים סופרים ע״ש עזרא הסופר המהיר (עזרא ז׳ ו׳) וחז״ל שמשו במלת סופרים על החכמים בכלל כי בימים ההם היה מעשה הכתב יקר, והאיש אשר ידע למשוך בשבט סופר כבר היה מבעלי הידיעות (באור שם) ובגמ׳ (קדושין ל׳ א׳) לפיכך נקראו ראשונים סופרים.

ספרים, ביכער הייבען אָן זיך צו פּארמעהרען.
זעהר קורץ און זעהר ווענינ זיינען מיינע רייד,
עס טהוט מיר דארויף אפילו אי זעהר לייד.
נאָר דוא האָסט א גוט קעפּיל יודעל, נישקשה.
ועסט זיך אָנשטויסען, ועסט פארשטעהן מיין דרשה.

ה.

מיר ווינשען: יודעלס לעבען אין יענער צייט,
נעזאנט נעוואָרען אויף אלע גוטע לייט.
גליקליך איז ער נעוועזען, וואס האט איהם געפעהלט,
ער האָט נעהאט א שעהן ווייב, כבוד און געלט.
זיינע משרעדעס האָבען זיך שטארק געמעהרט,
א סך מעהר נאָך וויא ער אליין האָט בענעהרט.
תבואות זעהר נעראָטען אין זיינע גיטער,
ער האט זיך נעבאָדען אין מילך און פּוטער.
זיין ווייב זעהר א דימענדינע, א שעהנע,
איז געוועזען א ווירטען אין דער וועלט איינע.
עס איז געוועזען ווייט אין דער וועלט צחוכען
איהרע מצות, קיכליך און איהר פאנקוכען. 80
מען האט געהן אָנצוקוקען פּראָסט נעראָטען
איהרע חלה און אויך איהר האלבנעבראָטען. 81
איהר קיך, איהר פּריפּעטשיק און איהרע פעסער.
איהר פּאלאָניק, איהרע טעפּ, גאָפּעל מעסער. 82
איהר נייען, איהר שטיקען, איהר קייטעלשטיבעל,
איהר פּרוכת, איהר פארטיך און ברוסטטיבעל, 83
האבען געשיינט און פארנומען דיא אויגען,
האבען דאס הארץ עפּעס צו זיך געצויגען.
דיא האט דעם דוואָרעץ זעהר שעהן, פיין אויסגעצירט.

---

80) ויקרא ב׳, ד׳ ח׳. 81) שם כ״ד ה׳. שמות י״ב ט׳. 82) שמות כ״ז א׳, שם ל׳ י״ח. שם כ״ח כ״ט. שם כ״ז ג׳. 83) שמות כ״ו ל״א. שם כ״ח ו׳ ט״ו.

אין דעם מאַיאָנטעק פּאַראַדקעס איינגעפיהרט. 34
אָרמע, קראַנקע איז זיא געוועזן א מאַמע,
נישט געקוקט דאַרויף וואס זיא איז א דאַמע.
ניט געלאָזט אימיצען צו געבען א זעץ, 35
האט געהיילט געריינינגט פון מכות און קרעץ. 36
צווישען אלע מענשען כסדר אין איהר אָרט
איז א תורה געוועזען איהרס א וואָרט.
וואס בעדאַרף מען, דאַכט זיך, בעסערס אויף דער וועלט?
לעב יודעל, זייא לוסטיג, אַרבייט און קלייב געלט.
אזוי קעהר צו זיין, אזוי וואלט געוועזן גוט,
ווען דער מענש נעביך זאָל ניט זיין פליייש און בלוט,
ווען ביים מענשען זאל דער גוף מיט דער נשמה,
נישט דאַרפען אייביג פיהרען קיין מלחמה.
ווען דער פלאָטקע מאכער, דער יצר־הרע,
זאל דעם מענשען נישט טאָהן תמיד א טאַרע,
נישט אונטערהידען איהם געביך אלע ציים,
נישט פאַרפיהרען איהם אין דער בלאָטע גאַנץ ווייט.
ווען דער צוזלאָכעסניק זאָל ניט אלע מאָל,
אָנרייצען אויף איהם תאוות גאר אָהן א צאהל.
מעהרער דער זינדיגער מענש ווערט גרויס און רייך
מעהרער גרויס ווערט זיין יצר־הרע צוגלייך.
בשעת יודעלס הצלחה און זיין גרויס גליק,
האט אויף איהם דער שטן געוואָרפען א בליק.
מיט דעם און נאך אזעלכע א סך געמען,
האט זיך דער יצר הרע נישט צו שעהמען,
ער האט געטאָהן א בליק גאר ניט לאַנג געדאַכט
און מיט אונזער יודלען בעקאַנטשאַפט געמאַכט.
ער האט איהם אלץ וואס ווייטער געטאָהן א טאַפּ,
און צום סוף געוואָרען מיט איהם חבר־לאַפּ.
ער פלעגט תמיד מיט יודלען צוטרייבען שפּאַס,
און איהם שלעפּען שפּאַצירען געהן אויף דער גאַס.
צום שפּאַס האט דער יצר־הרע א צינגעל,

34) שמות כ״א כ״ב כ״ג. 35) שם כ״א כ׳. 36) ויקרא י״ב י״ג י״ד.

יודעל, האט ער געזאגט, דוא ביסט א ייִנגעל,
דוא לינסט צופיל אונטער דיין ווייבס פאַנטאָפעל.
אזוי וויא מיין נאָמען איז מעפיסטאָפעל. 37
זינט יודעל דוא האסט דיין יפהפיה גענומען,
האסט דוא גאָר איין אנדער פנים בעקומען.
אלסדינג וואס זיא וויל, טהוט זיא חלעבין מיט דיר,
זיא לאָזט דיך פשוט ניט ארויס פון דער טהיר,
לאָזט דיך נים אָנקוקען דיא ליכטיגע וועלט,
אלסדינג אויף דאס איהריגע איבערגעשטעלט.
זיא לאָזט דיך ניט עסען מאכלים זעהר פיל, 38
און דוא מוזט געהן אָנגעטאָהן אין וואס זיא וויל, 39
איך פרעג דיך יודעל, קומט איהר ארויס אסך,
וואס דוא עסט ניט אדער טראגסט ניט יענע זאך? 40
זיא איז נים מעהר וויא א שרעקליכער קאפריז,
קען חלעבין קראנק מאכען אפילו א ריז.
שוין לאנג האב איך געהערט, דיא וועלט לאכט,
אז דיין ווייב האט פון דיר א קאָטער געמאכט.
זיא האט דיך פון דער וועלט גאָר אָפגעריסען,
חוץ איהר זאלסט־דוא פון עמיצין נישט וויסען.
דוא ביזט געוואָרען א פראָסטער ארענדאר,
וואס קוקט נאר אריין תמיד אין קאלענדאר,
פרעג דיר בחרם פון אלע שעהנע זאכען 41
וואס דיא מענשען אין היינטיגער צייט מאכען,
פון שעהנס ווייסט דוא ניט אפילו קיין פיצעל,
פע דוא ביסט געווארען א לאפענמיצעל!
האב נאר נים קיין פאראיבעל יודעל אויף מיר,
וואס איך רייד אויף דיין פלונית׳טע, שפעט פון איהר,
צווישען אונז גערעדט דעם אמת, מיין ליבער,

37) מיט דעם נאמען רופען דיא אומות העולם דעם שטן. 38) ויקרא י״א ב׳ כ״ד. 39) שמות י״ג ט״ז. במדבר ט״ו ל׳ ז. 40) ויקרא י״ט י״ט. דברים שיצר הרע ועו״ג משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז, שאין טעם בדבר אלא גזירת המלך (רש״י בראשית כ״ו ה׳). 41) פסל ומסכת.

וואס נעהמט זיא זיך דאָ אזוי עפּעס איבער?
מוידוויים האָט מען מיט איהר זיך ארום געשלעפּט,
צו איטליכען חתן האט זיא זיך געקלעפּט,
זיא האט נישט אויסגעלאָזט אָפילו איינעם,
נאָר זיא איז אָבער ניט געפעלען קיינעם,
מען האָט פון איהר זיך אָפּגעוואשען דיא הענט,
און זיך אויסגעדרעהט מיט וואס מען האָט געקענט.[42]
מחמת מען האט געוויסט דעם וואונש איהרען,
אז זיא וויל איטליכען בייא דער נאָז פיהרען,
און מאַקי דוא לאָז דיר ניט זיין צו קיין גנאי —
נאר ניט שעהמען זיך, האב איך מיט דיר א תנאי,
מאַקי דוא יודעל, זאג איך דיר ארהיס פרייא,
האָסט דוא דען נישט געוואלט אויף איהר געבען א ישפּיי!
האסט־דוא דען קאָפּ אין קישען פריהער זיך געקלאפּט?
צו איהר זיך געשדכענט ביז האָסט זיא דערטאפּט,
חלילה, דוא האָסט זיא גענומען אבי אט,
ווייל דער מאַטע האט זיא דיר געגעבען גלאַט.
הער נאָר, האט דער טאַטע געזאגט, הער יונגאַטש.
נעהם זיא, אויב ניט, גיב איך דיר יודעל א פּאַטש! [43]
איך נעהם, איך הער, ענטפערסט דוא דענסמאל צומישט,[44]
האסט חתונה געהאט און דיא רוט געקושט.
וויא א חכם חלעבען האב איך געזאגט נוט,
דיין פּלוניתּ׳טע איז טאַקע א גוטע רוט.
פע, ביסט געוואָרען א יונגער מאַנטשיקעל,
וואס עסט קעסט און ציטערט פאַר א קאַנטשיקעל,
מעגסט חלעבין אין דיין ווייטען האלז זיך שעהמען,
פאַר ועמען יודעל ציטערסט דוא, פאַר ועמען?
ביז וואַנען ועסט דוא נעביך זיצען פאַרשפּאַרט?

---

42) עבודה זרת פ׳ ב׳ מלמד שהחזירה הקב״ה על כל אומה ולשון ולא כבלות. 43) שם שם, מלמד שכפה הקב״ה הר כגיגית על ישראל ואמר להם אם אתם מקבלים וכו׳ מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם.
44) שבת פ״ח א׳. עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו. כלומר נעשה ונשמע.

די׳א בייא דיר, גוטער ברודער, מעהר ניט גענארט.
קום מיט מיר פון דאנען ארויס אביסעל,
לאָז דיך דיין פלונית׳טע רופען קנאקניסעל.
קום יודעל חלעבין, קום לעבען אויף דער וועלט,
לעבען אביסעל וויא אלע לייט געפעהלט.
קום אויף דעם פעלד ארויס פרייא פון דעם שימעל,
דאָרטען הייב אויף דיינע אויגען צום הימעל,
און זעה דיא זון דיא לבנה, דיא שטערען דארט,
וויא זייא געהן, שטעהן איטליכער פרייא אויף זיין אָרט. 45
איך מוז דיר זאגען נאך א מאָל אויף דאס נייא,
אז זון, לבנה און שטערען אלע געהן פרייא,
מחמת איך וויים חלעבען, דוא מעגסט מיר גלויבען,
כדי נישט צו לאָזען דיך א קאָפּ אויפהויבען,
דעריבער מאכט מען דיך צום שוטה, צום נאר,
דיא גאנצע וועלט האט עפעס איין אויבערהאר.
אלע כסדר זענין אויף דער וועלט גאר קנעכט,
זיך פרייא צוריהרען האבען זייא נים דאס רעכט,
גענוג, איין ארענדאר, א פויער צו זיין,
קום צווישען לייט, גיבער אין דער וועלט אריין,
מיט מיינע פריינד וועל איך דיר מאכען בעקאנט.
וועסט בייא זייא זעהן שעהנע בילדער אויף דער וואנט.
אזעלכע אין דיין דוואָרעץ ניטא אי איינס,
וויא קומט צו דיר, יודעל, אהין עפּעס שעהנס,
דערינען מוזען מיר זייןביידע אייניג,
אז געפיהל פאר דער נאטור האסט דוא ווייניג,
וועסטו דעם שרעקליכען פעהלער פארבעסערן,
וועלען דיינע פארגניגען זיך פארגרעסערן.
בייא מיינע פריינד דארט וועסט דוא האבען דיא קוּר,
זייא מאָלען אלסדינג וואס איז אין דער נאטור,
אלע בהמות אויף דער ערד מאָלען זייא אָפּ.
פון פיינעל ביז דיא פיש אין וואסער אראָפּ, 46
וועסט דארט עסען מיטאג, פלייש אויסגעזאָטען,

---

45) דברים ד׳ י״ט. 46) דברים ד׳ י״ז י״ח.

בעסער פונים ווייב׳ס מצה און האלבגעבראָטען,
וועסט דארטען פארזוכען קאָטלעטען פון שוויין, 47
און דערנאָך פארטרינקען מיט א גלעזעל וויין, 48
גוט עסען און גוט טרינקען איז זעהר וויכטיג,
עס ווערט גאר עפּעס אין דיא אויגען ליכטיג.
דארט וועסט דוא זעהן שעהנע מיידלאך קארפיהרער.
וועסט זיין זייער קאוואליר, זייער פיהרער.
וועסט זייא ברייננען אמאָל קווייטען א קרענציל
און האַפּען דערפאר אָפּט מיט זייא א טענציל,
איטליכעס נייא מאָדנע מיידעל איז פאר א קווייט
האטש דיא נשמה דיר אוועקצונעבען בּרייט.
פארקרים זיך גאר ניט יודעל וויא א צביאק,
יפהפיות חלעבען זענין איטליכען נעשמאק.
ווילסט דוא זיין מיט זייא לייבליכע מחותנים,
זאג איך דיר יודעל זייא איין עזות פּנים. 49
ווייבער האבען ליעב דעם, וועלכער איז פארשיים,
איין עזות פּנים איז זייא ליעב אלע צייט.
ליעב יענעם וואס קען איבער זייא רעגירען,
וואס קען הערשען און זייא בייא דער נאָז פיהרען.
איך קען בעסער דיא ווייבער מיט זייער חן,
איך האב שוין אויף דעם אויפגעגעסען דיא ציין.
דעריבער זאג איך דיר, איך מעפיסטאָפעל,
קריך ארויס פון אונטער דער ווייבס פאנטאָפעל!

ו.

דער נייער חבר האט יודלען נאר צושרויפט,
תאוות האבען אין זיין הארץ זיך אויפגעהויפט,
צו קאָכען האט אנגעהויבען אין זיין ברוסט
צו ארבייטען האט ער אנגעווארען לוסט.
דעם ווייבס רייד פלעגט איהם שוין ניט אזוי ארטן.
ער הייבט אן בּיסליכווייס זיא שוין צו נארען.

---

47) ישעיה ס״ו י״ז. 48) מיכה ב׳ א׳. עמוס ו׳ ה׳. 49) יחזקאל ב׳ ד׳.

סקוטשנע איז איהם געווארען בייא זיך אין שטוב,
ביל צו דיא שכנים, אין טעאטער, אין קלוב.
דארטען פלעגט ער שפילען, מאכען א כוסע,
מיט א מאל א פלאש ווין שרעקליך א גרויסע, 50
האט זיך פארגעסען אז ער איז רב אידעל,
געטאנצט מיט הולטייקעס געזונגען א לידעל.
פון פיעל ווין האבען געברענט זיינע אויגען,
צו אנדערע האט איהם אלץ דאס הארץ געצויגען,
צווישען לינדענבוימער מיט זייא זיך שפאצירט,
אויף בערג און אויף טאלען זיך ארומגעפיהרט. 51
איז א הגלטייא געווארען וואס אין דער קארט,
זיך געוואלגערט שכור אויף איטליכען ארט. 52
דער שווארץ יאהר ווייסט וואס אין איהם אזוינס געשעהן,
ער איז גאר נים דער יודעל וואס פריהער געוועזן.
פאסט־זשע דען אזעלכעס פאר איהם, פאר זיין שטאנד?
וואו איז זיין תורה, זיין חכמה, זיין פארשטאנד?
זיין שעהן ווייב, וואס האט געמעגט שטעהן פאר שררות,
האט געהאט געבעך א הארץ פול מיט צרות,
עס איז איהר געווען א וועהטאג, א שאנדע,
וויא יודעל שלעפט זיך ארום מיט זיין באנדע.
בשעת יודעל מאנצט זיך ערגעץ אויף א באל,
ועדט איהר דערוויל אין דערהיים צוזעצט דיא גאל.
איינע אליין איז זיא פארוויסט געזעסען,
איהר יודעל פלעגט אוועקגעהן, זיא פארגעסען,
האט א מאל אן איהר זיך דערמאהנט דער פנע,
פלעגט ער וויא אויף שפילקעס זיצען א רגע,
„יודעל מיין ליבער, יודעל מיין טייבעלע,
פלעגט איהם בעטען רחמים זיין שעהן ווייבעלע,
נעה נים צו דיינע שכנים ווארף זייא אוועק. 53
אין זייער וועג נעה נים, שפיי אויף אלע קלעק.
גיא קומסט־דוא צו זיי און זיי אלע צו דיר?

---

50) הושע ג׳ א׳. עמוס ו׳ ו׳. 51) ישעיה ב״ז, ח׳ ט׳. 52) שם כ״ח א׳ ו׳. 53) ויקרא י״ח ג׳.

לאזען זיי לעבען ביי דיך, דוא לעב מיט מיר.
פאר וואס האב איך אויפגעהערט צו געפעלען,
וואס דוא ווילסט מיט דער וויג מיך אוועקשטעלען?
א מאָל, יודעל, בין איך דיר געוועזן טהייער,
א חתן ביסט־דוא געוועזן א געטרייער.
האסט דענסמאל, געדיינקסט־דוא אויף דעם בערגיל דאָרט,
מיך ליעב צו האבען געשווארען אויף דיין ווארט.
עדות זיינען געוועזן ערד און הימעל,
דיא שעהנע נאטור מיט איהר גאנץ גערימעל.
האבען אונז געזאגט, געהאלטען א ריידע,
וויא גליקליך צולעבען זאלען מיר ביידע.
ביזט ערגעץ נישט געגאנגען א טריט אהן מיר,
אין הויז אויף דעם פעלד, אומעטום איך מיט דיר. 54
וואו איינער, דארט דער אנדערער ניט געפעהלט,
דארום האט אונז צו טויבען פארגליכען דיא וועלט. 55
מחמת גרויס ליעבשאפט האסט־דוא דענסמאל אידעל
געזאגט ,,שיר השירים" געזונגען א לידעל.
איך וועל אצונד נעהמען דיין לידעל אפיר.
אזוי האסט דוא געזונגען געזאגט צו מיר:
,,שעהן ביזט־דוא מיין געליעבטע, ביסט שעהן, 56
דיינע אויגען טויבען מלא חן,
וויא סארנעס פון בארג גלעד אראָפּ
היינגען דיא האָאר דיינע פון דעם קאָפּ.
דיינע ציין שטעהן אין דער שורה גלייך
וויא שאָף ביים ארויסגעהן פון דעם טייך.
דיינע ליפען וויא רויטהע שנירלעך
און דיין גאנץ שמועסיל פיין, צירליך.
וויא א מילגרוים גלייך דיינע באקען,
וויא דוד'ס טהורם דיין האלז און אקען.
געבויט חידושים שטארק, זעהר טהייער,
בעהאנגען מיט טויזענד פערמייער.

---

54) דברים ד׳ ד׳. 55) מדרש חזית על פסוק הנך יפה רעיתי. 56) ש
השירים ד׳, א׳ ט׳.

ריינע צווי בריסט זיינען טאקע נאר
וויא צוויי יונגע הירשעליך א פאָר.
ביסט אהן א פעהלער, שעהן אין גאנצען
מיט מיר כלה, מיט מיר קום טאנצען״.
אזוי האסט־דוא אמאל געזונגען מיין מאן,
קורץ אבער האט געדויערט אונזער ראמאן.
קעהר זיך צוריק יודעל לעב, צוריק צו מיר,
מיין הארץ, מיין הארץ, געליבטער, ציהט צו דיר,
פארשווארצט ווער איך איצט, וויא איהר מיידליך דאך שעהן. 57
קום מיין געליעבטער, קום יודעל לאָם מיר געהן.
קום ווידער שפאצירען געהן אויף דיא פעלדער,
אין וויינגערטנער לאָם מיר געהן און אין וועלדער,
זעהן וויא בליהט דער וויינשטאָק, וויא וואקסען טרויבען, 58
לאָם מיר ווידער לעבען וויא א פּאָר טויבען,
לאָם מיר ווידער אלע טאג אויפשטעהן גאנץ פריה,
אויף דעם גרינעם גראָז דארט צו פאסען דיא פיה.
אדער אויף דיא בערג אפשר שפּרינגען ווידער,
ליגען אונטער א בוים און זינגען לידער.
ביי דיא הירשען, ביי דיא אינדרען פון סטעפּעס, 59
בעשווער איך אייך, איהר מאָדניצעס מיט שלעפּעס,
שטערט ניט דיא ליעבע, שטערט אסור ניט מיין גליק,
פארפיהרט ניט מיין מאן, גיט מיר איהם אָפּ צוריק!
פארוויסט בין איך איצט, דאך וויא אנדערע נאך שעהן.
קום מיין געליעבטער קום, יודעל לאָם מיר געהן״.
נאר אומזיסט דיא מיה, רייד אהער רייד אהין,
שפּיל דעם חתן וויינענדיגס. ער האט זיינס אין זין.

---

57) שם א׳ ה׳. 58) שיר השירים ז׳ י״ב וי״ג. 59) שם ב׳ ז׳

ז.

שרעקליך פארלאָזט איז געווארען יודעל'ס שטוב,
ווּיסט און טרויעריג אזוי וויא אין א גרוב.
אהן איין אויג פון דעם בעל־בית, אהן זיין האנד,
עס האט געוויינט אלסדינג, א שטיין פון דער וואנד.
אין דעם חדר פון יודעל'ס אלטען פאטער,
איז וויא אין דיא געצעלטען פון א טאָטער.
אלסדינג קויטיג, ברודנע און שווארץ געווארען,
אלסדינג דארט האט דאס פנים אנגעווארען.
נישט גערידעוועט זיך האט דארט אין קיך מעחר.
נישט וויא א מאל געטראגען, געבראכט אהער
פון פויגעלמילך, פון אלע גוטע זאכען,
א סך געשמאָקע מאכלים צו מאכען. 60
ווּעמען נעהט עסען און טרינקען אין דעם קאָפּ,
בשעת מען פאלט שטארק פון דער פונקציע אראָפּ?
יודעל באלעוועט אין דער פרעמדה, עסט, זויפט אויך
און פון זיינע קוימענס נעהט נישט קיין רויך.
שבת און יום טוב איז געווארען פארשטערט, 61
קיין פרעהליך ווארט אין הויז האט מען ניט געהערט.
דעם אלטען ניט ליב געוועזן צו פארזוכען
נישט קיין געבראָטענס און נישט קיין פאנקוכען. 62
ער האט גרויס צער געהאט פון דיא קינדער,
עס האט איהם געקריינקט איטליכעס קינד באזונדער.
אין א ווינקעלע פלעגט זיצען דאס ווייב שטיל,
תמיד אליין געדאכט, געזארגט, געדאכט זעהר פיעל.
און אָפט טאקי אויף איהר געלעגער ביי נאכט
פלעגט זיא איין אלט לידעל זינגען שטיל פארטראכט.
אין דעם לידעל פלעגט זיך אויסגיסען איהר הארץ,
מיט טרעהרען פלעגט זיא זיך בעוואשען פאר שמארץ.

---

60) דברי הימים ב׳, כ״ט, ו, ד. סנהדרין ק״ג א׳. אמון העלה שממית ע״ג מזבח. 61) הושע ב׳ י״ג. 62) ישעיה א׳ י״ג. עמוס ה׳ כ״א כ״ב.

פינסטער, ביטער איז געװען איהר דאָליע,
זיא האט אויפגעהערט צו שפּילען אַ ראָליע.
האט צום סוף זיך פאַרבאָרגען איינע אליין
און מען האט נישט געװאוסט מעהר פון איהר געביין.
ביים צו רעכט מאַכען דאס הויז, דערצעהלט מען נאָך,
האט מען דארט איינע געפונען אין א לאָך.
דיא סטאָליערס האָבען אַ געשריי געטאהן: אוי,
זיא חלש׳ט, דאס איז יודעל׳ס פרוי. 66

ח.

דער אלטער טאטע האט געזעהן דיא צרות
און דאָך נישט געשלאָגען מיט׳ן זוהן כפּרות.
װייל הערען, זעהן און דערלענגערן דעם צאָרן,
איז איינע פון זיינע מדות געװאָרען.
דאס זיינען זאַכען דיא שװערסטע אין דער װעלט,
נים איטליכער קען שװייגען װען יענער פעהלט.
נים איטליכער אפילו דער ערגסטער גאָר,
קען צוזעהן יענעמ׳ס פעהלער חאטש אויף א האָאר.
זיינע אייגענע פעהלער זעהט נישט קיינער.
אויף זיך א מבין איז נישט איינער,
בעריל װאס קען אין סידור קיין ה״א װייזען,
לאַכט אומעטום תמיד פון שמעריל׳ס גרייזען.
ניסיל, װאס האט אויפגעגעסען פיעל פרעמד געלט,
רופט איצען אָנזעצער פאר דער גאַנצער װעלט.
כל הפּסלנות טהוט שטענדיג רב אבא
און זאגט: לייב דער דייטש האט קיין עולם הבא.
כל ימיו פאַרנעהמט צדקה געלט רעב יאָסיע
און זאגט: אויף מיר א נביא דער דייטש מאָסיע.
װאס מען טאָר נים זאגען איז געװען דװאָסיע,
היינט זאגט זיא: קיין עהרליך װייבעל איז סאָסיע.
װען יעדער װאלט אויף זיך א מבין געװען,
װאלט אזוי פיעל לייד אין דער װעלט נים געשעהן.

---

66) מלכים ב׳ כ״ב, ח׳ י׳ י״א.

הערען זעהן און שווייגען, נישט צו מאהן א לאך,
איז חלעבען גאר ניט אזוי קיין גרינגע זאך.
יודעל׳ס טאטע אבער האט עס גוט געקענט,
פלעגט לאנג שווייגען מיט צוגויפגעלייגטע הענט.
דריבער איז ער דאך א חכם גאר אנטיק,
דריבער דרוקט אוים חכמה זיין איטליכער בליק.
ער האט אזוי זיין יודלען מענשען אנגעשטעלט. 67
זעהר בעריידעוודיגע, געריהמטע אין דער וועלט.
מענשען מיט קעפ, מיט געפיהל און מיט א מויל,
מענשען געלערענטע, אויף דער פען ניט פויל,
מענשען מיט מוטה, וואס מאכען ניט קיין שאנדע,
פאנע־בריות פון דעם אלטענס קאמאנדע.
מענשען וואס דערזעהן דעם אמת מיט דעם בליק,
וואס וואלטען פאר א מלוכה געווען א גליק.
דיא דאזיגע מענשען, דיא דאזיגע לייט,
מיט יודלען צו ריידען זיך גענומען צייט.
יודעל דוא ביסט א הולטייא, טהוען זייא א זאג
און ווארנען איהם זיך צו בעסערן אלע טאג.
פאלגט ער נים, זאגען זיי איהם טאקי ווידער,
שטעלען איהם פאר דיא אויגען אלץ אנידער.
רעכענען אוים זיינע עלטערן, דאס קאפיטעל,
זיידעס, באבעס, איטליכען מיט דעם טיטעל,
דערצעהלען איהם דיא גרויסקייט פון זיין טאטען,
זיינע געשעפטען, זיין משא־ומתן,
זיינע פאדראדען אין יעדער גובערנע,
מיט פלייש, משקה, מאנעגרייפליך און זערנע. 68
דער טאטע האט איהם ליעב וויא זיין אויגאפעל,
און ער שטעהט העכער ביי איהם מיט א שטאפעל,
פון אלע זיינע דיא עלטערע קינדער, 69
וואס זיי האט ער אפגעשייד גאנץ באזינדער,
צו זיי געזאגט: נאט אייך נדן און אוים קעסט,

---

67) מלכים ב י״ז י״ג. 68) שמות ט״ז ח׳ ט״ו. שם י״ז ו׳. 69) מלאכי א׳ ב׳.

און איהם, יודלען, צונעזאנט אייבּינע קעסט,
זייא בּייא דעם קינדערשען שכל נעבּליבּען,
און איהם א גוטען רעבּין אויסגעקליבּען,
א רעבּין, ניטא אַזעלכער אין דער וועלט, 70
נישט צו בּאַקומען וויא ער פאר גאר דאס געלט.
א רעבּין וואס פון מערב ביז מזרח זייט
אומעטום זיין נאמען בּעקאנט אי נאָט אי לייט.
וואס דיא אנדערע מלמדים, פון איהם איננער,
קומען נישט אלע צו זיין מינסטען פיננער,
וואס אלע מחילה, מאקי אָהן אונטערשייד
האבּען נענאשט, איבּערנעקיים זיינע רייד.
א רעבּין, וואס דער קאָפּ אין הימעל נעפלוינען,
דאך דער קלענסטער אויף דער ערד אין זיינע אוינען. 71
א רעבּין, וואָס האט דיא גאנצע ציים כסדר
נאָר מיט יודלען אליין געקנעלט אין חדר.
נעלערענט מיט איהם פסוק זעהר ריין, זעהר קלאָהר
און נישט פארפעהלט פון איטליכער סדרה א האאר.
נעלערענט נאך חכמות פון דער גאנצער וועלט,
וויא גאָט האט זיא בּעשאפען וויא איהם נעפעהלט.
זיא מיט בּעשעפעניש כסדר כסדר בּעזעצט,
פראָסטע בּעשאפען פריהער, בּעסערע צו לעצט.
היינט געשיכטע און בּעשרייבּונג פון לענדער,
אין איטליכס וואָרט ליגט ספרים גאנצע בּענדער.
חכמת הפּאָליטיקע, מדינה זאכען,
וויא מען בּעדארף אין לאנד אזוי צו מאכען,
אז אלע קלאסען מענשען זאָלען זיין גלייך,
איטליכער מענש איז פריי אָרים און רייך,
קיינער זאל אסור ניט מוחל זיין דאס רעכט,
פע צו זיין א שקלאפע, פע צו זיין א קנעכט. 72
פיהלסט־דוא נים און ווילסט אייבּיג דינען דעם גביר,
שטעה־זשע וויא א הונד צוגעשמיד צו זיין טהיר. 73

---

70) דברים ל״ד י׳. 71) במדבר י״ב ג׳. 72) ויקרא כ״ה, מ״ב נ״ה.
73) שמות כ״א ח׳ ו׳.

אז אלע זאָלען מיט דעם שוויים עסען ברויט,
נים דער זאל ארבייטען, זיך מוטשען צום טויט,
און יענער פוילער זאל אויפעסען זיין מיה,
זיין א פרייץ און איהם מעלקען וויא א קיה,
ניין, פריץ, דיין נעקויפט דאָרף, דיין נעקויפט גליק,
אומקעהרען מוז זיך עס צום אלטען האר צוריק. [74]
אזא רעבין, האָבען זייא נערעדט מיט קראפט,
האט דיר, יודעל, דער טאטע א מאָל פארשאפט.
האבען איהם גע׳מוסר׳ט מיט קלוגע ווערטער,
נישט צו געהן ווייטער אין דיא שלעכטע ערטער,
זיך צו בעגעגנען מיט זיינע חברים,
יאָס זיינען א קענין איהם פראַסט חמורים.
נו קריינקען דערמיט דעם פאָטער דעם אלטען,
וואָס האט איהם פאר זעהר א גוט קינד געהאלטען.
צו קריינקען זיין ווייב נעביך און זיין קליין קינד,
זיינע גוטע פריינד און זיין גאנץ הויזגעזינד.
ווען ער זיינע חברים נים אויסמיידען,
ווען ער שפעטער נים גוט פון זייא אָפשניידען,
סוף כל סוף וועט ער פון זייא חאפען א פסק,
זייא וועלען איהם אריינגארען אין דעם זאק.
דענסמאָל וועט איהם נים העלפען אי דער מאָטער, [75]
א שפיי וועט אויף איהם דענסמאל טאהן דער פאָטער.
וואָס העלפט אָבער דיא רייד, הוי וועהגעשריגען,
מעפיסטאָפעל דער לץ האט אויך נישט געשוויגען.
אז יודעל האט געוואָלט ווערען פרום און גוט,
האָט ער איהם הייס וויא פייער צוקאָכט דאס בלוט.
פון זיינע פריינד, פון זייער מוסר געלאַכט. [76]
אלע צו נארען, צו משוגעים געמאַכט. [77]
„וועדליג וויא זייא דארף מען נאר זיצען אין קלויז,
פארשטעקט ערגעץ אין א לאָך פונקט וויא א מויז,
נישט האבען קיין תענוגים, קיין פארגניגען,

---

74) ויקרא כ״ח י׳ כ״ג. 75) ישעיה ל׳ ב׳ ה׳. 76) דברי הימים ב׳ ל׳ ח׳.
77) הושע ט׳ ז׳.

מיט ציצית און תפלין זיך צו בעגניגען.
פיינט האבען שעהנע זאכען וויא א ווילדער,
נישט קוקען אויף ווייבער, אויף קוקלעס, בילדער
האלטען דעם גוף פאר א פיינט פון דער נשמה,
פיהרען צווישען זייא איין אייביגע מלחמה.
דער נשמה צו פארשאפען אלע מיטעל,
אז דער גוף זאל פאר איהר האלטען דאס היטעל.
דיא בעסטע רפואה זיא נעבעך צו היילען,
איהם צו בעגראָבען אין דער ערד ניין איילען.
צו געבען איהם פלייש און וויין חלילה וחס,
איז נישט קראנק צו עסען ברויט, צו טרינקען קוואס.
וואס דארף מען אזא שונא געבען נאך מעהר,
דער מענש וואָלט גליקליכער געלעבט ווען ניט ער,
ווען ניט ער, פארשטעהט נאָר, וואלט געווען בעסער,
דעם מענשענ׳ס מדרגה וואלט געווען גרעסער.
ער וואָלט נישט געפיהרט מיט דעם גוף קיין שפראכע,
אין איהם נישט ליגען וויא א טשערעפאכע״.
הכלל נאך זיי דארף מען זיין אויסגעדארט,
נישט געניסען דיא וועלט און זיצען פארשפארט.
דערפאר וועלען זיי דיר טאהן כל א מיטעל,
אויף עולם הבא צוגעבען א קוויטעל.
נאך מיר אבער איז קיין בעסערס גאָר נישטאָ,
וויא אלסדינג צו געניסען, צו לעבען דאָ.
דיא וועלט איז וואונדער שעהן, דאס לעבען טהייער.
וואס א מאָל וועט זיין איז ניט ווערטה קיין דרייער.
האָב הנאה מענש כל־זמן דוא האָסט נאך צייט,
78 עס, טרינק, טאנץ, שפיעל אין איינעם מיט אלע לייט.
טויט ניט, נאָר, ביי דעם לעבען איטליכס אבר,
כדי צו לעבען טויטערהייט אין דעם קבר.

---

78) ישעיה כ״ב י״ג. אכול ושתה כי מחר נמות פירש״י שלא יהיה לנו חלק לעולם הבא נעשה לנו הנאת בחיינו. והרד״ק כתב ונשמח בעודנו בחיים. וכל זה ללעג ולשחוק לדברי האל. ויונתן תרגם : מדנפות לא נחי.

טויטען זיך דא כדי צו לעבען אין דער ערד,
אזא משוגע׳נער איינפאל פאסט פאר א פערד,
אלא ביסט־דוא א פערד, א בהמה, פאלגסט זייא.
וועט אויסקומען דיר טאקע צו קייען הייא.
גוף און נשמה איז נאר קיין נפקא־מינא.
זיי צוטהיילען ביי מיר קיין הוה־מינא.
איז אלסדינג וויא געהעריג, קלאפט דיא מאשין,
לאפנעט עפעס ? וואו קומט איהר קלאפען אהין,
א חכם האט שוין אפגעדרוקט מיינע רייד, 79
חאטש נאר אויף שפאס האב איך דערפון קיין לייד. 80
גאר איך וויל דא נישט מעהר פילאזאפירען,
פילוסופיע קען צו קיין זאך נישט פיהרען.
איך וויל דיר נאר וויא א געניטער זאגען,
וואס האט די לייט אזוי אונטערגעטראגען,
דיך צווידלען, מיט פריסעק אפצושיטען.
דיין פלונית׳טע יודעל, זיא שטעקט אין מיטען,
פון איהר קומט עס אלסדינג ארויס, גאנץ ריכטיג,
זיא האסט שעהנע ווייבליך, איז פעפערזיכטיג.
פון איהרטוועגען וויא איך הייס מעפיסטאפעל,
דארפסט־דוא זיצען פארשפארט, עסען קארטאפעל.
זיצען נאר אזוי וויא א גאנז אין דער שטייג,
ווייס נישט פון א וועלט צו זאגען, קוק און שווייג.
דוא אבער האב דיין שכל, זייא נישט קיין נאר.
פע, חלעבין, אז דאס ווייב איז איין אויבערהאר.
זייא א מענש יודעל, וואס טויג מרה שחורה,
פארליר נים קיין צייט, חלעבען איין עבירה,
אונטער דיא לינדענבוימער געה שפאצירען,
ועסט־דוא ווערען פרעהליך דיין זארג פארלירען.
דיא יפהפיה, וואס האט דיר נעגעבען איהרווארט,
שטעהט שוין פארטיג און קוקט ארויס אויף דיר דארט.

---

79) קהלת ג׳, י״ט כ״ב. שם ט׳ י׳. 80) כפירוש המפרשים שם.

ט.

אין ספרים האָט מען פון אייביג אָן געשטעלט,
אז דער מענש אין גאנצען איז א קליינע וועלט.
זיין איטליכס אבר, איטליכס גליד בעזונדער,
שטעלט פאָר א חלק פון דער וועלט גאָר וואונדער,
קענט איהר אָבער ביי דעם מענשען געפינען
דעם ים מיט אלערליי זאכען וואס דרינגען?
מיט זיין טיפקייט, מיט זיינע שטארקע חוואליעס,
מיט זיינע שטורמווינטען, גרויסע באטאליעס,
מיט זיינע ווילדע בעשעפענישען אונטען,
מיט זיין לויתן דעם שרעקליך געזונטען,
ווער פון אייך קען דאס אלסדינג מיר זאָגען, ווער?
וואו איז ביי דעם מענשען דער ים וואו איז ער?
רבותים איהר שווייגט? נוא ברעכט אייך ניט דעם קאָפּ.
איך ווייז אייך איהם באלד פון אויבען ביז אראָפּ.
א קליין שטיקעל פלייש היינגט אין דעם מענשענ׳ס ברוסט,
אינוועגדיג אויסגעהוילט, נאָר ניט ליידיג, פוסט,
בלוט קוועלט דאָרטען בעשטענדיג גאנצע קוואלען,
פון דאָרט לויפט עס אין אָדערען, קאנאלען,
וואס פארצווייגען זיך אין דעם גוף אָהן א צאָהל,
און פלייצען אין איהם וויא טייכען אלע מאָהל.
דאָס שטיקעל פלייש, הארץ רופען עס גרויס און קליין,
דאס איז דעם מענשענ׳ס ים, דאס איז ער אליין.
קליין איז דאָס פיצעל הארץ, אין גאנצען א לעק,
דאָך פון דעם ים טיפער, ברייטער אָהן איין עק,
אויפצונעהמען זיינע געפיהלען ביינאנד,
זיינען אלע גרויסע ימים ניט אין שטאנד.
זיינע געדאנקען פליהען פריי הין און הער,
פון אלע חיות אין ים שטארקער און מעהר.
ווען דעם מענשען געהט עפּעס אָפּ, נאָר א קווינט,
ערהייבט זיך באלד אין זיין הארץ א שטורעמווינט.
שרעקליכער וויא אויף דעם ים איז זיין שטו־עם,
איטליכע חוואליע הויך, גרויס וויא א טהורעם.

דאס בלוט זידט, קאָכט, הייס וויא א העליש פייער.
דיא גערדאנקען בליצען, שטיפען נאך פרייער.
געפיהלע שטופען זיך צונויף צוזאמען,
אלע פלאקערען, ברענען, אלע פלאמען.
דער וועלטבעריהמטער קאפּיטאן, דער פארשטאנד,
צומישט בלייבט ער פלוצלים שטעהן, שטום וויא דיא וואנד.
זיין שיפעל שאָקעלט זיך, וויל קומען צום ברעג,
וואָלקענס פארשטעלען אָבער מען זעהט ניט דעם וועג.
וואויל איז דעם, וואס דער מזל האט איהם געדינט,
נישט צו ליידען אין לעבען אזא שטורמווינט,
זעהר וואויל אבער דעם, וואס האט איהם געליטען,
און האט פון שיפּברוך זיך געקענט אָפּהיטען.
ער קען זאגען: האָב פארזוכט דיא מלחמה,
און ווייס איך האָב א הארץ, שכל, און נשמה.
איך ווייס, וואס איז אזוינס דעם מענשענ׳ס לעבען,
און קען אָפּגעבען דערפון רעכענונג חלעבען.
איך, איך ווייס, וואס בעטייט אזוינס: דאס הארץ גלוסט,
און וויפיעל עס קאָסט גובר צו זיין דיא לוסט.
נישטאָ אזוי פיעל פּאפּיר, אזוי פיעל טינט,
צו בעשרייבען דעם שרעקליכען שטורעמווינט,
וואס האט אין יודעל׳ס הארץ זיך אויפגעהויבען,
זעהר, זעהר א שרעקליכער, איהר מעגט מיר גלויבען.
עס האט גערווישט אין זיין הארץ וויא אין א מיהל,
עס האבען געליארעמט געדאנקען זעהר פיעל,
פארשידענע געפיהלע האבען זעהר גיך,
שרעקליכע מלחמות געפיהרט צווישען זיך,
ליעבע צו אנדערע און געפיהלע צום ווייב,
איידעל פארגניגען און תאוות פון לייב,
בריה פאר דעם פאָטער, צו זינדיגען לוסט,
האבען שרעקליך זיך געראנגעלט אין זיין ברוסט.
ווילדע תאוות האבען געשפּרונגען, געשטיפט,
וויא דיא שלאנגען געביסען און געשפּיים גיפט.
געדאנקען וויא דיא שטורמפויגעל געפלויגען.
מחנות געפיהלע נאך זייא זיך געצויגען.

אונזער יצר־הרע, דער שפּירט, דער צונטער,
וואס אין א שטורעמווינט בלאָזט נאך אונטער,
וואָס אין א פייער מישט ער מיט דעם לעפּעל,
אונטערצוניסען נאך פעך און נאך שוועפעל.
אָט דער אלטער שטורמאַק, דער בעריהמטער פלוט,
האט וויא דער לויתן זיך געבאָדען אין בלוט.
זיינע פלאָספּעדערען פרייא זיך אויסגעשפּרייט,
און זיך געשווימען אויף דיא חוואַליעס גאנץ ברייט.
מיט אימפּענט פון דיא נאָזלעכער געבלאָזען
אויף דעם פערשטאַנד און אויף זיינע מאַטראָזען.
עס האט זיך גערידעוועט גערוישט, געקאָכט.
דער מידער קאַפּיטאַן האט שטארק זיך געפאָכט
מיט דעם לויתן דעם שרעקליכען מחבל,
איינער דעם אנדערן האט דערלאַנגט א גראַבעל.
ביידע האבען וויא לייבען זיך געפאָכטען.
איינער אין דעם אנדערן זיך איינגעפלאָכטען.
ביז דער טייפעל האט געטאָהן א שפּרונג, א טאַנץ,
און דאס שיפעלע צובראָכען מיט זיין שוואַנץ.
וויא א שטיין איז דער קאַפּיטאַן טיעף געזונקען,
און האט אין דעם ים געבעך זיך דערטרונקען.
חא, חא, האט זיך געהערט א בייז געלעכטער,
דער טייפעל איז א העלד אויף דער גערעכטער !...
געליינט האט זיך דער שטורמווינט, געוואָרען שטיל.
אוים קריג, מלחמה. פאר דעם טייפעל דיא שפּיעל.
יודעל איז ווידער לוסטיג, א וואוילער יונג,
פּוצט זיך אויס, גיט צו דיא געליעבטע א שפּרונג.

ד.

איטליכע זאך אין דער וועלט האט צוויי זייטען:
מען קען עס גרינג אזוי און אזוי דייטען.
אויף שלעכט קען מען זאגען גוט און אויף גוט שלעכט
אויף רעכט איין עולה און אויף איין עולה רעכט.
אין דער פּאָליטיק, דאס הייסט דרך ארץ

איז מען אָפּט מטהר בק״ן טעמים א שרץ.
איינער ווערט א מלאך־המות און שעכט.
קוילעט אוים א מדינה און בלייבט נאך גערעכט.
דער קלוגער מענש איז פעהיג זיך צוקעהרען,
אי א מלאך אי א טייפעל צו ווערען.
מען דארף א שטארקער פריינד פון דעם אמת זיין,
טאקי זעהר עהרליך, זעהר דעליקאט און פיין,
ארויסצוזעהן דעם אמת גאנץ ריין און קלאָהר,
און נישט אָפּטרעטען פון יושר אויף א האָאר.
מען מוז בערעכענען איידער א טרעט מען גיט,
פון מלאך צו זיין ביז טייפעל איז איין טריט.
ווער עס נעהמט זיך פון רעכטען וועג א קאפ אוועק,
נעהט פון נארעשקייט צו נארעשקייט אָהן איין עק.
ס׳איז גאָר נים מעהר דער יורעל, האקט איהם און בראָקט.
זינט ער איז פארפיהרט, איז גאָר זיין הארץ פארשטאָקט.
דיא אויגען שווער צו זעהן, דיא אויערען צו הערען, 81
זיינע נארעשקייט הייבען אָן פיעל צו ווערען.
הייבט אָן אויפצונעהמען נארעשע זאכען,
וואס א מאל פלעגט ער אליין פון זיי לאכען.
גלויבט אין שדים, אין מהייערע מצאָצע, 82
גלויבט אין לאָקש, אין בוידעם, אין האָצע קלאָצע,
האט בעשטענדיג צו טאהן מיט כישוף מאכער. 83
טרעפט זיך איהם עפּעס, לויפט ער צו א זנאכער.
חלומות ליינען איהם אוים מכשפה טעס, 84
אלטע באָבעס זיינען זיינע רופא׳טעס,
דער טאָטער גיט איהם קמיעות, שמירה׳לעך.
עפּעס אזעלכע מיני פּאָפּירעליך.
זיינע אמת׳דיגע פריינד און זיין פאָטער,
האָרכט ער אקוראט וויא דעם ראבען קאָטער.
יודלען האט א מאָל זיך געחלום׳ט אין שלאָף,
וויא ער איז פון א מענש געווארען א שאָף.

81) ישעיה ו׳ ט׳. 82) תהלים ק״ו ל״ז. 83) דברי הימים ב׳ ל״ג ו׳.
84) יחזקאל י״ז כ״ג. ירמיה כ״ג כ״ז.

אין דער מדבר אָהן אַ פּאסטוך זיך פאראירט, 85
האבּען איהם דאָרטען אַ טשאטע וועלף דערשפּירט.
זייערע ציין שאַרף, פון זייערע אויגען
זיינען פונקען פייער שרעקליך געפלויגען.
וויא זיי ווילען איהם אָננעהמען ביי דעם עק,
קומט אימיצער און חאַפּט איהם געשווינד אוועק.
ער האט איהם געמאַלקען, זיין מילך געגעסען,
איהם אליין צו פיטערען גאָר פארגעסען.
איז געקומען איינער איהם אוועק געפיהרט,
געשאָרען זיין וואָל, דערמיט זיך אויסגעציהרט,
אָן איהם אליין אבער זיך גאָר פארגעסען,
צו געבּען איהם אַ שטעלכען, עפּעס עסען.
איז געקומען נאָך איינער קויפט איהם אוועק,
בעטראַכט איהם און טאַפּט איהם פון קאָפּ ביז דעם עק.
איהם צו פיטערען האט ער ניט פארגעסען,
כדי פעטערהייד איהם דערנאָך אויפצועסען,
איז געקומען דער שוחט חאַפּט איהם ביים קאָפּ,
לייגט איהם אויף דער ערד אנידער וויא אַ סנאָפּ,
שטרעקט איהם דאס העלזעלע אויס און פליק, פליק, פליק.
ניט אַ פּיהר מיט דעם חלף, וויל מאַכען חיק...
דא האט מיין יודעל פלוצלים זיך אויפגעחאַפּט.
דעם האַלז, דעם קאָפּ איטליכס אבּר זיך געטאַפּט,
פונ'ם חלום איז איהר אויף דער הארץ געוועזן שווער,
איז פארטראַכט ארום געגאַנגען הין און הער,
געטראַכט, דער חלום איז עפּעס גאָר ניט גלאַט,
און האט שרעקליכע צרות, יסורים געהאַט.
צו מכשפים האט איהם דער רוח געטראָגען,
וואס בעטייט דער חלום לאָזען זיי זאָגען,
לאָזען זיי איהם אויפקלעהרען דיא גאַנצע זאַך.
מיט חלומות גיבּען זיי זיך אָפּ אַ סך. 86
דערפון האבּען זיי דאָך זייער זאַלץ און ברויט, 87

---

85) ירמיה ב׳ ד׳ ד׳. 86) ירמיה כ״ג, כ״ז ל״ג. 87) יחזקאל י״ג י״ט.
מיכה ג׳ ו״א.

לאזען זיי איהם דריבערביישטעהן אין דער נויט.
„שלום צו דיר, זאגען דיא מכשפים, שלום. 88
דוא האסט יודעל געזעהן א גוטען חלום.
וואס ביסט א שעפעלע געוואָרען בעטייט,
דוא וועסט רייך זיין, פון דיר וועלען לעבען לייט,
דוא וועסט האָבען שפע, ברכה אין איינעם,
מען וועט דארפען צו דיר, דוא נישט צו קיינעם.
דער פריץ וועט הייצען דיא רובע ביי דיר,
וועסט מאַכי ניט שמעקען צו איהם אויף דער טהיר,
דוא בעדאַרפסט זיין שטאַל, זיין שטוב אויף כפרות.
דיינע משרתים וועלען זיין פריצים, שררות.
זיי וועלען דיר אַלע אין דער האַנד קוקען,
פאַר א גראָשען אַלע צו דיר זיך בוקען.
איטליכער וועט וועלען, דוא זאָלסט זיין זיינער,
צום געבען ביסט־דוא א מחותן א פיינער,
דורך דיין נאָב וועט יעדער זיין א וואוילער יונג,
וועט לעבען, זיך פוצען, מאַהן א טאַנץ א שפרינג.
קורץ, יודעל, האסט געזעהן א גוטען חלום,
טראַכט נאָר נישט איבער, שלום צו דיר שלום.
דיא וועלף, זעהסט־דוא יודעל, זיי בעטייטען פיינד,
דאָס זיינען דיין טאַטענס קלאָמערשט גוטע פריינד,
וואָס עפענען אויף דיר תמיד אויף א ברייט מויל
און איינצושלינגען דיך, זיינען זיי ניט פויל.
דעריבער איז רעכט דעריבער מאַכי גוט,
דוא זאלסט זיך באָדען, יודעל, אין זייער בלוט״.

יא.

דער טרוים אין יודלען פאָרט נישט ארויס פונ׳ם קאָפּ,
ער איז פאַר פחד פון דעם פנים אראָפּ.
ער ליגט, דאַכט זיך איהם, אויסגעשטרעקט אויף דער ערד,
און דער שוחט וויל איהם קוילען מיט זיין שווערד.

88) ירמיה ד׳ י״ד. יחזקאל י״ג ו׳.

א מאָל דאכט זיך איהם שטעהט ער איינער אליין
און וועלף קריצען אויף איהם מיט זייערע ציין.
„פון וועלף הייסען זיי פטור צו ווערען ניך,
דאס זיינען פיינד, טענה׳ט ער אליין מיט זיך.
נאר נעה ווייס אבער וועלכע זיינען דיא פיינד?
זיי זאגען: דיא וועלף זיינען דעם טאטענס פריינד.
פון יענע אבער הער איך אלץ איין געשריי:
אז דיא וועלף, דיא לייבען זיינען זיי, נאר זיי״. 89
יודעל ווערט עפעס מסופק, קראַצט דיא פאה
און הייבט אָן זיך צו שלאגען מיט דיא דעה.
בשעת א הבל׳ניק ווערט אויף דעם הארץ שווער
ווארפט ער זיך בעשטענדיג אהין און אהער.
„וואס טענה׳סט־דוא אזוי, וואס איז דיר שאָפעל?״
קומט פלוצלים אריין מיט שפאס מעפיסטאָפעל.
פון נעכטען אָן זעהט מען דיך ניט אויף דער גאס,
זעהסט עפעס אויס וויא א בית־מדרש׳ניק בלאס.
א קשיא, יודעל, וואס אויף דער וועלט קען זיין,
עס ציהט דיך אפשר אין בית־מדרש אריין?
אפשר יודעל, ציהט עס דיך שטארק וויא מיט א שטריק?
צו יענע קלויזנער טאקי ווידער צוריק.
מיט זיי צו דאווענען, צו געהן מיט דיא טאצען.
א יודישע נשמה קען מען נישט שאצען.
קיינער חלילה האלט דיך נישט אויף א קעט,
דוא האסט אבער זיך מישב געווען צו שפעט.
צו גוטע פריינד איז קיינמאל נים שפעט צוריק,
האט יודעל אונטער דער נאָז געענטפערט קריק...
זעהר גוט, זאגט מעפיסטאָפעל, טאקי ריכטיג,
נאר געהט מען צו פריינד, איז צו וויסען וויכטיג...
„דיינע רייד, זאגט יודעל, האבען צוויי זייטען,
איך ווייס חלעבען נים וויא איך זאל זיי דייטען.
מיינסט־דוא יענע לייט זיינען מיר קיין פריינד נים,
אדער, נישטא נאר קיין פריינד, מיינסט־דוא דערמיט.

89) יחזקאל כ״ב, כ״ח כ״ז. צפניה ג׳ ג׳.

דוא רוקסט אָפּט אריין א ווערטעל פון דער זייט,
דאכט זיך נאר נישט, עס צילט אבער שרעקליך ווייט...
בפרט ווען איך מעפיסטאָפעל רעד מיט דיר,
ווען עס ריידען אזעלכע קלוגע וויא מיר,
דוא ביסט יודעל א מבין אויף א וויצעל,
קענסט אין יענעמ׳ס רייד פאלען אויף דעם שפּיצעל.
מיט דיר בעדארף מען ווייניג צו טאהן האבען,
האָסט געטראָפען וויא דער הונד ליגט בעגראבען.
איך מיין טאקי ביידע זאכען אין איינעם,
גוטע פריינד איז חלעבען נישטא ביי קיינעם.
בראָש גלויבסט דוא נאך אין פארשימעלטע זאכען,
וואס אין אונזער צייט מוז מען דערפון לאכען.
דוא גלויבסט נאך אין אלטע מעשיות, זעה איך,
אז אין דער וועלט האט מען יעצעם ליעב וויא זיך.
ווער שמועסט נאך, מיינסט־דוא יודעל, מאן און ווייב.
דאס איז טאקי פשוט, וויא מען זאגט, איין לייב.
פריינדשאפט, ראמאנען שטעהן נאר אין דיא ביכער.
פוסטע רייד יודעל, מעגסט מיר גלויבען זיכער.
פּריוו נאר דיין פריינד צו קרימען עפּעס א האָאר,
וועט ער דיך אָפּשיקען צו אלדע שווארץ יאהר.
איטליכער אויף דער וועלט זוכט נאר וואס איהם טויג,
טויגסט־דוא יענעם, באלד האט ער אויף דיר איין אויג.
שארט זיך צו דיר צו מיט זיסע, גוטע רייד.
זאגט : איך און דוא איז חלעבען קיין אונטערשייד.
דיר פאר זיין קנעכט צו מאכען מיינט ער דערמיט,
בין אין דיא זאכען ברוך השם געניט.
דוא ווידער צוריק מאכסט זיך קלאָמערשט צום תם,
און זאגסט נאך אויף אלע זיינע ווערטער באם.
דער רוח, טראכסט דוא, האט מיך נישט גענומען,
נאר מיך נישקשה, ועסט מיר צוניטץ קומען.
נאר מיך, נאר מיך נישקשה, קאפּ אָן דער וואנט.
איך וועל דיר שפּעטער דערטאפּען אין דער האנד.
הכלל איטליכער פון אויבען ביז אראָפּ·
איטליכער אויף דער וועלט נארט דעם אנדערן אָפּ.

אפילו דיא מענשען פון דיין הויזגעזינד,
א קינד א פאטער און א פאטער א קינד,
מענער דיא ווייבער און ווייבער דיא מענער,
מען וויל גאָט אפילו נארען, נאך שעהנער.
יענער גלויבט, גאט איז א יודע לבבות
און נארט איהם פאַרט אלץ מיט פאלשע מחשבות.
וויל גאט אויף דער ווענטקע חאפען מיט שטוקעס,
אויסנארען אלץ ביי איהם מיט הוקעס פוקעס.
זאלסט יענעם וויא איך אין הארץ ארייננקיקען,
וואלסט־דוא פשוט פאר גלעכטער זיך שטיקען.
וויא ער טענה'ט מיט גאָט, פאלט אויף הסברות,
אויסצומאָנטען ביי איהם גליק אנשטאט צרות.
וויל אָנפייפען דעם רבונו של עולם,
עפעס וויא ער האט צו טאהן מיט א גולם.
ליבע, פריינדשאפט, דאס זיינען פוסטע זאכען,
רעד נאר ניט יודעל, מען וועט פון דיר לאכען.
ביי דיא היינטיגע יונגע לייט, נאט בעהיט,
וועסט־דוא הייסען אָטסטאלי, פונ'ם אלטען שניט...
א דאנק דיר מעפיסטאָפעל פאר דער בשורה.
ענטפערט יודעל מיט א פארקרימטע צורה.
קיין גוטע פריינד, זאגסט דוא, זיינען נאר ניטא,
וואס טהוט מען, אך, מיט דיא פיינד וואס זיינען דא?
איך פרעג דיר, מעפיסטאָפעל, וויא א רעבען,
לערען מיך מיט פיינד וויא אזוי צו לעבען...
שטערט אימיצר צופיעל, ווערט אונערטרעגליך,
איהם מוז מען פטור ווערען גיך וויא מעגליך.
דאס לעבען אין גאנצען איז א מלחמה,
מען טהוט אלסדינג צו דערהאלטען דיא נשמה.
איינער זוכט דעם אנדערען צו פארטרייבען,
בכדי ער זאל אויף זיין אָרט איבערבלייבען.
קוק אריין אין דער נאטור, לייג צו מוח,
וועסט־דוא זעהען, יודעל, דארט הערשט נאר כח:
אלערליי בעשעפעניש פון גרויס ביז קליין,
איינער ביים אנדערן וויל אָפּלעקען א ביין.

אימליכער אין דער וועלט מאכט יענעם דעם טויט,
בכדי איהם אויפצועסען געשמאק פאר ברויט.
פון אויבען איז דער שטארקער, דער געזונטער,
דער שלאפער נעבעך איז תמיד דראונטער.
צו דעם וואָלף ווערט דאס שלאף שעפעלע א רויב,
צו דעם אָדלער דיא גוטע דיא פרומע טויב.
דיא שפין וועבט נעצען צו דערטאפען דיא פליג.
קורץ, אייביגע מלחמות שטענדיגע קריג.
פון אייביגע צייטען איז אזוי געשטעלט,
אז כדי צו לעבען שלאָגט זיך דיא גאנצע וועלט.
עס פארשטעהט זיך אז דער מענש אויך אין מיטען,
שלאָגט הארגעט, כדי זיינע ביינער צו היטען...
אָט אזוי יודעל בעדארף מען צו לעבען,
ווילסט־דוא פאלגען מעפיסטאָפלען דעם רעבען.
כל־זמן יודעל דוא קענסט דיר נאך העלפען, העלף.
היט זיך צו זיין א שעפעלע צווישען וועלף.
וועלף זיינען יענע פיסקאטשעס, יענע לייט,
וואס זידלען, פאלען אויף דיר אָן אלע צייט.
יודלען זיינען דיא ווערטער אין קאָפּ אריין
און זיך פאָרגענומען זיי מקיים צו זיין.
א מאָל אז איינער פון דעם טאטענ׳ס חבריא,
האט אין יודעל׳ס הויז געזאגט א ריידע א פרייע,
איידער נאך וויא ער האט געענדיגט זיין וואָרט,
האט איהם יודעל דערשטאָכען באלד אויף דעם אָרט.
ווייט אין דער וועלט איז דערנסמאָל ארויס א קלאנג,
אז זיין בלוט האט געזאָטען דארט יאָהרען לאנג. 90

יב.

אָט צו וואס דער טייפעל ברינגט, וויא ער פארפיהרט.
גיט מען איהם דעם פינגער וויא ווייט מען פאראירט.
זעהר דין זעהט תחלת אוים דיא זינד אויף דעם בליק,

90) ניטין נ״ז ב׳ דמיה דזכריה דהגה קא מרתח.

וויא שטריק פון א וואָגען ווערט זיא דערנאָך דיק. 91
יודעל פארקריכט גאנץ ווייט, ווערט א גרויסער פלוט,
שאסטעט, ברייננט אויס און דערנאך פארניסט ער בלוט.
זיין אימעניע איז געוואָרען אָפּגעלאָזט.
דאס גאנצע באלבאטעשקייט פארוואָהרלאָזט.
נישט געאקערט געזייט זיינען דיא פעלדער,
דיא בעסטע בוימער אויסגעהאקט אין וועלדער.
וויינגערטנער שטארק וויסט, זייער צוים צובראָכען,
קינד און קייט איז תמיד דאָרט געקראָכען.
גראָז קראָפּיווע זיינען געוואקסען זעהר פיעל. 92
צווישען זיי געשפרונגען געשווישטעט דיא גריל.
וויינטרויבען און גאָרטענווארג, ווייץ און קאָרען.
דאס אלסדינג איז וויא פארשווינדען געווארען.
דאָרט אויף דער וויסטער פאשע זיפצען דיא קיה.
נאך א גרעזעלע לעבצען נעבעך דיא פיה.
שעפעלעך מעקען, ציגען ליגען פארוויסט,
ליידיג און איינגעשרומפען זייערע בריסט.
אָקסען שרייען גראבען אונטער זיך דיא ערד,
מיעד מיט פארלייגטע קעפּ שטעהן נעבעך דיא פערד.
טשערעדעס שאָף בהמות אָקסען און רינדער,
אלע געווארען ווייניג אלע מינדער.
וויינינגער יודעל'ס הכנסות פריחאָדען,
גרעסער ווערען דיא הוצאות ראסחאָדען.
בכדי צו לעבען צו קומען אין דער וועלט,
דארף מען צו האבען געלט, געלט און ווייטער געלט.
צו זיין אין דער מאָדע צו זיין ווילקאָמען,
כדי אין דער וועלט צודערהאלטען דעם נאמען.
כדי צו זיין דיא נשמה ביי אלע דאמען,
צו געפעהלען דער טאכטער אי דער מאמען.
כדי יענער זאל בעגעגנען מיט א פארבייג,
זאָל דערביי זיס שמייכלען, ווייך זיין וויא א טייג.
כדי פארבעטען צו זיין אומעטום צו גניסין,

91) ישעית ה׳ י״ח. 92) שם שם ת׳ ר.

צו זיין אויף אלע חתונות און בריתין,
כדי צו הייסען אין דער וועלט מחותן, פעטער.
צו זיין א מבין, אויף אלסדינג א מעטער.
כדי בעטראכט צו ווערען וויא איינער וואס נוצט,
מוז מען שאסטען, וויא א מאָק זיין אויסגעפוצט.
אויסבריינגערייא, פוץ, אַט זיינען דיא מיטעל
צו נעפעלען און צו קרינען א טיטעל.
בכדי יענעם דיא אוינען צו פארבלענדען,
האט יודעל נעמוזט אויף פיעל געלט פארשווענדען.
פון זיין קאסע פאמעליך געשלעפט, געשלעפט,
ביז זיא האט וויא א קרעניצע זיך אויסגעשעפט.
א מאָל האט אין הויז זיך געמאכט א וועטהיג,
וואס דערצו האט מען בעדארפט געלט זעהר נעטהיג.
האט מען געמוזט, אבי ארויס פון דער נעץ,
אוועקגעבען דיא טיהרען פון דעם דוואָרעץ. 93
יודעל איז צום סוף אזוי ווייט פארקראָכען,
אז זיין פאטער האט שוין דאס שטארק געשטאָכען.
זיין כעס האט געברענט וויא א פלאם פייער,
וואס צינד אָן א הויפען הייא, שטרוי און שייער.
גליהענדע קוילען געוועזן זיין יעדער קיק,
האט וויא א לייב נענעבען א ברום, א היק.
אז דיא וועגט האבען געציטערט פון דעם הילך,
ביי איטליכען ענטפאלען דער מאמעס מילך.
פון איינעם צו דעם אנדערען עק דוואָרעץ,
האט שטארק געהילכט, וויא א דונער גיט א זעץ.
צום הימעל האט ער זיין האנד אויפגעהויבען,
ביי מיין לעבען שווער איך, איהר מעגט מיר גלויבען,
דא אין דוואָרעץ איז פאר מיר קיין וואָהנונג מעהר,
הימעל און ערד זיינען עדות וויא איך שווער,
יודלען אומווירדיג איך און זיין דוואָרעץ פיינט, 94
נעננו, דא איז פאר מיר מעהר קיין וואָהנונג היינט.
און מיין רוח אריין וועל איך צוריק קעהרען,

---

93) מלכים ב׳ י״ח ט״ז. 94) עמוס ו׳ ח׳.

בית יודעל ווערט פארשטעהן, ווערט בעסער ווערען. 95
וויא אזוי דער אלטער טרעט אָפּ צו הערען,
שטעלען זיך חלעבען אין דיא אויגען טרעהרען.
נישט באלד, פלוצלים האט ער דעם זוהנ׳ס הויז פארלאָזט.
ניין, דאס אוועקגעהן האט איהם פיעל מיה געקאָסט.
ביסלעכווייס האט ער זיך דערווייטערט פון דאָרט,
זיך אזוי געריקט פון איין אָרט צום אנדערן אָרט,
ער האט פריהער געמאכט אזעלכע צעהן נסיעות, 96
זיך גערוקט אלץ ווייטער און געמאכט שיהות,
אין דער האָפנונג טאמיר ווערט יודעל גוט, פרום,
קעהרט ער בשמחה אין זיין הויז זיך צוריק אום. 97
ער האט, דערצעהלט מען, שרעקליך געוויינט פאר שמארץ,
אויף יודעלען האט איהם פאָרט געריסען דאס הארץ,
אָך, האט ער געקרעכצט, אז אָך און וועה און ווינד.
ביים שיידען זיך אי דעם פאָטער אי דעם קינד. 98

יג.

אז יודעל האט צום סוף פארלאָרען זיין געלט,
איז ער אוים מיוחס געווארען אין דער וועלט.
דיא פריהערדיגע זיינע גוטע ברידער,
זיינען מיט איהם געווארען קידער ווידער.
אַלסדינג וואס פריהער פלעגט מען דערפון אָנקוועלען,
איז איצט איטליכען שוין מעהר נישט געפעלען.
איז ביי איטליכען געווארען צום געשפעט,
איטליכער האט אויף איהם אויסגעזוכט א חטא,
אז ער איז א פאלשער מענש מיט א טרייף מויל,
ער פרעסט, זויפט, און צום ארבייטען איז ער פויל.
וואס ער איז אָרים איז נאכדעם גאר קיין וואונדער,
האט זיך אָפּגערופען יעדער בעזונדער,

95) הושע ח׳ ט״ו. 96) ראש השנה ל״א א׳. 97) שם שם. פתיחתא איכה רבתי. 98) מה לו לאב שהגלה וכו׳ ואוי להם לבנים שגלו וכו׳, ברכות ג׳ א׳.

דאס אלסדינג, וואס מען האט נערעדט און נעלאכט,
וואלט יודלען נאך אזוי פיעל נישט אויסגעמאכט,
ווען עס זאל נים געוועזען פון יענע רייד
ארויסשפרינגען פאר איהם פיעל צרות און לייד.
זיינע שכנים אין הארץ איהם תמיד שלעכט,
האבען אויסגעזוכט אלטע זכיות און רעכט:
יודעל׳ס גוט, פון וועלכער ער האט זיך דערנעהרט,
האט א מאָל זייערע עלטערן געהערט.
זייערע זיידעס זיינען דאָרט געזעסען,
געזייט דיא פעלדער, דיא תבואות גענעסען.
יודעל האט דעם מאיאָנטעק מיט פעלד און וואלד,
ביי זיי נעבעך צוגענומען מיט געוואלד. [99]
נערופעט אויף זיין מאטענ׳ס גרויסען כח,
אויף זיין חכמה און אויף זיין גרויסען מוח.
אויף דעם סמך האט יודעל זיי פארטריבען,
און אליין אהער זיך אריינגעקליבען,
א טהייל פון דיא ערשטע און אלטע שררות,
זיינען נעבעך געשטארבען מחמת צרות.
יודעל האט מיט זיי געפיהרט א מלחמה,
ביי זיי פשוט צוגענומען דיא נשמה. [100]
א טהייל האבען אָנגעפאקט אלץ אויפ׳ן וואָגען
און אוועק וויים וואָהין דיא אויגען טראָגען. [101]
א טהייל זיינען אויף ציגש געבליבען זיצען, [102]
און געמוטט פון שווערע אָפּגאבען שוויצען.
מילא צו וואס דא א סאך טענה׳ן, בקיצור,
יודעל איז נים דער רעכטער נוטבעזיצער.
נאר אויף א קליין פעלד מיט איין אלטען בנין,
פערוואלגערט זיך ביי איהם עפעס א קנין. [103]
מען האט נאך דיא ארחיווע איבערגעמישט,
און א גאנץ אלטען חטא אויף איהם אויפגעפרישט:

---

99) הלא אומה של בוזזים אתם וכו׳. בראשית רבה פ״א. 100) דברים רבה פ״ה. 101) שם שם. מי שמבקש לילך ילך לו. 102) שם שם.
103) בראשית כ״ג, י׳ ז י״ת.

א מאָל האט ער, יודעל, געבאָרגט אין איין אָרט,
זילבער, גאָלדוואַרג און קליידער אויף עהרען וואָרט,
איז דערמיט אין גאנצען, אין מיטען דער נאכט,
אנטלאָפען גאנץ געשווינד און פלטה געמאכט. 104
נאך אזעלכע חטאים גאר אהן א צאָהל,
האט מען אויף יודלען אויסגעזוכט אלע מאל.
יודעל איז פארדאָרבען, ער איז נים קיין לייט,
האט מען שטארק געשריגען פון איטליכער זייט.
מען טאָר אסור נים שווייגען, מעהר נים שלאָפען,
אזא שלעכטען שכן מוז מען בעשטראפען.
א פראָצעס איהם צו מאכען איז געבליבען,
און אויף איהם א סאך פראָשענעס געשריבען,
מיט דעם פראָצעס האט פראָסט דיא וועלט זיך געווינט.
אויף יודעל'ס קאָפּ א חמארע זיך אנגעריקט,
משינאָווניקעס אויסגעוואקסען פיעל וויא גראָז,
זיינען געקומען איהם אָנרייבען; א נאָז. 105
יעדער האט געוואלט א ביינדעל אָפּלעקען,
יודעל'ס נאמען פון דער וועלט אויסצומעקען.
איינער, דענסמאָל דיא וועלט שטארק אויפגעבורעט,
האט איהם מעהר פון אלע א קריזש געדורעט. 106
איבער אלע האט ער געהערשט מיט צאָרען, 107
איטליכער איז פון איהם פארשווארצט געווארען.
איז געווען א גרויסער פריץ, א ריצער,
און יענער צייט דער גרעסטער גוטבעזיצער.
ביי איין פריץ מיט א הינקענדיג פיסעל,
האט ער צוגענומען זיין גאנצען שליסעל,
וואס ער לינט צווישען צוויי בעריהמטע טייכען, 108
און דעם גאנצען קאָנט נימא זייער גלייכען.
קיינער וויא ער אזוי נים ליעב געהאט געלט, 109
ער האט געוואלט פארנעהמען דיא גאנצע וועלט.

---

104) סנהדרין צ״א א׳. ובלי ספק האשמה התיא מוצאה מימי קדם וכבר וכבר היתה לעולמים. 105) מלכים ב׳ כ״ד ב׳. 106) שם שם י׳.
107) ישעית י״ד ר. 108) מלכים ב׳ כ״ד ז׳. 109) שבת קמ״ט ב׳.

פריצים שררות האבען איהם געצאָהלט ראַטע,
אויב נים האט גאט בעדאַרפט זיין זייער טאַטע.
האט אויף זיי אנגעשיקט א גאַנצע ראָיע
זעלנער, ווילדע לייט, איין עם לא־היה. 110
אָט דער אכזר דער בעריהמטער אָנחאפער,
איז געווארען אויף יודעל,ס בלוטפערצאפער.
לעת־עתה, נאך איידער וואס, נאך איידער ווען,
נאך איידער עס איז עפּעס וואס גאָר געשעהן,
האט ער שוין אין דעם עסק געטאָהן א פאָהר,
אז יודעל האט איהם ראַטע געצאָהלט דריי יאהר. 111
יודעל ביסט איין ארענדאַר, רעכט אויף דיר, רעכט,
האסט נים געוואָלט זיין א האַר, זייא־זשע א קנעכט.
מזל טוב מיט דיין אַרענדע דער נייער,
צאָהל ראַטע יודעל, ביז דעם לעצטען דרייער.

יד.

ודעל האט רענסמאל קיין האניג ניט געלעקט,
שרעקליך נישט גוט האט זיין משפט זיך געעקט.
יעדער שכן האט געוואָלט זיין מפּלה.
איהם אָפּקוילען, איהם אָפּשניידען א פאָלע.
„דאס איינציג מיטעל קען פאר דיר יודעל זיין,
כדי פטור צו ווערען פון צרות און פיין".
האט געבעטען רחמים, גערעדט מיט פייער.
איינער פון זיין טאַטענ׳ס פריינד א געטרייער.
„דוא זאלסט בלייבען איין אַרענדאַר לעת־עתה,
דינען דעם גרויסען פריץ צאהלען ראַטע. 112
ער איז א מאָנאַרכע זעהר א געזונטער,
קען מען נישט אַריבער מוז מען אַרונטער"...
יודעל אבער איז געוואַרען אויפגעבראַכט,
דעם דאָזיגען פריינד פאר זיין פיינד גאר בעטראַכט.
זיינע פאַלשע פריינד איהם נאך אונטערגעהעצט.

---

110) ישעיה כ״ג י״ג. 111) מלכים ב׳ כ״ד א׳. 112) ירמיה כ״ז י״ב.

און איהם געבעך אין דער תפיסה איינגעזעצט,
דארטען האט מען דעם פריינד געפייניגט צום טויט,
און איהם געשפייזט מיט א דאר שטיקעלע ברויט. 113
שפעטער איהם ארייננעוואָרפען אין א לאָך, 114
דערפאר וואס ער האט געראָטען געהן אין יאָך.
זעהר שמאָלץ איז ביי זיך יודעל פון אייביג אָן,
רעכענט אויף זיין יחוס זיין גילדענער פאָהן.
כל־זמן ביי איהם איז נאָך געווען דער פאטער,
האט קיין פריץ קיין יון און קיין טאָטער
נישט געקענט מיט א האָזע אין זיין הויז קומען. 115
פאר זיין בליק האט א פחד אנגענומען.
אהן דעם גרויסען פאטער אבער, אבער היינט,
איז אין יודעל'ס דוואָרעץ אך, אריין דער פיינט.
ער איז אריין מיט א גאנצער קאָמאנדע.
מיט משינאָווניקעס, סאלדאטען א באנדע.
געזידעלט, געשאָלטען, גראָבהייטען גערעדט.
געפילדערט און געלייענט יודעל'ס דעקרעט.
משינאָווניקעס, סאלדאטען, מיליטער, היי,
האט ער דארט קאָמאנדעוועט מיט א געשריי.
מיט אימפעט האט אזוי וויא א שטורעמווינד,
דיא קאָמאנדע זיך אלאָז געטאהן געשווינד.
אלערליי זאכען אין הויז געלאפט, געחאפט,
איטליכעס ווינקעלע בעזונדער אויסגעטאפט.
זיינען וויא דיא רוחות געלאָפען, וויא שלעק.
איינער מיט האמער, דער אנדערער מיט העק.
געקלאפט, געשלאגען, געריסען דיא טהירען, 116
געלאזט דיא הענד אביסעל זיך צופיהרען.
געשרינען, געליארעמט, אלסדינג געבראָכען,
געהאקט, געבראקט, געווארפען און געשטאכען,
איינער דעם אנדערען געשטופט געשטויסען.
נישט צו דערקענען דעם קליינעם פונ'ם גרויסען.

---

113) שם ל"ז כ"א. 114) שם ל"ח ר. 115) פתיחתא איכה רבתי.
116) תהלים ע"ד ו.

אומעטום נערויבט, נעמאכט ליידיג און וויסט,
מהייערע כלים זיך נעוואלגערט וויא מיסט.
אין מיטען נערידער האט נעטאהן א זעץ,
און אין פלאם פייער נעשטאנען דער דוואָרעץ!
עס זיינען נעפלוגען פייערדיגע צונגען,
דיא דעכער נעקנאקט, דיא פענסטער נעשפרונגען.
דיא חברים יודעל׳ס זיינען ביי דעם שמארץ,
זיך נעשטאנען אלע מיט א פרעהליך הארץ. 117
אין דער גרויסער מהומה אויסגעשטרעקט דיא הענט.
אויך נערויבט וויא וויט זיי האבען נאר נעקענט.
איטליכער האט געזאגט, איך פרעה מיך, איך קוועל, 118
יודעל׳ס הויז נעווארען א חורבן, א תל,
דער שרה האט זיך פארנומען יודעל׳ס גוטץ, 119
שעהן מעביל, כלים, טהייער נעפעס און פוטץ.
טעפּ, קאָסטערעס, בעקענס, פענדלעך און לעפעל.
לייכטער, שנייצערלעך, וואו ערגעץ א שעפעל.
האט צונענומען אפילו א ווילקע
האק און פאק, ניט איבערגעלאזט קיין שפילקע.
יודלען אָנגעטאָהן גראָבע, שווערע קייטען,
אנגעזאגט סאלדאטען איהם צו בעלייטען,
מיט דעם עטאפּ אוועקצופיהרען גאנץ ווייט,
דארט מיט איהם צו לערנען בלק א לאנגע צייט.

טו.

פינסטערע וואלקען, וויא שווארצע פאָרהאנגען,
זיינען איבער יודעל׳ס דוואָרעץ געהאנגען.
גלייך וויא דער הימעל האט נעפיהלט יודעל׳ס לייד,
און אין טרויער זיך אנגעטאהן א שווארץ קלייד.
הימעל און ערד זיינען, כאטש פון איינאנדער ווייט.
ברודער און שוועסטער נעבאָרען אין איין צייט.

---

117) עובדיה א׳ י״א י״ג. איכה א׳ כ״א. 118) יחזקאל ל״ו ב׳.

119) ירמיה נ״ב י״ח י״ט.

דריבער הערט מען תמיד וויא דער עולם זאגט:
ווען דיא אומגליקליכע שוועסטער, דיא ערד, קלאגט
בעקומט דער ברודער אויך א טרויריג געזיכט,
פינסטער ווערט זיין פנים, טונקעל ווערט זיין ליכט.
דעריבער ווען דיא ערד בעליידיגט איהר קינד,
ווען דעם מענשען געבעך איז שלעכט, וועה און ווינד.
דענסמאל שרייט ער צום הימעל, שרייט וויינט זעהר אָפט,
בעט רחמים וויא איין איינגנער, בעט און האָפט.
יודעל׳ס חורבן האט דער הימעל בעדויערט,
הימעל און ערדביידע האבען געטרויערט.
פון דעם דוואָרעץ, דעם טהייערען און ליבען,
איז נישט מעהר וויא א הויפען אש געבליבען,
אלסדינג פארברענט, אלסדינג חרוב און צושטערט,
אלסדינג תל, האָרנעם־קאָרנעם איבערגעקעהרט,
אלסדינג וואס דעם פיינד נישט געווארען צום רויב,
האט דאס פייער געמאכט צו אש און צו שטויב.
אומעטום האלאוועשקעס, שטיינער און גיפּס,
וויא א בית־עולם שטיל, מען הערט ניט קיין פּיפּס.
צווישען רויכערדיגע האלאוועשקעס דארט,
פאראומערט, פארטראכט נישט צו ריידען א וואָרט,
דרעהט זיך איין אלטער מאן הין און הער ארום,
שווייגט, רעדט נישט, גיט נאר א מאל א קרעכץ, א ברום.
דער אלטער איז אין גאנצען וויא דיא וואנד טויט,
זיין פנים בלאס, זיינע אויגען פייער רויט,
פול מיט קנייטשען זיין שטערען, זיינע באַקען,
דער קאָפּ שאָקעלט זיך אויף זיין האלז און אַקען,
זיין גרייז גרויער באָרד, זיינע האָר פון דעם קאָפּ,
פליהען שטארק צו פלאָסען ארויף און אראָפּ,
דער אלטער, דאס איז יודעל׳ס איינציגער פריינד,
וועלכען ער האט געהאלטען פאר זיין בלוט פריינד,
וועלכען ער האט אין דער תפיסה איינגעזעצט,
און אין א גרוב ארייננגעווארפען צום לעצט.
דער אלטער, וואס האט געליטען זעהר פיעל שמאַרץ,
ער נעהמט עס דא איצט מיט א צובראָכען האַרץ.

ער גערט מרה־שחורה׳דיג, זעהר פארביטערט,
זעהט פאר זיך דעם גרויסען חורבן און ציטערט.
ער געהט פאמעלעך, ריהרט זיך קוים וויא א קינד,
זיינע געדאנקען אבער פליהען געשווינד.
ער רעדט נישט קיין ווארט, ער געהט איינגעבויגען.
עס שרייט אבער זיין הארץ, ריידען דיא אויגען.
זאל דאס געשריי איהם ארויסגעהן פון דעם מויל,
וואלט געהילכט פאר אימפעט מעהר וויא פון א קויל.
זאלען טרעהרען איהם פון זיינע אויגען געהן,
וואלט מען פון פיעל וואסער נישט געקענט איינשטעהן.
דעם מענשענ׳ס הארץ איז בטבע אזוי געשטעלט,
עס זאל אין איהם טיעף זיך אפשפּיגלען דיא וועלט.
עס מוזען אלע פארשידענע זאכען,
פארשידענע געפיהלען אין איהם מאכען.
דעריבער איז אין אונזער אלטענ׳ס הארץ אויך,
געוועזען א גרויסער חורבן, פלאמען און רויך.
וויסט און פינסטער און ביטער איז איהם געוועזען,
קוקענדיג אויף אלסדינג וואס איז דא געשעהן.
צווישען רויך און אש, פאראומערט און פארטראכט,
דיא קליידער פארסמאליעט, דיא ליפען פארשמאכט,
געהט ער אלץ ווייטער, ווייטער פון אָרט צו אָרט,
און פארטראכטערהייט אויף א בארג ארויף דארט.
פרישע לופט דיא וואלקען אין הארץ צוטריבען,
וויא פון א שלאָף דיא אויגען אויסגעריבען,
שטילער אביסעל ווערט אין איהם דאס פייער,
זיינע געדאנקען קלעהרען, לויפען פרייער,
זיינע ברענענדיגע אויגען ווערען בענעצט,
ער יאָמערט, ער וויינט, פארגיסט טרעהרען צום לעצט.
„וויא קען איך מיך איינהאלטען נישט צו קלאגען,
וויא קען איך אזא אומגליק איבערטראגען?
אויף דיא בערג הייב איך אויף א יאָמער א קלאָג!
מען זעהט דא נישט קיין מענשען אין העלען טאָג,
מען הערט נישט דעם קול פון טשערעדעס פיה.
מען הערט נישט דעם געזאנג פון פייגעל גאנץ פריה

אלע פארוואָגעלט מען זעהט קיינעם נישט דא:
פײנעל און בהמות אוועק, קיינער נישט דא. 120
ווייבער, קלאגערענס אהער אלע געשווינד,
אלע קומט אהער, נאך גיכער פון דעם ווינד.
העלפט מיר ווייבער יאָמערן, העלפט מיר קלאגען,
העלפט מיר, העלפט, דיא צרות ארויסצוזאגען,
לערענט אייערע טעכטער א ביטער לידעל,
לערענט זיי קלאגען אויף אונזער רב אידעל,
דער טויט אין זיין הויז איז אריינגעקראכען,
נע׳הרג׳עט, געברענט, געשטאכען, געבראכען. 121
קוקט און ווייבעליך דעם חורבן, קוקט וויא וויסט,
אלסדינג איז געווארען אש א הויפען מיסט״.
אזוי האט ער ארויסגעזאגט זיין געפיהל,
אזוי געבעך געיאָמערט, געוויינט זעהר פיעל.
ער האט אויף דעם חורבן געגעבען א בליק,
און איז געגאנגען אהין ווידער צוריק.
צווישען האלאוועשקעס אויף א הארטען שטיין,
דארטען איז ער געזעסען איינער אליין.
דער רויך איז איהם ליעב געווען וויא גוטע ריחות,
געזעסען, געוויינט שטיל און געזאגט איכות.
זיי צו בעשרייבען קען זיין א ים ביכלעך,
זיי צו הערען נאס ווערען טויזענד טיכלעך.
זאָגענדיג זיינע איכות דארט אויף דעם שטיין,
הערט ער פלוצלים א חליפען, א שטיל געוויין.
ווער איז דארט? פרעגט ער, א טערק צו א טאָטער?
ניין, ענטפערט א קול, איך בין יודעל׳ס פאָטער.
זיך איינהאלטען האט דער טאטע נים געקענט, 122
געקומען זעהן וויא מען האט זיין הויז פארברענט,
וויא מען האט זיך אָפגערעכענט מיט זיין קינד,
און פון איהם א תל געמאכט גיך און געשווינד.
פאר גרויס רחמנות האט ער נים געשוויגען,
געוויינט קוקענדיג און האט ווען געשריגען.

---

120) ירמיה ט׳ ט׳. 121) שם שם ט״ז כ״א. 122) פתיחתא איכה רבתי.

„דערבארם זיך טאטע, לייז דיין קינד אויס פון פיינד!“
האט איהם רחמים געבעטען דער אלטער פריינד.
זאג אדרבא טאטע, זאג, איז פאר דיר שעהן,
יודעל זאל וויא א גנב מיט'ן עטאפ געהן ?
אויף קברים וועל איך געהן, מיך דארט אויסשטרעקען,
דיא זכות אבות אלע וועל איך אויפוועקען,
לאזען זיי זיך מיהען, לאזען זיי שרייען,
לאזען זיי בעטען דעם פאטער, דעם געטרייען,
ער זאל געבען מיט בארעמהערציגקייט א בליק,
דאס קינד ארויסצונעמען פון דעם אומגליק“.
און וויא ער טענה'ט, איז פון דער משפחה
געקומען איין אלטע, דיא באבע ראחע,
געוויינט אויף א קול מיט ביטערע טרעהרען 123
אז מען האט איהם אין הימעל געקענט הערען.
ראחע וויינט שרעקליך אויף איהר אייניקעל דא,
וויל זיך נישט טרייסטען, פאר וואס ער איז ניטא.
שא, וויין נישט חלעבען, שא מאך ניט אזא קלאג, 124
האט צו איהר יודעל'ס פאטער געטאהן א זאג.
דיין מיה איז חלעבען ניט אומזיסט, אויף מיין ווארט.
ער וועט צוריק קומען פון דעם פרעמדען ארט. —
עס איז צו האפען, זאג איך, שוויינ נאר און קיק,
שא, דאס קינד וועט נאך קומען א היים צוריק.

טז.

אין א פרעמדער געגענד, פון אונז שרעקליך וויים,
וואס דארט זיצט א שרעקליך פאלק, ביטערע לייט,
זיינען לעבען א טייך געזעסען א סך
ארעסטאנטען און פון סאלדאטען א וואך.
דאס איז פון א גאנץ ווייטען וועג איין עטאפ,
וואס האט זיך געזעצט אויסצורוהען א קאפ.
אין דעם עטאפ געקאוועט דיא פיס מיט הענט,

123) ירמיה ל״א ט״ו. 124) שם שם ט״ז י״ג.

שווארץ וויא דיא ערד, פון דער זון שרעקליך פאַרברענט.
איז אין צעהנטען איינגעהייקערט אויף א שטיין,
געזעסען טרויעריג אונזער יודעל אליין.
אך, עס איז נאר ניט דער יודעל וואס א מאָל,
צרות האבען איהם פארענדערט אָהן א צאָהל.
ער איז עלטער אפשר מעהר מיט פופציג יאהר,
אין מויל פעהלען איהם ציין, אין קאָפּ פעהלען האָר,
פון דאר ברויט מיט זאמד דיא ציין אויסגעבראָכען 125
פון אש אויף דעם קאָפּ דיא האָר אויסגעקראָכען.
יונגערהייט איז ער געבעקך וויא א טויב גרויא,
דיא באקען מאָגער, אונטער דיא אויגען בלויא,
שווארצער נאך פון סאזשע זעהט אויס זיין געשטאלט. 126
נישט צו דערקענען איהם אזוי איז ער אלט,
נישטאָ אויף איהם קיין לוים פליישׁ, נאר הויט און ביין,
דיא הויט זיינע וויא האָלץ טרוקען, הארט וויא שטיין,
זיינע פיס געשוואָלען, וויא בעריקעס רויט,
צו טראגען קייטען איז איהם שווער וויא דער טויט.
אָט אזוי זעהט איצט יודעל אויס אין זיין לייד,
איז באָרפיס און נאקעט כמעט אָהן א קלייד.
ביים טייך דארט זיצט ער און וויינט זעהר פארביטערט, 127
דערמאָהנט זיך אָן דער היים וויינט ער און ציטערט,
אויף דיא ווערבעס דארט הייגגט ער אויף זיין פידעל,
ער וויל מעהר ניט שפילען, זינגען א לידעל.
ווייל שפילען האט געבעטען דיא קאָמאנדע,
זינג א פרעהליכס, האט געשריגען דיא באנדע.
זיינען אויף שפּאָס איהם געפאלען צו דיא פיס,
זינג אונז יודעל, מיר בעטען, זינג „מה יפית“.
„וויא קען איך אין דער פרעמד זינגען א לידעל ד״
ענטפערט מיט א ביטער הארץ אונזער אידעל.
וועל איך דיר פארגעסען, דיך מיין היים, מיין לאנד,
לאָז מיר דערנסטאל אפנעהמען מיין רעכטע האנד.
לאָז מיר דיא צונג זיך צוקלעפען צום גומען,

---

125) איכה ג׳ פ״ז. 126) שם ד׳ ח׳. 127) תהלים קל״ז א׳ ב׳.

לאָז מיר דאס מויל אויף אייביג מאַקי שמוסען,
אויב איך וועל נים דערמאָהנען מיין היים, מיין לאנד,
אויב איך וועל נים געדיינקען ביידע ביינאנד.
מיינע שכנים, נאט, זאל נים אָפּלויפען אומזיסט
יענער טאג, וואס מיין שטוב איז געווארען וויסט
זיי האבען געזאגט: מאכט א תל, מאכט א תל,
צונעהמט דאס הויז פון דעם סופים ביז דער שוועל.
דיר, פּאָריץ זאל עס זיין אפּגעגעבען ברוים.
וואויל דעם, וועלכער וועט דיר אויך מאכען דעם טויט
וואויל דעם, וועלכער וועט דיר אויך ברעכען א ביין,
און דיינע קינדער צוקלאַפּען אויף א שטיין".
אזוי האט יודעל דער קאָמאנדע געזאגט,
זיך אוועקגעריקט אין א זיים און געקלאָגט...
דער פּייקלער האט צום צייכען געמאָהן א קלאפּ.
צום געהן האט זיך אויפגעשטעלט דער עטאפּ.
מארש, האט דער עלסטער אויף א קול געמושטירט,
און דיא ארעסטאנטען האבען זיך געריהרט.
פויקען האבען געפּויקט פון אלע זייטען,
קיימען קלינגען זיך געהערט פון דער ווייטען,
יודעל נעבעך געהט, נישט צו ריידען א וואָרט,
זיין פידעל איבערגעלאָזט אויף ווערבעס דארט.

יודעל

א ספור המעשה אין שירים על משקל י״א תנועות.

אַך יודעל מיין קראַנקער, מיין קראַנקער יודעל
דיין לעבען איז זעהר, זעהר אַ טרויריג לידעל,

צווייטער טהייל.

א.

זעהר אמת איז דעם עולם׳ס ווערמעל מאקע,
אז גאט שיקט צו דיא רפואה פאר דער מכה.
גאט ווייסט, וואס פון יודלען נעבעך וואלט געווען,
ווען דיא דאזיגע מעשה זאל נים געשעהן.
או יודעל האט נאך דיא דריי יאהר אם ענדע,
מעהר נים געוואלט צאהלען פאר דער ארענדע, 1
איז פון פריץ א זאקוציע געקומען,
ביי איהם אהן טענות משכנות גענומען,
און זיי צוועקגעטראגען צו איהם אין סקארב. 2
האט חוץ דעם יודלען נאך געטראפען אין קארב, —
אויף זיינע הויזלייט א קרימינאל געמאכט,
אויף זיי א נחמא בלבולים אויסגעטראכט:
באשר זיי האבען געבראכען דעם קאנטראקט,
קורץ, עס איז באלד פערטיג געווארען איין אקט,
און אויף זיי אנגעקומען דיא רעשעניע:
אזוי וויא דיא און דיא אין זיין אימעניע,
האבען איהם גורם היזק געווען זעהר פיעל,
און האבען יד אחת געמאכט אין דער שטיל
מיט דעם גראף, וואס מיט דעם הינקענדיג פיסעל. 3
בכן קומט זיי צו פארשיקען אין זיין שליסעל,
פארווארפען פון דאנען אין א ווייטען ארט,
אזש וואו דער שווארצער פעפער וואקסט ערגעץ דארט.

---

1) מלכים ב׳ כ״ד א׳. 2) דניאל א׳ א׳ ב׳. 3) יחזקאל י״ז [illegible]

דיא מענשען זיינען נעווען פון דיא גרעסטע,
אין יודעל׳ס משפחה נאר דיא פארנעהמסטע. 4
שלעכט איז אמת טאקי געוועזען דער שר,
אבער דאך חלילה ניט קיין גראָבער נאר.
ער האט נישקשה פארשטאנען געוואוסט גוט,
אז דיא מענשען האבען איך זיך יודעל׳ס בלוט.
פיינט האט ער אמת טאקי יודלען געהאט,
פאר וואס ער איז איין עקשן, א גרויסער חוואט.
נעהמט ער זיך אריין אין קאָפּ עפעס זאכען,
ווערט־דוא באין אופן מיט איהם גאר נישט מאכען.
דאך האט ער יודעל׳ס דרעה קעפעל, זיין פארשטאנד,
נישט געקענט אוועקמאכען גלאט מיט דער האנד.
יודעל איז א חכם, איינער אין דער וועלט,
זיין חכמה קען דעם סקארב איינברענגען פיעל געלט.
וויא באלד יודעל ניצט, וויא באלד ער איז געשייט,
מוז מען דיא פיינדשאפט פארביינגען אן א זייט.
אין הארצען מעג מען זיך טראכטען וואס מען וויל,
דאס מויל אבער בעדארף שווייגען, מוז זיין שטיל.
מען דארף יודעל׳ס לייט פריווען אויפנעהמען פרייא,
טאָהן מיטעל זיי זאלען דעם קאנט זיין געטריי.
דער פריץ האט געפונען א גוט מיטעל,
האט נעגעבען א בעפעהל זיין פראוויטעל: 5
מען זאל געשווינד נישט מעהר א קאָפּ זיך דולען,
נעהמען יודעל׳ס לייט אין שקאָלעס אין שולען.
און דיא דאזיגע לייט אויסצולערנען דארט,
ביכלעך לייענען, און אויך א גויעש ווארט.
דורך דעם וועט דער קאנט זיי בעסער געפעהלען,
און א טהייל וועלען אין הויף האבען שטעלען.
דיא שולען זאלען ווערען פון סקארב געמאכט,
חלילה נישט פון פלייש, אדער פון ליכט פאסט.
אדרבא מען זאל און דעם נישט פארגעסען,

---

4) יחזקאל י״ז י״ב. סדר עולם פכ״ת. 5) דניאל א׳ ג׳ ד׳.

דיא לײט פיעל פלײש תמיד צו געבען עסען. 6
א מענש טויג נאר ווען ער עסט און איז געזונט.
הונגעריג אבער איז ער ניט ווערטה א הונט.
פיער פון אלע סטודענטען אין דער שקאָלע,
זײנען ווײט געגאנגען אין דער השכלה.
בשעת עסזאמען געבען פאר דיא לעהרער,
האבען פון זײ דיא פיער לײט געקענט מעהרער. 7
אײנער פון דיא פיער סטודענטען דער בעסטער,
איז צום סוף געווארען אין הויף דער גרעסטער. 8
דיא איבריגע געוועזען אויך זעהר געאכט,
און מען האט זײ פאר טשינאָווניקעס געמאכט. 9
דיא דאָזיגע געבילדעטע פראנצויזען,
אנגעטאהן רויטע מונדירען און הויזען. 10
האבען געמאכט אין דער וועלט א גערידער,
געמאכט כבוד נאט אי זײערע ברידער.
זײערס א וואָרט, וואס איז ארויס פון דעם מויל,
פלעגט דעם שונא אין הארץ טרעפען וויא א קויל.
נאר נישט געלאָזט זיך אין דער קאָשע שפײען,
שונאים פלעגען פראָסט פון זײ דיא ערד קײען.

ב.

אָט צו דיא פראנצויזלעך אין יענע יאָהרען,
איז יודעלים ווײב אויף סטאנציע גלײך פארפאָהרען.
מיר מוזען אין אונזער דערצעהלונג צווישען,
איבער איהר א פאָר ווערטער ארײנמישען.
זינט זיא האט אויפגעהערט שפילען א ראָליע
און בעקומען א שפאזמע, א מעלאנכאָליע,
איז זיא שלאָף אָהן כוחות געלעגען צו בעט,
אָהן א סימן לעבען וויא אין היהנערפלעגט.
איז געווארען געבעך אפגעלאזט און פויל,
צום רײדען זעלטען נאר געעפענט דאס מויל.

---

6) שם שם ב׳. 7) שם שם י״ט כ,. 8) שם ב׳ מ״ח. 9) שם שם ס״א.
10) שם ח׳ כ״ט.

ראקטורים האבען זיא מיא׳ש געוועזען,
נישט נעגלויבט זיא זאל נאך ווערען גענעזען.
אויף אלע איהרע פריינד געציטערט דאס לייב,
אַט, אַט עקט זיך דאס לעבען פון יודעל׳ס ווייב.
שכנים האבען יודלען שוין געשיקט שלוחים,
מיט זייערע טעכטער גערעדט שידוכים.
איהר לעבען איז נאר אויף א האָאר געהאנגען,
נישט געוואוסט וואס אין הויז איז פאָרגעגאנגען,
נישט געוואוסט מעהר וויא יודעל׳ס געשעפטען געהן,
וויא דיא עסקים אין דעם מאיאָנטעק שטעהן.
נישט געוואוסט וויא ער איז ביז דעם האלז פארשטעקט,
אין פּראָצעסען, וואס האבען זיך אויפגעוועקט.
יודעל פלעגט שטענדיג פון איהר זיך בעהאלטען,
מיט איהר קיין עצות נישט מעהר זיך געהאלטען.
נישט געוואוסט פון דעם אומגליק, פון דער צרה,
בשעת פון איהם האט תל געמאכט דער שררה.
נאר בשעת יודעל האט ביים געזעגנען־זיך
געטאהן א קיש דאס קראנק ווייב און אוועק גיך,
דענסמאָל האט זיא וויא פון שלאָף זיך אויפגעחאפּט,
געקוקט פארוואונדערט געטראכט, און זיך געטאפּט.
עס איז איהר פאָרגעקומען אלסדינג זעהר ווילד,
עפּעס שטעהט פאר איהר א שרעקליך פינסטער בילד.
אלסדינג חרוב, אלסדינג פארברענט, אלסדינג וויסט,
אויף דעם אָרט פונ׳ם הויז א הויפען אש און מיסט.
אומעטום טויט, נישטא קיין לעבעדיגע נשמה,
אומעטום וויסט, וויא פון א גרויסער מלחמה.
זיא ליגט פארלאָזט, זיא ליגט גאנץ איינע אליין,
לעבען איהר דאס טעכטעריל, נאר הויט און ביין.
ביי דעם קאָפּ האט זיא זיך געגעבען א חאפּ,
און מיט איהרע הענד געטאָהן א שטארקען קלאפּ,
געשריגען, געוויינט מיט א ביטער נעמיט:
אה, יודעל, פאר וואס האסט־דוא זיך ניט געהיט!
פאר וואס האסט־דוא ניט געפאלגט מיינע ווערטער,
און זיך ארומגעשלעפּט אין שלעכטע ערטער.

אך, ווען דוא זאלסט געוועזן הערען מיינע רייד,
וואלט דאך אונז נישט געטראפען אזעלכע לייד.
נישט אזוי דיא הויז, דיא זאכען ארען מיך,
וויא דוא מיין יודעל, אויף דיר, אויף דיר וויין איך.
אויף דיר מיין יודעל, אויף דיר קלאָג איך און וויין.
וואו איז ערגעץ הין געקומען דיין געביין?
זיא יאָמערט, זיא ציטערט וויא אין א פיבער,
זיא שרייט: יודעל מיין הארץ, יודעל מיין ליבער.
עס האבען איהר נישט געטריקענט דיא אויגען,
דאס הארץ האט איהר שטארק צו יודלען געצויגען.
יודעל׳ס לעצטער קיש האט איהר לעבען געבראכט.
ער האט מיך ווידער ליעב, ביי זיך אלץ געטראכט.
איין קיש וועקט אָפט אויף טויזענדער געפיהלען,
וואס וויא פייער אונמעגליך זיי צו שטילען.
א קיש גיט אָפט זעהר פיעל אָנצוהערעניש
און מאכט אין הארץ איין איבערקעהרעניש.
פון א קיש פארלירט מען גרינג דאס גלייכגעוויכט,
אָפט שטארבט מען פון איהם, טען געהט אויס וויא א ליכט
איהר יודלען נישט צו פארלאָזען אין זיין נויט,
איהם אויפצוזוכען לעבעדיג אדער טויט.
ער מעג זיך זיין אפילו אין עק וועלט ווייט,
האט זיא געשוואָרען אי פאר גאט אי פאר לייט.
איז אראָפּ פון בעט, ארויס פון איהר חדר,
מיט איהר טעכטעריל פון אָרט צו אָרט בסדר,
קראנקערהייט געגאנגען, געדוהט א ביסעל,
ביז זיא איז געקומען צום פריץ׳ס שליסעל,
און דארט ביי דיא פראנצויזלעך איינגעשטאנען,
וואס האבען איהר ווערטה צו שעצען פערשטאנען.
זיא איז זיי חלילה נישט געוועזן קיין לאסט,
פארקעהרט, האבען זיך געפרעהט מיט אזא גאסט.
זיא איז ביי זיי געוועזן שרעקליך טהייער.
פאר איהר זיינען זיי געשפרונגען אין פייער. 11

---

11) דניאל ב׳ כ״ג.

בכרי איהר'ס א קליינינקייט אויפצוהייבען,
זיינען זיי נעגאנגען אי צווישען לייבען. 12
זיי האבען פאר איהר בעשטענדיג זיך נעניינט,
און איהרע ווערטער אויף טעלערלעך צוליינט.
קורץ זיא האט מיט איהר טעבטעריל דער קליינער
ביי דיא לייט אויסגעגלייכט דיא קראנקע ביינער.
זיי האבען איהר אויף נאמנות נעשווארען,
פון יודעל'ס וועגען קיין מיה נישט צו שפארען.
פאר איהם אין דעם הויף איינצולייגען דיא וועלט.
עס מעג זיי קאסטען נענוג מיה, צייט און געלט.
וועלען איהם נישט לאזען אין תפיסה זיצען,
עס מעג אפילו דונערען און בליצען.

ג.

דאס הויז פון דיא פראנצויזלעך איז אין דער צייט
נעווען א קלוב פאר א פעקיל חברה לייט.
וואס אויף זיי אלע אויך ארויס א צארען,
און אין דעם קאנט נעבעך מגולגל געווארען.
יודעל'ס לאגע האט זיי וויא פייער געברענט,
אלע האבען זיין טאטען זעהר גוט געקענט.
איינער, אלסדינג פארצייכענט אין זיין טייסטער,
פלעגט תמיד דערצעהלען וויא א שטאלמייסטער.
פון דעם אלטענ'ס זעהר טהייערען רייטוואגען 13
און פון זיינע פערד וויא זיי לויפען, טראגען.
טאקי נאר לייבען, אדלער, ווילדע חיות.
שפרינגען אין דער לופטען, מאכען הויות.
בשעת דיא פאדראדען אין יענע יאהרען,
פלעגט ער צום זוהן אזוי קומען צופאהרען.
יעדער האט דעם בן־אדם נאר אויף דעם בליס
דערקענט פאר א חידוש, פאר א מין אנטיס.
ער איז געווען אויך א משל זאגער, 14

---

12) שם ו׳ י״ג. 13) יחזקאל א׳. 14) שם כ״א ה׳.

א פייערדינער קאָפּ און אויף א קלאָגער.
פלעגט תמיד טרייסטען יודלען אין זיין צרה,
ער וועט נאך לעבען א מאָל וויא א שררה.
וועט אין זיין מאַיאָנטעק זיך צוריק קעהרען,
וועט גוט לעבען, זיך פרוכפּערען און מעהרען. 16
וועט זיך אָפּבויען און זייען דיא פעלדער,
וועט זיצען זיכער, שלאָפען אין דיא וועלדער. 17
עס וועט נאך זיך פארזאמלען דיא משפחה,
אין זיין הויז וועט נאך זיין מזל און ברכה,
דרינען געוועזן אזוי זיכער, אזוי פעסט,
אז ער פלעגט אויסמאָהלען פאר דיא אלע געסט
דעם גאנצען פּלאן פון יודעל׳ס הויז און געבייא, 18
וואס ער וועט נאך אויסמויערען אויף דאס נייא.
אין דעם קלוב פלעגט מען פון פּאָליטיק שמיעסין.
א סך פריצים צופלאָכטען און צו שטיסין.
דער גרעסטער פון דיא דאָיינע חברה לייט,
האט פון דער פּאָליטיקע וואס אין זיין צייט,
אָנצוהערעניש געגעבען זעהר פארשטעלט, 19
וואס שפּעטער וועט ארויסשפּרינגען אויף דער וועלט. 20
נאך זיין קוק אין פּאָליטיקע, נאך זיין גאנג,
האט זיך זיין פריץ נישט בעדארפט האלטען לאנג.
ער האט פשוט מיט איהם אין גאנצען געעקט,
פון דערוויייטענס גרויסע מלחמות געשמעקט.
עס איז עד היום דער וועלט א גרויס וואונדער,
וויא ער זאגט יעדע מלחמה בעזונדער.
דער קאָפּ זיינער איז איהם גאנץ ווייט געפלויגען,
מדינות איהם געשטאנען פאר זיינע אויגען.
כדי צו האלטען זיינע זעהר פרייע רייד,
איז דער משל תמיד געווען זייער קלייד.
פריצים, סטארעסטעס, דאס פּעקיל הילטייעס,
הייסען אלע אין זיינע רייד נאר חיות. 21

16) יחזקאל ל״ו ט׳ י״ב. 17) שם ל״ד כ״ח. 18) שם מ׳. 19) דניאל ד׳ ע׳. 20) שם ד׳ שם ח׳. 21) שם ד׳ ב׳.

ער רעדט איבער לייבען לעמפערטען, בערען, 22
וויא זיי רייסען, פרעסען איטליכען נערען.
ער רעדט איבער א באראן, איבער א צאפ.
וויא איינער דעם אנדערען שטויסט, נים א קלאפ. 23
לעמפערטען, בערען, באראנעס און צאפעס,
יעדער וויל האפען עפעס אין דיא לאפעס.
יעדער דרעהט אהין און אהער דאס שווענציל,
וויל אביסעל שטיפען און געהן א טענצעל.
נימפעל, זרת, אדער שמינדריג בן גען,
נעהט ביי איהם אנגעמאהן הערנער וויא א לץ. 24
מען דערצעהלט, אז דער דאזיגער דיפלאמאט,
האט א מאל זיין פריץ זעהר פיין דעליקאט,
אין דער וועלט קלאמערשטען איין עצה געזאגט
בשעת ער האט עפעס פאר איהם זיך געקלאגט.
כדי אויף איהם זאל נים אויסגיסען זיך דיא באד,
זאל ער מיט ארימע לייט מאהן חסד און גענאד. 25
פון אלע ארימע לייט האט ער גאנץ זיכער
א ודאי יודלען נעבעך געמיינט גיכער.
פאר יודלען איז געוועזן דיא חבריא גרייט,
זיך צולייגען אין דער לענג און אין דער ברייט.
צוליעב זייער בילדונג און גרויסע תקיפות,
האט יודעל נישט געליטען שטארקע רדיפות.
מען האט געמוזט איהם פאר א מענש בעטראכטען
און פאר דער וועלט וויינגסטענס נים פאראכטען.
פון דער ראליע, וואס דיא לייט האבען געשפילט,
האט יודעל שטארקער אביסעל זיך געפיהלט. 26
חאטש ער האט מיט'ן וייב זיך איבערגעבעטען,
זיא ליעב געהאט, און נישט געוואלט זיא געטען.
דאך מחמת קאפדרעהעניש, טרדות אהן א צאהל,
האט ער נישט געקענט זעהן זיא אפט וויא א מאל.
נצישעפטען האבען איהם דעם קאפ פארשלאגען,

---

22) שם שם ד׳ ח׳ ו׳. 23) שם ח׳ ד׳ ח׳. 24) שם שם ג׳. 25) שם שם ד׳ כ״ד. 26) דברי חזמים לבית ישראל, פון, צד 4.

תמיד געוועזן אין דיזע באַרשטש פּאַרטראַגען.
דאָ האָב שטענדיג צו טאהן מיט דעם פּראָוויטעל,
דאָ נעה האַלטען פאר דעם פּריץ דאס היטעל.
האט געטוהט זיך אויסלערנען גויעש ריידען
און מיט זיין אייגענעם לשון זיך שיידען. [27]
און ווייל ער האט גויעש נימ אין דיא שקאָלעס,
נאר עס זיך אויסגעלערענט פון חאַחאָלעס,
האט ער גערעדט פול מיט פעהלער איטליכס וואָרט, [28]
וויא פויערען ריידען אין איטליכען אָרט.
אָט פון דענסמאָל אָן, ווערלינג וויא אונז געפעלט,
ווערט יודעל'ס לשון א זשארגאן אין דער וועלט.

ד.

צלע זאכען אין דער וועלם האָבען איין עק.
אי גוטין אי שלעכטין פליהען מיט דער צייט אוועק.
איידער דער זינדינגער מענש טהוט נאר א בליק.
פליהט געשווינד וויא רויך אוועק זיין מזל, זיין גליק.
עס דרעהט זיך עפּעס אין דער וועלט א מין ראָד,
וואס קעהרט איבער א מענשען אי א נאראָד.
הויכע און רייכע פאַלען פלוצלים אראָפּ,
נידרינגע און אָרימע הייבען אויף א קאָפּ.
פון אונזער פּריץ זעהר גליקליך און זעהר רייך,
האט מיט דער צייט אויף זיך אויסגעלאזט א טייך.
עס איז אויפגעשטאנען א גרויסער דוקעס.
איהם איז נימ געפעלען דעם פּריץ'ס שטוקעס,
וויא ער האט פערעבענדרעוועט עד־עתה,
און מיט איהם זיך אָפּגערעכענט וויא א טאַטע.
ער האט איהם ווער עלטער איז געוויזען,
איהם און זיינע קאָזאַקען דיא ריזען,
איהם געקאַטעוועט, געשמיסען מיט א רוט
און צוגענומען זיין מאַיאָנטעק, זיין גוט.

---

27) נחמיה י״ג כ״ד. 28) שם שם. שם עיין ביאור.

אונזער פּאָליטיקער האט געמיינט מיט'ן בער
אָט דעם דוקעס, וואס איז געקומען אהער. 29
זעהר אָרענטליך איז נעוועזן דער דוקעס.
האט פיינט געהאט אנשטעלען הוקעס־פּוקעס.
איהם האט איינער פון אונזערע חברה לייט
גערופען דער משיח פון יענער צייט. 30
פיינינגען, שלעכטס טאהן איז איהם געווען נמאס,
פון אונזער חבריא געמאכט א צימעס.
האט דעם גרעסטען פון זיי געמאכט גרעסער נאך.
ער איז געוועזען ביי איהם אין הויף כל־ולך. 31
יודעל האט צו איהם דערלאנגט א פּראָשעניע,
מכח זיין עסק פון דער אימעניע.
חברה האט אביסעל אונטערגעווארעמט,
און דער דוקעס האט אויף איהם זיך דערבארעמט.
א טהייל זאגען, דאס האט חברה אנגעמאכט,
נאר זיי האבען יודלען דיא ישועה געבראכט,
דורך זייערע רייד, וואס צום שר אנגעקומען,
האט יודעלס עסק א גוטען סוף גענומען. 33
נאר וויא דיא מעשה איז שוין געוועזען דארט,
דער דוקעס האט בעפוילען אָט מיט דעם וואָרט:
„איך דער בעריהמטער דוקעס מיט גאָטס גנאָד,
וואס האב אונטער מיר א גאנץ גרויסען נאראָד,
וויל, וואס גאט געבאָט מיר פּאָלגען גאנץ געטריי,
וויל ארויסלאָזען יודלען פון דאנען פרייא.
לאָז יודעל אין זיין מאיאָנטעק־צוריק געהן,
און דאָרטען וויא פריהער זיך אָפּבויען שעהן.
אין דעם אָרט, וואס ער זיצט היינט, זאלען דיא לייט
איהם אונטערהאלטען מיט געלט פון זייער זייט". 34
יודעל האט אלסדינג פארנומען גאנץ געשווינד,
זיינע קלומקעס און פעקלעך, זיין ווייב און קינד.

---

29) דניאל ד' י"ת. פירוש רסה"ג שם. 30) קדושין ע"ב א'. ישעיה מ"ה א'. 31) דניאל ו' כ"ט. 33) שם בשם יוסיפון לרומיים.
34) עזרא א' א' ה'.

ער האט זיך געמאכט אין גאנצען פארטיג, גרייט!
באלד אוועקצוגעהן א היים געזונטערהייט
יעדער האט מיט איהם זיך געזעגענט גאר פיין,
און איהם נאך געגעבען אין בייטעל אריין. 35
דיא גערויבטע כלים בשעת זיין אומגליק,
האט דער סקארב ארויסגעגעבען איהם צוריק. 36
נעהם דיא פיס אויף דיא פלייצעס יודעל און געה,
איצט פאָהר געזונט א היים זייא גליקליך, אדיע.

ה.

צו דערצעהלען אייך דא דיא גרויסע וואונדער,
יודעל׳ס מיה ביי איטליכער זאך בעזונדער,
וויא פיעל עס האט זיך געצווינגען, געדויערט,
ביז ער האט איבער א נייעס זיך אויסגעמויערט.
דאס אלסדינג אויסצורעכענען ביז אויף א האָר,
בעדארף דיא דערצעהלונג זיך ציהען א יאָהר.
א טהייל האבען פיינט א זאך ביים צוברייטען,
זיי האבען ליעב קומען תמיד צום גרייטען.
ליעב איין אָפּגעשעהלט אייעלע אין דעם מויל,
אָפּצושעהלען עס אליין זיינען זיי פויל.
וואס־זשע טויג יודעל׳ס מיה ביים בויען צו זעהן?
גלייכער צו איהם אין זיין פארטיג הויז צו געהן.
פון דעם הויז צום ערשטען איז גאר קיין פארגלייך,
אונזער יודעל איז וויא פריהער נישט מעהר רייך.
פון דעם חנוכת־הבית, אין דעם טאג,
דערצעהלט מען איז געוועזען א יאָמער א קלאָג.
מען האט זיך דערמאָהנט אָן יענער גוטער צייט,
און דאס געוויין האט זיך געהערט שרעקליך ווייט. 37
יודעל איז נישט מעהר וויא פריהער אליין א שר,
דער הקעס איז געוועזען זיין אויבערהאַר. 38

35) שם שם ר׳. 36) שם שם ז׳ י״א. 37) עזרא ג׳ י״ב י״ג. 38) שם ט׳ ו׳ ט׳. נחמיה ט׳ ל״ו ל״ז.

ער דצם מאקי אין זיין מאַיאָנטעק, גאנץ רעכט,
דאך איז איהם נעבעך פּאָרט נעגאנגען זעהר שלעכט. 39
ער האט געהאט דענסמאל זעהר פיעל צו זאָרגען,
נעמוזט ברעכען דעם קאָפּ, לייהען און באָרגען. 40
מיט׳ן ווייב זיך צו אונטערהאלטען נעהמען צייט,
דעם פאַרגניגען קענען נישט אָרימע לייט.
איין זאך וואס דער אָרימאַן טראכט אלץ, איז ברויט,
טראכט נעבעך וויא מען ווערט ניצול פון דעם טויט
קיין מאנץ, זאגט דער עולם, געהט ניט פאר׳ן עסען
הונגעריג קען מען דאס טהייערסטע פארגעסען.
דעריבער זאל אייך גאר ניט זיין קיין וואונדער,
וואס יודעל האלט זיך פונ׳ם ווייב אלץ בעזונדער.
יודעל וואלט געקענט בלייבען אָרעם אהן א העמד,
צום ווייב ווידער מאקי וויא א מאָל ווילד פרעמד.
ווען עס זאל צו איהם אין יענער שווערער צייט,
נישט קומען א פריינד פון יענער חברה לייט.
ער איז געוועזען גוט און פרום אָהן א פעהלער,
קלוג, געבילדעט און א גרויסער שריפטשטעלער. 41
געבילדעט, אין וועלט זאכען געניט צוגלייך.
ניט גלאט א באנק קוועטשער, איך פארזיכער אייך
חכמה און וועלט וויא ביי דעם פריינד אין איינעם
איז נישט געווען דענסמאָל אזוי ביי קיינעם.
דער אלטער רבי מיט דיא ביינער גאר,
עס זאָל דאס פעהלען אפילו א האָר. 42
בכדי יודעל׳ס לאגע בעסער צו מאכען,
האט ער מתקן געווען א סך זאכען.
עס האט ביי איהם געשפּיעלט דיא ערשטע ראָליע
צו פארבעסערען זיין ווייב׳ס שלעכטע דאָליע.
בכדי יודלען זאל געהן גוט אין דער וועלט,
מוז דיא פיהרונג אין הויז זיין איבערגעשטעלט.
זיין ווייב מוז האבען דיא גאנצע דעה דארט,

39) נחמיה א׳ ג׳. שם ט׳ ל״ז. 40) שם ח׳ א׳ ו׳. 41) עזרא ד׳ ו׳.
42) סנהדרין כ״א ב׳.

ער מוז מיט איהר פּאַרט ריידען, פאָלגען איהר וואָרט.
אזוי וויא דענסמאל אבער אין א ריידע
זיך אויסשמיעסין האבען נישט געקענט ביידע.
יודלען האבען געשעפּטען, אינטערעסען,
געצוואונגען זיין לשון גאר צו פארגעסען,
און גויעש ריידען, לאָז ער אונז מוחל זיין,
האט ער גערעדט עפּעס ניט ריכטיג, ניט פיין,
דעריבער האט ער געפונען פאר נעטהיג,
אויסצוהיילען פריהער דעם דאָזיגען וועהטיג.
פון נישט קיין ריינעם לשון, קען נאך זיין בליק
ארויסקומען פיעל צרות און פיעל אומגליק.
ערשטענס, האט יעדער מענש אהן א ריינער צונג
זעהר א שלעכטען געשמאק, וויא א גראָבער יונג.
צווייטענס, וויל ער מיט יענעם זיך אויסריידען,
קומט עפּעס גאר אויס פונקט קאפויר ביי ביידען.
ביי איהם איז דעריבער געווען זעהר וויכטיג,
אי יודעש אי גויעש צו פארשטעהן ריכטיג.
ער האט צו יודלען מיט׳ן ווייב זיך צוגעזעצט,
און ביידע לשונות זיי אויסגעלערענט צום לעצט. 43
דערנאך האט ער ווייטער געגעבען א טרייב,
אז דריי מאל דיא וואך זאל יודעל מיט דעם ווייב
זיך צונויפקומען בעשטענדיג אין איין אָרט,
כדי צווישען זיך איבער צו וואַרפען א וואָרט. 44
עס איז אויך ביי אונזער יודלען אין דערהיים
איינגעפיהרט א גאנץ גרויסער סיים. 45
אין גאַנצען מאַיאָנטעק ארום און ארום
האט ער געזעצט שופטים, ריכטער אומעטום. 46
זיי זאלען מיט אלסדינגג זיך אינטרעסירען,
זאלען משפט׳ן און ארדנונג איינפיהרען.
דארטען וואו מענשען זיינען דא איז אויך שטרייט.

43) מגילה ג׳ א׳. סנהדרין כ״א ב׳. אמרי בינה ימי עולם פרק ג״ז.
44) בבא קמא פ״ג א׳. 45) כנסת הגדולה. 46) שם שם עיין תוספות ודגין.

נאם, זאגט מען, איז צו הויך, דער פריץ צו ווייט,
ביז וואנען עס שפארט אָן ביז צו דעם שררה,
דערווייל ווערט איינער נעבעך דיא כפרה.
דער שררה אליין קען נאר נים זיין אין שטאנד,
איטליכען צופרידענשטעלען אין זיין לאנד.
איז נאָר דער אויבערהאר דער גאנצער קאָפּ דארט
מהון מוזען עהרליכע לייט אין יעדען אָרט.
איינער א גרויסער חכם, א געלעהרטער,
האט געזאגט דיא דאזיגע קלוגע ווערטער:
אז וואויל יעדען לאנד, וואס דער קעניג איז פרייא,
און דיא משינאָווניקעס ארבייטען געטרייא.
אין געשעפטען, משפטים ביז דעם האלז ווייט,
עסען זייא נאר אין דער געהעריגער צייט.
עסען געשמאק מיט א שטארקען אפעטיט,
מיט טרינקען איהם צו מאכען דארפען זיי נים.
וועה יענעם לאנד וואס דער קעניג איז א קנעכט,
און זיינע טשינאָווניקעס ארבייטען שלעכט.
ווילען צו קיין זאך נישט צולייגען קיין מיח
און עסען באלד וויא זיי שטעהן אויף אין דער פריה. 47
יודעל האט דורך עהרליכע לייט נאמנים
בעקומען א פרייען קאָפּ א שעהן פנים.
האט דערווייל געקענט טראכטען פון נאך זאכען,
וויא ארום מען קען דיא קאָפּיקע מאכען,
וויא מען בעקומט דיא אפּויטיקע, דיא קאַץ,
צו לעבען בריים, און צו שטעהן שעהן אויף דעם פלאַץ.
ער ווערט א סוחר, נעהמט ארוים אין דער וועלט,
הייבט אָן צו האנדלען און צו פארדינען געלט. 48

---

47) קהלת י׳ י״ז ויו. 48) בבא קמא פ״ב א׳ שיתו רוכלין מחזירין בעירות
ועיין פין דברי הימים לבני ישראל צד 67.

ו.

אונזער יודלען ווערט וואס ווייטער אלץ בעסער,
ער ווערט וואס ווייטער אלץ גרעסער און גרעסער.
מיט ליאלקעס, קוקלעס שעהמט ער זיך צו שפּילען.
אויס מאָדע ליבעס, נאַרעשקייט צו פיהלען, 49
מעפּיסטאָפעל, וואס פריהער איבער איהם רעגירט,
האט איהם מיט דיא זאכען שוין מעהר נישט פארפיהרט.
ער זאל יודלען הונדערט מאל רופען איננעל,
הערט ער איהם פּונקט וויא דאס מילכדיגע קלינגעל.
יודעל שלאָגט ארויס נארעשקייט פון דעם קאָפּ,
ווארפט פון זיך דיא קינדערשע שיכלעך אראָפּ.
ער איז שוין אָפּיטנע, אין דער וועלט געניט.
בערעכענט שוין גוט איידער ער גיט א טריט.
ער איז גאנץ איבעאנדערשט געווארען,
איז א פּאָליטיקער, א יונג מיט שפּאָרען.
דער טאַטע האט איהם אלע זינד פארגעבען
און האט פון זיך ווידער א קול געגעבען. 50
ביי איהם אבער נישט געוואוינט וויא פאר צייטענס, 51
ער האט יודלען ליעב געהאט פון דער ווייטענס.
פלעגט איהם פריינדליך לאָזען גריסען אלע צייט,
דורך קלוגע מענשען פון זיינע חברה לייט. 52
„זאגט יודלען, לאָז ער נישט האבען פאראיבעל,
וואס אין זיין דוואָרעץ שטעהט ליידיג מיין שטיבעל.
יודעל בעדארף מעהר נישט האבען א היטער.
ער איז געווארען עלטער און געניטער,
אלסדינג גוט צו בעטראכטען איז ער נישט קליין,
ער האט א קעפּיל, לאָז ער דיינקען אליין.

---

49) משתרב בית המקדש ניטל טעם ביאה. 50) סוטה מ"ח ב' נסתלקה רוח הקודש וכו' והיו משתמשים בבת קול. 51) יומא כ"א ב' דמחוסר וכו' שכינה ורוח הקודש. 52) משחרב וכו' נתנה נבואה לחכמים.

מיט זיין חכמה לאָז ער בעקומען אלסדינגג,
נענגג זיין א יוננערמאנטשיק, לעבען נרינגג.
אלע מענשען ווערען פארנארעשט און פויל
פליהען געבראָטענע טויבען זיי אין מויל.
איבריגענס האט ער דאך א גוטען רעבען,
זיין ווייב דיא חכמה, זאל אייביג לעבען!
לאָז ער זיא שעצען, נים זיין פון איהר בעזונדער,
דארף ער ניט קיין וויגטשפינגעריל און וואונדער. 53
גריסט יודלען, לאָז ער נאָר נישט זיין אָפּהענגיג!"
אזוי פלעגט אנזאגען דער טאטע שטענדיג.
ביי יודלען איז דאס ווייב געווען דיא נשמה,
נעה דוא, זאגט ער, אין ספּאָדיק, מיין חכמה.
לאָז מען זיא בעליידיגען מיט א קרום וואָרט,
איז ער בערייט יענעם צו טויטען אויף דעם אָרט
דיא גאנצע וועלט האט א מאָל זיך געוואונדערט
און זיא חידושט זיך טאקי נאך איצונדערט.
וויא אזוי ער האט פאר איהר מיט גרויס כוח
געפלעגט א בעריהמטען פריץ דעם מוח.
דיא דאָזיגע מעשה איז אזוי געשעהן:
דער פריץ א גרויסער הבל'ניק געווען, 54
זעהר שלעכט, ווילד, דערצו נאָך אביסעל פאררוקט. 55
האט אויף יודעל'ס ווייב מיט גרויס האָזע געקוקט,
זיא געהאלטען עפּעס פאר א פראָסט ווייבעל,
און געוואָלט איהר אראָפּרייסען דאס היטבעל.
אויך מיר א מענש יודעל'ס ווייב געמאכט ביי זיך,
מיט אזעלכע ווערט מען פארטיג קורץ און גיך.
דא גיט אונזער יודעל וויא א לייב א שפּרונג,
האלט פריץ, טהוט ער א געשריי, האלט דיא צונג.
נים איהם הייסע פעטש, נעהמט איהם ארויס דיא ציין.
צופיהרט זיך זיינע הענד און ברעכט איהם א ביין.

---

53) פין, דברי הימים לבני ישראל פאראגראף 10 ובסוף פאראגראף צו צד 22. 54) אנטיוכוס עפיפאניוס מלך יון. 55) איזראעלס געשיכטע העכט ז. 5.

נאכדעם וויא ער לאָזט דעם פּריץ א ראַציע,
מאכט ער ביי זיך אין הויז א לימינאַציע.
פון דענסמאל אָן אלע יאהר אכט טעג כסדר
ברענגט צום צייכען לעכטלעך ביי איהם אין חדר.
איך האב צום ערשטען צו דערצעהלען פארפעהלט,
וויא מיט יודעל׳ס ווייב האט זיך געוויגט דיא וועלט.
א גרויסער שרה, פון זעהר א ווייטען קאנט, 56
האט גע׳חלש׳ט צו ווערען מיט איהר בעקאנט.
נעהערט איהרע מעלות פון אלע זייטען,
האט ער אין איהר זיך פארליבט פון דער ווייטען.
ער האט געמאכט, זאגט מען גרויסע הכנות. 57
געשיקט יודלען זעהר טהייערע מתנות.
דורך זיינע לייט איהם געלאזט בעטען זעהר פיין,
ער זאל איהם כבוד אנטאהן און מוחל זיין
מיט זיין קלוג ווייב קומען צו איהם אביסעל,
צו איהם צו גאסט אין זיין בעריהמטען שליסעל.
דיא פּאראַדע וואס דער פּריץ האט געמאכט,
אז ער האט יודעל׳ס ווייב צו זיך אָפּגעאכט,
וויא אזוי ער האט מיט איהר זיך געפרעהט דארט,
און וויא ער האט פארצוקערט איהר איטליכס ווארט,
און פּשוט דיא פינגער געלעקט פון איהר,
איז חלעבען נישט צו בעשרייבען אויף פּאפּיר.
צוויי און זיבעציג מענשען אויף זייערע ערטער,
זיינען געזעסען, געשריבען איהרע ווערטער, 58
דא צו דערמאָנען איז דאס אָרט און דיא צייט,
אז פון איהר טעבעטריל איז געווארען לייט.
איז א בוגרות, אין דיא יאהרען געקומען,
אונטערגעוואקסען, אויף זיך לייב גענומען.
איז אפילו ניט אזוי שעהן אויף דעם קיק,
דערפאר א מויד, אהן עין־הרע ברייט דיק.
יודעל הייבט אן, זיא דיא וועלט פּאַרצושטעלען,

---

56) פתאלמעאוס (תלמי) פהילאדעלפוס. 57) הדרת זקנים. 58) מגילה
פ״ א.

און דער עולם פלעגט פון איהר נאר אָנקוועלן.
אין איהר זאָל האט זיך נישט צונעמאכט דיא טהיר,
אזוי פיעל מענשען פלעגען קומען צו איהר.
ארום איהר האבען זיך געדרעהט אלט אי יונג,
און זיא האט גע׳דרש׳ט, גערעדט מיט א צונג,
און וואס אלץ ווייטער און ווייטער אלע מאָל,
איז איהר צוגעקומען דרשות אהן א צאָהל,
אי גאנץ אלטע דרשות, אי שפּאָנעל נייע,
א מאָל אויך מעשיות, ווערטלעך גאנץ פרייע.
פון דער מוטער פלעגט זיא ריידען מיט פייער,
איהרע ווערטער זיינען איהר געווען טהייער,
און איהרע רייד ארייננעליינט פיעל פשט׳ליך,
פון איין ווארט אנגעשריבען הונדערט בלעטליך.
פלעגט אויסדריגנען, ווייזען איהרע חברה לייט,
וואס דער מאמעס א מינסט ווערטעל נאר בעטייט.
וואס זיא לאָזט מיך הערען מיט איהר׳ס א פינטעל.
און איטליכעס ליגט כוונות א גאנץ בינטעל.
זיא האט געגעבען כללים כדי צו פארשטעהן, 59
וויא ווייט און וואָהין איהר מאמעס ווערטער געהן.
דאס איז געווען דער שטייגער פון דעם מיידעל,
נאך בשעת טראָגענדיג א קינדעריש קליידעל,
אין איטליכער זאך און אין איטליכם פיצעל
צו זוכען עפּעס א קנייטשעל, א שפּיצעל
א טהייל מענשען איז דאס גאר ניט געפעלען,
און פלעגען איהר פּראָפּט דיא צונג ארויסשטעלען. 60
זיי זיינען איהר געווען שרעקליכע פיינד,
און האבען חוזק געמאכט פון איהרע פריינד. 61
עס זיינען ארויסגעשפּרונגען פּארטייען,
וואס פלעגען תמיד זיך סריגען און שרייען.
יודלען פלעגט א מאָל דיא דאָזיגע זאך
אנמאכען צרות און יסורים א סך.

---

59) מדות שהתורה נדרשת בהן. 60) צדוקים. 61) כת פרושים.

חברה, וואס צווישען זיך אלץ קידער וויטער,
פלענען אין זיין הויז מאכען א גערידער.

ז.

זינט יודעל איז געוואָרען אויס שררה,
דענסמאל נאך בשעת דער ערשטער צרה,
איז איהם איין ארענדאר צו זיין אויסגעקומען.
איין פריץ ביים אנדערן איהם איבערגענומען.
אזעלכע פריצים האט ער אויף זיך געהאט דרייא, 62
ביז נאט האט געהאָלפען, ער איז געוואָרען פרייא.
זינט ער האט דעם משוגענעם פריץ, דעם שלאק,
נעגעבען א וויסטען, א פינסטערען פסק,
און איהם געוויזען וויא מהייער גילט קאָרען.
איז ער אליין א פריץ שוין געוואָרען.
ער האט אויך בעקומען א גרויסען טיטעל,
מען האט פאר איהם שוין געהאלטען דאס היטעל.
עס איז איהם א לאנגע צייט זעהר געלונגען,
מיט יודלען האט דיא גאנצע וועלט געקלונגען.
דאס האט אנגעמאכט צווישען פריצים א שנאה,
און יענער צייט האט ביי זיי געהערשט קנאה.
איינער דעם אנדערן האט געוואונשען דעם טויט,
דער ביי יענעם אויסגעהאפט דאס שטיקעל ברויט.
ניט מחמת דערמיט זיך אָנצועסען זאט,
נאר כדי יענעם צו שאדען, צו האפען גלאט,
נאר כדי טאקי דיא גאנצע וועלט זאל וויסען,
אז ער, פריץ, קען א סך בלוט פארגיסען.
כדי מען זאל הערען, מען זאל וויסען גאנץ ווייט,
אז ניט אומזיסט וואקסט ער פון איידעל לייט.
אזעלכע וויא ער וואקסען ניט אויף דעם מיסט,
אייבעלעך, מעדאלען, טראגט ער ניט אומזיסט.
זיצט ניט ליידיג חלילה, האלט מלחמה,

62) בבל, פרס, יון.

אוּן נעהמט ארויס בּיי פיעל מענשען דיא נשמה.
מהום נישט, האנדעלט נישט עפּעס וויא א קופּעץ,
זיין עובדא איז צו נעבּען א קלאַפּ, א זעץ.
ער פארשעהמט נים זיין נעראָלדיע און זיין שוהערד,
סוילעט נישקשה פיעל מענשען אויף דער ערד.
אזוי האבּען פּריצים נעטאהן פארצייטען,
אט וואס זייערע מלחמות בּעטייטען.
מען האט זיך נעשלאגען, נעמאכט א בּורע,
בּכדי נאר צו פּריווען ווער האט מעהר גבורה.
איז איינער נעזעסען רוהיג אויף זיין לאנד,
נישט נעטשעפּעט אפילו א פליג אויף דער וואנד.
האט דער רוח נעבּראכט א פּריץ צו טראגען,
און ער האט איהם נעבּעך נעהארגעט, נעשלאגען.
איין פּריץ רענסמאל, איין ארץ מחוצף פּנים,
איז נעוועזען נזלן פון אלע נזלנים.
א גרויסער תקיף שרעקליך נעזונט און דיק,
א מורא נעוועזען אויף איהם צו טאהן א קיק.
ער האט נעהאט זעהר שטארקע אייזערנע ציין, 63
איטליכען נעפרעסען, נעבּראכען א בּיין.
האט מיט א צונעמעניש, וויא מיר ווייסען,
און יענער צייט פּשוט חזיר נעהייסען. 64
דער חזיר האט דיא גאנצע ערד אויפגעריהרט.
איטליכען נעטרעטען און א וועלט נעפיהרט:
פּריצים האבּען נעמוזט צו איהם זיך בּוקען,
פון זיינע הענד קיינער נישט ארויס טרוקען.
האט נעוואלט אויף דער וועלט זיין נאר איינער,
ער זאל הייסען פּריץ, ווייטער נים קיינער.
יודעל, איהם און דיא אוינען וויא א דאָרען,
האט אויך נעמוזט בּאלד ליידען פון זיין צאָרען.
דעם חזיר האט נעארט, וואס יודלען איז נוט,
און האט זיך נענומען צו צאפּען זיין בּלוט.

---

63) דניאל ד ז. פסחים קי״ח ב׳ ועיין רש״י שם. 64) תהלים פ׳ י״ד, ומד״ר שם.

יודלען איז געווען פינסטער און ביטער,
צו זעהן אזא חזיר אין זיינע גיטער,
וואס ער האט זיי בעקומען נים אזוי גרינג,
און איהם שרעקליך טהייער געקאָסט אלסדינג.
עס האט איהם אנגעהויבען זיך דרעהן דער קאָפּ,
פאר ענמת נפש פון דעם פנים אראָפּ.
יודעל האט ביז אהער פון אלע שררות,
נים געליטען אזעלכע גרויסע צרות.

ח.

בשעת יודעל איז מיט צרות געווען זאט,
האט דערווייל זיין ווייב נאך א טאכטער געהאט.
קוים וואס דאס קינד האט געעפענט דיא אויגען,
האט עס פון דער מוטער׳ס ברוסט אלץ געזויגען.
זעהר פריה איז עס ארויס פון דיא וויקעלעך,
נישט געוואלט זיין געבונדען מיט שטריקעלעך.
עס האט זעהר געשריגען נים געלענען שטיל,
דיא מאמע האט פון דעם געליטען זעהר פיעל.
קוים איז איהר א ציינדעל ארויסגעקראכען,
האט עס ביי דעם זויגען דיא ברוסט געשטאכען.
מחמת וועהטאָג, מחמת שרעקליכע שמאַרצען
פלעגט דער מאמע אָנהאַפּען ביי דעם הארצען.
נישט לאנג אבער האט עס געזויגען דיא ברוסט,
זיך צו ענטוועהנען האט עס בעקומען לוסט.
עס האט אין דרויסען ארויס זיך געצויגען,
צו פרעמדע איז עס אויף דיא הענד געפלויגען.
פון דער שוועסטער אבער זיך אוועקגעקעהרט,
מיט איהר אזוי וויא גאר נישט זיך אנגעקעהרט.
עס פלעגען זיך האַפּערען דיא פארטייען,
דאס קליין מיידעל פלעגט צוביסלעך אויף שרייען.
פאר מעפיסטאָפלען איז געווען א לעבען,
ער האט אנגעהויבען נעצען צו וועבען.

אונזער יודלען פארפוטען אין זיי,
אין מיטען דעם גרויסען רעש און געשריי.
ווער קען נאך אזוי וויא ער פלאָטקעס מאכען,
ער איז א מייסטער אין אזעלכע זאכען.
ער איז דענסמאל געווארען א וואנדערער. 65
געווייזט פון איין פארטיי צו דער אנדערער,
אויף איינער פאר דער אנדערער אָפּגעזאגט
רכילות און לינענס וואָב ער האט אָפּגעטאָקט.
ער האט אנגענומען פנימער אהן א צאהל,
וויא עס האט איהם געפּאסט צום עסק א מאָל.
א מאל האט ער פאר א דייטשעל זיך פארשטעלט, 66
נאכגעמאכט דער מאָדע, געלעבט אין דער וועלט,
גערעדט גויעש, געזכעט מאקי נאר וויא א גרעק.
געווען א גאנצער פילוסוף גאר א שרעק!
ער האט געלייענט אריסטאָטלעס ספרים, 67
געלייענט האָמער׳ס שירים, זיינע שקרים. 68
האט פאר א למדן זיך פארשטעלט נאר, 69
נישט אוועק פון דער גמרא אויף א האָר.
געווען וויא א פּרוש אין קלויז טאג און נאכט,
און האט עפּעס א שפּיצינ פּשט׳יל געמאכט.
פלעגט אויפטאהן חדושים אין דער גמרא,
און פּאלען לאָמדיש אויף עפּעס א סברא.
קיין מנהג איז איהם נישט געווען צו שווער,
קיינער נישט געווען אזא מחמיר וויא ער.
ער האט קלאמערשט אין א סך זאכען געגלויבט,
און יודעל׳ס עלטערע טאכטער שטארק געלויבט.

---

65) בגמרא (סוטה נ״ב ב׳) אמרו על יצה״ר בתחלת קראו הלך ולבסוף קראו אורח וכו׳ שנאמר ויבא הלך לאיש העשיר. 66) העללעניסט. הם כת היהודים היונים שסגלו להם לשון וחכמת יונית, והיו בזמן בית שני. 67) הוא הפילוסוף אריסטו היוני. 68) הוא המשורר הנודע האמער היוני. ובירושלמי דפ״ק חלק איתא אבל ספרי המירוס וכו׳. 69) ר״ל כת פרושים הם חכמי התלמוד הורקים עמודי בית ישראל.

פלעגט זיא חנפה'נען און נארען מיט שווינדעל,
זיא רופֿען ביים נאמען: טהייערע מ י נ ד ע ל! 70
און א מאָל האט ער דיא ראָליע פארביטען,
וואס שטעהט געשריבען, זאגט ער, דארף מען היטען,
און אלע פשט'ליך, וואס יענע טראכטען אויס,
זיינען ליגען, חאטשע נעהם ווארף זיי ארויס.
ער לאכט אויף פון גהינם און גן־עדן,
מאלע וואס יענע ווילען אייך איינריידען.
דינט נישט נאט בכדי צו נעהמען דארט געצאָהלט. 71
נאך דעם טויט זיינען מענשען נאר שטיקער האָלץ.
א מאָל האט איהם זיך פארענדערט דאס פנים,
אזוי וויא א חסיד פון ימים ושנים. 72
טראגט ווייסע קליידער און געהט איינגעבוינען,
ער מאכט כוונות און גלאָצט מיט דיא אויגען,
עסט בשותפות מיט חברה חסידים, לעבט פרייא.
קלייבט קרייטעכצער, גיט זיך אָפּ מיט דאָקטאָרייא.
היילט קראנקע מיט שמות, שפרעכט און טהוט וואונדער,
רופט אָן דיא מלאכים יערען בעזונדער.
פאר דיא דייטשען רעדט ער אויף דיא למדנים,

---

70) הוא מלשון בעל פה. 71) כוונתו לכת הצדוקים הבלתי מאמינים בתורה שבע״פ והשארת הנפש ובגמול השכר והעונש לעולם הבא ומאמר רבם אנטיגנוס איש סוכו (אבות פ״א) הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס״ הביאם לידי כפירה זו. 72) כוונתו לכת האיסים (עססאָער) שהם לד״ק החסידים הראשונים. דרכם היה להתבודד באגודה מיוחדת, כל הנספח אליהם לבש לבנים ואכל וחי מקופת החברה, כי כיס אחד היה לכלם. כל מעינם היה במילי דשמיא, במלאכים וצבא המרום במרום, והיו רופאי חולים בשמות ובסמי הרפואה שלכך נקראו לדעת קצת איסיים מלשון אסיא שהוראתו רופא, והיו נזהרים מאד לטבול בכל יום תמיד במים, והם טובלי שחרית הנזכרים בדרז״ל. עיין ע״ד הכתות בספרי החכם יאסט, אללגעמיינע געשיכטע דעס איזראעלי 1 באנד ז. 517—525. גם געשיכטע דער יודען להחכם גרעטץ חלק שלישי ובמאמר המחוכם ״ירידת האומה התעלות האמונה״ להחכם ר״א קראכמאל.

זיי אלע זיינען ליידיג גייער, בטלנים.
זיי מאכען אן דער וועלט זעהר גרויסע צרות
מיט זייער לערנען וואס טויג אויף כפרות.
טראכטען אויס פון דעם קאפ קרומע איינפעלע,
דרינגען אויס בוידעם אויף איטליכער שטעלע.
זיי זיינען שטאָלץ, שרעקליך פאררייסען.
אייך דייטשען וואלטען זיי פשוט צוריסען,
דערפאר וואס איהר קוקט אריין אין א ביכעל,
און טראגט שבת אין קעשענע א טיכעל.
דערפאר וואס איהר זיינט אויסגעקעמט, רייך, נאָבעל,
וואס איהר עסט ניט פרייטאג צו נאכט קיין קנאָבעל.
האלט איינער נישט זייערע פוסטע זאכען,
ווילען דיא קלויזנער איהם דיא מיתה מאכען.
ווערליג זיי מיינען, איז גאט זיך מחיה, קוועלט,
וואס ער האט אזעלכע וויא זיי אויף דער וועלט.
מיינען, דער צוועק פון בעשעפעניש אלערליי
איז דער מענש, פון מענשען דער צוועק זיינען זיי.
זיי מיינען עס קומט צו גאט פשוט חיות
פון זייער לערנען, זייערע הויות.
דערמיט ווילען זיי גאט א מענטליק אָנטאָן,
חלעבען, האט גאט טאקי נישט מעהר וואס צו מאהן !
אפגעזאגט פון זיין פזמון דאס לעצטע ווארט,
רעדט ער פאר דיא לומדים שוין אויף דייטשען דארט.
מישטעהענס געזאגט דיא היינטיגע דייטשען,
וואס קענען קיין פרשה חומש פארטייטשען.
זייער גאנצע חכמה בעשטעהט אין ריידען
וויא נוים צו לעבען און זיך צו קליידען.
טראגען נייע מאָדנע הויזען און א רעקיל
און געהן שבת אפילו מיט א שטעקיל.
נעהמען תמיד אן דיא נייע מעטאָדע,
אפילו אין ריידען הערשט ביי זיי מאדע.
קומט ארויס עפעס א ניי מאָדנער געדאנק,
מאכען זיי דערמיט שוין דיא גאנצע וועלט קראנק.
ס׳איז א ליאַרעם, א געשריי, א געפילדער.

שרייט יענער נים מיט זיי איז ער אַ ווילדער.
יעדער געדאַנק ווערט פראָסט א חיוב, אַ דין,
שרייט קינדער, יאָ וויסען, נישט וויסען דעם זין.
קענט איהר אפשר מיינען דאס שרייען געווערט,
חלילה, מארגען שרייען אלע פאַרקעהרט!
אַ פילוסוף האט פונ׳ם געדאנק געלאכט,
און עפּעס נאר איין אַנדערען אויסגעטראכט.
פאַנאַטיקער, רופט אייך ביי זיי גרויס און קליין,
און ווייסען נישט, אז דאס זיינען זיי אליין.
איהר האַלט, זאגען זיי, וואס גרויסע שרייבען פאָר, 73
און איהר דייטשליך האַלט נישט פון גרויסע? זאגט נאר.
דיא דייטשען חלעבּען ריידען אלץ פרעמדס אַ סך.
דער חילוק צווישען אייך און זיי, איז דיא זאַך:
איהר גלויבט אין אַלטע זאַכען אָהן אונטערשייד,
זיי חאַפּען וויא הייסע לאָקשען נייע רייד.
דיא לייט מיינען, וואס אַלט איז נאַרעש און שלעכט,
און איטליכע זאַך וואס ניי, איז קלוג און רעכט.
איהר, אַלטע, האט חלעבּען ביי זיי קיין פּנים,
זיי האַלטען אייך פאַר שרעקליכע נאַראָנים.
פון זייער גאַנץ בענעהמען־זיך איז ניכר,
אַז זיי קומט אַלסדינג, זיי זיינען דער עיקר,
און איהר זיינט נאר איבעריג, אַלטע שקראַבּעס.
אָט אזוי מיינען דיא דייטשען, דיא דראַבעס.
פיעל ערגער נאָך פון זיי זיינען דיא חסידים,
מיינען, זיי זיינען ביי גאט דיא בני יחידים.
דיא אלע מלאַכים האט גאָט בעשאַפען,
זיי זאָלען זיין זייערע קנעכט און שקלאַפען.
דיא גאַנצע חכמה בעשטעהט נאר אין שמות,
אייך אלע בעטראַכטען זיי פראָסט פאר בהמות
האַלטען אייך פאַר קאַלטע מענשליך אָהן פייער,
אייער לערנען ביי זיי נישט ווערטה קיין דרייער.
דיא גאַנצע וועלט הערען זיי וויא דעם קאָטער,

---

73) אוטאריטאָטעט.

משוגעים! מען דארף זיי פיהרען צום טאָמער.
פייער און וואסער זיינען ביי זיי זאכען,
וואס זאלען מענשען רייך און גליקליך מאכען.
נאך זיי, דארף תמיד דער מענש זיין פייער היים,
ער בעדארף אזש פלאקערען, לעקען דעם שוויים.
דאס פנים אויסגעפריעט וויא א צימעס,
איין אויסגעווייקט פנימ׳ל איז נאט ניט נמאס!
דאס איז נומער איינס, היינט וייטער נומער צוויי:
וואסער, וואסער! שרייען זיי אלץ איין געשריי.
דעם מענשענ׳ס נשמה איז פארשמירט, קראנק מסוכן.
מען בעדארף איין וואסער זיך אונטערטוקען.
זיינען דיא זינד רויט, ווערען זיי וויס וויא שנייא,
דאס איז גאנץ געווים וקיא צוויי מאל איינס איז צוויי.
זיי פליוסקע׳זיך אין וואסער דיא גאנצע טעג
און ריידען הלעבען עפעס נאר פון דעם וועג.
מישטעהענס געזאגט זייער רייד, נאט אייך נייס!
פון פייער און וואסער רעדט מען משוגענערווייס.
מעפיסטאָפעל, פון חסידים געמאכט איין עק,
פארקערעוועט ער דעם דישעל און אוועק.
קומט מיט א פרום פנימ׳על צו חסידים דארט,
און רעדט אויף דיא לומדים אוים וואס אין דער קאָרט.

ט.

ווען מעפיסטאָפלען איז אמאָל נעראָטען,
יודלען מיט זיינע זאכען צו פאררראָטען:
מיט ליאלקעס, ליבעס, צום לעצט בלוטפארגיסען, 74
וואס דורך דעם האט ער שטארק קריעה געריסען.
נעראָט דעם פאָקוסניק היינט בעסער א סך,

---

74) יומא ט׳ ב׳. מקדש ראשון מפני מה חרב מפני ג׳ דברים שהיו בו עכו״ם וגלוי עריות ושפיכות דמים.

יודלען אומגליקליך צו מאכען מיט איין זאך. 75
וואס דאס איז דיא ערגסטע און שרעקליכע זינד :
ער מאכט אָן שנאת חנם אין זיין הויזגעזינד. 76
ער האט דארט א גוטע קאשע פארקאָכט,
און האט מחמת גרויס פארגעניגען געשמאָכט.
מען האט דארט זיך געבוטצקעט, געקריגט זעהר שטארק,
איינער דעם אַנדערען געגעבען אין קארק.
איינעם דעם אַנדערען געגעבען א רייב,
איהם געוואונשען : צו ברעכען האלז און לייב.
קריג, פלאָטקעס האבען דארטען זיך אלץ פארמעהרט,
וואס איינער טהוט, טהוט דער אַנדערער פארקעהרט.
איינער זאגט נאכט, זאגט דער אַנדערער גאר טאג.
איינער שרייט שלאָג זיך נים, שרייט יענער גוואלד שלאָג!
דער אויף יענעם האט חטאים אויסגעזוכט,
מען האט זיך געשלאָגען, געזידעלט, געפלוכט.
יודעל איז שיעור נים אראָפּ פון דעם זינען,
האט ערגעץ קיין רוה נישט געקענט געפינען.
האט געהאט געבעך א הארץ מיט מכות גאל,
פון דעם געשריי איז איהם דער קאָפּ געוועזן דול.
אין מיטען דרינען וויא ער האט גריזאָמע,
איז ארויס יענער חזיר פון זיין בלאָטע.
אויפגעריהרט יודעל׳ס מאיאָנטעק מיט זיין צאָהן,
און חשק געהאט איהם צו צורייבען וויא מאָהן.
דער פיינד האט איהם גע׳רודפ׳ט וואס ווייטער מעהר,
ביז ס׳איז איהם געווארען ביטער שרעקליך שווער.
אין מיין דערצעהלונג איז מיר רבותים איינג,
ארויסצושטעלען פון דעם פיינד אלע ניינג.
וויא אזוי ער האט סאמע פון אָנהויב אָן,

---

75) רז״ל מיחסים שני החורבנות למעשה שטן הוא היצה״ר ואמרו עליו (סוכה נ״ב א׳) שנתן עיניו במקדש ראשון והחריבו וכו׳ שנתן עיניו במקדש שני והחריבו. 76) יומא שם מקדש שני מפני מה חרב מפני מה שהיה בו שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד ג׳ עבירות עכו״ם וכו׳.

אונזער יודלען נעבעך צרות אנגעטאהן.
איינער קען נאר זאגען: וואס איז פאר א גאנג,
צו מוטשען אונז מיט א מעשה אזוי לאנג.
שא, אָהן פרעטענציעס מיינע ליבע אידען,
איך בין רא מקצר און לאָזט מיך צופרידען.
קורץ דער שרעקליכער פיינד האט יודלען פארטראכט
און האט איהם נעבעך אויף דעם פייער געבראכט,
יודעל האט געליטען צרות אָהן א צאהל,
זיין הויז וויסט, חרוב געווארען וויא א מאָל.
יודעל׳ס מאַיאָנטעק קען מען גוט פארגלייכען
צו אַ גארטען, זעהר א שעהנעם, א רייכען,
וואס האט מיט זיין שעהנקייט איין אויג פארנומען,
פלוצלים איז אהין א חזיר געקומען,
אויפגעריהרט מיט דיא ציין איטליכס בייטעלע,
צוביסען, צוטרעטען איטליכס קווייטעלע,
פון אלסדינג אין דעם גאָרטען תל געמאכט, וויסט.
פון דיא טהייערע רויזען א קופּע מיסט.
יודעל איז פון זיין גוט ארויס אָהן א העמד,
און געמוטט זיך אוועקשלעפּען אין דער פרעמד.

ז.

א סך מענשען קען זיין וועט נישט געפעלען
אין מיין דערצעהלונג דיא פיעל טרויעריגע שטעלען,
נאר יודעל׳ס לעבען שילדערען ווער עס וויל,
מוז דערצעהלען צרות און יסורים זעהר פיעל.
ווייניג איז אין דיין געשיכטע, יודעל, פרייד,
שרעקליך פיעל זיינען דיינע צרות און לייד.
פאר דיין גוט קעפּעל, יודעל, פאר דיין פארשטאנד,
פאר דיין גוט הארץ און פאר דיין אָפענער האנד
האסט־דוא פון אייביג אָן נעבעך געליטען,
ווער עס האט געוואלט איז אויף דיר געריטען.
דיין קלוג ווייב, אומעטום דיר אָנגעמאכט קנאות,
דיינע מעלות, דיר צוגעצויגען שנאות.

וואָלסט קיינעם ניט גרויס געווען אין דיא אויגען,
בנאמנות, ווען דוא זאלסט צו גארנישט טויגען!
ווייניג דיינע שמחות, נישט פיעל דיינע פריינד,
פיעל דיינע צרות, אָהן איין עק דיינע פיינד.
ווער עס קען יודעל׳ס פיעל צרות נישט הערען,
מעג זיין געשיכטע צו לייענען אויפהערען.
אזוי ווערט טאקי זיין א סך געשייטער
דיא געשיכטע ווערט נאך טרויעריגער ווייטער.
נאקעט און באָרפיס און אָהן א גראָשען געלט,
האט יודעל זיך אוועקגעלאזט אין דער וועלט,
געוואנדערט וויא א בעטלער פון לאנד צו לאנד,
מיט א טאָרבע און א שטעקען אין דער האנד.
פון אזעלכע צרות און פון אזא פיין,
האט יודעל, דאכט זיך, נאר אויס מענש בעדארפט זיין.
נאר יודעל אבער ליידט, טראגט איבער אלסדינג,
מיט׳ן וויב אין אינעם, איז איהם צו ליידען גרינג.
ערשט אצונד פארשטעהט ער וויא זיא איז טהייער,
ליבע ברענט אין זיין הארץ וויא א פייער,
אין דער ביטערער ארעמקייט פיהלט ער זיך רייך,
אלע רייכע לייט זיינען איהם נישט גלייך.
איהר ווערטה צו בעצאהלען, קיינער ניט אין שטאנד,
מיט גינגאָלד און מיט זילבער פון א גאנץ לאנד.
א גוט וויב איז פאר דעם מענשען א גרויס גליק,
נים איהם צו לעבען מיט איהר איטליכען בליק,
אין א שווערער צייט שטעלט זיא איהם אויף דיא פיס,
זיא מאכט איהם זיין ביטער לעבען האניג זיס.
יודעל פיהלט, אז ער איז דער גליקליכסטער מאן,
שפיעלט אויף דער עלטער מיט דעם וויב א ראמאן.
מחמת ליעבע פיהלט ער זיך יונג נאר אויף דאס נייא.
ער ווערט ביי זיך שטארק, פון זיינע צרות פריי,
האלוט, קושט פאר ליבשאפט זיין וויב, קושט זיא זעהר פיעל,
איך האב דיך ליעב נשמה, זאגט ער מיט געפיהל.
איך האב דיך ליעב פאר דיינע זעהר קלוגע רייד,
פאר דיין גרויס שעהנקייט אפילו אין א פראָסט קלייד.

האב דיך ליעב פאר דיין ליעבע צו אָרימע לייט, 77
ליעב, פאר דיין ליעבע צו א גר פון גאנץ ווייט,
ער איז ביי דיר פארעכענט פונקט וויא א קינד,
איהם א האָר צו קרימען איז ביי דיר א זינד. 78
פאר וואס דוא הייסט, יעדען דעם אמת זאגען,
און אויף איהם סיין שנאה אין הארץ נים טראָגען. 79
פאר וואס דוא הייסט מענשען צו זיין ביי זיך קליין,
און יענעם ליעב צו האבען וויא זיך אליין. 80
פאר וואס דוא הייסט צו בעדינטע נים זיין שלעכט,
נישט צו פייניגען א דינסטמיידעל, א קנעכט. 81
פאר וואס דוא הייסט, אַל־דאָס־בייז צו פארגעסען
דעם פיינד, אין וועלכענס לאנד מען איז געזעסען. 82
דוא ביסט, נשמה מיינע, זעהר גוט, קלוג און שעהן,
און פייער, און וואסער וועל איך פאר דיר געהן.
עס מעג וואס עס וויל דא זיך מאכען מיט מיר,
וועל איך, בנאמנות, נישט אָפטרעטען פון דיר,
ליעב האבענדיג דיך, איז מיר ליעב דיא וועלט אין גאנצען,
אומעטום, דאכט זיך מיר, וואקסען פּאָמעראנצען,
אומעטום זעהן וואונדערליך שעהן אויס דיא פעלדער,
איך הער פייגעלעך זינגען אין דיא וועלדער,
איך הער אומעטום זינגען פרעהליכע לידער,
אלע מענשען האבען זיך ליעב וויא ברידער.
דיא ליעבע בעשאַפט מיר א וועלט א נייע,
איך האב דיך ליעב פון הארצען מיין געטרייע.
אזוי האט יודעל אין זיין ווייב זיך פארליעבט
בשעת ער איז געוועזען נעבעך בעטריבט. 83
אזוי איז שוין פון לאנג אין דער וועלט געשטעלט,

---

77) ויקרא י״ט ט׳ י׳, דברים ט״ו ז׳ י״ב. 78) ויקרא י״ט ל״ג ל״ד. 79) שם שם י״ז. 80) שם שם י״ת. 81) שם כ״ה ל״ג. 82) דברים כ״ג ח׳. 83) מרגלא בפומייהו דכל כותבי קורות בני ישראל, כי בּרדת האומה במדינות גברה האמונה ועלתה יד התורה עד כי כלם קימו וקבלו עליהם לחרף את נפשם עליה ועל קיומה. ועיין במאמרו של החכם הר״א קראכמאל „ירידת האומה התעלות האמונה״.

אז איז כלל קיין פּאָר פאָלק ניט געפיהל מיט געלט.
איהר קענט עס רבותים אויך וויסען פון אייך,
וויניג פיהלט איהר נעבעך בשעת איהר זיינט רייך,
נאר ווערט איהר אבער ארימע לייט און האט שמארץ,
אט דענסמאל ערשט בעקומט איהר א מענשליך הארץ.
דענסמאל הייבט איהר אָן צו פיהלען, צו פארשטעהן,
דענסמאל דערקענט איהר וואס איז גוט, רעכט און שעהן,
איידעל און דעליקאט, ווייך וויא טייג ווערט איהר,
חאָטשע צוצולייגען אייך צו א געשוויר.

יא.

אז יודעל מיט דעם ווייב געהן אראָפּ פונ׳ם מארק
הייבען זיינע טעכטער אָן צו גילטען שטארק.
וואס וויטער מיר מענשען ווערען אלץ עלטער,
ווערט אקעגען אונז דיא וועלט אלץ קעלטער.
דיא וועלט האט בעשטענדיג אין איטליכער צייט,
ליעב, נייע פרישצאפּעלדיגע יונגע לייט.
פון יודעל׳ס צוויי טעכטער איז איצט דיא ריידע,
זיי זיינען אין דער מאָדע, גילטען ביידע,
דער עלטערער האט דיא וועלט וויניג געארט,
איז געזעסען טאג וויא נאכט אין שטוב פארשפּארט,
זיא איז איבער ביכער תמיד געזעסען,
א גאנצע שאפע ספרים אויפגעגעסען.
אלע זאכען זיך געדרעהט ביי איהר אין קאָפּ,
אזוי וויא אין א מיהל ארויף און אראָפּ.
נישט געוועזען אויף דער וועלט כמעט איין זאך,
זיא זאל עס ניט וויסען, וויניג צו א סך.
זיא האט אין זיך קענען מיר זאגען זיכער,
איינגעשלונגען פון יענער צייט דיא ביכער.
א בית־מדרש פראסט איז געוועזען איהר חדר,
איהרע פריינד פלעגען דארטען זיצען כסדר,
יעדער האט דארט זיך אפּגעזאגט זיין סליחה,
וואָס איהם געפעהלט, וואס איהם איז בעסער ניחא

מען פלעגט זיך האמפערען, שרייען און קריגען,
קיין איין רגע אפילו ניט געשוויגען,
האט איינער ארויסגערעדט עפעס א ווארם,
האט יענער איהם אפגעשלאגען אויף דעם אָרט,
זיי האבען זיך אוועקגעבוטשקעט בייגאנד,
איינער דעם אנדערען געפרעגט ווידעראייגאנד.
איינער האט אויסגעדרונגען שווארץ איז גאר ווייס,
א שרץ ריין צו מאכען אויפגעטאהן נייעס. 84
הערט בעסער נאך א שעהנערע הסברא,
איינער פלעגט גאר רייסען בערג מיט א סברא. 85
מען פלעגט מאכען א רעש, א געטימעל,
א גרויס געשריי ביז דעם זיבעטען הימעל.
מינדעל דערפון געווארען גרעבער, דיקער,
לערנען איז ביי איהר געוועזען דער עיקר.
פרעמדע לשונות האט זיא געקענט אָהן א צאהל,
אין געשפרעך אויסגעמישט אלע מיט א מאָל.
מיט קליידער, מיט ציערונג זיך אויסצופוצען,
דרינען האט זיא ניט געפונען קיין נוצען,
פרעמדע צו געפעהלען האט זיא נישט געוואוסט,
צו שפילען א ליבע האט זיא נישט קיין לוסט.
לעבען דער מאמען צו זיצען וויל זיא גאָר,
מיט דער מוטער ביז הונדערט און צוואנציג יאהר.
דיא יונגערע שוועסטער איהרע אקעגען,
איז געגאנגען גאר אין אנדערע וועגען.
זיצען אין שטוב נישט אויסגלייכען דיא ביינער,
האט ביי איהר געהייסען א טויט א ריינער.
עס האט איהר עפעס וויא געמאנגעלט, געפעהלט,
נישט א קוק צו טאהן אויף דער ליבטיגער וועלט.
ליעב געהאט זיך אָפוואשען, שעהן צו קליידען,
מיט אלע מענשען אין דער וועלט צו ריידען. 86

---

84) עירובין י״ג ב׳ אומר על טמא טהור נמראה לו פנים על טהור טמא ומראה לו פנים וכו׳ שהיה מטהר את השרץ במאה וחמשים טעמים.
85) ברכות ס״ד א׳. 86) פעלי המלאכים י״א א׳ י״ת. אגרת פאול אל רומיים א׳ ב׳ ג׳.

ביי מיין שוועסטער, פלעגט זיא זאגען, איז אלסדינג
חוץ איהר פעקיל בית־מדרשניקעס, זעהר גרינג.
מיט דיא אתה־בחרתניקעס אין איינעם,
וויל זיא ווייטער מעהר נישט וויסען פון קיינעם. 87
אלע מענשען זיינען חלעבען גאט׳ס קינדער. 88
מען קען זיי נישט מרחיק זיין וויא דיא רינדער.
קענען אזוי וויא דיא קלויזניקעס לעבען, 89
זייער נשמה אויך נישט פון קלאטשע חלעבען.
דיא נאטור, דיא וועלט אין גאנצען אין גאט׳ס קלויז,
נישט דוקא מיין שוועסטער׳ס חדר אין איהר הויז.
פע זיך דולען א קאפ מיט ווילדע זאכען,
א סך בעסער דאס הארץ איידעל צו מאכען!" 90
דיא אינגערע, ביים ארויסגעהן אין דער וועלט,
האט גערעדט דיא רייד, וואס מיר האבען געשטעלט.
דער עיקר וואס אין א מעשה איז וויכטיג,
יענעם׳ס רייד איבערצוגעבען גאנץ ריכטיג.
דאס בעסטע פארגניגען איז איהר געוועזען,
שעהנע מ ס־ ספרים א סך צו לעזען.
האט אויך א ליעבע ביכעל געמאכט אל ין,
וואס האבען עס שטארק געמאכט גרוים און קליין.
אין איהם אלע געפיהלען ארייגגעלייגט,
וואס זיא האט בעשטענדיג אין זיי זיך געווייקט.
זיא פלעגט ריידען תמיד פון ליעבע, פון גליק,
מיט פייכטע אויגען צום הימעל טאהן א בליק.
זיא פלעגט ריידען אלץ מיט געפיהל, מיט פייער,
ליעבע, ליעבע, דאס איז דעם מענשען טהייער.
פלעגט עפטערס שפאצירען געהן מיט איהרע לייט,

87) יבמות מ״ז ב׳ קשים גרים לישראל כספחת. ובמדרש רות רבה על הפסוק שובנה בנותי אמרו שדוחין את הגר. 88) אגרת פאול אל רומיים ג׳ כ״ט. האם אלהי היהודים לבדם הוא ולא אלהי הגוים.
89) פעלי המלאכים י״א י״ח. וגם לגוים נתן אלהים תשובה לחיים.
90) אגרת פאול אל העברים י״ג ט׳, אל תנשאו בלמודים שונים וזרים כי טוב לחזק את הלב בחן.

ריידענדיג מיט זיי פארנעהן טאקי גאנץ ווייט. 91
זיא פלענט מיט איהר חן, 92 מיט איהרע הויות,
צונעהמען ביי יענעם פשוט דאס חיות.
עפעם האט זיך געהערט אין איהרע לידער:
לאָם מיר זיך ליעב האבען שוועסטער און ברידער.
לאָם מיר ליעב האבען אפילו אונזערע פיינד,
לאָם מיר אי שונאים גוטס טאהן אזוי וויא פריינד. 93
האט יענער אונזער רעכטע באק געשלאָגען,
לאָם מיר איהם דיא אנדערע אויך צוטראָגען. 94
אזעלכע לידער מיט אזעלכע ווערטער,
פלענט זיא תמיד זינגען אין אלע ערטער.
תחלת זיינען איהרע פריינד געווען ווייניג,
מען איז איבער איהר נים געווען אייניג.
א טהייל האבען זיא פארנעמערט, געאכט,
און א טהייל האבען פון איהר חוזק געמאכט.
איהר יונגער איז נים אפגעלאָפען שטיל, גלאט
זיא האט שטארקע צרות און יסורים געהאט. 95
זיא האט וויא דיא מאמע אין פרעמדע מקומות
געליטען פון נראָבע מענשען וויא בהמות. 96
ביז ס'איז א גרויסער מאָנארכע געקומען,
און האט זיא פלוצלים פאר א ווייב גענומען. 97
ער האט בערעכענט נישקשה וואס ער טהוט,
זיין ווייב קומט דאך ארוים פון רב יודעל'ס בלוט.
יודעל'ס יחוס קען נישט צונעהמען קיינער,
פון זיינע בלוטפיינד אפילו נים איינער.

---

91) פעלי המלאכים אגרת פאול הליכותיו מסעיו ומדברותיו. 92) במלת חן משתמשים בעלי הברית על ההשפעה הרוחנית בהרבה מקומות כגון לשבת בחן אלהים, פעלי המלאכים י"ג מ"ג וכיוצא בו. 93) מתיא ה' מ"ד. 94) שם שם ל"ט, ואם איש יכך על הלחי הימיני הטה אליו גם האחר. 95) כמו שכתוב בברית החדשה בכמה מקומות. 96) כנודע לכל הקוראים בספרי הקורות מהרדיפות שסבלו בעלי הברית בתחלה במדינת רומא. 97) הוא הקיסר קאנסטאנטין הגדול שקבל הברית החדשה בעשרים ושנים לחודש מאי שנת 337 למספרם.

אדרבה זאנט חלעבען, עולם, איך בעט אייך,
וועמעס עלטערען זיינען וויא זיינע גלייך.
מאכט אייך האטשע יודלען פאר א מיעשטשאנין *
ער איז פארט איידעלמאן, א דוואראנין **
ער בעדארף נישט קויפען קיין דיפלאם פאר געלט,
זיין יחוס־בריף איז גאנץ אלט, אלט וויא די וועלט.

יב.

יודעל'ס טאכטער א מאן מיט געלד בעקומען,
האט כמעט דיא גאנצע וועלט אפגענומען.
זיא איז געווארען באלד דיא ערשטע דאמע,
געלעבט א סך גליקליכער פון דער מאמע.
בעדינטע האט זיא געהאט א סך וויא האלץ,
איז אין עושר און כבוד געווארען שטאלץ.
שררות האבען זיא געטראגען אויף דיא הענט,
דיא גרעסטע מאגארכעס מיט איהר זיך בעקענט,
יעדער האט צו גאסט זיא געבעטען צו זיך,
איהר נאמען האט אין דער וועלט זיך פארברייט גיך.
יודעל האט דערווייל, נישט פאר אייך געדאכט,
זיין לעבען נעבעך אין צרות פארבראכט.
איז אין דער פרעמד עלענד געוועזן וויא א שטיין,
שרעקליך ארעם, שרעקליך נידריג, שרעקליך קליין.
ער האט געליטען, זיך געמוטשעט צום טויט,
וויא צו דערטאפען א טרוקען שטיקעל ברויט,
וויא צו בעקומען ערגעץ עפעס א לאך,
איבערצוחיצען רוהיג האטשע א וואך,
צו פריטולען זיך דארטען וויא נאר מעגליך,
און נישט בעדארפען זיין נע־ונד טאג טעגליך
ער האט, כדי צו דערנעהרען דאס הויזגעזינד,
געמוזט נעבעך אנקומען צו זיין רייך קינד.

---

*) איינפאכער בירגער. **) עדעלמאן.

אז אַך און וועה אבער איז דיא פעטער,
וואס קומען אָן צו קינדער׳ס הילף שפעטער.
זיי ווערען בעטראכט פאר שוטים נאראָנים,
פארלירען זייער ווערטה, דאס גאנצע פנים.
עס געפעהלט ניט אין זיי זייערע קינדער
איטליכע זאך, איטליכס פיצעל בעזינדער,
עס געפעהלט זיי ניט א מאָל זייערע רייד,
זייער גאנצע אויפפיהרונג און זייער קלייד,
און א מאָל געפעהלט ניט וויא דיא אלטע שטעהן,
וויא זיי עסען און טרינקען און וויא זיי געהן.
געהן זיי אריין אין שיך מיט דער קאפּאָטע,
זאגט מען : זיי טראָגען אין זאל אָן דיא בלאָטע.
געהן זיי געבעך אונטען אין דיא קעך אראָפּ,
זאגט מען : זיי נאשען, נעהמען ארויס פונ׳ם טאָפּ.
ווילען זיי אריינקומען בשעת מען עסט,
זאגט מען : נישט פטור צו ווערען פון דיא געסט !
ווילען זיי זיצען אין איינעם מיט דיא קנעכט,
זאגט מען : דיא אלטע מאכען זיי חלעבען שלעכט.
חאפּען זיי זיך צו העלפען אין עפּעס א פאך,
זאגט מען : למאי מישט איהר זיך אין א פרעמדער זאך,
חאבען זיי אבער פון ווייטען זיך געשטעלט,
זאגט מען : עס געהט זיי נישט אָן דיא גאנצע וועלט.
שווייגען זיי, זאגט מען : פאר וואס שווייגען זיי שטיל.
ריידען זיי, זאגט מען פאר וואס ריידען זייא פיעל.
הכלל וואס זיי זאלען טאהן וועט נים זיין גוט,
אייביג וועט מען זיי פארטריפען זייער בלוט.
יודלען מסתמא אויך געווען וועה און ווינד,
אז ער האט בעדארפט אָנקומען צו זיין קינד.
דאס קינד אבער קען מען ניט שולדיג מאכען,
ליבע איז איהר בעסער פון אלע זאכען. ::
וויא קען אויף איהר זיך קלאגען אונזער אידעל,
אז ליבע איז געווען תמיד איהר לידעל.
האט עס געמיינט טאקי ערענסט, גאנץ זיכער,
טמץ טאהן א פרעמדען, א קרוב נאך ניכער.

שולדיג זיינען דא געוועזען א פנים,
מאקי נאר פון איהר מאנ׳ס צד דיא מחותנים.
א טהייל האבען, כפי אין דער וועלט איז א קלאנג,
אויף יודלען פארדראָס געהאט נאך פון גאנץ לאנג.
א טהייל רייכע און גרויסע שררות ווידער,
נישט אנגעשטאנען מיט יודלען זיין ברידער,
יודעל, א שלעפער פון א פרעמדער נאציע,
זאל מיט זיי, מאַנארכעס, זיין פאני־בראציע,
א טהייל האבען געזאגט מיט א גרינג געמיט:
מיילע יודעל יאק יודעל, ער געהט נאך מיט,
למאי קומט נאך צופאשען, צו געבען עסען
זיין גראָבער, דיקער מויל, וואס איז פארזעסען.
זיא מיט איהר פעקיל וואס מאכען הויות,
טהון גאר נישט חוץ נאר וואס לערנען משניות.
למאי זאל מען נאך פאסען אזא פויל מיידעל,
וואס פוילט זיך אויסוואשען איהר פארשמירט קליידעל,
וואס לא די עס איז, מישטעהענס געזאגט פויל,
האט עס נאך אויף שרויפען א פיסקעל, א מויל,
זיא זידעלט, לאזט ניט אוים פון אונז נישט איינעם.
איז ביי זיך פאררויסען און הערט נישט קיינעם.
מיט אזעלכע ווערטער פון יודלען געלאכט,
האבען זיי איהם ביי דיא קנעכט מבוזה געמאכט,
דיא קנעכט האבען עס געהערט פון דיא שררות
און פלעגען יודלען געבען אָנטאָהן צרות,
מיט המצאות איהם געגוג בלוט פארגיסען,
ביז מען האט איהם געלאזט נעהמען א ביסען.
זיי פלעגען נאך שטילערהייד צו ביסעלעך
אונטערשיקען אויף איהם אונטערשיסעלעך,
אויסטראכטען נים געשטוינגען, נים געפלויגען,
פלאָטקעס, בלבולים, וועלכע זיי פלעגט טויגען.
יודעל איז זייער בלוטפיינד גאר אויסגעטראכט,
און איהם געבען פראסט אויף דעם פייער געבראכט.
פלעגען אויף איהם הינט אנרייצען אָהן איין עק,
און הנאה האבען וויא ער שרייט פאר שרעק.

יג.

יודלען אין דער וועלט צו לעבען שרעקליך שווער,
איז ער פארשפארט אין דער היים געזעסען מעהר.
זיין גאנץ לעבען איז געווען דאס הויזגעזינד,
זיין איינציגער טרויסט דאס קלוגע ווייב און קינד.
יודעל אין דער חיים און יודעל אין דער וועלט,
ווערט אין צווייערליי געשטאלטען פארגעשטעלט :
אין דער וועלט א קנעכט, א בעטלער, א שמאטע,
אין דער היים א האר, א מאן און א טאטע.
דארטען א ווארעם, וויא א פליג נעבעך שלאף,
צו הויז א גאנצער יש, א פריץ, א גראף.
דארט אהן לייב און לעבען, אהן א שום געפיהל,
דא קומט איהם צו חיות, ער לעבט, פיהלט זעהר פיעל.
דארט א לא־יוצלח, אהן בילדונג, אהן א צינג,
דא א למדן, א מבין, פארשטעהט אלסדינג.
אין דער וועלט דערשלאגען פון המנ׳ס מסירות,
אין דער היים פרעהליך, לוסטיג, זינגט זיך זמירות,
דארטען פארגעסט נאר יודעל זיינע שמארצען,
האט ליעב זיין ווייב, זיין קינד פון גאנצען הארצען.
ער פוצט זיין ווייב מיט וואס ער קען נאר קריגען,
זיא צו פוצען שטענדיג איז זיין פארגניגען.
היינגט וואס ער דערטאפט אויף איהר אן, אי שמאטעס
זיא געהט בעהאנגען פון קאפ ביז דיא פיאטעס.
א שעהן ווייבעל אבער מאכען קליידער נישט אויס,
פון דער בלאטע אפילו בלישטשעט זיא ארויס.
מינדעל זיין טאכטער איהם אויך שטארק אין זינען,
פלעגט אין איהרע רייד פיעל חכמות געפינען.
וואס דיא וועלט האט גערעדט אויף איהר מיט שנאת,
האט ער עס צוגעשריבען נאר צו קנאה.
„וויס איך דען ניט, פלעגט ער זיך תמיד קלאגען,
אז עס איז ניט אמת וואס שונאים זאגען,
איך זאג עדות וויא זיא האט פיינט בטלנים,

אהן א מלאכה, זאגט זיא, ווערט מען גזלנים. 98
זיא זאגט: דיין שטוב זאל אָפען זיין אלע צייט,
און לאזען ארעמע זיין דיינע הויזלייט. 99
איך זאָג ערות, וויא זיא הייסט מיט איהרע רייד
ליעב האָבען אלע מענשען אָהן אונטערשייד. 100
קיין שום מענשען מבזה צו זיין הייסט זיא נים,
זעהר, זעהר צו האָבען א נידעריג נעמים. 101
מענשען וואָס דינען עבודה זרה נאָר,
אפילו זיי אויך נישט צו קרימען א האָר,
זייערע אָרעמע צו שפייזען גאנץ פיין,
זייערע קראנקע מבקר־חולה צו זיין, 102
זייערע טויטע נעבעך צו בעקלאָגען,
פונ׳ם אבל׳ים הארץ צער ארויסצושלאָגען. 103
מען דארף זיא נאָר אזוי וויא איך קענען רעכט,
וועט מען ארויסזעהן, זיא איז נאָר גוט, נים שלעכט.
זיא איז א מלומדת מיט אלע מעלות,
קען וויא דער גרעסטער רב פסק׳ענען שאלות.
קען וויא א זאקאָנטשיק *) דעם זאקאָן, דעם דין,
וויא א דאָקטאָר פארשטעהט זיא דיא מעדיצין.
קען אויך דיא פיזיקע, דיא אסטראָנאָמיע,
חשבון, פּאָליטיקע, און עקאָנאָמיע.
קען נאטורגעשיכטע וויא א פּראָפעסאָר,
און דיא אנאטאָמיע קען זיא נאָך בעסער.
אין דער אלטער היסטאָריע ביז אויף א האָר,
איז זיא אזוי וויא א יוד אין אשרי קלאָהר.
היינטיגע קענער מעגען זיך נים שעהמען,
דרינען חלעבען ביי איהר שטונדען צו נעהמען.
היינט איהרע גלייכווערטליך זיינען זעהר שפּיציג,
און איהרע משלים נאָר חידושים וויציג. 104

---

98) קדושין נ׳ ב׳. כל שאינו מלמדו אומנות מלמדו ליסטות. 99) אבות פ״א ה׳. 100) שם שם י״ב. 101) שם פ״ד ג׳ ד׳. 102) גיטין ס״א א׳. 103) תוספתא פ״ג. *) וריסט. 104) יאהאן בוקסדארף בהקדמתו לספר השרשים ארמית ותלמודית.

פון לייטישע רייד פאל איך נאך נישט אראפ,
מיר טהייערע טאכטער, זאל זיין פאר דיין קאפ !״
דערמיט פלעגט יודעל ענדיגען זיינע רייד,
א קוש טאהן דיא טאכטער און וויינען פאר פרייד.
לעבען ווייב און קינד האט יודעל פארגעסען,
אז ער איז ארעם, האט נישט וואס צו עסען,
פלעגט נאך תמיד האפען און טראכטען ביי זיך.
אט, אט לייזט איהם דער אלטער טאטע אויס גיך.
ער טהוט דאך דעם טאטען טאקי פארט זעהר באנג,
איהם צו העלפען האט ער פארשפראכען נאך לאנג.

יד.

ביז איצט האט יודעל נאך א האלבע צרה.
וויינינגסטענס זיצט ער צו הויז וויא א שררה.
זיצט גאנץ רוהיג ביי זיך מיט זיין הויזגעזינד.
באלד אבער ווערט דארט אויך א שטורעמווינד.
פיינד פלעגען זיך אפט אין זיין הויז פארקלייבען,
זידלען זיין טאכטער נעבעך און זיא טרייבען.
זיי האבען אויף איהר מיט רשעות אלע מאל,
אויסגעטראכט בלבולים, שקרים אהן א צאהל
איהר נעבעך געוואלט דיא ארערען טרענען,
צורייסען און אויף דעם פייער פארברענען. 105
יודלען פאר צרות דיא גאל שיעור צוזעצט.
נעהמט ווידער זיין טארבע, זיין שטעקען צום לעצט.
און בלאנקעט זיך ארום אהין און אהער,
וויא א שעפעלע נעבעך, און וויא א גר.
ער וואנדרעוועט גאר אהן א סוף, אהן איין עק.
וואהין ער קומט, טרייבט מען איהם נעבעך אוועק.

---

105) בכל דור ודור היו עומדים שוטנים על התלמוד לכלותו ולשרפו באש, כמו גרעגאר הרביעי, אינאצענץ התשיעי, בענעדיקט הי״ד. גם הצורר יאהאן פפעפערקארן, וכרומת עוד הרבה, המנוים בספרי הקורות יאסט וגרעטץ.

צו וועלכער שטאדט ער קומט הערט ער איין לידעל :
נעה ווייטער, דאָ טאָרסט־דוא ניט זיצען אידעל !
בעדארף ער אויף דעם וועג איבערגעהן א בריק,
זאגט מען : צאָהל אידעל, אלא ניין, געה צוריק.
בעדארף ער וואנדערען ערגעץ דורך איין אָרט,
בעצאָהל יודעל, בעצאָהל ! הערט ער אלץ איין ווארט.
ער האט געקענט אין איין טאג עטליבע מאל
פאר זיך צאהלען וויא פאר א קוה דעם „לייבצאהל“. 106
אז ביי זיך צו נעכטיגען לאזט איהם איינער,
צאהל געלט, זאגט ער, פאר אויסגלייכען דיא ביינער.
בעצאהל „שוצגעלד“ טאקי דערפאר וואס דוא זיצט,
וואס איך זעה דיר דא פאר מיינע אויגען איצט. 107
הכלל איז אין איטליכען אָרט אויף דער וועלט,
הערט ער אלץ שרייען : יודעל גיב געלט, גיב געלט.
יודעל גיעב געלט, פלעגט א מאל איינער זאגען,
אויב ניט וועל איך דיך הארגענען, טויט שלאגען. 108
יודעל גיב געלט, פלעגט זאגען דער אנדערער,
ועסט־דוא זיצען ביי מיר, ניט זיין א וואנדערער.
יודעל, פון דעם וועג מיעד, שלאף צובראכען,
האט, אבי צו רוהען, אלסדינג פארשפראָכען.
האט ער אבער דאָרט גערוהט ? איז דיא פראגע,

---

106) את „לייבצאלל“ שלם כל איש יהודי בדרך, בבואו ממקום אחר למקום אחר. איין אָרמער מאַן, פאטער פאָן קינדערן, דער זיך פאן דעם פערקויפע אלטער קליידער ערנעהרטע, צייגטע פיר 5 און א האַלב גולדען צאלצעטעל אויף, דיא ער א. ז. וו. ענטריכטען מוסטע בינגען 6 טאגען... זא קאם ער אָם ענדע צו זיינער בראָדלאָזע פאַמיליע ניכט נור מיט ניכטס, זאָנדערן נאָך מיט 2 טהאַלערן שולדען“. איזר. געשיכט. העכט ז. 155.

107) היהודים היו משועבדים למלך בגופם ובממונם והיה ביכלתו לעשות בם כרצונו, שלכך נקראו : „קאַממערקנעכטע“ והמכס הגדול אשר גבה מהם נקרא „שוטצגעלד“, ר״ל בגלל אשר ישבו בארצו ויחסו בצל כנפיו. שם 126. 108) ראה שם „יאַגד נאָך דעם פערמעגען“ פאַראַגראַף 4.

ניין ! ביטער, פינסטער איז געווען זיין לאגע.
יודעל האט מיט דעם נאז געאקערט דיא ערד,
גענאנגען אין דעם יאך נעבעך וויא א פערד,
זיך געשלאגען קאפ אן וואנד, געמאכט דיא קינץ,
וויא אזוי צו דערטאפען דאס ביסעל מינץ.
מען בעטראכט איהם פאר א מעלקענדע קיה,
דער פריץ מעלקט איהם, וויל לעבען פון זיין מיה.
יודעל ווערט א קיה, אויף קעז און אויף פוטער !
ער גיט מילך, איהם אבער גיט מען קיין פוטער,
מען פערטרייבט איהם אין א בעזונדערען ארט, 109
אין מיסט אין בלאטע וואלגערט ער זיך דארט
הינט קריכען דורך דעם צובראכענעם טויער,
פאלען אויף איהם אן, חאפען איהם ביים אויער. 110
ווערט ער יאלאווקע מיט ליידינע אייטער,
טרייבט איהם נעבעך דער פריץ ארויס ווייטער.
ער נעהט, געהט, קוים וואס ער פלאנטעט מיט דיא פיס
וועלכער עס בעגעגענט איהם, גיט איהם א ביס.
יודעל גיב געלט, זאגט ווידער איין אנדערער,
וועל איך דיר לאזען ביי מיר זיצען וואנדערער,
בכדי פון וועגן אויסצורוהען א ביסעל,
זאגט ער צו, און בלייבט ביים פריץ אין שליסעל.
זיצט ער דארט חאטשע רוהיג ? אבער גאר ניין,
דער פריץ וויל פון איהם אפלעקען א ביין.
יודעל ברעכט דעם קאפ און פאלט אויף הסברות,
טהוט, האנדעלט, נעהט ארום אין איינע צרות,

---

109) געטאָ אָדער יודענגאססע. ממאה חעשתי עשרה החלו מלכי איטאליא צרפת ואשכנז להושיב את היהודים ברחוב מיוחד ולכלוא אותם שמת כמקנה בקר. בערב סגרו שער הרחוב מבוא ונפתח בבוקר. 110) ובכל זאת היו מתפרצים שמה שודדים מדלת העם לשלול שלל ולבוז בז ויעשו ביהודים כרצונם. שם ז. 153. וכמה מעלות טובות לארצנו, אמעריקא, עלינו, אשר בה לא סבלנו ולא ידענו את כל הרעות והנאצות האלה, לפיכך אנחנו חייבים להודות לה ולאהוב אותה בכל נפשנו ובכל מאדנו.

ער לויפט אהער, לויפט אהין און מאכט דיא קינץ
וויא אזוי צו בעקומען דאס ביסעל מינץ.
מען צווינגט איהם נעבעך צו מאכען מיט דער רייף.
זיין גראשען איז כשר, יודעל נאר איז טרייף.
אונזער יודעל ווערט דאס כפרה הינדעל,
ער נים נעלט און איהם פאטערט מען מיט שווינדעל.
מען לאזט איהם ניט אטהעמען, נים לעבען פריי,
יודעל איז, זאגט מען, א שווינדלער, א שאחריי.
דערפאר נעה אנגעטאהן אין א מין שמאטע,
אויף דעם רוקען נעה, זיי מוחל, צו א לאטע, 111
טראָג דערצו אויף דעם קאָפ א צינען שווענצעל, 112
אין דעם זינג מה־יפית, און נעה א טענצעל.
אין דעם דערקענט איהם איטליבער בעזונדער,
נעהט ער אין גאס לויפט מען אויף זיין בייז וואונדער.
מען שרעקט מיט איהם א קינד, ווינט עס ביי ועמען,
שא, שא! יודעל וועט דיך אין טאָרבע נעהמען,
ציט! ועסט־דוא הלילה טאהן נאך איין געשריי,
וועט דיר נאָר אויפעסען יודעל חאלעמייא! 113
אז דער פריץ זוינט יודלען אין גאנצען אוים,
בעט ער איהם שעהן מחילה און טרייבט איהם ארויס.
יודעל ניב אויף הוצאות, יודעל גיב געלט!
שרייט א חאליאסטרע, וואס שלעפט זיך אין דער וועלט.
וואָס זאָגסט דוא אָן צום פעטער רב ישמעאל?
מיר נעהן פון דאַנען קיין ארץ־ישראל! 114

---

111) להבדיל את ישראל מכל העמים לחרפה ולבושת גזרו שיהיו מצוינים בעבדים בםלבושיהם ולעשות סימנים מיוחדים על בגדיהם מצבע צהוב או אדום. העכט ז. 154. 112) בצרפת גזרו על היהודים בשנת 1272 לשאת קרן בכובע. שם שם. ובספר צמח דוד חלק ראשון כתוב: בשנת רנ"ו נצטוו בני עמנו בעיר וויניציא לשאת על ראשם כובע צהוב. גם בגדי היהודים בפולין והשטריימיל היו נשואים עפ"י הגזרה המפורסמת. ולזאת עלינו להודות לממשלתנו הנדיבה אשר מעולם לא הבדילה אותנו לחרפה ואדרבא כל ישעה וכל חפצה כי נלבש בגדי חופש, לבלתי יהיה שם ישראל לגדופה. 113) היא עלילת

אין װעג װעלען מיר זיין בײ דיין משפחה,
מיר װילען בײ זײ נעהמען זײער ברכה.
מיר װעלען חלילה זײ נישט פארשעהמען,
נעהן און זײער ברכה פריהער נישט צונעהמען.
מיר נעהן דאװנען דארט אין דעם הײלינען לאנד,
קומט דאך אונז יודעל, עפעס נעלט אין דער האנד.
נעהמען בײ איהם צו דאס לעצטע שטיקעל ברויט,
שלאגען איהם נאך גאנץ גוט, מאכען איהם דעם טויט.
שרעקליך קויטיג, פארשמירט, יודעל, איז דיין לײב,
זאגט איהם אײנמאל א פריץ מיט זײן פרום װײב, 115
דוא קענסט נאך איטליכען בײ מיר אײנשמירען,
מען מוז דיר חלעבען אין באד ארײן פיהרען.
דער גרויסער בעדער דענסמאל טארקװעמאדע, 116
האט אויסגעהײצט זײן בעדיל *) מיט פאראדע—
א בעדער איז ער געװען א געטרײער,
דיא היטץ אין זײן בעדעל געװען הײס פײער,
האלץ האט ער נישט געהאלטען אונטער דעם שלאס,
אויסגעהײצט אין אײנמאל מיט א גאנצען סטאס—
טארקװעמאדע א קאטאװעס, ער אלײן,
האט מיט זײן כבוד אויפגעגאסען אויפ'ן שטײן.
עס איז געװארען א פארע װיא א רויך,
און אויף דער גאנץ אויבערשטער באנק אין דער הויך,

דם. שהאשימו את היהודים כי שוחטי הילדים הם. 114) ר"ל מסע הצלב (קרייצציגע) לארץ הקדושה בדורות הבינים, ואמרו הנוסעים, עד שאנחנו הולכים להכרית האויבים הרחוקים נכרית נא לראשונה את היהודים אויבינו שבארצנו, ואז סבלו היהודים מאד כנזכר בכל ספרי הקורות, ועיין פיתוד בס' דברי הימים, מאת החכם הקדמון יוסף הכהן הספרדי. 115) הוא פערדינאנד הקנאי מלך ספרד ואשתו איזאבעללא הידועה, אשר בחשבם כי היהודים יטמאו את ארצם התעיבו עלילה להעלותם על מוקדי אש בזמן האינקוויזיציאן שיסדוהו חמה ואח"כ כלה גרשום מארצם. 116) הוא הגראססאינקוויזיטאר מהאמאס פאן טארקװעמאדא שחי בזמן ההוא והצר ליהודים עד מאר. יאסט אללג. געשיכ. ז. 401 והלאה. *) אויטא־דע־פע.

אויסנעצויגנען מחילה אונזער יודלען באַלד,
און איהם דאָרט געפּאַרעט דיא ביינער מיט גוואַלד.
יודעל נעבעך שרייט געוואַלד, עס שאַרפעט, אי, אי,.
ווער הערט דיך, זאגט דער בעדער, נישקשה שריי,
לאָז שרפענען, ברענען, שווייַן נאַר, יודעל שוויטץ.:
מען דאַרף נאָך אונטערגעבען אַ ביסעל היטץ.
מענשעלעך שטעהן אַרום און לאַכען אַלע,
וויא מען פּאַרעט דאָ יודלען נאַפּראַפּאַלע.
יודעל, לאַכען זיי, וועט דיא באָד געדיינקען,
ער וועט נאָך אַזא היטץ חלעבען לאַנג קריינקען.
פּריצים פלעגען אין יענער צייט שפּאַס טרייבען.
זייערע שטוקעס איז נישט צו בעשרייבען.
פלעגט אַ מאָל חאַפּען איינעם פון דער גאַס,
און איהם דיא נשמה אַרויסנעהמען אויף שפּאַס.
באָד־נעלט, יודעל, האַט מען געשריגען גאַניץ שטאַרק.
לאָז אונז דיינע זאַכען און נאַ דיר אין קאַרק.
מען האַט יודלען דאַרט דיא הויט אַפּגעריבען.
דערנאָך נאַקעט און באָרפיס אַרויסגעטריבען. 117
אַזוי האַט יודעל געמוזט אַליץ וואַנדערען,
בסדר פון איין פּריץ צו דעם אַנדערען.

---

117) הוא גירוש ספרד. כתב השר דון יצחק אברבנאל בתחלת ספר מלכים וזה לשונו: בשנת מזר"ה ישראל לכד מלך ספרד כל מלכות גראַנאַדאָ... יצא דבר מלכות ודתו: לכון אמרין כל משפחות בית ישראל כי תעברון במים ותסגדון לאלהי הגוים טוב הארץ תאכלו, ואם תמאנו קומו צאו מתוך עמי, מארצות ספרד.... וכמשלש חדשים לא תשאר פרסה וילכו בלא כח שלש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו". והחכם יאסט כתב בספרו אללג. געשיכטע דעס איזראל ז. 402 „דאס עדיקט פאָם 31 מארץ 1492, וועלכעס זעמטליכען יודען דעס לאנדעס בעפאהל, בינגען פיער מאָנאַטען דאס לאנד צו רוימען, אהנע יעדאָך גאָלד אונד זילבער מיטצונעהמען". הכונת בהתיסדות האויטאַ־דע־פע היתה להתעולל על בעלי נכסים מופלגים ולקחת מהם את נכסיהם.

איצט ערשט האט יודעל פארשטאנען זיין חלום,
א מאָל בשעת ער איז געזעסען בשלום.
ער איז מקוים געווארען, האט ער גערואכט,
און פון זיין לעבען א חד־גדיא געמאכט.
דער חד גדיא איז געווארען זיין לידעל.
אזוי האט טרויעריג געזונגען אידעל:

חד גדיא. חד גדיא!

עס חלום׳ט זיך מיר א מאל אין שלאָף,
ווי א פון א מענשען ווער איך א שאָף.

חד גדיא. חד גדיא!

אין דער מדבר דאָרטען זיך פאראירט,
האבען מיך א משאמע וועלף דערשפירט.
זייערע שארפע ציין און פון די אויגען
פונקען פייער שרעקליך געפלויגען.

חד גדיא. חד גדיא!

ווי א זיי נעהמען מיך אָן ביי דעם עק,
קומט א פריציל חאפט מיך אוועק.
מיך געמאָלקען, מיין מילך גענעסען,
צו פיטערען מיך נאָר פארגעסען.

חד גדיא. חד גדיא!

קומט א דוקעס׳ל מיך אוועקגעפיהרט,
מיך געשאָרען, מיט מיין וואָל זיך געצירט.
אָן מיר אליין זיך גאר פארגעסען,
צו געבען מיר א שטעלכען און עסען.

חד גדיא. חד גדיא!

קומט א בעדעריל פיהרט מיך אין באָד.
מיין קוימינע וואָל איז איהם א שאָד.
וואשט מיך, שערט מיך, קיין האָר פארגעסען.
לאָזט מיך נאקעט, הונגעריג אָהן עסען.
חד גדיא. חד גדיא!

קומט א קצב׳ל קויפט מיך אוועק.
מיך אויסגעטאפט פון קאָפּ ביז דעם עק.
צו פיטערען מיך נישט פארגעסען,
כדי פעטערהייט מיך אויפצועסען.

חד גדיא. חד גדיא!

קומט א שוחט׳על האפט מיך ביים קאפּ,
מיך אנידערגעלייגט וויא א סנאָפּ.
שטרעקט מיין העלזעלע אוים, פליקט פליק, פליק.
גיט א פיהר דעם חלף און מאכט חיק.

חד גדיא. חד גדיא!

הערענדיג יודלען דעם חד גדיא זינגען,
קען מען פשוט פון דער הויט ארויסשפרינגען.
אין זיין ניגון הערט זיך טרויער, זעהר פיעל שמארץ,
איטלעכם ווארט זיינס נעהמט פשוט ארוים דאס הארץ.
אין זיין ניגון׳דעל הערט זיך א שטיל געוויין,
עס קען חלעבען ריהרען אפילו א שטיין.
עס שטעלען זיך קאפויר דיא האָר פון דעם קאָפּ,
און עס נעהמט ביי איטליכען דאס לשון אָפּ.
עס הערט זיך וויא שלאפע קינדערלעך קלאָגען:
פאר וואס איז אונז געקומען אזוי שלאָגען?
פאר וואס איז געקומען אין פנים א שפיי,
אז מיר האבען זיך געשפילט אביסעל פריי?
עס הערט זיך וויא א מאמע בעוויינט איהר קינד.
מען בעגראָבט דיך אין דער ערד, וועה מיר און ווינד!
מען בעגראָבט דיך אין דיינע בעסטע יאָהרען,
וועה מיר, וואס האב אזא גוט קינד פארלאָרען!
עס הערט זיך וויא א פארוואגעלטער חכיפעט.
דאס לעבען איהם נמאס, קוים וואס ער זיפעט.
הערט מען אונזער יודלען זינגען צו צייטענס,
דאכט זיך חלעבען, ער וויינט גאר פון דער ווייטענס.
זיין געזאנג איז א וויינען טאקי חלעבען,
ער האט געגוג צו וויינען אין זיין לעבען.

יודעל איז טרויעריג, קוקט ווי א גולם,
ער לעבט וויא אין חלום, ניט אויף דעם עולם.
זיין לעבען דא האט ער אין יסורים פארבראכט,
וואס דארטען, דארטען טהוט זיך, זיצט ער און טראכט.
ער טראכט פון עפעס אזא מין קעניגרייך,
וואס דארט קען ער לעבען גליקליך לייטען גלייך.
ער בויט זיך דארט אויס וואונדערליכע שלעסער,
איין שלאָס פון דעם אַנדערן שעהנער גרעסער.
רייכער און שמארקער פון אלע איז ער דארט.
טויזענד משרתים וואקסען אויס, זאגט ער אווארט.
משרתים, אזעלכע נישט בנמצא אויף דער וועלט,
נישט צו בעקומען ערגעץ פאר גאר דאס געלד.
איטליכער משרת נאָר א שפירט, א פייער.
יעדער האט ארבייט, דיא צייט איז זיי טהייער.
אך, וויא וואונדער שעהן זיי גרייטען איהם צום טיש!
ברייננען איהם גוטען וויין, געבראָטענס און פיש. [118]
ער ליגט צולייגט וויא ביים טאטען אין ווייגהויז.
ארום איהם דיא גרעסטע מיוחסים פון קלויז.—
פון פיעל צרות און רדיפות אין זיין לעבען,
פון א סך טראכטען און אין דער לופט שוועבען,
האט ביסלעכווייס זיך פארדרעהט איהם דער מוח
און ליגט אצונד טויט קראנק נעבעך אהן כח.

טו.

א פינסטער שטיבעל אויף א הינערש פיסעל,
מהיר און טויער פארשפארט, אהן לופט אביסעל.
נישט געווען אָפען אפשר א יאהר הונדערט,
ערגעץ אין א העק, פון לייט אפגעזונדערט.

---

118) בבא בתרא ע"ח א'. סנהדרין צ"ט א'. בפיוט אקדמות ובכל המקומות הנרשמים האלה יתואר ענין גן העדן וסעודת היהודים מן שור הבר ולויתן ומיין המשומר.

דאס האט מען פאר יודלען אויסגעוועהלט איין ארט.
אין געהאקטע וואונדען קראנק צו ליגען דארט.
דעם געזונטען מענשען טיעף צו בעגראבען,
הייבט דיא וועלט אָן קראנקערהייט איהם ליעב האבען.
גיט איהם א בעט, אז טהוט איהם וועה איין אבר,
שטארבט ער, גיט זיא איהם א בעזונדער קבר.
דיא וועלט איז חלעבען פארט ניט אזוי גראָב שלעכט,
ס'איז אין איהר דא רחמנות יושר און רעכט.
דאקטוירים האט ביים הארצען אנגענומען,
צו בעטראכטען יודלען אלע געקומען.
עס האבען, פון וואנען דיא וועלט האט איין עק,
צו איהם זיך אפגעריסען אלערליי שלעק.
אי גוטע דאקטוירים אי שארלאטאנעס.
עס זיינען געקומען רופאים מיט קאנעס.
דאקטוירים פון דעם אלטען און נייעם שנים,
קאנאוואלען אויך געקומען אין דער מים.
קורץ צו געהמען יודלען אין דער קוראציע,
קומען דאקטוירים פון איטליכער נאציע.
אם מיינסטען קומען דייטשעשע דאקטוירים,
דייטשעשע רופאים, יונגאטשעס, חמורים. [119]
אויף דיא קאנסילעמס וואס זיי פלעגען מאכען,
האט מען זיך נישט אויסגעגלייכט אין פיעל זאכען.
איטליכער האט זיך אויסגעטראכט פון דעם קאפ,
וואס יודלען מאנגעלט און וואס יודלען געהט אָפ.
וואס פאר א רעצעפט מען דארף איהם פארשרייבען.
מיט וואס מען בעדארף זיינע ביינער רייבען.
חאטש ער איז געוועזן אויף יודלען א מבין,
טאקי אזוי וויא א חזיר אויף הייוועז.
איין דייטש, יודלען גענומען ביי דער פאה,
האט געזאגט חלעבען ער איז חסר־דעה.
עפעס פלוידערט ער, רעדט ווערטער גאר נייע,

---

119) דיא דייטשע ליטעראטור איז דיא רייכסטע אן שמעהשריפטען געגען יודען. גרעטץ געשיכטע דער יודען 11 באנד ז. 612 נאטיץ 4.

שאָקעלט זיך זעהר און שרייט אמר אביי.
ער רעדט וואס נים געשטויגען נים געפלוינען,
און א גאנצער יש ביי זיך אין דיא אויגען.
דיא בעבטע רפואה, קאָלענעס, ווען דאס זיין:
נעהמט זעצט יודלען אין א בים וואסער אריין.
טוקט איהם אין וואסער עטליכע מאל אונטער,
נעהט ער ארויס א פרישער, א געזונטער. 120
ניין, ענטפערט איהם א דייטשער פראָפעסאָר,
עס וועט נים העלפען קיין וואסער גאנצע פעסער.
דאס וואסער אומריין צו מאכען איז א שאַד.
צווייטענס, וועט איהם נישט העלפען דיא באָד.
קאלט וואסער קור איז היינט אוים דער מאָדע,
איך האלט בעסער פון דער הייסער מעטאָדע:
מען בעדארף איהם אין געוואנד אריינשטעקען
און פראָשעקלעך פולווער איהם נעבען שמעקען 121
חלילה! שרייט איינער, דאס איז נים קיין קור.
דאס איז אקוראט נענען יודעל׳ס נאטור.
מיר איז בעסער בעקאנט יודעל דער פאקטער,
פולווער שמעקען איז נישט אין זיין האראקטער. 122
נאך א דאקטאר האט יודעל׳ס דפק געטאפט,
מיט א קולאק זיין ברוסט, זיין רוקען געקלאפט.
מיט אונזער קראנקען, זאגט ער, שטעהט עס נים גוט.
ביי יודלען איז שרעקליך פארדאָרבען דאס בלוט.
עס זאל איהם נים זיין קיין חרפה, קיין בושה,
דאס פארדאָרבענע בלוט האט ער בירושה.
זיינע עלטערען זיינען דערפון געשטארבען,
וואס ביי זיי איז געווען דאס בלוט פארדאָרבען,

---

120) אלה הם דברי פריעדריך ריהס מורה דברי הימים בהאקאדעמיא אשר בברלין. שם ז. 832. 121) אלה דברי פריעדריך בוכהאלץ, גרעטץ שם ז. 261, ומצאתי לנחוץ להעיר כי אין מוקדם ומאוחר בספורי בסדר המשטינים והמליצים שיבאו בה. 122) הדברים האלה דבר יאהאנן דוד מיכאעליס, פראפעסאר בגעטטינגען. גרעטץ שם ז. 79.

פון דער קראנקהייט אלע בעסטע סימנים,
האט מען נאך לאנג געזעהן אין יודעל׳ס פנים.
געגען דער גאנצער וועלט האט ער געהאט האס,
גערעדט תמיד מיט גאל, פון דער פוסטע פאס.
איהם פלעגט שטענדיג נים געפעלען יענעמס גאנג
און אליין איז ער געגאנגען שלינג און שלאנג. 123
דער דאקטאר האט מיט דער האנד געטאהן א פאטש.
איז באלד געקומען א רופא, א יונגאטש. 124
מיט אלע קליפערגעצייג א גאנץ זעקיל:
פיאווקעס, א לאנצעט און באנקעס א פעקיל.
האט זיך געאיילט, געוואלט ניכער פארחאפען,
מיט אלע כלים יודעל׳ס בלוט צו צאפען.
הערט נאר קאלענעס, וואס איך וועל אייך זאגען:
יודעל האט גאר קאלע געמאכט דעם מאגען.
האט זיך אנגערופען נאך א פראפעסער.
יודעל איז בטבע זעהר א גרויסער פרעסער.
פרעגט אלע מענשען אין לאנד וואס זיינען דא,
וועט איהר הארכען, אזוינס וויא ער איז נימא.
ביי יעדען פלעגט ער דעם מיטאג אויסנארען,
ער פלעגט עסען און יענער געבעך דארען.
ער האט אזוי וויא אין א צדקה־פישקע,
אריינגעליינט יענעמס גוטץ אין זיין קישקע.
האט אויסגעזוכט עסען פון אונטער דער ערד,
מיט יענעמ׳ס ווארמעס זיך געשטאפט וויא א פערד.
ער איז וויא א היישרעק נישט געווען זאט,
דיא וועלט האט פון זיין הונגער צרות געהאט.
מיין דעה איז, מיר זאלען איהם פארשרייבען
א שארף מיטעל, וואס עס זאל איהם גוט טרייבען
טרייבען, דאס איז בעסער פון אלע זאכען,

---

123) דברים קשים כאלה יצאו מפי השופט חריסטיאן לודוויג שהיה ראש המשטינים. גרעטץ שם ז. 256. 124) הוא הצורר הגדיל והבלתי מלומד כן כחבריו הראשונים גראטטענאויער. הוא כתב ספרי פלסתר הרבה על היהודים. גרעטץ שם שם.

מען דארף חלעבען יודלען א קאנע מאכען. [125]
טרייבען איז מאקע גום, האט געזאגט מיט גאל,
א געריהמטער שארלאטאן א קאנאוואל.
בלוט לאָזען איז חלעבען אויף א גוט מיטעל,
עס שאדט אויך ניט פון קראָטקע וויק א ביטעל.
מהיכי־תיתי מען דארף פרוווען יעדע זאך,
מיין מיטעל אבער איז נאך בעסער א סך.
ס'איז בעקאנט, ליידיג געהן איז דיא גרעסטע זינד,
דורך דעם מאקע איז יודעל אויף קראנק אצינד.
ער האט, קוקט נאר אויף איהם מיט מיינע אויגען,
זעהר פיעל פעהלער דערמיט זיך צוגעצויגען.
דריבער בעדארף מען איהם פארשיקען העט ווייט,
אויף דיא קאלאניעס צו ארבייטען א צייט.
אז מען זאל קוקען ווייטער אין תוך אריין,
בעדארף מען איהם נאר פשוט אויף מסרם זיין.
ארבייטען געשמאק און דיא אָפעראציע,
זיינען פאר יודלען דיא בעסטע קוראציע.
ער טאָר זיך ניט פרובפערן, טאָר ניט זיין בעווייבט.
אזוי טהייערע קאָלעגעס אזוי בלייבט. [126]
פון יודעל'ס קראנקהייט איז דער קאָפּ מיר שוין דול,
זאגט א דאקטאר, וואס דיא וועלט איז מיט איהם פול, [127]
שיקט איהם תאמש קיין ארץ־ישראל, צום זאטער,
אבי מען זאל ווערען דא זיינע פטור.

---

125) כדבריו האלה הגיד הצורר הרע י. פ. פריעס. אם גיפטיגסטען וואר דיא שריפט איינעס אָרצטעס אונד פראָפעסאָרס דער נאַטור וויסענ־שאַפטען אין הײדעלבערג: י. פ. פריעס: „געפעהרדונג דעס וואָהל־שטאַנדעס אונד חאַראַקטערס דער דייטשען דורך דיא יודען“. גרעטץ שם ז. 344. 126) ככל הדברים האלה דבר איש צר ואויב הונדט־ראָדאָווסקי בספרו „יודענשפיגעל“. עצתו היתה: מאַן פערקויפט איזראַאלס קינדער אַן דיא ענגלענדער, וועלכען זיא שטאַטט דער שוואַרצען אין איהרען אינדישען פפלאַנצונגען געברויכען קענען, דאַמיט זיא זיך ניכט פערמעהרען זאָלטע מאַן דיא מענער ענטמאַנען אונד איהרע וויבער אונד טעכטער אין שאַנדהייזערן אונטערברינגען. גרעטץ שם ז. 361. 127) תוא הפילוסוף פיכטע. שם 249.

מז.

וויא דיא דאָקטוירים האבען דא אלץ געקלעהרט,
האט אין שטיבעל דערווייל א קרעכץ זיך געהערט.
יודעל, שטארק פארדולט געלעגען ביז אהער
האט איצט איין אויג געעפענט אביסעל שווער.
ער האט פאר שלאפקייט געבעך קוים געזיפצט,
אין הארצען האט ביי איהם שרעקליך געחרפיעט.
האט רחמנות, בעט ער און עפענט דיא טיהר,
לאָזט פרישע לופט אביסעל אריין צו מיר.
שענקט מיר אביסעל לופט, עפענט דיא טיהר גיך.
עס נודעט, עס דושעט, עס שטיקט און ווארגט מיך.
ווארט, זאגען דיא דאקטוים, ווארט יודעל, ווארט.
דוא מוזט יודעל, זאגען מיר, ליגען פארשפארט.
אומזיסט דיין בעטען, דיא שיין מוז זיין פארשטעלט.
דוא טאָרסט ניט קוקען אויף דער ליכטיגער וועלט.
מיט ריידען יודעל וועסט־דוא ערגער מאכען,
ליג שטיל, מיר האבען פיינט אזעלכע זאכען.
האט האטש רחמנות, גיט מיר אביסעל יויך,
בעט יודעל ווייטער און האפט זיך אָן ביים בויך.
דערבארעמט זיך מענשען, האט חס אויף איין אלטען,
גיט מיר עפעס דיא נשמה צו דערהאלטען!
דאָס איז, זאגען דיא דאקטוירים, א פעהלער,
וואס דוא פארלאַנגסט אלץ עסען יויך א טעלער.
חלילה יודעל, מוזט זיך גיט פארגעסען,
דיר טאָר מען כלל נישט געבען עפעס עסען.
ווער רערט פליישיקס קען דיר שאדען שרעקליך פיעל,
בעט גאר נישט יודעל ליג חלעבעז רוהיג שטיל.
וויינינסטענס, דאָקטוירים, זאגט מיר דאס ניט אָפּ.
בעט יודעל רחמים און האפט זיך ביי דעם קאָפּ.
לאזט מיך האטשע מיין הויזגעזינד זיין געטריי,
לאזט מיך האָטשע מיט מיין ווייב און קינד ריידען פריי.
לאזט מיך האטשע זיי דריקען צו מיין הארצען,

וועל איך פארנעסען מיין וועהטאג און שמארצען.
לאזט מיך זיי האלזען אין מיין ביטערער נויט,
לאזט מיך לעבען זיי חאטש געפינען דעם טויט.
דערוויימערט פון מיר ניט מיין ווייב און מיין קינד,
זיי אפט צו זעהן, רעכענט מיר ניט פאר א זינד.
מאך, זאגען דיא דאקטוירים, קיין הויות.
דאס ווייב, יודעל, נעהמט ביי דיר צו דאס חיות.
שא, רייד נישט קיין נארעשקייט, ליג בעסער שטיל.
דול חלעבען קיין קאפ ניט און טענה ניט פיעל.
יודעל האט א מאך געגעבען מיט דער האנד,
און מיט א קרעכץ זיך אומגעקעהרט צו דער וואנד.
זיין אפען אויג האט ווידער זיך צוגעמאכט,
און איז געבליבען ליגען שטארק אפגעשוואכט.
דער קאפ זיינער האט געברענט געגליהט פאר היץ,
זיינע געדאנקען געפלויגען וויא א בליץ.
פון דעם מויל האט ארויסגעשלאגען א שוים.
ער האט גערעדט אזוי וויא איינער פון טרוים.
יודעל רעדט בייבערעק, גאר נישט צו דער זאך,
האבען דיא דאקטוירים געזאגט מיט א לאך.
איז תמיד געווען א שוטה, זעהר פארפיהרט,
פון אייבינ אן האט ער שרעקליך פאנטאזירט.
פון אייבינ אן געהאט מיט ווייב א פול מויל.
אליין ווייב, ווייב, און צום ארבייטען געווען פויל.
איז א פארקלאגטע נשמה פון אייבינ אן,
בעשטענדינ האט מען מיט איהם אלץ וואס צו מאהן.
דיא דאקטוירים ריידען איבער נאך א מאל,
און נאך א סך טענות, ווערטער אהן א צאהל,
איז צווישען זיי געבליבען, אז לאזען בלוט
איז פאר יודלען דערוייל לכל הדעות גוט.
לעת־עתה זאל מען קיינעם נישט פארשעהמען.
איטליכענס רעצעפט פריווען אנצונעהמען.
דיא רופאים זיינען פון שמחה געווען זאט,
איטליכער פון זיי האט דאך פיאווקעס געהאט.
יעדער רופא איז תמיד איבערגליקליך,

אָפּצוזעמצען פּיאווקעס עטליכע שטיקליך.
ער וועט יענעם דאקטאר אייביג טריי דינען,
וואס דורך איהם קען ער פון פּיאווקעס פארדינען.
וויל א דאקטאר, דיא שטאָדט זאל פון איהם קוועלען.
מוז ער דעם רופא הייסען פּיאווקעס שטעלען,
איך קען א דאקטאר וואס לעבט אין גרויס נחת,
דערפאר, וואָס ער איז מיט'ן רופא יד־אחת.

יז.

פּלוצלים אין מיטען דעם גרויסען געטימעל,
איז אראפּגעפאלען וויא פון דעם הימעל,
איין זעהר געריהמטער דאקטאר א האָרבאָטע, 128
וואס האט בעהאנדעלט קראנקע וויא א מאטע.
וואס זיין גוט הארץ, זיין דימענדינע נאטור,
איז פאר דיא קראנקע געווען דיא בעסטע קור.
מיט איהם איז אויך געקומען זיין חבריא, 129
אלע גוטע דאָקטוירים, זעהר געטרייע.
אריינקומענדיג צו יודלען אין שטיבעל,
אין זיי אויף דעם הארצען געווארען איבעל.
אנקוקענדיג איהם דיא פארשימעלטע ווענד,
האבען זיי פאר צער געבראכען דיא הענד.
יודעל נעבעך דאר קוואר וויא א צוים שטעקיל,
ארום איהם, וויא לייבען, רופאים א פּעקיל.
דער צוקאראַשעט איהם נעבעך דאס לייב,
יענער נימט איהם איבער דיא ביינער א רייב.
דער, וויל איהם אריינזעצען אין א וואַנע.
דער אנדערער האפּט און מאכט איהם א קאַנע.
אין שטיבעל דושנע, צום דערשטיקט ווערען הייס.
יודעל אָטהעמט ניט קיין לופט, געהט אָפּ מיט שוייס.

---

128) הוא החכם הנודע הרטבם"ן המכונה מענדעלזאָהן. 129) לעסינג, ראתם, ניקאָלייא, דיעץ, יאָהאָנעס פאָן מילער, מיראָבאָ ודומיהם עוד הרבה.

עס האט דעם האַרבאַטע דאס הארץ גערּיסען.
פאר וואס מען זאל אומשולדיג בלוט פארגיסען.
פאר וואס מען מאַטערט יודלען א לאַנגע צייט,
און נישט צו וויסען וואס זיין קראנקהייט בעטייט.
זיך גענומען שווארץ אויף וויים צו בעווייזען,
אז יודעל איז נאר בטבע געזונט אייזען.
נאר דיא דאקטוירים זיי פארדרעהען איהם דעם מוח
און נעהמען ביי איהם צו דעם לעצטען כח.
פרישע לופט און פריי עטעמען אין דער וועלט,
וואלטען איהם גאנץ געוויס אויף דיא פיס געשטעלט.
זייער פארשרייבען איז ניט ווערטה קיין פיטאק,
עס מאכט איהם נאר קראנק און פארדארבט זיין געשמאק.
דער דאקטאר וואס געהט אקעגען דער נאטור,
ער אליין איז קראנק און דארף האבען א קור.
אך, זאגט נאך איינער צו יענע דאקטוירים,
איהר אלע זיינט דאך נאר פראסטע חמורים.
איהר האלט נאך רפואות פון דיא אלטע צייטען,
וואס מען מוז זיי אויף בעסערע פארבייטען.
אין אונזער צייט איז א מענש מעהר ניט קיין שפיל,
יעדער דאקטאר זאָל מיט איהם טאָהן וואָס ער וויל.
יודעל, זאָגט איהר, איז קראנק, ניט ווערטה קיין העלער.
איהר מאכט איהם קראנק, פון אייך האָט ער א פעהלער,
פריוואט חלעבען לייגט אייך אויף זיין אָרט אנידער,
וועט איהר פיעל ערגער נאָך קראנקער ווערען ברידער. 180
עס האָט זיך ארויסגעשטעלט וויא א מלאך,
אויף א פראנצויזישער דאקטאר א גלח.
אך, האט ער געשריגען, שוין טאקי גאנץ לאנג
פארניפטעט איהר יודעל׳ס לעבען וויא א שלאנג.
ווער ניט אייך דאָס רעכט, בין צו וויסען געדען,
איהר זאָלט אויף יודעל׳ס באָרד זיך לערנען שערען ?
וויא האָט איהר בעהאנדעלט, ברידער, זאָגט מיר גלייך,

---

180) כדברים האלה כתב החכם דאהם בספרו „שוטצשריפט“ להצדיק את בני עמנו. גרעטץ שם ז. בך נתלאת.

דאָס שעפּעלע וואס איז געקומען צו אייך,
וואס איז פון טייכען בלוט ארויסגעשוואוּמען
און מיעד, ביי אייך צו בעטען הילף געקומען?
דערמיט וואס איהר לאזט עס לעבען אויף דער וועלט,
האט איהר עס נאך גאר ניט צופרידען געשטעלט,
אז איהר געהמט דאך אוועק ביי איהם טאג טעגליך,
דאס, וואס קען מאכען זיין לעבען ערטרעגליך.
מיינט איהר דען אייער קוראציע אצינדער
אויך לאזען בירושה אייערע קינדער? . . .
ניין, ווערט בעסער קליגער, הערט וואס דיא צייט רופט,
לאזט איטליכען מענשען פריי אָטהעמען דיא לופט.
נעהמט בעסער דיא נייע מעדיצין אפּיר,
עפענט דא אויף דיא פענסטער, עפענט דיא טיהר,
לאָז יודעל נעבעך דיכען, עטעמען פריי,
ווערט ער ווידער געזונט און שטארק אויף דאס ניי.
ווען איהר זאלט געוועז ליגען אויף יודעלס אָרט,
וואלט איהר, ברידער, טאקי שוין געשטאָרבען דאָרט. 131
איין ענגלישער דאָקטאָר מישט זיך אויך אריין,
יודעל, זאגט ער, איז בטבע דעליקאט, פיין,
ער איז נעבעך איין אָפּגעקומענער פּרינץ,
אין איידעל אפילו אָהן א גראשען מינץ.
נישט אייבּיג וועט דער טאטע אויף איהם זיין בייז,
וועט איהם פון זיינע צרות נאך מאכען לייז,
וועט גאנץ זיכער דערפילען זיין הבטחה
און איהם צוריק ברייננגען צו זיין משפחה,
פריהער, אדער אפשר שפּעטער אביסעל,
וועט דער טאטע איהם אפּגעבען זיין שליסעל.
דעריבער דאקטוירים בעהאנדעלט איהם גוט,
און פארגיסט איהם ניט אומזיסט נעבעך זיין בלוט. 132

---

131) פריעסטער גרעגאָאר הצרפתי אחד ממצדיקי עמנו המצוינים הוא כתב
כדברים האלה בספר. גרעטץ שם ז. 197 והלאה.

132) הן אלה אך קצות דברים מדברי החכם לעווים וואי תאנגלי, ויתר
דבריו תמצא בספר. גרעטץ שם ז. 352 והלאה.

אלע דאקטוירים פון בײדע פארטײען,
האבען אנגעהויבען שרעקליך צו שרײען.
האבען איבער יודלען זיך געווערטעלט שטארק,
זיך געזידעלט וויא פראסטע מענשען אין מארק.
פון זײער געשרײ איז דער קאפ געווען דול,
אלע גאזעטען געווען דערמיט פול.
א מאל איז גערא‌טען דער גוטער פארטײ,
אין יודעלס שטיבעל צו עפענען דיא טיהר פרײ,
פרישע לופט אהינצו ארײנצולאזען,
און א פריש ווינטעלע זאל דארטען בלאזען.
דיא ליכטינע זון אויך ארײנגעשײנט דארט.
ס'איז געווארען פריש, ליכטיג אין יעדען ארט.
יודעל האט דערפון געזינטער זיך געפיהלט,
זײן ווערטאג געווארען אביסעל געשטילט,
האט געעפענט דיא אויגען געקוקט פרײער,
און איז געווארען א מענש גאר א נײער.
אין מיטען דרינען גערא‌ט יענער פארטײ,
יודעל'ס שטיבעל צו פארשפארען אויף דאס נײ.
עס ווערט דארטען פינסטער און דושנע ווידער,
יודעל פאלט אויף זײן בעטיל שלאף אנידער.
יודעל האט פיעל פערעמענעס *) געליטען,
זײן לאגע וויא דאס וועטער זיך געביטען,
אזוי וויא דאס וועטער אין חודש אפריל:
א רגע א שטורעמווינד, א רגע שטיל.
איז געלעגען אזוי וויא אויף א וואגשאל,
און זיך געשאקעלט הין און הער אלע מאל.
דענסמאל גראד האט אין דער וועלט ניט הײנט געדאכט,
אין איבערקעהרעניש פלוצלים זיך געמאכט.
מענשען האט עפעס שטארק אין קאפ געקלונגען,
און פון דיא האלאבלעס ארויסגעשפרונגען.
עס האט בײ זײ אלע זיך פארדרעהט דיא קעפ,
ארומגעלאפען פרײ וויא פערד אויף דעם סטעפ.

---

*) פערענדערונגען.

די דאזיגע קראַנקהייט נישט געווען קיין שפּיל,
מען האָט צו דער אָדער געלאָזט שרעקליך פיל.
אַז די קראַנקהייט האָט זיך איבערגענומען,
זיינען די קראַנקע באַלד צו זיך געקומען,
ס'איז געוואָרען פרעהליך אויף דעם האַרצען.
איטליכער האָט פאַרגעסען זיינע שמאַרצען.
איטליכער געשעפּט לופט, געהאַט פאַרגניגען,
אַלסדינג האָט איין אַנדער פּנים געקריגען:
עס האָט געשפּראָצט, געבליהט אַרום און אַרום
מענשען אויפגעריכט געוואָרען אומעטום,
די ברכה האָט אויף זיי זיך אויסגעגאָסען.
יודעל האָט אין זייער זכות אויך גענאָסען.
די זון האָט צו יודלען אויך אַריינגעקוקט,
איטליכס אָבער זיינס האָט פּשוט זיך דערקוויקט.
אי ביי איהם אין שטיבעל איז ליכטיג און העל,
איהם בעסער געוואָרען אין טויזענטער פעל.

יח.

וואָס העלפט עס אָבער, אַך יודעל מיין ליבער,
אַז דו האָסט געבעך גאָר אַ חראָניש פיבער.
דאַכט זיך, יודעל ביסט אַ מענש, געוואָרען לייט,
רופט זיך דיר פלוצלים די קרענק אָפּ אַלע צייט.
לאָז נאָר אַ בלאָז טאָהן עפּעס אַ קאַלט ווינטעל,
לאָז נאָר אַ האַווקע טאָהן עפּעס אַ הינטעל,
לאָז נאָר איינער אויף דיר עפּעס קרום קוקען,
לאָז נאָר די זון אין די וואָלקען זיך טוקען,
און לאָז חלילה, לא יבוא ולא יעלה,
אין דער וועלט פינסטער ווערען נאָר אַ ווײַלע,
ווערסט־דו נעבעך אויס מענש ווידער צוריק,
ס'איז אויף דיר אַ רחמנות צו טאָהן אַ בליק.
יודלען האָט ווידער זיך פאַרדרעהט דער מוח,
און ער ליגט דאָ טויט קראַנק נעבעך אָהן כח
עס קומען נייע מאָדנע דאָקטוירימלעך,

צווישען זיי אויך שרעקליך פיעל חמורים׳לעך.
ראקטוירימלעך, ערשט ארויס פון דעם חדר,
און ביי זיך קלינגער פון איטליכען כסדר.
זיי קענען נים, ווייסען נים יודעל׳ס נאטור,
און ווילען איהם נעהמען צו זיך אין דער קור.
בשעת זיי זיינען צו יודלען געקומען,
האבען זיי איהם ביים דפק נישט גענומען,
אי וויא יענע דאקטוירים איהם נישט בעטראכט.
דאס, זאגען זיי, האט מען היינט אונטערגעבראכט.
איהם נאר געהייסען דיא צונג ארויסשטעלען,
יודעל׳ס צונג איז זיי שרעקליך נים געפעהלען.
תאבען יודלען געמאכט א פארפוילטע לונג,
פאר וואס האט ער אזא פארדארבענע צונג.
יודעל לינט דערשלאגען, פינסטער וויא דיא ערד,
און זיי שפעטען נאך, רופען איהם בהמה, פערד.
יודלען איז איינג, קען נישט געפינען קיין ארט,
און זיי יאדען קריינקען איהם מיט איטליכם ווארט.
יודלען קוועטשט נעבעך, ליידט, פלאגט זיך טאקי אלץ.
און זיי שיטען איהם נאך אויף דיא וואונדען זאלץ.
יודלען איז דושנע, אויף דעם הארצען נים גוט,
און זיי צוקאכען איהם נאך ערגער דאס בלוט.
איינער איז געשטאנען צווישען דער באנדע,
און האט אלץ געפיהרט דיא גאנצע קאמאנדע.
עפעס משונה ווילד איז געוועזען זיין גאנג,
זיינע האר וויא נים אויסגעקעמט, שרעקליך לאנג.
אויף דעם קאפ געטראגען עפעס א מין מיטץ.
און אין א העמד איז ער געגאנגען פון ציטץ.
געטראגען א סוויטע פון זעהר גראב געוואנד,
לאנגע שטיוועל און א שטעקען אין דער האנד.
אז יודעל האט דערזעהן דעם יונג מיט שפארען,
איז איהם אין דעם הארצען א לאך געווארען.
ער האט זיך דערשראקען גאר אהן קאטאוועס,
גלייך ער האט דערזעהן דעם מלאך המות.
אז חברה לייט האבען גערעדט צווישען זיך,

איז ער צו יודלען צונעגאַנגען גאַנץ ניך.
יודעל, זאָגט ער, וואָס איז דיר אַזוי שאָפּעל?
איך בין דיין אַלטער פריינד מעפּיסטאָפעל.
ביסט נעבעך שלאָף יודעל, ליג־זשע בעסער שטיל.
איך וועל ריידען, צו ריידען האָב איך זעהר פיעל.
אַך, ליבער יודעל, איז דאָס היינט אַ לעבען
פאַר דיין מעפיסטאָפלען, דעם אַלטען רעבען.
איך האָב אַהן עין־הרע אַ גוטע צייט,
בין אַ חשוב, שטאַרק אָנגענומען ביי לייט.
היינטיגע צייט איז אַ סך בעסער פאַר מיר,
אַ מאָל האָב איך לאַנג בעדאַרפט שטעהן ביי דער טהיר.
געמוטשט מיט יענעם טענה'ן אַ יאָהר לערך,
ביז האָב מיט איהם געהאַלטען אויף אַ דרך.
היינט זיינען פאַר מיר אָפען אַלע ערטער,
און בין מיט יעדען פאַרטיג אין צוויי ווערטער.
אַ מאָל האָט מען געדיינקט, אַליין געפאָרשט מעהר.
דריבער איז איינריידען יענעם געוועזען שווער.
עס איז מיר אַרויסגעקראַכען דיא אויגען,
ביז איך האָב אַ חכם צו מיר צוגעצויגען.
היינט בעשטעהט חכמה אין לייענען ביכער.
וואָס מען זאָגט איינעם, דרינען גלויבט ער זיכער.
דאָס מויל רעדט לשונות, מעשות, פראַזען אַ סך.
דער קאָפּ אָבער ליידיג, דיינקט ניט קיין שום זאַך,
טאַקי מיין חברה דאָ, קלאָמערשט חקרנים.!
באמת זיינען זיי דאָך בהמות, נאַראָנים.
בהמות, חלעבען, וואָס דאַרפען קייען היי, גראָז,
מעפיסטאָפעל פיהרט זיי אַלע ביי דער נאָז,
איך וואַרף זיי אונטער פראַזען אַזוי וויא היי,
חאַפּען זיי עס אויף און מאַכען אַ געשריי.
מיינס אַ וואָרט, וואָס עס ענדיגט זיך מיט איזמוס,
רופען זיי עס היינט מעפיסטאָפעליזמוס.
עס איז שטאַרק אין דער מאָדע אי ביי דאַמען,
באַלד וועט עס אויך איינשטעהן אי ביי דיא אַמען,
ביי דאַמען איז מיין וואָרט אַ גאַנצע תורה,

ראמען זיינען היינט א וואלוועלע סחורה,
זיי דרעהן זיך ארום מיר וויא פליגען,
חלעבען יודעל, איך זאג דיר נישט קיין ליגען!
קורץ, יודעל, איך האב אין דער וועלט א פנים,
וויא קראפיווע וואקסען מיינע נאראנים.
איין נאר פון דיא וואס דוא זעהסט דא פון דערוויטענס,
בעשטעהט אקעגען טויזענד, וואס פארצייטענס,
א יא, גוטער ברודער, מעפיסטאפעל טויג,
עס זאל מיר טאקי נישט שאטען קיין בייז אויג!
דיר יודעל א פנים געהט עס נעבעך שלעכט,
ביסט חלעבען אליין שולהיג, רעכט אויף דיר רעכט.
ביסט נאך דער זעלבינער עקשן וואס א מאל,
דעריבער זיינען דיינע פיינד אהן א צאהל.
בעשטענדיג האב איך מיט דיר יודעל געקנעלט:
האלט זיך נישט אפגעזונדערט, לעב אין דער וועלט.
לעב גלייך וויא אלע מענשען, אהן אונטערשייד,
הער נישט דיינע קלויזניקעס און דיין ווייבס רייד.
זיי לייגען דיר אפ דאס לעבען אויף שפעטער,
לעבען אין קבר דארט אונטער דיא ברעטער.
נאראנים! איין מאל נאר לעבט א מענש ניט מעהר,
דעם מענשען׳ס לעבען איז קיין אייביג געוועהר.
למאי־זשע זאלסט־דוא דיר פארוויסטען דיינע טעג?
נארעלע געה מיט איטליכען אין איין וועג.
ווארף חלעבען יודעל אוועק דיין עקשנות,
צוליעב דעם טאקי ביסט דוא קראנק בנאמנות!
מיינע נאראנים מיט זייער פארשרייבען,
וועלען דיין קראנקהייט אסור נישט פארטרייבען.
איין רפואה איז וויא איך היים מעפיסטאפעל,
קריך ארויס פון אונטער דיין ווייב׳ס פאנטאפעל!
יודעל האט א מאך געגעבען מיט דער האנד,
און זיך אומגעקעהרט מיט׳ן פנים צו דער וואנד.
יודעל, זאגט מעפיסטאפעל, ביסט א בהמה,
וועסט אייביג נישט האבען קיין רפואה שלמה!...
פלוצלים ווערט מעפיסטאפלען עפעס איבעל,

יודעל׳ס ווייב קומט אריינצוגעהן אין שטיבעל,
זיא האט זיך געזעצט ביי יודלען צוקאפּענס,
און האט איהם נעקרעפּטיגט מיט איהרע טראפּענס.
אצונד חברה, זאגט מעפיסטאפּעל גאנץ שטיל,
קומט, לאָם מיר אוועקגעהן, נישט טענה׳ן דא פיעל.
אומזיסט הלעבען אייערע אלע זאכען,
אין זיא לעבען איהם, ועט איהר גאר נישט מאכען.

ענדע.

א רייזע בעשרייבונג

פון

בנימין דעם דריטען.

ווער דער בנימין איז. פון וואנען ער איז און וויא דיא נסיכה האָט פלוצלונג צו איהם זיך גענומען.

„כל ימי, אזוי זאָגט בנימין דער דריטער אליין, כל ימי נתגדלתי בטונעיא־
רעווקע, מיין גאנץ לעבען, דאָס הייסט ביז מיין גרויסער נסיעה, בין איך נתגדל
געוואָרען אין טונעיארעווקע, דאָרט בין איך אויך געבוירען געוואָרען, דאָרט בין
רערצויגען געוואָרען, און דאָרט האב איך למזל חתונה געהאט עם אישתי מיט
מיין פלוניתטע הצנועה מרת זעלדע תחיה,“ טונעיארעווקע דאָס קליינע שטע־
טיל איז א פארוואָרפען ווינקעל, אַנדערזייט פונ'ם פּאָטשטאווען טראקט, כמעט
אָפּגעריסען פון דער וועלט אזוי. אז ווען א מאָהל מאכט זיך, איינער קומט אהין
צופאָהרען עפענט מען דיא פענסטער, דיא טהירען און מען קוקט פערוואונדערט
אָן דעם פרישען פארשוין, שכנים פרעגען איינער ביי דעם אנדערן, ארויסקוקענ־
דיג פון דיא אָפענע פענסטער, א סך מעהר וויא פיער קשיות: הא, ווער זאָל עס
אזוינס זיין? פון וואנען האָט ער פלוצלים פון דער העלער הויט אהער זיך גענו־
מען? וואָס קען אזעלכער בעדארפען? האָט ער עפעס נישט א מיין? עפּעס אזוי
גלאט קען עס ניט זיין, גלאט אזוי דען נעהמט מען און מען קומט! מסתמא ליגט
דאָך דאָ עפּעס. וואָס מען מוז עס דערגעהן..... דערביי וויל איטליכער ארויסווייז־
זען זיין חכמה, זיין געניטשאפט; און בויך סברות פאלען וויא מיסט. אלטע לייט,
דערצעהלען מעשיות און ברענגען משלים פון אורחים. וואָס זיינען אין דעם און
דעם יאָהר געקומען אהער צופאָהרען, בעלי המצאות זאָגען מכח דעם ווערטלאך,
אביסעל עפּעס נישט קיין שיינע, מאנסבילין האלטען זיך בייא דיא בערדליך און
שמייכלען, אלטע ווייבער זידלען אָפּ דיא בעלי המצאות אויף קאטאָוועס, מיט א
בייזער אי מיט א לאכען אין איינעם. יונגע ווייבלאך דערלאנגען פון דיא אראָבגע־
לאָזענע אויגען א געבייגענעם קוק פון אונטען ארויף, האלטען דיא האנט אויפ'ן
מויל און שטיקען זיך לאכענדיג אין קילאָק. דער שמיעס מכח דעם ראָזיגען ענין
קויקעלט זיך פון שטוב צו שטוב וויא א קויל פון שנייא און ווערד קויקלענדיג
זיך אלץ גרעסער ביז ער קויקעלט זיך אריין אין בית־המדרש סאמע אונ־
טערן אויווען, אין דעם אָרט, וואָס אהין פערקויקלען זיך אלע שמיעסען פון אלער־
ליי ענינים. הן סודות פון שטובזאכען, הן פּאָליטיקע מכח סטאמבול. מכח דעם
תוגר ומכח קיהר'ן, הן געלד געשעפטען, מכח ראָטהשילדס פארמעגען אין פער־
גלייך מיט דיא גרויסע פריצים און דיא אנדערע געוויסע נגידים, והן פּאָטשטען
מכח דיא גזרות ומכח דיא רויטע יודליך וכדומה און וואָס דאָרט ראזביראיעט
זיי כסדר א בעזונדער קאמיטעט פון שיינע בעטאָגטע יודען, וואָס זיטצען שטענ־

דיג א גאנצען טאָג ביז שפּעט אין דער נאכט, זענין מפקיר ווייב און קינדער און גיבען זיך מיט דיא אלע געשעפטען טאקי אמת געטריי אָפּ, טהוען זייער זאך בשלימות גלאט אזוי לשם שמים, נישט צונעהמען פאר זייער מיה, פאר זייער פּראצע אפילו א צובראָכענעם העללער, פון דעם דאָזיגען קאמיטעט געהען אָפּט דיא ענינים אוועק אין באָד אויף דער אויבערשטער באנק און אין א פּאָלנער סאָבראניע פון שטאָדט בעלי בתים ווערען זיי דאָרט אוטווערדעט, והכל שריר וקים, אז דערנאָך זאָלען אפילו קומען כל מלכי מזרח און מערב, זיך שטעלען מיט דעם קאָפּ אראָפּ און מיט דיא פים ארויף וועלען זיי גאָר ניט פּועלין. דער תוגר איז שיער איין מאָל נישט אומגליקליך געוואָרען אין אזא סאָבראניע אויף דער אויבערשטער באנק. ווען עטליכע יוסטע בעלי־בתים זאָלען נישט געווען האלטען מיט איהם בלאט, ווער ווייסט וואו ער וואָלט איצט אָנגעשפּאַרט, ראָהשילד נעביך האָט שיער ניט פערלוירען דאָרטען עפּיס א צעהען פופצעהען מיליאָן, דערפאר האָט איהם גאָט געהאָלפען אין א פּאָר וואָכען ארום, דער עולם איז געוועז, וויא מען זאָגט, בגילופין, אויף דער אויבערשטער באנק איז גראָד געווען א ביסעל לעבליך, דיא בעזימליך האָבען זיך געהויבען און מען האָט איהם מיט א מאָהל צו־געלאָזט ריין פּארדינסט אקעגען א ק"ן מיליאָן קערבליך! דיא איינוואָהנער אליין אין טונעיאדעווקע זענין כמעט אלע לא עליכם גרויסע אביונים שטארקע דלפנים, נאָר דעם אמת מוז מען זאָגען, זיי זיינען פריילעכע אביונים, לוסטיגע קבצנים, ווילדע בעלי־בטחון'ס. אז מען זאָל א שטייגער פלוצלים א פרעג געבען א טוניאדעווקער יודען פון וואנען און וויא אזוי ער איז זיך מפרנס? בלייבט ער תחילת שטעהען וויא צומישט, וויים נעביך נישט וואָס צו ענטפערן, נאָר שפּעטער א ביסעל אָבער קומט ער צו זיך און ענטפערט בתמימות: איך, וויא ארום איך לעב, איך? עט, ס'איז דאָ א גאָט. זאָג איך אייך אָט־אָ, וואָס פארלאָזט ניט אלע זיינע בעשעפעניש. ער שיקט צו און וועט מסתמא ווייטער צושיקען, זאָג איך אייך אָט־אָ.— פּאָרט וואָס טהוט איהר אזוינס? האָט איהר האָטש עפּיס וואָס ס'איז א מלאכה אָדער א פרנסה אין דער האנד?—געלויבט איז השם יתברך. איך האָב ברוך השם, אזוי וויא איהר קוקט מיך אָן אָט־אָ, א מתנה פון זיין לי־בען נאָמען, א כלי, א קול נגינה און דאווען מוספים ימים נוראים אין דער סביבה, איך בין א מוהל און א מצה־רעדלער איינער אין דער וועלט, איך פיהר א מאָהל אוים א שידוך, פיהר איך אוים; איך האָב א שטאָט, אזוי וויא איהר קוקט מיך אָן אָט־אָ, אין דער שול. היינט האלט איך אויך, צווישען אונז זאָל עס בלייבען. א שיינקעל, וואָס מעלקט זיך צוביסלאך, איך האָב א ציעג וואָס מעלקט זיך אָהן

עין־הרע זעהר גוט און האָב נישט ווייט פון דאנען א רייכען קרוב אָט־אָ, וואָס לאָזט זיך אונטער א שלעכטער צייט אויף אביסעל מעלקען. היינט חוץ דיא אלע זאכען, זאָג איך אייך אָט־אָ, איז גאָט א טאטע און דיא ישראל זיינען רחמנים בני רחמנים, זאָג איך אייך אָט־אָ, נישט צו פארזינדיגען !..... אויך מוז מען דיא טונעיאדעווקער איינוואוינער דעם שבת נאָכזאָגען, אז זיי זיינען צופרידען מיט וואָס גאָט גיט און קלויבען חלילה אין דער הלבשה און אין דעם עסען שטארק נישט איבער. אז דיא שבת'דיגע קאפאָטע א שטייגער איז צוהאקט צופאלען, צוריסען א ביסעל פארשלומפערט און עפּיס נישט אזוי ריין, מאכט אויך ניט אויס, אבי זיא איז פאָרט פון אטלעס און גלאנצט, אי ערטערווייס קוקט וויא פון א רעשעטע ארויס דאָס הויל'ע לייב, מיילא וואָס ארט עס ועמען, ווער וועט זיך דאָ אזוי שטעלען צוקוקען ? למאי פּיאטעס, מיט וואָס איז דאָס ערגער פון אויסגעריי־סענע פּיאטעס ? פּיאטעס איז דען נישט קיין לייב, קיין מענשען פלייש ?...... א שטיקעל ברויט מיט א קאָליש, אבי ס'איז נאָר דאָ איז זעהער א גוטער מיטאָג, ווער שמיעסט א בולקע מיט א ראָסעל פלייש פרייטאָג, ווער עס האָט נאָר, דאָס איז טאקי א מאכל מלכים, קיין בעסערעס דערפון איז שוין, דאכט זיך, אויף דער וועלט נישטאָ. לאָז מען זיי דערצעהלען א שטייגער פון אנדערע מיני פּאָט־ראוועס חוץ פיש יוך, געבראָטענס און א מעהרען אָדער פּאָסטערנאק צימעס קומט זיי דאָס אויס עפּיס משונה ווילד און זאָגען דערויף אָפּ פארשיעדענע ווערט־ליך מיט דעם גרעסטען געלעכטער גלייך וויא דער וואָס זאָגט "דאָס איז נאריש, משוגע, און וויל זיי אויך מאכען משוגע, איינריידען זיי א קינד אין בויך, א קוה איז געפלויגען איבערן דאך און געלייגט איין איי, א שטיקעל באָקסער אין חמשה־עשר דאָס איז אזא פרי וואָס מחיה נפשות, קוקענדיג דארויף דערמאָהנט מען זיך אין ארץ ישראל, נישט איין מאָהל פארגלאָצט מען דערביי דיא אויגען מיט א קרעכץ : אך, ותוליכנו קוממיות, זאָלסט אונז הארצעדיגער פאָטער פיה־רען קוממיות, טאקי וואָס קוממיות הייסט, לארצנו צו אונזער לאנד, וואָס ציגען עסען דאָרט באָקסאָרען !.... על פי מקרה האָט איינער א מאָל אין דעם שטעדטיל גראָד געבראכט א טייטעל, האָט איהר בעדארפט זעהען וויא אזוי מען איז דאָס געלאָפען אָנקוקען אויף חידושים, מען האָט אויפגעמישט א חומש און געוויזען אז תמר, דער טייטעל שטייט אין חומש ! סטייטש דער טייטעל, אָט דער טיי־טעל וואקסט דאך פון ארץ ישראל !.... קוקענדיג אויפ'ן טייטעל האָט זיך אויסגע־ראכט, ארץ ישראל איז פאר דיא אויגען, אָט געהט מען איבער דעם ירדן, אָט איז דיא מערת המכפלה, דער מוטער רחל'ן קבר, דאָס כותל מערבי, אָט באָדט מען

זיך אין המי טבריא, מען קריכט ארויף אויפ'ן הר הזיתים, מען עסט זיך אָן מיט באָקסאָרען, מיט טייטלען און לייגט אָן פולע קעשענעס מיט ארץ־ישראל ערד. אָך, האָט מען געקרעכצט, און אין דיא אויגען האָבען זיך איטליכען געשטעלט טרערען, „יענע צייט, אזוי זאָגט בנימין, איז גאנץ טונעיאדעוקע, וויא גרויס זיא איז, געווען אין ארץ ישראל. מען האָט געשמאָק גערעדט פון משיח'ן, אָט אָט איז שוין גאָט'ס פרייטאָג נאָך האלבען טאָג. דער נייער פריסטאוו, וואָס איז נישט לאנג אָנגעקומען האָט גראָד ביד רמה דענסטמאָל געפיהרט דאָס שטעטיל, בייא א פּאָאר אידען האָט ער אראָפּגעריסען דיא יאמורלקעס, איינעם אָפּגעשניטען א פּאה, עטליכע נעביך געהאפּט שפּעט ביי דער נאכט אין א געסיל אָהן פּאס־פּאָרטען, ביי נאָך איינעם פארנומען א ציג. וואָס האָט אויפגעגעסען א נייעם שטרויענעם דאך און ער איז דערמיט אויך געווען דיא סיבה דערפון, וואָס דער קאָמיטעט אונטערן אויוועז האָט זיך שטארק געדורעט מיט דעם תוגר, עד מתי וועט דער שר של ישמעאל אזוי שולט זיין? מען האָט אויפגעמישט דעם געוויינט־ליכען שמיעס מכוח דיא עשרת השבטים וויא גליקליך זיי לעבען דאָרטען אין יע־נע ווייטע מקומות, אין גדולה עושר און כבוד, מען האָט אפיר גענומען דיא רויטע יודליך, דיא בני משה מיט גוזמאות מעשיות פון זייערע גבורות וכדומה, אלדד הדני, עס פערשטעהט זיך, האָט אויך געטאנצט אין דערמיט. יענער צייט צום מייסטען, האָב איך צו פערדאנקען דיא נסיעה מיינע וואָס איך האָב דערנאָך גע־מאכט.

פריהער, איז בנימין געווען וויא א הינדעלע, וואָס ליגט אין איי, אָדער וויא א וואָרעם וואָס ליעגט אין חריין, ער האָט געמיינט אז אויף יענער זייט טונעיא־דעווקע עקט זיך דיא וועלט, קיין זיסער, קיין בעסערער לעבען וויא דאָ איז גאָר נישטאָ. „איך האָב געמיינט, זאָגט בנימין ערגעץ אין איין אָרט, אז רייכער פון פון אונזער ארענדאר בעדארף מען שוין ניט זיין, א קליינינגקייט עפּים אזא שטוב מיט בעל־הבתישקייט, פיער פּאָר מעשענעלייכטער, א זעקס־רעהריגער הייננ־לייכטער אויבען מיט איין אָדלער, צוויי קופּערנע פארעווע טעפּ מיט א פינף קור־פּערנע פענדליך, אפּאָלעצע צינערנע טעלער און אווראי, אקעגען א טוץ טעמבע־קאָווע לעפעל, צוויי זילבערנע בעכערליך, א הדסיל, א חנוכה לעמפּיל, א ציבעלע־זייגער אין צוויי קופּערטעס מיט א גראב קייטעל פון זאמדפּאטשערקעס, צוויי קיה מיט א מאָהל און א טעלעצע אויף דער צייט, צוויי שבת'דיגע קאפּאָטעס וכדומה נאָך און נאָך אזא גוטס, איך האָב געמיינט, א חכם איז טאקי נאָר איין רב אייזיק דוד רב אהרן יוסילים שרה זלאטעס, א קאטאָוועס, מען זאָגט, אז ער האָט א מאָל

אין דער יוגנענד געהאט א ידיעה אין תשבורות, ער האָט געמעגט זיין מיניסטער ווען דאָס שטיקעלע מזל זאָל איהם נאָר דינען. ווער האָט נאָך, האָב איך גע־מיינט, אזא הדרת פנים, אזא בנעימותדיג שמיעסיל וויא אונזער חיקיל, זאאיקע, אָדער ווער איז אזא מומחה אזא דאָקטאָר. וואָס מאכט פון טוידט לעבעדיג וויא אונזער רופא, וואָס ער האָט כפי השמועה דיא חכמת הדאָקטאָריע געלערענט ביי א ציגיינער פון דיא חרטומי מצרים. „הכלל דאָס לעבען אין זיין שטעטיל האָט בנימינ'ען זיך אויסגעוויזען זעהר שיין, זעהר גוט, ער האָט אפילו געלעבט אין רחקות, ער מיט זיין ווייב און קינדער זענען געגאנגען קריעה־בליאה, נאָר האָט דען אדם הראשון און זיין ווייב בשעת זיי זיינען געווען אין גן־עדן פערשטאנען זיך צו שעהמען, וואָס זיי זיינען נאקעט און באָרפוס ? דיא וואונדערליכע מעשיות אָבער פון דיא רויטע יודליך און דיא עשרת השבטים זענין איהם אריין טיעף אין הארצען און פון יענער צייט אָן איז איהם עפּיס וויא ענג געוואָרען אין זיין שטעט־טיל, עס האָט איהם עפעס געצויגען אלץ אהין, אהין דאָרט אין ווייטע מקומות אריין,„ דאָס הארץ האָט אין איהם זיך געצויגען אזוי וויא קליינע קינדער ציהען זיך מיט דיא הענטלאך אקעגען דיא לבנה. דאכט זיך אין פלוק וואָס איז אזוינס א טייטעל, א פּריסטאוו. א יארמולקע, א פּאה, א יוד נעביך וואָס ווערט נלכד אין א געסעל שפּעט ביי דער נאכט, א ציג און א שטרויענער דאך ? נאָר דאָס אלסדינג האָט אָנגעמאכט אין איהם א גרויסע פערענדערונג, עס האָט געפיהרט דערצו. און ער זאָל בעגליקען דיא וועלט מיט זיין בעריהמטער נסיעה. אין דער וועלט זעהט מען נישט איין מאָהל וויא פון קליינע סיבות קומען ארויס גרויסע, זעהר גרויסע זאכען, דערפון וואָס דער מוזשיק האָט געזייעט ווייץ און קאָרען, וואָס דער מיהלנער האָט עס געמאָהלען, וואָס דערפון איז א טהייל אריין אין דער גאראלנע און געוואָרען בראנפען און א ביסעל פונ'ם מעהל איז אריין אין גיטעל דער שיינקערענס הענד, וואָס זיא האָט עס געראָשטשינעט געקנאָטען, געקאטשעט און געמאכט קנישעס, מצורף לזה, וואָס דיא פעניציר האָבען מיט טויזענדער יאָהר צוריק ענטדעקט דיא המצאה וויא מען מאכט גלאָז און דורך דעם איז ארויסגע־קומען כוסות אי קעלישקעס, אָט פון דיא דאָזיגע אלע קליינע סיבות זענין ביי אונז אין א סך שטעדט ארויסגעשפּרונגען יענע ווילדע קהלם לייט, יענע משונה בע־ריהמטע פיינע בריות.... מעגליך איז, אין בנימינ'ן איז געלעגען א ניצוץ פון א נוסע, נאָר דער ניצוץ וואָלט פארלאָשען געוואָרען, ווען דיא סיבות און דיא מעשיות פון יענער צייט וואָלטען איהם נישט אויפגעבלאָזען, און ווען אפילו דער ניצוץ וואָלט נישט פארלאָשען געוואָרען אין גאנצען, וואָלט ער, ווען נישט

דיא דאָזיגע סיבות אין יענער צייט, גֶעהאַט אזא קליינעם כח, אז פון בנימין'ן וואָלט מיט דער צייט אויסגעוואקסען א וואסערפיהרער אָדער ווען פיעל א בעל העגלה. איך האָב אין מיין לעבען בעגעגענט זעהר פיעל בעלי העגלות און שמיי־סערס, וואָס זיי זיינען מסוגל געוואָרען צו זיין אזעלכע נוסעים גלייך חלעבען וויא יענע, וואָס וואנדרעווען היינט ארום צווישען יודען.... נישט דאָס אָבער בין איך אויסען:

פון יענער צייט אָן פלעגט בנימין מיט גרויס חשק זיך פאַרטיעפען אין רבה בר בר חנה'ס נסיעות אויפן ים און אין דער מדבר. ער האָט אויך דער־טאפּט שפּעטער דעם ספר „אלדד הדני“ דעם ספר „מסעות בנימין“ וואָס ער האָט מיט א זיעבען הונדערט יאָהר צוריק גערייזט ביז עק וועלט, דעם ספר „שבחי ירושלים“ מיט הוספות און דעם ספר „צל עולם“ וואָס אין זיבען קליינע בלעטלאך איז ער כולל אלע שבע חכמות און דערצעהלט חדושים ונפלאות פון דער גאנצער וועלט און פון איהרע משונה ווילדע בעשעפעניש. דיא דאָזיגע ספרים האָבען איהם געעפענט דיא אויגען און איהם איבערגעקעהרט פשוט גאָר פאר איין אנ־דער מענשען. „פון דיא וואונדער שיינע מעשיות דאָרט, דריקט זיך אזוי בנימין אויס אין זיין ספר, פלעג איך שטארק נתפעל ווערען. אי, אי! פלעג איך ניט איין מאָהל פאר גרויס התפעלות א געשריי טאָהן, וויא העלפט מיר גאָט האָטש א הונדערטיל דערפון צו זעהען מיט מיינע אויגען! דער קאָפּ מיינער האָט גע־טראָגען ווייט, ווייט.... „פון דענסטמאָל אָן איז איהם טונעיאדעווקע שוין טאקי געוואָרען צו ענג, ער האָט ביי זיך גומר געווען ארויסצוחאפּען זיך פון דאָרט מיט אלע כוחות, גלייך וויא א הינדעלע, וואָס הויבט זיך אָן אויסצופּיקען און ארויס־קריכען פונעם איי אויף דער ליכטיגער וועלט.

וויא בנימין ווערד א קדוש און זעלדע איין עגונה.

בטבע איז אונזער בנימין דער נוסע געווען א ווילדער בעל פחדן, היינו ביי דער נאכט פלעגט ער מורא האָבען צו געהן אויף דער גאַס, שלאָפען איינער אליין אין א שטוב וואָלט ער נישט געוואָלט מען זאָל איהם אָפּגילטען. ארויסצו־געהן אביסעל ווייט פון דער שטאָדט האָט ביי איהם געהייסען פשוט זיך איינ־שטעלען דאָס לעבען, מאַלע וואָס קען חלילה געשעהען. פאר א ליאר הינטעל האָט ער געציטערט אימות מות. „איין מאָל, אזוי דערצעהלט בנימין, איין מאָל, איך געדענק עס וויא היינט, דאָס איז געווען תמוז אין א שרעקליך הייסען טאָג, איז אונזער רב מיט איינעם פון זיינע לייט געגאנגען זיך אָפּטובלען אין דעם

טייכעל, וואָס אונטער דער שטאָדט. איך מיט א פּאָאר יונגליך, מיינע חברים, זענען מיט גרוים דרך ארץ נאָכגעגאנגען פון הינטען און געווען ביי זיך זיכער, אז מיר וועלען נישט האָבען קיין שום שלעכטע בעגעגעניש און אים־ירצה־השם קומען צוריק בשלום אהיים נערופעט אויף דעם רב. עפּיס א קאטאָוועס א רב, וואָס פאַר איהם האָט דרך ארץ א וועלט, וואָס קיין עלטערס פאר איהם איז שוין גאָר נישטאָ! וואָס דער טיטעל זיינער פארנעהמט א בלעטעל פאפיער.... דער רב, אונזער בעשיטצער איז מיט ברייטקייט געגאנגען היבש פריהער פאר אונז און אז ער האָט געהאלטען אין אויסטאָהן זיך איז אין מיטען דערינען אַנגעקומען עפּיס א שייגעץ און אויף איהם אָנגערייצט זיין הונד. אונזער בעשיטצער איז נישט טוים לעבעדיג אנטלויפען צוגעהאלטען מחילה די אָפּגעשפּילעטע תחתונים מיט איין האנד און מיט דער אנדערער דאָס קיילעכדיגע געסטעפּטע פעלפּע־נע היטעל. מיר יונגליך זיינען אוודאי מבולבל געוואָרען, דען אז דער לויתן ווערד אויף דער ווענטקע געהאפּט וואָס זשע נעביך זאָלען שוין טאָן דיא פּלאָט־קעס אין דער בלאָטע? מיר האָבען אָנגעגורט אונזערע לענדען און גשווינד וויא דיא הירשען געלאָפען פאַראויס מיט א גוואלד מיט א ביטער געשריי ביז מיר זיי־נען אזוי הענדום פענדום אָהן א נשמה אין איינעם מיט אונזער גיבור אריינגעלאָ־פען אין דער שטאָדט ס'איז געוואָרען א מהומה, א צונויפלויפעניש א ליארם: עס ברענט! מען הרגעט, מען שלאָגט! איינער פונעם אנדערן האָט נישט גע־וואוסט.

אז בנימין האָט פיערגענומען דיא נסיעה אין דיא וויטע מקומות איז ביי איהם געבליעבען קודם כל זיך צו שטארקען אוועקצוווארפען דעם פּחד ער האָט זיך געצוואונגען, דווקא געהן אליין שפּעט ביי דער נאכט, דווקא שלאָפען איינער אליין אין א חדר און דווקא ארויסגעהן אָפּט אונטער דער שאָדט, חאָטשע דאָס האָט איהם געקאָסט געזונד און איז פאר שרעקנעביך פונ'ם פּנים אראָפּ, דיא נייע הנהגה זיינע אין דער היים און אין בית־המדרש, זיין פערטראכט־בלייך פּנימיל און זיין פערפאלען ווערען אָפּט אויף עטליכע שעה פון דער שטאָדט, איז איטליכען געוואָרען עפּיס א פּליאה. מען האָט איהם גענומען אין מויל אריין און פון איהם געשמאק גערעדט. א טהייל האָבען געזאָגט. נישט אנדערש ער איז משוגע, חסר דעה. איין מאָל. אזוי האָבען זיי גערדרונגען, איז בנימין טאקי געווען תמיד אביסיל שוטהוואטע, עס האָט איהם געפּעהלט אין קאָפּ א קלעפּקע, צוויי־טענס איז שוין טאקי אין טתעיאדעווקע לערך עטליכע יאָהר נישט געווען קיין משוגענער און וויא שיקט זיך עס עפּיס? מיר האָבען דאָך א קימא־לן, הא וויא

זאָגט מען עפּים. עיר ועיר וחכמיה עיר ועיר ומשוגעיה, איטליכע שטאָדט מיט איהר חכם אי מיט איהר משוגענעם. בפרט נאָך היינט אין אזעלכע גרויסע הימ־צען. פּשוט איז פּשוט בנימין איז משוגע. ווידער א טהייל, און בראש פון זיי רב אייזיק דוד רב אהרן יוסילים שרה זלאטעס, האָבען געמאכט: עט, עט!... טאקי נאָך א מאָהל עט! אמת טאקי בנימין איז שוטהוואטע, טאקי שטארק שוטהוואטע, נאָר דערפון איז נאָך כלל נישט געדרונגען, אז ער מוז ווערען אי משוגע. וואָרים זעלט־עס אנדערש זיין אזוי, איז דאָך דיא קשיא פאר וואָס גראָד אצינד און נישט פריהער? אדרבה ואדרבה, דערצו האָט ער געהאט צייט אי פאר צוויי יאָהרען אי פאר א יאָהרען זומער. וואָס דיא היטצען זיינען דענסטמאָל געוועזען א גוזמה גרע־סער. אי וואָס איהר זאָגט, טונעיאדעווקע איז ווערליג דעם קימא־לן נישט ערגער פון אנדערע שטעדט, מילא בלייבט דאָך טאקי אלץ דיא קשיא, פאר וואָס איז עטליכע יאָהר לערך נישט געוועזען דאָ קיין משוגענער? אי וואָס טהוט מען וויע־דער צוריק מיט דעם קימאָ־לן? דער תירוץ איז אָבער אונזער טייך. דער טייך אונ־זערער, האָבען מיר דאָך א קיימאָ־לן, נעהמט זיך צו פון אייביג אָן א מענשען אלע יאָהר, און פון דעסטוועגען האָט ער שוין א פּאָר יאָהר קיינעם נישט צוגע־נומען! פארקעהרט, ער אליין איז אין דיא פּאָר יאָהר אָפּגעפאלען, אז קרעטער־וויז קען מען ממש איהם איבערגעהן טרוקען־פוס... אי בנימין? וואָס טהוט מען מיט בנימינ'ן? תיקו. בלייבט א קשיא. דער גרעסטער טהייל אָבער, און צווישען זייא דיא ווייבער, האָבען געזאָגט, ער מוז האָבען צו טאָהן מיט זיי... ער פּאָרעט זיך אוודאי מיט איהם... מיט דעם בעל דבר.... וואָס דען זשע בראָדזעט ער אליין בייא נאכט אין דער פינסטער? וואָס דען זשע ווערד ער א מאָל פארפאלען אויף עטליכע שעה? וואָס דען זשע שלאָפט ער איינער אליין אין ספּיזשארנע? זעלדע זיין אייגען ווייב דערציילט אויך, אז זיא האָרכט בייא דער נאכט וויא מען קלאָפּט בייא איהם אין ספּיזשארנע, זיא האָרכט א קלאפּערייא וויא מען געהט דאָרט מיט דיא פּים... דער דאָזיגער שמיעס מכח דעם ענין האָט, וויא געוועהנט־ליך, זיך אוועק נעקויקעלט אהין אונטערען איוווען, פון דאָרט אין דער סאבראניע אויף דער אויבערשטער באנק. מען איז איבער בנימינ'ן דאָרט צווישען זיך נאָך נישט פארטיג געוואָרען. נאָר דערווייל איז געבליבען מוסכם בייא אלע, מען זאָל צונויפשטעלען א קאָמפּאניע פון א פּאָר שיינע יודען מיט דעם סופר, וואָס זייא אין איינעם זאָלען ארומגעהן אין אלע הייזער כסדר נאָכין צעטיל און אומטום בודק זיין, רעווידירען דיא מזוזות. און ווייל דיא סאבראניע האָט אויף דעם ענין געקוקט וויא אויף א קהלשער זאך, א פּ אָ ל ז ע פאר דער שטאָדט, לכן איז גע־

בליבען, אז בכדי אויסצושטעהן דיא הצאות, וואָס אזא קומפּאניע בעדארף קאָס־טען זאָל מען ארויפציהען דעם מקח פון פלייש.... אין טונעיאדעווקע איז דאָ א ווערטיל: פון וואָס מען זאָל ניט שמיעסען מוז ארויסקומען אויפן טויט און פון וואָס מען זאָל נישט ריידען אויף איין אסיפה מוז מען אויסלאָזען מיט דער טאַק־סע פון פלייש. און באמת איז עס טאַקי על פי דרך הטבע, אנדערש קען עס טאַקי גאָר נישט זיין דער שכל איז אויך אזוי מתחייב, וואָרים סוף כל אדם למות וסוף יהודי לטאַקסע, דאָס טייטשט: דער סוף פון א מענשען איז צוא שטאַרבען און דער סוף פון א יודען צוצאָהלען טאַקסע! דער טויט און דיא טאַקסע דאָס זענין בטבע אזעלכע צווייא זאכען, וואָס מען קען פון זייא בשום אופן נישט פּטור ווערען. אזוי האָט דער אויבערשטער בעשאַפען דיא וועלט און וויא ער האָט זיא בעשאַפען, אזוי איז גוט, אזוי געהער עס זיכער צו זיין. קשיות פרעגען נאָר אפּיקורסים.....

שפּעטער אביסיל האָט מיט בנימינ'ן זיך פארלויפען א מעשה, וואָס ער האָט מיט איהר קונה שם געווען. ארויסגעהענדיג איינמאָל פון דער שטאָדט, תמוז אין א הייסען טאָג צוועלף א זייגער אין דער פריה. סאַמע ווען דיא זוהן האָט גע־בראָטען, איז ער פערגאַנגען טיפליך אין א וואלד, אַקעגען א דרייא תחום־שבתין פון דער שטאָדט. מיט זיך אין דער קעשענע האָט ער געהאַט זיינע ספרים, וואָס אָהן זייא פלעגט ער נישט געהן קיין טריט. ער איז געזעסען אין וואלד אונטער־געלעהענט אונטער א בוים און האָט געשמאַק געטראַכט. צוטראַכטען האָט ער געהאַט זעהר פיל. באלד איז איהם דער קאָפּ פארפלויגען ווייט אהין אין יענע לענדער איין עק וועלט ער איז געגאנגען איבער בערג איבער טהאָלען, איבער מדבריות און אלע ערטער, וואָס שטעהט אין זיינע ספרים. ער האָט ניוואָכדרעוועט פוס טריט נאָך אלכסנדר מוקדון, נאָך אלדד הדני וכדומה, ער האָט געזעהן דעם שרעקליכען פיפערנאָטער, דעם לינדרענוואָרעם, שלאנגען, עקדישען און אלע מיני שלעק אי משלחתין. ער האָט זיך צונעשלאָגען צו דיא רויטע יודליך און גערעדט מיט דיא בני משה. דערנאָך איז ער בשלום צוריקגעקומען צו זיך און האָט גע־טראַכט, וויא אזוי און ווען זשע זאָל ער שוין טאַקי מאַכען דיא נסיעה. אין מחשבות'ן איז דערווייל צונעפאלען דיא נאַכט ער איז אויפגעשטאַנען אויסגע־גלייכט דיא ביינער און זיך געלאָזט געהן א היים. ער געהט, און געהט, נאָך אליץ נישט פונם וואלד ארויס. ער געהט א שעה, צווייא, דרייא, פיער שעה, ס'איז קיין סוף קיין עק, ער האָט נאָך טיפער אין וואלד זיך פארשלאָגען און דאָ איז פּינצטער האָטש איין אויג ארויסצונעהמען, פּלוצלים איז נאָך געוואָרען א שטורמווינד מיט

א שלאקסרעגען, עס האָט געבליצט געדונערט און דיא ביימער האָבען גערוישט א שרעק! בנימין איז געבליבען שטעהן, דער רעגען האָט איהם געוואשען, א צאָהן אָן א צאָהן האָט איהם געקלאפּט פאר קעלט, פאר נעטץ און פאר גרויס פּחד. עס האָט איהם זיך געדאכט אָט פאלט אויף איהם אָן א בער, אָט פארצוקט איהם א לייב, א לעמפּערט, אָט געהט דער מאטו׳ל, וואָס כפי עס שטעהט אין „צל עולם“ איז ער א גרויסער א לאנגער מין בעשעפעניש מיט צוויי לאנגע הענד מיט וועלכע ער ווארפט אנידער א העלפאנד, אנגסטען האָבען איהם בעשלאָגען נעביך און דאָ איז ער נאָך טויט הונגעריג, חוץ א רעטשען קיכעל איז דעם גאנצען טאָג אין זיין מויל נישט געקומען. ער האָט פאר אלע צרות זיך גענומען דאווענען מעריב און געדאווענט מיט התלהבות פונם גאנצען הארץ, גאָט האָט געהאָלפען ס׳איז טאָג געוואָרען, אונזער בנימין נעהמט זיך ווייטער צום געהן אויף גאָטס בעראטה, ער געהט, ער געהט, ביז ער שלאָגט זיך צום סוף ארויף אויף עפּעס א שמאָלע וועג. מיט דעם וועג איז ער געגאנגען אקעגען א שעה צווייא און פּלוצים דער הערט ער פון דערווייטענס א קול פון א מענשען. אָנשטאָט ער זאָל מיט דעם קול זיך דער־פרייען איז ער, שונא ציון, פארצאפּעלט געוואָרען. איהם האָט זיך נישט אנדערש געדאכט אז דאָס איז אוודאי א גזלן. מחמת שרעק האָט ער זיך געלאָזט לויפען צוריק אָהן אָטהעם אקוראט וויא ער איז א מאָל, נישט פאר אונז גערעדט געלאָפען פארן רב. באלד אָבער האָט ער זיך בעטראכט: פע בנימין! דוא ווילסט וואנד־רעווען אזוי ווייט איבער ימים און מדבריות, וואָס דאָרט שווימען און גריבעלט פון עקדעשען, פון חיות רעות און ווילדע אומות, און דאָ האָסט דוא מורא פארן געדאנק, טאָמיר בעגעגענסט־דוא א גזלן. אי, פע, מעגסט, חלעבין, זיך שעהמען בנימין. איז דען אלכסנדער מוקדון אויך אנטלויפען אזוי וויא דוא? האָט דען אלכסנדר מוקדון אויך אזוי וויא דוא זיך מיאש געווען, בשעת ער איז געפלויגען רייטענדיג אויף זיין אָדלער און ס׳איז אויסגעגאנגען דאָס פלייש פונם שפּיטץ שפּיז, וואָס דער אָדלער פלעגט עם פּיקען און פליהען דורכדעם אלץ העכער? ניין, אלכסנדר מוקדון איז נישט אנטלויפען, אלכסנדר מוקדון האָט ביי זיך אליין אויס־געשניטען א שטיק פלייש און ארויפגעשטאָכען אויפן שפּיז! אדרבה שטארק זיך בנימין, דאָס וויל גאָט דערמיט דיך נאָר אויספּריווען. האלכט־דוא אויס דיא פּראָבע אז וואויל און גוט איז דיר דענסטמאָל! דענסטמאָל בנימין ביסט־דוא א מענש און וועסט טאקי ווערט זיין צו האָבען דיא זכיה פון השי״ת צודערגרייכען דיין וואונש וועגען דיא בני משה און מיט זיי איבערשמיעסין מכח דעם כלל ישראל אין אונזער ווינקעל, דערציילען זיי גאנץ פּאָדראָבנע דיא הנהגות פון אונ־

זערע יודעליך דאָ, וואָס זייא טהוען און וואָס זייא מאכען. וועסט־דוא איצט אויסשטעהן נאָך אי דיא ראָזיגע פראָבע. און געהן צוריק אקעגען דעם קול, דענס־מאָל ביסט־דוא מנצח אלע פחדים און שרעקענישען. וועסט ווערען א כלי־שלמה, א ברכה, א בענטשונג צווישען דיא קינדער ישראל און אָנטאָן כבוד גאנץ טונע־יאָרעווקע. טונעיאָרעווקע און מוקדון דאָס וועלען זיין צווייא ערטער גלייך בע־קאנט אין דער גאנצער וועלט דורך אלכסנדר טונעיאָרעווקער און בנימין מוקדון!... אונזער בנימין האָט זיך אומגעקעהרט טאקי צוריק און איז געגאנגען בעהארצט וויא א גבור מיט גרויס בטחון ביז ער האָט פאר זיך דערזעהן דעם גזלן. דאָס איז געוועזן א מוזשיק, וואָס איז געפאָהרען אויף א פאָר אָקסען מיט אָנגעלאָדענע זעק אין וואָגען.

— דאָברי־דיען! האָט בנימין צוגעהענדיג א זאָג געטאָן ראכטאָם אויף א משונה קול, וואָס ער האָט אין זיך געהאט אלע טעמים: אי געשרייא, אי געבעט, אי וויא איינער זאָגט: נא, נא טהוא מיט מיר וואָס דוא ווילסט! אי עפעס וויא א בקשה: גוואלד, האָב רחמנות אויף מיר, אויף מיין ווייב און קינדער נעביך!...

אָפּזאָגענדיג, אָדער אָפּ שרייענדיג אי אָפּוויינענדיג דעם „דאָברי-דיען" איז בנימין געבליבען אָהן לשון וויא דערוואָרגען. דער קאָפּ האָט איהם זיך פאר־דרעהט, אין דיא אויגען איז איהם געוואָרען פינצטער, דיא פיס האָבען איהם אויפגעהערט צו דינען און ער איז טויט אנידער געפאלען אויפן אָרט.

אז ער האָט אויפגיעפענט דיא אויגען און צו זיך געקומען האָט ער זיך גע־פונען ליגענדיג אין וואָגען אויף א גרויסען זאק קארטאָפלעס, איבער גערעקט מיט א גראָבער סוויטע. צוקאָפּענס איז איהם געלעגען א געבונדענער האָהן, וואָס האָט אויף איהם געקוקט אין דער זייט מיט איין אייגעל און איהם געגראבעלט מיט די נעגעל, צופיסען איז געשטאנען אָנגעשטעלט קאראָבקעליך מיט יונגען קנאָבעל אי ציבעלעס און שאר ירקות. אייער א פנים איז דאָרט אויך געלעגען, וואָרים פאָ־לאווע זענין געפלויגען און איהם פארשאָטען דיא אויגען. דער מוזשיק איז גע־זעסען, געדרייכערט גאנץ רוהיג דאָס ליולקע און איטליכע רגע אויף דיא אָקסען אונטערגעשריען: סאָפּ, הייטא, סאָפּ! דיא אָקסען קוים וואָס זייא האָבען זיך געריהרט, און דיא רעדליך פונם וואָגען האָבען משונה געסקריפּעט איטליכעס אויף איין אנדער קול, אין איינעם איז אויסגעקומען עפּיס א סקריפּענדיגער קאָנ־צערט, וואָס האָט געגרילצט אין דיא אויערען. דעם האָהן א־פנים, וויא עס האָט אויסגעזעהן, איז אזא סקריפּערייא אויך נישט געוועזן לרצון, וואָרים איטליכעס מאָל בשעת דיא רעדלאך פלעגען אין גאנצען זיך אומדרעהען און אויסאָזען אויף א

סווישטש מיט א שלשלת, פלעגט ער בנימינ'ן א שטארקען גראבעל טאָן מיט דיא נענעל און א קרעה געבען קוקוריקוא מיט כעס, מיט אימפעט. אז עטליכע רגע דערנאָך פלעגט בייא איהם האַרהלען פאר דומפען אינעווייניג אין האלז. בנימין האָט אין זיך נישט געפיהלט קיין גאנץ אבר און איז געלעגען א היבשע צייט שטארק פארדולט: א שפּאס וואָס ער איז אויסגעשטאנען: שרעק, הונגער, נעטין און קעלט! עס האָט איהם זיך געדאכט, אז א טערק האָט איהם געפאנגען אין דער מדבר און פיהרט איהם פארקויפען ערגיץ פאר א קנעכט. ניחייא, האט ער גע־טראכט, ניחייא זאָל ער מיר האָטש פארקויפען צו א יודען וואָלט איך נאָך גע־קענט פאָרט עפּיס אויפגעריכט ווערען, און באים אָבער, ער וועט מיר פארקויפען צו א פרינץ אָדער חלילה גאָר צו א פרינצעסין פון דיא אומות העולם בין איך דאָך פארלוירען, פארלוירען אויף אייביג. דערצו נאָך האָט ער זיך גראד דערמאָהנט דיא מעשה פון יוסף הצדיק מיט זליכה'ן און האָט מחמת יסורים אַ שטארקען קרעכץ געטאָן. דער מוזשיק האָט זיך אומגעקוקט אז ער האָט דערהערט בנימינס' קרעכץ, זיך צוגעריקט נעהנטער און איהם א פרעג געטאָן:

— נוא זשידקאָ, א שטשאָ, טראָשקע ליכשע?

דער קאָפּ איז בנימינען באמת געוואָרען אביסיל פרייער און ער האָט זיך דער־מאָהנט אין גאנצען וואָס מיט איהם איז פאָרגעגאנגען. ער האָט אָבער זיך גע־פיהלט אין זעהר א שלעכטע לאגע: גויעש קען ער כמעט נישט קיין וואָרט, הייגט וואָס־זשע טהוט מען דאָ? וויא ענטפערט מען דעם ערל און וויא טענהט מען מיט אים זיך דאָ אויס צו וויסען אקוראט וואָהין ער פיהרט מיך? בנימין האָט גע־פריווט זיך אייפזועטצען, נאָר אומזיסט, דיא פיס האָבען איהם שטארק געבראָכען.

— טראָשקע טעבע ליפשע? האָט איהם דער מוזשיק ווייטער א מאָל גע־פרעגט און טאקי בנשימה אחת א מאך גיטאָן סאָפּ, הייטא, סאָפּ!

— ליפשע. רק ריבי מאָי אי, אי, אי! האָט בנימין גיענטפערט וויא ער האָט נעביך געקענט און איהם געוויזען אויף דיא פיס.

— איזווידקי טי זשידקאָ?

— איזווידקי טי זשיטקע? ! האָט בנימין געמאכט מיט א ניגון וויא אמהפך־פשטאָ, יא ניאָמקא, בניאמקא אוב טונעיאדעווקוא! ?

— טי איז טונעיאדעווקי? קאזשי־זשע שטשאָ טי וויטאראשטשיל נא מעני אָטשי אי גליאניש יאק שילאָני. אליע מאָזשע טי טאקי אי שילאָני. טראסצאָ טוואָאי מאטערי. סאָפּ, הייטא, סאָפּ!

— יאָ, סטייטש, יא טעבי לכתחלה קאזאטע, יא ניאָמקע סאם אוב טונעיא־

דרעווקו! האָט בנימין געענטפערט, געמאכט דערביי א רחמנות פנים, א ווייז געטאָן מיט דער האנד און געבעטען רחמים: גוואלד אוב טונעיאדרעווקע זשינקאָ טעבי דאם משארקע שליש אי שאבאשקאָווע בולקע, אי דאָברע דאנקויעט טעבי.

דער מוזשיק אפּנים האָט זיך אָנגעשטויסען וואָס בנימין מיינט, דאָברי זשידקאָ! האָט ער געזאָגט, זיך געזעצט אויף זיין אָרט מיט דעם פּנים צו דיא אָקסען און געמאכט סאָפּ, הייטא!

אקעגען א פּאָאר שעה ארום איז דער וואָגען ארויסגעפּאָהרען גלייך אויפ׳ן מארק אין טונעיאדרעווקע, ווייבער און מאנסביל האָבען זיך א שאָט געגעבען אקעגען מיט פארשיעדענע שאלות: דער שרייעט: טשויעש סקילקע חאָטשעס זא פיוועו? זא ציבולי? יענער פרעגט: מאָזשע מאיעש קארטאָפּלי, יאיצי? בתוך הבאים קומט איינער מיט א שעלה: משויעש מאָזשע טי באטשיל נא דאָראָגי זשידקאָ? או נאס יעדין זשידקאָ, בניאָמקא, ווטשאָרא פּראפּאל יק אוב וואָדי, און איידער דער מוזשיק האָט אוספּייעט איטליכען צו ענטפערן זיינען דיא אלע ווייבער וויא דיא היישעריקען איבערגעפאלען דעם וואָגען, האָבען אויפגעדעקט דיא סוויטקע און אין איין קול ארויסגעלאָזט א געשריי: בנימין!..... ער איז דאָ! ציפּע קרוינע! בת־שבע ברייגדיל, לויפט גיכער צו זעלדען מיט דער גוטער בשורה, אז איהר שאָרען האָט זיך אָפּגעזוכט! זיא וועט שוין ניט זיין קיין וויסטע עגונה.

סאיז געוואָרען א רעש, א צונויפלויפעניש, גאנץ טונעיאדרעווקע האָט זיך געוויגט, קינד און קיים זענען געלאָפען אָנקוקען בנימינ׳ן. מען האָט איהם פאר־וואָרפען מיט רייד, מיט שאלות, מיט ווערטלאך, מען האָט דערציילט, אז דעם גאנצען נעכטיגען טאָג מיט דער נאכט האָ מען איהם געזוכט, געאקערט, מען האָט איהם שוין געהאלטען פאר א קדוש און זיין ווייב פאר א וויסטע עגונה, פּליצים אין מיטען געטימעל איז דאָס ווייב זיינס צוגעלויפען מיט א געוויין, זיא האָט געבראָ־כען דיא הענד אָנקוקענדיג איהר באשערטען וויא ער ליעגט בלייך און טויט און קען קיין ריהר זיך ניט טאָהן, זיא האָט נעבאך אליין נישט געוואוסט וואָס צו טאָן, צי זאָל זיא איהם שעלטען אויסלאָזען צו איהם איהר שווער ביטער געמיטה, צי זאָל זיא ארויסווייזען איהר פרייד, איהר שמחה. וואָס גאָט האָט זיא, וויסטע עגונה, אויפגעריכט.

אין עטליכע מינוט ארום האָט מען בנימינ׳ן אזוי טאקי וויא ער איז געלע־גען אויפן זאק קארטאָפלעס, געפיהרט צו זיך אהיים איבער דעם מארק מיט א גרויסער פּאראדע, דער גאנצער טונעיאדרעווקער עולם פון קליין ביז גרויס האָט

איהם אָפּגעגעבען כבוד, קיינער האָט זיך נישט געלאָזט בעטען, און איהם בעלייט מיט א רעש, מיט א געשריי: קדוש! קדוש! קדוש.

דער נאָמען קדוש איז בנימינ'ן פון דענסטמאָהל אָן טאקי אויף תמיד געבליעבען, ער האָט געהייסען בנימין דער קדוש און זיין ווייב זעלדע דיא עגונה.

דער טונעיאדעווקער מומחה איז נאָך דעם טאָג טאקי צו בנימינ'ן געקומען, און האָט איהם געגעבען ראטוניק מיט אלע תחבולות, וואָס איז נאָר מעגליך געווען. ער האָט איהם געשטעלט באנקעס אי פּיאיווקעס, אויך אין גאנצען איהם אָפּגעגאָלט און געזאָגט פארין אוועקגאנג, אז נאָך דיא אלע מיטעל וועט ער אים־ירצה־השם געגעזען ווערען און וועט נאָך מאָרגען קענען, אויב ער וועט כח האָבען, געהן גומל בענטשען אין בית מדרש אריין.

וויא בנימין סקאָמפּאנייעט זיך מיט סענדעריל דער יודענע.

דיא דאָזיגע מעשה, וואָס מיט בנימינ'ן האָט זיך געטראָפען, וואָס האָט אָנגעמאכט אזוי פּיעל יסורים זיין ווייב, אזוי פּיעל לייטישע רייד אי אין דער שטאָדט אי דאָרטען אונטערן אויוועז אי אויף דער אויבערשטער באנק האָט אין פלונק, דאכט זיך, בעדארפט אויף אויביג פון איהם ארויסשלאָגען דעם געדאנק פון זיין נסיעה אין דיא ווייטע מקומות, נאָר אָבער א טעות, פארקעהרט עס האָט נאָך אין איהם דעם דאָזיגען געדאנק ערשט בעסער אריינגעשלאָגען. ער האָט פון דענסמאָל אָן אויף זיך געקוקט מיט דרך ארץ וויא אויף א מענשען, א געניטען, וואָס איז געגנוג אין זיין לעבען אויסגעשטאנען, ער איז ביי זיך געווען צעהען מאָל טהייערער פאר זיין בעהארצקייט, פאר זיין שטארקייט, מיט וועלכער ער איז אויסגעשטאנען אזוי פּיעל שווערע פּראָבעס און גובר געווען אין גאנצען דיא טבע זיינע. ער האָט אָנגעהויבען זיך צו האלטען פאר א גיבור, פאָר א חקרן, וואָס האָט א ידיעה אין אלע שבעה חכמות, וועלכע עס געפינען זיך נאָר אין דעם „צל עולם" וואָס האָט זיך אָנגעלייענט וויא אפויק אין אזעלכע מיני ספרים און ווייסט וואָס אויף דער גאנצער וועלט טהוט זיך. ער האָט אָנגעהויבען אליין אויף זיך א מבין צו ווערען און זיך אליינצובעדויערן וואָס ער, אזא מענש וויא ער, געפינט זיך נעביך כשושנה בין החוחים, וויא א ריעז צווישען דערנער, וואו? אין טונעיאדעווקע, אין אזא העק, צווישען פּראָסטע מענשען, וואָס פערשטעהען נישט און ווייסען נישט פון זייער לעבען צו זאָגען! דיא לייטישע רייד און דיא ווערטלאך, וואָס זענין איבער איהם געפאלען, זיי האָבען אדרבה איהם ערשט געטריעבען

אין וועג אריין. עס האָט איהם זיך געלוסט וויא צום גיכסטען אוועק פון טונעיא־דעווקע. וויא דערלעב איך שוין, פלעגט ער אלץ טראכטען, זיך אוועקצולאָזען אהין וויט, און קומען בשלום צוריק מיט ישועות און נחמות אויף יודען, מיט כבוד און מיט א גוטען נאָמען אין דער וועלט, און דערנסטמאָל וועט גאנץ טונע־יאדעווקע וויסען, פון קליין ביז גרויס, וואָס איך בנימין בין, וואָס איך בנימין בעטייט......

בנימינ'ן האָט לעת עתה אָפּגעהאלטען פון דער נסיעה נאָר דיא דאָזיגע קליי־נע מניעות: ערשטענס וואו נעהמט מען אויף הצאות ? ביי איהם אליין האָט קיין מאָל זיך נישט געפונען קיין גראָשען איקעשענע. ער פלעגט תמיד זיצען ליידיג אין בית-המדרש און זיין פלוניתטע איז געווען דיא אשת חיל, דיא פרנסה געבע־רין פון א נאס אפטייקעל, וואָס זיא האָט זיך געמאכט באלד נאָכ'ן קעסט אראָפּ־געהענדיג, און מישטעהענס געזאָגט, וואָס דאָס גאנצע קלייטעל האָט אָנגעטראָ־פען; ווען זיא זאָל דערביי נישט געווען ארבייטען זאָקען, נישט פליקען ווינטער ביז שפעט אין דער נאכט פעדערן, נישט פרעגלען אויף צו פערקויפען פסחדיג שמאלץ, נישט איינהאנדלען א מאָל אין א מארק טאָג־טאָג ביי איהרע בעקאנטע מוזשיקעס קיין מציאות, וואָלט נישט געווען מיט וואָס דיא נשמה צו דערהאל־טען. פארקויפען עפּעס פון שטוב־זאכען ? נאָר וואָס אָבער האָט דאָרט זיך געפור־נען ? א פּאָאר מעשענע לייכטער, וואָס זיינען זעלדען געבליעבען ירושה פון איה־רע עלטערען, אין וועלכע זיא בענטשט ליכט, שייערט עס תמיד און זיך דערמיט שטארק מהנה. קיין ציהרונג האָט זיא ניטי חוץ א זילבערן רייפעלע מיט א פעריל פון איהר מאמעס שטערענטיכעל, וואָס דאָס ליגט ביי איהר פארשלאָסען און טהוט עס אָן נאָר א מאָל בשעת א גרויסע שמחה אָדער בשעת א מזל־טוב אָפּגעבען. פארקויפען זשע עפּעס פון זיינע חפצים ? גאָר אין גאנצען האָט ער געהאט א שבת'דיגע אטלעסענע קאפּאָטע נאָך פון דער חתונה אָן, צוהאקט צופאלען פּאָ־רענט אי הינטען און דער געלער אונטערשלאק האָט ארויסגעקוקט. ער האָט גע־האט פראוודע אי א טולעפיל, נאָר אונטען איז ער געווען אין גאנצען אָפּגעבא־רעט, דער קאָלנער מיט גאָר נישט בעליינגט. בשעת זיין חתונה האָט דער טאטע זיינער, איהם צו לאנגע יאָהר, געהייסען נישט זשאלעווען, אדרבה מאכען א לאנ־גען קאָלנער פון דער פולער האנד און אָפּסטעפען איהם לעת־עתה פון אויבען מיט א שטיק אונטערשלאק. וואָס איז געבליעבען יתור פון זיי קאפּאָטע און האָט דערביי זיך מתחייב געווען צו בעליינגען דעם קאָלנער מיט פייא איה"ש שפּעטער ביים סילוק'ן דעם מותר פונם נדן. דעם נדן אָבער האָט ער נישט געסיליקט און

דער קאָלנער איז געבליעבען אזוי וויא ער איז געווען ביז דעם היינטיגען טאָג...
צווייטענס האָט בנימין ניט געוואוסט וויא מען רייסט זיך ארויס פון דער היים, איבערשמיעסען מכח דער נסיעה מיט זיין פלוניתטע און ארויסזאָגען איהר דיא גאנצע זאך בפירוש? חלילה וחס! וואָלט געוואָרען א ליארעם, א געפילדער, זיא וואָלט איהם אָפגעווײנט מיט טרעהרען אום איהם געהאלטען זיכער פאר ריין משוגע, וואָרום וויא האָט א יודענע שכל אזעלכע ענינים משיג צו זיין? א יודענע, אז זיא איז שוין אפילו גאָר דיא אשת חיל, איז זיא דאָך פאָרט נישט מעהר וויא א יודענע. וואָס דער מינדסטער מאנסביל האָט אין נאָגעל, האָט זיא נישט, און קען עס גאָר ניט האָבען, דיא פיינסטע און דיא קליגסטע יודענע אפילו אין איהר קאָפּ.... אוועקגעהן זשע בשתיקה און דעם זיי־געזונט פארגעסען? איז עפּיס אויך פּריקרע, דאָס איז אביסעל מעשה ליטוואק, ווידער זשע בלייבען זיט־צען אין דער היים און אָפּזאָגען זיך פון דער גאנצער נסיעה? דאָס איז ריין אונ־מעגליך. עס הייסט אזוי פיעל וויא אָפּזאָגען זיך צו לעבען, דיא נסיעה איז בנימנ'ן געוואָרען דיא צווייטע נאטור, וויא א יוד מוז דריי מאָל אין טאָג דאווענען אזוי האָט ער געמוזט איטליכע רגע אין דער נסיעה טראכטען. אפילו אין שלאָף איז זיא איהם פון זינען ניט ארויס און האָט איהם זיך שטענדיג געחלום'ט, זיא האָט טיעף איינגעוואָרצעלט איהם אין הארץ און זיך בעשעפטיגט געמאכט מיט זיינע אויגען און אויערן אזוי, אז ער האָט אויפגעהערט צוזעהען אי צוהערען דאָס אלסדינג, וואָס פאר איהם, ער האָט נאָר געזעהען אי געהערט דאָס וואָס טוט זיך דאָרט, דאָרט העט וויט אין יענע מקומות, נישט איין מאָהל פלעגט ער אין א שמיעס מיט עמעצין פּלולים ארייננמישען: הינדיא, סמבטיון. אנטיקו'דאָ, פּי־פּערנאָטער, לינדענוואָרעם, אייזעל, מוילאייזעל, באָקסאָר, כצפּיחית, טערק, טאָ־טער, גזלן וכדומה נאָך אזעלכע ווערטער. דיא נסיעה האָט געמוזט געמאכט ווער־רען, נאָר וואָס טהוט מען מיט דיא מניעות. דאָס האָט ער זיך קיין עצה נישט גע־קענט געבען. ער האָט געפיהלט אז ער בעדארף האָבען איינעם, מיט ועמען ער זאָל קענען מכח דעם זיך מישב זיין.

איש אחד היה בטונעיאדרעווקע, איין מענש איז געוועזן אין טונעיאדרעווקע ושמו סענדעריל און ער האָט געהייסען סענדעריל, נאָך זיין עלטערזיידען רב סענ־דעריל. זה הסענדעריל דער סענדעריל היה איש פּשוט איז געווען א פּשוט מענ־שעל. דאָס הייסט א פּראָסטער אָהן חכמות, אין בית המדרש האָט ער געהאט א שטאָט אונטער דעם בעלמעמער, און דאָס אליין איז שוין דער בעסטער סימן, אז ער איז ניט געווען פון דיא טונעיאדרעווקער פיינע בריות, פונם דאָרטיגען צי-

מעס און דער גילדענער פאָן. דיא שמיעסען אין בית המדרש אָדער ערגיץ אנדערש פלעגט ער דאָס רוב צו הערען שטיל, וויא א זייטיגער פּארשוין אָדער א וואָלניע סלושאטעל. נאָר פלעגט ער א מאָהל זיך אָנרופען א וואָרט האָט ער אָנגעמאכט א גרויס געלעכטער, נישט מחמת דרינען איז געלעגען עפּיס א ווילדע חכמה אָדער א גרויסע המצאה, ניין, נאָר גלאט זיינס א וואָרט האָט עפּעס געמאכט לאַכעדיג. חאָטשע ער האָט עס נעביך געזאָגט גאנץ פּשוט בתמימות און האָט כלל נאָר נישט געמיינט יענעם דערמיט לאכעדיג צו מאכען, אדרבה, אז מען פלעגט לאכען, פלעגט ער אויסשטעלען א פּאָר אויגען און אָנקוקען פאר וואָס מען לאכט, פאראיבעל האָבען דערפאר פלעגט ער קיין מאָהל ניט. ווארים ער איז בטבע געוועזן א גוטער, א פּאָקאָרנער, וויא עס גיט זיך א מאָהל אוים א פּאָקאָרנע קיה, ער האָט גאָר נישט געוואוסט אז מען בעדארף פאראיבעל האָבען. יענער לאכט, נוא מילא לאָז ער זיך לאכען, מסתמא האָט ער דאָך הנאה. דאָך מוז מען מודה זיין, אז אין סענדערלים א וואָרט איז א מאָל געלעגען טאקי איין אמת גלייכער איינפאל חאָטש ער אליין האָט עס גאָר אזוי ווייט נישט געמיינט און עס געזאָגט גלאט בתמימות, מיט איהם פלעגט מען ליעב האָבען קאטאָוועס צו טרייבען. דער גרעסטער טהייל בערליך אין תשעה־באב זענין אין זיינע פּאות איינגעפּלאָנטעט געוועזן. דער בעסטער חלק קישעליך, וועלכע מען ווארפט הושענא רבה ביי דער נאכט ביים אויפזיין, איז איהם אָנגעקומען, אקעגען זשע דער קליינסטער חלק רעטשען קיכעל און בראנפען פון תיקון אָדער גלאט אזוי בראנפין איז ווידער טאקי אין איהם אָנגעקומען. הכלל סענדעריל איז תמיד און אומעטום געוועזן דאָס כפּרה הינדעל, און מחמת דעם האָט ער טאקי בעקומען א צונעמעניש: סענדעריל דאָס כפּרה הינדעל, סענדעריל איז בטבע נישט געוועזן, וויא אנדערע, קיין עקשן, האָט איינער געזאָגט אזוי איז פון זיינעטוועגען רעכט געוועזן אזוי. סענדעריל האָט געטאָהן יענעמס רצון, נישט מחמת מבטל צו זיין זיין רצון כדי יענער זאָל דערפאר מבטל זיין זיין רצון פאר זיין רצון, נאָר גלאט פּראָסטע איז מאָסטע ער האָט געטאָן יענעמס רצון. וואָס ארט עס מיך? איז זיין שטייגער געוועזן צו זאָגען, וואָס פאר א דאגה האָב איך? דוא ווילסט דוקא אזוי נו זאָל זיין אזוי. צווישען יונגליך איז סענדעריל געוועזן א יונגעל, ער פלעגט עפּטערס געהן, שמיעסען, זיך שפּיעלען מיט זיי אין איינעם און האָבען דערפון תענוג צווישען זיי איז סענדעריל באמת געוועזן וויא א פּאָקאָרנע בהמה וואָס לאָזט צו זיך צו קינדער, זיי זאָלען אויף איהר רייטען און איהר קראטצען דיא מאָרדע, קונדסים פלעגען איהם קריכען אויפן קאָפּ און צופּען איהם ביים בערדיל, אנדערע פלעגט עס א מאָל ארען

און פלעגען אָנשרייען: תרבית שקצים פאר איין עלטערן פאר א יודען מיט א באָרד! וואָס צופּט איהר איהם דאָס בערדיל? ! נישקשה, נישקשה, פלעגט סענדעריל זיך אָנרופען, וואָס אַרט עס מיך? וואָס פאר א דאגה איך האָב? זאָלען זיי מיך א ביסעל קראַטצען, ביי זיך אין דער היים האָט סענדעריל נעביך קיין האָניג ניט געלעקט. זיין ווייב איז געגאַנגען אין ספּאָדיק און ער האָט ביי איהר געהאַט א וויסטע, ביטערע דאָליע, זיא פלעגט איהם האַלטען אין דער מורא, א מאָל דערלאַנגען א זעטץ און ער נעביך האָט עס געמוזט מקבל באהבה זיין. אונטער א יום טוב פלעגט זיא איהם אנידערשטעלען אויסוואַשען דיא שטוב און אונטערבינדען איהם דאָס בערדיל מיט א טיכעל, ער פלעגט איהר שיילען קאַרטאָפּלעס, קאַטשען און בראָקען לאָקשען, אָנפילען פיש, אָנטראָגען אי אריינלייגען אין אויוועון האָלץ און אונטערהייצען, אקוראַט וויא א יודענע, דעריבער האָט מען איהם טאקי אויך גערופען סענדעריל דיא יודענע.

אָט דעם סענדעריל דיא יודענע האָט אונזער בנימין אויסגעקליבען איהם צו עפענען דאָס הארץ און מיט איהם זיך שואל בעצה זיין וואָס ער זאָל טאָן. דער טעם דערפון, פאר וואָס גראָד סענדעריל? איז דער: ווייל בנימין האָט תמיד געפיהלט צו איהם עפּיס א שטיקעל ליבשאפט. סענדעריל איז אין פיל זאכען איהם זעהר געפעהלען, ער האָט אין א סך ענינים זיך מיט איהם אויסגעגלייכט און פלעגט א מאָהל אין שמיעס מיט איהם זיך פשוט מחיה זיין. מעגליך אפשר נאָך אי צוליעב דעם אויך וואָס בנימין האָט גערעכענט דארויף וואָס סענדעריל איז קיין עקשן נישט. ער סענדעריל, וועט זיין פּלאַן אָננעהמען און איהם נאָכגעבען אלסדינג, וואָס ער וועט איהם זאָגען. און אויב סענדעריל וועט אפשר אין עטליכע פונקטען זיך איינשפּארען, וועט ער איהם מיט גאָטש הילף און מיט זיין חלקת הלשון גובר זיין......

ויהי כבוא בנימין לסענדעריל און אז בנימין איז געקומען צוא סענדערלין האָט ער איהם געטראָפען כשהוא יושב על ספסל החלב וקולף קארטאָפּלעס, ווי ער זיצט אויף דער מילכידיגער באנק און שיילט קארטאָפּלעס. איין באַק האָט איהם שטארק געפלאַמט און אונטערן אויג איז איהם געוועזן בלויא מיט א גראבעל, עפּיס וויא מען דערלאַנגט א קרעל מיט א נאָגעל. ער איז געזעסען וויא א נעבטיגער, בעטריבט און פעראומערט וויא א יוגענד, וואָס דער מאַן איהרער האָט זיא אוועקגעוואָרפען און איז אוועקגעגאַנגען למדינת הים, אָדער וויא איין אשה, וואָס דער מאַן האָט איהר דערלאַנגט א פּאַטש.... סענדעריל'ס ווייב איז ניט געוועזן אין דער היים.

— גוט מאָרגען סענדעריל! וואָס ביסט דוא שערדצע אזוי בעטריעבט? האָט בנימין געזאָגט אריינקומענדיג און געוויזען סענדערלין מיט א פינגער אויף דער באק. הא, ווייטער זיא? וואו איז זיא, דיא בחורטע?

—אין מארק.

—גאנץ גוט! האָט בנימין כמעט א געשריי געטאָהן פאר גרויס שמחה. לייג אוועק, נשמה מיינע, דיינע קארטאָפּלעס און קום מיט מיר אין אלקער אריין. דאָרט איז קיינער נישטאָ? קיין שומר מיט דיר בעדארף איך איצט נישט האָבען, איך וויל דיר ענטפּלעקען מיין הארץ. איך קען מיר שוין נישט איינהאַל־טען, עס קאָכען אין מיר דיא געבליטען, אך גיכער סערדצע גיכער, זיא קען נאָך אָנקומען און אונז שטערען איידער מיר וועלען פארטיג ווערען.

—וואָס ארט עס מיך? דוא ווילסט טאקי ניך זאָל זיין ניך, וואָס פאר א דאגה איך האָב? האָט סענדעריל זיך אָנגערופען און איז אריין אין אלקיר.

—סענדעריל! האָט בנימין אָנגעהויבען מיט אזא שמיעס, זאָג מיר, דוא ווייסט וואָס אויף יענער זייט טונקעלדעס אדעווקע איז?

— איך וויים. דאָרט איז דיא פריטשעפּע וואו מען בעקומט א מאָל א גוט ביסעל בראנפּין.

— דוא ביזט א נאר, איך מיין ווייטער, א סך ווייטער.

— נאָך ווייטער פון דער פריטשעפּע? ! האָט סענדעריל פערוואונדערט זיך אָנגערופען, ניין, ווייטער דערפון וויים איך ניט. און דוא בנימין ווייסט?

— אויב איך וויים? א שאלה אביסעל אויב איך וויים? דאָ איז ערשט דאָ א וועלט? האָט בנימין א זאָג געטאָהן מיט התלהבות גלייך וויא קאָלומבוס בשעת ער האָט ענטדעקט אמעריקא.

— וואָס זשע איז אזוינס דאָרטען?

— דאָרטען, דאָרטען. האָט בנימין זיך צופלאקערט. פּיפּערנאָטער! לינ־דענוואָרעם!.....

—דער לינדענוואָרעם, מיט וועלכען שלמה המלך האָט געשניטען דיא שטיי־נער צום בית המקדש? האָט סענדעריל אריינגערוקט זיין וואָרט בתמימות.

—יאָ, נשמה מיינע, יאָ, דאָרט איז ארץ ישראל, דאָרט איז יענע מקומות... הא, דוא וואָלסט געוואָלט זיין דאָרט?

— און דוא וואָלסט געוואָלט?

— א שאלה אביסעל! איך וויל סענדעריל, איך וויל און וועל טאקי דאָרט באלד זיין.

—איך בין דיר מקנא בנימין. דוא וועסט עס דאָרט זיך אָנעסען אביסעל מיט באָקסאָרען און מיט טייטלען. הא הא!

—דוא סענדעריל קאָנסט עס אויך עסען וויא איך. דוא האָסט אין ארץ ישראל אזא חלק וויא איך.

— חלק האָב איך טאקי. נאָר וויא קומט מען אָבער אהין? דאָרט איז דאָך דער תוגר.

— דערצו סענדעריל איז דאָ א תרופה, זאָג מיר, סערצע, דוא ווייסט עפּיס פון דיא רוזיטע יודליך?

—איך האָב אָנגעהערט גענוג מעשיות איבער זיי אונטערן אויוועז, נאָר וויסען אקוראט וואו זיי זיצען און וויא מען קומט צו זיי, דאָס ווייס איך נישט. איך זאָל וויסען מסתמא וואָלט איך דיר אויך מודיע געווען. פאר וואָס נים? וואָס ארט עס מיך?

— הע הע! זעהסט־דוא און איך ווייס, האָט בנימין געזאָגט מיט גדלות און ארויסדערטאפּט פון קעשענע דעם „שבחי ירושלים“. זעהסטו אָט וואָס דאָ שטייט איך וועל דיר עס לייענען.

„אז איך בין געקומען קיין ברוט"י, אזוי שטעהט געשריעבען, האָב איך גע־פונען פיער יודען פון בבל. האָב איך גערעדט מיט איינעם פון זיי וואָס האָט פערשטאנען לשון קודש און האָט געהייסען ר' משה, האָט ער מיר דערציילט גאנץ אמתע זאכען פון טייך סמבטיון אז ער האָט געהאָרכט פון ישמעאלים וואָס האָ־בען איהם געזעיהן און אז דאָרט זענין דאָ דיא בני משה. אויך זאָגט ער ווייטער: „אז דער נגיד האָט מיר דערציילט, אז א יאהר דרייסיג אין דעם איז בייא איהם איינגעשטאנען איינער וואָס ער איז געוועזן פון שבט שמעון, און ער האָט געזאָגט אז אין זיין מקום זענין דאָ פיער שבטים, איינער פון זיי איז דער שבט יששכר, וואָס איז זיך עוסק אין תורה און פון דעם שבט איז דאָ א מלך איבער זייא“. חוץ דעם שטעהט נאָך בפירוש, אי אין דעם דאָזיגען ספר „מסעות בנימין“ אָט דיא ווערטער: פון דאָרט איז א מהלך פון צוואנציג טעג צו דיא בערג ניסבון, וואָס אויף דער טייך ג ו ז ן. אין דיא בערג ניסבון זענין דאָ פיער שבטים: דער שבט זבולון, דער שבט אשר און דער שבט נפתלי, זיי האָבען מדינות און כרכים און די בערג. פון איין זייט נעהמט זייא ארום דער טייך גוזן, זייא האָבען נים אויף זיך קיין יאָך פון דיא אומות. נאָר איין מלך איז דאָ איבער זייא און ער הייסט ר' יוסף אמרכלא הלוי. און זייא האָבען א ברית, א בונד מיט דעם כופר אל־תור"ך. „א חוץ דעם שטעהט נאָך און נאָך זאכען וועגען דיא בני רכב אין דעם לאנד

תימא, וואָס זיי האָבען איבער זיך א יודישען מלך און פאסטען און בעטען גאָט אויפן גלות ישראל, נוא, וואָס דיינקסט דוא, סערדצע, אז זייא וואָלטען א שטייגער פלוצלים דערזעהן מיך, מיך זייער ברודער בנימין פון טונעיאדעוופקע קומט צו זייא צו גאסט? הא, וואָס דיינקסט דוא סענדעריל? אדרבה זאָג, איך בעט דיך, וואָס זאָגסט־דוא דערצו?

— זיי וועלען פשוט זיך מחיה זיין, זאָג איך דיר בינימין, א קאטאָוועס אזא גאסט, אזא טהייערער גאסט! איטליכער וועט דיך פארבעטען צו זיך אויף א מאָהלציים. דער מלך אמרכלא מסתמא אויך. לאָז זייא דאָרט חאָטש פון מיר גאָר פריינטליך גשריסען. איך זאָל קענען וואָלט איך חלעבין אויך מיט דיר אהין געגאנגען.

— הא! האָט בנימין א מאך געטאָן פארפלאמט פון א נייעם געדאנק. וואָס איז איהם איינגעפאלען. הא! טאָמיר באמת טאקי סענדעריל. סערדצע, וואָלסט־דוא מיט מיר אין איינעם געמאכט דיא נסיעה. נארעלע. אצינד חלעבין האָסט־דוא זעהר א גוטע געלעגענהיים. איך געה אבלייז אהין וועל איך דיר מיטנעהמען. נארעלע איינער, אין צווייען איז היימליכער. טאָמיר וועל איך דאָרט, א קשיא אויף א מעשה. וועדען מלך וועל איך דיך מאכען, חלעבין, פאר א משנה למלך. נא דיר מיין האנד תקיעת־כף! וואָס וועסט דוא, נאַרעלע, דאָ זיטצען און ליידען גלות נעביך פון דיין פלוניתטע, דיא רשע׳טע. קוק אָן וואָס פאר א באק נעביך דוא האָסט. דוא האָסט דאָך בייא איהר א וויסטע, פינצטערע דאָליע. חלעבין סענדעריל קום. וועסט נישקשה קיין חרטה נישט האָבען.

— טאָ. האָט געזאָגט סענדעריל, אויב דוא ווילסט דוקא אזוי, זאָל זיין אזוי. אי זיא? וואָס פאר א דאגה איך האָב? א נאר וואָלט איך בעדארפט זיין איר זאָגין וואָהין איך לאָז מיך אוועק.

— נשמה מיינע, לאָמיך דיך א קיש טאָן! האָט בנימין ארויסגעלאָזט מיט גרויס שמחה און פאר ליבשאפט ארומגענומען סענדעריל דיא יודענע. דוא האָסט מיר סערדצע מיט איין וואָרט פארענטפערט א קשיא, א קלאָטץ־קשיא. איך זאָג איצט אויך אזוי וויא דוא: אי זיא?־ מיינע, מיין איך, וואָס פאר א דאגה איך האָב? ס׳איז אָבער דאָ נאָך א קשיא וואו נעהמט מען אויף הוצאות.

— אויף הצאות? דוא ווילסט דען זיך אויסקליידען, בנימין, אָדער איבערניטצעווען דיין קאפאָטע. הערסט־דוא, און איך וואָלט געזאָגט, מען בעדארף חלעבין נישט. אין וועג איז אדרבה גלייכער אלטע קליידער. דאָרט וועלען מיר מסתמא בעקומען נייע שיינע קאפאָטעס.

— יאָ טאקי אמת, דאָרט האָב איך שוין קיין דאגה נישט. מען בעדארף דאָך אָבער לעת־עתה ביז דאָרט האָבען עפּיס געלד פּראָסט אויף צועסען ?

— וואָס הייסט, בנימין, אויף־צועסען ? דוא האָסט דען בדעה מיטפיהרען מיט זיך א קעך ? צו וואָס ? נישטאָ דען אויפן וועג קיין קרעטשמעס, קיין הייזער ?

— איך פערשטעה דיך, סענדעריל, נישט וואָס דוא מיינסט, האָט בנימין פארוואונדערט זיך אָפּגערופען.

— איך מיין, האָט סענדעריל גיענטפערט בתמימות, אבי ס'איז דאָ נאָר הייזער, קען מען אין איין וועג טאקי געהן איבער דיא הייזער. וואָס טהוען דען אלע אנדערע יודען ? היינט געהן א טהייל צו יענע אין דיא הייזער דערנאָך געהן יענע פון זייער זייט צו אנדערע אין דיא הייזער. ס'איז דאָך א יודישע זאַך, נאָר א גמילות חסד....

— דוא ביסט חלעבין גערעכט ! האָט בנימין א זאָג געטאָהן בשמחה. אצונד איז מיר ליכטיג געוואָרען אין דיא אויגען. אויב אזוי, בין איך ברוך השם אין גאַנצען פארטיג און פארזאָרגט מיט אלסדינג. נאָך מאָרגען טאקי, גאנץ פריה אז דער עולם וועט נאָך שלאָפען קענען מיר אוועקגעהן. פארליהרען צייט איז חלעבין איין עברה. דוא ביסט מוסכם ?

— דוא ווילסט מאָרגען, זאָל זיין מאָרגען, וואָס פאר א דאגה איך האָב ?

— מאָרגען גאנץ פריה, הערסטו סענדעריל ?, וועל איך שטילערהייט ארויס־געהן פון דער היים. לעבין דער פּוסטער ווינטמיהל דאָרט וועל איך אויף דיר וואר־טען. געדיינק זשע סענדעריל, מאָרגען גאנץ פריה זאָלסט דוא אהין ארויסקומען. געדיינק זשע, האָט בנימין נאָך א מאָל איבערגעחזערט און שוין געוואָלט אוועקגעהן.

— ווארט נאָך בנימין, ווארט אביסיל ! האָט סענדעריל געזאָגט, זיך גע־באָברעט איבער דער בוזעם־קעשענניע פּונם לייביל און ארויסגערטאַפּט פון דאָרט עפּיס איין אלט פארשוויצט שטיקעל יערכע, ארומגעוויקעלט מיט בענדליך עט־ליכע מאָל הין און צוריק און פערקניפּט אוודאי מיט א צוואנציג קניפּלאך. זעהסט־דוא בנימין, אָט דאָס קניפּעל האָב איך אוספּייעט אָנזאמלען אונטער מיין ווייב פאר דער גאנצער צייט, וואָס איך האָב פאר איהר חתונה געהאט. עס וועט אונז אין דער התחלה צוניטץ קומען, הא ?

— אצינד, סערדצע, ביסט דוא ווערט מען זאָל דיר אויסקישען איטליכם

אבער, איטליכס גליד בעזונדער, האָט בנימין נעזאָגט הויך, לעבעדיג און ארומגע־חאפט סענדעריל דיא יודענע.

— אַ פארהאפט זאָלסט־דוא ווערען! קוקט נאָר אָן, איך בעט אייך, דאָס גרויסע ליבשאפט וויא מען נעהמט זיך אזוי ארום, און דאַ אין שטוב שטעהט א ציג און עסט דיא קארטאָפלעס! האָט זיך פלוצים געהערט א געשרייא.

— דאָס געשרייא איז געווען פון סענדערילס פלוניתטע, זיא איז געשטאנען אָנגעצונדען אין איין פייער, מיט איין האנד געוויזען אויף דער ציג און מיט דער אנדערער גערופען צו זיך סענדערלין, סענדעריל האָט מיט איין ארפּגעלאָזטען קאָפּ זיך געלאָזט פאמעליך אריינגעהן אין שטוב גלייך וויא א פארזינ־דיגט קינד וואָס מען וויל איהם מקיים פסק זיין. ז

— שטארק זיך, נשמה מיינע, דאָס איז איהר שוין דאָס לעצטע מאָל, גע־דיינק זשע מאָרגען.... האָט בנימין שטילערהייט איינגערייטמט סענדערלין אין אויער און וויא א קעטצעלע זיך ארויסגערוקט פונם שטוב.

וויא בנימין מיט סענדערלין פארלאָזען טונעיאדעווקע.

אויף מאָרגען גאנץ פריה איידער דער פאסטוך האָט נאָך פארנומען דיא בהמות אין דער טשערעדע אריין איז אונזער בנימין שוין געשטאנען גרייט לע־בין דער ווינטמיהל מיט א פעקיל אונטערן אָרם. אינעווענינ אין דעם פעקיל איז געלעגען אלע זאכען, וואָס זענין נייטיג געווען צו דער נסיעה היינו: טלית און תפילין, א סידור דרך החיים, א חוקיל, א תהילים און יענע אלע ספרים, אָהן וועל־כע ער האָט זיך נישט געקענט ריהרען אזוי וויא א בעל מלאכע אָהן זיין געצייג. דיא שבתדיגע קאפּאָטע זיינע איז אויך דאָרט געלעגען מען מוז דאָך פאר דער וועלט א פנים האָבען און יוצא זיין פאר לייט. אין קעשעניע האָט ער געהאט א פופצעהנטהאלבען גראָשען, וואָס ער האָט פארן אוועקגאנג ארויסבעקומען בייא זיין פלוניתטע אונטער דער קישען. הכלל ער איז געווען ברוך השם פאר זאָרגט מיט אלסדינג און שוין געקענט זיך לאָזען אין וועג אריין.

דיא זון איז דערווייל אויפגעגאנגען זעהר שיין און האָט אראָפּגעקוקט מיט איהר ליכטיגען פנים אויף דער וועלט. איין קוק איהרער האָט צוא געגעבען א שטיק געזונד, מחיה געווען איטליכע זאך בעזונדער.ביימער און גראָז האָבען עפּיס וויא זיס געשמייכעלט איידער דיא גרויסע טרעהרין טויא פון ביי־נאכט זענין זיי נאָך נישט אויסגעטריקענט, אקוראט וויא קליינע קינדער צולאכען זיך פלוצלים פרעהליך אין מיטען געוויין פון א בליטשעדיג טשאטשקעלע, בשעת טרעהרען ווי דיא באָבען שטעהן זייא נאָך אין דיא אויגען. דיא פעלדפייגעליך האָבען געשווינד

זיך געטראָגען אין דער לופט, געשפּילט און געזונגען ארום בנימינ׳ן. גלייך וויא זייא וואָלטען געזאָגט: קומט, לאָמיר זינגען אי שאלען און דערפרייען דעם פיינעם פארשוין לעבין דער ווינטמיהל! דאָס איז בנימין אליין, דאָס איז בנימין דער טונעיאדעוועקער, דער אלכסנדר מוקדון פון זיין צייט, וואָס ער פארלאָזט זיין פאָטער לאנד, ווארפט אוועק ווייב און קינדער און געהט אין גאָטס שליחות וואָהין דיא אויגען טראָגען! אָט שטעהט דער גרויסער בנימין, וואָס ער איז וויא דיא זון ארויס פון זיין געצעלט און פרייט זיך וויא א גבור צולויפען אין וועג מיט זיין פעקיל אין דער האנד! ער איז שטארק וויא א לעמפּערט און גרינג וויא איין אָדלער צוטאָן דעם רצון פון אונזער פאָטער אין הימעל! זינגט שפּילט: טרילילילי, טרריל, טריל! שאלט זינגט און דערפרייעט זיין הארץ!... בנימינ׳ן איז טאקי באמת פרייליך געוועזן אויפן הארץ, ער האָט בייא זיך געטראכט: „איך בין דאָך דער גליקליכסטער מענש אויף דער וועלט, וואָס פעהלט מיר אָהן עין־הרע? וואָס געהט מיר אָפּ? מיין ווייב האָב איך, געלויבט איז השי״ת, פארזאָרגט. זיא האָט א שטיקעל פּרנסה. איך אליין בין א פרייער פויגעל. גלייך וויא דיא אלע פעלדפייגעליך דאָ. דיא גאנצע וועלט איז פאר מיר אָפען. מיט מיין געניטשאפט, מיט מיין בעהארצקייט און מיט מיין שטיקעל ידיעה אין דיא שבע חכמות וועל איך נישקשה ערגיץ נישט פארפאלען ווערען. הייגט דערבייא בין איך דאָך עפּיס א יוד, א שטיקעל בעל בטחון, אוועקגעלייגט שוין אלע מעלות אין דער זייט לעבען דאָך יודען אָפּ א וועלט מיט בטחון אליין און גאָט פיהרט זייא אויס.

בנימין איז עפּיס זעהר גוט געוועזן אויפן הארץ אזוי, אז דיא לעפצען זיינע האָבען זיך גיעפענט און ער האָט בנעימותדיג אויפן בייא־קול אונטערגעזונגען א מארש פונם מלך עליון. זיין מארש האָט זיך פארמישט מיט דעם געזאנג פון דיא פיינעליך, מיט דעם זזשען פון דיא פליגלען. מיט דעם שמוטצערען פון דיא גרילען און האָבען אין א קאָנצערט זיך דערהייבען ביז צום כסא הכבוד פון זיין ליבען נאָמען הויך הויך אויף דעם אויבערשטען הימעל!

דערוויי איז א וועק א היבשע צייט און סענדעריל איז נאָך נישטאָ דאָס האָט אָנגעהויבען בנימינ׳ן אביסיל צוארען און צושטערט זיין שמחה ער האָט געקוקט אין אלע זייטען, זיך ארויסגענומען דיא אויגען קוקענדיג, נאָר אומזיסט דיא מיה מען הערט נישט מען זעהט נישט, ניטאָ סענדעריל! האָט איהם אפשר דען דיא רשעטע זיינע מכבד געוועזן מיט עפּיס א מלאכה? נאָר דערצו איז נאָך אָבער איצט נישט דיא יִיט, גאנץ טונעיאדעוועקע שלאָפט נאָך אצונד געשמאק. קארטאָפלעס הייבט מען אָן צו שיילען העט שפּעטער, יודענס נעהמען זיך צום וואר־

עֶסֶם ערשט נאָכן אָפּקריגען און אָפּשעלטען זיך מיט דיא מאַנען, ערשט דערנאָך ווען מען שמייסט שוין אַפּ קינדער און מען הייגנט ארוים טריקענען דיא בעבי־כעס... אונזער בנימין האָט ניט געוואוסט וואָס צוטאָן און איהם איז געוואָרען נישט פרייליך שטארק ניט פרייליך. אלכסנדר מוקדון האָט צובראָכען דיא בריק איבער וועלכער ער איז אריבער קיין הינדיאָ, בכדי ער זאָל נישט קענען צוריק געהן. לאָזען־זשע זיך אליין אָהן סענדערלין ? ניין, דאָס איז פריקרע זעהר פריקרע ! סענדעריל איז איהם געווען שטארק נייטיג, זינט ער האָט מיט איהם זיך סקאָמפּענייעט איז איהם עפּיס ליכטיג געוואָרען אין דיא אויגען. אָהן סענדערלין זיך אויסקצולאָזען ואָלט אויסגעקומען עפּים משונה ווילד, עס וואָלט נאָר א פּנים געהאט וויא א שיף אָן א רודער, אָדער וויא א מלוכה אָהן א מיניסטער. פּלוצלים האָט זיך געלאָזט זעהן פון דער ווייטענס עפּים וויא א מענשענגעשטאַלט, דאכט זיך סענדעריל און פאַרט נישט סענדעריל. דאכט זיך נאָר איינע אין א ציצען קליידעל און מיט א טיכעל אויפן קאָפּ. בנימין'ן האָט א טיאָכקע געגעבען דאָס הארץ און איז געוואָרען טוים, בלייך וויא דיא וואנד. איהם האָט זיך גע־דאכט אז דאָס געהט זיין ווייב. ניין זיא געהט נישט, זיא לויפט, זיא יאָגט, אָט קומט זיא צולויפען, חאפט זיך אויף איהם ארויף מיט גרוים כעס, לאָזט צו איהם אוים איהר שווער ביטער הארץ און שלעפּט איהם א היים מיט א יאָמער, א קלאָג. „איין נאָט נאָר ווייסט“ אזוי דערצעהלט בנימין אליין „וויא איך בין דענסטמאָל געשטאנען אין איינע צרות. אין געהאקטע וואונדען, הונדערט פּיפּערנאָטערען וואָלט מיר דענסמאָל ליבער געווען צובעגעגענען וויא מיין ווייב ; ווארים א פּי־פערנאָטער בייסט נאָר דאָס לייב, דעם גוף, און א ווייב בשעת כעס גריזשעט און בייסט דיא נשמה. השי"ת אָבער האָט מיר געשטארקט, איך בין באלד טאקי בע־הארצט אנטלאָפען זיך פארבאָרגען הינטער דער ווינטמיהל און געגלוט דאָרט ווי א לייב גליגט אויף זיין פארצוקונג“. — אין עטליכע מינוט ארום איז בנימין ארויסגעשפרונגען פון זיין פארבאָרגעניש מיט א שרעקליכען שפּרונג און מיט א געשרייא וויא א ריינער משוגענער :

הא סענדעריל !

סענדעריל איז געגאנגען אָנגעטאָן אין א ציצען חאלאטיל. אונטערגעבונדען ביידע באקען מיט א פארשמאָלצענע טיכעל, אונטער ביידע אויגען בלויא, צו־גראבעלט, א שטעקען אין דער האנד און אויף דיא פּלייצעס א היפּש פּעקיל. ער האָט אין בנימינס אויגען געהאט דענסמאָל דעם זיבעטען חן וויא א שיינע אויס־געפּוצטע כלה אין דיא אויגען פונם חתן. בנימין שילדערט זיין שמחה דענסטמאָל

מיט דיא ווערטער: וויא א קינד וואָס גלוסט אויף קוואַלען וואסער, וויא א דאָרשטיגער אין דער מדבר, וואָס געפינט לעבעדיגע, קוועלענדיגע וואסער, וואָס רינט אראָפּ פון א שפּיץ סקאלע אזוי האָט מיין גלוסטיגע לייב זיך גיטאָן טאָן דערפרייען אויף סענדערלין מיין בעשעהרטען מיין געטרייען געזעלען".

— וואָס איז דיא מעשה סענדעריל? וואָס האָסט־דוא געלאָזט אויף זיך אזוי לאנג ווארטען?

— שטייטס איך בין דאָך געגאנגען צו דיר א היים. האָט סענדעריל בתמימות געענטפערט, ביז ווענען איך בין דערגאנגען און ביז וואנען איך האָב איפּגעוועקט דיין זעלדען איז דערווייל אוועק א היבשע צייט.

— אויפגעוועקט זעלדען! האָט בנימין א געשרייא געגעבען משונה ווילד נישט מיט זיין קול. סענדעריל. למאי משוגענער, האָסט דוא אזוינס געטאָן?

— וואָס סטייטש למאי? ! האָט סענדעריל פארוואונדערט זיך אָנגערופען למאי, אז איך האָב דיר פריהער אָנגעקלאפּט אין דער ספּיזשארנע און דוא האָסט זיך נישט אָנגערופען האָב איך מיך גענומען קלאפּען אין דער שטובטהיר סטוק, סטוק, סטוק נוא איז זעלדע, נישט טויט נישט לעבעדיג, אויפגעשטאנען, און איך האָב זיא גיפּרעגט מכח דיר.

— סענדעריל, מיר זענין פערבייא! דוא האָסט פארקאָכט א גוטע קאשע סטייטש זעלדע ווערט נאָך לויפען, זעלדע און וועט....

— אי, שרעק זיך נישט בנימין! זיא האָט מיך אָפּגעשיקט צו אלדע שוואר־צע יאהר מיט אזא כעס גלייך וויא איך וואָלט איהר געקוילעט דיא קאפּאָטע. „געה מיט מיינעם אין איינעם, אין דער ערד ארייןביידע!" האָט זיא געזאָגט און צוגעמאכט דיא טהיר. איך בין א היבשע צייט געבליבען שטעהן אין דרויסען וויא צומישט. דערנאָך ערסט האָב איך מיך דערמאָנט אָן דער ווינטמיל און זיך געשטויסען, דוא מוזט שוין א פּנים זיין דאָ, און דעריבער טאקי האָט א פּנים דיינע געזאָגט: „געה מיט מיינעם אין איינעם, אין דער ערד אריין ביידע" זיא האָט א פּנים, מוז גערדרונגען זיין, געזעהען וויא דוא ביסט אוועקגעגאנגען.

— וואָס, וואָס סענדעריל! זיא האָט געזעהען? אפשר געהט זיא, געהט זיא אפשר?

— חלילה, בנימין! זיא האָט גאָר פארקייטעלט דיא טהיר. אז איך האָב פארן אוועקגעהן ווידער אָנגעקלאפּט און געפּרעגט: זעלדע זעלדע. וואָס זאָגסט־דוא עפּיס אָן צו דיין מאן זעלדע? אָדער האָסט דוא אפשר, א קשיא אויף א מעשה, וואָס איהם מיטצוגעבען, זעלדע? האָט זיא נישט געענטפערט קיין גוט

װאָרט. א פנים זיא האָט זעהר א הארטען שלאָף, און שלאָפט געשמאק אָהן עין־הרע. נוא האָב איך געזאָגט: זעלדע דוא שלאָפסט, שלאָף זשע שלאָף געזונטערהייט! זייא מיר געזונט זעלדע! האָב איך געזאָגט און בין מיר אוועקגעגאנגען.

סענדערילס לעצטע װערטער האָבען אזוי וויא טראָפּענס אָפּגעמינטערט בנימינען. ער האָט אָנגעהויבען פרייא צו אָטהעמען און געסאָפּעט, גלייך וויא א שטיין איז איהם פונם הארץ אראָפּ. דאָס פנים האָט איהם געשיינט און זיינע אויגען האָבען געפלאקערט פאר גרויס פרייד.

— אצינד סענדעריל! האָט ער עפּיס ווילד א קוויטש געגעבען, אצינד מיט דער רעכטעו פּוס!

אין דער צייט האָט פון אלוזשע אין דער זייט זיך ארויסגעלאָזט א קול פון זשאבעס, גלייך וויא זיי האָבען זיךגעזעגענט מיט אונזערע פארשוינען און זייא צוגעקוואקעט א מארש, טונעיאדעווקער זשאבעס שרייען משונה שטארק אין זייערע פארשימעלטע בלאָטעס, זיי זענין בעריהמט אין דער וועלט גלייך מיט דניעפּראָוויצער וואנצען און טאראקאנעס...

וואָס מיט אונזערע פארשוינען פאסירט זיך באלד ביים ערשטין ארויספאָהר:

אונזערע פארשוינען האָבען זיך אלאָז געטאָן ראפּטאָם און געגאנגען געשמאק ניך, גלייך וויא זייא וואָלטען זיך אָפּגעריסען פון א קייט אָדער גלייך וויא איינער וואָלט זייא פון הינטען געטריבען מיט א בייטש. מיט זייערע ברייטע פאָרעס פון געוויסע דילעזשאנסען אין אונזער ווינקעל וואָלטען זיך חלעבען געמעגט שיף, וואָס געהט געשווינד אויף איהרע אויסגעשפּרייטע זעגלען. דיא קאָנדוקטערעס פון געיסע דעלעזשאנסען אין אונזער ווינקעל וואָלטען זיך חלעבען געמעגט ווינשען: הלוואי דער גאנג פון אונזערע וואנדרערער אויף זייעדע פערד געזאָגט געוואָרען! סאראָקעס און וואראָנעס וואָס האָבען ארומגעשפּאצירט אויף דער ערד האָבען מיט דרך ארץ אָפּגעטראָטען דעם וועג און זענין שרייענדיג זיך צופליגען אין אלע זייטען מחמת גרויס פחד פאר דיא צוויי פיסיגע מיני בעשעפענים, וואָס האָבען זיך געיאָגט מיט גרויס חשק און התלהבות. קיין פען איז נישט ביכולת צו בעשרייבען וויא גליקליך, איבער גליקליך זייא זענין דענסמאָל געוועזן, עס האָט זייא עפּיס משונה הנאה געטאָן און זענין געווען שטארק צופרידען — צופרידען פון זיך אליין, צופרידען איינער פונם אנדערען און צופרידען פון דער גאנצער וועלט. סענדעריל, וויא עס האָט אויסגעזעהן, איז זעהר פרייליך געוועזן,

וואָס ער האָט זיך ארויסגעחאפּט פון זיין ווייבס הענט און איז פּטור געוואָרען אזא שווערען, ביטערען גלות, נעכטיגער טאָג בעזאָנדערענס איז פאר איהם נע־ביך געווען זעהר א שווערער, א ביטערער, א טאָג פון צרות און יסורים, וואָס האָט איבערגעלאָזט א סליעד פון סיניאקעס אויף זיין לייב, וואָס האָט מיט שטורעם אויסגעוואָרצעלט אסך האָר פון זיין בערדיל און וואָס האָט גאַנץ פרייא פאר דער גאנער וועלט זיך געחתמעט מיט ברוין־בלויע צייכענס אונטער זיינע ביידע אויגען. נישט פאר אייך פאנטאָפּעלמענער געזאָגט געוואָרען אזא וויסטען פינצטערען פּעטשאטאָק. וועלכען סענדעריל געביך האָט נעכטען פריה געחאפּט פון זיין בחורטע!

א היבשע צייט זיינען אונזערע פאַרשווינען געפלויגען כמעט אָהן א נשמה שא שטיל, נישט צו ריידען איינער מיט דעם אנדערן א וואָרט. זייא האָבען זיך שטארק דערוואָרעמט און גרויסע טראָפּען שוויס האָבען זייא ארויסגעטרעטען אויפן פּנים. סענדעריל האָט אָנגעהויבען ביסלעכווייס זיך אָפּצושטעלען און גע־סאָפּעט וויא א גאנז. גיכער, גיכער סענדעריל! האָט בנימין איהם אלץ אונ־טערגעגעבען קוראזש און איז געפלויגען מיט אימפּעט פּאַראויס, וויא א־גבור וואָס גורט אָן זיינע לענדען און לויפט מיט פייל־און־בויגען אין דער מלחמה.

— גוואלד, בנימין, האָב רחמנות אויף מיין נשמה! האָט סענדעריל געבעט־טען רחמים, איך האָב מעהר קיין כח נישט דיר נאָך־צולויפען. דו לויפסט אָהן עין־הרע וויא א הירש אויף דיא בערג און וויא א צאפּ פאר דער טשערעדע.

— גיכער, גיכער סענדעריל! האָט בנימין איהם אלץ געשריגען און גע־לויפען פּאַראויס מיט גדלות אויף זיין בריהשקייט. זעהסט דו סענדעריל, איך וואָלט אזוי געפלויגען, געפלויגען ביז עק וועלט!

— נאָר צו וואָס בנימין, איך בעט דיך, לויפסט דו אזוי? האָט סענדעריל געפרעגט. מיר וועלען חלעבין גאָרנישט פארזאמען. אז מיר וועלען אָנקומען אהין שפּעטער מיט א טאָג אָדער אפילו מיט עטליכע טעג איז אויך חלעבין קיין סכנה נישט. דיא וועלט וועט נאָך אזוי גיך נישט אונטערגעהן. זיא האָט נאָך צו שטעהן, כפי איך האָב געהאָרכט, ביז דעם אלף השביעי, שטארקע עטליכע הונדערט יאהר.

—גיכער סענדעריל, גיכער, איין עברה דיא צייט! וואָס גיכער ארויסרייסען זיך פון דאנען איז אלץ בעסער. האָרעווע סענדעריל, קנעל אביסעל צו, נישקשה! דערפאר קומענדיג אהין וועסט דו אויסגלייכען דיר דיא ביינער, וועסט עטהמען און לעבען וויא א שררה.

— דו ביסט, בנימין, זעהר גערעכט. דו ווילסט גיכער, וואָס פאר א דאנה

איך האָב זאָל זיין גיכער, בייא מיר האָסט־דוא געפּועלט, נאָר וואָס טהוט מען מיט דיא פיס, מיט מיינע פיס?

אין ברירה בנימין האָט געמוזט צוליב מאָן סענדערלין און איינהאַלטען אבי־סיל דעם גאנג, אז דיא זון איז ארוים פון איהר פוטערפּאס און האָט געשמאק גע־ווארעמט, געבראָטען מיט איהרע ליכטיגע שטראהלען זענין אונזערע וואנדערע אנידערגעפאלען נעבען א וועלדעלע ביי דער זייט פונם וועג. זיי זענין געלעגען אין איין שוויים און האָבען שטארק געסאָפּעט, געמאכט מיט דיא זייטען, דיא פרישע סינאָקעס האָבען בייא סענדערלין זיך צופריעט און ער האָט געפיהלט א וועהטיג וויא מען שטעכט מיט שפּילקעס. נאָכדעם אז זייא האָבען אביסיל אָפּ־גערוהט איז דיא ערשטע זאַך געווען ארויסצונעהמען טלית און תפילין און דאוו־נען, בנימין האָט זיך געשאָקעלט, געדאַווענט לעבעדיג מיט א ברען, ער איז ווערט געווען דערנאָך אביסיל בראנפּין, נאָר וויא האָט ער עס אָבער געקענט דאָ אויס־פיהרען? ער וואָלט גערען געוועזען ער זאָל האָבען חאָטש א שטיקעל ברוים. דאָס הארץ האָט איהם געחאלעשט, דער אפּעטיט זיינער איז געווען זעהר גרוים נאָך אזא געשמאקען גאנג, ער וואָלט געקענט אויפעסען א וועלט און דאָ האָט ביי איהם מעשה שטן, זיך נישט געפונען אפילו א ברעקיל ברוים וויא אכזית. ער האָט גע־וואָרפען מיט דיא אויגען אהין און אהער, אויסגעקנאַקט דיא פינגער, געגענעצט, זיך געקראצט פּאסמאקעוועס, געמאכט אלץ טא. טא. נעגלעט געצווינגען דיא פּאות דאָס בערדיל, נאָך א מאָל א קראטץ און נאָך א מאָל טא, ביז ער האָט זיך מיישב געווען און ארויסדערטאפּט פונם קלומיקיל עפּיס א פערטעלדיגין ספר וויא א מהזוריל, אין וועלכען ער האָט אריינגעקוקט און אונטערגעברומט מיט איין אקדמות־ניגונדיל.

— סענדעריל! האָט בנימין אין דערמיט מפסיק געווען, דוא ווייסט וואָס איך זאָג דאָ איצט אזוינס? דוא ווייסט פאר וואָס איך זאָג עס איצט מיט דעם ניגונדיל?

— דוא מוזט אוודאי הונגעריג זיין, האָט סענדעריל גיענטפערט בתמימות.

— נראָם שטארם, האָט בנימין זיך אָנגערופען, און אז איך בין הונגעריג מילא?!

— מילא, מילא, דעריבער זינגסט דוא, האָט סענדעריל געענטפערט, ס'איז דאָך דאָ א בפירוש ווערטיל: קאָלי זשיד ספּיוואיע, קאָלי ווין גאָלאָדני. דוא, בנימין, מעגסט דיר זינגען, זינג דיר, זינג, און איך וועל מיר דערווייל עפּיס אָנ־דערש טאָן.

אינדעם וויא סענדעריל האָט גערעדט האָט ער טאַקי אַריינגעשטעקט דיא האנד זיינע צוזיך אין פעקיל און ארויסבעקומען פון דאָרט א טאָרבע.

— עס, דוא ווייסט נישט, דוא פארשטעהסט נישט אקעגען וואָס איך טהוא עס. האָט בנימין געזאָגט. סענדעריל, נארעלע, איך וועל דיר מפורש זיין דעם טעם דערפון.

נאָר סענדעריל אָבער האָט דערווייל זיך זיינם געטאָן און פאמיליך פאמעליך אויפגעבונדען דיא טאָרבע. אז בנימין האָט א קוק געטאָן איז איהם ליכטיג געווארען אין אלע רמ״ח אברים. אין טאָרבע איז געלעגען פון כל טוב, ברויט שטיקליך קוילעטש, וואָס איז איבערגעבליבען פון שבת, אוגערקעס, רעטעכליך, ציבעלעס און קנאָבעל סענדעריל האָט אין זינען געהאט אלסדינג, אָנצוגרייטען וויא א גוטע בעל הביתטע און ער איז בייא בנימין דערפאר געהויכט געקרוינט געוואָרען נאָך א סך מעהר וויא פריהער. בנימין האָט אין הארץ זיך שטארק געפרייעט וואָס השי״ת האָט איהם בעשערט אזא טהייערען חבר אויף דער נסיעה, סענדערלין האָט מיר גאָט צונעשיקט, אזוי האָט ער געטראכט, וויא דיא קינדער ישראל מן אין דער מדבר.

נאָכדעם אז זיי האָבען אונטערגעלעהנט זייער הארץ האָט סענדעריל איינגעוויקעלט דאָס ביסיל שפייז וואָס איז איבערגעבליבען צוריק אין טאָרבעלע מיט דיא ווערטער:

— דאָס ביסיל שפייז ועט אונז צוניטץ קומען נאָך אויף א מאָל און דאָס טאָרבעלע אויף טויזענד מאָל, אויף אונזער גאנצען לעבען. דערמיט וועלען מיר איה׳ש איבער דיא הייזער ארומגעהן. נישקשה, גאָט ברוך־הוא וועט אונז העלפען!

דאָס וואונדערליכע טישטיכעל, אין דיא מעשה־ביכליך, וואָס מען זאָגט: טישטיכעל, טישטיכעל, גיב מיר עסען! גיב מיר דאָס, גיב מיר יענס! און דאָס טישטיכעל גיט, אָט דאָס דאָזיגע חידושים וואונדערליכע טישטיכעל איז בייא אונז יהדען דיא טאָרבע. פיל נפשות, זעהר פיל, שפייזען זיך חידושליך־גרינג זייער גאנץ לעבען נאָר פון דער טאָרבע און לאָזען זיא איבער בירושה קינדס־קינדם קינדער. דיא טאָרבע איז אין תוך אריין אלץ איינע, נאָר בייא פארשיעדענע קלאַסען מענשען בעקומט זיא איין אנדער מין פאָרמע און איין אנדער מין נאָמען. ביים פראָסטען עולם איז זיא פשוט א טאָרבע, א פראָסטע לייוועטענע טאָרבע, ביים געהייבענעם עולם אָבער נעהמט זיא אָן אלערלייא מיני געשטאַלטען וויא א שטיינער: א קעסטעלע, א קאַראָבקעלע, א כלי־קודשיל, א חברהלע, א פישקעלע

א קהלש בייטעלע, א גמילות חסד באנקעלע, א מחברישער פלווידעוזעקעלע וכדומה, דיא אלע זענין באמת טאקי נאר טארבעס, טארבעס, עכטע יודישע טארבעס !...

— סענדעריל ! האט בנימין זיך אנגערופען, געשטארקט פון סענדערילס ווערטער, מירביידע זענין א זיווג מן השמים, מיר ביידע זענין וויא א גוף מיט דער נשמה. ווען דוא זארגסט אין נשמיות מכח עסען און טרינקען אויף אונזער נסיעה אקעגען זשע זארג איך אין רוחניות זאכען. נאך א מאל פרעג איך דיר סענדעריל, דוא ווייסט פאר וואס איך זאג אקדמות ? איך האב דערמיט א גרויסען כיוון. איך זארג מיך איצט, אז השי"ת וועט אונז בשלום בריינגען אהין, צוא דיא בני משה זאהלען מיר קענען א מויל עפענען און מיט זייא זיך אויסטענהן. זייא ריידען עפים האלב תרגום, צום מייסטען ריידען זייא דארט אקדמות-לשון. אלדר הדני. וואס איז פונם יענעם ווינקעל צו אונז געקומען ער האט דאך דאס דעם אקדמות געמאכט, ושריות שותא סענדעריל, איז דער טייטש. איך הייב אן צו שפרעכען געדיינק זשע סענדעריל ! דא אין חוץ לארץ קען מען זיך בעגעהען מיט אונזער לשון, מיט דייטש. אבער דארט, דארט מוזען זייא קיין דייטש אוודאי נישט קענען.

— איך פארלאז מיך אין דיא זאכען אין גאנצען אויף דיר. האט סענדעריל געזאגט בהכנעה. דוא ביסט א געלערענטער מענש און קוקסט אריין אין דיינע ספרים, מסתמא ווייסט דוא וואס דוא טהוסט, וואהין דוא געהסט, א סימן איך האב דיך אפילו נישט איבערגעפרעגט צו געהן מיר מיט דעם גלייכען וועג. דוא געהסט. וואס פאר א דאגה איך האב, געה, איך געה דיר נאך וויא א קיה נאך א קעלביל.

בנימינ'ן האט משונה הנאה געטאן סענדערילס גרויסער בטחון אויף זיין חכמה. ער האט ביי זיך אין דיא אויגען אויסגעזעהן וויא א שיפסקאפיטאן וואס ער אליין פיהרט דיא שיף אויפן ים. דאס פון דעסטוועגען, האט איהם נישט אפגעהאלטען זיך באלד טאקי צו בעטראכטען, אז ער ווייסט באמת נישט וואו ער געפינט זיך, מעגליך אפשר בלאנדזשעט ער און איז גאר אראפ פונם וועג. דערווייל וויא ער האט געטראכט האט גאט אנגעטראגען א מוזשיק, וואס ער איז געפאהרען פארבייא אויף א פולען, אנגעטאסעוועטען וואגען מיט הייא.

— סענעדריל, האט בנימין געזאגט, עס שאדט כלל נישט א פרעג צוגעבען דעם ערל מכח דעם ועג. געה אויף ציקאוועשטש גיב א פרעג. דא אין חוץ לארץ וועסט דוא בעסער פון מיר זיך קענען אויסטענה'ן מיט די מוזשיקעס אויף זייער

גראָבען לשון. דיין פלוניתטע פלעגט דאָך עפטערס דיך מיטנעהמען מיט זיך אויפן מארק.

סענדעריל האָט זיך אויפגעהויבען פון זיין אָרט צוגעגאנגען מיט גרויס דרך ארץ צום מוזשיק און געזאָגט כהאי לישנא:

— דאָברי דיען! קאָזשי נאָ טשעלאָוויטשע קודי דאראָגי אויף ארץ ישראל!

— שטשאָ? ! האָט דער מוזשיק פארוואונדערט געמאכט און אויסגעשטעלט א פאָר אויגען. יאקי סרול? באטשיל יא סרוליא?

— ניא, ניא! האָט בנימין זיך נישט געקענט איינהאלטייען און זיך ארייג־געמישט פון דערוויטען. עטאָ וויא סרול, א ווין להבדיל ארץ ישראל קאזאטע ווין, סענדעריל. זאָג איהם נאָך א מאָל בפירוש ארויס. ער האָט א פויערש קעפע־לע. שארפער שארפער סענדעריל!

— אויף ערדרץ־אישראל קודי דאראָגי? האָט סענדעריל נאָך אמאָל שארף איבעו־ געחזרט.

— א פיעס וואס זשידקי זנאיעט, שטשאָ וויא מאראָטשעטע מעני גאלאָווי, עטאָ דאראָגי דאָ פיעווקי א וויני עלעססלאל! עלעססלאל! האָט דער מוזשיק זיך נאָכגעקרימט, א שפייא געטאָן און אועק געפאָהרען ווייטער.

אונזערע פארשוינען האָבען זיך געלאָזט ווייטער אין וועג. בנימין האָט נע־פיהלט א וועהטיג אין דיא ליטקעס, דיא פיס זענין איהם געוועו. לא עליכם, וויא אָפגעשניטען. דאָך האָט ער נעביך זיך נישט וויסענדיג געמאכט, זיך געמאכט הארץ, אלץ אונטערגעגעבען קוראזש. און מחמת איהם איז, נישט פאר קיין יודען געראכט. זעהר שווער געוועזן צו געהן גלייך און געשווינד, האָט ער געמוזט אלץ אונטערשפרינגען. אוודאי איז דאָס נישט געוועזן אזא גאנג וויא פריהער. עס איז געוועזן נעמוטשעט נאָר פון דעסטוועגען האָט ער געטאָהן זיינס און איז נעגאנגען, וואָרים דיא קשיא איז דאָך, וואָס האָט ער דען געקענט מאכען? אנידערלייגען זיך, שונא ציון, אויפן וועג? מילא, וואָס וואָלט דערפון דער תכלית געוועזן? היינט וויא לייגט עס זיך א איד א אין מיטען וועג גלאט אנידער? ער וואָלט נאָר מצער געוועזן סענדערלין, און דיא נסיעה וואָלט חלילה אויפגעהאלטען געוואָרען. הכלל זייא זיינען נעגאנגען, געגאנגען אזוי א גאנצען טאָג ביז גאָט האָט זייא בשלום געבראכט קיין פיעווקי אויף נאכטלעגער.

אריינקומענדיג אין פיעווקער קרעטשמע איז בנימינס ערשטע זאך געוועזן, זיך א וואָרף צוטאָן וויא גרויס ער איז אין א ווינקעלע אויסצורוהען דיא פיס און חאפען דעם אָטהעם. סענדעריל איז וויא איין אלטע בעל־הביתטע געגאנגען צו־

בעשעפטיגען זיך אין דעם בעל־הבאטישקייט און שמיעסען מכח וועטשערע. דער גאנצען הילוך ארויסגעזעהן, אז דאס איז עפעס נישט גלאט אזא פארשוין וויא אנדערע, וואס פאהרען געוויינט ליך דורך. ער האט איהם אפגעשטעקט א שלום עליכם, און אויף דער שאלה: מה שמכם? פון וואנען איז א יוד? האט סענדער־ריל, געענטפערט בתמימות, ער הייסט סענדעריל, ער איז א שטיקעל ארץ ישראל יוד, ער איז א משמש בייא רב בנימין, וואס ליגט איצט מיט זיין כבוד דא אין א ווינקעל. דער ארענדאר האט געמאכט א פרום־פנימיל, זיך אביסיל פארטראכט און געבעטען סענדערלין זיטצען.

לאמיר לאזען דיא בת מלכה, דאס הייסט סענדערלין, שמיעסין מיט דעם ארענדאר און זיך אומקעהרען צום בן מלך, צו בנימינ'ן זעהן וואס ער מאכט און וואס ער טהוט.

אונזער בנימין אז ער האט זיך א ווארף געטאן אין ווינקעל איז געבליבען ליגען וויא א שטיין און נישט געוואוסט אויף וועלכען עולם ער איז. דיא אדערען פון דיא פים זענין געווען שטארק אנגעקוואלען דאס בלוט האט אין זייא זיך צו־שפילט, געזעטצט און געטשיפעט, גלייך וויא מורעשקעס וואלטען דארט הויפענס וויים ארומגעפלויגען און געביסען. געשטאכען. דיא שלייפען האבען געהאקט, געקלאפט וויא האמערס. אין דיא אויערען האט פארדומפפען געראשט און דאס רוישען פלעגט זיך אלץ אויסלאזען צום סוף מיט א הילכידיגען לאנגען קלונג וויא א תקיעה גדולה, אדער מיט א שארפען שום, וויא בשעת מען לאזט ראקעטען. ביי איטליכען ארויספליהענדען ראקעט פונם קאפ האט מיט א מאל איהם א בלישט־שע געגעבען אין דיא אויגען טויזענדערלייא פייערווערק: געלע, גרינע, בלויע, העלע, רויטע, פאמסענע, נאך אי נאך קאלירין אהן איין עק אהן א סוף. אין א מינוט ארום ווערען דיאפייערווערק אויסגעלאשען, הושך פינצטער ווערד איהם אין דיא אויגען און אין דיא אויערען רוישט ווידער וויא אין א מיהל, ליגענדיג פארטראגען אזוי א היבש צייט הערט בנימין א קול פון גלעקליך קלינגען אין דרוי־סען פון רערווייטען, מיט איטליכער מינוט קומט דער קול צו אלץ נעהענטער, נעהענטער ווערט אלץ העלער אי שטארקער און פלוצים גיט א סקריפ וויא א וואגען האט זיך אפגעשטעלט לעבען טויער. פונם וואגען לאזען זיך הערען, אלער־ליי מיני קולות: בייא־קעלכליך, פיסטליך, געמבעס, הייזעריגע, חארחלענדיגע אי געלענערטע שטימעס, גלייך וויא א גאנצע שטערטיל האט דארט זיך פארקלי־בען אויף א וויכטיגער, וואזשנער אסיפה, אלע ריידען שרייען מיט א מאל און מען

הערט נישט איין וואָרט. פון קעטץ, וואָס פערזאמלען זיך, צייטענווייס אויף דיא דעכער, הערט מען האָטש א מיוקען, דאָס הייסט, ווען אפילו קאטצען־לשון איז נישט צום פארשטעהן, דאָך אויסהערענדיג א כאַבראניע קעטץ קען מען וויניג־סטענס זאָגען גאנץ בעשטימט: יאָ דיא קעטץ מיוקען. נאָר דאָ אָבער איז ריין אוממעגליך צו בעשטימען אי דאָס אויך, וואָס פאר א מין איז דאָס געשרייא פון דיא פארשוינען, ווייל דרינען איז אויסגעמישט אי גלעכטער אי א געקרעכצערייא, געזיפצערייא, אי א שושקערייא אי א קוויטשערייא, אי א טאָן פון א שייגעץ אי דאָס זיסע חניפה־קולכעל, אי א הוסטערייא אי א נאָזשנייצערייא, א געקלאפער־רייא, און א געפאטשערייא. היינט גאָר פארשטעה וואָס דאָס אלסדינג איז איי־נעם איז. וואָס דאָס בעטייט? באלד דארויף עפענט זיך דיא טהיר און א האָפּטע מענשען שיטען זיך אריין אין שטוב מיט אימפעט. בנימין ריקט זיך ווייטער אין ווינקעל און נורעט זיך שטארק איין. דערווייל ווערד אין שטוב זעהר ליכטיג פון א סך ליכט, וואָס ברענען אין שבתדיגע מעשענע לייכטער, א טהייל זענין פאר־שטאָפּט מיט שנויצען און דיא ליכט שטעהן אויף זייא צוגעשמאָלצען, נאָר אויף משקלות, א טהייל זענין מיט צוגרויסע ברייטע נישט קיין טיפע לעכער און דיא ליכט שטעהן אין זייא קרום אין דער זייט פארשטעקט פון אונטען מיט א קויל. ביים עק פון א לאנגען דעמבענעם טיש זיצט א חברה קלעזמער און סטראָיען שטע־לען אָן זייערע כלים, דער פידלער פאָרעט זיך מיט דער פידיל, קיצעלט זיא מיטן פינגער און איטליכע סטרונע רופט זיך אָפּ זים, זים, זים אויף איהר קול, גליך וויא זיי ריידען: נישקשה מעגסט אונז קיטצלען, פון אונזערט וועגען זענין מיר פארטיג, אבי דיין סמיטשיק זאָל נאָר קיין מניעה נישט זיין, ער האפט זיך צום סמיטשיק, גלעט איהם און האלט איהם גרייט צום שפיל, דער פלייטער שמיעסט איבער שטיל מיט דער פלייט, זיא פייפט איהם שטילערהייט אָן, און דער צימב־לער לויפט זיך דורך איבער דעם צימבעל און קלאפט זיא פאמעליך מיט דיא הע־מערליך, נאָר דער בלינדער פויקער זיטצט אָנגערוקט מיט דער קוטשמע איבער דיא אויגען און האפט א דרעמיל. לעבין דיא קלעזמער שטעהט אויף א ביינקעל עפּיס א מין פארשוין, וואָס קוים רעדט ער אויס א וואָרט שטיקט מען זיך פאר גלעכטער אפילו קינדער וואָס שטעהן אָנגעשטופּט און קוקען אריין פון דיא פענס־טער לאכען משונה און קרימען זיך נאָך. דער פארשוין גיט דערנאָך א געשרייא: הררי! לכבוד דיא מחותנים ולכבוד דעם בעל הבית ולכבוד כל המסובים בכאן שפּילט אָפּ א לעבעדיגעם א פריילינעם! און דיא קלעזמער צולאָזען זיך באלד אויף דיא כלים, פרייליך לעבעדיג, וויבער מיט מאנזבילין נעמען זיך צונויף און

טאנצען א ראָד האָץ, האָץ, אלס דינג האָט זיך בעוועגט אפילו וואנצען אי טאראַ־קאנעס זענין ארוים פון דיא שפאלטען און זיך צוקראָכען איבער דיא ווענד. טאנ־צענדיג פאלט איינער ארויף אויף בנימינ'ן אין ווינקעל. דער טענצער קוקט איהם אין פנים אריין און לאָזט ארוים א געשרייא: א בנימין! איך האָב איהם דער־טאפט חלעבין. דיא כשרה מציאה, ער איז דאָ, ער איז דאָ! אויף דעם געשרייא לויפען צו נאָך מענשען. בנימין דערקענט צווישען זייא טונעיאדעוועקער פיינע בריות און דעם דאָרטיגען רביל. אין איין קול איין געשרייא: בנימין קום טאנ־צען! בנימין קום טאנצען! איך קען אסור ניט, בעט זיך בנימין רחמים, איך קען זיך נישט ריהרען פונם אָרט. — נישקשה, נישקשה! ענטפערט מען איהם קום, זאָגט מען דיר דוא וועסט קענען. וואָס האָט מען דאָ צו קענען? אדם א מענש, קאטשקע ריק זיך! ריהר זיך בהמה, מיר וועלען נישקשה דערצייילען. — זעלדען! גיט בנימין א געשרייא אין איין אָטהעם, איך בעט אייך דערצעהלט נישט זעל־רען! — ריהר זיך זשע בהמה! שרייעט מען איהם, ריהר זיך בהמה, שטעל זיך שוין אויף דיא פיס! — דערבארעמט זיך יודישע קינדער! בעט זיך בנימין, איך קען חלעבין זיך איצט נישט ריהרען, איך האָב א טעם פאר וואָס איך קען נישט. ס'איז א סוד, וואָס איך ועל איהם מגלה זיין דעם רב. און וויא ער האפט ארום דעם רב פעסט מיט ביידע הענד אריינצודיימען איהם אין אויער א סוד פיהלט ער פלוצלים א שרעקליכען זעטץ אין דער זייט אזש ס'איז איהם פארגאנגען אין דער נאָז וויא פון חריין, ער גיט זיך פאר וועטהיג א וואָרף, רייבט דיא אויגען און זעהט, אין שטוב איז גאָר טונקעל, דיא לבנה שיינט אריין פון דיא פענסטער ער ליעגט לעבין א קעלביל און האלט זיא ארומגענומען שטייף מיט ביידע הענד.

וואָס טהוט זיך דאָ אזוינס? ! פון וואנען נעהמט זיך דאָ פלוצלים א קעל־ביל? האָט זיך רען בנימין געקעלבט? נאָר וויא שיקט זיך עס? אָנגענומען דיא סברא בנימין איז א בהמה, צעהן מאָל הונדערט מאָל א בהמה. נאָר ער איז דאָך אָבער א צוויי־פיסיגע בהמה און וואו איז דאָס געהערט אי גזעהן געוואָרען אז א צווייא־פיסיגע בהמה זאָל האָבען א קעלבעל? ! אמת בייא אונז איז דאָ א סך קעלבליך און דאָס רוב דווקא אין לייטישע הייזער, אָבער דאָס זענין דאָך פאָהרט נישט מעהר וויא קעלבליך אין א מענשענס געשטאלט. זייא זענין דאָך דאָס רוב גראָד זעהר שיין מיט א שיין פנימיל און מיט חן גריבעליך, אָבער דאָס קעלבעל, וועלכער בנימין האלזט דאָ און נעהמט זיא שטארק ארום איז דאָך טאקי פשוט איין אמת קעלבעל. הייגט פון וואנען, איז דיא קשיא האָט זיא זיך

אהער געגומען? א חידוש נפלא. נישט אנדערש זיא איז פונם הימעל אראפגע-פאלען!....

נײן רבותי! גלויבט נישט אין הימעלשע קעלבליך, צווישען אלע אונזערע קעלבער איז אפילו נישט אי איין קעלביל פונם הימעל אראפגעשיקט געווארען, עס איז גאר נישט אזא חידוש נפלא וויא איהר מיינט, איהר האט זיך אויף דעם קעלביל גאר נישט אזוי צו וואונדערין און פון איהם אזא פירוש צומאכען. פראס־טע איז מאסטע׳גאר אהן קונצען, דיא מעשה דערפון איז אזוי געשעהן.

אז בנימין איז נישט טויט גים לעבעדיג אנידערגעפאלען אין ווינקעל האט ער פאר גרויס מידיגקייט נישט בעמערקט אז דארט ליגט א קעלביל. בשעת איהם האבען זיך צושפילט דיא געבליטען איז ער אנשלאפען געווארען און איהם האט זיך פארגעשטעלט אין חלום דיא גאנצע חתונה מיט דיא מחותנים און מיט דיא קלעזמער. ער איז געווען שרעקליך אומרוהיג, זיך אלץ געדוקט אין ווינקעל. און בשעת ער האט אין חלום ארומגענומען דעם טונעיאדעוועקער רביל האט ער גאר ארומגעכאפט פעסט דעם פיקעווער ארענדארס קעלבעל, און איהם איינגע־ריימט אין אויער דעם סוד פון זיין נסיעה. דאס קעלביל אבער האט עס נישט גורס געווען, נישט געוואלט ליידען מען זאל איהם אזוי האלזען אי שטיקען. עס האט אויסגעשטרעקט דאס פיסעל אנגעריהרט בנימין אין דער דיך און בנימין האט זיך אויפגעחאפט.

אז בנימין האט זיך אויפגעחאפט האט ער נאך אלץ געהאלטען ארומגענו־מען דאס קעלביל מיט ביידע הענד זעהר פארדולט און צומישט. ערשט אין א רגע שפעטער האט ער פון זיך א שטופ געטאן דאס קעלביל, זיך אויפגעהויבען דערשראקען און זיך געלאזט געהן געשווינד. דאס קעלבעל פון זיין זייט וויא באלד עס איז לייז געווארען פון פרעמדע הענד איז אויך אויפגעשטאנען געשווינד און זיך געלאזט מאכען א פליטה איז לויפענדיג ארויף ראפטאם אויף בנימינ׳ן און ביידע זענין געפאלען איבער א גרויסען צעבער וואסער, טראך מיט א שרעקלי־כען קלאפ!

שטארק דערשראקען פון אזא טראך איז סענדעריל און דער ארענדאר מיט א ליכטיל אין האנד ארויסגעלאפען פונם אנדערען חדר אין שטוב אריין. זייא גיבען א בליק. א-ווא, א שרעק! בנימין מיט דעם קעלביל ליגען ביידע אויסגע־צויגען אויף דער ערד און שווימען פשוט אין א לוזשע וואסער, עפים נישט אזוי פריש שמעקעדיג! ווען א לידעל-מאכער זאל געווען דענסטמאל זייא ביידען אנ־קוקען וואלט ער אזוי געמאכט: „ליבעהארצעדיגע און זיסע, אי אין ווינקעל אי

אין דער לוזשע זענען זייא נים צושיידם געוואָרען!" נאָר דער ארענדאר און סענדעריל זענין געוועז פראָסטע בשר ודם, נישט קיין לידעלמאכער און האָבען די ליבהארצעריקע אי זיסע באלד צושיידט. דאָס קעלביל האָט מען אָפּגעשיקט צו דער מוטער מיט שטעכווערטליך פאר איהר שלעכטער אויפפיהרונג, און בנימינ'ן האָט מען פון דער טבילה אריינגעפיהרט אין א בעזונדערן אלקיר און בעלייגט אויף עטליכע קוליקליך שטרויא מיט א קישען צוקאָפּען.

וויא אונזערע פארשוינען פארשלעפען זיך קיין טעטעריווקע און בנימין חאפט א פאטש.

בנימינס אברים זענין אביסיל אָפּגעגאנגען אין דער ליל טבילה נאָך דעם אָפּשווייגקען זיך מיט א גאנצען צעבער קאלטע וואסער, און אויפשטעהענדיג אין דער פריה האָט ער זיך געפיהלט פרישער אי געזינטער. ער האָט בעשיינפערליך ארויסגעזעהן א פינגער פון וואונדער אין נעכטיגער מעשה מיט דעם קעלביל, וואָס דורך איהם גראָד איז געקומען דיא רפואה צו זיינע וועטהיגען, ער האָט בעוויזען סענדערלין דערמיט, וויא אומגערעכט דער זינדער מענש איז, וואָס בעקלאָגט זיך בשעת עפּיס איין אומגליק קען זיין, פיהרט נאָר צום גליק און פון דער רעה קומט ארויס א טובה; וויא דער אויבערשטער מאכט פאר א שליח אלע זיינע בעשעפעניש, אפילו א בהמה; וויא א דאָקטאָר קען א מאָל גאָר זיין א קעלביל; וויא אמיק אפילו קען א מאָל פיקן אין קאָפּ, שטארק דאקוטשען און שטעהן אין דער גרגרת, פאר א ראיה דערצו דינט דיא מיק מיט טיטוס הרשע אין דיא אלטע, אלטע צייטען. דאָס נעכטיגע בעגעגעניש איז איהם איצט געוועזן א גוטער סימן, אז דיא נסיעה זיינע איז אין א גוטער מזלדיגער שעה און ער וועט איה"ש מצליח זיין צודערגרייכען וואָס ער ווינשט. — „וואסערטרעגער" וואָס געהט איבער מיט פולען איז פון אייביג אָן א גוטער סימן, א פשיטא שוין א גרויסער א פולער צעבער: האָט סענדעריל זיך אָנגערופען און צוגעבאסעוועט מיט דיא רייד.

נאָר מחמת דעם וועטהיג, וואָס בנימין האָט נאָך געפיהלט אין דיא פיס און מחמת דיא קוליקליך שטרויא, וואָס דארויף איז איהם ווייך געוועזן צוליגען איז בנימין פארבליבען דעם גאנצען טאָג אין פיעווקע. ער איז געגליכען געוועזן צו א שיף אין ים, וואָס האָט זיך געזעצט אויף א זאמד און קיין גוטער ווינד איז נישטאָ אראָפּצוטרייבען פון דאָרט. אויף מאָרגען גאנץ פריה האָט בנימין זיך אויפגעהייבען פון זיין געלעגער און זיך געלאָזט ווייטער אין וועג אריין.

א היבשע צייט איז בנימין געגאנגען עפּיס וויא מרא־שחורהדיג, שטיל

פארטראכט, נישט צוריידען קיין וואָרט דער נאָך האָט ער א פּאטש געגעבען זיך אין שטערען און געבליבען שטעהן שטארק בעטריבט. ערשט אין א פּאָר מינוט שפּעטער האָט ער געעפּענט א מויל און ארויסגעלאָזט מיט א קרעכץ דיא ווערטער:

—אך, סענדעריל, איך האָב פארגעסען!

— וואו פארגעסען? וואָס פאַרגעסען האָט סענדעריל זיך אָנגערופען און זיך א חאפּ געטאָן צו דער טאָרבע.

— אין דער היים, סענדעריל, אין דער היים האָב איך פארגעסען!

— אי, בנימין, וואָס פאלט דיר איין? האָט סענדעריל געמאכט. מיר האָ־בען, דאכט זיך, מיטגענומען אלסדינג, וואָס נייטיג איז מענשען אין וועג אריין: א טאָרבע, נישט צופארזינדיגען, איז דאָ, טלית און תפילין מיט סידורים איז אויך דאָ, שבתדיגע קאפּאָטעס אויך דאָ, דאכט זיך אלסדינג ברוך השם איז דאָ, אלסדינג האָבען מיר פארנומען. וואָס געהט אונז דען אָפּ? און וואָס האָבען מיר אזוינס געקענט פארגעסען?

—דיא זאך וואָס איך האָב פערגעסען, סענדעריל, איז זעהר וויכטיג, נייטיג אין לעבען אריין, הלוואי אלסדינג זאָל אָפּלויפען בשלום נאָר באים חלילה, לא יעלה ולא יבוא, גאָט זאָל שומר ומציל זיין, אויפן וועג וועט עפּיס מעשה שטן געשעהן, דענסמאָל וועלען מיר ערשט דערפיהלען דעם גרויסען ווערטה פון דער טהייערער זאך, וואָס איך האָב פארגעסען, ארויסגעהענדיג פון דער היים האָב איך אין איילעניש פארגעסען צו זאָגען א שפּרוך, וואָס שטעהט געשריבען אין א ספר, ארויסגענומען פון א גאנץ אלטען כתב יד, דער שפּרוך מוז גיזאָגט ווערען פאר א נסיעה ארויסגעהענדיג פון דער היים, בייא דער ראגאנדקע, און מען איז ערב, אז ער איז א זיכערע שמירה אין וועג פאר כל מיני סכנות און שלעכטע בע־געגענים, אָט וואס איך האָב פארגעסען!

— אפשר איז דיין גוטער ווילען זיך אומקעהרען א היים? האָט סענדעריל געזאָגט בתמימות.

— דוא ביסט משוגע צי חסר דעה! האָט בנימין א געשרייא געטאָן און דאָס גאנצע בלוט איז איהם אין פּנים אריין סטייטש, וואָס הייסט, זיך אומ־קעהרען א היים? נאָך אזוי פיעל מיה און אָנגעהען זיך אזא וועג פלוצלים אומ־קהרען זיך! סטייטש און דיא וועלט? וואָס ווערט זאָגען דיא וועלט?

— וואָס הערען מיר, בנימין, דיא וועלט? האָט סענדעריל זיך אָנגערופען, דיא וועלט האָט דען דיך געבעטען מאכען דיא נסיעה? האָט זיא דען מיט דיר

א קאָנטראַקט געמאַכט און דיר אויף הוצאות געגעבען דוא זאָלסט געהן, וואַנדרעווען?

— גאַנץ שכלדיג! האָט בנימין זיך נאָכגעקרימט, און אלכסנדר מוקדון איהם האָט דען דיא וועלט געבעטען ער זאָל געהן קיין הינדיאָ און מלחמה האַל־טין דאָרט? און דיא אלעוועגדשרער בייא אונז יודען האָט דען דיא וועלט גע־בעטען ארום צו־וואַנדרעווען פון שטאָדט צו שטאָדט?

— וויים איך? האָט סענדעריל געמאַכט מיט א שמייכעלע, פון מיינעט־יועגען האָבען זייא אלע געמעגט הלעבין זיטצען אין דער היים, עס וואָלט. דאַכט זיך, בעסער און גלייכער געוועזען פאַר איטליכען, אַף נאַרעלע, נאַרעלע דוא אלכסנדריל מוקדון. דוא האָסט אין דער היים פון כל טוב, זיטץ, לעב דיר צו פרידען און גלעט דיר דאָס בייכיל, צו וואָס טויג דיר נאָך נאַרעלע הינדיען? סידי דאָמא דא ני ריפאיסא, איז דאָ א עולם'ס ווערטיל, און דער עולם זאגט: א עולם'ס ווערטיל איז להבדיל א גמרא, מעהר חידוש איז אויף אונזערע יודעליך זייא האָבען דאָך מאַקי יא געמאָגט האַלטען פון דער גמרא. זיטצען אויף זייער אָרט און בעשעפטיגען זיך איטליכער מיט זיין זאַך, צו וואָס טויג דאָס ארום־וואַנדרעווען, דאָס ארומבלאַנקען זיך וויא א דולער הוא-הא־הא נישט צו וויסין אליין פונם געזינד פונם לעבען און גאָר אומזיסט אומנישט רייסען שטיוועל? וויא איך בין א יוד, בנימין! איך זאָל אזא פארשוין בעגעגענען וואָלט איך איהם גלייך אויפן אָרט אָפּ געזאָגט דעם עולם'ס ווערטיל, להבדיל דיא גמרא מיין איך.

א היבשע צייט האָבען אונזערע פּארשוינען זיך וועקגעהאַמפּערט, סענדע־ריל האָט געפּרעגט קשיות און בנימין האָט איהם אלץ אויס געוויזען אז ער איז א נאַר און האָט קיין פּיטצעל ידיעה נישט אין אַזעלכע זאַכען. סענדעריל איז דענסמאָל נעגליכען גיוועזען צו א פערדיל, וואָס תמיד דינט ער זיין האר געטרייא און פאָלגט איהם אין פייער און אין וואַסער אריין, פּלוצלים מאַכט זיך אמאָל פּאלט אויף איהם אָן פון דער העלעדער הויט עפּיס א מאַנקאָליע. עס שפּאַרט זיך איין, שטעלט זיך דיבאָם און וויל זיך נישט ריהרען פונם אָרט, טהוא זיך דאָ, שונא ציון, א מעשה אָן, און ווען בנימין האָט דענסמאָל נים געשמיסען דעם איינגעשפּאַרטען סענדערלין מיט א בייטש, דערפאַר האָט ער איהם דורכגעבוי־קערט מיט זיין זיס צינגעל און איהם אָפּגעשאָטען מיט רייד. ביז סענדעריל איז געוואָרען ווייך וויא א טייג, א גוט פערדיל וויא פריהער ער האָט אויפגעשטעלט דיא אויערן הערענדיג בנימי'נ'ס רייד, וואָס האָבען געבראָכען דעם מוח, און

לסוף האָט ער זיך אָנגערופֿין, וויא זיין שטיינער איז געוועהנטליך, מיט דיא ווערטער:

— אויב דוא ווילסט דוקא אזוי, זאָל זיין אזוי. וואָס פאר א דאגה איך האָב?

אז בנימין איז פארטיג געוואָרען מיט סענדערלין האָבין זייא זיך ווייטער געלאָזט אין וועג אריין און נאָכדעם אז זייא זענין זיך אָנגעגאנגען אויף וועגען און זייטענוועגליך זענין זייא נישט טויט נישט לעבעריג אָנגעקומען קיין טע־טעריוועקע.

טעטעריוועקע איז דיא ערשטע גרויסע שטאָדט, וואָס אונזער־ע וואנדרער האָבען געזעהן אין זייער לעבין, דריבער איז קיין וואונדער נישט וואָס זייא האָ־בען געקוקט אויף דיא גלייכע אויסגעברוקירטע גאסען אי אויף דיא גרויסע הויכע מויערין און נישט געקאָנט זיך זאט אָנקוקען. כמעט אויף דיא שפיצען פינגער זענין זייא געגאנגען אויף דיא טרעטוארען און געהויבען דיא פיס עפים משונה, גלייך וויא זייא וואָלטין זיך געהיט צושטארק נישט צו בעריהרען דיא גלאטע שטיינער און נישט אָנמאכען חלילה קיין שאדען, פיס, וואָס האָבען נישט עפעס אזא נוטע דאָליע בייא זייערע בעלי-הבתים אין דיא קליינע שטעדליך און וואָס מען מאכט דאָרט פאר זייא נישט עפעס גרויסע צערעמאָניעס! קליינשטעטיל־דיגע פיס, וואָס ווייסען נעביך נישט פון קיין פאדלאָגע צוזאָגען אפילו אין שטיב, וואָס קריכען נעביך וויא דיא חזרים אין בלאָטע, וואָס זייערע בעלי־הבתים שטעקען זייא געהענדיג טיף אהינצו אריין און דראלען מיט זייא פאָרם־טע־מאָסטע גאָר אָהן שום מלאכות, אזעלכע פיס מוזען באמת מבולבל ווערען ווי דיא שיכורע אז זייא דערפיהלען פלוצלים אונטער זיך א בריק פון שטיינער און מוזען פאר גרויס כבוד טאקי אביסעל אונטערשפרינגען און נישט וויסען א צייט זיך וואָהין צוטאָן, פרישע ערשט אָנגעקומענע קליינשטעטילדיגע פיס וועט איהר באלד דערקענען אויף דיא אויסגעבריקירטע גאסען אין דיא גרויסע שטעדט, אונזערע טונעיאדעווקער פארשוינען זענין געגאנגען וויא מיט א פאר־קלעהמט הארץ און בהכנעה אָפּ געמרעטען פאר איטליכען דעם וועג, סענדעריל פלעגט אין אזא פאל אָננעהמען בנימין בייא דער פאָלע און איהם א שלעפ טאָן אין דער זייט, אמאָל איז דורך דעם סענדערלין אויס געקומען צוהאפען א שטיל טענציל מיט עמיצין וואָס איז געקומען אקעגען, יענער איז זיך געגאנגען גלייך זיין וועג און האָט זיך אָנגעשלאָגען מיט סענדערלין, וואָס מחמת דעם אָפּטרע־טען האָט ער איהם פונקט גאָר פארשטעלט דעם וועג, יענער חאפט זיך רעכטס,

אבער אונזער סענדעריל האָט איהם מקדים געווען און שטעהט שוין גרייט,ביידע וואַרפען זיך לינקס און וויימער רעכטס ביז יענעם געראָט לסוף אויסצומיידען זיך איינער, וואָס איז גראד נישט אויפגעלייגט געווען צו טאַנצען מיט סעגדער־לין, האָט איהם פּראָסט אָנגענומען און א וואָרף געטאָן אין דער זיים אז די ציין זיינען איהם שיער נישט ארויסגעפאלען. אלסדינג זיינען פאר אונזערע פאר־שוינגען געווען גייא. אלכדינג, האָט זיך זייא אויסגעוויזען, טייט אויף זייא מיט די פינגער. די דראָזשקעס שרייען, די פאעטאָנען פילדערען, די מויערען שטעהן האָפערדיג, קוקען שמאָלץ מיט זייערע גרויסע גלעזערנע טאַפּלעס און די מענשען קרימען זיך, אלסדינג שרייעט זייא נאָך: תרבית קבצנימליך! תרבית קליינשטעטילדיגע יודעליך! תרבית תרבית!....

— הערסט־דוא בנימין! האָט סענדעריל געזאָגט, נאָכדעם אז ער האָט פאררייסען דעם קאָפּ און געקוקט אויף די מויערען מיט דרך ארץ, איך מיין בנימין, דאָס איז כטאמבול!

— נעה שיין, נעה נארעלע, וויא קומט עס צו סטאמבול? האָט בנימין גע־מעכט מיט אזא מינע גלייך וויא ער איז א סטאמבולער א געבירדיגער, סטאמ־בול נארעלע, האָט ת״ק מאָל ת״ק גאסען, איטליכע גאס האָט ת״ק מאָל ת״ק פופעהן „צוואנציג״ אָדער אפשר דרייסיגגאָרענדיגע הייזער און אין איטליכס הויז וואוינען ת״ק מאָל ת״ק מענשען! דוא מיינסט אז דוא ביסט שוין פארטיג? ניין, ווארט נארעלע איינער. היינט איז נאָך דאָ קליינע גאסען, יורדקעס, קאַט־שעוניקעס, מאָטשעוניקעס, פּיסקעס יארען און פּאָדוילען כחול הים!

אי ,אי, אי! האָט סענדעריל געמאכט פאר גרוים וואונדער, ס'איז דאָך עפּים נאָר א שרעק הלעבין אזא גרויסע שטאָדט! נאָר איך בעט דיך, בנימין, פון וואנען קומט עס אָט די אלע גרויסע שטעדט? מענשען זאָלען זיך צונויפ־שטיקען אין איין אָרט און ליגען איינער איבער דעם אנדערן, גלייך וויא די וועלט איז ווייניג און נישטאָ מעהר קיין ערד! עס מוז דאָך אוודאי דרינען עפּים זיין וואָס מענשען דערווייטערען זיך פון דער ערד און ווילען אלץ פליהען אין הימעל, אין די הויכע פענסטער, זאָל עס אפשר זיין דעריבער, וואָס דעם מענ־שענס נשמה וואקסט פון הימעל און מחמת דעם ציהט עס איהם געביך אלץ ארויף ארויף, און ער האָט זעהר שטארק חשק אויסצושפרייטען די פלינעליך און זיין אלץ פון אויבען? וואָס זאָגען דערצו עפּים דיינע חקרנים, בנימין? האָסט דוא נישט בעגעגענט מכח דעם עפּים א שמיעס ערגיץ אין דיינע הקרה־ספרים.

— על פי חקירה, האט בנימין געמאכט מיט א קנייטשעל, איז וועגען דעם ענין דאָ א גאנץ ווייטער שמיעס, איך האָב שוין דערפון אפילו געהאט א מאָל צוטאָן בייא אונז אין בית־המדרש אונטערן אויווען און דורכדעם איז פארענט־פערט געוואָרען דיא גמרא פון דיא צעהן טעפּ אָרעמקייט, וואָס זענין אראָפּגע־שיקט געוואָרען אויף דער וועלט, וויא אויך דער פסוק, כי מלאה הארץ חמס, דיא וועלט איז פול געווארען מיט רויב. נאָר איך וועל עס דיר אביסיל מסביר זיין על פי אונזער תורה. חומש האָסט־דוא דאָך געלערענט, סענדעריל! לויט וויא עס שטעהט אין חומש האָבען אונזערע עלטערען גאָר תחילת, אין דיא פריהערדיגע דרות, געוואוינט אין געצעלטען, נאָר בשעת דעם דור הפלגה האָבען אלע מענשען זיך פארקליבען אין איין אָרט, זיך גענומען מאכען ציגעל און אויסבויען א שטאָדט מיט הויכע מויערען אין הימעל, אין דערמיט ארבייט טאקי איז שוין אויף זייא אָנגעפאלען א בייזע מהומה א געטימעל, איינער האָט נישט פאר־שטאנען דעם אנדערען אין דיא גאנצע פיהרונג דאָרט איז עפּיס אויסגעקומען קאפּויר, א נס וואָס גאָט האָט זייא באלד צוטריבען האָבען מענשען ווידער אָנגעהויבען צו לעבען, עטהמען פרייער און דיא וועלט איז ווייטער אויפגעריכט געוואָרען, נאָר דער חטא פונם דור הפלגה האָט נאָך אין גאנצען נישט אויפגע־הערט, פון יענער צייט אָן ציהט זיך נאָך אלץ, בעונותינו הרבים, דיא תאוה ביי מענשען צושטיקען און צונויפשטיקען זיך, אויסצומויערען זיך הויך, צומאכען זיך א שם און פליהען אין הימעל. וואָס האָסט דוא אין מיר זיך אָנגעטשעפּעט וויא א אזלורניע? זאָגט אברהם צו לוטין, למאי זאָלען דיינע מענשען זיך קריגען מיט מיינע איבער א שפּאַן ערד, דיא גאנצע וועלט שטעהט דאָך פאר דיר פרייא, נעה דיר וואָהין דוא ווילסט און לאָז מיך געמאָך!

נאָר איידער נאָך בנימין האָט געענדיגט דעם שמיעס האָט זיך געלאָזט הע־רען א שטארקער געשרייא פון א פארטשיק, וואָס איז אונזערע פארשוינגען אָנ־געפאָהרען פון הינטען און האָט זייא שיעור ניט מזיק געוועזן מיט דעם דישעל, אוחניאָקעם! האָט דער פארטשיק געשריגען אין איין אָטהעם און געמאכט אויף זייא מיט דער בייטש. וואָס קריכט איהר, צוא אלדע שווארצע יאָהר, וויא דיא ראקעס און פארשטעלט דעם וועג! הייא, הייא יאָלדען! הייא, הייא פלאָכטען!

אונזערע פארשוינגען נעביך האָבען געהייבען פיס און געלאָפען פאר שרעק וויא דיא פארסאמטע מייז, דער אהין און דער אהער. לויפענדיג האָט סענדעריל זיך א זעטץ געטאָן אין א שטופּ און זיך אויסגעצויגען נעביך, וויא גרויס ער איז, אויף דער ערד, בנימין האָט אין איילעניס זיך אָנגעשלאָגען אין א קויש מיט

אייער, וואָס א קורעלאפּניטשקע האָט געטראָגען, דיא אייער האָבען זיך צובראָ־כען און אויף איהם האָט זיך געעפנט א גיהנ'ם, א פּיסק, א פּייער, א געשרייא, יענע פון דיא צוסבראָכענע איינער נעבאך האָט איהם אָפּגעשאָטען מיט טויטע קללות, זיא האָט איהם געוואָלט אָפּשטעקען אָדער זיא האָט איהם שוין טאקי אָפּגעשטעקט א פּאטש און שטארק חשק געהאט איינצופּלאָנטען זיך אין זיינע האָר, קורץ, בנימין האָט געגוג געלייזט ביז ער איז קוים מיט צרות לעבעדיג ארויס פון איהרע הענד און געמאכט א פּליטה אין א הינטערגעסיל, וואָס אהינצו איז אויך סענדעריל באלד צוגעקומען.

אָט האָסט־דוא דיר א גרויסע שטאָדט! האָט סענדעריל געזאָגט און אָפּגע־ווישט מיט דער פּאָלע דעם שוויים פון זיין פּנים. דאָ געה נישט, דאָ שטעה נישט, דאָ רוה נישט. ווייסט זייא אלע דער שווארץ־יאהר!

— דאָס ציהט זיך נאָך אלץ פונם דור הפלגה, האָט געענטפערט בנימין, וואָס האָט געשאָפּעט וויא א גאנז, דאָס אלסדינגג וואָס דוא זעהסט דאָ, איז אלץ דור הפלגה, מיט בייזער מהומה. מיט זיין געטימעל, גנבה, גזלה און רציחה!

— א, אין דער ערד אריין מיטן קאָפּ! האָט סענדעריל א מאך געטאָן, קום בנימין, לאָמיר זיך אויסרוהען! דוא זעהסט עפּיס שרעקליך אוים, עס פּייערט דיר עפּיס א באַק, א רוח אין דער חצופה'ס טאטען אריין! וויש נאָר אָפּ, זייא מוחל, דעם פּנים, דיא חצופה האָט א פּנים בשעת מעשה דיך אויסגעשמירט מיט געלכען פון אייער!

וויא צוליעב בנימינן ווערד איין איבערקעהרעניש אין דער פּאליטיקע.

אין איינעם פון דיא טעטעריווקער קלייזליך האָט שטארק געקאָכט פון דער רענסמאָליגער קרימער מלחמה, דער אונטעראויווען איז צופּאלען אויף פּארשי־רענע כתות, איטליכע כתה מיט איהר פּרעזידענט און מיט איהר גאנג אין דער פּאָליטיקע, חייקיל בעל־מוה און זיין קומפּאניע איז זעהר בעשעפטיגט געוועזן מיט דער מוהמע וויטען, פּלעגט זיא צוליינען אויף טעלערליך און בעווייזען דיא הכברות אי דיא שפּיטצליך וואָס אין איהר שטעקט. חייקיל איז געוועזן א מאָל א שטיקעל זיינערמאכער, ער האָט געהאט א גרינגע האנד צו מצה רעדלען, קיי־נער האָט נישט געקענט אזוי וויא ער א סוכה מאכען, דאָס לאָקשענברעט, דיא לאָפּעטע, דיא מילכעדיגע באנק, דאָס טשאָלענטברעטיל און דיא צובראָכענע שטייג פונעופות זענין אין קיינעמס סוכה נישט געווען אזוי גוט צוגעפּאסט וויא אין זיינער, דעריבער ווען עס פּלעגט נאָר אויסקומען עפּיס א רייד אין מאשינען זאכען פּלעגט דער עולם האָבען פּאר איהם אָבשיי און זאָגען: דאָס געהער זיך

אָן מיט חייקלין, חייקעל פלעגט אלץ דערצעהלען וואונדערליכע זאכען פון משונהווילדע ענגעלשע מאשינעס, אזש דיא האָר פלעגען זיך שטעלען פשוט קאפויר הערענדיג, און אז איינער האָט איחם א מאָל מפסיק געווען דיא רייד מיט עפּיס א קשיא און איהם געפרעגט דעם שכל דער פון, פלעגט חייקעל דערקלעהרען דאָס אין גאנצען קורץ און פראָסט מיט עפּיס אזא מין שפּרינזשינקעלע און דערבייא מאכען אזא מינע מיט א זים שמייכעלע גלייך וויא ער וואָלט פארענטפערט א קלאָץ קשיא און יענעם געעפענט דיא אויגען, הכלל מיט א שפּרינזשינע האָט חייקעל דערקלעהרט אלסדינג, אי דעם זייגער, אי דעם טעלעגראף אי א שפּיעלפּושקע און אלע אנדערע מיני המצאות אויף דער וועלט. איציק פשטן אָבער איז קיינמאָל נישט צופרידען געווען מיט חייקילס שפרינזשינקעס ער פלעגט קיקען דארויף עפּיס וויא אויף אפּיקורסת און מאכען מיט א געשפעט: באלד וועט שוין חייקעל זאָגען אז א גולם וכדומה אזעלכע מופתים זענען אויף דורך א שפּרינזשינקעלע... פע, פע חלעבין! זיינע אלע זאכענישען זיינין פשוט איז פשוט. איך בעט אייך איבער, גאָרנישט מאקע אמתע נארעשקייטען, און ווייל חייקיל בעל מוח איז געווען פארקאָכעט אין וויטען, דריבער האָט איציק פשטן, חייקילס בעשטענדיגער מתנגד אין אלע זאכען, זיך אָנגעטשעפעט אין דער מוהמע ראסיע און זיך ארויסגעשטעלט פאר איהר מיט אלע קרעפטען, איטליכער פון ביידע צדדים האָט שטארק געארבייט צו געווינען אויף זיין זייט דיא איבעריגע קומפּאניעס, איז חייקיל שוין געשטאנען אויף א שטיקעל שטייגער מיט שמואליק וואָקסאָר, דער פרעזידענט פונם פעטער ישמעאלס כנופיא, און האָט שוין כמעט וויא האלב זיך אויסגעגלייכט מיט בעריל פראנצוויז נאפּאָלעאָנס א הייסער חסיד. האָט איציק אָנגעמאכט א הארמירעד און צוגעצוויגען צוא זיך טביא מאָק, סירהס מענש, פּאָטשטען זענין געפלויגען פון אלע זייטען, איטליכער האָט געלאָזט זיינע ראציעס, דיא וועלט האָט זיך געקעהרט און דאָס קלייזעל האָט זיך פשוט געוויגט! אָט אין דער דאָזיגער ייט בשעת דער גרויסער מהומה זענין אינזערע פארשוינען אָנגעקומען קיין טעטעריווקע און זיך אָפּגעשטעלט אין דעם דאָזיגען קלייזעל אויף סטאנציע.

סענדעריל מיט זיין כאראקטער איטליכען נאָכצוגעבען האָט אין דיא עניני הפּאָליטיקע אויף זיך נישט איינגעשפּארט און איטליכען צוליב געטאָן אזוי וויא ער וויל, דוא ווילסט אזוי, פלעגט ער זאָגין, וואָס פאר א דאגה איך האָב זאָל זיין אזוי, און דאריבער האָט ער שטארק נושא חן געווען און איז באלד איטליכען געפעלען, ביים ערשטען שלום־עליכם איז בייא דעם עולם נעבליבען, אז סענדעריל

איז אָהן א גאל, איוד אָהן כחמות, וואָס האָט אין זיך נישט דיא מדה פון עקשנות. און ווען סענדעריל איז געווען אויפגעטראָגען מיט אלע גלייך גאָר אָהן א שום חלוק, אקעגען־זשע איז בנימין געווען איין איבערקלייבער און גאָר צום ערשטען איז איהם מעהר פון אלע עפּיס געפעלען שמואליק באָקסאָר, צו וועלכען ער האָט ביסלעכוויים זיך צוגעלאָזט ביז ער איז מיט איהם געוואָרען שטארק חבר, בנימין האָט איהם מגלה געווען דעם גאנצען פּלאַן פון זיין נסיעה און שמואליקין איז דיא זאך זעהר שטארק געפעלען, ער האָט מכח דעם איבערגעשמי־עסט מיט חייקלין, חייקיל האָט דאָס געגומען אויף זיין מוח, און הגם דיא זאך איז איהם אויסגעקומען אביסיל שווערליך, דאָך איז דאָס איהם געגאנגען אין קאָפּ, ער האָט באלד טאקי אין א סעסיע מיט בעריל פּראנצויז און טוביה מאָק אפּירגענומען דעם דאָזיגען ענין. און זייא האָבען זיך דארויף שטארק פּארחי־דושט. בנימין, האָבען זייא געזאָגט, זעהט טאקי עפּיס ניט אויס וויא א געוויינט־ליכער מענש, ער איז עפּיס וויא צוטראָגען נישט אויף דעם עולם, אז ער רעדט איז שווער צופארשטעהן וואָס ער מיינט, ער פּאַרטראַכט זיך א מאָל, שטעלט אויס א פּאָר גלעזערנע אויגען און שמייכעלט. זיין הילוך און זיינע אלע פּאָס־מעטקעס זענין עפּיס משונה, דאָך אלץ בעווייזט, אז ער איז העט העט גאָר פון איין אנדערע מדרגה, נישט גלאט א מענשל, אין איהם מוז בוודאי עפּיס שטעקען, גלאט פּשוט קען עס לגמרי נישט זיין, ווער ווייסט, אפשר איז דער בנימין גאָר נישט קיין בנימין, א קאשיא אויף א מעשה!.....

אז בנימין און סענדעריל זענין פארשאָפּעט אריינגעקומען אין קלייזעל נאָך דער מעשה מיט דער יודינע פון דיא אייער איז דאָרט געווען א שרעקליכער גע־פילדער, דיא סעסיע פון אונזערע פּאָליטיקער האָט שטארק זיך מפלפל געווען מיט איציק פּשטן, וואָס ער האָט זיך געריסען אויפן גאָרגעל און איטליכען ארי־בערגעשריגען.

— נאט זעהט, וואָס שטעהט אין יוסיפון, האָט איציק געשריגען אין איין אָטהעם און געטייט מיטן פינגער אין א ספריל, אין יוספון שטעהט. אז אלכסנדר מוקדון האָט געוואָלט געהן צו דיא קינדער יונדב בן רכב איז ער דערגאנגען ביז צו דיא הרי חושך און ער מיט זיינע גבורים האָבען דאָרט נישט געקענט לחלוטין געהן, זייערע פים זענין געזונקען אין בלאָטע ביז איבער דיא קניע, מחמת דיא זון שיינט דאָרט נישט איז דיא ערד אין יענעם אָרט שטארק זומפיג. הייגט פאר־שטעהט איהר שוין, אלכסנדר מוקדון, דער גרויסער. אלכסנדר מוקדון, וואָס איז געפלויגען אויף איין אָדלער און וואָס איז שוין געווען בייא דיא טיהרען פונם

גן־עדן ער האָט נישט געקענט אריבער דיא הרי חושך, מכל־שכן אייער פארשוין, אזא נפש וויא ר! עס וועט איהם נישט העלפען דערצו אפילו חייקעל מיט אלע זיינע שפרינגזשינקעס.

— דוא גראָבע קאָפּ איינער! האָט חייקיל זיך צולאָזט אויף א קול און גע־טיטשעט איציקין מיטן גראָבען פינגער, וואו זיינען דיינע אויגען? אדרבה זעה טאקי וואָס דאָ שטעט ווייטער, ער זאָגט: אז אלכסנדר מוקדון האָט דאָרט גע־הערט עופות, פייגליך, ריידען יונית, איין פויגעל האָט איהם געזאָגט בזה הלשון דיין מיה איז אומזיסט, ווייל דוא ווילסט קומען אין גאַטס הויז און אין דעם הויז פון זיינע קנעכט, דיא בני אברהם יצחק ויעקב, הייגט פארשטעהסט־דוא שוין, גראָבע קאָפּ איינער, פאר וואָס אלכסנדר מוקדון האָט אהינצו נישט געקענט געהן?

— מילא וואָס וועסט־דוא אָבער טאָן, מיין גרויסער בעל מוח, אויב עס קומט גאָר אוים וויא דיא יש אומרים דאָרט, אז דיא עשרת השבטים מיט דיא רויטע יודליך אָדער דיא בני משה וואוינען גאָר דאָרט ערגיץ לעבין דעם לאַנד פונם פריסטער יאַן? נוא, הייגט לאָז דיין נפש מוחל זיין געפינען ערגיץ דאָס לאַנד פונם פריסטער יאָן! מאָרגען נאָכן קאלטען קוגעל!

— עט נארעשקייטען, איציק! חלעבין נארעשקייטען.

—ווארט נאָר, ווארט מיין בעל מוח! עס איז עפּיס נאָך דאָ א סמבטיון אויף! וואָס וועט ער טאָן מיט דעם סמבטיון, וואָס ער שליידערט א גאנצע וואָך שטיינער? לאָמיר שוין אָננעהמען אין דער סברא, אז ער איז שוין אריבער דיא הרי חושך, ער האָט שוין געפונען דאָס לאַנד פונם פריסטער יאָן. נוא קומט ער צו צום סמבטיון, טפררוא! עס רעגענט מיט שטיינער אוממעגליך צושטעלען א פוס דאָס דאָ וועט דאָך איהם נישט העלפען אפילו דיין וויטע, זיא זאָל זיך אפילו שטעלען מיטן קאָפּ אראָפּ און מיט דיא פיס ארויף.

— הע, הע, דוא טשעפּעשט שוין זיך אין וויטען! אָט וואוהין דוא ביסט פארקראָכען.

— וואָס איז דאָס אין אמת'ן פאר א גאנג, איציק, אומזיסט אומנישט שפּעטען פון דיא מלכיות, האָט בעריל פראנצויז זיך ארייגגעמישט מיט פּאר־דראָס, מיר רעדען דאָך איצט פון בנימינן, זידיל דיר בנימינין און מיש ניט אריין דיא מלכיות, איך בעט דיך!

פאר וואָס זידלען בנימינין? האָט זיך אָנגערופען טוביה מאָס, בנימין געהט דאכט זיך אויף א דרך, דורך איהם קען נצמח ווערען יורען א ישועה.

— אי מאַק, מאַק ! האָט איציק געמאַכט מיט תרעמות און געשאָקעלט מיטן קאָפּ, אויף דיר מאַקוניוא האָב איך מיך חלעבין נישט געריכט, אז דוא זאָלסט האַלטען מיט זיי און מאַכען אזא פּירוש פון בנימינין, וואָס האָסט־דוא אין איהם אזוינס דערזעהן ?

הערט נאָר, איך בעט אייך, א גאַנג פון א מענשען : וואָס האָסט־דוא אין איהם אזוינס דערזעהן ? האָט שמואליק באָקסאָר זיך נאָכגעקרימט מיט א גע־שפּעט, משוגע ביסט־דוא היינט, איציק, צי וואָס ? זיין אָפּגעלאָזענקייט, זיין צוטראָגענקייט, זיין קוקען, זיין ריידען מיט זיין גאַנץ בענעהמען בעווייזען דאַכט זיך זעהר גוט ווער ער איז אזוינס, דאָס פּנים איז דער בעסטער שפּיגעל אויב דאָס אלסדינג איז בייא דיר קיין בעוויז נישט, ווייס איך שוין ניט וואָס הייסט בייא דיר אזוינס א מענש, אדרבה איך בעט דיך, אָט איז ער איצט אליין אָנגע־קומען, קוק איהם זייא מוחל אָן און זאָג אויב דוא ביסט נישט משוגע טאַקי ריין חסר דעה.... איהר זעהט, עפּיס פלאַמט איהם דאָרט א באַק און דרייא געלע פּאַ־סעקליך ציהען זיך איהם וויא א שין אויפן פּנים ! נוא איציק וואָס פאַר א פּנים האָסט־דוא איצט ?

איציק איז צוגעגאַנגען נעהנטער צו בנימינן. האָט איהם אָנגעקוקט פון קאָפּ ביז דיא פיס, איהם א שפּייא געטאָן כמעט אין פּנים אריין און איז אוועקגעגאַנ־גען אין איין כעס. פון דעם דאָזיגען שמיעס אָן וועגען בנימינין האָט בעקומען די פּאָליטיקע איין אנדער פּנים, שמואליק באָקסאָר מיט בעריל פראַנצויז האָבען געשלאָסען בלאָט מיט חייקלין, וויטע האָט ארויסגעשיקט אין ים טויזענט גרויסע אָקרענטען מיט שרעקליך ווילדע מאַשינעס, דער פעטער ישמעאל איז אריבער דעם פּרוט און נאַפּאָלעאָן האָט געשאָסען מיט באָמבעס אויף סעוואַסטאָפּעל. טוביה מאַק איז געשטאַנען אויף משקולת נישט אהין נישט אהער, גערדעהט מיט דער צונג נישט צו־ווייסען מישטעהנס געזאָגט אויף וועלכער וועלט ער איז און איציק פּשטן איז געבליבען איינער אליין וויא אויפן וואַסער, ער האָט גע־באַך געארבייט אויף אלע כלים און שיער נישט געשפּרונגען ארויס פון דער פון הויט א קאַטאָוועס איינער אקעגען אזא חברה! דערפאַר האָט ער זיך פאַרגעסן אויף בנימנן,ער האָט פון יענער צייט אָן זיך אלץ צו אים געזוכט און איהם געטאָן אין דער גאַל אריין, „גאָט איז מיין עדות,דערצעהלט בנימין אין איין אָרט, אז איך האָב מיך נישט געמישט אי דער פּאָליטיקע, וואָרום איין מאָל צו וואָס טויג עס ? צווייטענס וואָס געהער זיך עס מיט א יורען אָן ? פון מיינעטוועגען האָט גע־מעגט זיין אזוי צדער אזוי, גאַנץ גלייך, סענדעריל מיינער האָט אין אזעלכע זאַ־

כענישען זיך אויף אסור נישט געמישט און פון דעסטוועגען האט מיך איציק ני געלאָזט רוהען, איך האב פון איהם נישט געהאט קיין טאָג און קיין נאכט. א מאָל פלעגט ער מיך ארומשטעקען הינטען מיט פעדערען, אָדער ווארפען אויף מיר שטילערהייט א קישעלע, אָדער פערשליידערן ערגעץ מיינעם א שוך, אז א'ך האב מיר דעם קאָפּ פערדרעהט זוכענדיג. בין איך ביי דער נאכט אנשלאָפען געוואָרען אויף מיין געלעגער פלעגט ער מיט א שטרייעלע מיר קיטצלען דיא פּיא־טעס אז איך פלעג אזש אונטערשפּרינגען, אָדער ער פלעגט מיר לאָזען א פּאמפּע אונטער דער נאָז, איך פלעג זיך אויפחאפּען נישט טויט נישט לעבעדיג און קיי־כען הוסטען מחמת דער רויך אפשר א שעה כסדר, גלייך וויא איך בין שולדיג געוועזן וואס דיא דריי קומפּאניעס האבען געמאכט יד אחת".

דעם גרעסטען טהייל פון שטאָדט זיינען אונזערע פארשוינען טרוד געוועזן מיט דער פרנסה, זיי האבען געמאכט וויזיטען אין דיא טעטעריוו'קער הייזער און האבען אין א קורצער צייט קונה שם געוועזן אזוי אז מען פלעגט אויף זיי נאָכטייטען מיט דיא פינגער אונבעגעגנען זיי דער מיט א גלייך ווערטעל, דער מיט א שמייכעלע. איין אנדערער אויף זייערער אָרט וואָלט זיך שטארק איבער־גענומען פון אזא כבוד און צופּויקט אומעטום פון זיין גרויסקייט, אָהן עין־הרע, אין דער וועלט, וויא מען האט זיך געשמאָלצען פשוט אָנקוקענדיג איהם, וויא מען האט זיך געלאָבט מיט איטליך זיינס א וואָרט און מיט וואָס פאר א שמיי־כעלע מען פלעגט איהם אויפנעהמען און ארויסבעלייטען פון דער טיהר, נאָר אונזערע פארשוינען אָבער זענין ביי זיך געוועזן פּראָסטע מענשליך און האבען פון אזא כבוד זיך גאָר נישט געמאכט. בנימין איז געוועזן פארטראָגען אין זיינע זאכען און סענדערלין איז געלעגען אין זינען דיא טאָרבע זאָל זיין פול און אין דער קעשענע זאָל זיין עטליכע גראָשען אויף הוצאות, צי גיסט־דוא מיט א שמיי־כעלע צו מיט א קרים וואָס מאכט עם א יודע אוים, אבי גיב.

היינט איז פורים מאָרגען איז אוים
גיב מיר א גראָשען און טרייב מיך ארוים!

אָט דאָס איז דאָס בעקאנטע אידישע לידעל, וואָס שילדערט זעהר גוט, זייער פּראָסטקייט, זייער עניוות און וואָס סענדעריל פלעגט עס געהענדיג אויפן וועג זעהר אָפט שטילערהייט אונטערזינגען.

א גוט מאָרגען, גאָט העלף! פלעגט סענדעריל זאָגען ביים אריינגעהן ער־גיץ אין א שטוב נאָכשלעפּענדיג הינטער זיך בנימין'ן פאר דער פּאָלע, דערנאָך פלעגט ער איהם דערלאנגען א שטופּ פאָראויס, איהם איינראמען אין אויער

ער זאָל ניט שעהמען און אליין אנידערשטעלען זיך אין דער זייט מיט גרוים דרך ארץ.

ארומגעהענדיג אויף אזא שטייגער זענין אונזערע פּארשוינען איין מאָל אריין אין א שטוב, אין וועלכען זיי האָבען געטראָפען עפּעס א יונגען מאַן טענהנדיג מיט דעם בעל הבית, עס האָט אויסגעזעהן פון דיא רייד וויא דער יונגער מאַן גיט דעם בעל הבית צו פערשטעהן דיא וויכטיגקייט פון עפּים איין ענין, וואָס דורך דעם קלינגט מיט איהם איצט דיא וועלט, וויא ער לויבט זיך פאר איהם אָפּ, ווייזט פּאפּירען און פערלאנגט פון איהם עפּעס א זאך, נאָר דער בעל הבית קרימט זיך אָבער, טענהט וויא ער קען און צאפּעלט פּשוט זיך אויסצו־דרעהען פונם יונגען מאַנס הענד, דער בעל הבית האָט זיך אָנגעהאפּט אין אונזע־רע פּארשוינען אזוי וויא א דערטרונקענער אין א שטרוי. ער האָט געשווינד זיך צוגעלאָזט צו זיי אין דער דאָפּנונג אפשר האָבען זיי צו איהם א נייטיג געשעפט און וועלען איהם דערוויילע בעפרייען פון דער נויט. נאָר קוים אָבער האָט ער דערהערט ווער זיי זיינען און וואָס זיי ווילען איז ער געבליעבען שטעהן צומישט, שטארק פערוואונדערט, וויא איינער בשעת דאָס אָנשיקעניש טרעט פּלוצים צו פון אלע זייטען.

— אָט האָט איהר נאָך גוסעים! האָט דער בעל הבית זיך אָנגערופען נאָכ־דעם אז ער איז צו זיך געקומען און זיך געווענדעט צום יונגען מאַן. דיא דאָזיגע יורען, זעהט איהר, זענין אויך נוסעים! נאָט אייך נייס, נוסעים אויף אונזער קאָפּ!

דער יונגער מאַן מיט אונזערע פּארשוינען האָבען איינער דעם אנדערן זיך אָנגעקוקט.

— הערסט דוא, האָט סענדעריל א ציה געטאָהן בנימינ'ן פאר דער פּאָלע און איהם איינגערוימט אין אויער, מעגליך אז דער דאָזיגער יונגער מאַן וואנדרע־וועט אויך אהינצו.... ער קען נאָך חלילה פּארלויפען פריהער און אונז אָפּטאָן אייך טערקיש.

— אפשר זיינט איהר טאקע אלע איין קומפּאניע? האָט דער בעל הבית זיך ווייטער אָנגערופען.

— חלילה, חלילה! האָט בנימין מיט סענדערלען ביידע אין איין קול גע־שריען, מיר געהן בעזונדער, געהען מיר!

— געהט אייך געזונטער הייט בעזונדער, ביי מיר אָבער הייסט איהר איין קאָמפּאניע. האָט דער בעל הבית געזאָגט און ארויסגענומען א מטבע פון דער קעשעניע.

— ניט, זייט מוחל, אונז, אונז ניט, האָט סענדעריל געבעטען און אויס־געשטרעקט דיא האנד. מיר ווע‍לען שוין דעם יונגען מאַן ארויסגעבען זיין חלק קומט יונגער מאַן, מיר וועלען אייך ארויסגעבען, איך האָב מינץ.

אין מיטען דרינען האָט זיך געעפענט דיא טהיר פון דער קיך און א שרעק־ליכער קול האָט זיך געלאָזט הערען פונדאַרט משונה ווילד:

דאָס איז ער, ער! אָט דער, וואָס שטעהט לעבין דעם קליינעם דארען אידעל, זיי האָבען דענסטמאָל אויף ביידע זיך ארומגעשלעפּט. איך האָב איהם דערקענט, דעם שיינעם נפש, אין זיין פּנים'ל, אין זיין געל בערדיל, אויסגעצופּט זאָל עס איהם ווערען! אין זיין צוהראשטעט הערצעלע, א פאַרחאַפּט רבונו של עולם זאָל ער ווערען! זאָל עס מיט איהם קויקלען, מאָרדעווען און אויסרינען דאָס מארך פון זיינע טרפהנע ביינער אויסרינען!

קום בנימין אוועק! האָט סענדעריל געזאָגט שלעפּענדיג בנימינען פאר דער פאָלע, א רוח אין דער חצופה'ס טאטען אריין, זיא האָט נאָך אלץ צוטאָהן מיט דיא צובראָכענע אייער.

וויא זכות אָבות האָבען פאר אונזערע פארשוינען זיך געלייגט.

זיפצען און קרעכצען מוז מען אז מען לייענט דיא געשיכטע פון דיא גרויסע בעריהמטע קאָפּ־מענשען וויא זיי האָבען נעביך געליטען שטארק זייער גאנצען לעבען פון דער וועלט, פאר וועלכע זיי האָבען מקריב געווען זייערע טעג און יאָה־רען און זיא בעגליקט מיט זעהר ניצליכע זאכען, וואָס זיי האָבען מיט זייער שכל בעגאנגען. דיא וועלט איז בטבע א קינד וואָס האָט ליעב זיך צו האלטען נאָר אין דער מאַמעס פארטוך, נישט אָפּצוטרעטען פון איהר אויף א האָאר, וואָס האָט ליעב אלץ דיא אלטע נארישע מעשיות. וועלכע דיא ניאנקעס און אלטע באָ־בעס חזרן זיי איהם איבער הונדערט מאָל אין טאָג. וואָס מיינט, אז בעסערס פון זיינע שפּילכלאָך איז טאקי גאָר נישטאָ, אין דערינען שטעקט דיא גאנצע חכמות וואָס קען נאָר זיין, און אז דער בעהע׳פּער קומט איהם נעהמען אין חדר אריין, אויסצולערנען איהם עפּעס, שרייעט ער געוואלד גלייך וויא מען וואָלט איהם געקוילעט, דיא וועלט האָט ליעב צו לעבען אזוי וויא זיא איז געוואָהנט, עפּעס א נייס קומט איהר אוים משונה ווילד, זיא שרייעט דארויף מעשים און זידעלט, מאכט מיט דער בלאָטע גלייך דעם, וואָס טראכט אזוינס אוים, ערשט דערנאָך אז דאָס נייס איז שוין נולד געוואָרן, עס האָט זיך איינגעלעבט און ווייזט בעשייפערליך ארוים דעם גרויסען נוטצען וואָס אין איהם ליגט, ערשט דענסט־

מאָל חאפט מען זיך אין דעם שטארק אָן. מען האָט דערפון גרויס הנאה און פאר־געסט כלל יענעם נעביך וואָס האָט ער מיט נויטשוויים ממציא געווען, נאָך זעהר שיין פון דער וועלט אז זיא האָט זיך זיינער דערמאָהנט איהם צו מאכען חאָטשע א מלא און צושטעלען איהם א מצבה, מיליאָנען מענשען לעבען היינט גליקליך און עטהמען פרייא אין אמעריקא, און קאלומבוס בשעת איהם איז אריין דער געדאנק צו ענטדעקען אמעריקא האָט נעביך שטארק געליטען. דיא וועלט האָט איהם געהאלטען פאר משוגע און אוים איהם חוזק געמאכט, דעסגלייכען איז אויך געווען מיט אונזער בנימינין פון טונעיארעווקע, נאָר אָנקוקענדיג איהם האָט מען איהם געהאלטען פאר א משוגענעם און הערענדיג זיינע רייד איבער דער נסיעה האָט מען זיך געשטיקט פאר געלעכטער, מען האָט מיט איהם געטריבען קאטאָ־וועס.איטליכער האָט מיט אים געהאט צו טאָן און אוים איהם געמאכט א קאָטער, א נס וואָס בנימין האָט עס אזוי פיעל ניט פערשטאנען, זיסט וואָלט ער זיך פארעסען, חס ושלום קראנק געוואָרען און א שפייא געטאָן אויף דער גאנצער נסיעה! מיר היפערען איבער א סך זאכען פון דעם עולם'ס המצאותליך איבער בנימינין בכדי דאָס זאָל אויף אונז אלע נישט פאלען פאר קיין אייביגען פלעק און דאָס זאל אונז נישט זיין צו קיין חרפה צו קיין בושה אין דער געשיכטע פאר דיא שפעטערדיגע דורות. מיר מאכען זיך נישט וויסענדיג פון דיא אלע זאכען, האָטעפּזקרעשקע, און נעהמען זיך ווייטער צו אונזער דערצעהלונג.

אין טעטעריוועקע, זאָגט בנימין, איז דאָ א גרויסע קהלה יודען, זאָלען זיך פרובפערען און מעהרען, ווער זייא זענין, וואָס פאר א מיני מענשען זייא זענין און פון וואנען זייא האָבען זיך גענומען, דאָס, פרעגט זייא בחרם, ווייסען זייא אליין נישט, זייא האָבען נאָר בקבלה פון טאטעס, זיידעס או עלטער־עלטער זייד־דעס. אז זייא וואקסען פון יודען, און וויא עס זעהט אוים פון א טהייל זייערע מנהגים, פון זייער הלבשה, פון זייער לשון און פון זייער האנדעל וכדומה זענין זייא אפנים טאקי מחויב צו זיין יודען, נאָר צונויפגעלאָפענע, אָפגעריסענע פון פארשיעדענע שבטים, ווארום איינער מיט דעם אנדערן געהר זיך כמעט נישט אָן. לאָז א שטיינער איינער פאלען וועט דער אנדערער איהם נישט אויפהייבען חאָטש ער זאָל שונא ציון דיא כפרה ווערען, דיא מיתה משונה איינגעהמען דאָ אויפן אָרט... צווישען זייא איז דאָ א טהייל, וואָס פארשטעהען זעהר גוט מאני־פארגע לשון. מאניפארגע איז פון דעם שורש מאניפארניסימו'ז, דאָס הייסט מאני לשון, פארגי ציגיינעריש, מאניפארגע־יודען קענען חכמת היד. קוקען יענעם אין האנד אריין און ציהען געוויינטליך דערפון זייער פרנסה דערצו נאָך קענען

ווי אנדערע מלאכות, לעמכלכמאכערס און טאָקערס זענין זיי טאַקי איינע אין דער וועלט, חידושין נאָר מוז מען זיך וויא זייא מאכען א מאָל יענעם א לעמפּעל און טאָקען אָפּ זאכען עפּעס גאָר שלא כדרך הטבע, אויך האָבען זייא א מתנה פון זיין ליבען נאָמען אָפּצוזאָגען א מאָל א פּזמון, און דווקא שטילער הייט, מיט אזעלכע מיני תנועות, אזש טרעהרען שטעלען זיך דורכדעם אין דיא אויגען און זייא נעהמען דערמיט בייא יענעם פּשוט צו דאָס חיות... מען זאָגט יאקבי זייא שטאמען פון דיא ערב רב פון דער גזע כפתרים, בכלל, זאָגט בנימין, זענין דיא איינוואוינער דאָרט עהרליכע לייט, גוטע מענשען, זייא פּלעגען מיך אויפנעהמען תמיד מיט א שמייכעלע און משונה הנאה האָבען מיט מיר זיך אָפּצוגעבען, מען האָט געזעהן בעשיינפּערליך, אז זייא זענין מיט מיר שטארק צופרידען. איך ווינטש זייא פונם גאנצען הארץ, אז גאָט און לייט זאָלען פון זייא אייביג אויך אזוי צופריעדען זיין, אָמן.“

א חידוש נפלא, דערצעהלט וויטער בנימין, דאָרט אין דער סביבה בעגעגענטמען א מאָל פּארשוינען וואָס זענין אביסיל וויא חזירעוואטע, מען דערקענט עס זייא באלד אין דעם אנבליק. א טהייל זאָגען אז דאָס איז אזא פּאַראַדע, ווידער א טהייל ווילען האָבען אז דער אָרט איז דערצו מסוגל. בנימין וויל דרינגען נישט מכריע זיין, דאָס געהער זיך אָן מיט דיא געלערענטע, זייא זאָלען דיא זאך פּאַר־שען און אונז דערקלעהרען אקוראט וואָס דאָס בעטייט. נאָר וויא דיא מעשה איז, זאָגט בנימין, אזוי צי אזוי, דיא זאך אליין איז קיין נייס נים אויף דער וועלט, נאָך דער אלטער מתתיהו דעלעקארטי העט העט אין דיא פריהערדיגע יאהרען בריינגט אין זיין ספר „צל עולם“ בזה הלשון: „אין בריטאניה איז דאָ א פּאָלק מיט איין עק פון הינטען וויא בייא בהמות, אויך זענין נאָך דאָ ווייבער, הויכע גרויסע וויא דיא ריזען און זייא זענין בעוואקסען מיט שטשיטינעס (חזיר־האָר) וויא דיא חזירים. אין צפרת האָט זיך געוויזען א פּאָלק מיט הערנער, אויף יענע בערג זענין דאָ קרומע ווייבער און דיא וואָס איז מעהר קרום איז אלץ שעהנער: „טאקי ממש וויא מען בעגעגענט נאָך בייא א אונז, היינטיגע צייטען, זעהר פיעל ווייבער, וואָס קומען אויס קרום, שטארק בולט מחילה פון הינטען, מיט א לאנגען עק, וואָס באָמבעלט זיך און שלעפּט זיך זייא נאָך אויף דער ערד, דאָס וואָס איז געוועהן, זאָגט דער פּסוק, דאָס וועט אויך זיין און ס'איז נישטאָ קיין נייס אונטער דער זון!

טעטעריווקע, זאָגט בנימין, איז גרויס מיט שיינע טויערען און לאנגע גאַסען, אַנקוקענדיג זיא בייס ערשטען מאָל דאכט זיך אויס, זיא לעבט, עס קאָכט

דאָרט און רוישט, נאָר דערנאָך אז מען ווערד אביסיל איינגעוועהנט זעהט מען, אז זיא איז אין תוך אריין א מין גרויסע טונעיאַדעווקע, דיא איינוואוינער דאָרט עסען, לייגען זיך שלאָפען, שטעהן אויף וויא געוויינטליך אלע טאָג אין איין צייט, דיא צייט ווערט געדעכענט דאָרט נאָך דעם עסען, פונם אָנבייסען א שטיי־גער ביז ווארמעס און פון ווארמעס ביז וועטשערע, מחמת אָנבייסען, ווארמעס און וועטשערע זענין דרייא קרעטשמעס אין זייער לעבען, וואָס אהינצו גארט מען זיך צורערשלעפּען אויף א פּאַפּאַס און עפּיס טאָן נאָכדעם אז מען האָט פאר־בראכט א שטיק צייט מיט גאָרנישט אין א פוסטען סטעפּ, מען זאָגט יאקבי טע־טעריוועקער לופט מאכט במבע פויל, אָפּהענדיג און שלעפעריג,ווען עס פאלט אהינ־צו אריין עפּעס א מענש מיט קוראזש, מיט א חשק עפּעס צו ווירקען, נעהמט עס אין א קורצער צייט בייא איהם צו אי דעם קוראזש, אי דעם חשק, און עס בלייבט איהם מעהר נישט איבער וויא דער חשק צו עסען, שלאָפען און אויפצושטעהן בכדי ווייטער צו עסען און צו שלאָפען .בנימין האָט דאָרט געזעהן דיא סטאנצי־עס פון דיא קליין שטעטעלדיגע סבאָרטשיקעס און פּאָוויערענעס, אוועקפּאָהרענ־דיג פון דער היים האָבען זייא ארויסגעוויזען קוראזש און שטארקייט נאָך פיל מעהר וויא מען בעדאַרף. מען מוז פאָהרען, האָבען זייא אלץ געדרונגען און איינ־געשמיעסט דעם עולם, מען מוז פאָהרען זיך סטארען ארבייטען און איינלאַדעווען מכח דעם געלד אויף נעוויסע קהלשע הצטרכות און מכח נאָך אנדערע שטעטישע זאכען, חאָטש זייער סטארען זיך, ארבייטען און טאָן וועגען דעם איז אין גאנצען איין איבעריגע זאך, טאקי נאָר וויא א פינפטע ראָד צום וואָגען, ווייל דארויף איז דאָ א סמעטע, און אלצדינג ווערט געמאכט ווערען גאָר אָהן זייער הילף, נאָר זייא האָבען אָבער פאָרט בעקומען שטארק חשק, עס האָט זיך זייא משונה פאר גע־לוסט, האָבען זייא גענומען ביים עולם געלד פאר זייערע ווייבער און קינדער אי פאר זיך אויף הוצאות און מארש אין וועג אריין אין א גוטער אין א מזלדיגער שעה, אין טעטעריוועקע קומענדיג איז זייא. מעשה שטן. באלד פארגאנגען דער חשק, וואו בריהשקייט, ווען בריהשקייט ! האָבען זיך אנידערגעזעצט אויף דער סטאנציע פויל, אָפּהענדיג. נאָר געגעסען נעביך, געטרונקען און געשלאָפען, גלייך מען האָט זייא א כישוף אָנגעטאָן, אין דעם צושטאנד פארבריינגען זייא נעביך דאָרט זייערע טעג און יאָהרען, דער עולם שיקט זייא אלץ צו, אויף זייער בקשה, געלד און ווייטער געלד און זייא הינען טאקע אלץ, געניצין, עסען, שלאָפען נעביך וויא דיא פארצוויבערטע פרינצען און ס'איז פשוט אוממעגליך זייא פון דאָרט ארויסצורייסען, אפילו קיין בעל שם און קיין טאָטער קענען דערצו אויף נישט

חעלפען. — בנימין האט אנגענומען א יצר הרע זיך צו בעקענען מיט דיא בע־ריהמטע געלערענטע און שריפענשטעלער וואס אין טעטעריוווקע, עפעס איז ער דאך אויך א שטיקעל קענער, א חקרן, וואס קוקט אריין אין דיא קליינע אותיות־ליך און ווייס, וואס איז אזוינס א יודישער חקירה־ספר. פון וואנען דיא דאזיגע לייט האבען געשעפט זייער תורה, זייער ידיעה אין דיא שבע חכמות, היינט וויא שיקט זיך עס, קומען אהער און זיך נישט זעהן מיט זיין סארט מענשען ? ! חוץ דעם האט זיך איהם געוואלט טאקי איבערשמיעסען מיט זייא וועגען זיין נסיעה, אזעלכע לייט וועלען איהם דאך פארשטעהן און קענען אפשאטצען דעם ווערטה זיינעם, ער האט געהאפט, זייא וועלען איהם נאך געבען הסכמות און איהם הייבען וויא אויף דרוקעס, זייא האבען דאך ליעב ארויסצוגעהן מיט זייערע הסכמות אויף קליינינקייטען, שמאכטעלייען, בפרט נאך אויף אזא זאך, אויף אזא וויכטי־גע זאך, דא וועט דאך דיא פען זייערע זיך צולאזען גאלאפ, גאלאפ וויא א פערד, נאר צו וועלכען פון זייא בנימין איז געקומען האט ער איהם אלץ געטראפען אדער ער עסט אדער ער שלאפט ! איינמאל איז איהם געראטען צו טרעפען א נעם פון דיא לייט — א ווילדער שרייבער משונה א בעריהמטער בריה — וויא ער איז געזעסען אנגעלעהענט אויף א באנקבעטעל אין איין אפגעזונדערט חדריל, גוט מארגען ! — גוט יאהר ! ? וואס וויל א יוד— עט, אזוי, א ביסיל שמיעסען ! — אהין אהער עפיס פלאטשיק דער עוסק. דער בריה איז עפים וויא צוקראכען, קוים וואס ער ריהרט מיט דיא ליפען, דיא נשמה לינט איהם אויף דעם שפיטץ נאז און עס קלעפען זיך איהם דיא אויגען. בנימין מינטערט איהם, רעדט איבער איהם וויא ער קען, נאר אומזיסט דיא מיה, ער איז קאלט וויא אייז. ערשט דערנאך האט ער זיך אביסיל אויסגעטשוכעט, א שטארקען געניץ געטאן און אריינגערופען דאס ווייב, ווען וועט מען שוין געהן עסען ? האט ער זי א פרעג געגעבען או אויסגעקנאקט דיא ביינער מיט א געשמאקען געניץ. לאז מען שוין געבען עסען, ווארום איך וויל, האט ער גיזאגט, איך וויל אביסיל צולייגען מיך שלאפען.... הכלל טעטעריוווקע איז א גוטע ספאלניע אלסדינג שלאפט דארט רוהיג. אי דאס געלערענטקייט ,אי דער האנדעל, אי דיא ביינק, אי דיא פראצע־סען (לארעגישען) און אלע מיני געשעפטען. וויא מען זאל זייא נישט פריוועו ווע־קען קען מען זייא אלץ נישט דערוועקען. אפילו ווען עטליכע מענשען פארקלייבען זיך אמאל אין איינעם נעהמט זייא באלד אפ דאס לשון, זיטצען, געניצין און קר־קען איינעם דעם אנדערען אן וויא דיא גולם'ס, און דיא גאנצע געזעלשאפט ווערען אנשלאפען. ערשט ווען מען דערלאנגט דיא וועטשערע ריהרט זיך אין זיי

איין אבר, זייא ווערען לעבעדיג, נעהמען זיך געשמאק צו דער אכילה, עסען אָפּ— און א גוטע נאכט זייא גייען א היים שלאָפען.... אונזער בנימין האָט עס געפיהלט שפּעטער אויף זיך אליין, ער האָט דערנאָך אין טעטעריווקע נישט מעהר געטאָהן וויא געגעבען און געשלאָפען און דער חשק פון דער נסיעה איז איהם עפּים וויא פארגאנגען. ער איז געווען אין א גרויסער סכנה פארפאלען צו ווערען דאָרט, אזוי וויא א שיף, וואָס חאפּט זיך אריין אין דעם שטילען ים. און אָפּשלאָפען דאָרט זיין לעבען ביז אצונד ווען מיט איהם זאָל זיך נישט געווען מאכען א מעשה, וואָס האָט וויא א שטורמווינד, אויף זיין גליק און אויף דער וועלטס גליק ,איהם מיט געוואלד ארויסגעטריבען פון דאנען ווייטער צו זיין נסיעה.

דיא שנאה פון איציק פּשטן צו בנימינין האָט וואָס א טאָג אלץ מעהר גע־וואקסען, ער האָט דיא לעצטע צייט וויא א זלודניע זיך איינגעגעסען אין בנימנין און זיך גענומען שטארק מפלפל צו זיין מיט איהם איבער זיין נסיעה, איהם ,לייר־גען שטיינער אויפן הארץ. אז דערנסמאָל ווען דאָ אויף דער דראלאָניע וועט וואק־סען האָר, וועט ער קומען צום סמבטיון, און זעהן דיא רויטע יודליך וויא ער זעהט זיין אויער. בנימין אָבער האָט זיך נישט געלאָזט שפּייען אין דער קאשע און אויסגעדרונגען, אז סאיז דאָ אין דער וועלט א בורא, וואָס פארלאָזט נישט דיא, וואָס האָבען אין איהם א בטחון, נישקשה ער וועט אם ירצה השם מיט גאָטס כח דערגעהן אהינצו, שונאים אויף צושפּרינגעניש, און אז בנימינין פלעגט טענהדיג זיך צושפּילען דיא געבליטען, פלעגט ער ווערען פלאם־פּייער און אין דערמיט שמיעס אריינוואָרפען אויף א קול. פּיפּערנאָטער, לינדרענוואָרם, אייזעל, מויל־אייזעל וכדומה! דאָס האָט געהייסען אזוי פיל וויא: בילט אויף דיא ציין, אָט בין איך שוין העט ווייט, אָט בין איך שוין דאָרט אין דער מדבר און געה און געה און געה!... איציק פלעגט דרייא מאָל אויסשפּייען און זאָגען: ער איז פּשוט משוגע הסר דעה, מען בעדאָרף איהם פיהרען צום טאָטער. און האָט צום סוף אזוי ווייט נעבראכט, אז קוים האָט בנימין זיך געוויעזען אויף דער גאס, זענין איהם ווייסע חברה נאָכגעלאָפען וויא נאָך א משוגענעם מיט שטיינער, איהם געמאכט א אורא און נעשריען: פּיפּערנאָטער לינדרענוואָרם! איינמאָל אז בנימין מיט סענדערלין זענין פארנאכט געגאנגען ביידע אין גאס איז חברה זייא בעפאלען וויא דיא היישרעקען און זייא שטארק דעקוטשעט, אזוי אז זייא האָבען געמוזט אנטלויפען מיט הינטערגעסליך. אין איינעם פון דיא איינגע געסליך, האָבען זייא לויפענדיג בארג אראָפּ איבער א לאנגער, שמאָלער קלאטקע זיך בעגעגענט דאָרט סאמע אויף דערמיט מיט א מענשען, וואָס איז זייא געקומען אקעגען, אויסמיידען

זיך דאָרט איז נישט געווען קיין שום מעגליכקייט סיידען אראָפּשפּרינגען און צו־שלאָגען דעם קאָפּ, אָדער וויינינגסטענס זיך אויסברעכען א פוס. דיא ביידע זאכען אָבער האָבען אונזערע פּארשוינען בעדארפט האָבען נייטיג אין לעבען אריין, אָהן א קאָפּ אָדער אָהן א פוס וואָלט דאָך קיין סברא נים גיוועזן צו מאכען זייער נסיעה. און בנימין מיט סענדערלין זענין געבליבען שטעהן מיט אראָפּגעלאָזענע נעזער.

— א־א שלום עליכם בנימין! האָט יענער פּארשוין, וואָס איז געקומען אקעגען, א זאָג געגעבען מיט א פּארדראָס אי מיט א געלעכטער אין איינעם. א גוטע בעגעגעניש חלעבין, אזוי וויא געוואונשען!

— שלום עליכם, עליכם שלום רב אייזיק דוד! האָט בנימין געענטפערט נישט מיט זיין קול שטארק צומישט.

דער דאָזיגער פּארשוין איז געווען רב אייזיק דוד רב אהרן יוסילים שרה זלאטעס, דער חכם פון טונעיאדעווקע.

— שיינע מענשען! האָט רב אייזיק דוד געמאכט מיט תרעומות. מען פאָהרט אוועק פון דער היים בגנבה גלאט אועק, פאר וואָס, פאר וועו? ווייס איך? אלסדינגג מוז דאָך זיין עפּיס מיט א גאנג, מיט א דרך הטבע. וואָס הייסט גלאט אוועק און מאכען ווייבער נעביך. אָהן א שום גאנג, פאר וויסטע עגונות מאכען ווייבער! ווייס איך? שטייטש אדרבה, שוין אוועקגעשטעלט אלסדינגג אין דער זייט. פרעג איך אייך נישט מעהר, נאָך אמאָל טאקי אדרבה סטייטש סטייטש?! פאַרקעהרט זאָגט וואָס טהוט איהר דאָ? איך מיין טאקי דיך אויך סענדעריל, נישקשה איך זעה דיך וויא דוא שטעהסט פון הינטען. דיין ווייב סענ־דעריל ועט דיר נישקשה געבען, גוט מכבד זיין וועט זיא דיך דיין ווייב, וויא א הערינג אזוי אין כעס איז זיא וואָלט זיא דיך צוריסען דיין ווייב, דאָס הארץ אָבער האָט איהר געזאָגט אז דאָ מוזט איהר אוודאי זיין האָט איהר געזאָגט דאָס הארץ דיין ווייב, און זיא האָט געוואָלט נישט אנדערש פאָהרען נאָר אהער האָט זיא געוואָלט נאָר מיט מיר דיין ווייב.

— הא ער איז דאָ! האָט א געשרייא געטאָן א יודענע, וואָס איז אונטער־געקומען פון הינטען צו רב אייזיק דוד'ן.

סענדעריל האָט אין איין קול דערקענט זיין בחורטע, ער איז געוואָרען טויט וויא דיא וואנד און געבליבען אָהן א נשמה פאר שרעק. ער האָט מיט ביידע הענד זיך אָנגעהאפּט אין בנימינס פּאָלע. ער זאָל נישט אראָפּפאלען פון דער קלאטקע, אזוי האָט איהם זיך דער קאָפּ פאררדרעהט. עס האָט איהם זיך געראכט, אָט

נעהמט איהם שוין אָן זיין ווייב און פּעטש שיטען זיך איהם וויא האָלץ.

— קוקט נאָר אָן דיא נפשות, דיא שיינע נפשות. אַ דיא כפּרה זאָלין זייא ביידע ווערען! הא וואו איז ער דאָרט ערגיץ מיין ימחשמוניק? לאָזט מיך נאָר צו איהם צו אביסיל, לאָזט מיך, איך וועל איהם ווייזען וואָס פאר א גאָט מיר האָבען! אזוי האָט אין איין אָטהעם געשריגען סענדערילס ווייב און געשטופּט רב אייזיק דוד'ן.

— נאָר אָהן געשרייא, אָן רעש. האָט רב אייזיק דוד זיא געבעטען. האָט נאָר צייט. אז איהר האָט אזוי פיל געוואָרט, וואָרט זשע נאָך אביסיל. קיין עגונה מיט גאָטס הילף וועט איהר דאָך שוין קיין עגונה נישט זיין. און ווייטער וויא זאָגט מען עפּיס הא? אויך דיא אייגענע מעשה, א יודענע בלייבט טאקי א יודענע. דאכט זיך א קלוגע און פאָהרט א יודענע. לאָמיר שמיעסען דיא אייגענע זאך פארקעהרט, מילא מה רעש? ס'איז נישט מעהר גלאָט פארדראָסיג: גלאָט אוועק, פאר וואָס, פאר ווען? אלסדינגג מוז דאָך זיין עפּיס מיט א גאנג, פאר־שטעהט איהר מיך? נאָר אז ס'איז אזוי איז דאָך טאקי דיא קשיא: צי וואָס נאָך שרייען? דער תירוץ איז אָבער, איך בעט אייך איבער וויא איין אייגענע מוטער; א יודענע מחילה בלייבט א יודענע.

רב אייזיק דוד האָט זיך ערשט צו ווינגט און געוואָלט, וויא זיין שמייגער איז, דעם שמיעס זיינעם איבערשמיעסען ווידער פארקעהרט, דער נאָך ווייטער א מאָל פארקעהרט און אריינגעבען דרינען א ביסעל פּעפער מיט ציבעלע, נאָר פון ביידע זייטען קלאָטקע זיינין געשטאנען א סך מענשען, וואָס זענין דערווייל אָנגעקומען. זייא האָבען פון דערווייטען זיך שטארק געבייזערט דארויף, וואָס יודען האָבען זיך אנידערגעשטעלט דאָ שמיעסין, גלייך וויא עס געהט זייא נישט אָן דיא גאנצע וועלט, און לאָזען קיינעם נישט אריבערגעהן. דיא קלאָטקע איז אזוי שמאָל געווען, אז צווייא מענשען האָבען דאָרט זיך נישט געקענט מיידען. דיא וואָס פון איין זייט האָבען תמיד געמוזט וואַרטען ביז יענע פון דער אנדערער זייט וועלען פריהער אריבער. דריבער האָט סענדערילס ווייב מיט רב אייזיק דוד'ן געמוזט צוריק געהן צו יענער זייט קלאָטקע פון וואנען זייא זענין אָנגעקומען, דעסגלייכע סענדעריל מיט בנימינ'ן האָבען זיך צוריק געקעהרט צו דער אנ־דערער זייט און ערשט דערנאָך האָט, פון דער דאָזיגער זייט טאקי, דער עולם אָנגעהויבען איבערצוגעהן דיא קלאָטקע.

— איך בעט דיך סענדעריל, וואָס שטעהן מיר דאָ אזוי, און וואַרטען? האָט זיך אָנגערופען בנימין, וואָס איז פריהער צו זיך געקומען. עפּיס שטעהן

מיר דאָ, אזוי גלייך וויא מען בינט צו א יונגעל מיט איין עק פאָדים אין מויל און מיט דעם אנדערען צום פיסיל פון טיש. נארעלע, איצט האָבען מיר ציים ניצול צו ווערען.

— גערעכט, וויא איך בין א יוד! האָט סענדעריל א זאָג געטאָן פרעהליך וויא איינער וואָס רייסט זיך ארויס פון דער קלעהם. גיכער, גיכער, בנימין! אויב דוא ווילסט איך זאָל נישט אריינפאלען אין איהרע הענד. דאָס איז נישט קיין קלאָטקע, נאָר זכות אבות האָבען דאָ פאר אונז זיך געלייגט.....

אונזערע פארשווינען האָבען געמאכט געשווינד א פליטה און אין עטליכע מינוט זענין זייא שוין געוועזן ווייט ערגיץ אין איין אנדער עק שטאָדט. זייא האָבען נישט געמאכט לאנג שיהות, פארנומען באלד זייערע פעקליך און זיך געזעגענט מיט טעטעריווקע.

אורא רויטע יודליך!

הייא, ווייא, וויאָ, האָט אויף דער קעלניע פון א בויד הייזעריג געשריגען א שמייסער און איז שיעור מיטן דישעל נישט ארויפגעפאָהרען אויף צווייא ווייבליך, וואָס זענין געשטאַנען אין דערמיט גאס, סאמע דיא לעבעדיגסטע פון גלופּסקער גאסען,ביידע מיט מאָרבעליך שפּייז: פלייש, רעטערליך, ציבעלע, קנאָבעל, אונטערען אָרם, און האָבען איינער דער אנדערער איינגערוימט סודות אי אויסגעגאָסען דאָס הארץ שרייענדיג אויף א קולכיל. אז מען האָט איהם געקענט הערען ווייט פאר א מייל, דיא ווייבליך זיינען אין מיטן שמיעס זיך צולאָפען, איטליכע אין איין אנדער זייט גאס, און זיך געשטעלט פון דערווייטענס צו ענדיגען זייער שמיעס אריבערשרייענדיג מיט א ניגון איבער בוידען, דראָזשקעס, טעליגעס און פוהרליך האָלץ, וואָס האָבען זיך געצוויגען איינע הינטער דער אנדרערער אין א גאנץ לאנגער שורה, אזוי אז א היבשע צייט איז ריין אוממעגליך געוועזן דיא גאס איבערצוגעהן.

— חסיא ביילע! נוא וועסט־דוא היינט בייא דער נאכט קומען אהינצו — צו דער קאָרטענוואָרפערען? איך וועל דאָרט זיין מיט מיינעם... דיינער וועט אויך אהינצו קומען, ער האָט מיך געבעטען איך זאָל דיר זאָגען, עס וועט דאָרט זיין פרעהליך. קום נארעלע, וועסט חלעבין הנאה האָבען! נוא חסיא ביילע, וועסט דוא קומען?

מיין בעל־הביתטע, ברענען זאָל זיא, וויל מיך היינט מכבד זיין מיט ראָשטשינען ברויט און איבעררייבען גרייפּליך. איך וועל מיך אָבער אויסדרעהן און

קומען. נאָר איך בעט דיך דאָבריש, לאָז עס זיין בסוד. זאָג נישט קיינעם!

— וואַרט נאָר חסיאביילע וואַרט! דער רוח וועט דיין בעל־הביתטע נישט נעהמען אז דער וואַרמעס וועט שפּעטער מיט א שעה אַרויסקומען. זיא וויל פרעסען? ניא לאָז זיא עסען ווערעם, קריינק! איך האָב גאָר פאַרגעסען חסיא ביילע! זיפּ נישט איבער אזוי דיא מעהל. דיא מיטשניטשקע איז ניט צופרידען פון דיינע קלייען. וויפיל איז דיר געבליבען היינט פונם אָנקויפען?

— שיינגעץ, שייגעץ! חאַפּט איהם נאָר דעם שייגעץ! וואָס איז עס פאַר א מאָדנע חאַפּען? א פאַרחאַפּט זאָל ער ווערען!

— וואָס איז דאָרט חסיא ביילע? וואָס שרייעסט־דוא אזוי?

— א קאַרמאַנשטשיק דאָבריש! ער האָט ביי מיר שיעור שיעור נישט אַרויסגעשלעפּט דאָס טאָרבעלע שפּייז פון אונטערן אָרם. א מערכה וואָס איך האָב בעצייטען מיך אַרומגעקוקט.

— זעה נאָר זעה חסיא ביילע! וואָס איז דאָרט אזא צולויפעניש? עס מוז שוין ווייטער עדגיץ ברענען, ס'איז שוין היינט דיא צווייטע שרפה. ביז נאַכט קען זיין נאָך עטליכע שרפות.

— מען הערט נישט קלינגען, דאָבריש א שרפה וואָלט מען דאָך געקלונגען.

— שא. אָט געהט דיא מעקלערין. איך וועל זיא א פרעג טאָן. כימע דוואָסיע! סימע דוואָסיע! וואָס לויפט מען דאָרט עפּיס אזוי?

— איך וויים נישט קיין צער! אפשר ווייסט נחמע ניסע, נחמע ניסע! וואָס איז דאָרט פאַר א רעדיל, סערדצע? אייערע קאַטשקעס שרייען עפּיס, אז מען הערט נישט וואָס מען רעדט. האָדיל איז היינט געלעגען געוואָרען, זיא וועט בייא אייך צונעהמען דיא קאַטשקעס. היהנער האָט איהר אויך? זעהר פעטע קאַטשקעס, אייער איז היינט נישט געוועען זיך צו דערקויפען. וואָס איז דאָרט אזא מהומה?

— ווייס איך? עפּיס רויטע יודליך. עפּיס האָב איך געהערט שרייענדיג רויטע יודליך.

— וואָס, עס זענין אָנגעקומען רויטע יודליך! אי־אי־אי־! מען מוז דאָך געהן אָנקוקען אויף חידושים. האָבען אלע מיט א מאָל א געשרייא געטאָן און זיך געלאָזט לויפען הענדרום פענדרום צום רעדיל מענשען.

— אורא פּיפּערנאָטער, לינדענוואָרם! אורא רויטע יודליך! האָבען צווי־

שין דעם רערעל מענשען געשריען א גאנצע חאָפּטע ווייסע חברה.

דיא דאָזיגע רויטע יורליך, דאָס זענין געוועזן אונזערע פארשוינען, בנימין מיט סענדערלין, וואָס אין א קורצער צייט נאָך יענער מעשה, וועלכע עס האָט מיט זייא זיך געטראָפען אויף דער קלאטקע, זענין זייא אָנגעקומען קיין גלופסק און האָבען דאָרט במשך פון א פּאָר וואָכען שטאַרק קונה שם געוועזן. עס האָבען זיך געפונען א סך עהרליכע אידען וואָס האָבען פון זיי פשוט אָנגעקוואָלען, ממש אזוי וויא פון דעם שוסטעריל, וואָס ער איז אין יענע צייט דורך זיינע מופתים אין גלופסק פלוצלים נתגלה געוואָרען. טאָלצע און טריינע, צווייא געוויסע אלטע יודענעס, כשרה נשמות, וואָס פלעגען, וויא איטליכען איז בעקאנט, אלע טאָג פאר נאכט שבתדיג זיך אָנטאָן מיט דער ייפּע אי מיט דעם שטערענטיכעל און ארויסגעהן אונטער דער שטאָדט בעגעגענען משיח'ן, אָט זייא זענין דאָס געוועזן דיא גליקליכע אין איין פארנאכט צו-ווסטרענציען אויף יענער זייט ראגאדקע אונזערע פארשוינען ביים אָנקומען זייערען פון טעטעריוועקע און אין א גוטע שעה אריינצופיהרען זייא אין גלופסק. באלד טאקי בייא דעם ערשטען בעגעגענים האָבען שוין דיא ביידע ייפּעס זיך דערוואוסט אלסדינג, וועמען גאָט האָט זייא דאָ בעשעהרט. טאָלצע מיט טריינען האָבען פארוואונדערט זיך אָנגעקוקט, איינע די אנדערע זיך געשטאָרכעט. נוא טריינע? — נוא טאָלצע? האָבען זייא זיך געשושקעט, דאָס הארץ אָבער האָט אונז גלייך געזאָגט, אז דאָס זענין עפּיס נים קיין גלאטע מענשען. טאָלצע און טריינע האָבען זיך געשמאָלצען אין אונזערע פארשוינען, זייא זיינען עפּיס וויא יונגער געוואָרען, עס האָט זיך זייא געפרייעט דאָס הארץ הערענדיג פון דער נסיעה, זייא האָבען געקוקט אויף זייערע בעשעהרטע און זיך אליז געשטורכעט מיט א שמייכעלע: נוא טריינע? — נוא טאָלצע?... טאָלצע האָט זייא אונטערגעארבייט זאָקען, טריינע האָט זייא פארלאטעט העמדער, צוגענעהט בענדליך און זענין געוועזן גליקליך, איבערגליקליך, אקוראט וויא כלה־הוויס, א מאָל אין דיא יונגע יאהרען, הכלל אונזערע פארשוינען האָבען אין גלופסק אויף זיך געפונען מבינים. אזעלכע לייט וויא זייא קען טאקי נאָר איין גלופסק שאטצען און פארשטעהן זייער טהייערען ווערטה. אהין, אין גלופסק אריין איהר יודישע קינדער! וואָס וואלגערט איהר זיך נפשות שיינע מענשען און ווערט וויא בטלנים פארפאלען אין דיא קליינע שטעטליך אונטערן אויווען?! אין גלופסק אריין צו אלדע שווארץ יאהר! דאָרט וועט איהר געפינען אייער גלייכען, דאָרט ווארטען אויף אייך אייערע טאָלצעס, אייערע טריינעס און טויזענטער עהרליכע יודען. כשרה נשמות, דאָרט קענט איהר וואקסען, דאָרט קענט איהר

אויפגעריכט ווערן, דאָרט קענט איהר געפעלען, שטארק גילטען א פּנים,האָבען און ערשט לעבען!

אין גלופּסק א רוח אין אייער טאטען אריין!

אָט וויא אזוי אונזער בנימין שילדערט דיא שטאָדט גלופּסק:

אז איהר קומט אָן קיין גלופּסק דורך דער טעטעריוועקער גאס זאָלט איהר מוחל זיין איבערשפּרינגען דאָרט איין בלאָטע, ווייטער א ביסעל דיא צווייטע, נאָך ווייטער אביסיל דיא דריטע, כאמע דיא גרעסטע, וואָס אהינצו לויפען אריין מחילה רינשטעקליך אי בעלי בתישע פאַמייניצעס און ברענגען מיט זיך אָן פון כל טוב, איטליכען טאָג עפּיס איין אנדער מין סחורה, אנדרע סאָרטען חפצים פון אלערלייא קאָלירען און פארשיעדענע מיני ריחות, וויא עס פּאסט צום ענין, און דורכדעם איז זעהר גרינג צו טרעפען דעם טאָג. גיסען זיך אהין א שטיינער געלע לוזשקעליך פון זאמד, מיט וועלכען מען וואשט דיא פאָלען, און טראָגען מיט זיך אָן לישקעס פון פיש, דרויב פיסליך, קעפּליך פון היהנער. אביסיל האָר מיט פארברענטע שטיקלעך קאפּיטעס, זאָלט איהר האָבען א סימן היינט איז פרייטאָג, נעהמט א בעזעם מיט א ראשקע און לויפט, זייט מוחל, אין מרחץ אריין. טראָגען לעבער מיט עקין פון הערינג און גרויסע אויסגעהוילטע מארחביינער, אהא, גוט שבת אייך יודישע קינדער! זאָל אייך וואויל בעקומע נאָכין קיגעל, זעהט איהר אָבער דיא רינשטעקליך קוים קוים וואָס זייא ריהרען זיך, עס שלעפּען זיך דאָרט פארברענטע שטיקלעך קאשע, פארדארטע שטיקליך טייג, א צעריסענע שמאטע מיט א צופּאלען וויכעטש איז א סימן דאָס איז היינט זונטאג, דער וואסער פיהרער האָט נאָך ניט געבראכט קיין וואסער, קוים וואָס מען האָט אויסגעזויגען אבי־סעל פון דער פאס אויף אויסצו־וואשען ווי ס'איז חאָטש די טשאָלענטעפּ מיט דיא מאקערטעס. און אזוי אין אלע איבעריגע טעג פון דער וואָך האָט איטליכע לוזשע איהר בעזונדער פּנים, איהר בעזונדער געשטאלט מיט איהר בעזונדער ריח. און אז איהר זענט בשלום איבערגעקומען אי דיא דאָזיגע בלאָטע אויך וועט איהר, רבותים, געהן פארביי א היבשען בערגעל מיסט, דאָס איז א איבערגעבליען זכר פון איין אָפּגעברענט הייזיל, וואָס אויבען שטעהט געוויינטליך א בהמה, גלייך וויא א קעלבעקער מגיד, איז גאנץ רוהיג זיך מעלה גרה, מאכט מיט דעם מויל און קוקט תאמאוואטע אויף דעם גאנצען עולם יודען, וואָס לויפען אונטען וויא דיא פארסאממטע מיט אלערהאנד שטעקענס, שטעקליך אי פאראסאָנען. טהוט דערביי א מאָל א סאָפּע, אָדער א קיהישען זיפץ, טאקי נאָר גלייך וויא זיא געזיפצעט און געקרעכצט מישטעהענס געזאָגט אויף דעם דאָזיגען עולם אויך אויף

איהר, שלימַזל, וואָס זיא איז נעבאך אריינגעפאלען אין יודישע העפּד... אי. בעקומענדיג אי דעם בערגיל, וועט איהר געהן גלייך, גלייך, אלץ גלייך. אפשר וועט איהר, לא יעלה ולא יבוא, זיך א זעטץ געבען אין דיא שפּיצעכדיגע שטיינער פונם ברוק, וואָס ליגען צוזייעט, צושפּרייעט משונה ווילד, און חס ושלום פאלען זאָלט איהר מוחל זיין אויפשטעהן, אויב איהר וועט קענען, און אלץ טאקי געהן, געהן, באם איהר האָט נישט אויסגעבראָכען קיין פוס חלילה, ביז איהר וועט קומען אויף עפּעס א פּלאַץ. דאָרט אויף דעם פּלאַטץ וועט איהר געפינען דעב תמצית פון גלופּסק. און ווען סאיז נאָר א סברא טעטעריוועקער גאס אָנצורופען דעם מאָגען פון גלופּסק קען מען נאָכדעם שוין מיט רעכט זאָגען, אז דער דאָזינער פּלאַטץ איז איהר הארץ, וואָס דאָרט קלאפּט זיך תמיד טאָג אי נאכט און וואָס דאָרט איז איהר חיות, דאָס גאנצע לעבען. דאָרט שטעהען קלייטען. קלייטלאך, שאָפּקעס און דיא בעקאנטע גנבה-שאָפּקעלעך, וואו בעלי מלאכות זעטצען דאָרט אָפּ דעם יתור: שטיקלאך מאטעריע, טאסמעס, ענדליך, סאמעט און שטיקלאך פּעלץ. דאָרט רידעוועט זיך שטארק, עס שוויבעלט און גריבעלט, א גערעדיכטער עולם אָהן עין-הרע: אידען שטופּען זיך און חאפּען נעביך פון איטליכען זייט דישלעם פון טעליגעס און פּארקעס. דאָקטוירים זאָגען, באשר אז מען פּאלמעסט א גלופּסקער יודען געפינט מען דאָס רוב ביי איהם אין לייב שטעקט א דישעל. נאָר אויף גלופּסקער דאָקטוירים קען מען זיך גאָר נישט סומך זיין, דיא רופאים שפּיעלען דאָרט א סך א גרעסערע ראָליע. דאָרט הערט מען תמיד א קול: הייסע באבקעס יודעלעך! אהער, הייסע רעטשאניקעס, קנאָבעל, ציבעלעס יו)ישע קינדער! פון אָפּגעריסענע אינגלעך, וואָס געהען ארום און שרייען מיט עפּעס א משונהם ניגון. דאָרט חאפּט מען א מאָל פארנאכט א דאווען, מען איז מחדש גאנץ הויך דיא לבנה און מען שרייעט דערביי צו איטליכען, וואָס געהט נאָר פארביי: שלום עליכם פעטער! דאָרט שטעהען טרעגערס ארומגעגארטעלט מיט גראָבע שטריק, אטסטאוונע סאָלדאטען מיט אלטע חאָלאוועס און אויסגעריבענע שענעלען, טאנדעטניקעס מיט אלטע תחתונים, קאפּטענס, לייבליך או נאָך אלערליי שמאטעס, אין מיטען שטעהט דער פּאני סטאָראָזש און עסט און געשמאק א שטיק אידישען קוילעטש, וואָס ער בעקומט שבת פאר דיא ליכט אָפּשנייצען און היט זיך, להבדיל וויא א שמורהניק, בשעת ער גיט א ביס, עס זאָל חלילה קיין ברעקעל נים אראָפּפאלען. קארמאנשטשיקעס דרעהען זיך דאָרט ארום צו מאכען דיא קונץ, עפּעס א פערשמירט מיידעל מיט צושויבערטע, צופּאטעלטע האָר שפּרינגט פּלוצים פון דער העלער הויט ארוים רעוועט, בעט א נדבה אויף א

צוריפעטען קול, חאפט אָן פאר דער פּאָלע און שרייט, חאָרחעלט וויינענדיג, גליייך
וויא איהר וואָלט זיא געקוילעט און צוגענומען ביי איהר געלד. א פּעקיל ווייסע
חברה לויפט דאָרט מיט א אורא נאָך עפּיס א משוגענעם, וואָס זינגט טרויעריגע
לידלעך, האלב אידיש האלב פּויליש, און טראָגט אויפ׳ן קאָפּ א צוקנייטשט קאַ-ע-
לושעל דאָרט שטעהט א בחור מיט עפּעס א מין קעסטעלע, יודען קוקען אהינצו אין
לאָך און ער רעדט דערביי מיט פּיסקעס זיין געוועגטליכען פּזמון: דאָס איז לאָנ-
דאָן, דער פּייפּס פּאָהרט דאָ רייטענדיג אין רויטע הויזען און אלע שטעהען פאר
איהם אָהן א היטעל! איצט זעהט איהר, וויא נאפּאָלעאָן מיט זיינע פראנצויזלעך
שלאָגען זיך מיט דעם פּריים און דיא פּרייסען צולויפען זיך וויא דיא טי-ר-
קאנעם! אָט אצינד קומט פיר, וויא איינע פּאָהרט אין איינעם מיט דעם תוגר
אין איין קארעטע, דער גראָספּעציר האלט דיא בייטש און נ-ייבט אָן. דיא פּערד
האָבען זיך ראספּאָלאשעט, אויסגעקעהרט דיא קארעטע, דער תוגר נעביך איז גע-
פאלען, זיך א גוטען זעטץ געטאָהן, און זיא זוכט אין איילעניש וויא זיך אויסצו-
דרעהען! נוא א סוף! געננג שוין צו קוקען פאר א האַרטען גראָשען. דאָרט זיצען
שורות-ווייס אויסגעזעצט אידענעם מיט מולטערס ,פול אָנגעלייגט מיט בינד-
לעך קנאָבעל, מיט אוגערקעס, קארשען, אגרעסען, וויימפּערלעך, ארץ ישראל עפּע-
לעך, כל נדרי בארלעך און מיט נאָך אנדערע זאכען, אין דער זייט שטעהט אויף
הינערשע פיסלאך איין אלטע איינגעהויקערטע בודקע, אָהן טיהר און פענס-
טער, וואָס כפי אלטע גרייז-גרויע אידען דערצעהלען איז א מאָל דאָרט געשטאנען
א בודאָטשניק און דיא גאנצע שטאָט איז דאמאָלס געלאָפען אָנקוקען דיא בוד-
קע, מיט וועלכער גאנץ גלופּסק איז זיך מיחס וויא מיט עפּעס איין אלטען קרע-
פּאָסט, דאָרט אונטער עפּעס א מין דרעכעל בערעקט מיט עטליכע פאשימעלטע
ברעטליך, מיט איבערגעפוילטע שטרוי און ראָגאָזשעס, אָנגעשפּארט אויף פּיער
קרומע אויסגעבויגענע סלופּעס זיטצט דוואָשע דיא סעדרעכע, ארומגערינגעלט פון
אלע זייטען מיט מולטערס. ביי איהר געפינט זיך תמיד איהר גרויסער פּייער-
טאָפּ, וואָס ווינטער זיצט זיא אויף איהם, וויא א קוואָטשע אויף דיא אייע-
דעם גאנצען טאָג בסדר, נאָר וואָס זיא חאפּט איהם א מאָהל פון אונטער זיך
ארויס אונמטערצובלאָזען דיא קוילען און ארויסנעהמען פונם איש געבראָטענע
קארטאָפלעס.

פון יענע אידןן, אזוי געהט ארום צווישען עולם א גאנץ אלטע אגדתא, פון
יענע אידען, וואָס שלמה המלך האָט געשיקט ,אויף שיפען קיין אופיר נאָך גאָלד
און אנדערע מיני אויסלענדישע סחורות זענען א סך, מחמת כמה טעמים, אי-

בערגעבליבען דאָרט. זיי האָבען מיט דער צייט געעפּענט אין אינדיען זעהר טהייערע קלייטען אי גרויסע קאנטאָרען, האָבען געהייבען ביי דיא דאָרטיגע דייטשען שטארקע הקפות און אלערליי קאָמיסיעס און דאָס מזל האָט זיי א לאנגע צייט שטארק געדינט. דערנאָך אָבער האָט זיך איבערגעדרעהט דאָס רעדעל און אונזערע סוחרים האָבען זיך געשטעלט און געמוזט עוקר זיין. א טהייל פון זיי זיינען פערפאלען געוואָרען אין דעם מדבר, א טהייל זיינען בשלום אריבער דיא גרענעץ, האָבען זיך געזעצט אין אָקרענטען און געזעגעלט אויף דער פיאטיגנילעווקע, וואָס איז אין יענער צייט געוועזען פאלען גלייך אין ים אריין, אזוי האָבען זיי געזעגעלט געזעגעלט ביז פּלוצים איז אויפגעשטאנען א שרעקליכער שטורמווינד. דיא חוואליעס האָבען זיך אויפגעהויבען ביז דעם הימעל, האָבען צושלאָגען דיא אָקרענטען און ארויפגעוואָרפען דיא מענשען אויפן ברעג. דאָרט האָבען זיי אויסגעבויט א שטאָדט און זיא א נאָמען געגעבען גלופּסק. דיא חוקרי קדמיניות וואָס קענען מיט זייער גרויסער חכמה מאכען פון גאָר נישט א מושקאטקויל, האָבען פון דער דאָזיגער אגדתא געמאכט א גאנצען פּירוש און אויסגעדרונגען מיט טויזענטער שארפע שפּיטצליך, וויא זייער שטייגער איז, אז דרינען ליגט א שטיק אמת. דיא ראיות, וואָס זיי ברענגען דארויף זענין: ערשטענס, דער פאסאָן פון דיא הייזער, וואָס איז עפּעס משונה ווילד נאָר אויף דעם אלטען שניט, וויא מיט טויזענטער יאָהרען צוריק, אז מענשען זיינען נאָך געזעסען אין געצעלטען און זיך געוואלגערט אין לעכער. פיעל הייזער זיינען דאָ אין גלופּסק וואָס זעהנען באמת אויס נאָר וויא לעכער און א סך האָבען א פּנים וויא דיא געצעלטען פון'ם טאָטער. פון זייער אנבליק פון זייער שטעהן זעהט אויס וויא זיי זיינען איינער מיט דעם אנדערן עפּעס נישט שוה בשוה. דוא שטעהסט אריינגערוקט וויל איך מיר שטעהן, דיר אויף צו להכעיס, ארויסגערוקט. דוא שטעהסט פאָפּערעק און איך וויל מיר שטעהן קאפּויר, דוא ווילסט אין דרויסען א טרעפּעל און איך דווקא א לייטערעל. ווער עס בעדאַרף וועט נישט קראנק זיין קלעטערן, און אז דוא האָסט שוין יא עפּעס משונה הויך פארריסען דיין פארלאטעט דעכיל נו האלט איך מיר מיין דעכעל דווקא אראָפּגערוקט. געשמאיע דיר פארפול! ווען עס געפעהלט נישט, לאָז זיך צו מאכען דיא אויגען..... קורץ דאָס אלסדינג איז מרמז אויף אלטע גאנץ אלטע צייטען. צווייטענס די מנהגים פון די איינוואָהנער, צווישען זיי זעהט מען נאָך עד היום אזעלכע מנהגים, וואָס קומען ארויס פון דיא היידען, צווישען וועלכע זיי האָבען אין פריהערדיגע צייטען זיך אויפגעהאלטען. דער כתב און חכמת החשבון איז דאָרט נישט שכיח אזוי אז אלע עניני הקהלה און אלע חברות

דאָרט ווערען געפיהרט אָהן ביכער און דיא פיהרער גיבען קיינעם נשט אפּ קיין חשבון. דריטענס, דיא כיתות, די מענשען טיילען זיך דאָ אויך אין פארשיי־דענע כיתות וויא א מאָהל ביי דיא אינדיאנער; וויא א שטייגער דיא כתה חאפּלא־פּער, סאמע דער צימעס,, וואָס געוועלטיגען ביד רמה; דיא כתה בלאטהאלטער, זאשטשיטניקעס, וואָס האלטען שטאָל און אייזען, קריגען און שלאָגען זיך פאר די חאפּלאפּער מיט דעם שונא און נעהמען דערפאר ביי זיי געוויסע זשאלאָוואניעס און אומזיסט פלייש; דיא כתה וחלקלאקער, ארויפפיהרער אויף א גליטש און וואָס אליין דרעהען זיי זיך אוים גלאט וויא אויף א טעלער. דיא דאָזיגע לייט צופאלען אויף קוממיותזאָגער, וועלטליכע מענשען וואָס האָבען צוזאָגען אין עניני המסחר, און אויף צבועקאנער, כלי קודש, וואָס האָבען צו זאָגען אין עניני האמונה; דיא כתה גלופּאָ־טרוסאָ-בעזיאזיקאָ קאבצאנער, דער פּראָסטער אָרעמער עולם, וואָס איז שטארק ניכנע דיא אלע איבעריגע כיתות און בעקומט פאר זיי דאָס נייניעהרי־גע קרחת. היינט פערטענס דיא מטבע, וואָס מען האָט א מאָהל בשעת גראָבענדיג דיא גרעבליע, דאָרט געפונען. פון איין זייט איז זיא געוועז שטארק אָפּגעריבען קוים קוים וואָס מען האָט ארויסגעזעהען עפּעס וויא א שטיקעל פארטוך צוגעטשע־פּעט צו א שטעקען, אונטען עפּעס פּאָחאָזשע אויף א מולטעריל פון וואנען עס האָ־בען ארויסגעשטעקט שטיקליך קעפּ. פון דער אנדערער זייט איז דיא מטבע גע־ווען כמעט גלאט, נאָר אז מען האָט זיך גוט צוגעקוקט האָט מען דערקענט אלט־מאָדישע כתיבהטע אותיות יאשלג ועָנפּ. דיא געלעהרטע האָבען אויף דער דאָ־זיגער אויפשריפט זיך נעברעָכען דיא קעפּ און ארייגעלייגט דריגען פּשטים, איטליכער אויף זיין גאנג א טהייל האָבען געהאלטען אין דער סברא, אז דיא י׳ און דיא ג׳ ביין אָנהויב און סוף וואָרט י א ש ל ג זיינען גאָר נישט קיין אותיות נאָר שטיקלאך פון טשאטשקעלעך, וואָס זיינען פון דער צייט אָפּגעריבען געוואָרען, בכן מאכט עס א ש ל א בוים ו ענ פ און א צווייג און דאָס איז דער שטעקען מיט דעם פארטוך. ווידער א טהייל האָבע ןעס דערקלעהרט גאָר אנ-דערש און דיא געלערענטע האָבען דערמיט מרעיש עולם געווען, ביז דערנאָך איז געקומען איינער מיט אָפענע אויגען, און האָט דערינען דערזעהן נאָר ראשי תיבות וואָס זיי מאכען יהודי אופיר (אָדער אינדיאָה) שבאו לכאן (אָדער לק״ק) גלופּסק ונתישבו על נהר פּיאטיגנילעווקע. דער שטעקען מיט דעם פארטוך און מולטעריל מיט דיא קעפּ, דאָס בעטייט איין אָקרענט מיטן זעגעל און מיט פּארשוינען, דער דאָזיגער געלעהרטער האָט איבער דעם געמאכט זעהר א דיקען ספר און ווענדעט זיך דאָרט צום עולם מיט א בקשה, אז מען זאָל רייניגען דעם טייך וועט מען

דאָרט זיכער געפינען א סך אלטע זאכען, וואָס וואָלטען געעפענט דיא אויגען אין דער חקירה מכח גלופּסקער אידען נאָר דיא דאָרטיגע איינוואָהנער שייען זיך אָבער אויסצורייניגען דיא בלאָטע און זאָגען, דאָס וואָס מען האָט פון אלטע צייטען אָנגעמאכט דאָס מוז בלייבען, קיין מענשענס אויג טאָהר אין דעם פאַר־באָרגעניש נישט אריינקומען.....

אין דער שטאָדט אליין געפינען זיך אקעגען א דרייסיג פערציג לוזשעס, שוין מיט לעוואָדים אין איינעם, זיי פעראייניגען זיך דורך היילען מיט דיא אָפּ־גרונטען פון דער פּיאטיגנילעווקע און אין געוויסע צייטען, בפרט נאָך פאר א פאר־פּסח, צושפּיעלען זיי זיך שרעקליך שטארק און פארפלייצען דיא גאסען מיט אזא טיפער, שיטערער בלאָטע, אז ביי דיא הויך געוואקסענע מענשען אפילו ווערד געהענדיג פארשלומפּערט דאָס היטעל. גלופּסק ווערד אין דיא פינסטערע נעכט בעלייכט פון א קליינער לאמפּטערנע, זיא ווערד אויך בעוואכט פון א פּאָר בו־דאָטשניקעס. פון דעסטוועגען פאלט מען דאָרטען פּאָרט ביי דער נאכט און מען ברעכט האלז אי לייב, און גנבות טרעפען זיך דאָרט אויך זעהר אָפט, חאָטש ס'איז דאָ אזא שמירה. דעריפון איז טאקי געדרונגען, אז מען קען זיך כלל נישט איינהיטען, מען קען זיך נישט בעוואָהרענען, וואָס ס'איז בעשעהרט דאָס איז בע־וועהרט, עס העלפען גאָר נישט דעם מענשען'ס חכמות מיט זיינע אלע תחבולות.

דורם, זאָגט בנימין, בעדארפען מיר צומאכען דיא אויגען און געהן תמיד אויף גאָטס בעראטה מיט דעם בטחון, מסתמא וועט ער זיינע מלאפים געביטען אונז צוהיטען און אויף דיא הענד אונז צוטראָגען. עס פאלט נישט דער שפּאָן ביז ס'איז עפּעס דראָן. בעדארף ען מעהר, זאָגט ער, וויא איך האָב בעוואָהרענט מיין טלית און תפילין־זאק, איך האָב איהם אנידערגעלייגט אין בית המדרש אויף דער פּאָלעצע, וואָס קען שוין דאכט זיך זיין מעהר א זיכערער אָרט וויא דאָ? פון דעסט־וועגען אז גאָט האָט נישט געוואָלט אָפּהיטען האָט מען איהם אין איינעם מיט דיא איבעריגע אונזערע זאכען פון דאנען אויך אוועקגעגנב'עט!

חידושים ונפלאות אויף דער פּיאטיגנילעווקע.

אויף דעם טייך פּיאטיגנילעווקע אז אונזערע פּארשוינען האָבען דאָס ער־שטע מאָהל א קוק געגעבען זיינען זיי נבהל ומשתמם געוואָרען. זיי האָבען אזא מין טייך נאָך קיין מאָל אין דיא אויגען נישט געזעהן. סענדעריל האָט געזאָגט, דאָס מוז אוודאי זיין דער גרעסטער טייך אין דער וועלט. וואָרום אנדערש האָט איהם גאָר אין קאָפּ זיך נישט געלייגט, א קאטאָוועס אזא טייך וואָס איז אפשר א הונדערט מאָל גרעסער פון טונעיאדעווקער, נאָר סענדעריל איז געווען א

פראסט מענשיל, מעהר פון טונעיאדעוועקע האט ער נישט געוואוסט, אין דיא קליינע אותיותלעך אבּיינקוקען האט ער נישט געקענט, דעריבער איז אלסדינג, וואר נאר עפּעס נישט אזוי וויא אין טונעיאדעוועקע, ביי איהם געווען א חידוש נפלא אין פלעגט מיינען אז דערמיט עקט זיך שוין טאקי דיא וועלט. בנימין אבער וואס פיעל געלערענטער פון איהם, וואס האט אין זיינע מיני הקירה ספרים שוין געהאפט, וויא מען זאגט, א לעק פון דיא שבע חכמות, וואס האט געוואוסט אביסעל דיא בעשרייבונג פון דעם גן־עדן התחתון, פון דיא משונה ווילדע בעשע־פענים אין הינדיא וכדומה נאך אזעלכע מיני זאכען הגם ער פלעגט ביים ער־שטען מאל אנקוקענדיג עפּעס א נייעס זיך אויך שטארק חידוש'ן אין הארץ נאר ער פלעגט דערביי מאכען אזא מינע מיט א שמייכעלע, גלייך וויא איינער זאגט: עט, נארישקייטען, דאס איז נאך גאר נישט אקעגען יענעם וואס איז נאך דא....
ער האט סענדערלין בעוויזען, אז דיא פּיאטינגנילעווקע איז פשוט בלאטע, איך בעט אייך איבער, טינוף אקעגען דעם ירדן, וואס איז פיל מאל גרעסער פון איהר, זיא וואלט דעם שור הבר נישט געקלעקט אפילו אויף איין צאהן. און פונם נאמען ירדן טאקי איז אויך אזוי דיא משמעות. ווארים, ירדן איז דאך דער טייטש: א גוזמא, א סך, א ירדן!

— ווייסט דוא סענדעריל, וואס מיר איז איינגעפאלען? האט בנימין גע־זאגט נאכדעם אז ער איז געשטאנען איינמאהל שטארק פערטראכט לעבען דער פּיאטיננילעווקע. מיר איז איינגעפאלען צולאזען זיך פון דאנען מיט דעם וואסער.

— גאט איז מיט דיר! האט סענדעריל זיך א חאפּ געטאהן פאר גרויס שרעק. דערמאן זיך נאר בנימין, אז אונזער טייך געאהמט אלע יאהר צו א מענשען היינט מי וידע וויא פיעל מענשען מוז דער דאזיגער טייך א יאהר צונעהמען. האב רחמנות אויף אונזער לעבען, אויף דיין ווייב און קינדער בנימין!

— בטחון, בטחון, סענדעריל! בטחון איז א יודישעזאך, מיט בטחון איז יעקב אבינו מיט זיין שטעקיל דעם ירדן איבערגעגאנגען. מיט בטחון, זעהסט־דוא, עפענען דא אידישע קינדער אויף גרויסע געוועלבען. אלסדינג וואס דוא זעהסט דא איז אלץ לויטער בטחון. אפילו טרעפּ און סטעליעס ווי אויך פיל גרויסע הייזער האלטען זיך דא נאר אויף בטחון....

— נאר פאר וואס ווילסטו דווקא מיט דעם וואסער, האט סענדעריל גע־פרעגט, אז מיר קענען דאס איינענע אויך מיט דער יבשה.

— איך האב דערוויף א סך טעמים, האט בנימין געענטפערט. איין מאל וועט, וויא מיר דאכט זיך, דיא נסיעה מיט דעם וואסער זיין אי גנהענטער אי גי־

בער. מיר בעדארפען זעהן אנקומען אהין וויא צום גיכסטען. וואס פריהער איז אלץ בעסער. פאר וואס? דאס ווייס איך שוין, דאס איז שוין מיין זאך. איך קוועטשט, כענדעריל, מיך קוועטשט זעהר שטארק, עס פיקט מיר אט דא, דא אין קאפ איך וואלט שוין וועלען דארט זיין מיט לייב און לעבען. ווען עס זאל מעגליך זיין וואלט איך וויא א פייגעל אין דער לופט אהינצו געפלויגען..... צווייטענס אז בנימין פון טודעלא האט בימיו זיך געלאזט אויף זיין נסיעה, איז ער תחילת אויף געפאהרען מיט דעם טייך עברא, אזוי שטעהט בפירוש געשריבען אין זיין ספר. מסתמא אז ער איז פארצייטען געפאהרען מיט דעם טייך און ניט מיט דער יבשה, בעדארף דאך טאקי זיין דווקא אזוי און נישט אנדערש, מסתמא האט ער געוואוסט וואס ער טהוט און איז אזוי פיל קלוג געוועזן וויא מיר אלע חלעבען. רב בנימין איז א קדמון, א פריהערדיגער פאר אונז, מוזען מיר איהם הערען גאר אהן קשיות.....

— אויב אזוי האט סענדעריל געמאכט, איז שוין טאקי רעכט. ביי מיין יודישקייט, בנימין! נישט נאר אויפ'ן טייך אפילו ווען רב בנימין וואלט פארצייטען געפאהרען רייטענדיג אויף א קאטשערע וואלטען מיר דא נישט בעדארפט לאנג טראכטען, זיך גענומען אויפגעזעצט און אויך געפאהרען אויף א קאטשערע.

— און דריטענס, איז בנימין אריינגעפאלען סענדער־ל'ן אין דיא רייד, שאדט טאקי כלל נישט מיר זאלען זיך געוועהנען צופאהרען מיט דעם וואסער איידער נאך עס וועט אונז שפעטער אויסקומען צו פאהרען אויפ'ן ים אוקיאנוס. איך וואלט נאך אפילו געזאגט, אז איידער מיר וועלען זיך אפפארטיגען דא אין גלופסק וואלט אסור גאר נישט קרום געוועזן צופריוען גלאט אזוי דורכפאהרען זיך א ביסעל אויפ'ן טייך. דארטען, זעהסט־דוא, שטעהט איינער מיט א לאטקע, אט חלעבען לאמיר צוגעהן און איהם עפעס געבען וועט ער מיט אונז אביסעל פאהרען.

אין עטליכע מינוטען ארום זיינען אונזערע וואנדערער בעהארצט אריין אין א לאטקע און האבען זיך געשיפט איבער דיא פיאטיגניליעווקע, תחלת האבען זיי אפילו זיך געשראקען, סענדערלין האט זיך פארדרעהט דער קאפ און ער האט געצאפעלט מיט הענד או רפיס, אט אט. האט ער געמיינט. קעהרט זיך דיא לאטקע אום און ער פאלט אריין אין דיא טיעפע אפגרונטען פונ'ם טייך. ס'איז איין עק פון זיין לעבען און זיין ווייב בלייבט אן אייביגע עגונה, נאר דערנאך איז איהם געווארען א ביסעל בעסער.

— נישקשה סענדעריל, האט בנימין איהם געטרייסט, אז זיי זיינען ארויס

אויפ'ן ברעג. זאָל דיך נישט ארען וואָס דער קאָפּ דרעהט זיך און עס ווערד עפּעס נישט גוט. דאָס איז דיא ים קראנקהייט. וואָס איטליכער מוז זיא ליידען אז ער פאָהרט דעם ערשטען מאָל אויפ'ן ים, דעם צווייטען מאָל, וועסט דוא זעהן, וועט זיין בעסער און דוא וועסט שוין גאָר ניט פיהלען.

פון יענער צייט אָן פלעגען אונזערע פארשוינען זעהר אָפט פאָהרען אויפ'ן טייך און דערפון גרויס תענוג האָבען, זיי זיינען ביי זיך געוואָרען אזוי שטאַרק, אז איבערשיפען זיך דעם ים האָט זיך זיי געדאכט א שפּיעל. בנימין פלעגט דורך סענדערלין זיך ארייגלאָזען אין א שמיעס מיט דעם לאָטאָטשניק און איהם פאר־ווארפען מיט שאלות, וויא א שטייגער: פרעג נאָר סענדעריל דעם קאפּיטאן וויא פיעל מייל האָבען מיר פון דאנען ביז דעם ים? פרעג איהם. אויב ס'איז דאָ עפּעס וויספעס? וואָס פאר א מיני לייט וואוינען דאָרט? צי וואוינען צווישען זיי אי־דען? וועמען צאָהלען זיי מס און צו וויסען זיי פון א גלות? אָדער א שטייגער אזוי: פרעג סענדעריל אויף א ציקאוועשטש דעם ערל וועגען דיא בערג ניסבון און דעם כופר אל טורך? צו וויסט ער עפּעס מכח די עשרת השבטים? א קשיא אויף א מעשה אפשר האָט ער עפּעס געהערט. וכדומה נאָך און נאָך אזעלכע שאלות פלעגט אלץ בנימין הייסען פרעגען. נאָר דאָס ביסעל גויעש, וואָס סענדעריל האָט זיך אויסגעלערענט ריידען געהענדיג מיט זיין ווייב תמיד אויפ'ן מארק, איז קארג געווען פאר אזעלכע הויכע ענינים. דינגען זיך פאר אייער, ציבעלעס קארטאָפעל, דאָס האָט ער נאָך וויא עס איז געקענט, אָבער אויסטענה'ן זיך מיט א קאפּיטאן איבער געלעהרענטע זאכען, דאָס האָט ער לחלוטין ניט געקענט. ס'איז געווען צער בעלי חיים וויא סענדעריל נעביך פלעגט זיך מוטשען אין אזא שמיעס, ער פלעגט ריידען מיט הענד און מיט פיס, ארבייטען אויף אלע כלים און אָפּגעהען מיט שוויים, אז איין גאָט האָט געמאָגט אויף איהם רחמנות האָבען. זיין קאפּיטאן פלעגט שפּייען, טענה'ן אָנקוקען איהם בייז פון איין זייט, און בנימין פלעגט איהם דורען א קריזש, שטורכען און קוקען איהם אין מויל אריין פו דער אנדע־רער זייט.

— ווין טשערוואָני זשידקי ווין פּיטאיע. פלעגט סענדעריל ארויסגעהן מיט אזא שפּראכע א שטייגער.

— איז טשערוואָני זשידקאָוו יא זנא לייבקו. שמולקו, באָנאטיע זשידקי. אזא תשובה פלעגט סענדעריל בעקומען פון זיין קאפּיטאן.

— ני לייבקע, ני ני! ווין טשערוואָני זשידקי פּיטאיע, טאמאָטשקא וויא זאָגט מען עפּעס, ניא טאמאָטשקא לעבין בערגעלע ניסבון.

— ניסבאָנא, זשידקאָ ניסבאָנא ?

— זאָג איהם סענדעריל פלעגט בנימין שרייען, זאָגען זאָלסטו איהם א בארג! מאָהל איהם אוים וויא דוא קענסט.

סענדעריל פלעגט צונויפשטעלען הויך דיא הענד, אויסצומאָהלען דער־מיט א בערגעלע און שרייען דערבייא: העט, העט וויסאָקאָ ! — טפוא ! פלעגט דער ערל אויסשפייען, אויסבאטלען אויף סענדערלין חלומות און איהם אָפשיקען צו אלדע שווארצע יאָהר.

פון זיינע נסיעות אויף דער פיאטיגנילעווקע דערצעהלט בנימין חקדושים וואונדערדליכע זאכען, וואָס האָט אין דער וועלט א רעש אָנגעמאכט. מיר וועלען דער פון דאָ נאָר א מקצת ארויסשטעלען.

שיפענדיג זיך איינמאָל אויף דער פיאטיגנילעווקע האָט בנימין דאָרט דער־זעהן אין דערמיט טייך א גאנץ גרויסען אָרט, וואָס איז געווען גרין בעוואקסען און מיט זיין גרינקייט דיא אויגען פארנומען. ער האָט געמיינט דאָס איז א וויספע בעוואקסען מיט גראָז אי מיט שמעקעדיגע קרייטעכצער, אז ער האָט ארויסגע־שטעלט א פוס און שוין געוואָלט א שפרונג געבען אויף דער וויספע האָט דער קאפיטאן פון דער לאָדקע איהם פלוצים א חאפ געטאָהן פון הינטען מיט א געשריי און א שליידער געגעבען איהם צוריק אין דעם שיפעלע מיט דעם גאנצען כח אזוי אז ער איז א היבשע צייט געבליבען ליגען שטארק פארדולט, ער האָט מעהר ניט געהערט וויא ארום דעם שיפעלע קאָכט, רעשט זיך, גלייך וויא עס ריינגעלט זיך מיט עפּים, און עס געהט מיט גרוים מיה זיין וועג. און אז ער איז שפּעטער צו זיך געקומען האָט אים דער ערל געזאָגט, ער איז געווען אין א גרויסער סכנה דער־טרונקען צו ווערען אין דעם גרינקייט, וואָרים דאָס גרינקייט איז גישט קיין וויספע וויא ער האָט געמיינט, נאָר דאָס איז גאָר דער צוויט, וואָס דיא פיאטיג־נילעווקע, צוויטעט אלע יאהר. איך אָבער, אזוי שרייבט בנימין, האָב מיך גישט געקענט לאָזען איינריידען, אז דאָס זאָל זיין צוויט, אמת טאקי א ריח עפּים האָט עס געהאט, נאָר זינט איך לעב האָב איך נישט געהערט או אויך אין מיינע ספרים נישט בעגעגענט, אז וואסער זאָל צוויטען, ווען עס זאָל צוויטען וואָלט דאָך דארויף בעדארפט וואקסען דער נאָך עפּים א מין פּרי. איך האלט נאָך אין דער סברא אז דאָס איז דער משונה גרויסער ים־פיש כ ל י ינ" אָ, פון וועלכען ס'איז דאָ זעהר א שיינער שמיעס אין דעם ספר צל עולם מיט דיא דאָזיגע ווערטער : „דער שרעק־ליך גרויסער פיש בערעקט זיך מיט גראָז און מיט ערד ביז ער זעהט אוים וויא א גרויסע וויספע און א מאָל מיינען דיא וואָס זעגלען אין ים, אז דאָס איז א שיי־

נער בארג, זייא שטעלען זיך דארויף, טהוען וואס זייא בעדארפען. קאכען מאכלים און אז דעם פיש ווערט ווארעם, פונם פייער טונקט ער זיך אונטער אין די אפ־גרונגרונטען און אלע וואס האבען אויף איהם געלאגערט ווערען דערטרונקען".
דער מיט טאקי איז א שטארקע אייזערנע ראיה צו יענע ווילדע חקרנים, וואס האלטען, אז דיא גלופסקער איינוואוינער וואקסען פון הינדיא"ה, זעגלענדיג פון דארט איבער דער פיאטיגנילעווקא אין דיא אלטע יאהרען האבען זייא מיט זיך פארשלעפט דעם כ לי י נ נ"א, וואס האלט זיך אויף באמת אין אינדיא"ה און וואס זיין טבע איז נאכצולויפען נאך דיא שיפען.

אז בנימין האט איינמאהל אריינגעקוקט אין טייך האט ער דארט דערזעהן טיף אין וועסער עפים מיני בעשעפעניש, אקוראט גלייך צו דיא געשטאלטען פון ווייבער. נאך גאנץ לאנג, זאגט בנימין, האב איך געלייענט אין ספרים אז אין וואסער זענין דא ים-מענשען, פון אלטע אמתע מענשען, וואס מען מעג זייא גלוי בען אויפן ווארט, האב איך אייך געהערט דערצעהלענדיג, אז זייא האבען אליין געזעהן אזעלכע ים־מענשען בייא קאמעדיאנטען, וואס פלעגען געוויינטליך נאך דער קאמעדיע זייא ווייזען יעדערען פאר עטליכע גראשען, נאר היינט האב איך עס דערלעבט צו זעהען מיט מיינע אויגענע אויגען. איך האב מיט גרוים וואונ־דער גוויזען דערויף דעם ערל און ער האט מיר גוויעזען אויף עפעס פראמשקעס, וואס זענין געשטאנען בייס צברעג טייך און געוואשען גרעט .איך ווייז איהם אונ־טען אין וואסער, און ער ווייזט מיר אויבען אויפן ברעג. און ווייל מיר האבען איינער דעם ענדערענס לשון ניט פערשטאנען, האט ער ניט געוואוסט וואס איך ווייז איהם אנ איך האב ניט געוואוסט וואס ער ווייזט מיר, און איך האב פון איהם מכות דעם נארנישט געקענט דערגעהן.

נישט ווייט פונם ברעג לעבין דער שטאדט האט בנימין געזעהן אזא ארט אין טייך, וואו דאס וואסער איז משונה געדיכט, ערטערוויים איז עס פארגלי־ווערט עפים גאר וויא דרילעם און ערטערוויים איז דאס וואסער נאך געדיכטער. פון דעם דאזיגען וואסער פיהרען דיא וואסער פיהרער צו די בעלי הבתים אין דיא הייזער. דאס ווערען דיא געדיכטע דרידלעם צופירט מיט פראסט וואסער אין דער פאס און מען קאכט דער מיט אלע מאלכים. איך אליין, זאגט בנימין, האב דאס געקעכטס פון אזא וואסער געגעסען, איך זאל אזוי עסען פון דער סעודה של לויתן, עס האט געהאט דעם זיבעטען טעם. א ראסעל פלייש דער פון איז א מאכל מלכים, איך האב אנגעליינט מיט דעם וואסער פולע קעשענעס און געהייסען סענ־

רערלין מאכען דערפון א פּעקיל מחמת אויף אונזער ווייטער נסיעה אין ימים און אין מדבריות קען עס זעהר גוט צוניטץ קומען.

לוסטיג און פרעהליך זענין איינמאָל נאָך מיטאג אונזערע פּאַרשוינען גע־גאנעגן נישט ווייט פון דער שטאדט, האָבען געלאכט, געשפּאסט, געקוקט איינער דעם אנדערען אין דיא אויגען אריין און עפּיס זעהר שטארק הנאה געהאט. עס האָט אויסגעזעהן נאָר וויא א פאַרליבט פּאָר פאָלק באלד נאָך דער חתונה, וואָס שפּאצירט זיך פריי אויף דע סגרינעם גראָז און קוויקט זיך מיט איטליכס וואָרט מיט איטליכען קוק. נאָר וואָס זשע איז מיט אונזערע פּאַרשוינען עפּיס אזוי דיא שמחה געוועזן? פּאָרט וואָס האָט זיי עפּעס אזוינס משונה הנאה געטאָן אזש זייא האָבען געשפּרונגען אונטערגעזונגען און געמאכט אָנשטעלען וויא דיא ריינע משוגענע? אָט וואָס רבותים, בלי נדר מאָרגען איז בייא זייא ביידע געבליבען צו פאַרלאָזען גלופּסק און אין א גוטער שעה צו זעגלען העט אהין... און וויא זייא געהן זיך דאָ אזוי לעבעדיג פרעהליך קומט זיי אונטער פּלוצלים א פוהריל, אויפ'ן וואָגען זיטצען צווייא יודליך, איינער טרייבט אָן און דער אנדערער זיטצט אָנגע־בויגען אויף דער זייט, דאָס היטעל איז אהים פּאַררוקט און האלט אין מויל א שטרייעלע. זעהר גוטע סמנים, אז דאָס יודיש קעפּיל טראכט דענסמאָל עפּיס איין אויבער־הסברהלע און דרעהט זיך משונה שטארק. דיא צווייא יודען האָבען אָנגע־קוקט אונזערע לוסטיגע פּאַרשוינען, זייא בעטראכט פון קאָפּ ביז דיא פיס און זיך ארייננעלאָזט דערנאָך מיט זייא אין א שמיעס. דיא ערשטע שאלה איז וויא דער שטייגער איז געוועזן: פון וואנען זיינען עס יודען? דערנאָך מה שמיכם? און דערנאָך דאָס איבעריגע צעטיל שאלות, וואָס יודען פרעגען געוויינטליך איינער דעם אנדערען ביים ערשטען בעגעגעניש. מעהר האָבען אונזערע פּאַרשוינען נישט בעדארפט. זייא האָבען געעפענט א מויל און זיך גענומען דערצעהלען אלסדינג וויא מען זאָגט וואָס אויף דער לונג דאָס אויף דער צונג. דיא יודען האָבען זיך אָנגעקוקט מיט א שמייכעלע, זיך געשושקעט אביסיל און דער יוד מיטן פּאררוקט היטעל אי מיט דעם שטרייעלע אין מויל האָט דערבייא געמאכט: עט, נישקשה עס וועט אָפּלויפען, נאָר אין ערגסטען פאל איז נאָך עטליכע ממתקים...

— ווייסט איהר וואָס? האָבען דיא יודען צום סוף זיך אָנגערופען אונזער שטאָדט מעג חלעבין אויף דיא זכיה האָבען צוזעהען בייא זיך אזעלכע צווייא פיינע מענשען, מיר בעטען אייך זעהר שיין, אָט חלעבין טהוט אונז אָן דעם כבוד און זעצט זיך זייט מוחל, באלד טאקי מיט אונז אויף נישט לאנג געטענהט. מיר

זענין אייך ערב אז מען וועט אייך בייא אונז זעהר שיין צונעהמען מיט עסין מי טרינקען און מיט וואס נאר מעגליך.

— מיר וואלטען עס אייך בנאמנות צוליב געטאן, האט בנימין געענטפערט. נאר בייא אונז איז געבליבען מארגען בלי נדר פון ראנען זיך צולאזען מיט דעם וואסער.

— האט נישט קיין פאראיבעל, האבען דיא יודען געזאגט, איהר רעדט חלע־בין נארעשקייטען. אויף מיר א וואסער דיא פיאטינגילעווקע! זיא איז מחילה א פישגריבעל, א טינוף, א פארשטונקענע בלאטע, א פארצוויטעטע פארשימעלטע לוזשע. בייא אונז האט איהר דעם דניעפער, וואס פאלט גלייך אין ים אריין. פון אונז וועט איהר טאקי אם ירצה השם גיך און געשווינד קומען אהין אין אייער רוהע אריין. עקשנט זיך נישט חלעבין, היידא ארויף אויפן וואגען.

וואס זאגסט-דוא סענדעריל? האט בנימין זיך אנגערופען, לאמיר אפשר טאקי דיא יודען צוליב טאן און פאהרען.

וואס פאר א דאגה איך האב, האט סענדעריל געענטפערט, אז דוא ווילסט פאהרען זאל זיין פאהרען.

עס האט נישט געדויערט לאנג זענין אונזערע פארשוינען שוין געזעסען אין וואגען שטארק צופרידען אויף דעם כבוד, וואס מען פארבעט זייא צוגאסט און האבען זיך פירגעשטעלט גדולות. א וועג האבען זייא געהאט זעהר א פרעהליכען. דיא יודען האבען אויף זייא געהאט איין אויג און פשוט געהיט זייער טריט, האד בען זייא צוגעפילעוועט מיט עסען און טרינקען אזוי וויא א קינפעטערין. אונזערע פארשוינען האט זיך אזוינס אין זייער לעבען ניט געחלומט. אויף דעם צווייטען טאג פארנאכט זענין זייא אנגעקומען בשלום קיין דנעפראוויץ. דיא יודען זענין מיט זייא פארפאהרען אויף א סטאנציע און געמאבט פאר זייא א גוטע וועטשערע.

— היינט זענט איהר פון א וועג מיד, שעלפעדיג, האבען דיא יודען געזאגט, בכן איז גלייכער איהר זאלט זיך לייגען פאר פריה אויסרוהען. מארגען אם ירצה השם, אז איהר וועט אויפשטעהן געזונט, פריש און שטארק, וועלען מיר אייך פיהרען צו עטליכע גרויסע לייט, פארוואראפען פאר אייך א גוט ווארט, און אז זיי וועלען אייך אויפנעהמען זענט איהר שוין פארזארגט מיט אלע אייערע הצטרכות און וועט קענען גיך און באלד מאכען אייער ווייטע נסיעה. א גוטע נאכט!

— א גוטע נאכט, א גוט יאהר! האבען אונזערע פארשוינען געענטפערט. באלד טאקי האבען זייא אפגעלייענט קריאת־שמע, זיך געגלעט אביסיל דעם בייי־

כעל. געגענעצט, געקראצט זיך וויא דער שטייגער איז און זיך געלייגט מיט א פרעהליך געמיטה שלאָפען.

וויא מען פיהרט אונזערע פארשוינען אין באָד.

— גוואלד וידוי, האָטש אָפּזאָגען ווידוי! האָט סענדעריל פונם שלאָף גישט מיט זיין קול געשריגען און אויפגעוועקט מיט זיין געשרייא בנימינין.

בנימין איז נישט טויט ניט לעבעדיג אראָפּגעשפּרונגען פון זיין געלעגער, האָט אין דער גיך אָפּגעגאָסען נעגעלוואסער און איז צוגעלויפען צו סענדערלין זעהען וואָס טהוט זיך מיט איהם אזוינס. אין דרויסען האָט אָנגעהויבען צו שיינען אויף טאָג און אומעטום איז געווען שטיל, מען האָט נאָר געהערט א חראָפּען פון שלאָפּעדיגע מענשען אין דעם גאנצען שטוב. איטליכער האָט געחראָפּעט אויף זיין שטייגער: דער אויף א קול פון א באנדורע, יענער אויף טרומייט, איינער האָט עס געמאכט שטיל בקצור, דער אנדערער האָט עס געצויגען העכער העכער אויף דרייא גאָרען, דערנאָך אויסגעלאָזט מיט א דרעה, מיט א בייזער, וויא איי־נער פרעגט א שטארקע קשיא, און צוגעפויקט מיט דיא באקען. אין איינעם איז עס געווען א נאָזענקאָנצערט. אין וועלכען דיא נעזער האָבען געטרייא געארבייט אויף אלע כלים און צוגעשפּילט לכבוד דיא בעריהמטע דנעפּראָוועצער וואנצען בשעת זייא האָבען געשמאק געגעסען דיא שלאָפענדיגע און געטרונקען זייער בלוט — יודיש בלוט! דנעפּראָוויץ האָט א לאנגע צייט געפּאסעט איהרע וואנ־צען, איהרע מענשען פרעסער דאָרט אין דער שרעקליכער פּאָדוויערקע, און דער וויסטער אָפּגעזונדערטער יודישער אכסניא, וואו א וואנץ אין עפּים א קווארטאל איז אלץ אהינצו געקראָכען און געזויגען און געצאפּט יודיש בלוט... קומענדיג קיין דנעפּראָוויץ איז שוין א יוד מוכן ומזומן געווען אז וועט איהם קאָסטען אביסיל בלוט און אָהן אזא כאבאָר איז גאָר קיין סברא נישט זיך אויסצודרייען. בייס שוין ביים דוא „דנעפּראוועצק“, שטינק שוין שטינק דוא ווענצעלע, שרייב שוין שרייב דיינע בלוטיגע צייכענס און טראָג זיך געה דיך צו אלדע שווארצע יאהר! —

— וואָס שרייעסט דוא אזוי סענדעריל? האָט בנימין איהם געפרעגט צו־געהענדיג צו זיין געלעגער, אוודאי א וואנץ האָט דיך געמוזט שטארק א ביי:

טאָן ? א שרעק וויפיל דאָ איז וואנצען, זייא האָבען א גאנצע נאכט מיך נישט געלאָזט איין אויג צוטאָן ערשט נישט לאנג וואָס איך בין אנשלאָפען געוואָרען.

— אי—אי גיכער, לאָמיר גיכער אנטלויפען! האָט סענדעריל געשריגען נאָך אלץ פארדולט.

— גאָט איז מיט דיר סענדעריל! וואָס רעדסט־דוא ? מילא מה רעש אז א וואנץ גיט א ביס ? דארויף איז זיא דאָך א וואנץ און דוא ביסט א מענש...

סענדעריל האָט אקעגען א פאָר מינוט אָנגעקוקט בנימינען וויא צומישט, דערנאָך זיך אויסגעריען דיא אויגען און געזאָגט מיט א זיפץ.

— אוי עס האָט מיר זיך געחלומט זעהר א שרעקליכער חלום! הלוואי דער־פון זאָל זיך גאָרנישט אויסלאָזען.

— עט, מאלע וואָס א מענשען חלומט זיך א מאָל. האָט בנימין געמאכט.

מיר האָט זיך היינט אויך געחלומט עפּיס א פּיפּערנאָטער קומט צו מיר געשווינד צו, קוקט מיר שטארק אָן און זאָגט צו מיר: איהר זיינט עס רב בנימין פון טונע־יאַרעווקע ? קומט, זייט מוחל, מיט מיר אהין, אהין, אלכסנדר מוקדון שטעהט דאָרט מיט זיין חיל. און חלשט מיט אייך זיך צו בעקענען. איך גיב מיך א לאָז, דער פּיפּערנאָטער לויפט פאָראויס, איך נאָך איהם. „איהר לויפט אָהן עין־הרע, געשווינד וויא א פייל אויסען בויגען, איך קען אייך גאָר נישט אָניאָגען" הער איך עמיצין שרייענדיג הינטער מיר. איך קעהר מיך אום און דערזעה אלכסנדר מוקדון. אדוני מלך! שרייא איך, חאפּ איהם בייא דער האנד, קוועטש און קוועטש, עס פארגעהט מיר אָבער פּלוצלים אין דער נאָז עפּיס א מין שרעקליכער געשטאנק טאקי גאָר צום חלשען. איך חאפּ מיך אויף און פיהל אין דער האנד א צוקוועט־שטע וואנץ.... טפוי. זאָל עס ווערען! אָט שפייא חלעבין דרייא מאָל אויס סענ־דעריל און פארגעס דיין חלום. וואָס האָט דיר אזעלכעס זיך געחלומט ?

טפיא, טפוא. האָט סענדעריל בתמימות דרייא מאָל אויסגעשפּיגען און דערצעהלט זיין חלום:

מיר האָט זיך געחלומט ווי איך געה מיר גלאט אזוי אויף דער גאס און פארגעהט מיר העט ווייט. פּלוצלים גיט מען מיך פון הינטען א חאפּ און ווארפט מיך אין א זאק אריין, מען טראָגט מיך אזוי אין דעם זאק, מען טראָגט מיך מען טראגט ביז מען האָט מיך ערגיץ עפּיס פארטראָגען. איך פיהל וויא עמיציר בינדט דעם זאק אויף און דערלאנגט מיר א פּאטש, טאקי וואָס פאר א פּאטש הייסט אז צווייא ציין זענין מיר ארויסגעפאלען. דאָס האָסט־דוא דיר ערשט איין אדארויף. הער איך וויא מען זאָגט, אין גאנצען וועל איך דיר סיליקין שפּעטער. איך גיב א

בליק, מיין ווייב אין א ספאדיק שטעהט מיר אקעגען שטארק אין כעס דיא אוי־
גען ברענען איהר וויא א העליש פייער און פונם מויל זעטצט איהר ארויס א שוים.
ווארט נאר א ביסיל ווארט, תכשיט מיינער, זאגט זיא מיט א בייזען געלעכטער,
איך וועל געהן נעמען דיא קאטשערע און דיר ווייזען וואס פאר א גאט מיר האבען,
וויא זיא געהט נעהמען דיא קאטשערע אז מיינער חאפט דיא פיס אויף דיא פליי־
צעס און אוועק, אוועק, אוועק, איך לויף, איך לויף און קום צו לויפען אין עפעס א
קרעטשמע. אין דער קרעטשמע איז פינצטער, גליטשיק, נישטא קיין נפש. איך
לייג מיך אין א ווינקעל, מאך צו דיא אויגען און שלאף, וויא איך שלאף קומט
דער זיידע רב סענדעריל עליו השלום צו מיר צוגעהן, זעהר אומעטיג, מיט פאר־
וויינטע אויגען און זאגט: סענדעריל מיין קינד שלאף נישט! וויא גאט אזוי דיר
ליב סענדעריל שטעה אויף! שטעה אויף סענדעריל, סענדעריל און לויף פון דא־
נען אוועק! אוועק סענדעריל וואהין דיא אויגען טראגען, דוא ביסט אין א סכנה!
איך וויל אויפשטעהן אבער איך קען מיך נישט ריהרען, גלייך וויא מען האלט
מיר צו. איך נעהם מיך צום קאפ און טאפ אויף מיר אן עפעס א קאפקע. הע,
הע, איך בין גאר נישט סענדעריל, איך בין מחילה גאר א יודענע, אהן א סימן
בארד, טראג עפעס א מין ייפע און מיין בויך, מיין בויך, נישט פאר קיין אידען
געדאכט, טהוט מיר שרעקליך וועה, נישקשה, רופט איינער עפעס זיך אן,
ביי אייך ערשטלינג געהט עס תמיד אביסעל שווער צו. אוי פעטער, פעטער!
שריי איך אין איין אטהעם, ס'איז גאר ניט פאר מיינע כוחות, אט, אט פאל איך
חלשות. א קילאק אין דער פאטיליציע איז דערצו זעהר א גוטע סגולה, דער מיט
קען איך דיך מינטערען, זאגט דער פעטער, און לאזט מיך טאקי אראפ עטליכע
קולאקעס, נא דיר פאר פריהער, פאר איצונד, אי פאר שפעטער, מאכט ער דערביי,
דרייעט זיך אויס און ווערט פארשווינדען. איך ליג אין איינע צרות ליג און ליג
ביז גאט העלפט מיר איך גיב מיך א ריס מיט גוואלד און שטעה אויף. איך לויף
צו גיך צו דער טהיר, זיא איז פארשפארט, איך קלאפ, קלאפ און קלאפ, אומזיסט
דיא מיה. פלוצלים שפרינגט דיא טהיר זיך אויף און וויא איך שטעל ארויס א פוס
האפען מיר גזלנים און פיהרען מיך אוועק עפים אין א הייל, דארט נעהמען זייא
ארויס א חלף און ווילען מיך קוילען, וויא זייא האלטען דעם חלף מיר אויפן האלז
שרייא איך גוואלד! לאזט מיך חאטש אפזאגען ווידוי! אט דאס האסט־דוא דיר,
בנימין, מיין חלום, הלוואי ער זאל זיין צו גוטען.

— שפייא אויס, סענדעריל, נאך דרייא מאל, האט בנימין איהם איין עצה
געגעבען, און שלאג דיר דיין חלום פונם קאפ ארויס. איבעריגענס אויב דוא ווילסט

שטעה אויף ס'איז שוין טאָג און זאָג עטליכע קאפּיטעל תהילים.

סענדעריל איז מיט א זיפץ אראָפּ פון זיין געלעגער, האָט אָפּגעגאָסען נעגעלוואסער, אָנגעטאָן זיין חאלאטעל און ארויסבעקומען זיין תהילים עברי טייטש. עס האָט זיך אויפגעמישט דאָס צעהנטע קאפּיטעל ביי וועלכעס ער האָט געהאלטען און ער האָט מיט איין אומעטיגען ניגון אָנגעהויבען:

וואָס שטייעסט־דוא גאָט פון ווייטען.
פארבאָרגסט־זיך אין שלעכטע צייטען?

זיין ניגונדיל איז געוואָרען טרויעריגער און ריהרענדיגער ווייטער אביסיל בייא דיא דאָזיגע פסוקים:

ער זיצט אין ערגיץ א פארטייעט אָרט,
אין שטילען טויט ער דעם עהרליכען דאָרט.
דיא אויגען דרעהען איהם זיך הין אי צוריק,
אויפן אָרעמען האָבען זיי א שטארקען קיק.
וויא א לייב אין זיין נאָרע לויערט אויף ער,
ער לויערט צו האפּען דעם אָרעמען אהער.
דערלאנגט דעם אָרעמען שוין טאקי א האפּ,
אבי מיט זיין נעץ א ציה נאָר א קלאפּ:

אז סענדעריל האָט אָפּגעזאָגט תהלים איז שוין געוואָרען ריכט טאָג, אלע מענשען אין שטוב זענין שוין אויפגעשטאנען. א גרויסער סאמעוואר וויא א קעסיל האָט שטארק געקאָכט אויפן טיש און דער עולם האָט געטרונקען טהע, בנימין און סענדעריל האָט מען אויך געגעבען צו גלעזליך ווארעמס, זייא האָבען אביסיל זיך דערפרישט און פרייליכער געוואָרען. דיא שטוב וואָס פריהער אביסיל איז זי געוועזן א ספּאלניע דערנאָך א טשאינע איז פּלוצים געוואָרן א קלייזעל. עס האָבען זיך פארקאטשעט ארבעל, זיך ענטפּלעקט נאקעטע יודישע אָרעמס: רויכיגע, גלאטע, דארע, פעטע, שווארצע, ווייסע, טונקעלע פון אלערלייא קאָלירען און געשטאלטען, איטליכער אזוי אריין אין טלית און תפילין און געגעבען א דאווענען, אונזערע צווייא יודען האָבען געדראוועגט געשמאק, זיך געפּיעסטעט, געקרימט, געמאכט הנדליך און פיסקעליך וויא אמת צובראָכענע יודען, זייא האָבען אוועקגעטענעט מיטן רבונו של עולם אלץ: טאטעניוא! פּאָטערוניוא! און שיהות געמאכט אין דאווענען מעהר פון אלע אנדערע. נאָכן דאווענען האָבען זייא גענומען צו קעלעשקעליך שליש, א זופּ געטאָן פריהער, זיך פּאָסמאקעוועט און אויף דער נאָז זענין אריסגעטרעטען רויטגלאנצענדיגע ווייםפערליך, דערנאָך האָבען זייא

געמאכט צום גאנצען עולם לחיים, לחיים און צוגעווינטשעוועט: דער אויבער־שטער זאָל שוין רחמנות האָבען אויפן כלל ישראל נעביך! האָבען פארגלאָצט דערבייא דיא אויגען, געטאָן א שטילען זיפץ און אריינגעגאָסען אין זיך דאָס קע־לעשקיל. א סימן, דאָס זענין געווען נישט קיין פראָסטע יודען, נאָר פרומע, כשרע, שיינע יודען.

איינער פון דיא דאָזיגע שיינע יודען איז דער ווייל אוועקגעגאנגען אין דער שטאָדט און האָט זיך דאָרט פארזאמט אקעגען א פאָר שעה. אז ער איז צוריק געקומען האָט דער חבר זיינער איהם אריינגעקוקט אין פנים, וואָס האָט בעשיי־פערליך געלויכט, און ביידע זענין געווען זעהר צופרידען. זייא האָבען געהייסען גרייטען צום טיש זיך געגאנגען וואשין און איבערגעקוקט פריהער דיא קוואָרט וויא דער שטייגער איז פון שיינע יודען, האָבען געבעטען אונזערע פארשווינען זאָלען אויך זיך וואשען און מוחל זיין זעטצען זיך מיט זייא אין איינעם עפּיס איבערצובייסען. ביים טיש זענין זייא געווען לוסטיג, האָבען געלויבט דיא בעל הביתטע פאר איהרע גוטע מאכלים און משונה פון איהר הנאה געהאט. זייא האָ־בען זיך אריינגעלאָזט אין א שמיעס, גערעדט מכח דעם כלל יודען וויא ס'איז שוין טאקי צייט זייא זאָלען נעביך אויפגעריכט ווערען, פאר וואָס קומט אזא פאָלק, אזא טהייער פאָלק זאָל נעביך אזוי פארשווארצט ווערען? זייא האָבען זיך צולאָזט אין דיא שבחים פון דיא כנסת ישראל, געלויבט אין טאָג אריין דאָס יו־דיש קעפּיל. וואָס קענען דאָס יודען נישט? אלע חכמות פון דער וועלט, וויא דער טעלעגראף, אייזענבאנד און נאָך אזעלכע זאכענישען געפינט מען נאָך גאנץ לאנג בייא יודען, נאָר דאָס אלסדינג אָבער איז נאָך פון דיא קלייניגקייטען דער עיקר איז נאָר עפּיס אנדערש. דאָס פינטעלע דאָס פינטעלע אָט וואָס דער עיקר איז....

זייא האָבען זיך ארויפגעחאפּט אויף דיא אפּיקורסים, אויף דיא היינטיגע מאָד־נע געלערנטע, פארשאָלטען זייא דאָס געביין, געשפּיגען קלעק אויף זייא אין גאנצען און אויף דיא שקאָלעס, וואָס מען לערנט דאָס טרפה־פּסול אָהן א היטעל. באלד וועט טאקי זיין א פּרק משניות א רענדיל און א פראָשעניע אָנשרייבען א גילדען. אוי איז היינט א וועלט, א שיינע וועלט חלעבין!.... אזוי האָבען זייא פון אונזערע פארשוינען. מיר ווינשען אייך, האָבען זייא געזאָגט, השם־יתברך זאָל חסד טאָן און ממלא זיין דאָס אלסדינג, וואָס מיר בעגעהרען אין אייך צו זעהען, בנימין איז געווען אויף דעם זיבעטען הימעל פון אזא ברכה, דער צו איז ער נאָך געווען, וויא זאָגט מען עפּיס, אביסיל פארלעקט, ער האָט געעפענט א מויל און גערערט פאר פייער אי פאר וואסער.

— ווייסט איהר וואָס רב בנימין, רב סענדעריל? האָבען דיא יודען געזאָגט צוצווינגען, נאָכדעם אז זייא האָבען זיך יאויפגעהייבען פונם טיש. מיר וועלען זיך והג זיין בפשטות וויא פראָסטע יודען, אזוי וויא אונזערע עלטערען האָבען זיך נוהג געוועזען נאָך א וועג וועלען מיר זיך אלע געהן אין מרחץ אריין, צופארען דיא ביינער. איהר וועט זיך מעגען דאָרט אָפשערען אָדער אָפגאָלען, איהר וועט חלע־בען ווערען נאָר אנדערע מענשען, און נאָך'ן מרחץ וועלען מיר זיך נעהמען צו אונזערע עסקים. אזוי טאקי בנאמנות, אזוי וועט בפשטות טאקי זיין גוט. ס'איז אפשר אביסיל נישט היינטמאָדעש, בייא דיא אפיקורסים מעג זיך א מרחץ אויס־קומען עפּיס נישט שיין, נאָר מיר זיינען אָבער נישט קיין געבולבעטע, אָט לאָמיר זיך נוהג זיין וויא אונזערע זיידעס פארצייטען!

פון א מרחץ זאָגט זיך א יוד קיינמאָל נישט אָפּ. דאָס וואָס א שיינק פאר די פויערען, א טייכעל פאר גענז און קאטשקעס, דאָס איז אין הונדערט גראָדען נאָך מעהר דיא באָד פאר יודען. דעם טעם וואָס א יוד פיהלט אין א באָד קען עס קיין אומה ולשון גאָר נישט פיהלען. דיא באָד האָט בייא איהם א גרויס שייכות מיט זיין רעליגיע, מיט זיינע אינוועגדיגסטע געפיהלען און מיט זיין סעמיינעם לעבען. קיין יודישע נשמה ריהרט זיך נישט פונעם הימעל ארייגצוקריכען ערגיץ אין א בויך, מען קען זיא נישט נעהמען, איינבעטען דורך קיין שום זאך, סיידען נאָר דורך א באָד. דאָ איז דיא גלאָוונע אגענטסטוואָ, דיא צענטראלע קאנטאָר צווישען דעם הימעל מיט דער ערד, איידער א יוד ווערט נאָך געבוירען, איידער נאָך עס וואַרפּט זיך אין איהם איין אבר, ווייסט מען שוין פון איהם אין דער דאָזיגער קאנטאָר פונם בעדער מיט דער בעדערקע ביז דער טוקערקע און דער ביטעלמא־כערען. דיא נשמה יתרה שבת און יום טוב פיהלט אין זיך נישט אזוי א יוד ווען ער שוויינקט זיך פריהער נישט אָפּ אין באָד, אָהן דעם איז ער עפּיס אלטגעבאקען, נישט פריש. קוקט אָן א יודען פרייטאָג קומענדיג פונם מרחץ, ער בליהט, ער איז איננער מיט עטליכע יאהר, דער אידישער פונק ברענט אין איהם און לייכט פון זיינע אויגען, אלע זיינע געפיהלען זענין עפּיס שארפער, פרישער, דער ריח פון דיא געפילטע פיש אי פון דעם אייגגעפריעטען צימעס פארגעהן איהם וויא קטורת אין דער נאָז, זיא שמעקט, שמאָרעט און איז מקבל טענוג. עס זינגט זיך איהם עפּיס אויפן הארץ, ער גיט קאָנצערט אין טראָפּ, קנאקט וויא א סאלאווייא שיר השירים, צופיעסטעט זיך דאָרט וויא א קינד, צופלאקערט זיך, צוהיצט זיך און איז האלב אויף יענעם עולם.... אין באָד קומט א יוד וויא אין א פאָטערלאנד, וויא אין א פרייער מדינה, וואו איטליכער האָט א גלייכע דעה, וואו עס שטעהט

פאר איהם פרייא צו דערגרייכען גלייך מיט אנדערע א הויכע שטופע — ארויפ־קריכען אויף דער אויבערשטער באנק, דער מינטערען זיין פאראומערטע נשמה, חאטש אויף א שעה אויסגלייכען זיינעביינער און אראפ ווארפען פון זיך זיין פעקיל ראגות און יסורים. אט וואס א באד איז בייא יודען!

דעריבער איז דער פלאן פון אין מרחץ געהן אונזערע פארשוינען געווען שטארק לרצון, זייא האבען נישט געמאכט קיין גרויסע הכנות און אין עטליכע מינוט ארום זענין זייא שוין געגאנגען מיט דיא צווייא שיינע יודען. אונזערע פארשוינען האבען זיך פירגעשטעלט א באד וויא געוויינטליך א מרחץ איז אין דיא יהדעשע שטעטליך, עפיס א מין בנין, שווארץ, פארשמירט פון דרויסען, בארג אראפ ערגיץ אין א העק מיט א שווערען צוטריט אהינצו אויף שמאלע צובראכענע קלאטקעס, און אז דיא יודען זענין צוגעקומען צו א שיינעם דרייא גארענדיגער מויער, סאמע אין דער מיט גאס, און געזאגט אט דאס איז דיא באד, האבען זייא פארריסען דיא אויגען און געקוקט שרעקליך פארוואונדערט. איהר זענט נאך טא־קי גאר אמתע תּריצען, האבען דיא יודען פון זייא געשפאסט, קומט, זייט מוחל אינגוועניג וועט איהר נאך עפיס שעהנערעס זעהן.

ארייגקומענדיג אין דער פערעדניע האט אונזערע פארשוינען פארשיינט אין דיא אויגען דער געמאהלטער פאל מיט דיא אויסגעשפרייטע סטעזשקעס. עס האט זיך זייא אויסגעדאכט, אז זייא זענין אין דעם פארצויבערטען שלאס, וואס אין בבא מעשה און אין טויזענט מיט איין נאכט. באלד וועלען פרינצעסענס, בת־מלכות זייא מקבל פנים זיין, זייא וועלען זיך דא וואויל טאן און לעבען אויף וואס דיא וועלט שטעהט. נאר אנשטאט דיא בת־מלכות איז צוגעגאנגען צו זייא א סאלדאט מיט אייבעליך און האט שיין פיין זייא געלאזט בעטען זיך אויס צו־טאן, טהוט זיך זייט מוחל אויס, האבען דיא שיינע אידען צו זיי געזאגט, מיר וועלען דערווייל ארייגעהן אהין בעצאלען באד געלד. נישקשה איר וועט דא הא־בען א גוטע שוויטצבעדעל.

אז אונזערע פארשוינען האבען זיך אויסגעטאהן האבען זיי פארנומען זייער פעקיל זאכען וויא דער שטייגער איז, אוים צופרודען ע״ב. קיין ט״ץ, העמדעי האט אין זייער גארדעראבע זיך נישט געפונען, זייא האבען אוועקגעטראגען א העמד עטליכע וואכען, עס פערשטעהט זיך אז עס האט זיי נעביך געביסען און דאס פרודען איז זייא געווען טאקי נייטיג אין לעבען אריין. נאר דער סאלדאט האט בייא זייא אוועקגענומען דיא זאכען און זייא אדיינגעפיהרט אין א חדר אריין. דער חדר איז געווען אויסגעמעבעלט מיט ביינקליך, ארום א גרויסען טיש זענין

דאָרט אויף שטולען געזעסען מענשען פיין אָנגעטאָן. אונזערע פארשוינען האָבען זיך ארומגעקוקט אין אלע זייטען, זיי איז שטארק קשה געוואָרען וואו גיסט מען דאָ אויפן שטיין און וואו וועלען זייא דאָ שוויצען?

— צי טוט זשידאָווסקי באניא? האָט סענדעריל א פרעג געטאָהן נאָכדעם אז בנימין האָט איהם א שטורך געגעבען און איהם געהייסען נישט מאכען דאָ קיין פיעל שיהות און פרעגען.

איינער פון דיא לייט וואָס ארום טיש איז צוגעגאנגען, האָט אָנגעקוקט אונזערע נאקעטע פארשוינען, וואָס זענין נעביך דאר אויסגעדייוועט, אָהן א לויט פלייש נאָר הויט און ביין, און געמאכט מיט זייא עפּיס א שמיעס אויף מאָסקאָוויטערש.

— הא, וואָס זאָגט ער דאָ עפּיס, סענדעריל? האָט בנימין געפרעגט.

— איך זאָל דאָס אָנהייבען פארשטעהן א וואָרט! האָט סענדעריל געענט-פערט און געמאכט מיט דיא אקסלען. נאט אייך מישטעהנס געזאָגט א לשון! עפּיס זאָגט ער אלץ בילעט, בילעט.

— א—א נארעלע. האָט בנימין זיך אָנגערופען, וואָס פארשטעהסט דוא דאָ נישט נארעלע? דאָס איז דער בעדער, ער פרעגט בייא אונז א בילעט, וואָרים אין אזא באָד מוז מען געהן אויף בילעטען. זאָג איהם אז דיא יודען האָבען שוין דאך דאָ פריהער בעצאָהלט פאר אונזערע בילעטען.

— יאק-זשע פאני, טייע זשידקי אָווזשע דאלי טוטעטשקא זא.....

האָט סענדעריל א רעד געטאָן און איז פּלוצלים געבליבען וויא דערוואָר-גען, גישט געקענט אויספיהרען וואָס ער האָט געוואָלט זאָגען.

— זא בילעט פאני כטייטש זשידקי להבדיל פאני זאשלאַטיל! איז בנימין ארויס אויף זיין לשון און האָט דערקלעהרט דיא זאך גאנץ קלאָהר, סידר אין שארף.

דער דאָזיגער מענש וואָס איז פריהער צוגעגאנגען צו אונזערע פארשוינען האָט א מאך געטאָן מיט דער האנד און מען האָט זייא באלד אריינגעפיהרט וויי-טער אין א חדר. וואָס דאָרט איז מען, כפי זייער מיינונג, מחויב געווען א פנים צו שוויטצען געשמאק....

אז מען האָט בנימינ'ן מיט סענדערלין שפּעטער אביסעל מיט א צייט ארויס-געפיהרט אויף דער גאס איז שווער געווען זייא צו דערקענען אזוי פארענדערט זענין זייא נעביך געוואָרען: אָפּגעגאָלט פון פּאָרענט, אָהן בערד אָהן פאות, דיא אויגען פארדרעהט, נאָר גלעזערנע, אויף דעם שטערען קאלטע גרויסע טראָפּען

שוויס, א וואָלקען א חמאָרע אויפן גאַנצען פּנים, איינגעגנורעט, איינגעהויקערט מיט א דראָזש איבער דעם גאַנצען לייב און אַרום זייא סאָלדאַטען, אויפן הימעל האָט זיך אָנגעגרוקט א שוואַרצע פינסטערע חמאָרע. א בליץ האָט מיט א מאָל בע־לייכטעט דיא דאָזיגע קאָמפּאַניע, באַלד דאַרויף האָט א דונער געגעבען שרעקליך שטאַרק אז אַלע זענען פאַרציטערט געוואָרען. עס האָט זיך אויפגעהויבען א שטורמווינד, רעדליך שטויב האָבען זיך געטראָגען וויא דיא רוחות, פאַרהאַפּט אויפן וועג מיכּם, שטרויא, בלעטליך אי שטיקליך פּאַפּיר, אַלע אין איינעם האָ־בען געטאַנצט עפּיס א משוגענעם טאַנץ און זיך געדרעהט געדרעהט אַלץ אין דער הויך אַרויף.... דיא טשערדע פונם פעלד איז געלויפען אומרוהיג מיט א געשרייא און א רעווען וויא א סטאַיע הונגעריגע וועלף וואָלטען זיא נאָכגעיאָגט. עס האָט געשטורעמט, געבליצט, געדונערט גלייך וויא דער אויבערשער איז שטאַרק אויפגעבראַכט געוואָרען אויף דער זינדיגער ערד און אויף אַלסדינג וואָס דאָ געהט פיר, ער האָט זיך אָנגעהאַפּט ביים קאָפּ, געבליצט מיט זיינע צאָרענדיגע אויגען, געהילכט און געשריגען, אי, אי! מיט זיין דונערדיגען קול, עס האָט צום לעצט א זעמץ געטאָן משונה א שרעקליכער דונער, פון הימעל האָט אַראָפּגעקאַ־פּעט וויא טרעהרען גרויסע טראָפּענס רעגען, וואָס איז זייא האָבען זיך אויסגע־מישט טראָפּען ניט שוויס און בלוטיגע טרעהרין פון אונזערע בירנע, אומגליק־ליכע פאַרשוינען....

אך, בנימין און סענדעריל האָבען גאָר ניט געוואוסט, אז נישט דווקא אין דער מדבר איז א סכנה צו רייזען מחמת דיא ווילדע שלעק, עקדעשען, פּיפּערנאָ־טערען און חיות רעות וואָס דאָרט, נאָר דאָ אין דיא מקומות, דאָ איז ערשט דיא גרעסטע סכנה! יענע צייט ווען אונזערע פאַרשוינען האָבען געוואַנדערעוועט איז געווען דיא שווערע, פינצטערע ביטערע צייט — דיא צייט, ווען איין יוד האָט געזוכט צו דערטאַפּען דעם אַנדערן און

וויא א לייב אין זיין נאָרע געלויערט האָט ער,
געלויערט צו חאַפּען דעם בעזפּאַספּאָרטנע אהער

און איהם אָפּגעבען פאַר א פּוימענע, א קרבן פאַר זיינע, אָדער פאַר יענעמס קינדער! אך, אונזערע פאַרשוינען נעביך האָבען נישט געוואוסט, אז זייא געפינען זיך שוין טאַקי אין דער מדבר צווישען ווילדע בעשעפעניש אי חיות רעות, און די צווייא שיינע, כשרה יודען זענען גאָר פּיפּערנאָטערען!

אוים כלה און ווידער א מויד.

איטליכער קען זיך משער זיין דיא שלעכטע לאגע פון אונזערע בידנע פאר־
שוינען וויא פינצטער און ביטער זייא איז נעביך געווען, מיר פארשפארען עס צו
שילדערען, דיא ערשטע צייט זענין זייא געווען וויא צומישט און האבען לחלוטין
נישט פארשטאנען וואס מיט זייא טהוט זיך אזוינס. אלסדיננ איז פאר זייא גע-
ווען פרעמד, אי די סאבראנע, אי דיא סאלדאטען, אי דער לשון און די אלע זאכען
וואס מען האט זייא געהייסען טאן. דער שינעל איז אויף זייא געהאנגען וויא א
טארבע, ער האט אויסגעזעהן טאקי נאר וויא א ייפע, און דאס היטעל מיש־
טעהנעס נעזאגט איז געלעגען אויף זייער קאפ נאר וויא א קאפאטע. אנקוקענדיג
זיי האט זיך גערעכט עפים איז עס אין גאנצען גאר איין אנשטעל, עפעס האבען
צווייא יודען זיך פארשטעלט און מאכען חוזיק פון דיא אלע זעלנער, קרימען זיי
זיך נאך און ווייזען פאר איטליכען גאנץ פרייא וויא נארעש מישטעהנעס געזאגט
זיי אלע זיינען מיט זייער אלץ מיט אנאנדער. אז אך־און־וועה צום ביקס נע־
ביך, וואס ער איז אריינגעפאלען צו אונזערע פארשוינען, בייא זייא אין דיא הענד
האט ער נאר גיט געהאט דאס פנים, אקוראט וויא א קאטשערע, אין דיא הענד
פון א מאנסביל וואס פארעט זיך אין קיך ביין פריפעטשעק. בייא דער אוטשעניע
פלעגען זייא אפארבייטען אזעלכע שטוקעס מיט דיא הענדליך און דיא פיסליך,
אז ס'איז געווען נאר א ריינע קאמעדיע, אין קלעפ פארשטעהט זיך, זענין זייא
נישט זשעדנע געווען, נאר וואו איז דען, זאגט מען אין דער וועלט עפים א צרה,
וואס דער מענש זאל מיט איהר נישט געוועהנט ווערען ? נישט נאר דער מענש
אפילו אנדערע בעשעפעניש ווערען אויך געוועהנט. בעדארף מען מעהר פרייא ווי
א פויגעל איז, פון רעסטוועגען אז מען פאננט איהם און מען זעצט איהם אריין
אין א שטייגעלע, געוועהנט ער זיך צו ביסליך, הייבט אן צו פיקען זערנע מיט
אפעטיט, שפרינגט און זינגט פרייליכע ליעדער, גלייך וויא דיא גאנצע וועלט
מיט איהרע פעלדער און וועלדער איז פאר איהם דא אין דעם איינגען שטייגעלע.
אונזער סענדעריל האט ווייטער טאקי אנגעהויבען מיט זיין לאגע זיך
צוגעוועהנען, פלעגט זיך גוט צוקוקען צום מושטיר פון דיא זעלנער און פריווען
נאכמאכען זייערע אלע שטוקעס אויף זיין שטייגער. ס'איז געווען א פרייד צו
זעהן וויא סענדעריל פלעגט אפט פאר זיך אליין איבערחזרען דעם מושטיר, זיך
אויסציהען גלייך וויא א סטרונע, פארדרייסען דאס קעפיל, אנבלאזען דיא פיס־
קליך וויא א גבור, הייבען פיסליך און נעהן א מארש נאר טאקי וויא איין אנגע־

בלאָזענער אינדיק, פלעגט זיך דרעהן און לסוף פארפלאָנטען דיא פיסליך און פאלען. נאָר אקעגען זשע בנימין אָבער ער האָט מיט אזעלכע זאכען בשום אופן נישט געקענט זיך געוועהנען, ער איז געווען בטבע איינער פון יענע מיני פייגעל, וואָס הייסען וואנדער־פייגעל, דאָס הייסט אזעלכע, וואָס זייער טבע איז אלע יאהר סוף זומער אועקצופליהען און איבערווינטערען דאָרט אין דיא וויטע ווארעמע מקומות. דיא טבע צו וואנדרעווען מאָהנט אזא מין פויגעל אזוי שטארק, אז באם מען האלט איהם דענסמאָל געפאנגען אין א שטייגעל איז איהם נישט ניחא דאָס לעבען, ער עסט נישט, טרינקט נישט, ער דראפעט זיך אויף דיא גלייכע ווענט און זוכט ערגיץ עפּיס א שפאלט אנטרונען צו ווערען. דיא נסיעה אהין אין יענע וויטע מקומות, וואָס האָט וויא א זלודנע זיך איינגעגעסען אין בנימינס קאָפּ, וואָס איז איהם געוואָרען דיא צווייטע נאטור, וואָס צוליעב איהר האָט ער אעקגעוואָרפען ווייב און קינדער, דיא דאָזיגע נסיעה האָטאיהם נישט געלאָזט רוהען קיין רגע, האָט איהם געבויערט, געפּיקט דעם קאָפּ, זיא האָט אין איהם געבורטשעט און אלץ געשריגען: געה ווייטער! געה ווייטער, ווייטער.

דעה ווייל איז אוועקגעגאנגען אזוי דער ווינטער און אונזער בנימין נעביך האָט זיך שטארק געמוטשעט.

איינמאָל אין א שיינעם טאָג נאָך פּסח אז סענדעריל האָט בינו־לבין־עצמו זיך געמושטירטאיז בנימין צו איהם צוגעגאנגען מיט אזא שמועס:

— חלעבין סענדעריל, דוא ביסט א יונגעל! דוא שפּילסט זיך און מאכסט עפּיס אזעלכע קונצען וויא א קונדעס. וואָס קען דער פון, איך בעט דיך, דער תכלית זיין? ר פא געסנאָר נישט אז דוא ביסט ברוך השם א בעווייבטער. דער צו נאָך אויך עפּעס א איד היינט צו וואָס פארנעהמסט דוא זיך מי טאזעלכע זאַ־זאכעגישען און לייגסט דרינען דעם גאנצען קאָפּ דיינעם אריין? למאי נפקא מינה צי מיט דער לינקע צי מיט דער רעכטע פוס קרוגאָם, וויא זייא רופען עס דאָרט עפּיס, וואָס מאכט עס אוים?

— וויים איך? האָט סענדעריל געענטפערט, מען הייסט קרוגאָם זאָל זיין קרוגאָם, וואָס פאר א דאגה איך האָב.

— און אונזער נסיעה, זאָג נאָר, האָסט־דוא שוין פארגעסען? גוואלד אונזער נסיעה, אונזער נסיעה אהין, אהין.... לינדענוואָרם, מויל אייזעל, פּיפּערנאָטער! האָט בנימין נערעדט צוקאָכט.

— מארש, מארש, מארש! האָט סענדעריל געמאכט און געחייבען פיסליך.

— אז אַך און וועח צו דיר סענדעריל, און צו דיין מארש ! פע, מענסט זיך חלעבין שעמען ! זאָג מיר נאָר בעסער, קונדעס איינער. וועלען מיר מאכען אונזער נסיעה ?

— פון מיינעט וועגען אַך ! האָט סענדעריל גענטפערט, אבי מען וועט אונז נאָר לאָזען.

— וואָס טויגען מיר זייא און וואָס בעדארפען זייא אונז האָבען ? האָט בנימין זיך אָנגערופען. אדרבה סענדעריל זאָג אליין ביי דיין יודישקייט, אז באם דער שונא זאָל חס ושלום קומען וועלען דען אזעלכע צווייא איהרע וויא מיר זיך קענען שטעלען איהם אקעגען ? און אז דוא ווערסט איהם טויזענט מאָל זאָגען: געה דיר אוועק אלא ניט מאך איך פויא, פויא ! וועט ער דען דיך הערען ? פארקעהרטע, ער וויט זיך נאָר אָנחאפען און דיין גליק וועט זיין אז דוא וועסט לעבעדיג פון זיינע הענד ארויס. גלוב מיר חלעבין, וויא איך זעה זענין מיר דאָ אין גאנצען איבעריג, זייא וואלטען גערען געוועזן אונזערער פטור צו ווערען. איך האָב אליין געהערט וויא דער עלטסטער האָט זיך איינמאָהל אויסגעדרוקט אז מיר זענען טאקי נאָר איין אָנשיקעניש. ווען עס זאָל אין איהם געווענדעט זיין וואָלט ער אונז שוין לאנג ארויסגעטריבען צו אלדע שווארצע יאהר. און באמת טאקי וואָס טויגען מיר זיי ? איך זאָג דיר סענדעריל, בפירוש, אז דאָס איז גאָר לחתחילה געוועזן א קרומע זאַך נישט קיין גלייכער שידוך. מיר טויגען זייא נישט און זייא טויגען אונז נישט. דיא יודען וואָס האָבען אונז אין זייערע הענד אריינגעגעבען האָבען זיכער געמוזט זייא דערציילען אויף אונז, אז מיר זענין ווילדע גבורים און קענען טכסיסי מלחמה, טאקי וואָס קענען הייסט. מילא וואָס זענין מיר שולדיג אז דיא אידען האָבען זיי אָפגענארט ? למי אונז האָבען די אידען אויך מיאוס אָפגענארט. מיר זענין דאָך נאָר מיט דער דעה אהער געקומען עפּיס צונויפצומאכען און לאָזען זיך ווייטער אין וועג אריין. פון טכסיסי מלחמה איז כלל קיין מדובר נישט געוועזן, איך וועל שווערען אפילו אין טלית אין קיטעל אז דער פון האָט מען אפילו נישט מזכיר געוועזן. גלאט האפעניש נילטניש איז דאָך פשוט שוין קיין יושר ניט, הערט דאָך שוין טאקי אויף אלסדינג ! — קורץ זייא זענען ניט שולדיג וואָס מען האָט אונז אָפגענארט און מיר זיינען ניט שולדיג וואָס מען האָט זיי אָפגענארט, שולדיג זענין דאָ נאָר דיא יודען, דיא ליגנער, דיא כלבויניקעס, וואָס האָבען ביידע צדדים אָפגעליגנערט. דיא יודען, סענדעריל, דיא יודען זייא אליין זענין דאָ טאקי אין גאנצען שולדיג, קיינעם בעדארף מען אין דער זאַך ניט בעשולדיגען נאָר דיא יודען, דיא יודען און נאָך אמאָל דיא יודען !...

— מילא וואָס ווילסט־דו בנימין זאָלען מיר טאָן ? האָט סענדעריל געפרעגט.

— איך וויל האָט בנימין געענטפערט מיר זאָלען זיך לאָזען ווייטער אויף אונזער נסיעה. אוים כלה און ווייטער א מויד ! מיר דאכט זיך אז קיינער וועט אונז דאָס נישט פארוועהרען, הן על פי דין והן על פי יושר טאָר קיינער אונז ניט פארהאלטען, אי וואָס, דוא האָסט מורא טאָמיר וועט מען אונז פאָרט נישט לאָזען, איז דערצו א פראָסטע תרופה מיר זאָלען פון דאנען שטילערהייט אוועקגעהן, ווער'מענס עסק איז דאָס בייא אונז צו וויסען ? געזעגענען זיך בעדארפען מיר מיט קיינעם נישט.

— איך מיין אויך אזוי, אז געזעגענען זיך איז איין איבעריגע זאך, האָט סענדעריל געמאכט, להייא אז מיר זענין פאר א יאהרען אוועקגעגאנגען פון דער היים און קיינעם נישט אפילו ווייב און קינדער נישט געזאָגט חאָטש נא... טעבי!

פון דעם דאָזיגען שמיעס אָן האָבען אונזערע פארשווינען אָנגעהייבען טראכטען ווידער פון זייער נסיעה און זיך אלץ מישב געווען וויא צו מאכען פליטה. אין בנימינין האָבען זיך שטארק צושפילט דיא געבליטען, ער איז געווען שרעקליך אומרוהיג און ארומגעפאדעט צוקאָכט וויא א היהן וואָס וויל אין וועסנע זיך זעטצען אויף אייער, ער איז געוועזן אזוי פארטיפט אין זיינע געדאנקען אז ער האָט נישט געהערט נישט געזעהן וואָס ארום איהם טהוט זיך, איז פארבייא איהם דורכגעגאנגען עפים איין עלטסטער האָט ער מחמס צוטראָגענקייט נישט אראָפגענומען דאָס היטעל ; האָט ער געחאפט א פאטש אָדער א זעטץ אין דער פאטיליצע האָט ער אפילו זיך נישט פארקרימט גלייך וויא נישט איהם מיינט מען ; האָט מען צו איהם גערעדט עפים אין עניני המושטיר איז איהם נישט אריין אפילו אין דער לינקער פאה, ער האָט געהערט דאָס וכדומה אזעלכע זאכען אקוראט וויא אין טשערנאָוויטש דיא מגילה. ער האָט אין זינען געהאט גישט מעהר וויא דיא נסיעה און דער קאָפ זיינער איז געפלויגען ווייט, ווייט !

איינמאָל שפעט בייא נאכט אז אלע זעלנער אין דער קאזארמע האָבען געשמאק געשלאָפען איז בנימין אויף דיא שפיטץ פינגער צוגעגאנגען צו סענדערלס געלעגער.

— סענדעריל, דוא ביסט פארטיג ? האָט בנימין שטליערהייט געפרעגט.

סענדעריל האָט א שאָקעל געטאָן מיט דעם קאָפ, אָנגענומען בנימינין פאר דער פאָלע און זענין ביידע שא קיטש ארויסגעגאנגען אויפן הויף.

אין דרויסען האָט געבלאָזען א ווארעם ווינטעל, שטיקער שווארצע אי ברוינבלויע וואָלקענס האָבען זיך געטראָגען אין דער הויך, און זיך געצויגען איינע נאָך

דיא אנדערע, גלייך וויא טויזענטער משימאסקעס געהן דארט מיט אנגעלאדענע פוהרען סחורות, און יאגען זיך בעצייטענס אנצוקומען אין הימעל אויף דעם יריד. דיא לבנה איז וויא א פריקאשטשיק אויך געגאנגען מיט דעם דאזיגען משונה לאנגען צוג, פלעגט אויף א מינוט נאר ארויסשטעקען דעם קאפ, א קוק טאן וואס טהוט זיך אין דרויסען. דערנאך ווייטער אויף א היבשע צייט זיך באהאלטען און געלעגען איינגענורעט דארט ערגיץ אונטער א וואלקעריגען לאנטוך, שווארץ אפגע־שמירט וויא מיט סמאלע. אונזערע פארשוינען האבען אין דער פינצטער זיך גע־לאזט געהן איבער דעם הויף און שטילערהייט צוגעגאנגען צום פלייט. זייא זענין ארויפגעקראכען אויף א בארג מיט האלץ און פון דארט איז זייא שוין גרינג גע־ווען ארויפצוקלעטערין אויפן פלייט, פלוצלים האט סענדעריל זיך א חאפ געטאן און געזאגט בנימינין אין אויער אריין:

— אך בנימין, איך האב פארגעסען דיא טארבע זאל איך מיך אומקעהרען נעהמען דיא טארבע:

חלילה! האט בנימין געמאכט, אומקעהרען זיך איז א מיאוסע זאך. אז גאט העלפט א מענשען העלפט ער איהם אויך אויף א טארבע.

— עס קומט מיר איצט פיר, האט סענדעריל געזאגט, וואס דער זיידע רב סענדעריל עליו השלום האט מיך געוואהרענט אין חלום, שטעה אויף סענדעריל, האט ער געזאגט, און לויף פון דאנען אוועק וואוהין דיא אויגען טראגען! חלוואי זיין זכות זאל אונז אצינד ביישטעהן, ער איז געווען טאקי מיטן פולען מויל א יוד, גאר אהן שום מלאכות. דיא באבע עליה השלום פלעגט אלץ דערצעהלען...

נאך איידער סענדעריל האט זיך גענומען צו דערצעהלען וואס זיין באבע פלעגט אלץ דערצעהלען פון זיין זיידען, האט זיך געלאזט הערען א קול פון א זעלנער, וואס איז דארט אין דער זייט געשטאנען אויף דער וואך. אונזערע פאר־שוינען האבען זיך צוגעטולעט צום פלייט, איינגעהאלטען דעם אטהעם, געלעגען שטיל קיין ריהר זיך נישט צו טאהן און אויסגעזעהן וויא צוויא גרויסע אלטע שמאטעס. שפעטער אביסיל, אז ס'איז ווידער געווארין רוהיג שטיל, האבען דיא דאזיגע שמאטעס ארויסגעוויזען א סימן פון לעבען און פאמעליך זיך אראפגע־לאזט פונם פלייט. זייא זענין געקראכען אויף דיא הענד און דיא פיס און זיך גע־ריקט פאמעליך אלץ ווייטער ווייטער, ביז גאט האט זייא געהאלפען אויס צומיי־דען דעם זעלנער וואס אויף דער וואך און ארויסצוקריכען אין א געסיל. אונזערע פארשוינען האבען זיך אויפגעשטעלט אויף דיא פיס, געשטאנען אביסיל צו האפען דעם אטהעם און זיך אנגעקוקט פרייליך מיט פייערדיגע אויגען.

— דיא באָבע עליה השלום פלעגט אלץ דערעהלען, האָט סענדעריל אָנגע־הייבען צורייזען, וויא דער זיידע רב סענדעריל עליו השלום פלעגט בחייו אלץ דיינקען פאָהרען קיין ארץ ישראל, פארן טויט האָט ער זיך אויפגעזעצט און גע־זאָגט מיט דיא ווערטער: אויב איך האָב נישט זוכה געווען בייא גאָט פאָהרען קיין ארץ ישראל בין איך בטוח אז איינער פון מיינע קינדער וועט דאָרט זיין. דאָס הארץ מיינע זאָגט מיר איצט, אז דאָס האָט ער געמיינט מיך. הלוואי פון מיין מויל אין גאָטס אויערען אריין!

נאָר פון סענדערילס מויל אָבער איז גאָר אין אנדערע אויערען אריין! קוים וואָס סענדעריל האָט ארויסגערעדט דעם וואונש זיינעם האָט פלוצלים איינער אויף מאָסקוויטערש זייא א פרעג געגעבען: ווער איז דאָ? און אז ער האָט נישט בעקומען קיין ענטפער איז ער געשווינד צוגעגאנגען און ווייטער געפרעגט.

דיא לבנה האָט צום שלימזל, ארויסגעשטעקט דעם קאָפּ פון אונטער א פינצטערען שטיק חמארע און בעלויכטען אונזערע בידנע פארשוינען, וואָס זענין געשטאנען אָהן לשון, טויט וויא דיא וואנד, און דעם עלטסטען זייערען, וואָס האָט זיך שרעקליך געבייזערט, געמאכט מיט דיא הענט און זייא נעביך געגעבען אין טאטען און אין דער מאמען אריין.

אין עטליכע מינוט ארום זענין אונזערע פארשוינען געזעסען וויא ארעס־טאנטען דאָרט אויף דער הויפטוואכע!

ס'איז גאָר נישטאָ אזעלכע ווערטער צו בעשרייבען דיא שרעקליכע יסורים, וואָס אונזערע פארשוינען האָבען געפיהלט זיטצענדיג אין געפיינגנים. זייא זענין נעביך אראָפּ שטארק פונם פנים און געוואָרען פשוט אוים מענשען. סענדעריל האָטש פלעגט נאָך שלאָפען און שלאָפענדיג האָט ער וויינינגסטענס עטליכע שעה נישט געפיהלט דיא ביטערע צרות, ער פלעגט נאָך א מאָל האָבען א גוטען חלום, דער זיידע רב סענדעריל האָט עפּעס אָנגעהויבען עפטערס זיך צו זעהן און געטרי־בען מיט איהם שפּאס, ער פלעגט קיין מאָל נישט קומען ליידיג: א מאָל איז ער געקומען מיט א פיילענבויגען, מיט א שווערדיל אָדער מיט א המנקלעפּיל, פלעגט א קניפּ געגעבען דעם איינקעל ביים בעקעלע און זאָגען מיט א שמייכעלע: נא דיר, קונדעסיל, טשאטשקעליך! שפּיל שקאָץ דער מיט, מאך פוי, פיף, פאף סענדע־ריל!... און אמאָל איז ער געקומען מיט א דריידעל, זיך געזעצט שפּילען מיט זיין ליבהארצעדיקגען סענדערוניון. סענדעריל האָט גערעדעהט, גערעדעהט, גערעדעהט, געמאכט ג׳ און געוואונען ביים זיידען א גראָשען.... גוט איז דעם מענשען. אי א גוטער חלום, דיא וועלט אין גאנצען איז דען נישט א חלום? בנימין אָבער האָט

דאָס אויך נישט געהאט, עס האָט פון איהם זיך אָפּגעטאָהן דער שלאָף ער איז גע־ ווען משונה צוטראָגען און דאָס בלוט האָט אין איהם געקאָכט וויא א קעסעל, ער האָט געזעהן דורך דעם פענסטער, דיא זון שיינט גאָר מחיה, דאָס גרינע גראָז וואקסט און שפּראָצט, ביימער צוויטען וואונדער שיין, מענשען גיהן, לויפען אהין און אהער, און פייגעל פליהען פרייא אין הימעל, איצונד איז דיא רעכטע צייט צו וואנדערווען נאָר ער זיצט אָבער פארשפּאַרט און קען זיך נישט לאָזען אויף זיין נסיעה. ער פלעגט אזש אונטערשפּרינגען פאר גרויס עגמת נפש, זיך חאפּען ביים קאָפּ, ארומלויפען צו דולט און שרייען רערען מיט גאל: גוואלד־! וואָס האָב איך זייא געטאָן? גוואלד, גוואלד! וואָס האָבען זייא צו מיר?....

אין דער וואָיענער קאנצעלאריע זענין שפּעטער מיט עטליכע טעג נאָך דער מעשה מיט אונזערע פארשווינען, געזעסען א סך אָפיצירען אין דער פאָלנער פאָר־ מע. צווישען זייא דער גענעראל מיט דעם פּאָלקאָווניק. אין דער זייט לעבין דער טהיר זיינען געשטאנען צווייא זעלנער מיט אראָפּגעלאָזענע קעפּ און האָבען אויס־ געזעהן וויא א מויז וואָס מען נעהמט ארויס פון א לארעשקע זויערמילך. דיא אָפיצירען האָבען געקוקט אויף דיא זעלנער, זייא בעטראכט פון קאָפּ ביז דיא פיס, דער נאָך צווישען זיך עפּיס געררעדט און אביסיל אונטערגעשמייכעלט.

— הערסט דוא סענדעריל, האָט איין זעלנער שטילערהייט געזאָגט בשעת דיא אָפיצירען אָבען צווישען זיך געשמיעסט, איך זאָל וויסען מיין טויט זאָל דאָ אפילו זיין מוז איך זייא ארויסזאָגען דעם גאנצען אמת. איך בין שטארק אָנגע־ לאָרען.

— פון מיינעטוועגען בנימין זאָג דיר זייא דעם אמת, האָט דער אנדערער זעלנער זיך אָנגערופען, אויב דוא ווילסט אזוי זאָל זיין אזוי, וואָס פאר א דאגה איך האָב.

— איהר זענט עס דיא לייט וואָס האָבען שפּעט בייא דער נאכט זיך ארויס געגנבט פון דער קאזארמע? האָט דער גענעראל געפרעגט סטראָגע. איהר ווייסט וואָס קומט פאר אזא שולד?

—אָ־וואָ, אָ־וואָ! איז בנימין אויף גאָטס בעראטהע ארויס מיט א שפּראכע, האלב יורעש פּאלעווינע רייסיש, און אנידערגעלייגט א שמיעסיל אז חייקיל זאאיקע דער בעל דברן פון טונעיאדרעווקע האָט געמעגט חלעבין זיך בעגראָבען ניין איילען אין דער ערד.

דער גענעראל האָט אומקנעקעהרט דעם קאָפּ מיט א געלעכטער, א מאָך

נענעבען מיט דער האנד און דער פּאָלקאָווניק האָט אָנשטאָט איהם אָנגעהויען צו ריידען.

— איהר האָט זיך שטארק פארזינדיגט, אייך קומט מיאוס צו בעשטראָפען פאר אזא שולד.

— וואשע בלאגאראָדיע! האָט בנימין אויסגעשאָסען אויף א קול, האפען מענשען אין מיטען העלען טאָג און פארקויפען זיי וויא היהנער אויפן מארק דאָס מעג מען, און אז זייא נעביך ווילען ניצול ווערען דאָס רופט מען אָן שולד! אויב אזוי איז דאָך טאקי הפקר א וועלט, און איך פארשטעה שוין אסור נישט וואָס הייסט אזוינס מעגען און נישט מעגען! אדרבה לאָמיר פרעגען דאָ טאקי מענשען זאָלען זייא זאָגען ווער איז שולדיג. א שטייגער וויא וואָלט געוועזען אז מען זאָל אייך חאפען ערגעץ אויפן וועג און מיט גוואלד אדיינשטופען אין זאק אריין, נוא וואָלט איהר חלילה שולדיג געוועזען ווען איהר וואָלט מיט אמצות-כח פונם זאק ארויס? איך זאָג אייך בפירוש דאָס איז געוועזען לכתחילה א געניייטע זאך א גע־נארערייא, שולדיג זענין דאָ נאָר דיא יורען, מי יודע וואָס זייא האָבען נאָך אָנ־גערערדט. מיר זענין אייך מוסר מודעת — זאָג סענדעריל זאָג! וואָס שטעהסט־דו וויא א גולם? געה ארויס מיט דעם אמת אויף גאָטס בעראטה, גאָר אָהן מורא און זאָג מיט מיר אין איינעם: — מיר זענין אייך מוסר מודעה אז פון טכסיסי מלחמה האָבען מיר נישט געוואוסט, מיר ווייסען נישט און מיר ווילען ניט וויסען, מיר זענין ברוך השם בעווייבטע, האָבען אין זינגען עפּיס גאָר אנדערש און מיט אזעלכע זאכענישען קענען מיר להלוטין זיך נישט אָפּגעבען. זייא געהן אונז אפילו גאָר אין קאָפּ נישט. היינט מילא וואָס טויגען מיר אייך? מיר דאכט זיך אז איהר בעדארפט אליין וועלען אונזערר פטור ווערען.

און באמת איז בנימין טאקי זעהר גערעכט געוועזען, מען איז נאָך לאנג טאקי נערען געוועזען זייערער פטור ווערען. אז דיא עלסטע האָבען זיך געוועזען צוגעקוקט צו אונזערע פארשוינען, צו זייער הילוך, צו זייערע פּאָסטעמקעס, צו זייער שמי־עס און צו זייערע מארשען האָבען זייא שוין זיך אָנגעשטויסען מיט וועלכע נפשות זייא האָבען צו טאָן און פלעגען נישט איינמאָל זיך האלטען בייא דיא זייט־טען לאכענדיג, דער כיון פון דער איצטיגער סאָבראניע אָפּיצירען איז געוועזען צו נעהמען אונזערע פארשוינען אויפן פארהער און פריוועץ זעהן מיט וועמען זייא האָבען איין עסק. בנימין מיט סענדערלין האָבען דאָ זיך פארהערט און ברוך השם שטארק אויסגענומען נאָך מעהר וויא געוואונשען אזוי אז דיא אלע אָפּיצירען

האבען עפּים משונה הנאה געהאט פאר געלעכטער, נוא, דאָקטאָר, האָט דער גע־נעראל געמאכט צו איין אָפיצער, וואָס האָט זיך אריינגעלאָזט אין א שמיעס און מיט אונזערע פארשוינען זיך שטארק אָפּגעגעבען. דער דאָקטאָר האָט אנידערגע־לייגט א פינגער אויפן שטערען און געמאכט שאָקלענדיג מיטן קאָפּ גלייך וויא ער וואָלט געזאָגט — דאָ פעהלט א קלעפּקע!

דער שפּיטץ איז געוועזן. נאָכדעם אז דיא אָפיצירען האָבען צווישען זיך גע־רעדט און עפּעס געשריבען, האָט מען געהייסען אָפּלאָזען אונזערע פארשוינען פרייא פונם דינסט.

— געהט אייך, האָט מען צו זייא געזאָגט, געהט אייך געזונטערהייט!

בנימין האָט זיך זעהר שיין געזעגענט מיט א פארבייג און זיך געלאָזט אוועק געהן. סענדערל האָט וויא א זעלנער געהייבען פיסליך און געגאנגען נאָך איהם מיט א מארש.

ענדע.

דאס ווינש־פינגעריל

א מתנה פאר די ליעבע יודישע קינדער.

א מעשה איבער א מעשה.

אָמר מענדעלי מוכר ספרים, זאָגט מענדעלי מוכר ספרים: געדאנקט און געלויבט זיין ליעבער נאמען פאר דיא ביידע קהילות ק א ב צ א נ ס ק און ט ו נ ע י א ד ע ו ו ק ע אין דער סביבה פון ג ל ו פ ס ק — דרייא קק״ן, מיט וועלכע ער האט בעשיינט זיין וועלט און אין וועלכע ער האט בעזעצט זיינע געליעבטע קינדער ישראל, צופריעדען זייא דאָרט, פאר גרויס ליעבשאַפט, מיט אלע זיינע נסיונות, אויב זייא וועלען קענען אויסהאלטען יודעשקייט; זיך אָפּצוזאָגען פון עולם הזה, צוברעכען דיא תאוה פון עסען און נאך אזעלכע מיאוסע תאוות, אָהן וועלכע אנדערע מענשען, פראָסטע בשר־ודם, קענען נעוועהנטליך זיך נישט בעגעהען; בכדי דורך דעם זאָל זייא צוקעצט אדוואויל־און גוט זיין דאָ אויף דער וועלט, אויך דאָרט אויף יענער וועלט... ק א ב צ א נ ס ק און ט ו נ ע י א ד ע ו ו ק ע האבען אויף קידוש השם אויסגעהאלטען דיא פראָבע גאר איין אנטיק, בעשיינפּערליך געוויזען, ווער זייא זיינען, וואס זייא קענען און צרוואס זייא טויגען. — געלויבט און געאַכפּערט זיין הייליגער נאמען פאר דער גרויסער זכיה, וואס ער האט מיך, אָרעמען בעל־עבורה, מזכה געוועזן, צו זיין דער שליח, לויפען אצינד צו דיא דאָזיגע קק״ן מיט א גוטער בשורה.

מזל טוב דיר, ק א ב צ א נ ס ק! מזל טוב דיר, ט ו נ ע י א ד ע ו ו ק ע! אז־וואויל־און גוט איז אייך ביידע! נרצה, איהר וועט אם־ירצה־השם בעווילינט ווערען טאַקי באלד, באלד....

קוועטשט מיך נישט, און איין אָטהעם אָפּצוזאָגען, וואס דיא בשורה בעטייט. האט צייט, איך בעט אייך. איהר האט אזוי פיעל צעהנדליגער יאָהר אין צרות, אין לייד נעוואַרט, וועט אייך דער גוטער יאָהר נישט צונעהמען וואַרטען נאך אביסיל. איהר זענט דאָך צו אזעלכע זאַכען שוין געוועהנט געוואָרען, שוין פיעל מאל אין אייער לעבען בעוויזען, אזא איין אייזערנעם כח אויף אזוי פיעל איבערצוטראָגען און אלץ וואַרטען... וואַרטען... וואַרטען... האט איהר אליין נאָר טאַקי, איינע און

דער גאַנצער וועלט. — נאָר וויא דיא מעשה איז, אויב איהר קענט, אָדער קענט נישט, פאַר מיר איז אַלץ גלייך. איך האָב מיך פיינט צו חאַפּען. בייא מיר, אַזוי וויא איהר קוקט מיך אָן, איז אַלסדינג מיט א סדר, פּאַמעליכין, נישט נעיאָגט. דאָס פערדיל מיינס אפילו ריהרט זיך אויף שטאַרק בערעבענט, קוים קוים וואָס עס הייבט א פוס, נישט געאיילט. איהר מוזט פריהער אויסהערען דיא גאַנצע מעשה מיט קאָפּ, ביז עס וועט קומען דערצו, וואָס דיא גוטע בשורה איז און וואָס פאַר א גליקען שטעהט אייך פיר. דיא מעשה אליין פאַר זיך, נאָר אָהן אַלע זאַכען, האָט אויך א ווערטה און נייטיג טאַקי צו וויסען. אוי, קען איך אייך ברידערליך! בייא אייך איז נאָר דער שפּיטץ, אַזוינס, וואָס פּאַסט צום עסק. יענער איז בייא אייך חשוב, א זעהר אָנגעלייגטער גאַסט, נאָר כל־זמן איהר בעדאַרפט בייא איהם עפּיס אָנשמעקען, קוים אָבער האָט איהר ארויסדערטאַפּט בייא איהם יענעס, וואָס טויג, וואָלט איהר שוין גערען זיינער געוועזען פּטור צרוּוערען, וויא איין אויסגעקוועטשטע לימאָנע. אויף כפּרות בעדאַרפט איהר איהם שוין האָבען מיט זיינע מעשהליך, גלייכע ווערטליך און אַלע זיינע איבעריגע חכמות... איהר מיינט נישט אַזוי דיא הגדה, וויא דיא קניידליך. ניין ברידערליך! זאָג איך אייך נאָך א מאָל בפירוש, מיינט אייך, וואָס איהר ווילט, בייא מיר וועט איהר זאָגען דיא הגדה, נישקשה, זיך פריהער אָנלייענען, אָנזאָגען וויא א פּויק, ביז וואַנען איהר וועט דערלעבען זעהען דיא קניידליך. נישט דאָס בין איך אויסען.

ק א ב צ א נ ס ק! גערענקסט־דוא, גערענקסט־דוא דעם אורח, וואָס איז בייא דיר פאַר א יאָהרען זומער געוועזען? דוא ביסט אויס דער הויט געשפּרונגען, האָסט זיך געבראָכען דעם מוח: רבוני של עולם! פון וואַנען האָט ער זיך גע־נומען, ווער קען ער זיין און וואָס בעדאַרף אַזעלכער האָבען? דוא האָסט נישט געקענט פאַרשטעהען דעם מיין זיינעם דערמיט, וואָס ער איז געוועזען אויפ׳ן הייליגען אָרט, אָנגעקוקט דיין גאַנצע פיהרונג, אַלץ־מיט־אַנאַנדער, אויסגעוועזען אין אַלע ל ע כ ע ר: אין דיין הקדש, אין דיין תלמוד־תורה, אין דיינע חדרים, דיינע שטיבליך. דיינע שדכנים האָבען געטראַכט פאַר איהם א שידוך, דיינע מקבלים, דיינע בטלנים, גבאים, בעטלער, אָרעמע בעלי־הבתים, קינד און קויט זיינען איהם וויא דיא היישרעקען פון אַלע זייטען בעפאַלען, איטליכער האָט געבעטען א נדבה, און דיינע שעהנע יודען, ווילדע חכמים, האָבען מיט זייער כבוד אליין זיך מטריח געוועזען צו איהם אָפּצושטעקען א „שלום עליכם“, דערבייא טאַקי, הינטען אַרום, איהם א טאַפּ טהאָן, א שמעק טהאָן, וואָס שטעקט אַזוינס אין זיין קומען. — געדענקסט־דוא, גערענקסט־דוא, אַז ער האָט פערלאַנגט, מען זאָל אָפּוואַשען דעם פּאָל אין דער

תלמוד־תורה און אין בית־מדרש, איז דיר, שונא־ציון, פינסטער געווארען אין דיא אויגען. סטייטש, אזוינס צו טהאן! סטייטש, אפצו־וואשען דיא בלאטע וואס אונזערע אבות אבותינו האבען אנגעמאכט!.... סטייטש, סטייטש! קאב־צאנסק! דוא ביסט דענסטמאל שיער ניט משונע געווארען קלעהרענדיג און גאר נישט דערקלעהרט. דער אורח איז, אהן א זייא געזונט, אוועק געפאהרען או דוא ביסט געבליעבען דאס איינענע קאבצאנסק וואס פריהער. ער האט דיך, ברוך־השם נישט אפגעביסען.

דער דאזינער אורח איז אריינגעפאהרען גלייך לק״ק טונעיאדעווקע און האט מיט זיין קומען אנגעמאכט דארט אויך אזא רעש וויא ביא דיר, קאבצאנסק. דאס פארשלאפענע טונעיאדעווקע האט זיך אויפגע־חאפט, אויסגעשטעלט אויף איהם א פאר אויגען און זיך פארגאפט, וואס איז פלוצים אזוינער געקומען זייא צו חלום! עס האט אויסגעזעהען, וויא מען קומט בייא נאכט פלוצים אריין מיט א ליכט ערגיץ אין א לאך, וואו עופות דרעמלען, זיטצענדיג אויף דער סידעלע. זייא בלינצעלין מיט דיא איינליך האלב פארשלאפען און פרעגען זיך פארוואונדערט, קרעכצענדיג דערבייא עפיס מיט א נארעשע מינע: וויא נעהמט מען עס אצינד משוגענערווייס ארום! גראד בין איך אין יענער צייט אנגעקומען קיין טונעיאדעווקע, פאהרענדיג אין וועג מיט מיין ביידיל און איידער נאך איך האב מיך ארומגעקוקט, אויסצושפאנען דאס פערדיל, האט דער דארמינער עולם מיר אנגעזאגט דאס גרויסע וואונדער נאר אין איין אטהעם: ר׳ מענדעלי נייס! א מענש, עפיס א מענש, א מין מענש איז פלוצים צו אונז אראפ־געפאלען!... עפיס קוקט ער זיך אומעטום צו, הערט זיך צו, פארשט אויס, ס׳איז נישט גלאטיק. אפשר איז ער איין אונטער־געשיקטער, הא? זאגט ר׳ מענדעלי! אין דיא קלייטליך האט מען לעת עתה, פארשטעהט איהר, מבער חמץ געווען, א קשיא אויף א מעשה!... אויף דיא מלמדים ציטערט דיא הויט.... יודען מיט יארמולקעס דרעהען זיך נישט אזוי ארום ...

אז איך האב מיך אפגעפערטיגט פון דער ארבייט, צופאקט דאס פעקיל סחורה, אונטערגעפאקט אביסיל דאס פערדיל, און אליין אויך געוואלט עפיס פאקען, גיב איך א בליק, אויפ׳ן שול־הויף פאקט זיך עפיס איינער, א מענש אין דיא מיטעלע יאהרען, טראגט זיך דייטש נאך דער מאדע, גאנץ לייטעש און נעהמט זיך פון דערווייטענס אויס, מישטעהנס־געזאגט, עפיס גאר חזיק. וויא זאל איך אייך זאגען, עפיס וויא איינער וואלט אין באד, וואו מענשען געהען נאקעט, אריינ־געקומען אין דעם אנטהאן, צו וואס, איך בעט אייך, זיך פוטצען און פאר ווערען זיך

פוטצען, אז ביים טונעיאדעווקער עולם איז אויסגעטרעטענע פּיאטעס, הוילע לאפּעטקעס, בלויזע הערצער און אויסגעריבענע איילענבויגענס אויף זעהר רעכט, נישט חלילה אזא פערברעכען, אבי עס זאָל זיין נאָר א סימן פון זאָקען, פון תחתונים מחילה און א קאפּאָטע?... אין טונעיאדעווקע מעגט איהר אויף מיין אחריות געהען אויף דער גאס אין איין טלית־קטן, צוחראשטעט, אָהן זאָקענ־בענדליך, נישט פארשפּילעט, וואו מען בעדארף, און אויב חלילה איהר וועט הערען א קרום וואָרט, וועל איך שולדיג זיין.... נישט דאס בין איך אויסען. מיינער האט זיך שוין אָנגעשטויסען, אז יענער פּארשוין איז א פנים דער אורח, און געקוקט אויף איהם עפּים נישט אזוי פריינדליך. פארביינגעהענדיג לעבין מיין ביידיל, שטעלט ער זיך אָפּ, קוקט מיך אָן, דאס פעררדיל, דאס פּעקיל סחורה, פריהער שווייגענדיג, נישט צו ריידען קיין וואָרט, דערנאָך טהוט ער מיך א פרעג אזוי:

— וואס איז דאס בייא אייך, ר' יוד, דאָ פּאר ספרים?

— ע... עס... ספרים... ברומעל איך אונטער דער נאָז, בכדי פון איהם זיך אויסצודרעהען, טראכטענדיג בייא זיך: פּאקט זיך, ר' קרוב, ווייטער אביסיל.

— פאָרט וואס? מאכט ער מיט א בנעימותדיג שמייכעלע, אריינקוקענדיג מיר אין דיא אויגען עפּים אזוי גוט, אז ער האט מיך דערמיט גענומען. איך הער מיך אויף צובלאָזען און ענטפער איהם שוין גלייך, וויא א מענש, מיט ווערטער:

— יודישע ספרים: סידורים, סליחות, מחזורים, תחינות, קינות, וויא געוועהנטליך.

— און קיין אנדערע, חוץ דיא, איז בייא אייך נישטאָ? טהוט ער ווייטער א פרעג און בעקומט באלד פון מיר תשובה:

— עס, קנאַפּליך... קיין אנדערע לוינט זיך נישט צו פיהרען. לשון־קודש׳דיגע איז נאר אין דער ערד. נישט קיין סחורה... היגע יודען קוקען אזעלכע נישט אָן אפילו.

— היגע יודען, מאכט ער מיט א זיפץ, היגע יודען נעביך בעדארפען ברויט, נישט קיין ספרים...

— וואס? מאך איך, קלאָמפּערשט וויא נישט גוט איינגעהערט זיינע ווערטער און אין הארצען פארדריסט מיך טאקי אביסיל, וואס ער צושטערבעט מיר אין גאנצען מיין קרעמיל. ער אָבער פארשטעהט מיינע געדאנקען און ארויפ־

לייגענדיג זיין האנד צו מיר אויפ'ן אקסעל, רופט ער זיך אָן מיט א זיס שמייכעלע:

— חלילה, נישט אייערע דאָזיגע ספרים מיין איך. יענע מיין איך, יענע וואס אלץ מיט שטראף־ווערטער, מיט עצות און א געפּילדער: פע, הבלים! פע, אפּגעלאָזטקייט! נעוואלד בילדונג! יענע, וואס לוינט זיך נישט, וויא איהר זאָגט, צופיהרען און וואס הינגע יודען קוקען זייא נישט אָן אפילו. הינגע יודען זיינען גערעכט. ברויט, ברויט בעדארפען זייא האבען, מוסר און עצות איז קיין סילוק נישט פאר דעם מאָגען, איהם מיט א פזמון קען מען נישט אָפּקומען. קלאגען זיך אויף אוועק־געשטעלטע מאשינעס, פאר וואס זייא פוילען, שימלען דאָרט ערגיץ אין א ווינקעל, איז נאָר א געלעכטער. נעהמט בעסער הייבט זייא מיט אייערע הענט אויף, שטעלט זייא אויף דיא פיס, לאָזען זייא בייא אייך ארבייטען, וועלען זייא נישקשה נישט שימלען, נאָר איין אנדער פנים האָבען.. נאָר, אויף וויפיעל איך בין בעקאנט מיט דעם הינגען ווינקעל, דאכט זיך מיר, אז אזוינס האט מען בייא אייך וועניג אין זינען. דרשה'נען קען איטליכער זעהר וואויל; א ממרא, א סליחה מהיכא־תיתי, און עפּיס מהאָן — נישט פון דאנען אהין... נענוג חלעבין סליחות! נאך א מאל זאג איך, נישט אייערע חלילה מיין איך, יענע מיין איך. —

פון דיא דאָזיגע רייד בין איך א היבשע ווייל געוועזען שטארק צודרעהט. עפּיס נאָר אנדערע ווערטער, נאָר א נייער מין פארשוין, נישט וויא געוועהנטליך דיא בריות בייא אונז! האט איהר געהערט אין אייער לעבען, א בריה א דייטש זאָל מיט דעם געמיינעם פאָרט יודישען עולם זיין איינס, נישט לאכען פון זייגע נאַרעשע נייגג, נישט שטראָפען, מוסרן איהם מיט לאנגע ממרות, פארקעהרט, נאך געבען איהם נאָר גערעכט, זאָגען, א רחמנות געביך, זיינע סליחות איז אָהן סכנות, איבעריג זיינען נאָר יענע, דיא בריהשע־סליחות להבדיל! . . עפּיס מאקי א נייער שניט, וויא זאָל איך עם אָנרופען, דייטש אונטערגעשלאָגען מיט חסיד, פראק־לייבסערדאק, נאָר א שפּאָגעל נייער מין, אויף וועלכען מען בעדארף מאכען שהחיינו! דער פארשוין איז מיר שטארק געפעלען, דאס הארץ האט מיר עפּיס צו איהם געצויגען. איך בין איהם א פנים אויך געפעלען, ווארום ער האט מיך פארבעטען צו זיך אויף דער אכסניא, מיך מכבד געוועזען מיט א גלעזעלע פונ'ש און פארהאלטען מיך אין א טיפען שמיעס מיט מיר אקענגען אגוטע עטליכע שעה. מנחה האבען מיר געדאוונט ביידע, דאָרט מאקי בייא איהם. איך האב מיך שוין דער־וואוסט ווער ער איז, וויא ער הייסט, פון וואנען ער קומט און וואס ער וויל דאָ אין אונזער ווינקעל. ער איז נישט אזא רייכער, וויא זעהר א געלעהרענטער, א

פינער, אַנגעזעהענער מענש; מיל און אויערען האב איך אויפגעעפענט, הערענדיג זיין שטימע. ער האט מיר דערצעהלט עפּיס אזוינס, וואס האט מיך דערקוויקט — גוטע זאכען, וואס זיינען זיך צו גאנגען אין אלע מיינע רמ״ח אברים. אי־אי זאכען, אי־אי בשורות!...

נאך אמאל; מזל טוב דיר, קאבצאנסק! מזל טוב דיר, טונע־יאדעווקע! א האָפנונג צו דעם, וואס לעבט אייביג, אז איהר וועט אויפגעריכט ווערען.

אויף מאָרגען אין דער פריה נאכ׳ן דאווגען, האט ער מיך ווידער פארבעטען צו זיך. נאך אמאל איבערגערעדט געכטיגען שטיעס און מיך געבעטען, אז דער ווייל זאָל עס בלייבען בסוד. — ר׳ מענדעלי! האט ער אויסגעלאָזט דעם שטיעס מיט א פריינטליך שמייבעלע, אייער נאמען, נישקשה, איז מיר פון לאנג בעקאנט. עס טהוט מיר הארצעדיג הנאה אונזער בעגעגעניש דאָ. אז השם־יתברך וועט הייסען, קענט איהר מיר זעהר שטארק טאקי צוניטץ קומען. איך האב אייך איבער־צונעבען עפּיס א זאך, וואס דערצו זענט טאקי איהר, נאָר איהר אליין מסוגל. עס מוז אָבער אביסעל געדולדיג זיין.

ער האט בייא מיר גענומען מיין אדרעס און מיך פארזיכערט, וויא באלד דער געוויסער ענין האלט אויף א שטייגער, בעקום איך פון איהם א בריעף מיט נאך עפּיס אזוינס... מיר האבען זעהר פיין זיך געזעגענט, איינער דעם אנדערן ווינשענדיג אַל־דאס־גוטס.

ביים ווינשעווען האב איך, צו קיין גנאי זאָל עס מיר נישט זיין, מיך אביסיל אויסגעגלימשט. אין דעם ענין אווינשעווען בין איך, צווישען אונז גערעדט, א קנאפּער בריה, וויא א גרויסער טהייל יודען, וואס ווען זייא נעהמען זיך אויף שמחות צום ווינשעווען, מיינענדיג, דאס איז א חיוב, בעקען זייא אוועק א שעה מיט שיינענדיגע פּנימליך, עפּיס אָהן לשון. זייא דעם בעל־שמחה: נאָט זאָל געבען אז... אז... דער בעל־שמחה זייא: הלוואי... אז... אז... עס ווערט אזש נישט גוט צום חלש׳ען, שלאָגט צום הארצען און ביידע צדדים ווינשען בייא זיך, איינער פּונ׳ם אנדערן פּטור צו ווערען. — געוועהנטליך האלט איך מיך איין, פּאטער אָפּ דעם חוב פון ווינשעווען בקיצור, ברומלענדיג אונטער דער נאָז, דאס מאל אָבער האט מיך דער גוט יאָהר געטראגען, פאר גרוים ליעבשאפט צו דעם אורח, ארוים מיט א ווינשעניש גאנץ ברייטליך. נאָר אזוי וויא איך האב געעפענט דאס מויל, אזוי בין איך געבליבען וויא דערוואָרגען, געבעקעט, געאזעט אז... אז... מישטעהנס־געזאנט, אליין נישט צרוויסען וואס, און מיך געפונען אין דער קלעהם, נישט אהין, נישט

אחער. זעהר א מיאוסע לאנע, וואס מאכט זיך אמאל מיט א רבי'ל, ועלכען עס גלוסט זיך, חאָטש ער קען נישט נעביך, אלטען א דרשה... נישט דאס בין איך אויסען. דער אורח, לאנג לעבען זאָל ער, האט געפיהלט מיין נעמיט און מיך זעהר דעליקאטנע ארויסגעפיהרט פון דער קלעהם, אָנרופענדיג זיך דערבייא מיט חכמה:

— איך וויים, איך וויים. איהר ווינשט מיר אזוי פיעל גוטס, וואס נאר אונמעגליך ארויסצוזאָגען.

— יא, יא, אזוי חלעבין! מאך איך שוין מיט א גרינגער געמיטה און טהו מיך דערוויל אליין מאקי א פיק אויף קאטאָוועס: מעלתו ווינשט מיר אויך זעהר פיעל גוטס און זאָגט עס פון־דעסטוועגען גאנץ גלאט ארויס.

— נו, נו, מאכט ער צוריק מיט א שמייכעלע. אין ווינשעווען בין איך איין ברית. דרינען האב איך געהאט גוטע רבי'ס און דארויף פארבראכט מיינע יוננע יאָהרען. ווען נישט דאס ווינשעניש, וואָלט איך נישט געווען דאס, וואס איך בין אצינד... וואונדערט זיך נישט אזוי, ר' מענדעלי! ס'איז רעכט. אז גאָט וועט געבען דער פלאַן זאָל געהען, וויא געווינשען, וועט איהר דענסטמאָל וויסען און מיך פארשטעהן. לעת־עתה זייט מיר געזונט און פאָהרט מיר געזונט!

מיר זיינען אין דעם איינענעם טאָג מאקי צוועקגעפאָהרען, איטליבער אין זיין וועג.

א היבשע צייט איז אוועקגעגאנגען און פון דעם אורח מיינעם איז איין קול מיט צעהן אינות, ער איז וויא אין וואסער פארשווינדען געוואָרען. אויפ'ן תארצען איז נישט פרעהליך, שווערע צייטען, שלעכטע געשעפטען, נישט נוט ארום און ארום... דוא קאבצאנסק, דוא טונעיאדעווקע לינסט נעביך דער־וויל פארזונקען ביז דעם האלז אין בלאָטע, פון דערוויטענס יענע פעקיל לייט פיכדערען א שרעק, ניבען עצות, דער אזוי, יענער אזוי, שטראָפען, זאָגען מוסר, איטליבער מיט זיינס: געוואלד, טהוט אייך אָן א כח, קריכט אוים דער הויט און ראטשקעוועט, זייט מוחל, אליין אייך ארוים! — קאבצאנסק, זייא נישט קאבצאנסק! טונעיאדעווקע, זייא נישט טונעיאדעווער קע!...

און אז איך האב שוין א מאך געטהאָן מיט דער האנד, וויא איינער רעדט: פארפאלען, אוים האָפנונג! קומט מיר פלוצים אָן, גאר אומגעריכט, איין אויס־לענדישער בריעף מיט א חיבש, פארחתמ'עט פעקיל. איך עפען דעם בריעף — א שמחה! דאס איז פון דעם אורח!... אָט וואס ער שרייבט:

„ידידי ר' מענדעלי! אז איך שרייב אייך אצינד, איז א סימן ס'איז גוט — דער פלאן שטעהט אויף א שטיינער. אלא נישט, וואלט איך דאך נישט געשריבען. אויף שרייבען גלאט שלום־לאהובי בריוולין קלעקט מיר נישט דיא צייט. זעהר מעגליך, מיר וועלען זיך, אם־ירצה־השם, אין גיכען זעהען. וועגען דעם עסק איז נאך דא אביסעל צו טהאן. דערווייל פארגיב איך אייך א לייענען, א נייטיג שטיקעל ארבייט, וואס געהער זיך מיט דעם עסק שטארק אן. דא אין דעם פעקיל, וועלבעס איך שיק אייך, וועט מעלתו געפינען מיינס א ספר, אין זעהר א גרינגער דייטשער שפראכע, געדרוקט אין לייפציג, היינטיגס יאהר, בייא בראקהויז, מיט דעם נאמען „ווינשפינגעריל", וואס גיט צו פערשטעהען דיא אלע זאכען, וועלכע עס וועלען, מיט נאטס הילף, איינגעפיהרט ווערען אין דער פראקטיקע, און לעהרענט, וויא אזוי מען בעדארף דערמיט זיך נוהג זיין, בכדי צו דערגרייכען, דאס, וועלבעס מען ווינשט אן בעגעהרט, נימצליך צו זיין זיך און דער וועלט. פאר וואס דער ספר הייסט „ווינשפינגעריל", דאס וועט איהר ארויסזעהען פון דיא כתבים, וואס זיינען ביינעליינגט אין דעם פעקיל. אין זייא איז דא א גאנצע בעשרייבונג פון מיין לעבען. ס'איז כדאי זייא זאלען אפגעדרוקט ווערען ביים ווינשפינגעריל אויף יודעש מכמה טעמים. איך בין דאך א חלק פונ'ם כלל מענשען, פאר וועלכע מיין לעבען איז דא בעשריבען. איך בין א פעדימיל, איינגעוועבט אין איינעם מיט זייא אין דעם גרויסען שטיק מאטעריע, וואס געהט אין דער וועלט, פון אייביגע צייטען, אונטער דעם נאמען „יוד". אנקוקענדיג מיך, וועלען זייא צוגלייך אנקוקען טאקי זיך אליין. דאס, וואס זייא וועט געפעלען, אדער נישט געפעלען בייא מיר, וועלען זייא עס געפינען אויך בייא זיך און האבענדיג פאר זיך א שפיגעל אין מיר, וועלען זייא זעהען, וואס פאר א פנים זייא האבען... ווירקען אויף א פאלק מענשען, קען נאר אזעלכער, וואס איז ביין פון זייער ביין, פלייש פון זייער פלייש; וואס האט גע־ליטען איינע צרות, געפיהלט איינע וועהטיגען מיט זייא. לאזען עס יודען, וויל איך, לאזען זייא עס לייענען און וויסען...

„אצינד, ליעבהארצעדיגער ר' מענדעלי, נעהמט זיך, זייט מוחל, צום איבער־זעטצען אויף יודיש מיין ספר מיט דיא כתבים און לאזט עס אפדרוקען. ס'איז נייטיג, זאג איך אייך, צום עסק. אויב אייך וועט געפעלען מקצר צו זיין, ארויסצו־נעהמען פון דיא כתבים נאר דעם רעכטען עיקר, מעגט איהר, מאכט אזוי, וויא איהר פארשטעהט, דרינגען פארלאז איך מיך אין גאנצען אויף אייך. עיקר שכחתי: דאס פערדינסט פון דיא כתבים און זייא אליין שיינק איך אייך. פונ'ם גאנצען הארצען, אויף לעולם־ועד. זייט מיר געזונד! השם־יתברך זאל געבען, זיך באלד

צוזעהען אין פריידען און וואס מיר ווינשען יודען, זאָל מקוים ווערען במהרה בימינו אָמן. ידידכם...״

לכבוד דעם היילינגען באַשעפער, דער דאָ לעבט אייביג ולכבוד זיין ליעב פאָלק ישראל האב איך אָנגעטהאָן דיא שפּאַקולען און דורכגעקוקט דיא אריינגעשיקטע כתבים. דיא מעשה, זעה איך, איז טאַקי זעהר א שיינע, געשריבען, וויא מען זאָגט, אָניל ואשמח, קאַלעכדיג און שפּיצעבדיג, דאס הייסט, און דיא פשוט אנטפּלעקטע זאכען ליגען פארבאָרגענע סודות און שארפע אָנצוהערענישען. נאָר וואס דען? זיא איז שטאַרק לאַנג און יודעשע קינדער, וואס פערשטעהען זיך אויפ׳ן ווינק, קען דערווייל דיא נשמה אויסגעהען, ביז זייא וועלען אזא לאַנגע מעשה אויסלייענען. צופיעל איבערציהען דעם בוינגען טאָהר מען נישט. עס קען זיך איבעררייסען. בבן איז בייא מיר נעבליבען, אָפּצומאַכען עס וויא ראש השנה מיט דיא לאַנגע סטע־פעס פיוט. איך האב ארויסגענומען נאָר אזעלכע שטיקליך, וועלבע מיר טויג, זייא איבערגעניטצעוועט, וואו מען בעדאַרף אויך אויסגעלאַטעט, צונויפגעשטערכעט און יודעשען נוסח מיט מיינס א שפּרוך, אזוי אז נאר נישט צודערקענען דיא שטעך און דיא לאַטעס מיינע. דיא מעשה קומט אויס נישקשה׳דיג, גאָר קיין מעשה נישט און דערצעהלט זיך פון מיר, גלייך וויא זיא איז מיינע. נאָר ערטערוויים, ווען ס׳איז נייטיג צום ענין, לאָז איך ריידען דעם מחבר אליין. אויך האב איך לכבוד ק א ב־צ א נ ס ק ולכבוד אונזערע ברידערליך, מיך צוגאַרטעלט, צוגעזאָגט איינעם פון דיא אָרמע בריות בעלוינען איהם שפּעטער, אם ירצה־השם, פון׳ם פאַרדינסט, מיט עטליכע גראָשען מינץ, ער זאָל מיר העלפען אין דעם איבערזעטץ פון׳ם ספר מיט דיא כתבים. ער האט וואָכענוויים געשוויצט, נעטהאָן, געאַרבייט געשמאַק. נאָט מעג איהם פאר זיין מיה העלפען. ער פאַרדינט עס געביך גאַנץ כשר.... נישט דאס בין איך אויסען.

ועתה רבונו של עולם און אצינד דוא הערר פון דער וועלט, דאס איז פאר דיר אנטפּלעקט און וויסיג, אז איך האב גערן געטהאָן דיין ליעבען ווילין, זאָל עס זיין אויך דיין ווילן אויף דער צייט, ווען איך בעט דיך מיט מיינע הענט און פיס און מיט מיינע צווייא הונדערט אכט און פערציג אברים, אז דוא זאָלסט אָנשרייען דעם שטן, ער זאָל נישט נעוועלטיגען מעכב זיין אויף אונז אונזער פרנסה. זאָלסט באַ־ניטיגען אונזערע מזלות, אונז באַשירמען פאר אלע דיא בייזע בעגעגעניש, וואס זייא שטורמען אויף דער וועלט און געבען אונז א געבענטשט לעבען, א פריעדהאפטין לעבין מיט זיכערליכין. אונזער האָפנונג און דיא גוטע בשורה זאָל נישט זיין צו מידינקיים און צו לער, נייערט זאָל אלץ זיין לברכה והצלחת. ק א ב צ א נ ס ק

און כל ישראל זאָלען זיין געליעבט צו דיא אויבערשטע און געגלוסט צו דיא אונטערשטע. דאס אלע חלומות, וואס אונז זעלבערט, אָדער אנדערע האט געחלמט, זאָל אויף אונז אלע זיין צו גוטען. ותרצנו. און זאָלסט אונז באוויליגען. אָמן.

דיא מעשה אליין.

א.

וואס מען וויל, מעג מען אויף קאבצאנסקער יודען זאָגען: זייא זיינען עפּיס נישט אזעלכע גרויסע בריות, טהון אין דער וועלט נישט אויף עפּיס אזעלכע גרויסע חכמות, מישטעהנס־געזאגט זייער לעבען, שטערבען אָפּ דיא וועלט עס, אזוי, מיט גארנישט... און קומען אָפּ מיט שהי פּהי — דאס און נאך אזעלכס מעג מען זאָגען, נאָר אין דעם ענין פון פּרוכפּערען און מעהרען זיך, קען מען צו זייא חלילה גאר נישט האבען. זייא זיינען דרינען געוואָהרענט, נישט ערגער פון אלע אנדערע יודען. שונאים אפילו קענען נישט לייקענען, אז איטליכער קאב־צאנסקער יוד איז א מטופל, אָהן עין־הרע, מיט א סך קינדערליך. און דיא טובה, וואס דער וועלט קומט דערפון ארויס, ווערט דאָ בעשיינפּערליך דערוויזען ווייטער אביסיל.

דיא קאבצאנסקער בעלי־הבתים זיינען, נישט פאר אייך געדאכט, גרויסע אביונים, האבען נישט, איהר זאָלט זאגען, א צובראָכענעם גראָשען בייא דער נשמה. אין קאבצאנסק אליין איז פאר זייא נישטאָ קיין שום פּרנסה, סיידען איינער צום אנדערען מיט א טאָרבע אין דיא הייזער ארומצוגעהען. זאָל פּרוּווען איינער מאכען עפּיס א געשעפטיל, א קלייטיל א שטייגער, באלד טאקי מהוט איהם דער איבעריגער עולם נאך, און וויפיעל יודען אזוי פיעל קלייטליך. קרעמער זיינען דאָ וויא מיסט און א קונה נישט איינער. דעסגלייכען איז אין אנדערע זאכען. איטליכער האט ליעב אריינצושטופּען זיך אין דערמיט, אָנצוטרעטען יענעם אויפ'ן פוס גאנץ יודעשליך. וואו צווייא זאָל ער זיין א דריטער, וואו דרייא — א פערטער און אזוי אלץ ווייטער, ווייטער, ביז עס קומט אויס „וקבצנו יחד" אלע קבצנים אין־איינעם. שטיקען זיך צונויף, חאפּען זיך ארום, נאר ברידערליך, און ווערען אזוי דערשטיקט, פארחאפּט אלע אויף איין מאָל. אזא שטארקע אחדות, דאס הייסט, אריינצוקריכען מיט א פוס צו יענעם אין ביטעל, איינער ביים אנדערען דעם

ביסען פונ׳ם מויל ארויסצונעהמען, וואס נאָט נים, אבי אין איינעם, מיר נישט, דיר נישט — דאס איז איינע פון דיא מדות טובות, וואס געפינט זיך נאָר טאקי בייא קאַבצאַנסקער יודען. און אין דעם זכות קומט זייא טאקי אום איינער צום אנדערען אין דיא הייזער ארומצונעהען... דיא גאנצע יניקה זייערע איז פון דער פרעמד, מיינסטענס פון גלופּסק אַנס פאר קאַבצאַנסק, וואס איז דאָ א גלופּסק, וואו מען קען נאך עפּעס טהאָן און א שטיקעל קיום האבען קאַבצאַנסק שיקט אהין געוועהנטליך ארוים אלערלייא סאָרטען נפשות: מיני מלמדים, בעהעלפערס, מעקלערס, בטלנים, צוגעלענערטע, אויף פרישצאפּעלדינע־איידעמליך אזעלכע, ערשט אראָפּ פונ׳ם קעסט. יודען אזוינע און אזוינע, וועלכע דאס הארץ נאָר גלוסט: מיט כהבים, מיט מיחושין, זיידענע, ניכדענאָרערדינע, בעלי־תפלות, שופר־בלאָזערס, יודענעס כל־המינים: זאָגערענס, וויינערענס, שפּרעכערענס, אויסנעקינדעלטע, ווייבער מיט אייער, מיט פּסח׳דיג־גענזען־שמאלץ, פעדערענ־פּליקערענס, נאך אין רעכטען קינדלען. היינט א מיש־מאַש בחורים, דיענסט־מיידליך, מיידען מיט צונערעקטע קעפּ, ווייבליך אזוינע און אמען אזוינע, אָהן א שיעור. דיא דאָזיגע לעבעדיגע סחורה גילט אין גלופּסק משונה שטאַרק, האט דאָרט א גרויסען אָפּגאַנג, און קאַבצאַנסק פון איהר זייט, וואס אַרבייט געשמאַק לטובת הכלל, פאבריצירט אזא סחורה צו בעגליקען דיא וועלט, איז דער־מיט זיך זעהר מיחס. דעריבער הייסען אלע קאַבצאַנסקער יודען מיוחסים. אז מען בעגעגענט א יודען, עפּעס א ווילדען בעל־גאוה, האט מען דעם בעסטען סימן, אז ער מוז זיין א קאַבצאַנסקער...

דער מחבר פין דעם „ווינשפינגעריל“ האט געהאט דיא זכיה געבוירען צו ווערען דאָ בק״ק קאַבצאַנסק.

דיא עלטערען זיינע האבען פון איהם ביים געבוירען ווערען נישט געמאַכט אזא פּירוש. זייא איז נישט איינגעפאַלען אפילו צוטראַכטען א ווייַלע, צרוואס האבען אזעלכע קבצנים וויא זייא, אראָפּגעבראַכט אויף דער וועלט א לעבעדיג בעשעפעניש, אויף צרות נאָר פאַר זיך און אויך פאר איהם. אָדער וואס האט מען מיט דעם נפש צוטהאָן עפּיס אזוינס, אז דאס לעבען וועלכס זייא האבען איהם געשיינקט, זאָל איהם ניחא זיין און ער זאָל נישט שפּעטער האבען צו זיין קיין טענות: קבצנים, געוואלד, וואס האט איהר מיך געהאט!... נאַרישע זאַכען חלעבין! דיא מאַמע האט געטהאָן איהר זאך, איהם געטראָגען און געהאט פּשוט אָהן חכמות. אויף דארויף איז זיא דאָך א יודענע, זיא זאָל קינדלען. וואס דען? אפילו א העהן כהבדיל טהוט אויך, וואס גאָט האט געבאָטען — לייגט זיך און

קוּאָקעם, נישט צופרענען קיין קשיות. דעם מאַמען ווידער האט עס אויך נישט אזוי שטארק אויסגעמאַכט. מילא איז דאָ נאך אַ נפש, וואס קען עס איהם ארען? קיין בויכוועהטיג האט דאך עס איהם אויך נישט געקאָסט. בויכוועהטיג האט דאך דיא נקבה און אז פאר איהר איז רעכט, איז דאך פאר דעם זכר פשיטא!... אי וואס, ער איז א קבצן, מיט אלע חן־גריבעליך א קבצן און נאך א צונעקומען מויל בעדארף דאך פיקען? — נישמעהר גאָרנישט, לאָז זיך דיא וועלט זאָרגען. מיט דעם בטחון מאַקי פריהער אויף נאָט, דערנאך אויף דער וועלט, איז ער אליין דאך, זיינע עלטערען און דיא עלטערענס עלטערען געבוירען געוואָרען. ווארטען אויף דרך־ארץ, ביז מען וועט פאר א יודישער נשמה אָנגרייטען דאָ פריהער אלסדינג, וואס נייטיג איז צום לעבען, און דערנאך ערשט זיא אָפּמאַכטען אהער צום גרייטען — דאס קען א יוד נישט. א יוד, אז ער וועט זיך נישט שטופּען מיט געוואלד, וועט ער מענען אייביג מאַקי דאָרט ווארטען. עפּיס נישט אזא מציאה, דיא וועלט זאָל אָהן איהם חלילה זיך נישט קענען בעגעהען. האט ער זיך אָבער שוין דורכגעשטופּט און איז שוין דאָ מיט ביידע פיס, שטופּט ער זיך מיט גאַנס כח ווייטער, ווייטער. ער שטופּט זיך, קוועטשט זיך מיט אלע קרעפטען, פאָרענט־ארום, הינטען־ארום, אלץ איינס, דורך טהיר אָדער דורך פענסטער, שטופּט אזוי אָפּ דאס גאַנצע לעבען און גאָרנישט...

אויף איין זאך נאָר האבען דיא עלטערען בייא זיין געבוירען ווערען זיך יא נעביך פארטראַכט און שטארק געבראָכען דעם קאָפּ: רבונו של עולם! וואס פאר א נאָמען גיט מען דעם נייעם נפש דיינעם? דיא אלע נעמען, וואס אין דער משפחה איז געוועזען, האט מען שוין פארטהאָן אויף דיא אלע קינדערליך, וואס האבען זיך פארחאַפּט געבוירען צו ווערען פריהער פאר איהם. מען האט אָנגעהויבען פון דיא נאָהענטע קרובים און נעגאַנגען כסדר ביז דיא ווייטעסטע — פּערדס־פּוס־פּידקאָווע. בייא איטליכס קינד האבען זיך געמיהט צווייא קרובים. דער מאַמע האט אויסגע־קראַצט איינעם פון זיין משפחה און דיא מאַמע איינעם פון איהר משפחה, אזוי איז צווישען זייא שוין געוועזען אָפּגעמאַכט, און דאס קינד האט געהייסען צווייא נעמען. עס האט זיך געפּאָרט: חאַסקיל־בן־ציון, ליפּע־טודרוס, דוואָסיע־קרוינע, פּסח־זעליג, ציפּע־סאָסיע, סטיסע־הינדע, קארפּיל־פייבוש, חנה־לעמיל, שמעריל־אייזעק, קיילע־ריקיל. אין א גויט האט זיך איבערגעלייגט א זכר און א נקבה, א נקבה און א זכר, צווייא מתים האבען זיך געפּאָרט און דער זיווג עולה־יפה געווען. פונ׳ם פעטער חיים ווערט למזל ח י ה, פון דער מוהמע ברכה—ברוך; פון גרונע שפּרינגט ארויס גרונם און נ ח ו ם ווערט איינס מיט נחמה. אזוי איז דאס א לאַנגע ציים

נעגאנגען, ביז מען האט פלוצים זיך ארומגעקוקט — א וועהטיג דיא שונאים! דיא משפחה האט זיך אויסגעלאָזט, נישטאָ קיין נעמען!... דיא עלטערן האבען א היבשע צייט זיך געדרעהט דיא קעפּ טראכטענדיג, און גארנישט אויסגע־טראכט.

— הערסט־דוא, לייזער־יאנקיל! איז דיא קינפּעטאָרין לסוף ארויס מיט דער שפּראכע, נאכדעם אז זיא האט פריהער זיך אביסיל געקווינקעלט. פאָלג מיך מיין מאן, און לאָז דאס קינד הייסען גדליה־הערש, נאָך גדליה־הערשין.

— שא, טיפּשאָ! מאכט דער טאטע שטארק אויפגעבראכט. לאָז מיר דיין גדליה־הערש מוחל זיין, נישט מוחל זיין, דעם נאמען זיינעם וויל איך נישט הערען. ניין, צעהן מאל, הונדערט מאל ניין.

גדליה־הערש איז פון דער מאמעס משפּחה. דיא באבע ח אָ ל צ ע (פון איהר איז דאס ארויסגעשפּרונגען ח א ס ק י ל) האט איהם אָנגעקעהרט א לייבליכע טוהטע. אין דיא הענט האט ער געהאט א מלאכה, עפּיס גאר א כפול־שמונה׳דיגע. ער האט געשטשאָבעט תחתונים, קאפּאָטעס, היטלען, ווייבערשע קליידליך, ייפּעס, יאמפּער־קעס און א מאל אויך טאַקי געלאטעט שיך. הכלל—אלסדינג, וואס נאָר מען האט איהם געגעבען. א בריה אויף לאטעס לייגען איז אין גאנץ ק א ב צ א נ ס ק זיין גלייכען נישט געווען. און וייל לאטעס גילטען ערגיץ נישט אזוי וויא אין ק א ב צ א נ ס ק, דעריבער איז גדליה־הערש שטארק אין דער מאָדע געווען דאָרט. בייא וועמען נאָר עפּיס א טרען, א ריס, באלד צו גדליה־הערשין; בייא וועמען א שוך, נישט פאר יודישע קינדער געדאכט, האט געפּייפט, פארשטאָפּט איהם גדליה־הערש דאָס מויל און זאָגט איהם אָן מיט׳ן הארבען וואָרט, ער זאל נישט פּייפען. איז דער איינגער טרען, דער איינענער ריס ווידער טאקי דאָ מאָרגען און דער שוך הערט איהם נישט, האט א העזה באלד טאקי ווידער צועפּנען א מויל, איז גדליה־הערש נישט פויל, לאטעט און לאטעט, ביז דער רוח נעהמט צו דיא לאָך מיט דעם מלבוש אין־איינעם. ווען אזא גדליה־הערש זאָל געווען אָנשפּארען אין פּאריז, וואלט ער גע־גאנגען אין גאָלד, געטראָגען וואָלט מען איהם דאָרט אויף דיא הענט. אין ק א ב־צ א נ ס ק אָבער איז ער געגאנגען נאקעט און באָרפיס. און אז מען האט איהם דא שוין געטראָגען אויף דיא הענט, איז דאס געווען דענסטמאָל נאָר, ווען ער איז געפאלען פון דיא פיס, בשעת ער האט געחאפּט איין איבעריגע כוסה. טרינקען האט ער אפילו געקענט, ווייל דיא מלאכה האט ליעב דעם טרונק און אנדערש קען מען נישט איינגעקויפט זיין אין דער חברה פ״צ, נאָר פון דעסטוועגען קען מיט דעם גרעסטען טרינקער זיך טאבען, ער זאָל דווקא זיין אמאל שכור־לום. בייס

אויסניכטערן זיך. פלענט ער, וויא נעוועהנטליך א נעוויסער טהייל שכורים, זיך פארענטפערען, ער איז נישט שולדיג, דאס אומגליק איז געשעהען, נאר וויל ער האט גענומען דיא כוסה פון דער לינקער האנד. א סימן, אט נעהמט ער באלד טאקי א פלעשיל משקה, וויא געהעריג איז, זופט עס אויס פאר איין עדה יודין און ער זאל זיך האטש פאר קרימען. אזעלכע קונצען פלעגט ער עפטערס בעווייזען און דער סאבצאנסקער עולם פלעגט גאר אנקוועלען. נישט אננעקוואלען דערפון האט נאר לייזער־יאנקיל אליין: גדליה־הערש האט איהם מיט דער מלאכה פארשווארצט דיא אויגען. א קאטאוויס עפיס, ער, ר' לייזער־יאנקיל, ימים נוראים א בעל תפילת ערניץ אין א גלופסקער קלייזעל און דאס גאנצע יאהר אזוי־זיך א שיינער יוד, קוקט אריין אין א ספר און רייבט זיך אין בית־מדרש אונטערען אויווען—ער און דער בעל מלאכה, דער עם־הארץ, זאלען זיין קרובים! ער האט גדליה־הערשין בשום אופן נישט געוואלט אננעהמען פאר א קרוב, זיך אקענען איהם געבלאזען און קיין מאל איהם נישט פארבעטען צו זיך א מאל אויף א שמחה. איז ער נעקומען אומנעבעטען, האט מען אויף איהם זיך אפילו נישט אומגעקוקט. גדליה־הערש פון זיין זייט, האט פון לייזער־יאנקיל'ס גדלות זיך גאר נישט געמאכט און א מאל אויס איהם אויף נעלאכט מיט גוטען, אהן גאל: „וויס איך, וואס מיט לייזער־יאנקלין איז אזוי דער יחוס! ארומגעהען שכינג־און־שלאנג איז עפיס נישט אזא בריה'שקייט. א לאטע זאל ער פריווען לייגען, אזא לאטע וויא איך, דענסטמאל וועלען מיר זעהען. נאט אייך א שמעלקע! א בהמה איז ער, נישט מעהר... לאז איהם נאט נישט שטראפען פאר דיא זינד.“ אזוי פלעגט ער נעוועהנטליך אויסלאזען דעם שמיעס, א מאך־נעבענדיג מיט דער האנד. מיט לייזער־יאנקיליכען האט ער זיך פארהאלטען זעהר גוט, פלעגט אויסלאטען איהרע מלבושים, איבערנימצעווען דיא קינדערשע זאכען, לייגען לאטעס אויף אויף דעם מאנס בגדים, נישט צונעהמען דערפאר א פרוטה. פארקערט, אונטער איין איינגער צייט פלעגט ער שמילערהיים נאך אונ־טערהעלפען איהר מיט עטליכע נראשען. לייט זאגען, אז אין דער יוגענד איז ער אין איהר געווען פארקאכט, זיא נאך איהם האט אויף נעצאפעלט און עס האט נער־האלטען שוין אויף א שטיינער, אט ברעכט מען טעפ—נאר פלוצים האט זיך אונ־טערגעריקט דער שידוך מיט לייזער־יאנקלין, באבעס, מוהמעס האבען זיך פאר איהם געמיהט, אפגעשאצט זיין בייקולכין, פאר וויפיעל מען קען עס אננעהמען אין נדן אריין. ס'איז אויסגעקומען עפיס נאר א גליק, וואס טרעפט זיך איין מאל און הונדערט יאהר עס ווערט א קנסמאהל און גדליה־הערש בלייבט נעביך פון דרויסען אויף דער מילכדיגער באנק. פון דענסטמאל אן, אזוי שמיעסט מען, איז גדליה־

הערש פּנים אראָפּ, נאָר־נישט דער איינענער וואָס פריהער—עפּיס נאָר מאַקי א כשוף, איין אָפּגעטאָנענע זאַך, בעהיט זאָל מען ווערען ! — איז געווען אלץ פאַר־אומערט, פאַרזאָרגט און פאַר צרות זיך גענומען צום טרונק. זעהר מעגליך, אז דערמיט האט אויך געשמעקט די שנאה אַקעגען איהם ביי לייזער־יאַנקלען אין הארצען. נאָר וויא די מעשה איז, אזוי אָדער אזוי, די שנאה איז געווען גרויס. דעריבער אז לייזער־יאַנקיל האט דאָ פונ׳ם ווייב נאָר דערהערט דעם נאָמען זיינעם, איז ער אָנגעצונדען געוואָרען.

הנם לייזער־יאַנקיליכע איז געוועהנט געווען צו דעם מאַנס ווידלערייא און בייזקייט אויף גדליה־הערשין, נאָר היינטיגס מאָל, ליגענדיג אין קינפעט, האט עס זיא אָנגעחאַפּט ביים הארצען און זיך בעוואשען מיט טרעהרען, דער מאן האט אויף איהר געקוקט מיט רחמנות און געמאַכט צו איהר שוין ווייכער אביסיל:

— ווייַן נישט, דוא טיפּשא איינע ! זאָג איך דיר. א כשרה, עהרליכע יודענע בעדאַרף מהאָן דעם מאַנס רצון. אז דער מאַן זאָגט ניין, בעדאַרף זיין ניין. בעד־רעכען זיך נאָר, נאַרעלע, ווער, ברוך־השם, איז דיין מ א ן און ווער איז גדליה־הערש !...

— גדליה־הערש איז געווען א כשרה׳ר יוד, א גוטע נשמה.

— א כשרה׳ר יוד — א בעל מלאכה ! ! נאָר א גלעלעכטער חלעבין. קאָרג פאַרשוואַרצט האט ער מיר די אויגען ביי זיין לעבען, זאָל איך אצינד נאָך איהם א נאָמען געבען מיינס א קינד און מיר אליין אָנטהאָן אזא חרפה ! נעה שוין, נאַרעלע, נעה, רייד נישט קיין נאַרעשקייטען !

— אָבער א נאָמען, לייזער־יענקיל ! וואו האסט־דוא א נאָמען ? א שיינער טאַטע, מישטעהנס־געזאַגט !...

— א נאָמען !... עם... נישקשה. שטאַמעלט דער טאַטע און פאַרטראַכט זיך אביסיל.

— אָבער הער־הע ! אז איך האב געהאַט א חלום, הער־הע !...

— וואָס חלום ? ! מאַכט דער טאַטע, אויסשטעלענדיג א פּאָר אויגען אויף דער מאַמע.

— גדליה־הערש איז מיר געכטען ביי נאַכט געקומען צו חלום. — מזל־טוב דיר, מלכה־טויבע ! זאָגט ער און טהוט דערבייא א קרעכץ. איך ליג נישט רוהיג אין קבר דערפאַר, וואָס אויף דער וועלט איז נאָך נישטאָ מיין נאָמען. דערבאַרם זיך, מלכה־טויבעניו ! מאַכט ער מיט א געבעט, וויזענדיג דערבייא אויפ׳ן קינד

ספרים, ביכער הייבען אָן זיך צו פארמעהרען.
זעהר קורץ און זעהר וועניג זיינען מיינע רייד,
עס טהוט מיר דארויף אפילו אי זעהר לייד.
נאָר דוא האָסט א גוט קעפּיל יודעל, נישקשה.
ועסט זיך אָנשטויסען, ועסט פארשטעהן מין דרשה.

ה.

מיר ווינשען : יודעלס לעבען אין יענער צייט,
געזאגט געוואָרען אויף אלע גוטע לייט.
גליקליך איז ער געווען, וואס האט איהם געפעהלט,
ער האָט געהאט א שעהן ווייב, כבוד און געלט.
זיינע טשערעדעס האָבען זיך שטארק געמעהרט,
א סך מעהר נאָך וויא ער אליין האָט בענעהרט.
תבואות זעהר געראָטען אין זיינע גיטער,
ער האט זיך געבאָדען אין מילך און פוטער.
זיין ווייב זעהר א דימענדינגע, א שעהנע,
איז געווען אווירטען אין דער וועלט איינע.
עס איז געווען וויים אין דער וועלט צחוכען
איהרע מצות, קיכליך און איהר פאנקוכען. 30
מען האט געהן אָנצוקוקען פראָסט געראָטען
איהרע חלה און אויך איהר האלבנעבראָטען. 31
איהר קיך, איהר פריפעטשיק און איהרע פעסער.
איהר פאָלאָניק, איהרע טעפּ, גאָפּעל מעסער. 32
איהר נייען, איהר שטיקען, איהר קייטעלשטיכעל,
איהר פרוכת, איהר פארטיך און ברוסטטיכעל, 33
האבען געשיינט און פארנומען דיא אויגען,
האבען דאס הארץ עפּעס צו זיך געצויגען.
זיא האט דעם דוואָרעץ זעהר שעהן, פיין אויסגעצירט.

---

30) ויקרא ב׳, ד׳ ח׳. 31) שם כ״ד ה׳. שמות י״ב ט׳. 32) שמות כ״ז
א׳, שם ל׳ י״ח. שם כ״ח כ״ט. שם כ״ז ג׳. 33) שמות כ״ו ל״א.
שם כ״ח ד׳ ט״ו.

אין דעם מאיאָנטעק פּאַראַדקעם איינגעפיהרט. 34
אָרמע, קראַנקע איז זיא געווען א מאמע,
נישט געקוקט דאַרויף וואס זיא איז א דאמע.
ניט געלאָזט אימיצען צו געבען א זעץ, 35
האט געהיילט געריינינגט פון מכות און קרעץ. 36
צווישען אלע מענשען כסדר אין איהר אָרט
איז א תורה געוועזען איהרס א וואָרט.
וואס בעדאַרף מען, דאַכט זיך, בעסערס אויף דער וועלט?
לעב יודעל, זייא לוסטיג, ארבייט און קלייב געלט.
אזוי קעהר צו זיין, אזוי וואלט געווען גוט,
ווען דער מענש נעביך זאָל ניט זיין פלייש און בלוט,
ווען ביים מענשען זאל דער גוף מיט דער נשמה,
נישט דארפען אייביג פיהרען קיין מלחמה.
ווען דער פלאָטקע מאכער, דער יצר־הרע,
זאל דעם מענשען נישט טאהן תמיד א טאָרע,
נישט אונטערהידען איהם נעביך אלע צייט,
נישט פארפיהרען איהם אין דער בלאָטע גאנץ ווייט.
ווען דער צולאָבעסניק זאָל ניט אלע מאָל,
אָנרייצען אויף איהם תאוות גאר אָהן א צאהל.
מעהרער דער זינדיגער מענש ווערט גרויס און רייך
מעהרער גרויס ווערט זיין יצר־הרע צוגלייך.
בשעת יודעלס הצלחה און זיין גרויס גליק,
האט אויף איהם דער שטן געוואָרפען א בליק.
מיט דעם און נאך אזעלכע א סך נעמען,
האט זיך דער יצר הרע נישט צו שעהמען,
ער האט געטאָהן א בליק נאר ניט לאנג געדאַכט
און מיט אונזער יודלען בעקאַנטשאַפט געמאַכט.
ער האט איהם אלץ וואס ווייטער געטאָהן א טאַפּ,
און צום סוף געוואָרען מיט איהם חבר־לאַפּ.
ער פלעגט תמיד מיט יודלען צוטרייבען שפּאַס,
און איהם שלעפּען שפּאַצירען געהן אויף דער גאַס.
צום שפּאַס האט דער יצר־הרע א צינגעל,

34) שמות כ״א כ״ב כ״ג. 35) שם כ״א כ׳. 36) ויקרא י״ג וי״ד.

געוואוסט, אז דער טאטע איז בייא זיך א גרויסער מיוחס, עס וועט איהם נישט אָנשטעהען, זיינס א קינד זאָל זיך שטעלען אין דער פרעמדר, נאָר דאס האט זיא אָבער נישט אָפּגעשראָקען, זיא האט זיך פּירנענומען צו טהאָן אלע מיטעל, זיך שטרעקען נאָך דיא עקען, אזוי לאַנג אזוי ברייט, ביז זיא וועט איהר׳ס פּועלין. זיא האט אויסגעקליבען דארויף א צייט, ווען ס׳איז געווען זעהר איינג. אין הויז איז נישט געווען קיין שטיקעל ברויט, דער ווינטער האט צוגעטרעטען מיט זיינע שרעקליכע פרעסט און אין שטוב איז קאלט. חאָטש וועלף צוטרייבען, וואָכענווייס איז אויס דעם קוימען נישט געגאנגען קיין רויך. דיא מאמע איז געווען אויף דער צייט מיט קיילע־ריקלען און געהאט זעהר א שווער טראָגען. שמערל־אייזיק עליו השלום האט געמאָזעלט, געפּאָכט מיט דער נשמה און דיא איבעריגע נאקעטע, הונגעריגע קינדערליך האבען זיך פארשלאָגען אין א ווינקעל, געזעסען איינגעהייקערט אין צעהנטען, מיט סמאָהע אויף דיא ליפּען, שא, שטיל, נאָר צייטנווייס א קרעכץ, א זיפץ טיעף פונ׳ם הארצען, און געקוקט אין דער וועלט אריין מיט תמ׳אוואטע גלעזערנע אויגען, אין וועלכע עס זיינען געשטאנען פארגליווערטע טרעהרען...
דענסטמאָל האט זיך ציפּע־סאָסיע׳ן געעפענט דאס מויל, זיא האט געוויינט, גע־חלש׳ט פאר דעם טאטען, ער זאָל רחמנות האבען אויף דער מאמע׳ן, אויף דיא קינדער, אויך אויף איהר און לאָזען זיא שטעלען זיך ערגיץ אויף איין אָרט. עס האט אויס איהר גערעדט דיא נשמה, א מבול הייסע געפּיהלען האט זיך איהר גענאָסען טיעף פונ׳ם הארצען און דער טאטע, דערהרג׳עט, דערשלאָגען פון דער ביטערער נויט, האט לסוף איהר איינגעוויליגט מיט א געבראָכען געמיטה...
איהר אוועקפאָהרען קיין גלופּסק האט דער מאמע געגוג טרעהרען געקאָסט, דער טאטע האט מיט איהר זיך געזעגענט שטארק בעטריבט. דיא גוטע, שטילע טויב איז ארויס פון דער נעסט ליידיג און בלויז, נאָר מיט דער ברכה פון דיא עלטערען, מיט דעם הייסען „פאָהר געזונט!“ פון דיא וויינענדיגע שוועסטערליך און ברידערליך.

קאַבּצאַנסק האט אין א טראנספּאָרט לעבעדיגע סחורה צוגעשטעלט גלופּסק א שיינע, א יונגע דינסטמיידיל!...

ציפּע־סאָסיע האט באלד בעקומען איין אָרט ערגיץ דאָרט אין א גנידיש הויז, דיא ערשטע צייט איז איהר געגאנגען קיין מעשה נישט. מען איז מיט איהר און מיט איהר ארבייט שטארק צופרידען געווען. זיא האט געשריבען א היים פרעהליכע בריוולאך און אויך צוגעשיקט אביסעל געלט. נאָך דערנאָך האט זיך אָנגעהויבען א מעשה. דער בעל־הבית האט אויף איהר געוואָרפען איין אויג און הינטער־

ווײלעכס געפּריוווט ווערען מיט איהר א נאָהענטער מחותן. אין אנפאנג איז דאס נאָך געווען אביסיל פארשטעלט. אויפ'ן ווינק, גלאט אזוי זיך. ער איז א גוטער מענש, בייא זיך פּראָסט, זעהר צוגעלאָזט און וויל איין אָרעם קינד געביך מקרב זיין. פאַר וואס נישט? פון זיין הויז האבען שוין עטליכע גאנץ פיינע דיענסט־מיידלעך חתונה געהאט, גאָר נישקשה'דיג... כאָז זיא גאָר נישט זיין קיין נאַרעלע, ווען איהר אויך אז וואויל זיין... ווייטער, ווייטער האט זיך שוין קלעהרער ארויסגעוויזען, וואס א נגידס גוטסקייט און צוגעלאָזטקייט בעטייט. בעהיט זאָל מען ווערען! עס האט זיך פאר איהר געעפענט פּלוצים גאר א נייע וועלט מיט אנדערע מיני קריינקונגען — א וועלט מיט א שטן, מיט א גיהנום און א קאָבעניש, פייער און שוועבעל; אזעלכס, וואס האט זיך איהר נאך פריהער גאר ניט געחלומט. דאס לעבען איז פאר איהר געוואָרען א מלחמה. זיא, שלאפע, אָרעמענקע געביך, האט געמוזט שטעהען שטענדיג געוואָפענט אקעגען א שטאַרקען שטן, א געבאַלעוועטען [illegible]עטפּיק. דער געדאַנק איהרער, וויא אזוי איהרע ליעבע קומען עס געביך אָפּ, דאָרט אין דער היים, וויא אזוי נייטיג ס'איז פאַר זייא חאָטש א קליינע הילף, האט איהר אנטערגעגעבען כח, צו ליידען איהרע גרויסע וועהטיגען. זיא האט זיך געראַנגעלט, געראַנגעלט ביז איבער די כחות און געמוזט פאַר צרות דערנאָך פאָרט אָפּטרעטען פונ'ם אָרט.

זיא האט זיך געשטעלט נאך אויף איין אָרט. דאָרט איז געווען ווייטער דאס איינענע: פריהער קיין מעשה נישט, דערנאָך א מעשה, שוין נישט איינע, נאָר צווייא. א מעשה מיט דעם בעל־הבית און א מעשה מיט דעם בעל־הבית א זוהן... קריינקונג, הארצוועהטיג און לסוף אוועק פונ'ם אָרט. ווייטער און ווייטער אלץ אויף דעם דאָזיגען שטייגער: קיין מ ע ש ה נ י ש ט, שפּעטער א מ ע ש ה, ד י א א ל ט ע מ ע ש ה, א מ ע ש ה א י ב ע ר א מעשה און דער פינסטערער סוף פון דער מעשה. א חוץ מעשיות אין שטוב איז נאך מעשיות אין סעך: מיט קעלנערס, מיט אריינגעהערס, מיט מעקלערענס און מיט יענע, וואס ווערען אויף דער עלטער גבאי'טעס. הכלל, א „טויזענד און איין נאכט“ מיט מעשיות. ציפּע־סאָסיע איז געוואָרען געביך א קרבן פאַר איהר שיינקייט... אויף צרות גאָר איז זיא געבוירען געוואָרען א שיינע. וויא קומט אזוינס צו אָרמע לייט, מיט וועלכע מען איז עפּיס נישט אזוי מחויב צו מאַכען צערעמאָניעס און קוקען דאַרויף, טאָמער קריינקט מען זייא מיט א גראָב וואָרט און נעהמט בייא זייא צו דאס גאַנצע חיות מיט א מיאוסער בעהאַנדלונג?... אויף מיר א מענש ציפּע־סאָסיע, איין אָרמע דיענסט־מיידיל! דיין שיינקייט, אָך, מהיכא־תיתי און דוא אליין... וועמענס עסק איז עס!

מענסט אפילו דיא כפרה ווערען. אי מאַמיר האט ציפּע־סאָסיע פאטער און מוטער, וועלכע האבען זיא הארצעדיג ליעב, מיט איהר אין לעבען פיעל מיה געהאט, גענוג קאַפּדארעניש, נישט דערגעסען, נישט דערשלאָפען, ביז נאָט האט געהאָלפען זיא איז אויסגעוואקסען; אי מאַמיר האט ציפּע־סאָסיע איהר עלטערען אויך שטארק ליעב, זיא ארבייט, זיא דיענט וויא־ס׳איז אונטערצוהאלטען איהרע ליעבע נעביך, וואס חוץ זייא קריכט איהר גאָר ניט אין קאָפּ קיין אנדערע זאכען — אזעלכס געהט קיינעם אויפ׳ן געדאנק אפילו נישט ארויף. נארעשקייטען, פון וועמען מען האט דאָ צו טראכטען!... ציפּע־סאָסיע אָבער האט אויך א נשמה, זיא טראכט, זיא פיהלט.... בעריהרט מען זיא גראָב, טהוט איהר וועה...

„דעריבער, אזוי זאָגט דער מחבר פונ׳ם „ווינשפינגעריל" אין זיינע כתבים, דעריבער האט ציפּע־סאָסיע נישט געקענט מעהר אויסהאלטען און איז קראנק, צר בראָכען מיט א שווער געמיטה נעביך געקומען צוריק א היים, צוריק צו איהרע אָרמע עלטערען, שוין נישט דיא ציפּע־סאָסיע, וואס פריהער. דיא מאמע האט גע־פיהלט דער טאָכטערס ביטער הארץ און איז אויסגעגאנגען פאר רחמנות אויף איהר דערשלאָגען קינד.

„אָרמע, בידנע שוועסטער! דיין אומגליק איז, וואס גאָט האט דיר געגעבען חן; דיין אומגליק איז יענע גליקליכע מיט דיין שיינקייט צו געפעלען. פארשפּילט איז דיין וועלט, פארוויסט איז דיין לעבען, אז אָך און וועה דיר נעביך, אָרמע, אומגליקליכע שוועסטער!....."

ג.

אצינד אז הערשעלע אונזערער זאָל נעהמען דיא בעסטע לאנד־קארטע, אויף וועלכער עס שטעהען געצייכענט דיא אלע שטעדט פון גרויס ביז קליין און זאָל זוכען אפילו מיט ליכט, איז פון קאבצאנסק קיין זכר נישטאָ דאָרט און א מאל אין דער יוגענד האט ער געמיינט, וויא א וואָרעם זיצענדיג אין חריין, אז קיין בעסערעס פון קאבצאנסק איז גאר נישטאָ. קאבצאנסק אליין מאקי איז איין שטאָדט אויף דער גאנצער וועלט, דער פּופּיק איהרער, פּונקט אין רעכטען מיטען. ווייטער, אין דער זייט, איז שוין מדבר, פארלענענע ערטער מיט ווילדע חיות. מענשען, וואס מענשען הייסען, אתה־בחרתניקעס, סאמע ציטעס, זיינען נאָר דאָ. פאר זייא אליין שיינט דיא ליכטיגע זון ביים טאָג, דיא לבנה און שטערען ביי נאכט און גאָט ניט זיך אָפּ, האט מעהר נישט צו טהאָן נאָר מיט זיינע

קאבצאנסקער יודען... ער נים רענען פון זייערע בהמות וועגען—צינען זאָלען האבען פּאשע, אויף קאליזשעס וואסער אויף צוטרינקען, בכדי צופּארשפּאָרען אָפּפּרעסען דיא שטרוי פון יודישע דעכער און לעקען דיא ווענט פון׳ם בית־המדרש. ער נים טרוקענע שיינע פּאָנאָדע, דיא ווייבער זאָל נוט זיין צונעהען פרייטיג אין יאטקע, אין מארק אריין, איינצוקויפען אויף שבת. ער מאכט א גרויס גערעטעניש אין קארטאָפּלעס, ציבעלעס און קנאָבעל, יודעליך נעביך זאָלען האבען וואס צו עסען. הכלל, ער דרעמעלט נישט און שלאָפט נישט דער היטער פון ישראל, ער ארבייט מעשים, קעהרט א וועלט נאָר צוליעב זייא, צוליעב זייא... דערפאר בלאָזען איהם יודען שופר, זינגען איהם א מלך עליון און שפּרינגען קדושה, דערפאר מאכען זייא פון זיין כבוד וועגען א לאָקשען־קונעל — שבת, קניידליך און חרעמזיל — פסח און נעהען א טענציל לעבעדיג־פרעהליך צו דיא הקפות שמחת־תורה. חנוכה דאנקען זייא איהם אָפּ מיט א דריידל, פורים מיט א המנ־קלעפּיל, פּאר־שטעלען זיך און מאכען דיא פורים־שפּיל, דיא גאנצע קאָמעדיע אלץ לשם שמים, צוליעב זיין היילינגען נאָמענס וועגען....

נאך איין שטאָדט אמת איז איהם געווען בעקאנט, וועלבע עס האט געשוועבט פאר איהם עפּים וויא אין דער לופטען, געשוויבעלט און געגריבעלט מיט גאנצע מחנות מלאכים, פלינעל־אדיוטאנטען, און קוריערין פון גאָט־ברוך־הוא צו דיא קינדער ישראל—דאס איז דיא היילינגע שטאָדט ירושלים, וואו יודען ליגען בע־גראָבען אין דער ערד, אין ארץ־ישראל ערד, מאקי נאָר לעבעדינגע מתים, וואס פוילען נישט און עס האלט זיך זייער געביין; וואו יודען האבען א פּיינ... איילבערטין, טייטלען, מילגרוימען און צינגען עסען דאָרט באָקסהאָרן. נאָר, אוי־וועה! ירושלים איז אָבער אצינד וויסט, חרב, אויס שטאָדט, אויס וועלט און פאר אונז, יודישע קינדער, איז היינט א לעבען דאָ, אין קאבצאנסק — אין קאָבצאנסס, אין גלות... דער קאָבצאנסקער גלות איז דענסטמאָל אין הערשעלעס אוינגען בעשטאנען פון גאברילאָ דעם שבת־גוי, וואס שנייצט אָפּ שבת דיא ליכט, נעהמט אראָפּ פונ׳ם טיש דיא מעשענע לייכטער, און הייצט בייא יודען דיא רובעס; פון טעקלע, וואס וואשט גרעט, שווינקט איבער געל־גרינע ורנגרעליך פון יודישע קינדער און מעלקט דיא קיה; פון קאָנדראט דעם שכור, וואס פאר א גלעזעל בראנפין פארקויפט מען איהם — דעם גאנצען קאבצאנסקער חמץ; פונ׳ם פּריץ, וואס יודען תאלטען בייא איהם ארענדעס, דערנעהרען זיך דערפון מיט ווייב און קינדער און מוזען נעביך פון יוצא וועגען איהם צאָהלען אמאל ראטע; וואס מוזען נעביך צו איהם אָנקומען אונטער א יום־טוב, ער זאָל זייא

שיינקען זעקליך קארטאָפּלעס, אינדיקעס און ווייץ אויף מצה — און, ווערה, וועה געשריען! ערגער נאך וויא אלע פון מ י ט ק א דעם קליין שייגעציל און זשוקיל זיין קליין הינטעל, פאר וועלכען נישט נאָר קליינע יונגליך האבען געציטערט, אויך יודען מיט בערד, בעוויבטע, גרויסע תקיפים, פלעגען האבען דאס גיין יעהרינגע און פאר איהם פאר א מייל אנטלויפען; נאָט ווייסט, צו וואס דער ביטערער גלות של מיטקא וואָלט געפיהרט, ווען ער זאָל זיך ציהען שטענדיג ...

„א נס, זאָגט הערשעלע אין זיינע כתבים, א נס, וואס מיטקא האט ליעב געהאט א יודיש שטיקעל חלה. פון א שטיקעל חלה, וואס מען פלעגט איהם אונ־טערריקען חיירעש, איז ער געוועהנטליך אויף א געוויסער צייט, געוואָרען גוט, ווייך וויא א טייג, האט זיך בעלעקט און געקוקט שוין אנדערש אויף יודישע קינדער. וואס יונגליך האבען פריהער נישט געטהאָרט, האבען זייא שוין געמענט. יעקב׳ס טאָפּ לינזען איז געבליעבען אויף תמיד טאקי זעהר א גוט מיטעל. ווער שמיעסט, א יודיש שטיקעל געפילטע פיש איז גאר א וואונדער! נאָר חוץ דיא אלע זאכען איז דאָך מיטקא נישט מעהר געוועזן וויא א נאַרעש יונגעל און טאקי אליין ליעב געהאט אָפּטהאָן מעשים, שטיפען מיט חברה קונדוסים. ביים שפּילען זיך איז ער מיט זיין גראָבען קאָפּ שוין געלעגען בייא אונז אין דיא הענד. א פערדיל איז ער געוועזן זעהר א וואויל, כח צו לויפען, צו דרינגען מיט דיא פיס, האט ער געהאט, און מיר, מיט אונזערע יודישע קעפּליך, פלעגען אויף איהם פאָהרען רייטענדיג, דערלאנגען איהם הינטערוויילכם א שמיטצעל און פיהרען איהם בייא דער נאָז, וואָהין מיר האבען געוואָלט . . . האבען מיר עפּיס געמייסטערט, געשטעלט א מילכען ערניץ אויף א רינשטאָקיל, האט ער מעהר נישט געטוינט וויא נאָר דערצו: צובריינגען זאמד, טראָגען שטיינער, גראָבען דיא ערד און קריכען אין בלאָטע. יודישע קינדער פלעגען זיך נאָר קוועטשען, אונטערהעלפען איהם מיט א סאָפּען, טאכענדיג: האַ־האַ, ארבייט, מהו מיטקא, אזוי, אזוי!... שרייבענדיג איבער מיטקען שטעל איך איהם מיר אצינד פיר שוין א גרויסען, א געזונטען. מעגליך, אפשר איז ער ערגיץ אין דער וועלט היינט א גאנצער פּריץ און טראכט אלץ: אָך, ברודער! האסט־דוא פערגעסען יונגעלשע זאכען: לאָזען דיא האנד פרייא...?״

זשוקעל, וויא עס שטעהט געשריבען אין דיא כתבים, איז אויך נישט געווען קיין שלעכט הינטעל. פאר א שטיקעל ברויט פלעגט ער סלוחשען, שטעהען אויף דיא לאָפּקעס און דרעהען מיט דעם ווידעל. און הגם א שטיקעל ברויט האט א גרויסען ווערטה בייא קאַבצאנסקער יודען, פון דעסטוועגען האט זיך קיינער דארום נים געמאכט אונטערווארפען עס אמאל זשוקען, טראכטענדיג בייא זיך: לאָמיך

א הונט פארשטאָפּען דאס מויל. ניחייא ני לאַיע, כאָז ער נישט בילען. — יודען מיט בערד פלעגען שמאָכען פאר גרויס הנאָה, ווען זשוקיל האט זייא אָנגעטהאָן דעם כבוד, א חאַפּ צו טהאָן פון זייערע הענד דאס ביינדיל און געקוקט אויף זייא פריינטליך, בשעת קנאַקענדיג עס מיט דיא שאַרפע הינטישע ציין. פלעגען שמאָכען, גלעטען דאס בערדיל, טרייסטענדיג זיך מיט דער האָפנונג: נו, חבר... פון היינט אָן זיינען מיר שוין חבר. שוין אָהן סכנות... דערבייא טאַקי זיך מאַכען קוראַזש אָנצוריהרען פון דערווייטענס זשוקלען, מיט א שפּיטץ פינגער א גלעט צו טהאָן איהם ביים קעפּיל, און, אז מען איז שוין יא א שטיקעל חשוב, פּריוּוען דערווייל טאַקי אָנצורייצען איהם אויף אנדערע: אַטרנאַ, קוסייא! וויא דער שטיינער איז פון יודען...

היינט, אין דיא עלטערע יאָהרען, ווייסט אונזער הערשעלע שוין, אז יודען צווישען אלע מענשען אויף דער וועלט זיינען דיא העהנער, וואס ליגען שטענדיג אונטער׳ן פּעקעליק לעבין ווייב און קינדער. דאס הויזגעזינד איז בייא א יודען דאס גאַנצע לעבען, טיעף איינגעבאַקען איהם אין הארצען און דער טאַטע זיינער איז דרינען געווען א יוד שביודען, א האָהן שבהעהנער. ער ווייסט היינט וואויל, אז דער טאַטע האט איהם זעהר ליעב געהאט, נאָר דאס איז געווען א פאַרבאָרגענע ליעב־שאַפט אינווענינג אין הארצען, אויפ׳ן יודישען שטייגער, אין פּנים אָבער האט מען עס איהם נישט ארויסגעזעהען. פאַרקעהרט, אויפ׳ן פּנים איז איהם שטענדיג גע־לעגען א פינסטערע חמאַרע. ער האט געקוקט עפּיס וויא בייז, אָנגעלאָדען, מיט א ביטער־זויערער מינע. ס׳איז איהם עפּיס וויא נישט אָנגעשטאַנען צו ריידען, לאַכען, נאַרעש צו מאַכען זיך מיט דיא קינדער, האַלטענדיג אין דער סברא, אז פאר א טאַטען פּאַסט ניט אַזעלכע זאַכען. קינדער בעדאַרפען פאר א טאַטען מורא האָבען, וויסען דרך־ארץ, אין זיינע אויגען נישט אונטערשטעלען זיך הויך ריידען, א לאַך צו טהאָן חלילה און בעדאַרפען געהען אויף דיא שפּיטץ פינגער. האט זיך א מאָל א קינד פארזינדיגט מיט א הויך קול, מיט א געלעכטער און עפּיס א פרייע בעוועגונג, איז איהם עס נישקשה באָקום אויסגעפאַלען פון טאַטענס א בליק, וואס האט איהם דורך־און־דורך־געשטאָכען. מיט דעם ווייב האט ער פאר פרעמדע, אויף פאַר אייגענע מענשען קאַרג־וואס גערעדט, זיא נישט גערופען בייא דעם נאָמען, נאָר געזאָגט געוועהנטליך: דוא, הערסט דוא! און א מאָל אויך: טיפּשאָ. אין הארצען איז ער געווען צו איהר טאַקי זעהר גוט, גוט וויא דיא וועלט, נאָר אַרויסווייזען עס בעשיינפערליך האט ער עס פאַר זיך געהאַלטען פאַר אַ־ין אומכבוד, עפּיס פּריקרע, נישט שיין פאַר א יודען. ער — איז דאָך ער א

מאַנספּערשוין, א י ו ד, און זיא איז א ז י א, נאָך אלע זאַכען פּאָרט נישט מעהר וויא א נקבה, א י ו ד ע נ ע... ער איז געוועזן אין דעם הויזגעזינד טאַקי אין אמת׳ער האָהן, וואס פיהרט זיך שטענדיג ארום מיט דער הוהן און מיט איהר פּליד, זוכט, קראַצט פאר זייא אויס ווערעמליך, שפּייז פון אונטער דער ערד. נאָר זאָל פּריוועזן א היהנדעל עפּיס טהאָן נישט וויא זיין ווילען, ניט ער עס א פּיק אין קעפּיל. ער נעהמט פּאַרריסען דעם קאָפּ אין דער הויך, דיא איינליך פייערען איהם, קוקט מיט גדלות און בכדי צובעווייזען, וואס אזוינס ער איז, טהוט ער א קלאַפּ מיט דיא פלינעל, מאַכט א ה מ ל ך, א ברייטען, גרויסען קוקוריקו! דאס בעטייט: תרבית היהנער, ווייסט, ווער עלטער איז!...

צונעלאָזט און בערייזעוודיג איז דער טאַטע געוועזן נאָר אין אזעלכע געוויסע פעל, ווען א קינד, א שטיינער, איז קראַנק געוועזן. דענסמאָל איז ער פון איהם נישט אָפּגעטרעטען אויף א טריט. האט עס געגלעט, געטאַפּט ביים שטערען, איינגענומען מיט גוטע רייד און צוגעזאָגט מתנות, שיינע שפּיכליך, וויפיעל דאס הארץ גלוסט: א שיין הילצערין שווערדיל אויף תשעה באָב, אָפּגעפּארבט מיט שווארצע יאַגעדעס, א גראַנער, א דריידיל, א פאָהן מיט א רויטען עפּעל, ארויפגעשטעקט אויבען, דערביי טאַקי נאַכגעמאַכט וויא א גראַנער גראַגערט, וויא א דריידיל דרעהט זיך, זומזעט און וויא יונגעליך מיט פאָהנען געהען צו דיא הקפות, קוויטשען: עוזר דלים הושיעה נאָ! אָט אזוי, אזוי... בכדי ארויסצובעקומען דערמיט ביים קראַנקען קינד נעביך תאָטש א קליין שמייכעלע. איז עס איהם געראָטען, איז ער געוועזן איבערגליקליך. אָדער א שטיינער ווען עפּיס א שמחה, א יום־טוב אזן מייסטענס פּסח צום סדר, אז ער איז געזעסען אָנגעלעהנט, וויא א פּריץ, אויף דער עסע־בעט אין קיטעל, דאס ווייב קלאָהר־וויים אָנגעטהאָן לעבין איהם. ער האט זיא גערופען מ ל כ ה, זיא איהם — מ ל ך.ביידע האבען געלויכטען, געקוקט מיט שיינענדיגע אויגען, דאס איינער אויפ׳ן אנדערען, דאס אויף דיא אויסגעצוואָגענע קינדערליך ארום דעם טיש און דאס אויף דיא כוסות, אויף דעם טעלער, אין וועלכען עס ליגען שיין, פיין אויסגעליינט וויא געהעריג: דיא זרוע אין דער רעכטער האנד, אונטען חרוסת, דאס איי אין דער לינקער האנד, אונטען כרפּס, גרינס פון פּעטרעשקע און צווישען זייא מרור, געריבענער חריין, נאר מחית. א־נו, הערשעלע, פלעגט מאַכען דער טאַטע, אָנגעהמענדיג דאס קינד פאַר׳ן בעקעלע, פרעג מיך, הערשעלע, דיא פיער קשיות. הערשעלע האט זיך צושאָקעלט, אָנגעהויבען הויך אויפ׳ן בייא־קול׳כען, מאַכענדיג דערבייא מיט׳ן גראָבען פינגער: טאַטע! איך וועל דיך פרעגען, טאַטע, פיער קשיות! און אָפּגעקנאַקט לעבעדיג איין קשיא נאָך דער

אנדערער. דענסמאָל איז מען פרייא געווען צורייידען, צולאכען, וויפיעל מען וויל. הפקר א וועלט. דיא קינדער פלעגען זיך אָנשיכורין מיט גאנצע כוסות לאקעריצע, וואס דיא מאַמע האט אָנגעקאָכט אין יענעם גרויסען פסח׳דיגען טאָפּ און פלוידערען, אויף וואס דיא וועלט שטעהט.

ה.

א חוץ דיא דאָזיגע פעל איז דיא מורא פאר׳ן טאטען געווען גרויס. אין שטוב איז אונזער הערשעלע, וויא דיא אלע איברינע קינדער, געווען שטיל, נאָר אָבער וויא א שטיל וואסריל, וואס גראָבט טיעף. צווישען זיך פלעגען דיא קינדער שטילער־הייט אָפּטהאָן מעשים, קריגען זיך, נאָכקרימען זיך אויפ׳ן ווינק, איינער דעם אנדערען ארויסשטעלען פייגען, דערלאנגען א זעטץ, א קניפּ און שא. איטליכער האט גע־וועהנטליך געהאט זיינעם אויף צוקריגען זיך. הערשעלם צולהכעים׳ניק איז געווען חנה־לעמיל. זייא זיינען געווען פייער און וואסער, צווייא נישט קיין גלייכע מענשען. חנה־לעמיל האט געוואָלט, וויא איין עלטערער ברודער, וואס אָט באלד א חתן־בחוריל לעהרען דעם יונגערען דרך־ארץ. עס האט איהם געברענט, פאר וואס דער טאטע זעצט שבת ביים טיש הערשעלין נאָהענט לעבין זיך און שמעלצט זיך גאר הערענדיג וויא ער טערעלייקעט „כל־מקדש“. און האלט איהם אונטער אין דיא זמירות אויף א דין־קוויטשינג קול׳כין. ער פלעגט דעריבער אלץ קריכען צום טאטען אויף הער־שעלין מיט מסירות, בכדי צופארמיאוסין איהם אין זיינע אויגען, און שטיקערהייט צווישען זיך פלעגט ער נאָכקרימען הערשעלין וויא ער טערעלייקעט, ארייגשטעק־קען דערבייא א פינגער אין גערגעלע, שאָקלען דאס קעפּיל און אָנגעבלאָזען זיך וויא איין אינדיק. הערשעלע פלעגט זידען וויא א קעסיל. ארויסשטעקען דאס צינגעל און מיט אויפגעשטעלטע קולעקליך מאכען אין איין כעס: פוקע זיך, חנקע־לעמילדריג! אָבער אלץ שטיל. מען זאָל נישט הערען.

אין שטוב איז הערשעלע געווען וויא א שטארק אָנגעבלאָזען פאחיריל, זיך איינגעהאלטען, קיין פארע זאָל מען פון איהם נישט הערען, אקעגען־זשע אָבער אין דרויסען האט דאס פאחיריל געקאָפּעט און ס׳איז ארויס פרייא אלסדינג, וואס אינווענינג אין איהם האט זיך געשטיקט. דאָרט איז ער געווען א פייער, א שפירט, איין קונדעס אין דער וועלט. ער האט זיך איבערגעשלאָגען מיט אלע יונגליך און ארויסגעוויזען זיין גרויס בריה׳שאפט. אין שטיינער ווארפען, חאפּען א ציג פאר דיא הערנער און זעטצען זיך אויף איהר רייטענדיג, אָנגעהמען פּכוצלים דעם

קאבצאנסקער קהל'שען צאפ פאר דער באָרד און אויסרייסען איהם א פולען הויפען האָר, שמעכען חתן־כלה אונטער דער חופה מיט שפילקעס, נאכלויפען א משוגענעם אויף דער גאס, אונטערהאַפּען זיך הינטער א וואָגען, בשעת פאָהרענדיג געשווינד, דערצו איז ער געווען איין בריה׳ טאַקי. ווייסע־חברה האט דעריבער פון איהם שטארק געהאלטען און איהם מכבד געווען מיט כהן אין אלע קונדייסקע זאכען. אין דיא מלחמות צווישען דיא קונדסים, איז ער געווען דער גענעראל, מיט עפּיס א פּאַפּירין שארמיטצעל פון א בשמים־קרעמיל אויפ׳ן קאָפּ, ארומגעשטעקט מיט פעדערען. דיא גבורות און דאס גאנצע גרויסקייט זיינס איז בעשטאנען אין פיטשקען; וואס ער האט געהייסען איטליכען מקיים פסק זיין, גלאט אזוי־זיך פון זיין כבוד וועגען און אז דער גענעראל, הערשעלע לייזער־יאנקילס, האט בעפוילען—איז מחויב געווען איטליכער, פון דעם קליינסטען ביז דעם עלטסטען, באלד צו פאָלגען. בשעת פרידען, נישט קיין מלחמה צייט, פלעגט אונזער הערשעלע מיט דעם גאנצען פּעקיל יונגליך זיך אָפּגעגעבען מיט אנדערע געשעפטען, און געשעפטען זיינען געווען זעהר פיעל, ברוך־השם, אין איטליכער צייט. זומער בייא טאָג פלעגט ער פיהרען ווייסע חברה באָדען זיך אין קאבצאנסקער טייך—א גרויסער רינשטאָק מיט א פאר־שימעלטער בלאָטע ביים ברעג, וואו שטאָדט־חזירים זיינען געלעגען איינגעזונקען טיעף ביז איבער דיא אויערען, ארויסשטעקענדיג נאָר דאס פיסקעל. דער גאנג אהין איז געווען לעבעדיג־רעשיג, טאַקי וויא מען זאָגט, בענראַנדע, נישט אויסנעלאָזען איין זאך אויפ׳ן וועג, מען זאָל עס נישט בעריהרען. יונגע געגזעליך צולויפען זיך, אונטערפליהענדיג אביסיל מיט דיא קליינע, נאך נישט גוט בעפעדערטע פליגעליך; דער גאָנער סאָפּעט, סמאָרעט מיט דיא נעזליבער. אויסקרימענדיג דעם האלז וויא א שלשלת. דאס קעלביל דאָרט איז זיך מטריח אויפצושטעהן פונ׳ם גראָז, שטעלט אויס א פּאָר אויגען, רוקט זיך אויף עטליכע טריט אָפּ, ווארפענדיג מיט׳ן קאָפּ און אָנבייגענדיג דעם שטערען צו דער ערד, פאררייסט דערנאך דעם וויידיל און אוועק, אוועק . . . חברה שפּילעט זיך אָפּ, קנעפּעלט זיך אָפּ, נאך געהענדיג, און איילעניש, אזוי אז צוקומענדיג צום ברעג טייך פאלט פון איטליכען דאס אָנטהאָ פלוצים אראָפּ — און פומץ אין וואסער אריין, בול־בול־בול! — צווישען מנחה און מעריב איז ווייסע חברה זיך צונויפגעקומען אויפ׳ן יריד אין בית־מדרש, און פּאָלעש דאָרט, איטליכער מיט זיין מין סחורה און מען האט געהאנדעלט געשמאק. איינער ביים א קרומען, אלטען טשוואָק אויף א מעשענעם קנאָפּ אָהן אין אויעריל. דער אנדערער טהוט א וויז א ניסעל, א שווישטש און עס געפינען זיך דארויף צוויא שטארקע קונים, מיט שטיקליך שפּיגעל־גלאָז, פארצעלאָענע שערבליך פּולע

קעשענעס. יענער מיט א גרינער פאטשערקע איז פארטיפט אין עסק מיט דעם חבר, װאס בעריהמט זיך מיט זיין נאָדעל־טעשיל און א צינערין אויער־לעפעלע. הערשעלע אונזערער איז דאס געװען דער שאמצער און געהאפט פון אויבען פאר זיין מיה. געװעהנטליך לאָזט זיך דער יריד אויס מיט א קריג: קיינער איז נישט צופריעדען, איטליכער טענה׳ט, ער האט זיך מיאוס אָפּגענארט. עס האלט שוין ביים פאטשען זיך; עפּיס א קונדס, מיט א פריש גענזען געדערעלע טרומייטערט־צו, א טאראראם, א געפּילדער, ביז דער שמש לויפט אין איין כעס ארויס מיט א היק: שקצים! און חברה צולויפט זיך װיא דיא מייז, איטליכער אין זיין װינקעלע. חנוכה־צייט האט געפּלאקערט דאס געשעפט מיט דריידליך, פּורים־צייט — מיט מאטעריאל אויף המן־קלעפּליך, שבועות־צייט—מיט אויסגעבלאָזענע אייער, צומאכען פייגעליך. הכלל איטליכער יום־טוב מיט זיין מין סחורה... צייט אויף צו האנדלען איז, ברוך־השם, געװען גענוג, װייל דער מלמד פון דער תלמוד־תורה, װאו אונזער הערשעלע האט געלעהרענט, איז אליין געװען שטענדיג פארנומען מיט זעהר פיעל געשעפטען, אָהן עין־הרע. ער איז געװען א שטיקעל שדכן, פול געװען אויף אלע חתונות, בריתין און לויות, געװען א בעשטענדיגער עדות אויף גטין. חוץ דעם האט ער בעדארפט אָפּשפּרעכען עין־הרע׳ס, איבערקוקען מזוזות און פון אלע מלאכות זיך אָפּרייסען צייט דאָנערשטיג און פרייטיג מיט א פושקעלע אין דיא הייזער ארומצוגעהען. נאָך דעם שבת מעג מען איהם נאָכזאָגען, אז דיא שעה צייט, װעלכע ער האט זיך גע־נומען צום קנעלען, האט ער געארבייט געשמאק מיט אלע כלים. דיא דאָזיגע קורצע צייט איז איהם גאנץ גענוג געװען אויף איבערצושמייסען אלע קינדער און ס׳איז איהם נאך איבערגעבליבען עטליכע ליידיגע מינוט צייט אויך. אויף צרשפּארען זיך מיט׳ן קאָפּ צום טיש, אביסיל זיך אויסצורוהען, אָדער קראטצען דיא באָרד, קרעכצען, גענ׳יצין וכדומה אזעלכע מלאכות. אויף הערשעלין פלעגט ער זאָגען: הערשעלע איז א גרויסער קונדעס, אָבער א װאויל יונגעל מיט א גוט קעפּיל. דיא מאמע פלעגט, הערענדיג אזוינס, זיך דערמאָהנען אין איהר חלום, װיא נדליה־הערש, עליו השלום, האט װייזענדיג אויפ׳ן קינד געזאָגט: „ער װעט זיין א גוט שטיקעל ארביים, א שארפע נאָדעל מיט א שפּיצעכדיג קעפּיל״ און פאר נחת זיך געשמאָלצען. דער טאטע־זשע אקעגען, אויסהערענדיג אויף איהם מסירות, װיא ער איז פארשיים, פלעגט מאכען געװעהנטליך מיט א שטעכװערטיל: י ע נ ע ט ם נאמען מיט י ע נ ע ט ס נאטור, עס זאָל פעהלען א האָר! י ע נ ע ר, עליו השלום, האט זיין גאנץ לעבען זיך געפּאָרעט מיט לעבער און ד ע ר היינט איז אויף פול אין אלע לעבער. ער פּאָרעט זיך אויך און מאכט נאך לעבער... דאס איז

געגוען אָנצוהערעניש אקעגען יענער מעשה, וואס מיט הערשעלין איז זיך פארקויפען אזוי וויא וויטער וועט שטעהען.

ח.

ויהי היום און ס'איז געוועזן א מאל, איז אין קאבצאנסק א גרויס וואונדער געשעהן. פלוצים, מען ווייסט נישט וויא און וויא ארום, איז פון ערגיץ א דאָקטאָר מיט אמאל אָנגעקומען, עפּ'ס אזוי וויא פונ'ם הימעל אראָפּגעפאלען. יודען בכלל, אז דערהערען נאָר א דאָקטאָר, רופט זיך זייא אלע קראַנקהייטען אָפּ און דערפיהלען איטליכער זיינע וועהטיגען. בימי ירחמיאל הרופא, פאר אונזער ירחמיאל דעם רופא, וזוגתו יאַחנע הרופאת, און זיין ווייב יאַחנע דיא רופא'טע, איז אין קאבצאנסק שטענדיג געוועזען מיט חסר. בייא יודען האבען דיא קראַנקהייטען געבורטשעט אינוועניג און מען האט זיך געמאַכט נישט וויסענדיג, דער רופא האט געטהאָן זיינס, געגעבען ראַטונקעס: געגאָלט, געשוירען, געשטעלט באַנקעס, פּיאַווקעס, געקאָזט צו דער אָדער, געצאַפּט בלוט פון דיא מאַנסבלין, און דיא רופא'טע פון איהר זייט האט געטהאָן איהרס, געצאַפּט בלוט בייא דיא ווייבער. מען איז פארשלאפט געווארען און געשטאָרבען אָהן ח כ מ ו ת, אָהן גרויסע דולעניש. גאָרנישט, מען האט זיך פּלוצלים געליינט און פלוצלים צוגעמאכט איין אויג, נישט בעדארפען דווקא האבען דערצו פריהער רעצעפּטען און אפּטייקען... זיבעציג יאָהר—אזוי איז שוין אין דער וועלט געשטעלט — קומט דאָך א מענשען צו לעבען, דארויף איז דאָך דאָ בפירוש א פּסוק אין תהלים, וואס אפּיקורסים אפילו קענען עס אויך נישט אָפּלייקענען, אי וואס, מען שטאַרבט פריהער פאר דער צייט, דרינען איז נישט שולדיג קיינער, נישט ירחמיאל דער רופא מיט זיין קליפּערגעצייג, נישט יאַחנע דיא רופא'טע מיט איהר קליפּערגעצייג און אויך נישט דער פּסוק להבדיל, שולדיג אין גאַנצען זיינען דיא חטאים... דיא ח ט א י ם א י ן ש ט ע ד ט י ל. דעם, יענעם האט זיך פארגלוסט, וואס מען טאָהר נישט... און דארויף איז דאָך דאָ א רב, זאָל געזונט זיין, מיט א סאָמיסיע שיינע יודען, דיא זאָך אָנצושמעקען און ארויסצופיהרען עס וויא בוימיל אויפ'ן וואסער. אזוי האט זיך עס געפיהרט און פיהרט זיך אויף אזא שטייגער שטענדיג, נאָר מיט דעם דאָקטאָרס וויז געבען זיך אין קאבצאנסק האט וויא קראָפּעווע נאָך דעם ערשטען זומער־רעגען, ארויסגעשפּראָצט מיט א מאל שלאַפקייטען אלערלייא, אָהן א צאָהל: ספּאַזמעס, בויכוועהטיג, שטעכעניש אין דיא קריעזשעס, שפּאַרעניש אונטערן לעפעלע, קוועטשעניש, בייסעניש, מכות,

געשווירען—און אונזער יודישע קראנקהייט, מ ע ר י ד י ן, איז פון דער פארבאָרגע־ניש ארויס גאנץ אָ פ ע ן, זיך ענפלעקט, וויא עס געהער צו זיין, מיט אלע פּישטשעווקעס... נישט געוועזען איין יוד א גאנצער, אָהן א חסרון. יונג און אלט זיינען צום דאָקטאָר געלאָפּען אויסלאַטען און פּאררירכטען אביסיל דאס געזונד. קליינע קינדער מיט גרויסע בייכליך און דינע פּיסליך האבען מאַמעס אויף דיא הענד געטראָגען און צו איהם געלאָפען. גאנץ ק א ב צ א נ ס ק, וויא עס ווייזט זיך ארויס, איז איין בקור חולים, אלע זיינען צוברָאכען. גאָט דער לעבעדיג־ר ווייסט, מיט וואס עס וואָלט זיך אויסגעלאָזט, ווען דער דאָקטאָר זאָל נישט געוועזען אזוי פּלוצלים, וויא ער האט זיך בעוויזען, אזוי פּלוצלים אויף פארשווינדען. יודען פארגעסען זיך ווידער דיא וועהטיאָגען, הערען זיך נישט צו, שלעפּען זיך ארום, כל־זמן עס דיענען זייא דיא פּיס און לעבען, וויא דער שטיינער איז, מיט דעם אימפּעט... ירחמיאל דער רופא קריכט ווידער ארויס, וויא דיא ל ב נ ה נאכדעם אז דיא זון פארגעהט, ארבייט אויף אלע כלים און יודען — שטארבען מיט חסד...

הערשעלין אָבער איז דער דאָקטאָר פּונ׳ם זינען נישט ארויסגעגאנגען. דיא גאנצע מעשה איז איהם זעהר געפעלען. עס גלוסט זיך איהם ווערען א דאָקטאָר איהם נאכצוטהאָן און צו מאכען, וויא ער, דיא גאנצע שפּיעל מיט דער ווייסער חברה. קינדער האבען, וויא דיא מאַלפּעס, ליעב נאכצוטהאָן דיא גרויסע אין אלע זאכען. וויא זאָגט מען עפּיס: קינדער קייען, וואס אלטע שפּייען. ווייסע חברה קרוינען למזל אונזער הערשעלין פאר א דאָקטאָר און דיא שפּיעל הויבט זיך אין א גוטער שעה אָן. הערשעלע ווערט אליעב זיך, צוליעב זיין כבוד, א גוטער און זאָרגט זיך קלאָמפּערשט פאר זיינע חברים׳ס געזונט, ווינשענדיג דערבייא טאקי פּונ׳ם גאנצען הארצען, א, קריינקען זאָלען זייא, רבוני של עולם! און בעדארפען צו זיין הילף אָנקומען...

פרייטיג איינמאל אין דער פריה, אז דער מאמען איז מיט בויכוועהטיג אָנ־געקומען צונעהמען אין קלייטיל אויף באָרג פעפער, צימערינג און מעהל אויף שבת, לאַקחענט אונזער הערשעלע שטילערהייט אראָפּ צו ביסליך פון דיא דאָזיגע זאכען און אוועק שא, קימש אהין, אויפ׳ן פרייען גראָז, אויפ׳ן ליידיגען פּלאַטץ הינטער דער שטוב. ער זיצט זיך דאָרט לעבין פּליים, פאר איהם שטעהט א קליין פּאַפּירען קעסטעלע, וואס קאָסט איהם דרייא קנעפּליך מיט א יערבען בייטעלע א צונאָב דערצו. אין קעסטעלע געפינען זיך עטליכע קליינע פלעשעליך, פאר וועלכע א חבר זיינער האט בייא איהם גענומען א נוס, א צווילינג, וואס האלטענדיג איהם אין טויל

ביי דעם ניס־שפּילען איז ער איהם שטאַרק מזל׳דיג געווען אויף אָפּצודאַצען די קינדער, אויף א נרויסען זשוק מיט לאַנגע הערנער, געהאַנגען צונעבונדען אויף א לאַנגער פעדישער סטרונע. און בשעת די מאַמע פּאָרעט זיך אין שטוב דאָרט, ברעכט נעביך זיך דעם קאָפּ, וויא ס׳איז פונ׳ם ביסיל מאַטעריאַלין עפּיס צו מאַכען, פּאָרעט זיך אויך איהר זונדיל דאָ מיט דעם אראָפּגעלאַקחענטען פּעפער, ציטערינג, מעהל און שאָר ירקות, צו מאַכען דערפון רפואות, ווערסערליך, טראָפּענס אין די פלעשעליך. פאַרטיג מיט די רפואות טראַכט ער ביי זיך: אצינד וואו נעהמט מען עפּיס א קראַנקען, טאַקי מיט א גוטער אמת׳ר מכה, צו בעווייזען די גרויסע קונץ אין דאָקטאָריע? און וויא ער זיצט זיך אזוי און טראַכט, דערזעהט ער פון־רערווייטענס, וויא משה־יאָסי, א פּאַרוואָהרלאָזטער יתום, א נאַקעטער, א באָרפיסער, פאָהרט אויף א שטעקען רייטענדיג און ארבייט נעביך פּאַר אלע גאָר א שרעק: פּאַר דעם פּוהרמאַ׳, אויך פּאַר דעם פערדיל און אויך פּאַר דעם וואָגען. ער שמייסט דעם שטעקען, אָנטרייבענדיג איהם מיט א געשרייא: וויאָ, וויאָ! ער הייבט פיסליך, פּוצט אויס דאָס בייביל, פאַרוואַרפענדיג אהינטער דאָס קעפּיל, הירזשעט וויא א פערד, שפּרינגט האָץ־האָץ און לויפט גאַלאָפּ; ער פּויקט מיט דער האַנד אויף די אָנגעפּווישטע באַקען. פון דער זייט א קלאַפּ, פון יענער זייט א קלאַפּ, חריפּעט, סקריפּעט און מאַכט אויף, אלערלייא משונה קולות: טראַ־טראַם־טראַראַראַם! חואי־חיפּ־סיפּ! וויא א קלאַפּערייא און א סקריפּ פון רעדער. ער יאָגט לעבעדיג, קנאַקענדיג־טשאַקענדיג, פּייפענדיג גלייך צו חערשעלין און, צו־קומענדיג נאָהענט, טהוט ער א הירזשע, דערנאָך א געשרייא: טפּררוא! אויס־לאָזענדיג מיט א צעהנגאָרענדיגען חחח איפּ־סיפּ און שפּרינגט אראָפּ פונ׳ם שטעקען.

אונזער הערשעלי פאַלט אויף א המצאָה ביי משה־יאָסי׳ס אָנקומען און נישט לאַנג געטראַכט, מאַכט ער צו איהם אויף קונדיס־לשון אזוי:

— פּויסע־סאָסי, משה־יאָסי, פּאַ־סילסט, דוא־ווילסט, סאָן־סראַנק זייך קראַנק?

— סין, ניין! ענטפערט משה־יאָסי אָפּ, אויך אויף דעם איינענעם לשון טאַקי, סאָל־סאָט, זאָל גאָט, סיטען־היטען.

— זאָג יא, נארעלע. טאַקי גאָר אָהן קאַטאָוועס. גענוג דייטש! מאַכט הערשעלע, לאָמיר ריידען פּראָסט יודיש. זאָג־זשע יא, נארעלע. וואס קען דיך עס אָרען? דוא זייא קראַנק און איך וועל דיר געבען רפואות . . . נוא דוא ווילסט?

— איך וויל, הערשעלע, איך וויל בעסער עסען.

— עסען ? . . . עסען, משה־יאָסילע, האב איך נישט, נאָר צוזאָגען אויף שפּעטער אמאל, יא, זאָג איך צו. נאַ דיר מיין האנד תקיעת־כף. נוא, ווערסט־דוא שוין זיין קראנק, נארעלע ?

— איך בין דאָך אָבער געזונט, הערשעלע !

— נישקשה, נארעלע, איך וועל דיך מאכען קראנק. איך וועל דיר מהאָן א דראפּעלע, א קליין דראפּעלע אונטען אויפ׳ן פוס. זעהסט־דוא אָט מיט דעם טשוואָק. אזוי רעדט הערשעלע איין דעם חבר און נעהמט פון דער פּליודערען־קער־שענע ארויס א פאַרזשאווערטען טשוואָק.

— עס וועט דאָך אָבער וועה מהאָן, הערשעלע !

— נאָר א קליין דראפּעלע, משה־יאָסינאָ, וויא איך בין א יוד ! עס וועט וועה מהאָן א ווײלע און באלד טאקי אויפהערען. איך וועל דאָך דיר היילען, איך מיין דאָך דיין טובה. וואס דען ? דיין טובה, נארעלע, מיין איך דאָך . . . און דוא ווילסט עס נישט פאַרשטעהען.

— גיב־זשע מיר, אויב יא אזוי, באלד טאקי עסען. אי, בין איך הונגעריג, הערשעלע !

— א נעראַם אָביסיל ! מאכט הערשעלע, אָנברוגז׳ענדיג זיך קלאָמפּערשט, נעה דיר, נעה ! איך וויל איהם היילען, טהאָן א טובה, און ער עסען ! פרעסען ! . . .

אויף דעם דאָזיגען שמיעס קומען אָן עטליכע ווייסע־חברה־ניקעס, זייא קוועלען נאָר אָן פון הערשעלעס אפּטייקעל און פון דעם איינפאל זיינעם. נעהמען זיך שטארק צו משה־יאָסין, איינצושמיעסען איהם מיט גוטע רייד : משה־יאָסינאָ, דוא נארעלע איינער ! אבי מען מאכט דיך נאָר קראנק, וועט מען דיר דערנאָך, נישקשה, שוין אונטעררוקען עפּיס קייען. דוא פאַרשטעהסט ? . . . אימליבער גיט איהם דיא האנד תקיעת־כף, איבערשלאָגענדיג מיט א ציצה. משה־יאָסי קוקט איבער דיא ציצה, אויב זיא איז נישט חלילה קיין פּסול׳דיגע און אז ער זעהט, זיא איז כשר, דיא אלע אכט פעדים מיט דיא פיער קניפּליך זיינען וויא געהעריג איז, רופט ער זיך אָן, אויפשטעלענדיג א פינגער לעבין דער נאָז, מיט א התראה : נעדריינקט־זשע, קינדער ! אויב נישט, וועט אייך גאָט שטראָפען. זאָגט אָמן !

משה־יאָסי שטרעקט אויס, אין א גוטער שעה, דעם פוס, דיא יונגליך האלטען איהם נוט פון ביידע זייטען און הערשעלע נעהמט זיך צו דער פיאטע זיינער

מיט דעם משוואָק. פריהער מאכט ער איהם פאמעליך א קליין־דראפּעלע, משה־יאָסי פארבייסט דיא ליפּען און שווייגט; דערנאך נעהט ער איהם אריין אביסיל טיעפער מיט'ן משוואָק, משה־יאָסי מאכט: אי־אי־אי! — חברה טרייסט איהם: נישקשה, לאָז זיך נארעלע, לאָז! מען וויל דאָך דיר געבען א רפואה... הערשעלע איז נישט פויל און שטופּט דעם משוואָק אריין נאך ווייטער, עס רינט בלוט, משה־יאָסי רייסט זיך פון דיא יונגליכם הענד און שרייעט: געוואלד:

— שא, שא, סויסע־סאָסי, משה־יאָסי! נעהמט איהם אונזער הערשעלע איין אויף קונדעס־דייטש מיט א פרעהליך הארץ. סי־סאקע, דיא מכה דיר, האב איך שוין געמאכט. אצינד בעקומסט־דוא פון מיר סרועה, א רפואה.

הערשעלע נעהמט א פלעשעלע און גיסט זיינע טראָפּענס אויף משה־יאָסי'ס פרישער וואונד. ער פארקרימט זיך נעביך א שרעק, שרייעט: עס ברענט, געוואלד עס ברענט! נישט מיט זיין קול.

משה־יאָסי, האט טאקי געהאט רעכט, געוואוסט נעביך וואס ער שרייעט. דיא טראָפּענס זיינען געווען צו שטארק פעפערדיג און געברענט וויא פייער דאס רויע פלייש איהם אין דער בלוטיגער מכה. ער האט געצאפּעלט, געקרעכצט און זיך פארנאנגען וויינענדיג פאר גרויס וועהטיג. דיא קונדסים האבען געחאפּט א ציטער און זיך צולאָפען. הערשעלע איז אויך אנטלאָפען אביסיל אין דער זייט און זיך גע־שטעלט קוקען פון דאָרט אויף זיין חולה. א היבשע צייט האט ער נעביך זיך גע־וואלגערט אויף דער ערד, שרייענדיג אלץ אין איין קול: עס ברענט, ברענט! דערנאך איז ער וויא־ס'איז אויפגעשטאנען און האט מיט א יאָמער, א קלאָג זיך געלאָזט געהען זיין וועג, הינקענדיג שטארק אויף דעם רעכטען פוס. געקומען איז ער געזונט און אוועקגעגאנגען קראנק. ער איז געקומען הונגעריג, נאָר לעבעדיג, פרעהליך, הנאה האבענדיג פון דער ליכטיגער וועלט, פונ'ם שיינעם פריהמאָרגען— און האט, פאר גרויס גוטסקייט צו איהם, בעקומען א מכה!...

משה־יאָסי איז אוועקגעלעגען א היבשע צייט מיט א פוס געשוואָלען וויא א בארג און אויסגעקריינקט דיא טובה הערשעלעס. אז דיא דאָזיגע מעשה איז אָנגע־קומען צום טאטען דורך חנה־לעמיל, אלסדינג מיט איטליכם פּיטצעלע, האט ער איהם גוט מכבד געווען, אז ער זאָל געדיינקען און וויא א טאטע דעם זוהן געזאָגט מוסר אזוי:

— שקאָץ איינער! טובות ווילסט־דוא טהאָן? מאך בעסער יענעם נישט קראנק און פארשפּאר, שקאָץ איינער, דערפאך איהם צו היילען, צו טהאָן איהם

טובות. ווארט נאָר ווארט, דוא וועסט בייא מיר האבען טובות! א צעהנטען וועסט־דוא פארזאָגען . . .

— בין איך דען איינער? מענה'ט דער זוהן וויינענדיג און וויל דיא שולד ארויפלייגען אויף אנדערע. פאר וואס מעגען יענע . . . יענע?

— שא, שקאָץ! טהוט דער טאטע בייז א היק. יענע זיינען אויף אזוינע שקצים וויא דוא. דוא הערסט, הערשיל! מען איז מוחל דיר און דיין גלייכען אייערע שיינע טובות! . . .

„מיט טרעהרען אין דיא אויגען — אזוי לאָזט אוים דער מחבר פונ'ם „ווינש־פינגעריל" זיין ברייטען שמיעס וועגען דעם דאָזיגען ענין אין זיינע כתבים — מיט טרעהרען אין דיא אויגען און מיט א הארץ פארקלעהמט פון חרטה שרייב איך אצינד דיא דאָזיגע מעשה מיט דיר, משה־יאָסי! זייא מיר מוחל, ברודער! איך פיהל מיין שולדינקייט אקעגען דיר און זעהר אָפט, ווען עס קומט מיר אוים צוזעהען אזעלכע מעשיות אין דעם לעבען, דערמאָהן איך דיך מיט א קרעכץ: אך, משה־יאָסי, משה־יאָסי! . . . איך דיינק מיט שרעק, אפשר, ברודער, פּאסירט עס מיט דיר נעביך אויף נאָך היינט, ערגיץ אין דער וועלט, יענע יונגעלשע מעשה, יענע מיאוסע תנועה — דיא מכה פאר דער רפואה... דיין געמאכטע מכה שוועבט מיר פאר דיא אויגען און עס רייסט מיר דאס הארץ אויף דיר, וויסטער, עלענטער ברודער, אויף דיר, מיין גוטער, אומגליקליכער, ליעבהארצעדינער משה־יאָסי! . . ."

ז.

אך, ווען נישט דאס עסען, ווען נישט דאס עסען וואָלט דאס לעבען אין קאבצאנסק פאר הערשעלען קינדוויים געוועזען זעהר א גליקליכס, וויא אין גן־עדן! צייט אויף צו שטיפען, ארומצוקויפען פרייא, האט ער געהאט, א שיינעם נאמען בייא ווייסע־חברה האט ער, ברוך השם, געהאט: עסקים אלערלייא האט ער, נישט צו פארזינדיגען, אויך געהאט. ער איז געוועזען א גענעראל, א סוחר, אלסדינג וואס איהר וויכט און וואס מאכט יונגליך איבער־גליקליך. נאָר איין קלייניגקייט — אָט דאס עסען, וואס דאס מענענדיל זיינס פלעגט מאָהנען עסען, דאס האט איהם נאָר צודרעהט, פארשטערט דיא שמחה. ס'איז געוועזען צייטען, ווען ער איז געקומען א היים הונגעריג נאָך אזוי פיעל מיה און אנטופען זיך נעביך, געהאלעשט עסען, האָמש וואס ס'איז, פון יוצא וועגען — און גאָרנישט, נישטאָ קיין קעס! ער פלעגט

ווינען, זיך קראַטצען, האַלטענדיג ביידע הענטליך אין דיא האָר פּונ׳ם קאָפּ און שרייען, שרייען, ביז ער איז געבליעבען ליגען אָהן כחות און אנשלאָפען געוואָרען. שפּעטער איז ער שוין מיט אַזעלכע זאַכען געוועהנט געוואָרען אָך, אז ער איז הונגעריג געווען, פלעגט ער מאַכען מיט דיא ליפּען און שוויינען. א רבי׳ן אויף שווינען, אויף שטילערהייט ליידען, האַט ער געהאַט קיילע־ריקלין. זיא איז געווען א שלאַפע, בלייך וויא דיא וואַנד, דער האַלז געשוואָלען, איין אויער פאַרלייגט פאַרשטעקט מיט וואַטע. זיא פלעגט געביך איבערטראָגען איהר שמערץ, און קעלט, הונגער, זיצענדיג איינגענורעט אין א ווינקעל, וויא א שטילע טויב און קוקען מיט א פּאָר פאַרטראַכטע, פייכטע אויגען, שאַ, שטיל, נאָר וואס זיא פלעגט מיט א חאָרחלען שלינגען דיא סליונקע און דערבייא עפּים משונה זיך קרימען. דאס איז געווען א קרימען־זיך נישט מיט גאַל, מיט בייזקייט אויף דיא גרויסע יסורים. ניין, דאס גוטסקייט איז איהר געלעגען אויף׳ן פּנים, דאס קרימען־זיך האט בעטיים נאר פאַרקעהרט, זיא טהוט זיך געביך אָן א כח, נישט ארויסצו־ווייזען דיא וועהטינגען מיט א הויכען זיפץ, ווען עס גיט איהר אינוועניג א צופּ, א קלעהם. און איטליכער קרים איהרער האט אויסגעריסען בייא יענעם א שטיק הארץ . . . אזא רבי סען לעהרנען שכל, מאַכען ווייך, גוט און פרום א סך בעסער וויא אַלע מוסר־ספרים, בעסער וויא יענע נאַרישע חכמים מיט זייערע עסיג־זויערע־לאַקריץ־זיסע שטראָף־רייד. אפילו וואַסקע דער קאָטער (איהר ווייסט דאָך ווען מען מיינט... יענעם, דאָרט אין קרילאָוו׳ס באַסנע) א פרעסער, א נאַשער, וואס דיא נשמה זיינע ליגט איהם נאָר צווישען דיא טעפּ, אפילו איהם וואָלט אזא רבי צוגומען—הלוואי ער זאָל אזעלכען נאָר האבען! — עס וואָלט איהם פאַרגאַנגען דער חשק צו סמעטענע און שמאַרק צופריעדען געווען חאָטש מיט זויערמילך. הערשעלע איז געווען א פאַרשייט קינד, א לעבעדיגס, א ריהרענדיגס. קוים האט ער זיך געשטעלט אויף דיא פיסליך, א בליק געטאָן אויף גאָט׳ס וועלטעלע ארום איהם, איז דאס וועלטעלע איהם זעהר שיין געפעלען און חשק געהאט וויא א העזעלע צו שפּרינגען, צו לעבען, נאָר דאס לעבען האט איהם אָנגעקוקט וויא א שטיף־מאַמע מיט א בייז פּנים: תרבית, יונגעלע! לאָז זיך א קבצן נישט גלוסטען . . . דאס בייזע פינסטערע לעבען האט איהם אָפּגעשטעלט באַלד טאַקי ביים צופיהרען זיך דיא הענטליך; איהם גענעבען צו פאַרשטעהען דעם טעם פון נוים, פון הונגער; איהם איינגעראַמט א סוד, ווער, מישטעהנס־געזאָגט, ער איז, פון וואַנען, מישטעהנס־געזאָגט, ער שטאַמט, לויטער קבצן, לויטער אומגליק . . . און איהם געפרעגט דיא ערשטע קשיא:

חערשעלי, וואס איז מיט דיר אזוינס דיא שמחה?

הערשעלע'ס יונגעד איז פארטאגנגען געשווינד, אפגעבליהט גיך און ער איז קינדוויים נאך געוואָרען א קליין יודעל: דערשלאָגען, פארטראכט, מיט א פאָרזאָרגט פנים און אלע פאָסטעמקעס פון א גרויסען, בעווייבטען יודען, עס האט איהם נאָר געפעהלט א בערדיל. דער יוד האט אין זיין ביסעל לעבען אויסצושטעהען אזוי פיעל מיני צרות און קייד, אז בלייבט איהם נישט קיין צייט פאר דער קינדהייט. זיא גיט נאָר אויף א ווײלע א שיין, וויא דיא זון אין א מיאוס'ן ווינטער־טאָג, און פארגעהט טאקי באלד אין א גרויסער לאנגער, פינסטערער חמארע. קוים קריכט דאס יונגעלע ארויס פון דיא וויקעליך און טהוט זיך א שפיעל, גיט מען איהם א האפ צום טייטעל... מען שלעפט אויף איהם ארויף דעם יאָך און וויא, וויא יודעל! — אָך, גלוסט זיך עס מיר אצינד חאָטש פון דערוויטענס אָנקוקען דעם יודען, וואס איז אויסגעוואקסען פון יענעם יודעל, וועלכען מיר איז בעשעהרט געווען צר זעהען א מאל! דענסטמאל איז ער נאך נישט אלט געווען קיין צווייא קאלעבדיגע יאָהר. איך געדיינק נאך וויא היינט זיינע צווייא פאה'קעליך, זיין יארמילקעלע, זיין שפענצעריל און לייבסערדאקיל. עס שטעהט מיר פאר דיא אויגען זיין בלייך, פינסטער פנימיל, וויא ער האט זיך ענטפלעקט פלוצלים פון א קליין אלקיריל, צר שויבערט, איינגעטונקט אין פעדערען, פון דיא קישעליך א פנים, אויף וועלכע ער האט געשלאָפען; וויא ער האט זיך פאמעליכען צוגערוקט אין שטוב צו דער מוטער, איהר זיך געזעצט אויפ'ן שויס, מיט דיא כשר'ע הענטעליך ארויסבעקומען איהר פונ'ם בוזעם דיא ברוסט, געמאכט אויף זיין זיס לשון א ברכה — שהכל און נ ע ז ו י נ ע ן . . . אָמן! האב איך געענטפערט מיט כוונה, בעטראכטענדיג מיט גרויס נחת דאס זייגענדיגע קליינע יודעל, אויך דיא מאמע, געקוקט און געזאָגט: א ש ר י כ ם י ש ר א ל, אז וואויל איז אייך פאָלק ישראל!...

מיט דיא קונדסים איז אונזער הערשעלע טאקי אלץ געווען חבר, האט מיט זייא געשטיפט וויא פריהער, נאָר דאס איז געווען איין אנדער מין שטיפען, שוין ערענסט, מיט בערעכנונג, דערבייא נישט א ריס צו טהאָן דיא צעריסענע קאפאָטע, נישט בלייבען חלילה שטעהען מיט א הוילען קאָפ אָהן א היטעל, נישט אויסצר רייסען איינער ביים אנדערען א האָר פון דער פאה, און מען האט אין דעם שפיעלען־זיך פארלאנגט, אלץ נאכצוטהאָן דיא גרויסע; מיט גרויסען צוריידען, מיט א גרויסען זיך אביסיל דורכגעהען, דאס איז געוועהנטליך בייא קינדערשע קליינע יודליך א כבוד, זעהר א גרויסער. — גרויסע געהען כסדר נאך דיא גראדען פון אונטען ארויף: א חתן־בחור, א בעל־הביתיל, א בעל־הבית, א קרי־קודש, פונ'ם שמש ביז דעם רב, בעלי־מלאכות זיינען צווישען יודען גאר א נ ד ע ר־

מ ג י ג ר ו י ס ע, עפּוס נישט אהער, נישט אהין, האבען געוועהנטליך אומגאנג מיט יונגליך, מאכען זיך עפּעטערס נארעש מיט זייא און האבען בייא דיא אמת׳ע גרויסע איין פּנים, וויא זייא, הייסען אויך חברה־לייט, ש ק צ י ם, י ו נ ג א־ ט ש ע ס, וויא זייא.

הערשעלע הייבט אָן צורייבען זיך ארום דיא גרויסע, צוקוקענדיג זיך צו זייערע גיינג און צוהערענדיג זיך צו זייער שמיעס. זאָלען צגוייא יודען זיך שטעלען ערגיץ שמיסען, וואקסט לעבין זייא, וויא פון דער ערד, אוים הערשעלע, פּארייסט דאס קער־פּיל ארויף און האָרכט מיט א האלב אָפען מיילכען. זאָלען גרויסע עם אזוי־זיך אביסיל דורכנעהען, שלעפּט זיך זייא הערשעלע פון הינטען נאך, וויא א קוה א קעלביל. א באָרד איז בייא הערשעלין גאר קיין קאָטאָוועס נישט, און איטליכער באָרד שמעקט תורה און חכמה, א באָרד קען אלסדינג, ווייס אלסדינג, וואס א באָרד זאָגט איז תורת לאָקשען. אז ער האט א מאל דערצעהלט יונגליך עפּיס אזוינס, וואס איז אויסגעקומען משונה ווילד, פלעגט ער אויסלאָזען מיט דיא ווערטער: לאָכט נישט, לאָכט נישט, דאס האט געזאָגט א יוד מיט א באָרד. און אָקעגען אזא ליגען מיט א וואָרצייכען איז שוין נישט געוועז, וואס צו טענה׳ען.

„קינדרוייס, אזוי זאָגט הערשעלע אין דיא כתבים, האב איך געמיינט, גרויסע זיינען עפּיס גאר א מין אנדער וועלט און קליינע זיינען פאר זיך א וועלט און דיא דאָזינעביידע וועלטען געהערען זיך איינע מיט דער אנדערער נישט אָן. נאָר שפּעטער, שפּעטער האב איך בעשיינפערליך ארויסגעזועהען, אז ס׳איז א גראָבער טעות. איין וועלט הלעבין, מיט איינע הנהגות, איינע חכמות און איינע חפצות, קליין און גרוים, יונג און אלט. וואס מאכט עס אוים? א ל ע ז י י נ ע ן י ו ד י ש ע ק י נ ד ע ר. דער חילוק איז נאָר דאס: א קליין קינד מאָהר נישט און א גרוים קינד מעג. וואס בייא קינדער מיט בערד הייסט א חכמה, גוטסקייט און פרומ־קייט, דאס איינענע מאקי בייא קינדער אָהן בערד רופט מען נ א ר ע ש ק י י ט ע ן, ש ק אָ צ ע ר י י א, י ו נ ג ע ל ש ע ז א כ ע ן...“

אונזער הערשעלע איז, ביים ווערען א קליין יודעל, געשטאַנען מיט איין פוס צווישען דיא קליינע און מיט דער אנדערער צווישען דיא גרויסע יודישע קינדער. מיט יענעם פוס צווישען דיא חברים איז ער געשטאַנען פעסט אויף דער ערד. קליינע יונגליך שפּיעלען זיך פשוט דאָ אויף אונזער עולם, זיימען ביים שטיפען מיט דעם גאנצען קאָפּ אריינגעטהאָן אין אזעלכע זאכען, וואס שטעהען פאר דיא אויגען און מען טאַפּט זייא אָן מיט דער האנד. יענער פוס אָבער, וואס צווישען דיא

גריסע, האט געפיהלט א מאל, ווי א עס פארשווינדט אונטער איהם די א ערד און בלייבט הייגנען עפים ווי א אין דער לופטען; גרויסע קינדער אז צושפילען זיך, פליהען זייא אין הימעל אריין, פארקריכען שטיפענדיג העט, העט ווייט, אזוי אז האפט אזש אן א שווינדעל... שטעהענדיג אזוי אויף משקולת, האט הערשעלע זיך צונעהערט צו די א גרויסע מיטביידע אויערען. און ווען ער זאל האבען אפילו נאך עטליכע פאר אויערען, וואלט ער אלע טאקי געברויכט נאר דערצו, וויל זאכען אויף צו הערען איז געווען זעהר פיעל. הערשעלע האט זיך אנגעהערט ביי א זייא מופתים און וואונדער נאר אהן א צאהל — מעשיות פון יענער וועלט, וואס אין גיהנום און אין גן־עדן טהוט זיך, מיט איטליכס פיצעלע בעזונדער, גלייך ווי א זייא וואלטען ערשט פון דארט געקומען און אלסדינג געזעהען אליין מיט אייגענע אויגען; מעשיות פון גלגולים, פון מתים, וואס געהען ארום אויפ׳ן עולם־התועה; מעשיות פון די א גוטע... און נישט גוטע; מעשיות פון מלאכים און אליהו הנביא, גאט׳ס משולחים, וואס וואנדרעווען אויס, וואו די א וועלט האט איין עק און זיינען פול אין איטליכס ווינקעלע. דערבייא איז דערצעהלט געווארען א וואונדער שיינע מעשה, וואס האט זיך א מאל, א מאל געטראפען טאקי דא, אין קאבצאנסק, מיט וועלכער עס האט געקלונגען און עס קלינגט נאך עד היום די א וועלט. די א מעשה איז אזוי געווען:

ז.

בימי רבי שמעלקע, אין דער צייט ר׳ שמעלקעס, איין עלטער זיידע פון אונזער עושר, ר׳ יודעל קאבצאנסקער, האט זיך איינמאל אונטער א פורים אין א שלעכטער איינגער צייט גאנץ קאבצאנסק אוועקגעלאזט קיין גלופסק. איבערגעבליבען פון די א אלע מאנסבילין איז נאר ר׳ שמעלקע אליין. ר׳ יודעלם עלטער זיידע ר׳ שמעלקע, זכרונו לברכה, א גוטער, א פרומער, מיט דעם פינטעלע יוד, פון דעם אלטענם חסידים, איז געווען, נישט פאר קיין יודען געדאכט, א בעזודיעטניס. די א אלע מיטעל, וואס ער האט איבערגעטהאן צו האבען חאטש איין קינד, א קדיש, האבען נישט געהאלפען. ער האט לסוף אוועקגעלייגט דעם בעל־שם, דעם טאטער מיט דער טאטערען להבדיל און זיך גענומען צו דיענען גאט, וואס דיענען הייסט, מיט א ברען, נישט אויסצושפאנען זיך אויף א רגע פונ׳ם יודישקייט. מילא אז קאבצאנסק האט זיך דא אוועקגעלאזט, איז ר׳ שמעלקע געבליבען געפלעפט: פטיימשע, פורים האט ער נישט דאווכען און לייענען די א

טנילה מיט א מנין יודען! און ווענען ער שיקען „משלוח מנות“? און מיט וועמען וועט ער מאכען א כוסה, וויא נאָט האט געבאָטען? און וויא ער זיצט זיך דאָ אזוי אין איינע צרות, אסתר־תענית, צווישען טאָג און נאכט, אָהן א קאָפּ, עפענט זיך פלוצלים דיא טהיר און עס קומען אריין ניין פּארשוינען. דרייא גרייד גרויע אין ראצעמאָרענע זיפּעצעס, איינער עפּיס אין א מין חאלאט מיט טראָלדען, דיא באָרד צוקאָשמעט און אויפ'ן קאָפּ א הויכער, שפּיצאסטער ספּאָדיק. נאך איינער אין א מין סוויטקע, אָדער א טשומערקע, מיט א לעדערנעם בייגארטעל, דאס פּנים בעוואקסען מיט א וואלד האָר. און נאך איינער עפּיס אזוי וויא פאר־שלאָפען מיט א גראָבער רויטער נאָז, פול אָנגעזעצט מיט בלאָטערען, ווייםפּערליך, און האט נישט געקענט איינשטעהען אויף דיא פיס. דיא איבעריגע דרייא פאר־שוינען זיינען געוועזען אָנגעטהאָן עפּיס טערקיש, פאָרענט ברוסט־טיכליך מיט פלימערליך, הינטען קורצע פּארטיכליך, נישט וויא מאנסבילין, נישט וויא ווייבער. ביים אריינקומען האבען זייא געקושט דיא מזוזה, מיט א געשרייא: א גוטען־אָוועגט! א גוט יום־טוב, רבי שמעלקע! — ר' שמעלקע געהט זייא אקעגען און ניט איטליכען פון דיא פּארשוינען א ברייטען שלום־עליכם, מיט א פרעג, וויא דער שטיינער איז, פון וואנען פאָהרען עס יודען? יענע יודען וויא דיא טערקען האט ער אָנגענומען פאר ירושלמים און דעריבער האט ער זייא געמאכט נאר א גרויסען ברוך־הבא, טראכטענדיג בייא זיך: וואוילע געסט חלעבין! פון זייא וועט מען עס אָנהערען זיך אביסיל פון דער „מערת המכפּלה“, פון דער מוטער רחל'ס קבר און אפשר וועט מען בייא זייא קענען קויפען א זעקעלע ארץ־ישראל ערד, אויף צו בעשיטען זיך נאכ'ן טויט, ווערעם זאָלען נישט עסען.

— ר' שמעלקע! זאָגט דיא טשומערקע, דיא סוחרים מיינע פרענען, אויב ס'איז מעגליך בייא אייך צו האלטען פורים. זייא וועלען אייך גוט בעצ־צאָהלען.

— חלילה! ענטפערט ר' שמעלקע, נעלה, בשום אופן נישט. זעהר אָנגע־לייגטע געסט, חלעבין! מיין לוין וועט שוין זיין דאס, וואס איך וועל מיט אזעלכע טהייערע אורחים אָפּרעכטען דיא סעודה גאנץ פרעהליך, יודעשליך. וויין און נאך אנדערע משקה: ווישניק, מאלינים, האב איך גענוג. פאר נויט וועט מען קענען געהמען א פּאָר פלעשליך פונ'ם פסח'דיגען. און איהר, ר' יוד, טהוט ער א זאָג צו ...עם אין דער טשומערקע, איהר זענט דאָך א בעל־העגלה און וועט זיך מסתמא ...ון א גוטען טרינק בראנפען נישט אָפּזאָגען. בראנפען האב איך נאר אין ...גנטים.

— בראנפין!... וואס בראנפין?... רופט זיך אָפּ יענער מיט דער רויטער נאָז, אונטערקומענדיג נעהנטער. אויף בראנפין בין איך א מבין, איינער טאקי אין דער וועלט.

— זעהר אָנגעלייגט! דאס האב איך אין אייער פּנים ארויסגעזעהען טאקי באלד, זאָגט ר' שמעלקע צו דער רויטער נאָז. איהר זענט מיר זעהר קענטליך... זענט איהר נישט יענער ברענענדיגער חסיד, מיט וועלכען מיר האבען א מאל אין איינעם יום־טוב געהאלטען ביים אלטען, זאָל מאריך ימים זיין? יא, איהר זענט אויף בראנפין א מבין, א גרויסער מבין, וויא איך בין א יוד!... איהר פארשטעהט דאָך מיך, וואס מיט דעם וואָרט „מ ב י ן" איך מיין. דעם ע נ י ן פון בראנפין, וואָהין דאס נעהט . . . דער ברען, וואס דרינען שטעקט, נישט גלאט פּשוט אזוי זיך... דאס פארשטעהען נאָר מיר, אזעלבע וויא איהר, ברענענדיגע, פייערדיגע יודען. . .

ר' שמעלקע האט געפיהרט זיינע געסט אין שול אריין און מען האט דאָרט געדאווענט מעריב. איינער פון די אלטעטשקע האט געלייענט די מגילה מיט א זיס קול, נאָר מחיה. ביים לייענען: וויא המן הרשע איז דערהויבט געוואָרען, וויא איהם גלוסט זיך דורך פאלשע מסירות און בלבולים אויסהרג'ענען אלע יודען, איז דער שפּיצאָסטער ספּאָדיק אונטערגעשפּרונגען און פאר בעס געמאכט אזא קולאק, אז ר' שמעלקע איז פארציטערט געוואָרען. ער האט א חאפּ געטהאָן געשווינד דאָרט א שטעקען פון די לאנגע חופּה־שטעקענס און דערמיט מיט דעם גאנצען כח געשלאָגען המן הרשע איבער די טרעפּליך פּת'ם בעל־מימר, איהם דעם טויט געמאכט, און אז צום סוף האט געהאלטען אין דער מגילה בייא המ'ס מפּלה, האט דער ספּאָדיק געשריגט, געלויכטען, געשפּרונגען און געטאנצט פאר שמחה. די אלטעטשקע האבען זיך אונטערגעהעטשקעט און געזונגען „ש ו ש נ ת י ע ק ב" מיט א זיס ניגונדיל. די נאָז מיט ווייטפּערליך האט זיך נישט געקענט איינ־האלטען און א זאָג געטהאָן: וואס טויג מיר די מעשיות, איך וואָלט פון אלע שמחות שוין געוואָלט דערלעבען געהמען אביסיל בראנפין, טאקי דאָ באלד אויפ'ן אָרט. — דאָ האט זיך אויך צוהיצט אונזער ר' שמעלקע, איז געשווינד צוגעלאָפען צום שמש שאפּקעלע, ארויסדערטאפּט פון דאָרט א פלעשיל בראנפין, שליש, מיט עטליכע קעלישקעליך און געמאכט מיט די פארשויגען לחיים. דער שמש אליין איז דערנסטמאָל נישט געווען, ווארום אין דעם כתב מיט איהם איז געשטאנען בפירוש אריינגעשריבען א פונקט, אז חנוכה און פורים האט ער, וויא אנדערע, דאס רעכט ארומצוגעהען אין די הייזער — אין ג ל ו פּ ס ק. אויך איז דאָרט געשטאנען א

פונקט, אז נאָר ער אליין האט דאס רעכט מאַכען אין קלייזעל א מין שיינקעל און שיינקען דאָרט א גאַנץ יאָהר בראַנפּין. דערבייא האַלטען דאָרט אויף צום פאַר־בייסען רעטשענע קיכליך, אייער־ביינעל וכדומה אַזעלכע זאַכען, אויף וועלכע מען מאַכט א ברכה בורא מיני מזונות און מען בעדאַרף זיך דערצו נישט וואשען.

דיא גאַנצע נאַכט האט זיך ר' שמעלקע משמח געווען מיט דיא דרייא פאַר־שוינען. אויף מאָרגען אין דער פריה זיינען זייא אַלע געגאַנגען אין וואַסער, נאָר דיא גאָז האט נישט געוואָלט געהען. ניין, ניין, האט זיא געזאָגט, פע, איך האב פיינט וואַסער. קומט, האט ר' שמעלקע צו דער גאָז געמאַכט, קומט, נישקשה, אונזער מקוה־וואַסער איז געדיכט, מען קען זיא שניידען מיט א מעסער... בשעת לייענען דיא מגילה אין דער שול האט דער ספּאָדיק און דיא אַלטעטשקע געטהאָן דאס איינענע, וואס געכטען. נאך דעם דאַווענען האט מען זיך געזעצט עסען און טרינקען. נאך דעם עסען האט מען זיך גענומען מקיים זיין משלוח מנות, נאך דעם משלוח מנות האט מען געמאַכט ברכה און געגעסען המנ־קרעפּליך, המנ־טעשליך, מאָהנדליך און געטרונקען ווישניק. נאך דעם ברכה־מאַכען האט מען זיך ווייטער געזעצט עסען און טרינקען, מקיים זיין דיא סעודה, מען האט געגעסען, געטרונקען, מקיים געווען, געשיכור'ט, אויף וואס דיא וועלט שטעהט. דיא גאָז האט געטרונקען מעהר פון איטליכען. איידער איינער האט אויסגעטרונקען איין כוסה, האט דיא גאָז אויס־געטרונקען צעהן, געגאָסען וויא אויפ'ן שטיין. בקיצור, מען האט אזוי פיעל מקיים געווען, געטרונקען, געשיכור'ט, אז דער קאַבצאַנסקער עולם איז אויף מאָרגען נאך שושן־פּורים צוריק געקומען פון גלופּסק, האט מען געטראָפען ר' שמעלקען נאך טויט־שכור. אז ר' שמעלקע האט זיך אויפגעכאַפּט, איז ער געווען וויא א דולער פאַר גרויס וואונדער: דיא פאַרשוינען זיינען עפּיס וויא אויסגעטריקענט געוואָרען, אין שטוב איז עפּיס איין איבערקעהרעניש, קיין זאך נישט אויף זיין אָרט, וואס ער זוכט איז נישטאָ, וואס ער בעדאַרף איז וויא אין וואַסער אריין. ס'איז איהם א גרויס וואונדער, גאר ניט צום פאַרשטעהען!...

דער אַלטער, זכרונו לברכה, האט שפּעטער מגלה געווען דעם סוד זיינע מקורבים, דיא מקורבים דערנאָך זייערע מקורבים און אזוי איז עס געגאַנגען פון איין אויער אין דעם אַנדערען, ביז דאס איז בעקאַנט געוואָרען דער גאַנצער וועלט. יענע פאַרשוינען זיינען געווען דיא גוטע בגופיאָ, נאר דאס גוטע פעקיל!.... דיא דרייא אַלטעטשקע זיינען עס געווען דיא אָבות; דער חאַלאַט און היכען

שפיצאסטען ספאָדיק — מ ר ד כ י, אָנגעטהאָן בגדי מלכות; דיא טשומטערקע — אל י ה ו ה נ ב י א; דיא נאָז מיט ווייספערליך— דער בעריהמטער שכור ל ו ט, וואָס שלעפט זיך נאָך דעם פעטער א ב ר ה ם א ב י נ ו; דיא דרייא טערקען מיט פליטערליך און פארטיכליך—מתתיהו כהן גדול מיט צווייא קינדער, אָנגעטהאָן אין חושן ואפוד. דער אַלטער האט געזאגט, אז איידער דיא גאנצע קאָמפּאניע איז געגאנגען צו ר' שמעלקען, האט זיא פריהער זיך געלאָזט מעלדען און בייא איהם גענומען רשות, ווארום ר' שמעלקע איז דאָך זיין חסיד און ק א ב צ א נ ס ק געהער צו איהם. דאס הייסט, געהערען איינגעמליך געהער זיא צו א פריין, נאָר דעם גראָשען מאכט ער. . . דאס הייסט, דער פריץ האלט דיא קיה פאר דיא הערנער און ער להבדיל מ ע ל ק ט. . . ר' שמעלקע האט אָנגעהויבען פון יענעם יאָהר מצליח זיין. סעריל זיין דריט ווייב, נאָך נאר א יונענד, א לעבעדינס, א ברענענדיגס, וואס ער האט זיא גענומען נאָר פאר א בעל־הבית׳טע אין שטוב אריין, האט מאקי אין ניין חדשים ארום נאָך דער מעשה, וואס איז געשעהען, געהאט חנוכה צייט א יונגעל. דאס איז ר' מרדכילע־מתות (אזוי האט דער אלטער געהייסען איהם א נאמען געבען נאָך מרדכי הצדיק און מתתיהו החשמונאי). פון דעם ר' מרדכילע־מתות איז ארויסגעקומען ר' יעקב־אליה, היינטיגען ר' יודעל קאבצאנסקערס א פאטער. — קאבצאנסק נעהמט זיך שטארק איבער מיט דער דאָזיגער מעשה. סטייטש דאָרט בייא איהר זיינען געווען אזעלכע פארשוינען! ווער שמיעסט ר' י ו ד ע ל, דער איז נאר בייא זיך פארריסען, שטאָלץ וויא א רוח. א קאטאָוועס עפּיס, זיין זיידע האט ארויסגעטרונקען א קעלער וויין, געשיכור'ט מיט לוט'ן... און מחום דערפאר גרויסע שידוכים.

אז הערשעלע האט דערנאָך דיא דאָזיגע מעשה איבערגעדערצעהלט דיא יונגליך, איז זיא איטליכען שטארק געפעלען. עטליכע יונגליך האבען נאָך עדות געזאגט און זיך געשוואוירען, וויא זייא זיינען יודישע קינדער, זייא זאָלען אזוי הערען שופר של משיח, וויא זייא האבען עס אליין מיט זייערע אויערען געהערט פון זייערע מאמעס דערצעהלען—און אלע האבען געגלויבט, אז דאס איז אמת. צווייא יונגליך האבען זיך געשפארט איבער לוט'ס נאָז, איינער שרייעט, ניין! אזוי האט מיין מאמע געזאגט: רויט, אָהן ווייספערליך. און דער אנדערער שרייעט אקעגען: ניין, ניין, מיט ווייספערליך! מיין מאמע ווייסט בעסער, ער זאגט מיט ווייספערליך! עס ווערט א קריעג איבער דיא מאמעס, וועמעס מאמע ווייסט בעסער, איינער דעם אנדערען נים איז מאמען אריין. יונגליך מישען זיך אריין, עס ווערט א גע־שרייא: ווייספערליך, נישט ווייספערליך! גלייך וויא עס וואָלט זיך געהאנדעלט

איבער זעהר א וויכטיגע זאך, שטארק נוגע אין לעבען אריין, אזוי וויכטיג א שטייגער, וויא י ע נ ע זאכען, איבער וועלכע אונזערע געלעהרטעסטע האמפערען זיך א מאָל אין זייערע ספרים . . . מען חאפט זיך צוליעב דער נאָז אָן פאר דיא נעז, מען גיט זיך צוליעב דיא טאטעס אין טאטען אריין. הערשעלע איז אויך טרוקען נישט ארויס און געלייזט א דראפ אויף דער נאָז צוליעב דעם כבוד פון זיין טאטען, פאר וועלכען ער האט זיך מ ו ס ר נ פ ש געווען... ביא דעם טאטען אָבער איז דאס נישט אָנגעלייגט געווען און ער האט דעם ג ע ט ר י י ע ן זוהן פאר דעם דראפ א ו י ף ק י ד ו ש ה ש ם גוט טאקי אויסגעשייגעצט אזוי: פע, דיינע מיאוסע נייגנ!.... אלץ דיינע מעשיות, דיינע נארעשע, יונגעלשע מעשיות! . . .

ח.

דער דלות האט אין ק א ב צ א נ ס ק געשווישטעט גאר א שרעק און דיא יודישע קינדער דאָרט זיינען געזעסען מיט פארלייגטע הענד, גארנישט צו טהאָן — און גארנישט טאקי צו קענען געביך טהאָן — וויא דעם דלות ארויסצוטרייבען. מען פלעגט, צונויפקומענדיג זיך אין איינעם, אין בית־מדרש אונטער׳ן אויווען, נאָר אלץ אָצען און קרעכצען: נישט דיא וועלט, וואס א מאל, נישט דאס, וואס פאר־צייטען!... א מאל איז געווען טע־טע־טע! און היינט — עט... וואס א מאל איז געווען א ז ו י, איז היינט גאר א ז ו י... דאס איינגע, דאכט זיך אין פלונק, און פאָרט א גרויסע נפקא־מיניה. פארצייטענס זיינען מענשען געווען מענשען, יודען — יודען און געשעפטען — געשעפטען... און היינט מישטעהנס־געזאָגט, וואס? .. ביים אויסלאָזען דעם „וואָס?“ האט מען געוועהנטליך געקוקט איינער דעם אנדערען אין דיא אויגען אריין, שווייגענדיג שטיל, און געוואַרט הערען א תירוץ אויף דער קשיא „וואס“? — איינער האט געקראצט, געריבען דעם שטערען, געטראכט און האט דערנאך געפּעפנט דאס מויל און — א געניץ געטהאָן. דער אנדערער האט, אָנ־געהמענדיג זיך ביים בערדיל מיט א צונעמאכט איינגעל, א מאך געגעבען מיט דער האנד און עפּיס וויא פאר זיך געבעקעט: עט... וויים־איך!.. יענער האט, אויפ־הייבענדיג זיך פונ׳ם אָרט, אָנגעשפּארט ביידע הענט מיט אויסגעשפרייטע פינגער אויפ׳ן שטענדער, זיך צושאָקעלט און געמאכט: איך וועל אייך דערצעהלען, הערט איהר, היינט איז טאקי נאָר, פארשטעהט איהר מיך, משיח צייט. — מיט דעם ענטפער זיינען געוועהנטליך אלע צופריעדען געווען. איטליכען צופלאקערען זיך

דערבייא דיא אויגען און מען טהוט זיך א נעהם צום שמיעס וועגען דעם דאָזיגען ענין. אָנגעהויבען האט זיך עס שטענדיג דערמיט, אז דאס היינטיגע זעקס־טויזענדיגע יאָהר איז נאָטס פריימיג, נאך דעם חשבון איז אצינד ערב שבת נאך האלבען טאָג און שוין דאָ אלע סימנים, אז משיח געהט, משיח וועט באלד קומען: דיא טויערען פון פרנסה זיינען צוגעשלאָסען, אין קעשעניע נישטאָ קיין פרוטה; ארץ־פיאסקע עזות פנימער זיינען היינט צווישען יודען שרעקליך פיעל; יונגליך האלטען זיך פאר גרויסע לייט, פריצים; א דיק, זאט בייכיל מיינט, אז אלע חכמות — א כפרה פאר זיינס א בויך סברא... צרות און גזורות קומען מיט איטליכען טאָג און עס שמעקט שוין מיט דער מלחמה פון גוג־מגוג. איבער גוג־מגוג לייגט מען אנידער א ברייטען שמיעס, עס פאלען איבער איהם אלערלייא דעות. איינער טהוט א נעהם דעם בעקאנטען ספר „אבקת רוכל", טיטשעט מיט דעם פינגער און לייענט הויך פאר אלע דעם זיבעטען צייכען דאָרט, אזוי:

„האות השביעי, דער זיבעטער צייכען, הקדוש־ברוך־הוא וועזט דער וועלט א מופת. מען זאגט, אין רוים איז דאָ א מירמעלשטיין, וואָס זעהט אוים וויא א בילד־שיינע נקבה, א מכוערת, און דאס איז גאָטס ארבייט, ער אליין האט זיא אזוי בעשאפען. קומען דיא רשעים צו דער מירמעלשטיינענער יפהפה, ומחממין אותה ושוכבים אצלה, און מאכען מיט איהר קוצעניר־מוצעניו. זיא ווערט מעברת, והיא מתבקעת, און סעקט א קינד מיט דעם נאמען ארמילו"ס דער שטן, וועלכען דיא אומות רופען אנטיקריישטו. ער איז אומנעלומפערט גרויס: צוועלף איילען לאנג און צוועלף איילען ברייט. דיא אויגען רוים, האר — גאָלד געפארבט מיט גרינע פיאטעס און צווייא האלדאָק־נאקענס. דער דאָזיגער מין פארשוין גיט זיך עס אוים דער וועלט פאר משיח'ן, געהט און נעהמט איין מדינות. באותה שעה, דערנסטמאָל יקום נחמיה בן־חושיאל, שטעלט זיך איהם אקעגען נחמיה דער זוהן פון חושיאל (דאס איז משיח בן יוסף!) מיט דרייסיג טויזענט גבורים פונ'ם שבט אפרים און אין דער דאָזיגער מלחמה ווערט נחמיה בן־חושיאל דערהרג'עט, און אזוי געהט שלים־שלימזל ביז דעם אכטען צייכען. — האות השמיני יעמוד מיכאל, וועט אויפשטעהען דער מלאך מיכאל און בלאָזען שופר, דרייא תקיעות. בייא דער ערשטער תקיעה ווייזט זיך משיח בן־דוד מיט אליהו הנביא, פארנעהמט דיא צדיקים און נאך יודען צונויפגעקאָפּענע, וואס בלאָנקען זיך ארום אין דער מדבר און פיהרט זייא קיין ירושלים. גאָט רעגענט מיט פייער און שוועבעל און האָגעל און דערהרג'עט ארמילו"ס הרשע. בייא דער צווייטער תקיעה, אין דעם ניינטען צייכען, שטעהען דיא טויטע אויף לעבעדיג פון דיא קברים.

משיח בן־דוד לאָזט זיך אוועק צונויפנעהמען דיא איבעריגע יודען אין אלע עקען וועלט. פריצים טראָגען דיא יודעליך אויף דיא פּלייצעס און ברייננען זייא א מתנה צו גאָט, קיין ארץ־ישראל... בייא דער דריטער תקיעה, אין דעם צעהנטען צייכען ענטפּלעקען זיך דיא עשרת השבטים מיט דיא בני משה, רויטע יודעליך, נאר אָהן א צאָהל. יודעליך לעבען, זיצען זיך אין הויכע ספּאָדקעס אויף דיא קעפּ מיט פאר־לייגטע הענד, קוקען און האבען הנאָה פון דער לויטערער שכינה...“

ק א ב צ א נ ס ק ע ר יודען שמעלצען זיך, הערענדיג לעבין אויוועז, עס צר שפּיעלען זיך זייא דיא געבליטען, ווערען בייא זיך שטארק, זיינען גרייט צו נעהמען פּילענבוינענס און לויפען אין דער מלחמה . . . מען פארגעסט אויף נישט דיא גרויסע סעודה פונ׳ם לויתן און דעם שור הבר מיט דעם יין המשומר. רבה בר בר חנאָ׳ס פעטע נענזליך, פון וועלכע עס רינט שמאלץ, ווערען אויפגעגעבען צום בריליאנטענעם טיש אויף גין־גאָלדענע־פּאָלימעשקעס. צדיקים עסען, טרינקען און לעקען דיא פינגער. — מיינע הונגעריגע ק א ב צ א נ ס ק ע ר יודען בעלעקען זיך, עס נעהט זייא איבער דיא סמאהע, מען הערט, וויא עס בורטשעט זייא אינוועניג אין בויך און זייא קראַטצען, קראַטצען זיך נעביך . . . מען לייגט אוועק פאר צרות דעם לויתן און מען נעהמט זיך לעת־עתה צו דער פּאָליטיקע, צו דעם גאנצען ענין פון טכסיסי מלחמה, אין וועלכען זייא האלטען זיך פאר גרויסע בריות און טהוען דרינען אויף פשטליך גאנץ שכל־דיג. דיא גאנצע לאנד־קארטע איז בייא זייא אויסגעמאָהלט אויף דער האנד. און בשעת בעריל מיט זיין קאָמפּאניע שטעלען אוים אויף דער דאָלאָניע קירה׳ס חיל, אויף דיא פינגער דעם תוגרס, צווישען זייאביידע, אויף דעם קרהחיים, א ים, אָדער דעם פרוט און עס קעהרט זיך א וועלט, איז לייזער מיט זיין קאָמפּאניע שטארק בעשעפטיגט מיט דיא שרים זייערע דאָרט, אין הימעל, אויסווייזענדיג בפירוש פון רש״י, אז קיינער פון דיא מלכיות האט נישט דיא מפּלה דאָ אונטען, ביז עס פאלט נישט דער שר זיינער דאָרט אויבען. בעריל וויל שוין צומאכען דיא פינגער אזוי, אז דער תוגר זאָל אומקומען, אריינפאלען אין ים. — ניין, בערעלע! שרייעט איהם לייזער, אומזיסט דיין מיה, דוא עם־הארץ איינער! פאלען מוז נאָר דער שר של אדום, אזוי, גראָבער יונג, שטעהט געשריבען. אז מען ווייסט נישט, בעדארף מען שווייגען און זיך נישט מישען... בערעלען פאר־דריסט עס זעהר שטארק און וואס לייזער זאָל פון אצינד אָן נישט עפּיס זאָגען, שרייעט ער, איהם אויף צו להכעים, אלץ פארקעהרט. למשל, ווען דיא צייט איז געקומען איבערצוצעהלען דיא קאַסע פון געוויסע נגידים און לייזער האט זיך גענומען געשמאַק צום עסק, האט געשאַצט על פּי יושר ר׳ איצע ג ל ו פ ס ק ע ר ס

פארמעגנען אין צווייא מיליאָן און ר׳ קלמן׳ס פארמעגנען נאָר אין אנדערטהאלבען מיליאָן קערבליך, איז בערלען אויסגעקומען צו שאטצען דווקא פארקעהרט, נישט אזוי וועלען טרעפען דערמיט ר׳ קלמנ׳ען, וויא לייזערען, און דערפאַר איז א מאל ארויס מיאוסע זאכען. א טהייל האבען געהאלטען מיט לייזערען, א טהייל מיט בערלען. מען האט זיך געדונגען, געהאמפערט, געווערטעלט: וואס איז, עפּיס געלט־שמעלט? ! ישרנים פלעגען זיך אריינלייגען אין שלום אריין: פאָלגט אונז, גיט נאך בערלען אויף ר׳ קלמנ׳ען, וועט ער אייך נאָכגעבען אויף ר׳ איצען. — מה רעש? האט איינער געמאכט א פשרה: ר׳ איצע האט א מיליאָן זיבען הונדערט־פופציג־טויזענט און ר׳ קלמן אויך אזוי פיעל, א מיליאָן זיבען הונדערט־פופציג־טויזענט קערבליך. מיר דאכט זיך, ס׳איז גאנץ אָרענטליך,ביידע צדדים קענען צו־פריעדען זיין. לייזער און בעריל באדארפען שטעלען משקה, עס קומט פון זייא בראנפען. — קוילעט אונז דאָ פאר א גראָשען, שרייט לייזער מיט בערלען אין איין אָטהעם, מיר האבען אָסור נישט קיין פרוטה. — עס, האט מען געענטפערט, נישקשה, דער שמש וועט באָרגען, גיט איהם נאָר א משכון...

אז פלעגט קומען צו רייד פון ר׳ יודעל ק א ב צ א נ ס ק ע ר, האט איטליכער געמאכט א מינע מיט איין ערענסט פנים. אלע האבען געזאגט פה אחד, ער איז נישט אזוי רייך, וויא אָהן עין־הרע א מוצלח. נאָר פאר וואס איז ער נישט אזוי רייך, וויא א מוצלח? אָט דרינען האבען זיך געטהיילט דיא מיינונגען. א טהייל האבען געזאָגט, אז אליהו הנביא האט דענסטמאָל, דענסטמאָל געשיקט דעם ציידען ר׳ שמעלקין משלוח־מנות א יערכען בייטעלע מיט א פעניגיל, פון דעם בייטעלע לאָזט זיך קיינמאל נישט אויס, אין איהם איז שטענדיג דאָ נאָר אזוי פיעל געלד, וויפיעל עס קען אריין, נישט מעהר, נישט ווייניגער. ווידער א טהייל האבען געזאָגט: ניין, אליהו הנביא האט געשיקט משלוח מנות ר׳ שמעלקין נאָר א ווינש־פינגעריל מיט דעם שם המפורש. ער האט אָבער אָנגעזאגט, ער זאָל ווינשען נאָר אזוי פיעל צו האבען, וויפיעל ער בעדארף. — עס! האבען יענע מיט א קנייטשעל געמאכט, עס און נאך א מאל טאקי עס! . . . ווען אפילו אזוי — וואָלט דאך ר׳ שמעלקע ביים ווינשעניש מיט דעם ווינשפינגעריל, אז עס האלט שוין ביים ווינשען, געקענט ווינשען, אליהו הנביא זאָל איהם ווינשען, אז ער זאָל מעגען ווינשען, וויפיעל ער ווינשט זיך צרווינשען !... אוי, אוי, מיר זאָלען עס נאָר האבען ווינשפינגערליך, וויסען מיר שוין, וואס עס וואָלט געווען ! . . . אָח־ח־חאָ ! האט מען געקרעכצט, שלעכט ארום און ארום. איין מיטעל טאקי נאָר א ווינשפינגעריל. וואס זאָלען מיר טהאָן? אויס פרנסות. חאָטש צערייס זיך, שונא ציון, וועט דיר נאָר נישט

העלפען... היינטיגע צייטען צו לעבען, וויא ס'איז צו דערהאלטען דיא נשמה, בעד דארף מען האבען ריינע נסים...

ט.

אונטער הערשעלע, וואס האט שוין געוואוסט נעביך דעם טעם פון נויט, וואס דאס יונגע בלוט זיינס איז נאך געווען זודיג־הייס, וואס דיא דערקוועטשטע נשמה זיינע, אזוי פריה פאר דער צייט, האט זיך, וויא א געפאנגען פייגעלע אין דעם שטייניל, געשלאגען נעביך ארויסרייסען זיך פון דער קלעהם אין דער פרייער וועלט — ער, הערשעלע, האט זיך אנגעהאפט אין דעם ווינשפינגעריל מיט אלע זיינע געדאנקען און עס גענומען אויף זיינע כלים. חלעבין, רבוני של עולם, האט ער בייא זיך געטראכט, פאר וואס זאלען טאקי נאר אהן קאטאוועס, יודען נעביך נישט האבען אזעלכע מיני ווינשפינגערליך? פאר וואס א מאל, אז ס'איז געווען דיין גוטער ווילען, האסט־דוא דיינע קינדער ישראל געגעבען מן אין דער מדבר, פיינעכיך, טויבען זיינען זייא געפלויגען אין מויל אריין און פון א שטיין האט זייא געפלייצט וואסער אויף צו טרינקען! לאז זיך דאכטען, אז היינט זיינען יודען אויף אין דער מדבר צווישען שלאנגען, עקדישען און דעם פיפערנאטער. — אך, וויא שיין זיין קינדערשער שכל האט איהם אויסגעמאהלט אזא פינגעריל, וואס אז מען זאגט: „פינגעריל, פינגעריל! איך ווינש דאס, איך ווינש יענס,“ האט מען דאס, וועלכעס מען ווינשט, נאר אהן מיה, אהן קאפדארעניש. א תענוג חלעבין! אין מעשה־ביכליך האט ער בעגעגענט זעהר פיעל וואונדערליכע זאכען, וואס זיינען גע־שעהען אויף דער וועלט דורך צויבער, דורך שמות און ווינשפינגערליך. ער האט געלייענט א־שטיינער, וויא איינער איז א מאל געפלויגען רייטענדיג אויף א רוח איבער טהאלען און איבער בערג, איבער וועלדער, איבער פעלדער ביז ער איז גע־קומען ערגיץ אויף א קעמפע. אויף דער קעמפע שטעהט א בריליאנטענער שלאס, א פאלאץ מיט הונדערטער חדרים. אריינקומענדיג אין פאלאץ, זעהט ער: גילדענע טישען זיינען געגרייט מיט דיא טהייערסטע קרעדענצין און מען זעהט נישט קיין לע־בעדיגע מענשען. נעהמט דעם בחור ארויס זיין ווינשפינגעריל און מאכט: פינגעריל, פינגעריל! איך וויל עסען, איך וויל טרינקען. דאס וויל איך, יענס וויל איך, וויל, וויל און וויל. — קומען עס אריין באלד פרינצעסענס, בת־מלכות, איינע פון דער אנדערער שעהנער, גאר מחיה, איינגעטונקט אין פעריל, אין דימאנטען, אין גאָלד, אין זילבער און טהוען זיך א נעהם צום בחור. עס טהוט פלמאלים א זעטץ א

שארפע קאפעקע, מען פיהרט דעם בחור לעבעדיג מיט א מארש אין א מיטעל־שטיינענער באָד, וואו ער גלייכט זיך אויס דיאביינער. דערנאָך הויבט זיך אָן א מאָהלצייט מיט גילדענע יויך, מיט דעם טהייערסטען ראָזינקעס ווײַן. מיינער איז נישט פויל, עסט, טרינקט, טהוט זיך וואויל. אזוי געהט עס ווייטער, ווייטער און ווייטער... דאס ווינשפינגעריל איז איהם וויא א טשוואק געזעסען שטייף אין קאָפּ, שטענדיג ווענען דעם אלץ געטראכט און איז איהם אין שלאָף אפילו פונ׳ם זינען נישט ארויס. דאס וואס א ווינשפינגעריל איז דאָ, איז דאָך א געוויסע זאך און ער האט דרינען היילינ געגלויבט, ווארום אזוינס האט ער דאָך געהערט אויף פון זיין מאמען. א מאמע ווייסט... סטייטש, פון וואנען האט ער דען געהערט יענע אלע מעשיות פון יענער וועלט, פון אלסדינג, וואס קאָכט זיך אין גיהנום, אין גן־עדן, פון מלאכים, בעלי־שמות, מכשפים, שדים און רוחות, ווען נישט מאקי פונ׳ם מאמען. היינט ווען ער זאָל נישט געוועזן גלויבען אין: „גרונט“ אריין, אין דעם „אני מאמין, אז א מאמע ווייסט“ וואס־זשע וואָלט געוואָרען חלילה פון זיין ביסעל יודעשקייט ? ! . . .

כל־זמן הערשעלע איז נאך געוועזן א יונגעל, פלעגט ער אלץ טראכטען, אז ווען ער זאָל נאָר האבען א ווינשפינגעריל, וואלט ער זיך געווונישען א ווארעמע, פרישע בולקע מיט א ראָסעלפלייש און א פעטען קונעל גאר אין מיטען דער וואָך, ווייל דענסטמאל פלעגט ער זעהר אָפט ליידען הונגער, נישט פאר יודען געדאכט, און קיין בעסערס פון אזעלכע מאכלים איז דאָך אויף דער גאנצער וועלט מעהר שוין נישטאָ. אויך וואָלט ער געווינשען, אז אלע מלמדים און חדרים זאָלען, אין־איינעם מיט דיא סידורים מאקי, פארשווינדען ווערען מיט דעם רויך, עס זאָל פון זייא מאקי, רבוני של עולם, קיין זכר נישט בלייבען, ווייל אָנקוקען האט ער נישט גע־קענט דעם חדר און דעם מלמד זיינעם, דעם רוצח. פון דער מוזיקע וואָלט ער זיך געווינשען א גוטען שופר־בלאָזער און א קאטערינשטשיק, ווארום קיין אנדערע מוזיקע, חוץ א שופר א גאנץ חודש אלול און א קאטערינקע, וואס איז אויף עטליכע מעג פארוואָרפען געוואָרען א מאל אין זיין שטעדטיל, האט ער נישט געהערט. — שפעטער, אז ער איז עלטער געוואָרען און אָנגעהויבען צו פיהלען אנדערע מיני בע־דערפענישען, האט ער אויך געהאט אנדערע מיני ווינשעניש. דענסטמאָל וואָלט ער זיך געווינשען א בת־מלכה, א פרינצעסין, א שטוב מיט א בעל־הבתיש׳קייט, עטליכע צינען מיט א צווייא דרייא בהמות.

דיא בת־מלכה האט אונזער הערשעלען זיך דענסטמאָהל געמאָהלט אין דער געשטאלט פון ביילען, א יאָדערדיג מיידיל, א דיקס, קורץ געוואקסען מיט

רוּיטע, פולע באַקען, א פאַרריסען נעזיל און שוואַרצליכע־ברענענדיגע אויגען. איהר מאַמע בן־ציון צביה׳ס — א גלעזער און רערבייא מאַכט שוין אויך א שטיקעל אַרכיטעקטער, נישט אזא מייסטער מיט דער האַק, וויא א מבין — האָט געהאַט זיין אייגענע שטוב, דיא דריטע פון הערשעלעס טאַטענס הויז, און וויא דער שטייגער אין יודישע שטעדטליך, איז א נאָהענטער שכן אַיין אייגענער מענש, נעהער צו דער משפחה און מאַכט אוים מעהר וויא א לייבליכער קרוב אין דיא גרויסע שטעדט. קליינשטעדטילדיגע שכנים וויסען איינער ביים אַנדערען א מינדסטע זאַך, וואס מען רעדט, וואס מען קאָכט וואַרמעס, איטליכס פּיטצעלע, וואס טהוט זיך אין שטוב. איינער דעם אַנדערען קוקט־נאָך, צאַטעוועט וויא א שפּיאָן. מען קריגט זיך, זידעלט זיך און מען בעט זיך איבער, ווידער אויף דאס־נייא צוקריגען זיך. שכנות קריכען איינע צו דער אַנדער נאָך א קויל פייער, לייען א האַקמעסער, א ריבאייזען, א כשר־שטיין, א פאַרעווען טאָפּ, א ווייקשעפּיל און איין איי אויף חלה שמירען. האַלטען זיך איין עצה, אויף וויפיעל איינגליך אָנצר־הויבען דיא פּיאַטע, ווען אָפּצולאָזען און פאַרשליסען דעם זאָק. פאַרהערען זיך אין איינגעמאַכטס־פּרעגלען פון אַנרעסען, אין אויספּלעכטען דעם פּורים־קוילעטש און אָפּצוויקלען דיא קישעלעך. טראָגען איינע צו דיא אַנדערע ווייזען אויף חידושים דעם המנטאַש אויף פּורים, דעם קניש און דעם פיינקוכען אויף שבועות; איינע ווינשט דער אַנדערער: דערלעבט איבער א יאָהר אין פיעל גוטס מיט דעם מאַן און דיא קינדער! טראַכטענדיג א מאָל אין האַרצען: פּוקע זיך, שלימזלניצע, נעהמען זאָל דיך דער רוח! ... הערשעלעס מאַמע און ביילעס האבען געלעבט צווישען זיך וויא נאָהענטע שכנים, און הערשעלע אליין איז קינדוויים שטאַרק חבר געווען מיט ביילע׳ן: פלעגען לויפען, שפּילען זיך אין זשמורקעס מיט נאָך חברים און חבר׳טעס טאַנצען, שפּרינגען באָרפיסערהייט נאָך א רעגען אין דיא קאַליזשעס און זינגען ביידע, האַלטענדיג זיך בייא דיא הענטליך, דאס בעקאַנטע לידעל: „א זון מיט א רעגען, דיא כלה איז געלעגען. וואס האָט זיא געהאַט? א יונגעלע. וויא אַזוי האָט עס געהייסען? משה׳לע. וואו האָט מען עס געווינט? אין א ווינגעלע. וואו האָט מען עס בעגראָבען? אין א גריבעלע.“—ביילע פלעגט א מאָל אין שפּאַס אַנשטאַט משה׳לע זאָגען: „הערשעלע“, און הערשעלע פון זיין זייט האָט אַנשטאַט „דיא כלה“ געזאָגט אויף קאַטאָוועס: „ביילעניו“ .... ביילע פלעגט קענען דער־צעהלען מעשיות פון גזלנים, מכשפים, מכשפה׳טעס און פון א רב מיט א רביצין. הערשעלע פלעגט אויסהערען איהרע מעשיות, קוקענדיג איהר אין מויל אריין מיט גרויס פאַרגניגען און נאַרישקייט. — ביילע איז פאַר איהם געווען דאס אייגענע וואס

פייטיג, מאַטיל און נאך אנדערע חברים. נאָר שפּעטער אביסיל, אז הערשעלע איז שוין א גמרא־יונגעל, הויבט ער פּלוצלים, פון דער העכער תוית, אָן פאר איהר זיך צו שעהמען, אליין נישט רעכט צו־וויסען פאר וואָס, פאר ווען? גארנישט, גלאט אזוי, ער שעהמט זיך!... ער האט צו גלייכער צייט זיך געשעהמט, אויך טאקי שטארק חשק געהאט צו איהר, חאָטש פון־דערווייטענס אָנצוקוקען זיא. און ווען ס'איז אמאל אויסגעקומען צוגויפקומען זיך מיט איהר אין איינעם, פלעגט ער רויט ווערען און אראָפּלאָזען דיא אויגען. זיא האט אויף איהם קוקענדיג, אויך אָנגעהויבען זיך צו שעהמען אוןביידע האבען גע־זוכט איינער דעם אנדערען וויא מעגליך אויסצומיידען. נאָר וואס מעהר ער האט זיא אויסגעמידען, האט איהם אלץ מעהר דאס הארץ זיינס צו איהר געצויגען. איהר קול האט איהם ליעבליך געקלונגען אין דיא אויערען. איהרס א וואָרט פון־דער־ווייטענס איז איהם זיך צוגאנגען אין אלע אברים. קיין בעסערע, קיין שעהנערע פון איהר, האט זיך איהם געדאכט, איז אויף דער גאנצער וועלט נישטאָ. ער האט שוין געוואוסט דענסטמאָל פונ'ם לעהרנען, אז קוקען אויף איין אשה און טראכטען פון איהר, איז א גרויסע עבורה. נאָר ווייל ער האט עס געוואוסט, דעריבער טאקי האט זיך איהם ערשט געגלוסט; ווייל ער האט געלעהרענט, אז דאס איז איין עבורה, דעריבער טאקי האט עס איהם, וויא אויף צו להכעים, שטארק געצויגען דווקא אויףביילע'ן צו קוקען, און ווייל דאס איז געווען א געחאפּטער קוק בגנבה, נישט גאנץ פרייא, וויא פריהער, דעריבער האט ער טאקי עפּיס געטראכט... גע־טראכט און זיך געשעהמט. — אז הערשעלע האט, רייבענדיג זיך צווישען קאב־צאנסקער לייט, איבערגענומען בייא זייא דעם שטיינער פון ווינשען אין־איינעם מיט דער מעשה פונ'ם ווינשפינגעריל, האט ער זיך געווינשען א בת־מלכה, דאס הייסט — ביילען.

דאס ווינשעניש אין קאבצאנסק איז געוועהן איינע פון דיא גאנץ געוועהנטליכע בעשעפטיגונגען, צו אונטערהאלטען זיך און פארברייגען דערמיט אביסיל דיא צייט — א בעשעפטיגונג, וואס איז געקומען פונ'ם שטענדיגען ליידען מאנגעל אין דיא נייטיגסטע בעדערפעגנישין און פונ'ם ליידיג זיטצען אָהן פרנסה. אזוי לינט שוין בטבע פונ'ם מענשען: „דאס וואס געהט אָפּ, געהט נישט ארויס פונ'ם זין, מען באגיטיגט זיך חאָטש מיט דעם טראכטען דארין"... „האָפנונג און ווינשעניש איז דער נויטס מלאכה, דאס משוגע זיין איז פאר וואוילטיג און הצלחה." אזעלכע גרויסע בריות אין דעם ווינשען, וויא קאבצאנסקער יודען, זיינען נישטאָ אויף דער גאנצער וועלט: פרייע, ליידיגע צייט האבען זייא גענוג, און צרות

זיינען זייא, ברוך־השם, אויך נישט זשערנע, היינט וואָס־זשע איז דאָ פאר אזא ווינדער, אז אין דעם ענין הווינשעניש האבען זייא דערגרייכט אזא הויכע מדרגה מעהר פון אלע לייט אויף דער ערד! וואס נאָר עפּיס א שמיעס איז בייא דיא קאבצאנסקער באלד א ווינשעניש. לאָמיר אָנחאפּען למשל דאס א שטייגער; שמיעסענדיג פונ׳ם ים אוקיונוס קען זיך איינער פארגינען צרווינשען: אזוי פיל געלד זאָל איך האבען, וויפיל זאמד אויפ׳ן ברעג זיינעם ארום און ארום! — עט, מאכט דער צווייטער, דער גאנצער ים זאָל זיין טינט און איך זאָל האבען אזוי פיל, וויפיל מען וואָלט מיט דעם טינט געקענט אָפּחתמ׳נען טראטעס, איטליכע אויף טויזענט קערבליך!... און איך, ווינשט דער דריטער, אויפהייבענדיג מיט א זיפצעלע דיא אויגען צום הימעל: ביידע זאָלט איהר שטארבען, רבוני של עולם, און איך אליין זאָל אייך ירשה׳נען! . . . גוט צובריינגען פלעגט מען געוועהנטליך דיא זומערדיגע ליכטיגע אָווענטען. עס וועט גאנץ גענוג זיין אויסצומאָהלען דאָ א קארטינקע פון איין אָווענט אזעלכען:

אין דיא הייזער ברענט נישט קיין ליכט. טהיר און טויער זיינען אָפען. מען עסט וועטשערע פאר דער לבנה. נאך דער וועטשערע שיטען זיך, וויא דיא מורעשקעס, ארויס פון דיא הייזער: מאנסבילין אָהן קאפּאָטעס, אין דיא איינע טלית־קטנ׳ס, ווייבער צושפּילעט, נאָר אין דיא אונטערשטע קליידליך, קינדער אויסגעטהאָן האלב־נאקעט. שכנים א גאנצע קופּה לייגען זיך אויס אין דרויסען, יונג און אלט, קינד און קייט, אלע אין איינעם. גילדענע פאסען פון דער לבנה שלאָגען זיך דורך ערגיץ צווישען דעכליך, ציהען זיך איבער קעפּ, איבער פיס אין דער קופּה מענשען, קריכען ווייטער, ווייטער, טאנצענדיג אויף ווענט, אויף פליטען און ווייזען אָן דאָ א קאטץ, וואס דראפּעט זיך, גיסטערט אויף א דאך, דאָרט קיה אויסגעשטרעקט אויף דער גאס, מעלה־גרה׳ן, אונטערשמייסענדיג זיך פאמעליך מיט דיא ווידלען און קייכען, זיפצען מיט א חריפ, עפּיס וויא פונ׳ם בויך. — דיא ערשטע עטליכע מינוט איז איטליכער בעשעפטיגט מיט זיך, מען געניצט, סלוקערצט, מען טרייבט פלעה און מען קראצט זיך. ווייבער הויבען דערווייל אָן דעם שמיעס ווענגן דער היינטיגער וועטשערע, איטליכע מיט איהרס: בייא דער, זיינען דיא שטשיפּקעס בעטאמט געווען אזוי, אז דער מלכות האט עס געמענט עסען, בייא יענער איז דער ארבעס צוקאָכט געווען ווייך, וויא מארך, אז מען האט געלעקט דיא פינגער. איינע דערצעהלט דאס גרויסע גליק, וואס זיא האט געטראָפען: פאר א גראָשען האט זיא געהאנדעלט אין מארק א מציאה — א רעטיך גרויס, וויא דער קאפּ. פון וועלכען מען האט גענוג געגעסען אין דער פריה, אויך אצינד אויף

דער נאכט און ס'איז נאך איבערגעבליבען א היבשער שטיק אויף מאָרגען, מען זאָל לעבען און געזונט זיין! אלע רעדען הויך אויף אלערלייא דינע, קוויטשעדיגע קולות. דיא מאנען ברומען לעת־עתה אונטער, מישען זיך אריין נאָר, וויא פון יוצא וועגען, גלאַט אזוי מיט א וואָרט. זייא לייגען זיך דערנאך מיט דעם בויך ארויף און, פאר־קוקענדיג זיך אויף דעם אויסגעשטערענטען בלויען הימעל, נעהמט מען זיך געשמאק שמיעסין, וואס מהוט זיך אזוינס דאָרט אויבען. דיא לבנה ווייזט זיך אויפ'ן אָרט, וואו דער עולם ליגט; מען קוקט אין איהר אָן דיא ליכטיגע צורה פון יהושע און איטליכער מאכט: אוי, א נאָז מיט אויגען! . . . איציק און בעריל, וואס האלטען זיך פאר שטיקליך שטערענזעהער, חקרנים, טייטען מיט פינגער אויף דעם „אלף בית" פון דיא שטערען און האטפערען זיך וועגען דעם „תיו" און „חית". דער איבעריגער עולם מהוט צוליעב זייא ביידע. איטליכען פון דיא צווייא חקרנים, וואס טייטעלט איהם מיט א פינגער, נימט מען געדעכט, שווערענדיג זיך: יא, אמת טאקי, איך זעה, זעה, וויא איך בין א יוד! — אי, אי! צושרייעט זיך שטארק פארוואונדערט א יוד, עפּיס אזוי פיעל שטערען דאָרט, דאָרט איז דיא געפלעקטע, ווייסליכע פאסען, אָנגעזועצט וויא מאָהן! אזוי פיעל רענדליך ווינש איך מיר צו האבען. . . נעהמט שוין, נעהמט! מאכט דער אנדערער, איך לאָז פאר וועלוועלער, פאר איטליכס שטערענדיל א קאָפּיקע. עס געפינען זיך בעלנים אויף נאך וועלוועלער, צווייא, פינף, צעהן פאר א גראָשען, און בשעת יודען מאָרגעווען זיך דאָ אזוי, רעהגנען, צעהלען, לאָזען אראָפּ דיא מקחים און ווארפען דעם קורס פון דיא שטערען, זיצט דאָרט אין דער זייט איינער עפּיס א לץ, דרשה'ט און זאָגט גלייבע ווערטליך. דיא ווייבער ארום איהם שרייען קלאָמפּערשט; פע, נענוג! פארשטעקענדיג זיך דיא אויערען, הערען זיך אָבער זעהר גוט צו און קייכען פאר געלעכטער. . . קינדער זיצען אויף נישט ליידיג, קיטצלען זיך, דערלאנגען איינער דעם אנדערען א קקאפּ, א שנאָל אין דער נאָז הינטען ארום. דער פון דער נאָז מהוט א קוויטש, יענער פונ'ם שנאָל מאכט זיך צום תם, נעביך נאר א צדיק אין פעלץ און בייזערט זיך קלאָמפּערשט: שאַ, שאַ! מאמעס שעלטען דיא קינדער, בענומען זאָלען זייא הלוואי ווערען, און אגב מאקי זייא מכבד מיט א קניפּ. דיא מאטעס ווארפען אוועק דיא מאָרגעס און פאלען פלוצלים פונ'ם הימעל אראָפּ אויף דער ערד. דעם האט א זשוק זיך אריינגעפּלאָנטערט, אין באָרד, יענעם — אין דיא פּאות, דעם דריטען קריכט עפּיס אונטער'ן העמד דאָרט אויפ'ן רוקען. א רויטע קוה, א פרעסערען, פון וועלכער עס האט זיך אָפּגעטהאָן דער שלאָף, פארקריכט, ביים שמשיפען גראָז, אין דער זייט נאָס ביז צו דער גאנצער עדה יודען, דרעהט זיך צו זייא אויס מיט

דעם הינטען מחילה און פיהרט זיך עפּיס אויף פּע, נישט מיט דרך־ארץ. אַלע זידלען זיא מיאוס אָפּ, טרייבען זיא און שרייען: היידאַ! אין איין קול. זיא דרעהט זיך געשווינד אויס פון יודישע הענד און לויפט אהין אין איהר רוה אריין. דערפון שפּינט זיך עפּיס א לאַנגער שמיעס: ווענעמס קוה איז דאס? וויפיעל מילך גיט דיא קוה? וויפיעל איז דיא קוה ווערטה? „שאַ, וויפיעל, מיינט איהר, יודען!“ טהוט פלוצלים איינער א פרעג: „זאָל ווערטה זיין דיא גאַנצע ק א ב־צ א נ ס ק ע ר משערעדע, שוין מיט דיא ציגען אין־איינעם?“ איינער שאַצט עס אזוי פיעל, דער אַנדערער — אזוי פיעל, דער דריטער ווינשט זיך דאס צו האבען, וויפיעל ס'איז ווערטה מעהר. איטליכען בעזונדער חאַפּט אָן א ווינשעניש און מען ווינשט, ווינשט, ביז דיא צונג ווערט מיעד ריידענדיג און מען הערט פון־דער־ווייטענס, וויא איינער חראָפּעט שוין אָהן עין־הרע געשמאַק. דיא מאַנען טרייבען דיא ווייבער: קומט שלאָפען! דיא ווייבער מיט זייער חן קוויינקלען זיך קלאָמפּערשט: עס גלוסט זיך זייא גאָר ניט געהען אין בעט אריין און וואָלטען דיא גאַנצע נאַכט גערען דאָ, אין דרויסען, געשלאָפען. א יונג פאָר פאָלק געהט אוועק באַלד טאַקי, דיא איבעריגע מאַכען שיהות, דינגען זיך, ביז פון ערגיץ א ווינקעלע שפּרינגט ארויס פלוצלים א ציג, וועלכע א פאָר ווייסע־חברה'ניקעס האבען איבער־געשראָקען, אונטערגנבה'נענדיג זיך שטילערהייט צו איהר אויף דער פריזבע דאָרט; זייא נאָך איהר און זיא אין גרויס איילעניש, יאָגעניש, פּוטץ אריין צווישען דער קופּה יודען. עס ווערט א מהומה, א קאָכעניש, מען גיט זיך א הייב אויף גיך און, בטלנ'דיג חלומות, צולויפט מען זיך געשווינד, איינער נאָך דעם אַנדערען נישט צו זאָגען אפילו א ג ו ט ע נ א כ ט! —

י.

אז דיא הייליגע תורה זאָגט: „יששכר חמור, יששכר איז איין אייזעל, גרם, א ברייטביינינער, רובץ, וואס הויערט, בין המשפתים, צווישען דיא געמאַרקען“, ווען נאַכדעם, דאַכט זיך, קיינעם שוין נישט פריקרע זיין דאס פאַרגלייכעניש פון א יודיש בר־מצוה יונגעל צו א לאָשאַקיל ביים נעהמען עס צו דער ארבייט. — עס לויפט זיך א קליין לאָשאַקיל הינטער דעם וואָגען, וועלכען דיא גויסטע מאַמע זיינע, דיא שקאַפּע, שלעפּט נעביך, איינרייסענדיג זיך דאס געזונד און האַפּענדיג הינטער־ווייליכט א שמיטצעל, נאָדנישט, עס זאָל איהם דאס אָנהויבען צו ארען. עס לויפט זיך פרייא, יאָגט הענדום־פענדום, דרינגט מיט דיא פיסליך, טאַנצט, שפּרינגט

מאַך־האָך־תאָץ לעבעדיג פרעהליך, פאררייסענדיג דעם ווידעל און האט הנאת פגו׳ם לעבען. פלוצלים מהוט מען איהם אָן א ציימיל, מען שפאנט עס צו מיט א שטריקעל צו דער פאַרוואַגנעלטער מאמען. נעה בחור, נים מען איהם שטארק אָנ־צוהערעניש מיט דער בייטש, נעה בחור, אויפ׳ן דראַנזשיק! דאס הארץ רייסט קוקענדיג וויא יונגערהייט איז עס נעביך דערשלאָגען, וויא יונגערהייט נעהט עס בעטריבט, פאראומערט אין דעם שווערען יאָך. אין דער־ערד איז נעביך זיין קאָפּ, אז אָך און וועה צו זיינע יונגע יאָהרען!

אונזער הערשעלע ווערט בר־מצוה — א לאָשאקיל שוין מיט א ציימיל! זיין קעפּיל און זיין דאר־קינדערש הענטיל נעביך זיינען געבונדען, גע־וויקעלט שטייף מיט רימענס, רצועות. דאס ערשטע מאל מאכט ער דעם „לשם יחוד" מיט לייב און לעבען און אלע זיינע קרעפטען צו זיין פון היינט און משעבד, איינגעשפאנט אין דער עבודת הבורא...

„וארשתיך לי לעולם" און איך האב דיך פארקנאסט צו מיר אויף אייביג! זאָגט הערשעלע, ארומדרעהענדיג דיא רצועה אויפ׳ן פינגער. א צווייטען־מאל א דרעה און ווייטער „וארשתיך"! א דרימען דרעה און ווידער „וארשתיך לי באמונה" איך האב דיך פארקנאסט צו מיר מיט דעם גלויבען „וידעת את ה׳" און דוא זאָלסט וויסען וואס פאר א נאָט מיר האבען!...

— נענוג, הערשעלע, זיין א יונגעל! דערמאָהנען איהם אויף דיא עלטערען מיט א מוסר. אוים פרייא! שוין צייט צו זאָרגען, צייט אין זינען צו האבען עפּיס תכלית־זאכען... קום, לאָשאקיל, אויפ׳ן דראַנזשיק, קום שלעפּען דעם יאָך, קריעה רייסען אויף דעם שטיקעל ברויט, פארשווארצט ווערען מיט אונז אין איינעם!

צווייא מאל מזל־טוב דיר, קאבצאנסקער אָרעם בר־מצוה בתור׳ל!— מזל־טוב דיר מיט דעם „עול עבדה" מיט דעם יאָך פון עבודת הבורא! און מזל־טוב דיר אויך מיט דעם „עול דרך ארץ" מיט דעם יאָך פון דער ביטערער פרנסה אין דעם וויסטען לעבען! געזעגנען זיך אָפּ מיט דיינע יונגע יאָהרען — דוא ביסט געבונדען! האב מורא פרייא דעם קאָפּ אויפצו־הייבען — ס׳איז איין עבורה, מען מאָהר נישט!.. זאָרג, זיפץ, קרעכץ און לאָז דיר דארען, טריקענען דער מוח...

און אזוי וויא הערשעלע האט נעהאט א שיין קוויטשיק קול׳כען האט דער טאטע דרינגען געזוכט דעם תכלית, געוואָלט דערפון מאכען א פרנסה —

דאס זוהנדיל זאָל איהם אונטערהאַלטען ימים־נוראים דאָרט אין דעם גלופסקער קלייזזיל, וואו ער איז שוין היבשע עטליכע יאָהר כסדר געווען א בעל־תפלה. בר־מצוה איז הערשעלע געוואָרען נאך שבת־נחמו, פונקט טאקי אין דער צייט, ווען בעלי־תפלות הויבען אָן זיך צוגרייטען צום דאווגען, ווען זייא שטעלען די „כלי״, פריווען דעם האלז, פארהערען זיך אין שטייגער; ווען עס לאָזט זיך אין די אָוועגטען הערען, ווייט אויף דער גאס, שטיקליך פון דער ראש־השנה׳דיגער „שמונה־עשרה״ אויף וויינענדיגע, טרויעריגע נגונים.

נישט דער סאָלאָוויטשיק, דער זיסער וואלד־זינגער פאר א וועלט מענשען, נישט ער איז דער משורר פאר יודישע קינדער: נישט פאר זייא שפיעלט ער זיינע שיינע לידער וועסנע־צייט אין „ספירה״, אויפוועקענדיג דערמיט אין לייטישע הערצער געשמאקע געפיהלען פון ליעבשאפט — ניין! דעם יודענס סאָלאָווייטשיק איז דער בעל־תפלה, געפיהלען פון ליעבשאפט וועקט ער אין איהם אויף מיט דעם וואונדער־שיינעם „אתה זוכר״ און זיסע ליעבליכע ווערטער פון די הייליגע נביאים. דעם יודענס ליעבשאפט איז געטליך ריין, האט נישט, ווי גאָט, קיין בילד, קיין געשטאלט, ער ברענט, ער איז פארקאָכט, ציהעט זיך פאר גרויס חשק מיט אלע זיינע געדאנקען אהין, אהין — צו דער הייליגער שכינה דאָרט אין הימעל...

„כה אָמר ה׳!״ אזוי זאָגט גאָט, שרייעט אויס הויך אויף א קול דער בעל־תפלה: „זכרתי לך חסד נעוריך״, אוי געדיינק איך דיר, כנסת ישראל, דאס גוטס־קייט דיינס אין דער יונענד, אהבת כלולותיך, די ליעבשאפט דיינע בלה׳ווייס, לכתך אחרי במדבר, דיין שפאצירען־געהען מיט מיר אין דער מדבר, בארץ לא זרועה, ערגיץ אין א העק עפיס דאָרט. — עס ניט דעם יודען א בריה, א צופ ביים הארצען, ער צאפעלט, פלאטערט, שטרעקט אויס די הענד מיט א הייס געבעט טיעף פון דער נשמה: אי־אי־נאָטוניו, ליעבער, זיסער, רבוני־של עולם! —

און איידער נאך ער קומט צו זיך צו יאחמערט זיך דער בעל־תפלה, צוגיסט זיך און לאָזט ארויס אין זיסע ריהרענדיגע שטייגער: „הבן יקיר לי אפרים, א טהייער־זוהנדיל, איז מיר אפרים לעב, אם ילד שעשועים, א קינד־א פריסט, כי מדי דברי בו, ווען איך רעד פון איהם, זכור אזכרנו עוד, קומט ער מיר אויפ׳ן זינען אָלץ מעהר. על כן המו מעי לו, דאס הארץ געהט מיר אויס נאך איהם, רחם ארחמנו נאם ה׳, א גאָט׳ס רחמנות געביך אויף איהם״. — מיין יודעלע שמעכט זיך אין די איינעליך טרעהרען, מאכט פיסקעליך ווי א קינד, עס וויינט

אין איהם דאס הערצעלע און פיסטעט זיך: אוי, מאמעניו! חיילינ, ליעבהארצ׳דיג. געטרייא פּאַטעריל!..

דאריבער פערזאמלען זיך, וויא דיא בינען אז דערשמעקען ערגיץ האָניג, רעדליך יודען הינטער דיא פענסטער פון לייזער־יאנקיל׳ס שטוב, וואו ער ארביים געשמאק אין „ונתנה תוקף“ און נאך אזעלכע גוטע שטיקליך. לייזער־יאנקיל זעטצט ווערטער, צוגיסט זיך אויפ׳ן העלזעלע אין שטיינער, איבערגעהענדיג פון דער געמבע אין א בייא־קול און הערשעלע ענטפערט איהם אָפּ אויף א קוויטש.ביידע האָרעווען, געהען אָפּ מיט שוויים, קולות אלערלייא פליהען — דאס פון איטליכען בעזונדער, איינער נאכ׳ן אנדערען כסדר און דאס אויסגעמישט אין־איינעם, דרעהעליך מיט א צוק אהער און אהין, דער א קוועטש אראָפּ, ברומענדיג מיט א פּרעג אויף דער גראָבער סטרינע, יענער א הייב פון אונטען ארויף, אויסקוויטשענדיג איין ענטפער אויפ׳ן גליינקיל. דיא העלזליך ארביימען בים־באם־בים — און יודען הינטער דיא פענסטער זיינען זיך מחיה הערענדיג.

אזוי סנאקט דער קאַבצאַנסקער סאָלאָווייטשיק, שפּיעלט זיינע טרויערדיגע־זיסע נגונים אין דיא אָוועגטען ביז א פּאָר טעג פאר סליחות, וואס דענסטמאָל ווערט ער אנשווינען און קלייבט זיך אין וועג אריין אין איין צייט מיט דיא שוועלבעליך און אלע אַנדערע זומער־פייגעליך. זייא אהין, ערגיץ אין דיא וויימע, ווארעמע לענדער און ער מיט הערשעלען קיין גלופּסק, דאָרט אין קלייזיל...

שא, שטיל איז סליחות־צייט אין דעם וואלד, וויא אין קאַבצאַנסק שבת, ווען דער עולם שלאָפט נאך מיטאג און דאס שטיקעיט דאָרט ווארפט אָן א מרה־שחורה. דיא ביימער שטעהען עפּיס פארטראכט, פארזאָרגט, נאר נישט דאס פּנים, דאס געשטאלט וואס פריהער. זייער שאָקלען מיט דיא צווייגען — דאס איז א ברעכען מיט דיא הענד, זייער זשומען — דאס איז א ביטערער יאָמער, א זיפצען, א קרעכצען פון א געטרייער מוטער, וואס בלייבט איבער אליין נאכדעם וויא איהרע קינדער צופאהרען זיך אין אלע זייטען. דאָרט וואו עס האט ערשט געלעבט, זיך געדעשט, געזונגען, געשפּרונגען אין איטליכס ווינקעלע, איז אצינד שטיל־רוהיג, וויא אויף א בית־עולם. אלסדינג דאָרט דערמאָהנט אין דעם צר שיידען זיך מיט דיא ליעבע טיעף אין הארצען איינגעבאקענע. נישטאָ דאס פריהער־ד׳גע לעבעדינקייט, דאס פרישקייט און אויפגעריימקייט, אלסדינג שטעהט עפּיס וויא ברוגז, זעהר אומעטיג. דער הימעל קוקט אויף נישט פריינדליך און איז עפּיס

שטארק אָנגעבלאָזען. וויסט איז דיא נעסט — דיא פיינעליך זיינען זיך צופלויגען... פארזאָרגט, פארטראכט שטעהט דער וואלד, גלייך וויא ער פיהלט, אז דאס אויפ־הייבען זיך און אוועקפליהען פון זיינע שפיעל־פייגעליך בעוויזט נישט אייף קיין גוטס. ער מעג זיך ריכטען, אז באלד־באלד וועט זיך אָנרוקען אויף איהם א חמארע — דער ווינטער מיט זיינע ביטערע קעלטען. און ער איז אצינד דעריבער פאראומערט, שטארק בעטריבט.

שא, שטיל, וויא סליחות־צייט אין דעם וואלד, איז אצינד אויך אין קאבצאנסק. מיט לייזער־יאנקיל'ס ריהרען זיך, האט זיך אויך געריהרט אפשר א האלב שטעדטיל. ס'איז אוועק קיין גלופסק, וויא געוועהנטליך, א טראנספארט מיט אלע סארטען לעבעדיגער סחורה, זוכען אין גלופסק דאס שטיקעל פרנסה.

קאבצאנסק האט געשפירט דיא ביטערע צייט, עס געהט אויף דעם עולם דער ווינטער מיט אלע זיינע בעדערפענישען: הייצונג, א שוך, א קלייד, און טאקי עפּיס עסען אויך. נישטאָ דער זומער, ווען מען קוממט איבער עט־אזוי מיט גרינוואַרג און פטר'ט אָפּ דאס לעבען וויא־עס־איז מיט שהי־פּהי, מיט א רעטיכיל, א גרין אוגערקעלע, מיט א קנאָבעל, א ציבעלע, אבי פארשטאָפּען דעם מאָגען, אויסשטעהען איהם דעם בלבול וועגען דער אכילה. . . און דער גוטער אלמעכטיגער גאָט, וואס דערנעהרט אלע זיינע באשעפעניש, פונ'ם גרויסען חזיל־טהיר ביז צום קליין ווערמיל אין איי, ער מוטה עס בעצייטענס אָן דיא זומער־פייגעליך: פליהט זוכען אייער שפייז אהין אין דיא ווארעמע לענדער — און איהר קאבצאנסקער יודען: שלעפּט זיך, אָרמענקע יגדעליך, זוכען אייער פרנסה אין דער פרעמד, דאָרט אין גלופסק!

יא.

מען בעדארף וויסען וואס הייסט אזוינס בייא א יונגעל פאָהרען, בכדי צו פארשטעהען הערשעלעס הארץ ביים קלייבען זיך אין וועג אריין. גליק־ליכער פון איהם איז אויף דער גאנצער וועלט נישט געווען אין דעם טאָג, ווען ער האט זיך צוגעגרייט פאָהרען דאס ערשטע מאל אין זיין לעבען אין א פרעמדער שטאָדט אין־איינעם מיט דיא עלטערן. לייזער־יאנקיליכע האט זיך אויך נאָכגעשלעפּט. נעהייסען האט עס, זיא פאָהרט אויף קבר־אָבות, נאר באמת האט עס געשמעקט מיט א געשעפטיל, אויך מיט אָנקוקען דאכט־זיך עפּיס א

חתן, פאר ציפּער־סאָסיען אָדער פאר עמיצען אנדערש — דאס איז שוין איהר זאך, קיינעמס עסק נישט. און בכדי אויסצושלאָגען דיא הוצאות האט זיא מיט־געפיהרט אביסעל סחורה, אפּצוהעטצען עס אין גלייכען געלט דאָרט, אין גלופּסק.
אונזער הערשעלען האט זיך געדאכט, אז גלופּסק איז ערגיץ אין עק וועלט, עפּיס לעבין דיא הרי־חושך, וואו דער היטעל לאָזט זיך אראָפּ, און דער טאָג פאָהרען אהינצו וועט זיך ציהען לאנג, זיך גאר נים אויס־לאָזען.

עס פערשטעהט זיך, אז מיט א נאכט פריהער האט הערשעלע קיין אויג נישט געקענט צו מאכען, זיך געוואָרפען אויף זיין געלעגער פון איין זייט אויף דער אנדערער, טראכטענדיג אלץ פונ׳ם גרויסען גליק, וואס איהם שטעהט פיר. עס האט איהם זיך געדאכט וויא גאנץ גלופּסק שטעהט אצינד און קוקט ארויס אויף זיין מאמען, אלע אין איין קול: וואו איז ער, ר׳ לייזער־יאנקיל? ווען קומט ער, ר׳ לייזער־יאנקיל? א מעשה, א מעשה! נאך אין נישטאָ ר׳ לייזער־יאנקיל! און פּלוצלים ווערט א גרויס פרייד, א גדולה — ר׳ לייזער־יאנקיל פאָהרט! ר׳ לייזער־יאנקיל איז שוין געקומען! ער איז נישט אליין, ער האט מיטגעבראכט אויף זיין בתור׳ל, א כלי־שלמה! עס איז א צונויפלויפעניש, איין ערד־טרעטעניש, מען שלאָגט זיך איבער דעם מאמען מיט דעם קינד, אימליכער רייסט זייא צו זיך אויף אכסניא, אויף ווארמעס, אויף א קערמישיל. מען טיים אויף זייא פון דערוויטען מיט דיא פינגער: אָט זיינען זייא, אָט געהען זייא, ר׳ לייזער־יאנקיל מיט זיין בחיר׳ל! זייא שטעקען־אויס א שטיקעל דאווגען, א „נעריצך", זינגען א מארש, א וואָלעביל, פערבייסען מיט א קליוואנער בעטלער — און דער עולם ווערט משוגע, שפּרינגט אויס דער הויט הערענדיג אזוינס.

קוים וואס הערשעלע האט דערלעבט טאָג, איז ער געשווינד אויפ־געשטאנען, אָפּגעגאָסען נעגעל־וואסער, געחאפּט דאס תפילין־זעקעלע, דורך וועלכען דאס מזל זיינס איז איהם אזוי דערהויבט געוואָרען, און געלאָפען אין בית־המדרש, אין דער ניך אָפּדאווגען. אויסער דעם האט ער טאקי נאך געהאט עטליכע נייטיגע געשעפטליך, וועלכע ער האט בעדארפט פאר׳ן אוועקפאָהרען מיט זיינע חברים דאָרט אָפּארבייטען. דיא חברים זיינען אויך בעצייטענס געקומען אין בית־המדרש אריין, ווייל דער חודש־אלול, וויא איטליכען איז בעקאנט, איז איבערהויפּט א צייט, ווען פאר יונגליך שטעלט זיך דער גרויסער יריד און אבי געזונט, מיט ארבייט האט מען נים צו זאָרגען, געשעפטען זיינען ברוך־השם דאָ איבער׳ן קאָפּ: מען

בעדארף דערטאפּען מיט קונצען דעם שופר און זיך פּריווען בלאָזען הינטערווייכס דאָרט אין דער ווייבערשער שוהל; דערבייא מוז מען פיהרען דיא גאנצע תכסיסי מלחמה מיט דעם שמש, וואס ער איז דענסטמאָל דערצאָרענט און בייז וויא צעהן רוחות. אויך בעדארף מען זיין אויפ'ן היילינגען אָרט, אויפ'ן פעלד, ס'איז דאָך דאָרטען עפּיס דאָ א בוים מיט כל־נדרי־באהליף. היינט איז דאָך אויף דער וועלט עפּיס אויך דאָ א וועלדיל מיט ניס־ביימער, ערשט צייטיג געוואָרענע, מען מוז געהען רייסען, אָנשטופּען פולע פּליודערען. געלויבט איז גאָט, וואס אונטער אזא צייט מיט אזוי פיעל וויכטיגע געשעפטען איז מען נאך חאָטש פרייא, פּטור פון לערנען — דיא מלמדים לויפען דענסטמאָהל, געהען צו קינד, קוואָקען אויף א קנעלונג און „בוטצקען“ זיך און בייסען זיך פּאר דיא נעז נעביך. הערשעלע האט געקוקט שטאָלץ אויף זיינע חברים ארום איהם אין פּאָליש פונ'ם בית־המדרש, טראכטענדיג בייא זיך: אויך מיר מענשען, מישטעהנס־געזאָגט, זייא בלייבען דאָ און איך — איך פאָהר! מען זאָל איהם דענסטמאָל געוועז זאָגען א שטיינער: הערשעכע! דער פּריץ שענקט דיר דאס גאנצע שטעדטיל קאבצאנסק מיט זיין שלאָס, אבי בלייב דאָ, פאָהר נישט, וואָלט ער געשפּיגען קלעק און נישט געוואָלט אפילו הערען. — ער געזעגענט זיך מיט חברה און לאָזט זיך געהען לעבעדיג, פרעהליך.

א טאָג איז דענסטמאל געווען זעהר א שיינער, וויא עס ניט זיך אויס אמאל אין אלול איינער פון דיא געשיינקטע טעג. נאך גאנץ פריה האט פון איהר געצעלט דאָרט ביים עק הימעל ארויס געשיינט דיא זון מיט איהר ליכטיג פּנים און, צוטרייבענדיג ביסליכווייס דעם פריש־קיהלבליכען טומאן, זיך געשפּיגעלט אין דיא טויא־טראָפּענס, וואס האבען געפינקעלט, געשפּיעלט אין אלערלייא קאָלירען וויא דיא בריליאנטען. דיא שאטענס רוקען זיך מיט דרך־ארץ טריט־בייא־טריט אלץ צוריק און וואס וויימער, ווייטער ווערט העלער און העלער. פרעהליך שווישצען דיא וואָראָבייטשיקעס, אונטערשפּרינגענדיג מיט דיא דינע פיסליך אויף דיא רעכער, אויף דיא פּלייטען, דאס — צונויפלויפען זייא זיך פּעקליכוויים אין־איינעם, עפּיס האמפּערט מען זיך איבער א קערנדיל, עפּיס שמיעסט דאָ קהל איבער וועגען זייערס א וויכטיגע זאך און דאס — צלויפען זייא זיך אין בעזונדערע פּאָרליך, טאנצטענדיג איטליכער אקעגען זיין בעשעהרטער, וויטען זיך, האלזען זיך, ליובען זיך, צאפּלען, פלאטערען מיט דיא פליגעליך — און פּיק, פּיק אין קעפּיל . . . מעקענדיג לויפען ראפּטאָם ציגען פון אלע געסליך אהין, וואו עס פּארקלייבט זיך דיא טשערעדע, פון דאָרט נעהמט זיא אויפ'ן גאנצען טאָג אוועק אין פעלד אריין, דיא פּאָרשיטע

צינגען, דיא שקצים שפרינגען רעשענדיג פאררייסען דיא ווייזעליך העט פאראויס, דיא קיה ריהרען זיך פאמעליך מיט סטאטיק, נישט געאיילט, צוויינענדיג מיט דיא קעפליך, וויא פיינע בעלי־הבית'טעס, רוהיג שטיל, נאָר עטליכע פארדרעהען אהינטען דיא קעפ און לאָזען ארויס וויא פון א צעשפּאָלטענעם שופר א הייזעריגען, א קיה'עש־נארישען „מע" גלאט אזוי זיך א גרוס נאָר פריינטליך דעם גאנצען שטעדטיל יודען, אָדער „א זייא געזונט" דיא פארבליבענע קעלבליך. שאָקלענדיג זיך פון איין זייט אויף דער אנדערער פיהרט דער גאָנער זיין גאנץ געזינדעל יונגע געגזליך, וואס ערשט אריין אין דיא פעדערען, בלאָזט פון זיך א שרעק, גאָגאָטשעט, שטרעקט דעם האלז, פארוואָרפענדיג מיטען קעפיל און לאָזט זיך מיט דער קאָמ־פּאניע אראָפּ אהין צום וואסער. — דער טאָג איז שיין, ליכטיג וויא הערשעלען אויפ'ן הארצען. הערשעלע שפּילעט־אויף געהענדיג דאס קאפּאָטקעלע, שטרעקט אויס דיא הענד האפּען דיא לאנגע שנייא־ווייסע פעדים, וואס טראָגען זיך ארום אין דער לופט וויא דינע פּיאַטינע, פארקוקט זיך אויך אויף דיא טויבען, וואס שוועבען, דרעהען זיך העט אין דער הויך מיט אויסגעשפּרייטע פליגעליך, רייך־קלאָהר גלאנצענדיגע, גאָלד און זילבער — און ער האט הנאה, ס'איז איהם עפּיס גוט, גרינג אויף דער נשמה. ער פיהלט, אז היינט איז ער גליקליך. דיא געשעפטען זיינע האט ער געלויבט איז גאָט, אָפּגעארבייט נאך בעסער וויא געוווינשען. ער איז פרייא, ער פּאָהרט. ס'איז יום־טוב'דיג גוט ארום און ארום. רבוני של עולם! טראכט ער — און דיא אויגען בענעמצען זיך איהם פאר פיעל פרייד — איך דאנק דיר און לויב דיר פאר דיינע חסדים. נו, מען בעדארף זיך נעהמען צו דיין דיענסט: פרום זיין, לעהרנען, דאווענען געשמאק — זיין א יוד. געהענדיג אזוי אויפגערייטט, שטארק צופריעדען מיט א הארץ פול פרייד, קומט איהם פּלוצלים צו דיא אויגען דאס מהייערע געשטאלט, דיא ליכטיגע צורה פון ביילען.

ביילע איז זיך געשטאנען לעבען דער פריזבע בייא איהר שטוב, וואו זיא האט ארויסגעשטעלט טריקענען דאס צו־וואשענע געפעס און אויסגעהאנגען אויף א שטריקעל עטליכע איבערגעשווייינקטע שטיקלעך גרעט. זיא איז געוועזען נאך נישט אָנגעטהאָן, נאָר אין איין אונטערשט קליידיל, פון הינטען פארשטעקט, באָרפיס. דיא ארבעל פונ'ם העמד וויט פארקאטשעט אויף דיא פולעטשקע, דיקע אָרעמס ביז איבער דיא איילענבויגענס. דער בוזים אביסיל אָפען, דער גאנצער האלז מחילה, אין דרויסען און דיא האָר צופּאטעלט, וויא געוועהנטליך א בריה א מיידיל פריהמאָרגען.

אונזער הערשעלע שטארק אויפגערייטט, שמחת־תורה'דיג, לויפט

צו אין גרויס חדוה האסטיג צו זיין בת־מלכה, פרענט איהם בחרם וויא אזוי דאס איז געשעהען, עפּיס נאָר טאקי וויא דער גוטער יאָהר וואָלט איהם פון הינטען צו איהר א שטופּ געטהאָן. ער געזעגענט זיך מיט איהר, געהמענדיג זיא בייא דער האנד, וויא זיא וואָלט געווען א מאנספּארשוין, און רעדט עפּיס פּאר פּייער, פּאר וואסער, נישט רעכט צו געדיינקען וואס. ב י י ל ע בלײבט פּארגאפּט, ווייסט נישט וואס צו טהאָן. און אז דיא ערשטע היטץ איז אריבער לאָזט ה ע ר ש ע ל ע אָפּ ב י י ל ע ס האנד, מאכענדיג, נאך אלץ נישט רעכט ביים זינען, מיט א נארעש געלעכטעריל: הע... בייא א מיידיל דיא האנד!... א יודענע, הע, שלום עליכם!... נאָר וויא ער קוטט באלד אין גאנצען צו דיא געדאנקען נעהמט איהם אָפּ דאס לשון, ער ווערט רויט און בלייך. ב י י ל ע שטיקט זיך שטילערהייט פּאר געלעכטער מיט אראָפּגעלאָזענע אויגען, אוועקרוקען זיך אין דער זייט, און ה ע ר ש ע ל ע טראָגט זיך אָפּ געשווינד וויא א גנב.

ה ע ר ש ע ל ע איז געווען עפּיס גאר צודרעהט, בייא זיך אין הארצען מיאוס אראָפּגעפאלען. סטייטש, וואס האט ער געטהאָן!... ערשט זאָגט ער צו, דעם רבוני של עולם צו דיענען, זיין א יוד—און פּלוצים אזא מעשה, אזוינס „איהם“ אָפּצוטהאָן!... פּע! — ער שפּייעט, קראצט זיך פּאר פּארדראָס אין דער פּאָה און מאכט נא־נא!...

יב.

אז ער איז געקומען א היים האט ער געחאפּט א שטיקעל פּסק, פּאר וואָס ער האט זיך עפּיס אזוי געזאמט. דער טאטע איז שוין געווען אָנגעטהאָן אין דיא וועג־קליידער: א ציצען, אָפּגעבליאקעוועט חאלאטיל, דיא ארבעל און דיא פּאָלעס פון פאָרענט איינגעטונקט אין פעטע, פארהארטעוועטע פלעקען פון אלערלייא מאכלים, אויסגעמיישט מיט גרינליכער טאבאקע און געגלאנצט עפּיס מיט א מיתה־משונה קאָליר, דער הינטען אויסגעריבען און ערטערווייס דאָרט קוקען ארויס שטיקליך סליאָטשע. אויפ׳ן קאָפּ עפּיס א מין אָפּגעפּאָהרען שטארק צוקנייטשט מיטצעל. נאָר דיא אלטע צעריסענע וועג־שיך מיט לאטעס, וועלכע ער האט בעדארפט אָנטהאָן זיינען איהם דערווייל אויף דיא פיס נאך נישט געווען, מען האט זייא ערשט געזוכט און געפּריווט מיט דער קאָטשערע ארויסשארען פון אונטער דער בעט. דאס הויזגעזינד האט געטאנצט ארום איהם, שטארק בעשעפטיגט מיט איינפּאקען דיא קלימקעס און ער איז געשטאנען אָנגעזאָטעלט וויא א פערדיל.

יא, נעביך טאקי א פערדיל, וואס האט בעדארפט שלעפען אויף זיך א שטוב מיט קינדער. איין מאל אין יאהר פלעגט ער מוזען זיך אזוי איינשפאנען, געהען אין וועג אריין, איינרייסען זיך דאס געזונט, ארבייטען אויף אלע כלים און פאר דער דאזיגער נסיעה איז אבגעהאנגען דאס לעבען פונ'ם הויזגעזינד דאס גאנצע יאהר... דעריבער האט זיך אין אזא טאג געוויגט דיא גאנצע שטוב, אלע זיינען געווען אויף און לייזער־יאנקיל נעביך איז געשטאנען אנגעזאטעלט בלייך, פארטראכט מיט איין ערענסט פנים. — דיא מאמע איז געווען אנגעטהאן אין איהרע וועג־קליידער, עפיס מיני שמאטעס אזעלכע פון חמעלניצקעס צייטען, אין וועלכע זיא איז אויס־געקומען גרעבער, דיקער וויא שטענדיג און א מין טיכיל אנגערוקט אויפ'ן שטערען ביז איבער דיא אויגען. נאר הערשעלע אליין האט פארשפארט זיך איבער־צוטהאן. מעהר וויא דאס איינע קאפאטקעלע אויפ'ן לייב האט ער נישט געהאט. דיא מאמע האט איהם אפילו געהייסען איבערקעהרען דאס קאפאטקעלע אויף דער לינקער זייט, הערשעלע אבער האט איהר בעוויזען בעשיינפערליך, אז דער אונטערשלאק איז מיאוס פארשמירט, אויך צוהאקט, צופאלען און טאקי נעבליבען בייא דאס זייניגע — פאהרען גאנץ פראסט וויא ער געהט, דערפאר האט ער שוין געמוזט צוליעב טהאן, נעהמען אויפ'ן קאפ דעם טאטענס איין אלט היטעל, עפיס א מין קאטערוכע, וועלכעס מען האט שוין לאנג געמעגט מיט דעם חמץ פארברענען און ארומגארטלען זיך מיט א קרייקע.

אט אזוי אנגעטהאן וויא געהעריג, האבען אונזערע פארשוינען, נאכדעם וויא זייא האבען אין איילעניש עפיס איבערגעכאפט, זיך געזעגנט מיט דיא קינדער, געחאפט דיא קלימקעס און יאגענדיג אין איין אטהעם, פארשוויצט, פאר־סאפעט, פארדולט וויא אויף א בייזער מהומה, אזוי וויא דער שטיינער איז פון יודען ביים פאהרען, זיך צום סוף געריהרט מיט גאט'ס כח אין וועג אריין. —

אונזער הערשעלע דערצעהלט היינט אין פריידען זיין ערשטע נסיעה מיט דיא דאזיגע ווערטער:

„אויף א לאנגען וואגען אין דער הויך, האט דיא מאמע אנידערגעשטעלט א שטייג מיט עופות און א קארב מיט אייער אין פאלאווע. דער וואגען איז אנגע־זעמצט געווען איינג מיט פארשוינען, כמעט א פערטיל קאבצאנסק. דארט האבען זיך געפונען מיידליך, ווייבליך, וואס זיינען געפאהרען זיך שטעלען פאר דיענסטען און אמען, אויף אלערלייא סארטען יודען: שיינע יודען, כשר'ע יודען, מיט'ן פולען מויל יודען, ברענענדיגע יודען, צעבראכענע יודען, גילדערנע־אדער יודען, גלאט יודען, אטו־זיך יודען און אויף־מיר־יודען. ס'איז געווען א פארמישעניש, א

פארפלאָנטעניש, א פארבייטעניש מיט דיא פיס און א צונויפשטיקעניש נאָר אומ־
צוקומען. איך מיט דיא פארשוינען וואס אין דערמיט, האבען געשוויצט, טאַקי
משונה געשוויצט. דיא שיינע יודען האבען נעביך געשוויצט וויא א ביבער, דיא
פנים׳ליך זייערע זיינען געוועזן אויסגעפריעט וויא א ציטעס און אויב מען האט זיך
נישט פארקיהלט איז נאָר דעריבער, ווייל דער וואָגען איז געוועזן בעלאַנגערט פון דיא
אויפגעהאַפּטע פארשוינדליך, וואס זיינען אויף משקולת געשטאנען, געזעסען מיט
קונצען פון הינטען, בייא דיא זייטען, אויך אויף דער קעלניע, נישט צו־רצולאָזען אויף
דיא וואס אין וואָגען קיין פּיצעל לופטעלע. נאָר אין אָנהויב איז איטליכער געזעסען
ברוגז, עפּיס אָנגעדרודעלט, אונטערגעוואָרטשעט אויף דעם בעל־העגלה און ביים
חאַפּען א קלאַפּ אין דיא קריזשעס, א קוועטש אין דער מאַזאָליע פונ׳ם פינגער האט
מען שטאַרק פארקרימענדיג זיך פארביסען מיט דיא ליפען, מילא נוא־נוא. נאָר
דערנאָך איז מען געוואָרען שיין אביסיל היימעשער, דרך־ארץ אין דער זייט, איינער
דעם אנדערען בעט מחילה: רוקט זיך אביסיל! פון יענעמס א זעטץ טהוט מען
א געשרייא. יודען זיינען נישט צופריעדען און קריגען זיך. דיא מאַמע האט אלץ
געפּילדערט אויף א צעבראָכענעם יודען ער זאָל נישט צעברעכען איהר דיא אייער.
דער טאַטע האט געהאלטען פארמאכט דאס מויל, איינגעוויקעלט דעם האלז מיט
א שטיקעל פעה, נישט צו פארלירען חלילה דאס קול. דיא פערד הויבען־אָן זיך
אונטערפּוילען, שלעפּען זיך פּאַמעליך, מאַכענדיג מיט דיא אויסגעקראָכענע ווידלען
און דיא פארשוינען מאַכען זיך הארץ, הויבען צווישען זיך אָן א שמיעס. דער ערל,
עפּיס איין אָרמער, ערגיץ אמאל געוועזענער עקאָנאָם, וואס דיא גאַנצע צייט, זינט
פונ׳ם אויפזעטצען זיך זיינעם אין וואָגען, איז ער געוועזן פארפּאָפּען, נישט אויף דעם
עולם — האט זיך לסוף אויפגעהאַפּט שוין ניכטער, געקוקט וויא א נעכטיגער אויף
דער גאַנצער קאָמפּאַניע ארום איהם און זיך צוגעהערט צום שמ׳עס, וועלכער איז
געוועזן פאר איהם טערקיש, פּריוועגדיג באלד טאַקי אריין אין דער מיט אויף מיט
א שמיעס, וואס איז ווידער פאר יודישע קינדער געוועזן תרגום. נאָר א יודיש קעפּיל
בייסט איין תרגום אויך. אבי געחאַפּט נאָר עפּיס, איין וואָרט פון צעהן, האבען
זייא זיך שוין געשטויסען, געדרינגען דאס איבעריגע מיט זייער אייגענעם שכל און
זיך געקלינט אלע אין־איינעם, געבען דעם גראָבען פּויערשען קאָפּ צו פאר־
שטעהען זייער מיין מיט אלע מיני הסברות: אביסיל מיט אונזער לשון,
אביסיל מיט זייער לשון, אביסיל מיט דיא הענד, אביסיל מיט דעם ווינק, א
דרעה מיט דעם פינגער אויף א נגון. נישקשה, מען האט זיך פארשטאַנען. עס
האט זיך געצווינען א שמיעס וועגען דעם, וואס בייא זייא, וועגען דעם מאַכ

בייא אונז להבדיל. זיין נאָמען איוואַן אין אונזערער, מען האט עס גע־נומען פון להבדיל יוחנן. די אַלע שבע חכמות זיינען גענומענע, אונזערע מען האָט איהם אויך דערקלעהרט זעהר אַ וואוילען משל פונ׳ם מדרש, אַ גלייכווערטיל פון דער גמרא, קלאהר געמאַכט איהם אין יודישע מנהגים מיט דעם שכל, וואָס דרינען שטעקט. איוואַן אַפּנים ער האט מודה געווען — עטליכע מאל האט ער אַליין אויסגעשריען: קוגעל, צימעס! און זיך דערבײַ בעלעקט. דיא ווייבער האָבען געקייכט פאַר געלעכטער, געמאכט: צו זיין קאפּ, צו זיין לעבען! קוקט איהם אן וויא ער בעלעקט זיך, ער האָט ליעב אונזער קוגעל! עפּיס אַ יוגענדט מיט א צוגעדעקטען קאָפּ. וואָס פאָהרט זיך שטעלען פאַר איין אם, ברומט שטילערהייט אונטער פאַר זיך אַ טרויעריג לידעל:

„אויפ׳ן הימעל לויכטען שטערנדליך,
אין וועלדיל שפּילט א סאָלאָווייא.
דער גאַנצער וועלט איז ליעב און פרעהליך,
און מיר אליין אז אָך און ווייא.“

דער ערל קעהרט זיך אוועק, מאכט זיך אביסעל נארעש מיט דיא ווייבער און מען נימט אויף איהם א מאַך מיט דער האַנד: איין ערל בלייבט טאַקי איין ערל! נאכדעם וויא מען איז א היבש שטיקעל וועג זיך אָנגעגאַנגען צופוס אונטער א בערגיל, אונטערשטופּענדיג דעם וואָגען און ווידער זיך אויפגעזעטצט, האט דער עולם יודען זיך געשמאַק א נעהם געטהאָן צו א ברייטען שמועס. מען רעדט פון אַלסדינג, וואס קאָכט זיך דאָ אויף דער וועלט און דאָרט אויף יענער וועלט. מען רעדט פונ׳ם האַנדעל, שאַצט דאס פאַרמעגען פון א סך גבירים, עס קומט אויך צורייד דיא אַלטע מעשה מיט ר׳ שמעלקען און עס בלייבט, אז ער האט פון אליהו־הנביא בעקומען א ווינשפינגעריל. עס הויבט זיך באלד טאַקי אָן א געקרעכצעריא, א געזיפצעריא, א געווינשעריא. איינער זאָגט, ער זאָל האבען א ווינשפינגעריל וואָלט ער געווינשען דאס, דער אנדערער — דאס און דאס, דער דריטער — יענס ... הכלל איטליכער ווינשט עפּיס אנדערש. צדקות איז געפאַלען נענוג וויא מיסט, מיט דער פולער האַנד. איינער דעם אַנדערען ווייזט ארויס זיין גרויסע פריינדשאַפט, צחאָנענדיג דעם, יענעם גילדענע בערג. דאס גוט־ברידער־שאַפט צווישען דער קאָמפּאַניע ווערט געשטארקט, מען פיהלט זיך עפּיס געטרייסט, נישט אַזוי פאַרוואָרפען, פארגעסען אין דער וועלט און איינער [illegible] דעם

אנדערען איז זעהר צופריעדען. אַט אַזוי האט זיך עס געטהאָן ביז מען האט, מיט דעם אויבערשטענס הילף, אקענען נאכט זיך קוים לעבעדיג פארשלעפּט קיין גלופּסק.“

ט.

והיא און זיא, גלופּסק, האט צו לייזער־יאנקלין נישט אזוי געטהאָן. בבואם מקאבצאנסק בייא זייער אַנקומען פון קאבצאנסק איז גלופּסק זייא נישט געלאָפען אקעגען מקבל־פּנים זיין, וויא הערשעלע האט אין דער היים זיך פירגעשטעלט. מען האט זיך איבער זייא נישט געשלאָגען, נישט געריסען איטליכען בעזונדער צו זיך אויף סטאנציע, אויף א מאָהלצייט. מענשען זיינען קאלטבליטיג געגאנגען פארבייא, זייא אפילו נישט אַנצוקוקען. הערשעלען איז דיא זאך אין פלוק שטארק קשה געוועזן און שטעהענדיג ביים ארויסקריכען פונ'ם וואָגען מיט א פעקיל אין דיא הענד אויף דער גאס, האט ער געקוקט אויפ'ן טאטען פארוואונדערט, אָהן ווערטער, גלייך וויא גערעדט: הא, וואָס זאָל עס אזוינס בעטייטען? שטעקט נישט דרינען אפשר עפּיס א גראָבער מעות? נאָר נאכדעם וויא ער האט געחאַפּט פון הינטען א דישעל און דער טאטע א שטופּ, אזוי אז ער איז נעביך געפלויגען וויים אויף עטליכע טריט, שיעור נישט ארויפגעפאלען אויף דעם חזיר, וואס האט געשמאַק געהראָמקעט בייא דער זיים גאס, וואָהין מען האט ערשט פון א גאניקיל אין דער־הויף אראָפּגעגאָסען, וויא געוועהנטליך, א פולע, משונה א שמעקענדיגע פּאָמייניצע מיט אלעם גוטען, און צו דעם דישעל מיט דעם שטופּ אויף געלייזט נאָך, א מאָל צעהן אין טאטען אריין, פאַר וואס שטעהען עס יודען וויא דיא ליימענע גולם'ס, פארשטעלענדיג דעם וועג— אָט דענסטמאָל פון אזא אָנצוהערעניש איז איהם, הערשעלען, פארענטפערט געוואָרען דיא קשיות. ער האט אראָפּגעלאָזט דיא נאָז, שוין מאקי גום פארשטאנען . . . און ער און דער טאטע זיינע אין זיינע אויגען אביסיל אראָפּגעפאלען. באלד ביים קומען איז לייזער־יאנקיל אלץ געשטאנען און זיך געראטהען מיט דעם וויב וועגען זייערע זאכען און אויב אצינד איז נישט שפּעטליך א געה צו טהאָן צו בעקאנטע. נאָר נאָך אזא בענגעניש איז בייא זייאביידע געבליבען מעהר קיין שיהות נישט צו מאכען און בלייבען דערוויל אויף נאכט־לעגער דאָ אין דער בעל־העגלה'שער אכסניא. הערשעלען האט מען מכבד געוועזן מיט ארייגטראָגען פעקליך אין שטוב אריין, דאָרט דאַרויף אכטונג געבען

און אליין האבען זייא זיך געבאָברעט ארום דער שטיינ מיט עופות, איבער־געשמיעסט מיט דעם בעל־העגלה, ער זאָל מוחל זיין ארייננפאָהרען אין הויף אריין, וואו דיא שטיינ וועט דערווייל שטעהען אויפ׳ן וואָגען ביז מאָרגען.

נישט פאר קיין יודישע קינדער געדאכט אזא נאכט, וועלכע הערשעלע האט אויף דער אכסניא אין גרויסע צרות צוגעבראכט. הונגעריג, מיעד און צע־בראָכען פונ׳ם וועג האט ער שוין שפעטליך בייא נאכט, אין דעם גרויסען רעש און דער מהומה פון אלערלייא מיני פארשוינען, זיך דערשטופט ערגיץ אין א ווינקעלע און זיך א וואָרף געטהאָן אויף עפיס א הינקענדיגען צעריסענעם טאפטשאן. דאָרט האט מען איהם שוין יא טאקע מקבל־פנים געווען, און אויפגענומען פאר א גאנץ טהייערען גאסט. — גלופסקער וואנצען, וויא דער גאנצער וועלט איז בעקאנט, נעהמען זעהר גערען אויף אורחים מיט אלע כבוד׳ן: האלזען זייא, קלעפען אין זייא און קריכען זייא אונטער דיא נעגעל. הערשעלעס קראטצען זיך און אָנצור־הערעניש־נעבען מיט דיא הענד, אז ער איז זייא מוחל דעם כבוד, האט אקעגען אזעלכע נפשות נישט געהאָלפען. זייא האבען זיך טאקי געטהאָן זייערס, זיך גע־דרעהט, געארביים ארום דעם אורח מיט גרויס פארנניגען, ביז ער האט געמוזט זיך אָפטראגען שא, שטיל און זיך געלייגט פשוט אויף דער ערד.

אָט אזוי האט זיך איינגעלאָזט הערשעלעס יענער פרעהליכער טאָג, אויף וועלכען ער האט אזוי ארויסגעקוקט און זיך פירגעשטעלט אין איהם גרויסע גליקען!...

מאָרגען נאך גאנץ פריה האט דיא מאמע זיך געאיילט אין שטאָדט אריין וועגען איהרע געשעפטען. שפעטער אביסיל נאך איהר איז אויף אוועק דער טאטע.ביים אוועקגעהן קוקט ער זיך ארום, אז דיא קעשענע איז איהם צוריסען און פאר גרויס איילעניש חאפט ער און ניט איבער דאס בייטעלע מיט זיין ביסעל פארמעגען הערשעלע׳ן, וואס איז איבערגעבליבען אליין לעבין דיא זאכען. אונזער הערשעלע דערטאפט פון א זעקעלע א שטיק ברויט מיט א גרויסער, געלער אונערקע, אויף א ציינדיל קנאָבעל און נעהמט זיך וואויל טהאָן, עסען געשמאק, וויא אויפשטעהענדיג פון א קריינק. אונטערגעלעהנט דאס הארץ בעקומט ער שטארק יצר־הרע ארויסצוגעהען אויף־א־ווילע אין דרויסען, אָנצוקוקען וואס פאר א פנים גלופסק האט.

פאר הערשעלעס אויגען עפענט זיך עפיס גאר א נייע וועלט. אלסדינג איז פאר איהם נייא, גלייך וויא ערשט בעשאפען געוואָרען, ערשט ארום

נעקראָכען פון דער ערד. ער שטעהט פארגאפט, פארריסען דעם קאָפּ און ווייסט נישט אויף וואס פריהער צו קוקען. נאָר צום ערשטען ווארפט זיך איהם אין די אויגען א נעדיכטע קאַשע פון יודען. מען לויפט, מען שטופט זיך אין יאָגעניש וויא אויף א שרפה. יודען, יודענעס, קינד און קייט — אָהן עין־הרע וויא באָב! — אויסגעמישט אלע אין איינעם, אָנגעטהאָן אין אלערלייא מלבושים, פון צעריסענע שמאטעס ביז דיא טהייערסטע קליידער. צווישען זייא אויך נקבות אין סאמעטענע מענטעליך מיט זיידענע, פאררריפּעטע קליידליך, נאָר שרה'סטעס און ווען זייא זאָלען נישט נעוועזען ריידען זינגענדיג הויך, אויף דער גאנצער גאס, מיט א קוויטשע, שנייצענדיג דערבייא דיא נאָז, וואָלט ער זיכער נעמיינט, אז דאס זיינען פריצעס . . . פון אלע זייטען פאָהרען בוידען, ביידליך, פוהרליך, א טהייל פארפלאָנטען, פארהאסען זיך מיט דיא רעדער, א טהייל מיט דיא דישלעס און זידלערייען, געשרייען, נעוואלדען ביז דעם זיבעטען הימעל. — דאס וואס רינשטאָק־ליך פלייצען אין דיא גאסען איז איהם קיין וואונדער נישט נעוועזען. ס'איז דאָך א יודישע שטאָדט. אין קאבצאנסק איז אויך נענוג דאָ דיא איינענע סחורה. וויא דען אנדערש? דארויף איז דאָך עס א גאס אויף אויסצוגיסען דארט פאָמיניצעס. א וואונדער איז איהם נאָר נעוועזען דיא שפּיציגדיגע שטיינער, וועלכע וואלגערען זיך אין דיא גאסען. צרוואס נאך שטיינער אזעלכע אויף־צוברעכען ריק־און־לענד, אז אָהן דעם קען מען אויך אין דיא גריבער דאָ פאלען זעהר שיין און ברעכען דאס גניק! איינפאלען זאָל איהם פלוצלים, אז דאס איז א ברוק, סטייטש וויא אזוי! אז געבריקירטע גאסען זיינען פאר איהם נעוועזען נאך נאר א סוד, נישט געהערט, נישט נעזעהען קיינמאל אזוינס. אָט ערשט שפּעטער, אז ער איז זיך דערגאנגנען פוג'ם סוד, וואס אזעלכס בעטייט, איז איהם עס טאקי שוין מעהר קיין וואונדער נישט נעוועזען. אזוי איז שוין טאקי רעכט. אויך איז איהם קיין וואונדער נישט נעוועזען דיא איינגעהייקערטע שטיבליך מיט צעבראָכענע דעכליך, אָנגעזעטצט נעדיכט איינס לעבין אנדערען, ווייל אזוי באדארף זיין, אזוי האבען א פנים היזער, וויא נעוועהנטליך יודישע הייזער. משונה ווילד האט איהם אויסגעזעהן עפּיס נאָר אין מיטען־דרינען א מויעריל אין צווייא, אין דרייא גאָרען. רבוני של עולם, וויא שטופט זיך עס א יוד ארויף אזוי הויך אונטערען הימעל און שטעלט זיך נאך איין דאס לעבען ארויפקריכען אהין אויף א שמאָל לייטעריל פון דרויסען! טאקי נאָר ודוי, פריהער וויא מען נעהט אויף אזא לייטעריל ארויף, מוז מען אָפּזאגען ודוי, זיך נעזעגנען מיט דעם לעבען. — דיא אויגען הערשעלעס האבען אלץ נעקוקט, נעפונען וואס צו זעהען, דאס קעפּיל זיינס האט אלץ בע־

טראכט, געטראכט און דיא פיס זיינע זיינען זיך דערווייל אלץ געגאנגען, געגאנגען ביז ער האט פּכּוצלים זיך א חאפּ געטהאָן — ער'ע! ער איז פארגאנגען ווייטליך און שוין לאנג צייט צוריק.

צוריק אָבער ווייסט ער נישט דעם וועג. ער הויבט אָן פרעגען בייא יודען וויא געהט מען צו דער ק א ב צ א נ ס ק ע ר אכסניא. א טהייל קוקען איהם, אין איילעניש, לופּעניש, בייזליך אָן, נישט צו ענטפּערען א וואָרט, א טהייל מאַהלען איהם אוים בקיצור מיט דער האנד: געה יונגעלע, גלייך, גלייך, דערנאָך לינקס, ביז צו א געסעלע, דערנאָך רעכטס און ווייטער לינקס. דאָרט, יונגעלע, טהו א פרעגע, וועט מען דיר שוין ווייזען. ה ע ר ש ע ל ע, א ברירה האט ער געהאט, איז געגאנגען, פארקראָכען אין געסעליך, אין בלאָטעס, געשפּרונגען איבער שמאָלע איינע פון דיא אנדערע וויים אָפּגעטרעטענע קלאָטקעס, אָנחאפּענדיג זיך דערבייא אין דער זייט פאר פּליימען. ער איז, א פּנים, אריין נ ל ו פּ ס ק אין דיא ק י ש ק ע ס, אין דעם מ אָ ג ע ן, וואו ס'איז געדיכט, עס שמעקט און פארנעהט אין נאָז. ער האט געארבייט אויף אלע כּלים און איז נעביך אָפּגעגאנגען מיט שווייס ביז ער האט זיך אָנגעשלאָגען אויף א פיינעם יונגען מאן, וואס איז אזוי גוט געוועזען זיך אָפּצוגעבען אביסיל מיט איהם.

— קום, זאגט דער יונגער מאָן, בעטראכטענדיג ה ע ר ש ע ל ע ן מיט א גוט שמייכעלע פון'ם קאָפּ ביז דיא פיס. קום, איך וועל דיך אונטערפיהרען. ביסט דאָ, וויא איך זעה, נאָך נאר א פריין.

ה ע ר ש ע ל ע דאנקט דעם יונגען מאן פאר זיין גוטען ווילען כמעט מיט טרעהרען אין דיא אויגען. —

— העלפען א נ ר איז א מצוה, מאכט דער יונגער מאן מיט א שיינענדיג פּנים. דאָ אין נ ל ו פּ ס ק, מאָהר מען קיין פרימץ נישט זיין, בייא אונז דאָ בעדארף מען גוט היטען דיא קעשענעס. פארשטעהסט־דוא מיך יונגעלע?

ה ע ר ש ע ל ע טהוט זיך געהענדיג א טאפּ אין קעשענע. „דוא ביסט שוין א חתן?" „ניין!" ענטפערט ה ע ר ש ע ל ע שוין מיט א פרעהליך הארץ. „פאר וואס ניין? אט וועסט־דוא זעהען, בייא אונז וועט מען אין גיבען דיר שטעלען א חופּה". ה ע ר ש ע ל ע שטיקט זיך פאר געלעכטער. „וואס, דוא גלויבסט נישט? אָט וועסט־דוא זעהען. לאָך דיר, לאָך, נישקשה! אָט איז א קלאָטקעלע. פאַר־מעליבין! האב נאָר אין זינען דיא קעשענע." ה ע ר ש ע ל ע טהוט זיך ווייטער א טאפּ. „נו, ס'איז דאָ?" „שרעקט זיך נישט, ס'איז דאָ!" פאר א יאָהרען האט

זיך דאס אייגענע טאַקי געטראָפען מיט א בחור'ל וויא דוא. ער האט זיך אלץ געט::פט, געמיינט, אז בייא איהם ליגט עס אין קעשעניע דאס בייטעלע, און לסוף וואס לאָזט זיך אויס? — בוידעם! דיא קארמאנשטיקעס, ברענגען זאָלען זייא, האבען עס בייא איהם, נישט פאר דיר געדאכט, דערטאפט און אנשטאט דעם אריינגעלייגט אהין עפּיס שפארגאלען, אשר־יצר־באפירליך. דוא פאר־שטעהסט? — נעהם עס מחילה טאַקי ארויס און קוק רעכט אָן. פויל טאָהר מען נישט זיין."

אונזער הערשעלע איז נישט פויל, נעהמט ארויס דאס בייטעלע און האלט עס פאר דיא אויגען.

— זעהסט־דוא, הא? וואס האב איך דיר געזאגט! דאס זיינען געווען דיא לעצמע ווערטער פונ'ם פיינעם יונגען מאן, וואס אויסחאפּענדיג הערשעלען פון דיא הענד דאס בייטעלע, מאכט ער א פּליטה און ווערט באלד וויא אויסגע־טריקענט.

הערשעלע בלייבט אין דער הייסער מינוט שטעהן וויא אויסגעפּאטשט מיט א פּאָר אויסגעשטעלטע אויגען און איין אָפען מויל, נישט צרוויסען וואו ער איז און וואס מיט איהם טהוט זיך אזוינס.

דעם עולם'ס ווערטיל: „א גאסט אויף א וויל זעהט אויף א מייל" האט טאַקי זיך אקוראט געפּאסט צו הערשעלען. באלד אין דעם ערשטען טאָג פון זיין קומען האט גלופּסק זיך פאר איהם „ענטפּלעקט" מיט איהר גאנצען כבוד און שיינקייט: מיט איהרע שמאָלע קרומע הינטער־געסעליך, מיט איהרע „פּיסקעס", לעוואדעס, רינשטאָקליך, שטארק שמעקענדיגע קאליושעס, נעדיכטע און שיטערע בלאָטעס און מיט איהרע גנבים, בייטעל־שניידער—און דאס ענטפּלעקען זיך איהרס איז איהם באָקים אויסגעפאלען. פארשמירט, פארדריפּעט, מיט א פרישצאַפּעלדיגען גלופּסקער קאטער איז הערשעלע ערשט ארום מנחה־צייט געקומען בעטריבט צוריק אויף דער אכסניא. נישטאָ קיין טאטע, קיין מאמע און דיא קלימקעס—אויך נישטאָ! ער בלייבט טויט מיט אלע אברים, קוקט וויא א דולער און דאס הארץ טיאָבקעט איהם שטארק. פּקוצלים דערהערט ער וויא מען בייזערט זיך אויף איהם מיט דיא ווערטער: „אָט האסט־דוא איהם, דאס שיינע בחור'ל! וואס זאגסט־דוא, איך בעט דיך, צו זיין מאטען?" און ער דערזעהט פאר זיך ריזע דיא בעל־אכסניא'טע.

ריזע איז א קורצע, דיקע, ברייטבייכיגע יודענע, שוין אין דיא יאָהרען

מיט א נעשטופעלט פנים וואס איז שטענדיג פארשוויצט און מיט א צווייגארענדיג ניידעריק. א שניריל שיטערע הערליך ציהעט זיך איהר אויף דער אויבערשטער ליפ, וואס פארררייסט זיך בייא דער רעכטער באק ארויף, אזוי אז מען זעהט א רויט שטיקעל צונג ארויסקוקענדיג דורך א היבש שפעלטיל אופ׳ן ארט פון צווייא אויס־נעפוילטע ציין. איין עק פארטיך איז איהר שטענדיג פארשטעקט, דער בוזים צר שפילעט. דיא צווייא עקעז פונ׳ם קאפענ־טיכיל זיינען פארוואָרפען אהינטען און האלט נעוועהנטליך אין דער האנט א פאלאניק — א בעוויז, אז זיא פארעט זיך שטענדיג לעבין אויבען. זיא רעדט שרייענדיג, ניך און איין אטהעם פונ׳ם הארצען מיט א בייזער, עס דאכט זיך זיא איז שטארק אויפגעבראכט, קריגט זיך, הגם זיא מיינט חלילה נישט קיין שלעכטס און איז במבע א גאנץ גוטע. דאס איז בייא איהר גלאט אזא לשון, אזא שטיינער ריידען, וואס האט נאך אויסגעארבייט זיך פון אייבינע עסקים און צוטהאן־האבען איהר גאנץ לעבען מיט בעל־העגלות. אין דעם שמיעס ווארפט זיא אלץ אריין „העז אביסיל !“ „וואס זאָנסט־דוא צו זיין מאמען ? הויך אויף א נגון. אויך איז דער שטיינער איהרער ביים ריידען אנצובויגען עפטערס דעם קאפ אין דער זייט און א פאהר טהאן מיט׳ן שפיטץ נאז איבער דעם ארבעל, מאקי א וויש אויף דער גאנצער לייננ פונ׳ם ארעם.

— וואס זאגסט־דוא צו זיין מאמען ? איז ר י י ז ע ארויס מיט איהר שרייענדיג לשון אויף אונזער ה ע ר ש ע ל ע ן נעביך און מאקי א גוטען פאהר־נעבענדיג מיט דער נאז איבער דעם ארבעל. וויא ווערט עס א בחור׳ל פארפאלען, הען אביסיל ! קוקט איהם נאר אן, דאס שיינע בחור׳ל ! נעהמט זיך און ווערט פארפאלען !

ה ע ר ש ע ל ע שטעהט אראפגעלאזען דעם קאפ, ווארגענדיג זיך מיט טרעהרען און שווייגט.

— ער שווייגט נאך, דאס שיין בחור׳ל ! טאטע און מאמע ש ט א ר ב ע ן דא. און ער, הען אביסיל ! שטעהט וויא א לאך און שווייגט.

— אוי וועה־וועה מיר ! טהוט ה ע ר ש ע ל ע א נעשרייא און צוחליפעט זיך, מיינענדיג טאקי, אז דיא עלטערען זיינען אויף דער וועלט שוין נישטא און ער איז נעבליבען א יתום.

— נוא. חליפע נישט, פארפאלען ! טרייסט ר י י ז ע אונזער וויסט יתום׳ל. ווייטער זאל א בחור׳ל אזוינס מעהר נישט טהאן. טאטע און מאמע זיינען דאך אהן א נשמה... דיא נשמה איז דיא א ו י ס נ ע נ א נ נ ע ן לויפענדיג...

— איק־איק־איק! חליפּעט הערשעלע מיט א פארקלעהמט הארץ. וויל עפּיס זאָגען, נאָר עס שטיקען איהם דיא טרעהרען און קוים וואס ער בריינגט ארויס פונ'ם מויל איקענדיג א פּאָר האלבע, צעבראָכענע ווערטער: מאַמ... גער שמאָר... איק־איק...

— אוי, א דונער האט מיך נישט דערשלאָגען! טהוט זיך רייזע א חאפּ, ער מיינט „שטארבען" הייסט טאקי נעשטאָרבען... עס רעדט זיך נאָר אזוי, נארעלע, ס'איז אזא לשון... הען אביסיל! טאטע און מאמע האבען טאקי געקענט שטארבען. נוא, שא, אָט וועלען זייא באלד קומען געוואָהר ווערען. נאך בייא טאָג האבען זייא זיך מיט דיא זאכען איבערגעקליבען ערגיץ, ווייס איך וואו? פארקויפט דיא היהנער, דיא אייער. איך אליין האב אויך געהאנדעלט. שא, אָט וועל איך דיר געבען פון דער מאמעס אייער. א וועהטיג איז מיר! הען אביסיל, א גאנצען טאָג האט ער נישט געגעסען! — נעה וואש זיך און זעטץ זיך צום טיש.

אונזער הערשעלע איז פון טויט לעבעדיג געוואָרען און זיך גענומען אונטערלעהנען זיין הארץ מיט א פּרעזשעניצע, וואס רייזע האט אין דער גיך צוגעטראָגען איהם צום טיש, מאכענדיג דערבייא אויף איהר שרייענדיג בייזער־ענדיג קול:

— נא, עס געזונט! האסט־דוא געהערט, הען אביסיל, מען זאָל אזא טאָג אָפּפּאסטען!

באלד זיינען נישט טויט נישט לעבעדיג אריינגעלאָפען אין שטוב דער טאטע און דיא מאמע. א געשרייא, א געפּילדער. א פרייד מיט א רונזא און א מוסר־זאָגען איך־איינעם.

— געלויבט איז גאָט! שרייעט דיא מאמע מיט א פרעהליך הארץ און מאכט דערבייא טאקי, קוקענדיג אויפ'ן זוהן, א בייז פנים. דוא ווייסט, וואס דוא ביסט פאר אזא מעשה ווערטה!...

— סטייטש, סטייטש! פייערט דער טאטע, אזוינס צו טהאָן! דוא ביסט דאך ווערטה, סטייטש, סטייטש. וויא א הערינג זאָל מען דיך צעררייסען!

— הען אביסיל! איז רייזע, וויא א גוטע מליצה, ארויס אויף איהר שפּראכע, א פאָהר־געבענדיג מיט דער נאָז איבער דעם ארבעל. שיינע טאטע און מאמע! מען זאָל איבערלאָזען א קינד אליין וויא אויפ'ן וואסער! ער שרייעט! וואס זאגסט־דוא איך בעט דיך צו זיין טאטען? א קינד איז א קינד. וואס דען? אָט שווייגט בעסער, שווייגט!

ר י י ז ע ס ווערטער האבען געווירקט און פון יענער צייט האט הערשעלע ליעב געקריגען ר י י ז ע ן בייא זיך אין הארצען.

יד.

אנזערע פארשוינען זיינען געשטאנען צושיידט אויף בעזונדערע סטאנציעס. נישט דערפאר ווייל איטליכער פאר זיך האט בעדארפט האבען זיין חדר, זיין אָרט בעזונדער. חלילה! גאנץ רייכע יודען אפילו לאָזען זיך אויף דער אכסניא בעגנינען מיט א בעטיל און שטעהען דרייא, פיער איהרע אין־איינעם, אבי עס זאָל וואָלוועל קאָסטען. נארעשקייטען! עפּיס בעדארף דען א יוד האבען עולם־הזה? — נאָר וואס דען? ווייל אנדערש איז גאר טאקי נישט מעגליך געווען. דער טאטע האט, וויא געוועהנטליך, זיך אויפגעהאלטען וויא ס'איז ביים שמש פון דעם קלייזעל, וואו ער פלעגט ימים נוראים דאווענען. דעם שמש'ס דירה איז קוים גענוג געווען פאר זיך איינען געזינד. נאָר וויא זאָגט מען עפּיס ביי אונז יודען—וואו צווייא איז אויך א דריטער. און מיט דעם דאָזיגען כלל שטעקט א יוד געביך אריין דעם לעפעל צו יענעם אין שיסעל, שטופּט זיך אריין וואו ס'איז איינג, קריכט אריין מיט א פוס צו יענעם אין ביטעל, חאפּט א קוק צו יענעם אין מחזור, שפּארט־זיך צו וויא ס'איז צו יענעם אויפ'ן געלעגער, קוועטשט זיך אריין אין בויד צוה'ישען פול אָנגעזעצטע פארשוינען און שטערבעט געביך אָפּ אזוי דאס גאנצע לעבען. עט, וואס מאכט עס אויס? אבי א י ב ע ר ק ו מ ע ן; אבי אָ ב פּ ט ר' ע ן, מישטעהנס־געזאָגט, דאס עסען; אבי ח א פּ ע ן א דרעמיל; א נאכט א י ב ע ר צ ו ל ע ב ע ן; אבי י ו צ א ז י י ן און וויא ס'איז דערהאלטען דיא נשמה. דערבייא האט טאקי ל י י ז ע ר־י א נ ק י ל מיט דעם שמש זיך גערעכענט עפּיס ש ט י ק ל י ך קרובים, און וויא דער איינפיהר ביא אונזער עולם איז, האלט עס א יוד זיך פאר א מ ו ז צו פארפאָהרען צו זיינעם חאָטש א גאנץ ווייטען קרוב, ווייל ווען נישט — אזוי טייטשט ער עס — ווענט ער איהם חלילה בעליידיגען און יענער ווידער קען אויף איהם ברוגז זיין. און אויב ל י י ז ע ר־י א נ ק י ל איז דאס מאל מיט דעם ווייב, מיט דעם קינד און האק־פּאק מיט דיא עופות באלד טאקי נישט פארפאָהרען גלייך צום שמש — איז ערשטענס דעריבער, ווייל ער האט גוט געוואוסט, אז אזוינס איז ריין אונמעגליך. אי וואס, יענער קען פאראיבעל האבען. נישקשה, אָהן סכנות! ער וועט עס איהם געבען צו פארשטעהען. — און צווייטענס, וואס מיינט איהר? איז דאס טאקי נאָר געווען דעם שמש'ס טרפה'ן גליק...

דיא מאַמע איז נעגאַנגען אויף סטאַנציע צו איהרער א בעקאַנטער יודענע פון קאַבצאַנסק, א קעבנע אין א גנידיש הויז, וואו זיא האט אָפּגעזעטצט עטליכע צעהנדלינג אייער און ארויסגעקוקט אָנצונעהמען בייא דער בעל־הבית׳טע א פּאָר טוץ זאָקען אין גלייכען געלד אויסצואַרבייטען און פון א צוואַנציג גענזליך פעדערען איבער׳ן ווינטער אויסצופליקען. דיא מאַמע האט גאר געשיינט אין דעם שלייער, אין דעם שבת׳דיגען טיכיל אויפ׳ן קאָפּ, איהר איז א פנים, אין קעף גאָר נישט שלעכט געווען, זיא האט זיך דאָרט אויסגעגלייכט דיא ביינער. דיא קעבנע האט זיא צוגעפּילעוועט, איהר אלץ אונטערגערוקט צו קייען, אָנטרייבענדיג זיא אלץ: עסט, מלכה־טויבעניו! עסט, עסט, מיין הארץ — ביידען האט דאס מויל זיך נישט צוגעמאכט, אלץ גערעדט, גערעדט, זיך אויסגעפרעגענדיג איבער פיעל מענשען, בעקאַנטע און אויף ווילד פרעמדע, אזעלכע וואס געהערען זיך מיט זייא כלל נישט אָן. זיך דערמאָהנט אלטע מעשיות, וואס נאך טוידוויים. — געדיינקט איהר, געדיינקט איהר, מלכה־טויבעניו! געדיינקט איהר, געדיינקט איהר טריינע־סאָסעניו! ביידע האבען זיך געשמאָלצען, געקוקט איינע אויף דער אנדערער מיט לייכטענדיגע אייגעליך, ביים שמיעסין עפּיס מיט ת,־צונויפגע־צויגען, איינגעשנירט דיא ליפּעליך, איינער דער אנדערער אלץ: סערדצע, קרוין זאָלט איהר מיר געזונט זיין! . . . עס פארשטעהט זיך, אז פון אלע זאכען האט מען נישט פארגעסען דעם עיקר — רכילות, דאס בעסטע געווירץ, דיא גע־שמאַקסטע בשמים אין איטליכען ווייבערשען שמיעס. מען האט מקיים געווען דעם מנהג, אָפּריכטען אָפּשפּעטען מיט אלע דינים און כוונות וואס דרינגען שטעקט. טריינע־סאָסיע האט עס מקיים געווען גאנץ פּראָסט אָהן חכמות — גע־פּלאַקערט, גערעדט מיט אפּעטיט, גיך, געשווינד, וויא עס געהער צו זיין . . . . מלכה־טויבע אקענען האט דאס אייגענע טאקי מקיים געווען, נאָר מיט שמר־שטיק. אלץ צוגעשאָקעלט מיט דעם קאָפּ, געגלאָצט דיא אייגעליך מיט א יראת־שמים פּנים׳ל, כלומר׳שט ווייל זיא נישט יענעם בעריידען, פע! — נאָר בייא זיך אָבער האט זיא דערפון שטארק הנאָה, בעלעקט זיך אזש פאר תענוג או, ווארפט אין שמיעס א מאָל אריין א וואָרט, עפּיס מיט פיעל טייטשען, אזוי און אזוי. דאס וואָרט איהרס, וואס דאכט זיך אין פלוק גאר נישט, עט . . . ציהעט ערשט טריינע־סאָסיען ביים צונג און הידעט זיא אונטער צופלאקערען און צו ריידען, שפּעטען נאך מעהר.

— זאָלט איהר מיר געזונט זיין, מלכה־טויבעניו! הויבט אָן טריינע־סאָסיל צו טאָהלען מיט דעם צינגעל און א מאָס רייד איבער דיא

בעלי־הבית׳טעם אויסצושיטען. וואס ווייסט איהר, וואס פאַר א שלעק זייא דינען, דיא אלע שיינע היינטיגע בעלי־הבית׳טעס! בייא וויפיעל איך בין איבערגעוועזען איז אלץ איינע ערגער פון דער אנדערער. איטליכע מיט איהר מאַנקאָליע, מיינע צרות אויף זייא! האבען נאָר ליעב אָט וואס, זיך צו דרעהען, טאַראַראַמען, פּיכדערען, קלינגען מיט דיא שליסעליך. טיינען, זייא טהוען עפּיס. און טאָמיר ווייסט איהר וואס?

— וואס, וואס? רוקט מלכה־טויבע אריין א ווערטיל, כלומר׳שט תם און ציהעט דערמיט טאַקי בייא טריינע־סאָסיען ווערטער פונ׳ם מויל.

— גארנישט!.. צוהיטצט זיך טריינע־סאָסיע, ווייס איך וואס בייא זייא הייסט עס, נאָר א געלעכטער חלעבין, דיא איז א בריה, פול אין איטליכס ווינקעלע. יא אמת טאַקי אָבער קיינמאל נישט אין יענעם ווינקעלע וואו מען בעדאַרף. גלייך וויא זיא שפּיעלט זיך אין בעהעלטעניש. זוכט מען זיא דאָ, איז זיא נאר דאָרט און בעדאַרף מען זיא דאָרט, הא־הא! איז זיא דאָ... דער מאַן זוכט, דיא קינדער זוכען, מען רופט, רופט און זיא שרייעט פון ערגיץ ארויס אין איין כעס. — יענע ווידער, מיינע וועהטיגען אויף איהר, געטרויט נישט דיא שיין, צעהלט דיא גרויפּען אין טעפּיל, פאר א האלבען גראָשען וואָלט זיא זיך געלאָזט דיא אויגען ארויס־נעהמען, וואס איז?

— א בעל־הבית׳טע, וואס דען? זיא וויל איינבריינגען... מאַכט מלכה־טויבע מיט אזא מינעלע עפּיס וויא אויף קאַטאָוועס און עפּיס וויא גאַנץ ערענסט.

— יא, איינבריינגען! מאַכט טריינע־סאָסיע שטאַרק פאַר־קרימענדיג זיך. זיא וויל איינבריינגען פונ׳ם עסען, א גראָשען און אליין בריינגט זיא דעם מאַן אויס—ווייס איך אויף וואס—הונדערטערס!... איינע, עפּיס א שלימזל, האנדעלט איין אין מאַרק אלע מציאות, אייער א מציאָה, פּוטער, שמאַלץ א מציאָה, נאָט שיקט איהר אלץ צו. האט א שפּיזאַרנע מיט אלעם גוטען און האלט עס אָבער אונטערען שלאָס אזוי...

— אייערע מיינט איהר? חאַפּט זיך מלכה־טויבע ארויס מיט א וואָרט. בייא אייערער איז עס אלץ אונטערען שלאָס? — א גוטע בעל־הבית׳טע, חלעבין!

— טפוא, א גוטע בעל־הבית׳טע, חלעבין! זאגט טריינע־סאָסיע איבער יענערס ווערטער מיט א בייז געלעכטעריל, אויסשפּייענדיג דערבייא. האלט

עס אונטערן שלאָס אזוי לאַנג דיא אלע מציאות, ביז דיא אייער ווערען טובלע, דיא פוטער בעקומט א ריח, דער איינגעמאכטס נעצוקערט און מען ווארפט עס דערנאך ארויס.... דיא אנדערע, עפּיס א שטיק פליישׁ, ליגט איבער שטענדיג אין קעך, מישט זיך צום טעפּיל. ווייס איך וואס ? חאָטש מען בעדארף זיא דאָרט האבען וויא אוינענוועהטיג. פארקעהרט, דורך איהר מישען זיך ווערט ערשט א מישעניניע: דער נעבראָטענס צונעברענט, דיא יאָיך אויסגעלאָפען און ס'איז נאָר א צעפּוקעניש . . .

— שונאים, שונאים! א צעפּוקעניש דיא שונאים! מאכט מ ל כ ה־ ט ו י ב ע, אונטערלעקענדיג זיך. עסט אייך, ט ר י י נ ע ־ ס אָ ס י ע נ י ו, נישט אָפּ אזוי דאס הארץ!

— טפוא זאָלען זייא ווערען! שפּייעט ט ר י י נ ע ־ ס אָ ס י ע אויס. וואס ווייסט איהר, וואס ווייסט איהר? מ ל כ ה־ט ו י ב ע נ י ו!... איינע נישט קיין רעכטע! אלע זיינען זייא שלימזלניצעס, ליידיג־געהערענס, האבען נישט וואס צו טהאָן און ניבען זיך אוים קלאָמפּערשט פאר בריות. א קאַטאָוועס, אָהן זייא וואָלט דיא גאנצע שטוב האָרנעם־קאָרנעם זיך איבערגעקעהרט. טאָמער ווייסט איהר וואס? — נאָר־נישט!... פריהער בין איך געווען א נאר און זיך גענומען צום הארצען, פּלענ פון זייא קייען דיא ערד. און היינט אָבער האב איך מיך מישב געווען — א־א, צו אייער קאָפּ, צו אייער לייב און לעבען! איהר ניסטערט, רעדט, בייזערט זיך, שרייעט אייך משונענערוויים און איך טהוא מיר מיינס. ווערדט צוזעמצט!... וואס איז, טאָמיר ווייסט איהר, עולם־הבא וועל איך האבען? אדרבה, זאגט, קרוין, סערדצע, און איך אליין פאר מיר, וואס איז וואס, בעדארף נישט ע פּ י ס ה א ב ע ן?... איהר פארשטעהט דאָך מיך, מ ל כ ה־ט ו י ב ע נ י ו, געזונט זאָלט איהר מיר זיין.

— זאָלט איהר מיר געזונט זיין ט ר י י נ ע־ס אָ ס ע נ י ו, וואס דען איך פארשטעה נישט? איך פארשטעה זעהר גוט.

— וואס, סערדצע, בין איך אפשר נישט גערעכט? וואס איז, טאָמיר ווייסט איהר פון דיא שבירות, וואס איך נעהם וועל איך מיך א שיין ביסעל מוטערען? און אייביג, הא וואס איז, וועל איך דיענען? וויא זאָגט מען עפּים א מענש איז נישט קיין אייביג געוועהר. בל־זמן מען לעבט, לעבט מען און מען בעדארף זיך זאָרגען פאר שפּעטער אויך. איך זאָל מיר נישט געווען דראָבען — שא, צווישען אונז זאָל עס בלייבען — אביסיל פונ'ם מעהל, אביסיל פונ'ם קצב, אביסיל פונ'ם איינ־קויפען גוזאָלט טאָקי געווען א וועהטיג מיינע שונאים. צו וואס לאָמיר זיך דאָ

נארען, מלכה־טויבעניו? — נישקשה! איהר פארשטעהט? צו דעם וואס לעבט אייביג האב איך קיין טענות נישט. נישט צו פארזינדיגען. האב, געדאנקט איז זיין ליבער נאמען, וואס אָנצוטהאָן. — מיין קאסטען קליידער האט איהר נאך נישט געזעהען? קומט, סערדצע, וועל איך אייך ווייזען.

און טריינע־סאָסיל נעהמט זיך ווייזען איהר גוטס, צוליינט איהר קרעטיל: שטיוולעטליך אויף קנעפליך, איין קליידיל, דאס אנדערע געניימט נאך דער לעצטער מאָדע מיט שליארקעליך. א זיידענע פעלערינקע אויסגענייעט מיט גראנאטליך, א קאָפטעלע, א שבת׳דיגען בורנאָס מיט קוטאסען. זיא האלט זיך פיד־באָקים און שמאכט. מלכה־טויבע קוקט זיך צו, וויא א מבינת, צו איטליכער זאך, טאפט און שאצט. דאס פנימעל לויכט איהר, וויא זיא שעפט פיעל נחת פון טריינע־סאָסלען, וואס דער אויבערשטער האט זיא אזוי גע־בענשט, מאכט אָך־אָך! פארוואָרפענדיג מיט דיא אייגליך, אלץ: געלויבט איז השם־יתברך, געלויבט איז זיין ליעבער נאָמען! און ווינשעוועט, ווינשעוועט, פאר־זיכערענדיג בייא איטלעכס מאל טריינע־סאָסלען, אז וויא דאס לעבען אזוי ליעב און טהייער איז זיא איהר. זיא האט שוין דאס געזאָגט און זאָגט טאקי: א פנים אויף דער גאנצער וועלט איז דען נאך דאָ אזא טריינע־סאָסעניו? קיין צער! ביידע שמעלצען זיך און ווערען ברייטער וויא לייננער פאר גרויס פארגנינגען.

לאָמיר דאָ איבערלאָזען אויף א ווײַלע דעם מלך מיט דער מלכה — דעם מלך ביים שמש, דיא מלכה אין קעך — און זיך נעהמען צום בן־מלך. אונזער בן־מלך, הערשעלע, איז זיך געלעגען אויסגע־צוינען, וויא ביים טאטען אין וויינהויז, אויף א באנק אין קלייזיל. דאָרט איז פאר איהם געווען נישקשה׳דיג פון איין אָרט אויף־אָנצושפארען דעם קאָפּ. דיא באנק איז געווען צוויא מאל לאנג וויא ער, אזוי אז ער האט געקענט אויסשטרעקען דיא פיס גאנץ פרייא און אנשטאט א קישעלע צוקאָפּענס האט איהם זעהר גוט גע־דיענט דאס פאָרענטשעלע. מורא צו האבען נעכטינען דאָרט האט ער נישט גע־האט וואס, ווייל ער איז נישט געווען אליין, מיט איהם האבען געשלאָפען אין קלייזיל נאך עטליכע יודען, בטלנים, אומעטיג איז דאָרט אויך נישט געווען, מען האט גע־שמיסט, דערצעהלט וואונדערליכע זאכען, נישט ערגערע פון קאבצאנסקער. גלופסק, נישקשה, נעהט אויך גארנישט אָפּ. דאָרט זיינען אויך דאָ יודען, אויך דיא אלע שיינע מעשיות. דאָרט שטעהט אויך פרייא דער וועג צום הימעל, און מען פארקריכט אויף איהם טאקי אויף קיין בויבעריק... גלופסק

מיט בויבעריק איז ווי א איין שטאָדט, אקענען א גוטע העלפט גלופסקער יודען זיינען בויבעריקער. געגעסען האט הערשעלע ביי די בעלי־הבתים פון'ם קליידל, א מאל ביי דעם, א מאל ביי יענעם, נאָר דערוויילע ביז איבער די ימים־נוראים, אזוי האט עס געהייסען.

דאכט זיך נאר קיין מעשה נישט. אונזערע פארשוינען זיינען ברוך־השם טאקי געווען פאראָרנט, נישט פארזינדיגען, אלסדינג גוט, עס האט נאָר געפעהלט אביסיל געזונט. הערשעלע האט פונ'ם ערשטען טאָג קומען קיין גלופסק בעקומען א קאטער, אביסיל אונטערגעהוסט, דאס קולכין איז איהם געווען צוגע־לענערט, הייזעריגליך. פון־דעסטוועגען איז ער אויפגעשטאנען צו די ערשטע סליחות און אונטערגעהאלטען דעם טאטען. זיין געליינקיל איז אמת טאקי געווען נעדריפעט, זיין קוויטשעלע געפייפט, אויסלאָזענדיג זיך מיט א גרילץ, נאָר אָהן סכנות. איין מאל, איז אָהן איהם אויך געווען העלפערס, פיעל פונ'ם עולם האבען, וויא געוועהנטליך אָפגעענטפערט זיך אָפגערופען „בים־באם !“ אונטער־בימקען יענעם זיינען דאָ ביי יודען זעהר פיעל בעלנים. אויב „באם“ פאסט אָדער ניין — אלץ איינס, אבי זיך אריינגעמישט, אבי א שטימע, לאָז יענער נישט מיינען, ער ארבייט אליין . . . און צווייטענס, איז א צוגעלענערט קול עפּים טאקי נאר וויא געווונשען צו סליחות, עס פאסט צום עסק, מען פיהלט אז ס'איז סליחות. אין דרויסען איז שטאָק־פינסטער, נאכט. אומעטום שא — די גאנצע וועלט שלאָפט. נאָר יודען האפען זיך אראָפ פון די געלעגערס, געניצען, קנאקען אויס די ביינער, דער שלאָף ליגט זייא אייף דער ברוסט, עס טריקענט זייא אין האלז און זייא שטארקען זיך, לויפען פארשמאכט אין שול אריין, ניסען דאָרט אויס זייער הארץ פאר דעם לעבעדיגען גאָט אין הימעל און קלאָגען זיך נעביך פאר איהם אויף א צולעכצט ברומענדיג־קרעכצענדיג קול, וויא א פארוואָ־געלט, אומגליקליך דערשלאָגען קינד קלאָגט זיך פאר דעם פאָטער אויף די צרות, וועלכע ער איז אויסגעשטאנען, ארומבלאָנקענדיג זיך אין דער וועלט. דאס צו־לעכצטע, חריפענדיגע־פארשמאכטע קול אָט דאס ערשט ריהרט ביים הארצען, דרינגען טאקי ליגט ערשט דער בריא, דאס גאנצע געפיהל פון רחמנות... אז דאס שלאָפע קינד נעביך האפט זיך אויף פון היטץ ביי נאכט, שטרעקט אויס מיט א געבעט די הענטליך צום פאָטער, קרעכצט, יאָמערט פאר וועהטיג אויף א טרוקען־הייזעריגליך קול, פארגעהענדיג זיך אין א הוסטעלע — האפט עס אָן ביי דער לעבער, נעהמט ער ארויס די נשמה און שטעכט אין דער זיבעטער דים . . .

און דער האָהן פון כפרות, איהם אז מען גיט אין דערמיט נאכט א טראַג פון דער סידעלע — קום צום „בני אָדם“! און ער צאפּעלט, קרעכצט אויף א פאַרדומפּפּט קול, רופט זיך דען זיין חריפּענדיק קול נישט אָפּ אין הארצען? רייסט רען זיין האָרחלען נישט בייא דער נשמה?...

טו.

רבוני של עולם! וואס ליגט אזוינס אין דיין האַרטער באנק אין בית־מדרש, אז דער וואס נעכטינט אויף איהר איבער א גאַכט מיט דעם קולאַק צוקאָפּענס שטעהט דעם אנדערען טאָג אויף עפּיס נאר איין אַנדער מענש, וויא נייא געבוירען? שוין יעקב אָבינו, אז ער האט אין וועג דענסטמאָל בייא זיין אוועקלאָזען זיך פון דער היים, אונטערגענעכטיגט אין „יענעם אָרט“ אויף א האַרט גע־לעגער, צושפּאַרענדיג דעם קאָפּ אויף א שטיין — האט באלד ביים אויפשטעהען אין דער פריה געשפּידט: אין זה, נישט אַנדערש כי־אם בית אלהים, דאָ איז א בית־מדרש, וזה שער השמים און דאָ איז א טויער צום הימעל. יא, טאַקי צום הימעל. ליגענדיג אויפ׳ן האַרטען געלעגער גאר אין דעם ערשטען בית־מדרש, נאך אָהן ווענד, אָהן א דאך אָהן איין אונטער־אויבען, האט ער שוין דערזעהען נישט קראָקויא און לעמבערג אליין, נאָר אויף יענע וועלט — פייערדיגע מלאכים, וואס האבען איהם אין דיא אויגען זיך געדרעהט ארויף און אראָפּ עפּיס אויף א הויך לייטעריל פון דער ערד ביז העט־העט אין הימעל אריין — און יעקב האט דערפיהלט אין זיך א גרויסע פאַרענדערונג....

נאך א מאל רבוני של עולם! וואס ליגט אזוינס אין דעם גלות, אין דעם נע־ונד זיין אין דער פרעמדע, וואס דיינע קינדער ישראל, וועלכע עס האבען אזעלכס פון דיר א מתנה, זיינען דורכדעם אין דער וועלט עפּיס גאר אַנדערע מיני מענשען, האבען עפּיס נאָר איין אַנדער פּנים, איין אַנדער שטייגער לעבען, איין אַנדער מזל, אלץ־מיט־איינאַנדער עפּיס נישט לייטען גלייך?... אין דער צייט ווען אַנדערע זיינען נאך גאר יונגליך, פריש־לעבעדיג, מאַכען זיך נארעש און האָבען אין זינען עולם הזה, דיא וועלט, איז דיינס א יודעלע געעלטערט, געקניימשט, איינגעהייקערט, פאַרזאָרגט און דערשלאָגען. דאס קעפּעלע נאָר עס ארביים: טראַכט, טראָגט, פליהעט און אין זינען איז איהם נאָר תכלית־

און נעהמט ארויס ביי פיעל מענשען דיא נשמה.
מהום נישט, האנדעלט נישט עפעס וויא א קופעץ,
זיין עובדא איז צו געבען א קלאפ, א זעץ.
ער פארשעהמט ניט זיין געראָלדיע און זיין שווערד,
סוילעט נישקשה פיעל מענשען אויף דער ערד.
אזוי האבען פריצים געטאהן פארצייטען,
אט וואס זייערע מלחמות בעטייטען.
מען האט זיך געשלאגען, געמאכט א בורע,
בכדי נאר צו פריווען ווער האט מעהר גבורה.
אין איינער געזעסען רוהיג אויף זיין לאנד,
נישט געטשעפעט אפילו א פליג אויף דער וואנד.
האט דער רוח געבראכט א פריץ צו טראגען,
און ער האט איהם געבעך געהארגעט, געשלאגען.
איין פריץ דענסמאל, איין ארץ מחוצף פנים,
איז געווען גזלן פון אלע גזלנים.
א גרויסער תקיף שרעקליך געזונט און דיק,
א מורא געוועזן אויף איהם צו טאהן א קיק.
ער האט געהאט זעהר שטארקע אייזערנע ציין, 63
איטליכען געפרעסען, געבראכען א ביין.
האט מים א צונעמעניש, וויא מיר ווייסען,
אין יענער ציים פשוט חזיר געהייסען. 64
דער חזיר האט דיא גאנצע ערד אויפגעריהרט.
איטליכען געטרעטען און א וועלט געפיהרט:
פריצים האבען געמוזט צו איהם זיך בוקען,
פון זיינע הענד קיינער נישט ארויס טרוקען.
האט געוואלט אויף דער וועלט זיין נאר איינער,
ער זאל הייסען פריץ, ווייטער נים קיינער.
יודעל, איהם אין דיא אויגען וויא א דארען,
האט אויך געמוזט באלד ליידען פון זיין צארען.
דעם חזיר האט געארט, וואס יודלען איז גוט,
און האט זיך גענומען צו צאפען זיין בלוט.

---

63) דניאל ד׳ ז׳. פסחים קי״ח ב׳ ועיין רש״י שם. 64) תהלים פ׳ יד,
ומדרש שם.

יודלען איז געוועזן פינסטער און ביטער,
צו זעהן אזא חזיר׳ אין זיינע גיטער,
וואס ער האט זיי בעקומען ניט אזוי גרינג,
און איהם שרעקליך טהייער געקאָסט אלסדינג.
עס האט איהם אנגעהויבען זיך דרעהן דער קאָפּ,
פאר עגמת נפש פון דעם פנים אראָפּ.
יודעל האט ביז אהער פון אלע שררות,
ניט געליטען אזעלכע גרויסע צרות.

ח.

בשעת יודעל איז מיט צרות געוועזן זאט,
האט דערווייל זיין ווייב נאך א טאכטער געהאט.
קוים וואס דאס קינד האט געעפענט דיא אויגען,
האט עס פון דער מוטער׳ס ברוסט אלין געזויגען.
זעהר פריה איז עס ארויס פון דיא וויקעלעך,
נישט געוואלט זיין געבונדען מיט שטריקעלעך.
עס האט זעהר געשריגען ניט געלעגען שטיל,
דיא מאמע האט פון דעם געליטען זעהר פיעל.
קוים איז איהר א ציינדעל ארויסגעקראכען,
האט עס ביי דעם זויגען דיא ברוסט געשטאכען.
מחמת וועהטאָג, מחמת שרעקליכע שמארצען
פלעגט דער מאמע אָנהאָפּען ביי דעם הארצען.
נישט לאנג אבער האט עס געזויגען דיא ברוסט,
זיך צו ענטוועהנען האט עס בעקומען לוסט.
עס האט אין דרויסען ארויס זיך געצויגען,
צו פרעמדע איז עס אויף דיא הענד געפלויגען.
פון דער שוועסטער אבער זיך אוועקגעקעהרט,
מיט איהר אזוי וויא נאר נישט זיך אנגעקעהרט.
עס פלעגען זיך האמפּערען דיא פּארטייען,
דאס קליין מיידעל פלעגט צוביסלעך אויף שרייען.
פאר מעפּיסטאָפלען איז געוועזן א לעבען,
ער האט אנגעהויבען נעצען צו וועבען.

זיין נאכט, איז טאָג, נאר אָהן קשיות. אלא נישט, איז ביטער. היינט פרעגט ער אזא קשיא אָן טאָרגען וועט ער שוין פרעגען נאר עט־טע־טע! עס וועט איהם שוין נישט געפעלען, פארשטעהט איהר מיך, דאכ, יענס, א סך זאכען... איך זאָג עס אקעגען דעם, אז טאַטעס בעדאַרפען עס וויסען. אונזערע עלטערען פארצייטען האבען עס פארשטאַנען בעסער פון דיא היינטיגע, דעריבער טאַקי איז געווען אז גוט און וואויל. מילא וויא דיא מעשה איז, פעטש אהער, פעטש אהין, מיינער איז דערווייל ארויס פונ׳ם חדר און האט אָנגעהויבען אונטער מיין השגחה צו לעהרנען בייא אונז אין בית־מדרש אליין פאר זיך. עס פארשטעהט זיך, איך ווייז איהם א מאל אונטער, וויא איהר קוקט איהם אָן־אָ, קען ער שוין, אָט־אָ דער שנעק, גאנץ ביצה, קידושין, כתובות און נדה!...

אזוי האט געוועהנטליך דער טאַטע אויסגעלאָזט דעם שמיעס מיט א שיינענ־דיג פנים, אָנווייזענדיג פון דערווייטענס מיט א פינגער אויפ׳ן זוהן, און געטראכט בשעת מעשה בייא זיך: הא? אפשר וויל נאָט נאר א שידוך... דערפון זאָל זיך אויספיקען א כלה — טא!...

טז.

צו דערצעהלען דאָ וויא לייזער־יאנקיל האט ראש־השנה שטאַרק געאַרבייט אין דאַווגען, וואָלט געווען א שטיקעל אומרעכט אקעגען דעם איבעריגען עולם פונ׳ם קלייזיל, ווייל דער עולם יודען האט פון זיין זייט אויך געאַרבייט, גע־שרינגען מיט איהם אין־איינעם. לייזער־יאנקיל איז אָפּשת טאַקי געווען דער „שליח־צבור“, דאס הייסט, דער דעפּוטאַט, אויסגעקליבען פון קהל, צו דעם רבוני של עולם; נאָר יודישע קינדער אָבער האבען ליעב אומעטום זיך אריינצומישען און וועט זייער דעפּוטאַט זאָל אפילו זיין מיט הערנער, אייך אַנטיק אין דער וועלט, דאָך קוים לאָז ער עפּענען א מויל זיך עפּעס אָנצורופען, פאַלען זייא איהם אריין אין דער מיט איטליכער מיט זיינס, איטליכער מיט זיין צינגעל אויף זיין שטיינער, טראַכטענדיג אין הארצען: יענער מעג זיך זיין דאָרט וואס ער איז, פארשטעה איך נאָך נישקשה א זאך אפשר אזוי גוט וויא ער. יענער מעג זיך הייסען מיין מענש, האבען פון מיר א „כח־הרשאה“, פון־דעסטוועגען קוקען איהם אין מויל אריין צופיעל, טאָהר מען נישט, מען מוז איהם א מאל ווייזען און ארויס מיט א וואָרט. קלאָמפּערשט הייסט עס, יענער איז דער אדוואָקאט, דער שתדלן, מען פארלאָזט זיך אין גאנצען אויף איהם, פון־דעסטוועגען אליין מוז מען אויך עפּיס

טהאָן, זיך קלאָגען אויבען, אין סענאט פאַר דעם אויבערשטען און אָנבעטען הינטען־ארום אויף דיא גרויסע שרים פּצפּציה וכדומה דאס גאַנצע פּעקיל סטראַפּטשעס, סעקרעטאַרען מיט זייערע פאַקטוירים אין בית דין של מעלה דאָרט. און דיא קינדער ישראל אַרבייטען, לאָזען זיך הערען אויף קולות ביז דעם זיבעטען הימעל. ס'איז א ליאַרם, א געפּילדער, א געוואַלד, אַז טאַקי אין גאָט נאָר קען פאַרשטעהען, וואס זיינע יורעליך ווילען, וואס זייא בעטען און שרייען.

דער עולם יודען האט גוט געשריגען, לייזער־יאַנקיל אָבער האט זייא אַריבער געשריגען, פאָרט טאַקי אויסגעפיהרט זיינס — אָפּגעשפּילט דעם „מלך עליון“ מיט א מאַרש לעבעדיג, קנאַקענדיג און הערשעלען איז אויף עטליכע מאל געראָטען צו טהאָן א קוויטש, אזוי אַז עס האט געהילכט. אָט אזוי איז אָפּגעלאָפען דאס דאַוונען דעם ערשטען טאָג ראש־השנה. לייזער־יאַנקיל, הייסט עס, איז געווען פון אויבען, ער האט איינגענומען. דעם אַנדערען טאָג אָבער האט שוין נובר געווען טאַקי דער עולם. עס האט זיך געריסען און גע־רוישט ביים זאָגען דיא שטיקליך פיוט מיט דיא תפילות, וויא עס רוישט זיך דער וואַלד בשעת א שטורמווינד, אויף אַלערלייא טרויערדיגע קולות. עס האבען גע־שריגען העלזער, געזיפּצט, געקרעכצט הערצער, הענד האבען געפּאַטשט, פינגער געקנאַקט און קעפּ האַלב־איבערגעדעקטע און אין גאַנצען ביז דעם בויך איבערגע־דעקטע מיט טליתים האבען זיך געוואָרפען אין אַלע זייטען, געשאָקעלט ארויף און אראָפּ. איינג איז געווען אין קלייזיל, א שפּילצען קעפּיל אהין נישט אריינצרוואַרפען. היים, א שרעק! לייזער־יאַנקיל איז אָפּגעגאַנגען מיט שווייס און חאַ־פּענדיג א בלאָז פון א צונג־ווינטעל האט ער פאַרלוירען דאס קול, איז געבליבען וויא דערוואָרגען געביך. געראַטעוועט האט איהם נאָר דאס איינציגע מיטעל, וואס ער האט, וואו ס'איז אויסגעקומען צוזאָגען מיט מויל עפּיס א ריהרענדיג שטיקעל, זיך געשמאַק צרווינט, געגאָסען טייכען טרעהרען, אָפּחאַפּענדיג דערווייל דיא ווערטער אונטער דער נאָז — און דאס איז איטליכען שטאַרק געפעלען. אויף וויינען איז לייזער־יאַנקיל געווען איין מייסטער אין דער וועלט, ער האט געוויינט עפּיס מחיה'דיג־געשמאַק. דאס האט איהם פאַרשאַפט א נאמען אין אונזער ווינקעל און ער האט געהייסען „דער קאַבצאַנסקער בעל־בכי.“ אַנדערע האבען איהם דרינען פאַרגליכען צו דעם בעריהמטען ליטווישען חזן „דיא קלאָג־מוטער“. יענער, אזוי שמיעסט פון איהם דיא וועלט, האט אין זיין צייט געוויינט עפּים געטליך, בעטעטם: אַלץ מאמע, מאמע! גאַנץ יורעשליך, מיט דעם

זיבעטען חן. — הערשעלע האט אויף דעם טאטען קוקענדיג זיך אויך צר וויינט און דערפון טאקי בייא זיך אין הארצען זעהר הנאה געהאט. מען בעדארף וויסען, וואס הייסט אזוינס בייא א יונגעל וויינען ראש־השנה און יום־כפור אין שוהל, אז אלע זאלען זעהען. דערצו טהוען יונגליך שארפע מיטעל — שמעקען נעביך טאבאקע, קנייפען זיך שטילערהייט, רייבען דיא אויגען — און אונזער הערשעלע איז דאס מאל אזוי גליקליך געווען צרוויינען נאר אהן יענע אלע זאכען! דעריבער איז איהם עפּיס גוט געווען אויפ'ן הארצען פון זיינע טרעהרען, ער האט נעקוקט אויף זיך עפּיס מיט גרויס דרך־ארץ, זיך אומגעקוקט אויב מען זעהט וויא ער וויינט און עס נעהען נישט פארלוירען זיינע טרעהרען, דערבייא טאקי אלץ געטאפּט הינטערוויילכס דיא באקען אויב זייא זיינען גוט נאס.

א פּאר טעג נאך ראש־השנה איז מלכה־טויבע אוועקגעפאהרען א היים, מיטפיהרענדיג מיט זיך גאנצע זעק פעדערען, וואס זיא האט אין עטליכע גע־הייבענע ערטער אנגענומען, איבער דעם ווינטער עס אויסצופליקען, אויף פּאדים א חיבש פּעקיל אויף זאקען אויסצוארבייטען און דערצו נאך אביסיל סחורה אין גלייכען נעלד: זייף, קראכמעל, ציטץ אויף קליידליך מיט רויטע גרויסע קווייטען, עפּיס נאר א מיאוסע מציאה און דיא בעריהמטע גלופּסקער שוועבעליך, וואס ווערען אויף דעם פייער אפילו נישט פארברענט און מענען זיין א גוט מיטעל צו לעשען מיט זייא שרפות. אוועקגעפאהרען איז זיא עפּיס בייז, פול מיט פארדראס. זיא איז ברוגז געווען, שטארק אנגעלאדען אויף טריינע־סאסלען, מיט וועלכער זיא האט נאך דעם גרויסען נוט לעבען זיך מיאוס צרווערטעלט און פון דער שטארקער ליעב־שאפט האט זיך אויסגעלאזט א טייך. — ניין מאס רייד קלעקט פאר צווייא ווייבער נישט מעהר וויא אויף א פּאר טעג. ביז וואנען ס'איז נאך געווען פון וואס, פון ועמען צו ריידען האט דער צונג געקלאפּט, געמאהלען, קוים אבער האט זיך אויס־געלאזט רייד, האבען זייא אנגעהויבען איינער צו דער אנדערער זיך צוקוקען, איינער אין דער אנדערער אויסצוזוכען פעהלער און זיך געבלאזען. מלכה־טויבען איז נישט געפעלען דער איינגעהער, וואס קומט אלץ צו טריינע־סאסלען, מאכענדיג מיט איהר קוצעניר־מוצעניו, און נאך ווען? אין אזעלכע טעג, וואס א פיש אין וואסער ציטערט. היינט איז איהר אויך נישט געפעלען וואס דאס טיכיל אויפ'ן קאפּ איז איהר ארויפגערוקט, אזוי אז עס קוקט ארויס האר; וואס הינטערען קליידיל רוקט זיא ארונטער עפּיס א בארג מיט שמאטעס מיט רייפען, בכדי עס זאל אויסקומען, מחילה, דיקער, גרעבער. זיא האט איהר מכח יענס געגעבען אנצוהערעניש: עפּיס נישט ורא בייא א יודישער טאכטער, אויף עטליכע מאל

אלײן מיט איהרע כשר'ע הענד גענומען און אראפּגעלאָזט איהר נידערינער ארפּ'ן שטערען דאס טיכעל, א טאפּ געטהאָן איהר פון הינטען דאס קלײדיל, געמאכט דערנאך פון דיא בײדע פאָרענט־צו אויסגעשטרעקטע הענד א קאלכדיגען בײנעל, געשאָקעלט דערבײא מיט'ן קאָפּ, אויסציהענדיג דיא ליפּעליך עפּיס מיט א משונה זויער קרימעלע, גלײך וויא גערעדט: אָ־אָ, האסט־דוא עס א באָמבע, בעהיט זאָל מען ווערען! טרײנע־סאָסלען ווידער האט נישט געטוינט צו דער זאך א פרעמד אויג, האבען לעבין זיך א רבי־צען. איהר איז אויך גרויס געוועזן אין דיא אויגען מלכה־טויבעס עסען, וויא זיא פּאקט, עסט פאר צעהן און קען נישט חאפּען דיא זעט, עפּיס נאָר א הײשרעק! אין דעם פּסק, וועלבען זיא האט אײנמאָל געחאפּט פון דער בעל־הבית'טע, האט זיא בײא זיך בעשולדיגט מלכה־טויבען — דאס האט זיא איהר צוגעשטעלט א היהנטער־שיסעלע. דאס איז טאקי נאָר איהר מלאכה. מלכה־טויבע האט טאקי א פּאָר מאָל זיך געשושקעט עפּיס מיט דער בעל־הבית'טע, געגלאָצט מיט דיא אײגעליך, מאכענדיג א פארפרומט פּנימיל און אלץ געשפּיגען, געשנײצט דיא נאָז. או אז טרײנע־סאָסיל איז דארויף אָנגעקומען, איז דער שמיעס פּכוצלים איבער־געהאקט געוואָרען. מלכה־טויבע האט, רויט ווערענדיג וויא א צוויק, זיך געקראצט, געדרעהט, געמאכט מיט דיא אקסלען און געבליבען דערנאך שטעהען מיט א קרומען רוקען, אײנגעהויקערט וויא א קאטץ, אונטערשפּארענדיג דיא באק מיט א פינגער... הכלל, דיא פריהערדיגע בײדע חבר'תות, וואס זײנען געוועזן דאס לעבען מיט דער נשמה, האבען זיך געבלאָזען, אײנע דער אנדערער גענעבען אָנצור־הערעניש מיט שטעכווערטליך. דיא — יענער א פּיק, יענע — דער א פּיק, ביז זײא זײנען לסוף ארויס מיט דיא געשליפענע צינגליך און האבען זיך גוט צוקריגט. און מלכה־טויבע, שטארק אויפגעבראבט אויף טרײנע־סאָסלען, האט בײם אוועקפאָהרען אויסגעלאָזט איהר כעס צו דער גאנצער וועלט און צו איטליכען בעזונדער: צו דעם בעל־העגלה. פאר וואס א צעהן גראָשען מעהר וויא בײא אנדערע נעהמט ער, נישקשה, בײא איהר און זעטצען — זאָל איהם ארויס־זעטצען דיא נשמה! — זעטצט ער זיא אראָפּ אונטען, צווישען דיא אהענגענדיגע פּארשוינע; צו דעם מעקלער, וואס האט זיא געמאָהנט א דרײער פאר זײן טירחא, רופענדיג זיא: מוהמע; צו דער קוה, וואס איז אונטערגעקומען אויף דער גאס צום וואגען, גאנץ הײמעש וויא אײן אײנענע, אָהן גרויסע צערעמאָניעס, זיך ארײנגע־שטעקט דיא מאָרדע אונטער איהר געזיים און ארויסגעשלעפּט א פול מויל שטרויא, נישט געמײנט חלילה עמיצען דערמיט צו בעלײדיגען, נאָר גלאט אזוי, וויא דער

שטיינער איהרער איז שטענדיג, חאפּען א לעק פון דיא וואָגענס; אויך צו דעם יונגען מאנטשיק להבדיל, וואס דרעהענדיג דאס שטעקעלע, אויף זיין שטיינער, ביים געהען אויף דער גאס, האט ער, שטופּענדיג זיך הארט ביים וואָגען, מיט'ן סקיפּקעלע איהר דערלאַנגט א זעטץ אין פּנים, שיעור איין אויג איהר נישט ארויסגענומען. עס פארשטעהט זיך אומגערען, נישט געמיינט חלילה קיין שלעכטס. הכלל זיא האט זיך געוואָרפען, אומזיסט־אומנישט אויסגעלאָזט איהר צאָרן צו דעם, צו יענעם און צו גאנץ גלופּסק, וואס האט געמענט פון איהרעטוועגען איינגעזונקען ווערען, גלייך וויא דיא אלע נעביך זיינען שולדיג דאריז, וואס טריינע־סאָסיל איז א הומצליכע, א שלאק פון זיין ליעבען נאמען:

דער בעל־העגלה האט זיך גענומען מחילה בעטען ביי זיינע געפּגר'טע פערד, וואס ביים מעקלער, דעם בעל־העגלה'שען שדכן — א בריה אויף צו פארגרעסערען; וויא געוועהנבליך אלע אנדערע שדכנים — הייסען אזעלכע ליי בען, אָדלער, און דיא נבלות האבען נאך א צעהנדלינג ביים'שען זיך געקוועטשט, מטריח געווען דיא אלטע ביינער זיך צו ריהרען פונ'ם אָרט, ארויס'שטעקענדיג דיא צינגליך און אונטערשטייסענדיג זיך מיט דיא אויסגעקראָכענע דינע ווידעליך. מלכה־טויבע האט נאך דעם צעהנטען מאָל געזעגנען זיך אויסגע'שטרעקט דיא האנד פונ'ם וואָגען און נאכגעשריגען דעם מאן איבער דער גאנצער גאס הויך אויף א קול:

— לייזער־יאנקיל! למען־השם פארגעס נישט מכח יענס!... בריינג א היים עטליכע פּעקליך ציקאָריע! לייזער־יאנקיל, למען־השם שוויטצען! טרינק אוים עטליכע גלעזליך טרוקענע מאלינעס! הערשעלע! דעם טאטענס שטיקעל פּעה לינט איינגעבונדען מיט דעם וועג־היטעל! געדיינק־זשע שוויטצען!...

ז.

נאָכדעם אז הערשעלע האט ארויסבעגלייט דיא מאמע, איז ער גע־גאנגען ווידער אין זיין רוה אריין, אהין אין קל יזיל, וואו ער איז שוין געווען אביסעל היימעש. עס האבען איהם אהין געצויגען וויא א מאגנעט צוויא מענשען דאָרט — איינער א גרייז־גרויער יוד, ר' אברהם מקבל און דער אנדערער, משה'לע, איין אָרעם בחור'ל, מיט איהם כמעט אין איינע יאהרע.

ר׳ אברהם איז געווען פון דיא געהייבענע מקבלים, וואס רעכנען זיך ביא יודען צום קאפיטעל בל־קודש און שטעהען אויף דער צווייטער שטופע נאך דיא דיינים. דער טיטעל זייערער איז געוועהנליך: שיינע יודען. דעם גרעסטען טהייל טאָג איז ער געזעסען אין קלייזיל איבער א ספר און געגעבטינגט האט ער בייא זיך אין דער היים. ער איז געווען זעהר איינגעזעהען בייא דיא אלע בעלי־הבתים אין קלייזיל, פון וועלכע דער גרעסטער טהייל האבען נאך בעל־הבית׳לוויס, באלד נאך זייער חתונה, איהם דאָ געטראָפען אזוי דיענען נאָט און זיינען מיט איהם דעריבער שטארק געוועהנט געוואָרען. אָהן איהם וואָלט דאכט זיך דאס קלייזיל קיין קלייזיל נישט געווען, עס וואָלט עפּיס געפעהלט. ר׳ אברהם האט געהאט איינגאַנג אין פיעל לייטעשע הייזער און זיך געריבען ארום נגידים, צו וועלכע ער פלעגט א מאָל אריינקומען א שבת־צונאכט אויף א גלעזיל פונש, מאכען מיט זייא עפּיס א שמיעס, נעהמענדיג דערבייא א גוטען ציגאר־טיטון און וועלכע עס פלעגען איהם א מאל אויסהערען וועגען א שידוך. דער נאמען שיינער יוד האט איהם באמת טאקי געפּאסט. אויף זיין קאפּאָטע האט זיך נישט געפונען קיין שפּריינקעלע, שטענדיג ריין, גאנץ אָהן א ריס, אָהן א טרע:, אין דער קעשענע א נאָזטיכיל, קיינמאל נישט געשפּינען, נישט געשנייצט דיא נאָז פרייא אקענען מענשען אין פּנים אריין און נישט געווישט זיא מיט דעם ארבעל אָדער מיט איין עק פאָלע וויא אנדערע. זיין שווארצע, סאטעטענע יארמולקע איז געווען פריש, פיין אָהן פער־דערען, נישט פארשמאָלצעוועט דיק מיט פעטע מיאוסע פלעקען, איין עפּוש, פון פארטריקענטען שוויס. דאס פּנים כויטער מיט א מיטעלער באָרד, ריין, וויס, וויא אויסגעפּאלענער שנייא. דיא געדיכטע גרויע וואָנצעס נישט אָפּגעשאָטען מיט טאַ־באקע פון א מיתה משונה קאָליר און אויף דיא ליפּען שטענדיג א גוט שמייכעלע.

ר׳ אברהם איז שטענדיג געווען אויפגערייטט מיט א פרעהליכער מינע און אז ער האט געטהאָן אמאל א זיפץ, איז דאס נישט געווען פאר זאָרג און יסורים, נאָר גלאט אזוי זיך א יודיש זיפצעלע, וויא דער שטייגער איז ביים עפענען א ספר, אָדער מאכען ברכה, נעהמענדיג אין האנד א גלעזעלע וויין, אויף ביים שטעלען זיך דאווענען. זיטצענדיג אין קלייזיל ביים טיש איבער א ספר פלעגט ער געוועהנטליך ליעב האבען שמיעסען מיט מענשען, הערען וואס דער, וואס יענער דערצעהלט חדשות און אליין טאקי עפּיס אויך דערצעהלען. ביים ריידען פלעגט ער גלעטען מיט דער האנד דעם שמערען, אויך אונטערהייבען א קאפּעלע דיא יארמולקע, פּאָכענדיג פּאַ־מעליכען מיט איהר אויפ׳ן קאפּ. איהם האט נישט אויסגעטאכט דערוואקסענע מענשען, אָדער יונגע לייט, בחורים׳ליך, ער האט גערעדט גערען מיט אלע גלייך,

גענומען צום הארצן איטליכענס א זאך און נישט אוועקגעמאכט קיינעם מיט דער האנד. יונגליך זיינען אויך מענשען. דאס וואָרט „ש ק אָ ץ“. וואס ער פלעגט עס זאָגען א מאל מיט א שמייכעלע איינעם, א יונגען מאן, האט עס געהייסען ביי איהם א סימן פון ליעבשאפט, אז ער האלט פון יענעם זעהר שטארק.

ר׳ א ב ר ה ם האט באלד פונ׳ם ערשטען טאָג זיך צוגעקוקט פון דער־ווייטענס צו ה ע ר ש ע ל ע ן וויא ער פיהרט זיך נוט אויף און געטראכט ביי זיך: א וואויל קינד אונזער ל י י ז ע ר ־ י א נ ק י ל ס, מען בעדארף איהם מקרב זיין. אז ה ע ר ש ע ל ע איז איינמאל פארטיפט געווען אין דעם לערנען אונטער־שפארענדיג דעם קאָפּ מיטביידע הענד אויפ׳ן שטענדער, האט ר׳ א ב ר ה ם פארביינגעהענדיג לעבין איהם זיך אָפּגעשטעלט, אריינגעקוקט פון דער זייט צו איהם אין דער גמרא, איהם אזוי זיך פון־אויבען־אויף א פּריוו געטהאָן, א פרעג געגעבען, וואס בעוואָהרענט ר ש ״ י דאָ מיט זיין כ ל ו מ ר ? וואס דער ת נ אָ לאָזט מיך דאָ הערען? און וואו ליגט דאָ דער רעכטער קוועטש? . . . ר׳ א ב ר ה ם אליין האט נישט געהאט קיין שפּיצעכדיגען קאָפּ, אויפצוטהאָן שארפע פשטליך, ער איז געווען נאָר א בעל־הבתישער למדן. זיין עיקר לעהרנען איז געווען מוסר־ספרים, ע י ן ־ י ע ק ב און מ ד ר ש, וואו עס געפינען זיך וואונדערליכע מעשיות, ווערטליך, משלים, שיינע איינפאלען. אויך האט ער געזופט „ז ו ה ר“ וויא וואסער, אָפּצר פרישען זיך נאָר מיט דיא ווערטער אליין, נישט אָפּצושטעלען זיך לאנג איבער א הארב וואָרט, צוטרעפען דעם רעכטען טייטש. צייטענווייס פלעגט איהם פּ׳וצלים עפּיס געבען א בריח — און ער האט זיך גענומען זופען „ז ו ה ר“ געשמאק מיט חשק, דיא אויגען האבען איהם געפלאקערט, דאס פּנים געפלאמט, וויא ביי א פארליעבטען. דאס פלעגט זיך מיט איהם מאכען געוועהנטליך ביי יענע שטעלען דאָרט, וואו גאָט שפּאצירט אין גן־עדן מיט דיא צדיקים, דיא ביימער שמעקען, גיבען פון זיך ארויס זיסע ריחות פון בשמים, כתות, כתות פון מלאכים שפּרינגען קדושה, לויבען, ריהמען, בעשיינען זיין הייליגען נאמען און זאָגען שירה; וואו דיא „ש כ י נ ה“ צוגיסט זיך אין הייסע, הייליגע געפיהלען, בּיינקט, קרעכצט, ברומענדיג וויא א טויב פאר גרויס ליעבשאפט צו דיא כ נ ס ת י ש ר א ל. א מאל קלאָגט זיא, וויינט אויף זיך וויא אויף איהר געליעבט פאָלק, וואס איז געביך אזוי פארוואָגעלט, פארשווארצט אין ג ל ו ת און א מאָל טרייסט זיא איהם, איהר טהייערען זיסען געליעבטען, נעהמט איהם איין מיט זיסע רייד און גוטע האָפנונגען אויף שפּעטער. נישקשה, זייא וועלען זיך נאך אם־ירצה־השם צונוי. געהען — און דענסטמאָל וועט זיין אזא לעבען, וואס דיא וועלט האט עס נאך נישט געהאט....

דער זוהר דאס איז א סיני, א פייער־שפייענדיגער בארג פון הייליגער, ריינער ליעבשאפט, דארט זיינען זיך משדך דיא ערד מיט דעם הימעל, מלאכים, שרפים מישען זיך אוים אין־איינעם מיט מענשען און גיבען, קושענדיג זיך, איינער דעם אנדערען איבער געטליכע געפיהלען; דאס איז א פייערדינער זייל פון ליעבע, וואס האט צום ערשטען מאל א שיין געגעבען פאר יודישע קינדער אין דיא מיטעלע יאהרהונדערטען, ווען ארום זייא איז געווען שטאק־פינסטער, ווען פיינדשאפט, ווילדע אכזריות, פארבלענדזקייט האבען זייא אנגעטהאן געברענטע, גע־בראטענע לייד און פארגיפטעט זיא געביך דאס לעבען. — דאס איז דער ערשטער יודישער ראמאן, דער „שיר השירים", דער ראמאן פון אלע רא־מאנען... ר' אברהם איז אין זיין גראד געווען, וויא רופט מען עס עפיס, א פאעם. עס האט איהם עפיס געצויגען צו הגדתות, צו דיא וואונדערליכע, שיינע זאכען אין דעם זוהר און איז אויף זיין שטיינער געווען פארליעבט. דיא גמרא אקענען איז פאר איהם געווען א טרוקענע זאך, וואס דערנעהרט דעם שכל און קוויקט נישט דאס הארץ. ער האט דעריבער דאס לעהרנען זיא געהאלטען נאר פאר א מוז און געלעהרענט אויף אזוי פיעל נאר, וויפיעל איהם איז עס נייטיג געווען צום עסק: אין דיא ניין טעג, א שטיינער, צו מאכען א סיום, בבדי דיא בעלי־הבתים זיינע זאלען מענען עסען פליישינגס, ערב־פסח א סיום פאר זיינע בע־קאנטע בכורים, זייא זאלען דעם טאג נישט פאסטען און א פרק משניות אלע טאג מיט א רבנן־קדיש פאר א מת, וואס דארויף האבען איהם דאך דיא יורשים געדונגען אויף א גאנץ יאהר. פון דעסטוועגען איז איהם דיא גמרא געווען הייליג און האט שטארק הנאה געהאט אז יענע לעהרנען. אז הערשעלע האט געלעהרענט איז עס בייא איהם געווען זעהר אנגעלייגט, מהיכא־תיתי שיין, גאנץ פיין. און ווען ער האט פארביינעהענדיג הערשעלען א פרעג געטהאן, וואס רש"י בעוואהרענט מיט דעם כלומר? איז דאס געווען גלאט איין אויסרייד, ווייל אזוי האט עס איהם געפאסט, נישט געמיינט נאר ארייגצולאזען זיך דא מיט איהם טיעפליך אין א פלפול. אבי הערשעלע האט עפיס געענטפערט, זיך געדרעהט מיט דעם קעפיל, מאכענדיג דערבייא מיט א פינגער, איז עס פאר איהם שוין געווען גאנץ געגוג — א סימן אז הערשעלע איז א גוט יונגעל, איין עהרליך קינד — און ער האט איהם דערפאר שוין טאקי ליעב בע־קומען.

משה'לע — א שווארצ־חנ'עווידיגער מיט פרישטשיקליך אויפן ברייט־פלאמשיקען פנים, איז געווען א שטיק יונגעל, א שלאפס פון ארמע עלטערען,

עהרליכע לייט, בייא וועלכע ער איז געביך פון קינדוויים אויף שטארק אפגעקומען אין נויט, אין דחקות און זיך קיינמאל זאט נישט אנגעגעסען. נאך גאר קליינער־הייט האט ער זיך ארויסגעוויזען פאר א פארשטענדיג קינד מיט א גוט קעפיל צום לערנען און דאס איז בייא די עלטערען געווען דער איינציגער טרייסט אין זייער ביטער לעבען. זייא האבען אפגעשפארט פון די נייטינסטע בעדערפעניש, פיעל מאל נישט דערגעסען, נישט דערטרונקען, בכדי צו צאהלען פאר משה׳לען שכר־לימוד, אבי זייער משה׳לע זאל קענען לערנען און דערמיט אליין זיינען זייא געווען זאט, זעהר צופריעדען. אויב יודען זיינען אויך מענשען וויא אלע אנדערע, אדער נישט? — דאס איז א גאנץ אלטע שאלה, מיט וועלכער די וועלט דולט זיך שוין פון אייביגע יאהרען און ביז היינט נאך נישט געקומען צו קיין עק. נאר דאס אבער איז א גאנץ קלארע, געוויסע זאך, אז דער יודישער מאגען איז עפיס גאר אנדערש וויא בייא אלע אנדערע מענשען. דען וואו נאך איז דא אזא מאגען, וואס זאל זאט זיין מיט לערנען, מיט תורה, וויא בייא יודישע קינדער? בייא וועמען נאך פון די אלע פעלקער איז אין זייערע ספרים דא אזא אויסדרוק, אזא פסוק „ותורתך בתוך מעי“ און דיין תורה איז מיר אין מיינע געדערם, וויא בייא אונז יודען? דאס מעגען יענע דארט אין דער וועלט הערען און זיך גוט בעטראכטען. אזא מאשינע, אין וועלכער עס ארבייט אזא געט־ליבע קראפט איז איין אייביג געוועהר און וועט פון יענעמס א בלאז מיט דעם מויל, פון יענעמס א קלאפ מיט דער האנד זיך נישקשה נישט אנידערשטעלען. אזא זייגער, וואס געהט דורך עלעקטריציטייט — דורך דעם גייסט פונ׳ם חומש׳ל, פון גאטס היילינ ווארט, וועט אייביג וויזען די צייט פון טאג און נאכט און קלינגען אין דער וועלט. משה׳לע האט געלעהרענט און די ארמע, הונגעריגע עלטערען האבען זיך געקוויקט, גרויס נחת געהאט. אז דאס קינד איז אונטערגעוואקסען און שוין אין שטאנד געווען אליין א בלעטיל גמרא איינצובייסען, איז ער ארויס פונ׳ם חדר און זיך געזעטצט לעהרנען פאר־זיך דא אין קלייזיל. איז איהם אויסגע־קומען א מאל אין דעם לעהרנען קרייטיש, עפיס א הארבליך שטיקעל, פלעגט ער זיך ווענדען צו יודען לומדים און זייא פלעגען איהם העלפען ארויף אויפ׳ן וועג. משה׳לע, פון דער נאטור א שעהמענדינער מיט א גוטען, ווייכען הארעקטער, דערצו נאך א שלאפער, א קרייגקליכער, דערשלאגען פון דער ביטערער נויט — איז געווען שטענדיג וויא עפיס פארטראכט, און זיך געהאלטען אפגעזונדערט פון איטליכען אין דער זייט. מען האט פון איהם נישט געהערט קיינמאל קיין הויך קול, זיך געזעסען אין א ווינקעלע און געלעהרענט שטיל. אזוי איז ער אויך געווען

צווישען זיינע חברים, בעקאנטע יונגליך, קיינעם נישט בעליידיגט מיט א גראָב וואָרט, נישט אָנגעריהרט קיינמאָל אפילו א פליג אויף דער וואנד. שוויינען דאס איז דער שטיינער זיינער געוועזן שטענדיג, דערפאר אָבער האבען בייא איהם גערעדט דיא אויגען. אך, רבונו של עולם, וואס פאר א אויגען! וואס זיינען דאס געוועזן פאר א אויגען! אויף א קריינקליך־בלייך פנים פלוצלים אזעלכע צווייא אויגען! זייא האבען עפּיס געריהרט בייא דער נשמה, ארויסגענומען א מאל בייא יענעם דאס הארץ, עפּיס איז אין זייא געלעגען א גאנצער אָפּגרונט, עס האט זיך ארויסגעקוקט דיא מינדסטע בעוועגונג, אלסדינג, וואס אינוועגדיג דאָרט אין איהם געהט פיר. דער ערגסטער קונדס אפילו קוים האט ער געפיהלט אויף זיך משה׳לעס אויגען, איז ער באלד אָפּהענדיג געוואָרען און עס האט איהם נישט דערלאָזט דאס הארץ אָנצוריהרען איהם מיט א פינגער. הערשעלע האט אנפאנג אויף משה׳לען זיך געבלאָזען. עס האט איהם פארדראָסען, פאר וואס האלט ער זיך ווייט פון איהם אין א ווינקעלע, אָנגעהמענדיג עס פון משה׳לעס זייט פאר שטאָלצקייט. הערשעלע אליין איז בייא זיך אין הארצען געוועזן א שטיקעל גדלן, נישט געקענט ליידען, אז איהם זאָל מען נישט בעמערקען. ער איז געוועהנט געוועזן בייא זיך אין שטעדטיל זיין שטענדיג דער ערשטער און היינט מאכט איהם עפּיס משה׳לע גלאט אזוי אוועק. ניין, האט ער בייא זיך געטראכט, אנדערש וועל איך מיט איהם נישט בעקאנט ווערען ביז ער מוז פריהער צו מיר קומען. אז א פאָר טעג אָבער איז אוועקגעגאנגען און משה׳לע איז אלץ טאקי נישט געקומען, האט הערשעלע שוין נישט געקענט מעהר אויסהאלטען און איז מיט זיין כבוד אליין צוגעגאנגען צו משה׳לען מיט דער דעה איהם אָנצולעהרנען — ארויסרופען איהם אויף א פּאָיעדיניק, מיט א ווייזעניש אין דער גמרא, אדרבה, לאָז מען זעהען ווער וועמען וועט איבערשפּארען. דיא מלחמה צווישען זייא האט זיך אָנגעהויבען. איינער דעם אנדערען האט פארגעבען א ווייזעניש. הערשעלע האט זיך געהיצט, זיך געוואָרפען, געדרעהט אהער־אהין מיט אלע אברים. משה׳לע אקעגען האט זיך אויסגעדרעהט, אָפּגעשלאָגען דיא קלאָטץ־קשיות רוהיג, געלאסען, און דער שפּיטץ איז געוועזן — זייא זיינען געוואָרען חבר. הערשעלע האט דערקענט, אז ער האט אין משה׳לען געהאט א גראָבען טעות, און איז צו איהם ווייא צוגעקאָכט געוואָרען. וואס ווייטער, ווייטער איז דיא ליעבשאפט צווישען זייא גע־וואָרען אלץ גרעסער, שטארקער, ביז זייא האבען זיך צונויפגענומען און ביידע אין איינעם געלערענט איין מסכתא. ר׳ אברהם האט זייא דערפאר ביידע געלויבט

אין דיא אויגען, איטליבען בעזונדער נערופען מיט א שמייכעלע „שקאָץ" — און דיא פריינדשאפט צווישען דיא אלע דרייא איז געוואָרען שטארק.

יח.

ל י י ז ע ר־י א נ ק י ל האט געטהאָן דעם ווייב'ס רצון, געמרונקען בייא־נאכט פאר'ן שלאָף טרוקענע מאלינעס און געשוויצט. אויף מאָרגען האט ער נאך ארומגעבונדען דעם האלז מיט דעם שטיקעל פּעה, וועלכס ה ע ר ש ע ל ע האט געפונען מאקי דאָרט בייא איהם אין דעם וועג־מיטציל, און אויף אויסגעזופט א פּאָר לייזע אייער. נאָר דאס אלסדינג אָבער האט נישט געהאָלפען. ער האט זיך א פּנים שטארק פארקיהלט דעם צווייטען טאָג ראש־השנה ביים דאווגען. דיא ברוסט א'ז איהם אלץ טאקי געווען פארלייגט און ביים פּריווען דאס קול פלעגט ער פּיהלען א שטאָך אין דער לינקער זייט. מילא א שטאָך יאָך א שטאָך, דאס וואָלט איהם אזוי נאך נישט געארט, צו שטעכעניש איז שוין א יוד געוועהנט און מאכט זיך נישט וויסענדיג. גוט געארט האט איהם אָבער דאס קול — דאס איינציגע מיטעל זיינס צום לעבען, פון וואנען ער ציהט דאס שטיקעל פּרנסה, דערנעהרט, מישטעה:נס־געזאָנט, דערמיט ווייב און קינדער. אָט איז שוין באלד יום־כפּור, ווען דיא „כ ל י" איז איהם אזוי נייטיג, מען בעדארף אויף איהר אזוי פיעל ארבייטען — און דאָ איז ער גאר הייזעריג. ער האט אראָפּגעלאָזט דיא נאָז און געהאט דערפון גרויסע יסורים. דיא שמש'טע האט געפיהלט זיין הארץ, און פאר גרויס רחמנות זיך גע־נומען איהם צו היילען מיט אלע באבסקע מיטעל. זיא האט איהם געשטעלט א גרויסע שפּאניש־פליג, געמאכט עפּיס א שמירעכטס אויף איינצור יבען אונטער'ן לעפעלע, געגעבען איהם טרינקען עפּיס קרייטיכצער אזוינס, פון איין אלטער דאָרפס גויע, אויך ראָסעל פון אונערקעס, אונטערגערייבערט איהם מיט פעדערען, געגעבען איהם שמעקען טאבאקע, איבערגעברענטע, געמאָהלענע קאווע, אָפּגעשפּראָכען איהם אין־איינוועגס מאקי איין עין־הרע אויף און פארבונדען איהם דעם האלז מיט איהרען א גראָבען וואָלענעם זאָק. ל י י ז ע ר־י א נ ק י ל געביך האט וויא א קינד זיך געלאָזט טהאָן מיט זיך אלסדינג, וואס מען וויל, אבי עס זאָל איהם זיין דאס קול.

עס נעהט אוועק א טאָג, נאך א טאָג און גארנישט. ערב יום־כפּור אין דער פריה האט זיך בייא ל י י ז ע ר־י א נ ק ל י ן געוויזען עפּיס א קול, אָבער ס'איז געמלאכה'ט, נישט זיין „כ ל י" וויא שטענדיג, עפּיס נאר א מין בייא־קול,

אונטען גרעבליך און אויבען אביסיל געפייפט. ער האט געפריווט זאָגען דערמיט דיא „יעלות“. דיא שמש׳טע האט אויסגעהערט און שאָקלענדיג דעם קאָפּ, זיך מיט טרעהרען אין דיא אויגען אָנגערופען:

— געלויבט איז ברוך־הוא וברוך שמו! נאר א דערקוויקעניש חלעבין, נאך בעסער וויא פריהער.

דעם יום־כפור האט לייזער־יאנקיל וויא ס׳איז אָפּגעשפיעלט אויפ׳ן נייעם מין ביי־קולבי, אלץ הויך, אויף דער דינער סטרונע. ביא איהם איז אויסגעקומען דעם עולם׳ס ווערטיל פארקעהרט: „אז מען קען נישט ארונטער מוז מען אריבער“. אבי גאָט האט געהאָלפען, ער איז דעם יום־כפור איבערגעקומען בשלום און האט זיך שוין געקענט בעגנעהען אָהן דעם קול ביז איבער א יאָהר ימים נוראים, אם־ירצה השם, האט איהם שוין נישט אזוי אויסגעמאכט דאס, וואס ער איז הייזעריגליך. ביז איבער א יאָהר איז נאך גאָט א טאטע. נאָר קוים איז איהם ארוי׳ס פונ׳ם זינען דאס קול, האט זיך איהם אָפּגערופען שטארק אין דער זייט דאס שטעכעניש, אזוי אז ער האט שוין נישט געקענט זיך נישט וויסענדיג מאכען און זיך געמוזט צו־הערען. פריהער האט ער זיך געטרייסט אלץ מיט דער האָפנונג, עט, נישקשה! עס וועט פארגעהען, ער בעדארף זיך נאָר א פּאָר טעג איבערליגען. דיא שמש׳טע האט אויך געזאָגט: עט, ס׳איז גארנישט! ס׳איז היינט עפּיס אזא אונטערגאנג. און דערנאך ערשט, אז ער האט שוין נישט געקענט חאפּען דעם אָטהעם און גע־פּאָכט מיט דער נשמה — איז געוואָרען א טאראראם, א גע־פילדער. מען האט אראָפּגעבראכט דעם רופא מיט דעם גאנצען קליפּערגעצייג, וואס האט איהם גע־שטעלט באנקעס, געלאָזט צו דער אָדער און איהם אָפּגעצאָפּט א היבש ביסעל בלוט. עס האט איהם אָבער נישט געהאָלפען דער רופא אויך און מען האט איהם כמעט א טויטען אָפּגעפיהרט אויף א וועגעלע אין דעם בקור־חולים, וואו ער איז עטליכע וואָכען אָפּגעלעגען שטארק קראנק.

דערווייל איז זיך אזוי אוועקגעגאנגען דער סוכות. אונזער הערשעלע האט געהאַט נעביך א פארשטערטע, יום־טוב. פונקט אין שמחת תורה אין דעם טאטען געוואָרען אזוי שלעכט, אז מען האט געמיינט, אָט געהט אוים דיא נשמה, און דער דאָזיגער טאָג, דער בעסטער, דער פרעהליכסטער פאר יודיש׳ע קינדער, איז בייא הערשעלען געווען תשעה־באב. דעם גאנצען טאָג האט ער פאר גרויסע צרות אין מויל נישט געהאט חוץ א שטיקעל לעקאך, וואס ער האט בע־קומען ביים אויפרופען איהם צו דער תורה אין שוהל „עם כל־הנערים“. נאָר מ׳שטעהגס־געזאָגט, וואס דאס איז געווען פאר א שטיקעל לעקאך! נאר נים

דאס, וואס א מאָל. איין אַנדערס מאָל האט דאס איינענע שטיקעל לעקאך געשיינט נעלויכטען יום־טוב׳דיג, נעהאט דעם זיבעטען חן, עפּיס גאר איין אַנדער טעם, אויף איהם איז וויא נעשטאַנען אָנגעשריבען „שמחת־תורה ו׳“ עפּיס האט עס גערעדט ווערטער, נעשמעקט מחיה, דערפרעהט דאס הארץ, נעשפּייזט און דערקוויקט דיא נשמה — און דאס מאָל איז עס נעווען א וואָכעדיגע זאך — גלאט אזוי א מין גע־בעקס, קאָר־מעהל מיט האָניג, וואס מען קויפט עס אין מארק פּאר א גראָשען און מאַכט דארויף א ברכה „בורא מיני מזונות“... בייא יודען האט איבערהויפּט דאס עסען שבת און יום־טוב עפּיס גאר איין אַנדער טעם. ס׳איז דאָ אין דעם עסען, זאָגען אונזערע אַלטע הייליגע חכמים, א מין געווירץ אזוינס, וואס „שבת“ הייסט עס ביים נאמען. אזא געווירץ, וואס וואַקסט ערגיץ נישט דאָ אויף דער וועלט, וואס פאר קיין גין־גאָלד איז עס נישט צו בעקומען אין דעם האַנדעל און קיינעם פון דיא אלע פעלקער איז עס נישט בעקאַנט — דיא הייליגע מלאכים בריינגען עס פון׳ם גן־עדן פרייטיג איטליכען יודען אין שטוב אריין, וואו זייא שטעלען זיך, וויא אונזער עולם זאָגט, סאָכען דעם טשאָלענט. פרייא פאר דער גאַנצער וועלט קען מען גאַנץ זיכער זאָגען — אַנדערע מעגען זיך דארויס לאַכען — אז דער וואס האט אינ׳ם גוטען יודעשקייט נישט פאַרזוכט קיין טשאָלענט, האט אין זיין לעבען קיין גוטס נישט נעגעסען און ווייסט נישט וואס געקעכטס הייסט אזוינס...

אז דעם טאַטען האט עס אָנגעהויבען צו געהען בעסער איז הערשעלען ליכטיג געוואָרען אין דיא אויגען. דיא ערשטע צייט איז ער נעווען פול פרייד, אזוי אז ער האט פון קיין אַנדער זאך נישט געטראַכט, זיך פאַרגעסען גאר אין זיך אליין. דערפאַר אָבער שפּעטער אביסיל איז איהם דאס טראַכטען צוגעטרעטען מיט א מאל. עס האט זיך אויף איהם אָנגערוקט א שטאַרקע מרה־שחורה און ער האט בייא זיך אלץ געטראַכט אזוי: אָט באַלד, באַלד וועט מען בעדארפען פאָהרען א היים, נאָר וויא ווארפט מען אוועק דאָ משה׳לען און ר׳ אברהם׳ן, מיט וועלכע ער איז שוין אזוי געוועהנט און עס ציהט איהם צו זייא אזוי דאס הארץ? הגם דאס פאָהרען א היים איז א גוטע זאך. עס ציהט איהם אהין טאַקי — זעהען דיא מאַמע, שוועסטער און ברידער, אויך אלע אַנדערע בעקאַנטע; נאָר צוריק געשמיעסט, וואס קען פון איהם דער תכלית זיין דאָרט אין דער היים? עס האט איהם זיך פאָרגעשטעלט דאס גרויסע עלענט אין דער היים, ויא דאס גאַנצע הויז געזינד קומט אָפּ געביך, ליידט הונגער, קעלט און וויא ער אליין פלעגט אויסגעהן פיעל מאָל פאר א שטיקעל ברויט. דערמאָהנענדיג זיך נאָר אין דעם איז איהם א גרויל איבערן לייב איבערגעגאַנגען. בלייבען־זשע ווידער דאָ — דאס האט זיך איהם

אייך אין קאָפּ עפּיס נישט געלייגט. וואס הייסט בלייבען! בייא וועמען בלייבען? גלאַט וויא נעהמט עס א יונגעל איינער אליין אָהן עלטערען און בלייבט! און ווען אפילו אזוי, בלייבען — נוא, וואס... וואס?... אָט אזעלכע געדאנקען האבען זיך געדרעהט בייא הערשעלען אין קאָפּ און ער איז געוועזן שטארק בעטריבט, אויס מענש. ר׳ אברהם האט בעמערקט, אז ער איז עפּיס פּוג׳ם פּנים אראָפּ און פּאר גרויס רחמנות זיך גענומען אויספרעגען, וואס מיט איהם איז אזוינס, פּאַרט וואס איז אזוינס דיא מעשה? הערשעלע האט זיך צרוויינט און איהם ארויסגעזאָגט זיין גאנץ ביטער הארץ. ר׳ אברהם האט איהם א גלעט גע־געבען ביים קעפּעלע און זיך אָנגערופען:

— נוא, נוט, נוט! איך וועל מיך שוין בעטראַכטען. עס האט נאך צייט. לעת־עתה זייא נאָר נישט קיין נארעלע און וויין נישט שקאָץ!

יט.

דער טאטע איז אין עטליכע טעג ארום פּוג׳ם בקור־חולים. עס האט געריסען דאס הארץ קוקענדיג אויף איהם, אזוי בלייך, טויט איז זיין פּנים געוועזן. ער איז געביך א שווערע קראנק אויסגעשטאנען, כמעט נישט געוועזן צו דערקענען איהם, אזוי איז ער פּוג׳ם לייב אראָפּ. נאָר הויט און ביין. קיינמאל אין זיין לעבען האט הערשעלע אזוי נישט ליעב געהאט דעם טאטען וויא דענסטמאָל, און קיינמאל אין זיין לעבען ווידער האט אויף דער טאטע אזוי גוט, ליעבהארציג נישט געקוקט, אזוי זיס־שטיל אויף א ווייבער־שוואכער שטימע נישט גערעדט וויא אין יענער צייט. עפּיס איז ער אליין געוואָרען א קינד און האט מיט זיין בליק, מיט זיין שטיל־שוואך לשון ארויסגענומען א שטיק געזונט. עפּיס איז דרינען געלעגען א קלאָגען־זיך שטיל אָהן ווערטער אויף דיא וועהטיגען זיינע אין דעם וויסטען לעבען און א געבעט: געוואלד, געגוג! נישטאָ שוין מעהר קיין כח אויסצוהאלטען... מען האט בעשיינפּערליך ארויסגעזעהען, אז ווען הערשעלע זאָל זיך נישט געוועזן שעהמען, וואָלט ער דענסטמאָל אלע גלידער דעם טאטען אויסגעקושט. ער האט זיך אָבער געשעהמט, ווייל קושען זיך איז בייא יודען נישט קיין איינ־פיהר. וויא נעהמט מען עס עפּיס גלאַט אזוי און מען קושט! בפרט א קינד א טאטען!...

ר׳ אברהם האט אוועקגענומען דעם טאטען אין א ווינקעל און מיט איהם דאָרט א חיבשע צייט געשמועסט, באלד דערויף האט מען צונערופען אהין

אויף הערשעלען און דער טאטע האט זיך געווענדעט צו איהם מיט די ווערטער:

— מיר שמיעסין דאָ מיט ר׳ אברהם׳ן, אז אויב דוא ווילסט, הערשעלע, מעגסט־דוא דיר דאָ בלייבען.

הערשעלע האט זיך צו־ווינט, געקוקט אויפ׳ן טאטען מיט גרויס ליעב־שאפט און איז נישט אין שטאנד געווען ארויסצובריינגען א ווארט, אזוי האט איהם פארקלעהמט ביים הארצען. און אז דער טאטע איז מיט א נעבעט צו־געשטאנען צו איהם, ער זאָל ריידען ריינע ווערטער, האט ער געענטפערט גאנץ קורץ:

— ניין! אָהן דיר, טאטע, קען איך נישט זיין...

— אך, הערשעלע! טאכט דער טאטע מיט א זיפץ טיעף פונ׳ם הארצען, נישט אייביג, נארעלע, איז א קינד לעבין א טאטען. וואס קען מען טהאָן? איך פיהל, אוי, אז די כחות געהען מיר ביסליכווייס אויס. געגוג קריעה געריסען אין מיין לעבען. וויין נישט, הערשעלע, וואס קען מען טהאָן? פריהער אָדער שפעטער מען מוז זיך שיידען...

— טאטע, טאטע! וויינט הערשעלע מיט א געבעט. א היים טאטע, א היים!

— א היים! האָניג ועסט־דוא דאָרט לעקען, אין דער היים... זיפצט דער טאטע און ווענדט זיך צו ר׳ אברהם׳ן, שאָקלענדיג מיט דעם קאָפּ: זאָגט איהם חאָטש, ר׳ אברהם.

— זייא נישט קיין עקשן, פע! הויבט אָן מיט גוטען ר׳ אברהם. אָהן דיר איז אויך דאָ גענוג אין דער היים. דער טאטע — דוא זעהסט נישט? — האט מעהר קיין כח נים צו הארעווען. פונ׳ם ביסיל געלד, וועלכס ער האט דאָ פארדינט איז ווייניג געבליבען. א קריינק קאָכט. עס געהט א לאנגער ווינטער נאך מיט איין עבור. א רחמנות נעביך אויף די איבריגע קינדער. דוא אליין ועסט דארבען און זייא נאך שאדטען. דעם לעצטען ביסען, מישטעהנס געזאָגט, זייא פונ׳ם מויל ארויסרייסען.

פון ר׳ אברהם׳ס דאָזיגע ווערטער איז הערשעלען דאס הארץ מיט בלוט פארלאָפען און ער האט געגאָסען מיט הייסע טרעהרען.

— דאנק ר׳ אברהם׳ן, זאָגט דער טאטע, דאנק זייא פאר זייער גוטס־קיים, צו זאָרגען זיך דאָ פאר דיר און צו האבען אויף דיר השגחה. נעה מיין קינד

אין רעכטען וועג און פּאַקנ ר׳ אברהם׳ן וויא א טאַטען. זייא מיינען — דוא הערסט ? — דיין תכלית. נאָט זאָל זייא נאָר דערלייננערן דיא יאָהרען.

— א־נוא, שקאָץ ! מאכט ר׳ אברהם, א קלאַפּ געבענדיג פּאַמעליכען הערשעלען אויף דעם אַקסעל, מיט א זיס שמייכעלע. אַזוי, אַזוי ! וויש דיר אויס דיא אויגען און געה דיר, געה אצינד צו דיין חבר דאָרט, דעם שקאָץ...

פריה האט אין יענעם יאָהר זיך נעשטעלט דער ווינטער. פּלוצלים, איידער דער עולם האט זיך ארומנעקוקט האט פון צפון זיים א בלאָז געטהאָן א קאַלטער ווינט און זיך אָננערוקט א בייזע, פינסטערע חמארע — דעם ווינטערס צווייא קאָ־זאקעס — לויפענדיג פּאָראויס מיט א שטורם, א פייפען: „ציטערט לעבעדיגע בעשעפעניש ! אָט קומט ער, דער קאַלטער פעטער און וועט אייך אָנרייבען א רויטע נאָז“... דיא פעלדער ליגען שוין בענראָבען אין דעם ווייסען קיטעל פון שנייא. דיא בוימער דאָרט שטעהען אָפּגעשטיסענע, נאַקעטע, אראָפּגעלאָזען דיא קעפּ און דיא צווייגען געפּענטעט מיט קייטען פון פלימערליך, פּרענטעס אייז. פון פיינעל און וואַלד־חיה׳ליך איז נישטאָ קיין שפור, אלע וויא אויסגעשטאָרבען, דיא ליגען באהאלטען טיעף אין דיא לעכער. יענע האבען בעציימענס געמאכט א פּליטה — אוועק וואָהין דיא אויגען טראָגען, און אומעטום איז שא, שטיל. נאָר וואָראָנעס דרעהען זיך ערטערוויים ארום אין דער לופט, עפּיס האבען זייא געשעפּטען: חתונות אָדער גלאַט אזוי אסיפות וועגען קהל׳שע זאכען — און ווייסט זייא דער נוטער יאָהר וואס זייא קראַקען דאָרט, קרעכצען, רייסען זיך אויף דיא העכזער... ווייט ארום און ארום הערשט שוין אין דער וועלט דער ווינטער, נאָר דיא יודישע שטאָדט, גלופּסק, זיא אליין וויל זיך איהם נאך נישט אונטערגעבען. ער פיהרט מיט איהר א שטארקע מלחמה. ער שיקט אָן אויף איהר א פרעסטיל, און דיא קאַליזשעס איהרע אין דיא נאסען געהמט נישט קיין קויל, בלייבען טאקי דאס, וואס פריהער; ער רעגענט אויף איהר מיט גרייפּליך־שנייא, און אומזיסט זיין מיה, בלאָטע ! . . . דיא גלופּסקער יודעליך ניבען זיך א שאָט וויא דיא מורעש־קעס, טרעטען עס מיט דיא פיס און מאכען דאָרויס א קאַשע, א שיטערע, א גרויא־שווארצליכע בלאָטע; ער שטעלט זיין ווייס שנייען פענדיל אויף דעבליך, צום בעוויין, אז ער איז פון אויבען — קומען הונגעריגע קיה, נאַנצע מחנות ציגען און שליידערען עס אראָפּ ביים ארויסשלעפּען הויפענוויים שטרויא אויף־צופרעסען, אָדער יודען, יודענעס קומען מיט טעפּ, מיט צעברעס, שטופּען עס אָן פול מיט דעם דאָזינען שנייא, צו מאכען דערפון וואסער אויף קאָכען. אויך איז דאָ אקעגען דעם נאך א מיטעל — שרפות. בייא יודישע קינדער נעהמט זיך דענסטמאָל גראָד

אָן דיא קוימענס און גלופסק נעמצט... גלופסק שטעלט געוועהנטליך דעם ווינטער ארוים א פייערדיגען צונג — ער, דער ווינטער, קנאקט, בלאזט, שטורמט, און יודעליך זיינען איהם מבטל! געהען זיך נאקעט, בארפים, גלייך וויא נישט זייא מיינט מען, אָדער וויא זייא טהוען איהם אויף צו להכעיס.

און בשעת דער דאזיגער מלחמה פונ׳ם ווינטער אין גלופסק שטעהט דארט לעבין דער קאבצאַנסקער אכסניא א יאַזדע מיט דריי דאַרע מיריידענדיגע, קרומרוקענדיגע, קאלטונעוואטע, לאנג־האלזיגע און קורצ־ווייִדעלדיגע פערד, מחילה, וואס האבען עס בעדארפט פאר זייערע זינד זיך מטריח זיין שלעפען קיין קאבצאַנסק איהר׳ע אַ פּאָר מנינים יודען און צווישען זייא אויך אונזער לייזער־יאַנקלין. דער מעקלער באָברעט זיך עפּים ארום דעם וואגען, שארט צונויף מיט דער בייטש דיא שירים — עטליכע בלעטליך היי און פארקרימענדיג זיך מיט איין אייגעל אויף איינעם פון דיא פערד, דערלאנגט ער איהם א טראַך אין דער מאָרדע, גלאט אזוי זיך, שילטענדיג דערביא: אַ־אַ פגר׳ן זאלסט־דוא, פגירה איינע! וויא ער קען עס אביסיל נישט איינשטעהען אויף דיא פיס... פליהען גלוסט זיך איהם, דעם אָדלער, דעם שיינעם. אַ, פליהען זאלסט־דוא צו אלדע שווארצע יאהר! לייזער־יאנקיל איז אנגעטהאן אין זיינע וועגקליידער און אויפ׳ן קאפּ אָנגערוקט דאס מיטצעל, גיך אין איילעניש צוגעקומען צום וואָגען. הערשעלע מיט א פעקיל נאך איהם, און איבערגעבענדיג עס דעם מעקלער צו דיא הענד מיט א געבעט, ער זאל מאכען א גוט געזיים, זיינען זייא ביידע אריינגעאנגען דערווייל אין דער אכסניא.

רייזע, וויא דער שטייגער איהרער מיט א פארשטעקט פארטוך און מיט אַ פּאלאָניק אין דער האַנד, איז שטאַרק בעשעפטיגט געוועזן מיט דעם בעל־העגלה און דיא פארשוינען ארום איהר, מיט וועלכע זיא האט זיך אפגערעכענט, מאכענדיג דערביי אויף א בייזער. צו דעם, צו יענעם אליין: העזן אביסיל! וואָס זאגסט דוא, איך בעט דיך צו זיין טאטען? אַז זיא האט זיך שוין מיט איטליכען אָפּגעפארטיגט און דערזעהן אין דער זייט אונזערע ביידע פארשוינען, דעם טאטען מיט דעם זוהן, האט זיא זיך אויף זייא אפגעלאזט מיט איהר שרייענדיג לשון, א פאהר געבענדיג מיט דער נאז איבער דעם גאנצען ארבעל.

— אט האסט־דוא איהם ווייטער, דעם שיינעם בחור׳ל! וואס? געקומען פאהרען? נאקעט, בארפים העזן אביסיל! אין אזא קעלט זאל מען אזוי פאהרען! וואס זאגסט־דוא, איך בעט דיך, צו זיין יעצט דא, א שיינער טאטע, חלעבין!

אלײן, העגן אביסיל, איז ער אין א מיטציל, ארומגעבונדען נישקשה, און דאס קינד זומערדיג! וואס זאגסט־דוא פאַרט, איך בעט דיך, צו זיין מאַמען?

— מיין זוהן פאָהרט נישט, ענטפערט דער טאַטע.

— נאר נייעס! אליין פאָהרט מען און מען לאָזט איבער א קינד הפקר, העגן אביסיל! נאקעט מיט א הויל הארץ אין דרויסען. וואס זאָגסט־דוא צו זיין מאַמען? מען בעדארף האבען טאקי א הארץ פון א טאַטער! אזוי לאָזט ר י י ז ע אויס דעם שמיעס, בעטראכטענדיג ה ע ר ש ע ל ע ן פון אויבען ביז אראָפּ, און נעהם זיך אוועק.

דער בעל־העגלה הויבט אָן אונטערטרייבען דעם עולם — היידא, פאָהרען! דיא פארשוינען שטופען זיך אין איילעניש ארויס אויף דער גאס, צו פארחאפען גע־שווינד ערטער אין דעם וואגען. איטליכער ווארפט זיך אהין אריין אויף קידוש־השם מיט הענד און מיט פיס. ס'איז א שטופעניש, א קוועטשעניש, איין איינג־שאפט, א דערשטיקעניש. ל י י ז ע ר ־ י א ק י ל נעביך זיטצט, וויא ס'איז אויף א שפיטץ קלימעקיל, אין איינע צרות און נעהמט אָן פאר ליעב איטליכען שטופ, וואס ער בעקומט אין דיא זייטען. ער געזעגענט זיך מיט ה ע ר ש ע ל ע ן זעהר טרויעריג אויף א וויינענדיג־ציטערדיג קול. ה ע ר ש ע ל ע קוקט דאס לעטצטע מאָל גוט אריין אין דעם טאַטענס בלייך פנים און בעוואשט זיך מיט בלוטיגע טרעהרען, נישט אין שטאנד צו זיין ארויסברייננגען עפּיס א וואָרט און נישט צו זעהען וויא דער וואָגען האט זיך געריהרט פונ׳ם אָרט.

— הא, וואס איז דאָ צרווינען! מאכט ר י י ז ע, ארויסלויפענדיג צו ה ע ר ש ע ל ע ן אויף דער גאס, נאכדעם אז דיא יאַזדע איז אוועקגעפאָהרען. אז א טאַטע פאָהרט אוועק, העגן אביסיל, נוא איז וואס! חלילה נישט גע־שטאָרבען. נא, בעסער — נעהמט זיא און שטופּט איהם אריין אין דער האנד איין אכט לייבעל — נעהם און טראָג געזונט. נישט געוויינט. קום, אפשר ווילסט־דוא עסען?

— ניין! ענטפערט ה ע ר ש ע ל ע שוין אביסיל געטרייסט פון ר י י ז ע ס ווערטער.

— נא דיר ניין! רופט זיך ר י י ז ע אָן. העגן אביסיל, מען זאָל זאָגען ניין! פאר וואס איז עסען ניין? נוא, געה־זשע דיר געזונטערהייט, אז ניין. נאָר טאָמער װעסט־דוא וועלען, געדיינק־זשע, זאָלסט־דוא קומען! ...

ב.

לעתיד לבוא, העט־העט שפעטער, אם ירצה־השם — אזוי שטעהט געשריבען אין אונזערע הייליגע ספרים — נאכדעם אז מען וועט אויפשטעהען תחית־המתים און גאָט וועט משפט'ן דיא וועלט, דענסטמאָל וועלען אלע מענשען זיין אויסגע־שטעלט אויף א גרויסען פּלאַטץ, איינגעטהיילט אין צווייא טהייל: אויף איין זייט דיא רשעים, אויף דער אנדערער זייט דיא צדיקים און צווישען זייא אין דער מיט דער יצר־הרע. יענע, דיא רשעים, וועט דער יצר־הרע זיך אויסדאכטען גאַנץ דין וויא א האָר. דיא אַנדערע אָקעגען — גרויס וויא א בארג, און אלע מענשען פון ביידע זייטען וועלען, קוקענדיג אויף איהם, שרעקליך וויינען, דיא רשעים יאָמערען, שרייען: געוואַלד, אזא דינע האָר אויפ'ן גלייכען וועג איז אונז שווער געוועזען איבערצוגעהען און מיר זיינען פאַרקראָכען מיט קרומע גיינג צו אלדע שווארצע יאָהר! אַקעגען־זשע דיא צדיקים קלאָגען, גיסען טרעהרען: רבוני של עולם, מיר פאַרשטעהען נישט וויא עס האט זיך צו אונז גענומען איין אייזערנער כח אזא שרעקליכען, הויכען בארג איבערצוגעהען, אזוי פיעל פּיין און יסורים אין אונזער לעבען אויסצושטעהען! . . .

דיא דאָזיגע וואונדערליך אויסגעמאָהלטע קאַרטינקע, קען דיענען זעהר גוט פאַר א הקדמה צו דער ערצעהלונג, וויפיעל יסורים, וועהטיגען הערשעלע איז אין זיין לעבין נעביך אויסגעשטאַנען. דערמאָהנענדיג זיך אַצינד אין דיא בעסערע יאָהרען, וויפיעל בערג צרות, אלע מיני פּורעניות און לייד ער האט בע־דאַרפט איבערגעהען ביז ער איז לסוף אַרויס אויף א וועג, וויינט אין איהם דאס האַרץ און ער וואונדערט זיך וויא אזא שנעק, א ווערמיל, א נאָרנישט מיט א נישט, זאָל געוועזען קענען אַזוינס איבערטראָגען, נישט ווערען צוטרעטען אין דער וועלט אונטער דיא פיס! ער וויינט אויף זיך וויא אויף אויף פיל אזעלכע דין גלייכען בייא אונז יודען, וואס זייא איז בעשעהרט פון קינדוויים אָן צו ראַנגלען זיך מיט אלערלייא אַנשיקענישען, אויסצוקריכען אלע לעבער, צודראַפּען זיך אויף דיא גלייכע ווענט און צו פּיהלען דעם ביטערען טעם פונ'ם טויט, בכדי צו דערגרייכען יענע שטופּע, וועלכע זייא שוועבט פון דערווייטענס פאַר דיא אויגען.

אומגליקליכע יודישע קינדער! אומגליקליכע אפילו שוין כלומר'שט אין דעם־גליק. נעהמט יענע א שטיינער, וואס שטעהען שוין אויף א שטופּע, האבען א פּנים און לעבען. נאָר איז דאָס שטעהען זייערס אייזען־פעסט, וואס שטעהען תייסט, מיט

ביידע פיס, אז עס זאָל נישט מעגליך זיין פון א מינדסטען בלאָז אומצופאַלען? איז דאס פנים זייערס אין דער וועלט לייטעש פיין, א מענשליכס? איז דאס לעבען זייערס דאָרט אין גאנצען א גליקליכס ווי עס געהער צו זיין? — איז דען כדאי פאר אזא גליק, מישטעהנס־געזאָגט, אָנצולײדען זיך אזוי פיעל אומגליק; פאר אזא פנים כלומר׳שט אזוי קריכען אויס דער הויט, און פאר אזא לעבען, אויף שונאים געזאָגט געוואָרען, אזוי אויסגעהען, צעהן מאָל אין טאָג שטארבען פאר הונגער?...

יא, צו יענער קארטינקע פעהלט נאך א סך. דיא רשעים טאַקי זיינען דאָ, דיא צדיקים דאָ, דער בארג צרות אויף דאָ, נאָר דער תחית־המתים אָבער איז נעמלאכה׳ט, און זעהר פיעל לינען נאך גאר טויט, ניין איילען טיעף בעגראָבען אין דער ערד, גאָט און זיין משפט איז נאך אויך נישטאָ.

ר׳ אברהם האט אין זינען געהאט הערשעלען, געטהאָן פאר איהם וואס נאָר מעגליך. ער האט איהם בעשטעלט שבת בייא איינעם פון זיינע בע־קאַנטע בעלי־הבתים און אין מיטען דער וואָך פלעגט איהם אויף ר׳ אברהם׳ס בקשה נעהמען אויף א ווארמעס אָדער אויף א וועטשערע, א מאל דער, א מאל יענער פון דיא, וואס דאַוונען אין קלייזיל. אָט אויף אזא שטיגער האט הערשעלע נעביך וויא־ס׳איז איבערגעלעבט א טאָג, האלב געגעסען, האלב גע־פאסט, געמאַכט מיט דיא ליפען, און איהם איז דערנסטמאָל שוין אויסגעקומען גוט צו פיהלען דעם טעם, פון וואנען נעהמט זיך עס, אז „ויאכלו״ — אזא פשוט, בעקאַנט וואָרט דאכט זיך וויא „ויאכלו״ — זאָל בייא אונז יודען גאר דער טייטש זיין „און זייא האבען געטהאָן מהון גליך וויא געגעסען״. יא, פיעל אָרמענקע אזעלכע בייא אונז קומט אויס דעם דאָזיגען טעם נעביך צו פיהלען. אז דאס הארץ חלש׳ט, מען וואָלט שוין געוואָלט דערקעבען עפיס אין מויל אריין צו נעהמען הויבט זיך געוועהנטליך אָן אָט דער לאַנגער מזמור: וואשט זיך ... ווארט אביסיל, מיט דער קוואָרט מאָהר מען נישט... לאָז מען געבען איין אנדערע... גוא, דאָרט, זייט מוחל, דאָרט זוכט דעם האַנדטוך. זאָגט שאו ידיכם. זעצט זיך. מאַכט המוציא. באלד, באלד, ווארט אביסיל, אָט וועט מען געבען זאַלץ. שטעקט אריין דעם לעפע־... האָפט א שטיקעל פלייש. מים אחרונים. מכבד מים מזומן. בענטשט! — „רבותי מיר וועלען בענשען!״ דאס הייסט אויף דעם מאָגנס לשון: „רבותי מיר ווילע עסען!״ דאס איז נאך גאָלד, עפטערס פלעגט זיך מאכען, אז „ויאכלו״ האט בייא הערשעלען גאר קיין טייטש נישט געהאט, פשוט טאַקי גארנישט — און נישט איינמאָל, לייענעדיג זיך אזוי נעביך שלאָפען, האבען זיך איהם בייא נאכט געחלומט בעמלער. נענוג איז איהם אָפגעפאַלען דאס פלייש פאר צרות פונ׳ם

עסען, האט איהם נאך וועה געטהאן אויף דיא נשמה — ער האט דיא ערשטע צייט שטארק געביינקט א היים. אין דער היים האט ער דאך, אמת טאקי, אויך נישט געלעקט קיין האניג, נאר פארט נאך א גרויסער חילוק. דארט איז איהם געווען עפּיס ווארם, גרינגער אויף דער נשמה, וויא א פיינעלע אין נעסט, אונטער דער מאמעס פליגעליך. דארט איז ער געווען איין אייגענער, אלסדינג ארום איהם, אין דער היים, אין שטאדט, זיינען איהם געווען אייגענע, זיינע, זייא האבען זיך פארשטאנען: אפילו דיא בהמות דארט, דיא הייזער, דיא לופט, וואס ער האט געאטהעמט, דיא ערטער, וואו ער האט געשפּאצירט, זיך געשפּיעלט מיט זיינע חברים האבען עפּיס גערעדט צום הארצען און זיך מיט איהם אנגענעהרט — און דא איז ער עלענד, פרעמד, עס קלעפּט זיך עפּיס נישט, אלסדינג גאר נישט דאס, עפּיס גאר אנדערש. דיא זון, דיא לבנה און דיא שטערען קוקען דא עפּיס נישט אזוי, וויא א מאל בייא זיך אין שטעדטיל, נישט אזוי פריינדליך, גוט וויא פריהער און ער האט א פּנים, וויא ביים בעגעגענען זיך מיט דעם ווייב׳ס משפחה נאכ׳ן גט, שוין נישט מעהר קיין אייגענע, נאר גלאט אלטע בעקאנטע, געוועזענע קרובים. אזא געפיהל וויא ביינקען, וואס צופּט, נאגט טיעף אין הארצען, לאזט זיך נישט איבערגעבען מיט ווערטער, דאס פארשטעהט נאר דער, וואס איז געפּריווט גע־ווארען צו פארזוכען אמאל אין לעבען דעם טעם פון עלענד, צו־זיין פּקוצלים אפּ־געריסען פון זיינע ליעבע און בלייבען אליין פאר זיך, א קאטאוועס עפּיס! איין קליין פּינטעלע, א ברויזען, אין אזא גרויסער, גרויסער וועלט...

עס ציהט זיך גאטס גרויסע וועלט אין דער לייננ, אין דער ברייט אהן א סוף אהן איין עק. אין דער מיט וועלט, אויף דער קיילעכדינער ערד, איז דא א קליין פלעקעלע, וויא א פליג האט איבערגעלאזט — דאס איז גלופּסק. אין דעם דאזיגען פלעקעלע איז דא א פּינטעלע — א קלייזיל. אין דעם פּינטעלע איז דא נאך א ברעקיל פּינטעלע — א באנק. און אין דעם ברעקיל פּינטעלע ליגט נאך א פּיטצינקעלע פּינטעלע — א מין בעשעפּעניש אזוינס, וואס הייסט הערשעלע. דאס פּיטצינקעלע בעשעפּעניש ליגט וויא א שפּין פונקט אין דער מיט פונ׳ם גרויסען ראד פּאוועטינע. פון איהם ציהען זיך ארום און ארום אין אלע זייטען לאנגע דינע פעדימליך, פול און פול אנגעזעטצט, הארט איינס ביים אנדערען, מיט עפּיס לופטינע מיני פּינטעליך, אזעלכע, נאר ניט פאר דעם אויג, וואס הייסען בייא דיא פילוסופין „אטהאמען“, און געהען העט־העט ווייט צו דיא שטערען אין הימעל, צו אלסדינג אין דער וועלט ארום, און, עס פארשטעהט זיך, קיין קאבצאנסק אויך. אויף דיא דאזיגע לופטינע פעדעמליך קלעטערט הערשעלעס נשמה,

קאראבקעט זיך מיט אלע זיינע געדאנקען א הין א הין — א היים. זיא קאראבקעט זיך וויא דיא עלעקטריציטייט אין דעם טעלעגראפישען דראט, אָנריהרענדיג מיט איהרע ברענענדיגע געפיהלען איין טהיילכיל פונ׳ם לאנגען, לופטיגען פעדימיל, דאס טהיילכיל גיט פון זיך איבער דעם ברען דעם וויטערדיגען טהיילכיל און אזוי פליהט עס שרעקליך געשווינד ווייטער ווייטער, ביז עס טרעפט וויא א בליטץ אין דיא הערצער פון זיינע עלטערען. זייא דערפיהלען באלד הערשעלעס הארץ און טהוען א סלוקערץ. הערשעלע, זאָגען זייא, דערמאָהנט אונז. עס שטעלט זיך זייא פיר זיין לאגע, איינער אליין נעביך אין דער פרעמד — און געהען אויס פאר רחמנות. נאך וואס קענען אזעלכע געפאלענע נעביך טהאָן, אז זייא אליין אין שלעכט און קומען שרעקליך אָפּ? דיא מאמע ארבייט, נעהמט זיך דיא אויגען ארויס ביז שפּעט אין דער נאכט מיט דעם פעדערען פליקען, און פון דער גאנצער ארבייט איז, מישטעהנס־געזאָגט, קיין וואסער אויף קאשע אפילו נישטאָ. דער טאטע נעביך האט, זינט א היים קומענדיג, נישט אויפגעהערט צו קריינקען. ער צאנקט, נעהט אויס וויא א ליכט, ער קען נישט צוזעהען דאס גרויסע עלענד אין שטוב, דעם צער פון דיא הונגעריגע, דערשלאָגענע קינדער. דאס ביטערע אָרעמקייט איז איהם שוין שווער איבערצוטראָגען, גענוג שוין זיך אָנגעליטען, נישטאָ שוין מעהר קיין כח — אָט־אָט טריקענט שוין אויס דער לעצטער טראָפּען זאפט פון זיין וויסט, געבראָכען לעבען. דיא עלטערען זיפצען, אָכצען, קרעכצען, פירשטעלענדיג זיך דאס עלענדע, פארוואָגעלטע קינד, צו וועלכען עס ציהט זייא אזוי דאס הארץ — און זייער ביטער געמיטה טעלעגראפירט זיך, דורך דיא איינענע לופטיגע פעדימליך טאקי, אין הערשעלעס הארצען צוריק. עס סוד׳עט זיך א הארץ מיט א הארץ — שושקעט זיך א נשמה מיט א נשמה, גיסען זיך איינער פאר דער אנדערער אויס און שמיעסין זיך איבער שטיל אָהן ווערטער... עס דאכט זיך הערשעלען, דער טאטע ליגט נעביך שלאף, פארשמאכט, קוקט עפּיס מיט א געבעט וויא ביים צושיידען זיך. עס שוועבט איהם פאר דיא אויגען דעם טאטענס בלייך פנים, יענע נוטע, זיסע מינע זיינע בשעת געזעגענען זיך מיט איהם — און הערשעלע איז צוקאָכט, ער וויינט שטילערהייט בייא נאכט אויף זיין הארט געלעגער, איבערטראכטענדיג א שרעק... אָט דאס איז עס, וואס געוועהנטליך הייסט דאס ביים עולם: „דאס הארץ זאָגט.“

יא, דאס הארץ האט הערשעלען געזאָגט און א היבשע צייט איהם נישט אויפגעהערט צו זאָגען, ביז ער האט איינמאל פון דער היים בעקומען דיא וויסטע בשורה: „הערשעלע זאָג קדיש נאכ׳ן טאטען; דוא ביסט א יתום!“

כא.

דאס ביינקען א היים, דאס הארצוועהטיג פונ'ם פאטער'ס טויט, דיא גרויסע יסורים דערפון, וויא אזוי דיא מוטער מיט דיא קינדער קומען עס נעביך אפ אין דער היים און דאס איינענע פעקיל צרות: נויט, עלענד, פארוואגלונג דא אין דער פרעמד — דאס אלסדינג אין איינעם האט מיט דער צייט אויף ה ע ר ש ע ל ע ן געווירקט, אריינצולאזען זיך, וויא א טשערעפאשקע, אינוועניג אין זיך, אלץ טראכ־מען און פארטיפט זיין אין זיינע געדאנקען. זיין לעבען איז געוועזען טראכטען. דארט טיעף אינוועניג אין זיך, איז פאר איהם געוועזען א וועלט, וואו דיא נשמה זיינע האט אויסגעשפרייט דיא פלינעליך און געפלויגען פרייא העט וויים־ווייט. אונזער פראקטישע ווירקליכע וועלט איז פאר איהם געוועזען א שטיינעלע, וואו דיא נויט האט איהם געהאלטען געפאנגען, איהם נישט געלאזט אויפהייבען דעם קאפ, בע־וויזענדיג איהם אויף איטליכען טריט זיין שלאפקייט, זיין קליינקייט; וואו ער האט פאר זיך געזעהען נאר צרות, צרות און צרות. ער האט אנגעהויבען צו בעשאפען ביא זיך אינוועניג אין הארצען א וואונדערליכע וועלט, א גן־עדן, וואו עס בליהט, עס שמעקט, עס פליסט מילך און האניג; וואו עס איז אפען דער הימעל, קעפליך פון מלאכים קוקען ארויס, ווינקען מיט נוטע, פריינדליכע פנימער און זינגען זיסע לידער פון האפנונג, טרייסט, ליעבשאפט, רחמנות. עס ווערט עפיס גרינג אויפ'ן הארצען און עס לעבט זיך אזוי גוט, אזוי געשמאק, מחיה! מאטעריאל אויף צו־בויען דיא דאזיגע וואונדערליכע וועלט, האבען איהם געדינט אלטע מעשיות, וועלכע ער האט זיך אנגעהערט א מאל, נאך אין ק א ב צ א נ ס ק, אויף נייע פון אצינד. דיא גמרא מיט איהרע טרוקענע, ערנסטע זאכען, האט ה ע ר ש ע ל ע ן שוין נישט צופריעדען געשטעלט, נאך אנגעמאכט אויף איהם גאר עפיס א מרה־שחורה. ער האט זיא געלעהרענט נאר פון יוצא וועגען, ווייל לעהרנען האט ער געמוזט, ווייל אנדערש וואלט ער דאך מיאוס אראפגעפאלען ביא דיא קלויז בעלי־הבתים און מען וואלט איהם מעהר נישט געגעבען קיין וואַרמעס; אויך ווייל מ ש ה י ל ע דער חבר זיינער, פלעגט איהם אונטערטרייבען, אלץ: לעהרנען, לעהרנען! ביים נעהמען זיך צו דער גמרא איז איהם געוועזען עפיס נישט גוט, פריקרע. ער האט בע־דארפט זיך אנטהאן א כח, פריהער זיך צרווינען, צרשאקלען, בכדי צו מאכען זיך א חשק און ס'איז איהם געוועזען צום הארצען וויא ביים אריינקריכען אין א קאלט

ביטעל. נעמאכטער חשק אָבער איז א פייערוועדק, עס טהוט א פליה מיט א פלאם און ווערט באלד מאקע פארלאָשען נאָך עטליכע מאָל אונטערטוקען זיך אין דעם „ים־התלמוד" האט הערשעלע שוין געשפירט א קעלט און זיך געאיילט ארויס, אָנצרוואַרמען די נשמה. איין אָרט אויף אָנצרוואַרמען זיך איז פאר איהם געווען הגדתות, מעשיות אין היילינע מוסר־ספרים, מיט וועלכע ער פלעגט זיך קוויקען, אוועקשטעלענדיג אויף א ווייכע אין דער זייט ראובן'ס אָקס און שמעון'ס קוה מיט דעם בטחון: נישקשה, דער גוטער יאָהר וועט זייא נישט נעהמען! . . .

הערשעלע האט געלייענט זעהר שיינע מעשיות מיט רבי מאיר בעל־הנס, מיט רבי יהושע בן־לוי, וויא אליה הנביא האט איהם איינ־מאָל מיטגענומען וואנדרעווען בקומפאניע אויף דער וועלט, נאָר בתנאי, הערען, זעהען און שווייגען. מעשיות מיט רבי חנינא בן־דוסא — א ביטערער אביון, וויא עפּיס א האנד פונ'ם הימעל האט איהם געגעבען א גילדען פיסיל פון א גילדענעם טיש, אויך מיט רבי שמעון בן־חלפתא, וויא איינמאל, אז ער האט נישט געהאט אויף שבת, האט מען איהם פונ'ם הימעל דערלאנגט א טהייערען בריליאנט; וויא רבי שמעון בן־יוחאי האט איינמאל ארויסגעפיהרט זיינע תלמידים אין עפּיס א גרויסען טהאָל און געזאגט: טהאָל, טהאָל, פיל זיך אָן מיט רענדליך! און ער האט זיך אָנגעפילט טאקי באלד; וויא רבי ישמעאל בן־אלישע האט אראָפּגעבראכט פונ'ם הימעל דעם „שר־התורה"—יופיאל המלאך, אין גאנצען פלאם־פייער מיט א שיינענדיג פנים וויא א בליטץ, און וויא אליה הנביא האט רבה בר רב חנינא — א גרויסען אביון, גע־געבען טהייערע שמעקענדיגע גן־עדן בלעטליך, וועלכע יענער האט פארקויפט עפּיס פאר צוועלף מויזענט גילדענע רענדליך! — משה'לע איז זעהר נישט צופרידען געווען פון הערשעלע'ס פארטיפען זיך אין אזעלכע זאכען, אָפּרייסענדיג זיך דערווייל פונ'ם לעהרנען. און זיטצענדיג ביידע אין קלייזיל בייא אָפּענע ספרים אויף דיא שטענדערס, פלעגט צווישען דיא צווייא חברים עפּטערס פירגעהען אזא שמיעס: „הערשעלע, געוואלד הערשעלע! מאָמיר וואָלט שוין געווען געווען זיך צו פארטיפען אזוי." „הא, וואס, משה'לע?" „לעהרנען, הערשעלע!" „איך קוק דאָך אריין אין א ספר, משה'לע!" „וואס טויג מיר אין א ספר, קוק בעסער אריין אין דער גמרא. נאַ, הערשעלע, הייב אָן: „תנו רבנן, האבען דיא רבנן געלעהרענט" . . . „אַי־אַי א גליק! אזא גליק!" „וואס הייסט?!" מאַכט משה'לע, אויסשטעלענדיג אויף

הערשעלען א פּאָר אוינען. „נוא זאָג שוין, געוואלד, וואס טהוט מען דאָ מיט דעם תוספות? — הארבליך!" „אַך גוט, זעהר גוט!" „זאָג־זשע, אויב ס'איז גוט!" מאכט משה׳לע לעבעדיג, גאנץ זיכער בייא זיך, אז דער תוספות קומט בייא הערשעלען אויס גוט. „דוא פארשטעהסט משה׳לע, וויא גוט רבי יוסף׳ן האט געמוזט זיין אויפ׳ן הארצען, אז ביים אויפשניידען פריייטיג דעם פיש, געפינט ער, קבצן, אין בויך א טהייערען דימאנט, וועלכען גאָט האט איהם צו־געשיקט!" „עט!" גיט משה׳לע א מאך מיט דיא אקסלען און קראַצט זיך פאר פארדראָס. „אָבער תוספות! וואס וויל דאָ תוספות האבען פון רש"י?"

אָט אזא שטייגער שמיעס פלעגט פירגעהען צווישען דיאביידע חברים גע־וועהנטליך אין דער וואָכען. משה׳לע האט, קראַצענדיג זיך, אלץ אונטערגע־טריבען, און הערשעלע האט אלץ זיך אָפּגעבעטען. דערפאר אין שבת־צו־נאכט פאר הערשעלען געווען א לעבען. דענסטמאָל איז איהם געשטאנען פרייא צו פארטיפען זיך אין וואונדערליבע זאכען, וויפיעל דאס הארץ גלוסט. משה׳לע פלעגט דענסטמאָל געוועהנטליך פארביינגען דאס לעהרנען און איהם נישט עקבערען דעם קאָפּ מיט דער גמרא. הייגט איז דיא דאָזיגע נאכט אליין טאָקי עפּיס אזעלכע, וואס איז מסוגל צו טראכטען, צו פארפליהען אין הימעל אריין. זיא האט אין זיך עפּיס אזעלכס, וואס צושרויפּט דעם יודען, מאכט אויף איהם א זיס־טרויערדיגע מרה־שחורה און דרעהט, דרעהט איהם אינווענינג אין דער נשמה. עפּיס איז ער צודרעהט, אומרוהיג און פארטראכט. — „ווילט איהר דעם שבת־צו־נאכט פארשטעהען, מוזט איהר צו דעם יודען אין הויז געהען". קומט־זשע, זייט מוחל, אהער אויף א ווײלע, צו משה׳לעס פאָטער!

משה׳לעס טאַטע—שמואל׳יק, איז א טאנדעטניק. א גאנצען טאָג פון פריה בין אין דער נאכט לויפט ער ארום מיט אלטע זאכען, שלאָגט אָפּ דיא טהירען צו קויפען און צו פארקויפען זיין סחורה. ער איז געקרומט, געבויגען מיט א בלייך פּנים, געקנייטשט, געעלטערט פאר זאָרג און צרות. אָנקויפּענדיג זיך וויא א הונט, קומט ער מיעד, צעבראָכען אין זיין וויסט שטיביל — א קאנורע, מיט טליבע גראָשען פארדינסט, און אמאל גאר מיט א ליידיגער קעשענע, חאַפּט אָפּ עפּיס, ווארמעס מיט וועטשערע אין־איינעם, און טהוט זיך א ווארף שלאָפען. ער ליגט נעביך וויא א דערהרג׳טער, פיהלט אין זיך נישט קיין גאנץ אבר. גאנץ פריה שטעהט דער טויטער אויף, מישטעהנס־געזאגט, תחית־המתים און ווייטער לויפען, ווייטער ארומיאָגען זיך. אזוי פארברייננגט ער זיין הינטעש לעבען דיא גאנצע

וואָך. פרייטיג צו־נאכט בעקומט דיא קאנורע עפּיס גאר איין אנדער פּנים — אויס־געשמירט, אויסגעוואשען, ריין און איטליכס ווינקעלע. דער טיש געדעקט מיט א ווייסען טישטוך, אויף איהם דרייא מעשענע, אויסגעשייערטע לייכטער מיט דיא בענש־ליכט, און צווייא שיינע קוילעטשען, אָפּגעשמירט מיט געלבען פון איין איי, שיינען פון דערוויטענס, פארנעהמען דיא אויגען. אין שטוב הערשט עפּיס א זיס רוהיגקייט, עס שמעקט א ריח פון צונעדעמפּפטע שפּייזען, וואס שטעהען אויפ׳ן פּריפּעטשיק איבערגעדעקט מיט א קישען. דיא מאמע, א גאנצע וואָך פארשמירט, פארפּינסטערט, לויכט אין דעם שבת׳דיגען שלייער, עס רוהט אויף איהר דיא שכינה. דיא באָרפיסע מיידעליך, פּארקעמט, אויסגעצוואָגען, האלטען זיך אין־איינעם אין א ווינקעלע און מען זעהט אָן אין זייער פּנים וויא זייא ווארטען, קוקען אויף עפּיס ארויס מיט א פרעהליך הארץ. — שא, עס הערט זיך טריט... מען געהט... דיא טהיר עפענט זיך אויף.

— גוט שבת! זאָגט שמואל׳יק קומענדיג פון דער שוהל און קוקט פריינדליך מיט א שיינענדיג פּנים אויפ׳ן ווייב, אויף דיא קינדער.

— גוט שבת! זאגט משה׳לע הויך אויף א קול, אריינלויפענדיג נע־שווינד וויא מיט א גוטער בשורה.

און דער טאטע מיט דעם זוהן הויבען אָן ביידע, ארומגעהענדיג איבער׳ן שטוב, צו זאָגען אויף א נגון „שלום עליכם!״ — דאס נעהמט מען אזוי אויף דיא הייליגע מלאכים, געשיקט פון דעם אויבערשטען, פונ׳ם מלך איבער אלע מלכים, הקדוש ברוך־הוא, וואס האבען זייא בעלייט פון דער שוהל א היים. דער טאנדעטניק איז שוין נישט מעהר קיין הונט, ער איז א פּרינץ, עפּיס האט ער בעקומען א נייע נשמה, א נייע הוים. ער מאכט קידוש, וואשט זיך, זעטצט זיך צום טיש, דאס ווייב, דיא פּרינצעסין און דיא קינדער ארום איהם, מען שטופּט דעם גאָפּעל, דעם לעפעל און מען חאפּט א שטיקעל פיש, א לאָקש, א ביינדיל, אביסעל צימעס — אזעלכע מאכלים, וואס מען האט עס א גאנצע וואָך אין דיא אויגען נישט געזעהן. איטליכס פון דיא קינדער עסט עס, שטארק היטענדיג זיך קיין ברעקיל זאָל חלילה נישט אראָפּפּאלען, עפּיס מיט א גוט ערענסט פּנימל, וואס וועקט אויף אין הארצען געפיהלען פון רחמנות. עפּיס נאָר וויא א וועוועריקיל, וואס זיטצט זיך אויף א ביימיל און קנאַקט עפּיס אזוי שיין, אזוי ערענסט א ניסיל... שמואל׳יק שטעלט דיא „כלי״ צו דיא זמירות און שפּיעלט אָפּ טשאַקענדיג א „מה ידידות״: „וויא ליעב דיא רוה איז דיינע, פּרינצעסין שבת פיינע! מיר לויפען דיר אקעגען אלע, מיר

בעטען: קום נעקריינטע כלה! . . . פון אלע מלאכות איז איין עק, די ארבייט ליינט מען איצט אוועק, זיך תענוג אָנצוטהאָן ביים טיש, מיט היהנער, חלה, פלייש און פיש.״ סמבטיון דער טייך, וואס לויפט, רוהט נישט די גאנצע וואָך, בלייבט שבת פּלוצלים שטעהען, „עס הערען־אויף די קולות, געוואלדען, ווען הויך דער יוד זינגט די זמירות זיינע. דער שרעקליכער טייך שטערט איהם נישט אין דעם שטיינער זינגען, עס שווייגען די בייזע חוואליעס, אויס רעש — שא, ס׳איז רוה! . . . אזוי פרייעט זיך א מעת־לעת דאס הארץ, „א פרייד, א שמחה אויף די אלע יודען, זייא זיינען פרייא פון זאָרג און שטארק צופרידען״.

אויפ׳ן אנדערען טאָג פאר־נאכט, נאך שלש־סעודות, זיצט אונזער שמואליק אראָפּגעלאָזט די נאָז אין שוהל. ס׳איז טונקעל. יודען ברומען, זאָגען אויף א קרעכצענדיג קול דאס קאפיטעל תהלים „אשרי תמימי דרך״, וואס דערמאָהנט אין דעם, אז די פּרינצעסין־שבת קלייבט זיך אין וועג אריין. עס הערשט עפּיס איין אומעטיקייט און עס שמעקט מיט ראָסעל פון אונערקעס. די זון איז שוין פארגאנגען, פייער־רויטע וואָלקענס שרפה׳נען ביים עק הימעל און עס שטעלט זיך יודען פיר דער ברענענדיגער גיהנום. עס קלינגט זייא אין די אויערען דאס שרעקליכע בעפעהל: „ישובו רשעים לשאולה!״ — די רשעים אויף יענער וועלט, וועלכע מען האט נעלאָזט שבת צורוה, זיך קויקלען דאָרט פרייא אויף בערג פון שנייא, טרייבט מען עס אצינד ווידער אין חדר אריין: נעהמט זיך פרעגלען אהין אין גיהנום! און מלאכי־חבלה דרעהען זיך עפּיס פאר די אויגען. אָך, דער גיהנום! דער יוד נעביך זעהט פאר זיך דעם גיהנום. אין דער היים בייא זיך זיצט אויף דער מילכדיגער באנק דאס ווייב, פארלייגט די הענד און די פיס אונטער זיך, ס׳איז פינסטער. א ליכטיגער פּאס פון דער לבנה שיינט אריין דורך א פענסטעריל, אָפּשלאָגענדיג זיך אקעגען אויף דער וואנד אויף דער סטעליע, און שאטענס פון משונה׳דיגע געשטאלטען טאנצען, שפּרינגען, מאכען אָן עפּיס א מורא אויף די אלע קינדער, וואס שטיקען זיך צונויף אין איינעם, ווייא די דערשראָקענע שעפעליך, מיט אראָפּגעלאָזטע קעפּ, איינס מיט דעם אנדערען נישט צו ריידען קיין וואָרט. שא, שטיל! נאָר א פּאָר גרילצען גרילצען זיך איינע מיט דער אנדערער איבער פון די שפּעלטליך ערגיץ אין א ווינקעל. דאס ווייב זיצט פארטראַכט, שאָקעלט מיט דעם קאָפּ און נעהמט זיך דערנאך זאָגען מיט א נעניץ: „גאָט פון אברהם . . . אז דער ליעבער שבת קודש נעהט אהין . . .״ אויף א טרויער־זיננענדיג קול. — איין עק, הייסט עס, א סוף. מען רייבט, רייבט מיט קונצען עפּיס א מין שוועבעלע, א צווייטס, א דריטס, ביז עס ווייזט זיך מיט א בייזער און א

רויך, א נעשטיינק א בלויא־רויטליך פייעריל, בייא וועלכען מען צינדט נאך פיעל סיה אָן א חלב'דינ־גראָשען ליכטיל.

— גוטע וואָך! זאָגט איטליכער און פיהלט וויא עס רייסט זיך איהם עפּיס אָפּ אינוועניג אין הארצען.

— א גוטע וואָך! זאָגט שמואל'יק, אויף א פארדומפּפּען קול־ביים אריינקומען אין שטוב וויא א קעטצעלע. ער דרעהט זיך ארום וויא א נעכטינער, דיא אויגען זיינע ווארפען זיך עפּיס, דאס פּנים בלייך, אויסגעצויגען און מען זעהט וויא אין איהם נעהט פיר עפּיס א פארענדערונג. — דאס הויבט זיך אין איהם אָן דאס איבערקעהרעניש פון א פּרינץ ווידער אין א הונט. עס שטעלט זיך פאר שמואל'יקן דיא וואָך מיט דעם הינטעשען לעבען: מיט דעם ארומלויפעניש, מיט דעם קאָפּדרעהעניש, מיט דיא חרפּות, בזיונות און דעם זוכעניש דאס דאר שטיקעל ברויט — און עס בעשלאָגען איהם אנגסטען. נאָר דער פּרינץ וויל זיך אָבער אזוי גיך נישט אונטערגעבען, ער ראנגעלט זיך, לאָזט זיך נישט נעהמען אין ניהנום אריין, פּלוצלים אין א הונט פארוואָרפען צו ווערען; ער צאפּעלט, ער זוכט אין וואס זיך אָנצוהאלטען — טאָמער איז נאך פאָרט דאָ עפּיס א האָפנונג. גאָט סען נאך רחמנות האבען — און דיא האָפנונג גיט איהם א שיין אין דער ברענענ־דינער הבדלה. פרום מיט פארגלאָצטע אויגען נעהמט ער זיך טאָבען הבדלה: „הנה אל ישועתי“ אָט איז ער, דער גאָט פון מיין היכף, „אבטח ולא אפחד“ איך בין פארזיכער און שרעק מיך נישט! . . . ער שמעקט און מינטערט זיך מיט בשמים, ער טרינקט פונ'ם כוס און שמירט דערפון דיא קעשענעס — א סגולה צו א גוטער, מזל'דינער וואָך. און דיא האָפנונג שיינט איהם אויף אין דיא שבת־צו־נאכטינע זמירות. ער הויבט אָן אויף א זיס־טרויערדינען נגון אונטערצוזינגען „המבדיל“ . . .

און דיא האָפנונג שיינט איהם נאך מעהר אין דעם „א י ש ח ס י ד“. עס צופלאַקערען איהם זיך דיא אויגען. עס פארפארבט איהם זיך אביסיל רויטליך דאס פּנים, ער קוקט אויפ'ן ווייב, אויף דיא קינדער און מיט בטחון אויף גאָט ברומקעט ער בעהארצט דאס וואונדער שיינע מעשה'לע מיט דעם חסיד.

אך, נאָמעניו! לאָזט שמואל'יק אויס דעם „איש חסיד“ מיט פאר־גלאָצטע אויגען און פארנעהמט זיך, ברומקענדיג אונטער זיך א וויינענדיג־יודיש שטיינעריל אויף דער דינער סטרינע. — אך, טהוא עפּיס א נס און העלף, גאָטעניו, העלף, העלף, וויא איז מיר! . . . .

— גוטע וואָך! זאָגט משה׳לע, אריינקומענדיג אין שטוב און מיט איהם קומט געוועהנטליך שבת־צרנאכט אויף הערשעלע אויף מלוה־מלכה. זייא זאָגעןביידע דיא זמירות — פון „ויתן לך“, וואו יודען ווערט צוגעזאָגט אל־דאס־גוטס פון פיינעל־מיקך: א געראָטעניש אין תבואה, טשערעדעס בהמות און שאָף, דיא ברכה אין דער דייזשע, אין דער ספיזשארנע, אין דעם האנדעל, עושר אויף כבוד און נאך גרויסע נכיקען — ביז נאך דיא „אליהו׳ס“. אויפ׳ן פריפעטשיק ברענט א פייעריל, דיא מאמע פּאָרעט זיך עפּיס לעבען אויוועו, דאס הויזגעזינד זיצט נישט ווייט בייא א טיש, איטליבער מ׳ט עפּיס א שטיקעל ארבייט, און איינער פון דיא ביידע חברים, א מאל דער, א מאל יענער, לייענט זייא פיר דעם ספר הישר, דיא מעשה דאָרט וויא דיא ברידער פארקויפען יוסף׳ן וכדומה נאך אזעלכע שיינע מעשיות פון הייליגע ספרים. דערבייא שפּינט זיך א שמיעס, איטליכער ווארפט אריין א וואָרט, מען פארפליהעט ווייטליך, מען איז עפּיס נישט אויף דעם עולם — און דערווייל ווערט פארטיג דער באָרשטש, מיט וועלכען מען בעלייט שבת־המלכה. אין שטוב זעהט טאַקי אויס וויא אויפ׳ן הארצען: האלב שבת׳דיג, האלב וואָכעדיג, האלב זיסליך, האלב זויער אזוי וויאביים לעטצטען וואַרמעס, ווען מען ריכט אויס א טהייערען גאסט אין וועג אריין — מען זיפט און מען טרייסט זיך, זיך אין ניכען ווידער צו זעהען...

אָט דיא אלע יענע וואונדערליכע מעשיות, וויא עס געשעהען גרויסע נסים מיט מענשען אין דער וועלט און וויא אליהו־הנביא בעגליקט א מאל נויט־בעדערפטיגע, אָרעמענקע נעביך, האבען הערשעלען געטרייסט, פארזיסט זיין ביטער לעבען. דיא אלטגעבאקענע מעשה מיט ר׳ שמעלקין איז בייא איהם אצינד אויפגעפרישט געוואָרען. ער האט געגלויבט אין איהר הייליג און געטראַכט, אז אליהו־הנביא האט א מאל ר׳ שמעלקין געהאָלפען, קען דאָך זעהר גוט מעגליך זיין, ער זאָל איהם אויך העלפען. פאר וואס דען נישט? — מען בעדארף נאָר נישט פערלירען דיא האָפנונג, בעטען גאָט, דאַוונען פונ׳ם גאַנצען הארצען. בייא הערשעלען הויבט זיך אָן יענע געוויסע צייט אין דעם מענשענס לעבען — דיא וועסנע־צייט פון דער אמונה, ווען עס שפּראָצען פרישע בלעטליך פונ׳ם גלויבען, ווען עס בליהעט דיא האָפנונג, עס עפענט זיך א קוואל געפיהלען פון ליעבשאפט, דער כח־המדמ׳ה צושפילט זיך, פליהעט אין הימעל אין קיין, זאָך איז פאר איהם נישט צו־שווער, נישט אוממעגליך. עפּיס גלויבט זיך, האָפט זיך, טיעף פונ׳ם הארצען גיסען זיך הייסע תפיות צו גאָט און עס וויינט זיך שטילער־הייט, א מאל בייא נאכט אויפ׳ן געלעגער, עפּיס אזוי געשמאַק, אזוי געשמאַק...

עס פארשטעהט זיך, נישט בייא איטליכען איז דיא דאָזיגע וועסנע־צייט גלייך, בייא א טהייל מענשען נעהט זיא איבער קאלט מיט פוילע ווינטען, נישט איבער־צו לאָזען פון זיך אין דעם לעבען עפּיס א זכר. אזעלכע וויא בייא הערשעלען אָבער טרעפט זיך נאָר בייא איינעם פון טויזענטער — בייא מענשען מיט גייסט, דיא „אתה־בחרתניקעס אליין...

און אונזער הערשעלע נעהמט זיך אצינד געשמאק צום דאווענען מיט א ברען. ער דאווענט וויא א יוד דרייא מאָל אין טאָג מיט דעם עולם, און דאווענט, בעט אויך שטיל פאר זיך אליין ווען נאָר עס קומט איהם אָן דער חשק. דיא צייט געהט זיך דערווייל איהר גאנג, עס ווערט טאָג און נאכט, וויא דער שטיינער איז, טאָג און נאכט ווערט אויך בייא הערשעלען אין דער נשמה, געפיהלען פון האָפנונג און מרה־שחורה בייטען זיך אין איהם כסדר איינע נאך דיא אנדערע.

כב.

דיא לבנה, ברכו און קדושה זיינען טאַקי עפּיס נאָר וויא א מאננעט, וואס ציהען־צו פון דערווייטענס יודען און שטעלען זייא אָפּ, זייא מעגען זיך וויא קיין צייט נישט האבען און לויפען נאר אָהן א נשמה. איהר נעהט אייך אין גלופּסק, א שטיינער, אָווענט־צייט אויף דער גאס, שטארק פארטראָגען אין עסק, פּלוצלים קומט אייך פון דער זייט גאס צו דיא אויערען עפּיס א מין „שלום־עליכם!“ באלד טאקי געפינט איהר זיך צווישען א רעדיל יודען, ענטפערט איטליכען אויף א זינגענדיג קול „עליכם־שלום!“ שאָקעלט אייך און שפּרינגט מיט אלע אין־איינעם אקעגען דער לבנה. — אין איילעניש, אין לויפעניש א מאָל פארבייא א קלייזיל, א שטיבעל, הערט איהר פּלוצלים א פּויקען מיט פינגער אין דיא פענסטער — גיכער, ר׳ יוד, גיכער! איידער נאך איהר בעטראַכט זיך שטעהט איהר שוין מיט ביידע פיס אינוועניג דאָרט בייא דער טהיר און מאכט אָנגעבויגען „ברכו“, אָדער איהר שפּרינגט „קדוש“ מיט דעם גאנצען עולם יודען דאָרט. דענסטמאָל זענט איהר נישט אייערע, איהר האט איבער אייך אליין קיין שליטה נישט, גלייך וויא מען וואָלט אייך אָפּגעטהאָן א כישוף. דעסגלייכען טרעפט זיך מיט אייך א מאָל, ווען איהר שטעהט פריהמאָרגענס אין קלויז, עס שפּארט אייך אונטער׳ן קעפּעלע און איהר האט ברעה עפּיס צו טהאָן, פּלוצלים שארט זיך, וויא א קעטצעלע, צו עפּיס א יוד, שוין נאך נקיות, שטעלט זיך פון אייער כבוד וועגען, לעבען אייך און, רייבענדיג דיא הענד איינגעהויקערט, שיין, פיין, מיט א גרוס

פנים׳ל, הויבט ער אָן זיס־מחיה דיא ברכות: אשר נתן לשכוי בינה וואס האט דעם האָהן געגעבען פארשטאנד, להבחין בין יום ובין לילה, אונטערצר שיידען צווישען טאָג און נאכט, איהר, איין ברירה, ענטפערט „ברוך־שמו, אָמן!“ קנייטשענדיג זיך מיט איין ערענסט־זויער מינעלע. ער טהוט אייך א טובה, שיט מיט ברכות, איינע נאך דער אנדערער, און איהר אלץ: „אָמן, ברוך־שמו, אָמן!“ שטעהט עפיס וויא צוגעקאָוועט, נישט צו ריהרען זיך פונ׳ם אָרט, גלייך וויא מען וואָלט אייך, מחילה, געמאָלקען... קוים אָבער האט איהר אָפּגעשלום־עליכם׳ט, אָפּגעברכו׳ט, אָפּגעקדוש׳ט, אָפּגעסיקקט אייערע אָמן׳ס, גיט איהר א מאך מיט דיא אקסלען, טהוט זיך א קראַטץ, שפייעט אויס, גאנץ פיין — און נעהמט אייך ווידער אייער וועגס.

אויף אונזער ר׳ אברהם׳ס פויקען אין פענסטער צו מנחה, האבען זיך אריינגעהאפּט ראפּטאָם עטליכע יודען, וואס זיינען געגאנגען פארבייא דעם קלייזיל. זייא האבען אין אייכעניש געהאפּט א גאָטס וואָרט, געשפּרונגען „קדושה“ פאר־ סאָפּעט, נאָר אין איין אָטהעם — און באלד דערנאך טאקי זיך צולאָפען. איינער נאָר איז איבערגעבליבען. ער האט עפּיס א ווייִלע זיך געדרעהט, ארומגעקוקט און פונ׳ם גאנצען בענעהמען זיך זיינעם האט מען ארויסגעזעהען, אז ער איז א פרעמדער, נישט קיין היגער. דיא לאנגע, גלאַצענדיגע נאָז זיינע האט געזאָגט, אז ערשט היינט, נעכטען, איז זיא פונ׳ם וועג, וואו דער ווינט האט זיא שטארק געפּייניגט, זיא געשמשיפּעט און מיאוס איהר אָנגעפּייפט. דיא צווייא, גרויע, קאטצענע אויגען זיינע האבען זיך געוואָרפען, נישט צו קוקען גלייך אין איין זייט, וויא זייא וואָלט געוועזען ברוגז — איינע האט געקוקט קיין דרום און דיא אנדערע קיין צפון זייט. ר׳ אברהם האט, ווינקענדיג מיט דער האנד, צוגערופען דעם פארשוין און איהם אָנגעוויזען איין אָרט לעבען זיך. ביים דאַוונען האט דער פארשוין זיך גע־ שאָקעלט מיט חן, גאנץ יודישליך, און פונ׳ם שאָקלען זיך זיינעם האט אויסגעזעהען, אז ער איז א מאטענס א קינד, נישט קיין פראָסט מענשיל.

— א־פנים נישט קיין הינער? הא? האט ר׳ אברהם נאך דעם ראַוונען זיך געווענדעט צום פארשוין, אָנקוקענדיג איהם מיט א פריינדליכער מינע.

— וואס־דען? גיט דער פארשוין, וויא דער שטיינער איז, א „פרענגענדיגען־ ענטפער“ אויף עפיס א מין קרעכצענדיג־חסידיש־חאָרחעלע, שנייצענדיג דערבייא גאנץ ברייטליך דיא גלאַנצענדיגע נאָז, וואס האט זיך צוגאָסען אין שטיינער אָן געגאָסען ביין אויף א חילק.

— א, אויב אזוי, שלום־עליכם! פאַהרט ר׳ א ב ר ה ם אריין צום פּארשוין מיט דער האנד. פון וואנען זאָל עס, הא, א יוד זיין?

— האפּ־סי! האפּ־צי! ענטפערט אָפּ ניסענדיג דיא נאָז פאר איהר בעל־הבית.

— פון יהופיץ אפשר? עפּיס אזוי זעהט עס מיר אויס, מאכט זיך ר׳ א ב ר ה ם זיין השערה דערווייל איידער דיא נאָז וועט זיך בערוהיגען און איז זיא מכבד אגב מיט א שמעק טאבאקע.

— ווען שטעלט מען זיך בייא אייך דאָ, מאָרגען פריה, דאַוונען? פרעגט דער פּארשוין, נאכדעם וויא ער האט זיך אָפּגעפּארטינט מיט דער נאָז.

— ווען? פרעגט איהר — ענטפערט ר׳ א ב ר ה ם — וויא געוועהנטליך. וואס איז?

— יאָהרצייט האב איך, פארשטעהט איהר מיך. דעם זעקסטען טאָג אין תמוז האב איך יאָהרצייט נאך א טאטען. מאכט דער פּארשוין מיט א זיפצעלע.

— אזוי, יאָהרצייט? זאָגט ר׳ א ב ר ה ם, א נעהם געבענדיג זיך בייא דער באָרד. זעהר אָנגעלייגט חלעבין. קומט־זשע, זייט מוחל, מאָרגען אין דער געוועהנ־ליכער צייט.

דער פּארשוין איז נאך אביסיל געזעסען, שמיסענדיג מיט ר׳ א ב ר ה ם׳ן און דיא אויגען האבען זיך איהם דערווייל געוואָרפען אין איטליכעם ווינקעלע. ביים אויפהייבען זיך פונ׳ם ביינקעל האט ער זיך מיט א קרומעלע געקראצט אין דער פּאה, גלייך וויא דאס ארויסגעהען פונ׳ם מקום־קדוש איז איהם שווער.

„דאכט זיך הא?.... נישקשה׳דיג פון א יודען“.... מאכט ר׳ א ב ר ה ם שטיל פאר זיך, אויפהייבענדיג זיך פון זיין אָרט, נאכדעם אז דער פּארשוין איז אוועקגעגאנגען. און ווענדענדיג זיך צו מ ש ה ׳ ל ע ן, וואס האט גערעדט מיט ה ע ר ש ע ל ע ן אין א ווינקעל, רופט ער זיך אָן הויך:

— א היים, שקאָץ! קום, צייט זיך אויסצורוהען פאר א גאנצען טאָג און שלאָפען. — און דוא שקאָץ, זאָגט ער צו ה ע ר ש ע ל ע ן, לייג זיך דאָ אויף שלאָפען. הונגעריג ביסט־דוא נישט, הא?

— ניין! ענטפערט ה ע ר ש ע ל ע מיט דעם מויל און אין הארצען בייא זיך טראכט ער: אוי, עסען!... אוי וואָלט איך עפּיס געגעסען!....

ר׳ אברהם אָבער איז געשטאַנען, נישט צו ריהרען זיך פון דעם אָרט. ער האט בעשולדינגט אליין זיך אין הארצען, וואס פארדרעהענדיג זיך מיט דעם יודען, איז איהם דערווייל נאר פונ׳ם זינען ארויס, צו בעטען איינעם פון דיא בעלי־הבתים — נעהמען הערשעלען אויף ווײַטשערע. הערשעלעס ענטפער „ניין!״ דאס הייסט, נישט הונגעריג, האט ער אָנגענומען גלאט אזוי פאר א זאָג, אוים איידעלקייט נאָר, ווייסענדיג זעהר גוט, אז פון איין מאל אין טאָג עסען, און נאך וואס פאר איין עסען, מישטענס־געזאָגט—טרוקען ברויט מיט א קנאָבעל, קען א מענש נישט זאט זיין, בפרט נאך א יונג קינד, בייא וועלכען דער אפעטיט איז גרוים. ער איז געשטאַנען עפּים צודרעהט, נישט אהין, נישט אהער, און א קוק געבענדיג אויף משה׳לען איהם, צומישט עפּים, א פרעג געטהאָן:

— נוא, ביז וויא לאַנג וועסט־דוא שטעהען?... גענוג גערעדט!

— ר׳ אברהם, זאָגט משה׳לע, ער איז געבליבען אָהן ווײַטשערע, הערשעלע!... איך בעט איהם דאָ, קום מיט מיר א היים עפּעס עסען. וואס איז? נישקשה — און ער וויל נישט!

— וואס, וואס? מאַכט ר׳ אברהם שטארק צוקאָכט, עפּים נאר אָהן ווערטער.

— בעט איך איהם: נוא, וועל איך דיר ברייִנגען עפּים פון דער היים אהער, וויל ער אויך נישט! — חלעבין, נארעלע, ווענדט זיך משה׳לע מיט א געבעט צו הערשעלען, וואס האסט־דוא מורא? עס וועט, נישקשה, פאר מיר אויך גענוג זיין. נוא, יא?

הערשעלע שאָקעלט מיט דעם קאָפּ אויף ניין, נישט ארויסצובריינגען פונ׳ם מויל קיין וואָרט. אין הארצען קאָכט איהם וויא אין א קעסיל און דיא פארב שטעהט איהם אין פנים.

ר׳ אברהם זוכט דערווייל בייא זיך אין קעשענע, בעקומט פון דאָרט א הארטען דרייער, וועלכען ער שטופּט הערשעלען אין דער האנד, בעטענדיג איהם פונ׳ם גאנצען הארצען:

— נעהם, נישקשה!... וועסט דערפאר עפּים דיר קויפען.

הערשעלע נעהמט דעם דרייער און בעוואשט זיך מיט טרעהרען...

אויף מאָרגען איז דער פארשוין געקומען דאַוונען אקוראט אין דער „נער־וועהנטליכער צייט״ און איז ווידער טאַקי געזעסען לעבין ר׳ אברהם׳ן. דיא גאַנז האט איהם אלץ טאַקי געגלאַנצט, נאָר שוין נישט אזוי געניעסט מיט אזא

בייזער וויא נעבטען. צו דער תורה האט מען איהם אויפגערופען (דאָנערשטיג איז געוועז דענסטמאל) יעמוד ר׳ שניאור זאב וואָלף ב״ר שרגא־פייבוש! ר׳ אברהם האט נאכ׳ן דאוונען גע׳עהרענט א פרק משניות און איהם מכבד געווען זאָגען א רבנן־קדיש. געזאגט האט ער בנעימות׳דיג גרייזלענדיג דערבייא א פּאָה, מיט צוגעמאכטע אייגעליך, געשאָקעלט דאס קעפּעלע גאנץ לייטעש, און יענע מיני יודען, וואס פארבלייבען געוועהנטליך אויף א שעה נאכ׳ן דאוונען איבער דעם דרויב, שטיקליך יהי רצון׳ס און דעם „חוק׳לי׳, האבען איהם געשיינקט אָמן׳ס פונ׳ם גאנצען הארצען מיט דער כוונה — יאָהרצייט־בראנפין. דיא דאָזיגע כוונה איז זייא געלעגען אין דיא ליפּעליך, אין דיא גערגעליך, וויא זייא האבען זיך בעלעקט און געשלונגען דיא סלינקע. נישט דעריבער ווייל זייא זאָלען אזוי להוט זיין נאך אביסיל משקה, חלילה! שכרות איז בייא זייא דיא גרעסטע עבורה; נאָר דעריבער, וואס אין דעם יאָהרצייט־בראנפין ליגט עפּיס א בעזונדער מין יצר־הרע, עס האט עפּיס איין אנדער טעם — א כפּרה שאמפּאניער, דער בעסטער „נסח״! דער שמש האט מאקי באלד געבראכט א קוואָרט בראנפין — שליש מיט קיכליך, אויערביינעל צום פארבייסען און מען האט זיך גענומען מאכען לחיים.

— לחיים ר׳ שניאור־וואָלף! בעבעט איינער, השם־יתברך זאָל געבען . . . בפשטות מאקי, הא, — פּרנסה . . . פּרנסה זיינע יודעליך, אָך־אָך — חאָ!

— לחיים ר׳, ר׳ . . . הא? שניאור! אָט וואס, ר׳ שניאור! קוועטשט זיך נאך איינער אוים עפּיס צו זאָגען, נאכדעם וויא ער האט פריהער אָפּגעזופּט אביסיל פונ׳ם קעלישיקיל און זיך בעלעקט. פּרנסה, מהיכא־תיתי! וויא ארום? בע... דארויף איז ער דאָך א רבוני־של עולם. הא!... אזוי צי אזוי — ווייס איך? — אָט כאָז ער אייך העלפען . . . האט איהר עפּיס דאָ, הא, א נעשעפּטיל? . . . וואס? . . . לאָזט ער אוים חכמה׳דיג, א טאפּ צו געבען דער־ווייל אין וואָגען.

— ע־עט!... מאכט שניאור עפּיס אָהן ווערטער.

— אהער שקאָץ! רופט ר׳ אברהם צו הערשעלען, וואס אי־אין א ווינקעלע נעזעסען מיט משה׳לען איבער דער גמרא. נאָ! איין אייער־ביינעל דיר מיט אביסיל בראנפין און דעם אנדערען גיב דאָרט יענעם שקאָץ, דיין חבר.

דעם פּאַרשוינס איינעליך האָבען זיך אין איין צייט נעטהאָרפּען אויף תערשעלען דאָ, און אויף משה׳לען דאָרט אין ווינקעלע.

אַז דער עולם איז זיך צונאַנגען, האָט דער פּאַרשוין זיך אַריינגעלאָזט מיט ר׳ אַברהם׳ן אין אַ שמיעס מכח יודען, קרעכצענדיג שטאַרק מקנא געווען יענע, וואָס קענען זיצען אין בית־מדרש על התורה ועל העבודה און אַנב טאַקי אַ טאָפּ געבענדיג מיט אַ פרעג:

— ווער זיינען עס בייא אייך יענע צווייא בחורים׳ליך דאָרט, וואָס זיצען איבער דער גמרא? גאַנץ פיינע קינדער.

— אַ מבין, הלעבין! ענטפערט ר׳ אַברהם מיט אַ שטאָלץ שמייכעלע, וויא אַ פאָטער בשעת מען לויבט איהם זיינע קינדער. — איינער איז אַ היגער טאַקי און איינער, וועלכען איך האָב פריהער צוגערופען, איז נעביך אַ גר, פון אַ שטעדטיל, אַ יתום. האַלט זיך דאָ אויף. אַ טצאַצקע!

— מען זעהט עס איהם אַרויס באַלד טאַקי אין פנים, מאַכט דער פּאַרשוין, אַ קוק געבענדיג אין תערשעלעס זייט. אַ שאָד הלעבין, ער מוז דאָ נעביך אָפּקומען.

— אַוודאי, אַוודאי! זיפצט ר׳ אַברהם. אַ אָרעם קינד, איין עלענט יתום׳ל, נעביך.

— ווייסט איהר וואָס! רופט זיך אָן דער פּאַרשוין, נאָכדעם אַז ער האָט אַביסיל געטראַכט, און דיא גרויע אויגען האָבען זיך איהם צופלאַקערט. ווייסט איהר, וואָס מיר איז דאָ פאַר איהם איינגעפאַלען?

— אַ קשיא אויף אַ מעשה! מאַכט ר׳ אַברהם מיט אַ גוט שמייכעלע, פאָכענדיג אויפ׳ן קאָפּ מיט דער יאַרמולקע. אפשר אַ שידוך, הא?

— כמו וויא אַ שידוך. מאַכט מיט איין ערענסט פנים׳ל דער פּאַרשוין. שפּעטער, מיט דער צייט, קען טאַקי זיין, אם ירצה השם, אַ שידוך. ס׳איז דאָ אויף אַ בתולה, פאַרשטעהט איהר מיך. דיא מעשה דערפון איז אַזוי . . . לאָזט זיך נאָר דיענען.

— זאָגט, אדרבה, זאָגט. מהיכא־תיתי!

— בקיצור, צו וואָס דאָ אַ ים ברייען, צושאָקעלט זיך דער פּאַרשוין, דיא מעשה אָט, איז אַזוי: מיט מיר איז דאָ מיינער אַ שותף, אַ גאַנץ פיינער בעל־הבית, וויא איך זאָג אייך, נאָר נישקשה׳דיג. האָט דער שותף מיינער, פאַרשטעהט איהר מיך, אַ יונגעלע און וויל זעהר, דאָס יונגעלע זאָל קענען לעהרנען. בייא

אונז דאָרט דיא חדרים זיינען, וויא זאָל איך אייך זאָגען, עס . . . דער בראָדער מלמד איז א בהמה, דער ליטוואק — א צלם־קאָפּ און דיא איבעריגע — טפּוא!... מיין איך, אז אייער יתומ׳ל זאָל עס א־פּנים פאר מיין שותּפ׳ס יונגעל זיין... איהר פארשטעהט?

— איך פארשטעה. איהר מיינט, מיינער זאָל לעהרנען מיט דעם יונגעלע.

— מ־מהו! מאכט דער פּארשוין, בלינצענדיג מיט דיא איינעליך. אָט דאס מיינט דער פּסוק. עס וועט איהם זיין גאנץ גוט. ער וועט האבען קעסט, זיין בע־שוכט און בעקליידט. וועט ער נאָר קיין שוטה נישט זיין קען ווערען א שידוך אויך. פאר וואס נישט? א בתולה איז דאָ.. צוקייעט עס נאָר.

— דאכט זיך אין פלוק, הא? נישקשה! זאָגט ר׳ א ב ר ה ם און רייבט דעם שטערען.

— וויל איך, דערקלעהרט עס גאנץ קלאָהר דער פּארשוין, וויל איך, פאר־שטעהט איהר מיך, גאר פּשוט טהאָן א מצוה. פארזאָרגען א יתום. מסתמא איז דאָך אזוי באשעהרט. — נוא, האט איהר עס צוקייעט?

— נישט שלעכט, ענטפערט ר׳ א ב ר ה ם, נאָר...

— וואס נאָר?! טהוט זיך דער פּארשוין א חאפּ. נישט שלעכט, זאָגט איהר; ניין — גאנץ גוט! אָט דאס איז דאָך דיא מעשה מיט א יודען, האט קיין פּאראיבעל נישט! וואס, נאָר? נאָר, וועל א י ך זאָגען. מען מוז דעם שותּף מיינעם ווייזען פריהער דאס בחור׳ל, לאָז ער איהם נאָר נעפּעלען. אָט, וואס! ווילט איהר האבען א חלק אין דער מצוה, האיעט־זשע נישט און לאָזט, זייט מוחל, דעם קליינעם מיט מיר נעהען צו מיין שותּף. באלד טאקי נישטאָ קיין צייט!

— טא! מאכט ר׳ א ב ר ה ם אויפהייבענדיג זיך פּונ׳ם ביינקעל. אָט נעה איך מיט מיינעם איבערשטיעסין.

אין דעם פּנים פון ר׳ א ב ר ה ם׳ן און פון ה ע ר ש ע ל ע ן איז נעווען צו דערקענען, אז ביידע קוויינקלען זיך עפּיס אין הארצען, חאָטש ר׳ א ב ר ה ם האט דיא זאך אנידערגעשטעלט גלאטיק, און ה ע ר ש ע ל ע האט קוקענדיג איהם אין דיא אויגען, צוגעשאָקעלט מיט דעם קאָפּ אויף יא. דער פּארשוין האט עס פון דערוויטענס זעהר גוט בעמערקט, נאָר ער האט געמאכט א מינע וויא פאר איהם איז אלץ איינס. און אויפהייבענדיג זיך פּונ׳ם אָרט רופט ער זיך אָן מיט א קנייטשעלע:

— נישטאָ קיין צייט! וויל ער, זאָל ער באַלד מיט מיר געהען... וויא איהר ווילט אייך.

— נאָך א רגע'לע, איין רגע'לע! בעט ר' אברהם און טרייבט אונטער הערשעלען, וואס האט, צוקומענדיג צו משה'לען, זיך געבאָברעט עפּיס מיט איהם דאָרט אין דעם שטענדער. — געה שוין, געה, הערשעלע! דער יוד האט נישט קיין צייט. געה און קום גיך צוריק מיט ענטפער. איך וועל דאָ ווארטען.

— איך וועל מיך נישט זיימען. זאָגט הערשעלע און געהט ארויס אין־איינעם מיט דעם פּאַרשוין.

כג.

ר' אברהם האט באַלד נאָך הערשעלעס אוועקגעהען זיך גענומען זאָגען זוהר מיט א ברען אויף א נגון. דיא אויגען האבען איהם געפלאַקערט, דאס פּנים האט זיך איהם פאַרפאַרבט — ער האט געזופּט זוהר מיט אפּעטיט און מען האט בעשיינפערליך געזעהען וויא עס קומט איהם צו דערפון חיות, א סך מעהר וויא איין אנדערען פון א גלעזיל קאַפּע מיט פּוטערגעבעקסליך צום פריהשטיק. ר' אברהם'ס פריהשטיק איז אלע טאָג בעשטאַנען פון א טרוקען שטיקעל משניות, עטליכע געשמאַקע הנדתות, מיט א זופּ זוהר פאַרביסען — און איז דערמיט זאט געווען ביז וואַרמעס. א היבשע צייט איז ער אַזוי פאַרטיפט געווען אין דעם זאָגען, געפלויגען הויך, עפּיס אין אַנדערע וועלטען. דערנאָך האט זיך איהם עפּיס געענדערט דאס קול, אלץ נידעריגער, נידעריגער, וויא ער איז פון'ם זיבעטען הימעל אראָפּ אויף דער ערד. ער האט געטהאָן א זיפץ, געגלעט דיא באָרד, דעם שטערען, געקוקט, זיצענדיג אויף זיין אָרט, אין דעם אָפענעם פענסטער גלייך איהם אקעגען און זיך פאַרטראַכט.

אין דרויסען האבען זיך געטראָגען שוועלבעליך, געשוועבט אין דער לופטען פלינק־געשווינד, ארויף און אראָפּ, צופליהענדיג איינס נאָכ'ן אנדערען מיט א שווישטש — „ציק־טשיק" צו דיא נעסטען איבער דיא פענסטער און אונטער'ן גע־זימס פון'ם קלייזיל.

„גם־צפּור מצאה בית" אויף דאס פייגעלע געפינט איהר הייזיל — קומט ר' אברהם'ן אויפ'ן געדאַנק דעק געוויסער פּסוק אין תהלים — „ודרור קן לה"

און דאס שוועלבעלע זיין נעסט, „אשר־שתה את אפרוחיה" וואס פריטולעט דיא יונגע פייגעליך „את מזבחותיך ה' צבאות" בייא דיין מקום־קדוש, הארצעדיגער פאָטער, נאָטעניו!... ער גיט א בליק אויף משה'לען דערמאָהנט זיך אויף אין הערשעלען און טראכט בייא זיך: יודישע קינדערליך! — פון אָרמע עלטערען פייגעליך, פריטולעטע נעביך אין קלייזלייך...

— וואס בעטייט עס? וואנדעט ער זיך פון דערוויטענס מיט א פרעג צו משה'לען, וואס איז געזעסען שטיל אין ווינקעלע, אָנשפּארענדיג דאס קעפּעלע אויף דער גמרא. וואס בעטייט עס, וואס ער איז נאך נישטאָ?

— ווייס איך? ענטפערט משה'לע גאנץ קורץ, עפּיס אויף איין אומעטיג קול.

— אָ־וואָ, א מעשה, א מעשה! ברומלעט ר' אברהם. מיר איז נאר ארויס פונ'ם זינען צו פרעגען אויף וועלכער אכסניא שטעהט אָט דער דאָזיגער, וויא הייסט ער עפּיס? שניאור־וואָלף, דאכט זיך, הא?

— דאכט זיך אזוי, ענטפערט משה'לע געצייילטע ווערטער עפּיס דורך דיא ציין.

— הא, פון וואס פאר א שטאָדט, האט ער געזאָגט, איז ער — אָט דער שניאור־וואָלף? איך געדענק נישט אָסור וואס ער האט געזאָגט...

ר' אברהם'ס דאָזיגע ווערטער זיינען געבליבען אָהן איין ענטפער. ער האט זיך גענומען ארייגקוקען אין א ספר, נאָר דער געדאנק, פאר וואס זיימט זיך אזוי הערשעלע האט איהם געפּיקט אין קאָפּ, אזוי אז ער איז נישט אין שטאנד געוועזען צו פארשטעהען קיין וואָרט — געקוקט טאקי נאָר וויא א האָהן אין בני־אָדם. עס האט איהם אָנגעהויבען אין דעם פארשוין עפּיס קשה צו ווערען, זיך עפּיס נישט צו שיקען. באלד ביים ערשטען שלום־עליכם איז איהם אפילו דער שניאור־וואָלף עפּיס נישט געוועזען צום הארצען — עפּיס ווארפען זיך זיינע אויגען, קוקען יענעם נישט גלייך אין פנים אריין, נאָר ר' אברהם'ס גוטסקייט און פרומקייט האבען עס נישט דערלאָזט גלאט אזוי פון א יודען עפּיס שלעכטס צו טראכטען. מילאָ וואס... נארנישט... א יודעש קינד. — אצינד אָבער, אז ער איז דאָ געוועזען אומרוהיג, האט דאס הארץ זיינס אָנגעהויבען פרייא זיך ארויסצחאָגען אקעגען דעם פארשוין, און ער איז שטארק נישט צופרידען געוועזען מיט זיך אליין, מיט דעם גאנצען עסק, עפּיס אזוי אין חאפּעניש! סטייטש, ער ווייסט דאָך אפילו נישט רעכט גוט פון וואנען דער פארשוין, איז!... עס האט איהם עפּיס אונטערגעטראָגען פונ'ם ביינקיל, נישט געקענט מעהר איינזיטצען אויף זיין אָרט.

ער איז צונעגאַנגען צו דעם אָפענעם פענסטער און נעקוקט, ארויסגעקוקט אין דרויסען.

פאַר זיינע אויגען איז פירנעגאַנגען א ריהרענדיגע סצענע. אין א שוועלבעלעס א נעסט, אונטער'ן נעזימס, האט זיך פארקליבען עפּיס א גזלן — א וואָראָבייטשיקיל און זיך צוליינט דאָרט מיט אויסגעשפּרייטע פלינעליך וויא ביים טאַטען אין וויינ־הויז. אונטער דעם שוועלבעלשען־עולם ווערט א בהלה, א צונויף־פליהעניש פון אלע זייטען. דאס פּאָרעל בענז'לטע שוועלבעליך פליהען, פלאַטערען דערשראָקען אהין־אהער, שווישטשען נעוואלד, מאכען זיך הארץ און פריווען זיך נאָהענט צוקומען צו זייער נעסט. דער וואָראָביימשיקיל אָבער שטעקט ארויס, שטאַרק אָנגעלאָדען, דאס קעפּיל, עפּענט א מויל און פּיק, פּיק....

עס טהוט ר' אברהם'ן עפּיס א צופּ בייא דעם הארצען, ער טרעט אָפּ פונ'ם פענסטער, א מאָך נעבענדיג מיט דער האנד וויא אָפּצוטרייבען פון זיך עפּיס אזוינס, וואס בעאומרוהיגט איהם שטאַרק, און נעהמט זיך געהען הין־און־צוריק איבער דעם קלייזיל. דאס קעפּיל פונ'ם וואָראָביימשיקיל אָבער, שוועבט איהם פאַר דיא אויגען, ער קוקט פארטראַכט אין משה'לעס זיים, שטעלט זיך אָפּ פאַר־ביינעהענדיג לעבען זיין שטענדער און נאָך עטליכע מינוט שווייגען טהוט ער איהם א זאָג:

— מאַמיר, משה'לע, וואָלסט דוא א שפּרונג געטהאָן זעהען, וואו איז ער ערניץ דאָרט, דער שקאָץ הא? שוין באלד דרייא א זייגער. לויף אהין אין דיא אכסניות. ווען נישט אין דער, איז אין יענער, אין איינער ערגיץ וועסט־דוא איהם דאָך טרעפען.

— אליין האב איך שוין אויף דאס איינגע נעטראַכט. ענטפערט משה'לע, צומאכענדיג דיא גמרא און לאָזט זיך באלד טאַקי נעהען.

משה'לען איז אין דעם טאָג נעווען שטאַרק אָנגעוואַלגען אויפ'ן הארצען דערפון, וואס פלוצלים האט זיך דאָ נעמאַכט אזוי, אז ער זאָל זיך בעדאַרפען שיידען מיט הערשעלען, מיט וועלכען ער האט נעלעבט וויא ברידער, נעקעהרענט און פארבראַכט טעג און נעכט אין ליידען, אין פריידען, מיט איהם אין־איינעם. נאָך אזא ליעבען חבר נעקניפּט און נעבונדען, איבערצובלייבען פלוצלים אליין—דאס איז איהם נעווען שווערער פונ'ם טויט. ס'איז אינווענינ אין איהם פירנעגאַנגען א שפּאַרעניש, א שאַרפער פלפול צווישען דיא נעפיהלען. דאס נעפיהל פון ליעבשאַפט צו הערשעלען האט נעשריגען: א רחמנות! ער ליידט דאָ נעביך, קומט

דאָ אמי אַפּ, לאָז ער אהין פאָהרען! טאַמיר ווען ער אויף דער שטעלע דאַרט זיך אויסגלייכען דיא ביינער. א קענען־זשע יענס געפיהל פון ליעבשאַפט צו זיך אליין דאס געטענה'ס: אויף מיר נישקשה אין אויך א רחמנות! דאָ מיט איהם איך איינעם איז מיר בעסער, היימליכער, איינגענעהמער דאס לעבען... און נאָך עפּיס א מין געפיהל — א "וצדקתך" האט זיך אריינגעלייגט אין א פשרה מיט נגבה'שע תנועה'ליך: אויף ביידע א רחמנות! איהם איז טאַקי א יושר שוין אביסיל אויס־געריכט צו ווערען, נאָר נאָט דער גוטער, אויב ער וויל, וועט איהם דאָך דאָ אויפ'ן אָרט אויך קענען עפּיס צושיקען. — הערשעלעס זיימען זיך אָבער האט אין גאַנצען איין עק געטאַכט פונ'ם דאָזיגען פּלפּול, אצינד איז משה'לען נאָר דאס געלעגענען אין זינען: וואו איז הערשעלע? ר' אברהמ'ס נישט רוהיג זיין עפּיס האט איהם נאָך מעהר צודרעהט, ער איז געווען בעטריבט און נישט געוואוסט וואס איבערצוטראַכטען.

אויף עטליכע אכסניות איז משה'לע געווען און אומזיסט אזא פאַרשוין, וועלכען ער האט געזוכט, האט מען דאָרט נישט געזעהען נישט געהערט. האַלטענ־דיג אין געהען אויף דיא איבעריגע אכסניות, איז איהם ווי א קול אין הארצען אריין פלוצלים א געדאַנק — הא, צום טייך! הערשעלע האט זעהר ליעב צו באָדען זיך, צו שווימען, איבערצוטאַכען אין וואסער אַלע קונצען, אפשר האט ער ביים וועג געהענדיג זיך אראָפּגעכאַפּט באָדען און... ווייטער, טיט וואס אזעלכס שמעקט, האט משה'לע קיין הארץ נישט געהאט דייטליך צו טראַכטען, ער איז נאָר געוואָרען בלייך און נאָר אָהן א נשמה געלאָפען אהין, צו יענע ערטער, וואו געוועהנליך מען באָדט זיך. נאָר אומזיסט זיין מיה, הערשעלע איז נישטאָ! נישט ווילענדיג האט איהם זיך געדאַכט, שוין גאַנץ קלאָר, מיט אימליכס פיטצעלע בעזונדער: הערשעלע איז ביים אונטערטוקען זיך איינגעזונקען גע־געוואָרען אין דער זומפּיגער בלאָטע. ראַקעס האָבען זיך אין זיין לייב שוין איינגע־געסען, נאָגען איהם דעם מארך פון דיא ביינער. דער טייך געהט דאָך אַלע זומער צו א זיבען מענשען. ווער ווייסט, וואס פון משה'לען וואָלט פאַר בימערע יסורים און אנגסטען געוואָרען, ווען עס זאָל איהם באַלד, וויא א בליטץ, נישט א זעטץ טהאָן איין אנדער געדאַנק — ס'איז דאָך עפּיס אויף דער וועלט דאָ א קאַבצאָנסקער אכסניא! מעגליך, טאַקי מעגליך, אז הערשעלע איז אריין אהין זיך צו זעהען מיט פרישע קאַבצאָנסקער פאַרשוינען, אָפּצונעהמען א גרוס, אָדער א בריף פון דער היים. משה'לע האט אין דעם געדאַנק זיך אָנגעכאַפּט מיט ביידע הענד, זיך שטאַרק געוואונדערט, פאַר וואס איז דאס איהם

פריהער נאך נישט איינגעפאלען, און געשטארקט פון דער גוטער האָפנונג האט ער זיך געלאָזט געהען צו דער קאבצאנסקער אכסניא.

דיא אכסניא פון דרויסען איז בעלאַנערט געווען פון בעלי־העגלות, וואס זיינען געשטאנען, געזעסען אויף פריזבעס מיט בייטשען אין דיא הענד, שטארק בייז, האבען זיך געקראַטצט אין דיא פאות, געשפּיגען און גלאט אזוי זיך אין דער וועלט אריין געפלוכט, געשאָלטען; אויף פון מעקלערס, וואס האבען זיך געדונגען מיט פאר־שוינען, אויף זייער לשון — מוהמעס, פעטערס, אָנגווייזענדיג זייא פון דערווייטענס ביידליך, און צונעזאָגט איטליכען א טהייער פאָהרעכטס, גיך, געשווינד, געריימיג, וויא דיא שררות. בייא משה׳לעס צוקומען זיינען איהם, וויא דיא היישרעקען בעפאלען מעקלערס, איהם געצויגען, געריסען: אהער יונגער מאן! וואָהין פאָהרען? אָט שטעהט א ביידיק, גרייט, באלד טאקי פאָהרען! — משה׳לע האט זיך קוים א לעבעדיגער פון זייערע הענד אויסגעדרעהט און זיך אריינגעחאפט אין שטוב אריין. דאָרט איז ער דורכגעגאנגען צווישען אלע פארשוינען, געזוכט מיט דיא אויגען אין איטליכם ווינקעלע — און הערשעלע איז נישטאָ! עס ווערט איהם נישט גוט, ביטער און פינסטער אויף דעם הארצען. נאָר ס׳איז נאך דאָ א שטיקעל האָפנונג. ער פריווט זיך דורך דער הינטער טהיר ארויס אין הויף אריין. שטופּענ־דיג זיך צווישען ביידליך און וועגעליך, צווישען מענשען, פערד, להבדיל, אויסגעמישט אין־איינעם און האפּענדיג הינטערווייליכס א שמיטץ אין פנים פון פערדישע ווידלען, דערזעהט ער אין דער זייט דאָרט א בעקאַנט פנים — און עס גיט איהם א קלאַפּ אין הארצען פאר פרייד אויף אזא מציאָה. אונזער שניאור־וואָלף שטעהט עס דאָרט מיט עמיצען לעבין א געשפּאנט וועגעלע, האלטענדיג דיא נאָז אראָפּגעלאָזען און זעהט אויס עפּיס וויא איין אָפּגעשטיסענער. משה׳לע טהוט זיך א לאָז צו איהם האסטיג מיט א פרעג, גאָר אין איין אָטהעם:

— וואו איז הערשעלע?... הערשעלע וואו איז?

— א־א! טהוט זיך שניאור־וואָלף א חאַפּ וויא פונ׳ם שלאָף, שארף אָנקוקענדיג משה׳לען און נאך עטליכע מינוט טראכטען רופט ער זיך אָן, שוין לעבעדיגער אביסיל: אָט באלה, באלד! ווארט נאך אביסיל, לאָמיך נאָר אָפּפּארטיגען זיך דאָ אָט מיט דעם יודען.

שניאור־וואָלף רופט אוועק דעם יודען אין דער זייט,ביידע שמיעסין דאָרט א היבשע צייט גאנץ שטיל צווישען זיך, מעהר אויף דעם ווינק. דער יוד שמצט זיך דערנאך אריין אין א וועגעלע, שניאור־וואָלף געזעגענט זיך מיט

איהם: פאָהרט געזונט! און צוקומענדיג באַלד צו משה׳לען מאַכט ער נאָך פריינטליך מיט אַ זיס שמייכעלע:

— נוא, אַצינד קען איך דיר ענטפערען. וואָס האָסט־דוּא מיך עפּיס גע־פרעגט, וואָס?

— וואו איז הערשעלע?

— אַ־אַ, דיין חבר מיינסט־דוּא! מאַכט שניאור־וואָלף וויא ער שטויסט זיך ערשט אָן. אַזוי־זשע רעד. — דיין הערשעלע איז אַצינד דאָרט, דאָרט בייא דעם שותף מיינעם. איך שטעה אויף אכסניא דאָ, און ער, דער שותף, פארשטעהסט־דוּא מיך, שטעהט בייא זיינעם אַ מחותן עפּיס. אָט געה איך אליין באַלד אַהין. קום, אויב דוּא ווילסט, מיט מיר מאַקי.

עס פערשטעהט זיך, אַז משה׳לע איז זעהר גערען געוועזען צו געהען און האָט געזאָגט: אָך, אַ שיינעם דאַנק!

שניאור־וואָלף האָט געפיהרט משה׳לען עפּיס גענדרעהט דורך שמאָלע געסעליך און הינטערגעסעליך. נאָך אַ שטרעקע וועג גאַנג הויבט משה׳לע אָן ביסליכוויים זיך אָפּצושטעלען, קוקענדיג עפּיס אומרוהיג, גלייך וויא גערעדט: ביז וואַנען וועט עס מיך פיהרען?!

„נאַ־נאַ, אַ פארקליבען זיך עס אביסיל! עפּיס אין עק וועלט!" ברומט שניאור־וואָלף אונטער דער נאָז פאַר זיך, וויא אויך שטאַרק נישט צופרידען. און אַ קוק געבענדיג דערנאָך משה׳לען אין פּנים אריין מאַכט ער מיט אַ זיס מינעלע: אָט באַלד, באַלד!

— יאַ! רופט זיך משה׳לע אָנגעברוגז׳ט, אָט באַלד זיינען מיר שוין אויף יענער זייט שטאָדט. אָט איז שוין מאַקי דער בית־עולם!

— וואָס בין איך שולדיג? נעהמט איין שניאור־וואָלף משה׳לען מיט גוטע ריידעליך. נישקשה, וואָס קען עס דיך ארען, נאַרעלע, אַז דוּא וועסט דערוויילע דורכגעהן זיך אביסיל שפּאַצירען? אָט קוק אַ גריןביימעלע, אַ שמעקענדיג גרעזעלע, פייגעליך שווישטשען — טשיריק־הירק־טשיק!

משה׳לע טהוט אַ שמייכעל און נעהמט אָן אַ פריהליך פּנים.

— אָט אַזוי, האָב איך דיך מאַקי ליעב! רופט זיך אָן שניאור־וואָלף, אונטערהנפה׳נענדיג זיך. וואָס האָסט דוּא עס אַזוי קיין צייט נישט? אַלץ לעהרנען, לעהרנען! נאָך אַ מאָל אָמר אַבּיי, ווידער אַ מאָל אָמר אַבּיי, מען בעדאַרף דיא וועלט אויך אָנקוקען.

שמיעסענדיג אויף אַזאַ שטייגער איז שניאור־וואָלף מיט משה׳לען

דערוווייל נעגאנגען אלץ ווייטער, ווייטער ביז העם ארוף יענער זייט בית עולם. דאָרט האט זיך נעשלעפּט פּאמעליך עפּיס א פוהריל, א יודליק איז דארויף נעזעסען, גע־האלטען אין דיא הענד שלאף דיא לייצען, גלאט נאָר פון יוצא וועגען, פארלאָזענדיג זיך אויף דעם פערדעלס יושר, כאָז עס זיך, עס, געהען, וויא זיין גוטער ווילען איז. שניאור־וואָלף האט זיך איבערנעווינקען מיט דעם יודיל און איידער משה'לע האט צייט נעהאט זיך ארומצוקוקען, טהוט ער איהם א חאפּ, תארפט איהם אריין אין וואָגען און שפּרינגט אין דער הייסער רגע אויף מאקי אריין אהין. דאס יודיל טהוט א שמיץ דאס פערדיל און צוועק, אוועק...

כד.

ר׳ אברהם געהט דערווייל אין איינע צרות היק־און צוריק איבער דעם קייזיל שטארק אומרוהיג, רייבט מיט דער האנד דעם שטערען און רעדט אלץ צו זיך אליין פארוואונדערט: רבוני של עולם, וואס טהוט זיך דאָ אזוינס! וואו זיינען עס דיא קינדער?! יענער איז נישטאָ, דער — זיימט זיך עפּיס אויף צו לאנג. א שיינער אוועקגאנג אביסיל! מילאָ דער יאָק דער, נארנישט! אָבער יענער, וואו איז יענער?! ס'איז עפּיס נישט גלאטיג. ער בלייבט שטעהען לעבין פענסטער און נעהמט זיך ארוים דיא אויגען קוקענדיג אין דרויסען, נאָר אומזיסט אָבער דאס קוקען, מען הערט נישט, מען זעהט נישט. ער טהוט זיך געשווינד אהן, נעהמט אין דער האנד דעם שטעקען און געהט ארוים מיט דער דעה אליין עפּיס צו טהאָן, נעוואָהר צו ווערען, וואס איז דיא מעשה.

אויף דער גאס קומט איהם אקעגען איינער, זיינער א גוטער בעקאנטער, א יונגער מאן פון א יאָהר דרייסיג, לייטיש נעקליידעט, עפּיס האלב־דייטש, האלב־יודיש, מיט א שווארץ בערדעלע און מיט א קלוג, זיס פנים. דער יונגער מאן קוקט אָן פארוואונדערט ר׳ אברהם'ן וויא ער יאָגט אָהן א נשמה און שטעלט איהם אָפּ מיט א פרעגע:

— וואס יאָגט איהר עס עפּיס אזוי? וואָהין איז? ר׳ אברהם! אין עסק עפּיס, וואס?

— עפּיס א שטיקעל ענמת־נפש. ענטפערט ר׳ אברהם, חאפּענעיג דעם אָטהעם. גוט חלעבין, וואס איהר זענט מיר נעקומען אקעגען. איך האב מיך דער־מאָהנט, ס'איז דאָ מיט אייך צו ריידען וועגען עפּיס איין ענין. נאָר נישט אצינד, נישט אצינד ר׳ רפאל.

— אָודאי וועגען א שידוך! טהוט מיט א שמייכעלע א זאָג ר׳ רפאל. האט

איהר נעהערט בעסער נייעס, ר׳ אברהם? אייער נדליה ווינטהאפער האט אנגעזעצט!

— אוואַ, אַ־וואַ! מאכט פאַרוואונדערט ר׳ אברהם. עפּיס אזוי פלוצלים, אומגעריכט! און וויא שטעהט מעלתו מיט איהם?

— נישקשה! זאָגט רפאל, א דרעה געבענדיג מיט דער נאָז. איך האב מיך לאנג דארויף געריכט. זיינע וועקסלען מיר פאר דער סחורה האב איך באלד טאקי סקאָנטירט, וויינינגער מיט עטליכע פּראָצענט—אָהן סכנות! מיינע לאָדזער פאַבריקאַנטען, נישקשה, וועלען דערפאַר אויף מיר נישט ברוגז זיין אצינד. וואס־ושע פּאַרט, ר׳ אברהם, איז דיא מעשה, וואס איהר זענט עפּיס צוטראָגען אזוי? ווייסט איהר וואס? קומט חלעבין אצינד צו מיר, וועלען מיר ריידען בייא א גלעזיל פּונש. עפּיס בין איך היינט זעהר גוט אויפגעליינט.

— האָ?... גוט! מאכט ר׳ אברהם, א חאפּ געבענדיג זיך, וויא ער איז אויף עפּיס געפאלען נאך א פּאָר מינוט טראכטען. גוט, איך וועל אייך אונטער־פיהרען ביז צו אייער שטיבעל אויפ׳ן הויף און אליין וועל איך דאָרט אריינגעהען אויף דער קאבצאנסקער אכסניא עפּיס וועגן א זאך. קוים ענדיגט זיך גוט, בין איך דיא רגע בייא אייך. קומט!

ר׳ אברהם, כאָטש זיך געהען ווייטער ניך, רפאל נעהמט איהם קוים נאך און קען נישט פאַרשטעהען, וואס דאס איילעניש ר׳ אברהם׳ס זאָל בע־טייטען אזוינס.

— געדיינקט־ושע, ר׳ אברהם רופט זיך אָן רפאל ביים צושיידען זיך אויפ׳ן הויף פון דער אכסניא. וויא באלד איהר וועט זיך אָפּפּאַרטינגען דאָ, זאָלט איהר אריינקומען גלייך צו מיר.

— א־גאָט העלף, רייזעניו! זאָגט ר׳ אברהם אויף א נגון, אריינ־קומענדיג ברייטליך צו רייזעןן, אין איהר בעזונדער אלקיריל, בשעת זיא האט ערשט אויסגעקליינט דאס פלייש זאלצען איבער א ווייקשעפּטיל און זיך גענומען צו דיא פיש, צו א געזונטען קאַרפּ מיט א גרויסען העכט אויף שבת.

— אָ, א גאסט, חלעבין! מאכט רייזע, אָפּרייסענדיג זיך פון דער אר־ביים און א פאָהר געבענדיג מיט דער נאָז איבער דעם ארבעל. א לאנגע צייט, העך־אביסיל, האט מען אייך נישט געזעהען, ר׳ אברהם! האָ, רעכט עפּיס אזוי? נאָ, זעטצט זיך, זייט מוחל!

צווישען רייזען און ר׳ אברהם׳ן איז געוועזען פון גאנץ לאנג א גוטע בעקאַנטשאַפט. איהר מאַן, עליו השלום, האט ביים לעבען געדאווענט אין דעם

קלייזיק, וואו ר׳ אברהם, און זיך מיט איהם זעהר גוט פארהאלטען. רייזע האט נאך ביז אצינד אונטער ימים־נוראים געדאוועגט אין דער ווייבערשער שוהל דאָרט, אויף איהר שטאָט, און מיט דיא יאָהרצייטען נאך דעם מאן, נאך איהר טאטען און מאמען זיך שטענדיג פארלאָזט אויף ר׳ אברהם׳ן, וואס ער פלעגט עס אקוראט אָפּהיטען. ער פלעגט שוין געדיינקען דיא דאָזיגע טעג, אין זיינען האבען דיא ליכט, דיא פרקים משניות, אויך בעשטעלען א מנין יודען אויף דעם הייליגען אָרט און דערנאך מיט איהר זיך אָפּרעכענען. אויסער דעם פלעגט ר׳ אברהם אָפט קומען צו איהר אין הויז, א מאָל נאך א נדבה אויף עפּיס א מצוה־זאך, א מאל צו זעהען זיך מיט א בעקאנטען אורח, וואס איז פארפאָהרען צו איהר אויף אכסניא און א מאָל גלאט אזוי נעוואָהר ווערען, וואס הערט זיך. רייזע האט איהם אויפגענומען שטענדיג מיט כבוד, איז זעהר גערן געווען זיך ארייגצולאָזען מיט איהם אין א שמיעס וועגען יודעשקייט, וועגען דעם שטיינער לעבען פריהער אין יענע צייטען און קרעכצען: היינט איז נישט דאס, וואס אמאל!

— יא, גערעכט, חלעבין, נישט געזעהען זיך מאקי א היבשע צייט. עס האט זיך עפּיס נישט געמאכט. היינט בין איך געקומען... דרעהט זיך ר׳ אברהם עפּיס און זעטצט זיך אגידער אויף אביינקיל.

— א בער אין וואלד האט געמוזט פּגר׳ן! שפּאסט אויף איהר שרייענדיג קול רייזע.

— היינט בין איך געקומען, הויבט ר׳ אברהם אָן דעם שמיעס, אָט וואס: זאָגט נאָר רייזעניו, האט איהר נישט געזעהען היינט בייא אייך דאס קאב־צאנסקע בחור׳ל? איהר ווייסט דאך ווטמען איך מיין, יענס בחור׳ל, אונזער בעל־תפלה׳ס, עליו השלום. אין דער פריה איז ער אויף א שעה אוועקגעגאנגען און נאך נישטאָ!

— אוי, א דונדער האט מיך נישט דערשלאָגען! טהוט רייזע א געשרייא און פארוואָרפט מיט דעם קאָפּ.

— וואס איז, האָ?! טהוט זיך ר׳ אברהם א חאפּ דערשראָקען. אויפ־שפּרינגענדיג פונ׳ם ביינקיל.

— איין עק פון זיין לעבען, פארוויסט—זיינע יונגע יאָהרען! טרויערט רייזע וויא צו דיא קינות. דאס הארץ, א וועהטיג איז מיר, האט מיר מאקי געזאגט, אז ס׳איז עפּיס נישט גלאט. אצינד איז שוין קלאָהר וויא דער טאָג—ער איז געקוילעט געוויס. אַי, געקוילעט זאָלען זייא ווערען אָהן א מעסער!

— גאָט איז מיט אייך, ר ײ י ז ע! ווער? וואס? בעט ר׳ א ב ר ה ם רחמים און איז טוט מיט אלע אברים.

— נאָט אייך א ווארעניק, העון אביסיל! צולאָזט זיך ר ײ י ז ע אויף איהר קול. פלוצלים נאר זיטצט ער דאָ צווישען צווייא אומבעקאנטע יודען, דער רוח ווייסט זייער טאטען, ווער זייא זיינען, און עסט א ווארעניק! וואס זיינען זייא מיט איהם פאר א שמעלקעס, זייא זאָלען איהם דעם ביסען פונ׳ם מויל אוועקגעבען! נישט עפיס אזעלכע מילדע. מיט מיר, נישקשה, האבען זייא זיך גוט געדונגען פאר דעם ווארמעס, האבען נאך אין א טאָרבעלע פארנומען דיא איבערגעבליבענע שטיק־ליך ברויט פונ׳ם טיש. — מיר איז עס באלד עפיס נישט געפעלען.

— נוא, נוא! טרייבט אונטער ר׳ א ב ר ה ם.

— נוא, מאכט ר ײ י ז ע, איבערגעהענדיג פון דער דינער אויף דער גראָבער סטרינע, מילא איז מיר נישט געפעלען. וואס־זשע איז? דאס ערשטע מאל, העון־אביסיל, מאכט זיך מיר אזוינס, וואס מיר איז נישט געפעלען? — פון דעסטוועגען האט עס מיך פאָרט עפיס געמאָנטעט, אריינצושטעקען, וויא מען זאָגט, דיא נאָז, טאָמיר וועל איך עפיס אָנשמעקען. עפיס וויא שטעהט דאָרטען, ר׳ א ב ר ה ם, א יודענע האט ליעב...

— ניכער, סערדצע, איך בעט אייך. צאפעלט ר׳ א ב ר ה ם הערען ווייטער, דעם שפיטץ.

— וואס דען? א יודענע איז א יודענע. לאָזט ר ײ י ז ע נאך אויף א טאָן נידריגער אראָפ דיא געמבע. בין איך ציקאווע געוועזען ש מ ע ק ע ן ביים דערלאנגען יענע פארשווינען צום טיש, חאפען פארבייגעהענדיג א לעק פון זייער שמיעס. עפיס איז מיר דאס שושקען־זיך זייערס און דאס מינעלע, וועלכע זייא האבען דערבייא געמאכט, איבערווינקענדיג זיך מיט גנבה׳שע אויגען, נאָר טאקי נישט געפעלען. א פאָר ווערטער, וואס איך האב געחאפט, זיינען מיר שטארק אין נאָז אריין, און דאס הארץ האט מיר געזאגט: ח א פ ע ר ס! נישט אנדערש זייא זיינען אויסען דאס יתום׳ל אין געוואנט אריינשטעקען מיט איין אָנשטעל. אָט וואס דער ווארעניק בעטייט... איך האב געזוכט דאס בחור׳ל, נראָד איז ער מיר אין דער הייסער רגע צו דיא אויגען נישט געקומען. דערווייל בין איך דאָך א יודענע „מה אָני, מה חייני" מישטעהנס־געזאגט א קאטצען־מוח, אין איין אויער אריין פונ׳ם אנדערען ארויס. א קאַטאָוועס, העון אביסיל, שטענדיג האט מען דאס לויפעניש. אצינד וויזט זיך עס גאנץ קלאָהר ארויס! — חאפט זיך פלוצלים ר ײ י ז ע ארויף הויך אויפ׳ן בייא־קולכען — געחאפט האבען זייא איהם אודאי, פארחאפט זאָגען זייא ווערט. א

ביטער רחמנות, ווען איז מיר, אזא וואויל קינד! — אוי, א דונער איז מיר, ר' אברהם! וואס איז מיט אייך? לאזט זיך נישט אפ!

א קאלטער שוויים האט בעשלאגען ר' אברהם'ן, טרעהרען, וויא דיא באבען, זיינען איהם געשטאנען אין דיא אויגען, אלע גלידער האבען איהם געציטערט און ער האט קוים זיך געהאלטען אויף דיא פיס.

— איך בין שולדיג, אייקעט ער אנהאפענדיג זיך ביים קאפ. איי־איי־אי, וואס האב איך געטהאן! ביים ערשטען בעגעגעניש מיט א מענשען, נישט רעכט צו וויסען ווער ער איז, פון וואנען ער איז, נעהם איך און גיב איבער אין זיינע הענד אריין דאס עלענטע יתומ'ל געביך, איי־אי!!

— וואס זענט איהר שולדיג? נעהמט רייזע איין ר' אברהם'ן מיט גוטע רייד. מסתמא איז דאך זיין פינסטער מזל אזוי. אזוי, מסתמא איז אויף איהם אנגעהתמ'ט געווארען. וויא זאגט מען עפיס? עס פאלט נישט דיא שפין ביז עס ליגט נישט עפיס דרין.

— הרג'ענען בין איך ווערטה זאל מען מיך, אלטען נאר — הערט נישט אויף ר' אברהם צו אכצען, צו קרעכצען — אויף מיר האט עס לייזער־יאנקיל, עליו השלום, איבערגעלאזט זיין קינד און געשטארבען מיט דער האפנונג, אז איך וועל עס דא אויף איהם האבען דיא השגחה וויא א טאטע. — יא, א שיינע השגחה! א גוטער טאטע!...

— נוא, וואס זאל מען טהאן? העך־אביסיל, זעטצט זיך, ר' אברהם! בעט רייזע מיט טרעהרען אין דיא אויגען, אונטעררוקענדיג איהם דאס ביינקיל.

— וואו איז מיין קינד? וועט דער טאטע דארט שרייען, נישט איינ־ליגענדיג רוהיג אין קבר. אזוי האט איהר עס געהאלטען ווארט.... און וואס וועל איך ענטפערען דער מאמע, דער וויסטער אלמנה? אז זיא וועט קומען וויינען איבער מיין קאפ... רעדט, זארגט ר' אברהם מיט א געבראכען הארץ, טהוט זיך א ווארף אויפ'ן ביינקיל, פארדעקט מיט ביידע הענד דאס פנים און בלייבט זיטצען שטיל, שטום וויא דיא וואנד.

— העך־אביסיל! הויבט אן רייזע מיט א מוסר, שאקלענדיג מיט'ן קאפ נאך עטליכע מינוט שטיל־שוויינען: און פון דיא אויגען קאפען איהר טרעהרען. וויא טהאר מען, העך־אביסיל, זיך אזוי נעהמען צום הארצען! און נאך א מאנסביל, א יוד, א למדן, ווייסט וואס שטעהט געשריבען דארט אין הייליגע ספרים! היינט וואס זאל מען שוין זאגען אויף א יודענע? מה נאמר, מה נדבר, עט, חלעבין, וויא איך בין א יודישע טאכטער! הא! וואס איז עס דארטען פאר א ווארף? טהוט זיא זיך פלוצלים א חאפ, דערהערענדיג א שטארקען קלאפ אויף יענער זייט אלקיר, וויא עפיס איז אומגעפאלען. טפוא, זאל עס ווערען, נאר עס ברעכט, עס צארפט! נישט אויסצוהאלטען, וואס דא טהוט זיך א טאג איבער!..

רייזע לויפט געשווינד ארויס פונ'ם אלקיר'ל און שלאגט זיך אן נישט ווייט

דערפון, אין א טונקעל ווינקעלע, אין עמיצען עפיס, וואס האט באַברענדיג זיך דאָרט אויף דער ערד מיט זאכען, אומגעוואָרפען א ביינקיל מיט קווערטליך און קופערוואַרג.

— וואס זאָגסט־דוא, איך בעט דיך, צו זיין טאַטען? לאָזט זיך הערען רייזעס קול דאָרט, הויך אויף א בייזער. וואָהין ער האט זיך עס, העך־אביסיל, פארקליבען מיט דיא קלימקעס! גאר נישט געפונען, חלעבין, קיין אנדער אָרט! ווער איז?

קיין צייט נישט צו האבען ווארטען אויף ענטפער ביינט זיך רייזע איין מיט איהר כבוד אליין, צו זעהען, ווער איז, וואס באַברעט זיך דאָ. זיא קוקט דעם פארשוין אין פנים אריין און לאָזט ארויס א געשרייא נישט מיט איהר קול:

— ה, אברהם! גיכער, ר' אברהם!

ר' אברהם האפט זיך אויף וויא פונ'ם שלאָף און פליהט מיט איספעט ארויס פונ'ם אלקיריל.

— ער איז דאָ! שרייעט רייזע ניך און איין אָטהעם, טייטענדיג מיט אלע פינף פינגער. אָט, איז ער, אָט, ער!...

— הערשעלע! מאכט ר' אברהם אויף א דומפף־ציטערדיג קול, ארויסשפרינגענדיג פון דיא כלים פאר גרויס וואונדער.

הערשעלע איז געשטאנען אראָפגעלאָזען דיא נאָז, וויא איינער וואס האט זיך פארזינדיגט און פיהלט, אז אָט האפט ער א פסק.

— גומל בעדארפסט־דוא בענשען, שיין בחור'ל, וואס דוא ביסט טרוקען ארויס. רופט רייזע זיך אָן.

— וואס בין איך שולדיג? אומגערען האב איך עס דאָך א'מגעוואָרפען. פארענטפערט זיך הערשעלע.

— ניין, נישט דאס, פאלט אריין אין דיא רייד ר' אברהם. דוא ביסט טרוקען ארויס, מיינט רייזע, פון דיא יודענס הענד. — וואס קוקסט־דוא עס עפיס אויף מיר אזוי פארוואונדערט, הערשעלע?

— איך פארשטעה נישט, וואס איהר זאָגט! ענטפערט הערשעלע, מאַ־בענדיג מיט דיא אססלען און נעהמט זיך צונויפקלייבען דאס א אָפגעַאלענע קופערנע געפעס.

— איהר הערט? ווענדט זיך ר' אברהם אין דער זייט צו רייזען. ער פארשטעהט נישט, וואס מען רעדט! אומזיסט אומנישט, האב איך מורא, חושד געווען יודען. גאָט זאָל אונז נישט שטראָפען.

— עט, וואס דאכט זיך אייך! זאָגט רייזע מיט א שמייכעלע. וואס רעו־זשע בעטייט דער ווארניק? האט זיך יענע פאָר ווערטער, וואס איך האב געהאפט, מיר נאָר געחלומט?... א־נוא, גיט איהם נאָר, זייט מוחל, א פרעג, וואו איז ער עס ביז אָצינד פאַרפאַלען געוואָרען?

— זאָג נאָר, שקאָץ! מאַכט ר׳ אברהם. וואו ביסט־דוא עס פאַר־פאַלען געוואָרען ביז אַצינד?

— וואס האסט־דוא עס זיך צו באַברען דאָ מיט זאכען? מיט וועמענס זאכען? פרעגט רייזע צוויא קשיות מיט א מאל און ביינט זיך אָן א קוק טהאָן צו א פעקעלע מיט זאכען.

הערשעלע שטעהט צודולט, האלט אראָפּגעלאָזען דיא אויגען און ענט־פערט נישט קיין וואָרט.

— איהר זעהט עפּיס שיינס! צולאָזט זיך אויף איהר קול רייזע, האלטענ־דיג אין דער האנד א קליידיל, וועלכס זיא האט געפונען צווישען דיא זאכען. וואס זאָגסט־דוא, איך בעט דיך, צו זיין מאַטען? א־נוא, שיין בחור׳ל, וואס בעטייט דאס קליידיל, א מיידעלש קליידיל?

— וואס, וואס! מאכט פארוואונדערט ר׳ אברהם.

הערשעלע ווערט אַנגעצונדען, רויט וויא פייער און קען נישט ארויס־ברייגגען קיין וואָרט, אזוי פארקלעהמט האט איהם דאס הארץ.

— דערווייל, ר׳ אברהם שטעהט איהר דאָ אויף דיא פיס, רופט זיך רייזע אָן. אָט נעהט בעסער מיט איהם אריין אין אַלקירל, וועט איהר מאכען ברכה. דאס בחור׳ל וועט אויך עפּיס עסען. ער איז דאָך אודאי הונגעריג, העך־אָביסיל! ער וועט עסען און מיר וועלען דערווייל פון איהם געוואָהר ווערען אלסדינג.

כה.

דיא מעשה מיט הערשעלען איז אזוי:

שניאור־וואָלף האט געפיהרט הערשעלען פּונ׳ם קלייזיל גלייך אויף דער קאַבצאַנסקער אכסניא, וואו ער איז גראָד געשטאַנען. געגוג קאָנט זיך דאָך אויף דער דאָזיגער אכסניא אלע טאָג פון זעהר פיעל פאַרשוינען, וואס קומען און פאָהרען אוועק, איז דאס קאָבעניש דאָרט דאָגערשטיג נאָך גרינסער. דאָגערשטיג הויבען געוועהנטליך יודען אָן שוין קיין צייט נישט צו האבען און דיא, וואס האלטען אין פאָהרען, איילען זיך אויף שבת, אוים מורא, דער שטן זאָל חלילה נישט מקטרג זיין: עס זאָל אין דער מיט וועג נישט ברעכען איין אקס, דער וואָגען זאָל זיך נישט איבערקעהרען מיט אלע פאַרשוינדליך, נישט איינגע־זונקען ווערען איבער דיא רעדער אין א בלאָטע, אָדער, לא יעלה ולא יבוא, דיא פערד זאָלען נישט צושטעהען און מען זאָל, בעהיט גאָט, פאַרשפּעטיגען: איינער — דעם ראָסעל־פלייש, דער אנדערער — דעם מרחץ. אָדער, דיא בייזע שעה זאָל נישט זיין — און מען זאָל נאר אריינפאָהרען מיט דעם דישעל אין דער שיסעל לאָקשען. אין דער גרויסער בהלה דאָרט פון מענשען, דענסטמאל ווען איטליכער איז פאַרטראָגען מיט זיך, נישט אין זינען צו האבען יענעם — איז ביים עק טיש, אין א ווינקעל, געזעסען עפּיס א יודיל מיט א רויטער באָרד און שטארק געשוויצט איבער א שיסעל מיט וואַרעניקעס, פון וועלכער עס האט געזעמצט א פארע ווי

א רויף. ער האט נענעסען מיט כוונה, גוט געקייעט, נישט געאיילט וויא א גרויסער מייסטער אין דער אכילה. קוקענדיג בשעת מעשה אויף איהם האט מען בעקומען איין אייזערנעם אפעטיט, חאטש ער איז שוין פון א צייט פארפאלען געווארען און עס האבען דערצו נישט געהאלפען קיין דאקטוירים. וואס רופאים, וואס דאקטוירים! איין מיטעל צום אפעטיט איז א בריה, א פרעסער—קוקען אויף איהם וויא ער רייבט מיט א לשם־יחוד...

שניאור־וואָלף איז צוגעקומען אליין צו דעם יודעל און מיט איהם שטילערהייט עפיס געשמועסט. דאס יודעל האט זיך פארטראכט, אנידערגעלייגט אויף א ווייל דעם לעפעל, קייענדיג זעהר פאמעליך, קוים קוים צו מאכען מיט די ליפען, און מען האט אין זיין שיינענדיג פנים'ל, אין זיין שמייכעלע, דערקענט, אז עס טהוט איהם עפיס שטארק הנאה. הערשעלע איז זיך דערווייל געשטאנען אין דעם אנדערען עק שטוב און געווארט, וואס וועט דא זיין. שפעטער אביסיל האט שניאור־וואָלף מיט א ווינק איהם צוגערופען צו זיך און פירגעשטעלט פאר דעם יודיל, וואס האט איהם געבעטען זיטצען לעבין זיך, מאכענדיג נאר פריינטליך:

— מיר ביסט־דוא אויפ'ן אנבליק, געפעלען. איך פארהאף, אז דעם שוואגער מיינעם, וואס זוכט א גוט בחור'ל פאר זיין יונגעל, וועסט־דוא אויך געפעלען. נאר מיין שוואגער שטעהט אכסניא ווייטליך פון דאנען. ער איז א גאנץ איידעל, אפ־געהיט מענשעל און בעדארף האבען צו זיין געזונט א גערטענדיל, אביסיל פרישיי לופט. נאך דעם עסען פאחרען מיר אהין, דיך מאקי אויך מיטנעהמען, כאָ ער דיך נאר אנקוקען, נישקשה. דאס איבעריגע — איז שוין אונזער זאך. עס וועט זיין רעכט! . . . דערווייל קום עסען!

— עסט געזונט! ענטפערט הערשעלע, וויא דער שטייגער איז אז מען בעט עסען!

— ניין! זאגט דאס יודיל, טאקי אין רעכטען אמת קום עסען. — זאָגט, זייט מוחל, ווענדט ער זיך צו שניאור־וואָלף'ן, זאגט דער בעל־הבית'טע, זיא זאָל אייך ביידען געבען עסען.

— א שיינעם דאנק! איך בין נישט הונגעריג. בעדאנקט הערשעלע, אויס דרך־ארץ נאר, הגם עס וואָלט איהם נאר נישט געשאדט טאקי, אין מויל אריין צו נעהמען עפיס.

— נעהם־זשע חאטש וואס ס'איז, בעט דאס יודיל און שטופט מיט געוואלד הערשעלען אין דער האנד אריין א גרויסען, א שווארצען, אינגע־ווניג מיט קעז אנגעפילטען ווארעניק.

— בעל־הבית'טע, בעל־הבית'טע! רופט צו שניאור־וואָלף רייזען, וואס איז דורכגעלאפען פארבייא מיט דעם פאלאניק אין דער האנד, מיט געשרייא און געפילדער.

„וואס זאגסט־דו איך בעט דיך צו זיין מאטען?!" לאזט זי צוקומענדיג אויס איהרען עפיס א שמועס מיט א פארשוין דארט, צווישען דעם עולם.

— נישטאָ עפּיס צו עסען, בעל־הבית'טע? פרעגט שניאור־וואָלף.
— וואס צו עסען, עפּיס? חזר'ט רייזע איבער יענעמס ווערטער, מאַכענדיג א שלשלת. וואס הייסט עפּיס? ווארמעס ווערט שפּעטער אביסיל זיין.
— איך בין דאָך אָבער טויט הונגעריג, א געוואלד!
— הען־אביסיל! זאָל איך מיך צערייסען, פון מיר מאכען עסען! וועל איך דערווייל מאכען אייך א רעטיך. ענטפערט אָפּ רייזע, ווארפענדיג א בליק אויף דיאביידע יורען, אויך אויף הערשעלען, וואס האט, זיטצענדיג בקומפּאניע, מיט דרך־ארץ געגעסען א ווארעניק. זיא האט עפּיס פארדרעהט מיט דער נאָז און איז אוועקגעגאנגען אין איהר רוה אריין.
אז שניאור־וואָלף האט, כפי־המדובר, דערהאלטען פון רייזען דעם אויפגאָב אויפ'ן ווארמעס — א רעטיך, צו וועלכען ער האט זיך גענומען מיט גרויס חשק, שטארק פארטיפענדיג זיך אין טעלער, האט דיא פּאָליטיקע הערשעלעס מתחייב געווען, זיך צו דערווייטערען דערווייל ערגיץ אין דער זייט, ווייל ס'איז קיין דרך־ארץ נישט, יענעמס קוקען אין דיא אויגען אריין בשעת ער עסט. דיא טהיר פונ'ם שטוב האט א רגע זיך נישט צוגעמאכט — דער אריין, יענער ארויס. חאַפּענדיג, אזוי וויא ער שטעהט זיך דאָ אזוי, א שטופּ פון הינטען קוקט ער זיך אום און דער־זעהט צווישען פרישע אריינקומענדיגע פארשוינען — וועמען מיינט איהר? — ביילען! עס האט איהם א קלאַפּ געטהאָן אין הארצען, עפּיס וויא א ווארמער שטראָם איז איהם איבער דעם גאנצען לייב דורכגעלאָפען און ס'איז איהם געווען אזוי גוט, אזוי געשמאק, גלייך וויא ער וואָלט דערזעהען א שוועסטער, דיא מאמען, אלע זיינע ליעבע, נאך וועלכע ער האט אזוי שטארק געבענקט. עס האט איהם מיט א מאל א שיין געטהאָן פאר דיא אויגען זיין שטעדטיל, זיין היים און זיך אין דער דאָזינער מינוט געפיהלט נישט עלענד. פאר גרויס פרייד איז ער געוואָרען צר מישט, אזוי אז ער האט גערוקט ביילען דיא האנד ביים צולויפען צו איהר, נאר פארגעסען, אז זיא איז א מיידיל, איין אשה און עס קומט איהר נישט קיין שלום־עליכם. ביילע האט מיט א שטיל געלעכטעריל אָפּגעשטויסען פּאמעלכיך פון זיך זיין האנד, אָנצוהערעניש געבענדיג איהם דערמיט זיין גראָבען טעות. הערשעלע איז געוואָרען רויט וויא א צוויק, האט זיך ארומגעקוקט פארשעהמט אין אלע זייטען אויב מענשען האבען נישט בעמערקט זיין ווילדען טעות און עפּיס נעברומבעלט גלאט אזוי, גאר אָהן ווערטער.
— איך האב געבראכט דיר א מתנה, פון דער היים נא דיר אָט דאס־אָ! רופט זיך אָן ביילע, געבענדיג הערשעלען א פּעקעלע. דאס שיקט דיין מאמע דיר און לאָזט דיר גריסען.
אין דעם פּעקעלע איז געלעגען א פּאָר אלטע אונטערגעארבייטע זאָקען, איין אלט אויסגעלאטעט העמד, איינגעוויקעלט אין א קאפּאָטקעלע, איבערגענייעט אויף דער לינקער זייט פונ'ם טאטענס אלטער וואָכעדיגער קאפּאָטע מיט א פּאלבאָן. הערשעלע האט זיך געשמאָלצען אין דעם העמד, אין דיא זאָקען, זיי האבען

נעהאט בייא איהם דעם זיבעטען חן, עפּיס איהם דערצעהלט, גערעדט ווערטער. איטליכע לאַטע איז געווען א מגילה, א גאַנצע געשיכטע, ווער עס האט זיא געליינט, וויא אַזוי און מיט וואס פאַר א הארץ מען האט זיא געליינט. ער האט אויך בעטראַכט דאס קאַפּאָטקעלע — און טרעהרען זיינען איהם געשטאַנען אין דיא אויגען. עס האט איהם געשוועבט פאַר זיינע אויגען דעם טאַטענס בלייך פּנים, געקוועלט אין דיא אויערען זיין שטיל־שוואַך לשון, זיין זיפצען ביים געזעגענען זיך מיט איהם: „פריהער שפּעטער, הערשעלע, מען מוז זיך שיידען!“ — בעטראַכטענדיג דאס קאַפּאָטקעלע האט איהם זיך געהערט עפּיס וויא א גרוס פון יענער וועלט, א וועה־געשריגען פון׳ם טאַטען: „אָך, האב איך עס מיך געפּלאָגט דאס גאַנצע לעבען — און אָט האסט־דוא דיר אַצינד דעם גאַנצען סך־הכל: מיין נשמה האט גענומען גאָט, מיין לייב — דיא ערד און דיא אַלטע קאַפּאָטקע, מיין גאַנץ פאַרמעגען, נעהם דוא, זוהנעניו, און טראָג געזונט!“....

ביילע האט דערצעהלט הערשעלען, אַז איהרע אַרמע עלטערען האבען זיא געשיקט אַהער, קיין גלופּסק, זיך צו שטעלען ערגיץ אויף איין אָרט. און אַזוי וויא זיא איז דאָ ווילד־פרעמד, האט זיא איהם געפרעגט, טאָמער ווייסט ער, וואו איז דאָ ערגיץ דיא „זאָרג־באַנק“ — דאס אָרט, וואו דיענסטען, מעקלערענס קומען זיך צונויף, אַזוי האט זיא געהערט זאָגען, און אויב זיין גוטער ווילען איז, זאָל ער אליין טאַקי מוחל זיין זיא אַהין אָפּצופיהרען. פאַר גרויס פרייד דורכצוגעהען זיך דאָ מיט ביילען און וואס דערווייל וועט ער טאַקי קענען אויספרעגען זיא אויף איטליכען בעזונדער אין דער היים, איז איהם גאר ארויס פון׳ם זינען שניאור־וואָלף מיט זיין שותף, מיט דער גאַנצער שטעלע. שניאור־וואָלף און דאס יודיל, וואס זאָלען זייא דאָ דיינקען? דאס בחור׳ל—וואס דען זאָל ער טהאָן?— דרעהט זיך ארום אין שטוב צווישען דעם עולם, זייא האבען א פּאָר מאל אויך אכטונג געגעבען. נישקשה, ער וועט וואַרטען, ער בעדאַרף דאָך זייער טובה! און בשעת שניאור־וואָלף איז דאָ געווען אַזוי פאַרטהאָן אין דעם רעטיך און דאס יודיל האט זיך געגרונטעוועט אין דער שיסעל מיט וואַרעניקעס, אין דער גוטער האָפנונג, אַז באלד וועט דיא בעל־הבית׳טע צוטראָגען נאָך עפּיס — זיינען אונזערעביידע קאַבצאַנסקער יונגע פארשוינען וויא א פּאָר טויבען ארויס געפלויגען פון דער אכסניא און זיך געשפּאַצירט איבער גלופּסק. ביידע האבען זיך געפיהלט עפּיס גוט, ביידען האט עפּיס הנאָה געטהאָן. דיא דערמאָהנונגען פון דער היים האבען זייא אונטערגעגעבען פייער, געעפענט א מויל צום ריידען. דאס שעהמען זיך זייערס א מאל אין קאַבצאַנסק, איז דאָ, אין דער פרעמד, פארשווינדען וויא א רויך. הערשעלע האט זיך זאט נישט געקענט אָנריידען, אויסגעפרעגט אויף איטליכס פּיטצעלע אין דער היים, אין דעם גאַנצען שטעדטיל, אויסמישענדיג אלסדינג אין־איינעם, נישט פארגעסען אפילו שעפּסיל דעם מלמד׳ס ציג, זימל דעם שיינקערס נייא איידעמיל, נח־אליהו דעם וואסערפיהרערס לאָשאַקיל און אנשיל דעם האָרבאַטענס קעלביל. מילאָ דיא אלע בעשעפעניש זיינען דאָך פּאָרט

לעבעדיגע נפשות און האבען מיט הערשעלעס נשמה עפּיס וואס ס׳איז חאָטש
א שטיקעל שייכות; אָבער וואס פאָרט האט זיך מיט איהם אָנגענערט חיים דעם
געשטופּעלטענס שטרויענער דאַך, לייבצע־טעמעצעס פּלימה וכדומה אזעלכע
טוימע, נישט קיין לעבעדיגע זאכען, מיט וועלכע ער האט זיך שטאַרק אינטערעסירט
און ס׳איז איהם צוגעקומען א שטיק געזונט, אז ביילע האט איהם פון דעם
אלסדינג דערצעהלט? מען בעדאַרף אָבער עלענד זיין אין דער פרעמד און אויך גוט
זיך צוקוקען, צוהערען צו זיך, בכדי צו פיהלען דעם טעם דערפון און ענטפערען אויף
דער דאָזיגער קשיא.—פ׳איז חלעבין רעכט! אין דעם מענשענס נשמה שפּיגעלט
זיך אָפּ א גאַנצע וועלט. דער ים געפיהלען אין הארצען נעהמט זיך פון טויזענטער
קוואַלען אינוועניגסטע אין איהם און אויסווענינסטע חוץ איהם...

דיא זאָרג־באַנק, וואָהין אונזערע יונגע פאַרשוינען זיינען געגאַנגען,
האט זיך אין־גאַנצען וויא זיא איז ענטפּלעקט פאר זייערע אויגען, געוויזען וואס זיא
אזוינס בעטייט און מיט א מאָל בייא זייא צוגענומען דעם חשק צום ריידען. עס
האט זיך א ווייז געטהאָן איין אויסמישעניש פון אלערלייא צורות און געשטאַלטען:
פאָנפעוואטע, צוגעפּלאַטשטע און געשוואָלענע נעז, ווארגעס, לעפּצען, בע־
פרישטשעטע, שווייסיג־גלאַנצענדיגע שטערענס און שיינע חנ׳עוודיגע פּנימער, גע־
עלטערט, געקנייטשט פאר דער צייט: א קאַשע פון אָפּגעריסענע, אָפּגעשליסענע
און פון משונה־ווילדע מאָדניצעס, מישטעהנס־געזאַנט: שמאַטעס, לאַטעס, צר־
האַקטע ייפּעס, נאַקעט לייב, הוילע, פון צופאַלענע שיך אַרויסקוקענדיגע פינגער,
אין־איינעם מיט אָפּגעבלאַקעוועטע, אָפּגעפּאָהרענע, כלומר׳שט נאָך דער מאָדע
גענייעטע קליידליך, ווילדע קרינאָלינעס, מגושם׳דיגע שטיוועלעטליך אויף הויכע,
אויסגעקרימטע קנעפּעליך; א דור הפלגה פון פאַרמישטע לשונות און געטבעס:
גראָבע, דינע, קוויטשעדיגע, הייזערדיגע, חאָרחלענדיגע און זינגענדיגע קולות — דאס
איז דיא גאַנצע אָרעמינקע קאַמאַנדע פון מיידליך, ווייבליך, יונגענטען מיט ברעקליך
קינדער און שלימטזל׳דיגע, אָפּגעקומענע בעלי־הבית׳טעס, געטריבען פון דער
ביטערער נויט אהער אויף דעם יריד, צו פאַרהאַנדלען זיך פאר קעכענס, דיענסטען,
ניאַנקעס און אַמען אין נגידישע, בעל־הבתישע הייזער. עס איז א געדעריייא, א
געפּלוידערייא: געשליפענע צינגליך קלאַפּען, מיילער אויף שרויפען מאָהלען,
ווערטלען זיך, שפּעטען, בערײדען, אָפּגעקומענע בעלי־הבית׳טעס אָכצען, קרעכצען,
ווישען דיא נאָז און רייבען דיא אויגען. מעקלערענס אין שאַלען, אין ייפּעס אויף
איין אַרבעל, דרעהען זיך אַרום וויא דיא מלאכי־חבלות. איינע חאַפּט, וויא פון דער
שטייג עופות, אַרויס א ווייבעל, א מיידעל און פיהרט זיא ערגיץ אַוועק. דיא צווייטע
קומט צולויפען בייז וויא א רות, עפּיס מיט עמיצען שטאַרק נישט צופרידען. און דיא
דריטע טענה׳ט, רעדט צוקער־זיס מיט בעלי־הבית׳טעס טאַקי דאָ אויפ׳ן אָרט,
אפּלויבענדיג אין טאָג אריין איהר סחורה: דיא איז א בריה אויף חלה־באַקען, דיא
האט גילדענע הענד צום שייערען מעש, קופּערוואַרג גאר אַנטיק און יענע איז איין
איבענע אין דער וועלט, איהרע מאכלים מעג דער מלכות עסען, נאָך קיינמאָל—

אז קיין צער — אין דעם ברוים נישט נעווען בייא לייטען, אליין בייא זיך נעווען א בעל־הבית׳טע — א קאטאָוועס נחום׳צע דעם בטלן׳ס א ווייב אונזערע פאר־שוינען זיינען נעבליבען פארגאפט און א היבשע צייט געשטאַנען שטום מיט א פאר־קלעהמט הארץ, וויא דיא שעפעליך, אויף דעם דאָזינגען מארק. הערשעלע האט דערנאָך זיך אפילו א חאפּ געטהאָן, ס׳איז קיין דרך־ארץ נישט, וואס ער איז אוועקגעגאַנגען און כאָזט שניאור־וואָלף׳ן אויף זיך ווארטען אזוי לאנג; נאָר דאס הארץ אָבער האט איהם נישט געלאָזט, אָפּרייסען זיך פון ביילע׳ן, צו וועלכער עס האט איהם עפּיס געצויגען, געזוכט בייא זיך דארויף א תירוץ כלומר׳שט—זיא איז דאָך פון זיין שטאָדט, א נאָהענטע שכנה, דאָ נאָך נאר פרעמד, איז דאָך זיין שולדינקייט, באכד אין דער ערשטער שעה זיא נישט אוועק־צו־ווארפען. איהם איז ארויף א געדאנק, מעגליך שניאור־וואָלף, וועט דערווייל מיט פארדראָס אוועקפאָהרען, פארכירט ער דאָך א שטעלע, נאָר—הערט א וואונדער!— דאס האט איהם נאר עפּיס נישט אזוי געארט. פארקעהרט, יא, לאָז זיך טאקי זיין אזוי. עס האט זיך איהם עפּיס שטארק נישט געגלוסט, אז גראָד אין דער צייט ווען ביילע איז געקומען זאָל ער בעדארפען אוועקפאָהרען. עס האט איהם טאקי זיך נישט געגלוסט און פאָרט נישט געוואָלט מודה זיך זיין, וואס בייא איהם דאָרט טיף אין הארצען געהט פיר, ער האט געזוכט בייא זיך אנדערע טעמים, זיך גערדרעהט מיט הסברות און איז לסוף, וויא דער שטיינער פון מענשען איז א מאל אין געוויסע זאכען, געפאלען אויף א שווינדעל, אריינצוקליינגען דיא שמד־שטיק אין דער יראָה אריין—אָט דאס אין גאנצען איז פון גאָט! ממה־נפשך, איז בעשעהרט, וועט ער נישקשה דיא שטעלע נישט פארזיימען; אלא נישט, האט דאָך עס טאקי גאָט אזוי געמאכט, עס זאָל זיך איהם גלוסטען דאָ שיהות צו מאכען. . . און יענער זאָל דערווייל אוועק־פאָהרען. — אבי גאָט איז שוין דאָ אין־מיטען האט הערשעלע זיך נישט גע־איילט אָך איז מיט א גרינג הארץ געבליבען לעבין ביילען ווארטען ביז ער וועט נישט זעהען, וואס מיט איהר וועט זיך דאָ מאכען. דיא צייט איז זיך דערווייל גע־גאַנגען און ס׳איז געוואָרען שפּעטליך.

איינע, עפּיס א מעקלערען א־פּנים, האט פון דערווייטענס אלץ בעטראכט ביילען, זיא איז איהר א־פּנים זעהר געפעלען, וויא עס האט זיך טאקי ארויס־געוויזען שפּעטער אין דיא גוטע, זיסע ריידעליך, מיט וועלכע זיא האט צוקומענדיג זיך געווענדט צו ביילע׳ן, אז זיא האט פאר איהר זעהר א גוט אָרט, וואו מען קען זיך אויסגלייכען דיא ביינער, עסען, טרינקען ווייט ביז איבער דעם האלז, אבי נאָר זיא וועט קיין שלימזל׳ניצע נישט זיין. ביילע איז באלד טאקי מיט דער יודענע ניצגאַנגען, געבעטען פאר דעם אוועקגאנג הערשעלען ער זאָל אזוי גוט זיין געוואָהר ווערען אויף דער אכסניא צו איהרע זאכען, וועלכע זיא האט דערווייל אין א ווינקעלע דאָרט איבערגעלאָזט. הערשעלע, עס פארשטעהט זיך, איז נישט פיל געווען צו טהאָן איהר ווילען אין בשעת ער האט אין ווינקעל דאָרט, לעבין אלקיריל, זיך געבאָברעט איבער דיא זאכען, אומוארפענדיג דערבייא דאס בייטקיל מיט דעם קופערוואַרג, איז רייזע ארוים מיט א געפילדער און האט איהם דערטאפּט.

כו.

רפאל האט דערוויל צוגעגרייט בייא זיך א סדר מיט פונש און מיט פארבייסען, אלסדינג וויא געהעריג, נאר געוואָרט, דיא טהיר זאָל זיך עפענען און זאָגען: ברוך־הבאָ, ר׳ אברהם! ער האט געמענט טאַקי היינט אָפּריכטען דעם סדר, אז גאָט האט מיט גרויסע נסים איהם אויסגעלייזט פון נדליה ווינטחאפער, פון וועלכען עס האט זיך אויסגעלאָזט א טייך, וואו היבש מענשען זיינען, וויא דיא מצריים אמאל, אריין איבער דיא אויערען, דערטרונקען געוואָרען מיט זייער פארמעגען — און ער איז האָפערליך פון איהם טרוקען ארויס.

רפאל האט געשטאַמט פון א שטעדטיל ערגיץ אין פוילען. ערשט א קענען א פינף־זעקס יאָהר, אז ער האט זיך בעזעטצט אין גלופסק און געהאט דאָ אין קאָמיסיע סחורה פון דיא גרויסע לאָדזער פאבריקאנטען. גלופסק איז פון לאנגג־אָן בעקאנט פאר א גוטען האנדעלס־פונקט, אויף וועלכען א סך פאבריקאנטען פון דער וועלט האבען איין אויג, אָפּצוזעטצען דאָ זייערע מיני סחורות. נישט דעריבער ווייל גלופסק האט א פאָרט, אָדער א בערזע מיט בעריהמטע קאנטאָרען, ניין! אויף איהר פיאטאָגנילעווקע זעגלען נישט קיין אָקרענטען. זומער אין דיא גרויסע היטצען איז אין איהר, חוץ פאר דיא שטאָדט־חזרים, נישטאָ קיין אָרט, וואו זיך צו באָדען, און וויא געוועהנטליך קלעקט נישט דאס ביסיל וואסער אויף צו לעשען דיא שרפות. איינמאל האט זיך שוין אפילו געטראָפען, אז אויפשטעהענדיג אין א שיינעם פריהמאָרגען האט דער גלופסקער עולם פונ׳ם גאנצען טייך קיין סימן אפילו נישט געפונען — ער האט אָנגעזעטצט און יבש... בייא נאכט, אָהן א זייא־געזונט, עוקר געווען, וויא אין דער ערד אריין; עס האט דענסטמאָל געקלונגען דערמיט דיא וועלט, פאר חידושים זיך געפויקט אין דיא גאזעטען: נישטאָ קיין פיאטאָגנילעווקע! פיאטאָגנילעווקע איז אנטלאָפען!... אין א קורצער צייט נאך דעם אנטרינען, האט זיא וויא דער שטיינער איז פון אלע אנדערע אָנזעטצערס, ווידער זיך געוויזען און אויף דאס־נייא בעקומען בייא דיא בעלי־הבתים קרעדיט — שמעקענדיגע, פרישע פאָטייניצעס מיט אלעם גוטען... פון קיין בערזע ווייסט גלופסק אויך נישט וואס צו זאָגען, יודען פערזאמלען זיך קופקעסוויים אויף דער גאס, אויף דיא גאניקעס דאָרט. און אנ׳שטאט קאנטאָרען איז מען זעהר גוט יוצא מיט בעלי־הלוואות, וואָכערניקעס, וואס מאכען עס נישט ערגער פון א טהייל באנקירען אין אנדערע שטעדט און רעכענען פראָצענט נאר פראָסט אָהן חכמות אויף דיא סדרות פון דער הייליגער תורה... וואס־זשע דען? גלופסק האט א גרויסען ווערטה דערמיט אליין נאר, וואס זיא איז אָנגעזעטצט מיט אים יודען, אָהן עין־הרע. א כפרה אלע ימין, אלע פאָרטען און אלע בערזעס פאר א יודיש קעפיל! דאס יודישע קעפיל איז עפּיס א דראָט־ארבייט, פליהעט הויך אין דער לופטען, עס דרעהט און קעהרט וועלטען.—וואו יודען, דאָרט איז מערקור המלאך, דער ממונה איבער דעם האנדעל... פאררוקט א יוד דאס חיטעל ווערט געבוירען א פלאן, גיט ער א קנייטש דעם שטערען, שפרינגט ארויס

א פריש־צאפּעלדיג עסק'ל און לאָז ער א קראַטץ טהאָן זיך אין דער פּאה, וואקסט וויא פון דער ערד אַרויס א טראַנספּאָרט סחורה. און בייא דיא גלופּסקע, נישקשה, איז אַרויף ביז דעם האלבען קאָפּ פּאַררוקט דאס היטעל, זייא קנייטשען גוט דעם שטערען און קראַטצען, קראַטצען געשמאַק דיא פּאָה. מען בעדאַרף נאָר קיין נאר נישט זיין, היטען זיך דיא ביינער, קען מען אין גלופּסק מאַכען גע־שעפטען. און, איבעריגענס, אז מען חאַפּט א מאל פון עמיצען א „קוממיות", טילא וואס איז דאָ אַזוינס? אויף דעם ים געהט דען א מאָל נישט אונטער א שיף מיט סחורה און ווערט דערטרונקען? דער גאַנצער חילוק איז נאָר, וואס דאָרט איז דער־טרונקען—דערטרונקען, מיט איין עק! און דאָ ווערט געוועהנטליך נאַכ'ן „קוממיות" נאָך געצאָהלט קבורה־געלד געוויסע „מאַכערס" אַזעלכע, פאר זייער מיה, דעם גע־שעדיגטען „קדוש" צו טהאָן זיין רעכט. אז רפאל האט געקענט א יאָהר זעקס זיך האלטען מיט זיין קאָמיסיע אין גלופּסק און נישט געשעדיגט געוואָרען, איז דערפון זעהר גוט געדרונגען, אז קיין נאָר איז ער זיכער נישט געווען.

אין דער שטאָדט איז רפאל בעקאַנט געווען פאר א גוטען, פיינעם, עהר־ליכען יונגען מאַן, הגם ער האט געחאַפּט א שטיקעל אָנבליק פון דעם נייעם שניט מענשען, נאָר זיין האנדעל אין דער וועלט מיט סוחרים האט דעם קליינעם חסרון פאַרריבען און מען האט זיך נישט וויסענדיג געמאַכט. עט, וואס מאַכט עס אויס! בייא א סוחר קוקט מען איבערהויפּט נישט אויף פיעל ערגערע זאכען אויך. א סוחר, נישקשה, מעג... און אַזוי וויא רפאל איז געווען איין אלמן, האבען זעהר פיל, פונ'ם פרומען עוֹלם אפילו, געשאַרפט אויף איהם דיא ציין, צו דערטאַפּען איהם פאר איין איידים. ער איז געווען איינער פון יענע יונגע לייט, מיט א יאָהר פערציג צוריק אונטער יודען, וואס זיינען פונ'ם תנ"ך און דער גמרא געוואָרען „באַהאלטענע משכילים".—יענע, עליהם־השלום, זיינען נישט אָפּגעזונדערט געווען פונ'ם איבעריגען עולם, נישט אין דעם יודישקייט, נישט אין דער הלבשה; געלעהרענט, געדאַווענט דרייא מאָל אין טאָג, זיך געוואשען, געבענשט גלייך וויא אלע; געגאַנגען געקליידט, געטראָגען איין אַרבע כנפות, נישט געזעסען אָהן א היטעל — אלסדינג גלייך וויא אַנדערע, אויסער נאָר, וואס זייא האבען זיך מתיר געווען איבערצוהיפּערן געוויסע שטיקליך פּיוט, אביסיל אונטערקירצען דיא קאַפּאָטע, בכדי זיך נישט צו פאַרדריפּען, צו לאָזען וואקסען אביסיל דיא האָר, אונטערצושניידען א קאַפּעלע דיא פּאות און האַלטען ריין, אויסגעקעמט דאס בערדיל, וואס דערפאר פלעגט מען אויף זייא צווישען דעם עולם עפּיס מורמלען.— דאס זיינען פון יענער צייט דיא נייע „לםד־וואָוויקעס" אין דער בילדונג, פון דרויסען אָנקוקענדיג זייא איז דאַכט זיך גאַרנישט, דאס מויל צוגעמאַכט, נישט געפּלאַפּלט; אָבער, הייליגער גאָט, וואס אינוועניג בייא זייא האט זיך געטהאָן אין האַרצען! אין האַרצען האט געגליהט דאס יודיש־פּינטעלע, עס האט געברענט דאס הייליגע פייעריל פון ליעבשאַפט צו דער גאַנצער וועלט מענשען. פאר זייערע אויגען האט געשוועבט עפּיס איין אָנהויב פון א נייער, א גוטער, א שיינער וועלט. עס האט זיך געגלויבט, געהאָפט, אָט אָט קריכט זיא פונ'ם אַיי

ארויס למזל אין א ליכטיגער צייט—און עס וועט זיך לעבען אין א גן־עדן, זעהר גוט.
צווישען זיך האבען זייא שטילערהייט געלעבט וויא ברידער, וויא חסידים פון איין רבי'ן, נאר אנשטאט משקה האבען זייא געשלונגען דיא ווערטער פון דיא היילינגע נביאים, פון מליצה־ספרים, זיך נעקוויקט, זיך ארומגעטראָגען מיט יענעמס עפּיס א שיר'ל און אליין אויך געמאכט מליצות אזוי, אָדער אין א שלום־לאהובי ברוועל—אלץ אהה! הוי! אָה! וועה־געשריינען! האט עמיצער, א יונגער מאן, חשק בעקומען זיך צו נעהמען אויף דעם נייעם דרך, עפּיס צו לעהרנען, איז דאס בייא זייא זעהר אָנגעלייגט געווען, גלייך וויא ער טהוט זייא דערמיט א גרויסע טובה, און האבען איהם נעהאָלפען מיט וואס נאָר מעגליך.—אָט אזוי האבען געלעבט א מאל יענע יונגע־אלטע נארען, עליהם השלום, נאך נישט געהאַפּט אין דער בילדונג, דעם רעכטען סטריה, נאך נישט געוואוסט וואס היינטיגע אלטע־קלוגע קינדער, אז דער סוד פון השכלה איז דווקא איין אָפען טויל, א ברענענדיגס, פעך און שוועפעל, און א הארץ—קאלט וויא אייז; אז דיא בעסטע תורה איז סחורה און דיא בעסטע מליצה—א קערביל...
בייא דער פאמיליע האט רפאל געהייסען לובלינסקי, נאר יודען האבען איהם געוועהנטליך גערופען פשוט ביים נאמען אין דיא אויגען—ר' רפאל, א סימן וויא שטארק בעליבט ער איז געווען ביים עולם. בייא רייזען איז ער געווען נאר דאס אויבערשטע פונ'ם שטייסיל. באלד נאך זיין קומען קיין גלופּסק האט ער בייא איהר אויפ'ן הויף געדונגען א דירה מיט קעסט. און רייזע האט איהם שטארק אָפּגעהיט, זיך געפליסט שטענדיג, אז דער ווארמעס פאר איהם זאָל זיין צו דער צייט און בעטעמט.
דיא בעקאנטשאפט ר' אברהם'ס מיט איהם האט זיך אָנגעהויבען דורך א שידוך־ריידען איהם, געוואקסען וואס ווייטער אלץ מעהר ביז זיא האט זיך אויסגעלאָזט צום סוף מיט א הייסער פריינדשאפט צווישען ביידע צדדים. אין איטליכען פון זייא איז געלעגען עפּיס אזוינס, וואס דאס האט געצויגען איין הארץ צו דעם אנדערען. ביידע האבען גרויס פארגניגען געהאט, צו פארברייננגען א מאל א שעה־צייט בייא א גלעזיל טהעע אָדער פּונש, אין א ווארמען שמיעס צווישען זיך, נאר אָהן שום זייטיגע אינטערעסען.
אז דער סדר איז שוין געווען פארטיג, רפאל איז אין חאלאט מיט שטעקשיכעליך געזעסען אָנגעלעהנט אויף א בייגקעל אריינקוקענדיג אין א ספר, איז ר' אברהם אריינגעקומען אין שטוב מיט א ברייטען „גאָט־העלף!"
— א, ברוך־הבא! טהוט רפאל זיך א חאפּ פונ'ם בייגקעל, נעהט ר' אברהם'ן אקעגען און קוקט איהם גלייך אין פנים אריין. עפּיס שיינט איהר דאָך גאר, ר' אברהם, נאר נישט דער אייגענער, וואס פריהער אביסיל! אָט אזוי האב איך אייך מאקי ליעב.
— זעהט איהר, הא, רופט זיך אָן ר' אברהם, וויא גאָט קען מאכען אין איין מינוט פון שלעכט גוט. איך בין נישט אליין, האב געבראכט נאך עמיצען.
— וואר־זשע איז ער? פרעגט רפאל, בעט איהם אריין, אייער גאסט, געלען מיר האבען מאקי א מזומן.

ר' אברהם האט באַלד אַריינגעפיהרט הערשעלע׳ן, וואס איז ביים אַריינקומען נעבליבען דערווייל אין פאָר־חדר, און איהם פירגעשטעלט פאַר רפאל׳ן.

— טיינעם א גוטען באַקאַנטענס, עליה־השלום א בחור׳ל. פון דער פרעמד לעהרענט בייא מיר אין קלייזיל. איבער איהם האב איך עס היינט געהאַט אַזא האַרצוועהטיג. נגאַ, געלויבט השם־יתברך, וואס עס האט זיך אויסגעלאָזט גוט. פון מיר קומט היינט א טרונק.

— גוט יום־טוב! זאָגט מיט א שמייכעלע רפאל, בייא אונז ביידע איז דאָך היינט עפּיס אַזא פרעהליכער טאָג! קומט־זשע איך בעט אייך, צום טיש און לאָמיר זיך וואויל־טהאָן.

ביים טיש האט רפאל אונטערגעטריבען הערשעלע׳ן, ער זאָל עסען, טרינקען, זיך נישט שעהמען, צולייגענדיג איהם אַלץ, דאס, יענס, אויפ׳ן טעלער. דאס קערמעשיל האט אויסגעזעהן עפּיס טאַקי וויא א שמחה. דער קליינער עולם איז גע־ווען צופרידען, שטאַרק הנאָה געהאַט ביים פּונש. זיטצענדיג אין צווייען מיט רפאל׳ן ביים אָפענעם פענסטער, האט ר' אברהם איהם איבערגעגעבען דיא גאַנצע מעשה מיט הערשעלע׳ן. רפאל האט פון דערווייטענס זיך צוגעקוקט צו הערשעלע׳ן, וואס איז געזעסען ביים עק טיש איבער א גלאָז טהעע, און זיך עפּיס פאַרטראַכט. אין זיין פּנים איז געווען צו דערקענען, אז הערשעלע איז איהם שטאַרק געפעלען און דאס ביטערע עלענד זיינס האט איהם געריהרט ביים האַרצען.

— דאס איינציגע, וואס איך בין אין שטאַנד דערווייל צו טהאָן פאַר אייער בחור׳ל, זאָגט רפאל שטיל צו ר' אברהם׳ן איז דאס נאָר, וואס איך קען איהם געבען בייא מיר איין אָרט אויף נאַכטלעגער. לאָז ער חאָטש זיך ניט וואַלגערען אין קלויז אויף דער האַרטער באַנק דאָרט. און ווייטער וועלען מיר זעהען.

— אָך, איהר וועט האָבען א גרויסע מצוה! מאַכט ר' אברהם אויפ־הייבענדיג זיך פּונ׳ם ביינקעל און ווענדט זיך באַלד טאַקי צו הערשעלע׳ן מיט דער בשורה: דוא הערסט? פון היינט אָן וועסט־דוא האָבען נאַכטלעגער דאָ, בייא ר' רפאל׳ן. דאַנק זייא פאַר זייער גוט האַרץ און קום!

דעם עולם׳ס ווערטיל „ווען פרעהט זיך איין אָרעמאַן? אז ער געפינט וואס ער פאַרלירט“ — דאס איז זעהר גלייך טאַקי צוגעפּאַסט געווען צו ר' אברהם׳ן. ער איז זעהר שטאַרק אויפגערייסט געווען, דעם גאַנצען וועג, געהענדיג פון רפאל׳ן. ער האט זיך געפרעהט קוקענדיג אויף הערשעלע׳ן, וואס איז איהם געגאַנגען בייא דער זייט און געטריבען מיט איהם אַלץ קאַטאָוועס. ס'איז איהם צייטענווייס אפילו דורכגעלאָפען וויא א וואָלקען נישט קיין אייגנגעהמער געדאַנק, פאַר וואס ער האט אומזיסט חושד געווען א יודען געביך—נאָר דאס איז געווען א פיטצעל זומער־וואָלקענדיל, וואס פליהעט אויף א ווײַלע פאַרבייא דער ליכטיגער זון און פאַרשווינד באַלד וויא א רויך. הערשעלע ווידער איז געווען עפּיס צודרעהט, געגאַנגען פאַ־מעליך און פאַרטראַכט. איהם האט נישט געלאָזט רוהען ביילע — איז איהר גע־ראָטען צו בעקומען איין אָרט אָדער בלאָנקעט זיא זיך ערגיץ אַזוי אַרום? — און אויף דאס קלימעקיל איהרס אויף דער אַבסניא.

— קום ניכער אביסיל! האט ר׳ אברהם אונטערגעטריבען הערשעלען, וואס געהסט־דוא עפּיס אזוי פּאמעליך? משה׳לע געביך מוז זיטצען אליין דערווייל דאָרט און בעאומרוהיגט זיך אוודאי שטארק וועגען דיר. א רחמנות, חלעבין, ניכער, ניכער אביסיל!

ר׳ אברהם! רופט זיך הערשעלע אָן מיט א געבעט. לאָזט מיך, איך בעט אייך, א לויף טהאָן צוריק אויף דער אכסניא. אין איילעניש האב איך פארגעסען בעטען רייזען אכטונג צו געבען דאָרט גוט אויף דיא זאכען. ס׳איז דאָך איין אָרעמס... איין אָרם מיידעלס א קלימעקיל.

— טא! מאכט ר׳ אברהם, אָנקוקענדיג א ווײלע הערשעלען, וואס האט זיך אָפּגעשטעלט און אראָפּגעלאָזען דעם קאָפּ. האיע־זשע, למען־השם, נישט אן קום געשווינד צוריק. איך וועל אליין געהען מיט דער בשורה.

וויא א באָמבע איז ר׳ אברהם אריינגעפלויגען אין פּאָליש, אָנגעלאָדען מיט דער פרעהליכער בשורה, קוים איינהאלטענדיג זיך, נישט אויסצושיסען זיא דאָרט. בייא דער מהיר פונ׳ם קלייזיל אָבער שלאָגט ער זיך אָן מיט א יודענע, וואס מהום איהם א פרעג אויף א טרויעריג קול:

— וואו איז משה׳לע?

— א, משה׳לעס מאמע! מאכט ר׳ אברהם.

— דאס צווייטע מאָל בין איך שוין דאָ, זאָגט משה׳לעס מאמע אויף א ציטערדיגער שטימע. איהר מוזט אפשר וויסען וואו איז ער, מיין זוהן! א גאנצען טאָג איז זיין פוס אין דער היים נישט געוועזען און קיין לעפעל וואסער אין דעם מויל נאך נישט נעהאט. וואו דיא וועלט האט איין עק האב איך איהם שוין אויסגעזוכט. אוי געוואלד, נשמה׳ניו! זאָגט מיר וואו, וואו איז ער, מיין משה׳לע?!

— וואס הייסט!... סטיימש!... מאכט ר׳ אברהם פארוואונדערט און ווערט בלייך וויא דיא וואנט.

כז.

פון דער דעמבענער קרעטשמע, אקעגען א זיבען־אכט ווערסטליך פון גלופּסק, ציהעט זיך בייא ביידע זייטען פונ׳ם ברייטען זאמדיגען שליאך, צו דער שטאָדט־צו, א גרויסער שיינער וואלד פון הויכע סאָסנעס און דעמבענע ביימער. דער שליאך איז ערטערווייס גריבערדיג מיט זומפּיגע קאַליזשעס, אין וועלכע עס האלטען זיך אויף זשאבעס, קוואקען, רייסען זיך אויף דיא העלזער, קינדלען זיך דאָרט און ניבען איבער בירושה זייערע בלאָטעס מיט אלע זייערע משוגענע הוויות פון איין דור צום אנדערען דור. דעריבער פארצווייגען זיך ווייטליך אין דעם וואלד זייטוועגליך, אויף וועלכע בעלי־העגלה׳שע בוידען און גוים מיט פוהרליך האָבען נעהמען זיך פונ׳ם שליאך ארויף און פאָהרען, איטליכער אויף זיין דרך מיט זיין נירסאָ. א בעל־העגלה בעדאַרף זיין א גרויסער בקי דאָרט, א חריף, א למדן־מופלג צו דרעהען זיך הין־און־הער, זיסט, קעהרט זיך איבער דער וואָגען אין איינע פון דיא קאַנאווקעליך — און מען ברעכט ריק־און־לענד.

אויף א שמאָל שטענעלע צווישען יונגע פרישעביימליך, ביים ברעג וואלד, נעהט זיך פארנאכט ש מ ו א ל ' י ק דער טאנדעטניק, צוהראסטעט, אויפגעשפילעט די קאפאטע מיט א קליין פעסעלע אונטער דעם אָרם. מיט דעם דאָזיגען פעסעלע נעהט ער עס אזוי אלע דאָנערשטיג כמעט צו דער ד ע מ ב ע נ ע ר קרעטשמע, וואו ער פילט עס אָן מיט גוטען בראנפין אויף א וואָלועלען מקח און טראָגט עס גאַנץ פריא אין שטאָדט אריין פאר זיינע געוויסע בעלי־הבתים אויף שבת, פון וואס עס בלייבט איהם אביסיל פאר זיך אויף קידוש, אויף עטליכע גראָשען דערצו פארדינסט. דער איבעריגער עולם, וואס וויל וואָלוועלען בראנפין פאר זיין געברויך נאָר, נישט דערמיט צו פארדינען, לאָזט זיך אהינצו נאך דער משקה געוועהנטליך פרייטיג פריה, און דענסטמאָל איז דער וועג אהין אָפּגעשיט אָפּט מיט קינד און קיים, יונג און אלט, בעלאָדען מיט פלעשער, פלעשעליך און אלערלייא כלים. אזוי איז שוין דאָרט איינ־געפיהרט פון אלטע צייטען—און א יודישער מנהג ברעכט א דין, אפילו דעם דין פון דער ארענדע און בפרט א נ ל ו פ ס ק ע ר ארענדע, וואס א מאָל אָהן ראטע...

די זון איז געשטאנען ביים עק הימעל, גרויס, רויט וויא פייער און געזע־גענענדיג זיך מיט דער וועלט פאר דעם אוועקגעהען אין איהר רוה אריין האט זיא געוואָרפען א בליק — איהרע מילדע גילדענע שטראהלען, אויף גראָז, אויף ביימער, אויף בערגליך און טהאָלען. דער אָפּגלאנץ פון איהר ליכטיג פנים אויף זייא האט זיך אויסגעדאכט עפּיס נאָר וויא א שיינענדיג־פריינדליך שמייכעלע צווישען דעם מרה־שחורה'דיגען שאטען, וואס אויף זייא אלע האט זיך אָנגערוקט. ס'איז געוועזן צום הארצען עפּיס אומעטיג־פרעהליך, זיס־ביטערליך צו גלייכער צייט. די שיינע נאטור זומער פארנאכט איז א כלה צום בעדעקענס אונטער דעם שלייער—און דענסטמאָל טאקי האט זיא ערשט דעם זיבעטען חן, ציהעט זיא דעם חתן בייא דער נשמה, עס צושפּילט זיך איהם דער כח־המדמה, ער טראכט און פארטרכט זיך אויף איהר פנים, וואס שיינט ארויס, שמייכלענדיג צו איהם, פונ'ם פארבאָרגעניש אונטער דעם דעק־טוך און רעדט, צונעהמט איהם עפּיס אזוי, אָהן ווערטער.

ש מ ו א ל ' י ק — אָט דער טאנדעטניק, וואס אין שטאָדט ארומיאָגענדיג זיך לינט איהם די נשמה אין גאנצען מיט אלע נעדאנקען אין דער פרנסה, קיין זאך נעהט איהם נישט אָן נאָר אלץ ברויט, דאס זינדיגע שטיקעל ברויט — אצינד, דאָ ארפּ'ן גרינעם גראָז, אויף דער פרייער לופט איז ער עפּיס וויא נייא־געבוירען. עס דערוועקען זיך אין איהם איידעלע געטליכע געפיהלען, די אויגען קוקען, האבען הנאה פון גאָטס שיין וועלטעלע, די נאָז שמעקט זיסע טהייערע ריחות פון טויזענטערלייא קרייטעכצער; די אויערען הערבען די וואונדער־שיינע קאפעליע פון שפיל־פייגעליך, וואס רופען זיך איינס מיט דעם אנדערען איבער אויף זייער לשון ערגיץ צווישען בלעטער פון ביימער; וואס צוגיסען זיך אין שטיינער אויפ'ן העלזועלע, פלאטערענדיג מיט די פליגעליך, זאָגען שירה און שפּרינגען „קדוש" אויף דינע צווייגעליך. ש מ ו א ל ' י ק ס נשמה האפּט זיך אויף וויא פונ'ם שלאָף, דאס פנים איז איהם עפּיס וויא איבערגעביטען, ער קוקט און טראכט: אוי, מחיה! טראכט און פיהלט:

אוי, ציהעט עס עפּיס, ציהעט דאס הארץ! עס גלוסט זיך, ווילט זיך עפּיס, אליין נישט צו וויסען וואס!... נעהענדיג אזוי אויפ׳ן שטענגעלע ניט איהם זיך א ווייז אַקענען אין וואלד א גרינער, פריי׳ער פּלאטץ, געהילט אין א טונקעלען מאנטעל פון שאטען מיט ליכטיגע, העל־גילדענע שטרייפעליך. ער טהוט זיך דאַרט א וואַרף און ציהעט זיך אויס אויף דעם סאמעט־ווייכען גראַז.

ש מ ו א ל׳ י ק ליגט מיט פארמאכטע אויגען, זיינע גלידער, פיהלט ער, ווערען שווער, עפּיס ציהעט איהם דיא ערד שטאַרק צו זיך, וויא זיא ציהעט איהם א־ויס דיא אלע וועהטיגען—און אקעגען־זשע אויף דער נשמה ווערט איהם גרינג, מחיה גוט. א ווייך, א ריהרענדיגס גרעזעלע גלעט איהם דיא נאַז, דיא באַקען, נאך איינס קיטצעלט איהם אונטער׳ן קאַלנער הינטען־ארום אין האלז און נישט וויט פון־צווישען גראַז טיקעט איהם א גרילבענדיל אין דיא אויערען אריין. עס דערצעהלט א מעשה, עס זינגט א לידיל, פארווינט און פארשלעפערט איהם וויא א קינד.—ש מ ו א ל׳ י ק ליגט האלב־געדרעמעלט, האלב־וואַך און עס פּלאָנטערט זיך איהם עפּיס אין קאָפּ. עס טראכט זיך איהם פון א לעבען אָהן קאָפּ־דאַרעניש, וויא גוט ס׳איז צו האבען קאשע מיט יאַיך—איין איינען שטיבעלע, א קליינס, מיט א גערטענדיל, דערצו אויך א בהמה׳לע, לאָז זיך זיין חאָטש א ציג. ס׳איז דאָך א גליק, בעסערס דערפון איז שוין איין איבעריגע זאך! עס טראכט זיך איהם פונ׳ם ליעבען גאָט: אוי, גאָטוניו, הצליחה־נאָ! העלף, טאטע־פאָטער, ווייז טאקי וויז, אז דוא קענסט בעגליקען א מענשען... וויא איך בין א יוד, גאָטוניו, הושיעה־נאָ! און אין קאָפּ בייא איהם פּיקט זיך א גאנצער פּלאַן פון זיינע נדבות דענסטמאל, פונ׳ם מענטליק, וועלכען ער וועט מיט זיין גוטסקייט און פרומקייט גאָט אָנטהאָן... עס קומט איהם אפּיר באלד טאקי אויפ׳ן גע׳דאנק מ ש ה׳ ל ע. — ער איז דאָך א צאצקעלע, לעהרענט וואויל וויא דיא וועלט, קען דאָך גאָט געבען, איהם זאָל אויסחאפּען א רייכער מחותן און איהם אָפּגילטען... מיט דער צייט קען מ ש ה׳ ל ע גאר ווערען רב ערגיץ אין א גרויסער שטאָדט און דענסטמאָל... דענסטמאָל אדוואויל וועט זיין אויף איהם, דעם טאַטען! ער וועט אויף דער עלטער זיך אָפּלעבען זיינע יאָהרען אין גרויס נחת, אין כבוד. א קליינינקייט עפּיס דעם רב׳ס פאָטער!... דיא דאָזיגע זיסע חלומות וואכענדיג זיינען איבערגעריסען געוואָרען אין דערמיט דורך א קלאפּען פון רעדער ערגיץ דאָרט א...יף א זייטענוועגעלע אין דעם וואלד. ש מ ו א ל׳ י ק עפענט דיא אויגען, טראכט בייא זיך: נא, גענוג, שוין צייט א היים! ער זעטצט זיך פאמעליכען אויף, טהוט א גניץ, אויסקנייקענדיג דיא ביינער און נעהמט זיך צום פעסעלע, וואס איהם בייא דער זייט. דערווייל פאָהרט פון הינטען אָן נאָהענט א פוהריל, נאך א מינוטעלע — טהוט א הילך אויף דעם גאנצען וואלד א ביטער געשרייא: „אי, ט א ט ע!“

ש מ ו א ל׳ י ק קוקט זיך געשווינד צו און בלייבט פארגאפט.

מ ש ה׳ ל ע! וואס? וואָהין?!... דאס איז דאס איינציגע, וואס ש מ ו א ל׳ י ק בריינגט קוים ארויס פונ׳ם מויל פאר גרויס וואונדער און שרעק. דאס האַרץ האט איהם באלד געזאָגט, ס׳איז א צרה. זיין מ ש ה׳ ל ע איז אין א גרויס אומגליק!...

— גיכער, טאטע, גיכער, ראטעווע! שרייעט אויף א ווייטענדיג קול משה׳לע, וואס האט אויסגעזעהען ווי א שעפעלע צווישען צוויי וועלף מיט פייערדיגע אויגען.

צולויפען צום וואגען און אנצוהאפען זיך אין איהם מיט ביידע הענד האט ביי שמואל׳יקין נישט געדויערט קיין איין רגע. די וועלף אבער האבען דערצארענט געקריצט מיט די ציין, איהם א שליידער געטהאן פון זיך, אזוי אז ער האט צוויי מאל זיך איבערגעקעהרט אויף דער ערד און ביז וואנען ער איז געקומען צו די גע־דאנקען זיינען זיי שוין געווען אויף א היבשער שטרעקע ווייט.

שמואל׳יק האט זיך צוזאמענגענומען מיט אלע קרעפטען און זיך געלאזט האסטיג נאך דעם וואגען. ער יאגט, לויפט, און יענע שמייסען, שמייסען דאס פערדיל. דער וואגען איז אלץ ווייטער, אט־אט ווערט עס פארשווינדען. שמואל׳יס קייכט, דאס הארץ פארלויפט איהם מיט בלוט, קוים וואס ער אטהעמט, די אויגען שפארען איהם פונ׳ם קאפ ארויס פאר גרויס אנגסטען, ער אבער יאגט מיט אימפעט, נישט צו פיהלען, חוץ דער גרויסער סכנה, קיין שום זאך. — דער וואגען הויבט אן צופארשווינדען, נאך א ווילע—ער איז שוין נישטא!... שמואל׳יק רייסט אויף זיך, לויפענדיג, די האר, וויינט אהן טרעהרען, די פיס ווילען איהם שוין נישט מעהר דינען, אט דאכט זיך, פאלט ער אנידער און ס׳איז איין עק פון זיין לעבען. נאר מיט דעם אימפעט פליהעט ער ווייטער, און פלוצלים—א, רחמנות׳דיגער גאט!—וואקסט פאר איהם פון דער ערד אויס דער וואגען אין א קאנאווע, וואו ער האט זיך איבערגעקעהרט ביים אראפנעהמען זיך פונ׳ם זייטענוועגעלע אויף דעם שליאך. שמואל׳יק טהוט זיך א ווארף אהין אזוי פלינק, ווי א פארוואונדעטע חיה ווארפט זיך אויף די יעגערס, וואס האבען נישט גוט דערשיסענדיג זיא גערויבט מיט געוואלד איהר געליבט קינד—און עס הויבט זיך אן א מלחמה, א בלוטיגע מלחמה. בשעת איינער פון די לייט איז שטארק בעשעפטיגט געווען אויפצוהויבען דעם וואגען האט שמואל׳יק ווי א פיאווקע זיך איינגעגעסען מיט די ציין דעם צווייטען אין די פיס און מיט די הענד געריסען פון איהם משה׳לען צו זיך. די ליבשאפט צום קינד, דאס שרעקליכע אומגליק און דאס ברענען זיך נוקם צו זיין—די אלע דריי זאכען אין־איינעם האבען פון דעם שוואכען שמואל׳יקין געמאכט א שמשון הגבור. נאר אקעגען יודישע־פלשתים אבער העלפט שמשון הגבור׳ס גבורה אויך נישט... פיער הענד, חוץ פיס און ציין, האבען איהם געשלאגען וויפיעל ס׳איז אין איהם אריין. משה׳לע האט בעזונדער געקייזט, געהאט זיין הערליך אויסקוטעניש דערפאר, וואס ער האט זיך נישט געקענט פארהאלטען רוהיג בשעת יענע האבען זיך אפגערעכענט מיט זיין טאטען. דאס פערד־און־וועגעלע איז שוין דערווייל ווידער גרייט, נאך א פאר מינוט נאר—בלייבט שמואל׳יק טויט און... איין עק, ווי אין וואסער פארפאלען! צום גליק, פאהרט אן פלוצלים א בויד מיט פארשוינען. יודען שפרינגען ארויס געשווינד פון דער יאזדע צו העלפען, די שיינע לייט פאלען אויף א שכל, באציימענס זיך אפצוטראגען — און האידא! איידער וואס, איידער גען זיינען זיי אנטרינען געווארען.

נישט בעשעהרט געווען שמואל׳יקין האבען פארנינען, א חיי־שעה יענעם שיינעם פארנאכט, דורכצוגעהען זיך אויפ׳ן שטענגעלע אונטער א חופה פ. נעדיכט־פארצווייגטעביימער, בעלייט מיט א קאפעליע וואלד־פייגעליך, ביז צו גלופסק; נישט בעשעהרט געווען איהם אפצוגעבען אויף דעם וועג א „שלום עליכם״ דער יונגער לבנה, וואס האט שפעטער אביסיל זיך געשיפט אין דעם גרויסען, בלויען לופטינען ים, אראפקוקענדיג אויף דער וועלט מיט איהר זילבער־שיינענדיגער צורה און בערוהיגט א סך שווערע הערצער. צוהרג׳עט, צובלוטיגט איז ער און משה׳לע נעביך געלעגען אין דער בויד, וואהין מען האט פאר רחמנות זייא ארויפגענומען. ביידע זיינען געלעגען אהן כשון, שטארק פארדולט און האבען זיך געניימינט וויא צום גיכסטען אין הילף פון א דאקטאר. אז דיא בויד איז צוגעקומען צו דער שטאדט, האט איינער פון דיא פארשוינען, עפים א לייטישער מענש נעדוננען א וועגעלע און אפגעפיהרט דיא קראנקע אין בקור־חולים אריין.

ויהי און דיא דאזיגע מעשה איז געשעהען בימי „הכפרה־היהנדליך״, אדער, וויא אין דער מגילה פון יענער צייט שטעהט, בימי „פונ׳ם נעיעג והשפיל אין קאטץ און אין מויז״. דאס טייטש: דענסטמאל ווען מען האט אפגע־לאזט יודישע קינדער צו שטיפען אביסיל צווישען זיך און בעווייזען זייערע גבורות אין דעם נעיעג, אהן פייל־און־בויגענס, נאר פשוט וויא דיא קאטץ נעהמט אויפ׳ן גיניעג, חאפען מייז—נאר הפקר א וועלט! כפרה־הינדעל, אדער מייזעלע האט, לוים דער שפיל, געהייסען יענער, וואס איז ארויס פון דער נארע וויטליך אביסיל, אהן א געשריפטס מיט איין אדלער. אזעלכען האט דיא קאטץ גענומען חאפען, זאגען „זה חליפתי, זה תמורתי, זה כפרתי!״ און באלד איהם אין געוואנד אריינשטעקען. — און עס האבען זיך געפונען אזעלכע יודעליך, וואס האבען זיך גע־קלינט, איינער דעם אנדערען אפצונארען, ווייטליך צו פארנארען און מיט אלע המצאות צו מאכען איהם דיא שפיל... שניאור־וואלף האט געשפילט דיא ראליע זיינע און פארנארט הערשעלען ממזר׳ש, וויא א בעסטיע, אין זיין טאטען אריין! נאר אז הערשעלע האט, נאר אומגעריכט, פון זיינע לאפעס זיך ארויס געגליטשט און דערוויל איז גראד משה׳לע אונטערגעשפרונגען—איז ער אנשטאט דעם חבר אריין אין דיא לאפעס און באטץ, געווארען, „געפאנגען!״

„ברידער! — קלאגט דארויף הערשעלע אין זיינע כתבים — אלע אייערע הונדערט־טויזענטער, וואס זיינען געקוילעט געווארען פון טיטוס׳ן בשעת דעם גרויסען חורבן; וואס זיינען אומגעקומען, פארברענט געווארען אויפ׳ן פייער אין שפאניען, נאך און נאך אזעלכע—דיא אלע איך־אייגעם פארביטערען מיר נישט אזוי דאס לעבען וויא עטליכע נעז, וואס יודען אליין האבען איינע דיא אנדערע זיך אפגעריסען. דארט האב איך נאך א טרייסט: גבורים! זייא זיינען געשטארבען פאר דעם פאטערלאנד. קדושים! זייא זיינען אומגעקומען אויף קידוש־השם. אבער געוואלד, וואס קען אזוינס שטעקען אין יודישע נעז, פון יודען אליין טאקי אפ־געריסענע! — אויף פעטש פון אנדערע וויין איך און זאג: נישקשה! נוטע און שלאפע ליידען אפט אין דער וועלט, מעגליך אפשר, יענע וועלען נאך א מאל חרטה האבען, נאר אז געפאטשטע פאטשען זיך אליין, אז צודראפעטע דראפען איינער דעם אנדערען וויין איך און האב—אוי, וועה!—גארנישט וואס צו זאגען... דערמאהן איך מיך אין יענע נעביך, פון אייך אליין געפייניגטע „געפאנגענע״, רייסט מיר דאס הארץ. עס וויינט און שרייעט: אוי, מיין משונה דערשלאגען, מיין גוילד געפאכען פאלק ישראל!...״

ענדע

די אלטע מעשה.

דיא אלטע מעשה.

— פון —

מענדעלי מוכר־ספרים.

אמר מענדעלע מוכר ספרים, דיא מעשה, וואָס איך בין דאָ אויסען אייך צודערצעהלען, איז אין־פלינק איין אלטע, נאָר נישקשה, רבותים, זיא פּאסט זיך זעהר גוט צו אונז, יודישע קינדער, אויך אין היינטיגע צייטען. מה אנו מה חיינו, וואס איז דען, פרעג איך אייך, דאס יודישע לעבען אין־גאנצען? עס איז אין תוך אריין א לאנגע אלטע מעשה, וואס חזרט זיך תמיד איבער אויף־דאס־נייא אונטער פארשידענע פאָרמען און אָנשטעלען, כויט דער מאָדע פון איטליכער צייט. אלץ טאקי דיא איינענע מעשה מיט דיא בהלות, אָנשיקעניש, קוועמשעניש, יאָגעניש־לויפעניש, מיט דעם דולעניש, שפּארעניש, פּלאָנטעניש אויפטהועניש, דרינגעניש, בייסעניש און קאָפּדרעהעניש. איטליכער דור מיט זיינע חכמים. גוטע, פרומע, וויא אויך אָפּגעקומענע, נעפאלענע, נעשלאָגענע נעביך, און מיט זיינע נאראנים, אויפגעקומענע, געהייבענע עזות פּנימער, עמי־הארצים, קאָכלעפעל און דרעהער א שרעק, יענער קרח, וואס א מאָל, דער רייכער, דער רעדעלפיהרער, דער אָנחאפּער, וואס האט זיך נעשטופּט צו דער כהונה, צו זיין דער עלטסטער, דער העכסטער — דער קורח איז דאָ נאָך היינט אויך, ער הייסט יאנקיל, בעריל, יאָצמיך, שמעריל, מיט א נייעם מין פיטץ; ער שטופּט זיך אויך אויבענאָן און וויל זיין דאָס אויבערשטע פונ'ם שטייסיל. יענער פארצייטינער סנבלט מיט דער כנופיא רכילותניקעס, ליגנערס, פּלאָטקעמאכערס, בריות אויף אָפּצוזאָגען אויף דעם אויף יענעם א פּזמון, א בכבול, ניט פויל אויף דער פּען אָנצושרייבען א שיר־המעלה, צולייגען א קנייטעל, כדי צושטערען דער מיט א נעבייא — יענע פיינע

לייט, נישקשה, האט דער רוח נישט צונענומען בייא אונז אויף אצינד. זייא זיינען דאָ, זייא וואקסען און שפּראָצען, ברוך־השם! דער שפּיטץ איז טאקי וויא דער פסוק זאָגט: מה שהיה, דאָס וואס איז געשעהן הוא שיהיה, דאס וועט זיין, נישטא קיין נייעס אונטער דער ליכטיגער זון, יש דבר, ס'איז דאָ א זאך — קאָלאָניעס א שטיינער — שיאמר, וואָס מען זאָגט: זעה, דאָס איז נייעס! ניין ברידער, כבר היה, דאס איז שוין לאנג געווען אויף דער וועלט, קוקט זיך, זייט מוחל גוט צו צו דער מעשה דאָ וועט איהר זעהען, אז יודען איז שוין לאנג דער קאפ געלעגען אין דער ערד . . . איהר וועט אויך זעהען, אז אזוי וויא איטליבע שטאָדט האט איהר משוגעגעם, איהרע ווייסע חברה, קונדסים ארום איהם, אזוי האט זיא איהר חכם, איהר בעל עצה און איהם אקעגען איהר ווילדען תקיף, א פיינד־בריה, וואס וויל, אויף צולהכעים, אלץ פארקעהרט, אלץ קאפויר, און איבער דעם איז — אוי, אז אָך און וועה צו אונז! . . .

1.

דער חכם און בעל עצה אין אונזער שטעטעל איז געוועזן ב נ י מ י ן דער מענש, פֿאַרשריבען איז ער געשטאַנען אין דעם רייסטער פֿון דיא נפֿשות מיט דער פֿאַמיליע קורנאָסע. מעגליך, אַז יענע, פֿון וועלכע דער שפּיטץ־נאָמען, זיינער שטאַמט, האַבען געהאַט קורצע נעז, נאָר אונזער בנימין׳ס נאָז איז געוועזן נישט ערגער פֿון אַלע יודישע נעז — אַ לאַנגע מיט אַ האָרביקעל און אויסלאָזענדיג זיך באַרג־אַראָב מיט אַ שפּיטץ. דיא פֿאַמיליע זיינע איז אָבער געשטאַנען טאַקי נאָר אין רייסטער און געהייסען האַט ער געוועהנטליך בנימין דער מענש, בנימין האַט אַ מאָל ביים בעריהמטען גביר ר׳ יונה יהופיצער געהאַט אַ שיינע שטעלע און איז היבשע עטליכע יאָהר אָוועקגעוועזן בייא איהם אַ מענש. אַז דעם גבירס געשעפֿטען האָבען זיך אויסגעלאָזט און בנימין ווערד אויס מ ע נ ש, איז דער נאָמען מענש פֿון דעסטוועגען איהם טאַקי געבליבען, אין שטעטעל האָט זיך בנימין גערעכענט איינער פֿון דיא שיינע, יוסטע בעלי־הבתים, זיין שטוב מיט אַ גרין גאַניקעל און אַ הויכען דאַך פֿון שינדלען איז געשטאַנען אין מיטען מאַרק, פּונקט אַקעגען דעם רינג קלייטען. שרה זיין ווייב, אַ הויכע, אַ דאַרע יודענע מיט אַ לאַנגער דינער נאָז, מיט עטליכע שנירליך פּעריל און אַ גילדענעם אויבעל אויפֿן האַלדז, תמיד אין דער־וואָכען אפילו, פֿלעגט זיך אָפּגעבען מיט דעם בעל־הבתישקייט, ציהען דיא פּרנסה פֿון אַ געהייבען שיינקיל בייא זיך אין שטוב, וואס חוץ בראַנפֿין און פֿאַרבייסען, האַט זיך בייא איהר געפֿונען ביער, מעד, ווישניק און אַ געבראָטען גענזיל אויך. דעם סוד פֿון זייערע אונערקעס שטעלען האַט זיא אליין נאָר געוואוסט: איהר אונערקע איז געוועזן האַרט, שטייף, נישט געבייטעלט. בייא איהר אין שיינקעל האָבען געטרונקען דיא „פּ י אַ נ י ה ע י ר“: דער צעכמייסטער, דער גאַלאָווא מיט דעם שרייבער און נאָך אַזעלכע געהייבענע פּאַרשוינען פֿון ז י י ע ר קהל. „סאָרקע“ איז בייא זייא נאָר קיין קאַטאָוועס נישט. נאָר עפּיס—איז צו „סאָרקע;“ פֿון „סאָרקעס“ אַ שטיקעל געפּילטע פֿיש לעקען זייא דיא פֿינגער. פֿאַר סאָרקען איז, בשעת האַבענדיג אַ כוסה אין קאָפּ, אָפֿען זייער האַרץ, וואס אויף דער לונג, דאס אויף דער צונג. מען האַט מיט איהר אָפֿט דענסטמאַל אַ ויכוח איבער דער

„נ א מ נ ה“, עס לאָזט זיך געוועהנטליך אויס מיט נאך א פלעשיל משקה און מען פסקעט מיט א גוט, זיס שמייכעלע: אלע „נאמנה׳ס“ זיינען גוט, אונזערע, אייערע אלץ איינס.... אויך חברה־קדישא לייט, להבדיל, אָדער עפּיס אונזערע קהלס־לייט, אז זייא האט א מאָל געחאלעש דאס הארץ און האבען זיך געוואָלט אביסעל קוויקען נעביך, פלעגען זייא שיקען נעהמען משקה מיט א געגזיל בייא שרה בנימינס. שרה איז געוועזן דיא אשת־חיל און בנימין האט אין דיא עלטערע יאָהרען זיך געפיהרט א רוהיג לעבען, אָהן קאָפּראָרעניש, קינדער זיינען איהם נישט בעפאלען, זיינע דרייא טעכטער האט ער שוין לאנג אויסגעגעבען און זייא האבען געלעבט מיט דיא מאנען צופריעדען, וויא גאָט האט געבאָטען. בייא זיך האט ער געהאט נאָר איין־אייניקעל, א יונג מיידיל, זעהר א שיינס, א געראָטען קינד וואס איז קינדוויים געבליבען א יתומה נאך זיין איינציגען זוהן. זיא איז איהם געוועזן א טרייסט, איינגעבאקען טיף אין הארצען.

בנימין האט געהערט צום סאָרט איידעלע יודען, וואס דאס איידעלקייט ליגט זייא אויפן פנים, מען דערקענט באלד אין זייער אויסזעהען, אז זייא שטאמען פון א פיינער משפחה, דיא תורה שיינט זייא ארויס אין דיא אויגען און אויף דעם הויכען שטערען שטעהט זייא אָנגעשריעבען: דאס זיינען גאנץ אלטע, אָפּגעקומענע מיוחסים פון דער גילדענער פאָן — קינדער פון דיא היילינע אין דער גאנצער וועלט בעריהמטע, טהייערע אָבות: אברהם, יצחק און יעקב!...

בנימין איז אויך געוועזן א „פּאָליטשנער“ מענש, א קלוגער, א געניטער, ער האט בעטראכט א זאך גאנץ רוהיג, בפשטות, אזוי וויא זיא איז, זיך קיינמאל נישט געהיצט, נישט פארגרעסערט וויא אנדערע און געגאנגען תמיד מיט זיין איינענעם דרך. זיין שטיינער ריידען איז געוועזן שטיל, עפּיס אויף א בנעימות־היוזרינגליכער שטימע: האט דערבייא אָנגעבוינען דעם קאָפּ מיט האלב־צוגעמאכטע אויגען. גערעדט האט ער קורץ און שארף, אריינגווארפענדיג א משל, א ווערטיל וויא א בליטץ, וואס האט געטראָפען און געפּאסט צום עסק. ער איז געוועזן א שוואכער מענש און האט געלעבט דעריבער זעהר בערעכענט, אָפּגעהיט דאס געזונט. אין בית־המדרש פלעגט ער קומען דאוונען נאָר שבת, זעהר זעלטען אין מיטען דער וואָך, אי דאס אויך נאָר פארנאכט א מאל צו מנחה. דאָרט האט ער זיך נישט געשטופּט אויבענאָן, אין דער מזרח וואנד, זיין אָרט איז געוועהנטליך געוועזן אונטערן אויבען. מיט בנימינס קומען פלעגט דער אונטער־אויבען עפּעס וויא בעלעבט ווערען. א רעדעל מענשען פלעגען תמיד שטעהן ארום זיין שטענדער און עס האט זיך געשמיעסט עפּיס אזוי גוט, עפּיס אזוי געשמאק....: און צוליעב בנימ׳נן האב;

גרשוק־אייזיק און דוד־אבא, צוויא שטיקליך חקרנים, פארקאָשן זייערע שטעט אין דער שפיגעל־וואַנד און זיך בעזעמצט לעבין איהם דאָרט אין שכנות. דיאביידע חקרנים — אזוי איז נעוועהנטליך דער שטייגער נעווען — הויבען אָן דעם שמיעס, אונזער בנימין זיטצט שוויינענדיג מיט האלב פארמאכטע אויגען און הערט. דער שמיעס ווערט אלץ ברייטער, גרעסער, עס מישען זיך אין איהם אריין מענשען פונ׳ם עולם, איטליכער גיט איהם א ציה, א שלעפ אביסעל אין דער זייט און אָט קומט שוין אויס בוידעם, גאָר נישט דאס, פון וואס מען האט אָנגעהויבען, פלוצלים עפענט בנימין דאס מויל, עס ווערט שטיל, שא! שא! און ער זאָגט אָפּ זיינס, געצעהלטע ווערטער, וואס טרעפען אין קארב אריין, אלע זיינען מסכים און מאכען מיט אויס־געצווינגענע פנימער: אָ־אָ!....

„דעם גאנצען טאָג פלעגט בנימין צוברייננען בייא זיך אין א בעזונדער אלקיר, אריינקוקען אין א ספר, זיטצענדיג אָנגעלעהנט אויף א געבעט ביינקיל, אין א תא־לאטיל אין פאנטעפעליך, נאָר אליין איז ער כמעט קיינמאל נישט געזעסען, שטענדיג האט מען בייא איהם געטראָפען אלערלייא מענשען: יודען, יודענעס, יונג און אלט. אזעלכע, וואס פלעגען קומען זיך מיט איהם איין עצה האלטען, אויך אזעלבע פון זיינע מקורבים, וואס האבען מיט איהם פארבראכט, אביסעל דיא צייט, גלאט אזוי, אין א שמיעס. דער צעכמייסטער מיט דעם גאָלאָווא, ווען זייא זיינען געווען אביסעל בגילופין, פלעגען זיך אמאָל אויך אריינחאפען צו איהם מיט א כוסה אין דער האנד און אין איין קול: פאני בניאָמקא! נישט אנדערש, זייא ווילען טרינקען לחיים צו פאני בניאָמקא, דער צעכמייסטער, קלאפענדיג מיט א פינגער זיך אויפן שטערען, מאכט האלב יודיש, האלב רוסיש: „בניאָמקא, גרויסע קאָפּ! וועליקי פאני־בריה, אוי ווייא מיר!“.... דעם גאָלאָווא פרעהט זיך דאס הארץ, ער שניידט עפעס איבער דער „נאמנת“, וויל ארויסווייזען זיינע לומדיש און מישט אוים בוידעם־פאָלעצע, איבערקייענדיג צעהן מאל איין וואָרט, אלץ: „רבי משה, אדאם, האמאן! שטשאָ או וואס, טאָ או נאס. וואש דאוויד, נאש דאוויד... טילקאָ חזיר ני, ני! טרייף...“ ס׳איז א לעבען, א חדוה, א ליבשאפט, זייא זיינען זיס וויא לאקריצע, האלזען בנימינ׳ען, קוים־קוים וואס זייא רייסען זיך פון איהם אָפּ און געהען אוועק, פלאָנטענדיג מיט דיא פיס. — הכלל בנימין זיטצט נישט אליין, אלע צו איהם, שלאָגט זיך א שטיינער איינער אין דער דעה וועגען עפעס א שידוך, געהט ער צו בנימינ׳ן. דרעהט איך ערגיץ א פאָר פאָלק, קומט איטליכער בעזונדער פון ביידע צדדים אויסריידען דאס הארץ פאר בנימינ׳ן, געהט א בעל־הבית׳ל אראָפּ פון קעסט און ווייסט נישט צו וואס זיך צו נעהמען, דולט ער א קאָפּ בנימינ׳ן. רייסען זיך

צווייא יודען עפעס צווישען זיך, גלייכט זייא אויס בנימין, שטארבט א יוד און לאָזט איבער ירושה, הערען דיא יורשים נישט אויף זיך צו קריגען ביז צווישען זייא מישט זיך נישט אריין בנימין; שטארבט א יוד און חוץ א ווייב און קינדער לאָזט ער נישט איבער קיין ירושה, איבער וועמענס קאָפּ וויינט דיא אלמנה? איבער בנימינס. בקיצור, וואס נאָר קומט מען צו בנימינ׳ן, א שטעטישע זאך — אויך צו בנימינ׳ן. בנימין הערט אלסדינג רוהיג אויס, נעפינט פאר איטליכען א משל, א ווערטיל, איין עצה און מען נעהמט זיינע ווערטער אָן פאר ליעב. הגם זייא מענגען טרעפען א מאָל יענעם אין קנעפּיל, שטעכען אין דער זיבעטער ריפּ.

אָט דאס האט איהר אייך א בילד פון בנימינ׳ן, פונ׳ם בעל־עצה א מאָל אין אונזער יודיש שטעטיל, וואס אזעלכע וויא ער, זיינען היינט בייא אונז זעהר זעלטען.

2.

אקענעו־זשע האט אין אונזער שטעטעל זיך געפונען א ר׳ יעקב, פון דיא מיני ר׳ יעקב׳ס, וואס זיינען געוועזען א מאָל, וואס זיינען דאָ אצינד און וואס וועלען זיין אויך שפּעטער אין אלע יודישע ערטער, כל־זמן פון דיא קינדער ישראל וועט נאך בלייבען א זכר און אין זייא זיך שלאָגען נאך איין אָדער. דיא דאָזיגע מיני פארשוינען מענגען זיך פארשידען זיין אין זייערע נעמען, אין זייער שטיינער פרנסה, אויך אין דער הלבשה און אין דער גאנצער פיהרונג זייערער: בינאָטישע פון דער אלטער וועלט, אָבער „אויפגעוועקטע" פונ׳ם היינטיגען שנים — נאָר אין גרונט נע־נומען אָבער זיינען זייא אלע גלייך, איין טבע, איין חאראקטער, אלע האבען זייא פלייא אין דער נאָז און אונטערגעשלאָגען מיט הונט, אליין זיינען זייא נישט ווערט קיין דרייער און ווילען גילטען אין דער וועלט זעהר שטארק. איינענעם שכל האבען זייא נישט פאר א גראָשען און ווילען זיין מבינים אויף אנדערע. זאָגען דעות אין זאכען, וואס זיינען פאר זייא תרגום. מיינען קלאָמפּערשט אלץ לשם־שמים, וואס אויף דער לונג דאס אויף דער צונג — און זיינען באמת שטארק פארביסען, זיינען נישט דאס, פאר וואס זייא ניבען זיך אויס. צו וואס זייא ריהרען זיך צו, ווערט א קרעטציל, אין וואס זייא מישען זיך אריין איז צרות, בייזע מהומות, א דרעהעניש, א פּלאָנטעניש פון רכילות, מסירות, לייטישע מיילער און כאָזען נאך זיך איבער א מיאוסען סליד וויא דיא וואנצען, וואס מיט קיין צעהן וואסערען נישט אָפּצר־וואשען.

———

אונזער ר׳ יעקב איז געווען א בינאַטישער יוד, קלאַמפּערשט גאַט און ציצית. און ווען דער לייב, דער מלך פון די חיות, האט אויף זיך, לויט אונזערע הייליגע חכמים זאָגען, איין אָנשיקעניש, דאס קליין שרץ „מפּניע", דער גרויסער, געזונטער העלפאַנט — די מיק, האט בנימין אויף זיך געהאט זיין אָנשיקעניש ר׳ יעקב׳ן — א נפש, פון וועלכען ער האט זיך געהאט צוקראַטצען.

ר׳ יעקב איז געווען גאר א חידוש, א גאַנץ וואונדער! אין איהם האט מען בעשיינפערליך געזעהען די אייגענע גבורות הבורא, וואס בייא פיעל קליינע שרצים׳ליך, יענע, וויא מיר ווייסען, ווערען נאך דעם ארויסקריכען פון׳ם איי מגולגל ביים לעבען אין דרייערלייא געשטאַלטען, כסדר איינע נאך דער אנדערער: אין דער געשטאַלט פון א ווערעמיל, וואס קריכט נאָר און פרעסט. דאס ווערעמיל מאַכט זיך שפּעטער תם, קלאַמפּערשט וויא געפּגר׳ט, מיט א פּעניצעל נאָר עפּיס טאַקי א ליאַלקע און פון דער שטיקער ליאַלקע שפּרינגט דערנאך פון דער העלער הויט ארויס א באַבאַטשקע, א זומער־פייגעלע, וואס צושפּרייט די פלינעליך און פליהט — הע־הע! — גאנץ הויך. פּונקט דאס אייגענע טאַקי איז אויך געשעהען מיט אונזער מין בעשעפּעניש, להבדיל.

פריהער, אין ערשטען גלגול, איז ער געווען א וואָרעם און האט גע־הייסען יאַנקיל, אָדער גאר פּשוט יאַנקוטש. יאַנקיל איז אין דער יוגענד געווען א קליין משרתיל, געקראָכען אויפן בויך, געאַרבייט געביך פאַר דעם עסען, מעהר וויא עסען איז איהם אויפן זינן אפילו נישט געקומען. בייא איטליכען איז ער גע־לעגען אונטער די פיס און מען האט איהם געטראָטען וויא א וואָרעם. ער איז בייא זיך אליין געווען ניעדריג, זעהר געפאַלען, זעהר גוט געוואוסט, אז ער איז א רויא יונגעל און קען געביך גאר נישט, דעריבער האט ער אָנגעבויגען דעם קאָפּ, גע־קראָכען, וויא מען זאָגט, איטליכען אונטער די נעגעל — און דאס טאַקי האט איהם געראַטעוועט. דורכדעם האט מען אלץ ווייטער מעהר אויף איהם זיך אומ־געקוקט און ער איז אלץ וואס ווייטער מעהר ארויס פון דער בלאָטע, פון א קליין משרתיל געוואָרען א גרויסער משרת, שוין געחאַפּט די זעט, פון׳ם געהאלט זיינעם אלץ געשפּאָרט, א גראָשען צו א גראָשען ביז ער האט אָנגעקליבען אביסיל געלט און חתונה געהאַט פאַר א האלב־דינסטמיידיל, דאס הייסט איינע פון יענע אָרמע מיני מיידליך, וואס ארבייטען, האָרעווען, רייסען קריעה יאָהרען לאַנג עפּיס בייא קרובים אזוינע און הייסען הייסט עס, זייא העלפען גלאט אזוי זיך, וויא אייגענע, אין דעם בעל־הבתישקייט אומזיסט, נישט צונעהמען קיין גראָשען חליכה. דערפאַר שטעלט מען זיך ארויס פאַר מחותנים בייא זייא אויף דער חתונה דערמיט, וואס

מען שיינקט זייא א בורנאַס, א שמאַכטע און א פּאָר אַלטע קליידליך פון דער גאַרדעראָבע, מען מהוט זייא נאך אַן א גרויס כבוד, אויך וואס מען עסט, מע טרינקט בייא זייא אויף דער חתונה און מען נעהמט מיט דער כלה דעם כשר־טאַנץ... נאך דער חתונה האט יאַנקיל געפריווט דאס מזל און אַנגעהויבען ביסליכ־וויס אונטערצוהאַנדלען, אליין פאר זיך צו מאַכען געשעפטליך. ער האט פאַרליהען אָרמע יודען, בעלי־מלאכות, קליינע קרעמערליך, געלט אויף וואָכערס, שפּעטער אביסיל געמאַכט אויף הלוואות שרייבערליך אין אלערלייא פּריסוסטוועס. השם־יתברך האט איהם געהאָלפען, איהם געגעבען ברכה והצלחה אין דיא פּאַרדינסטליך, ביז ער האט מיט דער צייט געמאַכט א גאַנץ שיין קאַפּיטאַל, מיט דעם אייבערשטענס הילף, און איז געוואָרען — א קאַטאַוועס עפּיס — א פּריציששער בעל־הלוואה! ער האט געקויפט א הויז און שוין געלעבט ברייט וויא א פיינער בעל־הבית. דענסטמאָל הויבט זיך בייא איהם אַן דער צווייטער גלגול. פון א וואָרעם, א יאַנקיל ווערט א מין פיינע־בריה, מיט א פּנים פון א שיינעם יודען און הייסט שוין ר׳ יאַנקיל! ער איז שוין איין אָפּגעפּיינט מענשיל, א ליאַלקע, זיין שטאַט איז אין דער שפּינעל־וואַנד דאָרט אין קלויז צווישען דעם רעכטען צימעס, לייט וויסען בייא זיך זעהר גוט ווער ער איז, פון וואַנען, מישטעהנס־געזאָגט, ער שטאַמט, נאָר מאַכען זיך בזכות זיין געלד, נישט וויסענדיג. געלד איז פאר דעם מענשען דער בעסטער מליץ יושר... מען נעהמט איהם אריין צווישען דיא מורנוס— יעמוד מורנו ר׳ יאַנקיל! און זיינע באַסאַסעס רופען איהם ר׳ יאַנקיל, שוין אונטער דיא אויגען אפילו — דאס איז בייא אונז יודען אויף איין מדרגה מיט דעם טיטעל „סטאַטסקי סאָוויעטניק" בייא זייא להבדיל. ר׳ יאַנקיל אליין געדיינקט נאך אויך זעהר גוט, וואס ער איז פריהער געוועזען — א קליין מענשיל, א משרתיל, איין עם־הארץ. דעריבער האַלט ער עס פאר א גרויס כבוד, וואס אַנגעזעהענע מענשען זיינען מיט איהם חבר און נעהמען איהם אין קאָהן אריין וויא זייער גלייכען. זייא, האַלט ער בייא זיך פאר איידעלערע, געלערענטערע פון איהם און היט זיך דעריבער מיט א וואָרט. זאָגען זייא עפּיס, שאָקעלט ער צו מיט דעם קאָפּ. ער קוקט זיך צו גוט צו דיא אַלע גיינג פון איידעלע יודען און זוכט אין אַלסדינג זייא נאָכצוטאָהן: זייא אין שיך און זעקעליך, ער אויך אזוי; זייא האבען אויסגעווייקטע פּנימליך און ריידען מיט א זיפּצעלע, ער פּריווט זיך אַנגעהמען אויף א פרום־יודיש פּנימיל און לאָזען שטילע זיפּצעליך; דיא פּיעסטין זיך פאר גאָט־ברוך־הוא אין דעם דאַווענען, מאַכען פּיסקעליך, פאַרגעהען זיך און שרייען: אי, אי, טאַטע, פאטער! אונטער שפּרינגענדיג ער אויך אזוי: זייא א מאָל עפּיס גאר אָהן ווערטער;

„סאנצעלאָמעס", „מהיכא־תיתי", „בים־בים־בים", ער אויך אזוי, אָהן ווערטער. הכלל, ער איידעלט זיך, ער לעהרענט זיך, געדאנקט און געלויבט נאָט ער איז לייטען גלייך, ער האפט שוין אויך א כבוד מיט מציצה און ס'איז דאָ א האָפנונג, אָט־אָט הויבט מען איהם מכבד צו זיין שוין מיט סנדק... זיטצט ער א מאָל אויף איין אסיפה צווישען דיא פיינע־בריות, שמעלצט ער זיך פאר תענוג און וויל אלץ, מען זאָל עס זעהען, מען זאָל עס וויסען... זאָגט מען: ר' יאנקיל! וויא איז אייער דעה? איז ער גאר איבערגליקליך. טרעפט ער א מאָל גראד צו אין עפּיס א זאך בנימינ'ן, איז ער אויפן זיבעטען הימעל, בנימין איז בייא איהם איין חכם, דאס אויבערשטע פונ'ם שטייסעל. סטיימש, בנימין! מיט איהם צו ריידען איז א זכיה. — אָט אזוי רייבט זיך א היבשע צייט אונזער ר' יאנקיל, מאכט דערוויל אויף, מיט דעם אויבערשטענס הילף, גוטע געשעפטען, איז אריין אין דיא גרויסע פעדערען און וואקסט, וואקסט ביז פון דער שטומער ל ע ל ע רייבט זיך אויס און שפּרינגט פון דער העלער הויט, אין דעם דריטען גלגול ארויס א גר־ייסער פויגעל, וואס צושפרייט שטארק דיא פליגעליך, פליהט הויך איטליכען איבער דיא קעפּ און הייסט שוין ר' י ע ק ב! איהם איז שוין קארג זיין גלייך מיט אלע, ער וויל זיין ה ע כ ע ר פון אלע, קלינער פון אלע, האבען מעהר דעה פון אלע. א שטאָט אין דער שפּינעל־וואנט איז פאר איהם שוין נארנישט, עס ציהט איהם אהין, אויבענאָן, הארט לעבין אָרון־קדש און וויל זיין אומעטום דער ערשטער, שוין א מורה־מורנו. — ר' יעקב געדיינקט שוין אצינד נישט, אז ער איז פריהער געוועזן יאנקיל דער משרת, א וואָרעם, א מין קליין בעשעפעניש. דאס געלד פארשטאָפּט איהם דאס הארץ, פארשטאָפּט איהם דעם מוח. אויף דעם אָרט פונ'ם זכרון דאָרט א מאָל ליגט אצינד א קערביל. וואו אין איהם איז א מאָל געוועזן דאָרט א שטיקעל יושר, א קאָפּ רחמנות, עטוואס מענשליכקייט און א פּיטצעל פארשטאנד, שטעקט היינט א מטבע. אין איהם טהוט, ארבייט דיא מטבע, דער גאנצער שכל איז בייא איהם נאָר דיא מטבע. אין אלע פינף חושים זיינע איז אריינגעטאָהן דיא מטבע: זיין קוקען, הערען, שמעקען, טאפּען און פיהלען איז אלץ נאָר דיא מטבע. און בייא יודען איז דאך פון אייביג אָן שוין אזוי בטבע — דערזעהען זייא בייא עמיצין א גילדענע מטבע, מעג ער זיך זיין א קאלב, א בהמה, איז ער בייא זייא א גאָט, בוקען זיך צו איהם, טאנצען ארום איהם, לעקען און גיבען איהם גרויס כבוד אָפּ... באסאקעס מאכען א ברייטען הטלך: ר' יעקב! און יודען זאָגען נאך מיט גרויס דרך־ארץ ברוך הוא וברוך שמו ר' יעקב, אָמן!

ר' יעקב, אונזער גיכרען סעלביל, איז שוין קדש! זיינע באסאקעס, דיא

מענצער, דיענען איהם נעטרייא, רייכערען איהם אונטער מיט ווייריך, לויבען זיין נאמען און מאכען אָן מיט איהם אויף מענשען אין דער שטאָדט א מורא. מען מאָר אונטער דיא אויגען אפילו נישט דערמאָהנען זיין נאמען צום שלעכטען. מען מאָר אקענען איהם נישט זינדיגען מיט א וואָרט און אלסדינג וואס ער טהוט, א נארעשקייט, איין אומרעכט אפילו, מוז מען אָננעהמען פאר ליעב, גלייך וויא מען האט געשוואוירען אויפן בארג סיני צו גלויבען אין איהם מיט לייב און לעבען פונ׳ם גאנצען הארצען. מען האלט זיך איין, צווישען זיך אפילו א מאָל אין א שטיעס, נישט ארויס צו לאָזען פונ׳ם מויל דאס, וואס איטליכער בעזונדער וועגען איהם טראכט. אין הארצען שפעט מען, מיט דעם מויל לויבט מען, אלע וויסען דעם אָנשטעל און איינער דעם אנדערן נארט... אָט אויף אזא שטיינער פארמעהרט זיך דערוויל צווישען יודען חניפה, פאלשקייט, מיאוסע זאכען, עטליכע עזות־פנימער, באסאָקעס, ארבייטען מעשים, פיהרען א שטאָדט בייא דער נאָז און יודען, דער־נידערנדינע, נעפאלענע, ציטערנדינע ט ה ו ע ן נאך, טראָגען דיא נעז זייערע אזעלכע לייט אקענען. — נאָר אזוי וויא אפיקורסים אין דער וועלט מוזען דאך זיין, וואס לייקענען אין גאָט אפילו; דעריבער האבען זיך אין שטעטיל געפינען מיאוסע אפיקורסים אזוינע, וואס זיינען אויך אין ר׳ יעקב׳ן נישט פארגלויבט געווען, איהם נעהאלטען מחילה פאַר א בהמה, פאר א גראָבען יונג, וואס זיין מישען זיך מיט תקיפות אין שטאָדט־זאכען איז א בימער אומגליק פאר יודישע קינדער. — און פאר אזעלכע חטאים אקענען זיין כבוד, איז דאס שטעטיל נישקשה בעשטראָפט גע־וואָרען מיט בייזע מהומות: קריג, פלאָטקעס, רכילות, מסירות, אכזריות און אלע פורעניות, וואס דרינגען שמעקט.

ר׳ י ע ק ב ק ע ן ש ו י ן ז י נ ג ע ן! עס נעפעלט איהם שוין נישט דער חזן, וואס איז א צייט מיט יאָהרען אוועק נעווען אין דעם שטעטיל, וויל איהם אויף דער עלטער ברעכען פון ברויט דערפאר, וואס ער האט איינמאָל פארגעסען איהם גוט יום־טוב ביטען, און אויף זיין אָרט צונעהמען איינעם עפיס פון זיינע לייט. אין שטעטיל ווערט א קאָכעניש, א מהומה, א הארמידער!

ר׳ י ע ק ב פ ס ק ׳ת ש ו י ן ש א ל ו ת! ער זאָגט דעות דיא דיינים; קווינקעלט זיך עפיס אויף דעם שוחט, וויל נישט שטעלען אויף איהם אין א סירכאָ, ס׳איז איהם עפיס נים גלאטיק... עס ווייזט זיך פלוצים אין שטעטיל א מין פארשוין, דעם אלטענס שוחט א שוחט. עס ווערט א נערודער, א קריג אויף מעסער־שמעך און עס קעהרט זיך דיא שטאָדט!

ר׳ י ע ק ב א י ז ש ו י ן א ג ר ו י ס ע ר ב ע ל ־ צ ד ק ה! ער העכערט

דעם מקח אויפן פלייש, נים פונ׳ם דאָזינען נעלד א טהייל זיינע אָרעמע קרובים, א טהייל זיינע טענצער און א טהייל לאָזט ער אראָפּ צו זיך אין קעשעניע, א מתן בסתר, אויף זאכען אזעלכע, וועלכע ער אליין ווייסט. ר׳ יעקב טהוט גוטס און אָרמע לייט נריזען ביינער, זאָכען און קריינקען...

ר׳ יעקב איז שוין א מומחה! אין דעם בקור־חולים „ווינעם", וואו ער איז נבאי, לאָזט ער דעם דאָקטאָר קיין קאָפּ נישט אויפהייבען, נעהמט אריין און טרייבט ארויס קראנקע וויא ער פארשטעהט, טהוט דאָרט אלסדינג, וואס ער וויל, וואס איהם פאַלט איין, ער ווייסט א קריינק און קראנקע אָרמע לייט בעך קומען פון איהם באלד דעם טוים.

ר׳ יעקב איז שוין א מבין אויף לעהרנען! ער קוואָקעט שוין אויך אויף נבאי אין דער ישיבה, זאָגט בויך־סברות אין דעם שטייגער לעהרנען און קרימט זיך עפּיס אויף דעם ראש־ישיבה, פון דער גאַנצער גמרא קען ער טאקי „מכות". נישקשה! ביים ווייב איז ער א גרויסער למדן, ער קען זעהר גום...

ר׳ יעקב איז שוין א ווילדער חכם! ער האלט פון זיך א שרעק, איז מיט זיך משונה שטאַרק צופריעדען, האט ווילד הנאָה פון זיינס א ווערטיל. אויף איין אסיפה וויל ער, אלע זאָלען איהם הערען. ער ווייסט בייא זיך זעהר גוט, מסתמא דרשה׳ט ער נישט „אומזיסט" פארשטעהט נישקשה איין עסק.... דעריבער איז ער ברוגז, אז אנדערע זאָגען א דעה און קען נישט ליידען מען זאָל איהם איבערשפּארען.

— איך הייס, פארשטעהט איהר מיך, ר׳ יעסב! איז דער שטיינער זיינער נעוועזען אין אזא פאַל צו זאָגען מיט ברייטקייט, טייטענדיג מיט דעם גראָבען פינגער אויפן הארצען.

„איך הייס ר׳ יעקב"! האט אזוי פיעל נעהייסען, וואס שווער איבערצונעבען עס מיט טויזענט ווערטער. דרינען איז נעלעגען דער גאנצער ר׳ יעקב מיט דיא ביינער. איטליכער האט עס נעטייטשט וויא ער פארשטעהט, זיך געשטיקט אינווענינ און נעשוויגען, אויס מורא מיט איהם איינצורייסען.

איין בנימין האט קיין מורא נים נעהאט ארויסצוזאָגען זיין דעה פרייא, אויף דעם שטייגער זיינעם, רוהיג, שטיל, זיך נישט צו מאכען כלל פון ר׳ יעקב׳ן, גלייך וויא ער איז נאר אויף דער וועלט נישטאָ. האט ר׳ יעקב זיך געהיצט און טייטענדיג מיט דעם פינגער אויפן הארצען אין איין פייער געמאכט: איך הייס ר׳ יעקב!... האט איהם בנימין בשעת מעשה אָנגעקוקט גאַנץ קאַלטבלוטיג, נישט צו ענטפערען

געוועהנטליך קיין ווארט, אדער נעענטפערט א מאל גאנץ קורץ: איך וויים, נישקשה, פון קינדוויים אן וויא איהר הייסט. דאס געהר זיך אבער נישט אן צום ענין... און וויימער מאכט זיך גאנץ רוהיג גערעדט. דאס פלעגט ר׳ יעקב׳ן שטעכען וויא מיט א מעסער און איהם צוקאכען דאס בלוט. בנימין איז איהם געוועזן וויא א דארן אין דיא אויגען, אנקוקען האט ער נישט געקענט בנימין׳ן מיט זיינע לייט. עס האט איהם געברענט, פאר וואס זאל אין דער שטאדט זיין נאך איינער, פון וועלכען מען האלט. און נאך ווער? אזעלכער, וואס האט עפים נישט אזוי פיעל געלד!.. בייא איהם איז איינגערעדט געוועזן: בנימין בגזל׳ט איהם, נעהמט בייא איהם צו א חלק כבוד, דאס וואס איהם אליין נאר קומט. בנימין איז גאר נישט אזוי קלוג, אזוי פיין וויא מען מיינט, ער פארבלענדעט נאר דיא אויגען. ער מוז עס בלי נדר דערווייזען, אז מען האט אין איהם א גראבען טעות. — דעריבער פלעגט ער צו בנימינ׳ן זיך זוכען, אויף איהם אלץ גראבען, איהם געוואלט אלץ מבטל זיין און פארמיאוסין ביים עולם:

א פאר וויכטיגע זאכען זיינען שפעטער זיך פארלאפען, וואס האבען אויפגע־ריהרט דאס גאנצע שטעטיל. אלע זיינען דערמיט נאר בעשעפטיגט געוועזן, און אונזער ר׳ יעקב האט דענסטמאל זיך בענוצט, אויסצוניסען אויף בנימינ׳ן דעם גאנצען צארן און אפצורעכענען זיך מיט איהם וויא מיט א טאטען!

3.

ויהי בימי הרעב הגדול. און עס איז געוועזן אין דיא טעג פונ׳ם גרויסען הונגער, נישט היינט געדאכט, אין אונזער ווינקעל איז נישט געראטען קיין תבואה, דער יקרות איז געוועזן שרעקליך גרוים און מען איז געשטארבען, אויסגעגאנגען פאר א שטיקעל ברויט. און אז דאס שלימזל געהט, געהט עס מיט אלעמען, מענשען האבען פארלוירען איינער צום אנדערען דאס פארטרויען, אלע פארדיענסטען האבען זיך אויסגעלאזט, מענשליכקייט און יושר — אויפגעהערט, עס איז א בייזע מהומה, א צארען פון גאט, דער שטארקער שטיקט דעם שוואכען, דער אומגע־רעכטער דעם גערעכטען און וויא געוועהנטליך ליידען מעהר וויא אלע, אין א שווערע צייט, דיא ארמע, שוואכע יודען נעבעך. אויף זייא גיסט זיך אויס דער צארען פון אלע זייטען, אז ס׳איז נישטא וואס צו טאהן נעהמט מען זיך צו זייא. יודען אין שטעטיל אחצען—קרעכצען, פאלען אויף דיא פנימער און בעטען רחמים.

ר׳ יעקב פון זיין זייט, טהוט וואס ער קען — ער טהוט דאס, יענעס, העכערט דעם מקח אויפן פלייש אויך, אונטערצוהאלטען זיינע לייט און אָרמע קרובים. אוודאי איז דאס א מצוה, א גרויסע צדקה, מחיה צו זיין יודישע „נפשות“, נאָר אקעגען א וועלט קען מען נישט יוצא זיין — דער אָרמער עולם קלאָגט זיך אלץ זעהר שטארק !

אין יענערער ביטערער צייט נראד איז ארוים א קלאנג, אז אין חערסאָנער גובערניע מאכען יודען קאָלאָניעס, דאָרט איז פשוט א גן־עדן און צווישען דעם עולם איז דענסטמאָל אומגעגאנגען א לידעל, וואס יונג און אלט האבען עס געזונגען, דאס לידעל איז דאכט זיך, כמעט אזוי :

האט איהר געהערט דאס לאנד חערסאָן
נישט ווייט פונ׳ם פעטער ישמעאל,
פון פויגעל מילך איז דאָרט פאראן,
פאר יודען ארץ־ישראל.

א פיי׳ם א ציג, א שאָף א דרייער,
א הוהן, איין אינדיק האלב אומזיסט,
אלסדינג בזיל־זול, קיין זאך נישט טהייער
און תבואות דאָרטען פול וויא מיסט.

דאס לאנד איז גוט און וואויל א ווינדער,
אויב לעבען, ברידער, ווילט איהר פיין,
פארנעהמט דיא קלימקעס, וויב און קינדער
און לאָמיר עולה־רגל זיין !

דאס לידעל האט מען טאקי געזונגען, מענשען צום אונטערטרייבען, אונטער־ווארעמען האט אויך נישט געפעהלט און פונ׳ם אָרט האט מען לעת־עתה זיך אלץ נישט גערוהרט. ערשטענס, האט מען, וויא דער שטיינער איז בייא אונז יודען, גע־קוקט איינער אויפן אנדערען, אויף דרך־ארץ — לאָזען יענע מאכען דעם אָנהויב צום ערשטען און מיר נאך זייא. יענע אָבער האבען נאָר געקענט שיין דרשה׳נען, זיינען געווען בריות נאָר מיט דער צונג און דעם כבוד עפיס טאקי צו טאָהן האבען זייא מוחל געווען אנדערע ... צווייטענס, האט מען דאָך, וויא דער שטיינער איז בייא אונז יודען, נישט געקענט נעהמען גלאט טאָהן עפעס א זאך, זיך נישט אָנצר־ריידען וויא א פויק פריהער אזוי, דערנאך שמועסען דאס איינענע ווידער

פארקעהרט.... און דריטענס, איז דאָך, נאך א מאָל מאקי, וויא דער שטיינער איז בייא אונז יודען, נישט אזוי וויכטיג דער פסוק וויא דער דרש, דאס אויסרעדעניש אויף איהם, מען לעהרענט דיא גמרא נישט אזוי צוליעב דעם פשט, וויסען דעם דין, וויא צוליעב דעם פלפול. אגב טהוט א יוד אויף סברות, מען שפארט זיך, אָנ־נעהמענדיג זיך, איינער דעם אנדערען בייא דיא בערדליך, מען פרעגט קלאָטץ־קשיות, מען וויזט ארויס גרויסע חריפות מיט קנייטשליך, שפיטצליך, „בע־וואָהרענישען", נעדרינגעניש, וואס שארפען און שפּאלטען דעם מוח. — אין דעם דאָזיגען ענין מכח דיא קאָלאָניעס איז געווען אויך דאס אייגענע מאקי: א שפּארעניש, א האמפּערניש, א קריגעניש, א „ווידער־אייגאנד" פרעגעניש, איין אָפּ־ווענדעניש, א חזיק־מאכעניש, מיט געשפּעט און שטעכווערטליך איינער צום אנדערען: „חכם מיינער!", „שיינער יוד איינער!" ביידע צדדים האבען זיך גע־שמאק געזידעלט און געווען צווישען זיך פייער מיט וואסער. דיא דריגגען יא, יענע— ניין. יא, וויל יענע זאָגען ניין און ניין, וויל דיא זאָגען יא.... פּלאטשעקע קעפּליך האלטען געוועהנטליך מיט דיא, וואס האבען גוטע נעמבעס צום שרייען, פיסקליך אויף שרויפען און וואס קענען מאבען פונ׳ם מויל א חאָלאָווע. —

דערווייל, אין דעם גרויסען טאראראם, קומט גראד איינער, אונזערער א מלמד, פון יענע ווייטע מקומות דאָרט ערגיץ אין וואָהלין, צום ווייב אויף יום־טוב, אין א נייער קאפּאָטע. ער קוקט אביסעל מיט גדלות וויא איינער, וואס איז אויס־געווען א וועלט און וואָרפט אריין אין דעם שמועס פרעמדע, וואָהלינישע ווערטער. אָנשטאָט „יו", זאָגט ער „יא", אָנשטאָט „קרופּניק"—„קאָליש" און „קיטקע" הייסט בייא איהם „קוילעטש", ארום איהם פארקלייבען זיך רעדליך מענשען, מען קוקט אויף איהם עפּעס וויא אויף א חידוש און מען שלינגט איטליכס וואָרט זיינס פון זיינע מעשיות, קראַטצענדיג זיך דערבייא פאר גרויס הנאה. וואָהלין, דערצעהלט ער, איז א געבענשט אָרט מיט אלעם גוטען. קוילעטש עסט מען דאָרט גאר אין מיטען דער וואָך, וויין טרינקט מען דאָרט וויא וואסער, היינט זייער ראָסעלפּריישיק, קנאָבעל, „פּראקעס", „פּאלירטשיקעס" איז א מאכל מלכים! דיא ווייבלען בייא דיא שעפּסען (בייא דיא „שאָף", מיין איך חאפּט ער זיך באלד און פאר־ריכט) זיינען אָפּגעגאָסען מיט שמאלץ און שלעפּען זייא פון הינטען זיך נאך אויף רעדליך. קאָרע, אזוי הייסט עס דאָרט, יו — יא, יא! מיין איך. — נאָר דיא מענשען דאָרטיגע זיינען גראָב, פארשטאָפּטע קעפּ. יודען פונ׳ם הינען ווינקעל קענען זייא אין זאק ארייננארען און מאכען גוטע געשעפטען. מלמדים פון אונזער קאנט האבען דאָרט דיא בעסטע קנעלונגען. זייערע—זיינען חמורים, קיינען אנידער

איין „עברי'' מישטעהנס־געזאָגט, נח מיט זיבען גרייזען, קמץ בית בו, מלופם וואו אי. דערפאַר אָבער קענען זייא עסען....

דער מלמד מיט דער נייער קאַפּאָטע, געגרייזעלטע פּאות, און מיט זיינע וואונדערליכע דערצעהלונגען, שטאַרק פאַרגרעסערטע, מאַכט אָן אין דעם שטעטיל א האַלעבורדע, עס פאַרקאָכט זיך דאָרט א געדיכטע קאשע, א טחייל שרייען: אהין אין יענע מקומות ערגיץ, וואו מען קען קנעלען, מאַכען שיינע געשעפטען! א טהייל שרייען: ניין, אהין „נישט ווייט פון'ם פעטער ישמעאל" אויף דיא קאַ־לאָניעס! געזעטצטע מענשליך, מיט פעטע בייכלעך מאַכען: עט, חלעביך, ס'איז אין גאַנצען איין אויסגעבלאָזען איי! גלייבער נישט אהין נישט אהער, אשרי יושבי ביתך — דעם פויערש ווערטעל טאַקע: „סידי דאָמא דא ני ריפּאַיסאַ". און גוטע, ווייכע מענשליך, לעדערנע דישלעס, ביינגען זיך, וויא עס קומט א מאָל אויס, אי אהין אי אהער, ס'איז א דולעניש, א קאָכעניש, ביז אין דעם שטעטיל ווערט געמאַכט א גרויסע אסיפה, אויף וועלכער ס'איז געוועזען ר' יעקב און אויך בנימין.

פריהער פון אַלע, עס פאַרשטעהט זיך, איז ארויסגעשפּרינגען מיט א וואָרט ר' יעקב. זיין דעה איז געוועזען—בלייבען. קאָלאָניעס, האט ער געזאָגט, איז נישט פאַר יודישע קינדער. דערצו איז עשו. קנעלען און שטאַרבען פערזאַסט מען קיינ־מאָל נישט אומעטום. דעם בטחון צו גאָט ברוך־הוא טאָר מען נישט פאַרלירען, גלויבט און ריהרט זיך נישט פון'ם אָרט... פעטע בייכלעך און לעדערנע דישלעס האבען זיך געבויגען אויף זיין זייט, געהאַלטען מיט איהם. דערנאָך האט זיך צו־שאָקעלט דער איבעריגער עולם, אַלע האבען גערעדט, געשריגען אין איין קול צום טויב ווערען. מען האט מעהר נישט געהערט וויא: קאָלאָניעס! וואָהלין!... עס זיינען געפלויגען זידלערייען, פלאַם־פייער, פעך און שוועביל. עס האט געהילכט, געשטורמט אָן לעדערנע דישלעס האבען זיך געבויגען, וויא א טשערעטיל פאַר דעם ווינט, אהין און אהער. געמבעס פון ר' יעקב'ס באַסאָקעס האבען פּכוצלים גע־דונערט: קבצנים! שלעפּען ווילט זיך אייך אויף יענעמס קאָפּ. הולטאַיעס, בעלי־צדקות איבער א פרעמדען בייטעל!... א העזה אביסעל מען זאָל נישט הערען, וואס גבירים, גרויסע לייט זאָגען! איהר מיינט, ס'איז שוין הפקר א וועלט? ווארט נאָר ווארט! וועט איהר זעהען ווער עלטער איז... וואס הייסט זיך אויסשפּאַנען, נישט צאָהלען... ר' יעקב, זאָל געזונט זיין, לעבט נאָך, מאריך ימים זאָל ער זיין. דיא קאָלאָניעס אין וואָהלין ווערען אָנגעצונדען, פייערען אין איינעם אויף דיא באַסאָקעס און שיטען זייא אָב מיט הייסען פּריסעק. בנימין איז דיא גאַנצע צייט געזעסען רוהיג,

אָנגעבוינען דעם קאָפּ און געשווינען, ערשט אז דער עולם איז מיער געוואָרען שרייענדיג, האט ער אויפגעהויבען פאמעליכען דעם קאָפּ, ארויפלייגענדיג דיא האנד אויפן שטערען, וואס האט ביי איהם בעטייט, אז ער וויל עפּיס זאָגען.

— שא, שא! איז געוואָרען א קלאַפּערייא, א שושקערייא צווישען דעם עולם. ר' בנימין וויל עפּעס ריידען, שא, שטיל!

— האט איהר זיך שוין אָפּגעקיהלט, רבותים, און וועט הערען? מאכט בנימין מיט א פריינדליכער מינע.

— יא, יא, ר' בנימין! רעדט, זאָלט איהר געזונט זיין, מיר הערען.

— אומזיסט קריגט איהר זיך, מיינע ליעבע יודען. הויבט אָן בנימין שטיל, רוהיג וויא זיין שטייגער איז, וויא איך זעה קענט איהר נישט אונזער יודישע היסטאָריע, נאט אייך זיא דאָ אין גאנצען אין עטליבע ווערטער.

דער עולם איז געבליעבען שטיל אָהן שום בעוועגונג, קיין שאָרך, קיין פּארע האט מען פון קיינעם נישט געהערט, גלייך וויא אלע זיינען אויסגעשטאָרבען, און בנימין האט שטיל מיט האלב פארמאכטע אויגען אָנגעהויבען אזוי:

— וויא באלד, רבותים, אברהם אָבינו דערגרייכט מיט זיין שכל דאס יודישקייט, הויבט מיט איהם זיך אָן דיא סדרא לך־לך, און ווערט פארוואָגעלט פון זיין פאטערלאַנד, קוים מל'עט ער זיך, ווערט דער ערשטער געמל'טער יוד, האט ער שוין אויף דער עלטער נאר א זוהן, יצחק, נעיודישט נאך קינדוויים, האט שוין דערפאר מיט א מאָל טאקי א צווילינג און לך־לך, וואָגעלט זיך אויך ארום אין דער וועלט. — יעקב, א כשר קינד מיט א יודעש הארץ, מאכט א פליטה, לך־לך פאר עשו'ן קיין חרן... פיער מאל חתונה געהאט, האט א ט ו ץ קינדערליך און לך־לך, לויפט ווייטער פאר לבן־הארמי... בלאָנקעט זיך ארום ביז ער קומט אויף דער עלטער מיט זיינע קינדער קיין מצרים, וואו יוסף זיינער איז א חשוב אין הויף, א גרויסער פריץ, איין מוכר־תבואה'ניק אין דער וועלט! דאס, וואס דיא קינדער ישראל בלייבען דאָרט א לאנגע צייט זומצען, זיינען זייא דרינען נישט שולדיג, דער קאָזאק האט זייא שוין נעהאלטען. אין צרות, אין לייד האבען זייא זיך דערווייל געפרוכפּערט און געמעהרט, שונאים אויף צו שפּרינגעניש. מ'שה רבינו, וואס האט יונגערהייט שוין געוואוסט דיא סדרא לך־לך, פועלט דערנאך, דורך גרויסע וואונדער, אָפּצולאָזען דיא יודישע קינדער אויף דריי טעג נאָר פרייא צו אטהמען, אבי פון פרעה'ס הענד ארויס, איז שוין דיא ברירה ביי זייא געוועזן צו מאכען אויף לעולם ועד לך־לך. זייא נעהמען דיא תורה אויפן בארג סיני און לך־לך מיט איהר א צייט מיט יאָהרען אין דער מדבר. מיד, צובראָכע פוג'ם שטענדיגע ארומוואנלען,

קומען זייא אין דעם לאַנד כנען, ווילען האבען דאָרט א מקום מנוחה, רוהען אָבער ווייניג, האבען נענוג אויסצושטעהן שטענדיג פון שונאים ארום און ארום. דערנאָך, אז גאָט העלפט, זייא ווערען שטיקליך בעלי־הבתים מיט א בית־המקדש, יודען זיטצען זיך אין וויינגארטנער, אָנגעלעהנט אונטער פייגענבוימער און מען הויבט ערשט אָן וויסען פון א לעבען צו זאָגען, צו פּאטשען זיך פּרוצלים יודישע קינדער און צופּאלען אויף צווייא שטיק מיט בעזונדערע שטיבליך. רייסען איינער ביים אנדערען אָפּ דיא קעפּ, ביז שלמנאסר דער מלך פון אשור זאָגט דיא קינדער ישראל לך־לך! אהין אוש, וואו דער שווארצער פעפער וואקסט דאָרט, און מען ווייסט עד היום נישט וואו זייער נעביין איז אהינגעקומען, שפּעטער קומט נבוכדנאצר מלך בבל, זאָגט אויך דעם שבט יהודה: לך־לך און זייא ווערען פארוואָגעלט. — אין א צייט ארום קעהרען זיך א טהייל יודען צוריק ווידער קיין ארץ־ישראל. נאָר ס׳איז שוין א געמוטשעט לעבען. זייא זיינען קנעכט בייא זיך אין דער היים, ווערען פארשווארצט אין עושר און אין כבוד, לייזען קלעפּ פון אנדערע און רייסען זיך בייא דיא נעז צווישען זיך, אזוי ציהט עס זיך אין צרות אין יסורים, ביז טיטוס הרשע חזר׳ט מיט זייא גוט איבער לך־לך אין דאס איז זייא ביז היינט געבליבען גוט אין דעם זכרון. זינט דענסטמאָהל נעהט בסדר אלץ דיא סדרא לך־לך!...

— אָט דאס, רבותים, האט בנימין אויסגעלאָזט אויף א נידעריגער שטימע, מיט א זיפץ וואס האט געריהרט ביים הארצען. אָט דאס איז דיא אלטע יודישע היסטאָריע, וואס בלייבט תמיד נ י י א. אין גאנצען איז זיא א לך־לך, אין אָנהויב, אין דער מיט און אויך היינט, ברידערליך. לך־לך! קיין חערסאָן, קיין וואָהלין, ערגיץ אנדערש—אלץ איינס, דערמיט נעהמט נאך דיא געשיכטע נישט קיין עק, פאר־וואָגלעניש הערט נאך נישט אויף, דיא פארוואָגעלטע אין חערסאָן וועלען נאך נעהן קיין וואָהלין און ווידער דיא פון דאָנען — זיך לאָזען אהין... וואס קען מען טאָהן? געהט, יודישע קינדער! נאָר אל תרגזו בדרך, קריגט זיך נישט איבער דעם ווענ, אויך אויף דעם ווענ... נעהט, ברידער, גאָט זאָל אייך העלפען!

— אגוהר רעדט, ר׳ בנימין, וויא א חכם! רופען זיך אָן מענשען פונ׳ם עולם, נאָר וויא געהט מען אָהן געלד. מיר בעדארפען האבען הילף, אויף הוצאות געלד!...

— פון מיין זייט, ענטפערט בנימין, ווארנענדיג זיך מיט טרעהרען, פון מיין זייט בין איך בערייט צו געבען פיעל מעהר וויא איך קען, לאָזען אויך אנדערע געבען נאָר וויפיעל זייא קענען, אפילו וויינינער וויפיעל זייא קענען, אבי געבען. וויא זאָגט מען עפּעס: אביסעל און אביסעל, ווערט א פולע שיסעל״.

— יודען! טהוט ר׳ יעקב פּלוצלים א היק, שטאַרק אָנגעצונדען, איך דער־קען אייך היינט נאר נים, יודען! פארשטעה נישט, וואס אייך איז היינט אזוינס געשעהען? וויא אזוי קענען עס יודען מיט א קאלטער לעבער צוהערען אזעלכע רייד פון דעם ר׳ בנימינ׳ן אייערען?... ס׳איז דאָך חילע־חאלאָשעס, א חילול־השם, מען זאָל נעהמען דיא תורה האק־דייזשע (הקדושה) און מאכען פון איהר גלייבע ווערטליך!... געוואלד, דיא היילינע תורה! געוואלד, דיא היילינע אָבות! מען נעהמט א סדרא לך־לך און מאכט פון איהר מאַנדרוש, א לע־מעשקע! —

אוי־וועה, מען בעדארף דאָך, הערענדיג אזוינס, קריעה רייסען!...

— שוין נענוג געריסען... נישטאָ שוין מעהר וואס צו רייסען! — האט זיך נעלאָזט הערען עמיצענס א קול פון צווישען דעם עולם — דיא גוטע בנופיא האט שוין אָפּגעריסען דיא הויט פון לעבעדיגע און פון טויטע.

— תרבות עזות־פּנים! טהוט ר׳ יעקב א היק, ווער איז דאס דאָרט דער יונגאטש אזוינער?!

— האט רחמנות, ר׳ יעקב! שרייען יודען אין איין קול. זעהט, זאָל עפּעס ווערען אויף הוצאות! ס׳איז שלעכט, ר׳ יעקב! שלעכט, שלעכט... מיר זיינען פארבייא.

— יודען בעדארפען האבען בטחון צו דעם וואס לעבט אייביג אין הימעל, ברוך הוא וברוך שמו, זאָגט ר׳ יעקב דעם עולם מוסר. ה׳ ילחם לכם — הקדוש ברוך הוא וועט אייך געבען ב ר ו י ט, געבען קען נאָר ער, זיין ליעבער נאָמען אליין, שבו לכם עם החמור. בלייבט און האָפּט אויף דעם, וואס וועט קומען רייטענדיג אויפן חמור. אזוי זאָג איך אייך, איך ר׳ יעקב!... פארגעסט נישט, איהר זייט שטיקלעך בעלי־חובות, צום רייסטער קומט, אויך מיר און... פאר גאָט טאָר מען נישט אנטלויפען, זאָגט תהלים, פאסט, הללוהו בתוף ומחול, צום סוף וועט ער אייך מוחל זיין, נישקשה... זיין רחמנות איז גרויס.

בנימין האט זיך אויפגעהייבען פונ׳ם אָרט און ארויסגעגאנגען שטיל, נישט צו ענטפערן ר׳ יעקב׳ן קיין וואָרט. באלד נאך איהם איז אויך דער איבעריגער עולם זיך צוגאנגען און דיא אסיפה האט, וויא געוועהנטליך, זיך אויסגעלאָזט מיט נאָרנישט.

מיט נאָרנישט פאר דעם אָרמען עולם און מיט א ביס אָבער פאר בנימינ׳ן— א ביס אזש צייבענס זיינען געשטאנען. ר׳ יעקב האט זינט דענסטמאָל אויף דער

אסיפה זיך נעגעבען דאס וואָרט, בלי נדר בנימינ׳ן אָנצוהאַלצען, אז אייביג זאָל עס איהם ליגען אין טעם. געזאָגט געטאָהן — און עס האט נישט געדויערט לאַנג איז פונקט אַקעגען בנימינ׳ס הויז אויסגעוואַקסען א געהייבען שיינקעל גאר א וואונדער, וואו דיא „פּ י א נ י ת ע י ר״ האבען אָפּט געטרונקען און פאַרביסען. —

בנימין האט שוין נישט דיא פרנסה, וואס פריהער, ער ווייסט שוין דעם טעם פון נוים. שרה זיין ווייב איז פאר יסורים נעעלטערט, בעטריבט. דיא שנירליך פּערעל מיט דעם גילדענעם אויבעל זעהט מען שוין נישט בייא איהר אויפן האלז אפילו שבת און יום־טוב. זייא ליגען ערגיץ פאַרזעטצט. נאָר בנימין האלט זיך נאָך פון דעסטוועגען און דער שטיינער לעבען זיינער איז נים נעענדערט אויף א האָר. ער זיטצט אַלץ טאָקע בייא זיך אין אַלקיר, קוקט אריין אין א ספר, שמועסט דאָרט מיט מענשען שטיל, רוהיג, געלאַסען ווייא א מאָל.

אזוי האלט זיך געוועהנטליך א בוים, וועלכען דער וואָרעם עסט, מאַטשעט אונטען ביים וואָרצעל. וועסנע־צייט בעדעקט ער זיך מיט בלעטער, זעהט אויס פריש, גרין, נישט צו דערקענען, אז אינוועניג איז ער געביך פויל — ביז זיין מלאך־המות, דער וואָרעם, טהוט דעם לעצטען פּיק, דערגעהט איהם דעם עק און ער פאַלט פּלוצלים אנידער!...

4.

א נייא אומגליק האט דאס שטעטיל געטראָפען — און בנימין איז געפאַלען א קרבן!

אז דיא היינטיגמאָדישע בילדונג האט, ווייא א מגפה, זיך אריינגעהאַפּט אין אונזער ווינקעל און אָנגעמאַכט צרות, האט נאָך אונזער שטעטיל פון אזא פּורעניות אויסגעהיט, דאָרט האט מען פון אזא אָנשיקעניש א לאַנגע צייט נישט געוואוסט, מען האט אפילו געהערט א מאָל עפּיס א קלאַנג פון דערווייטענס מכח דייטשליך־געבולבעטע יודען אזוינע אָהן יאַרמולקעס און מכח ביכליך עפּיס אזוינע מיט קורצע שורה׳ליך, נאָר אַלץ נישט בייא אונז געדאַכט. אונזערע יודען האט מיט זיינע שיינע אָנשטעלען דער רוח נישט גענומען. ניכער, דאַכט זיך, וואָלט דער יצר־הרע מרוצה געווען געהען צו אַלע שוואַרצע יאָהר איידער קומען צו אונזערען א יודען בריינגען איהם צו א זינד... דער יצר־הרע אליין האט, דאַכט זיך, בעדאַרפט האבען איין אייזערנעם יצר־הרע אזוינס צו טאָהן. — פּלוצלים אָבער ווערט אין שטעטיל, א גער־טומעל. א געשרייא, א געפּילדער: אוי־ווייא, דיא קליפּה איז דאָ! —

בייא א יונגען מאַנטשיק עפּיס — און צו אלע צרות נאָך, איין איידעמיל איינעמס עפּיס פון ר׳ יעקב׳ס לייט נעפינט מען אונטער דער „גמרא“ א „טרפה־פסול“! מען נעהמט זיך צו דעם פּושע־ישראל און עס ווייסט זיך ארויס — אוי, א וועהטיג! — ער איז נישט איינער און אויך נישט דער רעכטער בעל־עברה. דיא אמת׳ע טרפניאַקעס, אבי־אבות הטומאַהניקעס זיינען עטליכע בעלי־הבתישע קינדער, מען נעהמט זיך צו דיא פיינע לייט און עס ווייזט זיך ווייטער ארויס, אז זייא זיינען, הע־הע! גרויסע עזות־פּנימער, האבען גאר קיין מורא נישט פאַר קיינעם. דיא קליפּה רחמנא־ליצלן, האט צוגענומען בייא זייא דעם שכל מיט דעם יודישקייט אין איינעם. זיינען אליין קאַליע און קאַליע געמאַכט נאָך אנדערע. עס רעשט זיך, עס קאָכט זיך, דאס גאַנצע שטעטיל וויגט זיך. איטליכער אלץ — אָווא, א מעשה אזאַ מעשה!... טאַטעס — מאַמעס—ציטערען, פלאַטערען פאַר זייערע קינדער, דיא קליפּה זאָל אין אזאַ אונטערגאַנג, נישט דאָ געדאַכט, צו זייא זיך אויך נישט אָנ־נעהמען. שיינע יודען, גאָטס־סטראַפּצעס, נעהמען זיך אָן גאָטס קריוודע. סטייטש, רבונו של עולם, מען זאָל אזוינס איהם אָפּטאָהן!... און גלאַט אזוי יודען מיינען נישט קיין שום זאַך וויא דערווייל איז דאָך דאָ איין עסק צו ארבייטען, פּילדערען, שרייען און נישט זיטצען ליידיג. מעהר פון אלע האט געברענט ר׳ יעקב. און איטליכער וואָרים האט א דאָרים: איין מאָל, איז ער, הייסט דאָך עס, דער עלטסטער, אויף איהם שטעהט דאס גאַנצע שטעטיל און ער וועט בעדאַרפען גאָט ענטפערען פאַר דיא אלע חטאים, אָפּגעבען דין וחשבון פאַר כל־ישראל. „פאַר וואס ר׳ יעקב — וועט דער מלך עליון, ברוך הוא וברוך שמו, זאָגען — האסט־דוא נישט, וויא דער פאַסטוך פאַרשט זיין טשערעדע, געטאָהן איבערפיהרען מיינע שאָף ישראל אונטער דיין רוט, כדי זייא זאָלען וויסען ווער ע ל ט ע ר א י ז און וואס פאַר א גאָט זייא האבען ?!)...“ היינט צווייטענס, האט דאָך אין דער מיאוסע מעשה געשטעקט דאס איידעמיל פון זיינעם א לייב־מענשען. אזוינס איז דאָך שוין טאַקי א פאַדראָס, נישט אויסצוהאַלטען. און דריטענס — נוא, דאס מוטכען שוין שונאים, לאָז עס בלייבען צווישען אונז — האט דיא גאַנצע מעשה גלאַט נישט גע־טויגט ר׳ יעקב׳ן צום עסק. דאס האַרץ האט איהם געזאָגט, אז דיא דאָזיגע קליפּה מיט איהרע ביכליך, ווען זיא חאַפּט זיך חלילה אריין צווישען יודישע קינדער, קען איהם זעהר פיעל שאַדען צו זיין נאָמען און צו דיא מיני געשעפטען זיינע, דענסטמאָל איז ער דערהרג׳עט, וויא דיא פלעדערמויז אין פינסטערן קעלער בשעת עס חאַפּט זיך אהין פּלוצים אריין א שיין פון דער ליכטיגער זון...

אין דעם דאָזיגען קאָכעניש לאָזט מען, עס פאַרשטעהט זיך, נישט אויס

אונזער בנימינ׳ן. מען לויפט צו איהם משונענערוויים און מען זוישעט איהם אָן פולע אויערן מיט דער מעשה. נאָהענטע קרובים נעהמען און פיהרען די שיינע יונגע לייטליך צו בנימינ׳ן בכדי אויסצושטראָפען, אויסצושיינעצען זייא פאר מענשען. אויף בנימינ׳ן, האט עס נעהייסען, וועלען זייא לייגען כבוד און ער וועט שוין נישקשה מיט זייא לעהרנען בלק.

נאָר אונזער בנימין נעהמט אויף די יונגע לייט גאר פריינטליך מיט א שיינעם „ברוך־הבאָ!“ ער בעט זייא זיטצען און מאכט א וויטען שמיעס, דאכט זיך, עפּיס גאר נישט צו דער זאך. דער שמיעס אָבער קומט אלץ וואס וויטער מעהר ארויף אויף א דרך, אלץ נעהנטער, נעהנטער צום עסק, די יונגע לייט ווערען דערוויילע גוט אויפגעלייגט, ריידען מיט א טויל און בנימין בעריהרט דעם חטא זייערען גאנץ דיליקאט.

— מילא, מאכט ער שטיל־רוהיג מיט משלים אויף זיין שטיינער, מילא דיר. חוה, האט זיך פארגלוסט עסען פונ׳ם עץ־הדעת, מהיכא־תיתי, עס, אויף דיר די עברה. אָבער פאר וואס האסט־דוא נאך נעהאט פונ׳ם עץ־הדעת צו געבען אָדם׳ן נעביך, ער זאָל שטארבען ? !

— הייסט עס א פנים, טהוען זיך די יונגע לייט א חאפּ מיט פייער, אז בילדונג איז איין עבורה און די קשיא איז, פאר וואס האבען מיר, אָרמע בעלי־עברות, נאך פארפיהרט אנדערע אין אזא אומגליק ? אהא ? מיר פארשטעהען, פארשטעהען ! אזוי, ר׳ בנימין, בעטייטען אייערע ווערטער ?

— יא, קינדער, אזוי.

— ניין ! מיר אָבער מיינען נים אזוי. צושאָקלען זיך די יונגע לייט מיט א שטעבענדיג שטייבעלע און נעהמען זיך אין איין פייער לעהרנען דעם א ל ט ע ן בנימינ׳ן, אז בילדונג איז דאס... בילדונג איז יענעס... פאר יודען נאָר א גליק. בנימין הערט אלסדינג געדולדיג אויס, נישט איבערצושלאָגען די רייד. די יונגע לייט היטצען זיך, ריידען פאר פייער, פאר וואסער אלץ בילדינג, בילדונג, ביז עס לאָזט זיך זייא אויס ווערטער און ווערען אנשווינען. דענסטמאָל הויבט אָן בנימין גאנץ רוהיג, אָנגעבויגען דעם קאָפּ, און ווארפט פון זיך זיים ווייטער אריין א וואָרט. אזוי :

— דער עץ־הדעת אליין פאר זיך איז נאר נים שלעכט. שלעכט איז נאָר אָט וואס, וואס אָדם מיט חוה׳ן האבען באלד נאך דעם פ א ר ז ו כ ע ן נאָר פונ׳ם עץ־הדעת זיך שוין נ ע ש ע ה ם ט מ י ט ז י ך א ל י י ן, שוין ז י ך ג ע־ פ י ה ל ט א ו מ ג ל י ק ל י ך, וואס זייא זיינען נאקעט־באָרפיס, נישט אָנגעטאָהן

וויא מענשען און אָנגעהויבען צוקליידען זיך נאך דער ע ר ש ט ע ר ט אָ ד ע. אז אין גן־עדן האט מען זיך געפיהלט אומגליקליך, א פשיטא שוין ה י י נ ט ערגיץ א נ ד ע ר ש !....

די יונגע לייט שטויסען זיך אָן וואָהין בנימינ'ס ווערטער דערלאַנגען און הויבען אָן אלע אקענען איהם צו טענה'ן, צו פארשיטען איהם מיט ניין מאָס רייד, שרייענדיג דערבייא אלץ: לאָזט זיך דיענען, לאָזט זיך דיענען! הנם בנימין איז געזעסען שטיל, נישט געעפענט קיין מויל. נאכדעם אז דער שטיעם האקט זיך אָפּ, שטעהט בנימין אויף פונ'ם ביינקעל, געהט זיך דורך עטליכע מאל הין און צוריק אין אלקיר און שטעלט זיך דערנאך פארטראכט לעבין פענסטער, וואס געהט ארויס אין א קליין גערטענדיל בייא זיך אין הויף, וואו זיין לעבען איז געווען זומער צו זיטצען, אָנקוועלענדיג פון איטליכם ביימעלע, פון איטליכס גרעזעלע בע־זונדער.

— א־א, וואס אין דרויסען טהוט זיך! זאָגט בנימין א קוק געבענדיג אין פענסטער. עפּיס א זאווערוכע נאר א שרעק! ס'אין שוין נאך פורים, וועסנע־צייט, און דער ווינטער האלט, וויל נישט נאכלאָזען!...

דער ווינטער האט געוויזען מאקי זיין ווילדע, שרעקליכע קראפט, גלייך וויא א פארוואונדעטע חיה־רעה, אין וועלכער עס צוברענט זיך דיא רציחה, פיהלענדיג איהרע לעצטע מינוטען און וויל זיך חאָטש נוקם זיין אביסעל איידער זיא געהט פון דער וועלט. עס האט זיך צושפּילט א שטארקער שטורמווינט, מיט א רוזען, א געהייל וויא פון טשאטעס הונגעריגע וועלף, געריסען דעכער, געסערט, געטראָגען גאנצע זיילען שנייא פון דער ערד ארויף, אויסטישענדיג עס אין דער לופט מיט א פריש, פארפרוירען שנייעלע ערשט ארויסגעשאָטען פון שווארצליך־גרויע חמארעס, וואס האבען בעדעקט דעם הימעל ארום און ארום, אָנמאכענדיג אויף איטליכען מיט זייער פינסטער פנים א שרעקליכע מרה־שחורה. אויף דיא געזימסען אונטערן דאך זיינען געשטאנען איינגעהייקערט, מיט איינגעציינגע העלזליך, וואראָנעס נעביך, אויסבאהאלטענדיג זיך פאר דער שרעקליכער בורע, וואס האט זייא פלוצלים אָנגעפאלען, עפּיס וויא זיך שטארק געוואונדערט, אין אזא צייט, ווען בייא לייטען, אין יענע געגענדען דאָרט, איז שוין זומער, ווארם מחיה, זאָל זיך דא א ז ו י נ ס פלוצלים מאכען... ביימער פאר דעם פענסטער, נאקעט מיט הויכע ריטער, אָהן א סימן לעבען, וויא גרויסע פארדארטע בייזעמער, האבען זיך געשאָקעלט, גע־וואָרפען, אָנבויגענדיג דיא קעפּ, וואָהין דער ווינד בלאָזט און דאבט זיך, אָט ווערען זייא צובראָכען, עס ווערט פון זייא א הויפען שפּענער.

אויף אלע מענשען אין שטוב איז עפּיס אָנגעפאלען א מרה־שחורה, איטליכען נישט גוט אויפן הארצען — און מען האט נערעדט, געשמיסט פון הייגטינער, שלעכטע פּאָגאָדע.

— פארפאלען, דאכט זיך, מיינע ביימליך, רופט זיך אָן בנימין, א מאך נער בענדיג בעטריבט מיט דער האנד. דער בייזער ווינטער מיט זיינע פרעסט און שטורמווינדען ווערט, דאכט זיך, מיט זייא עקען.

— האט נישט קיין פּאָרכט, ר' בנימין! טהוט איינער פון דיא יונגע לייט א זאָג מיט אזא שמייכעלע, וואס האט עפּיס בעטייט וויא: פרעג דיך בחרם אלטער, וואס דוא רעדסט, דרינען האב איך שוין א ידיעה. — נישקשה, ר' בנימין! דאס דאכט זיך מאקי נאָר אזוי. דיא נאטור האט נישקשה פאר אייערע ביימליך זיך געזאָרגט. בכדי זייא צו דערהאלטען, האט זיא דעם זאפט אינוועניג אין זייא אויף א צייט איינגעשטעלט, גוט באהאלטען, וויא מען בעהאלט עפּיס איין עסענוואַרג אין קעלער גוט פארוויקעלט, פארשטעקט, דיא קעלט זאָל עס נישט איבערפיהרען.

— אָ־וואו! מאכט בנימין, וויא גרויס איז גאָט׳ס וואונדער!... נוא, א שטיינער, אז מען וואָלט מיט עפּיס אזא קונץ געמאכט אצינד, דער זאפט זאָל ארויס פונ׳ם באהעלטעניש פרייא און אויף דיא צווייגען זאָלען שפּראָצען בלעטליך, נוא, וואס? מען זאָגט, מיט דער שווארצער־קונץ האבען מענשען געמאכט א מאָל אזעלכע זאכען.

— דאס איז מעשה־פּאָקוסניקעס. רופט זיך אָן נאך איינער פון דיא יונגע לייט. דורך אזוינע פאָקוסען וואָלטען דיא ביימער אומגעקומען. דאס איין מינוט געמאכטע גרינקייט, קקאָמפערשט, וואָלט זייא געקאָסט דאס לעבען זייערס. דער פראָסט וואָלט א חאפּ געטאָהן דעם זאפט, געמאכט אויס איהם תל, דיא צווייגליך מיט דיא געמלאכה׳טע בלעטליך וואָלטען נעגאנגען קאפּוט און פון פירות וואָלט אפילו קיין אָנהויב נישט געוועזן.

— הייסט דאך עס א פּנים, קינדער, וויא איהר זאָגט, מאכט בנימין וואונדערנדיג זיך, אז וואס גאָט טהוט איז גוט און קלוג. זעהר שיין חלעבין! פאר וואָס־זשע זאָלט איהר, קינדערליך, אין דיא יודען אצינד, בייא זייער הייגטיגע לאגע, נישט זעהען דיא איינגענע גבורות הבורא, וואס אין דעם בוים ווינטער? א יא, דער הימעל איז אצינד ארום און ארום בעלייגט מיט פינסטערע חמארעס, פון אלע זייטען שטורמען שטארקע, קאלטע ווינטען. דער יוד שאָקעלט זיך נעביך, אָנבויגענדיג דעם קאָפּ אהין און אהער, אָהן א רגע מנוחה, דאכט זיך, אָט פאלט

ער און עס ווערט אויס איהם א הויפען ביינער. נאָר דער זאפט פונ'ם יודיש־קייט אָבער ליגט אין איהם גוט באהאלטען, ס'איז דאָ טיף אינוועניג אין איהם א לעבען, א נשמה... לאָז מען־זשע אצינד איהם לאָזען צורוה און נישט וועלען מיט געוואלד, דורך פאָקוסען, אָנהייננען אויף איהם פאר דער צייט עפּיס בלעטליך אזעלכע, וואס חוץ צרות, קריינקונג און יסורים וועט דערפון קיין פירות נישט ארויסקומען. — שפּעטער, אם־ירצה־השם, אז עס וועט א שיין געבען דיא ליכטיגע זו, דיא ווינטען וועלען געשטילט ווערן אין דרויסען וועט זיין מחיה ווארם — דענסטמאָל וועט, וויא ישעיה הנביא זאָגט, שפּראָצען און בליהען ישראל און ארויס געבען פיעל פרוכטען.... אז אין גוטע צייטען ניט ישראל דער וועלט גענוג פרוכטען ארויס — דערפאר קען דיא יודישע היסטאָריע זעהר גוט ערב זיין....

בנימינ'ס רייד האט וויא א בליטץ פּלוצלים דיא יונגע לייט געטראָפען, זייא האבען זיך אָנגעקוקט שטארק פארוואונדערט און געבליבען אָהן לשון. דער עלטערער פון זייא האט זיך באלד בעטראכט און זיך אָנגערופען מיט הארץ:

— ווילט איהר א פּנים, ר' בנימין, מיר זאָלען נישט לעהרנען! וואס זאָלען מיר טאָהן, אז אונז גלוסט זיך פאָרט עפּיס וויסען און זיין שטיקליך מענשען! ...

— חלילה! ענטפערט בנימין. לעהרנען חכמה, מהיכא־תיתי מעגט איהר, נאָר מיט דיא דאָזיגע תנאים: ערשטענס, זאָלט איהר, קינדערליך, דערבייא נישט פארגעסען דיא צייט, אין וועלכער איהר לעבט און אלסדינג וואס ארום אייך טהוט זיך אצינד און שטארק געוואָהרענט זיין. איהר זאָלט למען־השם ולמען־השם זיך היטען, דיא קעלט פון דרויסען זאָל אינוועניג אין אייך זיך נישט ארייננחאפּען און קאַליע מאכען דעם לעבענסזאפט פונ'ם יודישקייט. איהר בעדארפט אויך בייא אייך פונ'ם אָנהויב אָן זיין גרייט, פונ'ם לעהרנען נישט צו דערווארטען פאר אייך קיין גרויסע נוטצען און גליקען אין לעבען חוץ דעם פארגניגען אליין, וואס דעם מענשענס הארץ פיהלט נאר טאקי פונ'ם פארשטעהען עפּיס א חכמה. דעם יודענ'ס לעהרנען בעדארף און מוז זיין לשמה. פארשטעהט איהר מיך, כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. יודען האבען — עולם הבא.. און צווייטענס, זאָלט איהר אצינד נישט וועלען מיט געוואלד אָנהייננען יענעם אייער בילדונג, דורך וועלכער איהר קענט איהם נאך מאכען מעהר אומגליקליך... איהר וועט געפינען עפּיס אנדערש אין פּראקטישען לעבען מיט וואס נימצליך צו זיין אייערע ברידער, אויב איהר ווילט.

בנימינ׳ס ווערטער זיינען דיא יונגע לייט טיעף אין הארצען אריין. מיט טרעהרען אין דיא אויגען האבען זייא אָנגענומען איהם בייא דער האנד און גע־שוואוירען זיינע ווערטער אייביג צו געדיינקען...

אז דיא יונגע לייט זיינען מיט א געריהרט הארץ אוועקגעגאנגען, האט מען געזעהען, וויא בנימין איז עפיס צוטראָגען, דיא האלב־צוגעמאכטע אויגען זיינען איהם פארלאָפען מיט טרעהרען. נאך עטליכע רגע שווייגען זאָגט ער מיט אַ קרכץ, שאָקלענדיג דערבייא מיט׳ן קאָפּ:

— וואס איז שולדיג דאס אָרמע קינד, דער יתומ׳ל נעביך, אז דאס יונגע בלוט זיינס איז ווארם? אז עס גלוסט זיך איהם נעביך אויף אָנקוקען גאָט׳ס וועלט, צו לעבען, ארבייטען, צופיהרען אביסעל דיא העגטליך אין דיא יונגע יאָהרען וויא אלע אנדערע?... ניין, יתומ׳ל! זאָגט מען איהם, דיין בלוט טאָהר נישט זיין ווארם... ניין, נישטאָ פאר דיר קיין יוגענד!... לאָז זיך איין אָרעמאַנס א קינד נישט גלוסטען, שטופּ זיך נישט צווישען אנדערע! זייא מעגען און דוא טאָהרסט נישט, דאס וואס פאר זייא איז א גליק, איז פאר דיר גאר איין אומגליק. שא, ליעג בעגראָבען!... א רחמנות חלעבען אויף דיא דאָזיגע יונגע לייט. זעהר וואוילע קינדער! — —

ר׳ יעקב האט דערווייל נישט גערוהט, דאס איידעמיל האט, אויף זיין בע־פעהל, דער שווער שוין ארויסגעטריבען, איהם נעצווינגען דער מאָכטער זיינער געבען א גט. דאס יונגע פּאָר פּאָלק, זאָגט מען, האבען צווישען זיך זעהר גוט גע־לעבט און ביים צושיידען זיךביידע שרעקליך געוויינט. מיט זייא אין איינעם האט געוויינט זייערס א קליין מיידעלע, וואס איז אין דיא קינדערשע יאָהרען נעביך איבערגעבליבען א וויסטע יתומה׳לע. האט דאס וויסטע קינד נעבעך, אויס־שטרעקענדיג דיא הענטליך און זוכענדיג מיט דיא אייגליך, געשריגען א מאָל אין איין קול: טא — טא!... פלעגט דיא פאראומערטע מאמע זיך בעוואשען מיט בלוטיגע טרעהרען, אָפּגעטפערענדיג שטיל, טרויערדיג: שא, נישטאָ טא! פאר־וויסט זיינען מיר ביידע, שא, שא!... און אז ר׳ יעעב האט דאָ געטראכט, זיך צו־געגרייט „איבערצופיהרען דיא איבעריגע שעפעליך ישראל אונטער זיין רוט" איז ער זיך דערגאנגען דורך זיינע לייט, וואס האבען איהם אָפּגעטראָגען מיט זייער׳ע איינענע צוגעלייגטע פזמונות, אז בנימין האט דער „קליפּה" גאר געגעבען גערעכט, אז דיא טרפה׳נע יונגע לייטליך זיינען איהם זעהר געפעלען און ער איז מיט זייא גאר איינס!... ר׳ יעקב איז געוואָרען אָנגעצינדען, פלאַם־פייער און האט זיך געגעבען א נדר, ער מוז פון בנימינ׳ן מאכען אש, דאס האט בייא איהם נאך

געהייסען א גרויסע מצוה. בנימין איז דאָך איין אפיקורוס און אָקעגען איין אפיקורוס מעג מען מאָהן אלסדינגג... זוכען א סך וואס צו מאָהן האט ר׳ יעקב נישט בע־דארפט, בייא איהם איז תמיד געווען פארטיג א שפּרוך און געקענט צולייגען א קנייטעל...

אין א קורצער צייט ארום איז דער רעוויזאָר פונ׳ם אקציז מיט עטליכע פּאָ־ליצייסקע איבערגעפאלען פלוצלים בנימינ׳ס הויז און איהם פארחתמ׳עט אויף אייביג זיין געהייבען שיינקיל... בנימין איז אויף דער עלטער געבעך געבראָכען געוואָרען פון ברויט און זיך נאך פארזעטצט דארויף און דערונטער, צו בעצאָהלען דעם שטראָף, וועלכען מען האט אויף איהם ארויפגעליינט. ס׳איז געווען עפּעס איין אונ־טערגעוואָרפענע מעשה...

5.

דיא שיינע פּרנסה מיינע. מישטעהנס־געזאָגט, מיט ספרים, האט מיך אויף א היבשע צייט אָפּגעריסען פון דער היים, און פונ׳ם שטענדיגען ארומוואָגלען זיך צווישען יודישע קינדער, פון איין שטעדטיל צום אנדערען, איז מיר דער קאָפּ גע־לעגען נאָר אין דעם ביידעל כחורה, וויימער איז מיך נישט אָנגעגאנגען דיא גאנצע וועלט, זיא זאָל זיך געווען אפילו איבערקעהרען, וויא דער שטייגער איז פון אלע יודישע סוחרים, בעזאָנדערענס יענע, וואס גיבען זיך אָפּ מיט ספרים... נישט דאס בין איך אויסען. אז איך בין אין־א צייט ארום צוריק געקומען א היים און מיך ארומגעקוקט, וואס טהוט זיך דאָרט אזוינס, האב איך געהערט, אז בנימין איז אוים בעל־הבית, זיין הויז מיט האק און פּאק איבערגעגאנגען אין פרעמדע הענד, מען האט עס אָפּגעשאטצט און פארקויפט פאר דיא חובות זיינע. שרה, זיין ווייב, איז פאר גרויס עסגעיש און קריינקונגען פון דער וועלט נעגאנגען פאר דער צייט, און ער געביך, איין אלמן, לעבט אין נויט, אין פּיין, אויף דיא עלטערע יאָהרען עלענד וויא א שטיין. ר׳ יעקב, אקעגען־זשע, געזונט אייזען, אין עושר, אין כבוד, ברוך־השם, דרעהט וויא פריהער א וועלט און פיהרט נאך אלץ דאס גאנצע שטעדטיל בייא דער נאָז, מיט דעם אויבערשטענס הילף. עס שיינט, בליהט וויא א רויז און זיך דערלעבט אויף דער עלטער זעהען יונגע נייע עזות־פּנימער, וואס וואקסען וויא קראָפּאָווע ארום איהם, און וואס וועלען אין זייער צייט, אם־ירצה השם נאך דער פּטירת זיינער, ארויף אויפן ביינקעל אָנשטאָט איהם, כדי יודישע קינדער, צאן־

קדשים, זאָלען איין רגע חלילה נישט בלייבען וויא שאָף אָהן א פאַסטוך, ווי א משערעדע אָהן הינד. —

און אונזערע יודעליך? וואס מאכען זייא עפּעס, מיט וואס האט זיך אויס־געכּאָזט זייער דולעניש א מאָל? — אוי, שוין בעסער שווייגען!... איבעריגענס, פּרובּפּערען זייא זיך און מעהרען, זיינען גרויסע קבצנים, גוטע, דומע שעפּעליך, חאַפּען א שמיטצעל און שא.

איינמאָל האב איך מיך ארייגגעלאָזט אין א שמועס מיט בעקאַנטע, בּנימין'ס גוטע פריינד. עס האט מיך אונטערגעטראָגען פאר רחמנות אויף איהם, נעביך, געוואָלד צו וואס אזא מענש איז געקומען! און דורך ווען? דורך עפּעס א מין נפש, איין עזות'ניק, א נארנישט, מישטעהנס־געזאָגט! איך קרעכץ, זיפץ אָך־און־וועה, רעד און רעד, עס פּוקעט זיך מיר דאס הארץ און מען זאָל זיך עס חאַטש אָנרופען, ארוים מיט א וואָרט, אלע שווייגען, פאר גרויס שרעק, מסתמא. איינער פּונ'ם עולם, אמת, האט זיך שוין נישט געקענט איינהאלטען, נישט געקענט שוין איבערטראָגען, אזוי האט עס איהם אָנגענומען ביים הארץ. ארומקוקענדיג זיך גוט אין אלע זייטען און געזעהען, אז קיינער, חוץ אונזערינע, איז נישטאָ, האט ער זיך אָנגעלאָדען מיט גרויס גבורה. ער האט זיך אָנגעביינגען און שטארק אין בעס, פלאַם־פייער, אי־אי! מיר אין אויער אויסגעשאָסען ב ס ו ד יענעם מיאוס הארב וואָרט:

יאנקוץ, א רוח אין דיין טאַטענס טאַטענס, מאַטענס...!

יענע לייט ארום מיר האבען עס נישט געהערט, אָדער זיך געמאַכט נישט הערענדיג בלומרשט, נאָר דער רוח האט זייא פאר שרעק שיעור נישט צוגענומען און זיינען אין איין אימפּעט, וויא דיא מייז אין דיא ווינקעליך, זיך צולאָפּען. — איך בין געבליבען, אוי־וועה, איינער אליין! איך שטעה, קוק, שאָקעל־נאָך מיט'ן קאָפּ און שיס פאר הארצוועהטיג אוים מיט א בּיטער געלעכטער! —

א נאכט אין צרות.

עס איז שוין העט שפעט אין דער נאכט, גלופסק שלאפט — און דיא קאפעלע האט נאך אלץ געשפילט. צווייא יודישע קינדער קענען קיין אויג נישט צומאכען, ווארפען זיך געביך פון איין זייט אויף דער אנדערער — און דיא געלעגערס אונטער זייא ארבייטען: סקריפען, קרעכצען, גיבען אפ קאנצערט, וויא דער שטיינער פון יודישע געלעגערס, וואס צרווינגען זיך, צו שאקלען זיך, צו פילדערען זיך, זאגען שירה ביי־נאכט פון א מינדסטטען ריהר. פון א מנין געלעגערס אין א יודיש הויז דיא שירה ביי־נאכט צוהערען איז אודאי אז וואויל; נאר נישקשה, מיט דער דאזיגער קאפעלע דא, פון אונזערע צווייא פארשווינען, אין וועלכער עס האט געטרייא געארבייט א הינקעדינגער, א געריהרטער, א הויקערינגער, אויסגעדיענטער טאפטשאן מיט עפעס א מין ריק־בעט — האט מען געקענט אויך זעהר גוט יוצא זיין. אויף דעם טאפטשאן, אין פאדער־חדר, האט געשפילט אונזער הערשעלע, און אויף דעם ריק־בעט, אין אלקעריל — אונזער רפאל. ביידען האט זיך עפיס נישט גענומען קיין שלאף, איטליכער האט געהאט צוזינגען און צוזאגען מיט זיינס.

דיא קשיא איז אבער: מה נשתנה הלילה הזה, פאר וואס איז פארענדערט געווארען דיא דאזיגע נאכט פון אלע אנדערע נעכט? שבכל הלילות פונ'ם אונטערנעכטינגען דא בייא רפאל'ן, האט הערשעלע געשלאפען, אהן עין־הרע, נאר נישקשהדיג. נאר ביים טרשטען אריינטרעטען זיינס אהין, צו רפאל'ן, אויף נאכטלאגער, איז איהם געוועזן גוט עפיס אויפ'ן הארצען, וויא איינעם וועלכען נאט דערהויבט פלוצלים דאס מזל, דאס קליינע, נידריגע שטיבעל, וואו ס'איז א מעגליכקייט צו בלייבען א ווייל׳ע פאר זיך אליין, אומגעשטערט פון א עולם מענשען, וויא דארט אין קלייזיל — האט איהם אויסגעזעהן שררות. ער האט געקוקט אויף אלסדינג דארט עפיס מיט א מין דרך־ארץ, געקוקט, געטאפט, קוים צרצו־יהרען זיך מיט א פינגער און געשמאכט פאר גרויס פארגניגען. עס האט אזוי פיעל גע־

חייסען וויא: „א־נא, נוט, הערשעלע, מיר האבען א נאָט, הא?!" דאס פארוויסטע באנק־בעטיל, אין־גאנצען וויא־סאיז, מיט דיא שלאָפע פיס, אויסגע־ריבען, צעטרענט, ערטערוויים מיט ארויסגעקראָכענע קישקעס קליאָטשע און אלטע פארשמאָלצעוועטע לאטעס, האט בייא איהם אין דיא אויגען געהאט דעם זיבענטען חן. וויא דיא מעשה איז — איין אָפגעקומענס, אָפגעבאָרעטעס, פאָרט א מיוחס, מיט א געשפיקעוועטען בויך, א זכר פון אמאָלדינע גוטע יאָהרען . . . ביים ארויפ־קריכען דארויף דאס ערשטע מאל, האט עס זיך שטארק געטאָהן א בייזער, א סקריפ מיט גרויס פאראיבעל. הערשעלע איז, איינהאלטענדיג דעם אטהעם, פאר־ביסען דיא ליפען, געבליבען שטעהן וויא אויף משקולת, נישט אהין, נישט אהער, אויס פאָרכט, נישט אָנצומאכען דאָ א שפיל, א גאנצע חתונה און רפאל'ן דאָרט פונ'ם שלאָף נישט ארויסצוברייננגען. נאָר באלד אָבער האט ער זיך איינגעשטעלט, האט עס מחילה געבעטען, פאָמעליכין — פאָמעליכין זיך גערוקט, אויסגעצויגען, פריהער איין פוס, דערנאָך דעם אנדערען — און נישקשה, מיט חסד — שפעטער אביסעל האט א קליין בייזעריל איהם שוין נישט אזוי אויסגעמאכט, וואס ווייטער, ווייטער איז ער מיט א גרעסערען שוין אפילו געוואוינט געוואָרען, עס האט געטענט שרייען, רייסען זיך צעזעטצטערהייט, ער האט זיך דארויס גאר נישט געמאכט און געשלאָפען געזונטערהייט.

בלייבט דאָך טאקי הערשעלעס נישט שלאָפען אצינד א גרויסע קשיא!

אפשר איז הערשעלע הונגריג געווען און דער ליידינער בויך האט איהם גע־מאָהנט מזונות, נישט געלאָזט איהם צורוה? — ניין? ערשטענס, איז א יודענס א מאָגען נאָר נים אזוי ארייננעטאָהן אין דער אכילה, אז וויא באלד עס דערנעהט איהם נישט זאָל ער האבען טענות. צווייטענס, איז דער מאָגען בייא יודען גאר נים אזא פארנעהם, מען זאָל זיך אויס זיינע טענות עפיס מאכען. אזוי פיעל דינים, אזוי פיעל גזרות, אלטע און נייע, אלץ מכח דעם זינדיגען מאָגען וויא איהם צו לערנען דרך־ארץ: דאס לאָז זיך דיר נישט גלוסטען, מען טאָר נישט! דאס יא, נאָר אביסעל, ס'איז טהייער און דאס איז א מוז חאָמש פריקרע, הארבליך — אזוינס האבען נאָר מיר, קינדער ישראל, אליין און אין דעם זכות טאקי זשיפען מיר ביז אצינד אין דער וועלט... היינט דריטענס, האט הערשעלעס מאָגען דענסטמאל בכלל נישט געהאט וואס זיך צו בעקלאָגען, זינד ער האט אָנגעהויבען „צו נעכטיגען" איז ער מיט א ליידיגען בויך קיינמאל געגאנגען שלאָפען. בייא רפאל'ן איז פאר איהם תמיד געווען א גלעזיל טהע מיט א שטיקעל ברויט, און דיא נאכט גראָד איז נאך געווען א קעפיל פון א הערינג, א ביינדיל מיט א שטיקל פלייש אויף,

איבערגעבליבען רפאל'ן פת'ים מיטאג, וואס ער האט געגעסען אָהן אפעטיט, און הערשעלע האט דערצו אפילו זיך נישט צוגעריהרט.

אפשר־זשע האט זיך הערשעלען נישט געשיקט עפיס אין דער גמרא דאָרט און דער מה זיינער האט געארבייט, וויא איינצוביסען א הארב תוספות'ל, צופאלען אויף רש"י'ס א בעוואָהרעניש, געפינען „דעם רעכטען קוועטש" און אויפטאָהן שפיצעכדיג מיט א געדראנג? — נאך א מאָל טאקי ניין! אדרבה, פערקעהרט, אין דער גמרא איז איהם היינט אויסגעקומען משונה ווילד גלאט: אי רש"י איז חלילה נישט משונע, אי תוספות קשיא בלייבט טאקי א קשיא — ביידע זיינען גערעכט.

מילא וואס־זשע פאָרט איז היינט מיט הערשעלען אזוינס דיא מעשה.

אָווא, א מעשה! איהם לאָזט נישט שלאָפען — ביילע!

„אי, רבונו של עולם, ביילע! געוואלד, טאטוניא, וואו איז ביילע?" — אָט דיא דאָזיגע עטליכע ווערטער פיקען הערשעלען אין קאָפּ. ארום זייא דרעהען זיך אלע זיינע געדאנקען און האפען זיך א מאל ארויס מיט א ביטערען קרעכץ טיעף פונ'ם הארץ. שוין א גאנץ היבשע צייט איז דרינען, זינט הערשעלע האט זיך צעשיידט מיט ביילע'ן דאָרט אויף דער זאָרגבאנק, אין דער האָפנונג, אז אָט־אָט שטעלט זיא זיך אויפ'ן אָרט, וואָהין מען האט זיא געפיהרט, באלד זעהען זייא זיך ווידער און נעהמען ווייטער אפיר דעם איבערגעריסענעם שמיעס ווענען איטליכס פיטצעלע בעזונדער אין דער היים. אונזער עלענטער, פארוואָגעלטער הערשעלע האט זאָט אָנריידען זיך נישט געקענט בייא דעם ערשטען בעגעגעניש מיט א שכן'ס א מיידעל, כמעט אין אייגענע, א היימישע פון קינוויים־אויף. זיא אין־גאנצען האט געשמעקט עפיס פריש מיט היים, מיט קאבצאנסק — פון איהרע אויגען האבען ארויסגעלויכטען, זיך געלאָזט זעהען פיעל ליעבע זאכען אין דיא פריהערדיגע יאָהרען, אכסדינג, האק און פאק, האט זיך איהם געפיהלט אין איהר שטימע. ער האט אויפגעהאפט איהר איטליכס וואָרט, אויף גערעדט אליין פאר צעהן און ס'איז איהם נאך איבערגעבליבען גענוג רייד אויף שפעטער — און פלוצלים אזא וועהטיג, אזא אויסהאפעניש... נישטאָ ביילע, וויא אין וואסער אריינגעפאלען, ביילע!

דיא ערשטע צייט האט הערשעלע זיך געטרייסט אלץ מיט דער האָפנונג: אָט אין־גיכען וועט זיא זיך מסתמא ווייזען. וואס דען? אפשר איז זיא דאָרט שטארק פארנומען אויפ'ן נייעם אָרט, לאָז זיא נאָר אביסעל זיך ארומקוקען, קומט זיא זיכער באלד צו רייזען, זיא האט דאך איבערגעלאָזט אויף דער אכסניא איהרע

זאכען. — אז אקענען א חודש צייט אָבער איז זיא אוועק און זיא איז אלץ נישמאָ, האט איהם שוין אָנגעהויבען גוט צו ארען, אצינד האט איהם אָנגעהויבען בעשיינפערליך צו אינטערעסירען ביילע. נישט וויל זיא איז א היימישע, ערשט פון דאס זייניגע דאָרט אין דער היים, נאָר זיא טאקי, זיא, ביילע אליין — וויל אויף איהר נעביך איז א ביטער רחמנות, ווער ווייסט, וואס מיט איהר נעבעך איז אזוינס געשעהען? דאס געפיהל פון רחמנות האט ביי איהם געוואקסען פון איין אנדער געפיהל, א פארבאָרגענס, עפּיס גאר אָהן א נאָמען — א מין ציהעניש אזוינס, נאך פון קינדווייס אָן, טיף אינעווייניג אין דער נשמה. דאס מין ציהעניש ווידער האט אָנגעהויבען שטארקער זיך לאָזען פיהלען, בעקומען שוין עפּעס א נאָמען דורכדעם טאקי, וואס דאס רחמנות איז אלץ מעהר און מעהר געוואקסען. דיא ביידע דאָזיגע געפיהלען האבען געשפּראָצט, געוואקסען און זיך דערנעהרט איינס פונ׳ם אנדערען, דערצו איז אויך געווען נאך א צונאָב, נאר א וויכטיגע זאך. עס האט זיך דערוויזען הערשרלען גאנץ קלאָהר דאס גרויסע אומגליק, אין וועלכען ער איז געשטאנען. שניאור־וואָלף וואָלט איהם זיכער אין געוואנט אריינגעשטעקט ווען עס זאָל זיך נישט געווען אונטערדרוקען פּכוצלים ביילע. איין גאָט אליין האט זיא אונטערגעשיקט, פונקט אין דער רעכטער צייט, איהם פון יודישע הענד מציל זיין. און וויא פיעל דאנק איז ער איהר שולדיג פאר אזא גרויסע טובה! ער בעדארף דאָך, וויא מען זאָגט, דיא פיס איהר וואשען און דיא וואסער טרינקען, וואס אָבער לאָזט זיך אויס? זיא איהם האט געראטעוועט און ער זיא — בעגראָבען, דורך דעם אוועקגאנג זייערס פון דער אכסניא צו דער זאָרגבאנק, איז ער פונ׳ם אומגליק ארויס, און זיא אריין. אוי, דער גוטער מלאך איז פארשווינדען, גאָט ווייסט וואָהין! ס׳איז א רחמנות, עס רייסט, רייסט דאס הארץ!... דאס אלסדינג אין איינעם האט אויף הערשעלען שטארק געווירקט, ארויסגערופען אין איהם אזעלכע געדאנקען, אזעלכע הייסע קלאָהרע געפיהלען, וואס זייגען פאר איהם געווען פריהער גאך טונקעל, במעט א סוד. בייקע׳ס געשטאלט איז ארויסגעטרעטען אלץ העלער, העלער, געשוועבט פאר זיינע אויגען, איהם געבריהט, גענאָגט, געצווינגען ביי דער נשמה. עס האט איהם עפּיס גלאט אזוי, נישט ווילענדיג זיך געטראכט, שטילערהייט א מאָל געוויינט, געוואָרען עפּיס גוט, ווייך וויא א טייג, זיך געלאָזט פון זיינע געדאנקען טראָגען, וויא א געוויקעלט קינד, און זיך פארטראָגען, פארפליהען א שרעק וואָהין!.... ביילע איז איהם פון זינען נישט ארויס און ער האט זיך קיין עצה נישט געקענט געבען, וויא ארום ווערט מען וועגען איהר עפּיס געוואויר. — געהען זוכען, פרעגען? וויא געשיקט זיך עס, א בחור׳ל פרעגט זיך אויף

א מיידעל! און נאך ווער? ער, הערשעלע! אז ביים דערמאָהנען נאָר איהר נאָמען קומט איהם דיא פאַרב אין פנים, איהם דאַכט זיך א שרעק! לייט קענען זעהר גרינג חלילה זיך אָנשטויסען, וואס איהם ליגט אזוינס אין זינען, וואס פאַר א שיין בחור׳ל, אוי, ער איז — און דענסטמאָל איז ער אויסגעשטעלט, פאַרפאַלען פון ביידע וועלטען אויף אייביג. א קאַטאָוועס עפּים אזא מעשה, אזוינס גאר צו טראַכטען!... וואו האט מען עס בייא יודען געהערט? געגוג איז דאָך דער ניהגם איין אָפּקומענעש פאר אזוינע זינד, נאָר פיעל ערגער נאך איז אין יודישע מיילער אריינצופאַלען. דאס איינציגע טרייסט זיינע איז נאך געווען, טאָמער איז ביילע צוריק א היים אוועקגעפאָהרען. אי דיא זאַכען, זיא האט דאָך דאָ איבערגעלאָזט איהר קלימיקעל? מילא, האט זיא פערגעסען, א קשיא אויף א מעשה וואס קען זיך מאַכען! אונזער הערשעלע איז שטארק פון פנים אראָפּ. ער האט געזאָרגט, געליטען, נאָר געשטיקט דיא וועהטיגען אינוועניג אין זיך און אלץ געווארט אויף א ידיעה וועגען ביילע׳ן פון דער היים — ביז ער האט זיך לסוף דערווארט און דיא ידיעה טאַקי בעקומען.

„יא זוהנוניאָ — אזוי שרייבט איהם דיא מאַמע אין איהר׳ס א בריוועל — עיקר שכחתי, האב סאַנצעלאָמעס, מיך אזוי פיעל דאָ פאַררעדט און פארגעסען דערווייל מכח בן־ציון־צביה׳ס מיידעל, דורך וועלכער איך האב דיר געשיקט א פּאָר אונטערגענעהטע זאָקען, א קאַפּאָטקעלע מיט א אויסגעלאַטעט העמד, טראָג געזונט ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר, ציפּע סאָסיע, זאָל געזונט זיין, האט פון איהרע פיס דיא זאָקען אראָפּגענומען און דיר געשיקט. השי״ת זאָל רחמנות האבען איהר צושיקען דעם בעשעהרטען. שוין ציים. זיא איז נעביך אויסגעטריקענט, געל און גרין אויף מיר קוקענדיג, אויף מיינע פינסטערע ביטערע צרות. דיא אויגען מיינע דיענען מיר נישט, פאַר קיין יודען געדאַכט, פונ׳ם פעדערען־פּליקען. אוי וועה איז מיר, וויסטע אלמנה! מילא וואס האב איך דאָ געוואָלט, הא, וואס! — יא, מכח דעם מיידעל. קאַרג אייגענע צרות, איז נאך דאָ, וויא זאָגט מען עפּיס, א צוגאָב פרעמדע אויך. בן־ציון־צביה׳ס מיין איך. ער איז נעביך אלט, קראַנק, א צובראָ־ כענער שאַרבען, האט נישט קיין פּרנסה. אזא קבצנות, וויא אין קאַבצאַנסק היינט, געדיינקען אלטע קאַבצאַנסקער קבצנים נים. אז דיא נשמה האלט זיך איז ריינע נסים, נאָר זכות אָבות טאַקי, אָח־חאָ־חאָ! און דאָ האט זיין ליעבער נאָמען, בעה־ היט זאָל מען ווערען, איהם געשטראָפט מיט א נייא מין שטראָף — פונ׳ם מיידיל איז ביז אויף היינטיגען טאָג קיין איינגעטונקטע פּען, קיין גרוס נישטאָ. ער האלט עס נעביך נישט אויס. — טאָמיר, זוהנוניאָ, זעהסט־דוא זיא, אָדער ווייסט עפּיס

פון איהר, שרייב! ועסט זיך קויפען דאס אייבינע לעבען״....

א כזית חריין ווען הערשעלע זאָל געווען מיט א מאָל אויפעסען וואָלט איהם נישט געווען אזוי ביטער, נישט אזוי פארנאגנגען אין נאָז, אין דיא אויגען וויא פון דער מאמעס דאָזיגע לעצטע ווערטער. אז ער האט זיך געהאלטען אויף דיא פיס און נישט געפאלען, האט ער עס געהאט צו פארדאנקען נאָר דעם שטענדער, בייא וועלכען ער איז, אין קלייזיל דאָרט אין א ווינקעל געשטאנען אָנגעשפארט איבער דער אָפענער גמרא ביצה. דעם גאנצען טאָג איז ער ארומגעגאנגען אָהן א קאָפ און אז ער איז געקומען „נעכטיגען״ האט שוין רפאל'ס בעטיל אין אלקעריך גע־סקריפעט. — האט באלד טאקי זיך געטאָהן א וואָרף אויפ'ן געלעגער, זיך גענומען טראכטען, זיפצען, קרעכצען געשמאק ווענען ביילע'ן — און דער טאפטשאן האט צונעשפיעלט, אונטערגעהאלטען געשמאק דאס ריק־בעט אויף זיין שטיינער.

מילא הערשעלע האט זיך געוואָרפען אויפ'ן טאפטשאן איז רעכט, ס'איז דאָ א תירוץ — ביילע, אָבער רפאל! וואס בעטיים זיין ווארפען זיך? דאס קול פון דעם ריק־בעט וואס לאָזט מיך אזוינס הערען?

אוי, עס לאָזט מיך הערען א מעשה! ס'איז כדאי זיא צו בעשרייבען.

וויא דיא וועלט איז בעקאנט, איז לייבצע דער רויטער אין גלופסק א יוד א נגיד, א לייטישער מענש: מיט א בלייך פנים, א לאַנגע נאָז און א קליין בערדיל — איינגאנצען מיט דעם יודישען חן. ער איז איינער פון יענע לייט, וואס קוואָקען אויף פיינע־בריות, ארייגצוטרעטען אין דער גוטער כנופיא. וואס נימט פון זיך ארויס פאר דעם פאָלק אלערלייא נבאים, פיהרער, קאָבלעפעל, טהוערס, מאכערס, טענצערס, נאך און נאך אזעלכע נימצליכע פיינע פארשוינען, צו פארזאָרגען אונז, אָרעמינקע יודישע קינדער. געוועהנטליך זיינען זייא דימענטינע מענשען, וואס נעהמען בייא יענעם ארויס דיא נשמה מיט נוטען; זייא זיינען, דאכט־זיך, נאר אָהן א גאל און האבען א פולע נאָז מיט פליי; כבוד איז בייא זייא גאר נישט — נאָר יענעמס, אליין פאר זיך האבען זייא עס שטארק ליעב. בייא זייא איז געלט שמעלט — אָבער נאָר פרעמדס, מיין איינענער גראָשען זעהר טהייער; נדבות — מהיכא־תיתא, א גרויסע מצוה, נאָר געבען זאָל יענער; זיפצען, קרעכצען אויפ'ן כלל ישראל, אָך, אויף וואס דיא וועלט שטעהט, נאָר קאָסטען זאָל עס נישט קיין פרוטה; יודישקייט איז זעהר טהייער, נאָר א מינדסט אינטערעסיל איז נאך

טהייערער. — לייבצע דער רויטער שניידט זיך אויף א פיינע בריה און לעבעט שטארק אריינצוטרעטען מיט א פוס צווישען דיא גרויסע.

בעפאלען מיט קינדער איז לייבצע נישט געוועזען, ער האט געהאט נאר צוויא טעכטער, יונגע בתולות, דיא עלטערע, א בילד־שיינע, איין איידעלע — חנצה און דיא יונגערע, א דיקע, א ציטערדינע — באבקע. יענטעל, לייבצעס ווייב, פיהרט א גוט לעבען, איז א בעל־הבית'טע, קלינגט תמיד מיט א גאנצען בונד שליסעליך און האט אונטער דעם מאן, וויא מען שמועסט, א שיין קניפעל, עסט, שלאפט, טהוט זיך וואויל, איז אהן עין־הרע פעט, בעלייבט — און פון דעסטוועגען האפט זיך איהר עפטערס פונ'ם מויל ארויס א זיפץ, א קרעכץ, זיא קלאגט זיך, אין א שמועס מיט בעקאנטע, קלאפט זיך אלץ אין הארצען, אז אט דא, דא האט זיא א וואונד, שאקעלט מיט דעם קאפ, פארגלאצט דיא אייגעליך, אלץ טענות צום רבונו של עולם: אוי א זוהן, א קדיש! זיא האט שוין איבערגעטאהן אלע מיטעל, געפריפט אלסדינגג, נאר אומזיסט דיא מיה — נישטא קיין זוהן!

— אז איך אליין, איז דער שטיינער איהרער געוועזען צו זאגען, אז איך אליין געביך בין אזוי געשטראפט, אזוי אומגליקליך, לאמיך־זשע האטש נחת האבען פון דיא טעכטער, זוכה זיין בייא דעם וואס לעבט אייבינג, טאטע־פאטער, אין גיבען זייא אונטער דער חופה פיהרען און דערלעבען פון זייא יונגליך אייניקליך.

דעריבער קוים איז חנצה אלט געוואָרען פערצעהן יאהר, האט יענטעלען זיך שטארק פארגלוסט א חתן פאר איהר — עפיס אזא מין פארגלוסטען זיך נאך מעהר וויא דער שטיינער איז פון אלע אנדערע טאטעס, וואס דער ענין פון קינדער חתונה צו מאכען, גלאט פאר זיך אליין, איז נאר טאקי א ברענענדינער יצר־הרע עפיס בייא זייא... יעטיל האט געברענט, געארבייט אויף אלע כלים, געדולט דעם מאן א קאפ טאג וויא נאכט: גוואלד א חתן, א שידוך פאר דער טאכטער! נאר לייבצע האט זיך נישט אזוי שטארק געהיצט, איז געוועזען אין שידוכים א גרויסער איבערקלייבער, איהם האט זיך געגלוסט איין איידעם מיט אלע מעלות: א זיידען קינד, א פרומס מיט א וואויל קעפיל, פון א געהייבענער משפחה, איינגעטונקען אין יחוס, אז נאט און לייט זאלען איהם מקנא זיין. לייבצע האט, וויא א סוחר, נעזוכט אין א שידוך א גוט געשעפט — איינצוהאנדלען אי פאר זיך אי פאר דער טאכטער, עס האט איהם געפאסט צום עסק זיך משדך צו זיין מיט בערען, אייכ־צוקויפען זיך אין דער נאכדענער פאהן, גאלע ציטעס. ער האט געזוכט און ברוך־השם דערטאפט דעם אנטיק — דערטאפט א בענציה מיט איין אויסגעווייקט פנים'ל, א בלייך בחור'ל, א דארס, ערשט בר־מצוה און שוין קאנדידאט אויף

מרידין. הכלל — א תכשיט וויא נעוואונשען. חנצה ווערט למזל א כלה, און צו פונפצעהן יאָהר איין אשת־איש, א פלונית'טע. זיא זיטצט מיט איהרען ביים טאטען אויף קעסט, דאס מאנדעלע איז איין איידעמיל מיט אלע פישטשעווקעס: עס נעהמט זיך מאַנ־טענליך און איין צייט דאווגען, בעלאָדען מיט א טלית־און־תפילין־זאק, גרויס וויא ער, קומט צוריק, קושט דיא מזוזה, זאָגט, אין דער וועלט אריין, גוט מאָרגען! מעהר קיין וואָרט — און עסען — אָפּגעגעסען, נעהמט עס זיך באלד מאסי ווידער אין קלויז לעהרנען און קומט נאך א מאל עסען. אָפּגעגעסען, ווייטער אין קלויז, קומט אויף דער נאכט צוריק, זאָגט, אין דער וועלט אריין, א גוט נאָווענט, עסט אָפּ, און ניכער אין בעט אריין — שלאָפען! עפּיס שמעקט עס טוכלע, גיט זיך־נאך מיט בעל־הבית'ל, נאר א דערקוויקענעש. חנצה איז זיך דערוויל וויא פריהער מאכי חנצה — נאר נישט... נאָר מיט א צונעדעקטען קאָפּ. א שטיקעל פארענדערונג אָבער אין איהר, פון נאך דער חתונה, איז יא דאָ—עפּיס שעהמט זיא זיך. דערזעהט זיא איהם, איהרען, לאָזט זיא אראָפּ דיא אויגען, פאר פרעמדע איז נאך וויא ס'איז, נאָר פאר בעקאנטע ווערט זיא רויט און זוכט וויא אנטרינען צו ווערען, עפּיס איז איהר פריקרע. וואס? — דאס איז שון איהר סוד. דיא בעקאנטע פלעגען צווישען זיך איבערווינקען זיך מיט א שמייבעלע, גלייך וויא נערעדט: מיר פארשטעהען נישקשה, מיר פארשטעהען.... דיא מאמע פלעגט זיא, ביים אנטרינען ווערען, בענלייטען מיט א מילדען בליק און שמעלצענדיג זיך אויף שמייכלען דערבייא און צושאָקלען מיט דעם קאָפּ.

רפאל'ן האבען נראָד דיא נעשעפטען זיינע נעפיהרט בעקאנט צו ווערען מיט לייבצען, קומען צו איהם אין הויז אריין. נאך ביים ערשטען מאָל זעהען רפאל'ן פון דערווייטענס דורך דער אָפענער טהיר אין טאטענס חדר, איז ער חנצה'ן פיר־נעקומען עפּיס משונה נייא — א מענש, נאָר עפּיס איין אנדער מין, איין אנדער ריידען, איין אנדער בענעהמונג, איין אנדער קליידונג, אלסדינג אנדערש, נישט וויא בייא יענע, וואס זיינען איהר צו דיא אויגען נעקומען ביז אהער. זיא האט הינטער־ווייליכס נעוואָרפען איינעליך אויף איהם, אליין נישט צרוויסען וואס זיא וויל, גלאט אזוי, עס נלוסט זיך חאפּען א קוק. זיא האט נעקוקט און אין קאָפּ בייא איהר איז נאך נישט נעווען פארטיג קיין פיטצעל מיינונג איבער איהם. אז דער טאטע האט נאך רפאל'ס אוועקנעהען א מאל געמאכט אין שטוב א שמועס וועגען איהם, נעלויבט איהם אין מאָנ אריין, האט זיא זיך גוט צוגעהערט, נישט צו פארלירען קיין איין וואָרט.

— יא — מאכט לייבצע אויפגעריימט און דאס הימעל פערדרייסט זיך איהם

אויפ'ן קאָפּ — א שיין נעשעפטיל, נאר נישקשהדינ... ער רעדט צו דער זאך, פאר־שטעהט איין עסק, איז דורכנעטריבען קלוג, וויא א רות. א, א קעפּיל! א שאָד נאָר — בעדויערט ער און קלאפּט מיט א פינגער זיך אויפ'ן שטערן — וואס ער איז אביסעל דאס... וויא הייסט עס בייא זייא דאָרט, צו אלדע שווארצע יאָהר, אויפנעיוורען. נאָר בא, עט... דאך נישט וויא יענע אָרמע בעלי־עבֿרות, דיא היינט מאָדישע. אויך מיר מענשען מישטעהנס נעזאָנט!.... קבצנים! ער, פאר־שטעהט איהר מיך, ער איז א סוחר, ווייסט וויא צו פארדינען א קערביל. אָט וואס!...

דיא דאָזינע שבחים זיינען פונ'ם מאטענס מויל אין דער טאָכטערס אויערען אריין, נאר ניט צרוויסען, וואס ער אליין האט זיך דערמ'ט אָנגעמאכט. זיינט יענער ציים הויבט בייא חנצה'ן אָן צו ארבייטען דער מח. דאָרט אין קאָפּ, וואו ביז אהער איז נעווען רוהיג, שטאָק־טונקעל, האט אָנגעהויבען פּלוצים צו טאָגען — עס האט זיך אויפנעהאַפּט פונ'ם שלאָף דער יונגער שכל, מיט איהם האבען זיך אויך נע־ריהרט נעדאנקען און זיך נענומען צום עסק: אלסדינג צו בעטראכטען, צו פרעגען, וואס בעטייט דאס, וואס בעטייט יענעס? עס ווערט אפירנענומען רפאל, חנצה'ס נעדאנקען דרעהען זיך ארום איהם, בעקוקען זיין פּנים, זיין נעשטאלט, אלסדינג, וויא ער שטעהט און נעהט. עס שטעלט זיך פיר אויך צונלייך בנציה, מישטעהנס נעזאָגט, אזוי וויא ער איז, מיט דעם פּניציל, מיט דיא צנאָטקעלעך און אלע זיינע נייננ. פארקרימענדיג זיך קעהרען איהרע נעדאנקען זיך באלד אום פון איהם ווידער צו רפאל'ן. יא, ער איז מאקי שיין, דער מאַמע האט רעכט.... ער איז בעסער, קלינער, קיין פארגלייך! פונ'ם קאָפּ רופט זיך עס אָפּ אין הארצען. עס טהוען זיך א נעהם נעפיהלען, עפּיס צופּט עס צופּט, מאָנטעט בייא דער נשמה. דאס הארץ נים אָנצוהערעניש — און חנצה'ן פארווילט זיך איהם נאך א מאָל זעהען. אוי, חאָטש נאָר א ווילע א קוק טאָהן אויף איהם. נאָר אָנשטאָט איהם קומט וויא נעוועהנטליך אלע טאָג איהרער, מישטעהנס־נעזאָנט, מיט זיין קושען דיא סווזה און מיט זיין שיינעם נוט־מאָרגען! זיא לאָזט אראָפּ, בייא זיין ארייננקומען, דיא אוינען, נאָר דרינען לינט נישט מעהר קוין שעהמען זיך, דאס וואס פריהער, ניין! דאס איז שוין נאר עפּיס אנדערש — עס קומט איהר אויס עפּיס פע, עס שלאָנט צום הארצען... זיא ווערט מיט זיך נישט צופריעדען, האלט עס פון איהר זיים פאר א גרויס אומרעכט, סטייטש, א קענען א מאן! וויא קומט עס צו א יודישע טאָכטער? זיא טהוט זיך אָן א כח דיא זינד צו פארגלעטען—דוקא טאָהן אויף איהם א בליק, ווייזען א פריינדליכע מינע. קוים אָבער פועל'ט זיא עס בייא

זיך, אין דער רגע מאקי קומט איהר, מעשה שטן, אויפ'ן געדאנק, וויא אויף צו להכהעיס, ער. חנצה איז עפּיס מיט זיך אליין צודרעהט, נישט רעכט צו פאר־שטעהען, וואס איז איהר אזוינס געשעהען? זיא זוכט זיך אויס ארבייט, בכדי דעם קאָפּ זיך צו פארשלאָגען, מישט זיך אין דעם בעל־הבתיש'קייט, חאפּט זיך צו אזעלכע מלאכות, וואס זיא האט נאר קיינמאל נישט געטאָהן, דיא מאמע קוועלט נאר אָנקוקענדיג, שמעלצט זיך פאר גרויס פרייד און נים איהר אונטער חשק: אזוי, טאָכטער, אזוי, לעהרען זיך זיין א בעל־הבית'טע, מיט דיינעם ביז הונדערט און צוואנציג יאָהר!

זיא שטעהט זיך איינמאל אליין אין שטוב פריה־מאָרגענס, אָנגעטאָהן א דינס, א שניי־וויים קאָפּטעלע מיט א געשטיקט קרעקענדיל, פעסט געשפילעט ארום א קלאָהר וויא פון עלפענביין אויסגעטאָקט העלזעלע, דאס יונג פנים'ל מלא־חן, בלוט און מילך, א מיילכין נאָר צום מאָהלען, שווארצליכע־ברענענדיגע אויגען, אויפ'ן קאָפּ א זיידען טיכיל, ארויסגערוקט אביסעל און עס קוקען ארויס בגנבה האָר. קיינער אין שטוב, חוץ איהר, איז נישטאָ. זיא איז בעשעפטינט מיט איבער־ווישען גלעזער, אוים וועלכע מען האט געטרונקען טהע. פּלוצלים עפענט זיך דיא טהיר און עס קומט אריין — ער, רפאל. ער ווטעט זיך מיט איהר בנעימות'דיג אויף דעם נייעם שנים און פרעגט זיא אויפ'ן פאָטער. זיא ווערט עפּיס צו מישט, רוקט נעשווינד אראָפּ דאס טיכיל און שווייגט. איהם נים עס עפּיס א נעהם, ער זעהט פאר זיך א שיינהייט, נאך נאר א קינד — און שוין מיט א צונעדעקטען קאָפּ! ער קוקט א ווייל‏ע אויף אָהן ווערטער און איז פארגאפּט. באלד אָבער געפינט ער זיך ווידער און פרעגט, אויב דער טאטע וועט באלד קומען. זיא טראכט ענטפערען ניין, נאָר נישט ווילענדיג חאפּט זיך איהר פונ'ם מויל ארויס „יא" און בעט איהם זיטצען, וואונדערט זיך דערנאָך אליין דערויף, וואס זיא האט דאָ געטאָהן, נאָר פארפאלען. אויך דיא איינענע מעשה מאקי מיט איהם, איידער זיך רעכט צו בע־דיינקען זיטצט ער שוין אראָפּגעלאָזט דיא נאָז. וויא דער גוטער יאָהר וואָלט איהם גענומען און אנידערגעזעצט אויפ'ן ביינקיל. אין קאָפּ פיקט עס איהם אלץ אין איין פיקעניש: קום, קום, ברודער, זייא נישט קיין לעקיש! און דאס הארץ אָבער דערלאָזט איהם נישט, אלץ: זיטץ, זיטץ, נישקשה! דיא האנד דערווייל נעהט פון זיך אליין — נעהמט און דרעהט א פּאפּיראָס. חנצה איז נערען חאָטש מיט וואס ס'איז צו דיענען און טראָגט אונטער א פּעקיל שוועבעליך. רפאל דאנקט, זוכט אוים עפּיס א געשפרעך, תחלת נעהט עס שווערליך, קורץ, איבער־געהאקט, עס קלעפּט זיך נישט. ער — איין מאָל א פרעגע, ווייטער א פרעגע, גלאט אזוי פון דער

חעלער הויט, און זיא אלץ: יא, ניין, א שאָקעל מיט'ן קאָפּ, נאָר דערנאָך שפּינט זיך דאס געשפּרעך שוין גרינגער, לייכטער. מען רעדט איבער דעם גלופּסקען עולם, איבער גלופּסקער „אריסטאָקראַטצען" — מיני יודעליך אזעלכע, אויפגעיורענע הויזען־בלאָזען. חנצה אינטערעסירט זיך צו וויסען אויב ער איז אויך פון דער קאָמפּאניע און אז ער האט געמאכט מיט'ן קאָפּ, זיך שטארק פארקרימענדיג, וואס האט געהייסען ערגער נאך וויא זייא געשאָלטען אין טאטען אריין, איז זיא עפּיס לעבעדיגער געוואָרען.

— דער טאטע מיינער — זאָגט זיא — האט זייא נישט ליעב, אָנקוקען קען ער דיא דאָזיגע לייט נישט.

— א א, דער טאטע! — מאכט רפאל און דרעהט מיט דער נאָז, וויא עס האט איהם נישט געשמעקט — זיין נישט קענען אָנקוקען איז עפּעס אנדערש.

פון דעם דאָזיגען געשפּרעך איז מען איבער געגאנגען דארויף, וואס רענסטעמאָל האט עס געהייסען גזרות, דיא גזרה פון שקאָלעס און דעסגלייכען, רפאל האט געמאכט א ריידע דערפון מיט א מין — אריינוואָרפען אין חנצה'ן א פונק, און זיך גענומען בעווייזען, אז דיא גזרות זיינען גאר קיין גזרות נישט. אין מיטען דעם שמועס עפענט זיך דיא טהיר, עס ווייזט זיך א גרויסער טלית־און־תפילין־זאק פון א בן־פּקועה פעלכען, ארומגעליאמעוועט מיט בלויע קרייקעס, אויף וועלכע ס'איז אויסגענעהט עפּיס ווייסע צייכענס און ציפערס פונ'ם יאָהר. א הענטיל, נים א שמיר דיא מזוזה, עס הערט זיך א קוש — און אין שטוב רוקט זיך אריין מיט א משונה ווילדען גוט־מאָרגען א קליין יונגערמאנטשיקיל, א דארס, א בלייכס אין א לאנגער לאסטיקענער קאפּאָטע מיט א ים־שוימען שטעקעלע אין דער האנד. בנציה ווארפט א בליק אויף חנצה'ן, אויף רפאלן, ווערט רויט וויא איין אינדיק און לויפט דורך מיט דיא פיסעלעך געשווינד, שטארק אויפגעבראכט צו זיך אין חדר'יל אריין. אין דעם בייזען בליק זיינעם איז נישט געלעגען דאס וואס מען רופט עס „פּפעפערזיכטיג", חלילה! וויא קומט עס צו איהם? פרעגנט איהם בחרם אזוינס נאר צו טראכטען, חלומ'ען אפילו וואָלט זיך איהם נישט געקענט אזעלכעס... נאָר וואס דען? איהם האט אונטערגעטראָגען גלאט אזוי, נאר אָהן אלע חכמות, דאס שמועסען איהרס מיט א מאנסביל, איהר זיצען מיט איהם אָהן א שומר, דאס אליין איז איין עבירה, ס'איז דאָך דאָ בפירוש א דין — מען טאָר נים... פונקט אזוי וואָלט איהם אויך געארט א פליישיג טעפּיל ביים פייער לעבין א מילכדינס, ס'איז נישט רעכט, נאך איידער נאר עס קען ווערען א שאלה...

חנצה איז געבליבען זיטצען וויא אָפּגעבריהט, אין איהר איז פאַרגעגאַנגען אזעלכס, פון וואס זיא האט אין איהר לעבען נאך ניט געוואוסט — א גאנצער קנויל פון פארמישטע געפיהלען. דאָ — פיהלט זיא א בושה, גלאט „מאן“ אליין איז עפּיס פריקרע, עס בעדארף זיין בסוד, נישט ארויסווייזען עס פאר לייט; דאָ—איז איהר נישט ניחא דאס שלימזל איחרס, דאס אריינקומען זיינס, זיין געשטאלט אלץ מיט־איינאנדער, מישטעהנס־געזאנט, וואס דיינקט וועגען איהם רפאל? פע, וויא קומט דער, איהרער, צו דעם! דאָ—איז זיא בייז אויף זיך אליין וואס געהער זיא זיך אָן אָט מיט דעם? לאָז ער זיך דיינקען וואס ער וויל, אלץ איינס; דאָ פיהלט זיא זיך בעליידיגט פאר דעם מאַן, פארוואס זאָל יענער דיינקען פון איהם שלעכט, ער איז דאָך פאַרט איהרער. עס פאַרדריסט זיא צרוואס האט זיא דאָ איהם פאר־האַלטען, א פרעמדע מענשען, וואס וויל זיא, וואס פאַרלאַנגט זיא! און דאָ — פיהלט זיא וויא עס ציהט איהר עפּיס דאס האַרץ, עס ציהט, ציהט א שרעק! — ס׳איז אינוועניג אין איהר א קאָכעניש, א פּלאָנטעניש, זיא מינעט זיך, דיא פאַרב שטעהט איהר אין פּנים און זיא איז וואונדער שיין, שעהנער נאך וויא פריהער. רפאל פאַרשטעהט איהר לאַגע, פיהלט אז איצט וואָלט גלייך געווען זיא לאָזען צורות. ער רייסט זיך, רייסט זיך אוועק געהן, נאָר אומזיסט — ער קען פון איהר דיא אויגען נישט אָפּרייסען. ביידע שווייגען, זיטצען וויא אויף שפּילקעס. באלד אָבער קומט אָן לייבצע און נעהמט אוועק רפאל׳ן צו זיך אין חדר שמועסין עסק.

שלמה ר׳ חיים׳ס

א בילד פון יודישען לעבען אין דער ליטא.

שלמה ר׳ חיים׳ס

(א בילד פון אידישען לעבען אין דער ליטא)

— פון —

מענדעלי מוכר־ספרים.

1.

א צעהן וויערסטליך פונ׳ם שטעדטיל ק... אין דער ליטא ערגיץ, געפינט זיך א מין קליין דערפיל עפיס, ארומגעריינגעלט מיט גרויסע וועלדער, צווישען וועלכע עס פלייצט א היבשער, א שיינער טייך, וואס לעבין איהם שטעהט א מיהל, און דעריבער הייסט דאס דערפיל מליניצא. אויף איין זייט טייך קוקען ארויס פון צווישען גרינוואַרג און ביימער א דרייא קליינע הייזליך פאר דרייא פויערישע פאַ־מיליעס, דיא איינציגע איינוואוינער דאָרט. און אויף דער אנדערער זייט טייך שטעהט הארט לעבין וואלד איין־איינציגע שטוב פון קאַלעבדינע ברעווגעס מיט קליינע פענסטער און א הויכען, אלטען דאַך. דאָרט זיטצט חנא מליניצער מיט זיין הויזגעזינד, דער ארענדאר פון דער מיהל, וואס דיא חזקה אויף דער ארענדע געהט איבער אין זיין משפחה פון טאַטעס צו קינדער. אין גאַנצען זעהט מליניצא אויס וויא א נעסט, וואס ליגט פערבאָרגען אין א ווינקעל, אָפגעריסען פון דער וועלט, ווייט פון מענשען און פונ׳ם טראקט, נאָר קליינע־שמאַלע וועגליך שלענגלען זיך דורך דעם וואלד דורך מאָהלען און בערגליך און פיהרען צו דערפער, וואס ליגען צוזייעט ארום און ארום. און ווען מענשען זיינען דאָ זעלטען, עס רעש׳ט נישט. עס קאָכט נישט וויא אין שטעדט, דערפאר שוויבעלט און גריבעלט דאָ אין דיא וועלדער, אין דיא זומפפען און פעלדער אלערלייא בעשעפעניש, חיות און עופות; דערפאר לאָזט זיך דאָ הערען אלערלייא קולות: א געזאַנג פון פייגעל,

א קראקען א קוואַקען, א שמוצערען א גרילצען זומער, א וואיען א היילען פון הונגעריגע וועלף ווינטער, און א מאל א ברומען פון א פערבלאָנדזימען בער אויף — און אין דעם דאָזיגען קאָנצערט פערטראַגט זיך א רווישען פונ'ם וואסער ביי'ם אראָפּפאַלען אויף דיא רעדער, א קלאפּען, א מאָהלען פון דער מיהל.

ס'איז אחרון של פסח — א שיינער, א ווארמער וועסנע־טאָג. דיא גילדענע זון האט ביי'ם אויפגעהן צעריסען, צעטריבען דיא גרויע וואָלקענס אין דער קופּט און מיט איהר ליכטיג פנים אראָפּגעקוקט פונ'ם בלויען הימעל מילד פריינדליך אויף דער ערד. גאָטס בעשעפעניש, אלע פון גרויס ביז קליין, האבען אויפחאפּענדיג זיך פונ'ם לאנגען ווינטער־שלאָף לעבעדיג פרעהליך, זיך גענומען איטליכער צו זיין זאך. פריש־גרעלע בלומען שטעקען ארויס דיא קעפּליך פון צווישען יונגע־גרינע גראָז, קוקען ארויס און מאכען חן. ווערבעס ביי'ם טייך חאפּען זיך אָנטאָהן זייער נייר־גרינע זופּיצע, שפּיגלענדיג זיך אין דעם וואסער ריין קלאָהר וויא זילבער. פון דיא ווייטע ווארמע לענדער, דאָרט אין דער פרעמד, קומען עופות טשאַטעסוויים צוריק אהער אין זייער רוה אריין. ווילדע גענז פליסקען זיך ערגיץ צווישען וויספּעס דאָ אין טייך. ווילדע קאטשקעס דרעהען זיך ארום דעם טשערעט, ארויס, אריין מיט א נעהילך, א נעשווישטש. שוועלבעליך פלאטערן, שוועבען אהין, אהער אין דער לופט, שטארק פערטראָגען אין דעם בויען, פעררריכטען נייע און אלטע נעסטער. ברוך־הבאָ! דאס אלטע בעקאנטע פּאָר־פּאָלק בושעלס איז אויך למזל דאָ אין א גוטער שעה. זיא, דיא בושעליכע, שטעהט אויף איין פוס, דאס קעפּיל אין דער זייט, שטעהט בעטראכט איהר אלטע נעסט אויבען אויף א שפּיטץ בוים, און ער אויף דיא לאנגע שטעלצען שפּאצירט זיך האפערדיג אויף דעם זומפּף דאָרט, צו־קוקענדיג זיך צו א קאַליזשע, וואו עס שפּרינגען, קוואקען זשאבעס, און פלוצים פּיק־פּיק, א חאַפּ אין דעם רויטען ווייטען פּיסק אריין... ס'איז א לעבען, א פרייד, א פליהעניש, א זזשעניש, א נעזינגערייא, א נעשווישטשערייא אומיטום.

ס'איז יום־טוב, ס'איז וועסנע־צייט!....

דאס גאנצע הויזגעזינד דעם ארענדארס איז אצינד אין דרויסען. חנאָ זיטצט צעשפּילעט אויף דער באנק לעבין דער שטוב, קוקט אויף גאָט'ס שיין וועלטיל און געהניצט... ער האט, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, באלד נאך מיטאג גע־חאפּט א דרעמיל. דיא עלטערע קינדער ארום איהם שטעהען און שמועסען תוך־זאכען: ווענען א גרעבליע, וואס עס האט ערגיץ נישט ווייט פון דאנען אָפּגע־ריסען; ווענען דעם פאָהרען אהין אין שטעדטיל מאָרגען פריה, איינצוקויפען דאָרט

פאר דעם פריץ און אויף פאר זיך נייטינע זאכען; ווענען דער שקאפע, א זקנה פון א יאָהר דרייסיג, בלינדליך אביסיל, וואס ליגט, מחילה צעלייגט אויפ'ן גרינעם גראָז אקענען, קויקעלט זיך און גלייכט זיך אויס די אלטע קראנקע ביינער, וכדומה נאך אזעלכע וויכטיגע זאכען אין דעם בעל־הבתישקייט. די יונגערע לויפען ארום פרייא און זיינען שטארק בעשעפטיגט: א טייל שטעהען אויפ'ן בריקעל לעבין דער מיהל, קוקען וויא דאס וואסער לויפט דורך די אָפענע זאסטאווקעס, פאלט אין איין גוס, וויא איין שטיק גלאָז, אראָפּ טיף אונטען מיט אימפעט, מיט גערויש און צעשפּריגנט אין טויזענטער קליינע שפּריטצליך, שפּילענדיג אקענען דער זון אין אלערלייא קאָהלירען, וויא בריליאנטען. ווידער א טהייל שטעלען־אונטער שיסעליך לעבין בערעזענע ביימער, פון וועלכע עס רינט, דורך א געמאכט שפּעלטיל אין זייא, א געשמאקער, קלאָהרער זאפט. אלע זיינען פרעהליך, זעהען אויס יום־טוב'דיג. צוציק, דער הונד, א דיקבייכיגער מיט קורצע פיס און שווארצע פלעקען אויף דער שמוטציג־ווייסער פעל, איהם פרייעט זיך אויך דאס הארץ, פיהלט אויך, אז היינט איז יום־טוב. ער האט היינט נישקשה געהאפּט שיריים אונטער דעם טיש, אָפּגע־לעקט א ביין. ער פעררייסט דעם ווידעל, טאנצט, שפּרינגט משוגענערוויס אהער, אהין, אונטערפּישטשענדיג עפּיס אויף א מין משונה הינטיש קול.

אויף א פריי־גרינעם פּלאַטץ אין וואלד היגטער דער שטוב, זיצט אויף א שטיק קלאָטץ פון א גרויסער אומגעפאלענער סאָסנע חנאַ־מלינעצערס ווייב, א שעהנע בעטאגטע יודענע, אינאיינעם מיט איהר טאָכטער, א ווייביל פון עטליכע און צוואנציג יאָהר. אקענען אויפ'ן גראָז זיטצען אָנגעלעהנט צווייא קינדער איהרע— א מיידיל, א שיינהייט, א בלאָנדינקע מיט געקרויזטע לאָקען פון א יאָהר פינפצעהן, און א יונגעל אויף א פּאָר יאָהר יונגער פון איהר. ס'איז עפּיס גאר ניט דאס פּנים, דאס אויסזעהען בייא די דאָזיגע דאָ וויא בייא יענע דאָרט פאר דער שטוב. יענע און די זיינען עפּיס וויא אנדערע מענשען. יענע זיינען אויפגערייטט, יום־טוב'דיג און די זיינען פערזאָרגט, פעראומערט, זיטצען עפּיס וויא תשעה־באָב צו די קינות. די מאמע און די טאָכטערביידע זעהען אויס שטארק צעטראָגען. ביידע האבען אויפ'ן הארץ זעהר פּיעל און שטיקען זיך מיט א וואָרט, איינע ווארט די אנדערע זאָל אָנהויבען צוריידען.

— נו, לאָה! — האט לסוף נאך א היבשער צייט שווייגען די מאמע גלייך וויא אין דער וועלט אריין א זאָג געטהאָן — האבען מיר שוין, ברוך־השם, דעם יום־טוב אויך איבערגעקומען. נו וואס ווייטער, לאָה?

— ווייטער איז צרות. דיא אלטע צרות. אזוי, אזוי, מארגען פאהר איך מאמע!

— אז דוא ווערסט בלייבען צוגאסט נאך א פאר טעג, לאה, וואס קען עס דיך ארען? — זאגט דיא מאמע און דיא אויגען פערלויפען איהר מיט טרערען.

— איך קען נישט, איך קען נישט! — ענטפערט לאה, א מאך געבענדיג מיט דער האנד.

— זיא קען נישט! — מאכט דיא מאמע בעוואשענדיג זיך מיט טרערען — ס'איז איהר ביטער שווער לעבין דער מאמע!...

— זעהסט דאך, מאמע, אז איך בין צו דיר געקומען.

— געקומען, זאגט זיא ... יא, דוא ביסט געקומען, א שיינעם דאנק דיר. נאר.. . דאס מאמעס הארץ פיהלט — פיהלט, אז דער טאכטער איז שווער. זיא זיצט דא וויא אויף שפילקעס. זיא שווייגט און דיא אויגען איהרע ריידען, איטליבער בליק איז א שטאך, איטליבע מינע איז פול מיט פערדראס, ביטער וויא גאל. געוואלד, איך האלט עס נישט אויס, עס שניידט מיך ביז אין דער זיבעטער ריפ!

— מאמע!...

— וועה איז דער מאמע, וואס האט דיא וויסטע מאמע געקענט מאהן, בעסער מאכען? ס'איז מיר אויסגעקומען האמש ליינען זיך, שונא־ציון און שטארבען, אויסגעהן פאר הונגער, און וואס וואלט געווארען פון דיא ברעקליך קינדער?

— און היינט, וואס וועט היינט פון זייא ווערען? — מאכט לאה, מיט א זיפץ פונ'ם הארצען.

— היינט? וויא דיא מעשה איז, איידיל איז א כלה און דוד'ל...

— איין איבערביינדעל, א בילמע איטליכען אין דיא אויגען... און איידיל, מישטעהנס געזאגט, איז א כלה! ס'איז נאר א וועהטיג צוהערען... איידילע, וואס איז דיר? ! — טהוט זיך לאה א חאפ צו דער שוועסטעריל וואס האט פלוצים זיך א קרום געטהאן און בלייך געווארען וויא דיא וואנד — דיר איז נישט גוט, טהוט וועה? וויימער אין דעם הארצען?...

— נישקשה, לאה, גארנישט. גלאט אזוי זיך א שטאך.

— נעה, נשמה, — רופט זיך אן דיא מאמע — געה אין שטוב אריין און לייג זיך צו. געה, דוד'ל, מיט איהר און דעקט זיא דארט גוט איין מיט מיין שאל.

ביידע קינדער הייבען זיך אויף און נעהען אוועק אומעטיג מיט אראפגע־לאָזטע קעפ.

— שיינע תכליתים! איידיל איז א כלה, יא נ ע ב י ך א כלה, א וויסטע כלה! — זאגט לאָה בעטריבט, שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ — א יונגע רויז, ערשט אנגעהויבען בליהען און שוין פערדארט...

— לאָה, איך האלט עס נישט אויס! א הארץ האב איך פול מיט מכות און דוא שיטסט מיר נאך זאלץ אויף דיא וואונדען. געוואלד וואס בין איך שולדיג, וואס האב איך געקענט טהון? געוואלד רחמנות, האב רחמנות!

— נו, נענוג נענוג, מאמעניו!... קום בעסער זעהן וואו איז ערניץ שלמה. וואָהין ווערט ער עס אזוי אָפּט עפּיס וויא פערפאלען?

— זאָל איך אזוי וויסען בייז. דעם היינטיגען ווינטער, וואס ער איז דאָ ביי מיר, האט ער פערבראכט אין לערנען. פלעגט אויפשטעהען פארטאָג לערנען גמרא פאר זיך, און בייא טאָג — מיט דיא קינדער. דיא מאמע האט נאר אָנגעקוואָלען פון אזא זוהן. דאס הארץ האט מיר זיך געפרעהט קוקענדיג אויף איהם. דיא לעצטע צייט אָבער איז ער עפּיס וויא איבערגעביטען געוואָרען. דיא גמרא אין דער זייט, תמיד פערטראכט, שרייבט, מענטעלט, איך זאָל אזוי וויסען פון צער וואס ער טענטעלט אזוינס. און זינד ס'איז ווארם געוואָרען, עס האט אָנגעהויבען אומיטום צו וואקסען, צו שפּראָצען, בלאנקעט ער זיך שטענדיג איינער אליין אין װאלד ארום. אלץ פערטראַנען, פערפלאָמט. מאָמיר ווייסט־דוא וואס? איין מיטעל וואָלט געווען חתונה מאכען, נאָר ער איז אָבער א פנים, א שליטמזל...

— אין וואס, מאמע, זעהסט־דוא עס ארויס?

— ס'איז א וועהטיג צו זאגען. דרייא כלות איינע נאך דער אנדערער האט מען מיר נערעדט פאר איהם. איך בין געפאָהרען זייא אָנקוקען. און וואס לאָזט זיך אויס? איינע איז א בלינדע אויף איין אויג, דיא צווייטע מיט א צונגפלעטשטער נאָז און דיא דריטע הינקט־צו אויף א פיסיל. דאס מזל זיינס איז שוין א פנים, אזוי... מילא חתונה מאכען — נישט, וואס דען־זשע? ווייטער אין דיא ישיבות אריין, זיטצען און לערנען דאָרט, דערפון וויל ער נישט הערען. לאָז מיך צורות, זאָגט ער, מיט דיינע ישיבות, מיט דיינע תכליתים! נענוג געשווארצט דאס פנים, נענעסען טעג, נענוג נעקוועטשט דיא באנק, געריבען זיך. רייבען זיך ווייטער דאָרט ביז איך וועל מיך אויסרייבען און ווערען א שמאטע — פע! נענוג אויס־געריבענע שמאטעס בייא אונז אָהן מיר אויך... דוא הערסט א לשון אביסיל

פון א בחור, א זיבצעהניעהרינען בחור! — שא, אַט נעהט ער, אַט איז ער אליין! טאַמיר וואָלסט־דוא, וויא א שוועסטער, נעבּריווט מיט איהם א רייד טאָהן, גלאַט אזוי זיך.

א בחור'ל מיט שווארצע נעגרייזעלטע האָר, א הויכען שטערען און ברען־נענדינע אויגען וויזט זיך פונ'ם וואַלד. ער לייענט געהענדיג עפּיס א ביכעל, שטאַרק פערטיפט אזוי, אז ער זעהט נישט וואס ארום איהם.

— הא, וואס איז עפּיס אזוי פערטראַכט שלמה! — מאַכט דיא שוועסטער מיט א שמייכעלע, אָפּשטעלענדיג איהם אויפ'ן וועג.

— א־א, לאָה! — טהוט זיך שלמה א חאַפּ און באלד טאַקי קוקט ער אריין ווייטער אין ביכעל.

— עפּיס בימט־דוא העט־העט דאָרט, נאר נים אויף דעם עולם — זאָגט לאה, ארויפלייגענדיג דיא האַנד איהם אויפ'ן ביכעל — וואס איז, איך בעט דיך ד אָ ר ט אזוינס?

— דאָרט איז נישט וואס דאָ — ענטפערט שלמה, אָנקוקענדי'ג דיא שוועסטער — דאָ איז צרות...

— אוים יום־טוב, שלמה! רופט זיך אָן לאה און אין דיא אויגען שטעלען זיך איהר טרערען — מאָרגען פאָהר איך, דאס וואס ס'איז דאָ צוריידען לאָמיר ריידען היינט. קום.

דיא מאַמע געהט אונטער איין אויסרייד אוועק אין שטוב אריין, איבער־לאָזענדיג דיא קינדער אליין, און זייא, דער ברודער מיט דער שוועסטער שפּאצירען ארום, אהין־אהער, ביידע ארייגעטהאָן אין א ווייטען א ברייטען שמיעס, און וויא עס זעהט אוים נאר נים אין קיין פרעהליכען שמיעס.

דערווייל פאַלט צו דיא נאַכט. שטילער, שטילער ווערט דאס גערויש, דאס געוויזמעל ארום און ארום. איינס נאך דאס אנדערע צינדען זיך אָן שטערענדליך אין דעם הימעל. וואלד און פעלד שווייגט, אלסדינג דאָרט רוהט. עס גלעט זייא, פערוויגט זייא דאס מילדע ווארמע ועסנע־זוינטעל. דער סאָלאָוויא זינגט זייא א שיין לידעל, זשאבעס קוואקען, דערצעהלען זייערע אלטע מעשיות — און נאָטט בעשעפעניש שלאָפט. עס שלאָפט אונטער דעם שאָטען פון ביימער און טשערעט אויף דער טייך, איבערגעדעקט מיט טומאַן. שא, שטיל, נאָר וואס א מאָל טהוט זיך א וואָרף פון אונטען א פיש און דערלאַנגט איהם א פּאַטש.

בייא חנאַ טליניצער אקעגען איז דאס גאַנצע הויזגעזינד אצינד אויף —

טען פטרט ארויס דעם פסח פון שטוב, און דאס ארויספטר'ן איהם, האק און פאק מיט אלע זיינע כלים, מאכט אָן אויף דעם יודענס נשמה עפּיס א מרה־שחורה. אך, רבונרשל־עולם, וויפיעל חן עס ליגט אין דעם פסח'דיגען פארעווען טאָפּ, אין דעם גרויסען בייכיגען בייטיל, אין דיא מאקערטעס, פלעשליך און גלעזליך! דאס איינענע גלעזיל, וואס אלע נעכט פון א גאנץ יאָהר, איז אזעלכעס פראָסט א קעלישיקיל, הכילה הזה, דיא נאכט פון פסח, איז עס א כוס... עס שיינט עס רעדט עפּיס ווערטער, עס דערמאָהנט א מאָל אויף אין אלטע צייטען, וועלכע עס האט איבערגעלעבט, און עס הערט זיך א גרים אייניקליך פון זיידעס, באָבעס... דער איבערגאנג פון יום־טוב צו וואָך לאָזט זיך איבערהויפּט שווער פיהלען דעם יודען, נאך שווערער, נאך איז איהם אויפ'ן געמיטה ביים געזעגענען זיך מיט דעם פסח — אויס פריץ, ווייטער א יאָך!...

מאָרגען גאנץ פריה האט פון מליניצא זיך געלאָזט א וואָגען, וועלכען עס האט געשלעפּט מיט איהר כבוד אליין דיא אלטע שקאפּע, וואס איז געלעגען נעכטען צוליינט מחילה, קויקלענדיג זיך פראנק און פרייא אויפ'ן גרינעם גראָז. אויבען אין וואָגען אויף פעקליך זאכען מיט א גרויסער קישען זיטצט לאָה. איינער פון חנאָ'ס זיהן זיטצט אויף דער קעלניע, מיט א בייטשיל אין דער האנד, גלאט אזוי זיך, פון יוצא ווענען, נישט צו בעליידיגען דערמיט חלילה דיא זקנה נעביך, וואס איז כמעט צווייא מאָל עלטער פון איהם און האט נאך דעם זיידען זיינעם, עליו השלום, געפיהרט. זיא געהט זיך איהר וועג געלאסען, העצקענדיג זיך שיין פיין, וויא איהר שטעהט אָן, און צוציק דער הונד, לאָזט, וויא א טרייער געזעלען זיא נישט אָפּ: דאָ דרעהט ער זיך איהר אקעגען, פלאָנטעט זיך איהר צווישען דיא פיס; דאָ הייננט ער זיך איהר אויפ'ן האלז אונטערשפרינגענדיג אין אָנהאַווקענדיג איהרע פולע אויערען, דערנאָך טהוט ער זיך העגדום־פענדום א יאָג, פערלויפט איהר דעם וועג העט ווייט און שטעלט זיך ווארטען אויף איהר דאָרט, ארויסשטעקענדיג א צונג און מאַכענדיג מיט דיא זייטען. שפּילענדיג און העצקענדיג זיך אזוי איז דער וואָגען אין א פּאָר שעה ארום אריינגעפאָהרען אין ק... גלייך אויפ'ן מארק.

2.

צווישען דעם רינג הייזער אויפ'ן מארק, דער שענסטער פלאטץ אין דעם שטעדטיל ק... שטעהט א הילצערנע שטוב מיט א גאניקעל, כמעט איין פּאסאַן, איין געשטאַלט מיט די אַלע אַנדערע הייזער דאָרט, נישט מעהר, וואס זיא איז אָפּגעטינקעוועט, וויים אָפּגעשמירט פאַרענט אויף דער גאס ארויס. דאס קליינ־שטעדטילדיגע, אלטפעטערישע לעבען איבערהויפט און דאס געבייא פון די הייזער איז, קען מען זאָגען, וויא דאס לעבען און דאס בויען געסטען בייא פייגעל, פראָסט איין שטיינער, איין שנים פאר אלע גלייך. עס וועט געגוג זיין, פון א זכר ווענען אָפּצומאַהלען איין הויז פונ'ם רינג הייזער אין שטעדטיל ק... למען ידעו דורותיכם...

לאָזען קינדס־קינדער וויסען אין וועלכע הייזער די זיידעס זיינען געזעסען און האבען אָפּגעלעבט זייערע יאָהרען אינאיינעם מיט קינדער, קליינע און גרויסע און פאַרפאָלקען אויף קעסט!

ביים עפנען דיא טהיר קומט מען גלייך פון דער גאס אריין, אזוי וויא מען שטעהט און געהט, אין א חדר, א גרויס, א לאנגס, דער עיקר דירה, וואס הייסט איינענטליך שטוב. אין דער הינטערסטער וואנד פון שטוב, אינוועניג אקעגען דעם אריינגאנג, פיהרט א טהיר אין א פינסטער הויז, אָהן פענצטער, אָהן א באלקען — איין אָרט פאר האָלץ וכדומה נייטיגע זאכען אין דעם בעל־הבתישקייט און א מאָל איז עס אויך א שטאל פאר דער בהמה, בשעת דיא גרויסע פרעסט ווינטער אָדער ווען זיא איז קעלביג, א שטיינער, און קען נעביך נישט נעכטיגען, וויא געוועהנטליך, אין דרויסען. בייא דער זייט פון דער דאָזיגער הינטער־טהיר לינקס, שטעהט א גרויסער אויבען, אויף צוקאָכען און באקען, און אונטער דעם פריפעטשיק איז דאָ איין אָרט (א קאטוך) פאר עופות, וואס ליינען דאָרט אייער און קוואָקען, וואס נעכטיגען דאָרט בי'נאכט, קריכען גאנץ פריה פון דאָרט ארויס און שפּאצירען זיך פרייא אין שטוב ארום, פוֹל אין איטליכעס ווינקעלע, אויף טיש און אויף ביינק. הארט לעבין דעם אויבען שטעהט א רובע פון גרינע קאפּלעס, א הויכע, א לאנגע מיט צווייא ביינק: דיא פליישיגע און דיא מילכיגע באנק. אָט דיא דאָזיגעביידע או־בענס און א ווענטיל מיט טהירליך נאָך זייא, וואס ציהען זיך איבער דער גאנצער ל־נג שטוב, צעטהיילען זיא אין צווייא העלפטען, איין העלפט איז דיא הויפּט־דירה, וועלכע איז דאָ בעשריבען, און דיא אנדערע בעשטעהט פון אלקערליך פאר

זיך און פאר שכנים. אקעגען דער רובע היינגט פונ׳ם סופיט אראָפּ א לייכטן קוימענדיל, עפּיס וויא א מין גלאָק מיט צווייא דראָטענע קייטעליך, איינס אקעגען דאס אנדערע, אונטען ביים ראנד, צו וועלכע עס ווערט צוגעקייטעלט עפּיס א מין אייזערנע סקאָוואָראָדע (א לומשניק), אויף וועלכער עס ווערט צוליינט א פייעריל פון דארע שפּענדליך צובעלייכטען אלע אָוונד דיא שטוב, חוץ פריטאג צו נאכט. וואס דענסטמאָל ווערט עס בעלויכטען פון חלב׳דיגע בענשליכט אין מעשענע לייכטער אויפ׳ן טיש און אין דעם זעקס־רעהרענדיגען קופּערנעם היינג־לייכטער אויבען מיט איין אָדלער. דער דאָזינער „לומשניק״ גיט, וויא דיא זון, ליכט ווארמקייט דעם גאנצען הויזגעזינד און טראָגט אריין פרעהליכקייט, לעבען אין שטוב. ארום איהם פערברייגגט מען דיא ווינטער־נעכט אין געזעלשאפט מיט עפּיס איין ארבייט, אָדער גלאט אזוי זיך א געשפרעך. ווייבער, היימישע און א־מאָל אויך איינע אָדער א פּאָר נאָהענטע שכנות אין דערמיט, זיצען זיך אויף דער פליישיגער, אויף דער מילכיגער באנק, פליקען פעדערען און בעריידען דיא וועלט. שבת־צו־נאכט ווערט צוגערוקט א טיש, מען לייענט פיר פון „ספר־הישר״, פון „גדולת יוסף״ — און מען עסט געקאָכטע קארטאָפלעס. חנוכה שפּילען דיא קינדער אין דריידיל, דיא עלטערע אין קאָרטען — און מען עסט לאטקעס. און גלאט אזוי א נאכט, ווען מען פּרעגעלט שמאלץ, זיצט מען אויפגערייטמט, דערצעהלענדיג מעשיות — און מען עסט גריוועך.

אויך לאָזען דיא קינדס־קינדער וויסען, אז אויף מעביל האבען דיא זיידעס זיך שטארק נישט אויסגעבראכט. א זיידענס שטוב איז אויסגעשטעלט געוועהנטליך אזוי: לאנגע הילצערנע ביינק בייא דיא ווענד, אויבענאָן א לאנגער פּיערפיסיגער, רויטגעפארבטער טיש, שווארצע און ווייסע קעסטעליך, איינס איבער דאס אנדערע געהיפּערט, אין דערמיט טיש אויף צושפּילען אין דאמקעס. דאָרט אין א ווינקעל פון דער העלפט וואנד ביז צו דער סטעליע, שטעהט פעסט איינגעפאסט א ווינקעל־שאפקלע מיט געגלייזטע טהירליך, פון וועלכע עס קוקען ארויס א בעכער מיט קידוש־גלעזליך, א הדס׳ל פון דראָט־ארבייט, א חנוכה־לעמפּיל, א פּושקעלע פאר דעם אתרוג סוכות, א מייערקעפיל אויף־חידושים, א טאץ מיט שעלכליך אויף איינגעמאכטס, טעמבעקאָווע און ווארשאווער־זילבערנע לעפעל. גאנץ הויך אויף דער וואנד היינגט א שפּיגעל, אין וועלכען ס׳איז נישט מעגליך זיך אָנצוקוקען ביז מען שטעלט זיך נישט אויף א ביינקעל, און נאך אחע מיה זעהט מען אין איהם אויס גרין און געל מיט געשוואָלענע באקען פון ציינוועהטיג. ס׳איז זיך גלאט אזוי א שפּיגעל פון־שיינקייט וועגען, נישט חלילה צושפּיגלען זיך. פע!... דערפאר

אז מען איז שוין ארויף אויפ׳ן ביינקעל זעהט מען חאָטש דאס געמעהל אויף דיא פאָרטרעטליך, וואס הייננגען איהם בייא דיא זייטען: עפּיס א יוד א גאון אין טלית און תפילין, א מין יענעראל אויף א פערד, האלב צוביסען פון פליגען אויף א „מזרח״ מיט צאצקעליך און משונה ווילדע חיות, וואס זיינען נאך לעת־עתה אין אונזערע לענדער נישטאָ.

אויך לאָזען קינדס־קינדער וויסען, אז א זיידענס שטוב אין דעם שטעדטיל ק... איז מסוגל צו אלע מינים בעדערפעניש אין דעם מענשענס לעבען. א חוץ וואס זיא דינט פאר א קעך, פאר איין עס־צימער, אויך פאר א שלאָפצימער, וואו מען שלאָפט אויף צונויפגערוקטע ביינק בייא דיא וועגד און בייא דיא אויוועגס, איז נאך אין איהר געוועהנטליך דאָ א שיינקיל אויך. א גאנצע וואָך, פאר דעם ביסעל שטאָדט־גוים, דלפנים, איז דאָ נאָר בראנפען און בייגעל: בשעת דיא ירידים אָבער אין דיא מארק־טעג, איז שוין אויסגעשטעלט פון פייגעל־מילך: געקאָכטע אייער, שטיקלעך לעבער, הערינג און פיש מיט דרילעס אויך. ווינטער בשעת דיא קאָ־ליאדעס זייערע פערקלייבען זיך אהער אלע אָוועגד אויסגעפּוצטע שיקסעס מיט בחורים־שקצים א כולע שטוב, אזוי איז שוין פון אייביג אָן געשטעלט. זייא זומצען, קנאקען ניס, בלאָזען זיך, לאכען, פלוידערען, זינגען, שטיפען און פארזיטצען זיך שפּעט ביז מען שפּריצט זייא אָפּ מיט וואסער און שטופט זייא ארויס, אזוי איז אויך שוין פון אייביג אָן געשטעלט. און ווען דיא שטוב טויג פאר א טעאטער א פשיטא שוין טויג זיא פאר א קאזארמע. קיין בעסער אָרט אויף צומושטירען סאָל־דאטען וויא אין דעם זיידענס שטוב ווינטער אין דיא אָבענדען איז גאר נישטאָ. ס׳איז ווארם, ס׳איז ליכטיג, מען זעהט וויא צו געבען — א פּאטש...

אָט אזא מין שטוב איז אויך יענע אָפּגעטינקעוועטע צווישען דעם רינג הייזער, וואס האט געגעהרט צו ר׳ חיים׳ן — א שיינער געהויבענער בעל־הבית, א פארנעהם אין דעם שטעדטיל.

צו זיין א שיינער יוסטער בעל־הבית איז אין ק... געווען צו האבען א שטוב, א קוה און עפּיס א שטיקעל פרנסה דערצו, אָבער צו זיין א פארנעהם, געאכט, געליבט איז קארג א רייבקייט, אפילו א סך א גרעסערעס דערפון. אין דער ליטא א מאָל, הייגט אפשר שוין נישט אזוי, האט מען געלייגט כבוד נישט אזוי אויף געלד וויא אויף תורה. א גראָבער יונג א רייכער בלייבט נאך אלע זאכען פאַרט טאַקי א גראָבער יונג, וויא דעם עולם׳ס ווערטיל טאַקי: פון א חזיר־שוועגציל קען מען קיין שטריימיל נישט מאכען. שפּרינגען אויבענאָן, זאָגען דעות — דאס

לינט שוין אזעלכען און זיין גלייכען בטבע, זינט דיא וועלט איז בעשאפען געוואָרען, מען מוז נאך אפשר אמאָל צוזעהן אזוינס, הערען און שווייגען, נאָר נעהמען אנידער־זעטצען אזעלכע אויבענאָן און קוקען זייא אין מויל אריין מיט׳ן גוטען ווילען, ליעב האבען זייא באמת פונ׳ם הארצען — אָ, ניין, זוכה זיין דערצו בעדארף מען זיין א למדן, גוט און פרום, האבען זכות־אבות. יחוס איז נישט דאס בייטעל נאָר דער קאָפּ, דאס הארץ. אָט אזוי איז אין דער ליטא איבערהויפּט, בפרט נאך אין דעם שטעדטיל ק . . . איין אָרט פון תורה פון אייביגע יאָהרען, וואו דיא איינוואוינער זיינען כמעט אלע לומדים. וואו דער בית־המדרש, דער קלויז איז פול מיט בעלי־הבתים און בעלי־הביתליך, וואס זיטצען און לערנען, אויך מיט ישיבה־בחורים, פּרושים פון דער פרעמד, וואס פערלאָזען ווייב און קינד, קנייטשען דיא גמרא און עסען טעג; וואו אלע פארנאכט, בין מנחה למעריב, פערקלייבען זיך ארום בעזונדערע טישען בעלי־מלאכות און נאך אנדערע פונ׳ם עולם, צוהערען א גוט וואָרט פון דיא פירזאָגער דאָרט — בייא איין טיש „מדרש", ביים צווייטען „עין־יעקב", ביים דריטען „פּסוק", ביים פערטען „חובת־הלבבות" וכדומה אזעלכע חקירה און מוסר־ספרים; וואו שבת און יום־טוב ווערט פונ׳ם בעל־מימר לעבען דעם אָרון־קודש, געזאָגט פלאַמענדיגע דרשות, וואס צינדען אָן דאס הארץ פון דיא כנסת־ישראל מיט הייליגער ליעבע צו דער שכינה, וואס זיינען געווירצט מיט טרייסט־ווערטער פון דיא נביאים, מיט משלים, קלוגע, שארפע גלייכווערטליך פון דיא חכמים, מיט א קול, מיט א ניגון וואס דערקוויקט, צוגעהט זיך אין אלע אברים. אין אזא שטעדטיל אז מען איז זוכה צו זיין א פארנעהם, מסתמא איז עס ניט אומזיסט, מסתמא איז מען גוט, פרום און געלערענט, מיט אלע מעלות.

און ר׳ חיים האט דיא אלע מעלות אין זיך געהאט. מען קען זיכער זאָגען, ווען ר׳ חיים׳ס „פּאַנדריש", זיין גאנץ פארמעגען בייא זיך אין שטעדטיל וואָלט ערגיץ אנדערש זיך אָנגעזעהען וויא גאר נישט, אקעגען־זשע וואָלט דער אייגענער ר׳ חיים מיט זיינע מעלות אין א גרויסער שטאָדט געוואַקסען, געוואָרען פיעל מאָל גרעסער, נאך געהויבענער.

נאך אין דיא רעכטע יונגע יאָהרען, ווען אנדערע, נישט קיין יודישע קינדער, טראכטען ערשט חתונה האבען, איז שוין ר׳ חיים געוואָרען א זיידע און שרה זיין ווייב א באבע למזל. לויט דעם חשבון יאָהרען, גערעכענט צוריק, פונ׳ם זיבעטען קינד לעת־עתּה ביז דעם עלטסטען זוהן, שוין א טאטע, אויף קעסט נאך דערווייל, האט ר׳ חיים חתונה געהאט, א־פּנים, זעהר פריה, כמעט נאך נאר א

קינד. עס האט געהייסען, וויא שרה פלעגט ליעב האבען אָפּט צו דערצעהלען, אז זיא איז נאך געווען א קליין מיידעלע און ער, דער מאַן, א קליין יונגעלע, האט מען זייא פלוצלים אָפּגעשטעלט א חופה, אין דער בהלה, נישט היינט געדאכט. נאָר ווען בהלה, וואס בהלה? — דאס מאכט א יודען נישט אויס, אזעלכע אָדער אזעלכע, אלץ איינס. ווער קען זיך זייא אלע אָנגעדיינקען?! מעגליך אז דאס איז געשעהען בשעת דער גזרה, מען זאָל נעהמען יודישע קינדער פאר רעקרוטען. דענסטמאָל האבען יודען זיך געקלינגט, אין האפּעניש, אין איילעניש אָפּצושטעלען חופות ברעקליך קינדער, גאנץ שכל'דיג אזוי: וויא באלד אז דוא, שנעק איינער, קענסט זיין א זעלנער, קענסט דוא דאָך זיין א בעל־הבית אודאי!...

ר' חיים איז געווען, וויא מען זאָגט, אי צו גאָט, אי צו לייט. זיין צייט איז געווען אָפּגעגעבען צו דער פרנסה, צו תורה און אויך צו שטעדטישע זאכען. יאָהרענלאנג האט ער געהאלטען דיא טאקסע פונ'ם פלייש אין דעם שטעדטיל. יאָהרענלאנג אוועקגעווען א קאזאָנער רב דאָרט, נישט בעלוינט צו ווערען דערפאר. פלעגט אויך זאָגען אומזיסט א שיעור גמרא מיט פוסקים פאר יונגע לייט. זיין הויז איז געווען תמיד פול, דער אריין, יענער ארויס. קיין זאך האט זיך נישט געטאָהן אָהן איהם, וואו ערגיץ א שפּארעניש, א לאָדעניש איז ער געווען דער פערמיטלער. בשעת עפּיס א נויט אין כלל־זאכען פלעגט מען אָנקומען צו זיינס איין עצה און וועגען אלסדינג מיט איהם זיך מיישב זיין.

נאָר צו וואס א ים בדייען? איין סצענע דאָ, למשל, וועט זאָגען בעסער פון אלע ווערטער. שא!...

3.

ס'איז ווינטער, שבת־צונאכט, נאך הבדלה. אויפ'ן „לוטשניק" אונטער'ן קיימענדיל, ברענט פרעהליך א פייעריל, וואס פון צייט צו צייט ווערד עס אונטער־געהאלטען מיט דינע טרוקענע שפּענדליך. דעם פייעריל אקעגען, ביי א טיש, צו־גערוקט צו דער ווארמער רובע, זיצט דאס הויזגעזינד, א שכנה פון דער צווייטער שטוב, פול מיט נייעס וויא א פּויק, איז אויך דאָ, מען ווארפט זיך איבער מיט א וואָרט און מען פליקט פעדערען. דערבייא טאקי לייענט איינער פון דיא קינדער פיר דיא מעשה פון יוסף הצדיק מיט דיא ברידער אויף עברי־טייטש. מען האט הנאה, מען וואונדערט זיך אויף דער גבורה פון יהודה — פון זיינס א געשרייא ווערט שיער נישט א תל פון גאנץ מצרים; דיא קאמץ זיצט צושאָרענדיג זיך צום

אויוועו, לעקט א קאפקעלע, מאכט מיט דיא אויערליך און האט, וויא עס זעהט אויס, אויך הנאה. אין אויוועו הייצט זיך, עס קאכט זיך וועטשערע. נאר קודם־כל זידט דארט א טעפיל קארטאפלעס אויף איבערצוהאפען דערוויל. ר׳ חיים נעהט היו און צורק איבער דער שטוב, נאך אין דער שבת׳דינער קאפאטע און זינגט זיך „אליהו־הנביא" מיט גרויס געפיהל. און וויא ער לאזט אויס דעם סוף „במהרה יבוא אלינו", ניך און באלד קומט ער צו אונז, עפענט זיך דיא טהיר און לייטישע מענשען פונ׳ם שטעדטיל קומען אריין — א גוטע וואך, א גוט יאהר!

און דאס פארשטעהט זיך אליין, אז לייטישע מענשען גיבען איינער דעם אנדערען אפ כבוד ביי׳ם אריינקומען, האלטענדיג א שעה אפען דיא טהיר אפילו ווינטער, נאר אומצוקומען דערוויל אין שטוב פאר קעלט, אזוי אויך ביי׳ם זעטצען זיך. ס׳איז אוועק היבש צייט אין רוקעניש, אין ווינקעניש, אין בעטעניש, פלאנ־טענדיג זיך דערוויל דער יענעם אונטער דיא פיס, ביז דיא לייטישע מענשען האבען זיך לסוף אויסגעזעצט. שרה איז מכבד דיא געסט נאר פריינדליך מיט טרינקען „שפעציעס"— מיני קרייטעכצער, וואס א כפרה פאר זייא טהעע־און מיט שטיקליך קאנדעלצוקער, וואס א כפרה דערפאר היינטיגער צוקער... מען זיצט זיך, מען בלאזט און מען טרינקט, איינער פעררייכערט זיך דיא פיפקע — א פארצעלייען לולקעלע מיט א זילבערן דעקעל און א לאנגען געפלאכטענעם ציביק. א פאר הוסטען זיך אויס, טאפען זיך בייא דיא נעז, בייא דיא בערד און עס הויבט זיך אהן א שמיעס. אהין אהער, דאס א ביסעל, יענס א ביסעל ביז מען קומט ארויף לסוף אויף אזא שמיעס!

— אח־חאַ־חאַ, דיא גזרה פון דיא קליידער איז דאך טאקי א מיאוסע זאך!— מאכען אלע מיט א זיפץ — יודען זאלען זיך אנטהון דייטש: א קארטוז מיט א דאשיק... ס׳איז דאך עפיס משונה א שרעק! און געוואלד צו וואס, רבונו־של־עולם, צו וואס?!... וואס קען „זייא" דארט, זיי א וואס קען ארויסקומען דערפון, אז יודען וועלען זיך שוין אנטהון דייטש?... עס מוז דאך עפעס אלץ מיט א גאנג.

— מען שמיעסט, דרינגען שטעקט א שפיצעל — רופט זיך אן מיט א קנייט־שעלע יענער פונ׳ם פיפקעלע, פארציהענדיג זיך שטארק און ארויסלאזענדיג פונ׳ם מויל רינגעליך רויך — וואקסען זאל עס נאר וואקסען... פון ועמען מיינט איהר?— פון מאנטיפיורען!

— נאם איז מיט אייך, ר׳ בער! וואס רעדט איהר?

— אט דאס וואס איהר הערט. אבער ר׳ ברוך הלל׳ס מעג מען גלייבען? ער קומט ערשט פון דיא ירידין און האט דארט מיט זיינע אייגענע אויערען...

— איך האב אויך עפעס אזוינס געהערט — פאלט אריין אין דיא רייד א ריהרעווידינער, צאפלענדינער יוד, פערבייסענדיג א ליפ — הא, ווארט נאר ווארט, וואס האב איך געהערט ?

— שלאָגט נישט איבער, ר׳ יוסיל — מזכּט דער עולם — שא !... א־נו, ר׳ בער !

— מען שמיעסט, הייסט עס — הייבט אָן ר׳ בער געלאסען, פאמעליך און קייעט איטליכס ווארט ביז ער ברייננט עס ארויס פונ׳ם מויל — אָט וואָס : אז מאָנטיפיורע האט געזעהען ס׳איז פע... איז ער געקומען מיט אזא פראָיעקט : אדוני מלך, זאגט ער, פערקויף מיר דיינע יודען. איך וועל געבען פאר זייא אזויפיעל און אזוי פיעל מיליאָן.

— הונדערט טויזענט, האב איך געהערט, הונדערט טויזענט מיליאָן ! — פאלט ר׳ יוסיל ווייטער אין דיא רייד אריין. געמיינט דערמיט נישט אזוי דיא סומע געלד וויא ארויסצררווייזען דא דעם עולם. אז ער ווייסט אויך וואס טהוט זיך אויף דער וועלט, נישט ערגער פון אנדערע.

— מילא וואס מאכט עס אוים — טהוט ר׳ בער א זאָג פערדרעהענדיג מיט דער נאָז און דערצעהלט ווייטער — מהיכא־תיתי ! ענטפערט דער מלכות בקיצור, מען מאכט באלד טאקי א תקיעת־כף אין מאָנטיפיורע גיט דערוויל איין אדעראויף.

— חלילה, הונדערט טויזענט מיליאן באלד טאקי, באלד במזומנים — צושאָקעלט זיך ר׳ יוסיל וויא ביי׳ם שפּארען זיך מיט עמיצין איבער א שטיקעל גמרא.

— אי, זייט־זשע מוחל, ר׳ יוסיל, שא ! בעטען איהם אלע מחילה, ער זאל שווייגען.

— בקיצור ער גיט דערוויל איין אדעראויף — דערצעהלט ר׳ בער ווייטער, רוהיג געלאסען, נישט מאבענדיג זיך אוים ר׳ יוסיל׳ס רייד — והמותר איז ער זיך מתחייב סילק׳ן צום טערמין ביים נעהמען דיא ס ח ו ר ה — דיא יודען הייסט עס. דערמיט איז מען זיך צוגאנגגען. זייא געזונד — פאָהר געזונד ! נאך אָנבייסען געהט זיך דער מלכות, וויא דער שטיינער איז, אין סענאט און איז שטארק אויפגערעגט. — אדוני מלך, פרעגט איהם דער מיניסטער, וואס איז דיא מעשה, וואס דוא ביסט היינט עפּים אזוי אויפגעראמט ? — אזוי און אזוי, ענטפערט דער מלכות מיט א שמייכעלע, געמאכט א געשעפטיל, פאר אזויפיעל און אזויפיעל פארקויפט היינט מיינע יודעליך. — אדוני מלך ! טהוט זיך א חאפּ דער מיניסטער זעהר

דערשראָקען, וואס האסט־דוא נעטהון ? ס'איז א מקח טעות !... און באַלד טאַקי פיהרט ער איהם אַרויס פון דיא קאָנטאָרסקע ביכער א קלאָהרען חשבון, אז דאס פּראָצענט, וואס אַזאַ ס ח ו ר ה — יודען הייסט עס, טראָגט אין א געוויסע צייט יאָהרען איין, טרעפט העט־העט מיט א שמיצעל אַריבער דעם מקח פאַר דער גאַנצער סחורה. — וואס־זשע טהוט מען ? מאַכט דער מלך. נערעדט איז דאָך נערעדט און פון א מלכות א וואָרט איז דאָך א גזרה. אדרבה זאָג, האסט דאָך א קאָפּ פון א מיניסטער, פּאַל עפּיס אויף א הסברה. — אַדוני מלך ! רופט זיך דער מיניסטער אָן, נאכדעם וויא ער האט א ווײַלע געטראכט, ס'איז דאָ איין עצה. גיב אַרויס א בעפעהל, אָבער טאַקי באַלד, יודען זאָלען זיך אָנטהון דייטש. גראַם־שטראַם ! מאַכט דער מלכות, וואס איז שייך דאס דערמיט ? — ס'איז רעכט ! זאָגט דער מיניסטער האַלב עפּיס אויפ'ן ווינק — וויא באַלד דייטש, איז דאָך שוין, פערשטעהסט־דוא מיך, גאַר עפּיס אַנדערש... מיט דיר איז דאָך גענוג אויפ'ן ווינק — א"א, שכל'דיג ! גיט זיך דער מלכות א חאַפּ, דוא ביסט ווערטה פאַר דער עצה א גילדענעם מעדיאַל. — הערט־זשע רבותי, דעם שפּיטץ — מאַכט ר' בער, נעהמענדיג זיך אויסרייניגען מיט א דרעטעלע דאס פּיפּקעלע פונ'ם אַש — אַקוראַט צו'ם טערמין קומט מסתמא מאָנטיפיורע ...

— ניין, נישט אַזוי, ער קומט נישט, ער לאָזט פריהער מעלדען — קען זיך ר' יוסיל נישט איינהאַלטען, צעשאָקעלט זיך און פאַלט ווידער אריין אין דיא רייד.

— שאַ, זייט־זשע מוחל ! האַלט זיך איין א ווײַלע און שלאָגט נישט איבער, ר' יוסיל ! — בעט דער עולם, וואס איז זעהר ציקאַווע צוהערען דעם סוף — נו, ר' בער, נרנו !

— קומט ער, הייסט עס — הייבט ר' בער אָן ווייטער דעם שמיעס, ציהענדיג דיא ווערטער וויא יענעם אויף צו להכעיס און שמאָכענדיג פאַר הנאה — קומט ער, אַזוי וויא איך זאָג אייך דאָ, צו'ם טערמין און מאַכט כהאי לישנא : אדוני מלך ! נאַ דאס מותר געלד און לאָמיך, כפי השליל־צעטיל, נעהמען דיא ס ח ו ר ה — יודען הייסט עס. — אָך ! מאַכט דער מלכות, מהיכא־תיתי... נעה דיר, זייא מוחל, און וואו דוא וועסט דערזעהן א יודען נעהם דיר איהם, בשם אלהי ישראל, דיא סחורה דיינע... מאָנטיפיורע לאָזט זיך לאַנג נישט בעטען און נעהמט. ער נעהמט אין איין שטאָדט — נישטאָ, נאָך אין א שטאָדט — נישטאָ. בקיצור אין בערדיטשוב — אויך נישטאָ. קיין סימן אפילו נישט פון א יודען. אלע יודען זיינען אַנגעטהון דייטש — דייטשען !

— אָווא, אָווא! — מאכט דער עולם פערוואונדערט — אזוי, זאגט איהר, אזוי שמיעסט דיא וועלט!

-- עט! — מאכט ר׳ חיים מיט א שמייכעלע — נישט תמיד איז אמת וואס טראָגט זיך ארום אין דער וועלט. ס׳איז זיך א ממרא...

— אזוי צו אזוי. דערווייל איז שפל — זאָגט דער עולם מיט א קרעכץ — דיא גזרה איז דאָך טאקי א גזרה! מילא דיא קאפאָטע יאק קאפאָטע, וועט מען אין איהר מאכען א האק, דער גוטער יאָהר וועט זיא נישט נעהמען מיט א שפאלט פון הינטען אויך, אָבער א קארטוז — רבונו־של־עולם א קארטוז! . . . ר׳ חיים, פאָלט עפּיס אויף איין עצה, הא, וואס טראכט איהר, ר׳ חיים?

— איך טראכט — ענטפערט ר׳ חיים נאָך עטליכע מינוטען שווייגען, רייבענדיג זיך דעם שטערען — איך טראכט, וואס פאָרט האבען אין א נויט דיא חכמים מיט זייער חכמה נישט געמאכט. מע טאָר א שטיינער שבת נישט טראָגען, נא, ציה איבער א שנירעל און טראָג. מען מאָר נישט נעהמען פּראָצענט, נא דיר א היתר־עסקא און נעהם! — ס׳איז דאָ איין עצה, יודישע קינדער! זאָגט מיר, רבותי, וואס איז אזוינס א קלאפּאָווע היטעל (א חצי־שבת׳ל)?

— וואס הייסט? — וואונדערן זיך אלע אין איין קול — א יודיש קלאפּאָווע היטעל איז א קלאפּאָווע היטעל, א וואָכענדיג היטעל מיט קלאפּען! פון ביידע זייטען האט עס אויפגעשטעלטע, מיט קליאָטשע אָנגעשטאָפּטע קלאפּען, פון רויב־ווארג, פערשטעהט זיך, און פאָרענט איז עס בעליינט, פון איין קלאפּען צום אנדערן, מיט א שמאָל שמיקעל רויבווארג, גוט צוגענעהט אונטען, אויך צום ווערביל אויבען. ווער ווייסט עס דען נישט א יודיש קלאפּאָווע היטעל?!

— מילא — שמייכעלט ר׳ חיים מיט א קניימשעלע — מה רעש? וועט יענם שמיקעל פאָרענט, נישט צוגענעהט זיין צו׳ם ווערביל נור מיט דער אונטערסטער זייט אליין, אזוי אז עס זאָל זיך קענען אָפּלעגען: וויל מען איז דאס וויא היינט א היטעל, כשר יודישליך, וויל מען לייגט מען עס אָפּ, קומט עס אויס א דאשיק, איז מען יוצא לכל הדעות און פטור. און וואס קען מען צו א יורען מיט אזא היטעל האבען? — א דייטש!....

— טאקי וואו תורה דאָרט חכמה. מאריך ימים ושנים זאָלט איהר, ר׳ חיים, זיין! — זאָגט דער עולם גאנץ צופרידען, אָנווינשענדיג איהם א פולען קאָפּ.

דאס דאָזיגע מין היטעל מיט דעם אָפּגעלייגטען דאשיק איז דערנאָך אָנגענומען געוואָרען בבל תפוצות ישראל און גילט נאָך עד היום ביי אלע פרומע

יודען דאָרט אונטער דעם נאמען „נאפּאָלעאָנקע". דיא וועלט אָבער בעדארף וויסען אז גולד איז דאס היטעל געוואָרען אין דעם שטעדטיל ק . . . און אין דער היסטאָריע בעדארף עס שטעהן פערשריבען אויף דעם נאָמען ר' חיים׳ס, דער ערשטער, וואס האט עס ממציא געווען. — נאפּאָלעאָן, מענכיך, האט געטראָגען פון אזא פאסאָן א היטעל, גאנץ זיכער אָבער, מען מעג שווערען, אז ר' חיים האט מיט נאפּאָלעאָנען זיך כלל נישט אָנגעגעהרט און קיינמאָל זיין היטעל אפילו אין דיא אויגען נישט געזעהן.

צו ר' חיים׳ן פלעגט מען אָנקומען אויף בשעת נישט־דאָ־געדאכט עפּיס א קראַנקהייט. קיין דאָקטאָר אין שטעדטיל איז נישט געווען, חוץ א רופא וואס האט מעהר נישט געוואוסט וויא שלאָגען צו דער אָדער, שטעלען פּיאווקעס, באנקעס, אויף נאָלען און שערען. וויא באלד עפּיס א שלאפקייט, האט זיך געוויזען דער רופא מיט דעם גאנצען קליפּערגעצייג און געארבייט אויף אַלע כלים: צוקארא־דאשעט ריק און לענד, האלז און געניק, צרווינשענדיג דערנאָך עפּיס אויף דייטשערעס, „צרגעגעזונג!" און אז דיא ברכה זיינע האט נאך אַלע מיטעל נישט געהאָלפען, דעם קראנקען איז נאך געוואָרען ערגער, פלעגט מען קומען מיט א געבעט צו ר' חיים׳ן, ער זאָל מוחל זיין געהן, דעם חולה „צו בעטראכטען" — און ר' חיים, וואס האט ער געקענט טהון, איז געגאנגען בעטראכטען. ביים עולם איז איינגערעדט געווען, אז ר' חיים איז א מעטער, א גרויסער מבין אין דאָקטאָריע. ער אליין ווידער האט זיך געהאלטען טאקי דרינגען פאר א שטיקעל מבין. פון וואנען האט אזוינס צו איהם זיך גענומען? דארויף איז דאָ א טעם. ר' חיים אליין איז בטבע געווען א שוואכער, א שלאפער מענש. חוץ דער יורישער קראנקהייט „מערידין", א ירושה פון דיא עלטערען, האבען איהם אין לעבען נישט אויסגעלאָזט נאך אַנדערע מיני וועהטיגען: שטעכעניש אין דיא קריזשעס, א שפּארעניש אונטערן לעפּעלע, קוועטשעניש, מאדטקייט אין דיא גלידער, וואס היינט הייסט עס עפּיס „נערוועז", איבער וועלכע ער האט א מאָל, בייא א געלעגענהייט, זיך מיישב געווען מיט גרויסע דאָקטוירים ערגיץ, און צו׳ם גרעסטען טהייל אָבער זיך נישט וויסענדיג געמאכט — עט, גארנישט א מיחוש, עס וועט אזוי זיך איבער־געהן. איינמאָל אָבער איז ער טאקי שטארק פערשלאפט געוואָרען, בעקומען א היציגע קראנקהייט עפּיס, אזוי אז מען האט צו איהם עטליכע מאָל אראָבגעבראכט א גרויסען דאָקטאָר פון דער סביבה, דאכט זיך דעם שלאָס־דאָקטאָר, וואס בייא׳ם דוכס, אליין, און דאס אויסגעהען זיך זיינס פון דער קראנקהייט איז געווען בעשיינפערליך א וואונדער וויא פון טויט לעבעדיג. דאס אלסדינג האט געמאכט

ר׳ חיים׳ן פאַר א גנעניטען. איהם געגעבען דאס רעכט א מבין צו זיין אויף קריינק, שוין נישט צו ריידען פון רפואה־ביכליך פאַר׳ן פאָלק, אין וועלכע ער פלעגט אריינ־קוקען, פון אלע רעצעפטען, וואס האבען מיט דער צייט בייא איהם זיך אָנגעקליבען. פרעגט נישט, זאָגט מען, דעם דאָקטאָר, פרעגט דעם קראנקען, — און קראנק איז דאָך ר׳ חיים אין זיין לעבען פיעל מאל געווען, און באמת טאַקי פאר וואס זאָל דאָקטאָריע ערנער זיין פון אדוואָקאַטסטוואָ, א שטייגער? אין יענער שטאָדט, נישט וויט פון ק... איז דאָ א ר׳ אָהרן, דוקא נישט אזא למדן, און דיא שקאָלעס ערגיץ נישט געלערענט, פון דעסטוועגען גילט ער אין דער סביבה פאַר א „זאקאָנשטשיק“ נאר א מורא! בייא עפּיס א קרעטציל, א מיאוסען עסק, ווענדעט מען זיך צו איהם, נאָר טאַקי דערפאר אליין, וואס ער, ר׳ אָהרן, איז אין זיין לעבען אין פיעל תפיסות איבער־געזעסען, פאר בלבולים אין גנבות, פאר פאלשע מסירות וכדומה נאך בלבולים אזעלכע בעהיט זאָל מען ווערען, און איהם איז אויסגעקומען דורכדעם גוט בעקאנט צרווערען מיט „נאטשאלסטוואָ“, ווייסט דיא אלע גיינג, וואס מען האט צו טהון, וואס צו שרייבען, וואס צו ריידען מיט אלע דרעהדליך, שפּיטצליך און אָבשניטצליך.

ר׳ חיים אָבער איז געווען א דאָקטאָר נאָר צו געוויסע קריינק, פון וועלכע מען קען חלילה ליגען, אָדער מען ליגט שוין טאַקי אין בעט, קיין כח נישט האָבענדיג זיך צוריהרען. צו אנדערע, גלאט אזוי זיך וועהטיגען זיינען שוין געווען אנדערע אין שטעדטיל, וואס האבען געטוינט איטליכער צו זיין זאך. אויגען־וועהטיג, א שטיינער, דארויף איז געווען א ר׳ פישיל. ער האט געהאט בסוד עפּיס א וועסעריל, פון וועלכעס ער פלעגט געבען עטליכע טראָפּענס אויף א רפואה, אומזיסט, נאָר פון מצוה וועגען. צו מאָגערקייט, אויסדארעניש האט פעטרובא, דיא אלטע גויע געגעבען עפּיס מיני קרייטעכער אזוינע. צו דער ניבפּה, צו א מאנקאָליע, א רווישען אין קאָפּ — דארויף איז געווען א מייסטער יאש דער טאָמער. אויף איין עין־הרע אָפּשפּרעכען, ציינוועהטיג פארריידען, גיסען וואקס, מיט אייער אויסקויקלען — דערצו איז געווען איין בריה גיטעל דיא זאָגערין, און צו קדחת, מאיאָווע אָדער קדחת־רביעית, פלעגט זעהר גוט העלפען דער מלמד ליפּא ראובן׳ס וואס איז באמת געווען א גרייליכער (זעלטענער) מענש, נישטאָ, האט עס געהייסען, ווייט אין דער וועלט צווכען זיין גלייכען.

4.

ליפּא ראובן'ס, א יוד אין דיא מיטלע יאָהרען, איז איינער פון יענע מענשען, אין וועלכע גאָט האט אריינגעלייגט אלע גוטע מתנות: גייסט, הארץ און געפיהלען, נאר פערגעסען אָבער זייא צוגעבען איין קליינינגקייט — מזל! ביים ארויסגעהען פון גאָט'ס הענד אהער אויף דער וועלט האט זייא דער רוח, וויא א קערנדיל תבואה, פערטראָגען ערגיץ אין א העק, אין א וויסט אָרט, וואו ס'איז נישטאָ דיא אלע מיטעל, וויא נעהעריג איז צו וואקסען. דער גייסט אין זייא רייסט זיך, זוכט זיך ערגיץ איין אָרט וואו צו ווייזען זיך פרייא, צעפיהרען אביסעל דיא הענד — בייא א טהייל אָבער ווערט ער, נאך אלע אומזיסטע מיה, נאך דעם אויסגליטשען זיך אויף שטיינער אין דעם וועג, אלץ שוואכער, שוואכער, און זייא ווערען איינגאנצען אָפּהענגדיג. זייא לינען, פוילען, נעהמען זיך אמאָל אויף פאר קריינקונג צו דער משקה, טוינען צו גאָרנישט און הייסען בייא דער וועלט: טוינעניכטסען, פער־קווירענע מענשען. ווידער בייא א טהייל הערט דער גייסט פאָרט טאקי נישט אויף צורייסען זיך ארויס, ארויס, עפּיס קאָכט עס, בורטשעט עס אין זייא, ס'איז א שטענדיגע קאָכעניש, א ראנגלען זיך, איין אינווענינגסטע נישט־צופרידענהייט. פאַר עסעניש נעהען זייא פונ'ם לייב אראָפּ, זיינען עפּיס פעראומערט, פערטראכט, דער גייסט לאָזט זייא נישט רוהען, זייא חאפּען זיך צו אלסדינג, דאָ צו דער, דאָ צו יענער זאך, נאָר איטליכע זאך קומט אויס עפּיס משונה, עפּיס ווילד וויא דיא נאַטור אליין, וואס נאך רוי, נישט בעארבייט — דאס זיינען יענע מיני קינסטלער, וואס, וויא דיא וועלט זאגט, אין דער האנד הונדערט מלאכות און ווענינ ברכות'ן.

ליפּא ראובן'ס איז געוועזן א דארער, א קורצזיכטיגער מיט א בלייך פּנים, א שטילער, א גוטער און זעהר בעליעבט בייא איטליכען אין דעם שטעדטיל. זיין הארעקטער, זיין וואוינונג, זיין שטיינער לעבען. זיין טהון און אלץ מיט אנאנדער האט בעשיינפערליך געוויזען, אז אין איהם איז דאָ דאס פינטעלע, דער ברען פון א קינסטלער. ער האט נעהאט א האנד צו שניטצען, צו מאָהלען, צו שרייבען און צו קריטצען אויף קופּער און אויף שטיינער, נישט צו מאכען זיך דארויס א פּרנסה, נאר גלאט אזוי, ווייל דאס איז געוועזן זיין בעסטער פערגניגען; ווייל עס האט איהם דערצו עפּיס געטריבען און ער האט בעדארפט, געמוזט טייסטערען. בייא דעם שטעדטיכדיגען עולם־יודען האט ער געהייסען א בריה צו אלסדינג, א קענער,

עפיס נאר א שרעק — און זייא האבען בייא איטליכער געלעגענהייט זיך מיט זיין בריה'שקייט בעניטצט. מען האט איהם מכבד געווען מיט שניטצען דעם אָרון־קודש, מאָהלען א „מזרח", שלאָגען מצבות, קריטצען חתימות. מיידליך, כלות, פלעגען איהם מטריח זיין, מיט זיין גוטען ווילען צו מאכען פאר זייא מוסטערען, אויף קייטעלשטיכליך, אויף העפטען, אויסנעהען פאר זייערע חתנים תפילין־זעקליך. און אז ער טויג שוין יא צו אלע זאכען און איז דערצו נאך א גוטער מענש אויך, טהוט איטליכען צר־ליעב, אזוי זיך, אומזיסט, פאר וואס־זשע זאָלען ווייבער נעביך אזוי זינדיג זיין, נישט צו בעניטצען זיך מיט איהם אויך — צו קדחת א שטיינער? מען האט איהם געבעטען האט ער געשריבען עפיס אזוינס אויף מאנדלען, אָדער אויף טעלער מיט טינט, וואס צעפיהרענדיג עס דערנאך מיט וואסער גיט מען עס דעם קראנקען טרינקען — און עס העלפט! . . . צו דיא אלע זאכען האט ליפא ראובן'ס נאך צונעקנעלט אויך.

פאר א מלמד האט איהם נעמאכט ר' חיים!

שלמה ר' חיים'ס, א יונגעלע פון א יאָהר זיבען, האט פון דער קינדהייט זיך נעוויזען פאר א וואוילעס, א לעבעדינעס, מיט א שארף קעפיל צום לערנען. אין איין יאָהר האט ער זיך אויסנעלערנט בייא משה שלייען גוט עברי, נעלייענט גיך וויא א וואסער און אָנגעהויבען חומש, וויא דער שטיינער איז, פון „ויקרא", וואס אנדערע קינדער בעדאַרפען דארויף אוועקזיטצען אין חדר א צווייא־דרייא יאָהר. ביים גאנצען הויזגעזינד ר' חיים'ס וויא אויך בייא פרעמדע, אריינגעהערס צו איהם אין שטוב, איז שלמה'לע געווען זעהר בעליבט פאר זיין לעבעדינקייט, פאר זיין פאָלען אמאָל אויף קלאָטץ־קשיות, און נאך מעהר — פאר זיינע אָנשטעלען. ס'איז אין איהם געלעגען בטבע עפיס אזוינס, אויפצוחאפען באלד ביים ערשטען בליק יענעמס א מינע, א וואָרט, וואס עפיס נישט אזוי, משונה וויא בייא אנדערע. ער פלעגט וואונדער־שיין נאָכמאכען אבי וועמען מיט אלע פאסטעמקעס — וויא יענער רעדט, וויא יענער שטעהט און געהט. אזוי אז מען פלעגט זיך האלטען בייא דיא זייטען פאר געלעכטער, זעהענדיג און הערענדיג איהם. בעזאָנדערס ליעב האט ער געהאט נאָכצומאכען ניטעל דיא זאָנערין, וויא זיא קושט דיא מזוזה בייא'ם אריינקומען אין שטוב, אָנגעטהון אין דער יופע אויף איין ארבעל; וויא זיא פער־ציהט דיא ליפעליך, זאָגט: „א גאָט העלף!" מיט חן; ווען זיא גיט א ביינ דעם רוקען וויא א קעטצעלע, אזוי אז איין אקסעל קומט אויס נידעריג, דיא אנדערע העכער, דאס קעפעלע אין דער זייט, אונטערגעהאלטען מיט דער האנד, און א

פינגער אויף דער באק; וויא זיא קנייטשט דאס פניציל, א סמאָרע מיט דעם נעזיל, פערגלאָצט דיא איינעליך און רעדט מיט תחינה־לשון, אלץ: „געלויבט און געאכפּערט דער אלמאכטינער, ברוך הוא וברוך שמו, וואס באשירעמט זיין פאָלק ישראל!“ אריינוואָרפענדיג אין דערמיט שטיקליך פונ׳ם „נחלת צבי“ און רבינו בחיי. — דיא מאמע פלעגט מיט אנדערע גלייך טאקי אויף לאכען, נאָר דערבייא, מיט א פינגער אויף דער נאָז כלומר׳שט אין כעס צו איהם מאכען:

— ווארט נאָר, ווארט, שיין בחור׳ל איינער! איך וועל נישקשה דערצעהלען דעם טאטען, וועסט־דוא שוין וויסען, נישקשה, ווער עלטער איז, וויא איין עלטערען נאָכצוקרימען זיך. — זאָל איך אזוי וויסען בייז, אויב איך פארשטעה, וואס פאר א מין שלאָק דאס איז, רבונו־של־עולם! . . .

דער טאטע אָבער איז אויף דעם קינד א מבין געוועזן. ער האט, גוט פער־שטאנען, אז בייא א געהעריגען סדר לערנען דאס אלסדינג, וואס מען בעדארף, און בייא א רעכטען מלמד אין דיא הענד, קען פון אזא קינד, מיט דער צייט, ווערען א לייט. לערנען אלסדינג, וואס מען בעדארף, האט בייא יודען צו יענער צייט, און בפרט נאך אין אזא שטעדטיל וויא ק.. נישט געהייסען שפּראכען, חכמה־זאכען, דאס וואס היינט. צו גמרא און פוסקים זיין נאך א בעל־תנ״ך אויך, פער־שטעהען אביסעל דקדוק — איז מען שוין א פארטינער מענש, א ווילדער בריה איינער אין דער וועלט, מעהר דערפון איז נאר נישטאָ, טאקי איין איבריגע זאך. נאָר ווער אָבער האט, חוץ דעם אָנהויב פון איטליכער סדרה, געלערענט קינדער תנ״ך? מען האט זיך עפּיס געשייעט, עס האט עפּיס געשמעקט מיט אפּיקורסות. ס׳איז טאקי א גרויס וואונדער, נישט צופערשטעהן אזוינס... נאָר וויא דיא מעשה איז, אזוי איז עס געוועזן, און אזוי איז עס בייא א טהייל יודען נאך היינט. גרויסע רבנים, פארצייטען און אויך היינט, האבען נישט געוואוסט און וויסען נישט רעכט גוט עד־היום, וואס שטעהט אזוינס אין תנ״ך, און פון דעסטוועגען שא! מען קען זיין א גרויסער למדן פסקנען שאלות אָהן פסוק אויך... ר׳ חיים׳ן אָבער האט זיך געגלוסט פאר שכמה׳לען זיינעם מאכען איין אויסנאהמע, פּרוּוען לערנען איהם דוקא גאנץ תנ״ך, מיט דעם תרגום אויך, כסדר פון אָנהויב ביז צום סוף. ר׳ חיים אליין האט געקענט תנ״ך, און געשריבען מליצה. פון זיינע בריוולך פלעגט מען לעקען דיא פינגער. ער האט געהייסען צווישען זיינע אלע בעקאנטע א „בעל־לשון“... נאָר וואו געהט מען אָבער דעם מלמד דערצו? אָט דאס האט ר׳ חיים געטראכט און איז לסוף געפאלען אויף ליפּא ראובנ׳ס. איהם האט עס

ר׳ חיים געמאכט פאר א מלמד, צוקנעלען מיט זיין שלמה׳לען, מתיר־געווען איהם צוצונעהמען נאך עטליכע קינדער, כדי ער זאָל קענען וויא־עס־איז מיט ווייב און קינד, וויא אלע יודישע קינדער, עס אזוי זיך לעבען...

און דער זיווג האט עולה־יפה געווען! דער רבי און דער תלמיד האבען זיך איינער דעם אנדערען זעהר גוט געפאסט. דער רבי האט געקנעלט געטרייא, און דער תלמיד — געלערנט געשמאק. דער שטיינער איז געוועהנטליך געווען, בשעת דעם לערנען ביים טיש פלעגט דער רבי זיטצען אויף זיין אָרט מיט עפּיס איין ארבייט — מאָהלען אָדער שטעכען א חתימה׳לע. נאָר דאס האט אָבער נישט גע־שאדט צום גאנג פונ׳ם לערנען, ער האט ניש־קשה, זיך גוט צוגעהערט, פערקעהרט דאס לערנען איז געגאנגען נאך פיעל בעסער. דיא ארבייט איז פאַר איהם געווען דאס איינענע וואס פאר א פּראָסטען בעל־מלאכה א גוטער טרינק בראנפּען, זיא האט איהם בעגייסטערט, בעלעבט, געמאכט בעריידעווודיג. ערשט דענסטמאָל האט ער דערקלעהרט אלסדינג שארף קלאָהר, פונ׳ם מויל האבען זיך איהם געשאָטען פעריל, אין דיא אויגען האט געפינקעלט א הייליג פייעריל, ער האט געקוקט מיט ליעבשאפט עפּיס אזוי גוט, אזוי גוט... און דעם תלמיד פלעגט עס געבען א נעהם, א ברען, אונטערגענעבען איהם א חשק, ער האט געשלינגען איטליכעס וואָרט, אויפשטעלענדיג דיא אויערליך. דאס לערנען איז נישט געווען, וויא ביי א יענע, ערגיץ אנדערש א שטיינער, א שווערע משא, א ריין אָפּקומעניש, וואו דער רבי מיט דעם תלמיד ליידען נעביך ביידע גלייך: איינער שלאָגט אין קאָפּ אריין מיט געוואלד, איז דערבייא אויפגעבראכט, היטצט זיך א שרעק און דער אנדערער, וואס זאָל ער נעביך טהון, מאכט זיך כלומר׳שט וויא איהם איז עס אין קאָפּ אריין, ציטערט, פלאטערט — און ביידע ווינשען איינער פונ׳ם אנדערען פּטור צו ווערען... ניין! דאס איז געווען גאר עפּיס וויא א שמיעס צווישען צווייא פריינד, אין וועלכען איין הארץ פיהלט דאס אנדערע — א שמיעס וואס מאכט פערגניגען אי דעם, וואס רעדט, אי יענעם, וואס הערט, ביידע פערשטעהען זיך זעהר גוט, און עס וויל־זיך צוברייננגען אזוי דיא צייט נאך און נאך...

שלמה׳לע האט מיט דער צייט אלץ געוואקסען, געוואקסען, וויא א בלימעלע אונטער א גוטער השגחה, און ווערענדיג אלץ וואס ווייטער פערשטענדיגער הערט ער נישט אויף פונדעסטוועגען צו בלייבען, נאך זיינע יאָהרען נאך, א קינד. שלמה׳לע אין תדר און שלמה׳לע אין דרויסען זיינען עפּיס גאר אנדערע, פערשידענע מענשען. לערענט ער איז געלערענט, ער איז מיט דעם גאנצען קאָפּ אריינגעטהון אין לערנען.

ער דיינקט, טראכט, וויל גרינדליך אימליבע זאך פערשטעהן; נאר קוים צונער מאכט דעם ספר איז ער וויא איבערגעביטען געוואָרען, ער לעבט, שטיפט — א יונגעל מיט דיא ביינער. איבערהויפט האט שלמה׳לעם חאראקטער פון קינדוויוס אויף זיך געוויזען עפּיס וויא א צונויפגעשטעלטער פון פערשידענע מינים, נישט פון איין שטיק מאטעריע. עפּיס האבען צווייא נשמות — א מלאך מיט א רוח, גע־שטעקט אין איהם ביידע אינאיינעם. ער איז געווען אי איינגעשפּארט, הארט וויא א שטיין, אי וויך וויא א טייג, לאָזענדיג זיך פיהרען אמאָל בייא דער נאָז; אי בייז, אי מילד, גוט וויא דיא וועלט; אי ביטער־גאל, אי צוקער־זיס; אי ערענסט, אי א קאטאָוועס־טרייבער; אי אומיטיג־פערטראכט, אי לוסטיג־פרעהליך. שלמה׳לע איז בטבע געווען א הייס־בלוטינער, אָנצינדענדיג זיך וויא א שוועבעלע, וויא באלד נאָר עפּיס האט איהם נעטהון א ריהר. דיא פייערדיגע רייד פון דיא נביאים, דיא דערצעהלונגען זייערע איבער גאָט, איבער דיא וועלט, האבען אויפגעוועקט זיין כח־הדמיון און איהם געגעבען געגוג שטאָף צו דיינקען, צו טראכטען. — „איך האב געזעהען גאָט, זאָגט ישעיה הנביא, וויא ער זיצט אויף זיין הויכען שטול, דיא פּאָלעס צעשפרייט, פערנעהמען דעם הייליגען פּאלאץ. שרפים ברענענדיג מלאכים, שטעהען איבער איהם, אימליכער מיט זעקס פליגעל... און עס רופט איינער צום אנדערען און זאָגט: קדוש, קדוש, קדוש — הייליג, הייליג, הייליג איז דער גאָט צבאות, פול איז דיא וועלט מיט זיין כבוד! און עס וויגט זיך, עס ציטערען דיא זיילען דאָרט פון׳ם שרייענדיגען קול, און דאס הויז ווערט פול מיט רויך. אוי, זאָג איך, וועה איז מיר, איך בין פארבייא! איך בין דאָך א מענש מיט איין אומריין מויל און צווישען א פּאָקּ מיט א בייז אומריין מויל געפין איך מיך". שלמה׳לען זיינען דיא דאָזיגע ווערטער שטארק אין קאָפּ אריין. ער הויבט אָן צו טראכטען איבער גאָט, זיך פירצושטעלען מלאכים מיט פליגעל, און וויל אלץ וויסען זעהר פיעל אזוינס וואס פיקט איהם דעם מוח, פאָדערט א דערקלעהרונג פרעגען דעם רבי׳ן — דערצו האט ער נישט תמיד געגוג מוטה נעהאט. איינמאָל האט ער יא זיך געפּריווט מאכען מיט איהם א רייד, רויט־ווערענדיג דערבייא פלאם־פייער, נאר דער רבי האט אויסגעהערט מיט א שמייכעלע, שווייגענדיג א קרים זיך געטהון, וויא איינער רעדט: עט!... אויף זיינע שאלות בייא אנדערע, עלטערע מיט בערד, פלעגט ער בעקומען תמיד איין ענטפער: שא, שקאָץ! א יונגעקע טאָהר נישט פרעגען. א יונגעלע בעדאַרף נור פאָלגען, טהון וואס גאָט הייסט — לערנען, דאַוונען, אז נישט, וועט דער אויבערשטער שטראָפען, שמייסען דאָרט מיט אייזערנע ריטער — און פאר א רוט האט שלמה׳לע געציטערט, נישט אזוי פאר דעם וועהטיג, ווייל אז מען שמייסט

טהוט וועה, וויא פאר דער שאנדע — פע, ס'איז א חרפה!... שלמה'לען איז פיר־עקומען נאָט עפּיס נור וויא א בייזער פריץ מיט א קאנטשיק אין דער האנד, פאר א מינדסט קליינינקייט ווערט ער אָנגעצונדען, אש־להבה — שמייסט! ביי א מינדסט עברה'לע: איבערהיפּערן א שטיינער אין דאַוונען עפּיס א וואָרט, נישט ענטפערען אָמן, א טרונק וואסער טהון א מאָל אָהן א „שהכל“, האט ער נעחאפּט א ציטער און געטראכט: „אוי, וועה איז מיר, איך בין פארביי!“ —

און ווער שמיעסט ימים־נוראים, וואס, כפי יודען זאָגען, אפילו א פיש אין וואסער ציטערט דענסטמאָל — איז שלמה'לע געווען אין איין שרעק. דער גאנצער ענין פונ'ם אויפשטעהען צו סליחות, דאס חאפּעניש, לויפעניש אין שול, אויפ'ן פעלד, דאָס יאָממערען־וויינען, דאס טרויערדיגע ניגון'דיל ביי'ם דאַוונען, דאס אומעטיגע פּנים'ל פון דער מאמע און פונ'ם גאנצען הויזגעזינד, גלייך וויא עס העננט איבער זייא דיא רוט און מען קען זייא, מחילה, מקיים־פּסק זיין — אָט דאָס אַלסדינג האט אויף איהם אָנגעמאכט א שרעקליכע פינסטערע מרה־שחורה, ס'איז איהם נישט ניחא געווען דער גאנצער יום־טוב, דיא פיש מיט דעם צימעס, עס תאט איהם זיך נור געדאכט, וויא ער, דער אויבערשטער, זיצט אויף דעם הויכען שטול, דיא פּאָלעס איבער דעם מקום־קדוש, ברענענדיגע מלאכים ארום איהם, פליהען ברייננען ספרים, שרייבען, רעכנען איטליכענס עברות מיט א רעש, א גע־פילדער, און עס וויגט זיך דיא וועלט, עס ציטערען דיא טויערען פונ'ם הימעל פון זייער געשרייא — און ער טראכט: „אוי, וועה איז מיר, איך בין פאר־ביי!“...

נאָר אזוי וויא אין דער וועלט איז שוין אזוי געשטעלט, אז ס'איז נישטאָ, אין איהר אינגאנצען גוט'ס, אָהן עפּיס שלעכטס, און ריין שלעכט, וואס דרינען זאָל נישט שטעקען עפּעס גוטס, איז דאריבער אויך מיט דיא ימים־נוראים געקניפּט און געבונדען געווען זאכען אזעלכע, וואס האבען געלינדערט אביסעל דעם שרעק, צוגעגעבען א זיסקייט דער ביטערע מרה־שחורה. דיא וויכטיגסטע פון יענע אלע זאכען זיינען עס דיא „ישובניקעס“, דיא ארענדארעס פון דיא דערפער, וואס פלעגען אויף דיא הייליגע טעג קומען מיט זייער הויזגעזינד אין שטאָדט אריין. דאס אָנקומען זייערס האט אויפגעריהרט דאס שטעדטיל, אָפּגעמינטערט, אָפּגעפרישט אביסעל דעם עולם, און עס האט געהאט עפּיס א מין בעזונדער טעם — כצפּיחית בדבש, האָניג מיט פעפער און ציבעלעס אינאיינעם.

דיא היסטאָריע פאָדערט, אז דיא זאך זאָל דאָ אביסעל מעהר דערקלעהרט

ווערען, זיסט, ווענט אפשר אין איהר פעהלען זעהר א וויכטיג בלעטיל, אָן פאַר דיא שפּעטערדיגע דורות — אוי! ווער ווייסט? — קען דיא זאַך בלייבען נישט פערשטענדליך.

5.

פונ׳ם חודש תשרי הייבט זיך אָן א צעטיל ימים־טובים: דיא ביידע ערשטע טעג פונ׳ם חודש איז ראש־השנה, דער צעהנטער טאָג — יום־כפור, זייא הייסען ימים־נוראים, שרעקליכע טעג, און אינאיינעם מיט דיא טעג, וואס צווישען זייא הייסען זייא אויף עשרת־ימי־תשובה — צעהן טעג צייט, חרטה צו האבען אויף דיא זינד: וויינען, בעטען און אויסבעטען א גוט יאָהר. דענסטמאָל איז אויפ׳ן הימעל א יריד, עס קאָכט זיך דאָרט א שרעק.

„ונתנה תוקף קדושת היום, און דערצעהלען ווע́לען מיר — אזוי טהוט זיך דער מחזור דאָרט א זאָג — דיא שטאַרקע הייליגקייט פונ׳ם טאָג. דען שרעקליך פאַרכטיג איז ער צונלייך, אין איהם שטייגט הויך דיין קעניגרייך. אויף גנאָד איז, נאָט, דיין שטול געשטעלט, דוא זיצט מיט אמת אויף איהם צו ריכטען דיא וועלט. יא, אמת! דוא ביסט דער ריכטער און פאַרקלאָגער, דוא ווייסט און ביסט דער עדות־זאָגער. דוא שרייבסט און חתמ׳סט, צעהלסט און רעכענסט אלץ מיט צאָהל, געדיינקסט פערגעסענע זאכען וואס העט אמאָל. דוא עפענסט אויף דאָס קאָנטעבוך, עס לייענט דרויס אליין זיך איטליכס וואָרט, פון יעדען מענשען אייגענ־הענדיג שטעהט דיא חתימה זיינע דאָרט. מיט׳ן גרויסען שופר טהוט מען דאָרט א בלאָז, אָווא! א דינע שטימע לאָזט זיך הערען — שטיל, שא. מלאכים יאָגען, אין איינע שרעק אהער־הין און זאָגען: עס־איז אָט־אָ דער יום־הדין, אויף אָפּצו־רעכנען זיך מיט׳ן גאנצ׳ן נערימעל, אָ־דאָ אין הימעל! דען וויל אין דיינע אויגען ריין און פיין, איז ביי׳ם געריכט נישט מעגליך זייא צו זיין, אָן אלע אויף דער וועלט ווי־א ברייט זיא איז און לאַנג, געהן דיר פערבייא וויא שעפּעליך א גאַנג. וויא זיינע לעמער קוקט דער פאסטיך איבער גוט, ער לאָזט שאָף זיינע דורכגעהן אונטער׳ם רוט, אזוי אָט נעהמסט דוא אלע ב׳שעפּעניש אפיר, דוא רעכענסט, צעהלסט און לאָזט פאסירען זייא פאַר דיר. בעשטימסט פאַר יעדען זיינס פאָראויס, און גיבסט זיין פסק יעדען ארויס, ראש־השנה ווערט אויף זייא דאָרט אָנגעשריבען, יום־כפור אָפּגעחתמ׳ט אונטערשריבען. וויפיל זאָלען אומקומען, וויפיל זאָלען צוקומען, ווער זאָל לעבען און ווער שטאַרבען, ווער אויסלעבען זיין צייט זאָל ביז צום עק, און ווער

פון דאנען פאר דער צייט אוועק. ווער אין וואסער, ווער אין פייער א טויט א שווערען, ווער דורך א שווערד, ווער דורך א חיה זאָל דערהרג'ט ווערען, ווער פאר הונגער, ווער פאר דאָרשט און נויט, ווער דורך שטורם און ווער דורך מגפה א טויט. ווער דערשטיקעניש, אין האלז א ביין, און ווער — אין קאָפּ א שטיין, ווער זאָל צו הויז זיך רוהיג בלייבען, און ווער אין דער פרעמד זיך ארום צוטרייבען, ווער זאָל זיך לעבען שטיל, און ווער אין דולעניש פיל, ווער אין פריידען, ווער אין ליידען, ווער אָנווערען, ווער רייך ווערען, ווער האלטען זאָל אראָפּ, און ווער ארויף דעם קאָפּ".

און וויא דער ירידי, דער רעש אויפ'ן הימעל, אזוי רעשט זיך אויף דאָ אויף דער ערד. נאך מיט א חודש פריהער טהוט אין דיא שולען א בלאָז דער שופר און וואָהרענט: יודען, עס גענעהט דער יום-הדין! און יודען הויבען בעצייטענס אָן זיך ארומקוקען, מאכען א קלאָהרען חשבון פון זייערע מעשים א גאנץ יאָהר, און טהוען אַלע מיטעל, וויא ארויס ריין פונ'ם משפט, וואס שטעהט זייא פיר — זייא זאָגען סליחות, זוכען זיך גוטע אדוואָקאטען אין צדקה, אין אלטע זכות-אָבות, צו זיין מליצי יושר, פירשפרעכער אויף זייא פאר זיין היילינען כסא-הכבוד.

מהון תשובה, בעטען, מיט צדקה שמירען —
דאס העלפט א שלעכטען פסק צו קאסירען.

דיא ארענדאָרעס פון דערפער ארום און ארום קומען מיט קינד און קייט, האק און פּאק אין דיא שטעדט אריין, אינאיינעם מיט כל-ישראל צושטעהן דאָרט פאר גאָטס גערינכט און אויסבעטען פאר זיך און פאר דער גאנצער וועלט מענשען, נאר אָהן א שום חילוק, א גוט יאָהר, א דערלייזונג פון אל-דאָס בייז.

דאס שטעדטיל ק.... איז גאר נישט דאס שטעדטיל, וואס א גאנץ יאָהר, וואו מען זעהט קיין פרישען מענשען נישט און וואו דאס לעבען פליסט געוועהנט-ליך וויא א שטיל וואסעריל רוהיג, עפּיס וויא פערשלאָפען. א פּאר טעג פאר ימים-נוראים חאפּט עס זיך אויף, עס ווימעלט פון נייע פּארשוינען, וואס קומען פונ'ם ישוב, פיהרליך אָנגעזעצט מיט ווייבער און קינדער אויף גאנצע בערג בעטגעס, איבערבעטען, זעקליך שפּייז און שטיינען מיט עופות ציהען זיך איבער דיא גאסען. בעלי-בתים, יונגליך, ווייסע חברה, געהען און לויפען אקעגען, איטליכער אקעגען זיין ארענדאר, וואס שטעהט בייא איהם יום-טוב אויף סטאנציע. פון ביידע זייטען שיטען זיך רייד הויך אויף אלערלייא קולות — פון דאנען שאלות: פאר וואס אזוי שפּעט? פאר וואס אזוי און פאר וואס אזוי? און פון דער אנדערער זייט

מעשיות, וואתדער און נסים גרויסע: עס האט געלאָפּנעט אין וועג איין אָקס, געפאַלען א פערד, אָפּגעריסען א בריק, א מעוברת ווייביל האט זיך פערוואָלט אין מיטענדרינען געהן צרקינד, זיך איבערגעקעהרט א וואָגען, מע בעדאַרף נומל בענשען, קוים מיט דעם לעבען ארויס.... דאָרפס־הינט ביים אָנקומען מיט זייערע בעלי־בתים רייצען אויף דיא אַלע שטעדטעלדיגע הינט, עס ווערט צווישען זייא א געבילעריא, א געשלעגעריא, גלייך וויא זייא זיינען נישט ברידער פון דער הינטישע זרע, מיט איין הינטיש מויל, איינע הינטישע ציין. און באמת טאקי איז דאָ צווישען זייא א גרויסער אונטערשייד. דער דאָרפס־הונט איז דאס, וויא גאָט האט איהם בעשאַפען, ווייסט נים קיין פּאָליטיקע, חוץ דעם בעל־הבית און דיא שטוב קען ער נישט קיינעם, בילט אויף איטליכען אָרים און רייך אלע גלייך. חאַפּט טאַקי א ביין, אַז יענער גיט, חאַפּט און בילט פאָרט ווייטער טאַקי, בילט מיט זיין אייגען קול נישט פערשטעלט, ער איז פּראָסט אָהן אָנשטעלען. דער שטאָדט־הונט אַקעגען איז שוין עפּיס געמלאכה׳ט, אויסגעפיינט, אביסעל פאַלש און האט מורא פאַר א שטעקען — בילט אויף איין אָרימאַן, אויף אַזעלכען וואס קען זיך נישט וועהרען, פאַר א שטאַרקען האט ער אָפּשייא, פאַר א רייכען, שיין געקליידט — אַזאַס! מיט א שטיקעל ברויט שוחד פערשטאָפּט מען איהם דאָס מויל, שאַ! גיט יענער פון דער אַנדערער זייט, א ווילד פרעמדער גאַר, א גרעסער שטיקעל, טהוט ער שוין איהם צוליב, פּאָלגט וואס מען הייסט. ער שפּאַצירט זיך אָפּט ארום, שמעקט וואו עפּיס א קערמעשיל, וואס מען קען חאַפּען א לעק, מאַכט בעקאַנטשאַפטען, דרעהט מיט דעם ווידיל, שטעהט אויף דיא לאַפּקעס און בילט אמאָל עפּיס גאַר נים מיט זיין קול, גלאַט אַזוי זיך מען זאָל נישט פערגעסען, אַז ס׳איז דאָ א הונט... אז ער האט ציין און קען, אין א נויט־פאַל, הינטען ארום א ביס טהון אויף.... אָט דיא דאָזיגע ביידע מיני הינט אָנקוקען קענען זייא זיך נישט איינער דעם אַנדערען. דיא גאַנצע צייט, וואס זייא ביידע געפינען זיך אין דעם שטעדטיל הערשט דאָרט א בילען, א האַווקען, א שרייען אויף דיא ציין, עפּיס א „הינטישער וואָפּראָס“, שטענדיגע קריעג און שטענדיגע געשלעג, דער קאָפּ אַזש ווערט דול! וואָרטשון א שטיינער, א דאָרפס־הונט אָהן חכמות, ווייסט נישט מעהר וויא צו היטען דיא שטוב, ליגט זיך אויסגעצויגען אין דרויסען פאַר דער טהיר, קוקט בייז וויא א רוח מיט פערלאָפּענע פון בלוט, האַלב צוגעמאַכטע אויגען, רייבט, קראַצט דעם בויך אין דער ערד, שטיל אונטערפּישטשענדיג פאַר גרויס הנאה, פּלוצים רוקט זיך אונטער קאַשטאַן, א הויכער, א דאַרער, איינער פון דיא שיינע בעלי־בתישע שטאָדט־הינט. ס׳איז איהם פון דערווייטענס אין דער נאָז אריין א ריח פון יודישע

פיש, אויף וועלכע ער איז א גרויסער בעלן, אויך א ריח פון געבראָטענעס, וואס קאָכט זיך לכבוד יום־טוב דאָרט אין שטוב, און ער לאָזט זיך, וויא נעוועהנטליך, צוקומען נאָהענט, שמעקען, נישטערען, טאָמיר וועט דאס מזל איהם דיענען א חאפּ טהון עפּיס. וואָרטשונען אָבער איז דיא זאך נישט געפעלען — וואס געהסט־דוא עזות־פנים, אין מיין גבול אריין? און וואס איז עס גלאט פאר א מאָדע, הונט איינער, ארומגעהען איבער דיא הייזער, ארייננשטעקען א מאָרדע וואו מען בעדארף נישט? ! ער נים זיך אויף איהם פון הינטען פּלוצים א וואָרף, טהוט א ביס און רייסט איהם אויס א זשמענע האָר. קאשטאן ווערד אזש פערצאפּעלט, פערליינט, מחילה, דעם ווייריק, חאפּט דיא פיס אויף דיא פּלייצעס — און אוועק אוועק מיט א קוויטש... דאס איינענע איז אויך מיט פילקען, א שווארץ הינטעל מיט איין אויסגעקרימטען ריקען און הינקענדיג פיסעל, וואס לעבט פון קצבה — פון יודישע פּאָמייניצעס. ער לאָזט זיך וויא דער שטיינער זיינער איז, צו א יודענס שטוב, וואס זאָל ער דאָ איבערטראכטען? פּלוצים טהוט איהם א חאפּ טרעזאָר, א נעזונטער, א קודלאַטער דאָרפס־הונט, און ברעכט איהם א ביין, אזוי אז ער פערגעהט זיך נעביך פאר וועהטיג, לויפט שפּרינגענדיג, דאס הינקענדיג פיסעל אין דער לופטען, דאָס נעזייסיל אין דער זייט אויסגעקרימט און הייליט, רויעט אויף א גריוצענדיג קול. אזא פּסק חאפּען אויך נאך אנדערע שטאָדט־הינט. ס'איז זייא פערשטערט דאס לעבען — נישטאָ קיין צוטריט צו א יודישע שטוב ! דערפאר אָבער, דערטאפּען זייא א דאָרפס־הונט בייא זיך, ערגיץ אויף דער גאס, מען ער שוין זיך נעזעגענען מיט דעם לעבען. זייא ווארפען זיך אויף איהם פון אלע זייטען, שאָרפען דיא ציין, צופּען און רייסען. עס ווערד א געקוויטשערייא, נישט אויסצור־ האלטען. קונדסים מישען זיך אויך אריין, הידען אונטער, ווארפען שטיינער, מאמעס שטעהען אין דיא טהירען, רופען, שרייען און שעלטען. יודען אויף דער גאס חאפּען א ציטער, ראטעווען זיך און לויפען גאר אין איין אָטעם, האלטענדיג זיך בייא דיא פּאָלעס.

הכלל עס רעשט זיך, עס קאָכט זיך, דאס שטעדטיל איז אויף, ס'איז וויא מען זאָגט, ליהודים ! דאס לעבען אין דעם שטעדטיל נעהט שוין שטארקער, עס זעהט אויס, וויא א שטעהענדיג טייבעל, וואס וועסנע־צייט צוגיסט זיך עס, פּליצט ניך, האסטיג מיט א געררייש.

און בשעת דעם גערייש ווייזט זיך פון דערווייטענס א לאנגער וואָגען פול אָנגעזעצט מיט חנאָ מליניצערס הויזגעזינד. דיא אַלטע שקאפּע, וואס האט אביסעל

זיך צונעשטעלט אויפ'ן וועג, טהוט זיך אצינד אָן א כח, ארייננפאָהרען אויף דעם מארק קוסטיות, האָפּערליך, מיט דער פּאָמפּע. און לכבוד דעם שטעדטיל ולכבוד דיא פּארשוינען, המסובין בכאָן אויפ'ן וואָגען, פּערררייסט זיא דעם ווידיל, שטעלט אויף דיא אויערען, הייבט פיסליך אָן העצקעט זיך לעבעדיג פרעהליך מיט א טאראראם, א נעקלאפעררייא פון דיא רעדער. צוציק לאָזט זיך פּאָראויס מיט דער בשורה — אז מען פאָהרט! היטענדיג זיך, פון דעסטוועגען, דיא ביינער בייא א בענענעניש מיט זיין גלייכען, אין הינטישע מיילער נישט ארייננצופאלען. יענע איהם א שמעק — שלום עליכם, און ער יענע א שמעק — עליכם שלום! מאכט ער אָפּ בקיצור, א שמעק נאָר פון יוצא ווענען, דרעהט זיך באלד טאקי אויס און לויפט ווייטער, דיא „זקנה“ נאך איהם, האָץ־האָץ בייא ר' חיים'ס שטוב, וואס פון א חיבשע ציים יאָהרען שטעהט דאָרט איין חנאָ פון דער מיהל מיט ווייב און קינדער — א גרויס פעקיל, אָהן עין־הרע!

פּאָר שלמה'לען שטעלט זיך דערנסטמאָל א וועלט מיט נייע עסקים. ס'איז דאָ ברוך־השם וואס צו טהון, אויף וואס צו קוקען, וואס צו בעטראכטען. לאָז זיך שוין נאָט אָנשרייבען דאָרט, וואס ער וויל, דערווייל אָבער אז מען לעבט בעדארף מען לעבען.

קודם־כל האפּט שלמה'לע זיך ארויף, באלד טאקי נאך חנאָ'ס אָנקומען אויף דעם וואָגען, עטליכע קונדסים אריין מיט איהם, א פּאָר שטעהען, אָנהאלטענדיג זיך פון הינטען, צווישען דיא רעדער — און היידא! מען ציהט בייא דיא לייצען, מען שמייסט, מען מאכט מיט דיא ליפּען, שרייעט אין איין קול: „וויאָ־וויאָ! און מען טהוט א פאָהר אביסעל פערבייא דער שטוב. דערנאך נעהמט מען צום סמיק צוציקין, מען טהוט מיט איהם א רעד עפּיס אויף איין אנדער מין לשון, אריינ־לאָזענדיג זיך מיט איהם אין דיא הויכע דרכים פאַרהערענדיג איהם וואס ער קען, פריהער פון דערווייטענס, מיט אָפּשייא, אונטערוואַרפענדיג איהם שטיקליך ברויט, שפּעטער אלץ נעהנטער ביז מען פערלירט דעם דרך־ארץ, און עס ענדיגט זיך, וויא דער שטייגער איז, מיט א שטיין און מיט א קוויטש ...

שלמה'לע אינטערעסירט זיך אויך שטארק מיט דיא נייע מיני דאָרפס־פּארשוינען, אלסדינג אין זייא קומט איהם אויס עפּיס משונה. מיידלעך אין נייע נראָבע שיך און זאָקען אין נייע סיטצענע קליידעליך פון א מיתה־משונה קאָליר, מיט גרויסע רויטע קווייטען, גלאָטצען אויס גרויסע קעלבערנע אויגען, א פינגעריל אין דעם מויל — און קוקען. יונגליך אין חאלאטליך, אין נייע קנאקענדיגע לייב־

סערדאקליך און לייוועגדע פלידערליך, בלאָזען זיך, שעהמען זיך, דאלובען דיא נאָז— און שיסען פלוצים אויס, אין קילאק, א געלעכטער, ווישענדיג בשעת מעשה טאקי מיט דעם ארבעל, מיט דער פאָלע דיא נאָז, מחילה. היינט דאס ריידען זייערס, דאס עסען, איז אויך עפּיס אומגעלימפּפערט — דאכט זיך גערעדט, און ס'איז עפּיס נאר געבעבעט, דאכט זיך געגעסען, און ס'איז עפּיס גאר געפרעסען. א קייען אביסעל, מישטעהנס־געזאָגט, א מאכען מיט דיא באקען, א זופען מיט א הילך! דאס איינענע פנים, דאכט זיך, דאס איינענע פלייש, און פּאַרט עפּיס נישט אזוי וויא בייא שטאָדט־לייט — עס שמעקט עפּיס מיט דאָרף. דיא ווילדע גאנז, א שטיינער, איז דאָס איינענע טאקי וואס דיא היימישע, איין פלייש, און דאָך עפּיס אנדערש — איין אנדער טעם, איין אנדער קאָליר. חנאָ אליין איז איינענטליך געוועזן נישט קיין גראָבער מענש, נאָר צווישען איהם און ר' חיים'ן איז גאָר קיין פערגלייך. דער חילוק צווישען זייא ביידע האט שלמה'לען געוואָרפען זיך אין דיא אויגען — חנאָ אקענען דעם טאטען האט נאר עפּיס קיין פנים נישט! ס'איז אויך א גרויסער חילוק צווישען טויבע־סאָסיען, חנאָ'ס ווייב, און דער מאמע זיינער. טויבע־סאָסיע איז א ברייטביינענדיגע, א יאָדערדיגע; איהרע הענד, איהר פנים זיינען עפּיס מגושם: פערברענט, פערבראָטען פון דער זון. געהט זיא — איז גע־גאנגען, מען פיהלט, אז זיא שטעלט א פוס, רעדט זיא — איז גערעדט מיט לעפצען, אויף דער געמבע. זיא איז גוט נאָר אָבער פראָסט. זיא איז פרום, ווייגט בייא ליכט־בענשען, חליפעט וויא באלד זיא דערהערט פון דער פירזאָגערין א קול, חאָטש זיא פערשטעהט נים קיין וואָרט. אקעגען־זשע שרה, דיא מאמע זיינע, איז איין איידעלע, א שוואכע. האט קליינע, ווייסע הענד מיט דינע בלויע עדערליך, א פערפרומט בלייך פנים מיט דינע ליפּען — אין גאנצען עפּיס א רוחניות, און אז זיא געהט דאכט זיך זיא שוועבט. זיא איז א וואוילקענענדיגע, קען אלע תחינות פון ארץ־ישראל, ווייסט אויך דעם „מעין־טהור“, אלע דינים פון „חנ“ה“. וואס געהערען זיך אָן מיט איין אשה, לייענט דעם „צאינה־וראינה“, דעם „מנורת־המאור“ און נאך אזעלכע ספרים. ווייזט ווייבער אין שול צו דאווענען, וואָס צו זאָגען, ווען צו שפּרינגען קדושה, לייענט זייא אויף פיר, און האט מיט זיך דאָרט, אין דער ווייבערשער שול, א לימענע אָדער טראָפּענס אזוינע, אויף־צוזמינטערען אי זיך אי אנדערע בשעת דעם חלשה'ן....

און באמת טאקי, אז שרה פלעגט לייענען האט מען געקענט טאקי חלשה'ן. איהר לייענען איז געוועזן פול מיט געפיהל, איהר ננון'דיל דערבייא האט געריהרט, געציפּט בייא דער נשמה, א שטיין אפילו וואָלט פון איהרע טרערען אויף

צונאָסען געוואָרען. ס'איז כדאי אויף א ציקאוועשט צו שטעלען דאָ חאָטש אביסעל פון דער תחינה ערב יום־כפור, בייא דיא וועקסענע ליכט מאכען.

שרה ליינט קנייטליך. ווייבער, שכנות מיט נעבראָכענע הערצער שטעהען ארום איהר. זיא ליינט און לייענט וייא דערבייא פיר מיט א ריהרענדער שטימע טיעף פונ'ם הארצען:

„רבונו של עולם, דערבארמדינער גאָט! דיא ליכט וואס מיר וועלען מאכען אין שול אריין פאר דיין הייליגען נאָמען ווענען און פאר דיא היילינע רייגע נשמות, זאָלען דערוועקען דיא הייליגע אבות ואמהות, זייא זאָלען אויס זייערע קברים פאר אונז בעטען, אז קיין בייז, קיין צרות, קיין לייד זאָלען אויף אונז נישט קומען, און אונזער ליכט און אונזער מאנענס ליכט און קינדערס ליכט זאָלען נישט אויסגע־לאָשען ווערען פאר דער צייט, חס ושלום.... וויא איך וועל לייגען דעם פאָדעם פון דיא קנייטליך פאר אונזער פאטער אברהם, וואס דוא האסט איהם מציל געוועזען פון דעם פייער אין קאַלכאויוועז, אזוי זאָלסט־דוא אונז רייניגען פון זינד, אונזער נשמה זאָל קומען ריין פון שוכד צו דיר, וויא זיא איז געקומען ריין אין אונזער גוף אריין. — אין דעם זכות וואס איך לייג דעם פאָדעם פאר אונזער מוטער שרה, זאָל גאָט ברוך־הוא אונז געדענקען דעם זכות פון איהר צער, אז מען האט איהר ליבען זוהן יצחק געפיהרט צו דער עקדה. לאָז זיא א גוטע מליצה זיין, אז מען זאָל נים חאַפען בייא אונז אונזערע קינדערליך, זייא זאלען פון אונז נישט אוועקגענומען ווערען און נישט פערוואָרפען ווערען ווייט פון אונז וויא דיא בלודנע שעפעליך. — אין דעם זכות, וואס מיר לייגען דעם פאָדעם פאר אונזער פאָטער יצחק, זאָלסט דוא זיך איבער אונז דערבארמען, אז מיר זאָלען קענען מגדל זיין אונזערע קינדער, זייא קענען האַלטען בייא א רבי'ן, עס זאָלען, וויא דאס ליכט, אונזערע קינדערס אויגען לייכטען אין לערנען, אין דער ליעבער תורה.... פאר דעם פאָדעם, וואס מיר לייגען פאר אונזער פאָטער יעקב, וועלכען דוא האסט נעהאָלפען פון דיא שונאים, בייגעשטאנען איהם אין זיינע נויטען, אזוי זאָלסט־דוא אונז העלפען פון כל המשחיתים והמקטרגים, זייא זאָלען נישט קענען אָנריידען אויף אונז שלעכטס, אויסטראכטען בלבולים, צו פערשווארצען אונזער נאָמען.... מיר זאָלען אין דעם יום־הדין האבען א גוטען משפט מיט אונזערע מאנען און קינדער, מיר זאָלען חלילה נישט זיין קיין אלמנות און אתזערע קינדער קיין יתומים.... בזכות שלמה וואס האט נעבויעט דאס בית־המקדש און תפילה נעטהון, ווען אפילו נישט קיין יוד, א פרעמדער נאר פון איין אנדער אומה, אז ער וועט קומען אין בית־המקדש

אריין און דיך בעטען, זאָל זיין נעבעט אויף אָנגענומען ווערען — אין דעם זכות, רבונו של עולם זאָל נישט פערשלאָסען ווערען דער טויער פונ׳ם הימעל פאר מיין געבעט און לאָמיר נעדאכט ווערען מיט מיין מאן און מיט מיינע קינדער און מיט אַלע לייט צום גוטען אין דעם נייעם יאָהר. אָמן!״

לאָז נאכדם לאבען, ווער עס קען, לאָז ער זאָגען, אויב עס קיינט זיך איהם דאס מויל, אז דאס איז נארישע זאכען. — אהער ליכט, אהער א סך אזעלכע ריינע נשמות־ליכט! א סך אהער אזעלכע ברענענדיגע געפיהלען, ריינע הערצליכע ווערטער, הייסע טרעהרען, געבעט און ליעבשאפט צו תורה און חכמה, ליעבשאפט צו מענשען, צו א גאנצער וועלט מענשען! און דאס אלסדינג בייא וועמען איז עס? בייא יודענעס, בייא פראָסטע יודענעס, וואס אָנקוקענדיג זייא פון דרויסען דאכט זיך, זייא זיינען גאר נישט; וואס אָנקוקענדיג זייא פון מארק דאכט זיך זייא זיינען משונה פערגרעבט.... הלואי א סך אזעלכע ווייבער מיט אזעלכע געפיהלען און אזעלכע ווערטער!

דאס מענען הערען יענע, יענע.... און וויסען וואס אזוינס א יודיש הארץ בעטייט, מענען הערען און — שטומען!

6.

א פאָר יאָהר איז דרינען זינט שלמה׳לע האט אָנגעהויבען לערנען תנ״ך, אין גאנצען איז ער נאך א קינד, און וואס פאָרט, רבונו של עולם, האט ער שוין נישט איבערגעלעבט, וואו איז ער אין דער דאָזיגער צייט שוין נישט אויסגעווען? טאַקי נאָר עפּיס וויא איין אלטער, וואס וואָלט אוועקגעלעבט משותלח׳ס יאָהרען!— ער איז געווען אין ארם־נהרים, אין כנען, אין מצרים, אין פּרס ומדי און שושן הבירה דאָרט, און נאך אין מדינות, פון הודו ביז כוש, אויף אין דער וויסטעניש, אין מדבריות און אָנגעזעהען זיך, אָנגעהערט זיך דאָרט זעהר פיעל וואונדערליכע זאכען. כאָז מען פון דעסטוועגען קיין טעות ניט האבען, נישט מיינען, אז עס האט זיך געמאכט עפּיס איין אומגליק, און ר׳ חיים האט געמוזט עוקר זיין, זיך ארומ־וואָגלען מיט זיין הויזגעזינד נעביך, אָדער א שרפה, א מגפה, א בייזע מהומה, נישט דאָ געדאכט, איז אָנגעשיקט געוואָרען אויף דעם שטעדטיל, און דיא איינוואוינער זיינען זיך צעלאָפען, האבען, וויא דער שטיינער פון יורען איז אין גלות, זיך צע־שלעפּט אער אהין, איבער דער גאנצער וועלט. חלילה, קיין צער קיין בייז! דאָס

שטעדטיל איז וויא פריער א שטעדטיל, דיא איינוואוינער וויא פריהער איינוואוינער, ר' חיים און ר' חיים, אלסדינג וויא פריער, איטליכער, ברוך־השם, אויף זיין אָרט און שלמה'לע האט פונ'ם שטעדטיל קיין פוס אפילו ניט ארויסגעשטעלט. — וואס־זשע דען? דאס איז אזוינס, וואס פאר אלע אנדערע פעלקער איז עס א סוד, גאר ניט צום פערשטעהן, נאָר בייא יודען פערקויפט זיך עס זעהר אָפט. בייא יודישע קינדער נאָר געשעהט אזוינס, אז מען זאָל זיטצען טאָג וויא נאכט פער־שפארט אויף איין אָרט, נישט צו וויסען, וואס דאָ ארום געהט פיר, וואס מען ברויכט צו לערנען, צו טהון, בכדי צו לעבען מיט לייטען גלייך; מען זאָל אויס־געטהון זיין פון אלסדינג דאָ, מבטל זיין אלע זאכטן, וואס זיינען נייטיג פשוט אין לעבען אריין און איבערטראָגען זיך איננאנצען מיט דיא ביינער און אלע געדאנקען העט וויים אין איין אנדער עולם, אין אנדערע צייטען; מען זאָל נישט זעהען פאר זיך דיא וועלט, דאס וואס פאר דער נאָז, און אָפּגעבען זיך איננאנצען נאָר מיט אזעלכעס, וואס העט א מאָל, צו וועלכס מען בעדארף נישט האבען אזוי דיא אויגען און דיא אנדערע מענשליכע גראָבע חושים וויא א שארפען כח הדמיון — א הוילע נאקעטע נשמה אָהן לייב אָהן לעבען!

שלמה'לע נאך א יונג קינד, א היהנדעלע, וואס ליגט נאך אין דעם איי, נישט צו וויסען דאס אָרט, דאס לאנד, וואו ער איז, נישט דאס פאָלק, דיא מענשען, צווישען וועלכע ער געפינט זיך; וואס פרעגט איהם בחרם פון א לעבען דאָ צו זאָגען — ער, שלמה'לע, בעקלאָגט זיך אין דיא געדאנקען ארום ערגיץ אין דיא וויטע מקומות דאָרט! ער איז פערוואָגעלט אין מצרים, אין דיא לענדער פון סיחון, עוג מלך הבשן און נבוכדנצר מלך בבל, דער קאָפּ ליגט איהם אין דעם ים־סוף, אין דעם ים־המלח, אין דעם טייך פרת און דעם ירדן. פאר איהם גע־פינען זיך מיני מענשען, מיט וועלכע מען בעדארף ריידען לשון־קודש, עפּיס גאר תרגום, מען זיטצט זיך בייא זייא אין געצעלטען, מען רייט אויף מויל־אייזלען און קעמלען, מען טרינקט פון א „לאָגעל", מען געהט באָרפיס און טראָגט נאזבאנדען, אלסדינג וויא דער שטייגער איז. אונזער נאטור דאָ, מיט איהרע מיני געוועקס, חיות און עופות געהער זיך מיט שלמה'לען נישט אָן. וואס מאכט עס איהם אויס פעלדער מיט תבואה — קאָרען, רעצשקע, קארטאָפלעס, פון וואנען ער עסט א „קרופניק" מיט ברויט אלע טאָג? וואס ווייסט ער א סאָסנע, בערעזענע און דעמבענע ביימער! ער ווייסט נאָר בייא זיך אין הארצען: וויינגארטנער, טייטלען, פיינען, מילגרוימען און איילבירטען, פימסענהאָלץ און בונסענביימער. פון לבעדיגע מיני בעשעפעניש ווייסט ער: א ווילדטהיר, א לינדענוואָרם און א פיפערנאטער, א

לעמפערט, א אינד, וואס טהוט מאַחן גלוסטען אויף קוואלען וואסער, א שור־הבר און א טירקילטויב. הכלל שלמה׳לע איז נאָר א געבירטינגער דאָ און אליין איז ער עפּים וויא נישט קיין היגער, לעבט ערגיץ דאָרט, דאָרט... זיין צייט איז פארצייטען און זיין וועלט איז א יענע, וואס א מאָל, דאָ איז ער א גר און דאָרט — איין אלט־געזעסענער; ער קומט א היים, נאָר אויף א ווײַלע, וויא א גאסט אויף דער סטאנציע, עסט־אָפּ, נעכטיגט איבער — און מארש אחין, ווייטער טאקי אהין!.... זיין לעבען איז, וויא דאס לעבען פון טויזענדער אנדערע שלמה׳ליך, נאָר פון א זכר וועגען — אזוי און אזוי איז געוועזן דענסטמאָל, בימים ההם, אין יענע צייטען.

נאָר לעבען מיט דעם זכר אליין דערפון, וואס איז געוועזן; בלייבען בייא א געשיכטע און דרעהען זיך, דרעהען זיך אויף איין אָרט, ווייטער נישט אויף קיין האָר — אזעלכעס הייסט נישט געלעבט נאָר געטרוימט. אונזערע עלטערן, וואס זיינען געזעסען בייא דיא טייכען פון בבל און דער קאָפּ איז זייא געלעגען נאר ערגיץ אנדערש, האבען שפּעטער ערשט, ביים צוריק־קעהרען זיך פונ׳ם גלות, דערפיהלט אליין און אין שמחות דערצעהלט, לויט עס שטעהט אין דעם שיר־המעלות, אז נישט געלעבט האבען מיר, נאָר היינו כחולמים, מיר האבען געחלומט.

און וויא באלד אזא לעבען וואס איז א חלום, וואס־זשע איז פאר א וואונדער, אויב אין איהם גרייםט זיך אזוינס, וואס נישט געשטויגען, נישט געפלויגען, אויב עס דרעהען זיך ארום אין איהם רוחות, שלעק, און ס׳איז גאנץ רעכט אויף בהמות מיט מענשליכע צורות, וכדומה נאך אזעלכע ווילדע בעשעפעניש!....

ווען נישט דיא ציצית, דיא מזוזה און קריאת־שמע, דיא דאָזיגע דרייא נוטע שמירות, וואס האבען שלמה׳לען אביסעל בערוהיגט, וואָלט ער חלילה יונג פון דער וועלט געגאנגען פאר גרויס מורא, וואס ווילדע בעשעפעניש האבען אויף איהם אָנגעמאכט.

ס׳איז כדאי צו וויסען חאָטשע נור א טהייל חלומות פון שלמה׳לעס יונגנד, וויא אזוי און דורך וועמען ס׳איז איהם ענטפּלעקט געוואָרען דער סוד פון רוחות, גלגולים און פיעל אנדערע שרעקליכע זאכען נאך גאר אין דיא קינדישע יאָהרען.

אין דעם שטעדטיל ק... פלעגט צייטענווייס זיך א וויז טהאָן, וויא פלוצים פונ׳ם הימעל אראָפּגעפאלען, א יוד מיט א ווילדער גרויער באָרד, איין אויג א בלינדס, דאס אויסזעהן זיינס שטארק משונה און געקוקט האט ער בייז פון אונטער דיא לאנגע ברעמען; האלטענדיג אביסעל איינגעבויגען דעם קאָפּ.

זיין אָנקומען האט זיך געלאָזט הערען אין דעם גאנצען שטעדטיל, אלע אין איין קול: דער בעל־שם, רבי אליה בעל־שם! יודען פלעגען ניט קענען זיך זאט אָנדערצעהלען פון רבי אליה׳ס גרויסע וואונדער פון זיינע סגולות און קמיעות — דאָרט און דאָרט האט ער ארויסגעטריבען א גלגול, דערנסטמאָל און דערנסטמאָל האט ער געהאט צו טאָהן מיט „זייא“, מיט דיא נישט־גוטע, וואס האבען פאר איהם דאס גיין־יעהריגע, ציטערען פאר זיין פיפס. דערבייא איז דערקלעהרט געוואָרען דער טעם פון זיין בלינד אויג, אזוי: אז ער רופט צונויף דיא שדים וועגען עפיס א זאך, שיט ער אויס א זעקעלע מאָהן און הייסט זייא מיט א שפרוך, ביז איין מאָהנדעל צונויפ־קלייבען, ווארום אָהן עפיס איין ארבייט, לאָזען זייא איין רגע שטעהען ליידיג קענען זייא מזיק זיין. איינמאָל האט ער זיך פארגעסען מאָהן אויסצושיטען האבען זייא איהם איין אויג אויסגעדראפעט.

אָט דעם רבי אליה׳ן, איבער וועלכען עס האט זיך ארומגעטראָגען אזעלכע שרעקליכע מעשיות, אז שלמה׳לע האט דערזעהן, איז איהם פאר שרעק דער מאמעס מילך ענטפאלען. אמת טאקי וויא רבי אליה פארעט זיך מיט רוחות, דערבייא איז ער נישט געווען; נאָר דאס בלינדע איינעל האט איהם בעוויזען גאנץ קלאָהר, אז דיא מעשה א־פנים איז טאקי אזוי — אלא נישט, פאר וואָס־זשע איז ער בלינד?... שפעטער אביסעל מיט דער צייט, איז איהם בעשעהרט געווען צו זעהן אזוינס אליין טאקי, מיט זיינע אויגען.

ווינטער בייא נאכט, ארום ניין א זייגער, פלעגט געווענליך שלמה׳לע און זיינע חברים געהען פון׳ם חדר מיט פאפירענע לאמטערנעליך אין דיא הענד, מיט געפילדער און געזאנג, פייפענדיג אין דיא קולאקעס און צופויקענדיג מיט דיא באקען. קוים איז מען אויפ׳ן וועג צוגעקומען צו דער גרויסער קאלטער שול, וואו עס דאווענען אלע נאכט מתים, לויט יודען מיט בערד זאָגען, האט פלוצים עפיס וויא אָפגענומען דאס לשון. מען איז אין איין שרעק איבערגעלאָפען דאס שטיקעל וועג פארבייא איהר, האלטענדיג זיך בייא דיא ציצית און שרייענדיג, בייא זיך אין הארצען, שמע־ישראל! דערנאך אז נאָט האט געהאָלפען מען איז פון דער סכנה ארויס, האבען יודישע קינדער, וויא דער שטייגער איז, זיך געשטארקט, געעפענט א מויל און געזונגען שירה האפערדיג בעהארצט.

איינמאָל, אין א שטארק קאלטער ווינטער־נאכט, אז שלמה׳לע איז בעהארצט, וויא געווענטליך, ארייגעלאָפען אין שטוב, האט מען איהם באלד אָפגעשטעלט מיט א בייזדאומיטיגער מינע, און דער „גוט׳ן אָוונט!“ איז איהם געבליעבען שטעהן

ווי א ביין אין האלז. ער וויל ארויס מיט עפּעס א וואָרט, נאָר מען וויזט איהם ווינקענדיג מיט א פינגער אויפ'ן מויל — שאַ! ער זעהט, ס'איז עפּיס נישט גלאַט. אין שטוב איז טונקעל, דיא מאַמע איז נישטאָ, פון דיא מאַנסביקלען אויף קיינער נישטאָ, דיא קינדער זיצען צושטערט, אימליכער פאר זיך אין א ווינקעלע. וואס זאָל ער נעביך טאָהן? ער גערט, פון קיינעם נישט בעמערקט, אויף דיא שפּיטץ־פינגער און קלעטערט ארויף שטיל ווי א קעטצעלע אויפ'ן אויוועו, חאַטש צו דער־ווארעמען אביסעל דיא נשמה פאר קעלט. פונ'ם אלקירעל אויף יענער זייט אויוועו — א חדר'ל פאר א פאָר־פּאַלק, פאר דעם עלטערן ברודער מיט דעם ווייב — טהוט איהם עפּיס שטארק א שיין, ער ציהעט לינענדיג זיך אויס מיט דעם קאָפּ אהין, גיט בגנבה א בליק און בלייבט פערגאַפט, נישט קענען א ריהר זיך צו טהון מיט קיין אבר. דאס ווייבערשע בעט דאָרט איז פערהאנגען, זעהט ער, מיט א פאָרהאנג, אָנגעזעטצט פון אויבען ביז אראָפּ מיט ברייטליך־שפּילקעס, וואס פונקלען אקעגען דער שיין פון וואָניש־ליכט, (א גראָב־חלבדיג ליכט מיט א באוולענעם קנייט'ל), דיא באַנק, וואס לעבין דער רובע דאָרט, איז אָבגעטרוקט און אויף איהר אָרט איז אויסגעגראָבען אין דער ערד א גריבעל. איינער עפּיס פון א ווילד אויסזעהען האלט א שווארצען האָהן, רייכערט קרייטיכער אַזוינע און מאכט משונענע הוויות. טהוט א זעטץ דעם האָהן אין קעפּיל און לאָזט ארויס אויף משונה קולות עפּעס נישט קיין מענשליכע ווערטער: „איה־ביה סטיטיה, אגרפטי, מרום, שמריאל", ער דרעהט מיט דיא אויגען, בלאָזט שעפּשעטשעט: „מצפּץ, מצפּץ, מצפּץ, מצפּץ, מצפּץ, מצפּץ, מצפּץ, מצפּץ, מצפּץ", א טופּ געבענדיג מיט דיא פיס, א מאך מיט דיא הענד, ווי ער ראנגעלט זיך מיט עמיצען, און בייא אימליכעס „מצפּץ" דערלאנגט ער א דרעה, א זעטץ דעם האָהן אין קעפּיל אזוי, אז ער פערגעהט זיך נעביך חאָרחלענדיג. פון אונטער דעם פּאָר־האנג הערט זיך אויף א שרייען, א קרעכצען, וואס רייסט אויס א שטיק הארץ. דער ווילדער פארשוין צושאָקעלט זיך שטארק בייז, ציהעט איין דעם אָטהעם אין זיך, קוועטשט זיך און לאָזט ארויס ווי א פונ'ם בויך עפּיס משונה'דיגע ווערטער: „תלמכא חישה ובסוסביק פסלמגיא", חאַפּט דעם האָהן ביים גאָרגעל, דרעהט מיט איהם ווי צו כפּרות, טהוט איהם א וואָרף אין גריבעל.... פארשיט און — דאס ביינקעל שטעהט באלד טאקי ווידער אויף זיין אָרט.... פון אונטער'ן פאָרהאנג געהן ארויס א ביטער געשרייא, צוגלייך טאקי א קוויטשעלע מיט א געוויין — מזל טוב! זאָגט עפּיס א יודענע און דיא מאַמע, צונעהמענדיג אביסעל דעם פאָרהאנג און ארוישמעקענדיג דיא קעפּ, א יונגעל, הלואי אויף לאַנגע יאָהר!

— מזל טוב! — מאכט יענער פארשוין, סאפענדיג וויא א גאנז — איך האב געהאט היינט מיט „זייא" א גוט שטיקעל ארבייט. פון היינט אָן וועלען שוין בייא דער קינפעטאָרען דיא קינדער זיך האלטען און קיין „בענעמעניש" וועט זיך, גאנץ זיכער, מעהר נישט טרעפען.

דעם פירוש פונ'ם דאָזיגען גאנצען ענין און פון „בענעמעניש", איז שלמה'לע אין עטליכע טעג ארום געוואָהר געוואָרען דורך „גרויסע", וואס האבען וועגען דעם צווישען זיך געפיהרט א ברייטען שמיעס און דערבייא גאנץ ערנסט מיט אויס־געצויגענע פנימער דערצעהלט א געשריבענע מעשה, וואס דיא האָר שטעלען זיך קאפויר זיא הערענדיג.

„אין דעם קליין שטעדטיל גאלינג, נישט ווייט פון חעלעם, איז געווען איינער מיט דעם נאָמען ר' גבריאל. אז דאס ווייב זיינס איז געלעגען געוואָרען למזל מיט א יונגעל, האט ער געשיקט בעטען דעם חעלמער רב, רבי אליה בעל שם, ער זאָל קומען מיט זיין כבוד מהל זיין דאס קינד. דיא מעשה איז געשעהען אין חודש סיון, דאָנערשטיג. רבי אליה איז אין דעם טאָג טאקי אָווענט־צייט געקומען נאָהענט צום שטעדטיל, האט ער דערזעהען מכשפים און מכשפות מעהר פון הונדערט טויזענד. איטליכען פונ'ם מויל געהט ארויס א פלאם־פייער, ארום זייא ברענט אויף א פייער, און זייא אלע שפילען זיך אָט מיט דעם דאָזיגען קינד טאקי, וואס איז געבוירען געוואָרען. אז דער רב האט א קוק געטאָהן, ע־הע, אזוי איז דיא מעשה טהוט ער א זאָג דעם משרת זיינעם: גיכער גיב מיר אהער וואסער פון מיין פלעשיל! פאר'ן וואשען דיא הענד האט ער געזאָגט א שפרוך מיט דעם שם און גענומען זיבען מעסערס, זיבען ברעטליך, צווייא חלות מיט זיבען שיך, אין איטליכען שוך אריינ־געשטעקט א מעסער, דערנאך טהוט ער אויס דיא שיך פון זיינע פיס, וואשט צווייא מאָל דיא הענדע, שטעלט אויף דעם גראָבען פינגער פון דער רעכטער האנד און זאָגט אזוי: מיט דעם כח פונ'ם הייליגען שם, אזעלכען און אזעלכען, בין איך מבטל דעם כישוף פון דיא מענער און ווייבער, דיא מכשפים און מכשפות, עס זאָל נישט שאַדען דעם קינד, און מיט דעם דאָזיגען שם האט רבי אליה דערהרגעט אלע מכשפים. באלד טאקי נעהמט ער דאס קינד, אָפפיהרען עס צו זיין פאָטער און מוטער, און תיכף וויא ער קומט אריין צו זייא רעדט ער ארויס דעם הייליגען שם „שמשיהו" האבען אלע מענשען אין שטוב באלד דערזעהען, אז יענס קינד, וואס ליגט לעבין דער קינפעטאָרען, איז נאר שטרוי און קליאָטשע — א פערבלענדזשער־ני׳ש, בעהיט זאָל מען ווערען! עס האט זיך נאָר געדאַכט, אז א מענש מישטעהנס

נעזאָגט, ער נעהמט דאס אמת'ע קינד, וואס ער האט מציל נעווען פון דיא קליפות, און ניט עס אָפּ צוריק דער מוטער" *).

פון דענסטמאָל אָן איז שלמה'לע שטארק צודרעהט, עס דאכט זיך איהם, ס'איז איננאנצען דאָ — א פערבלענדזעניש! אָט חאפּט דעם, יענעם דער רוח, אָדער דער רוח האט זייא שוין לאנג נעחאפּט, עס דאכט זיך נאָר בריות, און באמת איז זייער נשמה פון קליאַטשע. ער אליין איז אויך קליאַטשע....

7.

א מייסטערין שרעקליכע מעשיות אזעלכע צו דערצעהלען איז נעווען יאחנע־סאָסיע, אָדער לייביציכע, וויא זיא האט נעהייסען. זיא האט, זאָל זיך איהר גרינג שלוקערצען דאָרט, מיט איהרע מעשיות זעהר פיל אויף שלמה'לען נעווירקט.

לייביציכען, קען מען זיכער זאָגען, האט נאָט בעשאַפען אויף דער וועלט מיט דער איינציגער כונה אליין, כדי אויסצודריקען מיט איהר געשטאלט גאנץ שארף, אין העכסטען גראד, א טהייל פון יענע חפצות, וואס געפינען זיך ביי א ווייבער איבערהויפּט צו ביסליכוויים נאָר. ווען א גרויסע מאָדניצע אין פאריז, אָדער אין ברדיטשוב א שטייגער, שטעלט מיט זיך פיר וויא זיא שטעהט און נעהט, א לעבעדיג בילד פון דער ווייבערשער תאוה — פּוטצען זיך, דאס הייסט, איננאנצען איז זיא א נאָרנישט, נאָר א פּוטץ, אזוי האט לייביציכע אויך פירגעשטעלט מיט איהר מיילכען דיא ווייבערשע תאוה — צוריידען און בערעדען, נישט אויסצולאָזען קיינעם און קיין זאך אין דער וועלט. אוועקנענומען ביי איהר דיא דאָזיגע איינציגע מעלה, וואלט זיא געמענט גאר נים געבוירען ווערען, קיינעם חלילה וואָלט עס נישט נעאָרט. — לייביציכע פלעגט, וויא א נאָהענטע שכנה, קומען צו שרה'ן ר' חיים'ס ווייב, לייען אמאָל דאס, אמאָל יענס, און כמעט אלע פריהמאָרגען נעהמען פונ'ס פריפּיטשאָק א קויל פייער ביי איהם. שוועבעליך, וויא היינט, האט מען דענסט־מאָל ווייניג נעוואוסט, מען פלעגט נעברויכען אנדערע מיני מיטעל און פייערנעצייג. לייביציכע פלעגט דאס קויל פייער ארייִנשארען אין א טעפּיל, בלאָזען עס צווישען דיא קאַלטע קוילען דאָרט, און דערבייא אויסשיטען גאנצע זעק רייד. איין מאָל אין וואָך האט געמוזט צווישען דיא דאָזיגע צוויא שכנות זיך מאכען א רוגז.

---

*) ספר „תולדות אדם" מאת הר"ר אליהו בעל שם, סימן פ"ז.

נעוועהנטליך פלעגט דער רוגז ארויסשפּרינגען אין א מאַרק־טאָג, איבער עפּיס א מציאה, נאָר מעהר פון א טאָג תאט ער קיינמאָל נישט געדויעט. מאָרגען גאַנץ פריה איז שוין לייבציבע מיט דעם פייערטעפּיל געקומען, איז געוועזן זיס וויא צוקער, נעבלאָזען אין טעפּיל און גערעדט א שרעק.

אין דיא לאַנגע ווינטער־נעכט פלעגט זיא אָפט קומען זיטצען בייא שרה'ן מיט עפּיס איין ארבייט, מיינסטענס מיט א זאַק אין דער האַנד און האַלטען זיך עצות, צי ס'איז שוין צייט אָנצוהויבען דיא פּיאַטע, אָדער אויף וויפיל איינליך אָפּ־צולאָזען דיא זאַק. דערבייא האט זיך איהר נישט צוגעמאַכט דאס מויל, גערעדט, בערעדט, דערצעהלט משונה וואונדערליכע מעשיות, וואס זיינען זיך פערלאָפען אין דער וועלט, אויך מיט איהר אַליין און מיט איהר זיידען עלירהשלום, שווערענדיג זיך מיט כל השבועות, אז אַלסדינג, וואס זיא דערצעהלט, איז אמת. פון איין מעשה איז זיא איבערגאַנגען אין דער אנדערער, און אמאָל האט זיא אויסגעמישט צווייא מעשיות אינאיינעם. פון וואס מען זאָל נישט געוועזן ריידען איז זיך עס נישט אויסגעגאַנגען אָהן לייבציבעס א מעשה. האט מען גערעדט פון עפּיס א שלאָפקייט, קדחת א שטיינער, איז לייבציבע ארויס מיט דער שפּראַכע:

— שאַ, אָט האט איהר אייך, יודישע קינדער, גאר א פרישע מעשה! פסח קלאָטץ, אָט דער ישובניק קלאָטץ, א רויטער, א געזונטער, נאָר טאַקי א פויער. זיטצט ער זיך, פּסח, איבער א גרויסער שיסעל זויערמילך, אריינגעטאָהן אינ־גאַנצען מיט חשק אין דער אכילה. וואס דען־זשע זאָל א גראָבער יונג טאָהן? וויא פסח זיטצט זיך דאָ אזוי, דיא נשמה זיינע אין שיסעל, קומט אריין אין קרעטשמע צו איהם עפּיס א פרישער פּארשוין. ווער דער פּארשוין איז? דאס וועט זיך שוין ארויסווייזען וויטער, שפּעטער אביסעל. שטעהט ער זיך דער פרישער פּארשוין אקעגען קלאָטץ'ן, קוקט־קוקט, נישט אראָפּצונעהמען פון איהם דיא אויגען. און וויא פסח שעפּט אָן א גרויס לעפעל זויערמילך און טראָגט עס צום מויל, אזש מיין פּארשוין טהוט איהם א פּאטש איבער דער האַנד און דאס לעפעל מיט דעם זויערמילך פאַלט אריין באַך אין שיסעל. דוא זעהסט, מאַכט דער פּארשוין צו איהם, אָט דאס סקיינעמשקע שווארצענקע פּינטעלע, וואס שווימט דאָ ארום אין שיסעל? ניין, דאס איז נישט קיין פּראָסטע פּינטעלע. ס'איז דיין מזל, וואס איך האב מיך דאָ בעצייטענס אונטערגעחאַפּט איידער דוא האסט עס אראָפּגעשלונגען. דאס גוטעמשקע פּינטעלע איז עס. ווילסט וויסען ווער, וואס? — נאַ! דאס קדחת האט זיך עס פערוואָרפען אין א שווארץ פּינטעלע און געוואָלט מיט דעם זויערמילך

אינאיינעם דיר אין בויך אריין. ער נעהמט באלד מאקי א פאחיריל, ניסט אהין אינווייניג אריין דאס זווערמילך מיט דעם פינטעלע און הייננט עס אויף איבער דעם אויבען. פסח קלאָמץ שטויסט זיך שוין אָן ווער דער פארשוין איז, איינער פון דער גוטער כנופיא איז ער. ער האט איהם זעהר שיין בעדאנקט. דערנאך איז פסח קלאָמץ געפאָהרען אין שטאָדט אריין און געבענשט גומל.... וועט איהר דאך מיך פרעגען, וואס איז, יאחנע־סאָסיע, דער סוף מיט דעם פאחיריל? אוי, אזא סוף מיט אלע אונזערע שונאים געזאָגט געוואָרען! עס איז אויסגעטריקענט געוואָרען וויא א שפענדיל, פון א מינדסטען בלאָז האט עס מיט איהם געוואָרפען וויא א קדחת. דער רוח האט שיער נישט צונענומען דאס קדחת, אזוי האט עס געליטען, ליגענדיג דאָרט פערשפארט. בעדארף זיך מאכען, אז מען זאָל מיט א שפילקע א שטאָך טאָהן אין דעם פאחיריל איז דאס קדחת וויא א רוח ארויסגעפלויגען. אזוי פליהען זאָל איך, רבונו של עולם, אין פיעל גוטס, אָמן!

זינט דער דאָזיגער מעשה זאָגט זיך שלמה'לע אָפּ, פאר שרעק, פון זווערמילך. עס בעקומט איהם נישט איבערהויפט דאס עסען, דיא בעסטע שפייז אפילו. ער קוקט זיך צו אין טעלער צו א מינדסט שווארץ פינטעלע און ציטערט — אָט מהומ איהם א נעהם דאס קדחת!

איינמאָל אין א ווינטער־נאכט זיצט זיך שרה מיט לייביציכען לעבין אויבען און פליקען ביידע פעדערען. אקעגען זייא אויף דער באנק זיצט דיא קאטץ, פערליינענדיג אונטער זיך דיא הינטערסטע פיס, מאכט מיט דעם ווידעלע און קוקט מיט א פאָר גרינע אויגען. אויפ'ן „לוטשניק" ברענט א פייעריל, דיא קינדער, א מאָל דער, א מאָל יענער, ווארפען אונטער דארע שפענדליך. אין שטוב איז ווארם, מחיה, עס רעדט זיך עפּיס געשמאק, אזוי געשמאק.

— וואס פון דער קוה, שרה, רעדסט־דוא? — פאלט לייביציבע אריין שרה'ן אין דיא רייד — דיא קוה נימ עפּיס ווייניג מילך, זאָגסט־דוא, דיא קוה? דאס נעהמען דיא מכשפות צו דאס מילך. איין מיטעל דערצו איז, קאָכען דאס „צער־דעלקע" (א שטיקעל ליינוואנד אויף איבערזייען דאס מילך). אז איך בין נאך א מיידיל געווען האט זיך געטראָפען ביי'ם זיידען, מיר אויף צולאנגע יאָהר, א מעשה, אין דעם יאָהר מאקי, וואס מיט דעם גאָנצער, א ליכטיגען גן־עדן זאָל ער האבען — דער זיידע. ס'איז נאך אזא מעשה נישט דערהערט געוואָרען אין דער גאנצער וועלט. מען האט איהם נישט געקענט ריהרען פונ'ם אָרט, אזוי שווער איז דער גאָנער געווען, א הונדערט פונט, און אפשר נאך מעהר. ער האט בעדאַרפט

נעבען אודאי עטליכע מעפ שמאלץ, און גריווען גאר אָהן א צאָהל. צוריקטראָגענדיג איהם פונ׳ם שוחט, א געקוילעטער שוין, גיט ער זיך פלוצים א שטעל אויף דיא פיס, טהוט זיך א לאָז, מיט א פייף איבער דער גאנצער גאס, און ווערט פערשוואינדען. ווער גאָנער, וואס גאָנער — א גלגול איז דאס גאר געוועןǃ.... טפו, איך מיש איין מעשה מיט דער אַנדערער, פליישיגס מיט מילכיגס. פון מילך וויל איך דאָ גאר דערצעהלען. א מיידיל אז איך בין נאך געוועןǃ, האט דיא רויטע קוה דעם זיידענס, עליו־השלום, אויפגעהערט כמעט צוגעבען מילך, איז געוואָרען מאָגער, דאר־קוואר מיט ליידיגע אייטער. דיא באָבע טעמע, זאָל א גוטע מליצה זיין, האט זיך שטארק נעערגערט. געה, זאָגט זיא, גיב פרעסען א קוה, אז זיא וויל נישט געבען קיין מילך. מכות איהר... פעטריכע, זאָל זיך מיהען נישט דאַרט, האט צוקרינענדיג זיך מיט איהרע א חברתה, א מכשפה, אויסגעזאגט דעם סוד, אז דאס איז איהר מלאכה, און פאר א טרונק בראנפען געהייסען אָט וואס: „טעמע, מאכט זיא, נעהם צעליינג אָוונט־צייט אויפ׳ן פריפיטשאָק א פייער, שטעל ארויף דאָרט אויף א טרינישקע א טעפיל, אין טעפיל טהו אריין דיא „צעדעלקע״ און דיא האָר פון א פלעדערמויז מיט דיא קרייטעכצער, וואס איך גיב דיר דאָ. טהיר און לאָדען זאָלען זיין גוט צוגעמאכט, חוץ דיר, זאָל קיינער אין שטוב נישט זיין. אויב דוא האסט שטארק מורא, מעג יאחנא־סאָסיא מיט דיר בלייבען. אז דאס טעפיל וועט אָנהויבען קאָכען וועסט־דוא הערען א קלאפּ אין דער טהיר, שפעטער אביסל קולות מיט א נעבעט: טעמא עפען דיא טהירǃ און דוא שא. דאס וועט דיא מכשפה קייקעלינדיג זיך אייפ׳ן בויך, קומען בעטען זיך, און אָננעהמען דאס קול פון דיין מאַן, און נאך אַנדערע אלערלייא קולות, דוא אָבער ציט.... עפען גיט למען־השם ו׳למען־השם״. כך־הוה. איך געדענק עס וויא היינט. ס׳איז אָוונט־צייט, אין שטוב איז פינסטער, איך מיט דער באבען, מיר אויף צו לאנגע יאָהר, שטעהען מיר ביים פריפיטשאָק. דאס טעפיל אויף דער טרינישקע, אונטען ברענט א פייער. קוים הויבט אָן דאס טעפיל טיאָך, טיאָך, הערט זיך אין דער טהיר קלאפּ, קלאפּ. דיא באבע ציטערט, שטשירעט אויס אויף מיר איין אויג, פארבייסענדיג מיט דיא ליפען. מיר אין הארצען קלאפּט אויך — טיאָך, טיאָך, נאָר גארנישט, שאǃ פלוצים הערט זיך א קול וויא פונ׳ם זיידען, אָבער אקוראט אזוי, מען האט געמעגט שווערען, מיט א נעבעט: טעמע, לאָז מיך אריין, טעמעǃ דיא באָבע פארבייסט נאך שטארקער מיט דיא ליפען, ווינקט מיר מיט א פינגער אויפ׳ן מויל, דאס הייסט — שא יאחנע־סאָסיעǃ איך ליינ אַלץ אונטער שפענדליך. דאס טעפיל קאָכט פון דרויסען הערען זיך קולות: ווידער וויא דעם זיידענס קול מיט נוטען און מיט

בייזען. דאס איז געווען זיא, דיא מכ׳שפה׳טע, עס האט איהר א פנים גוט נעדרעהט אין בויך פונ׳ם קאבעניש אין טעפיל. שפעטער אביסעל א חריוקען פון א חזיר, א היילען פון א הונד, א מעקען פון א ציג, א מיויקען פון א קאטץ. דערנאך, דערנאך, הערסט־דוא, שרה, וואס איך וועל דיר בעסער זאגען — טהום פלוצים א זאג לייבציכע, פארקוקענדיג זיך אויף דער קאטץ, וואס לינט זיך אויסגעשטרעקט אקעגען אויף דער באנק, דרעהענדיג דעם וויידעל און מאכענדיג מיט דיא פאדערסטע לאפקעס — דוא הערסט, עס נעפעלט מיר עפיס נישט דיין קאטץ. איך האב מורא, אוי א וועהטיג איז מיר נישט, דאס איז א גלגול!.... א קאטא!

— א־קאטא, א־קאטא, א־סאטא!....

דיא קאטץ דערשרעקט זיך, לויפט און פאלט אריין אין דעם טאפ פעדערען, שפרינגט געשווינד ארויס, איינגעטינקט אין פעדערען וויא א שווארץ־יאהר. עס ווערט א געשרייא, א יאגעניש, זיא פוטץ אויף טיש און אויף ביינק, און אלע נאך איהר. ס׳איז א צארען, א מהומה אויף דער בידנער קאטץ נעביך גאר פלוצים, אומגעריכט!....

פון דענסטמאל׳אן דאכט זיך שלמה׳לען גלגולים. דער גאנער איז נישט קיין גאנער, דיא קאטץ איז נישט קיין קאטץ, אויך דער מענש, להבדיל, איז נישט קיין מענש, דיא דאזיגע וועלט דא איז אינגאנצען טאקי גאר — איין עולם הדמיון!

8.

דא אויף דעם עולם איז שלמה׳לע א למדן, ווייסט נישט פון א לעבען צווזאנען, דערפאר דארט — אויף יענעם עולם, וואהין ער פארפליהט דורך דעם לערנען, איז ער א ווילדער חכם, קען אלסדינגג וויא א גרויסער למדן, אזעלכעס אפילו, וואס איז פאר אנדערע היינט גאר א סוד; ער לערענט גמרא, פארנעהמט זיך מיט דינים ומשפטים און נאך אנדערע זאכען דארט. ער איז א דארטינער מיט אלע נעננ, מיט דעם שטיינער רעדען, מיט דעם שאקלען זיך, אינגאנצען מיט דיא ביינער, מיט לייב און לעבען. פאר איהם איז דארט א וועלט מיט עסקים — ס׳איז דארט א מחלוקת איבער איין איי, וואס דיא הוהן האט יום־טוב נעלעגט. לוים געהמען מעשר, כהנים נעהמען תרומה, זיינען מקריב קרבנות, און יודען — שטייסט

מען מלקות.... שלמה'לע איז שטארק פארנומען: וואו פאר איהם צייט, ווען צייט? נישטאָ קיין צייט! — דער קאָפּ איז איהם דול.

איינמאָל, נאך א גרויס דולעניש, אז שלמה'לע איז וויא א גאסט פון יענער וועלט אהיים אראָפּגעפאלען, עפּיס איבערצוחאפּען, האט ער באלד ביים ארייננאנג אין שטוב דערהערט א יאָמער א קלאָג, וויא מען בעוויינט א טויטען. דיא מאמע ברעכט דיא הענד, טענה'ט עפּיס און וויינט אויף א ניגון. דוד'ל און איידעלע, צווייא ברעקליך קינדער, שטעהען פון דערווייטענס אין א ווינקעלע און רעווען, קוקענדיג אויף דער מאמע, מיט אָפענע מייליכליך. לאָה, דיא עלטערע שוועסטער, זיטצט אויף דער מילכיגער באנק אראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ און איז שטארק פאר־אימערט. שלמה'לען גיט א טיאָבקע דאס הארץ, און דיא אויגען שטעלען זיך איהם טרערען, און ער הויבט אָן באלד מאקי אויף צו וויינען.

— אוי, א גזר־דין, א גרויס אומגליק, אוי־וועה, האט אונז געטראָפען! — טענה'ט דיא מאמע, פארגעהענדיג זיך פון טרערען.

— מא—אמע, מא—מע—ע! רעווען דיא קליינע קינדער און קראַטצען דיא קעפּליך מיט ביידע הענטליך.

— אי—איק—היק! שלוכצט שלמה'לע, דער דאָרטיגער חכם, און שנייצט דיא נאָז.

— וויין, שלמה'לע, וויין! — זאָגט דיא מאמע מיט תחנה־לשון, אז זיא האט איהם בעמערקט, און לייגט ביידע הענד איהם אויפ'ן קאָפּ ארויף — טהו, אל־מאכטינער פאָטער, דיא טרערען פון ריינע אומשולדיגע קינדער מאָהן אין דיין לאָנעל. אוי, אומגליקליך קינד, ווייסט איז אונז, פינצטער איז אונז — פינצטערע שקאָלעס ... יודישע קינדער נעהמען אין דיא שקאָלעס!

— נעוואלד! — שרייעט שלמה'לע, פארגעהענדיג זיך אונטער דער מאמעס הענד.

שלמה'לע דער „דאָרטיגער" האט נעהערט, אז אויף דער וועלט „דאָ" געפינט זיך בייא „זייא" עפּיס שקאָלעס. וואס מען טהוט דאָרט אזוינס? דאס האט ער נישט געוואוסט. געהערט נאָר, אז מען שמייסט א שרעק. אצינד, דער־וויסענדיג זיך, וואס דער מאמעס געוויין בעטייט, — אז ס'איז דאָ א בעפעהל, מען זאָל יודישע קינדער נעהמען אין דיא שקאָלעס, איז איהם ענטפאלען דאס געזונט. עס האט איהם זיך געדאכט, אָט שטעהען זעלנער. מען נעהמט איהם, מען פיהרט איהם, מען שמייסט.... און דאריבער האט ער נעביך געשריגען — נעוואלד!

די מאמע־זשע ווידער האט געווײנט נישט אזוי דערפאר, וואס מען שמײסט, שמײסען שמײסט מען דאך אין חדרים לחבדיל אויך, נאר גלאט אזוי, ווײל שקאלעס איז א מיאוסע זאך. דער נאמען שקאלעס אלײן איז שוין פע, א שרעק, ס׳איז דאך אײן עק פון דער וועלט, אויס יודישקײט. וואס קען חלילה פון יודישע קינדער ווערען?

יורען אין שטעדטיל זײנען ארומגעגאנגען אהן קעפ, מען האט געזיפצט, גע־קרעכצט און גערעדט פון די שקאלעס. דערבײא געמומעלט אויף עפּיס א דײטשיל, א ליכטענטהאל, וואס פון איהם און נאך אזעלכע ווי ער, „בערלינער“, קומט דאס גאנצע שפּיל ארויס. מען האט געמאכט אסיפות און געטראכט, וואס טהוט מען עפּיס דערצו. ס׳איז געבליבען: מען זאל גוזר־תענית זײן, זאגען תהלים, רײסען קברים און אײנלענען די וועלט. מלמדים נעביך זײנען געווען געפלעווט, שטארק דערשלאגען, האבען געציטערט פאר זײערע קנעלונגען. די שקאלעס וועלען זײ דאך דערגנעהען דאס לעבען, מאכען דעם טויט. אז גאט אלײן וועט זיך דא נישט ארײנמישען, נישט טהון עפּיס א נס, וועלען זײא דאך בלײבען אויסגעשטעלט. עס פערשטעהט זיך, דאריבער, ווי שטארק נעביך זײא האבען געפּילדערט, אונטער־געהידעט דעם עולם. אלע טאג פריה און פארנאכט זײנען די שולען פול געווען פון יודען. מלמדים האבען געפיהרט אהין קינדער פון די חדרים. מען האט געזאגט געוויסע קאפּיטליך תהלים, געווײנט, געפאסט. דער ערשטער תענית שלמה׳לעס איז געווען יענער, וואס ווענען די שקאלעס. ווײבער זײנען געגאנגען אויף קבר־אבות, געמאסטען פעלד און פארנאסען טײכען טרערען. — ס׳איז געווען א פאר־ווינטער זומער! אפילו דאס ביסעל גוים אין דעם שטעדטיל זײנען אויך געווען עפּיס ווי צודרעהט. די גוים און יודען פונ׳ם שטעדטיל האבען געלעבט צווישען זיך זעהר גוט — אײנער פונ׳ם אנדערען געצווינגען דאס שטיקעל פרנסה, אײנער בײם אנדערען האט געוואוסט וואס עס טהוט זיך, און אײנער דעם אנדערען זיך געלאזט דערקענען סײ אין לײד, סײ אין פרײד. איז א חתונה געווען, א שמײנער, בײא א יודען, האבען בעקאנטע גוים, געשיקט איהם דרשה־געשאנק: דער א הוהן, יענער עטליכע צעהנדלינג אײער, אײנער א ברויט, דער אנדערער א קוילעטש, איטליכער נאך זײן שטאנד, און דאס אײגענע טאקי אויך פארקעהרט. דאריבער האט דאס געוויין, דאס געפּילדער, דענסטמאל בײא יודען אנגעמאכט א מרה־שחורה אויף די גוים און זײא האבען זיך געוואונדערט וואס זאל עס אזוינס בעטײטען!

— אי, ריצקא, קאזשי, שטשא נאשי זשידקי טאמיטשקי פּלאטשוש, קריטשאט גוואלד, יאק בורטא איך ריעזשוט?

— עווטאַ חאַפּונאַ וויני פּונאַיעססאַ, שטשאָבי חאַפּן איך ני חוואַטאַיע.

— א־ני! דאָ חאַפּונאַ שצאַ דאַליעקאַ. מאָזשע מיסיאַצי דוואַ אַלבאָ טרי בודע דאָ איך סודנאָוואַ דניאַ. טרעבאַ פּיטאַטי, שטשאָ צע מאַקיי? באַציש אָם חיקאַ!

— סטאָפּ חיקאַ! קאַזשי־נאָ, שטשאָ עווטאָ טי מאַקי בינאַיע אי נירקאָ פּלאַטשעס, אַ?

— אוי־וועה מעקיטאַ, נעסצענסיטצע! נימאַ מצאַסי. אָם בערקאָ! פּיטאַי או בערקאָ, ניחאַי קאַזשי בערקאָ, וועה איז מיר! — ענטפּערט חיה־גרונאַ, לויפענדיג בארג אראָפּ צום בית־עולם אין איין אָטהעם.

— אָי, בערקאָ! משויעש, א־א שטשאָ מאַק זשידקי חניקאַיוט, חאַ?

— עטאָ אוי, צעלאָוויצי דאָבריע, אוי ליחאָ.... בורוט חאַפּאַט חלאָפּצעוו נאַשיך אוב שקאָלי! — שטעלט זיך בערקאַ דערצעהלען דיאַ גוים, וויאַ ער קען, דעם גאַנצען ענין פון דיאַ שקאָלעס. ס׳איז עפּיס אויסגעקומען מאַקי אַז אָך און וועה צו דיאַ שקאָלעס, וואָס פאַר אַ פּנים זייאַ האָבען געביך געהאַט, אריינפאַלענדיג צו בערקא׳ן אין מויל. דיאַ גוים האָבען איהם פערשטאַנען, זיך איבערגעצלמט און דרייאַ מאָל אויסגעשפּינען, וויאַ דאס איז מאַקי איין אומגליק.

ביז וואַנען אָבער זכות־אָבות וועט ביישטעהן, זיך מיהען פאַר דעם כסא־הכבוד און דער אייבערשטער וועט אַ נס טהון, דערוויל האָבען יודען זיך געטהון דיאַ אַלטע סגולה — חתונה מאַכען יונגע קינדער. ס׳איז געוואָרען אַ בהלה. שדכנים, גוטע פריינע מענשען, האָבען נישט געשפּאָרט קיין מיה, נעארבייט, אויס ליבע צום פאָלק ישראל, אויף אַלע כלים. מען האָט געחאַפּט און אָפּגעשטעלט חופות קליינע יונגליך מיט יונגע מיידליך, עס זאָל הייסען, אין דעם פאַל וועז חלילה שקאָלעס, הע־הע, אָפּנעמאָהן אויף מערקיש — נישטאָ קיין קינדער, נאָר לויטער בעלי־בית׳ליך, קליינע יודליך!... און בכדי טאַטעס פון קליינע מיידליך זאָלען זיך נישט איינשפּאַרען, זיך נישט שטאַרק איבערנעהמען מיט זייער סחורה, איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז מיידליך וועט מען אויך נעהמען עפּיס אין דיאַ קאַלאַניע ערגיץ. אַז שלמה׳לע איז אַרויס טרוקען, נישט חתונה געהאַט דענסטמאָל אין דער בהלה, איז דאס מסתמאָ נאָר אַ גאָט־זאַך — פאַר איהם איז אין דעם שטעדטיל נישט געוועזן זיין בעשעהרטע, און אַקעגען גאָט קען מען נישט געהן, עס העלפט נישט אַקעגען איהם קיין חכמות. מיט וואס דען אַנדערש לאָזט זיך עס דערקלעהרען?.... דיאַ מאַמע האָט דאָך חשק געהאַט, דער טאַטע, אמת מאַקי, האָט זיך געקרימט, וויאַ איינער רעדט:

פע! נאַר נאַרישקייטען. אין אזוינע זאכען איז דער ווילען פון דיא ווייבער שרעקליך שטארק, ברעכט אייזען. און פון שלמה׳לעס זייט וואָלט נישט נאָר קיין מניעה נישט געווען, אדרבה עס וואָלט איהם נאָך נאָר משונה הנאָה געטאָהן. איין מאָל, פאַר וואס זאָל ער ערגער זיין פון אַנדערע יונגליך, פאַר וואס אנדערע יונגליך קומט עס יא כלות און איהם נישט? — אָי, האט ער עס מקנא געווען א חתן־בחור׳ל, עפּיס איז אזעלכער א גאנצער מיוחס. קיין בערדיל, אמת, האט ער נישט, שמייסען אין חדר שמייסט מען איהם וויטער טאַקי אויך, פון דעסטוועגען איז ער פאַרט עפּיס וויא א שטיקעל גרויסער: ער מענשעלט זיך, קוקט אויף זיינע חברים אראָפּ מיט גאוה, אָט־אָט, נאָך אביסעל, איז ער שוין אַליין א טאטע.... און צווייטענס, האט זיך איהם, גאר אָהן דיא אלע זאכען, נכאט אזוי זיך געוואָלט האבען א כלה. ס׳איז עפּיס א גאנצער עסק — איך, בחור׳ל, האב מיר א כלה, זיטץ מיר און טראַכט מיר בייא זיך — כלה! מען בעדאַרף נישט פערגעסען, אז שלמה׳לע איז דאָך געווען א ד אָ ר ט י נ ע ר, א גאנצער ירושלמי, קליינע חתן־כלה איז דאָרט אין לאַנד גאַנץ געוועהנטליך, היינט האט ער דאָך אין דער גמרא מכת פאַר־פאָלק־זאכען עפּיס געלערענט אויך, דערצו נאָך געהאט א פייערדיגען כח־הדמיון, דאס פּאָעטישע פינקעלע, וואס גיט אמאָל פּלוצלים, וויא פון דער העלער הויט, א בריה....

נאָר וויא דיא מעשה איז, שלמה׳לע האט אין דער בהלה נישט חתונה גע־האט, געבליבען וויא פריהער א יונגעל. גם זו לטובה! וואָרום וויא דערנאָך האט זיך ארויסגעוויזען איז אומזיסט געווען דיא בהלה. יונגליך אין דיא שקאָלעס אריין האט מען מיט געוואַלד נישט גענומען, מיידליך אין דיא קאָלאָניעס — אויך נישט. חדרים זיינען געבליבען חדרים און מלמדים וויטער טאַקי מלמדים, אלסדינג וואס פריהער. אין אנדערע גרויסע שטעדט האט מען אפילו געמאַכט יודישע שקאָלעס, נאָר אָהן סכנות! קינדער זיינען דאָרט ווייניג געווען, און מישמעהנס־געזאָגט ווערכע? אָרמענקע עפּיס, פון דעם געמיינעם עולם — אויך מיר מענשען!

אויף ליטענטהאל איז עפּיס וויא פערשווינדען געוואָרען. פון דער קאָמפּאַניע זיינער איז אין דעם שטעדטיל ק.... וויא פון דיא שקאָלעס, קיין זכר נישט גע־בליבען. מען האט איינגאנצען אין זייא פאַרגעסען. שלמה׳לע וואָלט נישט געוואוסט פון זייער געבוין, אויב אזעלכע זיינען נאר אויף דער וועלט ערגיץ דאָ, ווען עס זאָל זיך נישט געווען שפּעטער מאַכען אָט דיא דאָזיגע מעשה:

ויהי היום איז אין א שיינעם זומער־טאָג געקומען אין דעם שטעדטיל א

גריידגרויער יוד, נידעריג געוואַקסען מיט א בייכעל און מיט זעהר א ליעבליך פנים. עס האט געהייסען בייא איטליכען אין שטעדטיל: מיר האבען א גאסט — רבי נחום רויזעווער, רבי נחום איז געקומען זיך געזעגנען!....

און אלע האבען זעהר גוט פערשטאַנען, וואס „געקומען זיך געזעגנען" הייסט אזוינס.

אז רבי נחום פונ'ם שטעדטיל רויזעוו האט אויסגעגעבען דיא יונגסטע טאָכטער זיינע און איז געבליבען אויף דער עלטער איין אלמן האט ער זיך פירגענומען פאָהרען בלי־נדר שטארבען אין ארץ־ישראל. נאָר אזוי וויא ביז דעם שטארבען בעדאַרף דאָך א מענש האבען צום לעבען און א יוד — דערצו נאָך חתונה האבען אויך, הייסט דאָך עס, מען בעדאַרף האבען געלד, וואס־זשע טהוט מען? בכן האט רבי נחום געטהון דאס, וואס אנדערע יודען אין אזא פאל טהון — ער איז עטליכע יאָהר ארומגעפאָהרען צווישען יודישע קינדער, פון איין שטאָט אין דער אנדערער זיך צו געזעגנען, דאס הייסט נעהמען שיינע נדבות און מאבען בעשטעלונגען, אויב עס לאָזט זיך נאָר, אויף ווייטער אויך, אם־ירצה־השם. אזא פרנסה וויא „געזעגנען זיך" רעכענט זיך בייא יודען שוין נאר ניש־קשה'דיג, אזעלכער, וואס פאָהרט אהין שטארבען, איז בכבודינער פון אלע אנדערע מיני מקבלים, בטלנים און אויך פון נשרפים א שטיינער, ער שמעקט שוין מיט קברות־בלעטליך — מיט ארץ־ישראל, ער איז שוין א קאנדידאט אויף א ירושלמי!.... רבי נחום איז ארומגעפאָהרען אזוי עטליכע יאָהר און האט צו יודען חלילה נישט דערלעגט. מען האט איהם פארבעטען דער אויף א וועטשערע, יענער אויף וואַרמעס, און ביים געזעגנען זיך, איהם געגעבען אין האנד אריין אויך. רבי נחום פון זיין זייט האט זייא צוגעזאָגט דערפאַר זעהר פיעל הבטחות. — דעם אזוי, יענעם אזוי, איינעם — בעטען פאר איהם אויפ'ן קבר פון מאיר בעל־הנס, און דעם אנדערען — ארץ־ישראל ערד.... רבי נחום האט נישט פארשעהמט דאס שטעדטיל ק... וואו ער האט געהאַט בעקאַנטע און עטליכע ווייטע קרובים, און אין א שיינעם זומר־טאָג איז ער געקומען זיך געזעגנען אהין.

געוועהנטליך עסט מען זומער אין שטעדטיל וועטשערע בייא דער שיין פון דער לבנה, אויב זיא איז דאָ, און אויב ניט — בייא א חלב'דיג גראָשען ליכטעל. מען מאַכט עס אָפּ בקיצור, און א גוטע נאַכט — שלאָפען! באַלד טאַקי, אָדער גאָכדעם וויא מען לופטערט זיך אין דרויסען אביסעל אויס. אין איין זומער נאַכט אָבער, זעהר א ליכטיגע, האָמש פעריל צוקלייבען, איז בייא ר' חיים'ן אין הויז געווען א

פארענדערונג: דער טיש איז געגרייט גאנץ פיין, ליכט ברענען אין מעשענע לייכטער, עפּיס יום־טוב׳דיג. — דאס האט ר׳ חיים פארבעטען צו זיך רבי נחום רויזוועער אויף וועטשערע. עס האט זיך געצווינגען ביים טיש א לאנגער, א ברייטער שמועס איבער דעם כותל־מערבי און דער מערת־המכפלה, איבער דעם הר־הזיתים און דער מוטער רחל׳ס קבר, איבער חורבות און קברים, און מען האט פארביסען מיט א שמועס איבער פיינען, טייטלען, מילגרוימען און באָקסהאָרען. אלע האבען זיך בעלעקט, דיא אויגען האבען געפלאמט, געפונקעלט פאר גרויס הנאה. רבי נחום איז זעהר בערעדעוודיג, רעדט און רעדט, גלייך וויא ער איז שוין דאָרט געוועזען, אלסדינגס געזעהן מיט זיינע אויגען, און אלע קוקען איהם אין מויל אריין, קוקען מיט ליבשאפט, מיט גרויס דרך־ארץ און זיינען איהם אין הארץ שטאַרק מקנא, וואס איהם איז בעשעהרט דאָרט צו זיין. עפּיס אזוי גרינג זאָגט זיך עס: ארץ־ישראל, י ר ו ש ל י ם! דאכט זיך אין פלוג א לאנד—א לאנד, א שטאָדט— א שטאָדט: הייזער, ערד, שטויב, מיסט, בלאָטע, נאָר ניין! עפּיס איז עס אנדערש. וואס אנדערש, וויא אנדערש? דאס לאָזט זיך נאָר ניט זאָגען. עפּיס איז עס נישט מגושם גראָב, נאָר א רוחניות. מען בעדארף עס פיהלען. היינט נעמען — אויף לשון־קודש, שטעדט, ערטער, וואס שטעהען אין דער תורה!...

דער שמועס איז דערנאך איבערגעגאנגען אויף אנדערע, פראָסטע זאכען. רבי נחום איז דאך אויסגעוועזען עפּיס א וועלט. זיך געזעגענט מיט אזוי פיעל יודען, אָהן עין־הרע, און אָנגעזעהן, אָנגעהערט זיך זאכען נאָר א ים! ווילנא האט אין דעם שמועס געשפּיעלט דיא הויפּט־ראָליע, מעהר וויא פון אנדערע שטעדט האט מען זיך אינטערעסירט מיר איהר. רבי נחום האט דערצעהלט חידושים פון איהרע משונה בעריהמטע רבנים, פון איהרע ווילדע קצינים און שרעקליך גרויסע גבירים, פון קלויזען, ישיבות און אָרמע בחורים — אַי־אַי! אויסלאָזענדיג מיט האלבע־מלכות עפּיס, אין א געסיל ערגיץ דאָרט, וואו ס׳איז סכנות, און מען שייעט זיך געהען דאָרט בייא נאכט — שוין אויף א נידעריג אומוטיג קול: אָי־אָי! און גאָר צום סוף איז ער ארוים שטארק אָנגעלאָדען אויף ב ע ר ל י נ ע ר עפּיס. — אָט דיא יודען פון דיא שקאָלעס דאָרט פון לילענטהאלס כנופיא, האט ער געזאָגט, פארדרעהענדיג מיט דער נאָז, גענומען דערצעהלען מעשיות, חוזק מאכען פון זייא, אז דאס זיינען עפּיס ווילדע ברואים, זיטצען בייא זיך, ווען קיינער זעהט נישט, אָהן היטלען און עסען אָהן געוואשען! דיא תורה זייערע בעשטעהט אין לשון, אין קורצע שורה׳ליך מיט מליצה, אלץ: אהה, אהה, וועהגעשריגען!.... איינער, דער עלטסטער זייערער, עסט, זאָגט מען, שגויצען מיט ברויט. מען זאָגט, ער

שטעקט אריין א חלב'דיג ליכט אין דער קאשע און עסט.... שיינע ברואים, מישטעהנס־געזאָגט — לאָזט אויס רבי נחום מיט א קרעכץ — אָה־האָ־האָ!

מיכא האלבע־מלכות יא! דאס האט זיך נאָך געליינט שלמה'לען אין מח. האלבע־מלכות זיינען מסתמא קליפות, דיא גוטע נקבות וויא לילית און רוסאָלקעס, א שטיינער, איבער וועלכע ער האט זיך גענוג שרעקליכע מעשיות אָנגעהערט, וויא אזוי זייא פערפיהרען מענשען מיט זייערע תנועות און זיינען הונדערט מאָל ערגער פון דעם טייפעל, פונ'ם אשמדאי אליין. דעריבער איז רעכט, וואס דיא ווילנער שייען זיך געהען בייא נאכט אין יענע וויסטע געסליך. אָבער בערלינער, נישט קיין לצים, נאָר יודען מיט א קאָפּ, מיט הענד און מיט פיס. יודען, וואס אָהן היטלען און וואס עסען אָהן געוואשען — אזעלכעס איז גאר נישט צום פערשטעהן!.... סטייטש, וויא נעשיקט זיך עס, א יוד — און אָהן א היטעל! סטייטש, סטייטש א יוד — און נישט וואשען זיך צום עסען!! משונע זיינען זייא צי חסר־דעה? ווייסען זייא דען נישט, וואס פאר א פסק עס קומט דערפאר דאָרט — פעך, שוועפעל און אייזערנע רימער!.... און נאר אָהן דיא אלע זאכען, וואס פאר א פנים האט עס גלאט א יוד אָהן א היטעל? — נאָר אזעלכס אָבער האט דאָך געזאָגט רבי נחום, א יוד וואס געזעגענט זיך, וואס פאָהרט קיין ארץ־ישראל. אזא יודען מוז מען גלויבען. איך־ברירה, בייא שלמה'לען האט שוין געטוהט זיך לעגען אין מוח אי אזעלכעס אויך, און דער נאמען בערלינער האט זינט דענסטמאָל גער האט בייא איהם דעם טייטש: א יוד אָהן א היטעל, וואס וואשט זיך נישט און עסט ברויט מיט שנויצען.

9.

שלמה'לען נעהט למזל דאס עלפטע יאָהר. דיא תורה פאר איהם בייא ליפא־ראובן'ס לאָזט זיך אויס און ער געהט איבער אויף דעם טאטענס הענד, לערנען אונטער זיין השגחה. — ללמוד, לערנען אליין, וללמד לערנען אויך מיט אנדערע, בפרט נאָך מיט איינענע קינדער, דאס איז איינס פון נאָטס געבאָט, וואס יודען זאָגען עס, בעטען דארויף אין דאוונען אלע טאָג, און אז וואויל איז דעם, וואס איז אין שטאנד עס מקיים צו זיין. ר' חיים פלעגט אזוי טאקי מיט זיינע קינדער זיך נוהג זיין. מיט איטליכען בעזונדער פון דיא צווייא עלטערע זיהן האט ער געלערנט, נאכדעם אז זייא זיינען ארויס, איטליכער אין זיין צייט, פונ'ם חדר, ביז דער חתונה. וויא בעשעפטיגט ער איז געווען פלעגט ער אָפּרייסען א שעה אָדער א פּאָר שעה

צייט אין טאָג, צו לערנען א בלעטיל גמרא מיט זייא און מיט זייערע חברים, איך פאל אז זייא האבען אזעלכע געהאט. אזוי האט ער געלערענט אויך מיט זיין איידעם, לאָה׳ס מאן, דיא ערשטע צייט נאך דער חתונה, און מיט נאך יונגע בעל־הבית׳ליך צו איהם, נאָר אומזיסט. און אזוי איז אויך געקומען שלמה׳לעס צייט לערנען תורה ביים טאטען. דער שטיינער לערנען זיינער איז געוועזען אזוי: אלע פריהמאָרגען, באלד נאכ׳ן דאווענען, פלעגט דער טאטע, זיצענדיג אויף זיין שטאָט אויבענאָן אין קלויז, לערנען מיט איהם א פרק אָדער צווייא פרקים משניות כסדר. נאך דעם אָנבייסען פלעגט ער בלייבען אין דער היים, צוגרייטען אין אלקיריל דאָרט דאס לייענען, וואס דער טאטע האט איהם אין דער גמרא פארגעבען מיט תוספות און מהרש״א. ער האט עס בעדאַרפט דערנאך איבערזאָגען, אין דער היים טאקי, אמאל בייא טאָג, אמאָל בייא נאכט, וויא דעם טאטען איז אויסגעקומען, און נאר אמאָל פלעגט דער טאטע אויפוועקען שלמה׳לען פארטאָג אויף, און אוועק־געהן מיט איהם לערנען אין קלויז.

אמת טאקי, דאס אויפשטעהן פארטאָג, בשעת דער שלאָף איז אזוי גע־שמאק, איז שלמה׳לען אָנגעקומען נישט אזוי גרינג. נאָר איז ער אָבער שוין אויפ־געשטאנען, אראָפּ פונ׳ם געלעגער האט עס איהם זעהר הנאָה געטהאָן. דאס אויף־זיין, דאס געהן אין קלויז און דאס לערנען האט איהם גרויס פערגניגען געמאכט. ווער ס׳איז א יוד, א יוד מיט דעם פינטעלע, דער קען פיהלען דעם טעם פון אזא פערגניגען. אין דעם יודענס קאָפּ מאָהלט זיך דיא נאכט מיט וואונדער־שעהנע ביקדער. עס שטעלט זיך איהם פיר אין דער נאכט געטליכע זאכען, יענע וואונדער־ליכע ערצעהלונגען פון דיא הייליגע ספרים, וואס ריהרען בייא דער לעבער — און ער ווערט אזש צושמאָלצען פאר הייסע ברענענדיגע געפיהלען.

„נאך דעם ערשטען משמר, ארום האלבע נאכט — אזוי שטעהט געשריבען — ווייעט א צפון־ווינטעלע, און דיא וואכען פון דיא מלאכים בייטען זיך דאָרט אין הימעל. עס גיט, אָט דאס ווינטעלע, דעם מלאך גבריאל א ריהר — און ער שרייעט אויבען זעקס קולות אויס, לייענט דערנאך פון א בוך ארויס דיא מענשענס אלע מעשים וואס ווערען אָפּגעטהון בייא טאָג. פון איהם דאָרט גיט עס א טאָרע אונטער דיא פליגעל דעם האָהן דאָ. ער חאפּט זיך אויף און קרעהט הויך אויף א קול. אי אויבען אי אונטען ווערט א געטימעל; דער האָהן קרעהט אויף דער ערד, און גבריאל אויפ׳ן הימעל. דענסטמאָל לאָזט זיך גאָט פון דרייא הונדערט און ניינציג הימלען אראָפּ אין גן־עדן אריין. כתות מלאכים לויפען פאָראויס און זאָגען שירה:

עפענט טויער׳ן ברייט זיך אויף,
עפענט הויך זיך ביז ארויף —
אַ איתר אייבינ פעסטע טהירען,
קומען לאָז דאָ נאָט שפּאצירען!

עס זינגען אויף דיא ביימער אין גן־עדן, גיבען פון זיך ארויס זיסע שמעקענדינע ריחות פון בשמים. אָט איז ער שוין אריין, נאָט דער מקף, מיט זיין כבוד אליין — שא! מלאכים אויף זייערע ערטער שטעהען מיט גרויס דרך־ארץ און שווייגען. פול מיט רחמנות קוקט ער אויף דיא הייליגע נשמות פון צדיקים און קדושים דאָרט, קוקט און שאָקעלט מיט דעם קאָפּ. פּלוצלים לאָזט ער ארויס א געשרייא, א ברומען וויא א לייב, דאס ווייגט ער, קלאָגט אויפ׳ן חורבן בית־המקדש, אויף ירושלים, דיא וויסטע שטאָדט, אויף ציון, דיא ביטערע אלמנה, אויף דיא קינדער ישראל זיינע, וואס אין גלות — און צווייא הייסע טראָפּענס טרעהרען פאלען איהם אויס דיא אויגען גלייך אין דעם גרויסען ים אריין....

אזוי וויינט נאָט דרייא מאָל אלע נאכט דאָרט אין זיינע הימלען. גוטע־פרומע יודישע קינדער לאָזט עס נישט איינשלאָפען. זייא שטעהען־אויף ביי־נאכט פון דיא געלעגערס, „ריכטען אָפּ חצות“, וויינען זיך אויס פאר דעם זיסען, בארמהערצדיגען פאָטער אין הימעל, און דאס יודיש הארץ פיהלט עפּיס דענסטמאָל א מין בעזונדער טעם — זיס ביטער און זויער אינאיינעם.

שלמה׳לע נעהט פארטאָג איבער דער גאס, דאס שטעדטיל שלאָפט. לבנה און שטערען שטעהען אין הימעל אויף דער וואך. עס דאכט זיך איהם: דאָרט, אויבען, טהוט זיך עס אצינד עפּיס גאר א שרעק! טהוט פון ערגיץ א בלאָז, דאכט זיך איהם יענס צפון־ווינטעלע, דאס גוטע ווינטעלע, וואס ווייעט אונטער דיא פלינעל פון מלאכים, וואס האט א מאָל אויף געבלאָזען אויף דוד־המלך׳ס פידעלע, איהם צוקאָפּענס ביי־נאכט אויפ׳ן געלעגער, און עס האט זיך געשפּילט זיסע געטליבע לידער. זושען ערגיץ ביימער אין א גאָרטען — דאס זשושען דאָרט דיא ביימער אין גן־עדן; קרעהט ערגיץ א האָהן — דאס זאָגט ער שירה, און זיינען איהם דיא האָר, דאס פּנים, פייבט פון טויטראָפּען — דאס זיינען נאָטס טרעהרען, דאס וויינט ער, יאָמערט אויף זיינע פארוואָגעלטע קינדער. עס שלאָפט נישט, עס דרעמעלט נישט דער היטער ישראל!.... עס צושפּילעט זיך שלמה׳לען דיא גע־בלימען, זיין כח־הדמיון איז פלאַם־פייער, דאס הארץ צונעהט איהם שיעור פאר גרויסע געפיהלען — און ער געהמט זיך לערנען מיט חשק, געשמאק אויף א ניגון.

מיט דעם ארויסנעהען שלמה׳לעס פונ׳ם חדר נעהט ביסליכווייס בייא איהם פיר א פארענדערונג אין דעם לעבען. אצינד פיהלט ער זיך שוין פרייער צו פער־בלייבען אביסעל מעהר דאָ אויף דעם עולם. עפּיס מהום א ווייהע אין איהם אין אנדער נייסט, העלער אביסעל ווערט איהם אין מוח, ער הויבט זיך אָן ארומ־צוקוקען — און דערזעהט פאר זיך עפּיס אזוינס, וואס פריהער האט ער עס, דאכט זיך, אויך געזעהן, נאָר עס האט איהם זיך אויסנעוויזען גאר אנדערש, אָבער עס האט גלאט אזוי זיך איהם נעוואָרפען אין דיא אויגען, נישט צומאכען אינוועניג אין דעם קאָפּ קיין פּימצעל רושם. עפּיס טאקי נור א מענש־א בהמה, א לייטענער גולם, מישטעהנס־נעזאָגט: שטעהט און ווייסט נישט אויף וואס ער שטעהט, זעהט און ווייסט נים וואס ער זעהט. נענוג איז דאָך זיין וועלטיל דאָ אזוי אויך קליין, האט ער עס נאך מעהר פערקלענערט — פון דיא אלע גאסען אין שטעדטיל איז פאר איהם געווען נור דער שול־הויף: פון אלע הייזער — דער חדר, דער קלויז, דער בית־מדרש, וואו ס׳איז דער טויער צום הימעל; פון אלע מענשען — איינ־וואָהנער — נור דאס ביסעל יודען, און דאס אויף דוקא דיא וואס פון זיין בית־מדרש, יענע אקענען וואס פון דעם אָדער פון איין אנדער קלייזעל זיינען שוין עפּיס בע.... און באמת טאקי, כפי עס שטעהט געשריבען, איז דאָך דיא וועלט אקענען יענער וועלט נישט מעהר וויא א פאָר־הייזעל אקעגען א פּאלאטץ, און וואס מאכט עס א יודען אויס, שוין נאר א גרויסען מיט א באָרד אפילו אז דאס פאָר־הייזיל איז עפּים נישט אזוי, אביסעל איינגליך? מילא הייקערט מען זיך אביסעל איין, מאכט מען זיך א קאפּעלע נים וויסענדיג און שטערבעט אָפּ דאס לעבען וויא עס איז, פון יוצא־ווענען, אבי איבערקומען. לעבט דען נישט דער וואָרעם, להבדיל אין חריין, און ס׳איז איהם נעוויס גוט און זיס, אויף כפּרות דיא וועלט מיט דער גאנצער „עולם הזה“? !....

שלמה הויבט זיך אָן ארומצוקוקען וויא איינער וואס שטעהט אויף פון שלאָף, אין דיא אוינען נעהט איהם אויף א ליכט און אלסדינג קומט איהם פיר עפּים נאר נייא, נכייף וויא ערשט פונ׳ם איי ארויסנעקראָכען. עס שטעהט זיך א שטעדטיל אויף א הויכען בארג, חוץ דעם שול־הויף זיינען דאָ נאך גאסען, וואו ס׳איז אויך א לעבען, עס געפינען זיך נאך אי געסליך אזוינע, דוקא נישט קיין יודישע, וואס זיינען, נאָט זאָל נים שטראָפען פאר דיא רייד, אפשר טאקי ריינער און שעהנער, מיט נערטנער, ביימער און שאָר־ירקות. — דיא טאָהלען „בארג־אראָפּ“ זיינען ערטערווייס אויף בעזעטצט, בעוואקסען מיט גרינוואַרג. זייא ציהען זיך ווייט ארום דער שטאָדט, צו־וואָרפענדיג זיך אין פערשידענע פּאנאָראמעס;

גערטנער, פעלדער און וועלדליך פון ניס, אויף געמייזאבצען, גרינבעזוואקסענע זומפען מיט פליושניק (זשאוער) און הושענות, צווישען וועלכע עס רינען קוואלען וואסער, עס שוויבלען און גריבלען מיני עופות. אויף יענער זייט טאהלען ווייטער בערג, ווייטער פעלדער, וועלדליך און וועלדער. שלמה׳לע שטעלט אויס א פאר אויגען, קוקענדיג דארויף איינגאנצען פארגאפט, מיט אזא מינע, גלייך וויא ער זעהט עס דאס ערשטע מאל.

שלמה׳לע דערגעהט זיך שפעטער, אז דאס שטעדטיל געהער נאר צום גראף וויטגעשטיין, יודישע קינדער זיינען נור שכנים דא, זיטצען אויף צינש; אז דיא גוים דא, הערט א מעשה, זיינען בעלי־הבתים אזוי גוט וויא זייא, און אפשר נאך מעהר, האבען אויך א שטיקעל ווערטה! הייגט פון־וואנען, איז איהם א גרויס וואונדער, זאל זיך עס צום שטעדטיל נעהמען דיא קדושה, דער ק״ק, וויא עס הייסט? דער מארק מיט דיא קלייטען, מיט דיא סוחרים און מעקלערס, מיט דיא שיינקען, אכסניות מיט דיא משרתים און פאקטוירים — דיא אלע זיינען, אמת טאקי, אין דער גוטער יודישקייט, אבער דיא ערד, דיא פעלדער ארום־און־ארום זיינען דאך גויעשע, זייערע להבדיל!.... א בעווייז דערויף האט ער אין דיא יאנגעדעס, און דיא ניס, — יודישע קינדער געהען מיט טעפליך, קריגליך קלייבען יאגעדעס און וואלד, רייסען ניס און עס ציטערט אויף זייא דיא הויט: אט קומט עשו נעהמט עס אוועק און איז נאך מכבד מיט א קלאפ אויף. ס׳איז זייא פארשטערט געביך דאס לעבען, דער וואלד מיט זיינע ביימער מיט זיינע שמעקענדיגע קרייטעכצער איז פאר זייא נור א ריינע אפקומעניש, א שרעק. זאל ערגיץ פאלען א בלעטיל, ענט־פאלט זייא דאס געזונד, זאל ערגיץ א פיפס טאהן א פויגעל טהוט זייא א טיאכקע דאס הארץ. איטליכער שרייעט אין דיא געדאנקען „שמע־ישראל“, זיפצט געביך און טהוט תפלה שטיל אינוועניג אין זיך, גלייך וויא זייא וואלטען געוואנדערט אין דער מדבר ערגיץ.... ער אליין איז דאך געפריווט געווארען, געוועז אין אזא צרה, נישט הייגט געדאכט, אז ער איז געגאנגען איינמאל מיט א פאר חברים רייסען גרינס אויף שבועות, קוים האט ער אפגעריסען א צווייגעל עפיס פון א בליהענד בארענבויימעל ערגיץ דארט לעבין א פלייט פון א גארטען, אזש צווייא שקציםליך טהוען זיך א לאז איהם אקעגען און וואלטען זיכער איהם געמאכט דעם טויט. א נס וואס גאט האט איהם געגעבען פיס, האט ער זיך צונויפגענומען מיט אלע זיינע קרעפטען און באלד טאקי געשווינד מיט איספעט אוועק, אוועק, איבער לאזענדיג זיינע חברים אויף גאטסבעוואהר.

שלמה׳לע קוקט זיך צו און זעהט — אָווא, א חידוש חלעבין, עס זיינען דאָ יודען, וואס ניבען זיך נישט אזוי אָפּ מיט דער גמרא, האבען און זינען אנדערע זאכען אין לעבען אויך! ער האט געמיינט, א וועלט יודען ווייסט נישט מעהר וויא לערנען, וויא אויפצוטוהען א פּשטיל, וויא צו פּאַלען אויף מהרשא׳ס א קשיא. מען אינטערעסירט זיך נור איינער ביים אנדערן צרוויסען וואו האלט דער אין „ביצה“, יענער אין „מכות“; נאך „בין־הזמנים“ ארבייט מען אויף אלע כלים און מען טהוט זיך א נעהם לערנען — און לסוף זעהט ער, אז ס׳איז עפּיס נישט אזוי דיא מעשה! תחילת איז איהם דיא זאך אפילו אביסעל פּריקרע, וואס חייסט?... נאָר דערנאך טראכט ער בייא זיך: טאַ; מסתמא בעדארף דאָך געטעניאָ אויף זיין וועלטיל האבען אזעלכע יודען אויך.

און ועמעס ארבייט האט עס געקענט זיין, אריינלעגען שלמה׳לען א פינגער אין מויל, ארויפצופיהרען איהם אויף אזוינע זאכען? סטייטש, ועמעס אנדערש ווען נישט דעם יצר־הרע׳ס! אז אין דעם מענשען שטעקט א יצר־טוב און א יצר־הרע, דאס איז קלאָר וויא דער טאָג, אלע ווייסען עס, א קינד אפילו. דיא פראגע איז נאָר, ווער פון דיאביידע קריכט דעם מענשען פריהער אין דער נשמה אריין — דאס הייסט, בשעת קומענדיג אהער אויף דער וועלט אין דעם מענשענס נשמה, א גאָלה, אָדער אונטערגעשלאָגען מיט הינד? ווער פון דיא ביידע איז בעריידעור דיגער, קליגער, פּאָליטישנער, פארשטעהט בעסער וויא זיך־בעליבט צומאכען, וויא אָפּצואַרבייטען איין עסק? און וויא דיא מעשה איז, אזוי צו אזוי, איז דען דאס איינענע טאקי בייא אלע מענשען גלייך, אָדער ניין? — נאָר ענטפערען אויף דיא דאָזיגע אלע זאכען איבערהויפּט, דאס זאָלען מוחל זיין יענע חקרנים, וואס זיינען מחויב צרוויסען אלסדינג, אפילו אזעלכס, וואס נישט געשטויגען, נישט געפלויגען. דאָ אָבער געהט דיא ריידע איבער שלמה׳לע ר׳ חיים׳ס. דיא בעקאַנטשאַפט מיט זיין יצר־טוב און יצר־הרע הויבט זיך אָן דאָ אין דער דאָזיגער מעשה מיט איהם ערשט דענסטמאָל ווען ער ווערט פרייער אביסעל, ארויסצוחאַפּען זיך פון דאָרטי׳ פון יענעם עולם הייסט עס — אהער אויף אונזער עולם — וואס דאָרט, אויף יענער וועלט, עס געהט מיט א יודיש קינד, פיר, דאס געווענדט זיך נישט אין איהם, נישט אין דעם יצר־טוב און נישט אין דעם יצר־הרע זיינעם, דאָרט געפינען זיך רבי׳ס, משגיחים, בעהעלפערס, מיני נפשות אזוינע, און אזוינע, וואס פיהרען איהם, לערנען איהם, קענען אליין אָהן יענע זייער שטעדטיל בעשטעהן און שלאָגען איהם חכמות, זאבאבאָנעם זייערע אין קאָפּ אריין. דאָרט געפינען זיך אויך מזיקים, מחבלים מיט אייזערנע ריטער.... שלמה׳לעס ערשטער שטעל דאָ אויף

דער וועלט, נאָך גאר ביים אָנהויב, בעוויזט שוין, וואס פאַר א מין יצר־הרע זיינער איז, וואָהין ער קוקט, וואס ער טראַכט, וואס ער זאָגט, און עס לאָזט זיך שוין בעד־צייטענס פאָראויסזעהן, וואס פון איהם וועט אויסוואַקסען שפּעטער. א קעפּיל האָ־הְ־אָ!....

שלמה׳כע איז בטבע געווען א הייסבלוטיגער, אין איהם איז געלעגען פאַר־באָרגען א פּאָעטישער פונק, און דעריבער האט דער יצר־הרע זיך געקלינגט אויפ־צובלאָזען דעם דאָזיגען פונק, איינגעבען איהם שכל, געפיהל, ליבשאַפט צו דער שעהנער נאַטור — א גוט מיטעל אוועקצורייסען פון יענעם עולם, ארויסצושלאָגען דאס דולעניש פונ׳ם קאָפּ.... אָט נאר דורך וואַנגען־ארום! פריהער מיט דער פּאָליטיקע, דיא שמד־שטיק אין דער יראָה אריינגעלעגט, אלץ גאָט און זיין הייליג געבאָט — זעה, בחור׳ל, זייא מקים א מצוה, שמערבעט ער איהם, זעה „גאָטס־וואונדער" אין דעם אויסגעשטערענטען הימעל, אין דעם רעגענבויגען און אין דיא פונקעלדיגע טוי־טראָפּענס אויף דעם גרינוואַרג אין גאָרטען. הער „גאָטס קול" אין דונער, אין בליטץ, אין שטורמווינד און אין דעם וויעען פון א שטיל לופטעלע, אין דעם זשוזשען פון בינען זשוקליך, און אין דעם שוועבען פון מיקען... שלמה׳לע לאָזט זיך איינריידען, פארקוקט זיך אויף אלסדינג, שפּילט זיך און איז דערוויל מפסיק פונ׳ם לערנען. וואס ווייטער, ווייטער ציהט עס איהם אהין אין דיא פרייע גרינע פעלדער, אין דיא נעדיכט פערצווייגטע וועלדער. — לכה דודי, רעדט איין דער יצר־הרע, קום שפּאַצירען! שלמה׳לע גנב׳ט זיך ארויס פון שטוב און נעהט אויפ׳ן קבלת פנים צו דער שעהן חנ׳עוודינער נאַטור, וויא א חתן אקעגען דער כלה!....

דיא כלה וויטעט זיך, לאָזט זיך איהם הערען שטיל אויף א שושקענדיג קול׳כיל פון צווישען שאָקלענדיגע זאַנגען ווייץ און קאָרן; ווינקט איהם דורך זשוואָוע־ריהרענדיגע צווייגען פון הויך־געוואַקסענע ביימער; שמייכעלט, מאַכט חן דורך א שיינענדיגען זייל שטראַהלען, דורכברעכענדיג זיך צווישען דעם גרינעם ים בלעטער. זיא וויזט איהם איהר שעהנע־רייכע גאַרדאָראָבע, מאַכט איהם א חשק אויסציהען זיך אויף גרינע מיט קווייטען־בלומען געשטיקטע קאָוויאָרען, און מיט א וויין־געשפּרינקעלטע קישעלע פון מאָך צוקאָפּענס; שיקט איהם א קוש, גרייזעלט איהם דיא האָר דורך א מילד־ווארם ווינטעלע און לאָזט פאַר איהם ארום־און־ארום שפּילען א וואונדער־שעהנע קאַפּעלע — עס קנאַקט דער סאלאוויא, צוניסט זיך אין טרעלען, דער ציזיג, דער שטיגליטץ מיט דער גאַנצער חברה משוררים זייערע האַלטען איהם אונטער אויף פּיסטליך, געליינקליך און בייקול׳כליך. ערגיץ פון דערווייטענס רופען זיך אָפּ געמבעם: א טעקען פון ציגען, א הירזשען פון פערד,

פימערענדיג זיך דאָרט אויף דער פּאַשע און עפּיס וויא א שופר־בלאָזען פון קית. פייגעליך, זינגען, שפּרינגען אויבען אויף דיא ביימער, באַביטשקעליך, געפּוצט־נעצירט באַלאָווע דרעהען זיך, טראָגען־זיך אין דער לופט, גרילען, היישרעקען שמוצערען, טאַנצען, הייבען פיסליך אויף דער ערד אונטען. עס איז א לעבען, א וועלט נישקשה דאָ אויך!.... שלמה׳לען טהוט עס אינוועניג א בריה, ער ווערט אזש צושמאָלצען פאַר הייסע־זיסע געפיהלען. זאָל מען געווען מגדל זיין איהם וויא געהעריג איז, וויא עס פּאַסט אזעלכען מיט גוטע מתנות פון זיין ליבען גאָמען, וואָלטען דיא געפיהלען זיינע ארויסגעגאָסען זיך אין שרייבען, אין מאָהלען, אין שפּילען, א שטיינער. שלמה׳לע אָבער האט דיא אלע זאכען, חוץ תנ״ך און גמרא, נישט געוואוסט, נישט געהערט אפילו, אז אזעלכע זיינען אויף דער וועלט גאר דאָ. מליצה־ביכליך האט ער אין דיא אויגען אפילו נישט געזעהן, דעריבער פלעגט ער אין דער הייסער שעה צוגיסען זיך אין א טרעלעלייקען — אין א נגון׳דיל פון זמירות, און א וויינענדינס צו א „בעדעקענס״, אָדער געזאָנט „ברכי־נפשי״ הויך אויף א קול, צוקייענדיג איטליכס וואָרט, און געפיהלט דערבייא עפּיס גאר א בעזונדער טעם.

דאכט זיך אין אָנהויב גאַנץ גוט, וואס קען מען, תאַ, צו אזא יצר־הרע האבען?....

10.

מילא נאַטור־שמור איז נאך צו דערליידען. הגם ס׳איז דאָך א נאַרישקייט, נישט ווערטה צו פאַרליערען דארויף א מינוט צייט אפילו, גלאַט אזוי זיך אָהן א שום נוצען; נאָר דאס וואס איז נישט שעהן, פּאַסט נישט פאַר א יודען, א בעווייבטען, א טרוד אין דער פּרנסה, קען מען עס נאך וויא ס׳איז מתיר זיין א יונגעל: מהיכא־תיתי, שפּאַציר דיר א מאל הינטער דער שטוב — אויף דער נאַ־טור, וויא הייסט עס בייא זייא דאָרט, וואַלגער זיך אויף דער ערד, אויפ׳ן גראָז און קוק דיר אָב אָט איז א זשוקעל, א משה־רבנו׳ס קיהלע, א פייגעלע, א שמייגעלע! פאָרט נישט מעהר וויא א נאריש יונגעל, אָבער אלסדינגג, שיינעץ, מיט א מאָס. פארגעס נישט, יונגאַטש, אז א יודיש קינד בעדאַרף לערנען, אז א יונגעלע, דווא שנעק איינער, בעדארף אין זינען האבען דיא גמרא, עפּיס איז דאָך, שקאָץ, א גמרא „ביצה״, „כתובות״ אויף דאָ אויף דער וועלט!.... יא, ווען אזוי, וואָלט מען צו שלמה׳לען גאר נישט געקענט האבען, מילא איז ער זיך אביסעל... ווייס איך וואס?

נאר נישט! דיא צרה פאקי איז דאָך אָבער וואס ער האט נישט געוואוסט קיין מאָס, האט זיך אביסעל טאקי פארנעסען, פלעגט פערפאלען ווערען א מאָל און פערשפעטיגען אהיים צו מיטאָג. דער טאטע האט עס נישט בעמערקט, ווייל שטענדיג איז ער בעשעפטיגט, פלעגט תמיד, חוץ שבת און יום־טוב, עסען בעזונדער נישט אינאיינעם מיט דעם הויזגעזינד. דיא מאמע ווידער האט געהאט צו טהון מיט דעם בעל־הבתישקיים, פערנומען געווען מיט איהרע זאכען. און אז זיא איז אקעגען איהם איינמאָל ארויס מיט דער שפראך: וואָהין ווערט עס א יונגעלע פארפאלען? דערבייא איהם געשראָקען, אז זיא מוז עס נישקשה דערצעהלען דעם טאטען — האט שלמה׳לע זיך געמאכט תם, גענטפערט מיט אזא מינעלע, וויא איינער וואס איז נאָך דיא נשמה שולדיג, סטייטש, ער איז דאָך געזעסען דיא גאנצע צייט אויבען, הע־הע, אין דער ווייבערשער שול און געלערנט!

אָט דענסטמאָל ערשט, אז שלמה׳לע איז שוין פערקראָכען אביסעל ווייטליך, האט דער שלימזלניק, דער יצר־טוב זיינער, זיך אויסגעשלאָפען איהם גוט אוישיינעצען — אזוי און אזוי קונדיס איינער! לא־די וואס געהסט ארום שלינג־און־שלאנג, אָפגעריסען זיך פת׳ים לערנען, ביסט־דוא נאך צו אלע צרות א ליגנער אויך — נארסט אָפּ, ועמען נאך? איין איינענע מאמען! דער גיהנם איז דאָך פאר דיר קארג....

אוי, א וועהטיג א גרויסער, דעם גיהנם האט דאָך שלמה׳לע גוט געקענט פת׳ים „שבט מוסר“ און נאך אזעלכע ספרים, וואו יענע בעשרייבען דיא זיבען מיני העלישע פייערען, אין ועלכער עס פרעגלען זיך, עס קומען אָפּ דיא אָרמע בעלי־עברות; אויף דיא משונה ווילדע מלאכי־חבלה מיט דיא אייזערנע ריטער; בע־שריבען איטליכעס פיצעלע בעזונדער, גלייך וויא זייא וואָלטען דאָרט געוועז אליין, אלסדינג געזעהן מיט איינענע אויגען! — אוי־וועה, ס׳איז דאָך עפּיס גאר ניט גוט! וואס טהוט מען? —

שלמה׳לע טהוט תשובה!.... ער דאוועגט, בעט, גיסט אויס זיין הארץ פאר גאָט שטיכערהייט מיט געפיהל, און זאָגט איהם צו הרים־וגבעות; נעהמען זיך בלי־נדר ווייטער צום לערנען, זיין, אם־ירצה־השם, א יוד, טאקי וואס א יוד הייסט — חוץ דעם בית־מדרש נישט אָנצוקוקען דיא וועלט, פע־פע!....

דאס איז אָבער נאָר געזאגט. פערפאלען! איז אין א מענש דאָ געשמאק, געפיהל, בעהיט זאָל מען ווערען, לאָזט זיך עס נישט אזוי גרינג מיט דער האנד

אוועקמאכען. אין איהם נעפעלען, מעשה־שטן, דיא מגושם־שעהנע ווערק גאָטס, פשוט אין דער פאָרמע, אין דער געשטאלט וויא זייא זיינען, וועט קיין מוסר־ספר נישט קענען עס איהם פערמיאוסען, מאכענדיג דערפון אש, עפר ועפר.... עס וועט איהם, לא־עליכם, אלץ וואס ווייטער מעהר אריין אין טעם, עס וועט איהם, נישט פאר יודישע קינדער געדאכט, עפּיס נאָר וויא א מאגנעט ציהען, ציהען, ציהען ... שעהנע צורות, גוטע זאכען, דעם זינדיגען מענשען דערמיט צו פער־פיהרען, זיינען פאר דעם יצר־הרע אויף דער וועלט דאָ געגוג, איבערגענוג — ווילסט נישט דאס, נא־זשע דיר, נשמה׳ניו יענס, דאס כלומר׳שט איז פע, נא־זשע דיר, שלמה׳לע, א פראדיל, א שעהנעס, א פיינס, מלא־חן!....

פראדיל, נאך גאר א קינד, מיט שלמה׳לען אין איינע יאָהרען, שטאמט פון לייטישע עלטערען, ר׳ חיים׳ס שטיקליך מחותנים, וואס האבען מיט עטליכע יאָהר צוריק זיך בעזעצט אין דעם שטעדטיל ק.... פראדיל פלעגט זעהר אָפט קומען צו ר׳ חיים׳ן אין הויז, זיך שפּילען מיט דיא קינדער דאָרט, איז בעליבט געווען ביים גאנצען הויזגעזינד פאר איהר גוטסקייט, פאר איהר שעהנקייט — און שלמה׳לע האט זיך אויס איהר נארנישט געמאכט, גלייך וויא זיא איז גאר אויף דער וועלט נישטא. פראדיל — פראדיל, איינע וואס האט געהייסען פראדיל! מיט א מאָל אָבער וואקסט פאר איהם אויס פלוצלים, וויא פון דער העכער הויט, א פראדיל, א בילד־שעהנע, גאר אנטיק — און עס נימט איהם עפּיס א ציה, א טיאָבק דאס הערצעלע, עפּיס לויפט איהם וויא א הייסער שטראָם דורך דיא אלע גלידער, רויט און בלייך ווערט ער אויף איינמאָל! עס ציהט איהם, עס גלוסט זיך איהם אויף איהר צוקוקען און קוקען, נאָר גוואלד, רבונו־של־עולם, וואס טהוט מען מיט דיר? ס׳איז דאָך א גרויסע עברה!... ער ראנגעלט זיך מיט דעם יצר־הרע, וויא א יוד, א ווילדער עקשן: ניין, מען טאָר נישט, ניין־ניין, וועסט עס בייא מיר נישט פועל׳ן — און חאפּט לסוף נעביך א קליין קוקעלע! שפּעטער אביסעל — שוין עטליכע, וואס ווייטער, ווייטער ווערט דאס ראנגלען זיך זיינס מיט דעם יצר־הרע שוואכער, דיא מורא פאר גאָט שוין נישט אזוי גרויס וויא דיא מורא פאר לייט — אוי, כאָז חאָטש א זייטינער מענש עס נישט בעמערקען חלילה. אין הונדערטען פאל, טאָמיר שטויסט זיך עמיצער אָן איז איהם ניחא בעגראָבען זיך לעבעדיגער־הייט. ער האט אָנגעהויבען פאר מורא זיך ארומצוקוקען וויא א גנב, חושד זיין בייא זיך איטליכען אין שטוב טאָמיר האט דער עפּיס אָנגעשמעקט, טאָמיר ווייסט יענער װאס אין הארץ בייא איהם טהוט זיך אזוינס, גלייך וויא ער וואָלט געווען פון נכאָז,

דורבזיבטיג, מען זעהט זיינע געדאַנקען, זיינע געפיהלען, אַלסדינג וואס אינוועניג אין איהם נעהט פיר.

דיא מורא זיינע איז אָבער געווען אומזיסט. ווען אפילו עס זאָל מעגליך געווען אריינצוקוקען איהם אין הארץ, וואָלט מען נאָר געקוקט וויא דער האָהן אין „בן־אָדם״, נישט צו וויסען דעם פירוש פון זיינע געדאַנקען דאָרט. ליעבעס, דאס איז נישט פאַר דעם יודישען מוח, דאס איז פאַר איהם תרגום. בייא יודען איז גאר אַזוינס נישט דערהערט געוואָרען, בפרט נאָך דענסטמאָל אין יענער צייט, און נאָך וואו? — אין אַזוינע קליינע ישטעדטליך וויא ק... און נאָך בייא וועמען? — בייא מענשען פונ׳ם בעל־בתישען שטאַנד!.... פאַלש איז דער חן און נאריש דאס שעהנקייט, זאָגט דער פסוק, ליעבעס איז אויך נישט קיין אייביג געוועהר. בויען דארויף דאס פאַמיליענלעבען, דאס איינענע גליק און דאס גליק פון קינדער, איז וויא שטעלען א בנין אויף א הינעריש פיסעל, היינט ביסט דוא שעהן, בליהסט וויא א רויז, מאָרגען ביסט־דוא פערדארט; היינט געה איך אויס נאָך דיר און מאָרגען — נאָך עמיצען אַנדערש, נעה דיר צו אַלדע שווארץ יאָהר!.... חתונה האבען, קינדלען, דאס איז בייא יודען א גאָטס געבאָט. עהרליך האַלטען א ווייב, זיא ליעב צוהאָבען, ווייל זיא איז א ווייב, א בעל־הבית׳טע, א מאַכע פון קינדער, און זאָרגען זיך פאַר דעם הויזגעזינד — דאס איז א הייליגער חוב, א מצוה, וואס דארויף איז זיך א יוד מקריב. און אָט דאס טאַקי האט צוגענעבען דעם פאָלק ישראל א שטיק געזינד, דאס אייביגע לעבען; אָט דאס איז אונזערע עלטערן אַלע מאָל בייגעשטאַנען אין דיא נויטען. איז שלעכט, ביטער, פינסטער, טרויערדיג דאָרט אין דער וועלט, דערפאַר איז גוט, זיס, ליכטיג, פרעהליך בייא זיך אין הויז צווישען איינגנע — לעבין ווייב און קינדער!... יא, אַזא זייפענבולבעלע וויא ליעבעס, וואס פלאַצט, צושפרינגט פון א בלאָז, האט מען בייא יודען אין יענער צייט נאָך נישט געוואוסט. דאס איז איין מאָל. היינט צווייטענס ווען אפילו יא ליעבעס, בייא מענשען אפילו פון היינטינער וועלט, וואָלט בשום אופן זייא נישט געקענט איינפאַלען, אַז בייא קליינע קינדער זאָל גאר געמאָהלט זיין אַזוינס! קינדער זיינען קינדער. יונגליך, מיידליך, וואס מאַכט עס אויס, אָדער זייא שפּילען זיך אינאיינעם מיט צאַצקעס צווישען זיך, אָדער דיא גיאַנקעס, באָנעס, נובערנאַנטקעס שפּילען זיך, צאַצקען זיך מיט זייא, קושען זייא, האַלזען זייא, און — גארנישט, פרענט זייא בחרם!...

זאָל דאס איינענע טאַקי, וואס בייא שלמה׳לען, זיך געווען מאַכען מיט איינעם, א דערוואַקסענעם מענש, וואָלט עס אונמעגליך אין איהם געבליבען פער־

באָרנען. עס וואָלט זיך ארויסגעוויזען איהם אין דעם פּנים, אין דעם ריידען וכדומה נאָך אין אנדערע זאכען, עס וואָלט דערפון געוואוסט בפירוש, נישט אנדערש מאַקי, דער אנדערער צד אויך. ליעבען וויא געוועהנטליך איז א שרפה, וואס ווערט אונטערגעהאַלטען פון מאַטריאַל מגושמ'דיגע זאכען. עס ברענט, עס קנאַקט ביז פונ'ם מאַטעריאַל ווערט האַלאָוועשקעס און דאס פייער לאָזט זיך איס מיט א משאַד, א רויך.... שלמה'לעס ליעבע אקעגען, דאס איז א ריינע, אינוועניגסטע, אין זיך אליין; דאס איז יענס געטליכעס פייעריל, וואס האט געברענט און דער דאָרענבוים איז נישט געוואָרען פערברענט; דאס איז א בליץ פון נייסט, א חשק, א גלוסטען צו שיינקייט, וואס לאָזט זיך דערקענען אין דעם רויט־פּארביגען הימעל ביים אויפגאַנג פונ'ם מאָרגענשטערען, אין ־פוקעך־זיך פון דער רויז, אין פרישע פורפּער־ליפּען, אין חן־גריבעליך, אין דעם מילדען שמייכעלע און אין דעם וואַרעמען בליק פון ברענענדינע אויגען.... דאס איז יענע ליעבע, וואס ברענט וויא א „נר־תמיד“ אין הארצען בייא פּאָעטען — פון נאָט געלייטזעליגטע מענשען; וואס וואַרעמט דיא נשמה, נים א מאָל א נעהם אויסצוגיסען זיך אין געבעט, אויס־וויינען זיך פאר נאָט שטילערהיים....

עס פערשטעהט זיך, אז שלמה'לעס ליעבע איז, אזוי גוט וויא פאר אנדערע, אויך פאר פראַדלין געוועזען א סוד! אבי ער ווייסט וויא שטאַרק אָנגעליינט בייא איהם איז, אז זיא קומט צו גאַסט, וויא עס טהוט איהם הנאה, אז ער חאַפּט בגנבה אויף איהר א קוק, אז ער עסט זיא מיט דיא אויגען הינטערוויילעכס, און וואס, הא, ווערט ארויסקומען, איהם אָדער איהר, אז זיא וועט עס אויך וויסען? — פאָרט וואָס?.... און נאָט אליין וואס קען עס איהם ארען? — טראַכט שלמה'לע, טרייסטענדיג זיך אין הארצען — מה רעש, אז עס טהוט זיך א מאָל א קוק! אָבער מיט איהם, מיט דעם לערנען, מיט דעם דאַווענען געהער עס זיך כלל נאָר נישט אָן. זיינס בעקומט דאָך דער רבונו־של־עולם פּינקטליך: א שחרית, א מנחה, א מעריב טאָג־טעגליך צו דער צייט, און א נדבה, זאָל נישט אריסגערעדט זיין — עטליכע קאַפּיטליך תהלים א מאָל אויך!....

נאָר ווער ווייסט, אפשר אין דעם זכות מאַקי איז שלמה'לען בעשיינפּערליך געשעהן א נס פון נאָט, אז ער איז געשטאַנען אין א סכנה איינמאָל, אליין דעם סוד זיינעם אויסצוגעבען.

שבת־נחמו, וויא דער וועלט איז בעקאַנט, איז א טאָג פון שמחות, סעודות בייא יודישע קינדער אין דיא שטעדטליך. נאָך מיט א וואָך, אָדער א פּאָר

וואָכען פריהער שמיסען קינדער, פעקליכווייס, צווישען זיך אָפּ, צומאַכען יענעם שבת א סעודה דערפון, וואס איטליכער וועט בעצייטענס מיט דעם גוטען ווילען זיינס ברענגען צו דעם, בייא וועלכען חברה האט אויסגעקליבען. און באלד מאַכט הויבט זיך אָן איין עסק פון מראַנגעניש, וואס מען קען נאָר, כשר צי בגנבה, בייא זיך אין דער היים דערטאַפּען. איינער ברענגט א שטיקעל קיכעל, א גרינעם עפּעל, א מער — בשתיקה פונ׳ם בינטעל וואס צום צימעס; דער אנדערער א גרויסע, געלע אונערקע, א האלב איי, אָפּגעשפּאָרט נעביך פון זיין מיטאָג: דער דריטער דאָס, דער פירטער יענס. א דאר שטיקעל ברויט, א רעטיכיל, א ציבעלע, א שווענציל פון א הערינג איז אויך א סחורה. אזוי מהון דענסטמאָל קינדער, קונדסים, און קינדער, בר־מצוה בחורים — האבען חתונה. אָט אין אזא שבת־נחמו, בייטאָג נאָך דעם שלאָף, איז געווען, אָהן עין־הרע, פרעהליך, א רעש, א געפילדער פון קינדער, יונגליך און מיידליך, דאָרט אויפ׳ן פרייעם פלאַץ לעבין ר׳ חיים׳ס שטוב. בייא א מהייל קינדער איז דאס מויל, דיא ליפען געפאַרבט, מיט וואָנטשעס, פון געקאָכטע שווארצע יאגאָדעס און האבען א פנים וויא משונה ווילדע בריות, עפּיס גאר א שרעק! ווידער בייא א מהייל פּייערט א באק, צודראַפּעט אביסעל דיא נאָז — צייכענס פון דיא גבורות זייערע אין דער מלחמה. עטליכע זיינען בייא דער סעודה פריהער נישט צופרידען געווען מיט זייערע חלקים. איטליכער קוקט וואס בייא יענעם און זיינס איז גארנישט — עפּיס אזוינס, וואס קיי־שפּייו, פויל, ביטער, טפוי זאָל עס ווערען! הענד האט דאָך גאָט געגעבען, נעגעל אויך, נעז, אָהן עין־הרע, בייא יודישע קינדער זיינען אויך דאָ, נו האט מען זיך אביסעל, וויא דער שטייגער איז — צודראַפּעט. מאַכט נאָר אביסעל, ווייל דער טאָג שטעהט נישט, נישטאָ קיין צייט, מען בעדארף זיך שפּילען. אויך פראַדיל האט זיך געפונען צווישען דיא קינדער, זיא איז געווען וואונדער־שעהן, עפּעס נאָך שעהנער וויא תמיד, און שלמה׳לע האט זאַט אָנקוקען זיך אויף איהר נישט געקענט.

אויף דער לאַנגער, נידעריגער באנק דאָרט פאר דער שטוב זיצען ווייבער שכנות, בעקאנטע, צווישען זייא שרה, אויך ניטיל, פראַדעלס מאַמע, און דיא גוטע לייבציכע. מען זיצט חלילה נישט ליידיג — מען רעדט, מען רעדט זיך אויס, איטליכע וואס אויף דעם הארץ. איינע א מעוברתע, א דיקע מיט געלע פּליאַמעס אויף דיא באַקען קלאָגט זיך, אז עס שפּאַרט איהר אונטער׳ן לעפּעלע, א פנים פונ׳ם משאָלענט. זיא שוויצט, פאָכט זיך מיט דעם עק פארטוך, פערוואַרפענדיג ארונטער דעם קאָפּ, איין וואָרט, איין געשרייא: אָי, וואו נעהמט מען א קאַלט

טרינק וואסער ! ס'איז דאָ אויך יענע יודענע מיט דער ספּאָזמע, וואס גענִיצט נאר א שרעק, שפּייט און ווישט מחילה דיא נאָז. איינע א דארע, הויט און ביין, נאך הייזעריג פון דיא תשעה־באָב'דיגע קינות, רעדט מיט דעם גאנצען כח אויף א צוריפּעם־פּארדומפּפען קול, קוים וואס זיא חאפּט דעם אָטעם, קייכט, הוסט, ארויס שטעקענדיג נעביך דיא צונג. א גאנץ לייטישע, שעהנע יודענע מיט פערזאָטענע אויגען אָהן ברעמען קוקט אריין א קינד, וואס בייא איהר אויפ'ן שויס, אין קעפּיל, גייזענדיג עס אויך אנדערע לעבין איהר, אויף א ציקאוועשץ, וואס פאר א מיטעל וועלען זייא ראָטען.... לייבציכע קען, שונא־ציון, זיך נישט צורייסען, אזוי פיעל ארבייט האט זיא אצינד. א קאטאָוועס עפּיס מיט אזא עולם ווייבער איבערצוריידען, אימליכער זאָג א וואָרט, דערצעהל א מעשה, נאר נישט לאנג געטראכט ! היינט האט דאך גאָט געגעבען אויגען אויך, אז זייא זאָלען אומיטום קוקען, נישט אויסצו־לאָזען חלילה קיין שום זאך, בייא אזוי פיעל ארבייט וועט נאר קיין וואונדער נישט זיין, אז לייבציכע פערפלאָנטעט זיך אמאָל, מישט אוים, וויא מען זאָגט, „קאשע מיט מאָהן" עטליכע מעשיות אינאיינעם, אין דער האָפנונג אז מען וועט זיך אָנ־שטויסען, נישקשה, און איטליכע וועט פונ'ם אויסמישעניש ארויסנעהמען דאס, וואס איז איין אָנצוהערעניש אקעגען איהר.

— למען־השם, זיך נישט געקוועטשט ! אז דעם מגיד, געדענק איך, איז דאס צונגעל אראָפּגעפאלען, האט ער, דער זיידע, איהם געזאָגט עליו השלום : שא, האלט זיך, זייט מוחל, איך, קוועטשט זיך נישט אזוי — ריידען.... אז עס הויבט אָן צושפּארען, נישט געפּריוווט זאָל מען ווערען, שפּארען אָט דאָ אונטער דעם לעפעלע, איז איין ברירה : עפען א מויל, ברען־אָפּ, ניב ארויס וואס דאָרט אין דיר איז און האלט נישט.... אָהאָ, האלט ער זיא עס אביסעל ! נאכגעיאָגט, גע־חאפּט און האלט זיא, דאס שעהן בתור'ל, יא־הא־הא !

אָט דיא דאָזיגע לייבציכעס ווערטער זיינען געזאָגט געוואָרען אקעגען דער הייזעריגער און דער מעוברת'דיגער יודענע. און חאפּענדיג דערוויילע א קוק אויף דיא קינדער דאָרט, וואס שפּילען זיך אין זשמורקעס, זעהט זיא, וויא שלמה'לע יאָגט זיך נור נאך פראדלען, אלץ מיט איהר, מיט איהר און לאָזט זיא פונ'ם אויג נישט אָפּ.

— אוי, ניטעלע, איך האלט עס נישט אוים ! — מאכט לייבציכע, שאָק־לענדיג מיט'ן קעפּעלע פון דערוויטענס צו פראדעלס מאמע — אוי, איז זיא שעהן,

אייער פראַדעלע, ס'איז איהר אין פּנים נישט אריינצוקוקען וויא אין דער ליכ־ סינער זון!

— נים איהר נאָר קיין עיךהרע נישט! ענטפערט אָפּ ניטעל, וואָס האַלט אין אַ שמיעס מיט אַ פּאָר ווייבער איבער דער דאַליע זייערער.

— ספּוי־ספּוי! — שפּיט לייבציכע, פאַרדרעהענדיג דיא נאָז מיט אַ ווינק אויף יענער מיט דער ספּאָזמע — אַ גענוצטען אביסעל, אַ שפּייען!.... ביים אָפּ־ שפּרעכען אַ גוט אויג דיא באַבע מיר צו לאַנגע יאָהר, מיידעלוויים. שעהן בין איך געווען וויא נאָר דיא וועלט, מען האט זיך אויף מיר נעתאַגנגען. מאַכט זיך אַ מעשה פּלוצלים נאָר אומנעריכט... שאַ, שרה'ניו דוא ביסט דאָך עס מחויב צונעדענקען— דרעהט זיא זיך געשווינד אויס צו שלמה'לעס מאַמע — קוק נאָר אָן דאָרט, אין מחשבות'ן, דיין בחור'ל! לויפט איהר נאָך וויא אַ קאַץ אַ קעלבעל, פּראַדלען. הא? זעהר אַ שעהן בּאָרעל... הלואי אין ניכען, רבונו־של־עולם, זאָל יאַחנע־סאָסיע דיר זאָגען מזל־טוב! נעדיינק מיינע ווערטער.

— איך איינפּאַל אביסעל, נאָך אזוי יונג!

— ביסט עס, שרה'ניו, מחויב צו נעדענקען דיא מעשה אַ מאָל, אַ מאָל בשעת דער בהלה. וויפיעל, הא, מיינסט־דוא איז מיר דענסטמאָל נעווען צו דער חתונה? מיינער איז נישט מעהר געווען וויא אַ יאָהר אכט־ניק, און אפשר מאַקי נאָך גיינינגער.

— אודאי מיט עטליכע יאָהר צוריק, בשעת דער בהלה פון דיא שקאָלעס, נישט היינט געדאַכט, ווען דענסטמאָל פּראַדיל זאָל זיך אונטעררוקען, הער־הע! וואָלט געווען מאַקי דיא רעכטע צייט. מסתמא איז דאָך עס נישט בעשעהרט. אצינד איז עס, נאַרישקייטען...

— יאַחנע־סאָסיען זיינען נאָך, ברוך־השם, דיא אויגען נישט ארויס... אָט זעה איך זעה! — דיא דאָזיגע לעצטע פּיער ווערטער האט שוין לייבציכע געזאָגט דער יודענע מיט דיא פערזאָטענע אויגען, וואס האט איהר אָנגעטהון כבוד, גלייך וויא דיא אַלע אנדערע דאָ, און דאס קינד מיט דעם קעפּיל במעט אונטער דער נאָז איהר אונטערגערוקט. לייבציכע האט וויא אַ געניטע עס בעטראַכט, דאַרויף פּאַמעליך געבלאָזען, אָנגעהויבען צו דערצעהלען מכת־דעם אַ לאַנגע מעשה, און פּאַרקראָכען וויים, אזוי אז זיא האט דערווייל אין שלמה'לען זיך פערגעסען.

שלמה'לע האט גענומען בענשען גומל. ווען נישט דיא מעשה, וואָלט ער, חס־ ושלום, וויא דיא בידנע קאַץ נעביך אמאָל, טרוקען פון לייבציכען נישט ארויס!...

11.

מען קען זיך שוין פירשטעלען, וואס פאר א טעם „ביצה“ קען האבען נאָכ־דעם אז מען טהוט א לעק פון יענע זאכען, צו וועלכע דער יצר־הרע נימ אונטער א חשק. נעה פארשפּאר זיך, לערען און טראָג זיך איבער מיט אלע נעדאנקען העמ־העט אין אזא ציימ, אין אזא אָרט, נאנץ וייט און פרעמד פון דיר, בשעת פאר דיא אוינען שטעהט דאָ נאָטס וועלטעלע מיט שיינע נוטע זאכען, וואס ציהען דיך ביא דער נשמה: נאַ, פארזוך, נישקשה, און וויים פון דיין חיות צו זאָגען! שלמה׳לע איז אצינד עפּיס וויא דערוויטערט נעוואָרען פון „יענעם עולם“, אין וועלכען ער איז נעוועןן אריינגעטהון פריהער מיט לייב און לעבען — דער קאָפּ זיינער ליגט שוין נישט אין דער נמרא וויא א מאָל. עס נלוסט זיך איהם דאס, יענס און ער האט אין זינען הבלי־העולם. דאס שטיקעל „לייענען“ פאר דעם טאטען מאכט ער נאך וויא ס׳איז, זיפט אָפּ א בלעטיל נמרא אין־חאפּעניש, אין־אייכעניש עט אזוי, אבי נעפּטר׳ט, איבערנעקומען, און שפּאצירט זיך דערנאך דעם נרעסטען טהייל טאָג ארום. ער זוכט זיך אויס נייע מיני נייננ, נייע מיני חברים, זיין גלייכען, נישט זיין גלייכען, יונגער צי עלטער פון איהם וואס מאכט עס אויס? אבי זייא זיינען איהם צום הארצען, עס פערברייננט זיך מיט זייא דיא צייט, עס שמיעסט זיך, עס טראכט זיך און עס פיהלט זיך עפּיס אזוי גוט, אזוי געשמאַק....

שלמה׳לע חאפּט זיך עפטערס אריין צו אייזיק דעם שמידט אין קחנע, בע־זאָנדערענס וועןן אין־דרויסען אין נאס, קאלט און איהם איז עפּיס אומיטינליך אויף דעם הארצען. ער זיטצט זיך דאָרט אין א ווינקעל און סוקט פארטראכט. אין קוזנע איז טונקעל, אקענען איהם פאָכט הייזעריגליך א לעדערנער, געלאטעטער בלאָז־זאק. ער טהוט א בלאָז און א זייל פונקען שפּרינגען, טאנצען וויא דיא רוחות אין אויבען. עס קומט איהם דערבייא פיר יענע מעשה אין חומש, א־מאָל, א־מאָל — וויא אברהם־אָבינו זיטצט מרה־שחורה׳דיג און דרעמעלט. דיא זון געהט אונטער. עס איז א נעבעל — און אָט אין איין אויבען, רויך און א פלאם־פייער... דיא פונקען שפּרינגען און שלמה׳לעס נעדאנקען פארפליהען ווייטער־ווייטער; עס מאָהלט זיך איהם עפּיס משונה׳דינע צורות, דרעהענדיג זיך צווישען דיא פונקען און דראפּענדיג זיך פון דאָרט אויף דיא אָפּגעשיינטע ווענד אקענען. עס בייטען זיך דיא געשטאלטען, ארויס־אריין, ביז עס טהוט איהם שיינענדיג זיך א ווייז פראדיל! ער נוערט צוקאָכט, נעהמט זיך מיט נרויס חשק זיא צו בעטראַכטען, קוקט־קוקט

און דערזעהט בעשיינפערליך דיא ליבמינע צורה פון אייזיקען, וואס הידעט־אונטער פארגרעסערט אכץ דאס פייער. פלוצים, אין דער היסער מינוט טאקי, חאפט אייזיק פונ׳ם העליש־פייער ארויס מיט צוואנגען א גליהענד שטיק אייזען, און האל־טענדיג עס אזוי אויף דער „קאוואדלע“ מיט איין האנד, שלאגט ער עס מיט דעם האמער אין דער אנדערער האנד, בשעת א געזונטער, ברייט־ביינעדיגער, צר חראסטעטער בחור, בעוואפענט מיט א גרויסען, שווערען האמער קלאפט דארויף אקעגען. אייזיק איין קלאפ, דער בחור צווייא; אייזיק א דרעה דעם אייזען אהער, דער בחור — קלאפ; אייזיק א דרעה אהין און דער בחור קלאפ־קלאפ, אזש פונקען פליהען... ס׳איז דא פאר שלמה׳לען וואס צו זעהען, א מאל עפיס אנדערש, ס׳איז דא פאר איהם אויך וואס צו הערען — דיא ארבייט האט ליעב א המצאה, א ווערטיל, עס זאל געטהון ווערען לעבעדיג, פרעהליך. דארט ווערט אויך דערצעהלט שרעקליכע מעשיות, וואס דאס לייב גרוילט הערענדיג זייא. און מענשען צום ריידען איז ברוך־השם נישטא קיין מאנגעל. ס׳איז דא געגוג, אי איינענע, אי פרעמדע, וואס קומען געבען ארבייט: דער קומט מיט א שטימפע האק, יענער קומט מיט א צעבראכען מילעכדיג סליגנעל, איין איבערגעדרעהטען שלאס. איינער קומט פירקאווען א פערד און דער אנדערער ארויפציהען איין אייזערנע רייף אויף א ראד. — אייזיק אליין איז בטבע געוועזן זעהר בערײדעוודיג, א צוגעלאזטער מענש, מיט אבי ועמען זיך אריינגעלאזט אין א ברייטען שמיעס. בעזאנדערס האט ער ליעב געהאט אריינלאזען זיך אין חקירות, געבען יענעם צופארשטעהן דעם שפיטץ פון א זאך, און דערקלערען פאר וואס איז יענס אזוי און איז נישט אזוי? פאר וואס געזלעכער, א שטיינער, זיינען אין דער נאז אונטען, נישט אויבען, דיא לופט צו אטהיימען איז דאך פון אויבען פרישער, ריינער וויא פון אונטען מחילה? אזא קשיא האט ער זיך געקענט פרעגען, פארקנייטשענדיג זיך גאנץ ערענסט, און דער־נאך פארענטפערן עס מיט א גוט שמייכעלע, אזוי: דאס איז, פארשטעהט איהר מיך, גאנץ שכל׳דיג; כדי דער רעגען זאל אהין נישט אריינרינען, אין דער נאז, פארשטעהט איהר מיך. נאך און נאך קשיות אזעלכע פלעגט ער פרעגען, וואונדערענדיג זיך אויף דעם סדר־העולם, אויף דייא ועדק גאטס און זיין פיהרונג אין דער וועלט, אלץ: פאר וואס, פאר וואס? און לסוף אויסדרינגען על פי חקירה, אז אזוי וויא עס איז, אזוי מסתמא בעדארף זיין, אזוי מסתמא איז גאנץ גוט, גאט נישקשה איז גערעכט! דיא קאטץ האט דעריבער שארפע נעגעל כדי זיא זאל זיך קענען דראפען אויף דיא גלייכע וועגד, דאס פערד האט דעריבער א ווידעל כדי ארא פשטייסען פון זיך דיא פליגען, און דיא פליגען ווידער האבען

דעריבער פלינעל כדי געשווינד מאקי אוועקצופליהען.... לערנען האט אייזיק דער שמידט דוקא נאָר ניט געקענט, פונדעסטוועגען האט עס איהם בכלל נישט געשאַדעט צו דיא חקירות זיינע, צו הייסען ביים עולם: אייזיק דער חקרן. לערנען מיט חקירה זיינען אַ פּנים גאר צווייא בעזונדערע זאכען.

געגנוג שיין האט דאָך אייזיק דער שמידט דיא גאנצע וואָך זיך אויסגענומען שטעהענדיג אין א צעלעכערטען לעדערנעם פארטוך, אָהן א קאַפּאָטע בייא זיך אין קוזנע און זאָגענדיג דאָרט חקירות, נאָר נאָך שעהנער אויסגעזעהען האט ער שבת און יום־טוב פארנאכט אויפ׳ן שולהויף. ער שטעהט זיך דאָרט אָנגעטהון אין א לאַסטיקענע זופּיצע, אויפ׳ן קאָפּ א שטריימיל, גלייך מיט אנדערע בכבוד׳ינע בעלי־בתים, און דרשה׳ט פאר א רעדעל מענשען ארום איהם, אריינשטעקענדיג איין האנד אין דעם גארטעל ביז דעם גראָבען פינגער. אלץ וואס ווייטער פארגרעסערט זיך דאס רעדעל, עס ציהעט איטליכען עפּיס וויא א מאגנעט צוגעהען נעהענטער, צוליינען איין אויער און הארכען, וואס זאָגט אייזיק דאָרט עפּיס אזוינס. עס נעהט דאָרט א שמיעס איבער ציִמעס, דערנאָך א חקירה: וואס ציִמעס? וואס טייטש ציִמעס? מען קומט פון דעם ענין ארויף אויף פּאסטערנאַק, און אייזיק נעהמט זיך דערקלערען על פּי חקירה, פאר וואס פארלירט פּאסטערנאַק דעם טעם באַלד נאָך דעם ערשטען דונער. ער פארפּוטעט זיך אין דער חקירה און פארקריכט אויף קראָפּיווע: פאר וואס קראָפּיווע זייעט מען נישט און עס וואַקסט? — הערסטו! טהוט ער זיך א דרעה צוריק, הערסטו, אָט דעריבער מאקי וואס מען זייעט עס נישט וואַקסט עס אכיין. אויף דיא אייגענע מעשה, פארשטעהט איהר מיך וואס מיט נאראָנים ... נאָט נישקשה פארשטעהט, פארשטעהט איהר מיך, אז אזעלכס בעדארף אויף דער וועלט אויך זיין, פארשטעהט איהר מיך. אין דעם רעדעל ווערט פרעהליך, מען האט משונה הנאָה און מען לאכט. דיא חדוה אָבער איז נאָך גרעסער ווען עס קומט אמאָל אוים א שפּארעניש דאָרט צווישען אייזיק דעם שמידט און לייזקען, דעם צווייטען חקרן אין דעם שטעדטיל. לייזקע איז א געוועזענער ארענדאר, א ישובניק, וואס אויף דער עלטער האט ער זיך בעזעמצט אין דעם שטעדטיל, כדי צוגעפינען זיך צווישען יודען, הערען א „ברכו“, א „קדושה“ און לעבען וויא גאָט האט געבאָטען. לייזקען איז דיא נאָז פארלייגט, עפּיס אָנגעדראָלען, דעריבער אז ער רעדט קומט אוים געפּאָנפּעט און א מאָל אויך עפּיס וויא געפייפט. לייזקע קען בעל־הבתיש לערנען, קוקט אריין אין אלטע יודישע חקירה־ספרים און צווישען איהם מיט אייזיקען איז תמיד א שפּארעניש. לייזקע פּארופּט

זיך אלץ אויף אנדערע חקרנים, אויף א ר י ס ט ו, אויף דעם „ספר־הברית“ וכדומה נאך אזעלכע, און ער אליין איז נישט אזא בעל־מוח; אייזיק דער שמידט אקעגען שטעלט נור אויף זיין שכל, ווייסט נישט פון קיין אריסטו און נעהט אין חקירה אויף זיין אייגענעם דרך. בעזאָנדערענס בעריהמט איז זייער שפּאַרעניש איבער באנקעס — פאר וואס שטעהט א באנקע צו פעסט צום לייב און פאלט נישט אראָפּ? לייזקע זאָגט:

— אזוי איז דיא מעשה, רבותי! דורך דעם שטעק מיט דער ברענענדיגער ליכט, וואס מען טהוט אין דער באנקע ווערט זיא, אָט א־פנים, אויסגעליידיגט פון דער לופט. היינט געדיינקט־זשע, יודען! אזוי וויא מיר האבען א קיימא־לן, אז דיא נאטור האט פיינד ליידיגקייט, בכן־רבותי, ציהעט זיך דאס לייב, אָט א־פנים, פארנעהמען דאס ליידיגע אָרט אין דער באנקע.

— וואס מיר שטעק, וואס מיר ליידיגקייט־שטיידינקייט! — זאָגט אייזיק מיט א שמייכעלע גאנץ רוהיג, נעהמענדיג זיך פאר׳ן בערדיל — און פריהער וואס איז דען, זאָלט איהר מיר געזונד זיין, דיא באנקע געווען, נישט ליידיג? לופט האט דען א ממשות? אדרבה, פּריוווט זיך אויסציהען אויבען אין דער־הויך אויף דער לופט, אויב ס׳איז אזוי. און נאר אַ־חוץ דעם, וואס איז עס גלאט פאר א לשון — אויסגעליידיגט דורך א שטעק מיט דער ליכט!

— דאס איז נישט מיין לשון — פאָנפעט בייזליך לייזקע — אזוי זאָגט אריסטו. איהר הערט? אריסטו!

— אָווא, אריסטו! א קאטאָוועס אביסעל אריסטו! א רב איז ער דען, וואס פסק׳ט שאלות, הא?

— אָבער אז אזוי שטעהט דאָרט אין אונזערע יודישע חקירה־ספרים! — זאָגט לייזקע שוין שטארק אויפגעבראכט.

— וואס טויג מיר, וואס בייא אייך, זאָלט איהר מיר געזונד זיין, שטעהט אלץ דאָרט, דאָרט! איך אליין שטעה, ברוך־השם, אזוי פיעל יאָהר שטעה איך אין קוזנע ביים אויבען. דאָרט ברענט א פייער, אביסעל א גרעסערעס פון אייער ליכט, און פונדעסטוועגען נאָרנישט, נישט דאס וואס דיא באנקע.... פאר וואס?

— ע־ע, וואס האט מען צו ריידען מיט א יונגעל! — טהוט לייזקע א זאָג, א מאך נעבעכדיג פאר גרויס פארדראָס מיט דער האנד, און נעהט אוועק, נישט אויסהערענדיג, וויא אייזיק דערקלערט דעם עולם אויף זיין דרך דעם שפּיטץ, וואס אין דער באנקע שטעקט.

אייזיק דער שמידט, א יוד, א זיידע, ברוך־השם, וואס האט שוין דערלעבט אייניקליך פון זיין עלטסטער טאָכטער, בייא איהם אויף קעסט מיט דעם מאן א וואויל־לערנער, איז מיט אלע פּאָסטעמקעס זיינע געווען טאקי נור עפּיס א יונגעל— איין אלטער־יונגעל, וואס איז א חידוש צווישען יודען. נאך דער גרויסער מרה־שחורה, וואס דערוואקסענע יודען, בעווייבטע, מאכען אָן מיט זייערע ערענסט־פינסטערע פּנימער, מיט זייער זאָרגען אָך־און־וועה, און ביטער־זויערען מוסר־זאָגען תמיד, איז אייזיקס פריינדליכע־פרעהליכע צורה געווען שלמה׳לען אזוי טהייער גוט, אזוי צום הארצען וויא דיא ליכטיגע זון ביים בעוויזען זיך איהרס פון דיא פינסטערע חמארעס, און דער גאנצער שטיינער שמיעס זיינער מיט אלע זיינע אגדתא איז איהם געווען אזוי געשמאק, נאר א דערקוויקעניש, וויא א שטיקעל חקירות נאך א משונה־פריקרע הארב בלעטיל גמרא. דאס יודיש קינד, וואס קוים שטעלט זיך עס אויף דיא פיסליך יודעלט מען עס שוין, מאַכענדיג אויס איהם א קליין יודעל; וואס זיין יונגענד פארשווינד גיך וויא א חלום און ווערט, אך־אָך־און וועה צו איהם, פאראומערט, געעלטערט פאר דער צייט — אָט אזעלכס געביך פיהלט זיך עפּיס וויא ניי־געבאָרען אין דעם געזעלשאפט פון א מענשען, וואס איז צו איהם צוגעלאָזט, ווייזט איהם א גוטע מינע, וואס איז אליין אויך נאך גאר א קינד, וואס רעדט מיט איהם איין לשון, און געהט איהם אריין אין דער נשמה מיט זיינע מעשיות. דאס קינד לעכצט נאך אזעלכען, נאך זיינס א וואָרט, וויא א דאר גרעזעלע בשעת דיא גרויסע היטצען נאך א טראָפּען וואסער, און ווערט צו איהם צוגעזאָטען מיט לייב און לעבען. נאָר אזעלכע יונג־אלטע מענשען אָבער איז זעהר שווער בייא אונז צו געפינען, וואס ווייטער־ווייטער וועט פון זייא נישט זיין אפילו אויף קיין שהחיינו. אין שלמה׳לעס צייטען איז נאך, אויף זיין מזל, געבליבען א פּאָר לייט אזוינע אין זיין שטעדטיל — אייזיק דער שמידט, איינער, און הערצעל קיילעס דער סטאָליער, דער צווייטער. ביידע האבען געווירקט אויף שלמה׳לעס גייסט, דערהאלטען אין איהם דאס יונגע פייעריל, ביידע זיינען איהם געווען זעהר טהייער און צו ביידע האט איהם דאס הארץ שטארק געצויגען.

הערצעל קייכעס איז געווען וויא אייזיק שוין אין דיא יאָהרען, א טאטע פון קינדער, אויך א דארער א בלייכער וויא ער, מיט דעם אונטערשייד נאָר: אייזיק איז א הויכער און הערצעל א קליינינקער, נידריג געוואקסען. אייזיק איז געווען תמיד רוהיג, געלאַסען, גערעדט אויף איין שטימע גלייך, נישט געדרעהט, געשריגען זיך נישט געיאָגט, געהיטצט און נישט ארויס פון דיא כלים, אזוי וויא עס פּאסט

טאקי פאר א חקרן. אקענעדישע הערצעל איז א שפירס, ביים רעדען בייט זיך איהם דיא שטימע און ער גיט פון זיך ארויס משונה'דיגע קולות, א מאָל אויך מיט א קוויטש. דער שטיעס זיינער איז נעהאקט, נעבראָכען, לאָזט זיך אויס, פאר גרויס איילעניש, מיט א ווינק, א מאך מיט דער האנד. נאָר עפּיס נישט אזוי וויא ער וויל, קאָכט ער, זידט און צאפּעלט מיט אלע גליעדער, איננאנצען טאקי א פּאָעט מיט דיא ביינער, אזוי משונע, אזוי קאפּריזנע, אזוי אויפנעבראכט וויא א פּאָעט. און באמת האט אין איהם טאָקי עפּיס אזוינס נעבורטשעט — עס האט אין איהם נעשטעקט א נייסט פון א קינסטלער. דער דאָזינער נייסט זיינער האט אינוועניג אין איהם וויא דער סמבטיון נישט נעריהרט, זיך נעריסען מיט אלע קרעפטען ארויס, זיך צו ארויסווייזען אין אלערלייא האנד־ארביים. דיא סאָלערייא איז בייא איהם נעווען נישט אזוי, ווענען דער פּרנסה וויא צוליעב דעם פארגניגען, וואס ער האט דרינען נעהאט — צו מאכען א כלי. ער האט נעקענט אוועקזיטצען איבער א שטיקעל ארביים מעהר וויפיעל מען בעדארף. פארציתרען עס מיט צאצקעס, שנימצערייא, האָטש יענער האט נאר אזוי פיל נישט פארלאנגט, נאָר צוליעב דעם אליין, עס זאָל זיין שעהן... ער האט נעזעהען ליפּא־ראובן'ס מאָחכט „א ו ש פּ י ז י ן“, אויפצוהענגען עס אין סכה, אריינדרעהענדיג אהין, וויא אין נח'ס תבה, אלערלייא חיות און עופות, נעהמט ער און מאכט „א רבי יוסי“ — א נער־מעהל אזעלכס, וואס שטעלט: פיר א מעשה פון דער נמרא: „וויא רבי יוסי (אויסנעמאָהלט מיט א נריי שפּיטציג בערדעלע אין טלית און תפילין) דאווענט אין איינער פון דיא ירושלים'דיגע תורבות און הערט דאָרט א בת־קול, וואס ברומט וויא א טויב (שטעהט אויסנעמאָהלט עפּיס אביסעל משונה), זאָגענדיג: „אוי, וועת איז דיא קינדער, וואס פאר זייערע זינד האב איך חרב נעמאכט מיין הויז, פאר־ברענט מיין היילינען פּאלאסטץ און זייא האב איך פארטריבען אין גלות צווישען דיא אומות!“ מבינים אין דעם שטעדטיל האבען זאט אָנקוקען זיך נישט נעקענט אויפ'ן נעמעהל און נעזאָגט, אז עס איז איינס טאקי אין דער וועלט. רבי יוסי איז נאך יאָק רבי יוסי, אָבער דיא טויב, דיא ברומענדיגע טויב, רבונו־של־עולם, ס'איז עפּיס נאר א גוואלד!.... הערצעל האט אויך נעשפּילט פידעל, נישט אויף חתונות חלילה, דארויף איז דאָך נעווען דער יודישער כליזמר, פייטעל, אויף דיא וואָכענדיגע טעג, און קאָנדראַט דער נויעשער אויף שבת, בייא דער כלה אויף דעם „פאָר־שפּיל“ — נאָר גלאט אזוי זיך האט ער זיך נעשפּילט. זומער פארנאכט, אז דיא שמאָרט־בהמות זיינען שוין נעקומען פונ'ם פעלד, ליגען זיך, שוין אויסנעמאָקענע, אויף דער נאָס; אויס דיא קוימענס ציהעט זיך פּאמעליך עפּיס וויא פארשלאָפענע

העל־גרויע זיילען רויך, ווייבער שטעהען בייא דיא פריפעטשיקעס, קאָכען וועטשערע; ערניץ פון־דערווייטענס, פון א טייבעל פארטראָגט זיך א קוואָקען פון זשאבעס און זשוקליך טראָגען זיך זשושענדיג ארום אין דער לופט — דענסטמאָל צוגיסט זיך געוועהנטליך הערצעל אויף א פידעלע, שטעהענדיג אין־דרויסען, בייא זיך אויפ'ן גאניקעל, באָרפיס, אין איינע תחתונים, מחילה. קינדער מיט שטיקער ברויט און האלבע אייער פארזאמלען זיך ארום איהם; שטאָפען אָן פולע מיילער, שטעלען אויף דיא אויערליך, גאפען און הערען. הערצעל פידעלט און זינגט אונטער, פידעלט און מאכט זיך נארעש מיט דיא קינדער, מהוט א פידעל און שטעלט זיך אָפ, עס ארט איהם עפיס, ווייטער א פידעל און — הע־הע! ער איז שוין אין כעס. אין דער־ערד אריין דיא פידעל, אויס שפילען, הערצעל האט זיך צושפילט — און באלד כאָזט זיך איבער דער גאנצער גאס הערען וויא א תקיעה־גדולה א לאנגער, א משונה־ווילדער קוויטש!.... הערצעל האט אויך ליעב געהאט אָפגעבען זיך מיט זייען און פלאנצען בייא זיך אין גאָרטען. עס האט געהייסען בייא איהם איז דאָ א ביכעל, א „ספר־הרפואות“, וואס געהט אין דער משפחה זיינער איבער בסוד־סודות פון טאטעס צו קינדער, אין וועלכען עס שטעהט בעשריבען דיא טבע פון אלע מיני גראָזען און קרייטעכצער מיט דיא סגולות זייערע צו איטליכער קראנקהייט בעזונדער, א שאָד, נאָר, חלעבען, וואס איז שטארק פארבאָטען מיט אלע פארבאָטענישען, אָסור־חזיר, דערמיט זיך צו בענוטצען. זיסט, וואָלט ער פשוט טאקי געקענט מחיה־מתים זיין. אויף כפרות פערילא, אלטע גויעס, טאָטערקעס מיט זייערע קרייטעכצער! הערצעלס שטיינער לעבען איז איבערהויפט נישט געווען לייטען גלייך וויא בייא אנדערע יודען — קיין שיינקעל אין שטוב בייא איהם נישטאָ, חוץ קיה איז נאך אין שטאל דאָ א פאָר אָקסען, א פערד אויך, א פויער, טראחים, אויף שכירות, אויך, אויף צו אקערען, בעארבייטען דיא פעלדער, וואס זיינען איהם איבערגעגאנגען בירושה פון זיינע עלטערן. א הונט, עס פארשטעהט זיך, איז אויך געווען, דער איינציגער יודישער הונט אין דעם שטעדטיל. אין שול אריין איז הערצעל געגאנגען זעהר זעלטען, נישט דערפאר ווייל ער איז געווען איין אפיקורוס, האט נישט מורא געהאט פאר גאָט, חלילה! אדרבה, ער האט גע־גלויבט אפילו אין רוחות, מורא געהאט, געציטערט וויא געוועהנטליך א יוד. נאָר וואס דען? גלאט אזוי זיך, נאר אָהן א שום טעם. דאס איינציגע טאקי מיט עמיצען אנדערש, ער זאָל פארפעהלען נור א מנחה, וואָלט מיט איהם געהאט צו־טאָהן א וועלט מענשען — סטייטש הולטייא אָנזעטצען א מנחה! הערצעל אָבער האט זיך געטענגט אָנזעטצען הונדערטער מנחות און נאָרנישט, קיינער האט זיך

דארויס נאר נישט געמאכט, ווייל ער איז פאררעכענט געוועזן בייא איטליכען פאר א יונגעל, א צוטראָגענע מין בריה, מישטעהנס־געזאָגט. היינט טאָקי האָט מען נאך מורא געהאַט, צו־וואָס זאָל מען זיך דאָ נארען, פאר זיין קוויטש אויך. איז ער גע־קומען א מאָל אין שול איז זיין בעסט אָרט געווען צווישען יונגליך ווייסע חברה, הינטער דער בימה, עס ווערט דאָרט א לעבען, א גערעדערייא, א געשטופערייא, און דאווענען נישט קיין וואָרט, דער שמש מעג זיך, פון יוצא ווענען, שרייען: שא! און שיינע בעלי־בתים מעגען פאטשען אויף דיא שטענדערס, מיאוס־קרומענדיג זיך, און מאכען: אי, אי!

הערצעל־קיילעס איז געווען פאר שלמה'לען אקוראט וויא געווינשען. דיא דאָזיגע צווייא, פארשידען אין דיא יאָהרען, זיינען געווען עפּיס וויא איינס אין זייערע געפיהלען. דאס וואס שלמה'לען האט עפיס אלץ געמאָנטעט, אינווענינג אין איהם געבורטשעט; אזוינס וואס לאָזט זיך נישט דערקלערען, א מין ציהעניש אזעלכס וואס אָהן א נאָמען; עפּיס אזוינס, וואס איז נישטאָ בייא אלע פערזאָרגטע, שעהנע יודען אין דעם שטעדטיל, מיט וועלכע כ'איז איהם עפּיס איינג, עס קוועטשט איהם, שטיקט איהם נור צום חלש'ן — אָט דאס האט ער, דיא נשמה זיינע, דער־שמעקט, מעשה־שטן, אין הערצעל־קיילעס. און לויט וויא עס וויזט זיך שפּעטער ארויס, האט דער יצר־הרע קיין בעסערן חבר פאר שלמה'לען טאקי נישט געקענט אָפּזוכען.

ענדע.

איבער אַ שטאָט אין מזרח.

אַ מעשה נוראַ, וואָס איז זיך פֿאַרלויפֿען אין קאַבצאַנסק.

קאַבצאַנסק, איינע פון יענע געוויסע מקומות, וואו די יודען רוהען, איז תמיד פאַררעכענט געווען אין דער וועלט פאַר אַ שטעדטיל אַ רוהיגעס, אַ שטילס, יודען עהרליכע, צעבראָכענע, אַלטפּעטערישע, זענען זיך דאָרט געזעסען, אויסגעטהון פון דער וועלט, געגאַנגען זייער וועג, געאַרבייט אין דעם יודישקייט: זיך געיודעלט, געקינדעלט און מיט אַלע פירושים טאַקי אָבגעריכט גלות. זיי איז, ווי מען זאָגט, חוץ גאָט און ציצית נישט אָנגעגאַנגען די אַלע היינטיגע חכמות, אַ כפרה פון זייערטוועגען אַלע נייע־מאָדנע פאַרלאַמענטען־סמאַרלאַמענטען מיט די פּאָליטיקעס, דרשות, האַמפּעריייען דאָרט פאַר זייער קלויז, פאַר זייער אונטער־אויבען, און זייער באָד להבדיל. אַ יוד אין גלות, איז דער שטייגער זייערער געווען צו זאָגען, בעדאַרף מוחל זיין אויף כבוד, נישט פאַררייסען די נאָז, נישט קוקען אַרויף; אַ יודען אין גלות בעדאַרף זיין דער, קאָפּ אין דער ערד, ער איז מחויב איבערצוטראָגען אַלס־דינג, הערען, זעהן און שווייגען... אָט אַזוי האָט קאַבצאַנסק, זינט זי איז קאַבצאַנסק, געלעבט שעהן־פיין, שאַ־שטיל. וואָס גאָט האָט געגעבען, גוטס, שלעכטס, האָט זי מקבל־באהבה געווען, אַ פּאַטש אַפילו, אַ שפּיי אין פּנים אויך אָנגענומען פאַר ליעב, ביי איהר איז עס געבליבען — שאַ! און פּלוצלונג איז קאַבצאַנסק אַרוים פון די כלים, איבערגעביטען איז זי געוואָרען. ווי שטיל דאָרט איז אַמאָל געווען, אַזוי רעש׳ט זיך, קאָכט זיך אין איהר היינט, עפּעס נאָר אַ פייער־שפּייענדיגער באַרג, בעהיט זאָל מען ווערען — פייערט, שיסט, גיסט פּעך און שוועבעל, און דאָס געפּילדער איהרס צוטראָגט זיך העט וויים. גיכער וואָלט מען זיך געריכט אויף איהר אַ טוירדט, אַ מיתה משונה די שונאים, איידער הערען פון איהר אַזוינע געוואַלדען, גאָר אַ שרעק.

און פון וואָס, וועט מען זיכער פרעגען, האָט אָט דאָס גאַנצע איבערקעהרעניש זיך גענומען? — אוי, אַ געלעכטער צו זאָגען, אַ געלעכטער מיט

גרינע ווערעם! גענומען האָט זיך עס גאָר אין אָנהויב פון עפּעס אַ קליינינג־קײַט, דערנאָך האָט זיך עס געקײַטעלט איין מעשה אין דער אַנדערער, ביז ס'איז געוואָרען אַ גאַנצער באַרג, פון וואַנען ס'איז אַרויס דער גאַנצער גיהינום: לאַנגע צונגען פלאַם־פייערדיגע — קראַך־טראַך־טאַראַראַך, קולות ביז אין דעם זיבעטען הימעל! נישמעהר, וואָס איז דאָ זיך צו וואונדערען, אַז אינגאַנצען הייננט דער יוד אויף אַ האָר, שטעהט אויף משקולת, אַ מינדסט קליינינגקייט ווירקט אויף דעם גאַנצען גאַנג פון'ם יודישען לעבען. דאָס יודיש מזל איז שוין אַזוי, משטיינס־געזאָגט. איבער אַ האָהן מיט אַ הוהן איז צעשטערט געוואָרען אַ שטאָדט טור־מלכא, און איבער אַ דעמבענע אַקס איז געוואָרען תל ביתר. אַזוי איז די יודענס אַלטע געשיכטע און אַזוי אויך די געשיכטע זייערע די נייע. פון אַ גאָרנישט ווערט אַ מוסקאַט־קול, פון שו־שו־שו יענעם אין די אויערען ד ו נ ע ר ט ־ ב ל י צ ט, און עס גיסט זיך אויס אויף זיי די תוחכה.

אוי, איבער אַ שטאָט אין מזרח־וואַנד איז אין קאַבצאַנסק היינט אַ בייזע מהומה!

* *

*

נאָך הצת־העט פון גאַנץ לאַנג, זינט עס האָט זיך אויסגעמויערט די קאַבצאַנסקער גרויסע קלויז ביז אין די שפּעטערדיגע צייטען, האָבען פאַרנו־מען דאָרט אַ שטאָט אין מזרח־וואַנד די לייבעליך. אַזוי האָט די גרעסטע, געהויבענסטע משפּחה אין קאַבצאַנסק געהייסען אויף דעם נאָמען פון'ם על־טער־זיידען — רב לייבעלי, זכרונו לברכה, דער נגיד, דער פּרנס־חודש, דער פיינע־בריה אין דער גאַנצער קהלה, מיט וועלכען קאַבצאַנסק האָט זיך שטאַרק מיחס געווען. די דאָזיגע שטאָט איז איבערגעגאַנגען בירושה פון טאַטעס צו קינדער ביז אויף לעצט צו רב אליקום געציל'ן, עליו השלום, אויך אַ גרוי־סער פאַרנעהם, אַ תקיף, אַ כל־ולך אין הויף ביים דוקעס — דער פּריץ פון קאַבצאַנסקער שליסעל און נאָך אַנדערע גרויסע מאַיאָנטקעס. רב אליקום גע־ציל האָט געהאַלטען קאַבצאַנסק פון'ם דוקעס בארענדע, און איז נתעשר גע־וואָרען. מען האָט איהם געשאַצט אַודאי אין אַ דריי־פיער זעקליך, חוץ זיין נחלה — אַ שאַרפע פריצעשע איינפאָרהויז מיט בעל־הבית'ישקייט און אַ בוי־דעם מיט היי, וואָס אינאיינעם האָט עס בסך הכל געמעגט בעטרעפען אויף טרפות שיינע־גראָבע עטליכע הונדערט קערבליך. יאָ, יאָ ס'איז אַ סברא, אַז נאָך אפשר מיט אַ שמיצעל אַריבער! זיין רייכקייט, זיין גרויסקייט איז געווען גאָר שלא כדרך הטבע. היינו, וואָס הייסט גרויסקייט? — גרויסקייט הייסט

נישט דאָס אַליין נאָר, וואָס יודישע קינדער אין שטעדטיל האָבען פאַר איהם געהאַט דאָס נײַן־יעהריגע קדחת, דרך־ארץ הייסט עס, גאָר געקוואָלען אָנקוקענדיג זיין ליכטיג פּנים, משונה הנאָה געהאַט פון זיין ווילד ברייטקייט. ווי ער זיצט זיך אַ שטייגער אויף זיין שטאָט ברייטליך, די גרייז־גרויע באָרד, צעפלאָסען, דער טלית מיט איין עטרה פון פליטערליך איבער'ן קאָפּ און שאָקעלט זיך אַ געוואַלד; ניין דאָס איז נאָך גאָרנישט, פון יודענס דרך־ארץ האָבען איז אַמאָל גאָרנישט גערדרונגען. אלא וואָס דען, אַפילו גוים, להבדיל, זענען פאַר איהם די כּפּרה געווען, נישט אַנדערש איהם גערופען ווי „נאַש אַלאַקום“ (געציל איז זיי שווער געווען אויסצורײדען). דער עקאָנאָם פונ'ם הויף און אַמאָל טאַקי אויך דעם דוקעס קאַמערדינער אין עפּעס אַ מין טיזליק מיט טרעסטען און מעשענע קנעפליך, פלעגען קומען שבת, יום־טוב עסען בײַ איהם פיש. פאַר פסח פלעגט ער פונ'ם הויף בעקומען ווייץ אויף מצה און אַ פאָר אינדיקעס, אַזוי איז שוין עס געשטעלט געווען. ביים אויסגעבען די מיזינקע זיינע, איז זי, די כּלה הייסט עס, אויף מאָרגען נאָך דער חופּה, געגאַנגען מיט די מחותּנים און מיט די כּלי־זמר צום דוקעס אין הויף. זי אַליין מיט איהרע כּשר'ע הענד האָט צוגעטראָגען דעם דוקעס אַ טאַץ מיט לעקיך און אײַנגעמאַכטס, מיט סטרודעל און מלכות־ברויטליך. דער דוקעס האָט עס מיט אַ משונה־זיס שמייכעלע צוגענומען, אַנידערגעלעגט אויפ'ן טאַץ אַ רויט־גילדענעם רענדיל, דרשה־געשאַנק הייסט עס, עפּעס געבעבעט, אָנגעבעבעט אַ פולע קאָפּ, אויסגעמישט קאַשע מיט מאָהן, אַלץ: חתע, חתע, פּאה'קעלע, ציצעלע, חוסיד, תּלמוד, לאַפּסערדאַקלע, דער רוח ווייסט, וואָס ער האָט געמיינט, אַזאַ מין מזל־טוב בײַ זיי איז עס אַפּנים. דערנאָך האָט ער, אָננעהמענדיג זי, די כּלה הייסט עס, ביים בעקעלע, אַ גלעט געטאָהן, איין מאָל און געזאָגט: פּיענקנאַ דיווטשאַטאַ! נאָך אַמאָל אַ גלעט, אַ קניפּ אין בעקעלע, און צו רב אליקום־געצילין שוין שמייכעלדיג געזאָגט: האַרנאַ או טעבי, לאַקום, צורקאַ! — אָט וואָס הייסט כּבוד, אָט וואָס הייסט גרויסקייט!...

נאָר געה טהו עפּעס דעם רבונו־של־עולם, אַז ער זיטצט אויבען און דרעהט דאָס רעדעל, טאַקי ווי אין דעם „ונתנה תוקף“ דאָרט: מי ירום ומי ישפל — ווער אַרויף און ווער אַראָב. בעדאַרף זיך אין אַ צייט אַרום איבערדרעהען דאָס רעדיל, און רב אליקים געציל פאַלט אַראָב, בלייבט אַ קבצן הייסט עס. יאָ, אַ קבצן וואָלט נאָך געווען נישקשה, נימער ערגער, וקבצנו ביחד, גלייך מיט אַלע קאַבצאַנסקער יודען, מיר נישט, דיר נישט, ווי זאָגט מען עפּעס — עט, פונדעסטוועגען לעבט מען דאָך, ברוך השם, אַביסעל נישט דערעסען, נישט דערטרונקען, מילאָ וואָס? בע!... נישט פערזינדיגע.

מען שטערבעט אָב דאָס לעבען און מען שטאַרבט גלייך מיט לייטען. ניין, נישט אַ קבצן בפשטות איז ער געבליבען, נאָר אַ קבצן מיט מכות, מיט חובות. אייגענטליך איז ער נישט געבליבען, וואָרום ער איז גאָר לכתחילה נישט געווען קיין עושר, ווי מען האָט געמיינט. גלאַט, קאַבצאַנסק האָט איהם אַיינגעוויגט פאַר אַ נגיד, געהייבען אויף דרוקעס, האָט ער, ווי דער שטייגער איז, זיך געמוזט האַלטען. קאַבצאַנסק האָט געלוינט מאַכען איהם בײַ זיך פאַר אַ גביר כדי צו נעהמען בײַ איהם נדבות, און ער נעביך, אַז אָך און וועה צו איהם, האָט געמוזט געבען. עס טרעפט זיך אַמאָל צווישען יודען אַזוינע זאַכען. דער סוף איז געווען ווי געוועהנטליך — יבש! במזומנים נישטאָ קיין גראָשען, אַיינגעטונקט אין חובות, פאַר דער אַרענדע אַ צייט־לאַנג ניט געצאָהלט קיין ראַטע, פאַר בראַנפען דעם פריץ קומט אויך. הכלל, עס קומט, קומט, מען מאָהנט, מען פאָדערט. און דער ענטפער זיינער איז, ווי עס הייסט געוועהנליך בײַ סוחרים — קוממיות! רב אליקום געציל מיט זיין גוט האַרץ האָט עס נישט געקענט איבערטראָגען, זיך פאַרעסען און געשטאָרבען. דער פריץ האָט פאַר די חובות צוגענומען זיין הויז, געלייגט אַיין אַרעסט אויף די חפצים, אויך אויף דער שטאָט זיינער אין מזרח־וואַנד. דאָס הויזגעזינד רב אליקום־געצילים האָט זיך צושלעפט, דער אַהין, דער אַהער — אוים לייבעליך!

די שטאָט שטעהט ליידיג, נישט בעזעצט, זעהט אוים ווי אַ וויסטע אַלמנה. ליב איז זי איטליכען טאַקי, ליב און טהייער, צום האַרצען; נאָר וואָס טהוט מען אָבער מיט דעם פריץ? ער איז, ווי איטליכער מאַגנאַט, אַ שטיקעל קאַפריז, ווי איטליכער שררה אַביסעל משוגע — עס ווילט זיך איהם זיין אַ בעל־הבית פון אַ שטאָט אין אַ יודישען מקום־קדוש! — אוי, ווי שטאַרק וועה עס טהוט דאָס יודישע האַרץ זעהענדיג, אַז יענעם אָרט, וואו עס זיינען געזעסען פריהער אַזוינע לייבעליך, אַזאַ רב אליקום געציל, וואָס ממש די שכינה האָט אויף איהם גערוהט, געהער אַצינד דעם פריץ! אַז אַ פריץ מישט זיך אַמאָל אַריין, ווען עס קומט איהם אָן דער שגעון, אין אַתה־הראתה, אין הקפות און ביים אויסוועהלען גבאים. אַ וועהטיג איז דאָס אודאי אַ גרויסער, נאָר בעפרייען זיך פון אַזאַ גלות, אויסלייזען פון פרעמדע הענד די שטאָט צוגלייך מיט דעם מקום קדוש, דערצו האָט זיך געפיהלט דער קאַבצאַנסקער עולם צו שוואַך, צו אָרעם און פאַרלוירען כמעט די האָפנונג.

צוויי פאַרשוינען נאָר, ווי עס האָט זיך שפעטער ארויסגעוויזען, האָבען געהאַט אַיין אויג אויף דער שטאָט, קומען צו איהר, איטליכער אויף זיין דרך — איינער איז רב שמעלקי, דער אַנדערער — חייקיל חיים — צוויי נישט קיין

גלײַכע מענטשן, אײנער מיט דעם אַנדערען קידער־ווידער ווי צוויי קעטץ אין אײן זאַק.

רבֿ שמעלקי געהער צו דעם סאָרט נפשות, אויף וועלכע עס שיקט זיך צו זאָגען, אַז זיי זענען צווישען אונז מענשען דאָס אײנענע, וואָס אונגערקעס אַ שטײגער צווישען דעם גאָרטענוואַרג. עס טהוט זיך אַ וויי פריהמאָרגענס אין גאָרטען דאָרט, וואו נעכטען האָט מען גאָרנישט בעמערקט, אַ גרויסע גרינע אונגערקע, עפּעס פלוצלים, גאָר אומגעריכט. אונגערקעס, אַזוי הייסט עס, וו־אַ קסען בײ נ אַ כ ט, אַז עס זעהט נישט קיין אויג — און אַזוי אויך די פײנע בריות. אײנער עפּעס אַ יודעל; אַ שמעלקי פונ׳ם געמײנעם קאַבּ־צאַנסקען עולם, ווער האָט איהם געהערט, ווער האָט איהם געוואוסט, איז פלוצלים פון דער ערד אַרויסגעקראָכען — און מזל טוב דיר, קאַבּצאַנסק, מיט דײַן אונגערקע, מיט אַ ניי־אויסגעוואַקסענעם רבֿ שמעלקי! מאַך שהחיינו.

רבֿ שמעלקי — ער האַלט עס הײַנט די קאַבּצאַנסקער אַרענדע, איז אַ פּאַקטאָר אין הויף, אַ מאַכער אין שטאָדט און שטאַרק געהײבען.

דאָס חשיבות פון רבֿ שמעלקין איז, וואָס ווי שטומפּיקליך ער איז אויף דער עברי, נישט אַזאַ געלערענטער, אַזוי אַ שאַרפער אַ גרויסער פּרומאַק איז ער. אַזאַ מאַמין ווי ער איז נישטאָ אין דער גאַנצער וועלט זײַן גלײַכען. ער גלויבט אין אַלסדינג, וו אָ ס נ י ש ט פ אַ ר ז יי ן ש כ ל. — גלויבט אין גאָט און אויך אין רוחות, גלויבט אין חלומות, אין ניסים, אין כשוף און אָבּ־שפּרעכענישען. אויך די מעלה מוז מען איהם נאָכזאָגען, אַז ווי גרויס ער האַלט זיך פאַר קלײנע, אַזוי קלײן האַלט ער זיך פאַר גרויסע; ווי שטאַרק ער שטעהט פאַר אַ פּיטצעל כבוד דאָ אין שטעדטיל, אַזוי איז ער מוחל אויף זײַן כבוד דאָרט אין הויף, אַ שטײגער, לאָז מען זיך שפּעטען פון איהם ווי־פיעל דאָס האַרץ גלוסט, מאַכט איהם נישט אויס, און ווי אַ בריה ער איז צווישען דאָס זײַניגע מיט דער צונג, אַזוי נעהמט איהם דאָס לשון, ציטערט פאַר דעם פּריץ׳ס אַ בליק.

רבֿ שמעלקי, אַ שטײגער, האָט, זינט ער איז אַ רבֿ שמעלקי, שטאַרק חשק צו די לײבּעליכעס שטאָט, ווײסענדיג בײַ זיך זעהר גוט, אַז דורך דעם וועט ער ווערען געהויכט. ווי באַלד ער בעזיצט די שטאָט אין מזרח, האַרט נעבען ארון־קודש קרוינט ער זיך שוין מיט אַ פײנזילבּערנער עטרה אויפ׳ן טלית, בעקומט ער שוין מיט רעכט, לכל־הדעות, די בעסטע עליה, ששי, און צו־גלײַך דערמיט דעם טיטעל מורנו — אַזעלכע זאַכען, וואָס קײן בעסערס, קײן העכערעס דערפון איז בײַ יודען מעהר נישטאָ. נאָר בעטראַכטענדיג זיך, אַז דער בעל־הבית פון דער שטאָט איז דער פּריץ, איז איהם באַלד טאַקי פאַר־

נאַנגען דער חשק און האָט אַראָבגעלאָזט די נאָז. אין דעם עולם׳ס אַ שמועס אַמאָל: „געוואַלד, רב שמעלקי! ווען וועט שוין אונזער מקום קדוש אַרויס פון גוי׳עשע הענד״? פלעגט רב שמעלקי מיט אַ פרום־זיפצעלע ענטפערען: וואָס קענען מיר טאָהן? וואַרט, ברידערליך, ביז השם־יתברך וועט רחמנות האָבען, טהאָן אַ נס, חאַפּט זיך נאָר נישט פאַר דער צייט...

יאָ, רב שמעלקי איז אַיין אונגערקע, אַזעלכע, וואָס וואַקסט אויס סוף זו־מער, בשעת אויף גאָטס וועלטיל רוקט זיך אָן דער גלות פונ׳ם ווינטער, זי איז געל, קרום, געבויגען נישט ווי אַיין אונגערקע בעדאַרף זיין, האַרט, ביטער אויסגעטריקענט אָהן אַ קאַפּעלע זאַפט!...

אקעגען אַזאַ געלער, פוילער אונגערקע, ווי רב שמעלקי, איז אַ שעהן־פריש קאַרפּירער אתרוג׳ל חייקיל־חיים פון דער נייער שטאָדט — אַזוי הייסט יענער קלייגער טהייל קאַבצאַנסק, וואָס אויף יענער זייט בריקעל, וואו די לופט איז אַביסעל פרייער, די אַיינוואָהנער דאָרט אַביסעל נישט אַזוי... ביי זיי, הייסט עס, איז אויך רעכט אַביסעל עולם הזה. אַלט־קאַבצאַנסק קוקט אויף זיי פאַרדרעהענדיג אַביסעל די נאָז, עפּעס דאַכט זיך איהר, ס׳איז אַביסעל גראָבליך... דאַכט זיך דאָס... יודישליך און פאָרט עפּעס נישט דאָס... דאָס שיינדיל פון דער נייער שטאָדט, אָדער ווי זי הייסט ניי־קאַבצאַנסק, איז געוועזען חייקיל־חיים. דאָרט איז ער געבוירען געוואָרען ביי זיין טאַטען, עליו השלום, וואָס איז געוועזען אַ יוסטער בעל־הבית, אַ קרוב מיט די לייבעליך. דאָרט איז ער אויסגעוואַקסען, חתונה געהאַט און גע־וואוינט ביז דער איצטיגער צייט. ער בעדאַרף אַלט זיין היינט אַקעגען אַ פערציג יאָהר. אַ מושלם איז חייקיל־חיים. טאַקי ווי מען זאָגט מיט אַלע מעלות. וואָס ווילט איהר קען ער ניט? ווילט איהר לערנען, איז ער געלערענט; ווילט איהר לשון, איז לשון, אָבער אַזוי מליצה׳דיג, טיף, ווי הייסט עס עפּעס היינט, פּסיכעלאָגיע; טיף מיט אַלע קונצען אין דער נשמה אַריין. ווילט איהר פּאָליטיקע, איז פּאָליטיקע, און ווילט איהר אפשר חקירה, איז אויך חקירה. הכלל, ער איז אַ בעל־מוח, אַ מושלם! פונדעסטוועגען האָט אַלט־קאַבצאַנסק איהם דאָס מוחל געוועזען און שטאַרק געהאַלטען פון איהם פאַר זיין גוט האַרץ, פאַר זיין שעהנער בענעהמונג און צוגעלאָזטקייט צום קלענס־טען אפילו. בעזאָנדערס האָט איהם אַלט־קאַבצאַנסק ליעב געקריגען זינט ער האָט זיך צו איהר איבערגעקליבען, פונ׳ם נייעם בית־מדרש דאָרט זיך איבער־געטראָגען צו איהר אין דעם אַלטען. פאַר וואָס ער האָט זיך איבערגעקליבען? דערויף איז דאָ אַ סך סברות, נאָר וואָס מאַכט עס אויס, צום עסק געהער זיך

עס כּלל נישט אָן, ער האָט ליב אַלט־קאַבצאַנסק, אַלט־קאַבצאַנסק האָט ליב איהם — און, ווי אַ ליטוואַק זאָגט, פּטור!

די קלויז האָט אויפגענומען חייקיל־חיים׳ן בײַ זיך אונטער־אויבען. די אַלע אַנדערע געהײַבענע שטעט דאָרט זענען נישט געשטאַנען לײַדיג, נאָר דער אונטער־אויבען איז אויך נישקשה. ער האָט זיך עפּעס זײַן בעזונדער מין חן, ציהעט צו זיך־צו נאָר טאַקי ווי אַ מאַגנעט. דאָרט איז געוועהנטליך אַ מקום־מנוחה פאַר אײדעלע מענשען פונ׳ם בעל־הבית׳ישען שטאַנד, וואָס האָבען ליב זיך צו וואַרמען, אַרײַנקוקען אין אַ ספר, נים אין דער גמרא דאָרט, וואו מען בעדאַרף צולײגען מוח, נאָר אין אַגדתות, אין מדרש, וואו עס ווערט דערצעהלט וואונדערליכע זאַכען, חידושים ונפלאות, פון וועלכע עס ווערט עפּעס וואַרעם, גרינג אויף דער נשמה. דאָרט אונטער־אויבען הייסט עס, רעדט זיך עפּעס געשמאַק, מיט אַפּעטים; עס פיהלט זיך אין איטליכען שמועס, אין יענעמס אַ וואָרט עפּעס נאָר אַ בעזונדער מין טעם. חייקיל־חיים מיט זײַן געשליפען צינגעל, מיט זײַן בריה׳שקייט איז פאַר זיי געווען סחורה, ווי געוווינשען. פון איהם פלעגען זיי הערען אַמאָל אַ פרִיש וואָרט, אַזוינס פון וואָס פריהער האָט זיך זיי אַפילו נישט געחלומט. ער האָט מיט זײַנע מעשיות זיי אײַנגעגעבען שכל, צוגעגעבען מוטה, אַרײַנגעזעצט אין זיי פּשוט אַ נײַע נשמה. די רעדליך מענשען אַרום איהם האָבען פון טאָג צו טאָג געוואַקסען, מען האָט זיך מחיה געווען הערענדיג עפּעס אַ גוט וואָרט. נישט אומזיסט האָט ער געהייסען מכלכּל חיים, ער האָט אַרײַנגעטראָגען אין דעם אַלט־קאַבצאַנסקער עולם אַ נײַע וועלט מיט אַ נײַ לעבען. בידנע, דערשלאָגענע קאַבצאַנסקער בּרידערליך, זיי האָבען נעביך ערשט דערפיהלט, אַז זיי זענען אויך מענשען, אַז זייער נשמה איז אויך נישט פון קליאַטשע!

און מיט אַזעלכע מענשליכע געפיהלען ווי שטאַרק ביטער זיי האָט געמוזט זײַן, אפשר הונדערט מאָל נאָך ערגער ווי פריהער, צוזעהענדיג, אַז דאָס שטיקעל מקום קדוש, דער איינציגער טרייסט זייערער אין לעבען, דאָס איינציגע אָרט, זייער היים, זייער אַלץ־מיט־אַנאַנדער, וואו אויסצוווײנען זיך אַמאָל, וואו אויסצוגיסען זייער האַרץ פאַר דעם פאָטער אין הימעל — אַז דאָס דאָזיגע מקום קדוש, דאָס חיות זייערע, איז אַצינד אין די הענד בײַם פריק, וואָס מאַכט זיך דאַרויף אַ שפּיל, אַ געשפּעט, טהוט דאָרט וואָס ער וויל, ווי עס קומט איהם אָהן דער שגעון, ער איז דאָרט, אַז אָך און וועה, דער בעל־הבית, און זיי עפּעס טאַקי נאָר ווי אײַנגעבעטענע געסט — אַ גלות, וואָס איז שווער צו דערלײַדען!

בײַ אַנדערע וועט די גאַנצע דאָזיגע זאַך, זײַן אפשר אַ געלעכטער, נאָ־

רעשקײטען, פון וואָס משטײנס־געזאָגט, מען האָט דאָ צו רײדען! נאָר לאָזען יענע איבערקומען אויפן קאַבצאַנסקער עולם׳ס שטאַנד, וויסען וואָס הײסט אַזױנס עלענד, נויט, אָבהײנגען אינגאַנצען פון אַ פריץ, אַ קאַפּריז; וויסען וואָס פאַר אַזעלכע נעביך הײסט אַזױנס אַ מקום־קדוש, — אוי, וואָלטען זײ דענסט־מאָל געפיהלט, געזעהן, נישקשה, אַנדערע ווערטער!

חײקיל־חײם האָט גוט געפיהלט די מיאוסע קאַבצאַנסקער לאַגע, ער אַלײן איז דאָך, אין גרונד גענומען, אויך אַ קאַבצאַנסקער, און ליגט מיט זײ אינאײנעם, ווי מען זאָגט, אין קוואַס. ס׳איז איהם געווען אַ בושה, אַ חרפה, אַ וועהטיג, זײן אַזוי מיאוס דערנידעררינגט, לאָזען זיך טרעטען ווי אַ וואָרעם אונטער די פיס, קריכען, זינגען דעם פריץ „מה־יפית״ — נײן, אַזױנס איז נישט פאַר איהם! ער האָט זיך אַרײנגענומען אין קאָפּ, נישט אַנדערש טאַקי ווי בעפרײען דאָס מקום־קדוש. לאָז מען חאָטש האָבען דאָ בײ זיך אַ שטיקעל מנוחה, נישט צו זײן צו שאַנד און שפּאָט.

אײנמאָל, חנוכה, ווען יודישע קינדער מענשלען זיך, נעהמען זיך איבער מיט די גבורות און מלחמות פון זײערע גבורים פאַרצײטענס, זאָגען בעהאַרצט על־הנסים, שפּילען אין דרײדיל, אין דער האָפנונג, אַז זײ וועלען נאָך, נישקשה, מיט דעם אויבערשטענס ניסים דרעהען וועל־טען — דענסטמאָל, אַז חײקיל־חײם האָט, אַרײנגעלאָזען זיך אין אַ ברײטלי־כען שמועס איבער חנוכה, געגעבען דעם עולם צו פאַרשטעהען, אַז ניסים זענען זיך ניסים, פונדעסטוועגען טהאָן בעדאַרף אַ מענש טהאָן טאַקי זײנס, און ווען די חשמונאים זאָלען נישט געווען אָנהויבען די מלחמה מיט דעם שונא, וואָלט דער נס פון חנוכה נישט געקענט זײן, איז ער אָט פונ׳ם דאָזיגען שמועס אַרויף אויף דעם קאַבצאַנסקען מקום־קדוש, וואָס איז אין פרעמדע הענד, און בעוועגט דעם עולם, פרייווען זיך טהאָן וואָס נאָר מעגליך, אַז זײ זאָלען זײן די בעלי־בתים דאָרט. — איך פון מײן זײט, האָט ער גע־זאָגט, בין גרײט צו טהאָן אַלסדינג, נישט שפּאָרען קײן מיה, קײן צײט, אַבי ווילט איהר נאָר, עס זאָל קײן מניעה נישט זײן פון געלד. די האָניג־זיסע ווערטער זײנע האָבען זיך איהם געגאָסען פונ׳ם מויל גלײך די קאַבצאַנסקער אין הארץ אַרײן. די זאַך איז אַרײן אין טעם, וואָס ווײטער ווײטער זיך פאַר־ברײט, ביז לסוף האָט געקלונגען מיט איהר גאַנץ קאַבצאַנסק.

רב שמעלקען איז די דאָזיגע זאַך געווען ווי אַ מעסער אין האַרץ, עס האָט איהם געשטאָכען ביז אין דער זיבענטער ריפּ. פאַר וואָס? ערשטענס, דערפאַר וואָס איטליכער גראָבער יונג, דערצו נאָך אַ פּרומאַק, האָט אַמת פײנט אַ מענשען אײן אײדעלען, אַ געלערענטען. דער גאַנצער מהוער רדינש

איז דאָך חייקיל־חיים, וועלכען ער קען נישט אָנקוקען. צווייטענס, דערפאַר וואָס חייקיל־חיים קען מיט דער צייט זיך דערשלאָגען צו די לייבעליכע שטאָט, און דעם כּבוד האָבען ווילט זיך דאָך איהם אַליין. דריטענס, דערפאַר וואָס איז אַ מורא איינצורייסען מיט דעם פּריץ, ער קען בּרוגז ווערען און דורכדעם זאָל עס איהם חלילה שאַדען צום עסק, צו דער אַרענדע. און פערטענס איז גאָר פּשוט, דערפאַר וואָס אַ רבּ שמעלקי מוז זיין תּמיד דאַווידער, וויל יענער אַזוי, וויל ער דוקא פאַרקעהרט; זאָגט יענער „יעהופּעץ״ זאָגט ער אויף־צו להכעיס „בּויבּעריק״... פונדעסטוועגען האָט רבּ שמעלקי זיך דאַרויס כּלומרשט גאָרנישט געמאַכט, אַלץ געזאָגט ווערטליך, געפרעגט קשיות מיט אַ שמעכעדיג שמייכעלע, אַ שטייגער אָט אַזוי:

— ווילט איהר, הייסט עס אַפּנים, ווי פריהער פּיליינגעוועזען אין מקום־קדוש, פאַרגעסט־זשע נישט, מיינע ליעבע יודען, אַז די שטאָט דאַרט געהערט דאָך פאַרט דעם פּריץ.

— מילאָ, וואָס זשע איז? — ענטפערט מען איהם פונ׳ם עולם — דער פריץ האָט דאָך זי אין האַנד פאַר חובות, נו וועט מען זי אויסלייזען.

— און געלד, מיינע ליבע יודען? ווער וועט עס געבען געלד, אפשר אייער מכלכל חיים?

— נישקשה, רבּ שמעלקי! געלד וועט זיין, לאָז נאָר קאַבּצאַנסק וועלען.

— קאַבּצאַנסק! אַ געלעכטער חלעבּען, זעהט איהר — אויף צו נעהמען, אָך, איז דאָ אין קאַבּצאַנסק, אָהן עין־הרע, זעהר פּיעל בּעלנים! נאָר לאָז זיין אַפּילו אַזוי — אויסלייזען. געלד איז דאָ, וועט דען, פרעג איך אייך, קאַבּצאַנסק אַ סך דערפון אַרויסקומען? גאַנץ קאַבּצאַנסק אין מזרח־וואַנד וועט דאָך נישט אַרויפקריכען, הייסט צו וואָס, נאָך אַמאָל פרעג איך אייך, זאָל...

— שאַ, לאָזט זיך דינען, רבּ שמעלקי! פאַלט איהם אַריין אין די ריד איינער פונ׳ם עולם; דאָ געהט נישט מעהר, פאַרשטעהט איהר, ווי אין דעם פּינטעלע, אין דעם יודישען פּינטעלע. יודישט מען די שטאָט, דאָס הייסט זיצט ווידער אויף איהר אַ יוד, געווינט דורך דעם גאַנץ קאַבּצאַנסק זעהר פּיעל. זי וויים דענסטמאָל, אַז זי האָט אַ מקום־קדוש, און דאָס אַליין וועט איהר צוגעבען אַ שטיק געזונד, פרישע קרעפטען און שטאַרקען דעם גייסט. חי וועט הייסען געלעבּט!

— פּ ש ש ש! מאַכט רבּ שמעלקי, פאַרקרימענדיג זיך מיט אַ זויערע מינע, אוי, וועט זיין חי געלעבּט, אוי, וועט מען וויסען וואָס הייסט אַזוינס דער׳רגזנ׳ען אַ פּריץ!

מעהר האָט רבֿ שמעלקי נישט געזאָגט; ווי עס האָט זיך אַרױסגעװױזען שפּעטער, האָט ער מעהר טאַקי געטהאָן ווי גערעדט.

אַי, האָט זיך עס פון יענער צייט אָנגעהױבען טהאָן, טהאָן!...

זומער איינמאָל אין דער פריה, אַז דער קאָבֿצאָנסקער עולם איז מיט די טלית-און-תפילין-זעק געגאַנגען פריה צושפּילעט, די הערצער אָפּען אַקעגען דער זון, משונה הנאָה האָבענדיג, ווי זי באַקט, וואַרעמט גאָר מחיה; געזעהען פאַר זיך גאָטס שעהן וועלטיל: בױמער, גרינס, געװעקס, אָבשאַצענדיג בּײ זיך אין געלד די סחורה, דאָס גערעטעניש, הייסט עס, אין גאָרטענװאַרג: ציבעלעס, רעטיך, קאַרטאָפעל, וואָס וועט, געלױבט דער אױבערשטער, זײן היינטיגס יאָהר, — מיט אַ-מאָל הייבען זיך אויף פון עק גאַס זיילען שטויב, עס לאָזט זיך הערען אַ רעש, אַ געפּילדער: מע, מו, מע-ע! ערשט וואָס? דאָס מעקעס-מוקעס, לױפט הונגעריג, פערשמאַכט די טשערדע בהמות צוריק פון'ם פעלד, גאָר פּלוצלים, נישט אין דער געװעהנליכער צייט. עס ווערט אַ ליאַרעם, אַ געשריי, אַ בייז וואונדער: האַ, וואָס איז? און דער עולם בעקומט באַלד טאַקי די פינסטערע בשורה: אוי וועה! דער פּריץ וויל מעהר נישט לאָזען פּיטערען זיך בּיי איהם אויפ'ן פעלד די יודישע בהמות ווי פריהער.

שלעכט, גאָר ניט קיין גוטער משא-ומתן!... לױפט מען דאָך מסתמא אין הויף צום אָדון הגדול, וויינען, בעטען. איז אָבער צום פּריץ נישט צו צו-טרעטען, מען לאָזט נישט אויף דער שוועל. פאַלט מען אַריין מיט אַ געבעט צום עקאָנאָם: טאַטעניו, האַרצדיגער, העלף! זאָגט ער: יודעליך-יודלאַקעסליך. ניין! — שרייט מען: אוי, נשמה'ניו, ליובעניו, פאַר וואָס? — ענטפערט ער: דער פּריץ איז בייז. איהר יודעליך-חאַלאַמייעליך, האָט ער געהערט, ווילט איהם פאַרטרייבען פון דער שטאָט. — איז מען, ווי דער שטיינער איז, איהם מטמא, אַריינשטעקענדיג איהם אין דער האַנד אַ מטבע. — נאַ, טאַטעניו, נשמה'ניו, נעהם! ער זאָל חאָטש בגנבה לאָזען יודישע בהמות זיך פּיטערען ערגעץ-וואו און אַװעקוקען, צומאַכען די אויגען. די מטבע נעהמט ער — ער איז בטבע נישט קיין שלעכטער מענש — און באַלד טאַקי בעט ער ווייטער. — הכּלל, ס'איז געמאַטערט, עס קומט אָן, שונא ציון, מיט ווערעם.

און געשטעקט אין דערמיטען, ווי מען איז זיך דערגאַנגען, האָט רבֿ שמעלקי, דאָס איז געווען זיין מלאכה.

אָט דענסטמאָל, איז אַרױס דאָס פייער — אַ כּעס, אַ צאָרען, אַ מחלוקת, און קאָבֿצאַנסק ווערט צוטהיילט אין צוויי מחנות, אויף מעסער-שטעך איינע מיט די אַנדערע.

די פון חייקיל־חיים׳ס חברה־לייט, אָדער ווי זיי הייסען דאָרט מכלכל־חיים׳ניקעס, שווייגען נישט אין זייער זאַך: — זיי פייערען. יענע, פון רב שמעלקעס לייט, שמעלקעניקעס, הייסט עס, בעלי־בתים פּראַקטישע, וואָס די פּרנסה זייערע איז פון דער אַרענדע, שווייגען אויך נישט. — פייערען.

און צווישען די צוויי פייערען זענען צו ערשט געשטאַנען די קאַבצאַנס־קער בהמות, און דערנאָך, — אַ ביטער רחמנות נעביך — די קאַבצאַנסקער כלי־קודש.

מילא, בהמות זענען בהמות, קיה הייסט עס שטילע ברואים מיט דרך־ארץ. פון זיי, אַז זיי האָבען אַמאָל געהונגערט, געהינעט אין דער היים, איז איז נאָך געווען צו דערליידען. ציגען אָבער, שקצים, וויסע־חברה׳ניקעס, אַז זיי געהען נישט אין חדר, אין פעלד הייסט עס, קעהרען זיי אַ וועלט און זע־נען פול אין אַלע ווינקעלעך. מען בעדאַרף וויסען, אַז אין קאַבצאַנסק איז דאָ אַ גרויסע עדה ציגען, ווי באַלד זיי איז נישט דערגאַנגען אַמאָל אין דער קישקע, האָבען זיי אָנגעטהאָן מעשים — געשפּרונגען אין די גערטנער, גע־קראָכען וואו מען בעדאַרף נישט, געחאַפּט אין מאַרק פון די מולטערס און אויפ־געוויגעלט אַ קעגען זיך אַ שטאָדט מיט מענשען און מיט הינט, להבדיל. וואו ערגעץ אַ הונד האָט געעפּענט אַ מויל, געבילט, געהאווקעט, זיך געלאָזט הע־רען וויט איבער די גאַסען. די שטאָדט איז געווען אויף, פשוט נישט אויסצו־האַלטען. מען געהט אַרום דול אָהן קעפּ און מען איז גערען ווי מעגליך פון דער צרה פּטור צו ווערען. — אָט דאָ הויבט זיך אָן אַ מעשה מיט געלד, די אַלטע מעשה מיט צונויפנעהמען ביים עולם געלד! און מיט צונויפ־נעהמער האָט מען ברוך השם, קיין דאגה ניט, הלואי אַזוי פיעל געלד וויפיעל צונויפנעהמער עס זענען דאָ. די נעהמען צונויף געלד פאַר דעם עקאָנאָם מיט די בעדינטע אין הויף, לאָז מען חאָטש האָבען אַ חיי שעה, אַ רוהיגע מינוט פון די הונגעריגע בהמות; יענע נעהמען צונויף אויסקויף־געלד פאַר דעם פּריץ, און נאָך אַנדערע נעהמען צונויף גלאַט אַזוי געלד, אויף הוצאות, הייסט עס. יודען, זאָגט מען, גיט געלד! פון איטליכם בהמה אַזוי פיעל און אַזוי פיעל...

ערגער נאָך פון די בהמות איז געווען נעבעך די כלי־קודש: רבנים, חזנים, שמשים, שוחטים אַ שטייגער, זיי איז געווען ביטער און פינסטער פון אַלע זייטען. סיי־ווי־סיי, וואוהין זיי זאָלען זיך נישט קעהרען, ווענדען, וועט ברענען אויף זיי אַ פייער פון דעם אָדער פון יענעם צד. ביידע צדדים זענען צו׳להכעיס׳ניקעס, טהוען אין דער גאַל אַריין איינער דעם אַנדערען. פאַר גרויס פאָרכט און איבערראַכטעניש האָבען זיי, די כלי־קודש הייסט עס, ווי די

צוזולמע זיך געחאַפּט, אַליין נישט רעכט צו וויסען אויף וואָס פיר אַ וועלט זיי זענען, און מקיים געווען אַלסדינג: אַ שמעק דאָ, אַ שמעק דאָרט, אַ שאָ־קעל מיט׳ן קאָפּ דעם, אַ שאָקעל מיט׳ן קאָפּ יענעם, אַ שפּרונג אַהין, אַ שפּרונג אַהער, און אַ שפּרונג־אָפּ צוריק — נישט אַהין און נישט אַהער. אַלסדינג האָבען זיי געטהאָן, זיך געשטרעקט, ווי מען זאָגט, אין אַלע עקען — און זענען נעבעך אומגעקומען, געוואָרען קדושים, אַ שיינע ריינע כפּרה פאַר יודי־שע קינדער! עס רעש׳ט זיך קאַבּצאַנסק, און דאָס מחלוקת דאָרט וואַקסט, וואַקסט!

דען כּפי ס׳איז בעקאַנט, מאַכט זיך נישט אין דער וועלט קיין זאַך, וואָס זאָל נישט מיטברייענגען מיט זיך צוגלייך איהרע געוויסע בעשעפּנישען און דינען זיי פאַר אַ מיטעל צום לעבען. אין אַ בלאָטע, אַ שטייגער, האַלטען זיך טייפעל; אין אַ קאַליזשע — זשאַבעס; וואו אומריינינגקייט־שוויבלען־גריבלען אַלערליי מיני שרצים, און וואו קריעג, מחלוקת — שפּראָצען, קומען אויף מענשליך אַזוינע, דער שוואַרץ יאָהר ווייסט ווער זיי זענען, וואָס ציהען דער־פון די פּרנסה בכבוד, זענען שטאַרק אין דער מאָדע און גילטען ביי אַלע נאַראָנים.

אָט אַזוינע מענשעליך, אַזעלכע מאָדנע נפשות עפּעס גאָר נייע מיני־כּלי־קודש, זענען אַרויפגעשוואומען אויך דאָ, אין קאַבּצאַנסק, בשעת דער מהומה, געוואָרען רעדעל־פיהרער און זיי האָט געטויגט צום עסק אונטערצובלאָזען דעם פייער, די שנאה זאָל וואַקסען. זייענדיג לפנים הייסע חסידים חייקיל־חיים׳ס, האָבען זיי געמיינט ביי זיך, איהם צו פיהרען ביי דער נאָז, ער זאָל ביי זיי זיין ווי דער בער ביים ציגיינער, וואָס פיהרט זיך מיט איהם אַרום פון שטאָדט צו שטאָדט, שפּילען די קאָמעדיע, זינגען, טאַנצען — און מאַ־בען די קאָפּיקע.

— קומט, חברה — האָבען די מענשעליך געזאָגט — קומט, לאָמיר נעהמען קאַבּצאַנסק אין אונזערע הענד אַריין!

קאַבּצאַנסק האָט עס דערהערט, איז זי פאַרצאַפּעלט געוואָרען! עס האָט אין איהר געקאָכט און געראַושט ווי אין ים בשעת אַ שטורמווינד. פון ביידע מחנות זענען אַרויס גבורים אויף אַ מלחמה איינע אַ קעגען די אַנדערע — און די ערשטע הייסע פייערדיגע פּעטש זיינען געפלויגען אין קלויז איבער גבאות... פון דאָרט זענען זיי געפלויגען ווייטער ווייטער, אַ שרעק! אַ קאַ־טאָוועס עפּעס אַז יודישע קינדער צושפּילען זיך די געבליטען, דערנסטמאָל הערט מען נישט אַ וועלט, לייגט מען נישט קיין כּבוד יונגע אויף אַלטע,

קינדער אויף טאַטעס, איין עם־האָרץ שעמט זיך נישט צו זאָגען אַ דעה אין לערנען!...

פעטש זענען געפלויגען און פליהען נאָך עד היום, — און די קאַב־צאַנסקער יודען, אַז אָך און וועה צו זיי, האָבען טאַקי נעביך אַ פנים ווי די אויסגעפאַטשטע!

די זאַך גופא, פון וועלכער די אַלע קריעג האָבען זיך גענומען, האָט שוין נישט אַזוי אויסגעמאַכט, גלאַט דאָס קריעגען זיך אַליין איז געווען אַ געשעפט, ביי אַ טהייל געהט עס אינגאַנצען נישט מעהר ווי אין נצחנות, עס מעג זיך זיין וואָס עס וויל, אַבי ווייזען יענע ווער עלטער ער איז. פון גע־רעכט נישט גערעכט, פון י ו ד י ש ק י י ט נ י ש ט י ו ד י ש ק י י ט, ק ע־נ ע ן נ י ש ט ק ע נ ע ן — איז דאָ ניט די ריידע, דער עיקר איז אויס־פיהרען. און ווידער ביי אַ טהייל, ביי יענע מענשליך, אַ שטייגער, געהט עס נישט מעהר ווי אין דער פרנסה, דערוויילע איז עס דאָך אַיין עסק — הו־הא! אַ לויפעניש, אַ פליהעניש אַהין אַהער, אַ שרייבעניש. אַ שושקעניש, און דער־לייגען צום פאָלק ישראל נישקשה דערלייגט מען נישט, אָך, מען מעג איהם, אַוודאי, ליב האָבען...

די אַלטע כלי־קודש זאָלען זיך מיהען, האָבען דאָך אויך ליב געהאַט דאָס פאָלק ישראל, געקרעכצט אויף גלות השכינה. נאָר די היינטיגע קאַב־צאַנסקער נייע כלי־קודש האָבען איהם ליב און קרעכצען אויף גלות השכינה טע־טע־טע, גאָר אויף דער נייער מעטאָדע... היינטיגע זענען נישט קיין פאַרווייגטע נשמות ווי די אַלטע. היינטיגע זענען גרויסע בעלי־בטחון׳ס. אין האַרצען מעגען זיי זיך וויסען, אַז ס׳איז פע, דאָך מאַכען זיי אַ פרעהליכע מינע, זענען תמיד אויפגערוימט מיט שיינענדיגע פנים׳לעך, פאַרזיכערען, אַז זייער צד איז געהויבען, עס וועט, אם־ירצה־השם, זיין רעכט — לאָזען, הייסט עס, די שמעלקעניקעס צופוקעט ווערען!

ס׳איז אַ פוקעניש, אַ צעזעטצעניש, ביידע צדדים זענען אָנגעצונדען, לע־גען צו קנויטליך איינער דער אַנדערען, און קאַבצאַנסק קאָכט.

אינמיטענדרינען, ווי דאָ מהוט זיך אַזוינס, העכערט דער פריץ דעם צינז פון די קאַבצאַנסקער הייזער, אַ צעהן מאָל מעהר ווי פריהער, און לאָזט מודיע זיין די בעלי־הבתים מיט דעם האַרבען וואָרט, אַז ער וועט איינגעבען פאַרמאַלנע וואו מען בעדאַרף, אַז מען זאָל יענע, וואָס ווילען ניט צאָהלען וויפיעל ער האָט געשטעלט, אַרויסטרייבען פון זייערע הייזער, וואָס שטעהען אויף זיין גרונט. עס ווערט אַ גערודער, אַ קאָכעניש אין דער גאַנצער שטאָדט: גוואַלד רבונו של עולם, ס׳איז דאָך נישט אויסצוהאַלטען, ס׳איז שוין

איבער די כחות! לויפט מען דאָך, ווי דער שטיינער איז, אין הויף, צום פריץ. אַדוני פריץ! שרייט מען, פאַלענדיג איהם צו די פיס: אָ, זאָל ברומען דיין רחמנות אויף אונז! — דער פריץ אָבער ענטפערט נישט קיין וואָרט. ברומען ברומט אַפילו — נאָר דאָס ברומען הינט, דער פריץ האָט אָנגערייצט אויף זיי זיינע הינט. חאַפט מען די פיס אויף די פּלייצעס און מען אַנטלויפט... אַז בקשות העלפען נישט, מאַכט מען זיך האַרץ שטעלען זיך דעם פריץ אַקעגען. וואָס הייסט? טענה'ט מען, צינז איז צינז, איין מקח אויף תמיד. די הייזער זענען אונזערע, פון אָבות אַבותינו. וויל ער נישט מיט גוטען, מוז מען זיך מיט איהם לאָדען. אַדרבה, טאַקי איינגעבען. נישקשה, ס'איז דאָך דאָ עפּעס יושר, מענשליכקייט אויף דער וועלט!

האָט קאַבצאַנסק, ברוך־השם, אַ נייעם עסק! בעדאַרף מען דאָך שתדלנים. אָך, דאַרוף זענען דאָך עפּעס דאָ מענשליך, יענע בריה'ס־מענשליך! עס פערשטעהט זיך מען קלייבט זיי אויס צו שיקען אַהינצו, אין דער גובערניע. בעדאַרף מען דאָך אויף הוצאות. אַ פאָהר אַהין אַ פאָהר צוריק, אַיין עס, אַ טרונק קאָסט דאָך געלד, און וואו זענען ווייבער? די ווייבער אין דער היים איבערלאָזען בעדאַרף מען דאָך עפּעס אויך. — טרעסעלט מען אויס אַלע פּושקעס. פון יענעם געלד, וואָס פון די בהמות, פאַרנעהמט מען אויך. קאַבצאַנסק ברייננגט זיך אויס. קאַבצאַנסק טהוט זיך אַריין איננאַנצען אין „זאַקאָנעס", קינד־און־קייט שאַרפען דעם מוח, טהוען־אויף סברות, ווי די געלערענטע אַדוואָקאַטען. ס'איז דאָ צווישען זיי אויך, אָהן עין־הרע, פיעל גרויסע און קליינע יאַבעדניקעס. קאַבצאַנסק ליגט אין קאָפּ נישט מעהר ווי איהר משפט, עס קריכט איהר אַרויס די אויגען וואַרטענדיג דעם סוף. ברוך־השם, זיך דערלעבט. עס הויבט זיך אָן דאָס לאָדעניש — און מען פאַרשפּיעלט! — באשר וואָס איז? לערענט מען דאָרט דעם פשט, צינז, אמת טאַקי, טאָר אַ פריץ נישט, על פי דין, העכערען. נאָר אַזוי ווי פאַר עטליכע יאָהר צוריק האָט דער קאַבצאַנסקער דוקעס מוסיף געווען פאַר איטליכען בעל־הבית אין קאַבצאַנסק עטליכע קאָפּיקעס אויף דעם צינז, און קיינער האָט זיך נישט געמאַכט דאַרויס און בשעת צאָהלען נאָך צושריבען זיך ביי איהם אויף פּאַפּיר, הייסט דאָך עס שוין זינט דענסטמאָל, אַז זיי, די קאַבצאַנסקער בעלי־הבתים, זיטצען אויף דעם דוקעס ערד נישט בתורת צינז ווי פריהער, נאָר בתורת אַרענדע, און די אַרענדע האָט דער דוקעס רעכט, על־פי־דין, צו העכערען ווען ער וויל און וויפיעל ער וויל. לא די וואָס פאַרשפּיעלט, בעדאַרף נאָך קאַבצאַנסק צאָהלען די הוצאות פונ'ם משפט, עפּעס גאָר אַ גרידע געלד!

אַט ווי קאַבצאַנסק איז פאַרקראָכען פון איין צרה אין דער אַנדערער,

און האָט זיך שטאַרק פערפלאָנטעט! נאָר ווי אָבער פלאָנטעט מען זיך דאָ אַרוים? אין אַיין אַנדער צייט, אַז קאַבצאַנסק זאָל געווען זיין אין דער קלעם, וואָלט זי נעביך טאַקי קיין עצה זיך נישט געקענט געבען. משטיינס־געזאָגט ווער? היינט אָבער איז נישט דאָס קאַבצאַנסק וואָס פריהער. היינט איז דער עולם איהרער גאָר עפּעס אַנדערש. די שטענדיגע מהומות, וואָס אין דער לעצ־טער צייט, האָבען איהם צוקאָכט דאָס בלוט, צורייצט, אויפגעוועקט אין איהם דעם עזות־פּנים. אַ קאַבצאַנסקער יוד היינט איז פלאַם־פייער, שטאַרק אָנגעלאָ־דען, גאָר עפּעס אַ וואָרט נישט אַזוי ווי ער וויל, שיסט ער אויס מיט שאַרפע, שטעכעדיגע ווערטער, וואָס פליהען מיט אימפּעט איהם פונ'ם מויל אויף שרויי־פען. די שטענדיגע עסקים, וואָס אין דער לעצטער צייט, האָבען געמאַכט פון די קאַבצאַנסער ווילדע חכמים, עצות־געבער, דעות־זאָגער אין האַנדעל, אין לאָדעניש, אין באַנקירסקע און אַלע אַנדערע מיני געשעפטען, וואָס אין דער וועלט. דיפּלאָמאַטיע, פּאָליטיקע, אַ שטייגער, פּראָטאָקאָלען, אַפּעליאַצעס, וכדומה — דאָס זענען אַזעלכע זאַכען, וואָס יונגליך, קלויזניקעס, האַלטען עס שטענדיג אין מויל און זענען זיך דרינען מפלפל. מיט עצות האָט קאַבצאַנסק, ברוך־השם, שוין נישט געהאַט וואָס צו זאָרגען. דאָס אומגליק אָבער איז, וואָס צופיעל. אַ טהייל האָבען געזאָגט מען זאָל אונטערשיקען צום פריץ איי־נעם פון זיינע מקורבים, בעטען רחמים, שטיצענדיג זיך אויף דעם עולם'ס אַ ווערטיל: אַז מען קען ניט אַריבער, מוז מען אַרונטער. ווידער אַ טהייל האָ־בען געזאָגט: יאָ און ניין! אונטערשיקען יאָ, טאַקי אונטערשיקען, נאָר בע־טען רחמים גלאַט פּראָסט, ניין! עס בעדאַרף זיין מיט פּאָליטיקע — אַ שטיי־גער געבען איהם אין שמועס אָנצוהערעניש מיט אַ פראַג: וואָס פיר אַ ווערטה קען האָבען זיין קאַבצאַנסק אָהן קאַבצאַנסקער למשל?... און נאָך אַ טהייל האָבען געשריגען: עט! אויף רחמנות, אויף יושר איז לאַנג צו וואַרטען, אָנצוהערעניש איז גאָר נישט. דאָס בעסטע מיטעל איז אַיין אַפּעליאַציע אַהין, אין די הויכע פענסטער. נישקשה, אַיין עדה מענשען, אַבי זי וויל נאָר, ווערט אויספיהרען... הכלל, די אַזוי, יענע אַזוי, נישט קיין גלייכע דעות, און ווי־פיעל דעות אַזויפיעל צדדים. קאַבצאַנסק פערקריכט ווייטער און פאַרפלאָנ־טעט זיך נאָך מעהר!

גוט יום־טוב! — ס'איז פסח. נאָך אַזויפיעל קאָפּראַרעניש, אַזויפיעל בויכ־וועהטיג אַריינגעבראַכם, געלויבט איז גאָט, דעם טהייערען גאַסט, דעם פסח! דער פסח לאָזט זיך פיהלען אומעטום: אין שוהל, אין דער היים, אין דער לופט שמעקט מיט פסח — מיט זיינע קניידלעך, זיינע חרעמזליך און זיינע אַלע גוטע זאַכען. ער קריכט אַיך אַריין איטליכען, גרויס און קליין, אָרעם און רייך, טיף אינוועניג אין דער נשמה. עס ווערט עפּעס ליכטיג, פרעהליך

אויף דער נשמה, קאַבצאַנסק שײַנט! אָ־עס נעביך. נישט אוי געקלײדט, רײַך מיט דער מאָדע, אַ װײַס העמד צום לײַב מיט אַ אַלטער שבת'דיגער קאַפּאָטע די גאַנצע הלבשה — און שײַנט! עסט נישט קײן אינדיקעס, קײן קאָמפּאָטען, טרינקט נישט טהײַערע װײַנען; עסט, פֿון יוצא־װעגען, אַ שטיקעל פֿלײש מיט פֿריש אָנגעריבענעם חרײן, אַ פֿאַסטערנאַק־צימעס; טרינקט לאַק־ריצע, ראָזינקעס װײַן אַ גלעזעל — און בעלעקט זיך. האָט הנאה! קװיקט זיך מיט „אתה בחרתנו", מיט די גוטע שטיקלעך פּיוט, מיט דעם גאַנצען יום־טוב'דיגען דאַװנען — און מען זעהט װי זי שעפּט תענוג, עס קומט איהר צו אַ שטיק געזונד, עס רוהט עפּעס אויף איהר די שכינה.

בידנע קאַבצאַנסק, פֿאַרװאָגעלטע קאַבצאַנסק, נאָך אַזױפֿיעל צרות אַ גאַנץ יאָהר האָב חאָטש יום־טוב אַ רוהיגע מינוט!

שביעי של פּסח. אַ פֿרעהליכער טאָג. װען די יודען זענען איבערגעגאַנגען דעם ים, און די מצרים די נאָכיאָגער זײַערע, זענען דערטרונקען געװאָרען דאָרט; װען קאַבצאַנסק איז געװען יום־טוב'דיג, פֿיל מיט האָפֿנונג צו השם־יתברך, דעם בעשיטצער פֿון זײַן געליבט פֿאָלק ישראל אין אַלע צײַטען, פּלוצים װערט אַ רעש, אַ געװאַלד: מען נעהמט! — הע־הע, דעם פּריץ'ס לײַט, גאַנצע חאַפּטעס, געהען מיט אַ פּײַפֿערײַ, שײַבשטערײַ, שלאָגען־אײַן פֿענסטער, ברעכען אױבענס, רײַסען בעטגעװאַנד! װאָס איז? דער פּריץ הײסט טרײַבען יודען גנבים, שװינדלער, בלוטזױגער, װאָס האָבען זיך פֿאַרקליבען צו איהם אין שכנות, אין זײַנע הײַזער, און װילען נישט צאָהלען קײן אַרענדע געלד. אַצונד לעהרנען עס זײַנע לײַט מיט קאַבצאַנסק בלק!

ביז נאַכט האָבען די דאָזיגע רבי'ס מיט דער הײַנט־מאָרגעשער טמאָרע נעענדיגט פֿון בלק אײן פּרשה, אײן גאַס הײסט עס, די מונעװאַרעײקער גאַס, לעת־עתה, װאו עס זיטצען די עכטע בלוטזױגער, די אמת'ע קאַבצאַנסקער קבצנים, און די איבעריגע אָבגעלײגט אויף שפּעטער אַביסעל. יודישע קינדער, נום אָנגעלערענטע, װאַלגערען זיך נאַקעטע, הונגעריגע אין געסען, אין קעלט, אויף די גאַסען, אונטער דעם פֿרײַען הימעל.

אױ־װעה, שרײַט קאַבצאַנסק, אַ רוגער האָט מיך געטראָפֿען!

װאָס־װשע נעבעך טהוען יודישע קינדער? װאַלגערען זיך דאָ אויף דער גאַס איז קײן תכלית נישט, שרײַען איז אױך נים קײן גוטער משא־ומתן, געהט מען יודעליך און ריהרען זיך פֿון אָרט: אַ מהיל שלעפּען זיך אַהעק הײם אין עק װעלט און אַ מהיל שטופּען זיך אַרײַן דערװײל אין נײַ־קאַבצאַנסק,

מאַכען דאָרט אָן אַנ׳ענגשאַפּט און שטעהען די ניי־קאַבצאַנסקער אין דער גרגרת. און דאָס פערשטעהט דאָך אַפילו אַ קינד אויך, אַז עס שטעלט זיך נישט־דאָ־געדאַכט, אַ בּיין אין האַלז הוסט מען, קייכט מען מיט אַלע כּוחות, פונ׳ם בּיין ווי־ס׳איז פּטור צו ווערען, דעריבּער האָבען די ניי־קאַבצאַנסקער נעביך גאָר נישט ווילענדיג שטאַרק זיך צוהוסט, דאָס הייסט געאַרבּייט אויף אַלע כּלים, ווי ליוז צו ווערען פון אַזאַ אָנשיקעניש, פון אַזוינע כּפול־שמונה־דיגע קבּצנים. און געזוכט מיטעל, ווי צו שטילען דאָס פייער אין אַלט־קאַב־צאַנסק, אַז זייערע בּרידערליך דאָרט זאָלען מעהר נישט קומען צו אַזאַ מיאוס׳ער לאַגע, זאָלען זיצען רוהיג בּיי זיך אין דער היים און אויך זיי אויף־ווייטער לאָזען צו רוה. בּיים פּריץ זענען זיי געווען שטיקליך תּקיפים, קיין סכסוכים צווישען זיי מיט איהם איז קיינמאָהל נישט געווען, און אַרויסשטע־לען זיך איהם אַקעגען פאַר דעם מקום קדוש מיט דער שטאָט דאָרט, האָ־בּען זיי אַפילו אין זינען נישט געהאַט... ווייסענדיג זעהר גוט זיין קאַפּריז. אַלסדינג איז ער גרייט אַמאָל נאָכצוגעבּען, נאָר נישט אויף קיין האָר פון זיין קאַפּריז. בּכן קומען זיי צו חייקיל־חיים׳ן מיט אַזאַ פּלאַן:

הערט אוים, רבּ חייקיל־חיים! מיט קאַבּצאַנסק שטעהט עס אַצונד שמאָל. אַז אָך־און־וועה צו איהר צו וואָס זי איז געקומען פאַר איהרע זינד! זי בּרויכט בּאַלד טאַקי הילף. מיט אַ פּריץ מאַכט מען נישט מיט געוואַלד. דער פּריץ איז אַ פּריץ און קאַבּצאַנסק איז קאַבּצאַנסק. מען בּעדאַרף נאָכ־געבּען זיין שגעון. מיט דער צייט קען ער ווערען ווייך ווי אַ טייג, חאָטש צוליינען איהם צו אַ געשוויר. נאָר אַצונד לאָזט איהם אָב, אָט דעם קאַפּריז... קורץ גערעדט, רבּ חייקיל־חיים, מאַכט זיך נישט ווימענדיג אַצונד פון דער שטאָט אין מזרח־וואַנד, איבּער וועלכער עס האָט די גאַנצע קאַשע זיך פערקאָכט. און כּדי פערבּלענדען דעם דוקעס די אויגען, ער זאָל מיינען, אַז איהר האָט זי שוין מעהר אין זינען נישט, נעהמט אָן, זייט אַזויפיעל גוט, אָט די שטאָט, וועלכע מען ליינט אייך איצט פאָר, אויך טאַקי אין מזרח־וואַנד, נאָר ערגיץ אַנדערש, ווייטער אַבּיסעל. אין פּאַלעש פון דער אַלטער שוהל געפינט זיך, ווייסט איהר דאָך, אַ פינסטער קעמעריל, אַ ליידיגס, וויל מען, הייסט עס, דאָס קעמעריל גוט צורעכט מאַכען מיט איין אָרון קודש, מיט אַלסדינג, ווי אַ שטיבּעל בּעדאַרף זיין, פאַר אייך מיט אייערע לייט, וואו איהר וועט זיין דערוויל, פערשטעהט איהר? די גאַנצע בּעלי־בּתּים. — ווי בּאַלד איהר טהוט עס, וועט געשטילט ווערען דעם פּריץ׳ס כּעס און ממילא פאַרבּעסערט ווערען די יודישע לאַגע... שונאים, ווי אַ רבּ שמעלקי, אַ שטיינער, וועלען אויך פאַרשטומט ווערען, בּלייבּענדיג דאָ אַליין די איינ־ציגע פיינע בּריות, און אומגעשטערט פאַרנעהמען צו זיך די אַלע

כּבודים, נבֿאות, עליות וכדומה — לאָזען זיי זיך דערמיט וואַרגען!

פון חייקיל־חיים׳ס וועגען און אַ טהייל פון זיינע לייט וואָלט די זאַך גאָר ניט קרום געווען. האַ, אפשר איז באמת טאַקי ד ע ר ו ו י י ל אַ סברא! פאַר וואָס ניט? נאָר פאַר געוויסע מענשליך, כּלי־קודש, איז דער דאָזיגער פּלאַן געווען אַ סם, סטייטש, אַז אויס מחלוקת, אויס פייער ווי־זשע וועלען זיי ברענען אַ וועלט? לא! האָבען זיי געשריען, אויס דער הויט געשפרונגען, און אויפגעריהרט גאַנץ קאַבצאַנסק.

און ווי האַלט עס אין קאַבצאַנסק אַצונד?

אוי, שלעכט, ס׳איז אַ מהומה, יודען שלעפען זיך אַוועק מיט די טאָר־בעס אין דער וויטער וועלט — און ס׳איז אַ מעשה אָהן אַיין עק!...

די ענטדעקונג פון וואהלין.

גענומען פון די חראניקעס.

אין אַ יאָהר אַרום נאָך דער בּעוואוסטער שרפה האָט זיך אָנגעהויבּען אין דער ליטאָ, לויט ווי עס שטעהט אין די חראָניקעס, דער גרויסער הונגער, נישט היינט געדאַכט.

עד היום ליגט יענע שווערע בּיטערע צייט יודישע קינדער אין טעם. אַלטע לייט אַז זיי דערצעהלען היינט די שטאַרקע נויט, וועלכע מענשען נעבּיך זענען דענסטמאָל בּשעת דעם הונגער אויסגעשטאַנען, שטעלט זיך פשוט די האָר קאַפּויר הערענדיג. הונגעריגע, אָרעמענקע מענשען, אויסגעדאַרטע־אויסגעדייוערטע, הויט און בּיין מיט סמאַהע אויף די ליפּען, איינגעפאַלענע בּאַקען און משונה אויסגעשטעלטע גלעזערנע אויגען, האָבּען ווי די פאַרסאַמטע מייז אומעטום זיך אַרומגעבּלאָנקעט, קוים פלאָנטענדיג מיט די פיס, געזוכט, געניסטערט וואָס־ס'איז עפּעס עסענוואַרג, גאָר ניט איבּער צוקלייבּען, גראָז איז אויך סחורה, זיך ניט גע'מיאוס'ט אַפּילו דערמיט, וואָס ליגט, פוילט אין דעם מיסט. הונגער דאָס איז איינס פון די ערגסטע אָנשיקענישען, דאָס איז אַ מין ליידען, ווי בּרענען פאַמעליכען אָהן איין אויפהער אויפ'ן שטיל פייערל. מען קען זיך שוין פאָרשטעלען ווי גרויס דאָס עלענד איז געווען אין דעם ליטווישען שטעדטיל דלפוניווקע, וואָס איז אָנגעזועצט געדיכט מיט יודען, אָהן עין־הרע, מיינסטענס, ווי דער שטייגער איז, קבּצנים נעבּיך. גאָר אין די גוטע יאָהרען אַפּילו האָבּען דלפוניווקער יודען זיך אויך נישט קיינמאָל זאַט אָנגעגעסען. אַ הערינג מיט אַבּיסעל ליאַק דערצו, איינצוטונקען דערינען אַ שטיקעל בּרויט — דאָס זענען צוויי שפּייזען אַזוינע, מיט וועלכע מען האָט געוועהנטליך זעהר שעהן יוצא געווען דעם מיטאָג, אַ קרופּניק — נעמליך: אַ מין געקעכטס פון וואַסער מיט אַבּיסעל גרויפּען, פאַרוויסט לפנים מיט אַ קאַפּעלע מילך, אָדער עטליכע געקאָכטע קאַרטאָפעל, אַזוינס האָט שוין געהייסען עפּעס גאָר עולת חזה, אַ סעודה ווי בּיי שלמה

המלך אין זיין צייט! אצונד איז זעהר גרינג זיך צו מאַכען אַ געדראַנג: ווען אין די גוטע יאָהרען אַזוי, וואָס=זשע האָט שוין געקענט זיין פאַר אַ מין עסען בשעת הונגער=צייט?! יאָ, דער דלפוניוויקער אָרעמער עולם איז טאַקי באמת, נישט נאָר ווי עס רעדט זיך, געשוואָלען געוואָרען פאַר הונגער, געשוואָלען וואָס געשוואָלען הייסט. אַי, וואָס, ווי געשיקט זיך עס אַזוי צו לעבען? נאַ־רעשקייטען! אַ שאלה אַביסעל אויף יודען? ביי יודען איז מעגליך אלסדינג, אַזאַ מין לעבען אויך. יודען האָבען אַ גאָט!...

צו דעם הונגער האָט זיך נאָך צוגעוואָרפען אַ מגפה, עפּעס אַ מין אונ־טערגאַנג, אַ היטציגע קראַנקייט אַזוינע. מענשען זענען געפאַלען ווי די פליי־גען און קליינע קינדער זענען אַוועק פון סקאַרלאַטינע, נישט=דאָ=געדאַכט. אין דעם עולם איז געוואָרען אַ ליאַרם, אַ געשריי: חטאים! אַנדערש האָט זיך עס נישט געקענט לייגען טאַקי אויף דעם מוח, וואָרום פונוואַנען האָט זיך עס פלוצים גענומען אַזאַ קריינק אויף אַ כלל ישראל? ס'איז שייך צו זאָגען אַ קריינק דעם, יענעם, אָבער איטליכען, ווי געשיקט זיך עס? זאָגען ווידער, אַז געקומען איז עס דאַריבער, וואָס אין דער שטאָדט איז נישטאָ קיין דאָקטאָר דאָס איז אַודאַי קרום. וואָרום פאַר וואָס איז עס געקומען גראָד דענסט־מאָל — בשעת דעם הונגער און נישט פריהער? נישט אַנדערש טאַקי מוז מען זאָגען — חטאים!... מען איז גוזר תענית, מען פאַסט קליין און גרויס, מעוברת'ע אפילו אויך. פון תהלים איז קיין ריידע נישט, מען זאָגט תהלים פון פריה ביז פאַרנאַכט, מען מאַכט אַסיפות, מען קלייבט אויס אַ קאָמיסיע יודען עפּעס צוטהאָן אקעגען די חטאים, און צוליב די הוצאות דארויף הע־כערט מען אַ קאָפּיקע טאַקסע אויף דעם פונט פליישׁ. די קאָמיסיע געהט פון הויז צו הויז איבערצוקוקען די מזוזות, טאָמיר עפּעס גאָר נישט אַזוי מאַכט מען פסול; צו בעטראַכטען ווי שטעהען פון פאָרפאָלקען, פון שכנים אין איין צימער די בעטען, נישט צונאָהענט אפשר איינע צו די אַנדערע חס־ושלום... הכלל די קאָמיסיע איז נישט פויל, מען קוקט, מען ריקט=איבער בעטען אהין, בעטען אהער אומזיסט אָבער די מיה — מען שטאַרבט! שווייגט מען דאָך מסתמא נישט און מען געברויכט נאָך מיטעל: ווייבער מעסטען פעלד, רייסען קברים, פאַלען אַריין אין אָרון=קודש מיט אַ געשריי, אַ געוויין, מגידים דרשה'נען, שטראָפען דעם עולם: געוואַלד יודען שלאָגט זיך אָשמנו, טהוט תשובה, יודישע קינדער! עס העלפט נישט — מען שטאַרבט!...

ווי באַלד אַזוי, מוז מען דאָך שוין טאַקי איינווענדען אַלע כחות, פּרווען טאָהן דאָס לעצטע וואָס מען קען. העכערט מען נאָך אַ קאָפּיקע אויף דעם

פונט פלייש און מען אַכטעט אָפּ אַהער אין שטעדטיל דעם בעריהמטען חאַנ־
דריקעווער רב. צו איהם זעצט מען צו דעם דלפוניווקער רב מיט די דיינים
און נאָך עטליכע שעהנע־כשר'ע יודען. מען לאָזט אויסרופען אין אַלע שוהלען
בחרם יהושע בן־נון, אַז ווער עס ווייסט עפּעס אַ חטא, ווי הייסט מען עס...
אויף ווענען ס'איז, זאָל קומען מודיע זיין דעם בית־דין צדק, וואָס זיצט אַלע
טאָג מכח די חטאים אין דעם קהל־שטיבעל. בית־דין שיקט רופען די טוקע־
רען, פאַרהערט זי אין ווייבערשע זאַכען, אין דינים פון מקוה און נעגעל־
שניידען. מען ציהט ביי דער צונג געניטע... אַלטע נבאי'טעס. צי ווייסען
זיי נישט אפשר עפּעס אויף דער, אויף יענער וואָס צו זאָגען. די שטאָדט
וויגט זיך, אַ קאָכעניש, אַ שושקעניש צווישען דעם עולם. עס טראָגט זיך אַרום
עפּעס אַ קלאַנג, אַ מומלען, טען טומעלט אויף איינעם עפּעס אַיין אַלמן און
אויף איינער, אַ חצופה, אַיין אשת־איש. עס קומט אָן ביז דער קאָמיסיע
פון די רבנים, גרויסע לייט, בערען! זי לאָזט רופען צו זיך יענעם,
זאָגט איהם מיט דעם האַרבען וואָרט: הולטיי, זיי זיך מודה!... זי איז איהם
מתרה: מען וועט דיר, פושע־ישראל, טאָהן דאָס און דאָס. אַז עס העלפט
נישט מיט בייזען פריוואט מען זיך מיט גוטען, מען בעט זיך ווי פאַר אַ גזלן:
געוואַלד, האָב רחמנות אויפ'ן פאָלק ישראל, אויף אַיין עדה יודען! געוואַלד,
וואָס האָסט־דו צו קליינע אומשולדיגע קינדער נעביך? נאָר רייד צו דער
וואַנד — דער פושע ישראל איז זיך נישט מודה. טהוט מען זיך אַ נעהם צו
דער חצופה — הולטייקע, זיי זיך מודה! זי וויינט, חלשט, פאַרשטעהט
כלומר'שט נישט וואָס מען וויל פון איהר האָבען. ס'איז נאָר אַרויסגעוואָרפענע
רייד, זי, די קליפה, איז זיך אויך נישט מודה. און דערוויל איז שלעכט —
מען שטאַרבט! דער צאָרען איז אַזוי וויט געגאַנגען ביז צום עק, עס האָט
שוין אָנגעריהרט העט־העט סאַמע אין דעם שפיטץ. ס'איז פאַרשלאָפט געוואָ־
רען און געשטאָרבען איינער פון די לומדים אין קלויז. אַ יוד אַ זקן, אַ פרו־
מער, וואָס האָט געפּאַסט הפסקות, געדינט דעם בורא, אַוועקלייגענדיג פאַר
איהם ממש דאָס גאַנצע געזונד... אַי־אַי! האָט מען געשריגען, אַז אַזעלכער
שטאַרבט איז שוין טאַקי אוים וועלט, איז שוין קיינער ניט זיכער מיט דעם
לעבען. „אם לויתן בחכה הועלה, ווען אַזאַ שטאַרקער לויתן איז אויף דער
ווענטקע געחאַפּט געוואָרען, מה יעשו דגי הרקק, וואָס־זשע זאָלען שוין טאָהן
מיר שלאַפּענקע פישעליך אין דער בלאָטע?" אַזוי האָט איהם מספיד געווען
דער שטאָדט־מגיד אויפ'ן שוהל־הויף צו דער לויה און דער עולם איז צוגאָ־
סען געוואָרען פון טרערען. דערנאָך האָט מען דעם מת אין קיטעל אַריינגע־
שטעקט אַ קוויטעל — דאָס איז געווען אַ „פּראָשעניע" צו גאָט, זעהר וואויל
אָנגעשריבען בישיבה של מטה, אין דער קאָמיסיע פונ'ם בית־דין, על דעת

הקהל, אין דיעם נאָמען פונ׳ם גאַנצען שטעדטיל. „געה — האָט מען דעם מת געזאָגט — געה, זיי אונזער שליח. ווי באַלד דו וועסט קומען אַ ה י ן זאָלסט-דו עס איבערגעבען אונזער פאָטער אין הימעל, זיך מיהען דאָרט פאַר דעם כסא הכבוד, זיין אַ גוטער מליץ, ער זאָל זיך דערבאַרמען אויף אונז, יודישע קינדער, נישט זיין אַזוי שטאַרק אין כעס, ברוגז אויף אונז אַ שרעק, און זאָל זאָגען דעם מלאך-המות: גענוג, לייג דעם חלף צוריק אין שיידעל אַריין! ער זאָל אויך אָנשרייען אויף דעם שטן דאָרט און אויף די אַלע משטינים דאָ, אַז עס זאָל זיי פאַרשטאָפּט ווערען דאָס מויל, עס זאָל זיי... א. ז. וו. א. ז. וו.

פאַר יודען אַזוינע, וואָס גלויבען יענעם אויפ׳ן וואָרט, נישט אַריינלאָזען זיך חלילה אין ווייטע חקירות, טאָמיר איז-עס אַזוי, טאָמיר אַזוי, און טאָמיר איז גאָר די גאַנצע זאַך אַ ליגען — זיי וועט, גאַנץ געוויס גענוג זיין דאָס-ביסעל, וואָס איז געזאָגט געוואָרען דאָ פון יענעם קוויטעל. יענע אָבער, וואָס האָבען אַ נאַטור נישט צו גלויבען דעם עהרליכסטען יודען אפילו, ביז זיי זעהען נישט אַליין מיט זייערע אויגען, שוואַרץ אויף ווייס, פאַר זיי איז דאָ אַיין ענטפער: געהט, זייט מוחל, און לייענט אַליין מיט אייער כבוד אין דלפוניוורער פנקס, וואו די גאַנצע מעשה געפינט זיך כתוב וחתום מיט עדות כשר׳ע, פיינע-בריות, גרויסע לייט, און וואָס פון דאָרטען איז עס דערנאָך איבערגעשריבען געוואָרען אין די חראָניקעס מיט אַ גאַנצער ממרא פונ׳ם שרייבער דאָרט, אויסלאָזענדיג זיך לסוף אַזוי: „הייגט פרעג איך אייך, רבותי, מה נשתנה, מיט וואָס אַ שטייגער זאָל אַ דעפּוטאַציע צום רבונו של עולם דורך אַ מת אויף יענער וועלט זיין מעהר משונה ווי דעפּוטאַציעס צו גרויסע פריצים דורך לעבעדיגע מתים דאָ אויף דער וועלט? נאָר ווי די מעשה איז, יענע האָט בעשיינפערליך געהאָלפען: אין אַ צייט אַרום נאָך דעם קוויטעל איז די מגפה טאַקי געשטילט געוואָרען — און ליהודים אין שטעדטיל, אַ שמחה אַ פרייד אויף יודישע קינדער!“.

טאַקי גאַנץ אמת. דאָס יאָהר האָבען יודישע קינדער, לויט אַלטע לייט דערצעהלען, געמאַכט סוכות גאָר אַנטיק, אין פאַריז האָט מען קיין בעסערע נישט געקענט האָבען. ס׳איז געווען גענוג מאַטעריאַל פון דער שרפה די סוכות צובויען, פאַרשפּאָרט בענוטצען דערצו, ווי געוועהנטליך, לאָקשענברעטליך, טשאָלענטברעטליך, נאָך און נאָך אַזוינע מיני ברעטליך. פּלאַטץ פאַר די סוכות איז אויך געווען גענוג, נישט פאַרריקט, ווי אַלע יאָהר, ערגיץ אין אַ לאָך, לעבין שטאַל און אומריינע ערטער, מחילה. הײנט האָט מען מקיים געווען זיטצען און שלאָפען אין סוכה ווי אין שטוב אויף רעכטען אמת טאַקי,

נישט גלאַט אַזוי זיך. יודען האָבען פאַרבראַכט דעם יום־טוב פרעהליך, נישט געזאָרגט, געלויבט גאָט און געהאָפט צו־זיין ליבען נאָמען מיט בטחון.

און גאָט ברוך־הוא האָט זיינע דלפוניווקער בעלי־בטחון׳ס נישקשה נים פערלאָזען. פון די אומגליקען האָט זיך פאַר זיי אויסגעלאָזט גאָר אַ גליק, און דורך די נויטען, שווערע ביטערע צרות האָט זיך זיי געעפענט אַ וועג אין אַ נייע לאַנד — אין וואָהלין, הייסט עס, אַ געבענשט אָרט מיט אַל־דאָס גוטס, וואָס זייער פוס איז דאָרט קיינמאָל נישט געווען.

ענטדעקט וואָהלין האָבען די משולחים, וועלכע דלפוניווקע האָט נאָך דער שרפה אַרויסגעשיקט אויף דער וועלט קלייבען געלד. לאָז מען נאָר קיין טעות נישט האָבען אַז אַרויסגעשיקט מיינט מען מיט געוואַלד, דאָס הייסט, מען האָט זיי געגויט פון קהל, אַלע אין איין קול: טהוט אונז די טובה און פאַהרט מאַכען געלד! חלילה, ביי יודען זאָל זיך אַזוינס טרעפען. וואָס דען? גלאַט אַזוי זיך, דריי פיינע מענשען, נויטבעדערפטיגע, בעפאַלען מיט ווייב און קינדער, אָהן אַ שום פרנסה געביך, ווי דער שטייגער איז, האָבען מיט דעם גוטען ווילען גענומען פאַר מצוה אויף זיך די גרויסע טרחא צו זיין משולחים לטובה פאַר אַ שטאָדט יודען געביך און זיך געלאָזט אין דער וועלט אַריין. מען האָט זיי פאַרזאָרגט מיט כתבים, אונטערגעשריבען פונ׳ם גאַנצען כלי־קודש, פאַרנעהמסטע לייט, אין וועלכע מען האָט מיט הויכע מליצות גע־שילדערט דאָס אָנשיקעניש, וואָס אויף דער קהילה זייערער איז אָנגעשיקט געוואָרען, און געבעטען מיט אַלע מיני געבעטן די קינדער ישראל, רחמנות צו האָבען אויף די נשרפים נעביך און געבען די משולחים נדבות, איטליכער כפי זיין פאַרמעגליכקייט. עס פאַרשטעהט זיך אַז חוץ די כתבים האָט מען ביים אַרויספאָהר געמווט געבען די משולחים געלט אויך, אויף די נויטהיגע הוצאות פאַר זיך אַליין און אויף איבערצולאָזען צום לעבען זייערע ווייבער און קינדער. עס האָט געקאָסט אמת טאַקי נישט טהייער — איין קאָפּעקע נאָר האָט מען געהעכערט אויף דעם פונט פלייש!

אַ לאַנגע צייט איז פון די משולחים גישט געווען קיין שום ידיעה, גלייך ווי אין וואַסער אַריינגעפאַלען. ס׳איז איטליכען אין שטעדטיל געווען אַ גרויס וואונדער, גאָר נים צו פאַרשטעהן, וואָס זאָל עס אַזוינס בעטייטען! מען האָט זיך געוואונדערט, געוואונדערט ביז מען האָט זיך אויפגעהערט צו וואונדערען. מען וואָלט זיך אין די משולחים שוין געווען גאָר פאַרגעסען, מוחל געווען אַלץ מיט־איינאַנדער, ווען נישט די ווייבער זייערע וואָס האָבען געפאַ־דערט ביים שטעדטיל מזונות, געשריגען, געפילדערט: געוואַלד! פאַר וואָס זאָלען מיר זיין עגונות, פאַרוויסטען אַ־נזערע יאָהרען, ליידען פאַר אַנדערע?

דאָס שטעדטיל האָט געמוזט אויסשטעהן זייערע טענות און געשפּייזט די לעדיגע אַלמנות. מילא, וואָס זאָל מען טאָהן? איז נאָך אַ קאָפּעקע אויפ׳ן פונט פּליש!

פּלוצלים, גאָר אומגעריכט, קומט אָן צום רב פון די משולחים אַ בריף פול מיט התנצלות, אַ פאַרענטפערען זיך אויף דעם לאַנגען שטיל־שווייגען, און מיט אַ קלאָגען זיך אויף דעם פינסטערען מזל, אַז נשרפים איז גאָר ניט אזאַ געהויבענע סחורה, ווי מען האָט געמיינט. גענוג נשרפים אַזוינע און אַזוינע שלעפּען זיך אין דער וועלט אַרום. ס׳איז געוואָרען עפּעס ווי אַ גאַנג־ווענגעלע, אַ חוק, אַז ווי באַלד עס הויבט זיך אָן דער זומער הויבען אָן יודי־שע שטעדטליך צו ברענען. עס פאָהרען אויך אַרום משולחים פון ישיבות, משולחים פון מאיר־בעל־הנס, משולחים׳ס משולחים, ירושלמים, עגונות, איוי־ניקלעך און יודען מיט כתבים פון אַלערליי סאָרטען, וועלכע מען וויל. בכן איז שאָפעל... דאָס ביסעל געלד וואָס זיי האָבען געמאַכט האָט געקלעקט קוים אויף הוצאות. עס קומט זיי נאָך אַרוים, נאָר זיי זענען מוחל, גאָט זאָל זיי בעצאָהלען פאַר זייער מיה. די ווייבער איז אויך אָנגעקומען בריף, נאָך מיט אַביסעל געלד דערצו, פון די מאַנען זייערע, וואָס בעטען זיי שטאַרק מחילה פאַר דעם שווייגען ביז אַהער, מסתמא איז רעכט, מסתמא אַז זיי האָ־בען געשוויגען האָבען זיי געוואוסט פאַר וואָס... געפינען, געפינען זיי זיך אין וואָהלין, זעהר אַ פעט ווינקעל, וואו זיי וועלען פאַרבלייבען אויף תמיד און אם־ירצה־השם מיט דער צייט מאַכען עפּעס אַ שטיקעל עסק. לעת־עתה קנעלען זיי אונטער. וואָרום אַזוי פּאַסט עס זיי צום עסק מכמה וכמה טעמים... אין אַ קורצער צייט אַרום — אַזוי שרייבען זיי — וועלען מיר אייך אַלע אַרויסנעהמען צו זיך, וועט אַייך מיט דעם אויבערשטענס הילף פאַרענטפערט ווערען אַלע קשיות. דערווייל לאָז זיין אַלסדינג בסוד. למען־השם שווייגט, זאָגט נישט קיינעם וואו מיר זענען, וואָרום דאָס טויג נישט מחמת פיעל טעמים... וד״ל.

נאָר ווייבער זאָלען האַלטען אַ סוד, און נאָך דריי ווייבער מיט־אַ־מאָל, אַזוינס האָט זיך נאָך נישט געטראָפען זינט די וועלט שטעהט. עס פער־שטעהט זיך, אַז פאַר גרויס פרייד האָט זיך זיי געשאָטען ניין מאָס רייד פונ׳ם מויל ווי פון אַ לעכערדיגען זאַק. זיי האָבען דערצעהלט איטליכען די גרויסע גליקען זייערע, אָפּגעלויבט אין טאָג אַריין וואָהלין מיט געטאָקטע ליגען, אַז דאָרט איז דאָ פון פויגעלמילך, געלד וואַלגערט זיך אין די גאַסען, און מלמדים גילט מען דאָרט אָפּ, זיי געהען אין גאָלד. הערענדיג אַזוינס מאַבען יודען נישט לאַנג שיהות, נעהמען די פיס אויף די פּלייצעס און לאָזען

זיך אויעק קיין וואָהלין. אויף דלפוניווקע קוקענדיג האָבען פון אַנדערע ליט־ווישע שטעדט יודען זיך אָנגעהויבען אַוועקצולאָזען אַהין. מען בעדאַרף ווי־מען, אַז אונטער דעם נאָמען וואָהלין האָט געהייסען און הייסט נאָך היינט ביי יודען נישט נאָר וואָהלינער גובערניע אליין, אלא וואָס דען אויך פּאָדאָ־ליע און בעסאַראַביע, דער גאַנצער געגענד וואָס ביי אונז צו דרום־זייט. אַזוי ווי ביי וואַרשויער יודען, אַ שטייגער, הייסען אַלע, נישט קיין פּוילישע, אי ליטווישע אי וואָהלינער יודען — ליטוואַקעס.

דאָס־אייגענע, וואָס אַמעריקאַ איז פאַר אונז יודען היינטיגע צייטען, איז וואָהלין פאַר זיי געוועזען דענסטמאָל אין יענער צייט. דער אונטערשיעד איז נאָר אָט וואָס: אין אַמעריקאַ פאָהרט מען מיט דעם ים, אין אַ דאַמפּשיף, אַקעגען אַ פּאָר וואָכען, און אין וואָהלין האָט מען זיך געשלעפּט מיט דער יבשה צו פוס גוטע עטליכע וואָכען, און אַמאָל אויך נאָך מעהר, אָפּשטעל־לענדיג זיך ביים וועג — געהענדיג אין שטעדטליך, צווישען יודען רחמנים בני רחמנים... אין אַמעריקאַ זענען יודען, ביים אָנקומען, געוועהנליך טאַנ־דעטניקעס, אַרומגעהערס מיט פּעקליך סחורה — שמאָכטעס, שניידער, אַרביי־טער אין פאַבריקעס, און אין וואָהלין זענען די ערשטע, וואָס האָבען זיך אַוועקגעלאָזט אַהין, געווען כמעט אַלע מלמדים.

דער שרייבער אין די חראָניקעס לאָזט אויס די דאָזיגע מעשה דאָרט אויפ׳ן סוף אָט מיט די ווערטער:

„די יודישע היסטאָריע, אין וועלכער די השגחה פון גאָט אויף זיין גע־ליבט פאָלק, ענטפּלעקט זיך אַזוי בעשיינפּערליך איטליכען, וואָס האָט נאָר אויגען צוזעהן און שכל צופאַרשטעהן — זי, די היסטאָריע הייסט עס, אינ־גאַנצען איז זי אַ שטענדיגע שלעפּעניש, אַיין אייביגע אַרומוואָגלעניש פון אברהם אָבינו ביז אצונד. עס רוהט נישט, עס ראַסט נישט דאָס פאָלק ישראל!“.

* *

*

אָט אַזוי, כמעט אין דעם נוסח, פלעגט אָפט דערצעהלען אונז, קינדער, די דאָזיגע מעשה מיין זיידע, עליו־השלום.

אַ דלפוניווקער, שלים־מזלדיגער יוד איז געווען מיין זיידע! פאַר צרות האָט ער בשעת דעם גרויסען הונגער זיך אַוועק געלאָזט קיין וואָהלין, גענוי־דערט קיין קישינעוו, די הויפּטשטאָדט פון בעסאַראַביע — אַלאַנד, וואָס פליסט מילך און האָניג. האָט געקנעלט דאָרט אינאיינעם מיט נאָך אַ סך

דלפוניוּוקער זיין גלייכען און גענאָסען פיעל גוטס: גענעסען מאַמאַליגע, פאַרביסען מיט קאָרע, געטרונקען וויין און געלעבט רוהיג, אָרענטליך פיין, ווי גאָט האָט געבאָטען, גלייך מיט אַלע דאָרטיגע יודען און נישט געוואוסט פון קיין בייז.

ווער זאָל זיך עס דענסטמאָל געווען ריכטען אַז מיר, זיין אייניקעל, זאָל אין אַ צייט אַרום שפּעטער בעשעהרט זיין זעהן אויף די עלטערע יאָהרען, ווי דאָס אייגענע אָרט, וואָס האָט פריהער געפליסט מילך און האָניג, פליסט אצונד, אוי־וועה — עס איז שווער צו זאָגען... נאָר איך מענדעלי בין דערצו שוואַך, אַלט. מיין איינציגער כח, אוי, איז נישט מעהר, וויינען שטילערהייט פאַר זיך, וואַרגען זיך מיט טרערען, און צו די אַלע פריי־הערדיגע, אַלטע יודישע צרות צו־צושרייבען אין די חראָניקעס אויך די היינטיגע, נייע צרה.

א גרויע האר.

אַז דער בּייזער ווינטער געהט־אַהין און וועסנע בּיי אונז אין לאַנד — טהוט זיך אין גאַנס וועלטיל אומעטום! אַלע מיני באַשעפענים: פונ'ם קליי־נעם ווערעמיל בּיז דעם מענשען, דעם גרויסען פיינע־בּריה, טהוען זיך א נעהם צו דער אַרבּייט זייער גאַנץ געשמאַק — רייניגען און ראַמען, בּויען און פּעררינכטען נעסטען, הייזלעך און דירות אין לעכער און שפּאַלטען, אין וועלדער און אין פעלדער, אין שטעדט און דערפער. דענסטמאָל הערשט דאָס ווייב אין שטוב, גאָר אַ שרעק. אויף איהר בּעפעהל ווערען געעפענט די טאָפּעל פענסטער, אַרויסגעטראָגען. איבּערגעטראָגען טיש און בּיינק, קאַס־טענס, שאַפעס און בּעטען. זי גיט אָפּ איטליכען דערפון זיין אָרט, אויסשטע־לענדיג זיי ווי זי וויל און וועה איז דעם, וואָס שטעלט זיך איהר אַקעגען און בּרייננגט זי אין כּעס אַריין, זי ווערט אָנגעצונדען און איז בּערייט איהם צו־פאַרבּרענען מיט דעם מויל. אַ קלוגער מאַן בּעהאַלט זיך דעריבּער דענסט־מאָל ערגעץ אין אַ ווינקעל — און שאַ!

און גבריאל כּרפּס, אַ קלוגער מענש, אויך אַ מאַן אַ קלוגער, זיטצט אין אָבענד, וואָס פאַר ערב פּסח, איינער אַליין בּיי זיך אין צימער, נעבען שרייבּ־טיש, אַראָבּגעלאָזט די נאָז, פאַרקנייטשט דעם שטערען, וואַרפענדיג אָפּטער אַ בּליק אויף אַן אַלטער צעריפּעטער שאַפע, וואָס שטעהט דאָרט אין אַ ווינקעל. און מען זעהט ווי שטאַרק בּעטריעבּט ער איז, פאַרטיעפט אין די געדאַנקען.

גענוג וואַרפעניש, פאַרפאָלגעניש איז די דאָזיגע שאַפע אויסגעשטאַנען זינט זי איז צו כּרפּס'ן אין הויז אַרייננגעפאַלען בּיז זי איז לסוף פאַרוואָרפען געוואָרען אַהער, אין דעם דאָזיגען צימער, וואו זי שטעהט שוין אַ צייט מיט יאָהרען פאַריקט, ווי אַ קבּצן, אַ בּעטלער, הינטער די שעהנע, פאַרפּוצטע שאַפעס, ניט וואַרפענדיג זיך אין די אויגען, נישט אין דער מאַראַסס נישט

אין איהר מאַנס אויגען, אַזוי, אַז מען האָט זיך אין איהר גאָר פאַרגעסען, גלייך ווי זי וואָלט אויף דער וועלט נישט געווען. און היינט אַז די מאַדאַם כּרפּס האָט געקאָמאַנדעוועט אין שטוב, צוקוקענדיג זיך גוט, ווי אַ בעל־הבית'טע, אין איטליכס ווינקעלע, עס זאָלען שיינען, פינקלען אומעטום, איז דער צאָרען איהרער אויף דער שאַפע צום שלים־מזל געווען אַזוי גרויס, אַז זי האָט בעפוילען, די שאַפע זאָל אין שטוב זיך נישט געפינען; נישט אַנ־דערש, מען זאָל אַזאַ מצאָצע, אַזאַ מיאוס'קייט, אין קעלער אַראָפּוואַרפען, צו אַלדע־רוחות, פוילען זאָל זי אינאיינעם מיט אַלע אַלטע, אָפּגעדינטע שמאַטעס דאָרט, אַצינד האָט זיך כּרפּס אין דער שאַפע דערמאָהנט און דאָס שיידען זיך מיט איהר איז איהם געווען זעהר שווער. אָבער וואָס זאָל ער טאָהן, אַז געגען דעם ווייב'ס בעפעהל קען מען ניט געהן. איהם אַליין האָט זי דאָך נישקשה אויך גוט מכבד געווען היינט. ער האָט נעבאַך געליטען, געדאַרבט, פערבראַכט אַ טאָג אין צרות, נישט פאַר קיין יודען גערדאַכט!

זיטצט זיך כּרפּס איינער אַליין טרויעריג, פערטראַכט און אַראָפּגעלאָזען דעם קאָפּ. פלוצלונג הויבט ער זיך אויף פונ'ם אָרט און קומט צו צו דער שאַפע, ווי איינער, וואָס קומט זיך געזעגענען מיט אַ פריינד פאַר'ן אַוועקפאָהרען. ער עפענט די שאַפע, נעהמט אַרויס פון צווישען פאַרשטויבטע, פאַרשימעלטע, איינג־אָנגעשטעלטע ספרים דאָרט, אַ גרויסען האַלבענבויגענ־דיגען, דיק־גראָבען ספר, טאָוולען פון ברעטלעך מיט לעדער איבערגעצויגענע, צונויפשפּילענדיג זיך מיט גרויסע מעשענע העקלעך. ער בעטראַכט דעם ספר, שאָקלענדיג מיט דעם קאָפּ, געהט און לייגט איהם אַנידער אויף'ן טיש. ווי באַלד אָבער ער האָט זיך געזעצט, אויפגעעפענט דעם ספר און אַריינגעקוקט דרינען, איז ער פערציטערט געוואָרען, האָט זיך אַ חאַפּ געטאָהן געשווינד פונ'ם בּיינקעל, גלייך ווי אַ שלאַנג וואָלט איהם אַ בּיס געטאָהן, און זיך געלאָזט געהן הין און הער איבער דעם צימער שטאַרק צודולט, אַזוי אַז ער האָט נישט בעמערקט ווער ס'איז גראָד בשעת מעשה אַריינגעקומען אַהין.

— כּרפּס! — טהוט אַ זאָג יענער, נאָכדעם ווי ער איז אַ ווײַלע גע־שטאַנען ביי דער טהיר פערוואונדערט, אָהן לשון.

כּרפּס דרעהט זיך אוים שטאַרק דערשראָקען מיט דעם פּנים צו יענעם, וואָס רופט איהם אָן בּיים נאָמען, קוקט איהם שאַרף און טהוט זיך אַ לאָז צו איהם מיט אַ געשריי:

— אַ־אַ, זרחי!... אָט וואָס הייסט אַ גאַסט, אַ ליעבער, טהייערער גאַסט!

— וואָס־זשע מאַכסט דו, כּרפּס מיינער, כּיזט־דו, האָ, רעכט געזונד?

— ווען ביסט־דו געקומען און פון וואַנען געקומען? וואָס שטעהסט־דו ביי דער טהיר, ליעבער זרחי מיינער?

— געקומען בין איך היינט... אַרומפאָהרענדיג וועגען מיינע געשעפ־טען בין איך אין איינוועגס געקומען אַהער, אין דיין שטאָדט אריין.

כּרפּס און זרחי ביידע זיינען געבירטיגע פון איין שטאָדט, חברים, גוטע ברידער פון קליינערהייט; ביידע האָבען געשעפּט תּורה ביי איינע מלמדים ביז זיי זענען געוואָרען בחורים; ביידע זענען צוגלייך אַרויס פונ׳ם חדר און געגאַנגען אין די שקאָלעס; ביידע זענען פון די שקאָלעס אַרויס מיט דיפּלאָמען, געבילדעטע, לייטישע מענשען, און ביידע האָבען פערגעסען דאָס יודישקייט האַק־און־פּאַק מיט דער תּורה, וואָס זיי האָבען געלערענט יונגעלווייז, און זיך אָבגעגעבען מיט זייערע געשעפטען. איטליכער אין זיין אָרט, וואו ער האָט זיך בעזעצט, האָבען גענומען ווייבער, געהאַט קינדער און געלעבט גאַנץ ברייט. אַ טאַטען האָט כּרפּס געהאַט זעהר אַ פיינעם. ער איז געווען, עליו השלום, אַ יוד מיט׳ן פוללען מויל, אַ יוד אַ הייסער, אַ גו־טער, אַ פרומער און אַ וואויל לערנער. ער האָט גבריאל׳ן, דעם זוהן זיינעם איבערגעלאָזט ירושה די גאַנצע כּלי־בית זיינע מיט דער דאָזיגער שאַפע ספרים, דעם אָרון־קודש — דאָס הייליגסטע, טהייערסטע אין זיין לעבען. די כּלי־בית זענען געווען זעהר אָנגעלייגט, מען האָט זיי געבראַוכט ביי גבריאל׳ן אין הויז צו יעדער צייט, און דאָס אָרון־קודש׳ל — אָט די שאַפע מיט הייליגע ספרים, איז געווען איין איבעריגע זאַך, אָהן אַ שום נוטצען. מען האָט זיך דערמיט געוואָרפען אהין־אַהער און פערשטופּט לסוף אין אַ ווינקעל, נישט האָבענדיג זי מעהר אין זינען.

לעבען האָט כּרפּס געלעבט גאַנץ פריי. די גאַנצע פיהרונג ביי איהם אין הויז מיט דער ערציהונג פון די קינדער איז געווען אויף דעם נייעם שניט, פער׳גוי׳עשט הייסט עס. פונ׳ם יודישקייט איז איהם איבערגעבליבען נישט מעהר ווי אַ לאַנגע נאָז, געגרייזעלטע האָר, אַ פליהענדיגער מוח, גרינג זיך צושפּילענדיגע געבליטען און צאַפּלענדיגע נערווען.

אַצינד אַז כּרפּס האָט דאָ געהאַפּט עפּעס אַ ציטער און איז געווען שטאַרק צוקאָכט, איז ביי איהם זעהר אָנגעלייגט געווען, וואָס דער חבר זיינער איז געקומען און זיך מיט איהם שטאַרק דערפרעהט.

— זעהר גלייך געטאָהן, ליעבער פריינד, וואָס דו ביזט געקומען! —

זאָגט כּרפּס, אַרומנעהמענדיג דעם חבר זיינעם — זעטץ זיך, איך בּעט דיך, אַט אויף דעם וויכגעבּעטען שטוהל, די פּיס דיינע „לעהן-אונטער" אויף דעם בּיינקעלע, אַט אַזוי, אַזוי... אַצונד דערצעהל מיר, וואָס מאַכסט-דו? ווי געהט עס דיר?

— האַ, וואָס איז דאָס?! — מאַכט זרחי פּערוואונדערט, צוקוקענדיג זיך צו דעם ספר, וואָס ליגט אָפּען אויף'ן טיש — דעם „שלחן ערוך" האַלסט דו! די דינים פון פסח לערענסט דו?

כּרפּס בּלייבּט צומישט און ווייסט נישט וואָס צו ענטפערען.

— מיר זיינען דאָ אייגענע מענשען — זאָגט זרחי מיט אַ פריינדליכען שמייכעל — פאַר מיר, נישקשה, האָסט דו זיך נישט צו שעהמען. פון ווען אָן, זאָג נאָר, בּיזט-דו עס געוואָרען אַ בּעל-תשובה?

— פון ווען אָן? פרעגסט-דו, פון היינט, פון היינטיגען אָבענד! און אַט דאָס, דאָס, וואָס מיך האָט געבּראַכט דערצו! — האָט כּרפּס זיך געמאַכט האַרץ און געזאָגט, טייטלענדיג מיט אַ פינגער אין דעם ספר — קוק נאָר אַהער, זעה וואָס ליגט אַזוינס דאָ?

— אַ צוריבּענע וואַנץ, — רופט זיך אָן זרחי — פון'ם אַלטען דוד'ס וואַנצען, האָט אַ וואַנץ דאָ די קבורה געהאַט און ליגט זיך רוהיג אַזוי דאָ, אין דעם קבר, שוין אַ צייט מיט יאָהרען.

— און דאָס, האַ, וואָס איז?

— דאָס? אַ האָר איז עס. אַ גרויע האָר!

— דאָס איז מיין פאָטערס, עליו השלום, פון זיין בּאָרד אַ האָר! — זאָגט כּרפּס שטאַרק גערירט — אַט דאָס דאָזיגע האָר איז אַרויסגעפאַלען איהם פון דער בּאָרד בּשעת ער האָט מיט מיר, אין מיין יוגענד, געלערענט „הלכות פסח" אַט אין דעם ספר, און איז געבּליבּען דאָ ליגען בּיז היינט, שוין אַ דרייסיג יאָהר! דאָס גרויע האָר איז מיר צו די אויגען געקומען אַצונד, ווען דער לעצטער פונק יודישקייט מיינער שטעהט אין סכּנה, אין גאַנצען אויסגעלאָשען צו ווערען, אַז קיין זכר אַפילו זאָל דערפון בּיי מיר אין הויז נישט בּלייבּען. איך זאָג עס אַקעגען די הייליגע ספרים, זאָג איך עס, אַקעגען דעם יודישען שאַטץ אַט אין דעם אָרון קודש, וואָס דער טאַטע האָט מיר איבּערגעלאָזט בּירושה. דער טאַטע מיינער, ווי דו ווייסט, איז נישט בּעזעסען קיין גרויס רייכקייט, קיין גיטער, דאָס גאַנצע פערמעגען זיינס אויף דער וועלט איז בּעשטאַנען אַט אין דעם שאַפעלע, אין דעם אָרון, וואָס

עס איז איהם טהייערער פון בריללױאַנטען, בעסער פון גינגאָלד, און דאָס האָט ער איבערגעלאָזט ירושה מיר, זיין קינד, זיין געבירטה נאָך איהם! וואָס־זשע לאָזט זיך אויס אַצונד? אָט דער דאָזיגער אָרון, די שאַפּע הייסט עס, וואָס זעהט אויס אַלטפּעטעריש, נישט מיט דעם פּוטץ, הײנטמאָדיש, וואָס שטעהט אָבגעזונדערט, אָהן אַ שום געברױך אַזאַ צייט מיט יאָהרען, און האָט דעריבער בעקומען אַזאַ געשטאַלט, אַזאַ פינסטער פּנים. — אַצונד, הער נאָר אַ מעשה, אַצונד איז אויף איהם אַרויס אַ פּסק. ער זאָל בעגראָבען ווערען אויף אייביג! דאָס ווייב מיינס זאָגט: פּע! אַז אַזאַ שברי כּלי מיט'ן ביסעל אָרעמקייט, וואָס דרינען, זאָל פערנעהמען אַ פּלאַטץ אין אַ לייטישער דירה, צווישען שעהנעם מעבעל און אָנגעמאָהלטע גולם'ס, זיין אָרט איז אין אַ לאָך ערגעץ אין קעלער, און עס האָט מיר נישט געהאָלפען די רייד, נישט מיט גוטען, נישט מיט בייזען אויסצומאַכען די דאָזיגע גזרה און האָב היינט דער־פון געהאַט גרויס עגמת נפש דעם גאַנצען טאָג. אמת טאַקי, שוין אַ פּופ־צעהן און אפשר טאַקי אַ צוואַנציג יאָהר, אַז די דאָזיגע שאַפּע מיט די ספרים זענען מיר אַרויס פונ'ם זינען, אָבער אַצונד אַז מען וויל דערפון מאַכען אַ תּל, רייסט מיר דאָס האַרץ, דערמאָהנענדיג זיך, אַז דאָס איז מיר איבער־גענעבען געוואָרען אַ ירושה פון עלטערן, דערמאָהנענדיג זיך אויך אָן מיין טאַטען, אין מיין יוגענד, אין מיין געבורטסאָרט, וואָס זענען מיר איינגעבאַקען טיעף אין האַרצען, און דערמאָהנענדיג זיך דאָס אַלסדינג, בין איך געגאַנגען, כּמעט אַליין נישט צו וויסען אַז איך געה, האָב אַרויסגענומען אָט דעם ספר, וואָס ליגט פאַר דיינע אויגען, און אויפעפענדיג איהם טהוט זיך מיר אַ וויין דעם טאַטענס גרויע האָר דאָרט, בלייב איך צומישט, טוידט מיט אַלע אברים...

יאָ, ס'איז מיר בעפאַלען אַ שרעק. אַזוינס אָבער, וואָס מיט מיר איז געשעהן דערנאָך, אין אַ ווײלע אַרום, איז נאָך פיעל שרעקליבער, גאָר קיין פערגלייך. נאָר לאָז זיין געננג — האַקט ברפּס איבער אין דערמיט זיין שמועס — זיי מיר מוחל, איך בעט דיך, ברודער, וואָס איך האָב מיך דאָ צורעדט, אויסגיסענדיג מיין האַרץ, עפּעס גאָר טאַקי ווי אַ יודענע, נישט וויסענדיג קיין דרך־ארץ און פאַרגעסענדיג זיך ווי אויפצונעהמען אַ גאַסט. סטייטש, אַזאַ טהייערער גאַסט, ווי דו, קומסט צו מיר אין הויז, אינטערעסיר איך מיר נישט מיט איהם, נאָר איך רייד אַלץ פון מיר. איך בעט דיך, ליעבער פריינד, דערצעהל מיר דו וואָס דו מאַכסט, וואָס דו טהוסט!

— איך וועל דיר דערצעהלען, ברפּס מיינער, אַלסדינג דערצעהלען, אָבער מיט דעם תּנאי, אַז דו זאָלסט פריהער אָבדערצעהלען מיר די מעשה

דיינע אין גאַנצען, נישט צו פערפעהלען איין וואָרט, וואָרום דו קאָנסט מיר נישט מאַכען קיין גרעסערען פערגעניגען פון דעם, וואָס איך האָבּ פון דיין איטליכם וואָרט. דערצעהל־זשע, איך בּעט דיך, און איך וועל הערען און שווייגען. דו בּיזט געבּליבּען שטעהן דערבּיי: אַזוינס, וואָס מיט דיר איז געשעהן אין אַ ווײַלע שפּעטער איז נאָך פיעל שרעקליכער.

— אַזוי טאַקי, אַזוי — הויבּט כּרפּס אָן ווידער צו דערצעהלען — דער שרעק מיינער איז געוועזען אַזוי גרויס, אַז מיר איז פערגליווערט געוואָרען דאָס בּלוט און בּין אַרויס פון די כּלים. אַ מענש אַפילו אַזעלכער, וואָס האַלט נאָר דערפון, וואָס עס זאָגט דער שכל, וואָס ער טאַפּט עס אָן און פיהלט מיט זיינע חושים, ווייטער איז גאָר נישט — מיט איהם קאָן זיך אַמאָל טרעפען, אַז אומשטענדען אַזוינע זאָלען איהם אַראָפּפיהרען פון׳ם זינען, ער זאָל זעהן נישט מיט די אויגען, הערען נישט מיט די אויערען און פיהלען אַזוינס, וואס ־לאָזט זיך נישט אָננעהמען. אָט דאָס האָר, בּאַלד ווי איך האָבּ עס דערזעהן, האָט אָנגעהויבּען פאַר מיינע אויגען אַליין וואַקסען מעהר און מעהר — און אָט איז אַ בּאָרד, אָט איז אַ פּנים, און אָט איז דער טאַטע אין גאַנצען, שטעהענדיג אויף די פיס, די האַנד זיינע איז אויסגעשטרעקט אַקעגען דער שאַפע, די אויגען אויסגעשטעלט אויף מיר עפּעס מיט אַזאַ בּליק, אין וועלכען עס ליגט אויסגעדריקט אי פאַרדראָס, אי שטראָפרייד, אי אַ קלאָגען זיך אויף בּעליידיגונג, אי אומעט און זאָרג; אַזאַ בּליק, וואָס דרינען איז דאָ פאַר דיר געבּראָטענע לייד, צופעניש, שטעכעניש אין לייבּ און אין דער נשמה. אָ, רבּונו של עולם, דונערען און בּליטצען, שפּיזען און פיילען איידער אַזאַ מורא׳דיג שרעקליכען בּליק!... דאָס האַרץ קלאַפּט מיר, מוסר׳ט מיך, און אַלע מעשים מיינע, פון דער קינדהייט בּיז איצט שטעלען זיך מיר לעבּעדיג פאָר. איך זעה מיר נאָך ווי אַ יונגעל אין הויז בּיי מיינע עלטערען, אין די חדרים בּיי מיינע מלמדים, אין די שוהלען און בּתי מדרשים, אַלע מיינע געננ, מיינע שפּיעלען און פערגעניגענס, מיינע ימים־טובים און שבּתים שטעהען מיר פאַר די אויגען. איך זעה דאָס אַלסדינג און זעה מיך אַליין טאַקי אויך. די אַלע יענע זאַכען קומען מיר נישט פאָר איינע נאָך די אַנדערע אין פערלויף פון דער צייט, נאָר וואָס דען, אַלע קומען זיי מיט אַמאָל. נישטאָ קיין פריהער, נישטאָ קיין שפּעטער, נישטאָ אויך קיין נאָהענטקייט און נישטאָ קיין ווייטקייט אין דעם פליהענדיגען כּח המדמה. אויבּ איך זאָל וועלען דערצעהלען אַלע זאַכען, וואָס מיר האָט זיך געדאַכט, וועט זיך פערציהען די מעשה אויף לאַנג און געדויערען אַ היבּשע צייט זי אויסצוהערען. די אַלע זאַכען, אַלע בּילדער יענע זענען עפּעס צום האַרצען, גוט־מחיה. עס זאָגט זיך אין זיי אַרויס ליעבּע צו גאָט, כּבוד און שעהנקייט

צום פאָלק ישראל, הייסע געפיהלען פון עפּעס אַ בּיינקעניש, וואָס ציהען, ציהען בּיי דער נשמה... ווי שעהן, אַ שטייגער איז דאָס בּילד:

אוועק איז דער ווינטער, דער שנעע איז צוגאַנגען, פּסח-צייט איז געקו־מען און דאָס קול פון דעם אינדיק לאָזט זיך הערען בּיי אונז אין שטעדטעל. און איך מיט דיר, מיט די חברים אונזערע זיטצען מיר אין חדר אַרום טיש, דער רבּי אין דערמיט, מיר שאָקלען זיך און לערנען „שיר השירים" מיט אַלע אויסריידענישען פון רש"י, זיננענדיג הויך אויף אַ קול אַלע אינאיינעם שטאַרק פּאַרפּלאָמט, אַזוי: „ישקני מנשיקות פּיהו — דעם דאָזיגען שיר זאָגט די כּנסת ישראל, די וויסטע אַלמנה, אין גלות, וואָס טהוט טהון גלוסטען צו איהר געליעבּטען, צו שלמה, דאָס מיינט מען צו גאָט, וואָס דער שלום איז זיינער, איז זיך מודה אויף איהרע זינד און דערמאָהנט די גרויסע חסדים, וואָס ער האָט געטהון מיט איהר אַמאָל אין דער יוגענד. אָ, זאָגט זי, ווער וואָלט געבּען ער זאָל מיך טהון ווידער קושען אַ קושעניש פון זיין מויל!... שחורה אני, שוואַרץ מיאוס בּין איך מיט מיינע זינדיגע מעשים ונאוה אָבּער שעהן מיט די מעשים פון מיינע עלטערען, די הייליגע אָבות... אַל תּראוני, זאָגט זי, קוקט מיך ניט אָן מיט געשפּעט שאני שחרחרת וואָס איך זעה אויס שוואַרץ, ניט אַזוי בּין איך געבּוירען געוואָרען, ששזפתני השמש, מיך האָט אָפּגעבּרענט די זון; בּני אמי, מיין מאַמעס קינדער, דאָס מיינט מען די ערב־רב פּונים לאַנד, צווישען וועלכע איך בּין אויפגעוואַקסען, נחרו־בי, האָבּען געצאָרענט, געפּייערט אויף מיר, שמוני נוטרה את־הכּרמים מיך געמאַכט פּאַר אַ היטערין זייערע וויינגערטנער, כּרמי שלי, מיין וויינגאָרטען, וואָס איז מיר בּירושה פון מיינע עלטערען, לא נטרתּי האָבּ איך ניט געהיט... ענט־פערט דער געליעבּטער איהר: אם לא תדעי לך, אויבּ דו ווייסט ניט ווי צו ראַטעווען זיך פון בּעצווינגער, אַז דיינע קינדער זאָלען ניט אויסמישען זיך, פּאַרלירען זיך צווישען זיי, צאי לך, געה-זשע דיר בּעקבי הצאן אין די טריט פון דיינע אָבות, וואָס האָבּען מקבּל געוועזן מיין תּורה, ורעי את־גדיותיך, און פּיטער דיינע ציגעלעך על משכּנות הרועים, בּיי די געצעלטען פון די פּאַסטוכער ישראלים.

אַך, וויפיעל זיסע הייליגע געפיהלען זענען אין דעם דאָזיגען שיר אויס־געדריקט! דו כּנסת־ישראל, דו בּיזט עס די ליעבּע געטרייע מאַמע; מיר קליינוואַרג, מיר זענען עס צאן קדשים, דיינע ציגעלעך. ליעבּע האַרצדיגע קינדערלעך, און די פּאַסטוכער — דאָס זענען דיינע גרויסע לייט, די הייליגע חכמים! — עס הערט זיך מיר דרינגען יענע געוויסע ליעדעל דער מאַמעס. ווי זי פּאַרווינגט מיך, זיננענדיג עס מיר אויף אַ שטיל אומעטיג קול:

אונטער גבריאל'ונוס וויגעלע
שטעהט א קלאר־ווייס ציגעלע
. . . .
תורה וועט ער לערנען
ספרים וועט ער שרייבען
א גוטער פרומער יוד וועט ער בלייבען.

און ווי איך בין דאָ אַזוי פאַרטיעפט אין די כנסת־ישראל געה פשוט אוים פאַר מתיקות, ווארפט זיך מיר די וויסטע שאַפּע פאַר די אויגען. גראָבע געזונדע הענד שלעפּען זי אַהין אין איהר בעגרעבעניש, אין קעלער, און זי סקריפּעט, גרילצט, קרעכצט, רוקענדיג זיך, און איטליכער סקריפּ איהרער לעבערט מיר דעם מוח. זי קרעכצט, סקריפּעט און די פערשימעלטע מיט שטויב בעדעקטע ספרים שרייען פון איהר אַרויס מיט אַ קלאַנג: הוי, וועה־געשריען אויף די ציגעלעך אַז זיי ווערען צאַפּעס, אַז זיי אַנטלויפען פון זייערע פּאַסטוכער און שפּרינגען אין פרעמדע גערטנער!... דער טאַטע ברעכט די הענד, פליקט די באָרד, רייסט אויף זיך די האָר, שאָקלענדיג אויף מיר מיט דעם קאָפּ, טהוט אַ גלאָץ מיט די אויגען און — פערשווינדעט...

איך בין זיך מודה — לאָזט כרפּס אוים זיין שטועס — אַז דאָס אַלסדינג, וואָס איך האָב אַצונד איבערגעלעבט, האָט אויף מיר אַזוי גע־ווירקט, אַז איך בין איצט אין הארצען טאַקי אַ שטיקעל בעל־תשובה, און עס וועט מיר ניט אַרען טאָמער וועסט דו אוים מיר לאַכען און זאָגען: אַז־אָך־און־וועה צו דיין בילדונג, צו דער חכמה דיינער, מ'שטיינס נעזאָגט, אַז אַ האָר קאָן זי אומוואַרפען.

— זיי רוהיג ברודער! — ענטפערט זרחי — איך בין נאָך פריהער פון דיר געוואָרען אַ בעל־תשובה, אויך איבער אַ מעשה ווי ביי דיר, מיט דעם חלוק נאָר, דאָס וואָס דיר איז פאָרגעקומען עפּעס ווי אין חלום, האָט האָט זיך עס מיר געמאַכט טאַקי אויף'ן וואָהר, און דאָס וואָס מיט דיר האָט זיך געמאַכט דורך דיין פאָטער, דאָס אייגענע טאַקי האָט זיך מיר געמאַכט דורך מיין זוהן. ס'איז עפּעס בעשיינפּערליך גאָר אַ נס.

כרפּס שטעלט אוים אַ פּאָר אויגען און פאָדערט אויף שווייגענדיג דעם פריינד זיינעם מיט דעם בליק ער זאָל איהם די ווערטער זיינע דערקלעה־רען. זרחי מאַכט ניט לאַנג שהיות און הויבט אָן צו דערצעהלען.

— פּאַדיי, דאָס ערשטע קינד מיינס, דער בכור, ווי באַלד ער איז גע־בוירען געוואָרען האָב איך מיר פירגענומען צו דערציהען, אויסצובילדען דעם „מענשען" וואָס אין איהם. דאָס הייסט אויסבילדען איהם אַזוי, אַז ער זאָל טויגען צום לעבען פון אַ וועלט מענשען, ווי איינער פון זיי, ניט נאָר צו אַ בעגרענעצט לעבען אין איינגשאַפּט צווישען יודען, און אויף אַזוי ווייט וויפיעל דאָס יודישקייט דערלאָזט. יודען ניט יודען זאָל איהם כלל ניט אויסמאַכען. אָנלאָדען אויף זיך אַ משא יודישקייט און אַראָפּוואַרפען עס דער־נאָך פון זיך — איז דען ניט פיעל גלייכער גאָר פון לכתחלה דערפון ניט צו וויסען? צו וואָס, איך בעט דיר, דאָס איינשפּאַנען און דאָס אויסשפּאַנען זיך — אַזאַ אומזיסטע אַרבייט, אויף וועלכער איך, זיין טאַטע, האָב אַוועק־געהאַרעוועט אַ צייט ביז איך בין פון איהר פּטור געוואָרען. וויפיעל אַ שטיי־גער קאָסט אָפּ אַ יודען פייבוש, נעביך, דער גע'מלאכה'טער נאָמען זיינער פּ אַ ו ו נ ו ט י אַ, ניט אַזוי ווי ער שטעהט פערשריבען? דאָס פּלאָנ־טעניש אין די נעמען מאַכט דאָך אָן אַ פּלאָנטעניש אין זיינע עסקים, אין נויטהיגע פּאַפּירען, און ברייננגט איהם אַמאָל אויך פיעל שאדען. פּע, חלע־בען! אַז מעהר נעהם טאַטע און זאָג: ויקרא שמו בישראל פּאַוונוטיאַ...

דעריבער טאַקי איז פּאַדיי מיינער אויסגעוואַקסען אָהן תּורה, אָהן יודיש־קייט, דאָס לערנען זיינס און זיין לשון אין גאַנצען איז געווען ווי ביי ניט קיין יודישע קינדער.

פּאַדיי איז געווען זעהר אַ גוט יונגעל, אַ פּרעהליכס, אַ לעבעדיגס, געלערענט האָט ער אין דער היים ביי גובערנאַנטקעס, לעהרער, ביז ער האָט אויסגעהאַלטען עקזאַמען, גוט, אויסגעצייכענט, און איז אַריין אין גימנאַזיע. יענער טאָג פון דעם אַריינטרעטען זיינס אַהין איז ביי מיר געווען אַ יום־טוב, פּאַרגעסענדיג מיך אין גאַנצען וויפיעל דאָס האָט מיך אָפּגעקאָסט געלד, מיה, לויפעניש, געבעטען און אומ'כבוד, איך האָב מוחל געווען דאָס אַלסדינג און זיך געפרעהט, אַבי ער איז אַריין. נאָר אָבער מיין ווייב, זאָל זיך איהר גרינג שלוקערצען, זי האָט, ווי דער שטייגער איז פון ווייבער אויסצוווייגען זיך אין פריידען, יענעם טאָג געגאָסען טרעהרען, דערמאָהנענדיג זיך, וויפיעל געזונד און יסורים האָט איהר געקאָסט די דאָזיגע שמחה.

עס געהט אַזוי אַ צייט, זעה איך, פּאַדיי מיינער איז עפּעס אַראָפּ פון'ם פּנים, אומעטיג, פערטראַכט, גאָר ניט דער וואָס פריהער. אַזוי איז ער, דאַכט זיך, געזונד, לערנען לערענט ער זיך אויך גוט. וואָס־זשע דען? האָב איך געערעכענט צו דעם איבערגאַנג פון די יונגעלשע יאָהרען אין די יאָהרען פון אַ בחור, פאַרשטעהסט דו? — און מיך בערוהיגט. שפּעטער אַביסעל

מיט אַ ציטער, האָט מײַן זוהן אָן מיר צו פֿערגעבען שאלות, ווי אַ שטײַגער: טאַטע, פֿון וואָס פֿאַר אַ נאַציע ביזט דו? טאַטע, וואָס, אַ יוד בין איך? טאַטע, האַ, וואָס איז אַ יוד אַזוינס? טאַטע זאָג, עסען איבערהויפּט יודען קנאָבעל און ציבעלעס? טאַטע דאָס, טאַטע יענעס, גאָר אָהן אַ ען עק. איך האָב אַרויסגעזעהען, אַז אונזער ברודער עשו שטעקט דאָ אין דערמיטען. ער האָט דאָס יעקב׳ס קינד דערקלעהרט דאָס, וואָס דער טאַטע האָט עס גע־מאַכט פֿאַר איהם אַ שוויַיג; ער האָט עס אָנגעהויבען איהם פֿאַרזוכען צו געבען די ביטערע גלות־טראָפּענס, צו בעטריבען זײַן געמיטה, זײַן לעבען. איך האָב מײַן זוהן תּמיד געענטפֿערט אויף זײַנע שאלות מיט אַ האַלבען מויל, אַבי אויסצודרעהען זיך, און בכלל האָב איך איהם געראַטהען ער זאָל אָנבוי־גען דעם קאָפּ און זיך ניט צוהערען צו יענעמס נאַרישקייטען, געבענדיג עס איהם צו פֿערשטעהן מיט קרילאָווס געוויסען משל „דער עלעפאַנט און דאָס הינטעל" און אַרויסנעהמענדיג דערפֿון אַ מוסר־השׂכל גאַנץ חכמה׳דיג, אַז אַ מענש, אַ קלוגער, בעדאַרף, ווי דער עלעפאַנט דאָרט, אַראָפּשלינגען אַלע בעליידיגונגען פֿון יענע ביללערס און זיך דאַרויס גאָר ניט מאַכען. דער זוהן אַ פּנים איז ניט צופֿרידען געווען פֿון׳ם טאַטענס עצה, וואָרום ער איז אַלץ וואָס ווייטער, ווייטער מעהר אומעטיגער געוואָרען, זיך דערווייטערט פֿון מענשען, בעזאָנדערס פֿון מיר, עפּעס ווי ברוגז אויף מיר, און געזעסען איינער אַליין פֿערשפּאַרט בײַ זיך אין חדר.

איינמאָל קומט פּאַדיי פֿון׳ם קלאַס זעהר שטאַרק צוקאָכט און לויפֿט אַריין האַסטיג צו זיך אין חדר. די מאַמע, מײַן ווייב הייסט עס, אַ שוואַכע, אַ קראַנקליכע, איז גראָד געלעגען אין בעט בײַ זיך אין צימער און האָט עס ניט בעמערקט, ווי באַלד מען האָט זיך געקליבען עסען מיטאָג און פּאַדיי איז ניט אַריין צום טיש. בין איך אַריין צו איהם. איך טרעף איהם ליגען אויפ׳ן בעט, מיט דעם פּנים אַראָפּ, אײַנגעהילט אין קישען. עס קומט מיר באַלד אַרויף אויפ׳ן געדאַנק, ער האָט זיכער היינט געהאַט אַ שלעכטע בעגע־געניש, און האָב איהם נעביך שטאַרק בעדויערט. איך רוף איהם — און ער ענטפֿערט ניט. דאָס האַרץ האָט מיר געריסען אָנקוקענדיג איהם נעביך אין אַזאַ לאַגע. איך רוף איהם צום צווייטען מאָל, מיט אַ ריהרענדיגער שטימע — און ער קעהרט אום צו מיר דאָס פּנים זײַנס. אַך, ווי שרעקליך ער האָט אויסגעזעהן דענסטמאָל! דאָס פּנים האָט איהם געפֿלאַמט און די אויגען זענען איהם פֿערלאָפֿען פֿון טרעהרען.

— וואָס איז דיר מײַן זוהן? — פֿרעג איך איהם שטאַרק גע־רידהרט.

און ער זיפצט און זאָגט עפּעס מיט פאַרדראָס:

— וואָס פרעגסטו דו מיך? ווייסט דען ניט אַליין, אז איך געפין מיך דאָרט צווישען פיינד? געננוג האָבען זיי מיר געטאָהן אין דער גאָל ביז אצונד, און היינט האָבען זיי מיך געפּייניגט נאָך מעהר, אויסוואַרפענדיג מיר עפּעס אַ מעשה מיט בלוט אין די מצות, אין דעם יום־טוב פּסח, וואָס לויט זיי זאָגען איז דער דאָזיגער יום־טוב ביי יודען טאַקי היינט...

ווי אַ דונער האָט מיך געטראָפען, אַזוי בין איך געוועזען צומישט הער־רענדיג אַזוינס, און ניט געקענט אַרויסבריינגען פונ׳ם מויל קיין וואָרט. גע־פיהלען פון רחמנות, פון שאַנדע און חרטה האָבען ווי דער ים געשטורעמט אין מיר, און די נשמה מיינע האָט עס געוואָרפען פון איין חוואַליע צו דער אַנדערער נאָר אומצוקומען פאַר גרויס לייד!

איך פיהל די צרות פון מיין זוהן, פיהל זיין ביטער געמיטה און דאָס האַרץ מיינס פלאַגט מיך און זאָגט: דיין זוהן׳ס דאָזיגע צרות האָסטו דו דאָך, דו, איהם אָנגעמאַכט, דיר האָט ער דאָך זיי צו פערדאַנקען! דו האָסט אַוועקגענומען אַ נפש פון זיין פאָלק, עס זאָל זיך דערמיט ניט אָנגעהערען, נאָר מיט דער מענשהייט אַליין, ניט צו בערעכענען זיך אַז מענשהייט איז איי־געגנטליך ניט מעהר ווי אַ וואָרט. אין דער וועלט זיינען באמת דאָ נאָר נאַציעס, פעלקער, און דער סך־הכל פון זיי, פון די אַלע פעלקער אינאיינעם רופט מען מענשהייט. עס קומט אַזוי פיעל אויס קרום ווי איינער, אַ שטייגער, זאָל זאָגען, בוימער איז ביי מיר גאָרנישט, וואָס גערט מיך אָן אַ בוים? דער עקר איז ביי מיר דער וואַלד!... דאָס האָסטו דיר איינס, און צווייטענס, לאָז שוין זיין אַפילו אַזוי, מענשהייט — איז דאָך די קשיא, פאַר וואָס איז ביי דיר אויסגעקומען, אַז דער וועג צו דער מענשהייט געהט דוקא אָט דורך דער נאַציע, וועלכע דו האָסט פאַר דעם זוהן דיינעם אויסגעקליבען, און דורך ד י י נ ע ר, חלילה־וחס! קאָן מען גאָר פאַרקריכען קיין בויבע־ריק?... זעה נאָר, דיין זוהן, פאַר וועלכען דו האָסט געזוכט דאָס גליק ניט אין דיין פאָלק, זעה וואָס פון איהם איז אַצונד געוואָרען! וואו איז זיין גליק, וואו איז זיין נחת? פון זיין פאָלק איז ער אָפּגעריסען און פונ׳ם פרעמדען פאָלק ניט אויפגענומען, העננגט ער דאָך נעביך אין דער לופטען — און פאַרפינסטערט איז איהם זיין וועלט געוואָרען נאָך גאָר אין דער יוגענד! יודישע קינדער פון קליינערהייט אויפדערוואַקסענע צווישען זייער פאָלק, אין דעם גוטען יודישקייט. זיי ליגט גוט אין טעם יענע מנהגים, צערעמאָניעס און פיעל אַנדערע זאַכען אַזעלכע אין דעם פאַמיליען לעבען און אין דעם כלל יודישען לעבען, וואָס פאַרזיסען זייער יוגענד און פאַרווירצען זייערע

טעג און יאָהרען ביז העט אין דער עלטער. דערמאָהן זיך, אין דיין יוגענד, דערמאָהן זיך, אַ שטייגער, אין דעם סדר פסח, ביי דיינע עלטערן אין הויז! די שכינה פשוט האָט דאָך דענסטמאָל גערוהט אויף איטליכער זאַך דאָרט — אויף דעם שעהן־געגרייטען טיש מיט די כוסות, אויף דעם טאַטען, אויף דער מאַמען און אויף די קינדער אַרום טיש, און דו אַליין האָסט דאָך געשיינט, געלויכטען, זיך געשמאָלצען פאַר גרויס פרייד. דערמאָהן זיך, ווי דאָס האַרץ פלעגט זיך דיר פרעהען בשעת די ימים־טובים, וויפיעל נחת, וויפיעל פערגעניגען איטליכער יום־טוב האָט דיר פערשאַפט. און היינט — היינט איז דער יום־טוב ביי דיר גאָר ניט, וואָכעדיג, און דיין זוהן איז געוואָהר געוואָרען. אַז ביי יודען איז היינט פסח פון „ז י י"... אומגליק־ליך איז דיין זוהן, וואָס ביי פרעמדע איז ער אַ יוד, נאָך אומגליקליכער אָבער, וואָס ביי יודען איז ער אַ פרעמדער!!

וואָס זאָל איך דיר זאָגען, ברודער, ביטער און זויער איז מיר געווען צו יענער צייט! מיין זוהן ליגט אויפ'ן בעטעל, דער'הרג'עט, דערשלאָגען צו־ליעב מיינע זינד, און איך שטעה בבושה וחרפה, שלאָגענדיג מיך אָשמנו, ביים דאָזיגען קרבן — און דאָס האַרץ, אוי, טהוט מיר וועה!...

היינט אַז איך דערמאָהן מיך דערינגען, וואונדערט מיך אויף זיך אַליין, ווי אַזוי האָב איך מיך איינגעהאַלטען, טאַקע באַלד ניט צו פאַרריכטען דעם פעהלער, וואָס איך האָב געמאַכט אין מיין זוהן'ס ערציהונג, אוים רחמנות אויף איהם און אויף מיין כבוד טאַקי אויך. ניט מעהר די דאגת הפרנסה, וואָס פיקט אין מוח, פאַרשלאָגט די געפיהלען פונ'ם האַרץ, און אַלסדינג ביי מיר האָט זיך געפיהרט אויף דעם שטייגער ווי פריהער. נאָר דאָס, וואָס איך האָב ניט געטאָהן, האָט געטאָהן די צייט.

עס האָט זיך געמאַכט אַ מעשה, אַז דער לעהרער פון היסטאָריע, אַ המן איז זיך געזעסען איינמאָל אויף דער קאַפעדרע זאָגענדיג דעם שיעור פאַר די תלמידים, פלוצים טראָגט איהם אונטער דער רוח אַ סמאַרע, צו טאָהן מיט דער נאָז און זאָגען: עס שמעקט דאָ שטאַרק מיט קנאָבעל! אַלע אויגען, וויפיעל עס זיינען געווען אין קלאַס, ווענדען זיך צו מיין זוהן, אָנקוקענדיג איהם מיט שפּאָט, און דאָס פנים זיינס מינעט זיך איהם נעביך פאַר בושה. ער קען ניט אויסהאַלטען, שטעלט זיך אויף און זאָגט עפעס אַ וואָרט אַקעגען דעם לעהרער. קורץ, עס ווערט איהם ניט געשיינקט — מען שטופּט איהם אַרויס פון גימנאַזיע.

איך האָב זיך מישב געווען, ווי באַלד אַרויסגעשטופּט זאָל זיין אַרויס־

געשטופּט, מעהר וויל איך שוין ניט שוואַרצען דאָס פּנים פאַר די לעהרער, פאַר דעם גאַנצען פּעקעל עשרת בני המן, מיט געבעט, מיט מתנות, ווי דער שטייגער איז, מיין זוהן זאָל ווייטער אין גימנאַזיע אַריינטרעטען, לאָז ער בלייבען בעסער אין דער היים, און דאָ אויסלערנען די תורה, וואָס איז נויט־היג אויף אַריינצוגעהן אין אוניווערסיטעט. איך האָב איהם אָפּגעגעבען אַ בעזונדער שטיבעל, אין גאַנצען פאַר זיך, כדי ער זאָל דאָרט קענען לערנען, אַרבייטען פריי, אומגעשטערט.

צו מיין זוהן אין שטיבעל האָבען אָנגעהויבען אַריינצוקומען עפּעס נייע חברים זיינע, מיט וועלכע ער פלעגט זיך אונטערהאַלטען בשעת אַ פרייע צייט פון דעם לערנען. פריהער איז די צאָהל זייערע געווען ווייניג, דערנאָך איז די צאָהל פון די חברים געוואַקסען אַלץ מעהר, און קומענדיג צו איהם עפּ־טערס, פלעגען זיי מאַכען צווישען זיך עפּעס אַ שמועס, האַמפּערענדיג, שפּאַ־רענדיג זיך מיט אַ ליאַרם, אַ געשריי. צווישען די דאָזיגע חברים האָבען זיך געפונען שילער פון אַלערליי שולען, קלויזניקעס, ישיבה־בחורים און גלאַט אַזוי זיך בחורים — קאַפּאָטעס און מונדירען מיט מעשענע קנעפּלעך, קאַשקעטלעך, קאַטערוכעס, היטלעך מיט הערבען אויסגעמישט אינאיינעם. מיר זענען די אַלע חברה־לייט ניט געווען צום האַרצען. איך האָב איבערגעטראַכט, צו זענען זיי אפשר ניט פון יענע, וואָס ווילען פאַרבעסערען די וועלט, קען דאָך, חס־ושלום, מיך טרעפען איין אונגליק דורך זיי. איך געדיינק דאָך נאָך די אַמאָליגע יונגע לייט אין אונזער צייט, וואָס זיי האָבען געוואָלט און וואָס פון זיי געבליבען איז געוואָרען. אַ טהייל זענען געזעסען, אָפּגעקומען אין תפיסה, אַ טהייל זענען פערשיקט געוואָרען אַזש וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט דאָרט, און אַ טהייל האָבען הונגעריג, עלענד זיך אַרומגעבלאָנקעט אין דער וועלט. אויך מיר, געדיינקסטו, פלעגען זיך צונויפקומען אַמאָל מיט דער דאָ־זיגער קאָמפּאַניע און שיער שיער זענען מיר אויך ניט אַריין אין אַזאַ צרה. פאַר אַ געשלאָגענעם הונד — איז דאָ אַ ווערטעל — טאָהר מען קיין שטעק־קען ניט ווייזען. דעריבער, אַז איך האָב דאָ געזעהן די חברה יונגע לייט קומען אָפט צו מיין זוהן, האָט אויף מיר תמיד געציטערט די הויט. אַ מינד־סטער שאָרך האָט זיך מיר געדאַכט ווי טריט — האַ־האַ, מען געהט!... די מלאכי־חבלה קומען בדקעווען ביי מיר אין הויז.

זאָגען־זשע מיין זוהן, אַז איך וויל ניט ליידען, די דאָזיגע חברים זיינע זאָלען קומען צו איהם, דאָס האָב איך ניט געוואָלט. גאַנץ פּשוט, וויל מיין זוהן איז שוין אַרויס פון די קינדערשע שיכלעך און האָט שוין זיין דעה, הייסט אַז איך וועל מיט איהם אָנהויבען מיט בייזען וועט ער מיך ניט הערען.

בּפרט נאָך, ווי מיר האָט זיך אויסגעוויזען, איז ער שוין פון לאַנג בּיי זיך אין האַרצען געווען אויף מיר עפּעס אַבּיסעל אָנגעדרודעלט. אַ חוץ דעם האָבּ איך מיך בּעטראַכט, פיעל בּעסער איז פאַר מיר מיט מיין זוהן, אַז די חברים זאָלען געהן צו איהם איידער ער זאָל געהן צו זיי. מען בּעדאַרף נאָר שטילערהייט גוט אכטונג געבּען אויף איהם אַזוי אַז ער זאָל עס ניט בּעמערקען.

אוּן אַזוי טאַקע האָבּ איך עס געטאָהן.

אַז מיין זוהן איז איינמאָל געגאַנגען מיט חברה שפּאַצירען, האָבּ איך מיך אַריינגעחאַפּט צו איהם אין שטיבּעל, איבּערגעקוקט דאָרט דאָס שאַפּ־קעלע מיט די ספרים אוּן אַלע האָבּען זיך דערוויזען כּשר. טהו איך דערנאָך אַ בּליק אויף'ן טיש אוּן דערזעה אויף איהם דריי ספרים אוּן איינס אַיין אָפען ביכעל. איך קוק מיר צו בּלייבּ איך פאַרגאַפּט — איך געפין אַזוינס וואָס מיר האָט קיינמאָל ניט געקאָנט גאָר איינפאַלען! צוויי ספרים, הערט אַ מעשה, זענען פון די הייליגע נביאים, איין ספר איז עֶפּעס אַ מעטהאָדע, אַלע אויף לשון קודש, אוּן אין דעם ביכעל שטעהען פאַרשריבּען לשון קודש'דיגע ווערטער, פאַרטייטשט אויף רוסיש — אוּן די האַנדשריפט איז מיין זוהן'ס!... הייסט דאָס אַ פּנים, אַז פאַדיי האָט זיך גענומען צו תּנ"ך, צו לשון קודש. נאָר פון וואַנען קומט צו איהם אַזוינס אוּן ווער איז דאָס דער רבּי זיינער? טאַ! מאַך איך, ס'איז ניט צו פערשטעהן, מען בּעדאַרף עס איבּערלאָזען דער צייט.

עס האָט ניט געדויערט לאַנג, קומט מיין זוהן צו מיר מיט אַ בּקשה, איך זאָל איהם ניט אָפּזאָגען, פאַרבּעטען צו מיר אין הויז, מאָרגען אין אָבּענד אַיין עולם מענשען פון זיינע בּעקאַנטע, דענסטמאָל איז געווען חנכּה. אָך, האָבּ איך געזאָגט, מיט דעם גרעסטען פערגעניגען! איך וועל נאָך מאַכען פאַר דעם עולם אַ קערמישעל אויך, טראַכטענדיג בּיי זיך, אָט לאָזען יודישע קינדער זיך שפּילען חנכּה אין קאָרטען, ווי דער שטייגער איז, אוּן אַגבּ טאַקי וועל איך אָנשמעקען, וואָס פאַר אַ מיני מענשען זענען זיי. דאָס ווייבּ מיינס איז צופריעדען געווען דערמיט אוּן צוגעגרייט אַ מאָהל־צייט פון דער פולער האַנד. וואָס זאָל איך דיר זאָ־גען, מיין ליעבּער, בּיי מיר אין הויז איז נאָך קיינמאָל אַזאַ שמחה ניט גע־ווען ווי אין יענעם אָבּענד. דער גרעסטער טהייל עולם איז בּעשטאַנען פון יונגע לייט: בּחורים אוּן מיידלעך, גימנאַזיסטען, סטודענטען אוּן קלויזניקעס, אָרעם אוּן רייך אַלע גלייך. אַלע צווישען זיך פריינדליך, ליעבּליך, לעבּע־

דיג, פרעהליך טאַקי פונ'ם האַרצען, און עס שיינט זיי, לויכט זיי דאָס פנים.

אין זינען האָבענדיג מיינע געסט האָב איך מוחל געווען אויף מיין כבוד, אַנידערצוזעטצען זיך אויבענאָן אויף אַ שטוהל, נאָר וואָס דען, איך האָב מיך אַרומגעדרעהט, אַרויס, אַריין, זעהען, ווי אַ בעל הבית, אַז אַלסדינג זאָל געטאָהן ווערען ווי געהעריג. דעריבער בין איך ביים אַריינקומען אין שטוב געבליבען פערוואונדערט, זעהענדיג ווי דער עולם רעש'ט זיך דאָ אַזוי שטאַרק און פאַטשט מיט די הענד. איך שטעה, בעטראַכט מיך אַ ווײַלע און פערוואונדער מיך נאָך מעהר — הער אַ מעשה, פאַדיי שטעהט און דרשה'ט פאַר'ן עולם, און אַלע שרייען איהם בראַוואָ!

דער סוף פון דער דרשה זײַנער, וואָס איך האָב זוכה געווען צו הע־רען, איז אַזוי:

„משיח — זאָגט פאַדיי פאַרפּלאַמט און דאָס קול זײַנס קלינגט ווי אַ גלעקעל — משיח דאָס איז דאָס העכסטע אידעאַל, וועלכע דאָס פאָלק שטעלט זיך פאָר, דער תכלית זײַנער הייסט עס, וואָס דערהאַלט איהם ביי דער נשמה אין דער וועלט. אין משיח'ן זעהט דאָס פאָלק אַ קוואַל פון לעבען און ליכט, פון גערעכטיגקייט און יושר, פון פריעדען און גליק. און די אייגענע מעשה, וואָס מיט דער זון איז און דער ערד, דאָס איז אויך מיט משיח'ן און דעם פאָלק. די ערד, ווי מיר ווייסען, שטעהט דאָך ניט אויף איין אָרט, נאָר וואָס דען, זי געהט, און דורך איהר גאַנג, אומקעהרענדיג זיך מיט דעם פנים צו דער זון וואָס שטעהט, בעקומט זי פון איהר דאָס ליכטיגקייט — אַ שעהנעם גוט מאָרגען, אַ גוטען טאָג! אַי וואָס מען זאָגט: די זון געהט אויף, די זון פאַרגעהט, דאָס זאָגט מען נאָר גלאַט, ווייל עס דאַכט זיך אַזוי. באמת אָבער איז גאָר פאַרקעהרט: דער זון זאָגט מען און די ערד מיינט מען. אָט דאָס טאַקי איז אויף משיח'ן מיט'ן פאָלק אויך געזאָגט געוואָרען. אַ פאָלק, וואָס שטעהט גאָר נישט צו טאָהן, און וואַרט, האָפט אויף משיח'ן ער זאָל צו איהם קומען, קען עס אפשר טאַקי דיענען איהם, דעם פאָלק הייסט עס, פאַר אַ בעוויז, אַז ס'איז נאָך דאָ אין איהם אַ פונק לעבען. אָבער מ'שטיינס געזאָגט אַזאַ לעבען! אמת לעבען קען עס נאָר, סיידען עס זאָל זיך ניט פוילען, און מוחל זיין, אַליין מיט זיין כבוד געהן צו משיח'ן. וואָס מעהר אַ פאָלק פלייסט זיך צו פאַרבעסערען זיין שטאַנד, צו פאַרגרעסערען זיין קאַפּיטאַל פון מדות טובות און קרעפטען זיינע, וואָס זענען איהם גע־געבען געוואָרען אַ מתנה פון זיין ליעבען נאָמען; וואָס מעהר עס טהוט זיך אָן אַ כח בייצוקומען אַלע שטרויכלונגען, וואָס ליגען איהם אויף'ן וועג און עס געהט, געהט אַלץ העכער — מעהר נעהענטער קומט אַזאַ

פאָלק צום ציעל און עס הייסט, משיח, דער דערלעזער זיינער איז איהם געקומען!...

ראיות דאַרויף איז אין דער וועלט-היסטאָרי דאָ איבערגענוג. איז נאָך-הענט צו איהר ציעל אַ נאַציע צוגעקומען, ווערט זי אויפגעקומען. צו זיין אַ נאַציע איז נאָר יענע ווערטה, וואָס קען, ווייסט איהר ווערטה. דאָס אייגענע איז אויך מיט אונז יודען. דאָס דערצעהלט אונז היינט גאַנץ קלאָהר אונזער יום-טוב חנוכה, וואָס מיר מאַכען לכבוד אונזערע גבורים די חשמונאים אין וועלכען די ליעבע צום פאָלק, די ליעבע צום יודישקייט האָט ווי אַ פייער...

נאָר איידער נאָך פאַדיי האָט אויסגעפיהרט אין גאַנצען, וואָס ער האָט געוואָלט זאָגען, איז די שטוב פול געוואָרען מיט אַ רעש, אַ געפּליעס-קעריי, אַזוי אַז עס האָבען געציטערט די ווענד. מיין ווייב זאָל געזונד זיין, שמעלצט זיך פאַר פרייד, ווערט ברייטער ווי לענגער. הערענדיג ווי מען לויבט אין טאָג אַריין איהר זוהן. איך האָב אויך געגאָסען כבוד אין זיין זכות. דער עולם גיט מיר די הענד מיט אַ ווינשעניש, ווי ביים אָפּגעבען אַ מזל-טוב, זאָגענדיג: הלואי ווי ער אַ סך אַזוינע ביי יודען! און איך שטעה, ווי אַ תם, חאָטש נעהם מעלק מיך אוים, שטעה און מאַך מיט די אַקסלען, טראַכטענדיג ביי זיך: „וואָס פיר אַ גרויסער גאָט דו ביזט, רבונו של עולם! און ווי גרוים זענען די וואונדער דיינע, וואָס דו טהוסט אין דיין וועלט!" ווער וואָלט זיך עס געריכט אַז פאַדיי, ער — אַ געבוירענער „אַסימיליאַטאָר", פרעגט איהם בחרם וואָס יודען, וואָס יודישקייט, אַ יודיש אות האָט ער קיינמאָהל אַפילו אין די אויגען ניט געזעהען, ער זאָל שטעהן אַזוי פאַר זיין נאַציע, פאַר כלל ישראל; זאָל זיין אַזוי פאַרקאָכט פאַר'ן יודישקייט און זאָל דרשה'נען אַזוי ווי אַ למדן!

נאָך פיעל אַנדערע האָבען געהאַלטען רעדעס אין יענעם אָבענד. דאָס אויפלעבען אויף דאָס ניי פונ'ם יודישען פאָלק — דאָס איז איטליכען געלעגען אין מויל, דערינען זיינען אַלע געווען איינס, נאָר אין די וועגען, ווי אַרום צוקומען דערצו, האָבען די מיינונגען זיך געטהיילט, איטליכער איז זיך געגאַנגען מיט זיין דרך, מאַכענדיג צונישט דעם אַנדערען, איז דערפון אַרויס-געקומען אַ שפּאַרעניש, אַלע האָבען זיך געהיצט, געווען פלאַם פייער.

איינער, עפּעס אַ צוטראָגענער, וואָס דער ישיבה-בחור ליגט איהם אויף'ן פנים, אין אַלע זיינע געננ; רעדט אויף אַ קוויטש, אויפשטעלענדיג דעם גראָבען פינגער, און אויסברייענדיג משל לעמעשקע ווי אַ חריף, אַ בעל-

מוֹת — חאַפּט זיך אַרױף אױף מײן זוהן מיט אַ געדראַנג און גמרא ניגון:

— װײל זרחי, זאָגט ער, לאָזט מיך הערען אַלץ פּאָלק, יודישקײט וכדומה, איז דאָך די משמעות, אַז ער האַלט װי יענער מאַן־דאמר, װאָס דער עיקר איז בײ איהם דאָס... קולטורע, חכמת ישראל, מײן איך, און ציון איז לאו דוקא. משיח איז גאָר דאָס... און דאָס קען דאָך קומען אומעטום דאָס... איז דאָך געדרונגען אַז ער איז ניט קײן ציוניסט, ניט דאָס, נאָר אַ דאָס, אַ לאומי, אַ נאַציאָנאַליסט מײן איך!

פּלוצים קומט אונטער נאָך אײנער, עפּעס װי פון דער זײט, און פּריש, געזונד און משוגע מהוט ער זיך אַ זאָג:

כּדי צו ראַטעװען דאָס יודישקײט, דאָס שריפטליכע װי דאָס מינדליכע, האַק־און־פּאַק מיט די אַלע הײליגע ספרים, װאָס דערפון אײגענטליך האָט זיך גענומען דער יודישער פאָלקס־גײסט, אָדער, װי הײסט מען עס, נאַציאָנאַליטעט, פּראָסט גערעדט, דער יוד מיט די בײנער — איז אױב נאָר עס איז געמאָהלט אַ בּעזונדערע יודישע מדינה קען זי געמאָהלט זײן װאו מען װיל, נאָר נישט אין ארץ־ישראל. אַ מדינה אַ ליטעשע, װי עס בּעדאַרף צו זײן, איז אונמעגליך הײנט צו גרינדען אױף יענע געזעץ און מצוות, װעלכע זײנען געװען צוגעפּאַסט צו יענעם שטײגער לעבּען פאַרצײטענס, װאָס איז משונה װײט, װי הימעל פון דער ערד, פונ׳ם שטײגער לעבּען אין הײנטי־גער צײט. דעריבּער איז, גרינדען אַ לאַנד אין ארץ־ישראל און נישט האַלטען אַ סך זאַכען, אױך די מצוות, װאָס געהערען זיך אָן על־פּי־דין מיט דעם לאַנד, הײסט דאָך אַזױ פיעל, װי פאַרבּױגען די תורה׳לע, אָפּזאָגען זיך דערפון. פיעל זאַכען אַזױנע, װי תפלות ובקשות און מנהגים אין דעם לעבּען, סײ אין שוהל, סײ אין דער פאַמיליע, װאָס האָבּען אַרײנגעזעצט אין דעם פאָלק אַ יודישע נשמה, אַ יודיש האַרץ מיט בּע־זונדערע יודישע געפיהלען, װעלען דאָך מוזען אין דעם לאַנד אױפ־הערען, ניט צו קענען גאָר פאַר׳ן מויל געבּראַכט צו װערען. קומט דאָך אױס, אַז דאָס אױפלעבּונג פון׳ם לאַנד איז אַ טױדט פאַר ישראל. אָנגע־נומען אַפילו, אַז ישראל װעט דאָרט אױפשטעהן תחית־המתים, נאָר עס װעט דאָך אָבּער זײן גאָר אַײן אַנדערער, אַ נײער ישראל, ניט די תורות, ניט דער פאָלקס־גײסט, ניט די געפיהלען, עפּעס גאָר אַײן אַנדער מין בּריה, ניט דער אײגענער װאָס פריהער, און מיט אַזאַ תחית־המתים איז אַ מענש ניט צופריעדען. איטליכער װיל, ער זאָל בּלײבּען דער אײגענער, אַזױ װי ער איז, אױף תמיד. אינו־דומה אין חוץ־לאָרץ קען דער יוד זיך גרינדען אַ לאַנד אױף דעם שטײגער פון הײנטיגער צײט,

ניט עובר צו זיין דערמיט אויף די געזעטצע פון זיינע תורות. ער בעדארף זיך דערפון ניט אפזאגען נאר עס זאגען ווי א יהי רצון, אזוי ווי מיר זאגען היינט: „יהי רצון, עס זאל זיין דער ווילען פאר דיר גאט אונזער גאט פון אונזערע עלטערען דאס עס זאל זיין אונזערע רייד פון די ליפּען באוויליגט צו פאר דיר גלייך ווי מיר וואלטען מקריב געוועזען דעם קרבן... גלייך ווי מיר וואלטען מקריב געוועזען פאר דיר די געווירצען... גלייך ווי מיר וואלטען, וואלטען און וואלטען... דעריבער...

— דעריבער שא, שא! — איז אויף איהם ארויף דער עולם פון אלע זייטען מיט א געשריי אין מיטען די רייד, און ער האט זיך ווי א קעצעלע ארויסגערוקט, שא, שטיל.

מילא אין קארטען, ווי דו זעהסט, האט מען ניט געשפּילט, מען האט פערבראכט דעם אבענד זעהר גוט, ריידענדיג אלץ וועגען כלל ישראל. ווער פון זיי איז גערעכט, האט געזאגט גלייך, דרינגען געה איך ניט אריין, מיר זענען איטליכענם רייד געפעלען, ווייל זיי זענען הערצליך, אוים ליעבע צום פאלק.

אצונד ווייס איך שוין וואס פארי איז און ווער זיינע חברים זענען אזעלכע. אומזיסט האב איך זיי חושד געווען פריהער. ניט די וועלט פארבעסערען ווילען זיי נאר דאס פאלק ווייערס. זיי ווילען מיטהעלפען איינצונעבען דעם פאלק א פרישען גייסט — ער זאל אנהויבען זיך צו קענען, צו פיהלען זיין כבוד, זיין אייגענעם ווערטה און ניט צו פארלירען די האפנונג זיינע אויף שפעטער. ווילען אויך אויפרישען, אויפלעבען דעם פאלקס אלטע שפראך, די שפראך פון דער תורה, פון זיינע היילינע נביאים. ניט אומצווארפען זענען זיי אויסען, אדרבה נאר צובויען, צו דערלעבען זעהן יודישע קינדער, זיטצענדיג ווי בעלי־בתים ביי זיך אין לאנד. דאס זענען פונ׳ם נייעם שניט מענשען, פון וועלכע מי האט ניט געוואוסט אין אונזער צייט. זיי זענען אויסען, צוציהען יודישע קינדער, יונגע צווייגעלעך אפגעריסענע פון דעם יודישען בוים, און בעהעפטען זיי ברידערליך צוריק צו זייער פאלק דורך ליטעראטור, שפראכע און יודישע געשיכטע. די וואס קענען יודיש, נעהמען זיך אונטער ביי זיי צו לערנען יענע, וואס קענען ניט, איבערגעבענדיג זיי זייער תורה מיט זייער גייסט. אט די דאזיגע לייט, זיי האבען עס געיודישט פאדייען און נאך אזוינע נפשות ווי ער, געבענדיג זיי שטונדען אין דעם יודישקייט. און מיין זוהן׳ס שטיבעל האט זיי געדיענט פאר א וואויל ארט, אויף צונויפקומען זיך דארט, איבער׳שמועס׳ען און בעראטהען זיך וועגען זייערע אינטערעסען.

היינט בעטראַכט זיך נאָר — לאָזט אויס זרחי זיין דערציילונג — די גבורות פון מיין זוהן, אַז ער האָט געקענט צושטעהן אַזוי צו זיין פאָלק! אזעלכע, וואָס פון קליינוויז אויף זענען זיי אייגעטונקט געווען אין יודיש־קייט און עלטערוועררענדיג האָבען זיי זיך דערפון אויסגעטאָהן — אַזעלכע, זאָג, איך, איז נאָך דאָ אַ האָפנונג, אַז אפשר אין דעם זכות פון זייערע עלטע־רען, כשרה יודען, און אין דעם זכות פון דער תּורה זייערער, מיט וועל־כער זיי האָבען זיך אָנגעזאָפּט אין דער יוגענד וועלען זיי זיך צוריקחאַפּען צום יודישקייט. אָבער וואָס איז דאָ צו האָפען פון קינדער, וואָס די טאַטעס זייערע אַליין זענען אַראָפּ פונ׳ם וועג און פאַרפיהרט מיט זיך זיי, זייערע קינדער, ניט צו געבען זיי פאַרזוכען פונ׳ם יודישקייט אַ לעק? אַזעלכע אַז קעהרען זיך אום צו זייער פאָלק איז ווירקליך טאַקי אַ גרויסער נס, וואָס טרעפט זיך זעהר זעלטען. ביי פאַדייען איז נאָך גרעסער דער נס, וואָס ניט גענוג ער אַליין האָט זיך צוריקגעקעהרט האָט ער נאָך צוגעצויגען אויך מיך, דעם טאַטען זיינעם!

אויך דאָס מוז איך דיר זאָגען, אַזוי ווי דער תּשובה טהאָן פאַדיי׳ס וואָס איז ניט ערצויגען געוואָרען יודישלעך ווי איך, איז חשוב׳ער פון מיינס, פונקט אַזוי חשוב׳ער פון מיינס איז אויך דיין תּשובה טהאָן: איך אַליין בין דאָך ניט געוואָרען אַ בעל־תּשובה ערשט נאָך דעם אַז איך בין געקומען צו אַזוי פיעל חרפּות־בזיונות, גענוג האָבען שונאים משונה ווילד נעביך געאַרבייט, אַריינגעלעגט אין מיר אַזוי פיעל מיהע ביז זיי האָבען מיר געמאַכט פאַר אַ יודען, און דו האָסט אַ גרויע האָר דערזעהען, אָט דאָס האָר פון דיין פאָטער, ביזט דו באַלד איבערגעביטען געוואָרען. דאָס וואָס אַזאַ האָר האָט געווירקט אויף דיר אין אַ רגע, האָבען שונאים געווירקט אויף מיר ערשט נאָך אַ צייט מיט יאָהרען. — כבוד, גרויס כבוד דיר, ליעבער פריינד! כבוד, גרויס כבוד דעם טאַטען דיינעמס גרויע האָר!...

— כבוד, גרויס כבוד דעם זוהן דיינעם! — האָט כרפס אָפּגעענט־פערט שטאַרק געריהרט — כבוד, גרויס כבוד אויך די חברים זיינע, יונגע לייט, די שוועלבעלעך, וואָס ברייננגען די בשורה פון אַ וועסנע, די בענייאונג, די אויפלעבונג פון אונזער פאָלק! — — —

אַ געשמאַק דערקוויקענדיג ווינטעל האָט זיך שטיל שוועבענדיג אַריינ־געגנב׳עט אין צימער דורך דעם אָפענעם פענסטער צום גאָרטען צו. דיביידע פריינד האָקען איבער דאָס געשפּרעך, קעהרען זיך אוים מיט דעם פּנים צום גאָרטען, איינגעהמענדיג גרויס פערגעניגען פונ׳ם ערשטען סמן לעבען, וואָס די וועלט ווייזט אַרויס, פונ׳ם ערשטען ריהרען זיך איהרם ביים

אָנהויב ווענסנע נאָך אַזאַ לאַנגען, שטאַרקען ווינטער־שלאָף. קוים קוקען אַרויס פון דער ערד יונגע גרעזעלעך, קוים פוקען זיך די בוימער, נאָך נאַקעט, אָהן אַ מלבוש פון גרינע בלעטער — קלינגט שוין דאָס לעבענס־ליעד אין דער גאַנצער וועלט! אָט דאָס ליעד האָבען געזוּנגען היינט לעבעדיג, פרעהליך די פייגעלעך צווישען צווייגען; זשאַבעס אין קאַליוזשעס, טייכען; פליגען, בינען ביים אַרויסקריכען פון לעכער, שפאַלטען. די זון איז היינט אַרויס פון איהר פוטער־פאַס פרעהליך, אָנקוקענדיג די ערד מיט איהר ליכטיג פנים, זי געקושט ליעבליך, וואַרעם, ווי אַחתן אַ כלה — האָט זי, די ערד, זיך גאָר מחיה געווען, זיך גענומען אָפּרייניגען פונ׳ם גאַנצען שמוץ, פון די אַלטע פערפוילטע געוועקס איהרע און צוגרייטען זיך נייע, גוטע, שעהנע זאַכען צו דער חתונה איהרער למזל־טוב. אָבענד האָט זי זיך איינגעהילט אין אַ טונקעלען דעקטוך מיט העלע זילבערנע פליטערלעך פונ׳ם שיין פון דער לבנה און אַיינגעדרימעלט מיט זיסע גוטע האָפנונגען אויף מאָרגענדיגען טאָג.

ווענסנע אין אַ גוטע מזל׳דיגע שעה!

זרחי הויבט זיך אויף פונ׳ם אָרט און קלייבט זיך געהן צו זיך אין איינפאָהרהויז.

— צו מיר מאָרגען אויף וועטשערע — בעט כרפס דעם חבר זיינעם, געבענדיג איהם די האַנד.

— „אויף וועטשערע“ זאָגסט דו, און ניט צום סדר?!

— יאָ, ליעבער זרחי, טאַקע אַזוי, און עס טהוט מיר זעהר באַנק וואָס איז אַזוי. פונ׳ם גאַנצען האַרצען וויל איך מאַכען אַ סדר צוליעב מיר און מיינע קינדער, וואָרום קיין זאַך פאַרזיסט ניט אַזוי דאָס הויזליכע לעבען, זעצט ניט אַריין אַזוי פעסט דאָס יודישקייט אין די קינדערשע הערצער ווי די ימים־טובים. נאָר וואָס זאָל איך טהאָן אַז דאָס הויז — דאָס איז דאָס ווייב, און דאָס ווייב מיינס, דו קענסט דאָך זי, איז ניט פון יענע ווייבער, וואָס לייענען תחינות, זי האַלט עפּעס ניט פונ׳ם יודישקייט.

— נאָר ניט געזאָרגט, כרפס מיינער! נאָך היינט געה איך צו דיין ווייב און גיב איהר אַ שטונדע אין יודישקייט. מעגסט זיך, נישקשה, אויף מיר פאַרלאָזען, אַז איך וועל זי יודישען, און מיר וועלען אם־ירצה־השם עסען מצה, מרור און חרוסת, פיש, קניידלעך און אַלע יודישע מאכלים. צו דיר ליעבער כרפס, מאָרגען צום סדר בעט איך דיר, צו דיר אין הויז.

* *

*

און אַ סדר האָט מען אָפּגעריכט בײַ כּרפּס׳ן אין הויז וועהר אַ שעה־נעם, אַ כּשר׳ן טאַקי ווי זרחי האָט געזאָגט. דער טיש איז געווען געגרייט מיט אַלע צערעמאָניעס ווי געהעריג. כּרפּס דער מלך איז געזעסען אויף דער עסבעט גאַנץ געהויבען, דאָס ווײַב, די מלכּה איהם צו דער רעכטער זײַט. זרחי ווי אַ משנה־למלך — צו דער לינקער זײַט, און אין שטוב איז געווען ליכטיג, פרעהליך, דאָס קלײַנוואַרג וואונדערט זיך, אײַנס דעם אַנדע־רען פרעגען: מה נשתּנה, פאַר וואָס איז די נאַכט געוואָרען עפּעס פער־ענדערט פון אַלע אַנדערע נעכט? ווינשענדיג זיך — הלואי תּמיד זאָל זײַן אַזוי. און די גרויסע זאָגען די הגדה ווי מען איז דערלעזט געוואָרען פונ׳ם גלות־מצרים, ווינשענדיג זיך, הלואי, רבּונו של עולם, דערלעזט צו ווערען פונ׳ם הײַנטיגען גלות — און לשנה הבּאָה בּירושלים.

ספר הגלגולים

וואו דער מחבר בּעשרייבּט בּאריכות די אלע גלגולים, אין וועלכע ער האט בּעדארפט, כּמנהג יוד, מגולגל ווערען בּיים לעבּען פון איינעם אין דעם אנדערען.

דער מחבּר פון'ם „ספר הגלגולים“ הויבּט אָן צו דערצעהלען אָט מיט די ווערטער:

ויהי בּימי אַכילת קעסט, שימת בּנים וישיבת בּית־מדרש — און עס איז געווען, נישט־דאָ־געדאַכט, אין דער צייט ווען בּעלי־בּית'ליך האָבּען געגעסען קעסט, געקינדעלט און געזעסען פערלעגט די הענד אין בּית מדרש. איך זאָג, זאָגט ער, נישט־דאָ־געדאַכט דעריבּער, ווייל וואו ויהי, זאָגען די חכמים, איז אַ צרה. די צרה אונזערע איז, וואָס בּעלי־בּית־ליך אין יענער צייט זענען, חוץ אין זייער זאַך, נישט אַזוי קלוג געווען ווי די דאָזיגע אין היינטיגער צייט. זייער איינענעם תּכלית צו פערזאָרגען קענען אמת די היינטיגע ווי די אַמאָליגע נישט, און טויגען טאָקע נישט; גאַנץ פּשוט, ווייל דערצו זענען נויטהיג אַזעלכע זאַכען, וואָס בּיי בּטלנים זענען זיי, בּעונותינו־הרבּים, נישטאָ, פריהעריגע אָדער שפּעטערדיגע אלץ איינס, און בּעשולדיגען זיי דערפאַר עפּענט זיך קיינעם נישט דאָס מויל. וואָרום עס וואָלט געווען ווי אַ לועג לרש, שפּעטען פון אַ קבּצן, פאַר וואָס מאַכט ער עס נישט פאַר זיך עפּעס אַ גרויס געשעפט, אָדער פון אַ שטומען, פאַר וואָס רעדט ער נישט, פון אַ געלעהמטען פאַר וואָס טאַנצט ער נישט, און פון אַ געבּוינטען פאַר וואָס הויבּט ער נישט אויף דעם קאָפּ. אָבּער נישט צו טויגען פאַר זיך — אַזוי טענה'ן די היינטיגע — האָבּען י ע נ ע דאָך נישט געטויגט אויך אַ קאַץ אַנ'עק צובּינדען, דאָס מיינט מען די כּנסת ישראל, פאַר איהר אין גאַנצען זיך אָוועקלעגען. נישט צו קענען פער־

וואָרגען דעם אייגענעם תּכלית, האָבען י ע נ ע, אַז אַך־און־וועה צו זייער קאָפּ, צו זייער לעבען, נישט געטראַכט, נישט אײַנגעלעגט אַ וועלט צו פערזאָרגען כּל־ישראל'ס תּכלית!... זיי האָבען געפוילט, גע־שימעלט, נישט געמאַכט קיין חבריות, קיין כּנופיות; נישט געפּרובט צונויפקומען זיך אויף אַסיפות, אויפ'ן אָרט טאַקע, אָדער דורכצופאָה־רען זיך אָפּטערס, עס פערשטעהט זיך, נישט אויף זייערע הוצאות, אַהין אַהער. פּיס האָבען זיי געהאַט, נישט אויף צו געהן; אַ מויל, מ'שטיינס־געזאָגט, האָבען זיי געהאַט, נישט אויף צו רײַדען, צו האַלטען דרשות. אַזוי פוילען זאָלען אַלע אונזערע שונאים ווי זיי! וואָס האָבען זיי פערשטאַנען, וואָס האָבען זיי געוואוסט?... אַקציעס? — ניין! פאָנדען? — ניין! קולטוריאָ? — מכּות! וואָס־זשע דען? גאָרנישט! מען האָט געגענעצט, געדאַווענט, געבעבעט, אָפּגעריכט חצות, געזאָגט קינות, סליחות, מ'שטיינס־געזאָגט אַרײַנגעקוקט, געלערענט, און זיך אויסגעלע־רענט זיין צוברעכענע גלות־יודען מיט זייער שעהנעם, קנאַקענדיגען „מה־יפית“. — ומפּני חטאינו, אָט פּאַר די דאָזיגע זאַכען איז דער צאָרן אויף י ע נ ע נעביך אַזוי אויסגעגאָסען געוואָרען. ראשית חכמה און סוף חכמה היינט בּיי קינדער איז אַ פּאַטש די טאַטעס, י ע נ ע פון די פריהערדיגע צייטען. פע, הייסט עס, פע אַלטע, אַמאָלדיגע צייטען! אָט דערינען בעשטעהט עס די גאַנצע חכמה, טאַקע גאַנץ יודישלעך, אויף דעם שטייגער טאַקע פון איין עם חכם ונבון, אַ קלוג, פערשטענדיג פאָלק ווי מיר יודען זענען — און דאָס איז, אוי, טאַקע די צרה!...

נאָר נישט דאָס, זאָגט דער מחבּר, בּין איך אויסען.

און מען מעג עס איהם טאַקע גלויבען, וואָרום דער גאַנצער מיין זיינער דאָ בּאמת, ווי עס ווייזט זיך אַרויס צום סוף, איז טאַקע גאָר עפּעס אַנדערש.

איך בּין דאָ אויסען, זאָגט ער, צו דערצעהלען, וואָס מיט מיר איז פאָרגעקומען אַמאָל אין יענער צייט, ווען איך בּין, ווי דער שטיי־נער איז פון איידעמס, געזעסען בּיי שוועהר און שוויגער אויף קעסט. דער שוועהר מייַנער, אַ פראָסטער מענש, אַ שעהנער, יוסטער בּעל־הבּית האָט מיך, ווי אַ קאַרפּירער אתרוג'ל, אַ חשוב־בּחור'ל, אַ וואויל־לערנער, גענומען פון דער ישיבה פאַר זיין איינציגער געליעבטער טאָכטער, איין אויג אין קאָפּ. וויפיעל איך בּין אַלט געווען צו דער חתונה, איז שווער צו זאָגען, ווייל אין דעם חשבּון פון מיינע יאָהרען איז איבערהויפּט גע־ווען אַ פּלאָנטעניש, ניט אַרויסצוקריכען, די מאַמע מיינע האָט גערע־

כּענט נאָך עפּעס אַ גרויסער שרפה, אָט דענסטמאָל איז זי מיט מיר געלעגען געוואָרען. די באָבע אָבער האָט עס גערעכענט נאָך עפּעס אַ בהלה, און די מוהמעס מײַנע האָבען וועגען דעם געהאַט גאָר אַנדערע חשבונות. נאָר ווי די מעשה איז, אַזוי צי אַזוי, איך ווייס נישט מעהר, אַז צו דער חתונה איז בײַ מיר געווען אַ גלאַט בערדיל, אָהן אַ חתימת־זקן, ווי בײַ אַ יונגעל.

די ערשטע פּאָר יאָהר נאָך דער חתונה איז געווען קיין מעשה נישט . . . איך האָב געוואוסט נישט מעהר ווי דאַווענען, עסען קעסט און לערנען. נאַרישקײַטען, ווי עס מאַכט זיך אַמאָל בײַ אַ מענשען, איז מיר אין זינען נישט געלעגען — קיין קינד האָט מײַן ווײַב נאָך נישט געהאַט... די ערשטע צײַט פּלעג איך מיר אַזוי קומען אַהיים אָפּעסען, אָפּטרינקען און גאָרנישט, נישט צו הערען אַ קרום וואָרט, נישט צו בעמערקען אַ קרומע מינע. דערנאָך ווערט עפּעס אַ שטיקעל פּערענדערונג, עס לאָזט זיך מיר פיהלען פון דער שוויגער'ס זײַט עפּעס אַ קרימעניש, אַ בלאָזעניש, איך זאָל עס אָנהויבען צו פערשטעהן פאַר וואָס. און אַזוי ווי איך האָב עס נישט פערשטאַנען, אַזוי טאַקע האָט עס מיר נישט געשאַדט — איך האָב מיר געטהון דאָס מײַניגע און גענעסען געשמאַק. ביסלעכווײַז, ביסלעכווײַז איז מיר דערקלעהרט געוואָרען דער טעם פון׳ם בלאָזעניש. פריהער על פּי ר מ ז, דאָס הײַסט אויפ׳ן וואונק, מיט אָנצוהערעניש, כּלומר, אַזוי מײַנט זי — ק י נ ד ע ר! ווי האָט עס נישט אַ יוד קיין קינדער!... און שפּעטער האָט עס מיך די שוויגער געלאָזט הערען בפירוש, מיט דעם פּראָסטען פּ ש ט. סטײַטש, טענה'ט זי מיט מיר, שטאַרק אויפגעבראַכט, גלײַך ווי איך וואָלט איהר געקוילעט די קאַפּאָטע — סטײַטש, צווײַ קאַלעכדיגע יאָהר נאָך דער חתונה, און גאָרנישט!... אײדעמס בײַ לײַטען, וואָס האָבען חתונה געהאַט אין איין צײַט מיט דיר, זענען שוין לאַנג טאַטעס, ווער פון איינס, ווער פון צווײַ קינדער; מענשען זענען זײַ, האָבען אין זינען דעם תכלית... אַז וואויל איז זײַ, אַז וואויל אויך זײַערע עלטערען! און דו וואָס? אַ שעהן בעל־הביתל. מ'שטײַנס געזאָגט! און נאָך שפּעטער האָט מען געאַרבײַט אַרום דער דאָזיגער זאַך ב ס ו ד. איך פּלעג טרעפען אָפט די שוויגער זיטצענדיג מיט ווײַבער, שכנות, גבאי'טעס, טוקערקעס, דאָס ווײַב מײַנס מיט אַראָפּגעלאָזטע, פערווײנטע אויגען אין דערמיט, און שושקענדיג זיך, איבערווינקענדיג זיך איינע מיט דער אַנדערער. איין אַלטע גוי'ע להבדיל האָב איך אויך אַ פּאָר מאָל געטראָפען צווישען זיי. ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזען צום סוף, איז מען דאָס געזעסען און געטראַכט וועגען דעם,

פאַר וואָס האָט עס די שוויגער פון דער טאָכטער איהרער, פון מיין ווייב הייסט עס, קיין אייניקעל נישט? און מען האָט געבראָכט דערצו באַבסקע מיטעל. די אַלטע גוי'ע מיט דעם הייטישען שטאָדט-טאָטער האָבען, עס פערשטעהט זיך, ביידע געטאַנצט אין דעם קאָהן אינאייגעם מיט די געניטע אויסגעקינדעלטע ווייבער.

מיר אָבער איז נאַרישקייטען ניט געלעגען אין זינען, איך האָב מיר געשמאַק געגעסען קעסט און געשמאַק געלערענט.

אַז עס האָט נישט געהאָלפען נישט קיין רמז, נישט קיין פשט, נישט קיין סוד, איז די שוויגער אַרויס אָקעגען מיר מיט דרוש. דרשה'נען האָט זי געקענט זעהר וואויל, אַז זי האָט געעפענט אַ מויל, האָבען זיך איהר געשאָטען, ווי פון אַ לעבערדיגען זאַק — אַ מגיד, ניין מאָס רייד, אויסגעמישט אינאיינעם גראַם-שטראַם, קובבע-לאַקריצע, גוי'עשע ווערט-ליך מיט להבדיל שטיקלעך גמרא, משל-לעמעשקע, פערווירצט מיט זיס-זויער תחינה-לשון, עס זאָל האָבען דעם רעכטען יודישען טעם. דער שטעל איהרער אין די דרשות איבער מיר איז געווען אויך דעם געוויסען פסוק: „מיינס, מ'שטיינס-געזאָגט, איז נישט לייטעש". — און זי האָט זי'ך גענומען גאַנץ ברייטליך אויפווייזען, אַז נישט לייטעש איז, וואָס איך בין דאָס, יענעם... נישט לייטעש, וואָס טאָקע ווי דעם פּויער'ס אַ ווערטיל: ני ראַק, ני ריבאַ, דאָס הייסט אויף יודיש: ני מע, ני מו, ני קוקוריקו. וואָס דען-זשע? אַ לעקיש בין איך. נישט לייטעש איז אויך דאָס: ביי אַנדערע אַ שטייגער נעהמט אַ שוועהר דעם איידעם און פאָהרט זיך מיט איהם דורך צום חאַנדריקעווער, זאָל געזונד זיין, אָדער ווען נישט ער אַליין, טהוט ער עס דורך איינעם פון די חסידים, מאַכען זיי פון איהם אַ לייט, פיהרען זיי איהם אַהין... און דעריבער טאָקע איז מזל און ברכה — זרענו וכספנו, קינדער און געלד, ווי אין „ויתן לך" שטעהט. און ביי מיר — פלעגט זי אויסלאָזען, אַ קוק געבענדיג בייז אויף דעם שוועהר נעביך, וואָס ער האָט געהאַט פון איהר קאַלט און וואַ-רעם — ביי מיר, אוי רבונו של עולם, הלואי אויף שונאי-ציון גע-זאָגט געוואָרען, אָמן, אָמן!...

פון מגידים די דרשות אַז איך הער היינט, שטעהען זיי אַזוי צו מיר צו ווי אַיין אַרבעס צו דער וואַנד. איך קוק זיי נאָר אָן מיט רחמנות, ווי מענשען נעביך חכמה'נען זיך, ווייסענדיג זיכער זעהר גוט ביי זיך, אַזוי גוט ווי איך וויים, אַז די חכמניות זייערע איז גע'-מלאכה'ט, לויטער שווינדעל, דראָט-אַרבייט. נאָר די דרשה אָבער פון

דער שווינער סײַנער דערנטסמאָל, איז מיר צו געשטאַנען ווי אַ פּיאַוקע צום האַרץ און געזוינען סײַן בלוט. געגעסען האָב איך מיר קעסט אַלץ מאַקע געשמאַק, געלערענט אויך געשמאַק, נאָר עס האָט עפּעס נישט געהאַט דעם טעם וואָס אַמאָל. עס האָט מיך עפּעס געגענוזועלט, געפּיקט מיר עפּעס אין קאָפּ, און פלעג מיך קענען אַמאָל אויף עטליכע מינוט פערטראַכטען מיט אויסגעשטעלטע אויגען, גלאַט אַזוי זיך אין דער וועלט אַריין, פונדעסטוועגן נישקשה, אָהן סכנות! איך וואָלט מיר גע־קענט גאָר קיין מעשה ניט אַזוי זיך אָבשטערכען דאָס ביסעל יונגע יאָהרען ביז עס וואָלט געקומען אויך אויף מיר אַ ציַיט, אויסזוכען זיך איינע פון די יודישע פּרנסות: אַ קנעלונג, אַ קלייטעל, אָדער אַ שיינקעל אַ שמייגער, און זיין אַליין פאַר זיך אַ בעל־הבית. בעדאַרף זיך אָן מיר אָנטשעפען עפּעס אַ דבוק, דער יצר־הרע אַליין, אין דעם געשטאַלט פון אַ חסיד, און מיך אָנריידען דער שוואַרץ־יאָהר ווייסט וואָס, מיך וועלען פערפיהרען, דער רוח ווייסט וואוהין...

מיין יצר־הרע, דער חסיד, איז געווען אַ מנוול מיט אַלע פּאָסטעמפּ־קעס, מיט דעם גאַנצען חן, ווי אַזעלכען שטעהט־אָן. אַ דבור'ל האָט ער געהאַט גאָר אַנטיק, עס האָט געלעכערט דעם קאָפּ. אויף מעשיות צו דערצעהלען, איז אַזאַ בריה ווי ער נישט געווען, נישטאָ און וועט נישט זיין אין דער גאַנצער וועלט. פאַר איהם איז אָפען געווען דער הימעל, געמעגט דאָרט טהון וואָס ער וויל, איהם איז געשטאַנען פריי דער גיהנם און דער גן־עדן. מלאָכים, רוחות זענען ביי איהם געווען משרתים, ווי אַ שפּילכעל איז איהם געווען פייער און וואַסער... ער האָט געקענט מיט זיינע מעשיות נעהמען אַ מענשען ביי דער נשמה. האָט ער גע־וואָלט — איז פון זיי אָנגעפאַלען אויף אַ מענשען עפּעס אַ זים דרעמיל, אַ וואַרימקייט איז זיך צוגאַנגען אין אַלע גלידער און עס האָט זיך געקראַצט עפּעס גאָר מחיה. האָט ער זיך בעלעקט, צמאָקענדיג מיט די ליפען — איז אָנגעקומען יענעם אַ חשק צום טרינקען, פּשוט טהון אַ טרונק בראַנפען...

אָט אַזוי איז דער יצר־הרע מיינער, וואָס האָט זיך, נישט פאַר יודישע קינדער געדאַכט, צו מיר גענומען!

— זאָג מיר שמייגער! — הויבט אָן דער יצר־הרע מיך צו שטראָ־פען — ביז וואַנען וועסט דו עס זיין אַ שמייגער? וואָס פאַרט קען אַרויס־קומען פון'ם תנו־רבנן, וואָס דו תנו־רבנן'סט מיר טאָג און נאַכט? פון'ם זיצען ווי אַ קוואָצקע איבער דער גמרא וועסט דו קיין קינדער נישט

אויסזיצען — און וואָס פאַרט וועט דער תּכלית זיין דערפון? ביסט דאָך עפּעס אַ יוד, דו שמייגער איינער!... איין עברה, כ׳לעבען, אַזאַ יונגער-מאַן... עס וואָלט מיך נישט געאַרט אַ געבראָטענער ליטוואַק, אַ מתנגד, שוין אין די יאָהרען, אַ פּרוש — אַ באַנק-קוועטשער מיט אַ באָרד — אין דער-ערד אַריין, צלם-קאָפּ! זיץ דיר, שאָקעל זיך, קוועטש דיר אָן מרידין, ביסט אַריין אין די מ״ט שערי-טומאָה און פערפאַלען, וועסט איביג שוין נישט אַרוים! דו שמייגער אָבער ביסט נאָך אַ שנעק, האָסט נאָך צייט אַרויסצוטרייבען פון דיר דעם ליטוואַק, און ווערען אַ מענש, אַ כלי-שלמה. געהם זיך בּײ-צײַטענס אויף דעם רעכטען וועג און פאָלג מיך, שטעה נישט אָפּ פון אַנדערע יונגע בעלי-הבית׳ליך, טאַטענ׳ס קינדער, שטעה נישט אָפּ, זאָג איך דיר, און קום... קום... אַנדערע אפשר וועלען דיר זאָגען: קום קיין חאַנדריקעוו, אָדער קום קיין יהופיץ, צום יהופיצער, און איך זאָג דיר — בויבעריק! ס׳איז דאָ זייערע אַ סך, אַלע, דאַכט זיך פון איין שניט, קיינעם פון זיי געהט, ברוך-השם, נישט אָפּ אין דעם גוטען יודישקייט, געזונד און שטאַרק זאָלען זיי זיין! נאָר זיי אַלע אינאיינעם גענומען זענען ווי אַ שאָלעכטס פון קנאָבעל אַקעגען דעם בויבעריקער, זאָל לעבען. — קום, זאָג איך דיר, קיין בויבעריק. דאָרט וועסט דו געהאָלפען ווערען. איין מומחה צו עקרות איז טאַקע ער, דער בויבעריקער. אַ חוץ דעם וועט זיך דיר עפענען די אויגען, אָנקוקענדיג זיין ליכטיג פנים. „וועסט זיך וואַרעמען אַקעגען זיין ליכט״, דו פערפרוירענער ישיבה׳ניק, קאַלטער מתנגד. וועסט, ווי די אַצילי בני ישראל, זעהן די שכינה רוהט אויף זיין פנים און פאַר גרוים התלהבות ווי זיי עסען ביי איהם און טרינקען... אַצונד האָסט דו דערצו די מעגליכקייט, ויצסט דיר אויף קעסט, דער נדן דיינער איז נאָך נישט געריהרט; שפּעטער, אַזוי פערהאָף איך, וועסט דו אַ משכּון פער־זעצען, דאָס לעצטע ביסעל צירונג ביים ווייב אַרוים׳גנב׳ענען — און פאָהרען, אָדער געהן צו-פוס קיין בויבעריק!...

אַזוי האָט אַלץ גערעדט און מיך איינגערעדט דער יצר-הרע. און אַז ער האָט געזעהן, אַז ער איז מיט מיר נאָך נישט פאַרטיג, מוסר העלפט נישט, האָט ער געפּרובט ווירקען אויף מיר דורך משקה. ער פלעגט אָהן ווערטער צטאָקען מיט די ליפּעליך אַזוי, אַז מיר האָט זיך פערגלוסט נעהמען אַ קאָפּעלע בראַנפען. אָנגעהויבען האָט זיך עס פון יאָהר-צייט אָדער תיקון-בראַנפען, דערנאָך איז געגאַנגען אַ גאַנג, סיום-בראַנפען, אַלע מיני מצוה-בראַנפען, ווי אַ שטייגער ראש-חודש-בראַנפען, קידוש-לבנה-בראַנפען, ל״ג-בעומר-בראַנפען, שהי-פהי-בראַנפען, ביז עס

האָט זיך אויסגעלאָזט מיט פראָסט, גלאַט אַזוי זיך בראַנפען. דער פּועל־יוצא דערפון איז געווען, אַז איבערהאַפּענדיג איינמאָל די מאָס בין איך אַרוים פון די כּלים, דאָס הייסט — התפשטות הגשמיות, אַרויסגעשפּרונגען פון דער הויט, און געווען בגילופין, אויף דעם זיבעטען הימעל!

דאָס וואָס איך האָב, אָדער גלייכער צו זאָגען די נשמה מיינע האָט געהערט, געזעהן כּביכול אויפ'ן הימעל, לאָזט זיך קוים־קוים איבער־געבען אויף דעם מענשליכען לשון. איך טהו עס פונדעסטוועגען, ווי וויים מעגליך איז, נאָר טאַקע דעם עולם צוליעב, ווייל דער עולם איז שטאַרק ציקאַווע, חלש'ט צו וויסען, וואָס טהוט זיך אויפ'ן הימעל, דאָרט אויף יענער וועלט.

נאָר צום ערשטען האָט מיך מקבל־פּנים געווען דאָרט אַ משונה־לאַנגע נאָז, אַ דיקע־געשוואָלענע ווי אַ באַרג, פייער־רויט, אַ ביסעל פּער־בליוועט, ווי אַ פלאַם פון ברענענדיגען ספּירט, און אָנגעזעצט פול־און־פול מיט וויינפערליך, בּעפּייכטעטע פון קוואַלען שוויים. נאָך דער נאָז האָט זיך געוויזען איהר בעל־הבית, שוועבענדיג, קוים האַלטענדיג זיך אויף די פיס, עפּעס נאָר... לוט — דאָס איז געווען דער שר־המשקים פונ'ם יין־המשומר פאַר די צדיקים, ער מיט זיין כּבוד אַליין. און באַלד לאָזט זיך הערען אַ בת־קול ווי פון אַ משונה־גרויסע פוסטע פאַס: פּנו־מקום — מאַכט אַ וואַרע דעם גאַסט, פלוני בן סאָסיע!... אַ ציטערניש האָט מיך אָנגעכאַפּט דערהערענדיג דאָס קול, אַ ציטערניש ווי אַ געווינערין. דער שר־המשקים האָט מיך אַ שמיר געגעבען איבער די לעפצען, אַריינגעגאָסען מיר אין מויל אַ הונדערט־גראַדוסנעם ביטערען טראָפּען, בין איך ווי נייע געבוירען געוואָרען. — איך וויים, זאָגט ער צו מיר, וואָס דו ווילסט, צוליעב וואָס דו ביסט אַהער געקומען. דאָס קול פון דיין שווינער, בעטענדיג פאַר איהר טאָכטער, דיין ווייב די עקרה, שפּאַלט די הימלען. דאָס שפּרעכען פונ'ם טאַטער לענט איין וועלטען. מיר האָט מען עס בעפעהלען, געהן דיר אויף קבלת־פּנים אַקעגען, שטאַרקען דיך מיט אַ ביסעל משקה און אָפּפיהרען דיך ביז צו דער ערשטער אינסטאַנציע, אָדער ווי עס הייסט ביי אייך דאָרט, ביז דער ערשטער קרעצמע. און אַזוי ווי דו ביסט פון די באַנק־קוועטשער, וואָס שטעהען אונטער דער השגחה פונ'ם שר־התורה, לכן מוז מען זיך ווענדען צו איהם, און ער וועט שוין דער בּקשה דיינער געבען אַ גאַנג, וואוהין מען בעדאַרף... נאַ, נעהם נאָך אַביסעל „שהכּל“ און קום!

און באַלד טאַקע טהוט ער מיך אַ נעהם און עס טראָגט מיך ווי אַ רוח אַ מלמד, גיך־געשווינד אַזוי, אַז עס פערדרעהט זיך מיר דער קאָפּ. פּלוצלים טהוט עס מיך אַ וואָרף, האָפּ! און בלייב שטעהן אויף די פיס איינער אַליין און עס ווערט מיר מיט אַמאָל ליכטיג אין אַלע רמ״ח אברים. און איך הויב אויף די אויגען און דערזעה פאַר מיר אַ פּאַלאַץ ת״ק מייל די הויך, אינגאַנצען פון מירמעל־שטיין און גינגאָלד. און טויערען האָט דער פּאַלאַץ ת״ק גרויסע, און איטליכער גרויסער טויער ת״ק קליי־נע טויערען. צווישען זיי איז דאָ שערי חכמה, שערי בינה, שערי תלמוד, שערי חסידות, שערי התלהבות און שערי דבקות. און פונ׳ם פּאַלאַץ, זעה איך, געהען אַרויס ווי צוויי שרעקליך לאַנגע בליצען און אַ גע־שטאַלט פון אַ האַנד נעהמט אָן אַ הויפען שוואַרצען פייער און מאַכט כתרים צו די אותיות פון דער תורה. עס שטרויכלען זיך מיר די קנע־כעל פאַר שרעק און איך פאַל אַנידער אויפ׳ן פנים. און איך פיהל, אַ האַנד ריהרט מיך אָן, און איך הער אַ קול רופענדיג צו מיר: שטעה, זיי מוחל, אויף, בן־אָדם, יפהפיה שר התורה האָט געהערט דיין שוויגער׳ס בקשה! און איך פיהל — אַ פראָסט געהט מיר איבער דעם גאַנצען לייב, אַ צאָהן אָן אַ צאָהן קלאַפּט מיר פאַר קעלט, און שטעלענדיג זיך אויף די פיס דערזעה איך פאַר מיר אַ קאַלטען מלאָך, אַ שטיק אייז! — דאָס בין איך, זאָגט ער, דיין מלאָך, למדן מיינער, דער מלאָך פון לומדים־מתנגדים און ישיבה־בחורים, דער איבער־שווייצאַר פון שערי־תלמוד. קום, איך וועל דיר אָפּפיהרען, ווי איך בין געבאָטען געוואָרען, אהין, צו לילה׳ן דעם שר פון החיון, דאָס הייסט פון מעברת מאַכען.

און ער טהוט מיך אַ נעהם, דער קאַלטער מלאָך, און טראָגט מיך געשווינד ווי אַ רוח אַ מלמד, עס עסט מיך די קעלט און איך בין אויס מענש. פּלוצים — האָפּ־האָפּ! און איך בלייב שטעהן אויף מיינע פיס, און אַ ליעבע וואַרימקייט צעגיסט זיך מיר מיט אַמאָל אין אַלע רמ״ח אברים. און איך הויב אויף די אויגען און דערזעה אַקעגען מיר אַ ת״ק־גאַ־רענדיגען פּאַלאַץ פון אַלע מיני איידעלשטיינער שטעהט אין אַ וואונדער־שעהנעם גאָרטען, מיט אַלערליי שפּראָצונג: רויזען, בלומען און בוימער — אַ גלוסטונג פאַר די אויגען. און איבער זיי אינגאַנצען איז אויסגעשפּרייט אַ טונקעל־בלויער פאָרהאַנג מיט אַ גילדענער לבנה אין דערמיט און ברי־ליאַנטענע שטערען, וואָס נעהמט זיך אויס אויפ׳ן אָנבליק ווי אַ שעהנע זומער־נאַכט. אין דעם גאָרטען ציהען זיך אין אַלע זייטען טויזענדער אַלייען, אָפּענע און פערבאָרגענע, וואו עס שפּאַצירען און קושען זיך פאָרליך מלאָכים, צוגיסענדיג זיך אין אַ זיסער ליעבער שירה, אַמוריעל

המלאָך, דער שר אַהבה, געוואָפּענט מיט אַ פייל־און־בויגען, שיסט, שפּיעלט זיך מיט כּרובים ווי קינדער, וואָס ליעגען בעהאַלטען צווי־שען געדיכטע צווייגען, און די פייל זיינע טרעפט, פון איטליכען שאָס שפּרינגט פונ׳ם בעהעלטערניש אַרויס אַ כּרוב׳ל... אַ מחיה געוועזן צו שטעהן און קוקען, עס האָט מיך עפּעס געמאָנטעט, עפּעס נור טאַקע ווי ביים זאָגען שיר־השירים. און באַלד האָרך איך אַמוריעל׳ס קול, רופענדיג מיך ביים נאָמען: פּלוני בן־סאָסיע! — הנני, זאָג איך, איך בין אָנגעברייט! — אַפּי דו ביסט אָנגעברייט איז גוט. איך שטעה שוין און קוק אויף דיר אַרויס צו דערפיהלען דיין בקשה. אָבזואָגענדיג מיר די דאָזיגע ווערטער, ווענדעט ער זיך צו עפּעס אַ מלאָך און זאָגט: געה, עפען דעם אוצר הנשמות און ברייננ מיר פאַר דעם בן־אָדם אַ נשמה׳לע אַ טשאַקענדיקע. דער מלאָך געהט גיך אַוועק אין זיינע שליחות און באַלד קומט ער מיט ליידיגע הענד צוריק. וואָס איז? מען קען נישט עפענען — נישטאָ דער שליסעל! און עס ווערט אַ גערודער, ומלאָכים יחפזון, מען זוכט, זוכט און מען דערגעהט זיך — אַך, ביים בויבעריקער איז דער שליסעל!... עפענט מען די לאָך אין הימעל, דורך וועלכע עס קומען אָן פון בויבעריק די תפלות. מען בעט רחמים דעם בויבעריקער, געוואַלד, גיט אַהער פאַר איין עקרה דעם שליסעל! נור אומזיסט די רייד, ער האַלט זיך ביי זיינס — ניין, זאָל זי, די עקרה, קומען צו ִמיר!...

אַמוריעל ווערט שטאַרק אין כעס אויף דעם בויבעריקער, און לאָזט אויס דעם כעס צו מיר און צו אַלע יודען נעביך. — נישט אויסצוהאַל־טען, זאָגט ער, פון אייך יודעלעך! פון אַלע אוצרות די שליסעל פער־נעהמט איהר אייך אין די הענד אַריין, אויך אונז, שרים, מיינט איהר צו מאַכען פאַר אַייערע משרתים. אומעטום זענט איהר פול, און קיין יריד אויפ׳ן הימעל איז נישטאָ אָהן אַייך... וואוהין קריכסט דו?! טהוט ער אויף מיר אַ הוק — דיין אָרט איז דאָרט אין דער יודישער גאַס. וואָס טהוט אַ יורעָל דאָ צווישען אונז? טרייבט איהם אַרויס...

און איך בעקום אין האַלז־און־נאַקען איין שטויס נאָכ׳ן אַנדערען ביז איך פערליר די געדאַנקען. און אז איך עפען דערנאָך די אויגען, זעה איך מיך ליעגענדיג אין בעט, ביי מיר אין אַלקיר, און אַרום מיר דאָס הויזגעזינד, אַלע אין איין קול: אַ געפונענער! פון טוידט לעבעדיג!... וואָס איז? הערט אַ מעשה, אַ דריי טעג בין איך געלע־גען אין הינהער־פלעט!

אַ מענש אין הינהער-פּלעט, ווי ס'איז בּעקאַנט, זעהט אוים אינ־גאַנצען ווי טוידט, דער גוף זיינער איז דאָ, אויף דעם עולם, און די נשמה זיינע, לויט ווי די וועלט זאָגט, שוועבּט אין הימעל, דאָרט וואַרפט מען אויף איהם גורל, אהין, אָדער אהער, דאָס הייסט בּלײַ־בּען אַ דאָרטיגער, אויף יענער וועלט, אָדער אַ היגער, ווידער צוריק אויף דער וועלט. אין דער צייט פונ'ם פּלעטען, שפּאַצירט זיך דערווייל דעם מענשען'ס נשמה פריי אין הימעל אַרום און זעהט זיך אָן וואונדער־שעהנע זאַכען דאָרט. פון גאַנץ אַלטע צייטען נאָך געהען אַרום צווי־שען דעם עולם און געפינען זיך אויך אין ספרים זעהר וואונדערליכע מעשיות, וואָס מענשען, געוועזענע אין הינהער-פּלעט אויפ'ן הימעל, האָבּען דערצעהלט, צוריקקומענדיג פון דאָרט. רב יוסף דער זוהן פון רבּי יהושע בּן-לוי — דערצעהלט די גמרא — איז שטאַרק פערשלאָפט געוואָרען און געבּליבּען ליעגען ווי טוידט אין הינהער-פּלעט. אַז ער איז דערנאָך צו זיך געקומען, פרעגט איהם דער פאָטער: וואָס האָסטו דאָרט געזעהן? און דער זוהן דערצעהלט איהם, עפּעס האָט ער דאָרט געזעהן גאָר קאַפּויר — געהויבּענע דאָ זענען דאָרט דערנידעריגט, און דערנידעריגטע דאָ זענען דאָרט געהויבּען... און אויף דעם פאָטער'ס פרעג, ווי שטעהען מיר, חכמים, געלערענטע, מיר ווי זעהען אוים דאָרט? ענטפערט ער קורץ און שאַרף — דאָס אייגענע (מ'שטיינס גע־זאָגט) וואָס דאָ!... און נאָך זאַכען אַזוינע האָט ער איהם דערצעהלט.

דעריבּער, אויבּ דער ענין פון הינהער-פּלעט איז יאָ אַזוי גרויס, וועט קיינעם קיין וואונדער ניט זיין, וואָס מענשען, גרויס און קליין, יונג און אַלט, זענען מיך ווי די היישרעקען בּעפאַלען, אַז איך בּין צו מיינע קרעפטען געקומען, און גע'חלש'ט הערען פון מיר אַ וואָרט, איך זאָל זיי דערצעהלען, וואָס אויפ'ן הימעל פערלויפט זיך, וואָס פאַרט הערט זיך דאָרט. פאַר גרויס חשק איז די סמאַהע זיי איבּער די ליפען איבּער־געגאַנגען, קוקענדיג אויף מיר מיט גרויס דרך-ארץ. איך זאָל געווען דענסטמאָל שכל האָבּען און וויסען אַ צורת מטבּע, וואָס פאַר אַ ווערטה די מטבּע האָט, וואָלט איך, ווי פיעלע אַנדערע הימעל-מענשען בּיי אונז, געמאַכט פון מיין הינהער-פּלעט אַ געשעפט, איך וואָלט ווי יענע, דער־צעהלט מעשיות, גוזמא-גוזמאות, לאָזען די בּהמות הערען, זיי וואָלטען הנאָה געהאַט, און איך וואָלט געגאַנגען אין גאָלד. איך אָבּער בּין דענסט־מאָל געוועזען אַ יונגעל, געזעסען אויף קעסט, האָבּ חוץ דער גמרא נישט געוואוסט דעם טעם פון דער שווערער בּיטערער פּרנסה. דערי־בּער האָבּ איך, שוטה, מיך געהאַלטען אָן דעם אמת, דערצעהלט נאָר

דאָס, וואָס איך וויים. דאָס אייגענע טאָקע האָב איך אויך דערצעהלט אונזער רב. זאָל געזונד זיין. און אז ער האָט מיך ו ו י א ל מ ד ן אַ פּרעג געטהון: ווי שטעהען מיר, יודען, דאָרט? האָב איך איהם געענטפערט ווי דער אמת איז: שפל — מען טרייבט!...

ס'איז געווען אַ גאָט'ס רחמנות איהם אָנצוקוקען, וואָס פאַר אַ מינע ער, נעביך, האָט געמאַכט, אַ זיפץ געגעבענדיג טיעף פונ'ם הארצען.

ואַחר הדברים האלה — און נאָך דער דאָזיגער מעשה, האָט מיין יצר־הרע, דער חסיד, זיך שטאַרקער נאָך גענומען צו מיר מיט זיינע גנבה'שע תנועות, לאמר, אַזוי צו זאָגען:

— היינט זעהסט דו שוין, שמייגער איינער, ווי געריהמט און געאַכפּערט „ער", זאָל געזונד זיין, איז אויבען דאָרט. אדרבה זאָג, זאָג...

— אַזוי געאַכפּעֶרט זאָלען אונזערע אַלע שונאים זיין! — ענטפער איך שטיל, אונטער די נאָז, דערמאָהנענדיג זיך אָן די זלזולים, וואָס מיר איז געקומען צו די אויערען פון יענע דאָרט.

— עט! — זאָגט ער מיר — מילא וואָס מאַכט עס ווטען אוים, אז יענע דאָרט ריידען צווישען זיך? אָבער אַ תקיף איז „ער", איין אוחז ביד איז „ער", און פון די אוצרות דעם שליסעל האָט „ער", און די ברירה צו געבען האָט „ער"!... געה־זשע קיין בויבעריק! איך פער־שטעה אָסור נישט וואָס דיך קוועטשש?

אוי, האָט מיך געקוועטשט! עס האָט מיך געקוועטשט גלאַט בויבעריק אַליין, וואָס איז מיר און איטליכען אין מיין ווינקעל, אויסגעקומען עפּעס משונה־ווילד. עס האָט מיר אויך געקוועטשט גלאַט סתם דאָס יודישע עקשנות, ובפרט נאָך האָט מיך געקוועטשט דאָס אָוועקלעגען אַ ביסעל אין דער זייט די גמרא, צו וועלכער איך בין פון קליינוווייז אַזוי געוועהנט געווען. — פון דער אַנדערער זייט אָבער, מוז איך זיך מודה זיין, איז מיר בויבעריק, אַ חוץ דעם וואָס האָט מיך געצוואונגען זיין דאָרטען וועגען מיין עסק, ביסלעכווייז אריין טאַקע אין מעם און אָנגעהויבען צו געפעלען. ווי ווילד, דאַכט זיך, די בויבעריקער זעהען אוים, דאָך גוט צוקוקענדיג זיך, געפינט מען אין זיי פיעל שעהנע מעלות. זיי זענען גרויסע בעלי־בטחון'ס. זאָרג, אומעטיגקייט איז איין עברה, פע! דער בויבעריקער האָט געהייסען פרעהליך זיין. זיי

האַלטען זיך אינאײנעם, יונג, אַלט, אָרעם און רײך אַלע גלײך, אַלע צװישען זיך אויף חברה־לשון. זײ זענען נישט אַזוי טרוקען, נישט אַזוי קאַלט מיט פינסטערע צורות, װי יודען פון מײן װינקעל, זײ קענען אַמאָל נעהמען אַ ביסעל משקה און געהן אַ טענציל נישט דוקא פורים און שמחת־תורה, נאָר פראָסט אין אַ װאָכענטאָג. איך האָב שוין בײ מיר גע׳פּועל׳ט פאָלגען דעם יצר הרע, בעדאַרף זיך פלוצלים טרע־פען אָט װאָס...

בעדאַרף פלוצלים מײן װײב, הערט אַ מעשה! — מעוברת װערען, נאָר אָהן דעם בױבעריקער׳ס לאַסקע, און האָבען — צװײי יונגליך מיט אַמאָל!

דאָס האָט שוין אַ ביסעל אָפּגעשװאַכט מײן יצר־הרע. בױבעריק איז דערװײל בײ מיר אַ ביסעל אַראָפּ אין דער זײט, און איך בין גע־בליבען שטעהן װי שבת אַ יוד, מיט אײן פוס אין דעם תחום, מיט דעם אנדערען אויף יענער זײט תחום — נישט אַהער און נישט אַהין!...

ספר הבהמות

מעשׂיות פון בהמות, אלערליי מיני בעשעפניש און אלסדינג, וואס פארלויפט זיך אין זייער עולם.

ליעבהאַרצעדיגער רב מענדעלי!

איך קען מיר פאָרשטעלען מיט וואָס פאַר א קרום פנים איהר וועט בעגעגענען דעם דאָזיגען ספר מיינעם, וועלכען איך בריינג אייך במתנה. „סטייטש, וואָס הייסט — וועט איהר מאַכען פערוואונדערט. בטלנ׳דיג צו מיר, צו מיין קאָפּ חלומות — א בעל־לשון, וואָס אַרבייט כל־ימיו אין דעם „וויינגאָרטען פון דער יודישער ליטעראַטור“, שטענדיג געהאַט צו טהון מיט יודען, געהאַט מיט זיי צו זינגען און צו זאָגען, — אזעל־כער זאָל פלוצים אַוועקוואַרפען אַלסדינג, וואו וויינגאָרטען, וואו פאָלק ישראל — נאַט אייך גאָר בהמות!... און גאָר חוץ אַלע זאַכען, ווי געשיקט זיך עס גלאַט מעשיות פון בהמות, פונ׳ם בהמה׳שען עולם?! מעשיות פון גלגולים, אַ שטייגער ווי מענשען, אַזוינע און אַזוינע, ווערען, רחמנא־לצלן, בהמות: פערד, אייזלען, חזירים, נישט פאַר אייך געדאַכט, מילא דאָס איז חאָטש על־פּי דרך־הטבע. מען קען עס פערשטעהן. עס האָט זיך שוין אַזוינס געטראָפען און טרעפט זיך נאָך עד־היום אין אונ־זערע יודישע שטעדט. אָבער מלכתחלה אמת׳ע עכטע בהמות זאָלען פּיהלען, וויסען פון זייער חיות — אַזוינס נעהמט דאָך נישט דער שכל. ס׳איז דאָך נאָר אַ געלעכטער. נישט אַנדערש טאַקי ער איז משוגע!“

לאָז זיין אַזוי, רב מענדעלי, איך בין משוגע. איך וועל מיך נישט שפּאַרען; די שאלה איז אָבער, וואָס פאַר אַ מין משוגע׳נער איך בין. אַ מענש קען הייסען משוגע, פערשטעהט איהר מיך, איינס פון צוויי:

אָדער פונ'ם זינען געהט אַראָפּ ער, און דער עולם איז קלאָהר, אָדער פערקעהרט — דער עולם געהט פונ'ם זינען אראָפּ, און ער איינער איז קלאָהר. דען דער שגעון פון אַ וועלט הייסט סדר־העולם. יענעס, וואָס אין דער מאָדע, עס מעג זיך זיין קרום, איז גלייך. משוגע איז דער יחיד טאַקי סיי־ווי־סיי, אין ביידע פעלע, דער חילוק איז נישט מעהר אָט אין דעם: אין ערשטען פאַל איז ער אַיין עכטער משוגע'נער, וואָס משוגע הייסט. אין דעם צווייטען פאַל אַקעגען איז ער נאָר אַ ג ע מ א כ ט ע ר. און דאָס, פערשטעהסט איהר מיך, מאַכט זעהר פיעל אויס. מיין שגעון איז — אַזוי וויל איך מיר גלויבען — וואָס איך בין נישט משוגע גלייך מיט אַנדערע. דאָס הייסט, וואָס איך רעד נישט מיט דעם עולם איינע רייד, איינע ווערטער, נישט קוקענדיג אויף דער מאָדע. אַדאַי איז דאָס אַ נאַרעשקייט. אַ מענש — זאָגען די פילוסופין — איז בטבע אַ חברה־מאַן... אינאיינעם מיט חברה איז תמיד גוט. ס'איז דאָ אי כבוד, אי צוזאַמען ליעבזאַכען: דו מיר... פערשטעהסט דו מיך, און איך דיר... פערשטעהסט דו מיך. הכלל, דערלייגען דערלייגט מען נישט. — יאָ, זעהר גוט. נאָר וואָס טהוט מען אָבער, אַז מען וויל אונטערבאַמקען און עס געהט נישט? אַז אינוועניג אין דיר זיצט עפּעס ווי אַ שומר, וואָס אַבי עס דאכט זיך איהם ביי דיר עפּעס אַ חכמה'לע, מאַכט ער: שאַ! עפּעס אַ תנועה'לע — לאָזט ער דיך נישט פון דאַנען אהין...

דערקלעהרען זיך דאָ פאַר אייך — אָך! נאָר ציהט מיך נישט, רב מענדעלי, פאַר דער צונג, צו דערקלעהרען אַלסדינג ריין, שאַרף ביז איטליכם פּיצעלע, נישט פערשטעלט. איבעריג חלעבין! מיר יודען פערשטעהען זיך אויפ'ן ווינק. איין וואָרט, אַמאָל, נישט דעררעדט, נישט געענדיגט, אַ סמאַרע מיט דער נאָז, אַ דרעה מיט'ן פינגער, זאָגט ביי אונז מעהר ווי ביי די אומות העולם אַ גאַנצער ספר. ביי וועמען פון זיי איז דאָ אַזוי פיעל ראָשי־תיבות, וואָס ברעכען דעם מוח, אַזוי פיעל ווערטער מיט פּינטליך אויף שטאַרקע אָנצוהערעניש צו געבען, ווי ביי אונז? אויף איין אות, וואָס דעם, יענעם דאכט זיך איבעריג, שטעהען אָנגעבוֹיעט גאַנצע בערג יודישקייט. איהר פערשטעהט? בערג הייגען אין דער לופטען אויף אַ האָר, יודען אין דער לופטען אויף זיי, באָמבלען זיך מיט אויבער־הסברות אהין אהער, אַ שרעק!... אָט אַזוי איז דער שטייגער ריידען ביי אונז: דרינגעניש, אָנשטויסעניש, עפּעס גלאַט אָהן ווערטער — אי... בע... עט... אָנגעהויבען עפּעס און וגו' אַ האַלב וואָרט און וכו', ענדיגען ענדיג דיר, זיי מוחל, דו מיט דיין כבוד אליין. וד"ל — דו ביסט נישט קליין צו טרעפען נישקשה, וואָס מען מיינט,

מילאָ, הערט־זשע רב מענדעלי!

יאָ, אַקעגען דעם וואָס מעלתו זאָגט — „וויינגאָרטען", אוי, מהומ זיך עס דאָרט היינט אַביסעל, אײ־אײ־אײ! גאָר נים דער וואָס פריהער־מילא רײנקײט, שעהנקײט... בין איך מוחל — נאַרעשקײטען! אָבער וואו איז דאָס רוהיגקײט, דער געקליבענער עולם דאָרט וואָס אַמאָל? היינט איז כּל־דכפין — אַרײן! צוגלײך מיט די געהויבענע, פאַרנעהמסטע לײט דאָרט, אויך קינד און קײט, אָהן עין־הרע. עס הילכט, עס שווישטשעט פון איטליכס ווינקעלע. נײע פײגעליך — נײע ניגונים; נײע גרילען — נײע גרילצעניש. עפּעס רעדט מען מיני דבורים, עפּעס וויל מען, וויל מען... וואָס? שווער צו זאָגען. בע! עפּעס האַרבּליך אַביסעל זײער לשון. ווי עס זעהט אױס זענען זײ עפּעס אָנגעדרודעלט. פאַר וואָס? קײן יודישע נשמה קען מען נישט שאַצען. מסתּמא ווײסען זײ פאַר וואָס. נאָר אויף וויפיעל ס׳איז מעגליך צו פערשטעהן דאַכט זיך, אַז זײ זענען גאָר נים אַזעלכע בײזע... ווי זײ זעהען אױס. די אַלע דבורים זענען נישט פון זײער קאָפּ, חלילה. דאָס האָבען זײ געגאַשט בײ יענע להבדיל דאָרט, וואָס היינט אין דער מאָדע. די גאַנצע זאַך נישט מעהר איז, וואָס בײ יענע איז דאָס נאָך עט... צו דערלײדען. בײ אונזערע אָבער האָט עס, מ׳שטײנס געזאָגט, אַ פּנים ווי אַ פּאַריזער מאָדע ווערט פערטראָגען, אַז אָח־און־וועה צו איהר, צו יודישע מײדליך, דינסטמײדליך ערגעץ אין אַ יהופּעץ. הכּלל, ס׳איז ליהודים.

דאָך בין איך מיר געגאַנגען מײן וועג — שאַ, גאָר נישט, גלײך ווי מיר איז פערלײנט די אויערען. אַדרבּה, נאָך אָפּשטעלען זיך גאָר אַמאָל אין דער זײט דאָרט און האָרכען אויף ציקאַוועשטש, בשעת אַ גרױס דולעניש צווישען עלטערע, געלערענטע איבּער היינטיגע משיח׳ס צײטען, אַ שטײנער, חאָטש ס׳איז אַביסעל פערשטעלט, ארץ־ישראל הײסט עס, עפּעס נישט דערזאָגט, האַלבּע ווערטער, ראשי־תּיבות: א״י, א״י מיט פּינטעלעך, וואָס ווערט געטײטשט מיט ל״ב פּירושים. אײנער, אַ שטײנער איז אויסען נישט אַזוי א״י, גלאַט פּשוט מגושם ארץ־ישראל, ווי דאָס פּינטעלע דרינען. דער שפּיטץ אינגאַנצען, וואָס שטעקט און מוז שטעקען דרינען, איז אָט־אָ דאָס — דאָס פּינטעלע יודישקײט, די גאַנצע חכמה, ווי הײסט מען עס, פערשטעהט איהר מיך. א״י, הײסט עס, האָט דעם יודישען טעם, מען בּעדאַרף עס פּיהלען ווי עפּעס אַ רוחניות. עס האָט אין זיך אַזוינס, עפּעס אַזוינס, אַזוינס... וואָס כּמעט נאָר פאַר דער נשמה, אַנדערש לאָזט זיך עס נישט טײטשען... קומט נאָך אײנער און

זאָגט אויך פינטעלע מאַקי, נאָר א״י איז בע... לאו דוקא, פערשטעהט איהר מיך, וואָס לאו דוקא הייסט. אַי איז דאָך די קשיא, אז נישטאָ קיין אָרט, אויף וואָס־זשע שטעלען דאָס פינטעלע? — די וועלט נישקשה איז גרויס, ס׳איז גענוג פלאַץ דאָרט פאַר איהם אויך. מען בעדאַרף נאָר האַלטען זיך במעלה און זיך מאַכען האַרץ. אַי וואָס — וואָס, וואָס? מען בעדאַרף מורא האָבען... נישקשה, נישקשה! נאַרעשע מענשען! זאָגען אַ מהייל. יאָ א״י, מאַקי א״י, נאָר דערצו בעדאַרף מען פריהער גוט מאַקי זיך קוועטשען. וואָס מיינט איהר קוועטשען? — קוועטשען די באַנק, געהן אין חדר אַריין!... דאָס מיינט מען עפּעס קולטורע, ווי הייסט עס ביי זיי היינט, השכלה אויף דעם נייעם שניט, פערשטעהט איהר מיך. — נאָך אַ מהייל מענשען, גאָר אָהן חכמות, אָהן מלאכות, מאַכען: עט! נאַט אייך אַ גראָשען, אַ פערציגער הייסט עס, און אַי, חלעבין! וואָס נאָך? — אַ תנועה אביסעל פון יודען, אַ האַרמען פערציגער דערפאַר אינגאַנצען, איהר פערשטעהט? — נאָר ווי די מעשה איז, אַזוי צי אַזוי, וואָס קען עס מיך אזא געשריי, אזא איקעריי אַרען? לאָז זיך מיר דאַכטען אַ קלייזעל...

איך שפּאַציר מיר אַזוי איינמאָל אין „וויינגאָרטען“, ווי דער שטיינער מיינער איז, ביחידות, אויף וועגעליך, וואו נישט אַלע געהען, צוקוקענדיג מיך פון דערווייטענס צום עולם, בעטראַכ־טענדיג דאָס, יענעס, פאַמעליך, פאַמעליך, זיך נישט נעיאָגט, געחאַפּט, און פערטיעפּענדיג זיך אַמאָל אויך אין די געדאַנקען. פלוצלים קומט מיר צו די אויערען אַ האַמפּעריי, קולות פון אַ סך מיילער, דער געזאָגט, יענער געזאָגט, אַלע אינאַיינעם עפּעס אַזוי:

— משכילים!... אַסימיליאַטאָרעס!

— זעכציגער, זיבציגער יאָהרען!

— געמיינט השכלה, האָבען זיי, אַ סגולה צו די צרות.

— וואָס געטהון די משכילים פריהער?

— פאַר׳ן פאָלק וואָס געטהון?

איך שטוים מיך שוין אָן וואָס דאָס בעדיים. — דאָס רעכנען זיך דאָ אָפּ קינדער מיט טאַטעס, דער נייער דור מיט דעם אַלטען. עס פער־דריסט מיך שוין מאַקי אויף זיי, אויף די היינטיגע הייסט עס. הע־הע, וידלערייען! נישט צו פערשטעהן פון טאָג צו נאַכט — אַז דערנסטמאָל

האָט ערשט אָנגעהויבען צו מאָגען, נאָך אזא לאַנגער פינסטערער נאַכט צו טאָגען! נישט וויסענדיג זיך צו מאַכען פונ'ם חילוק פון היינט ביז אמאָל — אַז אנדערע צייטען — אַנדערע וועהטאָגען, אַנדערע וועהטאָגען — אַנדערע סגולות. אַז צו מענשליכע צרות איבערהויפט איז ביל־דונג פעררעכענט געוועזן דענסטמאָל פאַר דאָס איינציגע מיטעל בײַ דער גאַנצער וועלט בכלל. נישט צו בעטראַכטען די ביטערע לאַגע, אין וועלכער די בידנע משכילים נעביך האָבען דענסטמאָל זיך געפונען צווישען אַיין עולם, וואָס איז בעררייט געוועזן פאַר אַ מינדסטע זאַך, עפּעס נישט אַזוי ווי בײַ איהם איז אײַנגערעדט, זיי צערייסען אויף שטיקער. אוי, האָבען זיי דענסטמאָל נעביך געליטען! און נאָך פאַר וואָס? פאַר'ן תנ"ך, דקדוק, לשון געליטען!... אויף בוידעמס, אין קעלערס, לעכער, חורבות האָבען זיי געלערענט. די שנאה פון אַלע זייטען איז גרויס, סכנות, נויטה, אָרעמ־קייט — אַ שרעק, און זיי פונדעסטוועגען טהוען זייערס, דערגרייכען אַ סך. דעם פונדאַמענט צו אונזער איצטיגען צושטאַנד געלייגט האָט ווער? — זיי! גאַזעטען, שפּראַכע, השכלה־ספרים האָבען מיט זייער אָנהויב צו פערדאַנקען וועמען? — זיי, זיי! שאַ, און איהר, קינדערליך, פון וואַנען האָט איהר זיך גענומען? פון וואַנען די אַלע היינטיגע חכמים, גרויסע קעפּ, בריות־מענשען. ווען די טאַטעס, די משכילים פאַר זיי, וואָלטען זיך נישט געוועזן מיהען?... אי־וואָס, יענע מיני פאַרשוינען דענסטמאָל, קריכער, אַסימיליאַטאָרען הייסט עס? קראָפּיווע וויעט מען נישט, עס וואַקסט אַליין. אַזעלכע וואַקסען אומעטום אין אַלע צייטען. קאָרג אַ שטיינער זענען זיי דאָ צווישען אייך, היינט טאַקי?...

נאָך מעהר פערדראָס איז אָבער, וואָס דער גאַנצער „הכצעקתה" איז נאָר איין איבעריגע זאַך. איהר ווילט עפּעס טהון פאַר'ן פאָלק? — אָך קינדערליך, מהיכא־תיתי! צו וואָס־ושע איז אַזוי דאָס פייער, דאָס זידלען זיך, דאָס קלאָגען זיך אויף די טאַטעס, מאַכען זיי אויסצודרעהען? שוין נישט זאָגען פאַר וואָס ק ו מ ט עס זיי אַזוינס, פרעג איך נישט מעהר: צו־וואָס, טאָמיר ווייסט איהר, ב ע ד א ר ף מען עס? אפשר אויף אויסצופיינען זיך דערמיט פאַר'ן עולם: גאָט זעהט, הייסט עס, ווי מען טהוט תשובה, מען שלאָגט זיך „אָשמנו" פאַר דעם חטא פון השכלה, פאַר די זינד פון טאַטעס, אַלטע משכילים? — אַט, חלעבין! לאַ־די וואָס דער עולם וועט נישט גלויבען, ווייל די אויגען זענען איהם נאָך נישט אַרויסגעקראָכען נישקשה, צו זעהן די אַלטע זינד פון די פאָטערס אויף בײַ די קינדער, וועט ער נאָך, צוטאַכענדיג מחילה די נאָז, זאָגען: פע! אויף דעם אָרט וואו די בעלי־תשובות שטעהען קענען אמת'ע־

צדיקים מאַקי נישט איינשטעהן... אלא וואָס דען-זשע בעדאַרף מען עס? — גאָר נישט!

גלאַט אַזוי זיך, פּייערען, פּילדערען. מה נאמר ומה נדבר, ס'איז מאַקי מעשה יוד. צוהיטצט זיך אַ יוד, דערנסטמאָל — אָ, אזא'ס! רעדט ער און רעדט אַפילו אויף „ננתקה" אויך. לעבצט אַ יוד נאָך כבוד, מוז ער דערוויל מאַכען צו נישט אַנדערע. ביי איהם איז ישר והפוך — אי גערעדט אַזוי, אי דאָס אייגענע פערקעהרט; אי אַ הויב אַרויף, אי אַ וואָרף אַראָפּ; אי מאַכען זיך אוים זיין יחוס, זכות אָבות, אַ גאַנצען צימעס, אי אויסמאַכען עס צו גלייכער צייט. און ווי עס דאַכט זיך פיהלט ער עפּעס גאָר אַ בעזונדער מין משונה פערגעניגען אין מבטל זיין די זייניגע און דאָס זייניגע, אין דעם שנייצען, ווי זאָגט מען עפּעס, די נאָז און שמירען דאָס פּנים. איינגעהמען תענוג פון מבטל-זיך-זיין, פון קיין פּנים-נישט-האָבען — אַזוינ'ס קענען נאָר טאַקי מיר יודען!...

עס צושפּילען זיך אין מיר פּאַר גרוים פערדראָס, די געבליטען. עס רייסען זיך מיר אויף דער צונג טיעף פונ'ם האַרצען ווערטער, ריידען ווילט זיך מיר, ריידען — און דאַכט זיך טאַקי: אָט שטעה איך פאַר'ן עולם, זאָג און שריי ווי אַ נביא מיט דעם בעקאַנטען טרויערדיגען ניגון: הוי, וועה-געשריגען אויף די, וואָס קענען אַנדערש ניט גילטען פאַר גוט און פרום, פּאַר חכמים און פיינע-בריות, ביז זיי מאַכען נישט אַ תל פון יענע! הוי, וועה-געשריגען אויף בריה'שאַפט זיך צוהיטצען, צופלאַקערען; אויף גיכע אָנצינדעניש און אויף גיכע אָפּקיהלעניש!... הוי, וועה-געשריגען אויף... נאָר באַלד טהו איך מיר אַ חאַפּ — אוי, חלומות! איך איינער אַליין ג ע ה ד אָ א ו י ף ד ע ם ו ו ע ג ע ל ע. וואו עולם? נישטאָ קיין עולם!...

שפּעטער איז מיר אויסגעקומען צו הערען דאָרט אין דעם „ווינגאָרטען" קולות, געשרייען נאָך שטאַרקערע ווי פריהער, מיינסטענס איבער לאומיות — אַ שפּאָגעל-נייע וואָרט אַזוינס, נישט דערהערט געוואָרען אַמאָל ביי אָבות-אַבותינו. הייסען זאָל עס אייגענטליך הייסען לאומיות כמו אַזוי ווי גויית (לאום און גוי האָבען דאָך איין טייטש: פאָלק, נאַציע), דאָס הייסט, פערשטעהט איהר מיך — ווי זאָל איך עס זאָגען? — עפּעס אַזוי: פאָלק איז פאָלק און רעליגיע איז רעליגיע. צוויי בעזונדערע זאַכען, ווי ביי זיי להבדיל, וואָס ביי יודען גאָר ניט צו פערשטעהן! מסביר צו זיין עס אַביסעל, מוז איך געברויכען עטליכע ווערטער חקירה, זאָל מיך גאָט נישט שטראָפען פאַר די זינד. שרעקט זיך

ניט, רבּ מענדעלי, טאַקי נאָר עטליכע ווערטער, נישט מעהר, ווי איך בּין אַ יוד! — דת בּײַ אונז יודישע קינדער, פערשטעהט איהר מיך, איז נישט דאָס, וואָס בּײַ אַנדערע פעלקער אמונה, גלויבּען, רעליגיע — הימעלזאַכען, יענע וועלט; נאָר וואָס דען? גוטע, קלוגע, גערעכטע געזעטצען, *אין לעבּען* אַריין נויטהיגע זאַכען, טאַקי דאָ אויף דער וועלט, און אויך געבּאָט, וואָס זענען געשטעלט אויף היסטאָרישע, געשעהענע זאַכען, פון אַ זכר וועגען. אַזעלכע געזעטצען. אַזעלכע געבּאָט דריקען אויס און דערהאַלטען דאָס לבּעען אי דעם גייסט פונ'ם פאָלק. דת און לאומיות זענען דעריבּער בּײַ אונז איינס. איטליכער אין דעם גוטען יודישקייט איז, וויסענדיג נישט וויסענדיג, ווילענדיג נישט ווילענדיג אַ יוד, אַ לאומי, „קודשא־בּריך־הוא, ישראל און די תּורה, זענען איינס" — אַזוי זאָגען אויך אונזערע הייליגע חכמים. — קורץ און שאַרף!

נאָר גאַנץ פשוט, גאָר אָהן אַלע חקירות לאָזט זיך נישט פערגלייכען דאָס, וואָס בּײַ יודען, מיט דעם, וואָס בּײַ אַנדערע פעלקער. פעלקער בּײַ זיך אין לאַנד, פערזאָרגט מיט אַלע נויטהיגע זאַכען צום לעבּען. זיי *מעגען* אמונה און לאומיות טהיילען און *קענען* עס טאַקי טהיילען. זיי *האָבּען וואָס* צו טהיילען — ס'איז דאָ אי וואָס צו גאָט, אי וואָס צו לײַט; אָבּער יודען... זיי טאָרען נישט און קענען נישט טהיילען, דען וואָס האָבּען יודען, מ'שטיינס־געזאָגט, אין גלות? אין וואָס זאָל עס בּעשטעהן פאַר זיך אַלײַן, גלאַט יודישקייט, לאומיות, ווי הייסט מען עס בּײַ זיי היינט, אַז נישט דאָס, נישט יענעס, אַז קיין זאַך נישט ווי בּײַ לײַטען? איהר פערשטעהט דאָך וואָס מען מיינט... גלאַט לאומיות דאָ אין גלות, אָפּגעטהיילט פאַר זיך בּעזונדער פונ'ם דת, איז דאָך עפּעס אַ וואָרט נישט צו פערשטעהן. פאָרט וואָס זאָל עס אַזוינס זײַן, אין וואָס זאָל עס בּעשטעהן?

— לאומיות בּעשטעהט — אַזוי שרייט מען היינט בּײַ אונז אין איין קול — אין לשון. היסטאָריע!

אָוואַ, אין לשון! פּקוד, פּקדתּי, הייסט עס. הערט אַ מעשה, אין לייענען היסטאָריע!... אָט דאָס גאָר? אָט דרינען בּעשטעהט עס איינגאַנצען דאָס פייער, דער בּרען? אַ נס, חלעבּין, וואָס די היינטיגע האָבּען זיך מחילה פאַרשפּעטיגט, זיי זאָלען זיך געווען אונטעררריקען מיט זייער חקירה אין יענע פריהערדיגע צייטען, און מען זאָל זיי געווען, חלילה, הערען, וואָלט פון יודען שוין לאַנג קיין זכר נישט איבּערגעבּליבּען. פאַר

דעם לשון און היסטאָריע, מ׳שטיינס־געזאָגט, וואָלט קיינער פון יודישע קינדער, זיי אַודאי ניט, זיך נישט מוסר נפש געווען. — לשון, מהיכא־תיתי! אַ טהייערע זאַך. נאָר גוט מיט עפּעס דערצו, פערשטעהט איהר מיך מיט אַ שטיקעל אייגענס מ אַ י אָ נ ט ע ק, אַ שטיינער, וואו דו ביסט אַ פריץ און ד י י ן װ ו אָ ר ט דאָרטען גילט. אז דאָס אָבער נישט, נישטאָ פאַר איהם, פאַר דעם לשון דיינעם הייסט עס, קיין אָרט, קיין געברויך — נישט אין מאַרק, אין קלייט, אין קאַנטאָר, אין דער פרנסה, בעונותינו הרבים, און ערגיץ נישט אין דעם לעבען, וואו־זשע? בלייבט דאָך איהם איבער דאָס איינציגע נאָר די שוהל. איז דאָס איינציגע אָנשפּאַרעניש זיינס הײנגט נעביך אין דעם חומש׳ל, תנ״ך׳ל, אין דעם סדור׳ל, מחזור׳ל און אַנדערע הייליגע ספרים, אין וועלכע דער יוד ליגט אין גאַנצען מיט די ביינער, מיט לייב און לעבען און זיינע אַלע געדאַנקען, אין וועלכע ער געפינט פאַר זיך טרייסט, פול זאַכען, געבאָט אַזוינע אויף־צו־וועקען און קרעפטיגען אין איהם זיינע נאַציאָנאַלע געפיהלען. טאַקי אין גאַנצען וואָס דיין לשון נעביך האָט זיך דערהאַלטען און האַלט זיך נאָך אין גלות אַצונד, האָט עס צו פערדאַנקען נאָר זיי, אָט די אַלע זאַכען — דאָס לעבען, די נשמה פונ׳ם יודישקייט. נעהמט מען צו דאָס, דאָס הייסט, מען רוקט זיי אָפּ אַביסעלע אין דער זייט, מען גיט דערפון, ווי אויף אַ רפואה, אַ קאַווע־לעפעלע אַ שעה — נעהמט מען ביי איהם צו, ביים לשון הייסט עס, די נשמה. אָהן אזא אָנשפּאַרעניש דאָ, אין גלות, נאָר גלאַט פאַך זיך אליין, וועט עס, פריהער אָדער שפּעטער אַביסעל, זיכער פאַלען.

אוי, די מעטאָדעס, די מעטאָדעס! דאָס איז פאַר דעם לשון סם, דאָס איינענע וואָס פאַר דעם פיש די יבשה. אוי, די יבשה — די טרוקענע אָהן גייסט, די וואָכעדיגע אָהן הייליגקייט, מעטאָדעס!... אָנגענומען, זיי דינען גרינגער אויסצולערנען די שפּראַכע, אָבער אַקעגען דעם דינען זיי אויך, נאָך גרינגער זי צופערגעסען. ראשית חכמה מוז מען דאָס הארץ באַלד טאַקי אין אָנהויב, לאָזען פיהלען דעם הייליגען געטליכען גייסט. אָט דאָס ערשט קען דינען פאַר אַ גרונט פאַר׳ן לשון, עס זאָל שפּראָצען, וואַקסען און געבען פירות; אָהן דעם אָבער וועט זיך עס ווי גראָז נישט לאַנג האַלטען. בפרט הײנט, אז פון אַרום און אַרום בלאָזען שטאַרקע ווינטען און רייסען אוים אין דעם יודישקייט פיעל זאַכען, וואָס נישט פעסט דאָרט איינגעוואָרצעלט... לאָז נור אוועקגעהן אַ שטיקעל צייט וועט זיך אַרויסווייזען, צו עס איז פאַר איהם אַ לעבען, ווי די היינטיגע זאָגען, אָדער, הלואי איך זאָל ליגען זאָגען, גאָר אַ טוירט.

— למאי אונגאַריש, פּויליש, צעכיש און דאָסגלייכען! — שרייען דאָרט יענע לייט, נעהמענדיג זיך געשמאַק קודם־כּל צואַרבּייטען, מאַכען אַ לשון.

עס ווילט זיך מיר שטאַרק זיי עפּעס זאָגען, נאָר בּיי מיר איז אָבּער געוועז אָפּגעמאַכט, איינהאַלטען זיך ווי וויים מעגליך, נישט אָנ־רופען זיך מיר אַ וואָרט. און צוקיהלען מיר דאָס האַרץ נעהם איך מיך אוים'טענה'ן מיט זיי אין די געדאַנקען, ריידענדיג פאַר מיר און פאַר זיי, ווי דער שטייגער איז פון אַ מענשען אַמאָל נאָך אַ שלעכטע בּעגעגעניש מיט עמיצען.

— רבּותי! — מאַך איך טראַכטענדיג בּיי מיר — וואָס איז דאָס פאַר אַ פערגלייך? מען בּעדאַרף זיין בּלינד, נישט צוזעהען דעם ווייטען חילוק פון אונז צו יענע. אם־ירצה־השם אויף זייער אָרט, אין זייער שטאַנד, וועט עס בּיי אונז זיין אויך אַזוי, אפשר פיעל מאָל בּעסער נאָך ווי בּיי זיי.

— דאָס איז דאָך אָבּער אַ סגולה, לשון, מעטאָרעס, הייסט עס, פאַר אונזערע קנעכט, פאַר אונזערע קריכער און זייערע קינדער! — לאָז איך זיי טענה'ן, ריידען אַקעגען מיר.

— חכמים! — טהו איך זיי אונטער די אויגען אַ פּיק — דאָס איז אַזאַ מיטעל ווי אָנשיטען זאַלץ אַ פייגעלע אויפ'ן וויידעלע כּדי עס צוחאַפּען. משוגע וועלען יענע זיין, קריכען אייך אין די הענד אריין איהר זאָלט מיט אַזוינע מיטעל מתקן זיין זייער נשמה, מאַכען זיי פאַר יודען. בּפרט אַז די מיטעל אַליין טויגען נאָך דערצו אויך נישט. מעטאָ־רעס און גלאַט לשון, אָהן דעם הייליגען יודישען גייסט, דערצו נאָך אָהן אַ שום געבּרויך אין דעם לעבּען, אין דער פּרנסה, זענען דאָס אייגענע וואָס אַ טוידטען בּאַנקעס... איהר הערט? איהר מעגט נישקשה, צורעכ־נען דערצו אויך היסטאָריע.

— אַי, אַי, יודישע קינדער! — לאָז איך זיי שרייען, אָנחאַפּענדיג זיך בּיים קאָפּ — ס'איז דאָך עפּעס אַ שרעק! אוים היסטאָריע, אוים זכּרון, אַ מענש זאָל נישט געדענקען וואָס מיט איהם אַמאָל! היסטאָריע, דאָס איז דאָך דער זכּרון פון אַ פאָלק. דאָס איז אַ קול פון עלטערען, וואָהרנונגען און לעהרנונגען; אַ פערצייכעניש פון זאַכען, געשעהענישען, איינפיהרונגען פאַרצייטען.

— דאָס אַלסדינג העלפט אָבּער אַזוי ווי אַיין אַרבּעס צו דער

וואַנד! — ענטפער איך אָפּ צוריק בײַ זיך מאַקי אין די געדאַנקען — מען הערט און מען טהוט נישט וואָס מען הערט, אָדער מען טהוט און מען הערט נישט. יענעמס נסיונות זענען נישט קײן תּורה פאַר אַנדערע, געכטיגע — טויגען נישט מאָרגען. קינדער האַלטען זיך קלוגער פון די מאַמעס. שאַ, איהר אַליין מאַקי בעריהמט זיך דאָך מיט אײַער יונגקײט דערמיט אַליין וואָס איהר זענט יונגע לײַט, און רעכענט זיך אָפּ מיט עלטערע ווי מיט אַ מאַמען!... אַלטקײט איז אײן עבירה שוין דערפאַר וואָס ס'איז אַלט. ווײסט איהר־זשע נישט, אַז יונגקײט איז נישט אײביג, אָט־אָט ווערט איהר אַלט און שפּעטערדיגע יונגע לײַט וועלען אויס אײַך שפּאָטען? מעגליך איהר ווײסט, דער נסיון איז פאַר אײַערע אויגען, ע ס ל י ג ט אַ י י ך א י ן ז כּ ר ו ן און עס העלפט פאָרט נישט דער זכּרון. ס'איז נאָך באמת דאָ עפּעס אַ גאַנצע דרעהעניש: ג ע ד י י נ־ ק ע ן א ו ן ה ע ר ע ן — הײסט דאָך בלײַבען שטעהן, אויף אײן שטאַנד נישט ריהרען זיך פונ'ם אָרט. פּע! — אלא, וואָס דען, אַלץ ווײַטער ווײַטער געהן, דאָס הײסט, ג ע ד י י נ ק ע ן א ו ן נ י ש ט ה ע ר ע ן, קומט דאָך אויס עפּעס אַזוי משונה ווי אַ שטעהן און אַ געהן בײדע אינאײנעם! צו וואָס געדענקען, צו וואָס דער גאַנצער זכּרון, ער זאָל זיך נור באַמבּלען אונטער די פיס און שווער מאַכען דאָס געהן? שוין פיעל גלײַכער אַזוי: נ י ש ט ג ע ד י י נ ק ע ן א ו ן נ י ש ט ה ע ר ע ן. און געוועהנטליך קומען מאַקי פאַר אין דעם לעבען אָט יענע מאַכערס, אַ שטײגער, וואָס ווײסען נישט, ה ע ר ע ן נ י ש ט אַ וועלט און טהוען, א ר בּ י י ט ע ן מ ע ש י ם...

— פילוסופיא! — ליגט איך זיך אין מויל אַרײן, אויף אָפּצוזוידלען מיך בלומר'שט, אַזאַ וואָרט, וואָס הײסט בײַ דער וועלט אַזוי פיעל ווי נאַרעשקײטען, מעשה מלמד, און דאָך האָט איטליכער, אויף וועמען עס איז געזאָגט געוואָרען, דערפון בײַ זיך אין האַרצען הנאה — גלאַט אין דער וועלט אַרײן פילוסופיא, זײַטיגע זאַכען. אַהער בעסער מיט אונזערס, מיט יודישע היסטאָריע! זי דערפרישט, הײנט און בעשעהנט, זי גיט צו אַ שטיק געזונד, כּח און לעבען.

— מיט וואָס?

— סטײַטש מיט וואָס! מיט אַגאַנץ צעטיל פון תּנאים, אמוראים, גאונים, רבּנים, ראשי־ישיבות, מורי־הוראות, דײַנים, פרומע כּשר'ע יודען און מחבּרים כּל־המינים.

— מהיכא־תּיתי! אויב אָט דאָס־אָ הײסט און קען הײסען היס־

טאָריע, איז עס נאָך גוט פאַר אַזעלכע, פאַר װעלכע עס זענען אָפּען די ספרים פון יענע אַלע לײט דאָ אין דעם צעטיל, הגם זײ קענען זעהר גוט זײן דאָס װאָס זײ זענען, אױך אָהן אַזאַ היסטאָריע; פאַר אַזעלכע, בײ װעלכע די דאָזיגע אַלע לײט מיט זײערע ספרים זענען שטאַרק בחשיבות און האָבען אַ גרױסע װירקונג, אַ דעה אין זײער לעבען. װען אָבער נישט דאָס, װאָס קען דען אַזאַ היסטאָריע, גלאַט אַ צעטיל נעמען אַלײן עפּעס געבען? — גאָר נישט! נישט אײן זאַך פון די, װאָס איהר װילט. מען קען זיך איבערקוקען דאָס גאַנצע צעטעל, אױב מען װיל, און בלײבען טאַקע קאַלט װי אײז. אױף דערױף אַלײן האַלטען זיך איז דאָס יודישקײט אַ בלאָז! און באמת טאַקי, װאָס פאַר אײן אינטערעס, װאָס פאַר געפיהלען פון ליעבשאַפט צו זיך קענען בײ יענע אין הארץ אױפ־װעקען אַזעלכע לײט, װאָס קומען זײ אױס אַביסעל משונה װילדליך, עפּעס גאָר װי פון אײן אַנדער װעלט? קדושים אפילו, די אַלע גרױסע צרות, רדיפות, דערנידערונגען, געבראָטענע געבראָטענע לײד, מיט װעלכע אונזער היסטאָריע איז אַזױ רײך, איז אױך אַ קנאַפּער מיטעל צומאַכען דערמיט יענע קאַלטע פאַר הײסע יודען. דערפרישען, הױבען און בע־שעהנען, מײנט איהר דערמיט — אדרבה! עס קען נאָך אױף זײ װירקען פונקט פערקעהרט. זײ קענען, לײענענדיג עס, גאָר פערדרעהען די נעז, טראַכטען: נו, אַ פאָלק!... אױף צרות, אױף אומגליק נאָר אַזאַ פאָלק, װאָס איז צו שאַנד, צו שפּאָט אין אַלע ערטער און אַלע צײטען. גלײכער די חרפות־בזיונות, די אַלע צרות און דערנידערונגען צו פערדעקען, שאַ, לאָזען עס חאָטש אַנדערע הײנט נישט הערען, לאָז מען נישט זאָגען: קנעכט, אַקעגען דעם װאָס פריהער זענט איהר הײנט פריצים! אױך אונ־זערע קינדער לאָזען עס נישט װיסען. צו װאָס פערגיפטען דערמיט זײער לעבען, קרענקען, שװאַך מאַכען זײ מיט מעשיות פונ׳ם ביטערען גלות, דערשטיקען אין זײ דעם מענשליכען שטאָלץ און צונעהמען בײ זײ דעם מוטה אין די יונגע יאָהרען?... יאָ, ס׳איז גאָר אַ שאלה אױב אַ לעבען פון אַ פאָלק אין דעם לאַנגען גלות, װאו עס לעבט־זיך, טהוט זיך נישט מיט זײן אײגענעם װילען, נאָר מיט יענעמס, נישט װי עס װילט זיך, נאָר װי עס לאָזט זיך; װאו די לאַנגע זײנע ענדערט זיך תמיד װי דאָס װעטער נאָך די װינטען, װאָס בלאָזען פון פערשידענע זײטען; װאו באַלד גיט עס איהם אַ טראַג אין דער לופטען און באַלד אַ װאָרף אין דער ערד אַרײן, הײנט פערװאָרפט עס איהם װי אַ בלעטיל אַהין און מאָרגען אַהער — אָט אַזאַ לעבען מ׳שטעהנס־געזאָגט פון אַזאַ פאָלק איז די שאלה, אױב עס קען גאָר הײסען היסטאָריע... עס האָט

אַ פּנים טאַקי נאָר ווי עפּעס אַ שלעפער, אַ בעטלער רעכענט און פערשרייבט די צאָהל הייזער, פון וועלכע מען האָט איהם אַרויסגעטריבען, די צאָהל משרתים, לאַקייען, וואָס האָבען איהם אַרויסבעגלייט, און די קלעפּ, די הייסע פּעטש, וועלכע ער האָט דערביי פון זיי געחאַפּט, פּינקטליך אַקוראַט, נישט צופערפעהלען נישט איינס פון זיי חלילה!... היסטאָריע און לשון קענען זיין דאָס, וואָס זיי בעדאַרפען זיין, ערשט דענסטמאָל, ווען זיי ווערען געמאַכט און האָבען אַ געברויך ביים פאָלק, ווען זיי געהען אין דער וועלט מיט איהם און דורך איהם, כשעת ער, דאָס פאָלק הייסט עס, הײנגט אָפּ פון זיך, פון זיין ווילען, טהוט, אַרבייט, און ווייסט צוזאָגען פון זיין לעבען... דערווייל אין גלות, איז לשון — לשון־קודש (הייליג צוליעב די הייליגע ספרים) נישט פּשוט, פאַר זיך אליין לשון, און היסטאָריע — אוי, אויף שונא־ציון געזאָגט געוואָרען!...

— הערסט דו, אָט דאָס טאַקי שרייען מיר דאָך: ציון! — — —

דאָס אויס׳טענה׳ן זיך אין די געדאַנקען איז מיר אַצונד קאַרג. וואָס העלפט דיין טראַכטען, דיין פערבאָרגענע חכמה אינווענינג אין זיך, בשעת די אומשטענדען פאָדערען, יענעם פריי טאַקי זיי אַרויסצוזאָגען? רעד, לאָז מען הערען! — עס ווערט אין מיר עפּעס אַ פערענדערונג, עס גיט מיך אַ טראָג — און פּלוצים ווי פון דער העלער הויט וואַקס איך אויס פאַר דעם עולם עפּעס מיט אַ גאַנצער דרשה.

— אַזוי! — זאָג איך הויך אויף אַ קול, אַלע זאָלען הערען — ציון, הער איך, זאָגט איהר. ארץ־ישראל הייסט עס מיינט איהר! אָך, הלואי רבונו־של־עולם, מיט דעם גאַנצען הארצען! אויב אַזוי למה רגשו, צו־וואָס־זשע דאָס שטורעמען ולאומים יהגו, מחילה, דולען זיך מיט חקירות נישט צו דער זאַך? מיט חקירות, וואָס האָבען אייגענטליך איין ווערטהה מיט דעם „הא״, וואָס איינער אַ ליידיגגעהער מאַכט בשעת יענער האָרעוועט. האַקט האָלץ, און פערדולען דערווייל דעם עולם דעם מוח; מיט זאַבענישען, וואָס דערצאָרנען נאָר, וואָס זענען איבעריג, אי פאַר דער צייט. דאָס, וואָס איינצופיהרען עס דאַכט זיך דאָ אַצונד גוט, קען גאָר זיין שפּעטער דאָרט שלעכט. דאָס, וואָס דאָ אַצונד איז שווער, וועט שפּעטער דאָרט געשעהען גאַנץ נאַטירליך פון זיך אליין און גרינג. כי האָדם — דער מענש איז, זאָגט דער פּסוק, ווי אַ בוים. ווינטער איז דער בוים, דאַכט זיך, אָהן לעבען, נאָר אַ שטיין, רעדט, מתוס בל־המיטעל — אומזיסט, נישטאָ קיין גרין בלעטעל! לאָז נאָר אָבער אַ שיין

טהון די ליכטיגע זון, זומער — ווערט ער ווי ניי געבוירען, פריש, לעבעדיג. ער גרינט, ער בליהט און גיט אַרויס פון זיך פירות אין דער געהעריגער צייט... לאָז נאָר זיין ציון, ניין! ארץ-ישראל מיין איך, פערשטעהט איהר מיר...

— האַ! וואָס איז דאָס פאַר אַ ניין, פאַר אַ חאַפּען זיך עס עפּעס צוריק? — וואונדערט איהר זיך שטאַרק אויף מיר — יאָ, רבותי, לאָז די זאַך האָבען איהר ריכטיגען נאָמען! אין אַ נאָמען איז אַמאָל זעהר פיעל געווענדעט. טאקי ארץ-ישראל, אַזוי איז גלייכער און פאַר דער וועלט פערשטענדיגער. ווייל דרינען איז גאַנץ בולט אויסגעדריקט אייער פערלאַנגען. גאַנץ קלאָר: מען וויל ארץ-ישראל, און ציון, עס פערשטעהט זיך, אויך בכלל. ציון אָבער דריקט נישט אויס דייטליך וואָס מען וויל. עס האָט אַ סך פירושים, אַזוינע, וואָס פאַר אייך נישט קיין משא-ומתן. ווייל אין ציון ליגט אַזוינס, אין וואָס אייך איז אייגענטליך גאָר ניט געלעגען — ווייל ציון, פערשטעהט איהר מיך, האָט נישט און קען טאַקי מעהר נישט האָבען דעם אַמאָלדיגען טעם פאַר וועלטליכע מענשען באַנקירען היינט; פאַר געשעפטמאַכער, וואָס ווילען גיך-געשווינד, מיט אייזענבאַהן, נישט אַרויסנעהמען זיך די אויגען קוקענדיג, מעשה קבצן, רייטענדיג אויפ'ן אייזעל. ווייל פריהערדיגער ציון, ביי יענע כלי-קודש דאָרט און ביי יענע אין די הענד, ווי אַמאָל נאָך אין די יונגעלשע יאָהרען, פאַסען מעהר נישט פאַר אַזעלכע קלוגעטשקע ווי איהר היינט, וואָס ווילען זיך נישט מעהר לאָזען פיהרען אין חדר אַריין, און וואָס קענען אַליין, ברוך-השם בעשטעהן זייער שטערטיל. ווייל, פערשטעהט איהר מיך... דאָס גאַנצע צאַצקעלע, ווי הייסט מען עס, וואָס איהר בינדט עס היינט אָן, ווי תפילין להבדיל, פאַר אַ צייכען אויף אייערע קליידער — איז אייגענטליך גאָר ניט צום פערשטעהן. פון וואַנען האָט עס צו אייך זיך גענומען? וואו שטעהט עס געשריבען אין דער תורה? אדרבה, פערקעהרט... לייענט דאָרט, לייענט נאָך ערגיץ וועט איהר פערשטעהן. און די היסטאָריע אונזערע פאַרצייטען וואָס זאָגט? דאָס צורייסען זיך פונ'ם פאָלק ישראל אין צוויי בעזונדערע טהייל, איינער מיט דעם אַנדערען אויף מעסער-שטעך, גלייך פרעמדע; די צוואַנג, די פּיין, אויסגעלאַסענקייט, קריג, געשלעג און חורבנות, ווען הויבט זיך עס אָן און פון וואַנען איז עס גיך און באַלד געקומען? — זאָגט, זאָגט, רבותי!

אוי, רב מענדעלי, האָבען זיי עס געזאָגט אַביסעל, אָט די רבותים!

נישט זײ א פּנים האָבען פערשטאַנען מיך, נישט איך זײ. אפשר שפּעטער קען זײן וועלען מיר אײנער דעם אַנדערען פערשטעהן, דערוױיל ניב איך אַ טאַך מיט דער האַנד אויף דעם גאַנצען עולם, לאָז ער איבערגעהן צו אַנדערע שרײבער אין די הענד, בשם אלהי ישראל! און נעהם מיך אויף דער עלטער — וואָס זאָל איך טהון — ווידער צו מײנע בהמות.

פערגעסט נישט, רב מענדעלי, אַז נאָך אין דער יוגענד האָב איך געשריבען און מיך אָפּגעגעבען מיט אַלערלײ מיני בהמות. תחילת איז דאָס בײ מיר געווען פּשוט עפּעס אַ מין שפּילכען. עס האָבען מיך פעראינטערעסירט זײערע פערשיעדענע געשטאַלטען, זײערע גענג, זײערע העוויות, גלאַט אַזוי, ווײל ס'איז משונה, עפּעס אַנדערש ווי געוועהנטליך בײ מענשען. עס הירזשעט זיך, אַ שטײגער, אַ פערד פּראַסט אויפ'ן מאַרק נעבען וואָגען, נישט געקוועטשט זיך ווי יענער להבדיל בײ אונז נעבען עמוד, אָדער דאַרט אויף דער סצענע. עס רעוועט זיך אַ קיה אויף דער געמבע, נישט מיט דער בריטקײט, מיט דער פּאַרסע ווי יענע לײטעשע געמבעס. עפּעס הפקר איז זיך אַ ציגען-בערדיל מען מעג עס נישקשה צופּען, רײסען, די ציג מעקעט — און גאַר נישט! וואָס דאָס הירזשען, דאָס רעווען, דאָס מעקען בעדײט, דאָס איז מיך קנאַפּ אָנגעגאַנגען. ערשט שפּעטער, אַז איך האָב מײנע בהמות דערקענט בעסער, אײנגעזעהען אַז זײ זענען ווי מענשען פלײש און בלוט, ווי מענשען מיט אַלע חושים, מיט געפיהלען, און ערענסט בעטראַכט זײער לאַגע, זײער ווײסט לעבען, ווי זײ זענען עס אין גלות נעביך, קומען עס אָפּ בײ די מענשליך אויף דער וועלט — האָט מיך שוין אָנגעהויבען ציהען צו זײ דאָס געפיהל פון רחמנות. איך הער אַמאָל קולות פון זײ און פערשטעה, דאָס איז אַ הירזשען, אַ רעווען, אַ מעקען נעביך פאַר וועטהאָג און ביטערע יסורים; דאָס איז אַ קייכען, אַ סאָפּען, אַ זיפצען אונטער צו אַ שווערער משא. — אַז די דאָזיגע בירנע גאָט'ס-בעשעפעניש האָבען געפיהל און פערשטאַנד זאָגען אויך פיעל חכמים אין זײערע ספרים, ס'איז דאָ דאַרויף טויזענדער בעווײזען. ס'איז בײ זײ אפשר אַנדערש, אָבער זײ פיהלען און פערשטעהן, זײ האָבען אויך זײער לשון... אויך זײער שטײגער חובות, בענעהמונגען אײנער אַקעגען דעם אַנדערען און אויך אַקעגען אין אויבערשטען — זײ האָבען דאָך ווי איטליכען איז בעקאַנט, זײער פּרק-שירה!...

איבעריגענס, למאי זיך דאָ אַזוי צולאָזען אין שבחים איבער בהמות,

גליַיך ווי אויף מיר ליגט די שולד צופערענטפערען זיך פאַר דער מחותנה׳שאַפט מיַינער מיט זיי? — אָט אַזוי וויל איך, אַזוי געפעלט מיר, און פטור! זיי געפעלען מיר פשוט אפשר נאָך בעסער אַמאָל פון אַנדערע ביי אונז, און דאָס לשון זייערס, ווי משונה דאַכט זיך עס איז, דאָך איז עס אָפט פערשטענדליכער ווי דאָס געקליגעלטע, גע׳מלאכה׳טע ביכער־לשון, וואָס איז בכיוון נאָר געמאַכט געוואָרען אויף צופערדרעהען דעם מוח און די גרינגסטע זאַך מרחיק מן השכל זיין, דערוויַיטערען, הייסט עס, פונ׳ם פשט אַזוי, אַז דו זאָלסט זיך אָנהערען, זיך אָנלייענען ווי אַ פויק און מכות טאַקי וויסען. חושד זיין־זשע מיך, אַז איך האָב דערביי עפּעס אַ שטיקעל אינטערעס, קען מען מיך אויף קיין פאַל נישט. וואָס אַ שטייגער? געלד, פון בהמות געלד? — אַזוינס איז דאָך נור אַ געלעכטער גאָר צודענקען! אפשר־זשע כבוד? קעלבליך זאָלען מיר נאָכלויפען, קיה זאָלען מיך טראָגען אויף די הערנער, פערד אויף די פלייצעס — אַזוינס איז נאָך נאַרעשער צודענקען!... עט, חלעבין. נישטאָ פון וואָס צורייַדען. פאַר אַנדערע איז איין וואָרט אַפילו אַיין עברה. צו וואָס? דאָס ביסעל־זשע, וואָס איך האָב דאָ גערעדט איז טאַקי נאָר צו־ליעב איַיך, רב מענדעלי! ווייל איך האָב אַיך, פערשטעהט איהר מיך, ליעב, און געוואָלט בעשיינען אָט דעם דאָזיגען ספר מיַינעם מיט אַייער ליעבען נאָמען דאַרויף. איך פערהאָף, אַז אַצונד פערשטעהט איהר מיך שוין זעהר גוט, אוים קשיות, און די דאָזיגע מתנה מיַינע וועט מיט דעם אויבערשטענס הילף ביי אַייך זיין שטאַרק אָנגעלייגט. און צוריק גע־שמועסט טאַקי פאַר וואָס נים? וואָס קען עס אַייך אַרען?

צווישען אונז גערעדט. תחילת איז אַ סברא געווען דעם דאָזיגען כיבוד אָפּצוגעבען אַייער פערדיל, דעם לייב אַייערען, ווי הייסט עס ביי אַייך, אַזוי טאַקי, אַ לכבוד מיט דעם גאַנצען טיטעל. פאָרט, ווי זאָגט מען עס, אַזוי פיעל יאָהר אַוועקגעלייגט דאָס געזונד אין דער ליטע־ראַטור, געשוויצט, געאַרביים איבער די כחות. אמת, אַ פערד איז ער טאַקי, אַ פראָסטער אַרביימער; נאָר ווי זאָגען זיי עפּעס, אונזערע חכמים דאָרט: גאָט איז נישט מקפח שכר, נעהמט נישט אַוועק דאָס פערדינסט ביי קיין שום בריה. נאָר דערנאָך איז מכמה וכמה טעמים געבליבען: ניין! לאָז זיין מיט דעם לכבוד רב מענדעלי לעב, און דאָס פערדיל מיט אָנהויבענס — במקום כהן, להבדיל, די אַלע אַנדערע בהמות. וואָס קומען דאָ נאָך איהם אין דעם דאָזיגען ספר מיט זייערע מעשיות זענען דאָך באמת טאַקי אויך נאָר במקום׳ס דאָס הייסט: במקום ישראל.

.1

דער לייב.

א טאג אין צרות.

מיט דעם הינטען מחילה צום בית־המדרש און מיט דעם קאָפּ צום וואָגען, קנייטשענדיג דעם שטערען, אויפשטעלענדיג די אויערען און אַרויסשטעקענדיג אַ שפּיטץ צינגעל, שטעהט ער בּיחידות אויפ׳ן שול־הויף, זומער נאָך האַלבּען טאָג, פּעראומערט און פערשמאַכט פונ׳ם לאַנגען, שווערען תּענית. פאַסטען איז ער אַפילו שוין געוועהנט, זינט ער טראָגט אויף זיך דעם עול פונ׳ם יודישקייט, דעם גאַנצען בּאַרג ספרים, איז איהם זעהר אָפּט נעבּיך אויסגעקומען צו פאַסטען, אַמאָל אַ תּענית־יחיד, ער פאַר זיך אַליין און אַמאָל אַ תּענית־ציבּור, ער מיט דעם בּעל־הבּית און דעם הויז־געזינד אינאיינעם. זאָל ער נישט זוכה זיין איבּער הונדערט יאָהר דאָרט אײנגעשפּאַנט צו זיין אין דער מרכּבה, דעם הייליגען רייטוואָגען, צווישען די שרפי־בּרענענדיגע חיות־הקדש; צו עסען די סעודה פונ׳ם הייליגען האָבּער און פערטרינקען מיט פולע איימער גן־עדן וואַסער דאָרט אויף יענער וועלט, אויבּ ער האָט די גאַנצע צייט אין דער איצטיגער פרנסה זיינער געוואוסט דעם טעם פון אַ האָ־בּער, פון אַלע גוטע זאַכען, ווי אַנדערע זיין גלייכען דאָ אויף דער וועלט. אַזוי פיעל מכּות, רבּונו־של־עולם, זיי, די ווילדע חיות־רעות, וויפיעל מאָל ער איז נעבּיך אויסגעשטאַנען נויטה, הונגער בּיים אַרומ־שלעפּען זיך זיינעם שטענדיג מיט פעקליך יודישקייט — און פונדעסט־וועגען שאַ, גאָרנישט! נאָר היינטיגס מאָל אָבּער האָט דער יצר־הרע פונ׳ם עסען זיך אין איהם געשטאַרקט; איהם אונטערגעגעבּען חשק צו וועלען דערהאַלטען זיין לעבּען, ווי אַ לעבּעדיג בּעשעפעניש בּעדאַרף וועלען נישט זיך מאַכען גע׳פּגר׳ט, שונא־ציון, גלאָט עט־שמעט... דער טאָג איז געווען זעהר אַ הייסער, עס האָט געבּרענט — געבּראָ־

טען. ער איז נעקומען היינט פונ׳ם וועג קוים אַ לעבעדיגער — צובראָכען, פערשוואָלען, אונטערהינקענדיג אויף נאָך איין פוס, מיער, צובראָכען, אַ שאַרבען, לא עליכם. געוואַלד, עסען! חאָטש עפּעס וואָס עס איז צודערהאַלטען די נשמה!...

אויפ׳ן שול־הויף און ווייט אַרום־און־אַרום איז ניטאָ קיין לעבעדיג בעשעפעניש. מען ליגט פאַר היטץ בעהאַלטען, אָפּגעהענדיג מיט שוויים. די בהמות, קליין און גרויס, אַלע זענען אויפ׳ן פעלד, טהוען זיך אָן וואוילטאָג אויף דעם גרינעם גראָז, ס׳איז דאָרט אַ לעבען פראַנק און פריי — קיה מיט עקסעליך, צאַפּעס מיט ציגעליך, גאָר מחיה! און ער, — ער, שלים־מזל זיין אָרט איז, ווי געוועהנטליך, אוי־וועה, נעבין בית־המדרש! עס הערשט דאָ, אויף דעם אָרט עפּעס אַ מרה־שחורה. נישטאָ קיין סימן גרעזעלע, קיין ביימעלע, נאָר זאמד, מיסט, פערטראָגענע בלעטליך און פערשלעפּטע פוילע־פערשימעלטע מיני סחורה.

ער שטעהט זיך אַזוי אָנגעדרודעלט צווישען די האָלאָבלעס, אויסגעדרעהט מיט דעם קאָפּ צום וואָגען. די אונטערשטע ליפּ הייננט איהם אַראָפּ, עס קוקען אַרויס ציין, עפּעס ווי גערעדט: נאַ, חאָטש נעהם פערוואַרף זיי אויף דער פּאָלאָצע! דער יצר־הרע טאָרעט איהם, טאָרעט אין מאָגען, אָנמאַכענדיג אינווענינג אין איהם אַ גאַנצע מרידה, אַ דרעהעניש — ויתרוצצו, און עס בורטשעט איהם אין בויך, עס ציטערט, טרעסעלט זיך אויף איהם די הויט. ער קוקט מיט האַלב פערמאַכטע אויגען אויף די פּעקליך ספרים; קוקט, זיפצט און איז שטאַרק פערטראַכט.

ס׳איז דאָ נישקשה פאַר וואָס צו זיין פערטראַכט. אונזער שלים־מזל האָט, נישקשה, זיין געשיכטע, פון וועלכען אַלע בהמות מעגען אַ מוסר זיך אַראָפּנעהמען, נישט פון די יונגע יאָהרען נאָך האָט ער געהאַט אָזאַ פינסטער געשטאַלט, אַזאַ מיאוס פּנים. ניין! אַ לאָשאַקיל איז ער געווען אַ לעבעדיגס, אַ שעהנס, גאָר אַ חריפות. ער האָט געהאַט פאַר זיך אויך גוטע צייטען, איז געווען פעט מיט אַ בויך, מיט פיס, געגאַנגען אַ גאַנג האָפּערדיג, פעררייסענדיג דעם קאָפּ, און אַמאָל טאַקי אויך קוממיות, שטעלענדיג זיך דיבאָם.

נאָר אַזוי ווי דער זכרון איז, לא עליכם, ביי איהם, דאַכט זיך, געשוואַכט; געדענקען אַלע מעשיות. געשעהענישען מיט איהם אין דעם לעבען, גאַנץ דייטליך, קלאָהר מיט פערשטאַנד, איז פאַר איהם

שווערליך, פּאָרט אַ בּהמה, עפּעס אַ שטייגער, אַ תּרח, מ׳שטעהנס־געּ זאָגט — דעריבּער איז פיעל גלייכער צו זאָגען, עס חלום׳ט זיך איהם נאָר געשיכטע אײדער זאָגען, ער טראַכט פון איהר, פון זײן לעבּען אַמאָל.

יאָ, עס חלום׳ט זיך איהם! עס דאַכט זיך איהם אַלסדינג נאָר טאַקי ווי אין חלום. אָט ווי איהר קוקט אָן דעם דאָזיגען שלים־מזל אַצונד, איינגאַנצען מיט זײן געבּיין, איז בּאַלד אין איהם צודערקענען, ווי אין אַ געפאַלענעם, אַפּגעקומענעם נגיד, אַז ער איז נישט עפּעס פון די פּראָסטע, נישט אַ גראָבּער בּרודער ווי יענע, די פּויערשע. ער שטאַמט טאַקי פון אַ גוטער „פּאָראָדע״, פון אײדעל בּלוט, און דערפאַר האָט מען איהם אין דער יוגענד אײַנגעהאַנדעלט ווי אַ גוט שטיקעל סחורה אויפ׳ן מאַרק און איהם געהאַלטען בּכבוד. אַ קאַטאָוועס עפּעס זײן שטאַל, אַזאַ שטאַל, וועלכע ער מיט נאָך אָקעגען אַ טוץ זײן־גלייכען האָבּען אַמאָל געהאַט! משרתים זענען דאָרטען געווען גענוג, אויבּער־משרתים אי אונטער־משרתים אויף רייניגען, שפּריצען, רייכערען, קראַ־צען און אײַנדעקען. אמת, זיי פלעגען בּיי איהם נעבּיך אַראָפּ׳לקח׳ענען, ווי דער שטייגער פון אַזעלכע לייט איז, אָקעגען אַ צעהנט׳חלק פון זײן פוטער, די אַבּיסעל, יענע אַבּיסעל, נאָר, נישקשה, מיט חסד. ער איז חלילה פאַר הונגער נישט גע׳פּגר׳ט. מען קען נישט זאָגען, ער זאָל זיך געווען דענסטמאָל לעבּען פריי, נישט זײן בּיי יענעם אין דער אַרבּייט. סטייטש, ווי געשיקט זיך עס? וואו איז דאָס ערגיץ צווישען בּהמות דערהערט געוואָרען צו־זײַן גלאַט אַזוי אַ בּהמה פאַר זיך? בּיסט־דו אַ קיה — גיבּ מילך! בּיסט־דו אַ אָקס — געה אַקער די ערד! בּיסט־דו אַ שאָף — לאָז זיך שערען! בּיסט־דו אַ פערד — זאָל מען אויף דיר רייטען. אלא ניט, צו־וואָס זענט איהר גאָר געבּוירען געוואָרען אויף דער וועלט. עס פערשטעהט זיך, אַז ער איז אויך געווען אין דער אַרבּייט, האָט געהאַט זיינעם, וואָס זאָל איהם רייטען אויף דעם רוקען, איהם אײַנשפּאַנען אין דער קאַרעטע, אָנטהון איהם אַ צוים און האַלטען אין די לייצען. געהאַט זײן שמייסער מיט דער לאַנגער בּייטש, וואָס פלעגט דערמיט טראַסקען און איהם מכבּד זײן מיט אַ שמיטץ. צו־וואָס זאָל מען זיך נאַרען? עס האָט איהם טאַקי וועהר גוט וועה געטהון. פערגאַנגען אַזש אין דער זיבּעטער ריפּ; דאָך האָט ער עס אָנגענומען און געמוזט אָננעהמען פאַר ליעבּ. פאָרט, ווי זאָגט מען עפּעס, אַ שמייסער הגדול, אַ היימישער, אַ נאָהענטער שמעל־קע, אַ יונג מיט שפּאָרען, מיט טרינסטען, מיט פלימערליך, און הינטען,

מחילה, דיק־גראָב, דער קאַפּטען, ווי הייסט מען עס, מיט פּאַלדרען. און די בייטש — זי איז דאָך עפּעס אויך אַ צאַצע, פערפּוטצט גאַנץ פיין מיט געפלאָכטענע כפול־שמונה׳דיגע רצועות, כשר־וישר, טשאַקענדיג מיט אַלע דינים. דער שמיטץ נישט גלאַט גראָב ווי פון אַ פּויערשער עס האָט אַ טעם ווי פון מלקות, מלא חן.

אַבי־ווער אַ געפאַלענער פערטיעפט זיך געוועהנטליך, בשעת גרויסע צרות, אין חלומות פון פריהערדיגע גוטע יאָהרען, און ווערט ביי זיך געהויבען פון זיין כבוד אַמאָל. אונזער לייב, שטעהענדיג אין איינע צרות צווישען די האָלאָבלעס דאָ, גיט עס איהם פּלוצלים עפּעס אַ טראָג. ער טהוט אין חלום אַ הויב מיט גדלות דעם אַראָפּגעלאָזטען קאָפּ, פער־רייסט דאָס אויסגעדייווערטע העלזעלע, פון וואַנען עס סטאַרצעט אַרויס דאָס גערגעלע און אויף וועלכען עס באָמבלען זיך פערפּלאָנטעטע צעפּ־ליך, אַ סימן פון האָר מ׳שטעהנס־געזאָגט, עס טהוט איהם, אַ־פּנים, משונה הנאָה, גלייך ווי ער וואָלט געשפּירט דעם ריח פון פעלד, פון אַלע גוטע זאַכען דאָרט, גלייך ווי נישטאָ מעהר דאָ פאַר איהם קיין קינות, קיין תחינות, די אַלע פעקליך צרות׳דיגע ספרים, נאָר הייא און האָבער, די שעהנע קאַרעטע, יענע פאַרשוינען מיט דער פּאָמפּע און די נאַנצע גדולה וואָס אַמאָל. בעדאַרף גראָד דער רוח אָנטראָגען אַ זליודנע, אַ פליג, וואָס זיין אָנגעריבענער צעקראַצטער רוקען איז איהר אַקוראַט ווי געוואונשען, און אָפּטאַנצענדיג פריהער פאַר פרייד, פאַר ליעבשאַפט דאָס בעקאַנטע פ־יגענטענציל זעצט זי זיך דאַרויף מיט גרויס חשק, שטרעקט אויס דאָס פּיסקעלע און טהוט — אַ ביס, אַ קוש הייסט עס. אונזער שלים־מזל שפּרינגט אַזש אונטער פונ׳ם ליעבען קוש. פערבייסט דעם ווידעל און וויל דער חצופה דערלאַנגען אַ שמיטץ, נאָר ער איז אָבער אויסגעקראָכען און דערגרייכט נישט ביז צו איהר. ער מאַכט זיך, וואָס זאָל ער נעביך טהון, נישט וויסענדיג, בויגט זיך אָן און קראַצט זיך, ווי ס׳איז, אין אַ האָלאָבלע מיט אַ געשמאַק זיפצעלע פון אַ קבצן פאַר גרויס מתיקות דערפון.

ס׳איז דאָ אַ שטיקעל סברא ביי איהם אַ פּריוו טהון, דורכנעהן זיך אַהין ווייטער אַביסעל. דאָס איז איהם צודערקענען אין דעם נעניץ זיינעם מיט דעם פוילען מויל, אין דעם ציהען זיך, אויסקנאַקען זיך די ביינער, אַ טרעסע געבענדיג דערביי מיט דער גאַנצער פעל פון אויבען ביז אַראָפּ, גלייך ווי גערעדט: הנני — איך בין בערייט! און באמת טאַקי, וואָס איז פאַר אַ תכלית דאָ אויפ׳ן שול־הויף? וואָס מ׳שטעהנס־

געזאָגט, איז דאָ צודערוואַרטען, אַז אַרום־און־אַרום איז טױדט, וויסט, נישטאָ, איהר זאָלט זאָגען, חאָטש עפּעס אַ לעק?... הנני! מאַכט ער אויף פּערדיש און איז פאַרטיג צוגעבען — אוי, טהוט איהם אַ ציה, ניט־דאָ־געדאַכט, דער פּוס, יענער פּוס, צוליעב וועלכען ער האָט פערזינדיגט, פערשפּילט זײַן וועלט און פערלוירען זײַן ווערטה! דאָס אומגליק זײַנס דענסטמאָל האָט מיט איהם אינגאַנצען געעקט: געה טראַג אויף זיך יענע לײַט אַז ס'איז נישטאָ, נישט פיר בהמות געדאַכט, קײַן פּיס, אַז זײַ זאָגען זיך דיר אָפּ צודינגען, האָבען נישט מעהר דעם ריכטיגען גאַנג און גליטשען זיך אַמאָל מיאוס אוים. און ווי באַלד אַזוי — געה־זשע דיר צו אַלדע־שוואַרץ־יאָהר!... ער איז מאַקי געגאַנגען, איבערגעגאַנגען אין אַנדערע הענד, פון אײַן האַנד צו דער אַנדערער, אַלץ וואָס ווײַטער נידעריגער, נידעריגער געפאַלען, נישטאָ בײַ איהם הײַנט אַזוי פיעל האָר אין ווײַדעל וויפיעל בעלי־הבתים ער האָט איבערגעהאַט. בײַ וועמען ער איז געווען האָט ער קײַן האָניג נישט געלעקט. ווען עפּעס אַ צרה איז ער שולדיג געוועזן, האָבען די חברים זײַנע זיך פערפלאָנטעט, געשפּרונגען אוים די האָלאָבלעס, געפאַלען ווי שכּורים פון די פּיס און אַריין אין אַ גרוב, האָט פאַר זײַ אַלע געכאַפּט אַ פּסק ער. עס האָט געהייסען: אָט דער שלאַק, די פּגירה, די נבלה! און דאָסגלײַכען מיאוסע צונעמינעשען. זײַן געשיכטע זינט דענסטמאָל איז, אַז־אָך־און־וועה צו איהם, אַ געשיכטע פון שלעפּעניש, טרײַבעניש, מכּות, יסורים און בײַטשען.

דער פּוס שטאָך — שטאָך — און דער שטאָך פליעט, שלײַנגלענדיג זיך דורך די גליעדער, פּיק־פּיק איהם אין דעם מוח. עס טהוט זיך אַ לאָז אַראָפּ דער קאָפּ, אַ זיפּטץ, אַ קרים, אַ שאָקעל די אונטערשטע ליפּ. עס מאַכען זיך צו די אויגען און זײַ פון די ווינקעליך ציהען זיך איבער די באַקען שמוטציגע־פײַכטע רינשטאָקליך ווי פון טרערען. אין קאָפּ איז אַ שוואַרץ־טונקעלע אויסמישעניש. עס דרעהען זיך איהם דאָרט, ווי אין חלום, פעסליך וואַסער, בעל־עגלה'שע וואָגענס, בוידען, שטעקענס, בײַטשען, קולאַקעס... און פלוצלים טהוט עס מיט איהם אַ וואָרף ווי אַ קדחת — עס דאַכט זיך איהם די ראָד, יענע גרויסע ראָד! די אַלע אַנדערע יסורים און פּײַן זײַנע זענען נאָר אַ שפּילכעל געווען אַקעגען יענע, וואָס אַמאָל אין אַ מיהל עפּעס, בײַם דרעהען די ראָד דאָרט. ווי שווער ס'איז בײַ די בעלי־העגלות, ווי גריבערדיג דער וועג איז, דאָך איז נאָך צודערלײַדען — פאָרט אַ וועג. מען שלעפּט זיך, חאָטש פּאַמעליך, אײַנרײַסענדיג זיך דאָס געזונט, דאָך פאָרט רוקט מען

זיך אַלץ ווייטער-ווייטער. מען זעהט עפּעס נייעס, עפּעס אַ פערענדע־
רונג: אָט איז אַ בערגיל, אָט איז אַ טהאָל, אָט איז אַ בריקעל און אָט
איז אַ קרעטשעם! נאָר דרעהען זיך, טופּענדיג זיך שטענדיג אויף איין
אָרט, נישט זעהען פאַר זיך די וועלט, נישט הערען קיין שום זאַך חוץ
אַ שטענדיגען מאָהלען, איבער'חזר'ן ווידער דאָס איינענע, נאָך אַ אָל
דאָס איינענע — אַזוינס, בעהיט זאָל מען ווערען, איז אַ טוידט. עס
פערדרעהט זיך דיר דער קאָפּ, דו ווייסט נישט פון דיין חיות — און!
פרעג דיר בחרם וואָס מיט דיר טהוט זיך אַזוינס.

און ווי ער שטעהט דאָ אַזוי אין איינע צרות עפּענט זיך איהם
אויף אַביסעל איין אויג. ער קוקט מיט שרעק — גאָרנישט! עס עפּענט
זיך דאָס צווייטע, בלינצעלט, קוקט, — און, געלויבט דער אויבערשטער,
נישטאָ קיין ראָד! ער ווערט ביי זיך עפּעס שטאַרקער, מענשעלט זיך
כלומר'שט, פערדעלט זיך, הייסט עס, הויבט אויף די מאָרדע און טהוט
אַ לעק אַ פּעקיל ספרים, עס הייסט אַזוי פיעל ווי גערעדט: דאָס בעסטע
פון די מכות איז פאָרט דאָס, ווי די מעשה איז, אַלץ בעסער ווי ביי
זיי, ביי יענע בעלי-הבתים אַמאָל!

און אויב יאָ אַזוי, פאַר וואָס-זשע נישט צולאָזען זיך אַ שטיקעל
עולם-הזה, ווי אַ נידערלייגען זיך, אַ שטייגער, אדער אפשר גאָר אויס־
ציהען זיך טאַקי אַביסעל? ביז וואַנען איז דער שיעור אַריינקוקען, אַלץ
אַריינקוקען? — און נישט לאַנג געטראַכט צעלייגט זיך מיינער אויף
דער ערד, נעבין וואָגען, גאַנץ ברייט, ווי ביים טאַטען אין וויינהויז,
קעהרט זיך איבער אויף דעם רוקען מחילה מיט די פיס אַרויף, קייקעלט
זיך, קאָשקעט זיך, אונטערהערענדיג פאַר גרויס תענוג, גלייך ווי ער
וואָלט געפיהלט אין זיך עפּעס אַ נייע יום-טוב'דיגע נשמה. עס דויערט
אָבער נישט לאַנג, שפּרינגט ווי פון אונטער איהם אַרויס עפּעס אַ לעבע־
דיג בעשעפעניש מיט אַ משונה קווישש, אַזוי אַז אונזער לייב גיט זיך אַ
חאַפּ שטאַרק דערשראָקען און טהוט זיך אַ שטעל, נישט טוידט, נישט
לעבעדיג אויף די פיס, אַרומקוקענדיג זיך פערוואונדערט מיט אַ פּאָר
אויגען און אויפגעשטעלטע אויערען. וואָס לאָזט זיך אויס? — אַ הונד!

בשעת אונזערער האָט זיך דאָ געמאַכט יום-טוב, געטאַנצט, גערדרי־
געט הייסט עס מיט די פיס, האָט דערווייל זיך אַריינגעחאַפּט אויפ'ן
שול-הויף אַ גוי'עשער הונד, זיך אונטערגעגנבה'ט צום וואָגען, כדי צו
דערטאַפּען דאָרט עפּעס, און געחאַפּט, אַ-פנים, נאָר אומגעריכט אַ זעטץ,
ער שטעהט עס אַצינד מלא המן, פערריסען דעם וויידעל, אויפגעשטרעקט

דעם הזלו און בילט, פערגעהעהנדיג זיך אזש פאר כּעס. ער בילט נישט אזוי פאר דעם זעמץ ווי דערפאר, וואס איהם איז נישט געראָטען; וואס ער האָט זיך דאָ מיאוס אָפּגענאַרט. אָנשטאָט נאַשען, ווי דער שטייגער איז, חאַפּען אַ לעק, געפינט ער פאַר זיך אין וואָגען דאָ אַ מין סחורה אזעלכע, וואס האָט נישט אין זיינע אויגען קיין שום ווערטה. אומזיסט נאָר זיך געשמוצט, געבראָכען די פיס פון זיין געסיל אַהער. דאָס בּילען זיינס האָט געהייכען אויף הינטעש אזוי פיעל ווי געזאָגט: פערדאַק איי־נער, אַזאַ־אָך־און־וועה צו דיר מיט דיין סחורה... האַוו־האַוו! טאַקי נור אַ פערדאַק ווי דו ביסט קען אַזוינס האָבּען... האָרך־זשע, זאָג איך דיר, האַוו־האַוו! ווייזט דו זיך דערמיט צו אונז אין געסיל, צעררייס איך מיט מיינע חברים דיך אויף שטיקער, פערדאַק־דאַק־דאַק!... אונזער שלים־מזל נעבּיך פּאַכט מיט די נעזליכער, שאָקלענדיג מיט דעם האַלז, מיט דעם קאָפּ אַרויף און אַראָפּ, שטשירעט אויס איין אויג — איז זיך מישב און קעהרט זיך אום צום הונד מיט דעם הינטען, ווי איינער דערדט: נאַ... וואס וועל איך דאָ מיט דיר טענה'ן!

די זון, וואס ווי באַלד זי ווייזט זיך מיט איהר ליכטיג פּנים אין שטעדטיל, שטעהט זי סטאַנציע דעם גאַנצען טאָג אויפ'ן שול־הויף, האָט מנחה־צייט, ווי דער שטייגער איהרער איז, זיך געקליבען פון דאָרט אַהין, אין איהר רוהע אריין. זי האָט אויסגעשטעלט אַ צורה, גאָר עפּעס נישט די וואס פריהער, געקוקט, געקוקט אויף אונזער שלים־מזל, אויף דעם ביידעל ספרים, מינענדיג זיך און משונה רויט ווערענדיג, גלייך ווי עס וואָלט איהר שטאַרק באַנק געטהון צושיידען זיך מיט אַזאַ פּאַרשוין און מיט אַזאַ סחורה. און באמת טאַקי, וואָלט אונזער לייב דער שטייגער געמעגט שווערען, אַז איהר כּיוון אינגאַנצען מיט דעם קומען איהרען איז טאַקי נאָר צוליעב איהם און זיין סחורה, ווייטער וואס געהט זי אָן אַ וועלט. ביי איהם פון דערסטוועגען איז דאָס קוקען איהרס אזוי אויף איהם גאָר נישט אָנגעלייגט. נאַרעשקייטען! קוקעניש־שמוקעניש. וואס קומט אַרויס דערפון? גאָרנישט! עס ווערט נאָר שטאַרק הייס, אומצו־קומען, בעסער טאַקי אַאָי, אַזוי פון דערוויטענס. אַצונד פיהלט מען זיך עפּעס פרישער, מען אָטהעמט פרייער, מען ווערט, דאַכט זיך, ברייטער, לייכטער — אָט ווי ווייט עס ציהט זיך אויס דער שאָטען!...

פון אונזער שטייגער וואַקסט באמת טאַקי אויס פּלוצלים אַ גאַנצער עוג מלך הבשן. דער קאָפּ פערקריכט איהם אויפ'ן דאָך פונ'ם בית־מדרש און מיט דעם ווייזעל שפּאַרט ער אָן העט דאָרט אויף אַ שטיבעל

אינגאַנצען איז ער עפּעס אומגעלומפּערט, אַ מין חיה, אַ פּערזעהעניש, גאָר אַנטיק. לאָז דעריבער קיין קשיא נישט זיין, פאַר וואָס האָט די ציג, לויפענדיג פאָראוים דער טשערעדע פאַרביי דעם שול־הויף, זיך דאָ אָפּגעשטעלט און געמאַכט אין איין קול מע — דאָס האָט זי געמעקעט צום גאַנצען עולם בהמות: מע־ע־ע! אהער בהמה'ליך זעהען עפּעס שעהנס אויף חידושים.

פריהער פאַר אַלע טהוען זיך, ווי דער שטייגער איז, אַ לאָז אַהער אויף קבלת־פּנים אַקעגען אַ מנין ציגען מיט אַ ציגענעם שלום עליכם! דער קהל'שער צאַפּ, דער ציגענער פיינע־בריה, זאָל געזונד זיין, האָט לעת־עתה נישט געקענט קומען צום קבלת־פּנים, ווייל ער איז געווען אַ טרוד, פערנומען אין עפּעס אַ וויכטיגען ענין מיט דעם פּעקעל שטאָדט־קונדסים, וואָס פאָהרען אויף איהם רייטענדיג, פיהרענדיג איהם ביי דער נאָז, און מאַכען מיט איהם, ווי געוועהנטליך, די קאָמעדיע, די שפּיל.

מע־ע־מע! מאַכען די ציגען, דרעהענדיג מיט די וויידעליך, און שפּרינגען אַרויף פלינק אויף דעם וואָגען, נישט וואַרטענדיג אויף דרך־ארץ, ביז מען וועט זיי בעטען. זיי שמעקען, לעקען, נישטערען, זוכען עפּעס נאַשערייען צו־וואַרפענדיג פעקליך ספרים. עס איז אַ שטופּעניש, אַ חאַפּעניש און אַ שפּאַרעניש. צוויי זייערע שטעהען איבער אַ ספר, האַלטענדיג אָנגעבויגען די קעפּ, טרעסענדיג מיט די בערדליך, איינע אַקעגען דער אַנדערער און מאַכען באַראַן־בוץ, עפּעס נאָר טאַקי ווי לומדים להבדיל בוצקען זיך איבער אַ האַרב שטיקעל אין דעם לערנען. דאָס זענען געווען אַ־פּנים ציגען־בטלנים, וואָס האָבען נישט אין זינען די פּרנסה, צופערזאָרגען די היים חאָטש מיט אַ קאַפּ מילך, נישטאָ פון זיי. מ'שטעהנס־געזאָגט, קיין שום נוטצען; דעריבער קענען זיי זיך פערנעהמען מיט אַזוינע זאַכענישען, און האָבען זיך דאָ טאַקי אַוועקגעבוצקעט אַ היבשע צייט.

אונזער לייב האָט אינגאַנצען ווי ער איז מיט זיין שעהנער צורה, אויפגעריהרט דאָס גאַנצע שטעדטיל בהמות. עס האָט זיך פערברייטעט צווישען זיי וועגען איהם עפּעס גאַנצע מעשיות. יענער הונד האָט אָנגעהויבען און די איבעריגע האָבען איהם אונטערגעהאַלטען, איטליכער הונד אויף זיין סמיטניק, איטליכער אויף זיין שטייגער בילען. דאָס געבילעריי האָט זיך פערטראָגען ווייט אין אַלע זייטען שטאָדט, זיך אָפּגערופען אין די הערצער פון אַלע מיני בהמות, וואָס לאָזען זיך הערען

אויך אויף זייערע קולות, עפּעס גאָר אַ גוואַלד, אַליין נישט רעכט צו וויסען וואָס. און בשעת עלטערע קיה שטעהען ערענסט איבער די מעלק-שעפליך, צוהערענדיג זיך צום גערויש, צום מומלען דאָרט, נישט מפסיק צו זיין אין דערמיט מעלקען זיך חלילה. לאָזט זיך אַ פאַרשייטע „מע-לעצע", אַ יונגענד, אויף ציקאַוועשץ צום שול-הויף. אַ רויטער אַ געזונדער בוהאַי פערדייסט דעם עק, מעשה קאַוואַליר, און פוטץ נאָך איהר, לויפט, קומט צו לויפען סאָפּענדיג, פערקאָכט און נעהמט זיך דרעהען מיט דער יפהפה זיינער אַרום און אַרום, ווי אונטער דער חופה דאָרט.

קליינשטעדטעלדיגע בהמות, ווי איטליכער ווייסט, איז זייער לעבען דער שול-הויף, צופערברייגגען דאָרט אַביסעל די צייט; נישט ווי יענע אין די גרויסע שטעדט, וואָס קוקען נישט אָן דעם שול-הויף נאָר זעלטען, אַמאָל אין יאָהר, אָדער אפשר גאָר קיינמאָל נישט אין זייער לעבען. נאָר אַזאַ צונויפלויפעניש אַהין ווי דענסטמאָל, געדיינקען אויך די אַלט-געזעסענע בהמות פונ'ם שטעדטיל נישט.

אַז בעטאָגטע קיה זענען געקומען, אויסגעמאָלקענע שוין, אויפ'ן שול-הויף, צונעכטיגען דאָרט, ווי געוועהנטליך, און דערזעהען, אַז די ערטער זייערע, אויף וועלכע זיי האָבען פון גאַנץ לאַנג אַ חזקה, זענען פערנומען, בלייבען זיי פערגאַפט, נישט וויסענדיג וואָס צוטהון, געה לייג זיך מחילה אַז דאָ שטעהט גאָר אַ וואָגען און נאָך עפּעס אַ מין פאַרשוין. — פריקרעו! געה רוה אין אַזאַ געטומעל. אַזאַ חתונה דאָ. פע אַ חרפה, אַ בושה! אָנרופען זיך מיט אַ מו? חס-וחלילה! מי קען גאָר הייסען אַזוינס, וואָס פאַסט נישט פאַר כשר'ע בהמות, צנועות. זאַטשעפּען זיך מיט ציגען — שפרינגען זיי דיר אויפ'ן קאָפּ. מאַכען דער „מעלעצע" אַ קרומע מינע: פע, טאָכטער, נים שעהן! — וועט דער בוהאַי אָט-אָ דיך דורס זיין. אין-ברירה, זיי שטעהען נעביך אויף די פיס שטיל, אויס-שטעלענדיג די אויגען לעקישעוואַטע אויף אונזער לייב, שלינגען דאָס שפייעכטס און מעלה-גרה'ן. דאָס איז ביי בהמות אַזאַ בעשעפטיגונג ווי זאָקען אַרבייטען ביי ווייבער.

נאָר אין-מיטען-דרינען פליהט אַריין עפּעס אַ מין ווילדע בריאה אַ צעטראָגענער, אַ מנוול מיט אַ פערוואַקסען פּנים און אַ צופּאַטעלטע באָרד. די צונגעפלעטשטע נאָז, עפּעס ווי אויף שרויפען — קרימט זיך, קנייטשט זיך, שמעקט, בלאָזט, פירקעט ווי פון טאַבאַקע. ער איז קליין געוואַקסען, ברייטער ווי לייגער, אַ קורצפיסיגער אין תחתונים פון האָר, אַראָפּהייגענדיג ווי טריפעלקעס ביז איבער די קניעס. און אַ ריח פון

שוויס מיט נאָך עפּעס אַזוינס, ווי הייסט מען עס, גיט זיך פון איהם מחילה שטאַרק נאָך — דאָס איז ער, זאָל געזונד זיין, דער צאַפּ מיט זיין כבוד אַליין! באַלד בּיים אָנקומען, פון דערווייטענס נאָך, טהוט ער זיך אַ בוק, אַ לאָז אַראָפּ דעם קאָפּ, פּירקעט, בּעבּעט עפּעס אונטער דער נאָז, לויפט דער נאָך צו העגדום-פּענדום — און בּעך-בּעך אונזער שלים-מזל אונטער דער דעך.

אונזער לייב שפּרינגט אַזש אונטער פּאַר גרויס וועהטאָג פון אַזאַ שלום-עליכם, און עס רייסט זיך איהם נישט ווילענדיג אַרויס אַ הירזשע טיעף פונ׳ם האַלז, ווי געריעדט מיט פערדראָס, שטאַרק פּאַראיבּעל האָבּענ-דיג: אִי, פּע, חלעבּין!... וואָלט ער געקענט מעקען גוט צאַפּעשׂ, אָדער חאָטש אבּיסעל, צאַפּעש כלומר׳שט הייסט עס, און אויך דאָס לשון פון יענע אַנדערע מיני בּרואים דאָ, וואָלט ער זיכער מיט זיי זיך אויס-גע׳טענה׳ט, פּאַר וואָס בּענעהמען זיי זיך מיט איהם דאָ אַזוי גראָבּליך, וואָלט זיי געפרעגט גאַנץ ריין און שאַרף: בּהמה׳ליך! וואָס אַזוינס האָב איך אייך געטהון? ער וואָלט זיי דערצעהלט פון דער שווערער מיה זיינער מיט דער דאָזיגער סחורה דאָ; פון די גרויסע פּערדינ-סטען, מ׳שטעהנס-געזאָגט, דערפון, אַז עס קלעקט אפילו נישט אויף אַ בּינטעל היי, זיך זאַט אָנצועסען. מען פּאָהרט, מען שלעפּט זיך, מען האַנדעלט, האַנדעלט און וואָס? גאָר נישט! דאַכט זיך ער שטעהט, האַלט זיך אויף די פיס, נאָר וואָס בּיי איהם אינוועניג, אין מאָגען, טהוט זיך, ווייסט קיינער נישט. חוץ אבּיסעל סיטשקע היינט פריהמאָר-גענס האָט ער דעם גאַנצען טאָג, אָסור-חזיר, אפילו קיין לעק היי אין מויל נישט געהאַט. ס׳איז אַוודאי נישט פּאַר תענוג, מסתּמא שטעהט עס מיט דעם פּדיון שמאַל, ס׳איז דאָ אַ מכּה!...

נאָר דאָס וואָס אונזער שלים-מזל קען נישט אַרויסזאָגען מיט דער צונג, גיט ער עס צופערשטעהן אויף דעם ווינק, מיט דעם בּליק און מיט אַלע זיינע אברים. זיין אויסדרעהען פריהער דעם קאָפּ און בּעטראַכטען זיך אַליין, זאָל אַזויפיעל הייסען: האַ! דאַכט זיך, אַלס-דינג בּיי מיר ווי עס בּעדאַרף צו זיין? אַ בּהמה ווי אַלע בּהמות! און פּאַרטיג ווערענדיג דערמיט בּיי זיך שטרעקט ער אויס דעם וויי-דעל שוין צו זיי: נאַט זעהט, בּהמות, הייסט עס, נישט צו פּערזינ-דיגען. אַ בּויך איז דאָ: הויט און בּיין דאָ, בּין אַ בּשר ודם ווי איהר אַלע! וואָס-זשע ווילט איהר פון מיר האָבּען?

דער צאַפּ אָבּער ווייסט נישט קיין חכמות, פערשטעהט זיך נישט

אויפ׳ן ווינק. ער גורט אָן זיינע לענדען, טהוט זיך אַ לאָז ראַפּטאָם צו אונזער שלים-מזל — און טראַך-טראַך ווי פריהער! אַלע בהמות שטעהען, קוקען, און עס זאָל זיי דאָס אָנהויבען צו אַרען... דער לייב נעביך לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ, מאַכט צו די אויגען, און טיעף פונ׳ם כויך רייסען זיך איהם אַרויס שטילע זיפצען. אַצונד טהוט ער שוין אַפילו קיין קליין הירזשעלע אויך נישט, ווייסענדיג, אַז עס וועט נישט העלפען.

יאָ, רב לייב, דו פערדיל איינער! עס וועט דיר נישט העלפען אַפילו ווען עס זאָל זיך דיר עפּענען דאָס מויל צום ריידען ווי דיין עלטער-עלטער באָבע אַמאָל — בלעם׳ס אייזעל, דיר צו לאַנגע יאָהר! זוויידער דיר זאָל זיך עפּענען אַ מויל, וואָלט פיעל בעסער געווירקט זיי דאָס מויל צו פערשטאָפּען. דאָס הייסט, ווען אָנשטאָט ביכלעך ביי דיר אין וואָגען, וואָלט געוועזען דאָ פּאַר זיי עפּעס אַזוינס, וואָס צו נאַשען.

ס׳איז דאָ אַפילו אַ שטיקעל פערענטפערונג דעם צאַפּ, אַז ער איז גאָר ניט אַזוי גראָב שולדיג. מען בעדאַרף דאָך וויסען, אַז צו זיין אַ קהל׳שער צאַפּ איז עפּעס נישט אַזאַ גרינגע, גוטע שטעלע. פערגעסט נישט וויפיעל ער האָט אויף זיך אַרבייט. מיט איטליכען שייגעץ אין שטאָדט מוז מען איבערהאָבען געשעפטען, מען מוז אַמאָל אָפּאַרבייטען עסקים אינאיינעם מיט ווייסע-חברה; צונויפקומען זיך, בוצקען זיך אַמאָל דאָס מיט דעם, דאָס מיט יענעם. אומעטום בעדאַרף מען זיין, דאָ אין שול, דאָ אין מאַרק, צווישען די זיטצערענס מיט קוישלעך, מיט מולטערס, דאָ מוז מען זיך פון אַלע מלאכות אַראָפּחאַפּען צו דעם, צו יענעם אין גאָרטען אויף ברכה-מאַכען, און נאָך ווי? אומגעבעטען. מאַכט זיך אַמאָל, יענער איז נישט צופריעדען, בעקומסט דו אַ פּסק, אַזוי אַז דאָס ברכה-מאַכען פאַלט דיר אוים באָקום. דו לערענסט אַמאָל דעם פשט דערפון, יענער אַ-פנים איז נישט געוועזען צופריעדען דערפאַר, וואָס דו האָסט זיך פערשפעטיגט קומען אויף כיבוד צו איהם, בכן ווילסט דו דאָך יוצא זיין און חאַפּסט זיך אַריין מאָרגען טאַקי אַהין צו איהם שוין פריהער — הערט אַ מעשה, איז אויך שלעכט! חאַפּסט דו נאָך אַיין ערגערען פּסק חי נעכטען. — יאָ, ס׳איז דאָ אַ סברא, אַז ערשט היינט, זאָל איהם נישט זיין צו קיין בושה, האָט ער געהאַט זיין עהרליך אויסקומעניש. ער איז געקומען שטאַרק צודרעהט. דאָס ווײדעלע זיינס איז געוועזען פערקלעמט אין אַ שפּריין-העלצעל — און ער האָט דעריבער אויסגעלאָזט זיין שווער, ביטער הארץ צו אונזער שלים-מזל.

שטעהענדיג אַזוי פּעראַומערט דערפּיהלט אונזער שלים־מזל פלוצלים פון הינטען עפּעס אַ וואַרעמען גלעט. עס דאַכט זיך איהם: אַהאַ, בעל־הבית... היי... סימשקע! ער טהוט אַ הויב דעם קאָפּ און אַ שטעל אויף די אויערען. וואָס לאָזט זיך אוים? בוידעם! איינע פון די כשר'ע, בער־מאָגטע קיה האָט איהם מיט דער מאָרדע גאַנץ דעליקאַט אָנצוהערעניש געגעבען, ער זאָל זיך מוחל זיין רוקען ווייטער אַביסעל, און באַלד טאַקי זיך אַנידערגעלייגט נעבען איהם אויף נאַכטלעגער, אין דער דעה, מאָרגען, אם־ירצה־השם, אויפשטעהן כ ל ח ו ך ה ש ו ר, און היידאַ — צו דער אכילה, אין פעלד אריין!

די זון פערגעהט — אין דער ערד מיט'ן קאָפּ! דער בוהאַי שטעלט זיך אין דערמיט שול־הויף, בלאָזט שופר אויף זיין צוריפּעט קול, גראָבענ־דיג מיט די הערנער אונטער זיך די ערד. פערררייסט דעם ווידעל — זיים מיר געזונד! הייסט עס, און אַוועק, אַוועק. דער צאַפּ פערנעהמט זיינע ציגען און לאָזט זיך מיט זיי צו דער ווייבערשער שוהל, אַהין — אין זיין רוה אריין. די שוואַרץ־חן'עווודיגע נאַכט, געציהרט, געפּוטצט אין דעם טהייערען שטערענטיכעל, וויזט זיך מיט איהר כבוד אין שטעדטיל — און שאַ, ערגיץ נישט דאָרט קיין פּיפּס!

מען שלאָפט! — — —

פון דערווייטענס לאָזט זיך הערען טריט, אָט קומען צו נאָהענט צום וואָגען פים, באַלד שטעקען זיך אוים הענד — און מזל־טוב, מזל־טוב! דער לייב אונזערער איז אַריינגעטהון מיט דעם קאָפּ אין דער אַלטער טאָרבע, תראָמקעט געשמאַק סימשקע, עפּעס מיט אַ „יהי־רצון“, גלייך ווי ער וואָלט געגעסען האָבער.

אַבי די טאָרבע סימשקע, אַבי עס דערגעהט איהם די קישקע פער־געסט ער די פריהערדיגע צרות, חראָמקעט זיך רוהיג, און איז, אַזוי־אָך־און־וועה צו איהם, גאַנץ צופריעדען!...

2.

דאָס תוספות יום טוב קעלביל.

דאָס קעלביל האָט אַזוי געהייסען, עס פאַרשטעהט זיך, נישט פאַר דעם אַריינקוקען זיינס אין דעם משניות מיט דעם תוספות יום טוב אַזוי, אַ שטייגער, ווי מען זאָגט ביי אונז אַ האָהן קוקט אריין אין „בני־אָדם“,

אָדער אַ קעלבּיגער מגיד קוועטשט זיך פאַר איין עולם. אַזוינע ווערטליך ווי די, וואָס נישט אויסגעטראַכט, נאָר שטאַמען איינענטליך פון אונזער לעבּען, זענען בּיי אונז פאַר בּהמות נישט געזאָגט געוואָרען. מעגליך אפשר ערגיץ אַנדערש יאָ, ארץ־ישראל — בּהמות אַ שטיינער, אויף זיי שטעהט דאָך געשריבּען: „ציון, כּך כּל־בּהמה ועוף הכּמו!“ בּיי דיר, ציון, איז איטליכע בּהמה קלוג. איין אייזעל דאָרט אַפילו איז אַ למדן, גוט און פרום — ווי פּנחס בּן־יאיר’ס אַ שטיינער. אין אונזער ווינקעל אָבּער זענען בּהמות טאַקי בּהמות און קעלבּליך געהען אַרום פוסט־און־פּאַס.

נאָר וואָס דען? דאָס קעלבּיל האָט אַזוי געהייסען איבּער אַ מעשה, וואָס איז זיך פאַרלאָפען מיט זיין מאַמע בּאַלד נאָך דעם קעלבּען זיך, און אָנגעמאַכט אַ רעש, א קאָבעניש אין דעם גאַנצען שטעדטיל.

די מאַמע ויינע, זאָל זיך דאָרט מיהען, איז געווען אַ שעהנע, כּשר’ע בּהמה, שעהן מיינט מען נישט פּשוט שעהן ווי יענע קיה, האָלענדערקעס, אַ שטיינער, מיט אַ שעהן פּנים’ל, פעטע, דיקבּייכיגע, מיט גרויסע אָנגעגאָסענע איטער, די הויט אַ גלאַטע מיט דעם פוטץ און אַ לאַנגען עק מחילה הינטען ווי אַ שלעפּע. אַדרבּה, פאַרקעהרט, זי, די מאַמע הייסט עס, זאָל זיך איהר דאָרט גרינג שלוקערצען, זי איז געווען דוקא אַ מאָגערע, הויט און בּיין, אייטערליך מחילה נישט מעהר אפשר ווי אַ כּזית, עס האָט זיך עפּעס געבּאָמבּעלט אַ דאַר שטיקעל, עט גלאַט אַזוי זיך. די יַיפּע, די פעל הייסט עס, דוקא פאַרשמירט, פאַרשמוצט, פאַרשלומפערט תּמיד, פון הינטען דוקא פאַרקריצט, כּלומר’שט אַיין עק משטעהנס־געזאָגט — און פונדעסטוועגען נישקשה, חלעבּין, וויַיט אין דער וועלט צו זוכען נישט געווען איהר גלייכען... דאָס שעהנקייט איהרס איז בּעשטאַנען אין מעשים טובים — אין איהר גוטקייט, שטילקייט און עהרליכע אויפפיהרונג, דהיינו: זי פלעגט, ווי אַ יודישע קיה, אָפריכטען גלות, נישט צו האָבּען אַ מקום מנוחה; פלעגט נעכטיגען, וואַלגערען זיך אויף דער גאַס. זיך קייקלען, האָבּען גלגול־שלג ווינטער אויפ’ן שניי, סיידען אַמאָל אין די גרויסע בּרענענדיגע פרעסט פלעגט מען זי פאַרבּעטען אויף נאַכטלעגער אין דעם פינסטערען הויז, וואו עס האָט זיך געפונען דאָס פעסיל וואַסער, די גרויכ׳ץ, פולע פאַמיי־ניצע, קלעצליך האָלץ, פוילע שמאַטעס, גאַנץ אַלטע אי פריש־שמעקענדיגע בּלאָטע און מיסט. צום פאַסטען איז זי געווען איין בּריה אין דער וועלט. זי האָט געקענט אָפּפאַסטען גאַנצע טעג און גאָרנישט! בּכלל,

איז זי נישט געווען אַזוי אַריינגעטהון אין דער אכילה, ווי אַנדערע, גוי'עשע אַ שטייגער, זי האָט אין דעם גוטען יודישקייט ביסלעכווייז זיך אָפּגעוועהנט פונ'ם עסען, אַזוי אַז זי האָט אָנגענומען פאַר ליעב חאָטש וואָס ס'איז און וויפיעל ס'איז אַבי יוצא זיין, פאַרשטאָפּען דאָס מויל. פיעל יודישע בהמות האָבען דאָך אַזעלכע מעלות, נאָר זי איז זיי אַריבער אַלע.

אַיינגעהאַנדעלט האט מען זי לכתחילה פאַר אַ מציאה, עס האָט געהייסען פישש... עס גיסט זיך פון איהר — מילך. אַ בהמה, קיין עין־הרע, אַ וואוילע, נאָר אַ חריפות. הלואי מיט מזל, יעלה ויצמח, עס זאָל זיך גיסען, שפּריצען, מען זאָל לעקען דערפון די פינגער! שפּעטער אָבער האָט זיך אַרויסבעוויזען, אַז ס'איז נישט אַזוי די מעשה. דאָס וואָס מען האָט פערלאַנגט איז נישטאָ! דאָך זי שולדיג מאַכען דרינען איינגאַנצען וואָלט געווען אַ גרויס אומרעכט. וואָס איז, זי האָט דען געהאַט און נישט געגעבען? אַי וואָס מען האָט זי אַיינגעהאַנדעלט אויף דעם תנאי, מען זאָל האָבען פון איהר פיעל גוטס און נחת — עט, נאַרעשקייטען, נאַרעשקייטען, למאַי מען האָט איהר אָנגעפּייפּט אין די מזונות, אין דעם קעסט עסען כפי ההתחייבות! עס טרעפט זיך ביי יודען אַזוינע זאַכען. ביידע צדדים, נאַרען איינער דעם אַנדערען אָפּ, נישט אַזוי ווי מען זאָגט, ווי מען שטעלט זיך פיר — און גאָרנישט. אויך בעשולדיגען זי פאַר דער פרנסה איהרער, פאַר דעם אַרומשלעפּען זיך אין מאַרק צווישען די גוי'עשע פוהרליך, אַ שמעק דאָ, אַ מאַפּ דאָרט, אַ שטעק די מאָרדע אַהין און חאַפּען אַ לעק — דאָס וואָלט געווים אַ גרויסע עולה געווען. וואָרום אדרבה זאָגט, וואָס זאָל אַ בהמה נעביך טהון ביים אַראָפּגעהן פון קעסט, אַז עס לאָזט זיך איהר אוים די מזונות? ליינען זיך, שונא־ציון, אין דערמיט גאַם און פגר'ן פאַר הונגער? לאָז מען זיך מטריח זיין אין אַ יודיש שטעדטיל ערגיץ, וועלכעס עס איז, וועט מען זעהען, אַז אַלע בהמות ווי זיי זענען זיך מפרנס דאָרט אַזוי. און גאָר נאָך אַלע גליקען מ'שטעהנם־געזאָגט, אַז אונזערער פלעגט שוין געראָטען אַ חאַפּ טהון עפּעס פון אויבען, איינגאַנצען אַ פּעטרישקע, פלעגט עס איהר נעביך באָקים אויספאַלען. זי פלעגט חאַפּען בייטשען, קלעפּ ווי האָלץ, וויפיעל אין איהר איז אַריין, געשפּעט און לייטישע רייד פונ'ם גראָבען עולם אַ צוגאָב נאָך דערצו. וואָס הינט האָבען צו איהר געהאַט, פאַר וואָס הינט האָבען געהאַוקעט, געבילט, זי אָנגעחאַפּט, געביסען? — דאָס איז כלל נישט צום פערשטעהן; סטייטש, הינט וואָס לעקען אָפּ אַ ביינדיל, חאַפּען שיריים פון יודישע פּאָמיניצעס; הינט וואָס יודען פערשטאָפּען

זיי תמיד דאָס מויל, איהר פערשטעהט, מיט אַ שטיקעל ברויט; הינט, וואָס יודען מיידען תמיד זיי אוים דעם וועג מיט אָבשיי, וואָס האָבען פונדערוויטענס נאָך פאַר זיי גרויס דרך־ארץ! נישטעהר, גאָרנישט. אויף בילערס איז נים שייך צו פרעגען קשיות.

מילא, בקיצור, האָט מען דאָ אַ קלאָרען חשבון פון אונזער בהמה'ס שעהנקייט, עהרליכקייט. און דאָס וואָס איהר גוטקייט, שטילקייט אָנגע־טרעפט, דאַרויף קענען עדות זאָגען אפשר אַ האַלב שטעדטיל יודען. פיעל מאָל פלעגט זיך מאַכען, אין די שטאָק־פינסטערע נעכט, אַ שטיי־גער, איז אַ יוד נעביך געשטרויכעלט געוואָרען און אַרויפגעפאַלען פונק אויף איהר, אויף אונזער בהמה הייסט עס, וואָס האָט געהויערט אין גאַס צווישען די געמאַרקען, איין אַנדערע אויף איהר אָרט וואָלט עס זיכער אונטערגעטראָגען: סטייטש, וואָס איז דאָס פאַר אַ מאָדע קריכען ביי־נאַכט, און וואָלט איהם דערלאַנגט אַ וואָרף פון זיך העט, ווייט, צו אַלדע־שוואַרץ־יאָהר. אונזערע אָבער פלעגט זיך אויפהויבען שאַ שטיל, אַ שטעלגעבענדיג זיך אויף די פיס, און טראָגען דעם פאַרשוין, רייטענדיג איהר אויף דעם רוקען, אַ שטרעקע וועג, ביז ער איז אַראָפגעפאַלען אליין, ברעכענדיג זיך האַלז און געניג.

אמת טאַקי צו די דאָזיגע אַלע שעהנע, גוטע מעלות האָט זי גע־האַט, צווישען אונז זאָל עס בלייבען, אַביסעל חסרונות אויך. נאָר וואו איז דען דאָ אַ בהמה דורכאוים אַ כשר'ע אָהן אַ ברעקיל סרכא? בעדאַרף מען אַ בעסערען ווי אונזער בוהאַי, אַ שטייגער, אַ גדול, אַ גרויסער, אַ הדרת־פנים מיט אַ ברייטען שטערען און אַ דיק־קיילעכדיג בייכעל, אָדער הצאַפּ שלנו, אַ קאַטאָוועס עפּעס אונזער צאַפּ, אַזאַ פּאַרנעהם, דער גרעסטער צווישען אַ שטאָרט ציגען — און פונדעסטוועגען, זאָל זיי דער שור־הבר נישט שטראָפען פאַר די זינד, זענען ביידע דאָס, וואָס מען מאָר נישט זאָגען, נישט דעם, נישט יענעם טאָר מען נישט לאָזען אין שטאַל אָהן אַ שומר.

ווינטער אַמאָל, גאַנץ פריה, אַז איך בין געלעגען איינגעגורעט אונטער דער קאָלדרע, פאַרשלאָפען, נאָך נישט בדעה האָבענדיג אויף־שטעהן, געהן אין חדר, דערפיהל איך ווי מען וועקט מיך, טאָרעט מיך, און איין געשריי: גיכער שטעה־אויף, גיכער, גיכער! איך טהו מיך, נישט טוידט נישט לעבעדיג, אַ האַפּ־אויף און דערזעה פאַר מיר מיין שוועסטעריל, אַ מיידעל פון אַ יאָהר צוועלף. דאָס פנים'ל שיינט איהר, די אויגעלעך פינקלען עפּעס מיט אַ גלאַנץ גאָר משונה, דאָס מיילכען

האַלבּ אָפען, אויף די ליפּעלעך עפּעס אַ פאַרגליווערט מין שמייכעלע, זי וויל עפּעס זאָגען און קען נישט, אַזוי פאַרנעהמט איהר דער אָטהעם, נאָר וואָס זי שטרעקט אויס, ווערגענדיג זיך, דאָס הענטיל, טייטענדיג אויף עפּיס דאָרט אין דערמיט שטוב — אָ — אָ! איך גיב אַ קוק — אוי, געוואַלד, אַ קעלבּיל! און אַזוי ווי איך בּין, בּאָרפעס, נאַקעט, אין איין העמדיל, האַלטענדיג איין האַנד אויפ'ן קאָפּ, קיין צייט נישט האָבענדיג אויסזוכען דאָ און אָנטהון דאָס יאַרמולקעלע, טהו איך אַ שפּרונג אַראָפּ פונ'ם געלעגער, געשווינד צו איהם. די פרייד מיט מיר איז געוועזן אַזוי ־ גרויס, גלייך ווי די וועלט איז מיינע, גלייך ווי אַלסדינג אין איהר, פיהלט מיין שמחה. עפּעס לייכט די זון נאָר אַנדערש, עפּעס איז דער פריהמאָרגען מילדער, פריינדליכער ווי תמיד, עפּעס פיהלט זיך אומעטום אין דער לופט יום־טוב'דיג, פול־און־פול מיט קעלבּיל. אַלסדינג שמייכעלט, זאָגט: גוט יום־טוב, מזל־טוב דיר מיט'ן קעלבּיל!...

איך זעטץ מיך אויף די קניעליך, אַבּיסעל פונדערווייטענס, און בּעטראַכט מיר דאָס קעלבּיל. אַ שעהנס, אַ רויטס מראה געלכען, אויף דעם שטערען אַ ווייסער פלעק ווי אַ זילבּערנע קאָקאַרדע, גאָר אַ גאָטס וואונדער. וואָס ווייטער ווייטער גיבּ איך מיך אַ רוק־אונטער, בּעקענענדיג מיך מיט איהם נעהענטער; וואָס ווייטער גיבּ איך עס אַ גלעט, דאָ אַ טאַפּ, דאָרט מיט אַ פינגער, אַריינקוקענדיג איהם בּשעת מעשה אין די אויגען, בּיז איך ווער דערמיט שוין אַ נאָהענטער שמעלקע און לאָז איהם אַראָפּ אַ גראָבּען „שלום־עליכם“, אַזוי טאַקי מיט דער גאַנצער האַנד, מיט אַלע פינף פינגער. דאָס קעלבּיל האָט אַ פּנים נאָך נישט געוואוסט דעם טייטש פונ'ם „שלום־עליכם“, מיט וואָס מען עסט עס, וואָרום עס האָט זיך עפּעס געפיהלט ווי בּעליידיגט, און צונויפנעהמענדיג זיך מיט אַלע קרעפטען געפּרופּט אויפשטעהן. פריהער האָט עס אָנגעהויבּען הינטען־אַרום, פאַמעליכען־פאַמעליכען זיך געשטעלט אויף די הינטערסטע פיסלעך, בּלייבּענדיג אָנגעשפּאַרט אויף די קניע פון די פּערדערשטע, וואָס נאָך פערלייגט אונטער זיך אַזוי, אַז ס'איז אויסגעקומען עפּעס משונה, ווי עס שטעהט מחילה ראַקום. שפּעטער אַבּיסעל האָט זיך עס שוין נעשטעלט אויף אַלע פיער פיס, וואָס האָבּען זיך געשאָקעלט ווי פיסלעך פון אַ צושאָטענעם טיש. פונ'ם פּופּיק איז איהם אַראָפּגעהאַנגען, בּאָמבּלענדיג זיך, עפּעס ווי אַ שטיקעל בּענדיל און אויסגעזעהען אינגאַנצען מראה לעקיש. אַזוי איז עס שאָקלענדיג זיך, אומגעלומפּערט, אויסשטעלענדיג אַ פּאָר קעלבּערנע אויגען, אַ היבּשע ווייִלע געשטאַנען — און פּלוצלים פערדרייסט עָס דעם ווידעל און גאַלאָפּ, גאַלאָפּ איבּער

דער שטוב. עס ווערט אַ רעש אַ געפּילדער, עס פּאַלט אום די מילכיגע באַנק מיט דעם צעבראָכען פּיסעל, עס דערשרעקען זיך די היהנער, פליהען משוגע׳נערווייז איבער טיש און ביינק, צעבראָכען אַ גלעזעל און קעהרען איבער עפּעס אַ שיסעל. די מאַמע ביי דער קינפּעטאָרען, ביי דער בהמה הייסט עס, דאָרט אין הויז, דערהערט דעם טאַראַראַם, דעם האַרמידער, לויפט אין איין אָטהעם אַריין אין שטוב שטאַרק אויפגעבראַכט און לאָזט אויס איהר צאָרען צו מיין קאָפּ:

אוי, אַ טאָג, האָב איך עס געהאַט דערנסטמאָל, אַ טאָג פון פּעטש און קלעפּ אין דער היים, אין חדר, געלייזט געניג, נישט פאַר קיין יודען געדאַכט!

אַוועקגעגאַנגען פון דער היים אין חדר בין איך מיט אַ קאָפּ פול מיט קעלביל. ווען איך האָב בעגעגענט אויפ׳ן וועג האָב איך אָנגעזאָגט די בשורה: אונזער קיה האָט געהאַט אַ קעלביל! פאַר אימליכען פון מיינע בעקאַנטע יונגליך האָב איך אָפּגעלויבט אין טאָג אַריין דאָס קעלביל, אונטערשמייכלענדיג דערביי פאַר גרויס הנאָה ווי אַ בעל־שמחה, געמיינט דערמיט — הע־הע! לאָזען זיי מיר מקנא זיין. ווען מיר האָט געטויגט האָב איך צוגעזאָגט ווייזען איהם דאָס קעלביל, אינאיינעם מיט מיר זיך דערמיט אַביסעל אָנשפּילען. ביי איינעם אפילו האָב איך גענומען פאַראויס אַ פאָר יונ׳ישע מעשענע קנעפּ מיט אָדלערס און אַ יערכען ביימעלע, שווערענדיג איהם: „ווי איך בין אַ יוד!“ אַז דער כיבוד פאָהרען רייטענדיג צום־ערשטען אויפ׳ן קעלביל געהער איהם. עס פערשטעהט זיך, אַז פאַר גרויס שמחה און אַזוי פיעל געשעפטען האָב איך מיר פערשפּעטיגט קומען אין חדר, און געחאַפּט אַ מיאוס׳ן פּסק.

נאָר פּעטש זענען פּעטש און קעלביל איז קעלביל. די גמרא ליגט פאַר מיר אָפען און עס קוקט אַרויס פון דאָרט, עס דרעהט זיך מיר פאַר די אויגען — קעלביל. עס קריכט, קריכט מיר אין קאָפּ אַ מאָרדעצקע, אַ שעהנס, אַ געטאָקטס, אויערליך קליינטשקע, אויפגעשטעלטע, אַ קעפּעלע, אַ העלזעלע. דער רבי קנעלט, מריקעט מיט אַ גמרא ניגון, און מיר אין די אויערען מעקעט די קיה נאָכ׳ן קעלביל. דער רבי טהוט זיך אַ הויב פונ׳ם ביינקעל — דאָס קעלביל אַ הויב אויף די פיסלעך; דער רבי שטרעקט אויס די האַנד — דעם קעלביל פערדרייסט זיך דאָס שווענציל: האָץ־האָץ־האָץ — און עס פליהט אַ פּאַטש! דער רבי איז בייז, פרעגט וואו איך האַלט? איך האַלט מיך ביי דער באַק. עס האַלט שוין ביי מקיים פּסק זיין, איך האַלט עס נישט אויס. עפּענט זיך פלוצלים די טהיר —

און עס עפּענט זיך מיר ווידער אַ וועלט. סקאַציל קומט, רבי׳צען! אהא, אָט איז ווידער דאָס קעלביל. די רבי׳צען לויפט אַרויס בייז, אַ קלאַפּגער בענדיג מיט דער מהיר, דער רבי, אַרויס פון די כלים. לאָזט אויס זיין שוועך-ביטער געמיטה צו מיר.

אַז איך בין יענעם טאָג אַ לעבעדיגער, אַ גאַנצער אַ היים געקומען, איז טאַקי נאָר גרויסע נסים מיר געשעהען.

קומענדיג אַ היים איז די ערשטע זאַך מיינע געוועזן — קעלביל. שטיל אויף די שפּיטץ פינגער האָב איך בשתיקה, ווי אַ ליעבהאָבער צו דער געליעבטער, מיך צוגע׳גנבה׳ט צום קעלביל. די מאַמע האָט עס פערשטופּט אין אַ ווינקעלע פאַר אַ גוט אויג, מען זאָל עס קיין עין-הרע נישט געבען. אָנגעהויבען האָט זיך ביי מיר ווי דער שטיגער איז, פריהער אַ קוק, אַיין עסען פאַר ליעבשאַפט מיט די אויגען. אין אַ ווייל׳ע אַרום שוין אַ גלעט, אַ טאַפּ, דערנאָך אַ האַלזען, אַיין אַרומנעהמען, גאָר נפש אחת, און לסוף שוין גראָבליך מחילה אַ קוועטש — און מיין קעלביל פון אַ שפּרונג אַ הין-אַהער איבער דער שטוב, ווערט עס איין איבערקעהרעניש, סדום ועמורה, און עס רעגענט אויף מיר פעך און שוועבעל, פייערדיגע פעטש הייסט עס, גאָר אַ שרעק!

די ליעבע צום קעלביל האָט ביי מיר געוואַקסען מיט יעדען טאָג און צוגלייך מיט איהר די יסורים, הארצוועהטאָג מיינע, וואָס זי האָט מיר אָנגעמאַכט, מיין קינדערש הערציל איז פערלאָפען מיט בלוט, האָט נישט געקענט רוהיג אָהן פערדראָס האָרכען דעם שמועס איבער דעם קעלביל, ווי מען וויל עס געביך קוילען, ווי מען דינגט זיך מיט דעם קצב, מיט וואָס פאַר אַ גרינגע לעבער מען צוגלידערט עס לעבעדיגערהייט, שנײַדט, טהיילט זיין גופ׳ל נעביך, ווי מען רעכענט אויף די פינגער אַזוי פיעל פאַר זיין פעלכען, אַזוי פיעל פאַר דעם פעדער-חלק, אַזוי פיעל און אַזוי פיעל פאַר זיין איטליכס גליעד בעזונדער. עס שטעהט זיך, קוקט קוקט אַזוי גוט, היימיש, לעקט דער מאַמעס האַנד אַזוי ליעבליך-פריינדליך, און דאָ שאַצט מען אָפּ דעם ווערטה פון זיין לעקער, פון זיין צינגעל! ס׳איז עפּעס טאַקי אַ געוואַלד, אַ רציחה! — דערנסטמאָל האָב איך נאָך נישט געוואוסט קיין חכמות, זיך נישט אריינגעלאָזט אין טיעפע חקירות איבער מענשען, בהמות, גאָר נישט איינגעפאַלען מיר אפילו איבערצוּ-טראַכטען, אַז אין דער פיהרונג פון דער וועלט קען געמאָחלט זיין פעהלער; אַז דאָס אַלסדינג, וואָס איז פון גאַנץ לאַנג שוין אַזוי נעי-שטעלט, ביי לייט אָנגענומען, האָט אפשר נישט קיין האַפט; אַז גרויסע

מיט בערד קענען נאָר זיין יונגליך; אז חכמות אַזוינע און אַזוינע קענען גאָר זיין נאַרעשקייטען, פילוסופיות — פלודערייען, גוטסקייט און פרומ־קייט — אכזריות, ווילדקייט. חלילה! אַלסדינג ווי אַזוי ביי די עלטערען אין שטוב, ווי אַזוי אין חדר, אין שוהל, אין בית־המדרש דאָרט, דאָס איז שכל'דיג, רעכט, פיין, ווי גאָט האָט געבאָטען. און אויב מיר איז פריקרע געווען אַמאָל, עס האָט מיך עפּעס געאַרט, איז דאָס נאָר געווען גלאַט אַזוי זיך, בשוגג, אומגערען, גלאַט עס האָט זיך אַזוי געפיהלט, נאָר פון זיך אַליין אַזוי געוואָלט — און דאָס פלעגט מיר דערנאָך ערגערען, קאָס־טען אַ שטיק געזונד, ווייל טאַקי אין דעם פיהלען, אין דעם ווילען, אָט דרינען, לוים זיי זאָגען שטעקט דער יצר־הרע. ער גיט עס איין דעם מענשענס הארץ חשק, עס זאָל פיהלען, עס זאָל ווילען. ולא תתורו אחרי לבבכם — אַ יונגעלע זאָל זיך נישט ווילען, האָט געטייטש דער רבי. — עס האָט מיר ווערה געטהון דאָס האַרץ אויפ'ן קעלביל: געוואַלד אַ רחמנות! עס האָט מיך פערדראָסען, געברענט, געבראָטען: געוואַלד, וואָס וויל מען האָבען נעביך פון זיין לעבען! און דערביי האָט עס מיך טאַקי געפיקט, געפיקט: געוואַלד איין עברה! אויף ווע[מ]ען דו האָסט רחמנות און אויף ווע[מ]ען דו ביסט אָנגעדרודעלט, שייגעץ איינער!... איך האָב מיר אָנגעטהון אַ כח אַרויסשלאָגען פונ'ם זינען די גאַנצע מעשה מיט דעם קעלביל, איך בין נישט מחויב פאַר איהם מקריב זיין מיין נשמה, פרעגלען זיך אויפ'ן פייער אין גיהנם. נאָר עס האָט אָבער נישט געהאָלפען, פאַרקעהרט, וואָס מעהר איך האָב עס געטריבען, מעהר איז עס מיר אין קאָפּ אַריין געקראָכען. עס האָט זיך מיר געדאַכט אַזוינס, וואָס אַ שרעק: פון איין זייט, דאַכט זיך, איין אויסגעשטרעקט, איבער־געשניטען העלזעלע, אַ גיסען־זיך בלוט, איין אַרויסגעשטעקטע צונג, פאַר־גלייזטע אויגען, אַ האָרחלען, אַ מאַכען מיט די זייטען, אַ צאַפּלען, אַ וואַר־פען־זיך, אַ דריגען מיט די פיס. פון דער אַנדערער זייט אַ שוחט מיט אַ פרום־פנים'ל, אַ חלף אין דער האַנד און אַ ברכה־מאַכען מיט די ליפּע־ליך. — איך בין אַרומגעגאַנגען צוקאָכט, ווינד־און־ווערה איז מיר געווען פון ביידע זייטען, האָב מיך געשעמט קוקען דעם קעלביל און דער מאַמע, להבדיל, אין די אויגען. ווער ווייס צו וואָס דאָס וואָלט גע־פיהרט, ווען עס זאָל זיך נים געווען אונטעררוקען פלוצלים אַזוינס, אויף וואָס מען האָט זיך כלל נישט געריכט.

ס'איז אַ ווינטער־נאַכט. אַ פראָסט מיט אַ ווינד. אַ פראָסט אַ ברע־נענדיגער, אַ ווינד אַ שטורעמדיגער, עס בלאָזט, פייפט, ריס־סקריפּ, ווי אויף אַ חתונה פון טויזענדער רוחות; עס שפּרינגען, טאַנצען ווילען שנעע,

דרעהענדיג זיך משוגע'נערווייז איבער די גאַסען. עס קנאַקען. פּראַסקען דעכער, עס היילט, ווייעט אין די קוימענס און עס זשומען, צימבלען שויבען אין די פענסטער. אויף דער גאַס קיין לעבעדיג בעשעפעניש, נישט איין יודישע בהמה, אַלע ווי אויסגערוימט. און וועלכע זענען פערבליבען דאָ, ליגען בעגראָבען, אַז אָך־און־וועה צו זיי, טיעף איבער די אויערען אין שנעע. אונזער בהמה, עפּעס נאָך מ'שטעהנס־געזאָגט אַ שטיקעל קינדבעטאָרען, האָט אונטערגענעכטיגט אין דעם פינסטערען הויז, אין נעץ און שמוץ, וואו עס בלאָזט פון אויבען, פון אונטען. פון אַלע זייטען; וואו ס'איז אומצוקומען פאַר קעלט. און וואָס טהוט אַ בהמה? אַ בהמה מעלה־גרה'ט, חזרט, קייעט איבער אַלץ פריהערדיגע, שוין האַלב פערדייעטע, פוילע, נמאָס־ומיאוס געוואָרענע זאַכען, אַז נייע שפּייז פאַר זיך האָט זי דאָך מכּות — און ביים איבערקייען קיכט זי, לאָזט זי שטילע זיפצען. די זיפצען צוגעהען זיך ווייט אַרום און לאָזען זיך פיהלען אויך אין שטוב.

אויף מאָרגען גאַנץ פריה האָט מיך אויפגעוועקט פונ'ם שלאָף אַ ביטער געשריי, אַ יאָמער, אַ קלאָג ווי מען בעוויינט אַ טוידטען. — דאָס וויינט, שרייט די מאַמע. וואָס איז? געפּגר'ט די בהמה! דאָס הויז־געזינד איז פעראומערט, אין שטוב הערשט אַ טרויער, אפילו דער האָהן שטעהט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ, נישט אַרויסגעפיהרט די היהנער זיינע פון אונטער דעם אויבען האָפערדיג, קוממיות, ווי תּמיד. איינע פון די היהנער מיט איין איי פּאַדעט, קוואָקעט, זוכט אַיין אָרט, וויל זיך לייגען, און נישטאָ ווער זאָל איבערדעקען זי מיט דער זיפּ ווי געוועהנטליך. נאָך איינע פליהט אַרוים פון אונטער דער בעט, הענדום־פּענדום אויף אַ ביינקעל מיט אַ פעררריסען קעפּעלע. זעהר שטאָלץ אין איין קול: מזל־טוב מיר מיט אַיין איי, זיך שוין געלייגט אין אַ גוטער שעה! און דער שעהנער מאַן, דער האָהן, זאָל זיך עס אויף איהר חאָטש אַרומקוקען, צוגעהן, ווי דער שטייגער איז, אַרונטערנעהמען זי אונטער די פליגעליך, קוצעניו־מוצעניו פאַר אַזאַ גוטע בשורה. קיינעם איז נישט אין קאָפּ, אַלע שטעהען פעראומערט, ווייבער, שכנה'ס אויך אין דערמיט. די מאַמע איז מספּיד פאַר זיי די בהמה, דערצעהלט איהרע שבחים, איהר קעז און פּוטער, וואָס איך וויינינגסטענס האָב עס אין די אויגען נישט געזעהען, נאָך מעלות אַזעלכע, אַל־דאָס־גוטס, פון וועלכע — אַ חידוש חלעבין! — איך האָב פריהער גאָר ניט געוואוסט, און לאָזט אוים מיט אַ וויינענדיגען ניגון, אַז דאָס איז זי געפּגר'ט פאַר אונזערע זינד.

— הערט אַ מעשה — זאָגט זי, פערגלאָצענדיג די אויגען צו דער סטעליע — הערט וואָס פאַר אַ גאָט מיר האָבען! היינט גאַנץ פריה, כּלחוֹך השוֹר, אָט די טהיר אָט־אָ, פון דער שטוּב אין דעם הויז, עפען איך. געה איך ווי אַ בּעל־הבית'טע מעלקען פריה אריין, דאָס מעלק־שעפעל אין דער האַנד. שטרוי צום פרעסען האָט דער בּע־קאַנטער גוי נאָך נישט געבּראַכט. פאַרגעסען. אַ פראָסט אַ שרעק. צייט מעלקען. רוּף איך: מאַין־מאַין־מאַין! זי רוּפט זיך נישט אָפּ. געה איך שוין צו נאָהענט, אַבּיסעל מיט פערדראָס, טראַכטענדיג בּיי מיר: סטער־וואַ. וויל איך מעלקען — הע־הע, איז זי פערשאָטען מיט שנעע, אַריינטראָגענדיג זיך בּיי־נאַכט דורך די שפּאַרונעס, די האָר פערפרוירען ווי סטרעמפּלעס אויף דעם רוּקען שטעל איך אַוועק דאָס מעלק־שע־פעל, נעהם אַ בּעזעם, נעהם, שאַר־שאַר דעם שנעע, און זי, די שפלה, זאָל זיך עס חאָטש ריהרען. איך גיבּ אַ קוּק — אוי, אַ דונער האָט מיך נישט דערשלאָגען, זי איז טוידט! סטייטש, וואָס הייסט? פאַר ווען, פאַר וואָס? פון דער העלער הויט? נישט צום פערשטעהן. פאַלט מיר פלוּצלים איין: אוי, אַ וועהטאָג אַ גרויסער, אַ וועהטאָג מיינע שוֹנאים! איהר הערט, מיר האָבּען פערגעסען די סעוּדה, מאַכען נעכטען ווי אַלע יאָהר „תּוֹספות־יום־טוֹב! מיין יחוּס איז עפּעס אַ קאַטאָוועס. פוּנ'ם תּוֹספות־יום־טוֹב משפּחה שטאַם איך. אין דער מגילה זיינער אויף דעם נס, וואָס איהם איז געשעהען, האָט דער גרויסער צדיק, עליו־השלום, בּעשוואָרען זיינע קינדס־קינדס קינדער, זיי זאָלען אין חוֹדש אדר, נעכטען הייסט עס, מאַכען אַ סעוּדה, ווי פּוּרים. ווער עמיצער נישט מקיים זיין, זאָל זיך איהם טרעפען איין אומגליק. אָט, האָט איהר טאַקי, איהר הערט, דאָס אומגליק. דערוויבער טאַקי איז די בּהמה סאַנצעלאָמעס די כּפּרה געוואָרען. וואָס דען? גאָר פלוּצלים ערשט נאָכ'ן קעלבּען זיך, פּגר'ט עס, אַ בּהמה! — —

און אין דערמיט הספד, פליהט אַריין פוּנ'ם אַלקירעל דאָס קעל־בּיל, האָץ־האָץ מיט אַ פעררייסען וויידעל, אַ פערוואָרפען קעפּעל, מע־מע אין איין קוֹל. דאָס האַרץ רייסט בּיי איטליכען אין שטוּבּ, קוּקענדיג אויף דער יתוֹמה נעבּיך. אַלע פערשטעהען דעם טייטש פון מע, וואָס דאָס מע בּעדייט. דאָס מעקעט עס נעבּיך נאָך דער בּרוּסט, עס וויל עסען. דאָס מעקעט עס, בּעט זיך צו דער מאַמע, זי זאָל עס אויסצוואָגען, אָפּלעקען מיט דער צונג. ווייבּער, שכנה'ס, ווישען די נעז, די אויגען, מאַכען פּיס־קליך, און די ליפּעליך זייערע ריהרען זיך, גרייט צום ריידען. איינע פון זיי, אַ וואוילקענעדיגע, וואָס שיט אין די רייד ווערטער פון די הייליגע

וחכמים, פּוּנ'ם רבּינוּ בּחיי, פערחאַפּט זיך פריהער און צולאָזט זיך אין אַ בּרייטען שמוּעס.

— דער וואָס לעבּט אייבּיג, בּרוּך הוּא וּברוּך שמו, וואָס איך בּין נישט ווערטה זיין נאָמען צוּדערמאָהנען — הויבּט זי אָן אויף תּחינה־לשון, צוּנויפשנירענדיג די ליפּעליך און קנייטשענדיג אַ פרוּם פּנים'ל — דער אַלמעכטיגער, וואָס איז געאַכפּערט, געגרויסט צווישען די הער־שאַפטען מלאָכים, די דאָ הייסען חיוֹת הקוֹדש, ער איז גערעכט און זיין משפּט איז גערעכט, כּי מפּני הרעה, פאַר די זינד, זאָגען די חכמים, פּגר'ט אַמאָל אַ בּהמה. לאָז זי, די בּהמה, זיין אַ קרבּן־עולה, מכפּר זיין, רייניגען, ווי די פּרה־אדוּמה, אַייך און כּל־ישראל, פוּן אַלע אוּמריינינ־קייט און פוּן אַלע אוּמווירדיגקייט, אַזוי ווי עס שטעהט געשריבּען: אויבּ די זינד זענען ווי פּוּרפּיל רויט, וועלען זיי ווייס ווערען ווי אַ שנעע. און אויבּ אַזוי, אַז דוּרך אַ פּיך, די בּהמה מיינט מען, האָט בּעשיינפּערליך זיך געטהון ענטפּלעקען אַזאַ גרויס וואוּנדער, וואָלט מיין ראַטה, עצה טוֹבה, געווען, דאָס דאָס קעלבּיל, די פּרוּכט פוּן איהר מוּטער־לייבּ, זאָל בּלייבּען די ווידערשפּענעדיגע קינדער צוּם אָנדיינקען, אויף דעם משוּנה־ווילדען מוֹפת, דאָס זיי זאָלען מעהר נישט מוּטוויליגען. נישט פאַרשווערען די שבוּעה פוּן פאָרכצוּמע צדיקים. לאָז עס בּיי אַייך זיך האָדעווען, און דער, וואָס שפּייזט מבּיצי כּינים, פוּנ'ם קליין ווערמיל בּיז דעם וויזעלטהיר, וועט העלפען עס צוּשפּייזען אַמאָל מיט שאָלעכטס פוּן קאַרטאָפעל, אַמאָל מיט אַבּיסעל קלייען, דאָס אַבּיסעל, יענעם אַבּיסעל. וואָס קען עס זיך אָנזעהען אין דעם בּעל־הבּתּי'שקייט אַ קעלבּיל. לאָז זיך אַייך דאַכטען אַ ישיבה־בּחוּר — נאָך אַ לעפעל געקעכטס, נאָך אַשטיקעל בּרויט, אַ קבּצן אַ קבּצן נעבּיך. איהר פערשטעהט, פוּן אַ ישיבה־בּחוּר, טפוּי, פוּן אַ קעלבּיל מיין איך, וואַקסט אויס אַ בּהמה, און אַ בּהמה איז גוּט, תּמיד אָנגעלייגט, ווער שמוּעסט בּיי היינטיגע משוּגע'נע צייטען, און בּפרט נאָך בּיי יוּדען. אָח־חאָ־חאָ! שפּיעלט אַוודאי אַ גרויסע ראָליע אַ בּהמה. אַלע ווייבּער בּאַ־סעווען צוּ. די מאַמע לאָזט זיך אַיינריידען. דאָס קעלבּעל בּלייבּט לע־בּען — און מיר פאַלט אַראָפּ אַ שטיין פוּן האַרצען.

די מעשה מיט דער בּהמה, איהר אוּנגעוועהנליכער טוֹידט, נאָר שלא כּדרך הטבע, האָט אָנגעמאַכט אַ רעש אין שטעדטיל. לייט זענען געקוּמען אויף חידוּשים אָנקוּקען דאָס קעלבּיל, עס האָט בּעקוּמען אַ שם און געהייסען: „תּוֹספוֹת־יוֹם־טוֹב קעלבּיל“.

אַ קענען אַ דריי טעג האָט זיך געטראָגען איבּער דעם שטעדטיל

אַ היילען, אַ רויען, נאָר טויב צו ווערען. דאָס האָבען געריוועט הינט, וואָס האָבען זיך טשאַטעס־ווייז פאַרקליבען אויפ'ן פעלד, צו־טהון דער בהמה איהר רעכט, זיך געריסען, געביסען און מטפל געווען, ווי געהעריג, מיט דער נבלה.

שטאַרק געביינקט די ערשטע צייט האָט דאָס קעלביל נעביך נאָך דער ברוסט. מען האָט עס געשטילט אַמאָל מיט אַ לעמעשקע פון קאָרענע קלייען, אַמאָל מיט ברויט אַ שטיקעל, מיט אַ הויפען היי. ציינדלעך האָט עס געהאַט אַכט פעדערשטע, שעהנע ווייסע, נאָך ביים געבוירען ווערען, איך האָב זיי אַליין געצעהלט. עס האָט געגעסען און דאָך צו ווילען אונטערגעטריקעט. עס האָט אַלץ געסמאָרעט מיט דער נאָז, געזוכט, געשמעקט, און וואָס נאָר איהם איז צום מויל געקומען, אַ האַנדטוך, אַ טישטוך, אַ זאָק, האָט עס געקייט. אַ היטעל, אַ יאַרמולקע — אויך סחורה. איינמאָל האָט עס שיער זיך נישט דערוואָרגען מיט אַ טשאָלענט־שמאַטע. אַ נס וואָס מען האָט זיך בעצייטענס אַרומגעקוקט, גראָד בעדאַרפט ניכער פעררוקען דעם טשאָלענט. און אויב מען איז פון איהם דאָס אַלסדינג אויסגעשטאַנען, נישט זיינער פטור צו־ווערען, איז דאָס נאָר געוועןְ אין דעם זכות פון דער מאַמען זיינער, זאָל זיך דאָרט מיהען. איך איינער האָב עס אמת טאַקי ליעב געהאַט טיעף פונ'ם האַרצען, עס שטאַרק בעדויערט: אַ רחמנות, ס'איז נעביך עלענד, אַ יתום!... האָט מען עס אַמאָל בעליידיגט מיט אַ קלאַפּ, מיט אַ זעטץ, פלעג איך מיר אַרויסשטעלען, זיך אָננעהמען קעלביל'ס קריוודע, און געחאַפּט דערפאַר דאָס מיינינגע. אָט דאָס האָט מיך נאָך מעהר צוגעצויגען צום קעלביל דערפאַר, וואָס מען איז אָקעגען אונז ביידע געווען גראָב אומגערעכט, וואָס מיר ביידע האָבען געליטען פון אַנדערע, שטאַרקערע פון אונז, גאָר אומזיסט. נישט אַזוי די בעליידיגונג, די יסורים, דער וועהטאָג פון קלעפּ האָט מיך געאַרט, ווי דאָס אומרעכט, מיט וועלכעס יענע האָבען עס אָנגעטהון. — און אַ פנים ביים קעלביל בין איך אויך טאַקי געווען אַ שטיקעל חשוב. וואָרום עס פלעגט זיך לאָזען גלעטען פון מיר ביים קעפּיל, אָננעהמען ביי די אויערליך, קוקענדיג דערביי צו מיר מיט אַפּאָר אומעטיגע אויגען, לעקענדיג מיך פריינדליך, גלייך ווי עס וואָלט זיך פאַר מיר עפּעס געקלאָגט, געוואָלט עפּעס אַזוינס זאָגען. איך ווידער האָב עס, דאַכט זיך, פערשטאַנען, געפיהלט וואָס איהם אויף דער לונג, וואָס לעקט עס מיך מיט דער צונג.

אָט רענסטמאָלט־אָ, דעם קעלביל צו פעדראַנקען און דעם הויז־געזינדס

בענעהמונג אַקעגען איהם, איז אין מיר אַריין אַ גערדאַנק, נאָר עפּעס ווי אַ דבוק — אַ גערדאַנק, זאָג איך, נישט גלאַט אַ געפיהל, אַ טונקעלם אַ שטומס אָהן לשון, נאָר טאַקי ריין גערעדט, מיט ווערטער; אַז אַ בהמה, בלוט און פלייש ווי אַ מענש, האָט אויך, איהר הערט? אַ נשמה ווי ער; אַז אַ בהמה מיט הארץ, מיט אַלע רמ״ח אברים, לייב-און-לעבען ווי אַ מענש, פיהלט לייד און פרייד, יסורים און פערגעניגען אויך ווי ער! — שפּעטער האָב איך מיט דעם דאָזיגען גערדאַנק מיך אַרומגעטראָגען גאַנץ אָפען, איהם געלאָזט וואַקסען, וואַקסען, זיך אַרויסזאָגען פריי, נישט געהערט אַ וועלט, ביז ס׳איז געקומען אַזוי ווייט, אַז בהמות האָבען אויך אַ לשון, זייער לשון, זייער קוק אויף דער וועלט, זייער מין יושר און דרך-ארץ, זייער פאַמיליענלעבען, אייגענע און קהל׳שע אינטערעסען, זייערע מיני געבאָט, מנהגים, געריכט, און אפשר טאַקי אויך זייער מין רעליגיע — קורץ, אַלע מעלות און חסרונות ווי מיר, נישט צוזאָגען אפילו להבדיל. ס׳איז דאָ אויך צווישען זיי אַלערליי אומות, נאַציעס, מינים הייסט עס אומות גרויסע, שטאַרקע, געוואָפענטע מיט גוטע כלי-זיין, וואָס רויבען, רייסען, געוועלטיגען ביד רמה, און אומות קליינינקע, שוואַכע, קריכענדע, פערוואָגעלטע, ביי יענע אין די לאַפעס. צווישען איין אומה בהמות גופא זענען דאָ פערשיעדענע קלאַסען: בהמות געהויבענע, זאַטע, פעטע, שעהנע, לייריגגעהער, גע־לערענטע, מיט אָנשטעלען, און זיי אַקעגען יענע פונ׳ם געמיינעם עולם: אויך-מיר-בהמות, הונגעריגע, דאַרע, אויסגעדייווערטע, שטענדיג אין דער אַרבייט, פערגרעבטע, פערפינסטערטע, וויסען נישט פון זייער חיות. עס זענען דאָ צווישען זיי גוטע אי שלעכטע, בייזע אי שטילע, רוהיגע, געלאַסענע; פוילע אי בריות; פאַלשע אי געטרייע; גנבים, נאַשערס, פרעסערס אי עהרליכע, כשר׳ע, נישט קיין טרפה׳נע העלזוער; ענגאַאיס־טען, נישט פאַרגינערס, קאַפּאַבעל אויף אַלסדינג פאַר׳ן אייגען נפש׳ל, אי באַרמהערציגע, בערייט זיך מקריב זיין פאַר יענעם אין אַ נויטה. ראיות דאַרויף זענען דאָ גוזמא-גוזמאות, גאַנצע פעק, ס׳איז דאָ אַזעלכע, וואָס איטליכען פאַר דער נאָז, מען פערשפּאַרט גאָר ווייט צו זוכען. ווער אַ שטייגער האָט נישט געזעהען, וואָס פאַר אַ מכנים-אורח׳טע אַ קיה איז? אַ מנין בהמות אפילו מעגען אַריינשטעקען די מאָרדעס צו איהר אין צעבער, בשעת זי פרעסט — און גאָרנישט, זי זאָל עס חאָטש אַ פּיפּס טהון. אָדער נעהמט אַ הונט, אַ שטייגער. עס מאַכט זיך אַמאָל אַ הונט קומט אין שטעדטיל, עס מעג זיך זיין אַיין אויסלענדער, פון פרס-ומדי, פון עק וועלט, בילט ער מיט אַלע גלייך, אַיין הינטעש לשון, איין

דעה — פאַני־בראַטצי מיט אַלע זיין־גלייכען, אַ הונט ווי אַלע הינט, פערשטעהען זיך איינער דעם אַנדערען זעהר גוט. אדרבה, איז עס דער־זעהען אָדער דערהערט געוואָרען צווישען בהמות אַזאַ קללה, אַז אַ הונט, אַ שטיינער, זאָל מוזען בילען אַזוי פיעל לשונות וויפיעל עס זענען דאָ מדינות. און דער וואָס בילט הינטיש דאָ, זאָל זיין אַ שטומער דאָרט? יאָ, ראיות זענען דאָ גענוג, איבערגענוג, נאָר דער מענש אָבער וויל דערפון נישט וויסען. איהם איז גלייכער מאַכען זיי, די בהמות, פאַר שטיקער פלייש, נישט צוצולאָזען זיי קיין שום פיצעל שכל, קיין שום געפיהל. אינגאַנצען וואָס זיי לעבען איז נאָר פאַר איהם: טייגען זיי איהם, הייסען זיי ניטצליכע; אלא ניט, זענען זיי שעדליכע, איבעריגע אויף דער וועלט. גאָר העט אין די פריהערדיגע דורות האָבען מענשען, ווי עס זעהט אויס, זיך אַ פּנים געשייט אַזוי מיאוס גראָב זיין אַקעגען די בהמות, די רציחה צו עסען זיי, געזוכט אַריינלעגען אין יראת־שמים. — עס האָט געהייסען, ברענגען גאָט אַ קרבן, קוילען זיי לכבוד זיין נאָמען, איהם אַ שטיקעל, זיינע „פריסטער" אַ שטיקעל, און אַגב טאַקי דאָס איבע־ריגע פאַר זיך אַליין. — אָט אַזוי האָב איך מיט דעם געדאַנק מיך אַרומגעטראָגען, שוין אין די עלטערע יאָהרען, אָבער דענסטמאָל, בשעת נאָך אַ יונגעל, האָב איך דעם דאָזיגען געדאַנק, באַלד טאַקי ביים גע־באָרען ווערען, געשטיקט אין מיר ווי אַ ממזר, נישט צולאָזען איהם אויפ־קומען, הויך אַ פּיפּס טהון. לאָזען לייט נישט זעהן וואָס פאַר אַ בחור'ל איך בין, פערקראָכען גאָר צו בהמות און טראַכט אַזוינס, וואָס מען טאָר נישט. נאַט אייך אַבעל רחמים! איך האָב געהאַט דערפון פיעל צער. נאָר דער יצר־הרע פון רחמנות איז אַזוי גרויס, אַז עס האָט מיך געצויגען צום קעלביל, און מיר זענען געוואָרען געטריייע חברים!

געטריייע חברים! די דאָזיגע ווערטער וועלען עפּעס קלינגען משונה ווילד, עפּעס נאָר ניט פאַר דעם מוח. אמת! אַזוינע, ווי נאָך פיעלע אַנדערע זאַכען אין דער וועלט, זענען נישט טאַקי צופערשטעהן מיט דעם מוח, נאָר צו פיהלען בעדאַרף מען זיי מיט דעם האַרצען. אונמעג־ליך צודערקלעהרען זיך רעכט גוט יענעמס שטייגער דיינקען, יענעמס מעשים, נישט צופערזועטצען זיך אין יענעמס לאַגע — אין זיין צייט, זיין עלטער, און זיין אָרט. די צייט יאָהרען פון איטליכס עלטער אין דעם מענשענס לעבען איז אַ בעזונדער וועלט פאַר זיך מיט איהרע נייגג, מיט איהרע געדאַנקען, פאַרשטעלונגען וואָס איז גוט, וואָס שלעכט, מיט איהר געשמאַק, מיט איהרע חפציות, אַלץ־מיט־אַנאַנדער. ווילט איהר אַ שטיינער דאָס יונגעל פערשטעהן, מוזט איהר אין דעם יונגעלס וועלט געהן.

איהר בעדארפט זיך פיהלען, הייסט עס, יונג, עס זאָל זיך אייך דאכטען אַ יונגעל מיט די ביינער. דער חסרון איז אָבער, וואָס גרויסע, דערוואַקסענע, צי מחמת אַ קורצען זכרון צי מחמת עפּעס אַנדערש. בעטראַכטען די יינגע פון קינדער נישט לויט דער קינדערשער וועלט, אין וועלכער זיי אַליין האָבען זיך אַמאָל געפונען, נאָר לויט זייער איצטיגער וועלט אין די עלטערע יאָהרען. אַזעלכע אָבער, יונג-אַלטע, נעמליך, וואָס ווילען זיך אַראָפּלאָזען צו מיר, אין מיין דענסטמאָליג וועלטיל און מיך גוט פיהלען — פאַר זיי וועט דער גאַנצער שמועס מיינער דאָ גאָר ניט זיין אַזוי פרעמד. דענסטמאָל האָב איך מיר אַלסדינג נאָך מיין שטאַנד זיך פאָרגעשטעלט. עס האָט מיר זיך געדאַכט, אַז ווי דאָס שטעדטיל מיינס אַזוי איז די גאַנצע וועלט. איין פּנים, איין שטייגער פיהרונג, מענשען בהמות אַלע גלייך, וואָס מאַכט עס אויס? מ ע נ ש ע ן, י ו ד ע ן הייסט עס, דאַווענען, זאָגען תהלים, לערנען משניות, אַ בלעטיל גמרא, זיטצען אין קלייטליך, געד-נעצען, טאַלעבענדען זיך אַרום, בעשטעקלענדיג זיך מיט שטעקענס, שטעקעליך אַלערליי. יונגלעך געהען אין חדר, קעלבליך, בהמות אין דער טשערעדע. דער רבי מיט דעם קאַנטשיק, דער פאַסטוך מיט דער בייטש. איין רפואה צו אַ פאַטש, צו אַלע וועהטאָגען איז דאָס שפּי-לען זיך מיט חברים. אַ יונגעל, אַ קעלביל וואָס מאַכט עס אויס? אַבי אַ לעבעדיג בעשעפעניש. זאָל מען אַ שטייגער האָבען די זכיה געפינען חן ביי אַ ליאַד הינטעל אין די אויגען ער זאָל פאָלגען, בילען אָנ-פאַלען אַז מען הייסט, איז מען גרייט איהם נישט נאָר דעם מיטאָג, אפילו די נשמה איהם אויך אוועקגעבען. חבר זיין מיט אַ הונט איז אַ גרויסער, גרויסער יחוס...

נישט דאָס בין איך אויסען.

ס'איז נאָך פסח. אויס בין-הזמנים. מלמדים נעהמען זיך קנעלען, איטליכער מיט זיין חדר, און דער פאַסטוך מיט זיינע בהמות. בעהעל-פערם שלעפען, טראָגען, ווי דער סדר העולם איז, פיצליך קינדער, שלאַ-פענקע אויף די פלייצעס אין חדר אַריין, און דאָס קעלביל אונזערס, אַ געזונדס, נישט קליין צולויפען מיט די פיסעליך אַליין, בלייבט נאָך איבער — אַ חידוש חלעבין — אין דער היים! עס געהט אַרום בטל. פאַר וואָס? — ס'איז נאָך צו-יונג צוטרייבען עס אין דער טשערעדע, זאָגט דער פאַסטוך, עס וועט נישט פערזאַמען די תורה זיינע: מעלה-גרה'ן, מאַכען מיט דעם מויל, נישקשה שפעטער אַביסעל אויך. לעת-עתה, זאָגט ער, זאָל זיך עס מגדל זיין אונטער אַ היימישער השגחת

ביז דער רעכטער צייט. אין־ברירה, דאָס קעלביל בלייבט נעביך און נעהט איבער אויף אַ סך הענד. קיין האָניג דערפון האָט עס נישט גע־לעקט. די מאַמע וויזט איהם אַ היי אין סידור; דער פערשטאָפּט איהם דאָס מויל מיט שהי־פּהי; יענער לערענט דאָס דרך־ארץ — און פון די פיעלע טובות איז עס נעביך שטענדיג הונגעריג, שטאַרק פּונ'ם לייב אַראָפּ. אויף זיין גליק האָט זיך ביי מיין מלמד אויסגעלאָזט די תורה פאַר מיר. איך הויב אָן דערוויייל צו לערנען, הייסט עס, אין בית־המדרש אליין פאַר זיך. מען פערלאָזט זיך, הייסט עס, אויף מיין יושר, און די השגחה אויפ'ן קעלביל געהט מיט־דער־צייט איבער אינגאַנצען מיר אין די הענד. איך ווער עס דער מרריך זיינס אין אַ גוטער שעה!

עס עפענט זיך פאַר אונז ביידע אַ נייע וועלט — אַ וועלט אַ ליכטיגע, אַ שעהנע אַ שעהנע, אַ פרייע, וואָס נישט איך, נישט דאָס קעלביל האָבען זי ביז אַהער, ליגענדיג פערשפּאַרט אין חדר, אין שטאַל־כען, קיינמאָל נישט אָנגעקוקט. לכה דודי! — זאָג איך אָננעהמענדיג דאָס קעלביל ביים שטריקעל, וואָס איהם אַרום דעם האַלז — קום מיין פריינד, נצא השדה, אַהין אויפ'ן גרינעם גראָז.

אי־אַי, איז עס דאָרט גוט, מחיה! עס לעבט, עס ריהרט זיך אַרום־און־אַרום. גאָטס בעשעפעניש, וואָס ביז אַהער גאָר ווילד־פרעמדע פאַר מיר, פייגעליך אַלערליי, מיני זשוקליך אַזוינע, היישרעקען, גרילען אַזוינע און אַזוינע, פליהען, שפּרינגען הויך אין דער לופט אי אונטען צווישען דעם גראָז לעבעדיג פרעהליך מיט אַ געזענגעריי, אַ זוזשעריי, אַ צימבלע־ריי. עס הערט זיך אַ קאָנצערט, עס פיהלט זיך ריחות פון בשמים, עס שימערט אין די אויגען פון בלומען כּל־המיני קאָלירען. עס אָטהעמט זיך עפּעס אַזוי גרינג, אַזוי פריי. עפּעס טהוט עס מיך אינוועניג אַ בריה — האָפּ־האָפּ־האָפּ! טהו איך אַ שפּרונג, קוליע מיך פאַר גרוים פערגעניגען עטליכע מאָל איבער און ציה מיך אוים אויף פריש־ווייכע מאָך מיט דעם בויך אַרויף. די ליכטיגע זון קוקט מיר גלייך אין פנים אַריין, שיינט, שמייכעלט, ווי גערערדט: אַ יאָ, יונגעלע, גוט?

עפּעס גאָר נים ווילענדיג, ווי פון זיך אַליין, עפענט מיר זיך דאָס מויל און אַ יקום־פורקן ניגון לאָזט זיך הערען אויף אַ ווייגענדיג־קווימשיקען ביי־קוליכען. דאָס קעלביל קוקט זיך צו מיר אום און מאַכט: מע! עס האָט אַזוי פיעל געהייסען: שאַ, וואָס איז?...

איך טהו מיך אַ חאַפּ — האַ! וואָס איז, רב יודעלע, באמת דאָ אַזוי דאָס געוויין? שפּיי אוים, און בלייב שטום.

דאָס קעלביל פערטיעפט זיך אין דעם עסען געשמאַק מיט כּונה. איך קוק, קוק פערטראַכט און עס קומט מיר פאָר יעקב אָבינו, ווי ער פיטערט די שאָף בּיי לבן־אַרמי, עס דאַכט זיך מיר אויך דאָס גוטע בּעגעגניש זיינס מיט רחל׳ען בּיים בּרונען דאָרט, ווי זיי קושען, האַלזען זיך פאַר גרויס ליעבשאַפט. עס טהוט מיך אינוועניג פּלוצלים עפּעס אַ פּיק — און בּלייב ליגען עפּעס ווי אָפּגעקאָכט.

דאָס איז געוועזן אַ פּיק פון יצר־הרע. דאָס האָט ער מיר געגעבּען אָנצוהערעניש אַקעגען אַ שכן׳ס אַ מיידעל, זעהר אַ שעהנס, מיט וועלכעס איך פלעג מיך תּמיד שפּילען, און פּלוצלים אָנגעהויבּען זיך שעמען, רויטווערענדיג בּיים בּעגעגענען זיך מיט איהר, נישט רעכט צו־וויסען פאַר וואָס. היינטיגער פּיק אָבּער האָט מיר געגעבּען גוט צו פערשטעהן אַלסדינגג, ס׳איז מיר טאַקי גוט אין טעם אריין — און איך האָבּ דערפון גרויס צער געהאַט. דער יצר־טוב האָט מיר דערנאָך געגעסען: וועהסט־דו, בּחור, אָט דאָס האָסט־דו איהר, פון דער נאַטור דיינער, ווי הייסט מען עס! זי, די שעהנע נאַטור, מ׳שטעהנס־געזאָגט, מיט איהר פּוטץ, מיט איהר חן, אָט די מ כ ש פ ה׳ט ע גיט עס אַיין אַ מענשען מיאוסע געפיהלען אַזוינע ווי דיר אַצונד. נאַטור־שמור, שעהנקייט — שמיינקייט — פּע!... אין בּית־מדרש אריין, שייגעץ איינער!

עס פערשטעהט זיך, דאָס קעלבּיל נעבּיך האָט פון איהם זיך אויך נישט גענאַרט. „סטייטש, סטייטש אַ יודיש יונגעל און אַ קעלבּיל!! אַ שייגעץ בּיסט־דו דען, שייגעץ איינער?!“ —

דער יצר־הרע אָבּער איז נישקשה קליגער פונ׳ם יצר־טוב. אויך פיעל שטאַרקער פון איהם. קוים איז אַ יונגעלע אַרויס פונ׳ם אונטער־אויבען געשטעלט אַ פיסעלע אין גאָטס שעהן פריי וועלטעל, אַ קוקעלע געטהון דאַרויף און ס׳איז איהם אַריין אין טעם, העה־הע! וועט איהם שוין שווער זיין זיך אומקעהרען צוריק; וועט עס פון אַ מינדסט שטופּעלע זיך רוקען, רוקען ווייטער ווייטער, און דערנאָך — וועט עס געהן ווי אַ פּוטער, גאָר פון זיך אַליין.

איך בּין נעגאַנגען, וואוהין? עס פערשטעהט זיך אַהין, אין דעם פרייען פעלד, איך מיט דעם קעלבּיל טאַקי.

אָנגעהויבּען לכתחילה האָבּען מיר די פיטערונג מיט דעם גרינעם בּאַרג, נישט ווייט פונ׳ם שטעדטיל, דערנאָך האָבּען מיר זיך פערקליבּען העט ווייט, אויסזוכענדיג אַ וואונדער־שעהן אָרט, גאָר אַ געמעהל. לאָז

זיך אייך דאכטען א וואלד. בוימער-סאסנעם געוויקסיגע ציהען זיך ווי א סטרונקע גלייך, הויך אין הימעל אריין, אונטען גלאט-נאקעט און אויף די קעפ גרינע היטלען-קאפעלושען א ים, צווישען וועלכע עס ברעכען זיך דורך שטראהלען ליכטיגע פון דער זון און בעליינען דאס ריינע סאמעטענע גראז זיי ביי די פיס מיט העלע פאסען גינגאלדענע. פאר דעם וואלד שטעהען קליינע-געדיכטע וועלדליך, פון נידעריגע, יונג-פרישע זאפטיגע בוימליך כל-המינים, צו-ווארפען דא, דארט, אויף א היבשען, פרייען מיט גרעזעליך און שמעקענדיגע קרייטעכצער בעוואקסענעם פלאץ. פארענט-צו ציהען זיך פון איהם, פונ'ם פלאץ, אוועק פעלדער תבואה העט לאנג, נישט צופערנעהמען מיט'ן אויג, און איהם ביי דער זייט לאזט זיך די גאנצע געגענד אלץ נידעריגער-נידעריגער אראפ אין א טהאל, וואו עס שפורדעלט, רייזעלט א ריין-קלאהר וואסעריל לעבעדיג-שפילענדיג ווי א קינד, דאס בעהאלטענדיג זיך ערגיץ צווישען געדיכט פערצוויינטע ווערבעס דארט, דאס א וויין-געבענדיג זיך ווידער, לויפענדיג-שפריינגענדיג בארג-אראפ פון שטיינדליך אויף שטיינדליך, האלטענדיג אין איין מאכען בול-בול-בול! חוץ מיר און דעם קעלביל נישטא דארט קיינער. נאר וואס אמאל טראגט דער גוטער יאהר אן עפעס א פויגעל, שטעלט זיך אויף א צווייגעל, ווארפט אויף מיר בגנבה איין אויגעל, וואונדערענדיג זיך, ווער זאל עס זיין אט דער מין נפש, טהוט באלד מאקי א בוק מיט'ן קעפעל, א טרייסיל מיט'ן ווידעלע, א מאך מיט די פליגעליך און — זיי געזונד! אוועק, אוועק... אדער אויף יענער זייט טהאל אקעגען לאזט זיך אמאל אראפ א בושעל, טהוט זיך א שטעל אויף די לאנגע, רויטע פיס, אויסשטרעקענדיג אין דער הויך דעם לאנגען זילבער-ווייסען האלז מיט דעם רויטען פיסק, שטעהט אזוי א ווילע קיין ריהר זיך נישט צוטהאן. פלוצלים קליפ-קלאפ, קלאפ-קליפ מיט דעם שנאבעל און — מארש, מארש איבער דעם זומפ. צייטענווייז פערטראגט זיך א ווידער-קול ערגיץ אין דעם וואלד, א געקלאפעריי פון פוהרלעך אויף דעם וועג דארט.

איך ליג מיר מחילה צוליגט, שמאכענדיג פאר גרויס פערגעניגען, קוק אויפ'ן קעלביל און טראכט: אז וואויל איז אונז ביידע! ביידע האבען מיר איינער דעם אנדערען צופערדאנקען דערמיט, וואס מיר זענען דא. ווען נישט איך וואלסט-דו אצונד געהינעט אין שטאלכען, און ווען נישט דו וואלט איך אצונד געהינעט אין בית-מדרש.

אט אזוי פלעג איך פערברייננגען א שטיק טאג, שעפענדיג נחת פון גאטס וועלטיל און פונ'ם קעלביל, וואס האט זיך שטארק צוגעלאזט צו

מיר. געוואָרען מיט מיר, ווי מען זאָגט, פּאַני־בראַטצי. מען האָט געמעגט אָנקוקען אויף חידושים מיט וואָס פאַר אַ שמחה עס האָט זיך געשפּילט מיט מיר, מיט וואָס פאַר אַ קלבערנע התלהבות עס האָט זיך געלאָזט לויפען, אונטערהויבענדיג דעם הינטען מחילה, אַזוי זיך פּלוצלים, ווי עס מאַכט זיך אַמאָל ביי אונז יודישע קינדער, עפּעס גאָר פון דער העלער הויט. טאַקי נאָר עפּעס ווי אַ קינד צו דער מאַמע פלעגט עס אַמאָל אויסשטרעקען דעם האַלז, אָנבייגענדיג צו מיר דעם קאָפּ, ווי געזאָגט: נאַ, קראַטץ מיך! אין פערלויף פון'ם זומער זענען מיר ביידע ווי איבערגעביטען געוואָרען. דאָס קעלביל האָט אויך זיך גענומען לייב, ס'איז איהם אויסגעקראָכען די האָר און בעקומען אַ נייע גלאַנצענדיגע הויט. איך בין אויך געקומען צו די קרעפטען, בעקומען גאָר עפּעס אַ נייע הויט און זעהר אַ שטאַרקען אַפּעטיט. דאָס לערנען האָט ביי מיר דענסטמאָל אַזאַ טעם געהאַט ווי ביים זאַט קעלביל קומענדיג פון'ם פעלד האָט אַ טעם געהאַט שטרױ, קאַרטאָפּעל־שאָלעכטס — עט, גאָרנישט, קיי־שפּיי!...

— מילא וועגען דעם קעלביל איז שוין נישטאָ וואָס צו־ריידען, מען האַלט שוין דערמיט אויף אַ שטייגער — עס וועט אם־ירצה־השם, אַבי געזונד, זיין אַ בהמה. די שאלה אָבער איז אַצונד: בחור! וואָס האַלט מען מיט דיר? אָט קוק דיך חאָטש אָן, דאָס אויסזעהן דיינס. גאָר נים דאָס איידעלקייט, דאָס יודיש פנים וואָס פריהער. אַ פנים, מ'שטעהנס־געזאָגט, אַ רויטס, עפּעס אינגאַנצען מגושם גראָב, געזונד עשו! איין עסען אַביסעל, עפּעס נאָר געפרעסען, בעהיט זאָל מען ווערען! אָט דאָס האָסט־דו דיר, בחור'ל, פון דיינע פעלדער, דיינע וועלדער. וואָס דען, גוטס קען דערפון אַרויסקומען?...

אַזוי האָבען זיך געווענדעט צו מיר מיט אַ מוסר מיינע הייםישע, מיך געפרעגט און געענטפערט פאַר מיר, זיי טאַקי אַליין:

— איין מיטעל פאַר דיר, בהמה איינער, עס זאָל אויס דיר ווערען אַ לייט, איז נאָר די ישיבה. קיין אַנדער תכלית איז גאָר נים געמאָהלט.

עס האָט מיר האַרציג באַנק געטהון שיידען זיך מיט דעם קעלביל, מיט גאָטס וועלטעלע, דאָס שעהנע, וואָס האָט מיר אַריינגעגעבען אַ נייע נשמה; נאָר ווער וויל עס נישט ווערען אַ לייט, קומען צו אַ תכלית? אַך, רבונו־של־עולם, האָב איך ביי מיר געטראַכט, עס זאָל מעגליך זיין אַריבערצופּעקלען אַהינצו, אין דער ישיבה, אָט דאָס אַלס־דינג, דאָס קעלביל אַהין אויך טאַקי!

דאָס לעבּען מיינס אין דער ישיבה, אָדער בּעסער צוואָגען דאָס וואַלגערען זיך מיינס דאָרט, אין אַ ווילד־פרעמד אָרט, פּאַסט נישט אַהער צו דער מעשה. דער עיקר איז דאָך דאָ די מעשה מיט דעם קעל־בּיל, איך שלעפּ מיך נאָר ווי אַ צוגאָב איהם נאָך, נישמעהר גלאָט אַז ס'איז שוין געקומען צוזייד מוז איך חאַטש זאָגען עטליכע ווערטער. יאָ, אמת, די ישיבה טאַקי ווירקט! בּמשך פון אַ קורצער צייט האָט זי אויס מיר געמאַכט אַ נפש מיט איין אויסגעווייקט פּנים'ל, מיט העויות און פאַסטעמקעליך, וואָס האָבען גענאָט דעם זיבּעטען חן. וואָלט איך ווי אַנדערע זיך געוועזען אַוועקגעוואַלגערט יאָהרענלאַנג דאָרט, איז גאַנץ זיכער, אַז זי וואָלט אויס מיר געמאַכט אַ לייט, טאַקי וואָס לייט הייסט, לכל־הפחות נישט ערג׳ער פון יענע אַלע אונזערע שעהנע לייט וואָס זענען א י ה ר א ר ב י י ט, א י ה ר מ ל א כ ה. נאָר אָמנם חטאתי! מיך געשטערט דרינען האָט זעהר פיעל דער יצר־הרע. ער אין דער געשטאַלט פונ'ם קעלבּיל און פון דער יפת־תואר — די נאַטור די שעהנע, ער האָט עס מיר פערדרעהט דעם קאָפּ, נישט לאָזענדיג מיך ווערען אַ כּלי־שלמה. אָנקוקענדיג פאַר מיר די קלויזניקעס, די ישיבה־בּחורים האָט זיך מיר געדאַכט — קעלבּיל. פלעגט איינער. ווי דער שטייגער איז, זיך קראַטצען — אָט אַזוי האָט זיך געקראַטצט דאָס קעלבּיל. פלעגט איינער אַ האַרב שטיקעל עפּעס אין דעם לערנען אַ מאָל־צעהן איבּער־קייען — אָט אַזוי האָט געקייעט, גע'מעלה־גרה'ט דאָס קעלבּיל. האָט איינעם, ווי געוועהנטליך, „געפעהלט אַ טאָג״ און נישטאָ וואָס צוקייען, ער האָט געהונגערט, געלעכצט נעבּיך נאָך אַ שטיקעל בּרויט — אָט אַזוי האָט די ערשטע צייט געהונגערט, געלכצט נאָך דער בּרוסט דאָס קעלבּיל. הכּלל, איטליכע תנועה זייערע האָט דערמאָהנט קעלבּיל. אור־מעטום איז פאַר די אויגען מיינע געשטאַנען דאָס קעלבּיל. און וואַלגע־רענדיג זיך אין דער ישיבה, גלייך אַנדערע דאָרט, אמאָל אויף אַ האַרטער באַנק, אמאָל אויף דער ערד, אַ קולאַק צוקאָפּענס, עס שטינקט מחילה װאַנצען, פליי בּייסען — אָט דענסטמאָל גראָד, הערט אַ מעשה, פלעגט זיך מיר עפּענען אין די געדאַנקען וואונדער־שעהנע פּאַנאָראַמעס: בּוימער, תּבואות, בּלומען, בּערגליך, טהאָלען, אַ גילדענע זון און אַ ריינער בּלויער הימעל, אין קאָפּ שפּילט מיר אַ ציזיג, אין די אויערען זזשעט מיר אַ זשוקיל, אין נאָז פאַרגעהען מיר ריחות — דאַכט זיך בּשמים... צוקאָ־פּענס, דאַכט זיך מיר, פון מאָך אַ קישעלע און עס קריכען אויף מור, דאַכט זיך משה־רבּינו'ס פערדעליך. עס ציעהט מיך, ציעהט בּיי דער נשמה אַלץ אַהין, אַהין... נו, אַ יצר־הרע! — — —

און אמאל פלעגט עס מיר טהון א טראג — אויף, עס פלעגט דערוועקען זיך אין מיר הייסע געפיהלען, עס האט געקאכט געוויינט אין מיר דאס הארץ אויף מיר, אויף מיינע חברים, יודישע קינדער:

אך, ברידער, אין דער פרעמד פערוואגעלטע ברידער, אזי-אך-און-וועה צו אונזערע „טעג“ צו אונזערע יאהרען! געגוג אנגעלערענט זיך אויף דער ערד, לעבעדינגערהייט זיך דא צוגעגראבען, שווארצען דאס פנים, זיך לאזען בייסען פון פליי, פון וואנצען. אין דער-ערד זענען מ י ר, אין דער-ערד איז א ו נ ז ע ר לערנען...

נאר מיינע חברים ארום מיר ליגען ווי דער׳הרג׳עטע. שלאפען! — איך איינער בין וואך, ביז, טראכט וועגען זיי עפעס א שרעק און באלד האב איך חרטה, ווייז שטילערהייט:

ברידערליך, זייט מיר מוחל וואס איך בין פוגע אייער כבוד מיט א בייזען געדאנק, מיט א שלעכט ווארט אמאל. א גאטס רחמנות נעביך אויף אייך — שלאפט, שלאפט געזונדערהייט!...

„מאמע לעב! — שרייב איך אין איין שעהנעם זומער-טאג א היים צווישען אנדערע זאכען — נעכטען איז ביי אונז געווען א סיום אויף „ביצה“! אוך בעגער, נישקשה, לערנען, האלט שוין, ברוך-השם, אויף א שטייגער... נאר וואס דען? שטארק א היים בייגק איך, נאך דיר, מאמע, נאך איטליכען (נאכ׳ן קעלביל האב איך מיך געשעמט זאגען). אוי, לאז מיך אויף א פאר טעג קומען א היים! עס וועט קיין הוצאות נישט קאסטען. איך וועל געהן צופוס. נישקשה, וואס איז? אלע בחורים ביי אונז געהען צופוס. און נאך וואס פאר א מין געהן — בארפים. מיט דעם שטעקען אין דער האנד און דעם פעקעל אויף די פלייצעס. אקעגען א ח״י גראשען פערמאג איך מאקי במזומנים, נאך פון פורים, פאר לייענען די מגילה דער קעכנע דארט, וואו איך עס שבת, און פאר אפטראגען פונ׳ם בעל-הבית משלוח-מנות צו זיין מחותן. לאז מיך, מא־מעניו, אוי, איך בעט דיך!

און נישט ווארטענדיג אויף תשובה לאז איך מיך שפעטער מיט עט־ליכע טעג, אזוי ווי איך שטעה און געה, אין וועג אריין, עס פערשטעהט זיך צופוס. אויב ס׳איז נאר געמאהלט אויף דער וועלט גליק, און געווען דענסמאלט איין גליקליכער מענש אויף איהר, איז דער איינער געווען איך. עס פאהרען דאך סוחרים אין בוידען, פריצים אין קארעטעס, אבער

וואָס פאַר אַ טעם האָט דאָס פאָהרען זייערם אַקעגען דעם צופּוס געהן
פון אַ ישיבה־בחור ווי איך, וואָס רייסט זיך אַרוים פון שימעל, אַ דער־
שטיקעניש, אויף דער פרישער לופט, פון אַ פינסטערער מרה־שחורה
דאָרט אויף דער פרייער ליכטיגער וועלט; וואָס ווערט עפּעס ווי פון טוידט
לעבּעדיג? אַרויסגעגאַנגען בין איך גאַנץ פריה, געגאַנגען מיט ווייטענ־
וועגליך צווישען ווייץ און קאָרן דעם גאַנצען טאָג, אונטערשפּרינגענדיג
פאַר פרייד, אויך אונטערזעטצענדיג זיך אַמאָל, און געקומען אַ היים בּין
איך מנחה־צייט, ווען בּהמות קומען צוריק פונ׳ם פעלד.

מיין קעלבּיל זעה איך, איז הע־הע, אָהן עין־הרע, אַ קאַלבּ. עפּעס
אַ גאַנצע יפהפה! צוויי בּיקליך קאַוואַלירען פיהרען זי אָפּ אַ היים אַזש
בּיז צום פּליט פונ׳ם גאָרטען הינטער דער שטוב, שדכ׳נען זיך, אונטער־
לעקען זיך צו איהר, אַרויסווייזענדיג דרינגען גרויסע בּריה׳שקייט, און
היינגען זיך פשוט אויף איהר. איך בּעט מחילה די פיינע חתנים, פער־
טרייבּ זיי מיט אַ שטעקען און גיבּ מיך אַ שפּעל דער כּלה מיינער גלייך
איהר אַ קעגען פּנים. — שלום־עליכם, קעלבּיל! מאַך איך און וויל עס
אַ גלעט טהון. עס בּויגט־אָן דעם קאָפּ, נישט אָנצוקוקען מיך, אויסשטע־
לענדיג מיר אַ פּאָר קליינע, שפּיטציגע הערנער, ווי געזעגט: אָהן הענד!
וואָס פאַר אַ מחותן מיט מיר, מיך צוגלעטען, בּיסט־דו, פעטער? — עס
פערדריסט מיך טאַקי אַבּיסעל, נאָר, נישקשה, טראַכט איך מיר, מען
בּעדאַרף זיך פּרוּוען נאָך אַמאָל. — מאַין־מאַין־מאַין! זאָג איך, האַל־
טענדיג דער יפהפה פאַר דער נאָז, אַבּיסעל פונדערווייטענס. אַ הויפען
גראָז־נאַ, הייסט עס, אַ מתנה פון מיר! זי שמעקט, סמאָרעט מיט דער
נאָז, אָנקוקענדיג מיך פערוואונדערט, גלייך ווי געזאָגט: עפּעס קענטליך!
דאַכט זיך דער, און פאָרט נישט דער. — האַ, נישט דערקענט? אַי־אַי!
שמייכעל איך אַבּיסעל מיט תרעומות, מיט גאַל, הייסט עס. און קוקענ־
דיג אַ ווײלע אַזוי אויפ׳ן קעלבּיל ווי שעהן, געזונד, בּעלייבּט, ווי לע־
בּעדיג פריש עס זעהט אויס; פערגלייכענדיג איהם אַקעגען דאָס דאַרע־
קוואַרע לייבּ מיינס, דאָס בּלייך אויסגעוויקט פּנים'ל מיט דער גאַנצער
ישיבה־בּחור׳שע געשטאַלט מיינער, מ׳שטעהנס־געזוגאָט, חאַפּט זיך מיר
נישטווילענדיג אַרוים אַ זיפץ טיעף פונ׳ם האַרצען. דאָס איז געווען אַ זיפץ
אויף מיין פערוויסטע יוגענד, אַ הספד אויף מיינע פאַר דער צייט אָפּגע־
שניטענע יאָהרען; דאָס איז געווען אַ בּיטערע פראַגע: רבּונו־של־עולם,
איז דען טאַקי דאָס דיין ווילען, אַז מען זאָל אַ מענשען נאָך קינדווייז פער־
שפּאַרען ווי אַ גאַנז אין שטייג נישט אָנצוקוקען דיין וועלט, אָנשטאָפּען
איהם אַ מוח ווי מיר, און מאַכען אויס איהם אַזעלכען אַ שטייגער ווי

איך? — דאָס קעלביל, דערקענענדיג מיר אַ פּנים אין דעם קול, ווערט מיט מיר היימישער, שטרעקט פריינדליך אוים צו מיר דעם האַלז צום קראַמצען, ווי דער שטיינער זיינער איז געווען פריהער. עס שטעהט אַזוי עפּעס ווי געריהרט, קוקט מיט האַלב פערמאַכטע אויגען, אונטער־מריקענדיג צו מיר שטיל פון דער ברוסט: המ־ם־ם! ס'איז דרינען גע־לעגען אַזוינס, וואָס גאָר ניט פאַר דעם מענשענס לשון. איך האָב עס אָבער גוט געפיהלט. עס האָט אויסגעדריקט אַ געבעט: קראַטץ מיך, קראַטץ מיך דען דיינער אַ קראַטץ איז מיר בעסער ווי דאָס גרין־גראָז. איך האָט עס אויסגעדריקט אַ פראַגע: וואו ביסט־דו דאָס פּלוצלים אהינ־געקומען? וואו האָסט־דו ביז אַהער זיך געפּיטערט און צווישען וועלכע בהמות דאָרט? און צוגלייך טאַקי אַ בעדויערען: המ־ם־ם, וואָס פאַר אַ פּנים נעביך דו האָסט!

די מאַמע מיינע האָט פון מיין פּנים דוקא גאָר אַנגעקוואָלען, אדרבה, זעהר שעהן. עס האָט איהר בעשיינפערליך בעוויזען, אַז איך בעגעהר לערנען, האָב אַ פּנים פון אַ גוט קינד, גאַנץ יודישלעך, אַ בלייכס, איין אײדעלם און עס ווערט אם־ירצה־השם שטאַרק טויגען צו אַ שידוך. און ווי עס האָט אויסגעזעהען האָבען זיך גע'שדכנ'ט צו מיר אַ פּאָר מחותנים, זיי האָבען זיך עפּעס אַלץ געשושקעט מיט דער מאַמע, ווינקענדיג אויף מיר מיט אַ שיינענדיג מינעלע און אַ קנייטשעלע, ווי ביים קויפען אַ שטי־קעל סחורה. דער קרעמער אַלץ: פּישש! און די קונים — בע! פאַר מיר איז דאָס געווען, עס פערשטעהט זיך, אַ סוד. עפּעס אַ קעלביל איז דען אַ בחור'ל, צו־וויסען פון אַזעלכע זאַכען? — עס וואָלט געווען באמת גאָר אַ פּלא, אַז איך מיט דעם קעלביל ביידע וועלען מיר אין איין צייט זיך פאַר'קנס'ען! נאָר אַ פּנים מיר איז נישט בעשעהרט געווען און פונ'ם גאַנצען עסק האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טייך.

דער יצר־הרע אָבער שלאָפט נישט, איז ווי פריהער צוגעשטאַנען צו מיר, נישט אַנדערש איך זאָל מיך מטריח זיין צו א י ה ר — איהר פערשטעהט, אויף דעם פרייען פעלד דאָרט צו א י ה ר, צו דער נאַ־טור הייסט עס, אונטער איין אויסרייד, צוליעב דיין געזונד טאַקי, פון דיין טובה און דיין הנאָה וועגען, נאַרעלע. גע'פּועל'ט ביי מיר דאָס, גיט ער מיר אַ טאַפּ. בלומר'שט גלאַט אַזוי זיך, הינטען־אַרום. מכּוח מיין חכמה, מיין געלערענטקייט, מיין בעשעפטיגונג און דעם תּכלית מיינעם פון די אַלע זאַכען, און ביי איטליכען טאַפּ פערקרימט ער זיך מיט אַ שטעי־בענדיג געלעכטעריל, עפּעס ווי איך בין אַ פּרא־אדם, אַ ווילדע בריאָה,

נישט פון דעם עולם, מ׳שטעהנס-געזאָגט. קורץ עס קומט דערצו, אַזוי וויט, אַז ער צוטרענצעלט מיר די ישיבה, דאָס, יענעס, האַק און פּאַק — אַזוי און אַזוי: דו ביסט אַ... בהמה! מיינסט-דו אפשר? חלילה. אַ בהמה איז זיך אַ בהמה, ווי גאָט האָט זי בעשאַפֿען, לעבט נאָך זיינע געבאָט, אָהן שפּיטצליך, אָהן רדעהדליך. אַ מענש, אַ נאַר אָבער זוכט זיך אויס זאַכען אַזעלכע, כּדי צו זיין נישט אַזוי ווי גאָט האָט איהם בעשאַפֿען. דאָס לעבען זיינס פיהרט זיך נאָך זיין אייגענע אויפטהועכטסען, פון איהם געמאַכטע, אָנגעמאַכטע זאַכענישען. — אַ נאַרישער מענש, אָט וואָס דו ביסט, תּכשיט מיינער!...

נאָר, עט, דברים בטלים! די נויטה ברעכט אייזען, איין אייזערנעם יצר-הרע אויך אפילו. בלייבען ביי דער אָרימער מאַמע, אַ וויסטע אַלמנה מיט יתומים, איז געווען ריין אונמעגליך. איך געזעגען מיך מיט מיינע אַלע ליעבסטע, זאָג אַ זיי-געזונד די שעהנע פעלדער, די גרינע וועלדער, וואו איך האָב געשפּאַצירט, און לאָז מיך אַוועק צופוס ווייטער אַהין, אין דער ישיבה.

אַ ביטער יאָהר, נישט פאַר יודישע קינדער געדאַכט, האָב איך געהאַט דאָס מאָל אין דער ישיבה, פיעל ערגער נאָך ווי פריהער. אַ יאָהר אָהן „טעג" — עס האָט מיר געפעהלט טעג צום עסען, און איך האָב געליטען הונגער. צרת רבים, זאָגען די חכמים, חצי נחמה. אויף יודיש הייסט עס: די צרה פון כּל-ישראל, איז אַ האַלבע טרייסט פאַר רב-ישראל. נו, הייסט עס אַ פּנים אַ גליק פאַר מיר, וואָס פיעל אַנדערע פון די אָרעמע בחורים האָבען אויך געדאַרבט, געהונגערט — איז עס פאַר מיר געווען חאָטש אַ האַלבע טרייסט. גע׳פּטר׳ט, הייסט עס, אַ האַלבע צרה, מיט דער אַנדערער העלפט איז שוין עט, נישט אַזוי קיין סכּנות. אַזוי, דאַכט זיך, האָט עס בעדאַרפט זיין, אי על פּי די חכמים אי על פּי דרך הטבע. וואָס-זשע לאָזט זיך אויס? בוידעם! אדרבה, לאַ-די וואָס מיר איז שטאַרק שווער געווען איבערצוטראָגען די האַלבע צרה מיינע, אַלץ גע-מורמעלט: געוואַלד, רבונו-של-עולם, עסען! האָט מיר נאָך געקריינקט די ביטערע נויטה פון מיינע עלענדע חברים. איך בין זיך מודה, עס האָט מיך דענסטמאָל זעהר פערדראָסען אויף דער ישיבה און אויף דעם גאַנ-צען משא-ומתּן דאָרט. צו-וואָס? נאָר דאָס איז געווען אין-אָנהויב, שפּעטער אָבער, אַז איך בין מיט די צרות שוין געוועהנט געוואָרען, האָט מיר די אבילה שוין נישט אַזוי אויסגעמאַכט. עס האָט מיר אויך קנאַפּ וואָס געאַרט צעריסענע שיך, הוילע פּיאַטעס, אַ קאַפּאָטע אַ שמאַטע מיט אויס-

נעריבענע עלענבויגנס. פערקעהרט, אינאיינעם מיט די חברים פלעגען מיר פון אַזעלכע קליינינקייטען אַמאָל גאָר חוזק מאַכען, אָפּזאָגען דאַרויף גלייכוועדמליך. ערשט שפּעטער איז מיר קלאָהר געוואָרען, וואָס שטעקט אַזוינס אין דער ישיבה און די גרויסע מעלה איהרע. אָט וואָס: די קבצנים איהרע, וואָס זי לאָזט אַרויס, זענען פרעהליכע קבצנים; איהרע מלמדים, מקבלים, בטלנים זענען מוחל די עולם־הזה, הערען זי אין דער פּיאַטע. און פאַר יודישע קינדער אין גלות איז דאָך בעשיינפערליך טאַקי אַ גרויס גליק!...

„מזל־טוב דיר, זוהנעניו — שרייבט מיר די מאַמע נאָך אַ לאַנגע ציים שטילשווייגען — מזל־טוב אויך מיר מיט מיין בהמה!... פערשטעהסט דאָך מסתמא, וואָס מען מיינט בהמה? עס האָט זיך געקעלבט דיין קעלביל, איז געוואָרען, אויף קעז און אויף פּוטער, אַ בהמה! ס'איז שוין נימער ערגער. אין שטוב איז דאָ מילכיגס, אַביסעל צום פערקויפען און פאַר זיך אויך אַביסעל. ווי דערלעב איך שוין אויך פון דיר אין־גיכען נחת, הלואי אָמן, רבונו־של־עולם! זעהר אַ גוטע בהמה. נאָר וואָס רעדן? איך האָב פון איהר צרות. זי לאָזט זיך נישט מעלקען. וואַרפט זיך, שרייט, בּיינקט, געהט פשוט אויס נאָכ'ן קעלביל. האָסט־דו געהערט, אַ בהמה זאָל נישט קענען פערגעסען דאָס קעלביל! עפּעס טאַקי נאָר ווי אַ מאַמע אַ קינד, להבדיל. משוגע איז זי טאַקי נאָך קעלבילוויז געווען, געטויגט האָסט־דו אייגער טאַקי צו איהר. גוט אויסגעל'ערענט האָסט־דו זי. האָסט געמעגט ווייניגער לערנען זי און לערנען בעסער אַליין. לערען, זוהנעניו, לערען, וועט אויס דיר אם־ירצה־השם ווערען אַ לייט. אז מען רייבט זיך, איז דאָ אַ ווערטעל, רייבט מען זיך אויס. יאָ, מען קען אַנדערש ניט זאָגען. אַ קעלבעלע איז דאָס געווען זעהר אַ געראָטענס, טאַקי גאָר אַנטיק. דער קצב האָט מיר דערפאַר געגעבען אַ גוטען מקח, אויך דאָס לונג־און־לעבעריל. פונ'ם געלד שיק איך דיר דאָ דורך חיה־הינדען אויף אַ פּאָר גילדען און דעם קעלבילס אַ שטיקעל געבראָטען לעבעריל. נאַ, וויים, האָב אויך הנאה האָטשע פאַר דיין מיה אַמאָל מיט דיין קעלביל! איהר ביידע זענען דאָך ווי אַנדערע צווי. ווייטער שרייב איך דיר, אז...“

נאָר גענוג! וואָס ווייטער זי שרייבט האָב איך שוין נישט געלייענט. עס ווערט מיר פינסטער אין די אויגען, פערדרעהט זיך מיר דער קאָפּ, פע, נישט גוט, אַזוי אַז מען האָט געמוזט אָפּגיסען מיך מיט אַ גאַנצען איימער וואַסער. מיינע חברים שטעהען צו מיר צו, פרעגען: וואָס איז פאַרט די מעשה? איז עמיצער פון די היימישע חס־ושלום קראַנק, אָדער,

די שעה זאָל נישט זיין, אפשר גאָר געשטאָרבען? און איך שוויַיג, האַלי־טענדיג זיך ביים הארצען. געה דערצעהל, נאָר אויף לייטישע געלעכטער, יענעם אַ מעשה מיט אַ קעלבּיל! אַז דאָס איז מיר נישט גוט פאַר רחמנות אויף אַ בהמה, מיט וועלכער מיר איז בעשעהרט געווען, צום ערשטען מאָל אין אונזערע ביידענס יונגע יאָהרען, אָנצוקוקען גאָטס וועלט מיט איהרע פעלדער די שעהנע און צובריינגען דאָרט ביידע אַ שטיק צייט, די טהייערסטע אין לעבען; אַז דאָס טריפט מיר דאָס בלוט פאַר רחמנות אויף אַ בהמה, אַ מאַמע, איין ערשטלינג, וואָס ביינקט נאָך איהר קינד, נאָך איהר געקיילעט קינד געביך!...

אַ יודיש קינד איבּערהויפּט, וואָס אינגאַנצען איז עס אַ רוחניות, עס וואַרפען זיך אין איהם תמיד די אָרערליך, איהם איז דאָך געוונג אַבּי עפּעס אַ בלאָז, עפּעס אַ ריהר, אַז ער זאָל זיך צושאָקלען און עס זאָל זיך איהם צושפּילען די פאַנטאַזיע גאָר אַ שרעק, אַ פשיטא־שוין ווי איך אַ גמרא־יונ־געל, איין אָרעם ישיבה־בחור'ל אָהן „טעג", אָהן לייב, אָהן געזונד, נאָר וואָס דאָס קעפּעלע אין איהם; וואָס שטענדיג האַ'ט עס אין איין פליהע־ניש, אין איין טראַכטעניש, צאַפּלעניש. געוונג איבּערגעוונג איז פאַר מיר געווען דער מאַמעס עטליכע ווערטער, אַז איך זאָל ווערען צוקאָכט, צורייצט; אַז די פאַנטאַזיע זאָל אַרבּייטען מעשׂים, מיך נישט לאָזען רוהען די נעכט. קוים וואָס זיך געלייגט — אַהאַ, ברוך־הבא! הויבּט זיך אָן די שפּיעל. עס טרעט אַרויס אויף דער סצענע דאָס אַלטע קעלבּיל, שוין אַ מאַמע, מיט דעם קינד — אַ קעלבּעלע אַ בריליאַנט. עס טשעפּעט זיך דאָס קעלבּעלע, זויגט די ברוסט, אונטערשלאָגענדיג צו־וויילען די אייטער, דרעהענדיג דערביי מיט דעם וויידעלע. די מאַמע איז גאָר איבּערגליקליך. ס'איז איהר דאָס צודערקענען אין דעם גאַנצען בענעהמען איהרס, ווי זי בּויגט אויס דעם קאָפּ צום קינד, לעקט עס, לעקט, שטיל אונטערמריקענ־דיג פאַר גרויס ליעבשאַפט. איך קוק פערגאַפט אויף דער מאַמע, זי אויך אויף מיר, און ביידע פערשטעהען מיר זיך, וואָס אַזוינס אין דעם קוקען אונזערם ליגט. עס פינקעלט, שימערט אַרום־און־אַרום, אַ ליעבליכע ווער־מע צוגיסט זיך אין די אַלע גלידער און אויפ'ן הארצען פיהלט זיך עפּעס אַזוי גרינג, אַזוי גוט... באַלד מאַקי טהוט זיך עפּעס ווי אַ דרעה. עס מונקעלט אין די אויגען, אויס געשטאַלטען, אויס קאָלירען, אויס אַלס־דינג — גאָרנישט!... קיהל. אינוועניג אין מיר איז עפּעס אַ מרידה — אַי, עסען! עס ראַכט זיך מילך, אַ טעפּעל סמעטענע, קעז און אַ ריפּטעלע ברויט מיט פּוטער. עס דאַכט זיך אויך געבראָטענס. פליייש אַ שטיקעל, איינגעפּרעגעלט מיט שמאַלץ און ציבּעלעס, מחיה. איך חלש, האַלט עס

ניטט אוים, אוי, געבראָטענס! איך וואַרף מיך, קעהר מיך אום אויף דער אַנדערער זייט, קלינג־קלאַנג ווי מיט אַ גלעקעלע אין די אויערען — הע־הע, ווידער די שפּיעל! אַ סצענע אַ טרויערדיגע. עס רייסט זיך דאָס יונגע קעלבעלע רייסט זיך דעם קצב פון די הענד אַרוים, עס לויפט מיט אַ ביטער געשריי און דער קצב נאָך איהם. פּיהלענדיג זיין מלאך־המות און שטאַרק וועלענדיג לעבען, לויפט עס אויסער זיך נעביך פאַר שרעק, בע־האַלט זיך עמיצען דאָרט צווישען די פּאָלעס, קייכט, מעקעט, ווי עס בעט רחמים: ראַטעוועט! יענער אָבער טהוט עס אַ שטופּ, מאַכענדיג: „געה! דאַרויף ביסט־דו דאָך געבוירען געוואָרען.“ — „אום־ברחמנות! לאָזט זיך פערנעהמען אַ פערדומפּען קול ווי פון אונטער דעם פּאָרהאַנג — פאַר אַזאַ ענטפער אַמאָל בּין איך פונ׳ם אויבערשטען מיט אַ לאַנגער שווע־רער קריינק בעשטראָפט געוואָרען. ורחמיו על כל־מעשיו, גאָט ברוך־הוא האָט רחמנות אויף אַלע זיינע בעשעפעניש.“ דאָס קול איז טאַקי אַ קול, עס רופט, רופט — און קיינער אָבער מאַכט זיך דאַרוים נישט. דער קצב האַפּט דאָס שוואַך קעלבעלע, בינדט עס אויף אַלע פיער, עס צאַ־פּעלט, שרייט מע־מע — מאַמע הייסט עס, נאָר אומזיסט! די מאַמע איז אויפ׳ן פעלד, הערט נישט דאָס ביטער געשריי פון איהר ליעב קינד. הערט נישט דעם קינדס געזעגענען זיך מיט איהר פאַר׳ן טוידט! דער קצב טהוט עס אַ וואָרף אויף דער ערד, קוועטשט עס גוט צו מיט דער קניע, שטרעקט איהם אוים דאָס העלזעלע, דאָס שוחט׳ל — פליק־פליק, ברוך אתה... און חיק! —

רויט־בלוי, אַ פערבלענדזעניש, אויסטישענעש אַרום־און־אַרום. איך טאַפּ מיך, וויש מיך — דאַכט זיך בלוט, שפּריצלעך בלוט — —

עס בעשלאָגט מיך אַ שוויים!...

און זינט דענסטמאָל ווערט מיין קערפּער אַ צושטערטע, צובראָ־כענע כלי. אַלסדינג אין איהם טהוט זיך נישט ווי געהעריג, צווישען ווירקליכקייט און חלומות נישטאָ קיין אונטערשיעד. ס׳איז אַ דרעהעניש, אַ פּלאָנטעניש, קידער־ווידער. מיין דעה איז גאָרנישט, אוים בעל־הבית, הפקר אַ וועלט! עפּעס דאַכט זיך, אויף דער נאָז אַ לונג־און־לעבער, פונ׳ם געקוילעטען קעלביל דאָס געבראָטענע לעבעריל, עס פּאַטשט מיך, שטעכט מיך ווי מיט שפּילקעס. עפּעס ברענט, בריהעט מיך אין קער־שעניע — און עס שפּרינגען פון דאָרט אַרוים צוויי ווייסע גילדען. עס קוקען אַרוים דאַכט זיך פון זיי אַ פּאָר רויטע, מיט בלוט פערלאָפּענע אויגען — אוי, אויגען דער מאַמעס, מיין קעלבילס אויגען! איטליכער

בליק איהרער איז מיר אַ פּייל אין האַרצען. עס רוישט, קלינגט מיר אין די אויערען אויף אַ טרויערדיג קול אַ האַרבער מוסר: תּכשיט! אַט ביסט-דו, אַט איז דיין קעלביל. צוויי בעשעפעניש אַרוים אויף גאָטס וועלט צו לעבען. דאָס קעלביל וואַקסט ווי געהעריג, ווערט אַ בהמה, לעבט אַצונד פאַר זיך אי פאַר דיין הימישען עולם. קאַרג פאַר איהם איהר מילך, מען מעלקט זי, ציהט זי, האָט פון איהר אַ נוטצען, נעהמט נאָך ביי איהר צו אַ שטיק פונם לעבען, מען פערקויפט צו דער שחיטה איהר קינד. דו הערסט? זאָג נאָר דו, ווי אַזוי וואַקסט דו? — דו לעבסט? אַז אַך-און-וועה צו אַזאַ לעבען, אין נויטה, שמאַך, בעטלען! קוק אָן דיין געשטאַלט, מ'שטעהנס-געזאָגט, און די געשטאַלט פון יענע, דיין גלייכען, פאַרפינ-סטערט זענט איהר געוואָרען! — דו ניטצסט? האַ, מ י ט ו ו אָ ס? דאָס לעבען דיינס — צ ו-ו ו אָ ס? איננאַנצען טויג עס א ו י ף ו ו אָ ס? צאַפּעס, קיין וואָל, קיין מילך פון אייך! לעבסט נישט פאַר זיך, זעטצסט-דו זיך נאָך אָן אויף יענעמס לעבען. די צוויי גילדען, תּכשיט. פ ו ן-ו ו אַ נ ע ן? דאָס איז פונ'ם געלד פאַר דיין בהמה'ס בידנע קעלביל! — דו זעהסט?... דאָס פאַר פערזאָטענע אויגען קוקען אויף מיר מיט פער-דראָס, עס שטעכט מיך ביז אין דער זיבעטער ריפּ. עס וואַרפען זיך אין מיר אַלע מיינע גליעדער. עס זידט, קאָכט, רוישט אַרום מיר, עפּעס אַ גאַנצע איבערקעהרעניש. אוים א י ך! וואָס איך? ווען איך? וואו איך? — עס מעקעט, מוקעט. עס שפּרינגט אַ נאַקעט אָפּגעשונדען קעלביל, ביים מויל נאָר אַ סימן פעלביל ווי וואַנצעס. עס שוועבען אַ פּאָר רויטע, פערוויינטע אויגען, עס דרעהען זיך אַרום, מיני בעשעפענישען, בחורים-בטלנים, מיני געשטאַלטען, פאַרזעהענישען. עס פייפען נעזער, חאָרחלען העלזער, עס חראָפּעט, קייכט, הוסט, אַ שרעק!

אַי דער קאָפּ, עס שפּאַלט זיך מיר דער קאָפּ!

אין דעם טאָג, וואָס מען האָט מיך בעדאַרפט אָפּפיהרען אין ביקור-חולים, איז מיר אָנגעקומען פון דער היים אַ מוסר און אַ קלאָג: זעה, זוהר-נעניו, זיי אַ מענש! נאָר אויף דער ישיבה אליין, אויף דעם לערנען דיינעם דאַרט האָסט-דו אַצונד צורופען, ווייטער נישט אויף קיינעם. וויסט איז דער מאַמען, זיך אויסגעלאָזט סאַנצעלאָמעס די אַלע פּרנסות. דאָס איינציגע אָנהאַלטעניש אויף פערזינדיגט —

גע'פגר'ט די בהמה!

אויף אסיפות.

—איך זאָג עס אַקעגען דעם זאָג איך עס, אז וויא דיא מעשה איז, אזוי אָדער אזוי, לאָז מען שמועסען אזוי אָדער ווידער פאַרקעהרט, איז אַלץ גאָר נישט. דער שפּיץ איז, זאָג איך אייך, בע, נישטאָ ביי וואָס אָנצינעהמען.

— רייניע דבורים, רב יודעל! לאָז מען הערען ווערטער. ביי אייך, האָט קיין פאַראיבעל נישט, איז אַלץ עפּיס אין דער זייט, כּאָפּעריק, מעשה ליטוואַק, מחילה, אלץ „אַקעגען דעם זאָג איך עס, אַקעגען דעם זאָג איך עס". און וואָס? געה, שטוים זיך אָן. נעה, זיי אַ נביא, טרעף וואָס „כלומר" איז דער טייטש. אי פּע, כ'לעבען, האָט קיין פאַראיבעל נישט, רב יודעל!

— טאַקי באמת טאַקי, רב יודעל, האָט קיין פאַראיבעל נישט, רב יודעל! חסקיל אונזערער איז אפילו אַ שטיקעל דאָס... אויף חסידעש הייסט עס פּשוט „שייגעץ", נאָר גערעכט איז ער דאָך פאָרט. נאָך אַ מאָל: מיר, יודען, נעהמען זיך דאָ צונויף וועגען אזאַ וויכטיגען ענין, וועגען כלל ישראל, וויא ראַטעוועט מען זיך און דאָס ביסעל יודישקייט, וואָס שטעהט אזוי שמאָל. איטליכער פון אונז דאָ לאָזט זיך הערען מיט זיינס אַ וואָרט, מיט איין עצה, מיט אַ סברא, וויא ווייט מעגליך, און אז עס קומט צו אייך; שאַ! לאָז מען הערען, וואָס זאָגט עפּיס רב יודעל. זאָגט רב יודעל... וואָס? הא, פאָרט וואָס? מען חלש'ט דאָך הערען רב יודעלס אַ וואָרט.

— דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבען — יודישע קינדער זאָלען חלש'ן הערן אַ וואָרט! ריידען, מהיכא תיתי, ס'איז ביי זיי עפּיס אזאַ מין חולשה אַזוינע... איך זאָג עס אַקעגען דעם זאָג איך עס, אז ס'איז נישטאָ וואָס צו זאָגען. „לאָז מען הערען, זאָגט איהר, וואָס זאָגט רב יודעל"! — אַ קאַטאָוועס עפּיס! לאָמיר זיך נישט נאַרען, מיינע ליעבע יודען, אי זענט איהר קלוגעטשקע, אי זענט איהר דורכגעטריבענע, וואָס מאַכט ביי אייך אויס אַזוינער וויא רב יודעל; משטיינס-געזאָגט, דער גאַנצער יודעל!...

— סטייטש, סטייטש, רב יודעל! נאט איז מיט אייך, איהר זאלט אזוינס זאגט, רב יודעל!

— נו, וועל איך נישט זאגען... און מען פארשפארט עס טאקי צו זאגען. אין גאנצען מיט אייערע גיינג, מיט אייער בענעהמען זאגט איהר עס טאקי אליין. אייער פארדייסען דיא נאז, אייער קוקעלע, עפּיס אזוי, פון אויבען אראב, אייער נישט דערהערענדיג זיך כלומרשט בשעת מען רעדט, אייער נישט וויסענדיג זיך מאכען, נישט צו־דערקענען זיך געבענדיג א מאל, שטייף, שטייף האלטענדיג דיא האנד אין דער קעשענע — דאס אלסדינג, האט קיין פאר־איבעל נישט, זאגט, ניש־קשה, זאגט און זאגט. איך זאג עס אקעגען דעם, פאר־שטעהט איהר מיך, זאג איך עס, אז...

— נאט אייך נאר פּלוצלים. מאווע־מאווע מאקע!... גוט מארגען, נעלע, רעטיך טראג איך.

— ווער בענומען חאסקיל! וועסט נישט אויפהערען מיט דיינע שטיקלעך? נעה דיר, געה צו אלדע גוטע יאהר! — אמת טאקי, רב יודעל, חאסקיל אונזערער איז אפילו א שטיקעל דאס... א שיינגעץ הייסט עס אויף חסידיש, אלעס איינס, וואס א ברענענדיגער חסיד, א מזיק, א ספּירט, נאר גערעכט אבער איז ער דאך פארט. א פרעג א ביסעל: וועגען וואס?! סטייטש מי רעדט, רעדט אזא לאנגע נאכט. עס האט נערעדט רב איציק יענקיל, זאל געזונד זיין; רב ישראל חיים, זאל לעבען; רב הירש ליב; רב ליב הירש, נאך און נאך. מען האט גערעדט, געזאגט, געשריגען הידד! סטייטש, נישט געהערט?!

— הערען האב איך געהרט אז מען רעדט, נאר וועגען וואס, בין איך זיך מורה, ווייס איך נישט. גאנץ פּשוט, רב איציק יענקל׳ן האט פארשלאגען דיא רייד, רב ישראל חיים, רב ישראל חיים׳לען האט פערהאלטען רב הירש ליב, רב הירש ליב׳ן האט פערהאלטען רב ליב הירש און אזוי ווייטער, ווייטער. עפּיס א גאנצער חד־גדיא פארשלאגעניש, אבשלאגעניש, אוועקשלא־געניש ביז אנגסטענבעשלאגעניש, האט מיר קיין פאראיבעל נים. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס, אז מחמת דעם פארשלאגעניש טרעפט זיך עס א מאל ביי יודען, אז מען זאל נישט וויסען וואס יענער זאגט, יא, מען זאל נישט וויסען אפילו אליין וואס מען זאגט. ביי יודען מיט גמרא־קעפּליך, וואס דער עיקר איז ביי זיי „סלסלה" דאס גרייזלעניש דאס דרעהעלע דאס פאר־דרעהעלע און אויסדרעהעלע מאכט זיך עס א מאל, אז מען פארקריכט אין טיעפע חקירות עפּיס גאר ניט צו דער זאך, פארפלאנטעט זיך, פארפליהט העט העט אזוי, אז עס כאפט אזש אן א שווינדעל, נישט צום פארשטעהען! — נאך א מאל, זאג איך, האט מיר קיין פאראיבעל נישט.

— אויף אייך, רב יודעל, פאראיכעל האבען, חלילה! מעגליך, ס'איז אייך נישט אריין אין קאפ, ווייל אייך איז דער קאפ פארשלאגען אצינד. א פאטשאוועס עפּיס זענט איהר ביי אייך דארט אין שטארם דעם היינטיגען נאך פסח אויסגעשטאנען, רב יודעל! דערצעהלט כאטש עפּיס, איהר מים אייער מויל, רב יודעל, וואס איז אזוינס געשעהן. הא, וואס?

— צרות! מיינע ליעבע יודען. איך זאג אקעגען דעם זאג איך עס, אז ס'איז נישטא וואס צו זאגען. נעהמט אונזערע „קינות", אונזערע יענע טרויעריגע „סליחות", דיא אלע מעשיות און מעשטיינס־געזאגט אונזערע „געשיכטעס" פון גאנץ אלטע צייטען, פון אלטע, פון מיטעלע און ווייטערדיגע צייטען וועט איהר אייך האבען סך־הכל דאס איינענע וואס היינט ביי אונז. דיא איינענע צרות, דיא איינענע פורעניות, דיא איינענע געברענטע־נעבראטענע לייד, צו־וואס זיי איבעררעכנען, איבערזאגען? א חשק א ביסעל אויפדעקען דאס צוקאטעוועטע לייב, מחילה, און ארויסשטעלען דער וועלט — נאט, קוקט דיא וואונדען! וואס איז, א כבוד א גרויסער איז עס, א שיינקייט, א פארגניגען?...

מען מוז דאך טאקע עפּיס טהון, רב יודעל, זיך ראטעווען. און גיכער טאקע, און איטליכער טאקע, אהן א שום אונטערשייד.

— אט דאס איז טאקע דיא גרעסטע צרה, וואס גיכער און איטליכער אהן אונטערשייד. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס, ברידער, וואס איך אליין, נישט פאר אייך געראכט, האב ערשט ניטש לאנג דערפון מיאוס געליטען. ברול־הרל בין איך געווארען צוליעב דיא שיינע ראטונקעס. איך זאג עס אקעגען דעם, אז דאס היטצען זיך, דאס פילדערען איז נישט אויף גוטס. פון היטצען זיך און פילדערען איז נאך נישט געדרונגען, אז מען איז פארטיג טאקע אין־רעכטען־אמת צו טהון. פון אנגעצונדענע פייערווערק האט מען נאר רויך און טשאד. אוי, ברידער, ס'איז א וועהטיג צו דערצעהלען, אזוי האב איך געליטען.

— מען דארף איהם ריידעווודיג מאכען דורך דעם „וויענער געטריינקעל".

— ווין, מיינסט־דו, חאסקיל? שווערליך, ווין טרינקט נישט רב יודעל.

— א טפש ביסט־דו, נימפעל. אבער קידוש מאכט רב יודעל? נו, וועט ער מאכען קידוש. וואס מאכט עס דען אויס, קידוש הייסט דען נישט געטרונקען? פארקעהרט, נאך א רוב כוס, א כוס פון א רביעית. עס וועט איהם זיך עפנען דאס מויל, ניש־קשה. אי, וועט ער ריידען! איך קען בעסער רב יודלען, דו טפש איינער, ביי איהם איז קיין זאך נישט מיט א מאס. שווייגט

ער איז געשוויגען, רעדט ער איז גערערט, אַהן איין אויפהער. — רב מענדיל, אַ, רב מענדיל! רופט זיך אָב, טויב זענט איהר היינט צו וואָס? מען אָזל עס הערען פון אייך היינט אַ וואָרט. עפּיס נאָר וויא געמאַכט אַ האַסלע אינאייגעם מיט רב יודלען, אַז אַלע מעגען זיך ריידען צוזעצטערהייט און זיי זאָלען שווייגען.

— יא, חאַסקילע מיינער, טאַקי אַזוי: שווייגען ווען אלע ריידען, נאָר אָבער ריידען ווען אלע שווייגען.

— נו, ריהרט זיך־זשע, רב מענדיל. נעהמט אַ כוס און מאַכט לחיים צו רב יודלען, פאַר'כוס'עט איהם אזוי, אַז ער זאָל ווערען לעבעדיג און ריידען. עס וועט שוין זיין שטיל, אַלע וועלען שווייגען, ניש־קשה.

דאָס „כרמל־געטריינקעל“ איז הפנים אַ גוט מיטעל, וויא איך היים גימפּעל! איהר זעהט, עולם, וויא רב יודעל איז איצט בגילופין, לעבעדיג, אויפגעריימט. ער איז קאַפּאַבעל „אדם יסודו מעפר“ אפילו אָבצושפּיעלען, וויא איין אָרעסער שניידער, מיט אַ מארש. צו איהם טויג טאַקי איין רב מענדיל. שאַ עולם, אַט עפענט רב יודעל אַ מויל און הויבט אָן צו דערצעהלען.

שאַ, שאַ, שאַ!

— דאָס גאַנצע ביסעל גוטס מיינס האָט אין דעם קאַסטען זיך געפונען, אַ קאַסטען איין אַלטפעטערישער, בירושה פונ'ם עלטערזיידען, אין שטוב האָט זיך געפונען נאָך אַזעלכעס, וואָס ווערט געברויכט אין דעם בעל־הבתישקיים, וואָס איז נייטיג אין לעבען אריין. איך זאָג עס אָקעגען דעם זאָג איך עס, אַז פאַר אַ יודען בלייבט איין מיטעל — דיא תבה, ער מוז שטענדיג זיין גרייט, געפּאַקט אין דער תבה מאַלע וואָס עס קען זיך מאַכען: אַ בייזע מהומה, איין איבערפאַלעניש, איין אָנשיקעניש, אַ באַפּעניש־לאַפּעניש, צעשטערעניש, בעהיט זאָל מען ווערען. דיא אַלע אַנדערע זאַכען, וואָס זענען אַ חוץ דער תבה — איז פּו! איך זאָג עס אָקעגען דעם וויא נאַרעש, שטאַרק נאַרעש ס'איז אויסברייננגען זיך, ציהען פון זיך דיא קליי, פּאַרקויפען זיך, אַוועקגעבען דיא נשמה, אַ שטיק געזונד, וואָס איז? כדי ארויסשטעלען זיך פאַר דער וועלט מיט דעם פּוטץ, מיט דער פּאָמפּע — נאַט, קוקט וואָס ביי מיר געפינט זיך! דיא שעה זאָל נישט זיין, איין בלאָז פון ערגיץ, פון דיא, פון יענע, ווערט דערפון אין גאַנצען אַ שפּה. ביז וואַנען דו וועסט זיך בעטראַכטען, זיך צונויפנעהמען ווערט פון דיר תל. אריין, זאָג איך, אריין, יוד, האַס און פּאַק אין דער תבה! פּאַרשלים זיא, שטעל איהר אונטער רעדליך, אין אַ נויטפאַל זאָל זיא געהן וויא אַ פּוטער. און דו אליין זיי אַ העזועלע, גוט צוהאָרכענדיג זיך, סיי ביים וואַכען סיי ביים שלאָפען, מיט אויפגעשטעלטע אויערליך, קוים עפּיס אַ פּייף: טרו—טו—טו! באַפּ. וויא מען זאָגט, „סקרינקע—פּערינע“,

דיא פיס אויף דיא פְּלייצעס — און ויברח: אויף א בוידעם, אין א קעלער און וואו ס'איז ערגיץ עפּיס א לאָך, וואָס דער שומר ישראל, „דער וואָס טהוט אָבהיטען זיין פאָלק ישראל" שיקט דיר צו. אָט אויף אזא אופן, זאָג איך עס, קען דער יוד נאָך האָבען א קיום. לאָז זיך אייך דאכטען לופט, ער איז למשל לופט אין איין אָנגעבלאָזענעם פאפּירעל, נים מען איהם א קוועטש דאָ, איז ער דאָרט, א קוועטש דאָרט, איז ער דאָ. אפשר ווילט איהר, איז ער א קוועק־זילבער, ד אָ וואו ס'איז קאַלט, זינקט ער, פאַלט ער אראָב. א ר אָ ב. און דאָרט, וואו ס'איז ווארעם, איז ער געהויבען, שטייגט ער ארויף, ארויף. איך זאָג עס אקעגען דעם זאָג איך עס, וויא מען בעדארף זיין תמיד גרייט בארעכענט, נישט געכאפּט, נישט געיאָגט וויא דער שטיינער איז בשעת א צרה גאָר אומגעריכט. מילא, הערט־זשע ברידער, בשעת דעם איבערפּאלעניש היינטיגס יאהר, נישט־דאָ־געדאכט, איז מיר אָבגעגאַלטען, אָבגעלאָפּען מיט חסד. אימליכער ביי אונז איז געווען פארנומען מיט זיך. דער משחית איז נישט איבערגעשפּרונגען קיין איין יודיש הויז. נישט ווארטענדיג אויף כבוד ביז ער, דער משחית הייסט עס, וועט קומען צו מיר, לאָז איך דעם קאסטען א פּאָהר־טהון אויף דיא רעדליך, שטופּ, שטופּ דיא תבה פאר מיר, דאָס ווייב מיט דיא קינדער הינטער מיר, און מיר שטופּען זיך מיט דעם אויבערשטענס הילף אריין אין קעלער — א מערת המכפלה אזוינע, דאָס הייסט א לאָך אין א לאָך, וואָס חוץ א יודען וועט קיין בן־אדם פון יענע לייט נישט זוכה זיין א פוס אהין ארייננצושטעלען. איך זאָג עס אקעגען דעם זאָג איך עס, אז א קאָפּ אויף דורכשטופּען זיך אין דער וועלט, אָנשפּארען אין אלע לעכער, האָט נאָר טאקי א יוד, ער איז מששת ימי בראשית בעשאפען געוואָרען טאקי צו זיין אין גלות.

— קיין קאָנטראקט פון דעסטוועגען מיט דעם רבונו של עולם, אז מען זאָל מחויב זיין אין גלות, האָט דער יוד נישט געמאכט. גענוג, איבערגענוג! לאָז זיך דער רבונו של עולם זוכען אנדערע אויף גלות אָבריכטען אנשטאט דעם יודען זיינעם. דער יוד וועט זיי מוחל זיין דעם שארפען קאָפּ מיט דיא אלע שפּיצלעך, אלע אָבשניצליך און אויבער־הסברות זיינע, וועלכע מען דארף צום גלות נייטיג האָבען. אי וואָס, וואָס וועלען טהון יודען אָהן גלות? פאר ווערמען וועלען זיי זינגען „מה יפית", ביי ווערמען וועלען זיי זיין תקיפים און ווערמען וועלען זיי אין אויער איינרייםען — דאָס וועט מען צייט האָבען צו בעטראכטען אם ירצה השם שפּעטער, דערוויילע לאָמיר נעהמען צו־ביסליך „כרמל". מאכט ברכה, רב יודעל! אָט אזוי, אזוי, א רוב כוס, וויא על פי דין. אצינד פּאָהרט, זייט מוחל, ווייטער, רב יודעל! שטעהט, הייסט עס, דיא תבה אין לאָך.

—שטעהען מיר, הייסט עס, אין לאָך, זאָג איך אייך, אזוי לאנג אזוי ברייט ביז ס'איז שוין אָהן סכנות, מען מעג שוין א קוק טהון אויף דער ליכטיגער

וועלט. איך זאָג עס אקעגען דעם זאָג איך עס „דיא ליכטיגע וועלט“ וויא פאר וועמען. פאר אנדערע איז זיא זיא ליכטיג, פאר אונז איז דאָס איינענע וואָס דער לאָך. דיא זון שיינט, נישט אָבער פאר אונז, דיא לבנה לויכט פאר יענע, וואָס שפּאצירען ארום מיט זייערע ליעבע אין דיא פרייע ערטער, פאר אונז איז זיא דאָ נאָר דארויף, זיא מקדש צו זיין, נישט מעהר. פון בוימער, פון בלומען, פון רויזען האָבען מיר נאָר גרינע ציבעלעס, פון שפּיעלפּיינעלעך — גרילען; א שפור פון'ם זומער אין שטוב — פליגען און פלעה — כחול הים. ברוך השם איבערגעקומען, אוים לאָך און וויעדער אין שטוב, וויעדער א בעל הבית וויא געוועזן, שא, רוהיג, שטיל, נישט מעהר וואָס דער קאָפּ דארט וועגען דער פרנסה, וואָס דאָס הארץ טיאָכקעט פון א מינדסטען שאָרך. אָט אזוי האָט זיך עס געלעבט, נישט צו פארזינדיגען, גאַנץ געוועהנטליך, וויא דער שטייגער איז. בעדארף, מעשה שטן, זיך פון דער העלער הויט מאכען א שרפה, עס נעצט א שרעק. און וואו נעצט? נישט ווייט פון מיר, אין מיין נעסיל. איך אליין האָב מיך גראד ארומגעדרעהט אין מארק, דערהערט: עס נעצט, לויף איך דאָך מסתמא גאָר אין איין אָטהעם און פאל פון דיא פיס לויפענדיג. ביז גאָט האָט מיך געבראכט אהיים, איז מיר שיער דיא נשמה נישט ארוים. הע־הע, וואָס עס טהוט זיך! דיא שטוב מיינע איז בעפאלען, נישט פון שלעק, משחיתים, חלילה, נאָר פון יודען, גוטע ברידער, וואָס זענען זיך צונויפגעלאָפען פאר רחמנות צו ראטעווען, און וואָס טהוען זיי? זיי געוואלדעווען, שטרעקען הענט, טייטען מיט דיא פינגער, אלע אין איין קול: געוואלד, ראטעוועט! פאר גרוים איילעניש און אימפּעט כאפּט מען, דער א לאָקשענברעטיל, א ווייקשעפּטיל, א טשאָלענט־טעפּיל, יענער א ריבאייזען, א פלעקיל, א מילכדיג־לעפעל און יאָגען זיך האסטיג, הענדום־פּענדום, מיט דער דאָזיגער סחורה גלייך וויא מיט עפּים רעכטס, מיינענדיג, זיי ראטעווען, ארבייטען מעשים. — וואָס טויג מיר, שריי איך, דיא שמאָכטעס, דיא קליינינ־קייטען, נארעשקייטען, געוואלד דער קאסטען, מיין קאסטען! דאָרט געפינט זיך מיין גאַנץ פערמעגען, מיי מיה, מיין אלץ־מיט־איינאנדער פון אזוי פיעל יאהרען. — איהר פארשטעהט, יורישע קינדער, זיי כאפּען זיך צו אזעלכעס, וואָס אבי געזונט, אבי גאָט העלפט, מען איז א בעל הבית, קומען שוין דיא אלע דאָזיגע זאכען ממילא פון זיך אליין, נאָר אומבעמערקט. איך זאָג עס אקעגען דעם זאָג איך עס, וואָס הייסט אזוינס, אז מען איז צוטראָגען. אצינד, לאחר המעשה, לאכען יענע אליין פון זיך, וואָס פאר א נאראָנים זיי זענען געוועזן, איבער וואָס זיי האָבען זיך אזוי געהיצט, אָנמאכענדיג א טאראראָם, א רעש, א געפילדער, אליין גאָר נישט געטהאָן און אנדערע נאָך אין זייער ארבייט געשטערט. איינער האָט אָנגעהויבען, געפיהרט דאָס רעדיל, און דיא איבעריגע שוטים נאָך איהם. — צום קאסטען איז שווער צוצוקומען, יודען

באַברען זיך, שטופען זיך ארום איהם, וואָס זיי ווילען, איז נישט צו פערשטעהן.
איך דערשטופ מיך פאַרט צום קאַסטען, טהו איהם א שטופ — ער ריהרט זיך נישט וויא א שטיין, שטופ איהם און שטופ — נישט פונ׳ם אָרט. איך טהו א קוק — א־א, נישטאָ דיא רעדליך! יודען אין כאַפּעניש, שטופעניש, האָבען צעבראָכען דיא רעדליך. רוקען אזא משא איז שווער וויא א מויער צו ריהרען.
דאָס פייער דערווייל שווייגט נישט, עס קומט צו נעהענטער, פונקען פליהען, דער הימעל רויט און זיילען רויך טראָגען זיך הויך אין דער לופט, יודען זענען צורולט, ווארפען זיך אהין אהער להבדיל וויא דיא פאַר׳סמ׳טע מייז, פלאָנטען זיך איינער דעם אנדערען פאַר דיא פיס — און הילף, נישט אויף קיין האָר.
כאַפּ איך, טהו א שטעק דעם שליסעל אין שלאָס ארויי, כאַטש איינציגווייז מציל זיין פונ׳ם קאַסטען מיינע זאַכען. אָבער נאַר־וואָס איך וויל טהון א דרעה, טהוען זיך א לאָז צום שלאָס הענד, דער א דרעה, יענער א דרעה, נישט צו וויסען אין וועלכער זייט, אהער אָדער אהין, גלאַט א דרעה אין דער וועלט אריין, אבי נעדרעהט, אימליכער מיינט, אז ער קען העלפען מיט זיין דרעה. קיין גוטס, זעה איך ארויס, קען פון דיא דרעהענישען נישט ארויסקומען, מען טאָר אזוי נישט לאָזען. נו אז מיינער נעהמט זיך צונויף מיט אלע קרעפטען, כאַפּט זיך צום שלאָס, וויל דרעהרען — עס געהט נישט, איך גיב א קוק, שלעכט! און טהו א היק אויף דעם עולם, אָבער וואָס א היק הגדול והנורא: אָט זעהט, יודען, וואָס איהר האָט מיט אייער איילעניש, כאַפּעניש אָנגעמאַכט — דער שלאָס וויל זיך נים עפענען! עס פעהלט דערצו איין קליינינקייט, עס פעהלט — דאָס הערצעל! צעבראָכען אינעווייניג איז דאָס הערצעל, אָהן א הערצעל ווערט אייך נישט העלפען קיין שום חכמות, אלע אייערע דרעהעניעשן... און באלד טאַקי טרעט צו דאָס פייער, עס קנאַקען דעכער, עס קראַכען פענסטער, שויבען פלאַטצען, פייערדיגע צונגען, מלאכי־חבלה׳ס רייסען זיך אריין אין הויז גאַנץ פריי, ברעכען, צערשטערען אומבע׳רחמנות. מיינע יודען טהוען זיך א כאַפּ־אויף וויא פונ׳ם שלאָף, רוקען זיך אָב ווייט און בלייבען פאַרגאַפּט.

אוי, מיין קאַסטען! — — —

פריה מארגען אין גלופסק.

— איינגעזונקען זאָל עס נאָר ווערען אַט דאָס פערשאָלטענע גלופסק! טאָג וויא נאַכט איז הו־הא; קלינג־קלאַנג, שרפות! האין־האַץ, חתונות! אוי — געוואַלד, גנבים!... נישט איין מינוט מנוחה, נאָר דול צו ווערען!

אַט דיא ווערטער האָט רפאל אויסגעשריגען נישט מיט זיין קול, אויפכאַפּענדיג זיך דערשראָקען וויא אַ פערדולטער, באַלד טאַקי וויא ער איז אַ ביסעל איינגעדרעמעלט נאָך אַ נאַכט אין צרות, אין טראַכטען וועגען שטילע וועהטיגען, וואָס האָבען זיך געלאָזט פיהלען אין זיינע געשעפטען...

צו דיא אויערען איז איהם פון דער גאַס געקומען אַ שפּיעלען פון אַ פידעלע, אַ רייסען זיך פון אַ פּלייט און אַ געקלאַפּעריי פון אַ קעסעלפּויק; דאָס גוטע ננון׳דיל, מיט וועלכען מען פיהרט געוועהנליך אַ היים מחותנים נאָך דער חופּה־וועטשערע.

רפאל שפּרינגט אראָב פונ׳ם געלעגער, עפענט אַ פענסטער און שטעלט זיך ארויסקוקען אויף דער גאַס.

אַ פריש מאָרגען־ווינטעל האָט איהם אַ בלאָז געטהאָן גלייך אין פּנים אריין, איהם געגלעט, געקושט דיא באַקען, דיא אויגען, געשפּיעלט זיך מיט דיא האָר און האָט אָבגעפרישט דעם קאָפּ. אין דרויסען איז טונקעל. דער הימעל אין מזרח־זייט איז רויטליך פערפארבט; ווייטער אַ ביסעל שימערט אויף איהם עפּיס אַ בלאַסער פלעק, אַ סימן פון דער לבנה. ס׳איז איין אויס־טישעניש פון טאָג און נאַכט. מען שפּירט, אַז דיא זון איז שוין נישט ווייט. אַט־אַט קומט זיא אָן. דאָס זאָגען דיא שוועלבעליך, וואָס זענען, קוים געעפענט דיא איינעליך, ארויס פון דיא נעסטען און שוועבען, דרעהען זיך מיט אַ שירה אין דער לופט.

עס נעהט זיך פּאַמעליכין אַ דאַר בלייך יודעל פון יענע מיני יודלעך, וואָס וואוינען צעהן אין איין שטיבעל דאָרט ערגיץ אין אַ הינטער־געסיל. אַזיא

זייער פּנים ליגנט תמיד אַ בּאַרג מרה־שחורה און ציטערן פריי אויפצוהעבען דעם קאָפּ. אצינד געהט זיך אָט דאָס יודעל האָפּערדיג, קוממיות, אָנגעטהאָן שבת׳דיג, דאָס קעפּעל פּעררייסען, דיא הענטליך פּערלייגט אהינטער און לאָזט זיך אָנטהון כּבוד. דיא כּלי־זמר אַרבּייטען געשמאַק אויף דיא כּלים, יונגעליך אין ספּענצערס, הינטען מיט אַרויסגעשטעקטע העמדליך, לויפען פאַר־אויס. אַ יודענע אין אַ יופּע, אויף איין אַרבּעל פערשטעקט דאָס פּאַרטוך, דיא עקען פון׳ם קאַפּעטיכעל צעלאָזט, העצקעט זיך לעבּעדיג, פרעהליך.

אַזוי פיהרט מען אָב אהיים מיט אַ מאַרש דורך אַלע הויפּטגאַסען צוויי פיינע מחותּנים. זאָל דער עולם נישט קענען שלאָפען, זאָל גאַנץ גלופּסק מאַקי וויסען!...

רפאל פערקרומט דיא נאָז. ער איז הפּנים מיט דעם מאַראַראַם נישט צופריעדען. פון זיינעטוועגען וואָלט נאָר נישט געווען קיין אומגליק, אז יענע מחותּנים׳לאך וואָלטען אהיים געגאַנגען אָהן אַ קאַפּעליע....

אַ קלאַפּ אין פאָדער־חדר ברענגט רפאל׳ן אַרויס פון זיינע געדאַנקען. ער האָרכט זיך צו מיט איין אויער און טראַכט ביי זיך: אַ, הערשעלע!

הערשעלע איז אַ קאַבּצאַנסקער אָרים־בּחור׳ל, אַ יתום, פאַר רחמנות האָט איהם רפאל אריינגענומען צו זיך אין שטוב, ער זאָל נעביך האָבען כאָטש וואו דעם קאָפּ אַנידערצולייגען, דערביי זאָל ער טהון וויא וויט מעגליך, אויף איהם האָבען השגחה, צו מאַכען איהם פאַר אַ שטיקעל מענש. נאָר פון דעם שטענדיגען פאַרטראָגען־זיין אין דיא געשעפטען, האָט ער, וויא עס פיהרט זיך געוועהנליך, אין איהם גאָר פערגעסען. אצינד האָט דער דאָזיגער קלאַפּ פון׳ם פאָדער־חדר, וואו הערשעלע איז געשלאָפען, זיך אָבּגערופען ביי איהם אין הארצען, ער האָט זיך אָן איהם דערמאָנט און האָט זיך געפיהלט שולדיג אַקעגען דעם אָרימען קינד.

און וויא רפאל טראַכט אַזוי וועגען הערשעלע, הערט זיך ווידער אַ קלאַפּ, שוין אַ גרעסערער, אַ שטאַרקערער, וויא ביים עפענען אַ פענסטער מיט אימפּעט. דערביי לאָזט זיך הערען הערשעלעס אַ געשריי גאָר אין איין אָטהעם:

— זיא!... ס׳איז זיא, זיא!...

אַז רפאל איז, נישט־טויט נישט־לעבּעדיג, אַריין אין פאָדער־חדר, איז שוין הערשעלע דאָרט ניט געווען. ער איז דורך דעם פענסטער אַרויסגעשפּרונגען ראַפּטום אויף דער גאַס. דרויסען האָט ער זיך נעלאָזט יאָגען נאָך דיא מחותּנים דאָרט און פערשוואונדען בּאַלד מיט זיי אין אַ געסיל.

— וואו־אהין קען ער זיך אזוי יאָגען העכדום־פּענדום, ארויסשפּרינגענדיג דאָ דורך דעם פענסטער, און אזוי פריה? — האָט רפאל ביי זיך געטראכט, ארויסקוקענדיג פונ׳ם אָפענעם פענסטער אויף דער גאַס, שטאַרק פערוואונדערט וויא הערשעלע לויפט דאָרט משוגענערווייז — ס׳איז עפּיס נישט גלאַט.

ער מאַכט נישט לאַנג קיין שהיות, טהוט זיך באַלד אָן און לאָזט זיך אין עטליכע מינוט ארום געהען געוואויר ווערען, וואָס עס בעטייט עפּיס אזוינס דאָרט.

פון אייביג אָן איז שוין אין גלופּסק אזוי געשטעלט: זאָל נאָר איינער זיך ריהרען ריהרט זיך מיט איהם כסדר איינער נאָך דעם אנדערן, א גאַנצע עדה יודען. איין יוד אליין פאַר זיך איז זעלטען צו בעקומען. יודען געהען דאָרט אויפ׳ן צעהנדליג, מנינים־ווייז אין־איינעם. יודישע נשמות קלעבען איינע אין דער אנדערער פעסט, וויא הערינג ענג צונויפגעקניפּט אין א פעסיל, שווער זיך אָבצורייסען. טהוט עפּיס איינער, טראָגט עס אונטער באַלד דעם אנדערען; עפענט נאָר אימיצער דאָס מויל צום רעדען, שלאָגט איהם שוין יענער איבער; וויל גרונעם מהון א טריט, פלאָנטעט זיך איהם גימפּעל פאַר דיא פיס, און לאָז זיך איינער ווענען בעהאַלטען אין א ווינקעל, וואַקסט דאָרט באַלד, וויא פון דער ערד ארויס, א צווייטער...

וויא רפאל האָט זיך געלאָזט געהן דאָ אויף דער גאַס, זענען איהם שוין עטליכע פערשוינליך פערלאָפען דעם וועג, יאָגענדיג עפּיס נאָר אָהן א נשמה, נאָך נישט רעכט אָנגעטהון. איינער אין דיא שטעק־שיך, אָהן זאָקען, שטופּט־שטופּט לויפענדיג דיא האַנד אין ארבעל פון דער קאַפּאָטע; דער צווייטער האָט אין איילעניש צו טהון מיט דיא קנעפּליך פון דיא פּלודערן, מחילה, וואָס ווילען אויף צו־להכעיס גראָד נישט זיין צוגעשפּילעט; דער דריטער, נישט צו פערגינען זיך איין מינוט אויף אָבצושטעלען זיך, האַלט צווישען דיא פינגער דיא נאָז גרייט, זיא אויסצושנייצען ביי דער ערשטער געלעגענהייט; דער פערטער פערטשעפּעט זיך אין גרויס יאָגעניש אין איין אַנדערן יוד, ביידע פאַלען און ציהען זיך נעביך אויס.

גלופּסק ריהרט זיך.

רב־יוד, רב־יוד! וואָס איז אזוינס אויף אייך דאָס לויפעניש? — שרייט א יוד פון דער־ווייטענס, אָנקומענדיג פון א זייט, און לאָזט זיך טאַקי באַלד אויך מיטלויפען.

— רב־יוד, רב־יוד! וואָס יאָגט איהר? — שרייט רפאל דאָ צו דעם, דאָ צו יענעם, ער ווערט שוין טאַקי גוט אומרוהיג. ער בעקומט אָבער נישט קיין ענטפער. מען ווייזט איהם נאָר אַלץ מיט דיא הענד: אהין, אהין אין געסיל.

איינער נאָר ענטפערט קורץ און שארף:

— יודען לויפען, לויף איך אויך!...

ביים אריינגעהן אין געסיל שלאָגט זיך עפּיס א יודענע אָן מיט רפאל'ן. זיא איז שטארק צוטראָגען, פעראומערט, ברעכט דיא הענד און טענה'ט אליין צו זיך אויף א וויינענדיג־זינגענדיג קול, וויא מען בעוויינט א טויטען:

— וועה איז מיר!... א וועהטיג האָט אונז געטראָפען. וועה איז מיר!...

— וואָס איז געשעהען? — פרעגט רפאל, אויסער זיך פאר שרעק — וואָס האָט געטראָפען? וועמען האָט געטראָפען?...

— איך ווייס? עפּיס לויפט מען אזוי! — ענטפערט דיא יודענע א מאך־געבענדיג מיט דיא אקסלען, און געהט זיך ווייטער איהר וועג.

דאָס געסיל איז בעלעבט. יודען אין טלית־קטן'ס, אָהן קאפּאָטקעס, אין יארמולקעס מיט פעדערן, האלב פערשלאָפען, נאָך נישט פארטיגע שטעהען ביי זיך אין דיא טהירען, דיא קעפּ מיט דיא שפּיצעכדיגע בערדליך פעררייסען, איין האנד איבער דיא אויגען און קוקען, קוקען. פון דיא פענסטער אויף ביידע זייטען גאָס שטעקען ארויס ווייבערישע קעפּליך, אויסגעפריעטע פנים'ליך, ערשט פון אונטער דיא איבערבעטען, שרייען זיך איבער צווישען זיך, כאָרכלענ־דיג פון א צונעלעגערטער ברוסט. איין עולם יודען, אָהן עין־הרע, דרעהט זיך, דיא אהין, יענע שוין צוריק. ס'איז א גערעדעריי, א האנדמאכעריי, א ווערטיל־זאָגעריי, איינער ווייסט נישט פונ'ם אנדערן, איטליכער קומט מיט זיינס.

— שכורים האָבען זיך געשלאָגען. ס'איז געפלויגען פעטש וויא האָלץ, וויא שמחת תורה אין שול צו דיא הקפות...

— א ביימעל־שניידער האָט נע'לקח'ט... האָט מען איהם גענגעבען, ווי־פיעל ס'איז אין איהם אריין!

— דיא כלי־זמר האָבען זיך אין דער מיט אָבגעשטעלט, נישט געוואָלט מעהר אָבפיהרען דיא מחותנים, זיי האָבען נעביך געפאָדערט „שבת“... דיא שיינע מחותנים, עפּיס קבצנים, האָבען נישט געוואָלט געבען קיין גראָשען „שבת“!

— מען מאכט איהם שוין דאָרט, דעם שיינעם בחור, א גוטע לויה... דיא מלאכי־חבלה זענען שוין געקומען!

פון דיא אלע זאָגענישען האָט רפאל ארויסגענומען, אז דאָ מוז זיין א צרה. הערשעלע, נישט אנדערש, שטעהט אציגר אין איין אומגליק — און

ער האָט זיך א לאָז געטהאָן צום אנדערן עק נעסיל, דאָרט אהין וואו פ׳איז געוון א געטומעל, א צונויפלויפעניש, א רעדיל מענשען. ער שטופּט זיך דורך צווישן דעם עולם, פליהט אין דער מיט רעדיל אריין וויא א באָמבע — און עס קומט איהם צו דיא אויגען א מיאוסע מעשה. הערשעלע צו׳הרג׳עט, צושלאָגען, מיט א בייל אויף דעם שטערין האלט פעסט ביי דיא פּאָלעס מיטביידע הענד א יודענע אין א שבת׳דיגער יופּע און א פּאָליצייסקי שלעפּט איהם ביים קאָלנער, דערלאַנגענדיג איהם הינטערווייליכם אין קארק. הערשעלע טענה׳ט, בעט, שווערט זיך אויף א ביטער געוויין,, און דיא יודענע, יענע מחותנת׳טע, וואָס איז ערשט ניט לאנג געגאנגען מיט כלי־זמר און האָט זיך געהעצקעט דאָרט אויף דער גאס — פלוכט, שעלט מיט א פּיסק אויף שרויפען, ווארפענדיג דיא הענד אין אלע זייטען.

— וואָס הייסט דאָס, הא ? ! — מאכט רפאל שטארק צוקאָכט, א שטעל געבענדיג זיך הערשעלען גלייך אקעגען.

— אי, רב־רפאל ! — טהוט הערשעלע א געשריי נישט מיט זיין קול, און א נייער קוואל טרערען לאָזט זיך איהם פון דיא אויגען.

— וואָס הערט איהר דעם גנב ! — צולאָזט זיך דיא יודענע אויף א קוויטשיג קול׳כען, ווענדענדיג זיך דאָ צו רפאל׳ן, דאָ צום פּאָליצייסקי, דאָ צום עולם און מאָהלט אויסגעמישט האלב יודיש האלב גויש, וויא עס קומט איהר אוים צום עסק. — חאראבי יעמו, רבונו של עולם ! פון דער קעשענע ביי מיר האָט ער ארויסגעשלעפּט, ניחיי יעמו מכה טאָקי וויא גרוים דאָס בייטעלע איז. יא בידנע קאביטע, וועה איז מיר !... וואָס שווייגסט דו, שמענדריק ? — טרייבט זיא אונטער דעם מאַן, וואָס שטעהט איהר ביי דער זייט, א זעץ־געבענדיג איהם מיט דעם עלענבויגען — טשויעטע, ניעך טען טשעלאויטשי קאזשע... רעד שוין, דו הונד ! יאק ווין...

— וואָס זאָגסט דו, איך בעט דיך, צו זיין טאַטען ! — מאכט רייזע דיא בעל־אכסניא׳טע אויף איהר שטייגער, אריינשטופּענדיג זיך אין דער מיט צווישען עולם מיט א קויש אין דער האנד, אויף איינקויפען שפּייז אין מארק — א שיין בחור׳ל, כ׳לעבען. הא, אזעלכע עסקים !...

— אוי דערבארמט אייך ! — קייכט הערשעלע, וויזענדיג מיט א נעבעט אויף דער יודענע — דאָס טראכט זיא נאָר אזוי אוים... איך האָב זיא דערקענט. לאָז זיא אנווייזען, וואו־אהין זיא האָט פערפיהרט יענע...

— איך זאָל אָנהייבען צו פערשטעהן ! — וואונדערט זיך רפאל.

— אָט יענע, רייזעניו! יענע, וואָס איז געקומען פון מיין שטערטיל, איהר געדענקסט, יענע, וואָס האָט ביי איהר אָנקומען איבערגעלאָזט ביי איך אין דער אכסניא דיא זאכען!..

— אוי, א דונער האָט מיך נישט געטראָפען! — מאַכט רייזע פערוואָרפענ־דיג מיט דעם קאָפּ — איך שטוים מיך שוין, אהא! איך פערשטעה, פערשטעה, אצינד איז שוין רעכט. דאָס איז דאָך דיא גוטע האָדיל, האָדיל דיא מעקלערין... שווייגט נישט, רב־רפאל, איהר וועט שוין שפעטער וויסען, לאָז מען זיא נאָר דערווייל אָבפיהרען אהין אין דער פּאָליציי..

דער פּאָליציייסקי, מיט וועלכען רפאל האָט זיך איבערגעשמועסט, איז געבליבען א ווײַלע שטעהן. ער האָט געגלאָצט מיט דיא אויגען דאָ אויף הערשעלען, דאָ אויף דער יורענע, געקוקט צו דעם, געקוקט צו יענעם און געוואָרט...

— א יושר א ביסעל פון יודען, מאַקי נאָר וויא סדום! — מאָהלט דיא יורענע ניך אין איין אָטהעם אין אלע כלים — קאַליא ברעשע, רבונו של עולם, וויא איך בין א יודישע מאָכטער, ניחיי מעני יאַזיק סאַכנע! לאָזען אָט זאָגען עדות... שמענדריק, א קריינק דיר אין דיא ביינער, וואָס שטומסט דו?... משויעטע פאַנע! יא סעבי אידע יאַק, וויא זאָגט מען עפּיס, יאַק מחותנת'טע פּאָ זשידאָווסקי, באַטשיטע, אַט אוו מעני לעקיך. נאַטי וואָס לעקיך! אידע יא, ראַבי סעבי האַץ־האַץ, א ווין, דער פיינער בחור...

— הע, א ביסעל א מאָהלען! — פאַלד רייזע דער יורענע אין דיא רייד אריין — וואָס זאָגט איהר, איך בעט אייך, צו איהר טאַטען? מען קען זיא נעביך גאָר נישט, ווער זיא איז.

— זיים איהם מטמא! — הערט זיך א קול פון צווישען עולם.

רפאל נעמט אוועק דעם פּאָליציייסקי ביי דער האַנד און באַלד מאַקי האָט מען דיא פיינע מחותנים אין איינעם מיט הערשעלע'ן אוועקגעפיהרט אין דער פּאָליציי.

. . . .

צוויי מאָל איז שוין האָדיל'ס עלטסטע טאָכטער ציפּע געוועזען א כלה און ביידע חתנים האָבען אָבגעלאָזט דעם שדוך, איינער נאָך דעם אנדערן, ווייל זיא האָט נעביך נישט געקענט מסלק זיין דעם נדן, וואָס זיא האָט צוגעזאָגט. דער איצטיגער דריטער חתן האָט זיך אויך איינגעשפּאַרט און האָט געוואָלט אײַן

עק מאכען מיט דעם שדוך, אז מען וועט איהם נישט סלוק׳ן דעם גאנצען נדן, קלינגען און קלאפען טאקי עד פרוטה אחרונה. האדיל׳ס אלע תחבולות האבען אקעגען דעם חתן גאר נישט געהאלפען. ער האט נישט געוואלט בעשטעהן אויף קיין שום בעווארענישען אין דער וועלט. נישט אויף א „חרם־קוויטעל“, אפילע נישט אויף א וועקסעל און אויף א „שטר חצי־זכר“, אז איבער הונדערט יאהר נאך איהר טויט זאל ער נעהמען א חלק ירושה, דיא העלפט וויא א זכר; נאר נעלד מזומנים — און געלד האט האדיל נישט געהאט!

זיא פלעגט זיך ארומדרעהען ביי יענע שיינע לייט, וואס האנדלען מיט לעבדיגער סחורה. דאס איז געווען דיא איינציגע פרנסה איהרע, קוים־קוים צום לעבען. דער מאן איז געוון א לא־יצלח, געלעגען ביי איהר אונטער׳ן פאנטאפעל און נישט פערדיענט א גראשען.

האדיל האט געהאט שטארק צער, אז אף און ווען איז צו איהרע יאהר, אט קען דער דריטער חתן אויף אבלאזען דעם שדוך און דיא טאכטער איהרע קען נאך חלילה בלייבען זיצען א מויד ביז אין גראען צאפ אריין. פאר גרויסע צרות פלעגט זיא אויסלאזען איהר כעס און איהר שווער ביטער געמיטה צו דעם מאן איהרען און צו זיין קאפ.. ער, טאקי נאר ער, אזא שוטה, שלים־שלימזל, איז שולדיג; נאר ער, אט אזא בהמה, אזא שוטה, אזא לעקיש! זיא האט זיך אויך נישט בעגניגט מיט דעם מויל, נאר זיא פלעגט איהם א מאל מכבד זיין מיט דער יד אויך. דער בעטריעבטער מאן נעביך פלעגט באין ברירה שווייגען און אלסדינג מקבל זיין באהבה. א מאל פלעגט זיא זיך גאר נעהמען אויס׳טענה׳ן מיט דעם רבונו של עולם אליין, איהם אויסווארפען, אז ער פיהרט נישט דאס וועלטיל זיינס מיט יושר; געלד געהט צום רייכען, עס דארט איהם נישט דער קאפ. דעם ארימאן געהט עס שלים־שלימזל, מיט דער פוטער אראב, און נאך דעסגלייכען אזוינע ווערטליך. און דערנסטמאל האט זיך האדיל דיא מעקלערין שטארק פערעסען, נאר עפיס טאקי א חיה רעה, וואס דיא קינדער איהרע הונגערן, און זיא האט זיך געלאזט מיט אלע כלים, מיט כל מיני הסברות אויפ׳ן „געיעג“, צו פאנגען וויא ווייט מעגליך...

סוף כל סוף האט איהר דאס מזל צוגעשפיעלט. זיא האט דערטאפט איהר בעדערפעניש, אזוי וויא געוואונשען. צוויי מיידליך, שיינע, געראטענע, וואס זיינען ערשט אנגעקומען קיין גלופסק, האט זיא מיט איהרע פאלשע געגנג פערשלייערט זיי אין איין חודש טאקי פאר צוויי פארשוינען פון דער גוטער חברה, וואס האנדלען מיט לעבעדיגער סחורה. דיא צוויי קונים האבען גענומען דיא דאזיגע סחורה און זענען באלד מיט איהר אוועק איבער דיא גרעניץ. שרכנות־געלד האט זיא בעקומען א שיינעם, טאקי א גראב שטיקעל. אצינד, האט זיא געהאלטען ביים אויספיהרען נאך א „שדוך“ מיט א קאבצאנסקער

מיידיל, ביילע. מיט עטליכע חדשים צוריק האָט זיא זיא פערפיהרט אין איין „פֿרענטליך הויז“ אריין און געכאַפּט דערפאר א שיין פערדיענסטעל. היינט איז דאָ א בעלן אויף אַבהאנדלען זיא אוועקצופיהרען, און אז גאָט וועט העלפען, קען זיא דאָ אויך אַבלעקען א פעט ביינדעל...

ביילע האָט ביי איהר אָנקומען אין גלופּסק זיך באלד געטראָפען מיט הערשעלע, וואָס פלעגט זעהר אָפט קומען צו רייזע'ן דער בעל־אכסניא'טע, וואו דיא קאַבצאַנסקע פלעגן געוועהנליך פאַרפאַהרען. דיא אָרימע קינדער,ביידע פון איין שטעדטיל, נאָהנטע שכנים דאָרט, האָבען ביים בעגעגעניש זיך שטארק דערפרייט. ביילע איז נעקומען זיך שטעלען אויף איין אָרט פאר א דיענסט־מיידעל און געבראַכט הערשעלע'ן פון דער היים א פּאָר אַלטע אונטערגענעהטע זאָקען און א פערלאַטעטע העמד. הערשעלע האָט זיא אַבגעפיהרט צו דעם פּלאַץ, וואו עס שטעהען דיא אָרימע, וואָס זוכען ערטער אויף צו דיענען. כמעט דעם גאנצען טאָג זענען זיי אַבגעשטאַנען דאָרט, ביז ס'איז אונטערגעקומען עפּיס א מעקלערין, געגומען ביילע'ן, זיא צו פיהרען אויף א נגידיש אָרט און האָט זיא נאָר ערגיץ אנדערש אַבגעפיהרט... הערשעלע איז ארומגעגאַנגען וויא אָהן א קאָפּ, נישט צו וויסען וואו ביילע איז אהינגעקומען. דיא זאכען האָט זיא איבערגעלאָזט אין דער אכסניא און איז נישט מעהר געקומען, נאָר וויא אין וואסער אריינגעפאלען!

האָדיל האָט אין דיא גוטע פערדיענסטליך איהרע פון דער לעצטער צייט בעשיינפערליך געזעהן גרויסע נסים, אז נאָר זכות־אבות האָבען זיך געמיהט פאַר איהר. זיא'האָט אויפגעהויבען דיא אויגען מיט א לויב און א דאנק צו זיין ליעבען נאָמען, ברוך הוא וברוך שמו, פאר זיינע גרויסע חסדים. דעם נדן האָט זיא ברוך־השם נע'סילוק'ט כפי דיא תנאים, געמאכט דער כלה, נישט צו פער־זינדיגען, א שיינע גאַרדעראָבע, גלייך מיט אלע בעל־בתישע טעכטער; אויך האָט זיא געמאכט צו דער חתונה זיך א נייע יופּע און דעם מאַן א נייע קאַפּאָטע, און זוכה געווען צו פיהרען דיא טאָכטער אונטער דער חופּה. און מען האָט געטאנצט, געלעבט א גאנצע נאכט!

. . . .

ווען הערשעלע זאָל זיא נישט געווען נראָר אַצינד דערקענען און אַנכאַפּען ביי דיא פּאָלעס מיט א געשריי, וואָלט גלופּסק פערשלאָפען דיא גרויסע שמחה און וואָלט זיך נישט צונויפגעלאָפען אַבגעבען כבוד אזא טהייערער מחותנת'טע...

איידיל.

...איהרע חבר'טעס ביי לוי בחור אין שטוב האָבען זיא געהאַלטען פאַר זייער עלטסטע, נעהאַט פאַר איהר גרויס דרך ארץ און זיא נישט אַנדערש גערופען וויא „דיא אַפּיציערקע".

איידיל איז געווען איהר נאָמען.

— —

געשטאַמט האָט זיא פון עפּיס א שטעדטיל, ווייט ערגיץ אין פּולין, דיא עלטערן איהרע, אָבגעקומענע בעלי־בתים, זענען געווען פון שיינעם שטאַנד, פון דיא פּאַרנעהמסטע אין שטעטעל, געלעבט האָבען זיי אָרים, מיט בערעכנונג, זיך נישט צוגעלאָזט קיין וואוילטאָג, דאָך האָט זיי דאָס אָרימקייט נישט ערנידריגט וויא אַנדערע אָרימע לייט. אין דעם הויזגעזינד האָט געהערשט פריעדען, ליעבשאַפט, א ברכה פון גאָט, איינער דעם אַנדערן איז גרייט געווען אוועקצוגעבען דעם לעצטען ביסען פונ'ם מויל, וואָס גאָט גיט אבי אין איינעם. מיט דעם האָבען זיי געמעגט פיעל רייכע לייט מקנא זיין. אזעלכע, וואָס באָדען זיך אין מילך און פּוטער, און האָבען ביי זיך אין הויז א צושטערט לעבען, איינער מיט דעם אַנדערן קידער־ווידער.

דיא געליעבסטע ביים גאַנצען הויזגעזינד איז געווען איידיל, דיא עלטסטע טאָכטער. אַלע האָבען זיא געשעצט, איהרס א וואָרט איז געווען ביי איטליכען מהייער, און איידיל האָט עס טאַקי מיט רעכט פערדיענט, ס'איז געווען וועמען ליעב צו האָבען. שיין איז זיא געווען, עפּיס טאַקי נאָר א בילד, דער רבונו של עולם, דער גרויסער מייסטער, א מאהלער איינער אין דער וועלט, האָט גענומען דיא פיינסטע מאַטעריאַלען פון זיינע אוצרות: דאָס ווייסקייט פון דיא ליליען אויף באַקען, דאָס רויטקייט פון קאָראַלען אויף ליפּען, דאָס בלויע פונ'ם הימעל אויף אויגען, דאָס שוואַרצקייט פון ראָבען צו דיא האָר, צו דעם האָט ער צוגעגעבען דעם זיבעטען טעם, חן, ליעבליכקייט און גוטקייט, אויסגעמישט דאָס אַלדינג אין איינעם, געמהאָן א מאַך, און עס איז אַרויס א בילרשיינע איידיל. — גוט איז זיא געווען אָהן א גאַל, א בריה נאָר א'ן אַנטיק.

פון איהר בריה'שקייט האָט געזונגען איטליכעס ווינקעלע אין שטוב, מען האָט עס ארויסגעזעהען אין דיא שיינע פריש־שמעקענדיגע בלומענטעפּעלעך, אין דיא גישטיקטע זילבער־קלאָרע פאָרהענגליך אויף דיא פענסטער, אויך אין דעם מעש און קופּערוואַרג, וואָס האָט געשיינט, געפונקעלט, פערנומען דיא אויגען. זיא האָט גענעהט, געשטיקט, געוואַשען, געטהאָן אַלסדינג אין דעם בעל־בתיש־קייט און פאַרהיט, דיא מאַמע זאָל זיך נישט קיין שווערען בייג געבען. אויסער־דעם האָט זיא נאָך מיט איהר נעהען און שטיקען פאַר אנדערע צו ביסלעך פערדיענט אויך.

ויהי היום, האָט זיך בעזעצט אין דעם שטעטעל א יונגער מאַן, א פיינער, אנשטענדיג־לייטיש געקליידעטער, מיט דעם נאָמען ש מ ע ר י ל. געהייסען האָט עס, אַז ער איז פון גאַנץ ווייט און האָט מיט פריצים דאָ ארום געשעפטען. יודען פון'ם שטעטעל, ליידיג־געהער, וואָס געהען ארום גאַנצע טעג שלינג־און־שלאַנג און האָבען נישט מעהר וואָס צו טהון נאָר צו רעדען, שמעקען, טאַפּען און אָבגעבען זיך מיט יענעמס געשעפטען, האָבען אין דעם דאָזיגען פאַרשוין בעקומען א נייע עסק אויף צו רעדען, ארויסצואווייזען חכמות און בויך־סברות. יעדען טאָג האָט מען ארויסגעלאָזט וועגען איהם אנדערע מיני פּאָטשטען, שמעריל איז א חשוב אין דיא הויכע פענסטער, שמעריל פערמאָגט קרח'ס אוצרות, שמעריל איז אמאַכער ביי דיא גרעסטע פריצים, שמעריל איז נישט קיין בעוויבטער! און אויב אזוי בעדאַרף מען דאָך נישט שווייגען. — שיינע יודען רוקען זיך צו איהם, אָבשטעקען א „שלום עליכם“; מקבלים שטעלען אויף דיא הענד, צו נעהמען ביי איהם א נדבה; שדכנים ־לויפען וויא פער־סם'ט, אויסזוכען פאַר איהם א שידוך, שמעריל אָבער איז א בחור, וואָס קוקט נישט אויף געלד, נאָר אויף שיינקייט, און איידיל געפעלט איהם בעסער וויא אַלע מיידליך אין שטאָדט. דיא שדכנים נעהמען דיא פּאָלעס פון דער קאַפּאָטע אין דער האַנד, דיא פיס אויף דיא פּלייצעס און לויפען וויא משוגע צו איידיל'ס עלטערן און שיטען זיי אָב מיט ניין מאָס רייד, לויבען אין טאָג אריין און זאָגען, אַז עס איז נאָר נישטאָ קיין בעסערער שידוך פאַר זייער טאָכטער וויא שמעריל, וויא רבי שמעריל, וואָס איז געלייטזעליגט מיט אַלע מעלות. סטיימש שמעריל, עפּיס א קאַטאָוועס רבי שמעריל, עפּיס זאָגט זיך עס אזוי גרינג שמעריל, רבי שמעריל, אז מען זאָל אויסגעהן עק וועלט און זוכען מיט לעכט, וועט מען נישט געפינען זיינסגלייכען. דיא גאַנצע מעשה פון אָנהייב ביז צום סוף, וואָס שמעריל איז דאָ אהער געקומען און האַלט זיך דאָ אויף, איז עפּיס נאָר טאַקי מעשה נסים, עס ווייזט בעשיינפערליך, אַז עס איז טאַקי נאָר א זווג מן השמים. פערציג טאָג איידער איידיל איז געבוירען געוואָרען, האָט מען דאָס שוין אויבען אין הימעל אויסגערופען. זאָגען דעם רבונו של עולם רעות און שטעלען זיך אקעגען א זווג, איז א מיאוס'ע זאַך, וואָס פּאַסט נישט

פאר א יוד, און טענות מיט קשיות קענען דאָ טאקי גאָר נישט העלפען. מען מוז זיך איבערדעם איילען, כאפען דיא מציאה מיטביידע הענד, כדי איין אנדערער זאָל זיא דערוויייל חלילה אויסכאפען...

דער טאטע איז ביי זיך אין הארצען גרייט, מהיכא־תיתי, אָך, פאר־וואָס נישט? — נאָר מיט׳ן מויל מאכט ער: אי!... כלומר׳שט וויל ער נאָך האָבען א ישוב, גלאט אזוי פון דרך ארץ וועגען. דיא וויעדער, א יודענע וויא אלע יודענעס, וואָס האָבען עפּיס א ברענענדיגען יצר הרע אויף חתונה מאכען קינדער, כאפט זיך באלד אָן אין דעם שדוך מיט לייב און לעבען... און איידיל איז צו מזל א כלה געוואָרען!

דער חתן האָט אפילו נישט פערלאנגט קיין נדן, דאָך האָבען זיך די מחותנים מתחייב געווען צו געבען דער טאָכטער א נדן כפי זייער פערמעגליכקייט און איהר צו מאכען שבת׳דיגע און יום׳טוב׳דיגע מלבושים גאנץ נגידישלאך. גלאט אזוי פטר׳ן דאָס עלטסטע געליעבטע קינד, איז זיי נישט אָנגעשטאנען, לאָז דער מאָן איהר נישט האָבען א מאָל אויסצוואווארפען: איך האָב דיך פון א שטאָל ארויסגענומען, פון דיין טאטענס הויז דעם אביון, נאקעט און בארפוס ביזט די געווען, איך האָב דיך ערשט בעקליידט און געמאכט אויס דיר א מענש לייטען גלייך.

באלד נאָך דיא תנאים האָט דער חתן געאיילט אָבצושטעלען דיא חופּה וויא צום גיכסטען. זיינע געשעפטען פאָדערן עס אצינד, האָט ער דערקלערט, ער זאָל געשווינד אהיים קומען. און וויא שווער עס איז געווען דיא עלטערן דאָס שיידען־זיך מיט זייער טיעף אין הארץ איינגעבאקענער טאָכטער, ארויס־צולאָזען דאָס שענסטע ציערונג פונ׳ם הויז, האָבען זיי זיך דאָך געטרייסט דערמיט, וואָס דיא טאָכטער איז ברוך השם פערזאָרגט. זיי האָבען זיך אָנגעטהאָן א כח, מסלק צו זיין דעם נדן, איינגעפאקט איהר דיא גארדעראָבע און זיא ארויסבעגלייט מיט טרערען אין דיא אויגען און מיט א ביטער הארץ. דאָס הויז איז געוואָרען עפּיס וויסט, עס האָט אויסגעזעהן וויא א ליידיגע נעסט, וואָס דיא טויב איז ארויסגעפלויגען פון איהר.

דאָס יונגע פּאָר פּאָלק איז אוועקגעפאָהרען און האָט זיך אָבגעשטעלט אין גלופּסק. נישט ווייל מען האָט בעדארפט דארט ארום צו פאָהרען, נאָר ווייל דיא געשעפטען האָבען עס אזוי געפאָדערט, לויט שמעריל האָט געזאָגט, אז זיי מוזען זיך אראָבנעהמען פונ׳ם גלייכען וועג און זיך אָבשטעלען אויף א קורצע צייט אין גלופּסק. און אזוי וויא עס איז געווען דער האָניג־זיסער חודש נאָך דער חתונה, האָט זיך שמעריל געפלייסט, וויא א געטרייער ליעבער מאָן, צו מאכען דעם ווייב פערגניגען און אויסגעזוכט אָן אכסניא דוקא נישט אין דער מיט שטאדט, וואו עס קאָכט, רוישט שטענדיג, נאָר ערגיץ א ביסעל

אין דער זייט, וואו ס'איז רוהיג, שטיל, מען זעהט א גרעזעלע, א ביימעלע און מען הערט א מאָל אויף א קול פון א שפיעל־פייגעלע. ער האָט זיך נישט געקאַרגט און גענומען דאָרט דריי שיינע צימער, וויא איהם שטעהט אָן. דער בעל־אכסניא, א יוד מיט א בייכעל און מיט א געלער באָרד, האָט בעגעגענט שמערלין מיט א שיינעם „ברוך הבא", עפּיס וויא א גוטער אַלטער בעקאַנטער פון גאַנץ לאַנג. הגם דאָס איז נישט אזא גרויסער בעוויז, ווייל איטליכער ווייסט, אז דיא בעלי־אכסניות זענען צום גרעסטען טהייל מיט שיינענדיגע צורות, מיט זיס־שמייכלענדיגע ליפּעלעך, קוועלען, פרייען זיך ביים ערשטען בעגעגעניש מיט דיא אורחים, גלייך וויא נאָהנטע לייבליכע קרובים וואָלטען צו זיין געקומען צו פאָהרען. נאָר וויא דיא מעשה איז, שמערי'ל איז געווען א זעהר אַנגעלייגטער גאַסט. דער בעל אכסניא האָט, ארויפלייגי'נדיג דיא האַנד אויפ'ן הארצען און א שאָקעל־געבענדיג מיט דער געלער באָרד, פערזיכערט ביי זיין יודישקייט, אז אלסדינג ניש־קשה וועט זיין אין אָרדנונג. און אז ער האָט געכאַפּט הינטערווייליכס א קוק אויף דעם שיינעם ווייבעל. דאָ און האָט זיך ממזר'יש דערוואוסט אין דעם שמועס, אז דאָס איז שמעריל'ס ווייב, ערשט נאָך דער חתונה, האָב ערביידע אָבגעגעבען גאַנץ יודישליך א „מזל טוב" מיט גנבה'שע אייגעלעך, מאָהנענדיג דערביי „לעקיך" מיט א שמייכעלע.

איידיל האָט זיך נאָך דעם טאַראַראַם אין דעם היים און אויף דעם וועג גוט אויסגעשלאָפען און אויסגערוהט אויף דער אכסניא. קיינער האָט זיא דאָרט נישט געשטערט. אנדערע אורחים האָט מען דאָרט גראָד דענסטמאָל כמעט נישט געזעהן. ס'איז שא, שטיל, אַלסדינג אין דער צייט וויא געהעריג, און איידיל איז צופריעדען!

אויף דער אכסניא פלעגט אָפט אהין־קומען עפּיס א יודעל, א ריהרעוודינגס, א געשטיפּעלטס, דאָס רעכטע אויג זיינס מיט א בילמע, א ווייס פּינטעלע, שטאָק־בלינד, נאָר אָפען, נישט צוגעמאַכט. דאָס בלינדע אייגעל איז אבער קיינמאָל נישט שטיל געשטאַנען, עס האָט אין אלסדינג נאָכגעטהאָן דעם זעהענ־דיגען, גלייך וויא עס וואָלט איהם געדיענט פאר איין עדות. האָט זיך דאָס געזונטע אויג געוואָרפען, געקוקט בייז, האָט זיך דאָס בלינדע מיט דעם ווייסען פּינטעלע אויך געוואָרפען און אָנגענומען א בייזע מיענע. האָט יענץ ממזר'יש געווינקען, לייכטענדיג, פרעהליך, איז דאָס בלינדע מיט דעם פּינטעלע אויך נישט פויל געווען ארויסצואווייזען ווינקענדיג ממזריש שטיקלעך, גלייך וויא נערעדט: אדם א מענש, קאַטשקע ריק זיך! — און דאָס האָט דעם פּנים צוגעגעבען א ווילדען אויסדרוק, עפּיס חלשות'דיג, אז עס וואָלט פיעל גלייכער געווען אי פאר'ן יודעל אי פאר דער וועלט, ווען דאָס בלינדע איינעל זאָל איהם געווען אויסרינען, פערכאַפּט ווערען אין גאַנצען...

איידיל האָט דאָס יודעל נישט געקענט ליידען. ער איז איהר געווען נמאס

ביי איטליכעם מאָל קומען אין שטוב. נאָר איהר מאַן צוליעב, וואָס האָט מיט איהם געשעפטען און פערברענגט מיט איהם גענוג צייט, מעהרסטענטיילס נישט אין דער היים, האָט זיא זיך געניית, איהם יעדעס מאָל שיין אויפ־צונעהמען.

איינמאָל קומט שמעריל אהיים צו לויפען ראַפּטום, גאָר אין איין אָטעם, און דאָס יודעל נאָך איהם עפּיס וויא שטאַרק פערטראָגען. ער נעמט דאָס ווייב אוועק אין א ווינקעל און שושקעט איהר דאָרט אין אויער אריין עפּיס גאַנץ שטיל מיט א געבעט:

— איידילע, נשמה'ניו מיינע! א געשעפט... עס טרעפט זיך מיר א געשעפט, א גוט געשעפט... איך האָב אָבער ווייניג געלד... עס פעהלען מיר נאָך עטליכע הונדערטער.. וואָס טהוט מען דאָ?... דער יוד אָט־אָ וויל לייען, ס'איז אָבער נעווענדעט א ביסעל אין דיר... ער פערלאַנגט, פערשטעהסטו מיך, דעם ווייב'ס אונטערשריפט, דיין אונטערשריפט אויף דעם וועקסעל... העלף, נשמה מיינע!... גיכער, נישטאָ קיין צייט, א מינוט א רענדיל, נאַ, קעצעלע!...

און באלד טאַקי אין דער הייסער רגע ליעגט שוין פאר איידל'ן א וועקסעלע, וועלכען זיא שרייבט אונטער, נישט צו רעדען א קרום וואָרט. פאַרקערט, עס טהוט איהר נאָך הנאה אויף דעם כבוד, וואָס מען האָט איהר דאָ אָבגעגעבען און וואָס זיא קען דעם מאַן ברענגען א נוצען. עס הייסט אזוי פיעל וויא: עפּיס זענען מיר אויך ברוך השם שטיקליך מענשען. אונזער חתימה האָט אויך א ווערטה, מיר מאכען אויך געשעפטען!...

דאָס יודעל נעמט דאָס וועקסעל, גוט צוקוקענדיג זיך צו דער אונטער־שריפט מיט דעם זעהענדיגען אויג, יענץ מיט דעם פּינטעלע טהוט זיך א וואָרף און קוקט זיך כלומרשט אויך צו, דאָס זעהענדיגע אויג שיינט טהוט ממזריש א ווינק, און דאָס בלינדע אויך. ער לייגט דערנאָך דאָס וועקסעלע גאַנץ געלאַסען צונויף, בעהאַלט עס גוט אין טאַש ביי זיך, רוקט זיך באלד טאַקי פון דער שטוב ארויס און שמעריל נאָך איהם.

יענער טאָג איז געוועזען א גוטער טאָג פאר איידיל. זיא האָט איבער־געקלערט אלעס, וואָס עס איז מיט איהר געשעהן אין דער לעצטער צייט, דיא גרויסע ענדערונג, וואָס איז געקומען אין איהר לעבען, און האָט אויפגעהויבען דיא הענד מיט א דאנק צו זיין ליעבען נאָמען, וואָס ער האָט איהר געגעבען אזא טהייערן מאַן, אזא גליק, וואָס איהר איז געקומען אומגעריכט. פאַר גרויס שמחה האָט זיא גענומען א פעדער און זיך געזעצט שרייבען א בריעף צו דיא עלטערן. זיא האָט זיך אָבער באלד מישב געווען און אָבגעלייגט דאָס שרייבען אויף שפּעטער אביסעל, ווען זיא וועט שוין קומען אויפ'ן אָרט מיט איהר מאַן בשלום און זיך ארומקוקען, זעהען אלסדינג דאָרט מיט איהרע אויגען, דאָס

גוטס און דאָס גרויסע גליק, וואָס זיא האָט געטראָפען, דענסטמאָל וועט זיא אהיים שרייבען איטליכעס פיצעלע בעזונדער גאַנץ קלאָר, דערפרייען זיי מיט גוטע בשורות פון איהר גליק, דערצו וועט זיא נאָך שיקען איטליכען מתנות: דעם טאַטען, דער מאַמען און דעם איבריגען הויזגעזינד. און כפי עס זעהט אויס פונ׳ם היינטיגען געשעפטיל, דאכט זיך איהר, אז דער מאַן האָט שוין דאָ אָבגעטהאָן אלסדינג, זיי וועלען שוין באַלד קענען אוועקפאָהרען און זיא וועט קומען אם ירצה השם אין גיכען אין איהר רוה אריין...

ביי נאכט איז שמעריל אהיים געקומען לוסטיג, דאָס פנים פערפלאָמט. ער האָט ארומגעכאפּט דאָס ווייב און אָנגעהויבען צו פּלאָנטען מיט דער צונג עפּיס האַלבע ווערטער וויא א שכור:

— געעקט!... בעשפּריצט מיט משקה און יעלה ויצמח, ברעך טעפּ!... ס׳וועט אויפגעהן וויא א גאָרטען... ס׳וועט שפּראָצ...צען!...

— וואָס רעדסטו אזוינס? וואָס איז דאָס פאר א לשון? — רופט זיך אָן איידיל שטארק פערוואונדערט, אויסרייסענדיג זיך פונ׳ם מאַנ׳ס הענד.

— אי־אי־אי, שמייליג!... זעהסט נאָר דיא חסידית׳טע דאָ... קוק מיך אָן, ריהר מיך נישט אָן... נישט צופריעדען? נו, איז „אינה מקודשת“, געסמאַהע דיר פארפיל!... יבנה המקדש!... פארשטעהסט וואָס דאָס איז מייטש אויף יוניש, הא? — טהוט שמעריל א זאָג אָנגעצונדען, אָנקוקענדיג דאָס ווייב בייז און לאָזט אוים מיט א פייף.

— נו גענוג, גענוג, געה שוין געה בעסער שלאָפען! — נעמט איידיל איין דעם מאַן מיט גוטע רייד, אראָבשלינגענדיג זיינע מיאוסע ווערטער.

ער לאָזט זיך איינרעדען און זיא נעמט איהם אונטערן ארם, לייגט איהם אריין אין בעט, אָנזאָגענדיג איהם ער זאָל שלאָפען.

א גאַנצע נאכט איז דערנאָך איידיל געלעגען ביי זיך אויף איהר געלעגער און האָט נישט געקענט איין אויג צומאכען. דעם מאַנס אויפפיהרונג היינט האָט איהר נעשלאָגען צום הארצען. עפּיס אזוי גראָב, אזעלכע משונה׳דיגע ווערטער האָט זיא נאָך קיינמאָל נישט געהערט. דער קאָפּ האָט זיך איהר געשפּאָלטען טראכטענדיג און איבערטראכטענדיג: וויים איך וואו ער איז געוועזן? מיט וועמען איז ער דאָרט צונויפגעקומען? א מאַנסביל, א קשיא אויף א מאַנסביל!... פאר גרוים פערדרוס זענען איהר דיא אויגען פארלאָפען מיט טרערען. — ניין, ניין, ווייטער וועט עס שוין ביי מיר נישט אזוי זיין! פון היינט אָן וועל איך שוין קליגער ווערען. מען בעדאַרף איהם האַלטען אין דיא הענד... אָהן מיר, קיין טריט; אָהן מיר, נישט אויף א האָר!... א ווייב בעדאַרף אלסדינג וויסען... אזוי האָט זיך איידיל געגעבען דאָס וואָרט, וויא זיך אויפצופיהרען מיט דעם מאַן אויף ווייטער, נעהמען איהם אין דיא הענד

אריין, צוליעב זייערביידענס טובה וועגען טאקי. דאָס האָט זיא א ביסעל בערוהיגט און זיא איז לסוף ענטשלאָפען געוואָרען.

אויפגעשטאנען אויף מאָרגען איז איידיל שפעטליך און איז נאָך געבליבען ליעגען אויף איהר געלעגער, טראכטענדיג ביי זיך, געמאכט א פּלאַן, וויא אזוי מען נעמט עפּיס דעם מאַן אין דיא הענד אריין, ער זאָל פאר איהר מורא בעקומען. דאָס איינציגע מיטעל, וואָס זיא געפינט צו דעם, איז ברוגז־ווערען. ברוגז זיין איז ביי ווייבער איבערהויפּט דאָס בעסטע מיטעל אקעגען דיא מאנען, בשעת עפּיס נאָר א מלחמה, בעזונדערס אין דער ערשטער צייט נאָך דער חתונה. דער שטארקסטער מאַן אפילו קען זיך נישט האלטען פעסט אקעגען איין אנגע׳ברוגז׳ט ווייב מעהר וויא עטליכע טעג. דערנאָך מוז ער בחרפּה ובבושה אנידערלעגען דאָס געוועהר און בעטען רחמים, ווערען א שטיל שעפּעלע, ביז צום צווייטען רוגז.

איידיל האָט זיך צוגעגרייט אנצוהייבען איהר ארבייט נאָך אין דעם זעלבען טאָג. זיא האָט אנגענומען, וויא אויף א פּראָבע, א בייזע מיענע, געמאכט זיך ברוגז׳דיג, פערקרומט דיא נאָז, אנגעלאָדען גרייט צו דער מלחמה און געווארט, קוים זאָל זיך נאָר דער מאַן ווייזען מיט א „גוט מאָרגען" — וועט זיא דעם רוגז באלד אויסשיסען. אומזיסט אָבער איהר ווארטען, ער ווייזט זיך נישט. עס הייבט זיך שוין אָן טאקי גוט צו פערדריסען, עס קאָכט אין איהר וויא אין א קעסיל. זיא ווייסט שוין נישט, וואָס זיא זאָל טהון. ליעגען און ווארטען קען זיא נישט מעהר, ווייל ביז וויא לאנג קען זיא דען אזוי ליעגען? אין ברירה, מען מוז אויפשטעהן. נאָר אריין צו איהם דאָרט אין דעם צווייטען חדר, דאָס נישט, אויף קיין פאַל נישט! אזוי דרעהט זיא זיך ארום אין צימער נאָך נישט רעכט אנגעטהון, זיא פערטיעפט זיך אין איהרע געדאנקען, טראכט, איז ברוגז, פלאַם־פייער; דערווייל הערט זיא זיך טאקי צו מיט איין אויער צו יענעם צימער, דאָרט איז שטיל, זיא ווערט ציקאַווע און עפענט פאמעליכען א ביסעל דיא טהיר, קיין שאָרך! זיא האלט עס מעהר נישט אויס און עפענט שוין מיט א מאָל דיא גאנצע טהיר, טהוט א קוק אריין — ער איז נישטאָ!...
ס׳איז א צופּוקעניש, א שרעק, צו האלטען א פערדרוס אין זיך, נישט אויסצור־גיסען. זיא טראכט מיט א פערקלעמט הארץ: אָ איין עק, דאָס לעצטע מאָל וועט עס איהם ביי מיר זיין! ער געהט זיך אהין ערגעץ צו זיינע דאָרט, פערברענגט זיך דיא צייט מיט ווייס איך ועמען, און אארען זאָל עס איהם אנהייבען א ווייב.... א לשון א ביסעל נעכטען ביי נאכט אקעגען א ווייב! הא, זאָל איך שווייגען? ניין... הא — וואָס איז מיט מיר עפּיס אזוינס? וויא קומט צו מיר אזעלכע מיאוס׳ע געדאנקען, אזוינס גאָר צו טראכטען? עפּיס איז ער אהער געקומען זיך דאָ שפּיעלען, אזא מענש מיט געשעפטען. אוי, דאָס הארץ, מיין הארץ... לאָמיך זיך נאָר אנטהון.

זיא טהוט א קוק אונטער דעם פּאראװאן א׳ז דעם צימער אָהן ניט זיך א װאַרף צוריק טוים אָהן א נשמה...

— װאָס איז, מאדאם ? נישטאָ אויף אייך, װעה איז מיר, עפּיס נישטאָ דאָך קיין פּנים. — טהוט דאָס דיענסט־מיידעל פון דער אכסניא א פרעג, אריינ־קומענדיג צו איידעלען אין שטוב מיט׳ן בעזים אין דער האנד.

— זאכען !... װאו דיא זאכען, מיינע זאכען ? שרייט איידיל נישט מיט איהר קול, און עס ציטערן איהר אלע גליערער.

— אהא, דיא זאכען ? — מאכט דאָס מיידיל אויף א מין זינגענדיג לשון מיט א געלעכטער׳ל, ציהענדיג דיא װערטער — מעהר קיין צרות נישט !... שא, גיש־קשה, הי־הי־הי־, נאָך גאנץ פריה, כלחוך השור, איידער דיא ציינ אונזערע איז ארוים מיט דער סטאדע אין פעלד אריין, האָט אייער מאן אװעקגעפיהרט דיא זאכען, שא, ניש־קשה, און מיר געזאָגט, הי־הי־הי, האָט ער מיר געזאָגט אי·ער מאן...

— נו, ניכער, ניכער, זאָג שוין ! — טרייבט איידיל דאָס דיענסט־מיידעל

— װאָס האָט ער דיר געזאָגט ?

— װאָס געזאָגט ? — מאכט דאָס מיידעל מיט א ביסעל לעקיש־װואטע און צװיי שורות װייסע ציין ענטפּלעקען זיך ביי איהר אין מויל — װארט׳ס נאָר אוים, לאָמיך זיך כאָטש דערמאָנען, װאָס האָט ער מיר געזאָגט, ער... הא, יא, טאקי אזוי : אין א שעה ארום, האָט ער געזאָגט, הי־הי־הי, װעט ער קומען און װעט אייך נעהמען דאָרט אהין.

— װאו־אהין ?

— װאָס הייסט װאו־אהין ? — װאונדערט זיך דאָס מיידעל, ציהענדיג מיט דיא אקסלען — אהין איז אהין. מסתמא װייסט איהר דאָך, װאו דאָס איז אהין...

— װיא שפּעט איז שוין אצינד ? — פרעגט איידיל אויפגערעגט.

— װיא שפּעט עס איז אצינד, װילט איהר װיסען ? — ענטפּערט דאָס מיידעל, פערקרומענדיג דערביי דאָס פּנים מיט חן — ס׳איז שוין לאנג האלבער טאָג ! צייט, הי־הי־הי, צו עסען שוין דאָס אנדערע מאָל. הונדערט מאָל אודאי בין איך געקומען געװאָהר װערען צו אייך און איהר, אָהן עין־הרע, האָט געשמאק געשלאָפען װיא נאָך א באר. הי־הי. װאָס זענט איהר עפּיס אזוי בלייך ? אוי, זאָל איך אפשר גיין אייך ברענגען אנצובייסען ?

— ניין, ניין ! — ענטפּערט איידיל, א מאך־געבענדיג מיט דער האנד נערן געװוען ארויסצו׳פּטר׳ן דאָס דיענסטמיידעל און בלייבען אליין.

דעם גאנצען טאָג האָט איידיל צוגעבראכט אין צרות און אבגענעבען זיך א רעכנונג פון אלסדינג, װאָס מיט איהר איז געשעהן. דיא גאנצע מעשה מיט

שמערלין הייבט זיא אָן נומ צו בעטראַכטען, צוגליערערן אין דיא גערזאַנקען, און עס קומט איהר אויס משונה־ווילד, דער אָנהייב פון דער מעשה נאָך ווילדער וויא דער סוף...

פלוצים קומט ווי פון'ם הימעל אראָבגעפאַלען א שמעריל. ווער שמעריל, וואָס שמעריל, פון וואַנים שמעריל? דאָס וויים קיינער נישט! גלאַט אזוי א שמעריל, א מאַנסביל, א יונגער־מאַן, און געגוג. — ס'איז א חתונה, עס שפּיעלען כלי־זמר, מען טאַנצט און מען שפּרינגט, א שמחה, א פרייד!... זיא, א יודישע טאָכטער, געהט אונטער דער חופּה, ווייל זיא איז זיך סומך אויף דיא עלטערן, מסתמא ווייסען זיי דאָך וואָס זיי טהוען, מיט וועמען זיי מאַכען איהר חתונה. דיא עלטערן איהרע ווידער האָבען זיך סומך געווען אויף דיא שדכנים, גאַנץ עהרליכע יודען, וואָס קענען נישט זאָגען קיין ליגען חלילה, און דיא שדכנים זיינען זיך סומך אויף דעם, וואָס זיי האָבען געהערט פונ'ם עולם; ס'איז א קלאַנג אין שטאָדט, און אז עס קלינגט איז דאָך מסתמא אמת, תורת־לאָקשען.

אצינד ערשט עפנען זיך איהר דיא אויגען און זיא זעהט וויא שענדליך דאָס איז, זיך צו פערבינדען מיט א מענש איידער מען קען איהם פריהער גוט, ווער ער איז און וואָס ער איז, אצינד ערשט גיט זיא זיך א כאַפּ: געוואַלד, וויא נאַריש מיר יודען זענען, וואָס לאָזען זיך איינרערען, פערבלענדען אין שרוכים פון יענע ליגנערס, וואָס בעדיענען זיך מיט דעם ווערטעל „זווג מן השמים", ווייל עס טויג זיי צו דער פרנסה. אויף אַלסדינג ביי א שדוך האָבען זיי נאָר דאָס איינע ווערטעל, דיא איינע תשובה אויף אַלע טענות. יענע אַלע טענות, א שטיינער: עס געשיקט זיך נישט דאָס, ס'איז עפּיס נישט רעכט יענץ, א ביסעל קרום, א ביסעל א מום, אָט דאָס טאַקי גופא דיענט ערשט פאַר א בעווייז, אז ס'איז פונ'ם אייבערשטען און מען טאָר נישט איבערדענקען, נאָכקלערען וועגען דעם. נאַראָנים גלויבען און עס פאַלט זיי גאָר נישט איין צו פרעגען: וויא אזוי ווייסען עס אָט יענע ליגנערס, וואָס גאָט וויל? האָט ער עס אפשר זיי דערציילט? און אויב יא אזוי, וויא דיא דאָזיגע ליגנערס זאָגען, אז זיי זיינען שליחים פון גאָט, וואָלטען דאָך אַלע שדוכים, וואָס ווערען דורך זיי אויסגעפיהרט, בעדאַרפט האָבען א האַפט, א קיום אויף אייביג. היינט פאַר וואָס זעהען מיר אזוי פיעל אונגליקליכע פאָר פאַלקען, אזוי פיעל געוויין און טרערען, שנאה און קריעג, גרושות און עגונות צווישען אונזערע יודען?...

אוי, ס'איז א שווינדעל. דיא גאַנצע זאַך מיט דיא זווגים, איז נישט מעהר וויא נאַרישקייט און בעטריעגעריי. דאָס זעהט זיא שוין ביי זיך אַליין. וואו איז אָבער פריהער געווען איהר שכל, וואו איז געווען דער שכל פון דיא עלטערן? רבונו של עולם, מענשען א חוץ וואָס זיי זענען זכרים און נקבות, זענען זיי דאָך עפּיס דערצו אויך מענשען מיט א נשמה, מיט מענשליכקייט,

מיט נעפיהלען — און עס בעדארף דאך ביי זיי אנדערש זיין וויא ביי בהמות... צוליעב כאפעניש און איילעניש אהן בערעכנונג, איז זיא מיאוס אריינגעפאלען, נאם ווייסט ווענען אין דיא הענד אריין, און איז אצינד אין א גרויסער צרה. זיא איז נאקעט, בלויז, נאר אין איין סיטצען קליידעל אויף איהר לייב, אהן א גראשען אין קעשענע און עלענד וויא א שטיין אין דער פרעמד. וואס וועט איהר סוף זיין דא, און דער סוף פון איהרע עלטערן דארט, אז זיי וועלען בעקומען דיא בשורה ווענען זייער אומגליקליכער טאכטער? אזא אומגליק, אזא שאנדע, ס'איז א בושה אין פנים און א ווייטאג אין הארץ.

דאכט זיך נענוג ביטער, גענוג פינסטער. און פלוצלינג — נעה טרעף א מענשענס הארץ, — גיט איהר שוין א שטיקעל האפנונג: ניין, אונמעגליך, לאמיך נישט זינדיגען מיט דיא רייד, אומזיסט איהם חושד זיין, עס קען זיך אויסלאזען גאר נישט... מען בעדארף ווארטען, האבען געדולד, לאז דערווייל זיין שא. — גוט וואס דער בעל הבית פון דער אכסניא איז גראד אצינד אוועק־געפאהרען אויף א פאר טעג. לאז ער נישט וויסען. לאז דערווייל זיין שא...

זיא שטעלט זיך קוקען אין פענסטער, זיא קוקט און נעמט זיך דיא אויגע, ארויס קוקענדיג — נישטא.

אזוי איז איר פערגאנגען דער טאג אין לייד, אין אנגסטען, אין טרערען, נישט צו נעהמען אין מויל אריין עפיס עסען. ביי נאכט איז זיא אנידערגעפאלען אויף איהר געלעגער וויא א דער'הרג'עטע.

אויף מארגען פריה קומט אריין דאס יודעל מיט דעם בלינדען אויגעל. איידיל ווערט עפיס וויא לעבעדיג, דערזעהענדיג פאר זיך א בעקאנטען מענש. הגם ער איז פריהער נישט געוועזען ביי איהר אזא חשוב, און זיא טהוט זיך א לאז איהם אקעגען.

— אוי, א זעהר אנגעלייגטער גאסט, כ'לעבען, ווען איך זאל געוואוסט וויסען וואו איהר וואוינט, וואלט איך נאך נעכטען געקומען צו אייך אהיים... איהר האט געהערט?... זאגט, אפשר ווייסט איהר עפיס... אפשר ווייסט איהר וואו ער איז? — טהוט איידיל א פרעג, ווארגענדיג זיך מיט טרערען און נעמט נישט פונ'ם יודעל קיין אויג אראב.

— איך האב געהערט. ער זאל אזוי וויסען פון זיין לעבען צו זאגען, דער ממזר, דער גזלן, וויא איך ווייס פון זיין געביין. גענוג געלד, גענוג צייט קאסט ער מיך, אט דער כל־בו'ניק. פגר'ן זאל ער וואו ער איז, קיין גוטס זאל איהם נישט זיין, אזוי לאנג וויא ער וועט לעבען, פאר מיין געלד. אי, איך זאל וויסען וואו ער איז ערגיץ, הע־הע־הע. וואלט איהש שוין ניש־קשה א רוח אין זיין טאטענס טאטען אריין, — רופט זיך אן דאס יודעל שטארק בייז, מאכענדיג דערביי מיט דעם גראבען פינגער אהין און אהער.

— אוי אומגליקליך, אזוי אומגליקליך... איך בין נעקוילעט, נעבליבען אזוי וויא איהר קוקט מיך דא אן, איך האב נישט מעהר אין מיין פערמעגען וויא דאס איינציג קליידעל, וואס אויף מיר. וואס קען איך אצינד טהון, וואו זאל איך אצינד געהן? — וויינט איידיל און בעדעקט זיך דאס פנים מיט ביידע הענד.

קיין תשובה.

איידיל כליפעט, און דאס יודעל בעטראכט זיא שוויינענדיג, מעסט זיא אויס מיט דעם געזונטען אויג פון קאפ ביז פיס, און יענץ מיט דעם ווייסען פינטעלע ארבייט אויך, ווארפענדיג זיך בלינדערהייט ארויף און אראב.

— וויינט נישט, איך בעט אייך, א שאד אייערע אויגען, וויא איך בין א יוד, —מארעט זיא פלוצלינג דאס יודעל ביים אקסעל, מאכענדיג עפיס מיט א קול פון געבעט, גלייך וויא עס רייסט איהם שטארק דאס הארץ— נו, גענוג! האט'ס רחמנות אויף אייערע יונגע יאהרען און הערט אויף צו וויינען.... לאמיר זיך נישט נארען און בעטראכטען דיא זאך געלאסען, אזוי וויא זיא איז. אין אמת'ן האט איהר דאך דא גאר נישט פערלוירען. אדרבה, אין דער ערד אריין מיט אזא כלב שבכלבים; איהר מעגט נאך אויפהייבען דיא הענד צו זיין ליעבען נאמען און מאכען א ברכה „ברוך שפטרני“... און וואס איז אזוינס דא, איך בעט אייך, דאס וויינען? איהר זענט דאך צווישען יודען, נישט ערגיץ אין א וואלד צווישען גזלנים אדער אין א מדבר צווישען חיות רעות, חלילה.

— אי, ס'איז דאך אבער שלעכט, אצינד איז מיר זעהר בימער, —קלאגט זיך איידיל וויא פאר איין אייגענעם— נישטא צום לעבען קיין גראשען אין קעשענע און איך בין נאך שולדיג אנדערע. ער איז אוועק און האט מיך דא איבערגעלאזט פאר א משכון. אויף דער אכסניא קומט, מען האט שוין אריינ־געשיקט צו מיר מאהנען; היינט קומט דאך אייך אויך, איהר האט דאך אויף מיר א וועקסעל...

— נו, וואס איז? אז עס קומט, זאלט איהר זיך צערייסען, זיך נעהמען אזוי צום הארצען און חלילה־וחס מיר־נישט דיר־נישט. גאנץ שכל'דיג כ'לעבען, אדרבה, ווענען דעם טעם אליין טאקי, וואס איהר זענט שולדיג אנדערע, ליעגט אויף אייך א חיוב אקעגען זיך אליין, איהר זאלט אבהיטען אייער געזונד, טהייער האלטען אייערע שיינע אויגען און אייער לייב, איהר זאלט קענען, פערשטעהט איהר מיך, ארבייטען און פערדיענען אויף פרנסה, און דערנאך זיך ארומצאהלען מיט אייערע בעלי חובות. עס האט זיך שוין ביי יודען אזעלכע זאכען געטראפען... איך פון מיין זייט, אך, בין גרייט צו ווארטען. נו, וואס־זשע איז דא פאר אזא אומגליק? אי דיא מורא, וואס איהר בלייבט אייז עגונה, עט!.. טאקי נאך א מאל עט, נארישקייטען כ'לעבען! מיר וועלען

שוין מיט דעם אייבערשטענס הילף אויף דעם אויך געפינען א תחבולה, גיש־קשה!...

איידיל בלייבט שטעהן זעהר געריהרט פון אזעלכע גוטע טרייסט־ווערטער און ווייסט נישט רעכט וויא צו דאנקען דעם יודעל פאר זיין גוטקייט, וואס ער שטעהט איהר ביי אין דער נויט.

— אט ווייסטו איהר וואס — ווענדט זיך דאס יודעל צו איידלען גאר פריינדליך — קומט, זייט מוחל, דערוויילע צו מיר אהיים אויף קוואטיר. ביי מיין ווייב וועט עס שטארק אנגעלייגט זיין, וויא איך בין א יוד! איך זאל אזוי לעבען, וויא איהר וועט דערמיט מיין ווייב מאכען א פערגניגען. זיא איז זעהר א גוט מענש, איטליכער איז איהר ליעב. לאזט זיך נישט כ'לעבען לאנג בעטען. פערדיענען וועט איהר, איך וועל שוין אם ירצה השם טראכטען, אז איהר זאלט פערדיענען. עט, גאר־נישט, מיר וועלען זיך נאך אברעכנען, אבי געזונד... אט געה איך בעצאהלען פאר אייך אויף דער אכסניא.

— א יודישע נשמה קען מען טאקי נישט שאצען! — טראכט זיך איידיל נאכדעם וויא דאס יודעל איז ארויסגעגאנגען — אויפ'ן אנבליק איז ער, דאכט זיך, עפּיס נישט אזוי און וואס פאר א גוט הארץ ער האט! א יוד בלייבט טאקי א יוד. וויא מיאוס ער מעג זיך זיין פון דרויסען, אזוי שיין, אזוי ריין איז ער אינווייניג. גאט זאל מיך נישט שטראפען פאר דיא זינד, איך האב עס פריהער אין איהם גאר נישט ארויסגעזעהען און האב איהם נישט געקענט ליידען...

בשעת איידיל טראכט דא אזוי און האט שטארק חרטה דארויף, וואס זיא האט אין הארצען אומזיסט־אומנישט פיינד געהאט אזא כשר'ע נשמה, קומט דאס יודעל אריין צוריק, נעמט איידלען ארויס פון דער אכסניא און פיהרט זיא צו זיך אהיים — צו זיין ווייב **שיינצע**.

שיינצע איז א בעלייבטע, א בייכיגע, א דיקע, קורצגעוואקסענע יודענע, שוין א בעטאגטע, אין דיא עלטערע יאהרען. דאס פּנים אונטען־צו מגושם־ברייט פון דיא פעטע אראבהענגענדיגע פּאר באקען מיט געלע פלאמעס, צווישען וועלכע עס שלענגלען זיך רויטע דינע עדערליך. אויבען־צו איז עס צוגעשפּיצט מיט א קליין שמאל שטערענדיל, אונטער וועלכען עס זיצען פערטיעפט צוויי גרויע קליינע פייכטע אייגעליך מיט א גלאנץ עפּיס וויא פון גלאז. דיא גאנצע געשטאלט פון איהר גוף איבערהויפּט, אט אזוי וויא ער געהט פון אונטען ברייט און דערנאך שמעלער־שמעלער ביז ארויף, זעהט אויס נאר טאקי עפּיס וויא א היטעל צוקער. דער מלאך דארט האט זיך ביי איהר געבוירען־ווערען הפּנים נעפלייסט, וויא א בריה א משרת, איינגעפּאקט איהר נשמה'לע און ארויסגעלאזט אויף דער וועלט אזא סחורה אין א שקארמיץ... אויף דער וועלט

האָט די דאָזיגע סחורה געהאַט אַ גאַנג און שטאַרק געגאָלטען אונטער דעם נאָמען „די מוהמע שיינצע“.

אין דער יוגענד איז שיינצע געווען דאָס, וואָס מען טאָר נישט זאָגען... מוידוויין האָט זי זיך אויפגעהאַלטען אין איינע פון יענע הייזער, וואָס מען טאָר אויך נישט זאָגען — און ניש־קשה געלעבט. נאָר פליצלינג, שוין אַ ביסעל אין די יאָהרען, נעמט זי און האָט חתונה, שטעלט זיך פאַר אַ ווייב ביי לוי בחור..

שיינצע׳ן איז דאָס מזל געגאַנגען. זי אַ עפּענט אַ הייזעל און איז מיט דער צייט געוואָרען אַ בעל־הבית׳טע מיט אַ געשעפט אַליין פאַר זיך. שיינצע האָט שטאַרק אָבגעהיט דאָס יודישקייט, איז געוואָרענט געווען אין די ווייבערשע מצוות, געגאַנגען שבת אין שוהל אריין מיט אַ גרויסען גראָבען „קרבן־מנחה“, און געוויינט ביי די תחינות, געגאָסען טייכען טרערען. אויפ׳ן קאָפּ האָט זי געטראָגען אַ זיידען טיכעל, נישט קיין היטעלע, חלילה, טאַקי גוט־גוט אראָבגערוקט, עס זאָל איהר קיין האָר נישט ארויסקוקען. אָט דאָס טיכעלע איז ביי איהר געווען גאָר קיין קאַטאָוועס, איהר גאַנצער שטאָלץ: דאָס טיכעלע האָט דאָך פערדעקט די חרפּה און געוויזען דער וועלט, אַז זי איז אַ ווייבעל. צו איהר גליק איז איהר נישט מעהר אָבגעגאַנגען וויא קינדער. נאָר קינדער אָבער האָט זי נישט געהאַט און דאָס האָט איהר פאַראומערט דאָס לעבען. „גנעה פרעג גאָט אַ קשיא“, איז דער שטייגער איהרער געווען זיך צו קלאָגען, טאַפּענדיג זיך ביים קאָפּ, „שוין אַ צוגעדעקטער קאָפּ“, ברוך השם, שוין מיט אַ טיכעל, און פאָרט גאָר־נישט, אַלץ טאַקי וואָס פריהער, מסתּמא איז אַזוי רעכט!...

שיינצע און לוי זענען געווען אַ גלייך פּאָר פאָלק, טאַקי אַ זווג מן השמים. ביידע האָבען געאַרבייט אין דער פּרנסה, ארויסווייזענדיג זיין בריה׳שאַפט, איטליכער נאָך זיין גאַנג. און ווען שיינצע האָט ביי דער וועלט פערדיענט דעם נאָמען „מוהמע“, האָט לוי פון זיין זייט כשר פערדיענט דעם נאָמען „בחור“. וויא בלינד ער איז געווען אויף איין אייגעל, איז קיינער צווישען זיין חברה נישט געווען אַזאַ מבין אויף „סחורה“ וויא ער, מען בעראַרף נישט פערגעסען ווער די חברה־לייט, וואָס האַנדלען ביי יורען מיט „לעבדיגער סחורה“, ווער אַזוינס זיי זענען. אַלע דאָרכגעטריבענע, קלוגע ממזרים, יאָלדען מיט ביינער. עפּיס אַ שפּאַס, וואָס זיי טהוען איבער, קעהרען וועלטען, דרעהען און פערדעהען ביי יענע די קעפּ, בלענדען און פערפיהרען הונדערטער נפשות מיט אַלערליי המצאות. ס׳איז דאָ צווישען זיי אַלע מיני פּאָקוסניקעס, קאָמעדיאַנטען, וואָס מאַכען די שפּיעל, פערשטעלען זיך, כדי יענע צו פערפיהרען, פאַר חתנים, פאַר מענשען מיט געשעפטען, פאַר אגענטען, פאַר גלאַט גוטע שיינע כשרע יורען, וכדומה נאָך אַנדערע אַזעלכע פּאָקוסען,

וויא עס פאסט צום ענין. היינט אז אזוינע לייט האבען תרבית פאר לוי'ן, האלטען פון איהם וויא פון א רב׳׳ן און פרעגען איהם א מאל א שאלה אין א הארב שטיקעל ארבייט, איז מסתמא לוי א בחור, טאקי וואס א בחור הייסט!

אט אין דער דאזינער גאנצער מעשה מיט איידלען איז שמעריל, דער מאן כלומרשט, און לוי בחור, דאס יודעל מיט דעם בלינדען אייגעל, געווען יד אחת. דער בעל אכסניא, א געוועזענער משרת, א פאקטער, וואס פערשטעהט איין עסק. האט אויך ביי זיי געטאנצט אין קאהן. דיא דאזיגע פארשוינען האבען דא געמאכט דיא שפיעל נאר וויא אין א טהעאטער. איטליכער האט געשפיעלט זיין ראלע וויא א מייסטער.

דא ביי לוי בחור אין הויז שטעלט זיך פאר איידלען א נייע וועלט מיט נייע צרות... דיא פריהערדיגע זענען נישט מעהר געווען וויא א הקדמה צו דער מעשה, וואס הייבט זיך ערשט דא מיט איהר אן... דיא מעשה אליין איז זעהר א שרעקליכע, אבער א גאנץ געוויינליכע; א מעשה, וואס טרעפט זיך כמעט יערדען טאג מיט נאך א סך אנדערע יודישע טעכטער, אזעלכע אומגליק־ליכע נפשות וויא איידיל. א מעשה, וואס איז בעקאנט און מען פערשפארט א סך צו רעדען וועגען איהר... עס הייבט זיך אן מיט גוטען, דערנאך געהט עס מיט בייזען. עס האט אין זיך אלערליי טעמים, זויער און ביטער. פון איין זייט: דאס פיהלען דעם חיוב אבצוהיטען זיין ווערטה, זיין מענשליכען כבוד און ארענטליכקייט. פון דער אנדערער זייט: נויט, עלענד, הונגער, פיין, צוואנג, וועקסלען, בעלי־חובות, עזות־פנימער, אלע מיני שלעק און אנשיקענישען... ס'איז אינווייניג אין זיך א קאכעניש, א שטארם, א מלחמה, און דער מענש איז נישט מעהר וויא א זינדיגער מענש, פלייש און בלוט — — און פאלט!...

. . . .

איידיל נעביך איז טאקי אויך געפאלען, אבער טיעף געזונקען איז זיא נישט אמת, ס'איז אויף איהר אויסגעגאסען געווארען דער צארן, מען האט איהר אנגעטהאן געבראטענע לייד, געפייניגט, צוגענומען ביי איהר דאס געזונד; — אבער דיא נשמה, דעם גייסט, א מתנה פון גאט, דאס צונעהמען ביי איהר, האט מען נישט געקענט. אויך דיא אייגענע מעשה טאקי, וואס מיט דעם שטן און איוב'ן: ביי דיר, וועלט, אין דער האנד איז יענעמס לייב, נאר נישט זיין נפש.. און דאס איז איינס פון דעם אייבערשטענס גרויסע נסים, זאנסט וואלטען דיא מענשען מיט זייערע חפצות שוין לאנג געמאכט איינער פון אנדערען ווילדע חיות.

אין איידל'ן האט זיך נאך געקלאפט א מענשליך הארץ מיט געפיהלען פון גוטסקייט און רחמנות. זיא האט געפיהלט דאס ביטערע הארץ פון פיעל

אומגליקליכע נפשות נעביך, וואָס זענען מיט איהר דאָרט געווען און מיט וועלכע עס האָט זיך אויך אזעלכע טרויעריגע מעשיות פערלאָפען. זיא איז זיי ביינעשטאַנען אין דיא נויטען, געווען פאר זיי א גוטע מליצה און בשעת א מאָל א כעס, א רוגזא, פלעגט זיא זיך ארויסשטעלען פאר זיי אקעגען לוי׳ן און דער מוהמע שיינצע, נישט קוקענדיג דארויף, וואָס זיא פלעגט אָפט דורכדעם האָבען יסורים, צוציהען צו זיך שנאה און לייד.

לוי בחור — דעם שבח מוז מען איהם אָבגעבען — פלעגט זיך זעהר געטריי בעשעפטיגען מיט דער ערציהונג פון זיינע „לערנמיידליך“, וויא זיי האָבען ביי איהם געהייסען, געקנעלט מיט זיי וויא א גוטער מלמד און אָנגעווענדט אלע מיטעל, ארויסצוטרייבען פון זיי דאָס קליינשטעדטילדיגע ווילדקייט, דאָס שעהמען זיך פאר לייט, דאָס נארישע שמייליגע עקשנות, און לערנען זיי דרך־ארץ, צו זיין פארטיגע מענשען... „דרך־ארץ איז פריהער פאר אלע זאכען“! אזוי איז דער שטייגער זיינער געווען צו זאָגען, „א מיידעלע בעדארף זיין א שטילעטשקע, א גוטעטשקע, ליעב האָבען מענשען און אויפנעהמען איטליכען פריינדליך מיט א זים־־שמייכעלדיג פנים“... און אז עס האָט נישט געהאָלפען קיין רייד, פלעגט ער שוין נעברויכען דיא הענד, א שטעקען און א ריעמען אויך. נאָר עפים נישט אזוי, זענען געפלויגען פעטש, קלעפּ, וויפיל ס׳איז נאָר אריין. א מאָל איז מען אויך געזעסען ביי איהם פערשפּאַרט אין א קעלער, אָהן עסען, אָהן טרינקען, און דאָרט האָט דיא גרעסטע עקשן׳טע אפילו תשובה געטהאָן אויף איהרע זינד, ארויסגעשלאָגען זיך פונ׳ם קאָפּ דיא נארישקייט, דיא קליינשעדטילדיגע מיאוסע גענג, וויא בושה, שמייליגקייט וכדומה אזעלכע ווילדע זאכען..

דער טייפעל, דער מלאך־חבלה, וואָס איז פול און פול מיט אויגען, מאכט נישט אָן אזא מורא וויא לוי בחור מיט דעם בלינדען אייגעל. אין איהם שטעקט אפשר א צעהנדליג טייפעל. און דאָס בלינדע אייגעל זיינס, וואָס ווארפט זיך איהם אין אלע זייטען, איז עפּים נאָר טאָקי וויא א מת, וואָס האָט נישט קיין רוה אין קבר און בלאָנקעט זיך ארום נאָכ׳ן טויט אויף דעם עולם התועה. זעהר פיעל מיני נפשות אזוינע זענען דאָ אויף גאָט׳ס וועלטעל, וואָס האָבען דאכט זיך א מענשליך געשטאַלט, עסען און טרינקען וויא מענשען, און באמת זענען זיי גאָר רוחות, טייפעל. דאָס זענען דער נידריגסטער סאָרט לצים, טייפעל שבטייפעל, דעזערטירען, וואָס האָבען זיך דאָרט אין גיהנום אָבגעריסען פון דער קייט, אריבער דיא גרעניץ בגנבה און געקומען אהער, צו פערפיהרען דעם עולם מיט האָקוס־פּאָקוס, אָנצוטהון דער וועלט גרויסע צרות, און עס איז נישט פון זיי פטור צו ווערען, נישט דאָרך א שפרוך, נישט דאָרך אויס־רויכערן מיט ווייררויך און אויך נישט דאָרך ט י נ ט, וואָס דער שטן אפילו מיט זיין גאַנצער קאָמפּאַניע ציטערן דערפאר. דיא גיהנום־פּאָליציי מיט איהרע

רוחות יאָגען נישט נאָך אזעלכע מיאוסע דעזערטירען, אויסוואַרפען, צו כאַפּען זיי און צו שליידערן צו אלדע שווארצע יאהר צוריק אין דער ערד אריין; אדרבה, עס טהוט זיי הנאה, וואָס זיי זיינען פּטור אזעלכע פערשטונקענע רוחות, מחילה!....

היינט ווער שמועסט דיא מוהמע שיינצע, זיא האָט געוועלטיגט גאָר אַ שרעק. געוואָלט אז חוץ איהר זאָל קיינער אין שטוב ניט טאָרען אויפהויבען דעם קאָפּ, האָבען עפּעס א ווילען. זיא פלעגט זיך אַלץ קלאָגען אויף היינטיגע צייטען, אויף היינטיגע מענשען:

—— אַט אזוי האָט מען עס היינט פון זיי, פון מיינע יפהפיות דאָ, מיין איך! מען וואשט זיי, מען רייניגט זיי, מען שוכט און קליידעט זיי. און אז עס כאַפּט דיא זעט, ווערט עס פריצות, קיינמאָל נישט צופריעדען, גלייך מען וואָלט זיי דאָ געקוילעט. אוי צייטען, היינטיגע צייטען!...

איז איינע געוועזען זעהר שיין, פלעגט עס זיא אין הארצען שטארק פער־דריסען. פלעגט זיך שטעלען מיט יענער פערהערען און דערצעהלען איהר פון יענע גוטע יאהרען:

— אַט אזוי, טאָכטער, בין איך שיין געוועזען, נאָך אפשר צעהן מאָל מעהר, מען האָט זיך פשוט אויף מיר געהאנגען. נעם זיך גאָר נישט איבער, דו נארעלע! אודאי הייסט עס אצינד איך בין אלט, נאָר וויא דו קוקסט מיך אָן אַט־אַ — דערביי האָט זיא געמאכט אַ פּריקרע־זים שמייכעלע, אויסשטרעקענדיג זיך וויא גרויס זיא איז, דאָס קעפּעלע פערוואַרפען אהינטער, דאָס בייכעל אויסגעפּוצט פאָרענט־צו, נעמענדיג זיך מיטביידע הענד ביי דיא זייטען — אַט וויא דו קוקסט מיך אָן־אַ, איז נאָך שיינצע גאָר ניש־קשה'דיג... מאַך נאָר נישט קיין חן, דו!

האָט זיך איינע אמאָל איינגעשפּארט אין עפּיס אַ זאַך, נישט געטהאָן באַלד וואָס זיא הייסט, האָט זיך דיא מוהמע שיינצע צעשריגען און דינע רויטע עדערליך זענען איהר ארויסגעטרעטען אויף דיא פעטע מיט שמאַלץ אָבגעגאָסענע באקען:

— אויף מיר אַ מענש!... זיא מיינט, זיא איז אויך עפּיס, זיא האָט אויך אַ ווילען!... דו ביזט נישט מעהר, חצופה איינע, וויא אַ גולם, אַ שטיק פלייש, אַ נבלה!...

א דם־שונא איז דיא מוהמע שיינצע געוועזען איידלען, אי פאַר איהר שיינקייט, אי פאַר איהר גוטקייט, וואָס זיא שטעהט אזוי פאַר דיא חבר'טעס איהרע, און דאָרכדעם זיי ארויסגעבראַכט אויס דער העזה.... אונטער דיא אויגען פלעגט זיא זיך אַלץ בעקלאָגען אויף איידלין:

— אַט האָסטו דיר דעם דאנק פאַר דער טובה, וואָס מיר האָבען איהר געטהאָן! דער מאַן מיינער איז איהר בייגעשטאַנען אין דעם אומגליק, בשעת

זיא איז געבליבען א וויסטע עגונה, עלענד וויא א שטיין. נישט געגוג, וואס ער האט זיא נישט געמאָהנט זיין אייגען געלד, וואס קומט פון איהר, האט ער נאך אנדערע אויסגעצאָהלט חובות פאר איהר. מיר האבען זיא ארייג־גענומען אין הויז צו זיך, זיא עסט אונזער זאלץ און ברויט, טראָגט אונזערע קליידער און טהוט זיך אָן וואוילטאָג פון אונזער גוטס. ווען נישט מיר, וואלט זיא דאך, דיא עגונה, גע'פגר'ט פאר הונגער, און היינט... היינט...

דיא מוהמע שיינצע איז, נאך איהר שטייגער דענקען, אפשר טאקי פאר זיך נישט אומגערעכט געווען. באמת, האט דאך איידיל מיט איהרע גוטע רייד, מיט איהר גאנצער בענעהמונג איינגעגעבען איהרע חבר'טעס שכל, זיי געלערנט נישט צו פעהליערען אין גאנצען דאס מענשליכקייט, האבען אליין פאר זיך אויך א שטיקעל ווילען; פונקט פערקעהרט פון דער מוהמע שיינצע'ס תורה. „מען איז טאקי", פלעגט זיא זאָגען, „ביים טייפעל אין דיא הענד; ער האלט פעסט מיטביידע לאפעס, שלעכט, מען איז געפאנגען. נאר דער גוף וויא דער גוף, גאט'ס נשמה אבער מוז מען אבהיטען, זיא האלטען ריין וויא ווייט מעגליך. גרויסע צדיקות'ן, שטעהט געשריבען אין ספרים, זענען אמאל אויך געווען געפאנגען און דער גוטער גאט האט זיי מוחל געווען דיא זינד צוליעב דער ריינער נשמה זייערע"...

דיא חבר'טעס האט דאס הארץ געצויגען צו איהר. זיא איז ביי זיי געווען דער קאָפּ. מ א ל ו ו י נ ק ע, א יאָדערדיג מיידעל, א קלוגס, א לעבעדיגס, א פרייליכס, מיט א ברייט פנים און א פעררויסען נעזיל, האט איידלען געקריינט מיט דעם נאמען „אָפיציערקע", און אזוי האט זיא געהייסען ביי איטליכען. דיא „טערקינע" אפילו, וואס פריהער איז זיא געווען דיא עלטסטע, האט מוחל געווען אויף איהר כבוד און איז צוגעקאָכט געוואָרען צו איידלין, זיא האט אין איהר געקלעבט נאך פיעל מעהר פון אלע אנדערע. — דיא דאָזיגע טערקינע, ג י ט ל מיט'ן נאמען, האט געשטאמט פון א קליין שטעדטיל ערגיץ, דלפוניווקא, וואס דיא איינוואָהנער דארט זענען עהרליכע יורען, ביטערע קבצנים. עפּיס איינער, דער גוטער יאהר ווייסט איהם ווער ער איז, איז א מאל געקומען אהין אין שטעדטיל און געלאָזט מעלדען: הנה זייט וויסען, ווער פון דיא היעגע מיידלאך וויל מאכען א גוט לעבען, פערדיענען געלד פון האנד־ארבייט, זאל פאהרען מיט איהם אהיים קיין סטאמבול... דער גאנצער עולם יודען פונ'ם שטעדטיל האט זיך באלד טאקי א לאָז געטהאָן צו איהם, איטליכער וויינט, בעט: געוואלט, האט רחמנות און נעמט מיין טאָכטער! ער האט זיך דער־בארעמט און אויסגעקליבען דריי מיידליך, דיא שענסטע אין שטעדטיל, און גיטל איז אריין אין דעם צעטעל פון דיא דאָזיגע „גליקליכע". דער שפּיץ פון דער זאך איז געווען, אז נאך פיעל פּאהרעניש איז גיטל מגולגל געוואָרען צו לוי בחור אין הויז און איז דארט למזל געוואָרען א ט ע ר ק י נ ע, נישט אָנצוקוקען דיא מערקישע שטאָדט סטאמבול אפילו אין דיא אויגען.

איידלין האָט אין דער מיאוסער לאַגע איהרער צונעגעבען קראַפט אויס־צוהאַלטען איהרע צרות נאָר דער גלויבען, דיא האָפנונג אויסגעלייזט צו ווערען פונ׳ם טייפעל׳ס האַנד. זיא האָט אַלץ געהאָפט, געהאָפט — און לסוף...

דער סוף איהרער איז געווען וויא דער סוף פון אַלע אומגליקליכע איהרס־גלייכען — אַ קרענק, אַ פּלאָג, וואָס האָט זיך איהר דערנאָך אריינגעכאַפּט אין דיא ביינער. אַ היבשע צייט איז זיא אוועקגעלעגען אין שפּיטאָל, אין איין אָבגעזונדערט אָרט דאָרט, אָבגעריסען פון דער וועלט, פערוואָרפען, פערגעסען, וויא אַ פערדאַרטע בלום, אַ צעבראָכען כלי, אַ שאַרבען, וואָס ניצט נישט מעהר קיינעם, וואָס מען מיידט אויס און שייעט זיך עס אָנצוקוקען...

דיא מוהמע שיינצע איז דיא גאַנצע צייט אפילו איין מאָל נישט געקומען צו איהר געוואָהר ווערען, אויף פערבאָטען און שטאַרק אָבגעהיט, אז דיא חבר׳טעס איהרע זאָלען צו איהר אהין אפילו דיא נאָז נישט ווייזען. זעלטען פלעגט זיי נאָך פיעל מיה געראַטען, איבערשיקען איהר אַ ביסעל איינגעמאַכטס צום קוויקען זיך דורך מאַלווינקע׳ן, וואָס פלעגט זיך איינשטעלען בגנבה און אריינכאַפּען זיך צו איידלין מיט דער איבערגעפּעקעלטער טרפה סחורה.

איידיל איז געלעגען אין שפּיטאָל ביז זיא איז אַרויס שלאַף, צעבראָכען, געל וויא וואַקס, אויסגעדאַרט, אויסגעטרוקענט; דיא האָר אויסגעקראָכען, אין איין אַלט אָבגעבלאַקעוועט קליידעל... און נישט צו האָבען קיין אָרט, וואו דעם קאָפּ אנידערצולייגען, איז זיא כמעט נאַקעט, הונגעריג־פערשמאַכט צוגעקומען אַבענד־צייט צו לוי בחור׳ס הויז. דיא מוהמע שיינצע אבער האָט זיא נישט געלאָזט אויף דער שוועל, פערשפּאַרט פאר איהר דיא טהיר און זיא איז נעבעך געבליבען געפּלעווט, נישט צו וויסען וואו זיך אהינצוטהון, וואו דיא נאַכט איבערצולעבען.

אויף דעם אַנדערן טאָג אין דער פריה האָט מען זיא געפונען ביי לוי בחור אין גאָרטען — הענגענדיג אויף אַ בוים. . . . .

. . . .

ווען איז אָנגעגאַנגען אַזאַ נפש, מישטיינס־געזאָגט, וויא איין איידיל, אז זיא האָט זיך געהאַנגען. איז דען אַזעלכע גאָר ווערטה פון איהר צו רעדען, זיא אויף דעם מויל צו ברענגען? עס פערשטעהט זיך אַז ניין, אַ שיינע ריינע כפרה!... אָנגעגאַנגען איז זיא נאָר איהרע חבר׳טעס. אַזעלכע נפשות מישטיינס־געזאָגט, אַזאַ סחורה וויא זיא אליין. דער טאָג פון איידיל׳ס טויט איז ביי זיי אַלע געווען אַ טרויער. איהר לעבען פונ׳ם אָנהייב אָן און איהר וויסטער סוף האָט זיי געריהרט גוט ביי דער לעבער, שטאַרק אָנצוהערענעש גענעבען וויא ווייט אומגליקליך דערנידריגט זיי זענען — און זיי האָבען זיך שטאַרק פערטראַכט.

נישט צו מאַכען קיין גרויסע צערעמאָניעס, האָט מען איידלין, אַזוי וויא זיא איז, אריינגעוואָרפען אין אַ מיסט־וועגעלע, געפיהרט אויפ׳ן בית־עולם און

זיא בעגראָבען וויא א הונד אונטער דעם פּלויט דאָרטען.

אויף דעם פרישען קבר איז געשטאַנען דיא טערקינע און מאַלווינקא, אראָב־געלאָזט דיא קעפּ און דערביי ביטער געיאָמערט, געקלאָגט.

— ע — ע! צו וואָס זיך נעהמען אזוי צום הארצען? — טהוט מאַלווינקא א זאָג, אויסווישענדיג זיך דיא אויגען און א מאַך־געבענדיג מיט דער האנד.

— דו זעסט, מאַלווינקא, אָט דאָס, דאָס? — מאכט דיא טערקינע, אויסשטעלענדיג א פּאָר רויטע פערשוואָלענע אויגען פון הייסע בלוטיגע טרערען, און ווייזט איהר מיט א פינגער אויפ'ן פּלויט אין א ווינקעלע.

— שפּינען־געוועב זעה איך מיט הוילע הייטליך פון פליעגען!

— אָט, דאָס שוועסטער, ביזט דו, בין איך, זיינען די אונזעריגע אלע; אָט אזוי איז אונזער סוף! דיא שפּינען אונזערע נאָגען אונז געפאַנגענע אין דער נעץ, נאָגען, נאָגען אוים,, געהען זיך דערנאָך וויטער זייער וועג, און מיר הענגען, פוילען!... אוי, א צעזעצעניש! — לאָזט אויס דיא טערקינע אויף א וויינענדיג קול, אָנכאַפּענדיג זיך ביים הארצען — יענע וואָס פייניגען, פערפיהרען, נאָגען, זיי זיינען עס דיא פיינע לייט, און דיא געפּייניגטע, פערפיהרטע, אויסגענאָגטע זענען... דו ווייסט וואָס?... יענע האָבען דאָ אויפ'ן בית־עולם, זעה נאָר זעה, דעם אויבען־אָן, מצבות מיט לאַנגע שבחים, און איידיל, דיא גוטע, דיא טהייערע, וואָס מען האָט פערוויסט איהר וועלט, פערגיפט איהר לעבען, זיא איז דאָ בעגראָבען וויא א הונד אונטער'ן פּלויט! טאַטע־מאַמע, דער לעבעדיגער גאָט ווייסט וואו זיי זענען ערגיץ, קענען אפילו נישט האָבען דיא האָפנונג, זיך א מאָל אויסצו־וויינען אויף זייער טאָכטער'ס קבר. אוי, מיין אומגליקליכע איידיל, צו וואָס מענשען האָבען דיך געבראַכט!... אוי, וואו ביזט דו אל מלא רחמים, גוטער דערבאַרעמדיגער גאָט!..

— וואָס העלפט דאָס קלאָגען, וואָס העלפט דאָס וויינען, אז ס'איז גאָר נישט צו מאכען? שאַ, שאַ, גענוג! — נעמט מאַלווינקא איין מיט רייד דיא טערקינע, בעט אז זיא זאָל נישט וויינען, און צעוויינט זיך אליין.

— איך בין אויך געוועזען א קינד, א געליעבט ציטערדיג קינד — צעגיעסט זיך דיא טערקינע אין אנייעם קוואל טרערען — דיא מאַמע האָט געהאַט מיט מיר גענוג מיה, נעכטוויז איבער מיר נישט געשלאָפען, נישט דערגעסען, נישט דערטרונקען, ביז זיא האָט דערלעבט צו זעהען איהר קינד אויסגעוואַקסען וויא א בליהענדיגע רויז; פּליצלינג קומען מענשען צום גרייטען, מענשען אָהן הארץ, אָהן רחמנות, און האָבען דיא רויז איהרע אויסגעריסען, צעטרעטען... לאָמיך־זשע כאָטש אצינד מיך אויסוויינען, לאָז אין דעם דאָזיגען פרישען קבר אהין פאַלען צו איהר מיינע בלוטיגע טרערען, זיא זאָל וויסען, אז עס בעקלאָגט און בעוויינט זיא איהר געטרייע אומגליקליכע שוועסטער.. . . .

. . . .

ישראליק.

..... לצים לאכען, נישטגוטע שפעטען. עס איז א געשפעטעריי, א געריידעריי נאָר פערריקט צו ווערען. דער קאָפּ איז דול.... דיא פּיס, אוי, פיהלען נישט קיין אָנהאַלטעניש אונטער זיך — און איך הייננ, דאכט זיך, נאָר אין דער לופטען!.... דער רוח, דער אשמדאי טהוט עס מיך א נעהם און הויבט זיך מיט מיר אויף גאַנץ הויך. ער האָט מיך געטראָגען וויא א רוח א מלמד און זעהר גיך מיט מיר גע־פלויגען.

נאָך אונז זיינען נאָכגעפלויגען גאנצע מחנות רוחות. א טהייל זיינען גע־פאָהרען רייטענדיג אויף עפּעס מיני פלעדערמייז, וואָס הייסען וואמפּירען, א טהייל אויף דראקאָנען, אזעלכע מיני בייזע שלאַנגען מיט פליגעל, אנדערע אויף סאָוועס און נאָך אנדערע אויף יאשטשירקעס. צווישען האָבען זיך געדרעהט אויך מכשפים, מאשענשפיעלער, פאָקוסניקעס, שפּרעכער פון אלערליי נאציעס, איינ־איינעם מיט רוסאלקעס. אלטע מכשפּר'טעס, קאָרטענוואָרפערענס, ציגאַנערקעס פון איטליכער נאמנה האָבען זיך אויפגעהויבען גאנץ הויך, רייטענדיג אויף מעט־לעס, עפּעס אויף מיני דראבעס, קאָכלעפעל, אויף קאָטשערעס און לאָפּעטעס. ס'איז געווען א פחד אָנצוקוקען דאָס שרעקליך פּעקיל, וואָס האָט א גאַנץ וועג זיך געדרעהט, פונקט וויא שטויב דרעהט זיך פונ'ם ווינד אין א רעדיל; וואָס האָט געטאנצט, געשטיפט, געפייפט, געברומט, געפישטשעט, געשווישטשעט, נישט גערוהט קיין רגע.

דער אשמדאי האָט מיך געהאלטען אין זיין האנד, וויא א פייגעלע, זיך גע־היט מיר חלילה קיין קוועטש נישט צו טהון, צייטענווייס זיך מיט מיר אונטערגע־שפּיעלט און געמאכט קוצעניו־מוצעניו.

— ישראליק! — האָט ער איינמאָל צו מיר זיך אָנגערופען, בשעת מיר זיינען געפלויגען העט־העט הויך — קוק, זיי מוחל, אראָב אונטען ותעסט דוא עפּעס זעהען און הערען.

— איך זעה — ענטפער איך, אראָבקוקענדיג אונטען — איך זעה עפּעס זעהר א שרעקליכען טומאן. קוים־קוים וואָס איך זעה ארומקריכענדיג דאָרט עפּעס מיני בישעפעניש, ווילדע ברואים. זיי ווארפען זיך, צאפּלען זיך עפּיס משונה, קריכען איינער אויף דעם אנדערען, עפּענען דאָס מויל, אזוי וויא זיי שרייען דאכט זיך, מיט קולות. נישט אנדערש דאָס איז דער גיהנם, מען מאטערט זיך דאָרט און מען ליידט שווערע, ביטערע יסורים. איך זעה אָבער נישט און הער נישט ריכטיג וויא געהעריג

— באלד, באלד, ישראליק, וועסט דוא זעהען און הערען ריכטיג אלסדינג— זאָגט דער אשמדאי און טהוט מיר אָן שארפע ברילען וויא שפאקטיוועס — אנו, וואָס זעהסט דוא אצינד?

— ערד, ערד! טהו איך א געשריי, נישט מיט יענעם פרעהליכען קול, וואָס קאָלומבוס האָט א מאָל א געשריי געגעבען בשעת ער האָט נאָך א לאנגער רייזע אויף העם ים פלוצלים דערזעהן דיא ערד פון אמעריקא; נאָר מיט אזא קול, וואָס איינער לאָזט ארויס ווען ער דערשרעקט זיך פאר עפּעס א ווילדע זאך. איך האָב דערקענט אונזער ערד מיט איהרע דערפער, מיט איהרע שטעדט און מיט אלע איהרע מיני פארשווינדליך. איך האָב געזעהען וואָס דאָרט געהט־פיר און בין פערציטערט געוואָרען.

— ציטער נישט אזוי, ישראליק! — בעט דער אשמדאי מיך מיט א שמייכעלע — נישקשה איך האלט דיך גוט אין דיא הענד. קוק בעסער און גיב מיר איבער ריכטיג וואָס עס טהוט זיך דאָרט אזוינס.

איך זעה אויף פעלדער ווייט ארום און ארום ליגען אויסגעשטרעקט טויטע קערפּער פון מענשען אינאיינעם מיט נבלות, געפיינגערטע פערד. ביי א טהייל זיינען אָבגעריסען דיא הענד. ביי א טהייל דיא פיס. וויעדער ביי אנדערע קריכען ארוים דיא געדערעם. צווישען זיי קרימען זיך, צאפּלען זיך, נישט טויט נישט לעבעדיג, עפּעס מענשליכע געשטאלטען, מישטעהנס־געזאָגט. פון וואונדען רינט זיי בלוט, דיא מיילער אָפען, דיא אייגען פערזאָטען און דיא ליפּען פערברענט פערשמאכט פון דאָרשט. העט דאָרט טראָגען הינט גאנצע קעפּ, ראָבען און אנדערע מיני רויב־פייגעל בעפאלען דיא טויטע, פּיקען פּיקען זיי דיא אויגען און רייסען זיי אוים שטיקער פלייש.... אוי, בלוט! עס געסט זיך, רינט בלוט גאנצע טייכען, פון וועלכע עס זעצט ארוים א הייסע פּארע, וואָס געהט ארויף ביז צו דיא וואָלקענס.

— נישקשה נארעלע! — פאלט אריין דער אשמדאי מיר אין דער מיט רייד מיט זיינס א וואָרט — פון דיא וואָלקענס, נארעלע, וועט עס פערשטעהסט דוא מיך, אראָבטריפען אין גרויסע טראָפּענס, אָנצוטרינקען זאט דיא פעלדער מיט זייערע תבואות, און דיא שיינע וויינגערטנער, וואָס זייער וויין וועט דורכדעם גערעאָטען און וועט דערפרעהען מענשענס הערצער... נישקשה, תכשיט מיינער. קוק ווייטער! האַ. וואָס?

— הינט, זעה איך, לעקען בלוט — און מענשען... אוי, מענשען, מענשען עפּעס אזוינע בעפאלען וויא דיא הינט דאָרט זייערע טויטע ברידער, בעזוכען זיי,

בע'גנב'נען און בערייסען זיי, אָהן א פּיצעל געפיהל פון מענשליכקייט, פון רחמנות. איינער דאָרט, זעה איך, א פערוואונדעטער, קוים וואָס ער זיפּעט, עפענט דאָס מויל, שטרעקט אויס דיא האנד, לעכצענדיג נעביך נאָך וואסער, און יענע פארשווינען שלעפּען איהם, בעטאפּען איהם און נעהמען צו אלסדינג, וואָס געפינט זיך ביי איהם, און אויף איהם מיט א קאלטע לעבער.... ניין, איך קען נישט קוקען שרעקליך, שרעקליך!

— עט! — מאכט דער אשמדאי מיט א קנייטשעלע, שפּעטענדיג אויס מיר — גאנץ געוועהנטליכע זאכען... מלחמות! וויא דען אנדערש? א שעהנע משא־ומתן וואלט, חלעבען, געוועזן פאר מיר, ווען מענשען חס ושלום וואלטען זינט דיא וועלט שטעהט ביז אצינד איינער דעם אנדערען נישט געמאכט דעם טויט. דאָס איינציגע שטיקעל נחת, דאָס איינציגע שטיקעל נוטצען, וואָס איך, טייפעל, האָב פון אייך, שעהנע, פיינע מענשעליך. שעהן איז נור דאָס אָ: זיי פערדארבען, פערטיליגען, טהוען אָן גרויס שאָד, און אויף מיר גיסט מען אויס דאָס גאנצע באָד. זיי שעכטען און מיך מאכט מען צום שלעכטען. צבועקעס! אין דעם חומש'ל, אין דעם תנ"כ'ל, נישקשה, איז איהם גאנץ רעכט דיא מלחמות און דיא הריגות דאָרט. יענער, וואָס איך טאָר זיין נאָמען נישט דערמאָנען, הייסט ביי זיי דאָרט איש מלחמה, א פעלדמארשאל אין א רויטען מונדיר מיט שפּאָרען. דאָרט איז רעכט, נישקשה, און דאָ איז איהם שרעקליך, שרעקליך!... מאך נישט קיין חן, ישראליס. קוק!

— איך קען נישט, אָסור! — שווער איך ביי מיין יודישקייט — עס ליגט מיר נישט בטבע אזוינע זאכען. פע, וויא איך בין א יוד!.... טראָג מיך, רוח'ל, טראָג מיך ווייטער ווייטער!

דער רוח טהוט א פליה. ווייטער, בלייבט באלד שטעהען שוועבענדיג אויף איין אָרט און הייסט מיר אראָבקוקען אונטען.

פאר מיינע אויגען וואקסט אויס עפּעס א שטאָדט. איך זעה מחנות מענשען לויפען משוגענערווייז, פאלען אָן וויא דיא היישרעקען אויף הייזער, ברעכען פענסטער מיט שטיינער, זעמצען אויס טהירען, האקען, בראָקען, רייסען, צופּען שלאָגען מיט אכזריות, ערגער נאָך פון ווילדע חיות, יונג און אלט גאָר אָהן רחמנות. און דאָס אלסדינג, אוי־וועה, פאר גאָט און פאר לייט, אין דער מיט שטאָדט!...

— געוואלד! — שריי איך מיט א פערקלעמט הארץ — וואו זיינען מיר.... וואו זיינען מיר עס אצינד?

— אַט האָט איהר אייך דעם חכם! — לאַכט דער אשמדאי איבערוויגענ־דיג זיך מיט דעם גאַנצען פּעקיל לצים — דיא בעסטע יונגע יאָהרען פֿאַרעט מען זיך ביי זיי דאָרט אוועק מיט געאָגראַפיע, וויא עס הייסט ביי זיי, מישטעהנם געזאָגט, מען פֿאָהרט איבער דער לאַנד־קאַרטע מיט פינף פינגער טאַקי, אַנטיי־טענדיג איטליכעס ווינקעלע, איטליכעס טייכעלע. דיא גאַנצע ערד, דאַכט זיך, איז אין זייערע הענד. א קאַטאָוועס עפּעס אזוינע קעפּ, אזוינע אַנגעשטאָפּטע לומדים! און אז עס קומט אוים א מאָל עפּעס וואָס אין דעם לעבען איז מען בהמות, גרויסע עמי־הארצים, ווייסט מען נישט פון דאַנען ביז אהין, זעהט מען נישט ווייטער פון דער נאָז.... בהמה! איבער רומעניען פליהען מיר אצינד. קוק, שוטה איינער, קוק!

— אי־אי! — שריי איך קולות וויא א קינד איבער דער נאָס ביים בעהעל־פער אויף דיא פּלייצעס, נישט וועלענדיג אַנקוקען דעם פינסטערען חרה, ויק ארויף דיא ברילען אויף דעם שטערען און פערמאַך דיא אויגען.

— שא, שא, טהייערע נשמה! — נעהמט מיך איין דער אשמדאי, צמאָקענ־דיג צו מיר מיט דיא ליפּען, א גלעט געבענדיג מיך אין בעקעלע און לייגט מיר צו באלד טאַקי צום אייער עפּעס א רעהריל — אויב דיר נשמה'ניו איז שווערליך מיט א מאָל צו קוקען, טאָ האָרך־זשע דערוויל א ביסיל. נו, וואָס?

— איך הער א געשריי, א געבעט פון אומגליקליכע נעביך, איך הער א קרעכ־צען, א גוסען, א האַרחלען.... אוי! — בעט איך רחמים — ווידער דאָס אייגענע. געוואַלד, לאָז זיין אוים מלחמות, האָב רחמנות, גענוג מלחמות!

— שטילער, נאַרעלע, שא! דאָס איז נישט קיין מלחמות. דאָס איז גלאַט אזוי זיך א מין שפּיעל, א נייטאָדנע שפּיעל. מענשעליך נעביך צופיהרען זיך אביסיל דיא הענד. א מין פּאָלעוואַני, נאַרעלע, איז דאָס. מען שלאָגט און מען לאַכט.

—וועד וועמען?

— האָסט דען נישט דערקענט אין דיא הענד ווער? ! האָסט דען נישט דערקענט אין דעם קול וועמען? הקול קול....

— יעקב, אי־אי! — שריי איך, אַנחאַפּענדיג זיך ביים קאָפּ — געוואַלד, פאַר וואָס, פאַר וואָס?

— חי־חי־חא! — צולאַכט זיך דער אשמדאי, טרעסענדיג מיט דעם ציגען בערדיל — ער פרעגט פאַר וואָס? ! וואָס מאַכט עס אוים? יאָ פאַר וואָס, נישט פאַר וואָס, אבי מען שלאָגט! דערויף איז דאָך עס א שפּיעל, א מין שפּיעל.

חי־חא־חא! א זון מיט א רענען, א געוויין מיט א געלעכטער אינאיינעם, אָט נייג דיין אויער, ישראליק, און הער!

— ניין, ניין! — מאך איך, פערוואָרפענדיג מיט דעם קאָפּ, אין שטופּ דאָס רעהריל אָב פונ׳ם אויער — איך קען נישט, אָסור חזיר, איך קען ניט, קען נישט הערען!

—טרוס! — טהוט דער אשמדאי אויף מיר א היק מיט שפּאָט — ער קען נישט! קען נישט קוקען, קען נישט הערען! און לייענען דיא אָנגעמאַכטע גע־שיכטעס אייערע, וויא הייסט עס ביי אייך עפּעס היסטאָריעס־ מיסטאָריעס, קענסט דוא? אויף אָנצושרייבען א צעטעל פון פיין רדיפות, צרות, געברענטע־געבראָטענע לייד, און אלע מיני פורעניות; א צעטיל פון פער־טריבענע, פערוואָגעלטע, געשלאָגענע, געפּאַטשטע, געמאַטערטע, אומגעקומענע —דארויף נישקשה זייגען זיי בריות. חלילה, אזוינס צו פערגעסען. אדרבה, לאָז עס בלייבען, ליגען אין טעם קינד־קינדס־קינדער. עס איז מסוגל דעם פאָלק צו דער נשמת, שעהן, פיין נאָר א מחיה.... קראַצט מען ערגיץ אוים, העט אין דיא פריהערדיגע דורות, נאָך איין אויסגעפּאַטשטען האפּט מען איהם אויף וויא וויא און אבן טוב, נאָך א געשמיסענעם — פּוטץ אהער אויסגעשטעלט אין צעטיל.... נא, קוק, לאָז דיא וועלט קוקען, וויסען אונזערע גבורות!... סאיז א כבוד א שעהנ־קייט, מען שעפּט דערפון נחת, מען פיהלט זיך עפּעס פרישער, לעבעדיגער, מיש־טעהנס־געזאָגט, מיט א מענשליך פנים—און לאָז אָבער אויסקומען איינעם צו ליידען, אליין טאקי, עפּעס א טינדסט־קלייניגקייט, אָדער צוצוזעהען עס טיט די אויגען, צוהערן עס מיט דיא אויערן, הא־הא! צאַפּעלט ער מיט די הענד, מיט פיס ער קען נישט! א קאַטאַוועס עפּעס ישראליק, אזא גיבור, אזא אָנגעלערענטער, אזא יחסן, נאָר א שרעק!—לאָזט ער אוים מיט א בייז געלעכטעריל, א קוועטש געבענדיג מיך דערביי אזוי, אז נישט ווילענדיג טהו איך א קוויטש.

אוראי איז מיר נישט ליעב געווען דער גאנצער עסק: נישט דער קוועטש נישט דיא שטעכווערטליך, אָנצוהערעניש אקעגען יענע, וויא ער זאָגט, יענע געשיכטעס. פע, גאָר גיט קיין גוטער משא ומתן! גאָר וואָס קען מען אָבער טאָהן אז מען איז ביי יענעם אין דיא הענד, אז מען הייננט אין דער לופטען, אָבהייננענ־דיג אינגאנצען פון יענעמס ווילען, מישטעהנס געזאָגט. אָט וויל ער טהוט ער א מאך מיט דער האנד, ווארפט דיך ארוים — און עס ווערט פון דיר א הל! וויא אין כעס מען זאָל נישט זיין מוז מען שווייגען, אראָבשלינגען אלסדינג, וויא עס זאָל נישט פארדריסען מוז מען זיך נישט וויסענדיג מאכען, יאָ, נאָך

מאכען א פרעהליכע מינע צו דער בייזער שפּיל, כלומרשט: עס, גאָר נים. נאָר אלע דינג איז נשרעדט געווארען קעגען יענע — ביי זיי העלפט חכמניות, פערשטעלען זיך, טראכט אלס דאס בייז אבי א גוט פרום פנים'ל אבי א ציינגעלע וויא צוקער. דער רוח אָבער לאָזט זיך נישט נארען, ער פערשטעהט זעהר גוט דיינע געדאנקען. אז מען זאָגט: „קלוג וויא דער רוח" איז אפנים טאקי אמת.

— עפּעס ביסטו מיר, ישראליק, גאָר צודרעהט. הא, עפּעס וויא שטארק נישט צופריעדען. אפשר איז דיר ענג דאָס אָרט דאָ ביי מיר אין האנד, מעגסט דו דיר ארוים, אָה!—זאָגט דער אשמדאי, שארף אָנקוקענדיג מיך, און נישט צו מאכען מיט מיר גרויסע צערעבאָניעס נעהמט ער און זעצט מיך ארויף באלד טאקי צו זיך אויף דעם שפּיץ פונ'ם מינדעסטען פינגער.

איך שטעה אויף משקולת, נים אהין, נישט אהער. פון א מינדסטען בלאָז חלילה, קען איך פערשליידערט ווערען העט־העט, בלייבען א קדוש, מען זאָל אפילו נישט וויסען וואו איז אהינגעקומען מיין געביין. עס גרוילט מיר פאר פחד דאָס לייב.—אוי, זעהרא מיאוסע לאגע;...

— ישראליק, ביי דיר איז דיא ברירה — מאכט דער אשמדאי עפּעס וויא אָנגעברוגוז'ט — געה דיר געה, זיי מוחל, אויב דיר געפעהלט נישט דאָ ביי מיר!

— וואָס הייסט עס געפעהלט נישט? ! — מאך איך מיך תם, שטאמעל צו־ דולט, מיט א חניפה־שמייכעלע, אָנהאפּענדיג זיך אין דעם רוח מיט ביידע הענד —אדרבה, פאני אשמדאי, ס'איז גאָר א מחיה. זעהר גוט, אָהן עין־הרע! איך פאָהר מיר אומזיסט, אָהן א בילעט, וויא א פריץ. דיינע לצים מאכען זיך אפילו א מאָהל ביסעל נאריש מיט מיר, נאָר נישקשה, בין שוין געוועהנט מיט זיי. עס, גאָר נישט!......

און איינרייד־נדיג דעם אשמדאי אזוי, קריך איך מיר דערוייל בגנבה אריין וויא א פלוי צו איהם אין דעם בוזעם און בעזעטץ מיך דאָרט, וואו מען טאָר נים......

— אוי, ביסט דוא א קלוגעטשקער, ישראליק! — מאכט מיט א בייז גע־ שכטעריל דער אשמדאי, אויסשטרעקענדיג דאביי דיא הענד און וויל מיך דער־ טאפּען.

שלעכט!.... נאָר פלוצלים פאלט אָן עפּעס א בייזע מהומה די לצים ציטערן בלאטערן, דיא נישט גוטע בלייבען צומישט, געפלעווט. עס ווערט א קאָכעניש, א פליהעניש וויא דיא פערסאמטע—און מען פערגעסט דערוייל אין מיר.

ערגעץ גאנץ ווייט, אין דיא אויבערשטע וועלטען, צו מזרח־זייט, שפּאלט זיך דעם הימעל, און עס קוקען ארוים פייערווטע קעפּליך פון שיינע ליכטיגע

כרובים, שרפים ואפנים, דיא גאנצע הימלישע חיל שטעהען מיט גרויס דרך־ארץ אויבען דאַרט. רופען איינער צום אנדערן און זאָגען: קדוש, קדוש, קדוש — הייליג, הייליג איז צבאות גאָט דער הערשארען! און באלד לאָזט זיך הער׳ען פון כאָרען פון מלאכים א „הללויה“, וואָס צוגעהט זיך אויף א געטליכער סטרונגע איבער דער גאנצער וועלט אין א זיסער, פיין־שטילער מעלאָדיע, ריהרענדיג איטליכע נשמה, וועקענדיג אלע בעשעפעניששען. אלע לויבען, דאנקען דעם אוי־בערשטען, פול איז דיא וועלט מיט זיין כבוד.

מיט דעם אשמדאי הויבט עס אָן צו ווארפען וויא א קדחת. עס דרעהט איהם צונויף פריהער וויא א קנויל, דערנאָך טהוט ער זיך א ראפּטאָפּ מיט א גריל־צענדיג פייף א ציה־אויס, אונטערשפּרינגענדיג מיילענווייט אין דער לופט, טהוט זיך פּלוצלים א שטעל פאררייסען דעם קאָפּ ארויף, עפענט א מויל, זידט קאָכט און רעדט מיט העזה, אויפהויבענדיג דעם קולאק אין דער הויך.

— אז אָך און וועה צו אייך, צום געזאנג און לויב אייערן!.... איך קען אייך נישקשה. קנעכט זענט איהר, משרתים, אָהן אפּיצעל אייגענעם ווילען, נאַראָנים, בטלנים!.... איך קען נישקשה אויך יענעם דעם בעל־הבית אייערן, דעם גרויסען פּריץ. יענעם איז ליעב חניפה, צו הערען שטענדיג קאָמפּלימענטען, לויב און דאנק פאר זיין גוטסקייט, דאָס אלסדינג וואָס ביי אנדערע וויל ער נישט ליידען, האלט עס פאר א מיאוסע עבירה. חלילה בעטען געצאָהלט פאר א מצוה, א דאנק פאר א טובה! איהם אָבער בענש, דאווען, דאנק און לויב אָהן א אויפהער פאר איטליכעס פּיטצעלע—און איהר קארגט נישט, גיט איהם שבחים מיט דער פר־לער מאָס. חנפים, באַסאָקעס זענט איהר, קריכערס, אונטערלעקערס!....

אזוי זידעלט זיך דער אשמדאי, קריצענדיג מיט דיא הינטעשע ציין און טרייבט אונטער דיא רוחות גיכער, גיכער צופליהען.

ברכה־זאָגען, וואָס איך האָב אָנגעהויבען וויא געוועהנטליך אין דער פריה, איז מיר געבליעבען שטעהן וויא א ביין אין האלז. נעה דאווען, זיי מקיים יודיש־קייט ביים טייפעל דאָרט, נאָך אזעלכע ווערטער, וואָס א שרעק! אוי, איך בין צודרעהט.... ס׳איז נישט גוט, שטארק נישט גוט!

מיט רעש, מיט אימפּעט פליהען די רוחות איבער פּלאנעטעס און שטערען, ווייט ווייט ערגיץ העט אין עק וועלט. עס ווערט מיט א מאָהל שווארץ־טונקעל אין דיא אויגען. עס רוישט, שטורעמט ארום און ארום, עס בלאָזט, קלאַפּט מיט שרעק. דאָס האָט פון גאָט דער פארטריבענער, דער וויסטער פארצייטיגער „תהו־ובהו“ זיך געריסען וויא א ווילדע חיה פונ׳ם פערשלאָסענעם געפיינגניש,

אריינצושפרינגען אין דעם גבול פון אָרט און צייט. דאָס האָט דער אשמדאי געפּאַכט מיט זיינע פליגעל, געקלאַפּט אין די טויערן פון דער אייביגער, אמאָלדי־גער פינסטערניש, געקראַצט, געזוכט עפּעס א שפּאַלט וויא הינטענארום ארויסצו־לאָזען זיא פריי און פערפינסטערן דיא וועלט. אי, וויא שרעקליך דאָס דאָזיגע אָרט איז גאָר א געוואַלד! דאָ איז דיא גרענעץ פון ליכט—„ווירקליכקייט"—און פון חשכות—„גאָרנישט" א תהום. עס איז א געוואַלדעניש, א שפּאַרעניש, א ראַנגלען זיך דאָ צווישען דיא געמאַרקען. עס הויבען זיך אויף שוואַרצע חמאַ־רעס וויא דיא בערג, אָט־אָט, דאַכט זיך, פערשלינגען זיי הימעל און ערד. פייערדיגע מלאכים אָבער, וואָס שטעהען אויף דער וואַך ביט בלייזע פלאַמען־דיגע שווערדען, דונערן און בליטצען און שרייען: „אַזאָס!... בין דאַנען און ניט מעהר!"—עס ווערט א חאַפּעניש. א יאָגעניש, פּוטץ צוריק אין זייער רוח אריין.... פון איין זייט דאָרט טאַנט וואָס וויימער אַלץ העלער און העלער. דיא הימלען פערשטעלען דעם כבוד פון גאָט, כיתות מלכים זאָגען שירה, איטליכע נשמה לויבט זיין נאָמען הללויה! און פון דער אנדערער זייט אקעגען איז שטאָק־פינס־טער—נאַכט!... עס ווידמען זיך דאָרט מיני שלעה, שוויבלען און גריבלען דיא אַלע ווילדע נפשות, בייזע רוחות שרייען וויא דיא לעמפּערטען, ווילען פער־ציקען, צערשעמערן — אלסדינג צו אַלדי שוואַרצע יאָהר!

יונה הנביא. איהם איז ניט אזוי שלעכט געווען צולינגען אין בויך ביים פיש וויא מיר ביים אשמדאי אין בוזעם. אונז ביידען, אמת טאַקי, איז געווען גע־נוג פינסטער און ביטער. אז־אַך און וועה צו אונזער ביידענס מזל, צו ליעגען אין דער קלעהם, אין אזא שכנות מישטעהענס געזאָגט. דאָ איז פאָרט א גרויסער חילוק. ער, יונה, האָט וועגיזכטענס געקענט האַט'ש שרייען. תפלה טאָהן צום אויבערשטען, זיך בעטען אהיים—און איך האָב געמוזט האַלטען מויל, נישט געטאָרט אפילו א פּיפּס טאָהן, שאַ! דיא לצים זאָלען עס חלילה נישט דער־הערען, דער רוח זאָל מיך נישט א חאַפּ טאָהן, דערמאָהנענדיג זיך אין מיר, און ארויסוואַרפען מיך וויא א דערקוועטשטע וואַנץ אין דעם טיעפען אָבגרונד.

עס איז א רעש, א געפּילדער! הויך אין דיא הימלען דרעהען זיך, קעחרען זיך וועלטען. זונען און לבנות געהען אויף און אונטערגעהען, איטליכער בעזונדער פאַר זיך. עס ענדערן זיך דיא צייטען, עס בייטען זיך פון שטערען דיא וואַכען. דיא אראָב יענע ארויף, איטליכער אין זיין צייט, יעדער אין זיין אָרט, עס זאָל עס געקרימט ווערען אויף א האָאר! דער אשמדאי פּויקט צונויף זיין פּעקעל רוחות און לאָזט זיך מיט זיי צוריק צו אונזער ערד, וואָס דרעהט זיך, אויסצע־

הענדיג וויא א שפּילצען־קעפּעל, ערגעץ ווייט דאָרט. ער וויל, הער איך, זיא נישט אָבלאָזען. קיין אנדערע וויא זיא טויג איהם נישט אזוי צו זיין ארבייט, דאָ האָט ער גענוג בעהעלפערס, גענוג מיטעל צו ווייזען זיינע גבורות. דאָ איז א האָפנונג ער זאָל בייקומען, אין דער מלחמה מיט דעם רבונו של עולם זאָ ער זיין פון אויבען.

—וואָס טויגט איהר?... וואָס קומט אייך ארויס פון יענע אלע הימלען, פון אייערע אלע גן־ערן׳ס, אז איהר זענט קנעכט, לאקייען? אז איהר האָט נישט קיין פרייהייט, קיין אייגענעם ווילען, אז איהר זענט נור קוקלעס, וואָס מהועז, מאכען מיט דיא ליפּען, פּלאפּלען אזוי וויא מען דרודעלט זיי אָן? ! טפו זאָל עס ווערען אין גאנצען!—זאָגט דער אשמדאי, אויפשטעלענדיג ביידע קולאקעס אין דער הויך, שפּייענדיג מיט פּעך און שוועבעל, בליצט—בלינצעלט מיט דיא אויגען, שיסט דערנאָך אויס מיט א געלעכטער, א שניידיגס וויא א מעסער, שרייט זיך איבער מיט דיא רוחות אויף משונה ווילדע קולות און גיט זיי אונטער חשק ניכער נאָך איהם צופליהען.

ער פליהט האסטיג. וואָס א מאך מיט דיא פליגעל פליהט ער אָב א וועלט, וואָס ווייטער ווייטער ווערט דיא ערד גרעסער גרעסער און דער אשמדאי אלץ רוהיגער. פּלוצלים בלייבט ער שוועבען שטיל, ברעכט זיך, ציהט זיך, גלייך וויא ער וואָלט פון זיך אראָבגעוואָרפען משא גאנצע בערג, און אריינפאַהרענדיג מיט דער האַנד צו זיך אין בוזעם, א קראַטץ צוטוהן זיך מסתמא, טאפּט ער גאָר אומגעריכט מיך אָן.

— ע. ע, וואָהין, ישראליק, דוא האָסט זיך פּערקליעבען! לאָז מען, נור א ווײלע פונ׳ם אויג דיך אָבלאָזען קריכסט־דוא קריכסט און קענסט באלד אין דער גרגרת אריינקריכען!..... א־נו זייט זיך מטריח, רב ישראליק, ווייטער אביסעל, ריקט זיך, רב ישראליק, זייט־זשע מוחל!—בעט מיך דער אשמדאי מחילה און שלעפּט מיך ארויס, האלטענדיג צווישען דיא פינגער מיט א קליין קוועטשעלע.

אוודאי איז פּע, טאקי וואָס פּע הייסט! דאָך פאל איך ביי מיר ניט אראָפּ, מאך מיר הארץ, דערמאָהנענדיג זיך אין מיין וואונדערדיגער געשיכטע, וואָס מיט מיר האָט ביז אהער זיך פּאסירט, און טראכט ביי מיר: בע..... נישקשה! אז א־ך האָב געקענט מאכען ביז אהער אזא רייזע, א קאטאָוועס עפּעס אזא רייזע, אויס זיין וואו דיא וועלט האָט איין עק, געפינענדיג זיך צווישען אזוי פיעל נישט גוטע, אלערליי שלעק און בלייבען גאנץ מיט דיא ביינער, וועל איך, אם־ירצה־

השם ווייטער מיך מסתמא אויך אויסדרעהען. מיט דעם ראָזיגען בטחון צאפּעל איך ביים אשמדאי צווישען דיא פינגער, אָנקוקענדיג איהם דערביי משונה, עפּעס מיט אזא מינע, וויא איינער רעדט: מילא א קוועטש איז א קוועטש, בין שוין געוועהנט.... קליינינקייטען! וואָס־זשע אָבער נו וועט זיין ווייטער?

— דיין טרפה'נע מזל, ישרליק, וואָס אצינד גראד בין איך אויפגערויימט, שיינק איך דיר. זיסט, וואָלסט דוא ביי מיר געפלוינגען מיט'ן קאָפּ אין דער־ערד, עס וואָלט פון דיר נישט געבליעבען קיין זכר—זאָגט דער אשמדאי און לאָזט מיך אָב פריי ביי זיך אויף דער האנד.

אבי זוכה געווען צו הערען עפּיס א גוט וואָרט ווער איך שוין ביי מיר שטארק געהויבען...... און שטעל מיך איין, וויא א היימישער, דעם אשמדאי אויף צו־ קאוועטשען צו טאָהן א פרעג:

— וואָס איז מיט דיר, פּאני אשמדאי, אזוי דיא שמחה?

— אָט וועסט דוא, בהמה, באלד זעהען פאר וואָס—ענטפערט ער און טהוט מיר ווידער אָן ברילען, א שנעל מיר דערביי מיט א זים־זויער שמייכעלע אין דער שפּיטץ נאָז—א־נו, דוא זעהסט עפּעס דאָרט אויף דער ערד.

— שווערליך! זאָג איך, רייבענדיג דיא נאָז און דיא אויגען—עפּעס געהן ארויף זיילען רויך וויא פון טויזענד פייערשפּייענדיגע בערג. סאיז דאָרט עפּעס איין איבערקעהרעניש וויא סדום און עמורה!

—ניין, נארעלע!—מאכט דער אשמדאי, א בלאָז געבענדיג אזוי, אז דער רויך איז זיך צוגעגאנגען אין דער זייט—קוק אצינד וועסט דוא זעהען קוימענס. דאָס רויכערן דאָרט גרויסע, הויכע קוימענס פון מיינע טויזענטערליי פאבריקעם פאבריקעם פון הארמאטעס, ביקסען און כל־א־מיני אנדערע כלי־זין אויף צו מא־ כענדעם טוידט; פאבריקעם מעהר וויא פיעל מען בעדארף אויף צו פעלשען אין לעבען נויטיגע זאכען, און אויך פאבריקעם אזוינע אויף צו מאכען שמאכטעס, וואָס עפּעס ניט אזוי שטארק נויטיג אין לעבען אריין; פאבריקעם פון כלים און מאשינעס, צו פערשפּאָרען מענשענס הענד, פערוועלוועלערען זייער ארבייט און צונעהמען ביי א סך דיא פרנסה; פאבריקעם פון אזעלכע מיני המצאות וויא צו פערקירצען אָרט און צייט און דורך דעם צו פערקירצען זעהר אָפּט טאקי־ דעם בענשענס יאָהרען; פאבריקעם צו דרוקען און פערשפּרייטען אין דער וועלט גיך און געשווינד זעהר פיעל נארישקייטען—ליגענס רכילות, בלבולים, וואָס נישט געשטויגען נישט געפלויגען, שנאה—קנאה, נאָך און נאָך אזעלכע מיאוסע זאעכנישען און אל דאָס בייז איינע אקעגען דיא אנדערע.... קורץ און גוט—

דאָס איז דער רויך פון דער „ציווילִיזאַציע," ווי הייסט עס ביי אייך דאָרט, וואַרט נור, וואַרט א ווײלע אַט האָסט דו א פּאַנאָראַמע. קוק, זיי מוחל, און האָב הנאה!

עס עפענט זיך אויף פּאַר מיינע אויגען א שטיק לאַנד, וואונדער שעהן, נור א געמעהל. פעלדער געהילט אין א סאַמעט־גרינעם מאַנטעל פון יונגע פרישע תבואות, געשפּרינקעלט מיט בלומכענליך ביי דיא קאַנטען. אין טאָהלען פּיטערן זיך שאָף און אויף בערגלאַך שפּרינגען קלאָהר־ווייסע ציגען. אין דער לופט טראָגט זיך א קאָנצערט פון אלערליי שטימעס: א געזאַנג, א קנאַקען פון שפּיל־פייגעלאַך און װעלדער און וועלדליך; א שמוצערן, א זשוזשען, א צימבלען פון פליהענדע מיקען, זשוקליך אויבען, און פון שפּרינגענדיגע גרילען, היישעריקען אין דעם גראָז אונטען. און צו־ווײלען א הירזען פון פערד אויף א צובאַסעווען פון קוה אויף דער ברייטער געמבע. ווייט ארום ליעגען צוזיים דערפלאַך, פערמעס, הייזער געזונטע. געבוים מיט אלסדינג אין דער בעל־הבית־קייט, דערביי גרויסע שעה־נע גערטנער און וויינגערטנער. דאָרט בליהט דער וויינשטאָק, דער פייגענבוים צולאָזט זיינע בלעטער, רויזען און אלע אנדערע שמעקעדיגע קרייטעכצער גיבען פון זיך ארויס א ריח פון געווירץ. קינדער שפּרינגען וויא דיא ציגעלעך אויף דיא הויפען, שטיפען לאַכען פון׳ם גאנצען הארצען, עלטערע זיטצען אָנגעלעהנט אונ־טע רביימער, רויכערן, שמועסען גאָר פרייליך, עסען, טרינקען און זיינען פריילין.

אך—זאָג איך — וויא גוט, וויא שעהן! ס׳איז דאָך עפּעס דאָ א ליבען. גאָר א גן־עדן!

— א־יאָ שעהן? אַט ווערסט דו באלד זעהען עטוואָס שעהנערער! — זאָ־גענדיג אזוי טהוט דער אשמדאי א מאַך מיט דער האנד פּאַר מיינע אויגען פליִנק וויא א פּאָקוסניק און הייסט מיר קוקען.

— אי־אי! לאָז איך ארויס א ביטער געשריי—נישט צו דערקענען דאָס לאַנד אזוי וויסט איז עס, אזא חורבן! נאַקעט זענען דיא פעלדער, נישטאָ קיין וויַיץ, נישטאָ קיין קאָרען, א פייער האָט אויסגעקוילעט, אויסגעברענט ביז איין גרעזעלע דאָרט. פערדאַרט שטעהען ביימער, דיא צווייגען צובראָכען, אוים פרעהליכקייט ביי מענשען. מען הערט נישט קיין קול פון פיה—שא, נישט קיין פּיפּס, פייגעל און בהמות עפּעס וויא אויסגעשטאָרבען!.....

—דאָס האָט זיא, דיא ציווילִיזאַציע, אזוי געמיהט — דערקלעהרט מיר דער אשמדאי דיא זאך מיט זיין געוועהנטליך בייז געלעכטעריל—דאָס איז זיא פּאַר גוטסקיים געקומען אהער אומגעבעטען מיט בלוט און פייער און זיילען רויך. געקומען איז זיא פון גאנץ ווייט זיך לאָזען צו דערקענען דעם היגען פּראָסטען

עולם דאָ מיט איהרע טובות. און אזוי וויא דער עולם אָבער האָט זיך בעו אנקט, געוואָלט לעבען וויא פריהער אָהן דיא טובות, האָט זיא איהם געלעהרענט דרך־ארץ, געוויזען ווער עלטער איז.—וואָס איז מיט מיר, פרעגסטו, אזוי דיא שמחה? בהמה! ס'איז א פרייד צו זעהען וויא זיא ברענט, סמאליעט א וועלט. קלעקט איהר נישט אויף איהרע הפצות דיא וועלדער, גראָבט זי זיך וויא א קראָט טיף אין דער ערד. רייסט דאָרט קברים פון פארצייטיגע געוועקס, פלאנצען העט־העט נאָך פאר דעם מבול, פון וועלכע סאיז געוואָרען פערהארטעוועטע קוילען, און נעהמט זיי צו איהר געברויך. עס וועט איהר נישט קלעקען באלד דאָס אויך, זיא וועט אויסברענען, זיא וועט אויסברענען, אויפפרעסען דאָס אינוועניגסטע אין דעם בויך פון דער ערד—דענסטמאָל וועט זיא זיך א נעהם טאָהן אויבען צו דער זון. פון דעם אלטענס רייטוואָגען דאָרט אין הימעל וועט זיא ארויס'גנב'ענען דיא הייסע ברענענדיגע שרפים און זיי איינשפאנען אין איהרע מאשינעס, צו־שלעפען, צו דרעהען רעדער, אונטערשמייסענדיג זיא, מחילה, מיט עלעקטרישע בליצען עס זאָל דונערן, שיסען, פליהען טראסקען—פוף־פאף־פיף!.... בהמה! דיא אלע קוימענס פון דיא גוזמא־גוזמאות פאבריקעס דאָרט, זאָס זיינען מזבחות, וואו עס רויכערט זיך לכבוד מיר ולכבוד דעם גאָלדענעם קאלב, דער גאָט פון ספע־קולאציעס, שווינעל, פראָיעקטען און געלד. דער דאָזיגער רויך טריקענט אויס דיא הערצער, רויכערט אויס פון אָרט דיא געפיהלען און פערוואנדעלט אלסדינג אין סחורה. ליעבע, פריינדשאפט, פרומקייט, גלויבען, צדקה און דעסגלייכען —אויך סחורה. און וואָס נאָך? ער דער דאָזיגער רויך, רויכערט ביסלעכווייז פון דאָרטען אויס אויך יענעם, וואָס איך טאָר זיין נאָמען נישט דערמאָנען, עס ווערט איהם דאָרט אלץ איינגער, איינגער, עס בלייבט איהם אלץ ווייניגער אָרט, ער ריקט זיך מחילה, אלץ ווייטער, ווייטער, און מיט דער צייט, ס'איז דאָ א האָפ־נונג, וועט דיא ערד אין גאנצען בלייבען מיינע.....

„א־א, נישט דערהארען וועסט דוא עס רשע איינער!“—טראכט איך מיר אין הארצען, פערקרימענדיג זיך מיט א יראת־שמים פנים'ל.

— הע־הע! — מאכט דער אשמדאי, פערדרייסענדיג דעם קאָפּ און סמאָ־רעט מיט דער נאָז — וואָס דאָרט טהוט זיך, רודערט זיך אביסיל, הע־הע!

און באלד טאקי דערהער איך הינטער מיר עפּעס א רעש, א געדידער, א פּאָ־כען וויא מיט ווייהערס, פליגעל פון א ווינטמיהל און משונה'דיגע קולות פון אי־בערגעשראָקענע אויף א קוויטש.

— מכשפה'טעם עטליכע האָבען בעקומען דיא ספּאזמע, חלשת'ן דאָרט —

זאָגט דער אשמדאי מיט א שטעכעדיג געלעכטעריל — אי, א צייט א צייט, גאָר ניט דיא מכשפהטעס וואָס א־מאָל! א מכשפהטע א מאָל אז זיא האָט זיך גענר־מען פאָהרען רייטענדיג איז זיא געפאָהרען, געארבייט אויף אלע כלים, נישט מיד צו ווערען אויף א האָר, יענער אפילו זאָל דיא כפרה ווערען. היינטיגע מכשפהטעס אָבער, מישטעהנס־געזאָגט, נאָר עפּעס וויים איך וואָס אזוינס — איז ביי זיי נערוועז, ספּאזמעס. האָבען ליעב קאוואלירען זאָלען זיי מינטערען.... אי, א צייט! וואָס פאר א מענשען אזוינע מכשפהטעס, אזוינע לצים, אזוינע רוחות. הייא, ראָהיראָט!

א רות, געקנייטשט נעבויגען פאר אלטקייט, דאר וויא א שפּענדיל א לייב פון א מיתה־משונה קאָליר מיט א היבשען האָרב און א דינע לאנגע, פערדרעהטע נאָז וויא ביי איין עלעפאנט, קומט געשווינד צופליהען צום אשמדאי, שטעלט זיך איהם אקעגען, פערוואָרפענדיג דעם לאנגען אויסגעקראָכענעם ווידעל צווישען זיינע היתנערשע פיס און אָנבויגענדיג דעם שמאָלען שטערען, אויף וועלכען עס סטארצען צוויי שטייפע צעפליך האָר וויא דיא הערנער ביי דיאביידע ווינקלען.

— ראהיראט, מיין גוטער, געטרייער דינער! — ווענדט זיך דער אשמדאי צום רות מיט א שמייכעלע — וואָס מאכען עפּעס דאָרט אונזערע דאמען?

— חן, גענעדיגער האר מאכען זיי. ווייבער!.... ווייבער ווילען, וואָס?— א טענציל. נאָך אזא לאנגע רייזע גלוסט זיך זיי אביסיל רוה, אָבפרישען זיך אביסיל, אויספּוטצען זיך, אונטערהאלטען זיך, געפעלען אבי וועמען, מעג זיך זיין חאָטש דעם שווארץ־יאָהר....

— גוט, ראהיראט! געה, טהו דיין זאך.

עס געדויערט נישט לאנג שפּרייעט זיך אוים אין דער לופט העט ווייט ביז קיין אויג קען נישט פערנעהמען עפּעס א מין זיידענער טהייערער קאוויאָר, גע־שטיקט פון גין־גאָלד מיט דיא שעהנסטע קווייטען און אלערליי קונציגע געמעה־לען, וואָס אויף דער וועלט. עס פונקלען, שפּילען דאָרט פאר דיא אויגען סמאַ־ראגדען־גרינע וועלדער פון וועלכע עס קוקען ארוים רובין־רויטע פאָמעראנצען. פערעסקעס פארטיגע, שיין־חנ׳עוודיגע, שטעלען פון צווישען דיא בלעטער ארוים פּולעטשקע, רויטליך־פּערפּארבטע בעקעליך, אָבגעשאָטען מיט דינע קורצע הערע־ליך, בעטען זיך עפּעס וויא אליין, שטומערהייט, זיי א געשמאקען קוש צו טהון. שווארצע קארשען מאכען איינעליך, ווינקען, ווינקען און ציהען ביי דער נשמה. דיא אויגען צופלאקערען זיך פאר גרוים חשק, וואָהין מען קוקט איז שעהן, ליב־

ליך, וואָהין מען זאָל נישט קעהרען ווענדען מאָנטעטע עס עפּעס, מאָנטעט, עפּעס גלוסט זיך, אוי — נאַר משוגע צו ווערען!.....

וויא א היישערעק לאָזען זיך אהין אראָב דיא רוחות, גרויס און קליין אלט און יונג, צולויפען זיך דאָרט גאַנץ פריי אין אלע זייטען און פערשווינדען באלד. דער אשמדאי לאָזט מיך אָפּ אויך פריי און הייסט מיר זיך דורכגעהען אביסיל שפּאַצירען.

ארויסרייסענדיג זיך פונ'ם טייפעלס הענד בין איך געווען וויא א לאנגע צייט א געפּענטעטער האָהן, וואָס באלד נאָך דעם אויפבינדען איהם ליגט ער א ווייל שטיל און קוים האפּט ער דעם אָטהעם מהומ ער זיך א שטעל־אויף קוממיות און מאכט קוקוריקו מיט ברייטקייט וויא דער גרעסטער, בעסטער וואוילסטער האָהן אין דער וועלט.... איך פערגעס זיך באלד אין דיא צרות, בין גאָר א וואוילער יונג, שפּאציר מיר ארום, און צו וואָס איך זאָל מיך נישט צו־קוקען בעקום איך חשק, עס גלוסט זיך מיר אלסדינג, עס ווילט זיך מיר אלע יענע שעהנע זאכען. — איך שטעל מיך אזוי אָב איינמאָל אויף דעם שפאצירגאנג ביי א גרויסען בוקעט פון דיא טהייערסטע איידעלשטיינער: דימאנטען, בריליאנטען, סאפירען, רובינען אלע סאָרטען, איינגעפאסט אין גאָלד. עס הויבט מיך אָן אינ־ווענינ עפּעס צודרעהען, כפי מיינע מבינות איז עס ווערט אוודאי א שרפ'ט אלפים טאָלער, און אפשר טאקי נאָך מיט א שמיטצעל אריבער, טאקי יאָ־יאָ דיא גאנצע שרפ'ט מיליאָנען, זאָל עס נישט זיין צו קיין בושה! עס קאָטערט מיך: געוואלד, איך זאָל עס האָבען, וואָלט איך עס דאָך פערקויפט, געמאכט א שעהן קאפּיטאל, וואָלט געלעבט נגידיש, געהאט אויף קאשע מיט יאַיך און אָבגעטער־בעט אזוי מיינע יאָהרען! — עס נעהמט מיך שטאַרק אָן דער יצר־הרע. באמת טאקי, זאָגט ער, פארוואָס זאָלסט דוא נישט אויפהייבען אזאמציאה, א כשרה מציאה? וועמען טויג עס דאָ, ווער האָט דערפון דאָ הנאה? נישט גאָט, נישט לייט. דער שווארץ־יאָהר וועט דיא רוחות נישט נעהמען אָהן דעם אויך. זיי האָ־בען געגוג. נעהם! וועסט דערמיט זיך קויפען עולם־הבא. ביי איטליכס פיצעלע וואָס דוא וועסט דערפון געניסען וועסט דוא דאָך מאכען א ברכה, אויף א פוטער־געבעקסיל, א שטייגער — מאכען בורא מיני מזונות, אויף א גלעזעלע ווייז, ווימאָראָזיק — בורא פרי הגפן. גאָט וועט הנאה האָבען, און דוא טאקי אויך.... נעהם, נעהם! — איך קוק מיך ארום אין אלע זייטען נישטאָ קיינער, איך שטעה אביסיל און בין זיך מישב. איך מאך מיר הארץ און.....

און וויא איך שטרעק אוים דיא האנד פיהל איך פון הינטען עפּעס א קליין

שמיטצעלע וויא מיט א שטריק. איך קוק מיך נישט טויט נישט לעבעדיג אום און דערזעה יענעם אלטען, הארבאטען רוח.

— א־א. שלום־עליכם! — זאגט ער מיט א שמייכעלע, א שמיטצעל גע־בענדיג מיר אויף דער האנד, וויא דער שטייגער פון רוחות איז ביים גריסען זיך, מיט דעם ווידעל.

— עליכם שלום! — ענטפער איך אונטער דערנאז, צוקוקענדיג זיך צו איהם מיט האלב פערמאכטע אויגען, כלומר'שט ווייס איך נאך נישט רעכט, ווער ער איז — עפעס, דאכט זיך מיר, קענטליך.

— ראהיראט בין איך דאך! וואס, פערגעסען? איך בין ראהיראט, דער גו־בערנאטאר פונ'ם דאזיגען קאוויאר.

— אזוי! דער גובערנאטאר! ! — טהו איך מיך א חאפ דערשראקען, טראכ־טענדיג ביי מיר: אוי, וועה, האט ער געמוזט אודאי זיך אנשטויסען, וואס איך האב געוואלט אקארשט טהון.

— נישקשה, רב ישראל, מאכט נישט אזא פירוש! איך וויל אייך דא ביי מיר אויפנעהמען וויא א טהייערען גאסט. סטייטש, סטייטש רב ישראליק, אז איך האב דיא זכיה צו זעהען ביי מיר אין לאנד דעם אייניקעל פון אזא בעריהמ־טען זיידען!

— אי, איהר לאכט? !

— חלילה! גאנץ ערנסט. איך האב זעהר גוט געקענט אייער עלטער־זיידען, דעם וועלט־בעריהמטען חכם — שלמה המלך, אייך אויף צולאנגע יאהר. איך האב ביי איהם אוועקגעדינט א צייט מיט יאהרען, דיא בעסטע יאהרען, אז איך בין נאך געווען יונג און מיין עק נישט אויסגעקראכען, ער האט עס מיר געמאכט פאר גובערנאטאר א־דא־אט!

אט וואס ראהיראט האט מיר דערצעהלט מיט דיא דאזיגע ווערטער:

„דער דאזיגער קאוויאר, וועלכען איהר זעהט, וואס האלט זעכציג מייל דיא לייננג און זעכציג מייל דיא ברייט, האט נגעהרט שלמה המלך, אויף וועלכען ער פלעגט שטענדיג פאהרען אין דער לופט גיך און געשווינד אזוי, אז ער פלעגט עסען מיטאג אין דמשק, אין מזרח זייט, און וועטשערע אין מדי, אין מעריב זייט. חיל האט ער געהאט אהן א צאהל, פון אלע מיני בעשעפעגישען אין ו ער וועלט. זיינע גרעסטע פלינעל־אדיוטאנטען, דורך וועלכע ער האט קאמאנדרעוועט געשיקט זיינע בעפעהל, זיינען געווען פיער: פון מענשען — אסף בן־ברכיה;

פון שדים — ראהיראט איך מיט מיין כבוד אליין; פון חיות דער לייב, און פון עופות דער אדלער.

— סטייטש, וואו איז דער אויער־האָהן? — פאל איך אריין ראהיראטען אין דיא רייד — עפּעס שמועסט מען דאָך פון א אויערהאָן אויך!

— עס, נארעשקייטען. מישט נישט איך בעט אייך, איינס מיט׳ן אנדערען. דער אייערהאָהן איז פאר זיך א מעשה, עפּעס מיט דעם ווערעמיל, און דאָס איז עפּעס גאָר אנדערש — מאכט ראהיראט מיט א זויערער מינע, פערדרעהענדיג דיא נאָז און דערצעהלט ווייטער:

„שטאָלץ איז שלמה המלך געוועזען נישט וויא א רוח, נאָר וויא טויזענט מי־ליאָן רוהות אינאיינעם. ער האָט פון זיך געהאלטען א שרעק, איינער מאקי אין דער וועלט. דעריבער פלעגט ער, זאָל איהם צו קיין גנאי נישט זיין, טהון א מאָל נארעשקייטען און צוציהען זיך דערמיט פיינדשאפט, לייטישע רייד. איך אליין האָב געהאט מיט איהם איין אויפטריט א־מאָל, האָב נישט געוואָלט מעהר פיהרען אָט דעם קאוויאָר, זיינען באלד פערציג טויזענד מענשען אראָפּגעפאלען אויף דער ערד, און ער האָט געמוזט בחרפה ובבושה בעסער ווערען. איינמאָל האָט ער געחאפּט א פּסק אָט פון ווער[?], אויף דער רייזע אין דער לופט פליהען מיר א־מאָל איבער דעם מאָהל פון דיא מילבען, הערט ער וויא איין שווארצער מילב זאָגט צו דיא איבעריגע: גיכער אריין אין דיא הייזליך אייערע, שלמה׳ס מחנות זאָלען אייך נישט איבערפיהרען! — אזוי! זאָגט ער שטארק אויפגעבראכט. געה ראָ־היראט אראָב דאָרט צו איהר. איך קום, מאך א „סליחעדסטוואָ“, שריי: סטייטש סטייטש! יענע איז זיך מודה. זיא האָט געזאָגט. — ווער ביסט דוא? איך בין דיא מלכת. — וויא הייסט דוא? איך הייס „מחשמה“. אהין־אהער איך ארעסטיר זיא און ברייננג זיא צו שלמה׳ן. ער נעהמט זיא אויף דער האנד, גלייך זיך אקעגען פּנים און מאכט צו איהר: זאָג, איז דען דאָ אויף דער וועלט א גרעסערער פון מיר? — יאָ! ענטפערט זיא, קורץ און שארף. — ווער? — ווער? — איך! — וויא אזוי ביסט דוא עם גרעסער? — ווען איך זאָל נישט זיין גרעסער פאר דיר, וואָלט דאָך דער אויבערשטער דיך נישט געשיקט אהער דוא זאָלסט זיך נאנצען מיט מיר, טראָגען מיך אויף דיא הענד. שלמה ווערט שטארק אין כעס טהוט זיא א שליידער אויף דער ערד, זאָגענדיג דערביי: מילב, דוא ווייסט נישט ווער איך בין? איך בין שלמה דער זוהן פון דוד המלך!.... ע, נעהם זיך פון דעסטוועגען נישט אזוי איבער, זאָגט זיא, דוא ביסט א בשר־ודם. וויא אלע אנדערע! —

שלמה איז געבליבען געפּלעווט, זיך שטארק פערשעהמט פון דער מ־לבכ ווערטער.

— איך בעט אייך איבער וויא איין אייגענע מוטער — רוף איך מיך אָן פערוואונדערט — ס'איז עפּעס הארבליך צו פערשטעהען. א מילב — און אזוינע ווערטער! וויא נעשיקט זיך עס?

— שא, שא! — זאָגט ראהיראט גאנץ געלאכען — אָבער אז איך וועל אייך ברייננען א מדרש, ווייזען אז דאָס אייגענע שטעהט אין מדרש, וועט איהר שוין גלויבען?.... איך האָב אייך צו דערצעהלען וועגען דעם ענין נאָך א מעשה, וויא שפּעטער אביסיל אויף אזא לופט־רייזען האָט ער דערזעהען א וואונדער־ליכען פּאַלאטץ אין וועלכען ס'איז געווען אוממעגליך אריינצוגעהען, און נאָכדעם וויא ער האָט זיך געראָטהען מיט דעם אלטען, זיבענהונדערט־יאָהריגען אָדלער א ל ע נ א ד, מיט דעם נייןהונדערט־יאָהריגען ברודער זיינעם א ל ע ו ף און מיט דעם טויזענט־דרייהונדערט־יעהריגען ברודער זייערען א ל ת ע מ ר איז ער סוף־כל סוף פאָרט אריין אהין אין דיא אינוועניגסטע חדרים; וויא אזוי ער האָט דאָרט ביי א גולם פון דער קעהלע ארויסגערטאפּט א זילבערען טאָוועל וואָס דיא אויפשריפט דארויף איז איהם שווער געווען צו לייענען; וויא עפּעס א בחור איז געקומען פון דער מדבר און זאָגט: אדוני קעניג, דער כתב איז גריכעש און דער טייטש דערפון איז אזוי: „איך שעדער בן־עאד האָב געקייניגט איבער טויזענדער מדינות, גערימען אויף טויזענדער פערד, געהאט טויזענטער מלכים אונטער מיר און טויזענטער גבורים טויטגעשלאָגען — און דאָך אז דער מלאך־המות איז צוגעקומען צו מיר האָב איך גאָר נישט געקענט טהון“. — אָט דאָס אלסדינג האָב איך געוואָלט דערצעהלען אייך באריכות, אין זעהר א לאנגע מעשה, נאָר אצינד, אז איך זעה, איהר זענט, האָט קיין פּאראיבעל נישט א שטיקעל אפּיקורס, גלויבט נישט אין א גרייז־גרויעם אלטען רוח, איז קלינער און בעסער — צו שוויינען. דאָך אָבלאָזען אייך אזוי איז אוממעגליך. פּאָרט ר'ב ישראליק, פּאָרט א טהייערער נאסט, שלמ'ה המלך'ס אייניקעל! זאָגט וואָס ווילט איהר רב ישראליק!

איך האָב געוואָלט בעטען יענעם ברילי‌אנטענעם בוקעט, צו וועלכען דאָס הארץ האָט מיר אלץ שטארק געצויגען, נאָר באלד האָב איך מיך בעטראכט — ניין! ארויסזאָגען עס גלייך, גלאט פּשוט: גיב מיר! טויג נישט. דער רוח זאָל איהם ווימען וואָס ער מיינט. אפשר איז דאָס נור איין אָנשטעל. אלא וואָס דען?

מען בעדארף פריוועו הינטער ארום, מיט א שפיטצעלע. — און באלד טאקי פאל איך אויף א אויבער־הסברא און טהו איהם א פרעג:

— זאָגט מיר, פאני ראהיראט, אָט וואָס: לויט אייערע אייגענע ווערטער האָט דער דאָזיגער קאוויאַר גענעהרט שלמה המלך, דאָס הייסט מיין זיידען, כפי איהר זאָגט. היינט איז דאָך דיא קשיא וויא קומט ער צום אשמדאי, הא?.....

דרינגען איז געלעגען שטארקע אָנצוהערעניש, א הקדמה צום בוקעט, אזוי: ועסט דוא מיר געבען מיט גוטען, מהיכא־תיתי, ותעל איך זיין צופרידען חאָטש דערמיט אויך. מיט שרפ׳ט מיליאָן טאַלער קען מען אויך וויא ס׳איז לעבען. אלא נישט, וועל איך מיך ארויסשטעלען פאר א יורש, מאָהנען דעם גאנצען קאוויאַר און דיך שטעלען פאר איין עדות.

ראהיראט האָט עס א פנים גוט פערשטאנען. ער איז געבליבען צומישט, זיך געקרימט און געשטאמעלט עפּעס האלבע ווערטער.

— ס׳איז, פערשטעהט איהר מיך, א היסטאָריע... א געשיכטע.... ס׳איז עפּעס פאָרגעפאלען א מאָל צווישען שלמה המלך און דעם אשמדאי. ע׳, דער אשמדאי, האָט איהם, פערשטעהט איהר מיך, פערוואָרפען אויף פיערהונדערט מייל. צוגענומען דיא מלוכה, דיא ווייבער, מחילה, אלסדינג.... ס׳איז א גאנצע מעשה. נאָר... איהר זענט א שטיקיל אפיקורוס — לאָזט אויס ראהיראט, א דרעה געבענדיג דעם ווייד׳על און ווערט פערשוואונדען....

— ווארט, ווארט, עס וועט א רוח אין אייער טאטען אריין! — טראכט איך ביי מיר שטארק אויפגעבראכט. — א תירוץ אביסיל: ער האָט צוגענומען!... א שעהנע געשיכטע, חלעבען, א שעהנע היסטאָריע!... איהר פערשטעהט? שלמה המלך׳ס מלוכה, א „גוט“ פון זעכציג מייל צוגענומען — און נא דיר א פייג!....

אויף שונאי־ציון געזאָגט געוואָרען מיין ביטער הארץ! וואָס א טריט ווייטער קומט פאָר דיא אויגען אנטיקען וואונדער־שעהנע זאכען, אזא רייכקייט, אזא גוטס — מיינס, מיינס בעוונותינו הרבים און פאָרט נישט מיינס!... פלוצלים וואקסט פאר מיר אויס, וויא פון דער העלער הויט, א פאלאץ — און עס גיט מיר א טיאָחקע דאָס הארץ, מיין יודיש הארץ!...

דער פאלאץ איז אינוועניג טהייער געפּוצט. מעביל פון פימסענהאָלץ, זיל־בערנע טישען געגרייט מיט גילדענע קרערענצען און אלערליי כלים פון קריסטאַל. עס שימערט, עס בלענדעט, פערנעהמט דיא אויגען. עס דרעהען זיך דאָרט ארום, אוי־וועה, בת־מלכות, באלאָווע געקליידט, און נאז, כמעט האלב נאקעט, מיט

הוילע אָרעמס און מיט דעם גאַנצען האַלז ביז דיא ברוסט, פע, אין־דרויסען. עפּעס גור טאַקי וויא אין דיא געשריעבענע מעשיות. — אויף א הויכער בימה אין דער מיט שטעהט וויא איין אָנגעמאַהלטער גולם, אָנגעבויגען דעם קאָפּ מיט א משונה ערנסט פּנים דער אשמדאי מיט זיין כבוד אליין. יונגע מכשפה'טעס, יפהפיות דרעהען זיך ארום איהם, טאַפּען איהם, גלעטען איהם דאָס ציגען־בערדיל און ער שמאָכט עפּעס אזוי נאַרעשעוואַטע פאַר גרויס פערגניגען. אלטע מכשפהטעס, גרין־און־געל פאַר קנאה, קוקען עס צו פון דערווייטענס, און אויס גרויס פּאַרכט צו־צונעהען נאָהענט צו איהם, ער זאָל זיי נישט א בריק טהון, נעהמען זיי אָן פאַר ליעב פראָסטע לצים, אלטע דראבעס; טאַנצען, שפּרינגען משוגענערוויז אין א ראָד און ביים פאַרבייגעהן גיבען זיי איהם אָב כבוד מיט גרויס אָבשיי: לצים־קאַוואַלירען טהוען זיך א בוק, און דאַמען קליפּות שנורען צונויף דיא ליפּעליך און מאַכען א קניקס. מען קניעט זיך, מען ביקט זיך און מען רויכערט איהם אונטער מיט וויירויך. דער אשמדאי שמעקט דעם זענפטיגען ריח, גלייך וויא דאָס איז איהם נייטיג אין לעבען אריין.

איבערהויפּט האָט דער אשמדאי אין יענער צייט אויסגעזעהען מיט זיין גאַנץ בענעהמען: מיט זיין שמעקען, מיט זיין לאָזען זיך גלעטען און אלע זיינע חנ'דליך — עפּעס טאַקי זעהר לעקישעוואַטע. גאָר ניט, דאַכט זיך, דער אשמדאי, וואָס פריהער, נאָר א למך, מישטעהנס־געזאָגט, וואָס בעט זיך ביי דיא ווייבער, וואָס קוקט יענעם אין מויל אריין און בעדאַרף אָנקומען צו אנדערע...

— ליבער, זיסער ישראליק!... ווענדט דער אשמדאי זיך צו מיר מיט א ווייכער, שוואַכער שטימע פון געבעט — אוי, השמקני, ישראליק!

„מכות! ווערסט עס ביי מיר נישט פועל'ען" — טראַכט איך ביי מיר און מאַך מיך תם, גלייך וויא נישט אָנשטויסענדיג זיך וואָס ער וויל, וואָס השמקני בעטייט.

— א שמעק, א שמעק! — גיט ער מיר מיט א רחמנות־פּנים'ל צו פערשטעהען דעם טייטש — דוא ווערסט מיר דערמיט צוגעבען כח... בתמיה, וויא גע־שיקט זיך עס!

— מאַך זיך נישט געפּגרט, ישראליק! ווייסט זעהר גוט נישקשה, אז „יע־נער", נאָר דער גרויסער תקיף, ער וויל אויך דורך זיינע דיענער בעקומען קראַפט, זאָל דורך זייער דינסט זיין בכח... הא, וואָס זאָגען דאָרט עפּעס אייערע ספרים?

— והשנית — רעד איך מיר ווייטער טאַקי מיינס, וויא כלומרשט נישט גע־הערט, וואָס ער בעבעט מיר עפּעס אזוינס — והשנית פרעג איך דיך צו־וואָס בע־

דארפסט דיא קבצנען ביי מיר א שמעק, אז דיא גאנצע וועלט ווייריוך שטעהט דיר פריי? נעהם, שמעק וויפיעל דוא ווילסט.

— אַט, הויבט זיך אָן חקירה! נישט פאר דיין מוח, ישראליק, אזוינע הויכע זאכען... איבריינענס, שא! בריינגען צום לאכען איינעם קען דוקא יענעמס א קיטצעל.... אצינד פערשטעהסט דו שוין אביסיל?

—בע! — מאך איך מיט א קנייטשעלע — האָסט אָנגעטהון מיט דיינע קיטצלערם....

— נעה טענה מיט א יודען! — מורמעלט דער אשמדאי, אוועק־קעהרענדיג אָנגעברוגזט דעם קאָפּ אין דער זייט.

איינע פון דיא בת־מלכות, א שעהנע, שווארצהנ'ווריגע קליפּה הויבט אויף איהרע אויגען צו מיר און זאָגט שטיל פערקאָכט: קום — טאנצען!

טפוא! שפּיי איך אויס, רויט ווערענדיג פאר בושה און טרעף גראָד איינעם פון דיא „נישטגוטע", דעם יצר־הרע, גלייך אין באָרד אריין.

— א דוא, קלויזניק. פלאסקעדריגע, מעריד, פּרא־אדם, אָהן געפיהל, אָהן טאקט, אָהן וועלט, אָהן לעבען, אָהן אלץ־מיט־אנאנדער! — ווארפט זיך דער יצר־הרע אויף מיר מיט מיאוסע ווערטער, און טהוט מיך, וויא דער שטייגער זיי־נער איז א קיטצעל.

דיא קליפּה ווינקט, ווינקט, נעהמט קיין אויג נישט אראָב פון מיר איהר איט־ליכס בליק איז א פייל, טרעפט טיעף אין הארץ, איטליכער קוק ציהט, ציהט..... און באלד טאקי, אליין נישט רעכט צו געדיינקען וויא און וואָס מיר איז געשעהען, שטעה איך געאָרעמט מיט דער יפהפה, אוןביידע פערפלאָמט מיט א שמייכעלע טאנצען מיר קאדריל! מיט אונז אין קאָהן טאנצען נאָך פיעל אנדערע פּאָרליך לצים מיט קליפּות פון אלערליי סאָרטען — אלע יענע פיינע לייט, וואָס האָבען אָנגעטהון כבוד יודישע קינדער צו שטעהען אין זייער געשיכטע.... דרעהענדיג זיך אין דער לעצטער פיגור פארביי דעם אשמדאי טהוט מיך דיא קליפּה א ציה— אוי וועה! איך טהו מיך, איהר צו ליעב, א בוק, און גיב איהם א שמעק ווייריוך!... ער ווערט עפּעס פרישער, שטארקער, וויא איין אלטער תרח נאָך א גוטען שמעק טאבאקע. ער טהוט א דריגע מיט דיא היהנערשע פיס, פערבייסט דעם ווייךעל— און פוטץ אראָב פון דער בימה גיסענדיג, קייכענדיג פאר פרייד.

איך בלייב אָהן א נשמה פאר שרעק און מיין: אָט־אָט חאפּ איך פון איהם דעם איינענעם פסק, וועלכען יוסף דילעריינישׁ האָט אמאָל געהאפּט פונ'ם סם נאָך דעם שמעק ווייריוך, וואָס ער האָט איהם פאר רחמנות געגעבען.

— לעבעדיג, עולם! — גיט אונטער דעם אשמדאי קוראזש — לאָז זיך גיסען נסכים — גיסונגען פון ווין, פון וואָס איהר ווילט!....

עס הויבען זיך אויף וויא א שטורמווינד לצים, קליפות פון פערשיעדענע מינים און געשטאלטען, גרויס און קליין, און יונג און אלט אלע אינאיינעם. עס איז איין אויסמישעניש, א יאָגענעש אהין, אהין.... יענע מיט רויטע רויטע נעז, מיט געמבעס, פון דער גוטער קאָמאנדע, לויפען פאָראויס מיט א געפייפעריי, א ליארעם, א געשריי, לעבעדיג פרעהליך מיט'ן קנאק.

— גיכער, ישראליק, אהער! זעה און הער מיין גרויס כבוד דאָ אויף דער ערד — זאָגט דער אשמדאי און איז מיר מכבד מיט קוקען נעבענדיג מיר בשעת־מעשה א בויג אראָב הינטער ארום דעם קאָפּ.

עס הערט זיך א ווילדע שירה פון טויזענדער אָפענע מיילער, א לאכען, א פּלאַטצען פון גלאָז און פלעשער, א קלאפּען, צוזעטצען, א ברעכען פון פעסער — עס גיעסען זיך נסכים פון בראנפין, ווין און אנדערע געטריינקען. עס הערט זיך אויך א בימער געוויין פון ליידענדע, א ברעכען דיא הענד, א שלויכטצען, א קרעכ־צען פון טויזענטער געבראָכענע הערצער — עס גיסען זיך נסכים פון בלוטיגע טרעהרען. עס איז איין אויסמישעניש פון פריידענגעשריי און פון אוי־וועה, פון שטארקע, האפערדיג א געטימעל און פון שלאפענקע געפאלענע קולות ביז אין הימעל, פון בייסעניש, רייסעניש, פון שטעכווערטער, געשפעט, לייטישע ציינער און אָנצוהערעניש מיט הענד, מיט פינגער.

אוי, נישט אנגענעהם איז דיא שירה, וואָס דיא ערד זאָגט — א ווילדע, זעהר א ווילדע שירה!

— נענוג, נענוג! — שריי איך — געוואלד לאָז זיין נענוג געקוקט! נישטאָ קיין ענטפער!...

דער אשמדאי, זעה איך, איז עפּעס פערדולט, שטארק פערענדערט. דאָס פּנים רויט, דאָס שווארצאפּעלע פערגרעסערט, דיא אויגען וויא גלעזערנע, אויס־גענלאָצט, דער קאָפּ פארבלענדעט זיך, קוים קוים וואָס ער פלאָנטעט מיט דיא פלעגעל. ער זינקט דרעהענדיג זיך אין דער לופט אָבהענדיג אהין־אהער, אט־אט, דאכט זיך, פאלט ער אראָב וויא א שטיין, איך מיט איהם — און עס ווערען מיר צושאָטען דיא ביינער. שלעכט א שרעק! איך האפּ מיך צו איהם—הער־חע! עס זעטצט איהם ארויס פון דער נאָז א ריח פון נסך: פון בראנפין, ספירט. אזוי, דוא ביסט שכור! זאָג איך, און גיב איהם טאקי מיט דעם גאנצען כח א גוטען קניפּ — אויסקריינקען זאָלסט דוא יענעמס בראנפין, יענעמס בלוט, נאָר נישט

אצינד ; שפעטער, שפעטער, אז איך וועל דיינער פטור ווערען און ארויס בשלום פון דיינע הענד. איך קנייפ איהם, מינטער איהם — אומזיסט דיא מיה. מען מוז, טראכט איך, רופען צו איהם זיינע מכשפהטעס, שפרעכערקעס. איך קוק מיך אום אהין צו זיי — אלע זיינען פערלעקט, יונג און אלט — אלע פערקנאקט, נישטא, מישטעהנס־גנזאגט, מיט ווענען צו ריידען !.... ס'איז מיר געווען צו מוטה ווי א יענע בשעת דיא שיף זייערע טרינקט זיך אין ים.

און בשעת איך בין דא אזוי צוטראגען טהוט זיך פון אונטען עפעס א זעטץ, אזוי אז איך שפרינג אזש אונטער און דער אשמדאי טהוט זיך א חאפ־אויף.

— טפוא, טפוא ! — שפייעט ער, שצירעט אוים א פאר אויגען און מאכט מיט דיא לעפצען עפעס אהן ווערטער, שטארק צודולט.

איך גיב א קוק — הע־הע ! מיר געפינען זיך אויף א דאך ביי א פאנאר, דורך וועלכען עס שיינטאריין ליכט וויא דורך א פענסטער אונטען אין א גרויסען זאל.

— אט, וואהין... פערקראכען... א ראטהויז..חי־חי־חי ! — געבעט דער אשמדאי, אונטערשמייכלענדיג וויא א שיכור, קוקט אריין פון אויבען איז זאל דורכ'ן פענסטער און שאקעלט מיט דעם קאפ וויא ער וויטעט זיך דארט מיט א בעקאנטען — א־א, שלום עליכם פאני המן !

— וואס המן וואו, היינט המן ?! המן איז אויפגעהאנגען געווארען מיט זיינע בנים שוין מעהר פון א פאר טויזענט יאהר צוריק ! רעדסט עפעס מחילה וויא — וויא א שכור האב איך געוואלט זאגען, און האב פאר מורא זיך געהאפט צוריק.

— בהמה ! אז מען דארף א גנב, בהמה, שניידט מען איהם אפ פון דער תליה! וואס מיר וואס א־מאל וואס, וואס מיר היינט וואס ? הערסט, ישראליק — המן ! אלע דא זיינע בנים, ויזתא אויך — בעבענדיג אזוי נעהמט ער און קוועטשט מיר צו שטארק דאס פנים צום פענסטער — זעהסט, הא ?

— יא ! — זאג איך, פערבייסענדיג דיא ליפען — איך זעה פון דיין קוועטש קראקויא און לעמבערג.

— גערעכט ! — לויבט מיך דער אשמדאי, א קניפ געבענדיג מיה אין בע־קעלע — וויא ער קען עם אביסיל געאגראפיע !! אהן עין־הרע !.... נו, וואס ווייטער ?

— דיא זאל איז פול מיט מענשען. איינער, זעה איך, שטעהט אויף דער

בימה, און וויא ער עפענט נור אויף דאָס מויל פּאטשט מען איהם שוין פון אלע זייטען בראוואָ!

— אָט דאָס מיין איך טאקי! — לאכט דער אשמדאי, א בויג געבענדיג מיר פון הינטען דעם קאָפּ און ווייטער א קוועטש — דוא הערסט דיא דרשה?

— נישט, מישטעהנס־געזאָגט, וואָס צו הערען — ענטפער איך אונטער דער נאָז, פּאראיבעל האָבענדיג אויף דעם קוועטש.

—נישטאָ, זאָגט ער, וואָס צו הערען! — קרימט זיך נאָך דער אשמדאי, ארויסשטעקענדיג מיר א צונג — יענער דאָרט, רעדט, דאכט זיך מיט א מויל, גאנץ קלאָר: ישנו, זאָגט ער, ס'איז דאָ א פאָלק, צוזייעט צושפּרייעט, זאָגט ער, בכל — אין אלע מדינות..... הער נאָר ווייטער, ווייטער, וואָס ער זאָגט!

—אלטע מעשיות! — זאָג איך, א מאך־געבענדיג מיט דער האנד — עס שלאָגט צום הארצען, ווערט נישט גוט הערענדיג. פע חלעבען! איך בעט דיך, לאָז זיין גענוג!

— א שאָד, חלעבען. דאָס וואָס דוא האָסט געזעהען און געהערט איז ערשט א טראָפּען פונם ים. נאָר מיר אליין איז אצינד עפּעס אויך פע בוררר! מען בעדארף נעהמען נאָך א ביסיל נסך צום אויסניכטערען זיך... קום אהין צווישין דאָס דייניגע....

— פאר וואָס, געוואלד, צווישען מייניגע?

— משקה אויף אָנצוטרינקען א וועלט — דאָס איז ביי זיי, דאָס איז זייער זאך.... יענער, וואָס האָט מיך צום ערשטען מאָל אָנגעטרונקען מיט וויין, מיך געמאכט שכור, ווייסט־דוא דאָך גאנץ גוט, ועד ס'איז געוועזן — דאָס איז געוועזן אייערער, בניהו בן־יהוידע! וואָס, הא, אפשר א ליגען? גאָה, פרעג אייערע קלויזניקעם; הער וואָס אייערע חכמים דאָרט זאָגען!....

— גענוג! — בעט איך מיך ביים טייפעל — עס דרעהט זיך מיר דער קאָפּ און איך בין דול... געוואלד לאָז מיך אָב!

א מכשפהטע, א מבוהלעת, טהוט זיך פּלוצלים א ווייז. מאכט א קניקס, לויפט צו דערנאָנך צום אשמדאי מיט א זיס שמייכעלע אויף די פערשנירטע ליפּעליך, און שושקעט זיך מיט איהם אוועק א היבשע צייט. עפּעס געהט פיר צווישען זיי דעהר א וויכטיגע זאך. ביידע זייגען פערפלאָמט און פערטיפט שטארק אין עסק — דער אשמדאי ווענדט זיך שפּעטער אביסיל צו מיר מיט דיא ווערטער:

— ריינע נסים נאָר איז תמיד מיט דיר ישראליק!.... איך מוז באלד טאקי

פון דאנען אוועק אויף דער ווייטער אינזעל „איל־דע־דיאבעל“ אַבארבייטען דאָרט א נעשעפּט מיט אלע מיינע לייט אזוי, אז עס זאָל זיך רעש'ן דערמיט דיא וועלט. עס פערשטעהט זיך, איך וואָלט דיך אהין פערשלעפּט און דוא וואָלסט זיכער גע־וואָרען דיא כפרה דאָרט.... צו דיין טרפהנעם מזל אָבער באדארף איך גראָד דיא דאָזינע שעהנע בכבודינע מכשפהטע פאָהרע נויטיג אהיים, אויף דער ערד, אין מיינע אנגלעגענהייטען. נו, וועט זיא דיך מיטנהמען. דוא וועסט דאָרט זיטצען א קורצע צייט, זיך אויסרוהען, ארויסשלאָגען דעם דול דיח פונ'ם קאָפּ ביז דער רוח וועט דיך האפּען און מיר וועלען ווייטער פליהען אין דער לופטען....

דיא מכשפהטע זעטצט זיך באלד טאקי ארויף רייטענדיג אויף א קאָטשערע, אויפ'ן קאָפּ ביי איהר האָט זיא א היטיל מיט א פויגעל און פלעדערוויישען, אין איהר פון הינטען האָט זיא מיך, ישראליק'ן דעם בר־מזל. איך זיטץ אויף דער קאָטשערע, אנהאלטענדיג זיך אין דער קליפּה מיט ביידע הענד און מיר פליהען געשווינד העגדום־פּעגדום צו דער־ערד.

עֶנדע.

LIBRARY TORONTO